

Mesrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebilürresâd
Mecmuası

امضيات

رساله مزدآن آنديجي كوشتمك شرطيله
بتون يازيلار هرهازكى برغى ته طرفى دن
اقباس اولونه ييلير .

§

مكتوبى يارك ، امضالارك واضح و
اوقوناقي اولىسى و آپونه صره
توصىسى مختوى يېلۇنىسى لازىدر.

§

حالات اجنبىيە اچيون آپونه اولاڭارك
آدرسلىنىڭ فراسېمىسى ده يازىلىسى
رجا اولنور.

§

اون آپونه قىد ايدىن ذاته يې آپونه
جيانا تقدىم اولنور.

~~~~~

الشّاكِرُ
مَسْكُوكٌ
١٣٣٠٠٠١٠٦

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

دين ، علمي ، ادبى ، سياسى هفتەلق جموعة اسلاميە در

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

صاحب و مدرب مسئول : ع . اشرف اديب

آپونه شرائطى

مالك عثمانى ده سنلىكى (٦٥) ، المى

آپلىقى (٣٥) شروشدر .

مالك اجنبىيە ده سنلىكى (١٧) ، المى

آپلىقى (٩) فرانقدر .

اداره مئام

باب على جاده سنه ورخان بلە خانىدە

نوھو ٢٣—٢٦

امضيات

آپونه بىدى يېشىندىر .

§

مسلكه موافق آثار مع المتنوينه قىبول
ولنور . درج ايدىلماھىن يازىلىرى

اداھە اولوغاز .

~~~~~

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmâa-i İslâmîyyedir

Cilt 20

Sayı 495 - 520

27 Mart 1922 - 06 Ekim 1922

Proje Yürüttücsü
M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKİM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTİ NEŞRİ: 20

Kültür Yayınları Dizisi No. 218/20

<http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx>

ISBN

978-605-9478-26-7 (20. c.)

978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan

Lokman ÇAĞIRICI

Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürüttücsü ve Editör

M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü

Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan

Ahmet YILMAZ

Çeviri Yazılı Kurulu

Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ - Yılmaz KARACA

Fuat RECEP - Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım

Ahmet YILMAZ

Baskı

Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.seciloffset.com
ŞUBAT 2021 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 20

İÇİNDEKİLER

495. Sayı

28 Receb-i Şerîf 1340 - **27 Mart 1922** - 27 Mart 1338

İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiyye - Hâkimiyet-i Şer'iyye Mebde'inin Netâyici,
Devr-i İnhitât

Said Halim Paşa.....	4
Dinsiz Ahlâk,	
<i>Midhat Cemal (Tevhîd-i Efkâr)</i>	7
Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti - 2,	
<i>Mecdüddin</i>	8
Müslümanlık Beşeriyetin Tekâmülünü İstihdâf Eder,	
<i>Ahmed Hamdi</i> (Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti Tedrisât Müdir-i Umûmîsi),.....	10
Asya-yı Vüstâ'da Harekât-ı İslâmiyye,	13
Kimdim (Şiir),	
<i>Midhat Cemal</i>	14
Ali Kemal Bey'e (Şiir),	
<i>M. C.</i>	14

496. Sayı

10 Şa'bân 1340 - **08 Nisan 1922** - 08 Nisan 1338

Leylâ (Şiir),	
<i>Mehmed Âkif</i>	16
“Karatay” Medresesi’nde (Şiir),	
<i>Naim Hâzım</i>	16
İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiyye - Garb Cem'iyetleri,	
<i>Said Halim Paşa</i>	17
Köylüler Arasında : Mehmed Ağa Ne Diyor?	
<i>Ali Rıza</i> (Batum Meb'ûsu).....	19

Köylüyü Cehden Kurtaracak Çare, <i>Mahmud Celâleddin</i> (Ayancık).....	21
Türkiye - İngiltere Harbi ve Âlem-i İslâm, <i>M.B.</i>	23
Dalâlet Yolları : Garb Terbiyesi Gençleri Nasıl Frenkleştirdi? [Sebilürreşâd].....	25
Köylü Niçin Yükselemiyor?. <i>Ahmed Cevdet (İkdâm)</i>	26

497. Sayı

15 Şa'bân 1340 - **13 Nisan 1922** - 13 Nisan 1338

Ahlâkin Kuvve-i Müeyyidesi, <i>Aksekili Ahmed Hamdi</i>	28
İslâm'da Kadının Hukük ve Vezâifi, <i>İzmirli İsmail Hakkı</i>	32
Yeryüzünde Mevcûd Bütün Müslüman Milletlere! <i>Eşref Edib</i>	34
Mütâreke ve Sulh Teklîfâtı - Âlem-i İslâm'ın Nokta-i Nazarı, [Sebilürreşâd].....	36

498. Sayı

24 Şa'bân 1340 - **22 Nisan 1922** - 22 Nisan 1338

İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiyye - Garbin Usûl-i Siyâsiyyesi, <i>Said Halim Paşa</i>	40
Âlem-i İslâm'ın İntibâhi, [el-Ümme].....	41
Müslümanların Necâti İslâm Düstûrlarına Sarılmaktadır, [Söz].....	42
Afgan Emiri'nin İngiltere'ye Ciddî Nasîhatleri, . [Sebilürreşâd].....	44
Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti - 3, <i>Mecdüddin</i>	45
Fransa - İngiltere Rekâbeti ve Âlem-i İslâm, [Sebilürreşâd].....	47
Hindistan'da İstiklâl Mucâhedeleri, [Yevm-i Afgan].....	49

499. Sayı30 Şa'bân 1340 - **27 Nisan 1922** - 27 Nisan 1338

İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye - İslâm Usûl-i Siyâsiyyesi, <i>Said Halim Paşa</i>	52
Oruc'un Hikmet-i Şer'iyyesi, <i>Aksekili Ahmed Hamdi</i>	53
İstanbul'da Sefâhet, [Sebilürreşâd].....	55
Türk Kadını Frenkleşiyor, [İkdâm].....	56
Irak'ta İngiliz Entrikaları,.....	57
Umûr-ı Şer'iyye Vekâleti'nin Beyânnâmesi, <i>Mustafa Fehmi</i>	60
Afgan Sefîri Hazretlerinin Tebrîkleri,.....	62

500. Sayı09 Ramazan 1340 - **06 Mayıs 1922** - 06 Mayıs 1338

İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye, Reîs-i Hükûmet, Kuvve-i icrâiyye, Siyâsî Fırkalar, <i>Said Halim Paşa</i>	65
Oruc'a Müterettib Fevâid-i İctimâiyye, <i>Aksekili Ahmed Hamdi</i>	66
Mısır'da İstiklâl Efsânesi, [Sebilürreşâd].....	69
Dârulmuallimîn'de Ramazân Musâhabeleri, [Sebilürreşâd].....	72
Yenigün'ün İnsâfsızlıkları, [Sebilürreşâd].....	75

501. Sayı16 Ramazan 1340 - **13 Mayıs 1922** - 13 Mayıs 1338

İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye, A'yân Meclisi, Hâtime, <i>Said Halim Paşa</i>	78
Ezânsız Semtler, <i>Yahya Kemal (Tevhîd-i Efkâr)</i>	79

Ramazân Musâhabeleri, [Sebîlürreşâd].....	81
Cezîretü'l-Arab'ta İngiliz Entrikaları, [Sebîlürreşâd].....	85

502. Sayı

21 Ramazan 1340 - 18 Mayıs 1922 - 18 Mayıs 1338

Esrâr-ı Kur'ân [Sûretü'l-Bakara], Şeyh Abdülaziz Çâviş	90
Yeni Şer'iyye Vekili'nin Beyânâtı, [Sebîlürreşâd].....	90
Şer'iyye Vekâleti'nin Ta'mîmi, Abdullah Azmi.....	91
Mücâhededen Geri Kalanlar, Ömer Rıza (Tevhîd-i Efkâr).....	92
Müslümanların İttihâdi ve Müstevlîlere Karşı Hareket, [Sebîlürreşâd].....	94
Milleti Yükseltecek Ancak Müslümanlık Esâslarıdır, Eşref Edib.....	95
İhyâ-yı Medâris, F. Dervişoğlu.....	97
Cezîretü'l-Arab'ta İngiliz Entrikaları, [Sebîlürreşâd].....	97

503. Sayı

28 Ramazan 1340 - 25 Mayıs 1922 - 25 Mayıs 1338

Esrâr-ı Kur'ân [Sûretü'l-Bakara], Şeyh Abdülaziz Çâviş	102
Ramazân Musâhabeleri, [Sebîlürreşâd].....	102
Hasbihâl, Fâni.....	107
İngiliz Entrikaları, [Sebîlürreşâd].....	110

504. Sayı

12 Şevvâl 1340 - 08 Haziran 1922 - 08 Haziran 1338

Esrâr-ı Kur'ân [Sûretü'l-Bakara], Şeyh Abdülaziz Çâviş	114

Dördüncü Musâhaba [1], [Sebîlürreşâd].....	115
Mühim Bir Beyânnâme, [Sebîlürreşâd].....	120
Din Edebiyatı, [Sebîlürreşâd].....	122
İngiliz Mezâlimi, [Varlık - Sarıkamış].....	124
Tekbîrlerle Osmanlı Sancağı'nın Çekilmesi,.....	124

505. Sayı

19 Şevvâl 1340 - **15 Haziran 1922** - 15 Haziran 1338

Esrâr-ı Kur'ân [Sûretü'l-Bakara], Şeyh Abdülaziz Çâviş	126
Mâdem ki Mağlûbz! Midhat Cemal.....	127
Filistin ve Şarkî Ürdün Mukadderâtı ve Müsevîlerin Millî Yurd Teşkili Mes'elesi, [Sebîlürreşâd].....	129
Dördüncü Musâhaba [2], [Sebîlürreşâd].....	132
Cezîretü'l-Arab'ta İngiliz Entrikaları, [Sebîlürreşâd].....	135

506. Sayı

28 Şevvâl 1340 - **24 Haziran 1922** - 24 Haziran 1338

Esrâr-ı Kur'ân, Şeyh Abdülaziz Çâviş	138
Dördüncü Musâhaba [3], [Sebîlürreşâd].....	139
Birlik ve Kuvvet, Mısırlı Ebu'l-Vefâ.....	144
Voking Câmii'nde Şükür Bayramı, [Sebîlürreşâd].....	147
Yemenlilerin Hilâfet-i İslâmiyye'ye Sadâkat ve Merbûtiyetleri, [el-İkbâl - Beyrut].....	148
Avrupa'da Me'mûrîn-i Rûhâniyye Nasıl Çalışıyor! [Ahmet Cevdet - İkdâm].....	148

507. Sayı

04 Zilka'de 1340 - **29 Haziran 1922** - 29 Haziran 1338

Esrâr-ı Kur'ân,	
Şeyh Abdülaziz Çâviş	150
Müslüman Askeri,	
[Sebilürreşâd].....	150
Türkiye'nin Harb-i Umûmî'ye İştirâkindeki Sebebler,	
[Sebilürreşâd].....	153
İngilizlerin Vehhâbîleri Tahrîki,	
[Sebilürreşâd].....	158
Irak'ta İngiliz İdâresi ve Melik Faysal,	
[Sebilürreşâd].....	159
Hazîn Bir Gün [Balıkesir'in İşgâli],	
[Sebilürreşâd].....	159
Terbiye-i Ma'nevîyyenin Ehemmiyeti Maârifin Bozukluğu,	
[Ahmet Cevdet - İkdam].....	159

508. Sayı

11 Zilka'de 1340 - **06 Temmuz 1922** - 06 Temmuz 1338

Tefsîr-i Şerîf,	
Aksekili Ahmed Hamdi.....	162
Müslüman Askeri,	
[Sebilürreşâd].....	163
Son Nefes,	
[Sebilürreşâd].....	166
Basra Körfezi'nde İngiliz Entrikalari,	
[Sebilürreşâd].....	167
Uhuvvet-i İslâmiyye Tezâhürâtı [İran Sefiri],	
[Sebilürreşâd].....	170
Sefîr Hazretlerinin Şer'iyye Vekîli Hazretleriyle Samîmî Musâhabeleri,	
[Sebilürreşâd].....	170
Seyyid Taha Hazretlerinin Mücâhedâtı [Nasturîlerin Katliâmı],	
[Varlık - Sarıkamış).....	172

509. Sayı

18 Zilka'de 1340 - **13 Temmuz 1922** - 13 Temmuz 1338

Beyânnâme - Yeryüzünde Mevcûd Bütün Müslüman Milletlere,	
Abdullah Azmi.....	174
İşâd Mes'elesi,	
H. Basri.....	175

Afganistan'da Hareket-i İlmîyye, [el-Ahbâr - Kahire].....	176
İngiltere'nin Hind Siyâseti, (Hâkimiyet-i Millîyye).....	178
Iraklıların Mukâvemeti ve İngiltere, [Sebîlürreşâd].....	180
Terbiye-i Ma'nevîyyenin Ehemmiyeti, [Sebîlürreşâd].....	184

510. Sayı

27 Zilka'de 1340 - **22 Temmuz 1922** - 22 Temmuz 1338

Tefsîr-i Şerîf, Aksekili Ahmed Hamdi.....	186
Sâbîkin-i İslâm ve Keyfiyet-i İntisâr-ı Dîn, Mustafa Takî.....	187
Umde-i İslâmiyye, Ahmed Hân.....	189
İnhitâtın Sebebleri, [İkdâm].....	190
Mısır'da İngiltere'nin "Uyuşturma" Siyâseti, [Sebîlürreşâd].....	190
İran Ahvâli, [Sebîlürreşâd].....	194

511. Sayı

05 Zilhicce 1340 - **29 Temmuz 1922** - 29 Temmuz 1338

Tefsîr-i Şerîf, Aksekili Ahmed Hamdi.....	198
Âlem-i İslâm ve Bolşevikler, [Sebîlürreşâd].....	201
Muallim ve Muallimeler Derneği Riyâset-i Muhteremesine, [Sebîlürreşâd].....	205
Bir Esîrin Hâtıraları, [Sebîlürreşâd].....	208

512. Sayı

10 Zilhicce 1340 - **03 Ağustos 1922** - 03 Ağustos 1338

Âsim - 12 (Şiir), Mehmed Âkif.....	210

Ümmet-i İslâmiyyeye Beyânnâme,	
<i>Abdülkâdir el-Muzaffer</i>	211
İslâmî Bir Kongrenin Lüzûmu,	
[<i>Sebîlürreşâd</i>].....	212
İslâmiyet'in Vaz' Ettiği Mebde'ler,	
<i>Müfid</i> (Kırşehir Meb'ûsu).....	214
Türkiye ve Âlem-i İslâm,	
[<i>Sebîlürreşâd</i>].....	216
İstanbul'un Yeni Kadını,	
[<i>Sebîlürreşâd</i>].....	217
Muallim ve Muallimelere,	
[<i>Sebîlürreşâd</i>].....	218
Bir İstîzâh,	
[<i>Sebîlürreşâd</i>].....	219

513. Sayı

24 Zilhicce 1340 - 17 Ağustos 1922 - 17 Ağustos 1338

İslâm Fedakârlığı,	
<i>Mustafa Takî</i> (Sivas Meb'ûsu).....	222
Genç Hristiyanlar Cem'iyeti - 4,	
<i>Mecdüddin</i>	223
Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi - 1,	
<i>Mehmed Şeref</i> (Edirne Meb'ûsu).....	226
Dağıstan'ın İstiklâl Mucâdeleleri - 1,	
<i>Dağıstanlı Ahmed Hân</i>	227
Yunan'ın İstanbul'u İşgâli,	
[<i>Sebîlürreşâd</i>].....	229
Şarkda Ticâret ve İktisâd,	
[<i>Sebîlürreşâd</i>].....	230

514. Sayı

01 Muharrem 1341 - 25 Ağustos 1922 - 25 Ağustos 1338

Şer'iyye Bütçesinin Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası,	
<i>Abdullah Azmi</i> (Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekili)	234
Muvâzene-i Mâliye Encümeni Mazbatası,	
<i>Ali Cenâbi</i> (Gaziantep Meb'ûsu).....	237
Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi - 2,	
<i>Mehmed Şeref</i> (Edirne Meb'ûsu).....	239
Dağıstan'ın İstiklâl Mucâdedeleri - 2,	
<i>Dağıstanlı Ahmed Hân</i>	241

Uhuvvet-i İslâmiyye Tezâhürâtı,.....	243
Aşya-yı Vustâ Harekâtı,.....	243

515. Sayı

08 Muharrem 1341 - **31 Ağustos 1922** - 31 Ağustos 1338

Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi - 3, Mehmed Şeref (Edirne Meb'ûsu).....	246
Büyük Millet Meclisi'nde Şer'iyye Bütçesinin Müzâkeresi, [Sebîlürreşâd].....	247
Allâhuekber,.....	256

516. Sayı

15 Muharrem 1341 - **07 Eylül 1922** - 07 Eylül 1338

Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi - 4, Mehmed Şeref (Edirne Meb'ûsu).....	258
Dağıstan'ın İstiklâl Mücâdeleleri - 3, Dağıstanlı Ahmed Hân.....	259
Büyük Millet Meclisi'nde Şer'iyye Bütçesinin Müzâkerâti, [Sebîlürreşâd].....	264
İslâm'ın Büyük Zaferi,	266
Dînî Dersler,	268

517. Sayı

22 Muharrem 1341 - **14 Eylül 1922** - 14 Eylül 1338

Sâbıkin-i İslâm'ın Fedâkârlıkları, Mustafa Takî (Sivas Meb'ûsu).....	270
Büyük Millet Meclisi'nde Şer'iyye Bütçesi Müzâkeresi, [Sebîlürreşâd].....	271
Uhuvvet-i İslâmiyye, Sultan Ahmed (Afgan Sefîri).....	278
Dağıstan'ın İstiklâl Mücâdeleleri - 4, Dağıstanlı Ahmed Hân.....	279

518. Sayı

29 Muharrem 1341 - **21 Eylül 1922** - 21 Eylül 1338

Büyük Millet Meclisi'nde Şer'iyye Bütçesi Müzâkeresi, [Sebîlürreşâd].....	282

Beyânnâme,	
<i>Mustafa Kemal</i> (TBMM Reisi Başkumandan).....	292

519. Sayı

07 Safer 1341 - **28 Eylül 1922** - 28 Eylül 1338

Büyük Millet Meclisi’nde Şer’iyye Bütçesi Müzâkeresi, [<i>Sebîlürreşâd</i>].....	294
Milletin Ma’nevîyatına Karşı Açılan Harb, [<i>Sebîlürreşâd</i>].....	301

520. Sayı

15 Safer 1341 - **06 Ekim 1922** - 06 Teşrînievvel 1338

Büyük Millet Meclisi’nde Şer’iyye Bütçesi Müzâkeresi, [<i>Sebîlürreşâd</i>].....	306
Anadolu Askerine (Şiir), <i>Midhat Cemal</i>	314
Akdeniz Kıyılarında (Şiir), <i>Sâmih Rifat</i>	315

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmâa-i İslâmîyyedir

Cilt 20

Sayı 495 - 520

27 Mart 1922 - 06 Ekim 1922

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da Tâceddin Dergâhi

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

(Dînî, ictimâî, ilmî, edebî, haftalık mecmâa-i İslâmiyyedir.)

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

وَالله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم

27 Mart 1922

28 Receb-i Şerîf 1340

Pazartesi

27 Mart 1338

Cild: 20 - Aded: 495

Mündericât:**İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye**

Hâkimiyet-i şer'iyye mebde'inin netâyici – Sınıf ve firma rekabetlerinin izâlesi –
Teâzud-ı beşeri ve uhuvvet-i İslâmiyyeyi te'sîs – Hükûmetin nazarlarda mehîb, muhterem ve mahbûb olması –
İstibdâd ve adâletsizlik şahislara âiddir – Ehliyete tevdî-i umûr – Âlem-i İslâm'ın esbâb-ı inhitâti –
Şerâit-i maddiyyenin sukûtu – Îskolastik ulûmun zuhûru – İslâm'da ilmin muazzam mevkî'i –
Şerîate mu'âriz tabakanın zuhûru – Îkâ' ettikleri tahrîbât –
Fıkih sâyesinde ahlâkî ve ictimâî inhitâttan akvâm-ı İslâmiyyenin masûniyeti – Avrupalılardan alacağımız şeyler –
Teşkîlât ve esâsât-ı İslâmiyyemiz garbdaki nekâisden müberrâdir.

Said Halim Paşa

Dinsiz Ahlâk

Dinsiz ahlâk olamaz – Aklın irşâdi kâfi değildir – Dinin hazâlı ahlâkin zevâlini ta'kîb eder

Midhat Cemal

Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti

İstanbul'da İslâm ve Türk kadınlarının hiyânetleri – Bu mudil ve müdhiş cem'iyetin beyânnâmeleri –
Ba'zı İslâm ve Türk kadınlarının misyonerlerle teşrîk-i mesâ'isi – Bu uğurda sarf olunan paralar –
Mes'elenin ehemmiyeti

Mecdüddin

Müslümanlık Beşeriyetin Tekâmülünü İstihdâf Ediyor

Her hatve-i terakkî İslâm'a takarrubdur – Müslümanlık ictimâiyyât ve siyâsiyyâtı da ihtiyâ eder –
Müslümanlık esâslarından: Zekât- Zekâtın hikmet-i ictimâiyyesi – Müslümanlık sa'y dinîdir –
Beyne'l-beşer tefâvûte karşı İslâm'ın vaz' ettiği esâs-ı ictimâî – Servetin beyne'l-ağniyâ tedâvülüne karşı ahkâm-ı
mâni'a-i İslâmiyye – Zenginlerin malında fukarânın hakkı – Fevzâ-yı ictimâîye karşı İslâm'ın koyduğu kânûn-ı âlî –
İslâm'ın maksad-ı aksâsı: Beyne'l-beşer teâvün ve uhuvvetin te'sîsi.

Aksekili Ahmed Hamdi

Asya-yı Vüstâ'da Harekât-ı İslâmiyye - Midhat Cemal Bey'in Nefîs Bir Şiirleri

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[2]

İSLÂM'DA TEŞKÎLÂT-I SİYÂSİYYE

Hâkimiyet-i Şer'iyye Mebde'inin Netâyici

Bu netîceler esâslı bir ehemmiyeti hâizdir. Zîrâ bunlar kendini diğer mevcûd cem'iyetlerden pek âşikâr bir sûrette ayıran yeni esâsâtâ mübtenî ve büsbütün yeni bir cem'iyet vücûda getirmiştir.

İslâm'ın ictimâiyyât sâhasında gördüğü iş kelimelerin en tabîî ma'nâ ve rûhu ile müsâvât ve hürriyet esâsı üzerine müstenid bir hâlet-i ictimâiyye kurmuş olmasından ibârettir. Bir hâlet-i ictimâiyye ki sınıf rekâbetleri, firma rekâbetleri ebediyyen sürülp çıkarılmış; hürriyete, müsâvâta karşı hiçbir aksülamel yükselmemiş; bunun netîcesi olarak teâzud-ı beşerîyi en sahîh ve en samîmî şeklinde tanımış, bu teâzud bir kavimden diğer kavme kol atarak aralarında o nazîri görülmemiş "uhuvvet-i İslâmiyye"yi te'sîs etmiş, dünyânın muhtelif iklimlerinde, mütenevvi' kit'alarında yaşayan muhtelif ırklara mensûb dört yüz milyona yakın bütün bir âlemi büyük bir âile-i İslâmiyye hâlinde birleştirmiştir.

O, bundan başka akvâm-ı İslâmiyyeyi müsterek ve sâbit öyle bir gâye ile techîz etmiştir ki bu gâye onların tekâmülüñü âmir olmaktan hiçbir zaman geri durmadı ve bu sâyededir ki on üç asırdan fazla zamandan beridir bütün Müslüman akvâmi gerek şevket ve azametlerinde, gerek inhitâtlarında şerîatın evâmir ve vesâyâsına tevfîk-i hareketten, ona canla başla hizmetten başka bir emel beslemediler. Kendi selâmetlerini ancak ondan beklediler ve bu selâmetin tahakkukunu ancak onun hakâyîk-i âliyesine inkıyâd ile kâim bildiler.

İslâm'ın ictimâiyyât sâhasındaki te'sîrât-ı fi'iliyyesi hükûmete o zamana kadar görülmemiş öyle bir mevki' ve nüfûz te'mîn etti ki bu mevki' ve nüfûz hükûmeti nazarlarda hem mehîb hem mahbûb hem de muhterem gösterdi.

Evet, hükûmet kendini sevdirdi, zîrâ o şerîate hizmet etmek, ona karşı hürmet celb eylemek için yine şerîatten doğmuştur. Zîrâ bu sûretle hiç söz götürmeyecek öyle bir meşrû'iyeti hâiz bulunuyordu ki bu meşrû'iyet kendisini her türlü gasb ve tahakküm şâibelerinden tenzîh ediyordu. Mehîb ve muhterem olmasına gelince: Bu da her türlü şâibeden pâk olan kudsî menba'ından aldığı kudret-i külliyyeden, bir de kendisinin hakâyîk-i ahlâkiyye ve ictimâiyyenin mü'bidesi bulunmasından neş' et ediyordu.

Hattâ kendi nâmına irtikâb olunan bütün sâisti'mâller ne onun nazarlardaki mevki'ini ne de rûhlara ilkâ etmiş olduğu i'timâdi kat'îyyen sarsamadı.

Akvâm-ı İslâmiyye şu kanâati dâimâ muhâfaza etmişlerdir ki gerek adâletsizlik, gerek istibdâd bunların ne hükûmetlerinde, ne kânûnlarında, ne de müessese-lerlerde olmayıp ancak kudreti ellerine geçirerek kânûn nâmına hareket ettiklerini iddiâ eden şahıslardan doğmuştur.

Binâenaleyh müslümanlar şerîat tarafından te'sîs olunan hükûmetin meşrû'iyetine karşı ne itirâz etme-yi, ne de hangi sûretle olursa olsun onu düşürmeyi hâ-tıra getirmedikleri gibi irtikâb olunan adâletsizliklere, suisti'mâllere hâtime çekmek için de hükûmeti temsile ve kânûnu tatbîke en ziyâde ehil telakkî ettikleri ellere tevdî'-i umûr etmekten başka yol aramamışlardır.

O hâlde hâkimiyet-i şer'iyye mebde'i denilen hakikat-ı mutlaka vekâyi' ile sûret-i kat'îyyede ve en şâ'saadâr tarzda teessüs etmiş bulunuyor. Öyle bir hâlet-i ictimâiyye vücûda getiriyor ki insana ferdî, ictimâî hakîki bir saâdet te'mîn etmek için mümkün olan şerâitîn kâffesini ihtiâ ediyor. Öyle bir hâlet-i ictimâiyye ki o zamana kadar beşerin azmi önünde dikilip onu kemâl-i hürriyyetle tekâmülünden, inkişâfindan alıkoyan binlerce mevâni' hârika-engîz bir sûrette devrilip gidiyor. Öyle bir hâlet-i ictimâiyye ki az zaman içinde ve hiç yoktan şâyân-ı hayret bir medeniyet vücûda getirerek asırlarca insâniyeti ilmin, hikmetin, adâletin feyyâz nûrlarıyla tenvîr ediyor ve onu ahlâkî, ictimâî, maddî, emsâlî görülmemiş bir saâdet içinde yaşıyor.

Devr-i İnhitât

Müslüman âleminin her zaman kendi İslâmî akide-lelerine sâdik olmasına ve hâkimiyet-i şer'iyyeye dâimâ münkâd bulunmakla beraber tibki edvâr-ı azametinde olduğu gibi dinin yüksek teâlîm ve evâmirini bütün varlığıyla muhâfazaya çalışmasına rağmen iki asra yakın bir zamandan beridir ki medeniyet-i İslâmiyye inhitât-ı külli içindedir.

Eğer aynı esbâb artık aynı netâyici tevlîd etmiyorsa bu kat'îyyen şundan ileri geliyor ki akvâm-ı İslâmiyye kendi vezâif-i İslâmiyyelerini eskisi gibi hüsn-i idrâk ve ifâ edememek kâbiliyetsizliğine düşmüşlerdir.

Ben burada mevzu'-ı bahsimiz olan inhitâta öteden beri umûmiyetle sebeb olmak üzere ileri sürmekle beraber Hakîki olmaktan çok [3] uzak bulunan bir sürü tâh-mînât ve hayâlâtı sıralamaktan sarf-ı nazar edeceğim.

Kezâlik İslâm'ın kudretini tezlîl için yorulmaksızın uğraşan garazkârlarla da meşgül olmayacağım. Evet, İslâm'ın bu ebedî düşmanları aslâ muvaffak olmamak şartıyla her vâsitaya müracaat ederek şunu isbât ve efkârı şuna iknâ' için çalışıyorlar ki: "Müslümanlık akvâm-ı İslâmiyye'nin yalnız hâl-i hâzırda inhitâta sebeb olmakla kalmıyor, belki Müslümanlık akîdelerinde sâbit oldukça bu din kendilerini ebedî bir mahkûmîyet ve sefâlet içinde bırakacaktır."

Vâkı'a bunlara da'vâlarının aksını isbât etmek en kolay bir seydir. Lâkin hatâlarından, tarafgirliklerinden her çi bâd âbâd fedâkârîk etmemeye niyyet etmiş olan bu gibi âdemlerle bahse girişmek doğru bir hareket değildir.

Binâenaleyh ben o ma'nâsı anlaşılmayan tâhmînât ile uğraşmaksızın yoluma devâm edeceğim ve âlem-i İslâm'a sahâbet ederek medeniyetini inhitâta düşüren cibilliyyetsizliğin mâhiyetini ta'yîne çalışacağım ki bu sa'y hem o inhitâtın tabiatını tanımaklkımıza müsâade edecek, hem de müdâvâti yollarını bize gösterecektir.

Bu inhitât neden ibârettir? Müslüman akvâmın eskisi kadar hüsn-i ifâ edemedikleri vezâif-i İslâmiyye hangideridir?

İşte ortaya konacak ve cevâb verilmek îcâb edecek iki suâl!

Müslümanlar arasında hiçbir sınıf ve zümre rekâbeti görülmez. Hiçbir kavmiyet mücâdelesi tezâhür etmez, uhuvvet-i İslâmiyye bilakis her zamankinden daha muhakkem tecellîler gösterirken el-hâsil hâkimiyet-i şer'iyye kendi nûfûz ve mevki'ini muhâfaza eder ve kalblere il-hâm etmek mecbûriyetinde bulunduğu hürmet ve i'timâd hislerini –ki onlar olmadıkça bu hâkimiyetin şiddet ve tazyîkinden başka ma'nâsı kalmaz- her türlü şâibeden pâk bir sûrette muhâfaza eder dururken acaba İslâm'ın hürriyet, müsâvât ve teâzûd esâsâti cemâat-i İslâmiyye arasından kalkmıştır tarzında iddiâda bulunmak muhik olabilir mi?

Şübhe yokdur ki bu husûsta akvâm-ı İslâmiyye içinde bulundukları inhitâta rağmen akvâm-ı garbiyyeden daha bahtiyârdırlar. Zîrâ garbda sınıf ve zümre kinleri, kavmiyet husûmetleri eskisinden şiddetli bulunuyor. Ve orada hükümet rahnedâr olmuş, i'tibârdan düşmüş olarak artık halka ne îcâbı kadar i'timâd ne de hürmet hissi ilkâ edebiliyor.

Maamâfih şerâit-i iktisâdiyyeleri cihetile bu iki âlem aynı vaziyette değildirler. Bu husûsta yürütülecek mukâyese tamâmiyla akvâm-ı garbiyyenin lehine çıkar denebilir ki biz iktisâden ne kadar meflûc, maddiyyât i'tibâriyla ne derecelerde sefâlette isek onlar bu cihetlerden o kadar kudretli o kadar müreffehdirler.

Bu nokta-i nazardan şüphe yoktur ki akvâm-ı İslâmiyye acıncak halde dirler ve akvâm-ı garbiyyeden öğrenenek pek çok şeyleri olduğu gibi bu husûsta onlara ne kadar gitba etseler hakları vardır.

O hâlde hiç şübesiz âlem-i İslâm'ın inhitâti şerâit-i maddiyyesinin sukûtundan ileri gelmiştir ki bu sukût onu akvâm-ı garbiyyenin taarruzlarına karşı istiklâlini müdâfaaya kâdir olamayacak, onların tahakkümü altına düşmekten kendini kurtaramayacak kadar zayıf bir hale getirmiştir. Lâkin o böylece esâretin bütün felâketlerini, bütün zilletlerini tanımış olmakla beraber bunlar kendisine dini hakkındaki imân-ı kavîsini gâib ettirememiş ve iktisâden, siyâseten mevcûdiyetini harâb ettiği hâlde mevcûdiyet-i ictimâiyyesini bir türlü mahv edememiştir.

Kudret ve saâdet-i maddiyyenin tabiat tarafından insana tâhsîs edilen nâ-mütenâhî ni'metlerden istifâde yolunu bilenlere hâs olduğu ve bu ni'metlerden müsteßîd olabilmek için tabiatı idâre eden kavânîn ile o kavânînden çıkan fûnûnu tanımak îcâb edeceği kabûl olununca müslümanların inhitâti akvâm-ı İslâmiyyenin ancak bu kânûnlar ve bu fenlere karşı olan cehllerinden başka bir şeye atf olunamamak zarûridir.

Şûrada ihtâr etmeliyiz ki Peygamberimiz bize İslâma isâbet edebilecek felâketlerin en müdhîsi cehâlet olduğunu haber vermişti.

Vâkı'a bu inhitât Müslüman âlemi için büyük bir musîbettir. Maamâfih mühlik olmadığını söyleyebilmekte bir derece kadar müteselli olabiliriz. Fi'l-hakika bu inhitât ne ahlâkîdir ne ictimâîdir, lâkin iktisâdîdir. Binâenaleyh maddîdir ve kâbil-i telâfîdir.

Kaldi ki Müslüman akvâmının târîhi inhitât-ı İslâmî mevzû'u âid olmak üzere söyleyen sözleri en sarîh bir sûrette te'yîd etmekdedir.

Fi'l-hakika bize bildiriyor ki cihân-ı İslâm'ın inhitâti, dinin bütün rûhbânî yâhûd rûhânî telakkilere sûret-i kat'îyyede muâriz olmasına rağmen akvâm-ı İslâmiyye arasında hayatı hiç nef'i olmayan gayr-ı müsbet bir takım ulûmun zuhûruyla başlıyor.

İşte bu ulûm maa'l-esef şöyle bir akîdenin ta'mîmine sebeb oldu: "Peygamber'in bizlere hiç durmaksızın ilim ve irfânı taharrî etmekliğimiz hakkındaki kat'î evâmiri yalnız şerîatin ihtiyâ ettiği bir takım hakâikin tetebbu'una münhasırdır. Yoksa bundan başka hiçbir hedefi yoktur."

Şübhesiz Peygamberimiz'in vesâyâsını bu sûretle tefsîr etmek büyük bir hatâ idi. Zîrâ Peygamberimiz şerîat vâsistâıyla ahlâki, ictimâî bütün hakâiki bize öğretmiş olduktan sonra pek müstesnâ bir ısrâr ile de [4] dâimâ daha fazla ilim tâhsîlini daha ziyâde irfân iktisâbını tasviye ediyor. Dinimizin kıymetini ancak ilim ve irfân vâsi-

tasıyla daha ziyâde anlayacağımızı ve şerîati yine o vâsita ile daha güzel tatbîk edeceğimizi bize ihtâr edip duruyor. Binâenâleyh bundan şu ma'nâ anlaşılmak lazımdır ki sâbit, müstemir bir azim ve sa'y ile tabiatın serâirini keşfe muvaffak olarak bu sûretle tabiatın insanlar için saklamakta olduğu nâ-mütenâhî hayır ve menfaatlerden müstefîd olmak böylece şerîatin te'mîn ettiği ahlâkî ve ictimâî saâdetle mütenâsib maddî bir saâdet te'mîn etmek îcâb eder.

Çok teessûf olunur ki bu hatâ kendisini tevlîd eden ulemânın nüfuzu yüzünden umûmiyet ve kuvvet kesb ederek az zaman sonra bütün cihân-ı İslâm'a hâkim oldu.

İşte aynı fasîledeki bütün ulûm gibi hâliyle muzir bulunan bu iskolastik sebebiyelerdir ki âlem-i İslâm gitgide tabiatı tetebbu' ve tedkîk vazîfesine karşı lâ-kayd kalmaya başladı. Nihâyet ulûm-ı tabîiyye ve hikemîyye ile işgâli tamâmiyla ihmâl edecek bir hâle geldi.

İşte bu sûretle akvâm-ı İslâmîyye gerek refâh içinde yaşamak, gerek istiklâllerini müdâfaa edebilmek hu-sûsında muhtâc oldukları saâdet ve şevket-i maddiyyeyi te'mîn kâbiliyetinden yavaş yavaş uzaklaştılar ve bi'n-neftîce kendi elliye iktisâdî ve siyâsî mahrûmîyetlerini hâzırlamış oldular.

Bunların bir tarafından mâ-fâtı telâfî maksadıyla sarf ettikleri mücâhedâtın dâimâ hûsrân ile netîcenenesi diğer taraftan cihân-ı garb ile ihtilât ve temaslarının günden güne ilerlemesi nihâyet âlem-i İslâm'da tekâlîf-i şerîatin kendi terakkîyât-ı maddiyyelerine tamâmiyla muâriz olduğu kanâatini vûcûda getirdi.

İşte yanlış olduğu kadar meş'ûm olan bu kanâate kapıldıkları içindir ki müslümanların bir kısmı kendi saâdet-i maddiyyelerini saâdet-i ahlâkîyye ve ictimâiyyeleri yolunda fedâ etmekle ta'bîr-i diğerle refahiyet-i maddiyyelerinin ileri sürdüğü tekâlîfi şerîatin tekâlîfi uğrunda ihmâl edivermekle mükellef olduklarını zannettikleri hâlde diğer bir kısmı da bilakis kendi i'tilâ-yı maddîleri yolunda şerîatin metâlibinden vazgeçmek sûretiyle daha ma'kûl bir harekette bulunduklarına kâil oldular.

Birinci kısma dâhil olanlar bu tutukları tarzı ta'kîb ile muhteşem, lâkin henüz uzak olan bir mâzîyi ihyâ edeceklerini ümid ediyorlardı.

Hâlbuki ötekiler âlem-i İslâm'ın teâlisine karşı yegâne mâni' telakkî ettikleri şerîati serîr-i hâkimiyetinden indirimikçe mes'ûd, zî-kudret ve büsbütün yeni bir cem'iyet vûcûda getirebileceklerini ümid etmîyorlardı.

İşte âlem-i İslâm'da birinci def'a olarak garblilaşmak ârzûsu bu sûretle başladı.

Vâki' â cemâat-i İslâmîyyenin garblilaşmasına tarafdar olanlar hiçbir zaman pek nâçîz bir ekalliyetin fevkine

çıkamamışlardır. Lâkin bu ekalliyet münevver ve mütefekkir tabakaların ekseriyetini temsîl etmeğe ve âlem-i İslâm'a hâkim olan garbliların kendilerine zâhir olmaları ve bu husûsta himâyelerini bezl etmeleri sâyesinde cemâat-i İslâmîyyenin mukadderâtı üzerinde ciddî sûrette müessir olmaya başladı.

Evet, âlem-i İslâm'daki münevver ve mütefekkir tabakaların ekseriyeti garblilaşmaya tarafdar oldular. Zîrâ bu tabakadaki insanlar ya kâmilien garb merkezlerinde tahsîl görmüşler yâhûd kendi memleketlerinde garb propagandasının vûcûda getirdiği bir tâkim müesseselerde okumuşlardır ki bu müesseselerin âlem-i İslâm'ı ebediyen kendi siyâsî ve iktisâdî tahakkümünden koyuvermek için garbin ma'nevî ve rûhî hâkimiyetini te'sîten başka bir gâye ta'kîb etmediği meydândadır.

Şimdi bu şerîât dâhilinde yetişmiş olan mütefekkirlerimiz gerek dinlerini gerek o dinin kendilerine ta'lîm etmiş olduğu hakâik-i ahlâkîyye ve ictimâiyyeyi düşünürken çâresiz az çok garblılaşmış bir kafa ile düşünerek hükümlerini ona göre veriyorlar ve bu sûretle dinlerine olan i'timâdlarını, dinin ahlâkî ve ictimâî mebde'lerinin mükemmeliyeti hakkındaki îmânlarını gâib ediyorlar. Onlara karşı nefretle dolu bir lâ-kaydî, hattâ bazen şidetli bir husûmet gösteriyorlar.

Öyle ama bu garblılaşmış kafalar çâresini bulmak istedikleri hastalığın ne tabiatını ne mâhiyetini hiçbir zaman lüzumu derecesinde anlayamadıkları gibi teâlisini tahakkuk ettirmek için bî-hûde yere uğraşıp durdukları cemâati de maa't-teessûf öğrenememişlerdir.

İşte bunun içindir ki o kafalar âlem-i İslâm'ın zâten pek karârsız olan vaziyetini büsbütün karıştırmaktan ve vicdân-ı umûmîyi kendi vicdânları gibi bulandırmaktan başka bir şeye muvaffak olamadılar.

Demin işâret ettiğim iskolastik ulûmun ıdlâl ve mahkûm ettiği şerîat tarafdarlarına gelince, bunlar da âlem-i İslâm'ı düşmüş olduğu inhitâttan kurtarmak husûsında ötekilerden fazla muvaffakiyet gösteremediler.

Maamâfih bu sonrakiler sâyesindedir ki âlem-i İslâm şerîati tetebbu' etmekten, düşünmekten, tefsîr etmekten, el-hâsil şerîatin hakâiyâsıyla beslenip şerîatin bütün fikrini, bütün kalbini ve bütün rûhunu muhâfaza eylemekten fâriğ olmamıştır. O, bu sûretle kendisi için doğrudan doğruya şerîat üzerine müesses bir ilim te'sîs etmiştir ki bir müslüman müşâhedâtını, [5] mikyâsâtını ancak o ilimle yürütür; hükmünü yine o ilimle verir. Evet, öyle ilim ki gâyesi insana bütün mevcûdiyeti ma'nevîyesinin tezâhürâtında şerîata tevfîk-i hareketi öğretmekten ve onun bütün evâmirini tatbîk ettirmekten başka bir şey değildir.

İslâm'a hâs olup "fikih" nâmıyla tanılan bu ilim hiç şüphe yoktur ki ahlâkî ve ictimâî ulûm sâhasında fîr-i beserîn vücûda getirebildiği en mühim ve en mükemmel bir müessesesedir. Ulûm-ı hikemiyye sâhasında usûl-i tecrübe ne ise, ahlâkî ve ictimâî sâhada fikih da odur.

Onun sâyesindedir ki âlem-i İslâm aradan asırlar geçmiş, ecnebî hâkimiyeti altında kendisine binlerce inkilâb savlet etmişken hâlâ kendi İslâmî telakkilerini, İslâmî mebde'lerini, an'anelerini, kendi rûhlarını ve gâyelerini bütün nezâhet ve safiyetyle muhâfaza ediyor. Onun sâyesindedir ki ta'mîr ve telâfîsi gayr-ı kâbil olan ahlâkî ve ictimâî inhibitâta hiçbir zaman kendini kaptırmıyor.

Şimdi âlem-i İslâm'ın musâb olduğu hastalık lâyıkıyla bilindiğten, onun tevlîd eden esbâb anlaşıldıktan sonra müdâvâtî için mürâcaat olunacak vesâit artık kendiliğinden taayyün eder.

Fî'l-hakîka kemâl-i vuzûh ile görülüyor ki onun derdine çare, kendisinde bulunmayan ve bulunmaması inhibitâtının yegâne sebebini teşkil eden ulûm ve fûnûnu durmayıp iktisâb etmesinden ibârettir.

Bu ulûm ve fûnûn bugün Avrupa'dadır. O hâlde bizim için yapılacak iş zâhîdir: O ulûm ve fûnûnu Avrupalılardan öğrenmek. Evet, gerek unutmuş olduğumuz usûl-i tecrübeyi, gerek câhili bulunduğuımız yeni fenleri tâhsîl etmek.

Hem bu sûretle hareket edersek ilmi tâhsîl için îcâbında Çin'e kadar şedd-i rahl etmek mecbûriyetinde bulunduğuuzu bizlere tebliğ buyuran Peygamberimiz'in emrinî yerine getirmiş oluruz.

Lâkin şunu da hakkıyla takdîr etmek lâzîmdir ki bizim Avrupalılardan alacağımız şey yalnız buna münhasırdır. Zîrâ inhibitât-ı İslâmîye çare-sâz olacak yegâne vâsita bundan ibâret olduğu söz götürmez bir hakikattir. Yoksa sözlerimizden akvâm-ı garbiyyenin iktisâdî mebde'lerini, sa'y ve sermâye teşkilâtına âid usûllerini ve bunlar arasındaki münâsebâtı tâbî orada olduğu gibi

kabûle tarafda olmak ma'nâsı anlaşılmamalıdır. Bilakis en ibtidâî bir basîret bile bize şu hakîki bildirir ki: İslâm'ın esâsi mebde'lerine çok yâhûd az muhâlif olmak i'tibâriyla bizim için garbin bu saydığımız şeylerini kabûlden son derecede sakınmak zarûridir.

O hâlde bütün teşkilâtımızı, bütün iktisâdî esâsâtımızı şerîatin mahz-ı hikmet olan rûhuyla mütenâsib bir sûrette ibdâ' için âlemde kendisine mürâcaat edeceğimiz bir merci' varsa ancak fikihtir. Zîrâ ancak bu sâyededir ki teşkilât ve esâsâtımız garbdaki akvâmın teşkilât ve esâsâtında görülen ve usûl-i ictimâilerinden neş'et eden nekâyis ve hatî'âttan müberrâ olabilir.

İhtimâl ki bu satırlar bizim garblâşmış mütefekkirlerimizin hoşuna gitmeyecektir. Lâkin onların bu husûs-daki hükümleri ne olursa olsun, şu hakîki aslâ sarsamaz ki: Kendilerinin garbı alkışlamaları ne îcâbı kadar ta'mîk edilmiş bir tetebbu' neticesidir ne de ciddî bir mukâyeseye müsteniddir. Binâenaleyh umûmiyetle doğru ve esâslı değildir. Bunlar tarafından akvâm-ı garbiyyenin bi'l-hâssa usûl-i ictimâiyyelerine karşı gösterilen takdîr sîrf bu akvâmın elde etmesini bildikleri saâdet-i maddiyileri yüzündendir. Nasıl ki Müslüman ictimâiyyâtına ve bi'n-netîce İslâm'ın o kadar şâyân-ı takdîr olan bütün müessesât-ı ictimâiyyesine karşı bu derece açık bir sûrette gösterdikleri nefretin sâlikî de akvâm-ı İslâmîyyenin yaşadığı şerâit-i maddiyenin sefaletidir. Madem ki bir cem'iyetin maddî refâhiyeti dâimâ ferîdî faaliyetinin neticesidir, o hâlde bu refâhiyet onun ma'lûmât-ı fenniyyesine istinâd eder. Binâenaleyh o cem'iyetin usûl-i ictimâiyyesinin faâkiyeti hakkında da bir delîl-i kâfi teşkil edemez. Demek onları bu gibi hatâlara sevk eden âmil garblâşmaları ve dolayısıyla ezbâk-ı maddiyeye karşı mübtelâ oldukları fevka'l-had bir ihmâkten başka bir şey değildir.

Mütercimi: Mehmed Akif

Said Halim Paşa

Musâhabâ-i İctimâiyye:

DİNSİZ AHLÂK

Salâbet-i ahlâkiyemiz, o zandayım ki evlerde secdelerin mikdâriyla beraber azaldı, hayatın boşluğunda çırpinan eller tesbîh-i i'tikâda tutunur ve dünyânın hiçliğinde dönen başlar sahîfe-i Kur'ân'a eğilirken ahlâkımız bugünkü gibi değişti. Nikâh ile kirâ mukâvelesi arasında fark görmeyen, semâyi anlamayan mâ-verâ-yı mezâra inanmayan bir hey'et-i ictimâiyye nazârında nasıl ki mihrâb bir duvar, minber bir irtifâ'-ı maddî ise izdivâc da bir heyecân-ı lezîz ve evlâd bir şâhs-ı sâlistir. Mu'âyene

ve müşâhede ettiğimiz eşyânın ötesinde ve üstünde zerreler ve küreler mevcûd olduğuna eğer [6] inanmayaçksak, ma'nevîyat-ı mukaddese eğerecdâdımızın zuhûlen hürmet ettiği bir yalansa, ma'bedlere ve türbelere eğer efsâne-i a'sâr diyorsak o zaman daha birçok mukaddesât var ki isimleri birer birer değişimeli. Evet meselâ o takdîrde zevcî irâddîr, millet izdihâmdir ve vatan akârimizin ve evimizin temelini rihtesinde ve cerîhasında taşıyan hissiz, hamûl bir toprak yiğininden

başka bir şey değildir. Hayır, insan ile behîme arasında fark olmalı ve meselâ insanın karnı doyduktan sonra kalbi açıkmâlî ve insan zevkini sâde dişleri ve duðakları vâsitasıyla değil, kalbi ve beyni ile te'mîn etmek ihtiyâcını duymalıdır. Kendi yatağı kadar ceddinin türbesini âzâde-i taarruz görmeyince müsterîh uyuyamayan insanların, evet yalnız bu hisli insanların yekûnuna millet denilebilir. Kalbi midesinin hudûdunda gayb olan ve dimâğını nuhâ'-ı şevkîsinin istitâlesine inkilâb eden mahlûkât sürü ve izdihâmındır.

Ben o kanâatteyim ki insanları menfaatin ve lezzetin zebûnküs mantığına itâat etmekten kurtaran bir tane kuvvet vardır: Din!.. Cenâbetin üstüne semâdan bir sâ'îkâ'-i terhîbin düşmeyeceğine inanmayan bir zevce, istiyor musunuz ki tenhâ bir odada zevcinin hayâl-i muhâl olan vücûdunu iterek göğsünü bir erkegin kollarına teslim etsin, bunun için sâde iki şey kifâyet eder: Gözünün karârması ve başının dönmesi!.. Eğer bir türbede ebâd-ı âhireti kucaklayan ma'nevî bir cesâmet görecek sûrette hissiyâtima terbiye-i dîniyye verilmemişse cedîmin kabri toprağın altında geniş ve müstatîl bir deliktir. Ahlâkin bir edebiyât olmaktan kurtulması ancak dinin te'yîdine mukârin olmasına kâbîldir. İrşâd-ı akıl kifayet etmez, akıl ve kuvve-i muhâkememiz ... bir hâkimdir, insan ve lezâizin menâfiin önünde aklının pek kurnaz, fazla nabızgîr dalkavuğudur ve onu pek mehâretle aldatır. Sonra hepimiz az çok biliriz ki insanın akı dâimâ yanında değildir. Bir cild-i bâkirenin a'sâbımızda îkâ'-ı harîk eden fecr-i temâsı önünde aklımız yoktur ve sâde cismimiz vardır. Ve nisf-ı azîzimiz olan refîkamız o esnâda tâ uzaklarda seçilmez bir hayâldir ve eğer o daki kada çocukluktan beri inanmağa alıştığımız bir Allah ve bir nebî yoksa et ve kemikten örülülmüş nûrânî ve billur bir uçurumda yuvarlanınız, avuçlarınızda yumuşak birer güneþ tutuþarak!

Demiştüm ki insanlar her gün yirmi dört saat akıllı degillerdir: Meselâ bir gece tiyatro sahnesindeki sun'î katl vak'asına ağlayanlar içinde, yarın sahne-i hayâta elinde bir silâh ile çıkacak ve irtikâb-ı katl edecek cânî nâmzedleri vardır. Meþûrdur ki Avrupa hapishanelerinin birinde sirkati meslek ittihâz eden mahbûslar bir çift kundura çalan bir mahbûsu ta'yîb ve tenkil etmişler!.. Dâimâ ve her vak'a önünde yanımızda bulunmayan bir kuvve-i âkileye istinâd eden bir ahlâk bir hayâl-i latîfdır.

Anatol Loro Apolyo diyor ki: "Sokrat'tan Kant'a kadar en büyük hükmâ ahlâkı, i'tikâd-ı ilâhî esâsının üzerine kurdu. Ahlâk din ile ve bi'l-hâssa bir Allah'a i'tikâd esâsiyla o derece yek-vücûddur ki âdetâ ahlâk ve din birbirine örülülmüş yek-diþeriyle mültef ve giriftir denebilir ve ahlâkı dinden ayırmak istersen ikisi de yırtılmış, parçalanmış, hîrpalanıp zedelenmiş olur."

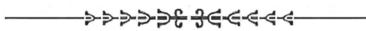
Târihen sâbittir ki milletler de dinin hazâlini ahlâkin zevâli ta'kîb etti ve bu o kadar muntazaman tekerrür eden bir vak'a ki târihin hâdiselerinden çıkış bir düstûr şeklinde şunu tesbît edebiliriz: Din ile ahlâk arasına giren mesafe derhâl halk ile ahlâk arasına da girer! Ve bu yalnız mâzîde değil, şimdi de böyledir. Her millette münhasıran akl-ı besere istinâd eden bir ahlâk, yalnız mahdûd bir sınıf halka münhasır bir ahlâk şeklinde kalıyor, halkın her tabakasında hâkim olamıyor. Sitoizm ve Konfîçyüs mezheb-i ahlâkîleri bu mâhiyette bir ahlâk idiler: Ahlâk-ı ekalliyet!.. Meselâ Sitoizm dine muhâlif olmamakla beraber münhasıran akl-ı besere müstenid bir ahlâk olduğu için insanların umûmiyeti üzerinde fûsûn-ı teessür gösteremedi; sınıf ahlâkî olarak kaldı, şimdiki Avrupa'da bile insan yiğininin mecmû'asını idâre eden ahlâk, Hristiyanlık dininin te'sîs ettiği ahlâktır. Hulâsa ahlâk ismi altındaki hulyâ-yı muhterem sâha-i hakikate çıkmak için mü'bedeler ister ve o mü'bedât îmân-ı ilâhîdir ve i'tiyâd-ı ibâdetir.

Yine Anatol Loro Apolyo bir makâlesinde diyordu ki: "Fransa'nın seddetmek nânkörlüğünde bulunduğu papas mekteplerine birkaç hafta evvel gittim. Talebenin yatak koçuþunda her karyolanın üstünde şu levha duruyordu: "Allah beni görüyor" zulmette ve ziyâda gören bu gözü kaldırımak isteyen itlâk-ı ahlâk tarâfdârları bu cihân-şümûl bâsırayı nihâyet kaldırıldılar. Fakat bunun yerine bilmem neyi ikâme edecekler?"

Memleketimizin âile enkâziyla ve ismet harâbeleriyle dolan fezâsına, müsâade ediniz aynı suâl bir enîn şeklinde yükselsin!..

Tevhîd-i Efkar

Midhat Cemal

[7] GENÇ HIRİSTİYANLAR CEM'İYETİ

- 2

Birinci makâlemde İstanbul'da teşekkül eden Genç Hristiyanlar Cem'iyeti'nin maksad ve sûret-i teşekkülü, ahlâk ve ictimâiyyât-ı İslâmiyye üzerinde yapacağı tahrîbât-ı müdhiþe ve bi'l-hâssa kadınlar şubesinin bu memlekete, bu millete ne azîm fenâliklar yapabileceği hakkında ba'zi mütâlâ'ât-ı umûmiyye dermiyân etmiştim. Bugünkü makâlemde bu cem'iyetin kadınlar şubesi ve bu şubenin Amerika misyonerlerine hizmet maksadıyla memleketimize yapmış olduğu hiyânet hakkında biraz tafsîlât vermek istiyorum.

İstanbul'da teşekkül eden Genç Hristiyanlar nâmında ki misyoner cem'iyeti yalnız erkeklerden ibâret değildir.

Bir de Genç Hıristiyan Kadınlar Cem'iyeti - Y.W.C.A. vardır. Kadınlar cem'iyeti, erkek cem'iyetinin Beyoğlu şubesine muttasıdır: "Beyoğlu, Kabristan Câddesi" Kadınlar Cem'iyeti'nin İstanbul'da da bir Şubesi vardır. Bu şubenin bulunduğu yer Cağaloğlu'nda 1 numaralı büyük bir binadır. Kadın cem'iyetlerinin alâmet-i fârikası olan müselles işâreti rengince erkeklerinkinden farklıdır. Müselles işâretinin ve levhanın hâvî olduğu harflerin ikincisi erkeklerde M kadınarda W'dir.

Evvelâ şurasını söylemek lâzımdır ki müselles işâretinin ortasında olan dört harfin herbiri bir kelimeye işaretti.

Veba mikrobu gibi memleketimize sokularak ictimâiyâtımızı kemirmeye çalışan ve maa't-teessûf pek çok Türk hanımlarını da âmâl-i millîye hilâfina hizmet ettiren bu misyoner teşkilâtının kadınlarla mahsûs Şubesi tarafından neşrolunan programını enzâr-ı intibâha arz ediyorum.

İstanbul'da Genç Hıristiyan Kadınlarının Cem'iyeti reîsesi yaşılı Misis Pibadi nâmında bir Amerikalı kızdır. Bu reîse bi'l-âhare değişti ve yerine başka biri geçti. Cem'iyetin beyânnâmesi şu sûretle başlıyor:

"İstanbul Genç Hıristiyan Kadınlar Cem'iyeti, Beyoğlu'ndaki cem'iyetin bir Şubesidir. Cem'iyetin isminin de ifâde ettiği vech ile İstanbul hanımlarına aralarında hayât-ı ictimâiyeyi te'sîse hâdim bir merkez olmasını ârzû ederiz.

"A'zâ olabilmek için on üç yaşından i'tibâren ve şâyân-ı i'timâd (!) bir şahistan tavsiyenâme ibrâz eden ve cem'iyetin birbirini sevmek ve birbirine yardım etmekten ibâret olan maksad ve gâyesini kabûl eyleyen ve a'zâlara mahsûs senelik ücreti veren, her genç hanım cem'iyetimizin a'zâsı olabilir. Senelik ücret 150 kuruştur.

"On üç yaşından on altı yaşına kadar olanlar, yetmiş beş kuruş ücretle cem'iyetin genç kızlar kısmına dâhil olabilirler.

"Ârzû edenlere jimnastik, İngilizce, Fransızca, idâre-i beytiye ve sâire dersler verilecektir. Tertîb edilecek haf-talık eğlencelere a'zâlar bilâ-ücret dâhil olabilecektir.

"Mesâ'î, terbiye-i şahsiyye ve ictimâî işler için kulüpler teşkil olunacaktır. Genç kızlar kısmı programına da aynı-ca kulüpler, dersler ve eğlenceler dâhil edilecektir..."

Beyânnâmenin başlarında denildiği üzere cem'iyetin maksadı kadınlar arasında hayat-ı ictimâiyeyi te'sîs etmektedir. Cem'iyete yazılan kadınlar bilâ-tefrîk-i cins ü mezheb yalnız bir maksada, bir gâyeye hizmet edeceklerdir ki o da Hıristiyanlık'tır. Hepsi hıristiyan hayat-ı ictimâiyesinin neşr ü ta'mîmine çalışacak, hıristiyan rûhunu taşıyacak, bu rûh ile kaynaşacaktır. Bunun içink-

dir ki İslâm ve Türk hanımı olarak o muhteşem binaya devâm eden hanımların kıyâfeti ile genç hıristiyan rahibelerinin kıyâfeti arasında bir fark göremezsiniz. Tecrübe için Çarşamba günü öğleden sonra Genç Hıristiyan Kadınlar Cem'iyeti binasının karşısındaki kahveye oturup oradan sürü sürü çıkan genç İslâm-Türk hanımlarının kıyâfetiyle hıristiyan misyoner kadınlarının kıyâfetini mukâyese ediniz. yâhûd hep birden tenezzühe çıktıkları bir günde bunlara bir bakınız, aralarındaki samîmiyet ve mücânesetin ne kadar mükemmel olduğunu derhâl görür ve hakikaten bunların arasında hayat-ı ictimâiyye (?) teessüs etmiş olduğuna siz de kâni' olursunuz.

Kadınların İstanbul şubesine 24 Ağustos 337 akşamına kadar 83 a'zâ yazdığını ve bunların ekseriyet-i azîmesini Türk hanımları teşkil ettiğini ve hattâ ve en büyük propagandacısı olan kâtibesi de bir Türk kızı olduğunu geçen makâlemde kemâl-i esefle söylemiştim. Ekseriyet-i azîmesini Türk hanımları teşkil eden Genç Hıristiyan Kadınlar Cem'iyeti'nin Hıristiyanlık nâ-mâna neler yapmakta olduklarına dâir burada şimdilik ufak bir ma'lûmât vereceğim. Bunların derece-i mesâ'îsi ve faâliyeti hakkında anlamak için cem'iyetin İstanbul'da müntesir İngilizce Orient News gazetesinin 25-12-37 târîh 158 numaralı nüshasında münderic şu beyânnâmesini okumak kâfidir:

"Y.W.C.A. Genç Kadınlar Cem'iyet-i Hıristiyanîyesi Dersaadet şubeleri son mu'âvenât-ı nakdiyyenin netâyicinden dolayı pek ziyâde medyûn-ı şükrândır. Bu beyne'l-milel (?) cem'iyet, iki buçuk seneden beri sarf-i mesâ'î ederek kulüplere, dershanelere, yazı kamplarıyla hizmetlerinde 1200'den fazla a'zâ kayd etmiştir. Birî İstanbul'da diğer Beyoğlu'nda olmak üzere [8] iki şube te'sîs eyledi. Her din ve milletten olan kızların bir arada toplanıp eğlenmeleri ve bu sûrette yek-diğeri-ne yardım ve birbirlerini eğlendirmeleri için kulüpler, dershâneleri, cimnastikhâneleri, sınıflar ve sâir tertîbât-ı lâzîmenin (?) ikmâli mümkün olmuştur. Bu teşebbübü mevkî-i fi'le koymak için lâzım olan paralar, şimdîye kadar hemen kâmil Amerika'dan gelmiştir. Altı Amerika me'mûrunun i'âşe masrafı ve maâşı hâric olmak üzere bu seneki yekûnu 32.540 Türk lirasıdır. Bi't-tabî' memâlik-i sâirede bu gibi cem'iyetlerin a'zâ istinâdgahı nâmına arz-ı hizmet ettiği cemâattir. Hâl-i hâzirdaki iş buhrânı dolayısıyla her ne kadar bu husûs burada gayr-ı mümkün ise de bir mikdârinin İstanbul halkına yükletilmesi îcâb eder. (Dikkat ediliyor ya! Cem'iyet burada bizim nâmımıza, bizim hayır ve menfaatimize hizmet ediyor muş! Bizim refâhimiz, bizim temeddünümüz, kadınlarımızın yükselmesi, yani hıristiyanlaşması için çalıştığı cihetle masrû-funu da bizim vermemiz îcâb ediyormuş! Ne kadar doğru?!)

"Teşrînievvel'de 2.000 lira toplatılması karârlaştırdı. Muhtelif milletlere (Türk, Hristiyan...) mensûb 27 mümtâz kadın, cem'iyetin ihtiyâcât ve mesâ'îsi ve gâyesi hakkında propagandada bulunarak gerek zevât-ı münferideden, gerek müesseselerden birçok hediyeler toplamıştır. Bu hey'et, matlûb olan 2.000 lira yerine 4.000 lira mikdârında bir para toplamaya muvaffak olduğu için kendini bahtiyâr addediyor. Dersaadet için sarf olunan mebâliğin yüzde on iki buçuğu hemen hemen te'mîn edilmişdir. Bu paralar şehrîn 172 müessesesinden, muhtelif milletlerden ve cem'iyete dâhil 199 kişiden ve 271 kızdan te'mîn edilmiştir. Cem'iyetin a'zâları pek mahdûd teberru'âtta bulunmakla beraber bu hizmete daha ziyâde alâkadâr görünmüştür, şekerleme satmak, 300 kişiden fazla bir cem'iyete konser vermek sûretiyle vâridâtın tezyîdine hizmet etmişlerdir. Bu teşebbüse müzâheretleri taleb olunan yalnız 127 zât, cevâb vermekten istinkâf etti.

"Toplanılan paranın mikdârı her ne kadar büyük ise de ihtiyâr olunan masârif daha ziyâdedir. Cem'iyetimiz A.C.W.Y. Genç Kadınlar Cem'iyet-i Hristiyanîyeyi'nin mesâ'î ve gâyesine müte'allik ma'mûlâtın neşri ve bu husûsta cem'iyetimizle teşrîk-i mesâ'î etmek gibi hide-mâtın ifâsını daha büyük daha fâideli ve dâimî bir hizmet ve kıymette addeder.

"1922 sâl-i cedîdinden i'tibâren yeni bir devre-i tedrîsiyye başlıyor. Asrî lisânlar, edebiyât, jimnastik, daktîografi kursları ve hidemât-ı beytiyye dersleri ve sâire her din ve milletten olan kadınlara arz olunacaktır. Du-hûliyeyi pek mu'tedildir."

Cem'iyetin *Orient News* gazetesiyle neşr etmiş olduğu beyânnâme burada bitti.

Şimdi burada bir az tevakkuf edelim. Genç Kadınlar Cem'iyet-i Hristiyanîyeyi diye ne olduğu isminden de vâzihan ma'lûm olan bir cem'iyet İstanbul'da şübler açıyor. Bu cem'iyete girenlerin bilâ-tefrîk-i cins ü mezheb hep bir kardeş olduğunu, hep bir gâye için çalışacaklarını, birbiri ile kaynaşarak birlik husûle getirecekle-

rini i'lân ediyor. Spor ve sâire gibi birçok zâhirî vesâitle Protestanlığın neşir ve ta'mîmine, Hristiyan ittihâdına çalışıyor. Sonra bizim Türk hanımlar, Türk kızları da cem'iyete a'zâ yazılıyor ve cem'iyetin her emrine âmâde ve hattâ cem'iyetin takdîrini mûcîb bir hâlde propaganda ediyorlar. Ne yazık ki: Salîb nâmına mukaddes yurdumuzu baştanbaşa telvîs eden, mabedleri yıkan Yunanlıların cihân-ı insâniyeti titreten şenâatlerinden kurtulup İstanbul'a gelebilmiş binlerce yetimler açıktan sokak ortalarında sürünenrûken ba'zı İslâm ve Türk kızları ve hanımları Genç Hristiyanlar Cem'iyeti nâmına para veriyorlar, tahsîldârlık ediyorlar. Rahibe kiyâfetine girerek âmâl-i Hristiyanîyeyenin tahakkuku için var kuvvetleriyle çalışıyorlar. Bu bir Müslüman ve bir Türk için insanın tasavvur edemeyeceği kadar şenî' bir harekettir. Nasıl olur da Müslüman olduğunu iddiâ eden bir Türk hanımı, bir Türk kızı âmâl-i Hristiyanîyeyenin tahakkukuna hizmet eder? Nasıl olur da maksadı pek zâhir olan bir misyoner cem'iyeti nâmına vatandaşlarından, dindaşlarından i'âne toplar? Bu İslâm ve Türk kadınları eğer hayır yapmak, beşeriyyete nâfi' hizmette bulunmak isterlerse Ehl-i Salîb ordularını temsîl eden Hristiyan kumandanlarının emirleriyle kocaları boğazlanmış, evlâdları idâm olunmuş, binlerce dul İslâm kadınlar, vâlideler, ebeveyni türlü işkencelerle öldürülmiş ma'sum yetimler var. İstanbul'un kışlalarını, câmi'lerini, medreselerini dolduran ve sefaletten renkleri uçmuş olan bu zavallı dindaşlarına muâvenet etsinler! İâne kutularını misyonerler hesâbına değil, bu bî-çâre felâket-zedeler menfaatine dolaştırsınlar. Biz zerre kadar hiss-i hamîyyeti, hiss-i dinîsi olan bir kadının bu denâeti irtikâb edeceğine kâni' değiliz. Binâenaleyh Genç Hristiyan Cem'iyeti bu ve hesâbına çalışan bu kadınlara, kimin nesi olursa olsun vatansız ve milletsizlere lâyık oldukları cezâyi vermeye elbette tereddüd edilmeyecektir. ¹ (ظَلَمُوا أَيْ مُنَقَّلٍ يَنْقَلِبُونَ)

El-hâdî ila llâh
Međüddin

[9]

MÜSLÜMANLIK BEŞERİYETİN TEKÂMÜLÜNÜ İSTİHDÂF EDER

Beşer müntehâ-yı kemâle irtikâya müsta'id olarak yaratılmıştır. Esâsen mahlûkât-ı sâire üzerine olan şeref ve rüchâniyeti de bundandır. Onun bu fitratta olmasıdır ki dâimâ kendisini bir kemâl peşinde koşturuyor. Yine bunun içindir ki vahdet-i ictimâiyeyi ihlâl eden her şey onun nazârunda kıymetten sâkit, kendisini ilcâât-ı fitriyyesi ile mütenâkız bulunduran herbir müessesede de her türlü takdîrden mahrûmdur. O gibi müessesât er geç yi-

kılır gider. Onu bu gâyesine îsâl edecek müesseselerdir ki dâimâ yaşamak hakkını hâizdir.

Biz evvel ve âhir şunu iddiâ ediyoruz ki: Beşeriyeti fitraten müsta'id olduğu tekâmülü îsâl edecek desâtîr ancak Müslümanlık'tır. Ve beşerin terakkîyât-ı ilmiyye sâhasında atmakta olduğu her hatve edyân-ı sâireden

¹ Şuarâ Sûresi 26/227.

tebâ'üd ve fakat bizim fitrî olan dinimize bir takarrubdur. Çünkü bi'l-cümle ahkâm-ı İslâmiyyenin hedefi, tekâmül-i ferdî ve bi'l-hâssa tekâmül-i ictimâî ve siyâsi sâyesinde ale'l-ıtlâk beşeriyeti evvelâ ve bizzât bu âlemde sâniyen dâr-ı ukbâda mes'ûdiyete îsâl ve nâ'il-i kemâl etmektir. Bunun içindir ki ahkâm-ı İslâmiyye yalnız umûr-ı ta'abbüdiyyeden ibâret olmayıp bununla beraber bir hey'et-i ictimâiyyenin münâsebât-ı vicdâniyye ve ahlâkiyyesini, umûr-ı hukukiyye ve inzibât-ı ictimâisini daha sonra münâsebât-ı hâriciyyesini ayrı ayrı tertîb ve tanzîm etmiştir. Binâenaleyh İslâm'ın bütün ahkâmi mütekâmil bir mevcûdiyete imâd ittihâz olunmuştur.

Umûr-ı ta'abbüdiyyeden olan ibâdât-ı İslâmiyyede bile beşeriyetin tekâmülü esâsi mündemicdir. Bütün ibâdât-ı İslâmiyye Hâlik'a taabbüd ve inkiyâd, mahlûkâta şefkat ve muvâsât gibi ahlâkiyyât ve ma'nevîyatı muhtevîdir. Biz bu makâlemizde yalnız ibâdât-ı İslâmiyyeden olan zekâti tedkîk edeceğiz.

Müslümanlıkta ma'lûmdur ki zekât, kat'î bir farzdır. Müslümanlığın beş temelinden biridir. Şimdi bunun ne derece mühim bir esâs olduğu ve er geç beşeriyetin tav'an ve kerhen bu esâsı kabûl edeceklerini biraz izâh etmek isterim. Evet, zekâtın farz kılınmasında âlem-i insâniyet ve bekâ-i medeniyet noktasından ne büyük bir hikmet, ne âlî bir maslahat, ne vâsi' bir merhamet vardır. Bu cihet hakikaten beşerin takdîrden acz gösterceği kadar mühimdir.

Ewelâ; şurasını anlamak lâzımdır ki Cenâb-ı Hak yeryüzünde her şeyi insanların istifâdeleri için halk buyurmuş ve bütün kuvâ-yı tabîiyyeyi kendilerine müsahâhar kilmiş olduğu cihetle bütün insanlar, başkasına zarar vermemek şartıyla kendileri için mübâh olan şeyleri ihrâz edebilirler.

Zemîn ve âsûmân her insan için saha-i fesîha-i erzâk-ı mukadderedir.

Aynı zamanda başkalarının eyâdî-i tasarrufuna geçmiş olan mevâddan usûl ve kavâid-i meşrû'a dâiresinde istifâde etmeğe de hakları vardır. Dîn-i mübîn-ı İslâm'a göre amel, her ferdin sermâyesi yâhûd medâr-ı saâdeti olduğundan "Müslümanlık herkese çalışmakla emr eder; insan için kendi sa'yinden başka dayanacak, istinâd edecek bir şey olmadığını kat'î bir ifâde ile anlatır. En hayırlı müslüman; dünyâsi için âhiretini, âhireti için dünyâsını terk etmeyip her ikisini cem' eden ve kendi sa'yile geçinip cem'iyete bâr olmayandır" diyor. En âdî bir san'atla bile olsa maîsetini tedârik için çalışmak erbâb-ı himmete mahsûs meziyetlerin eşref ve a'lâsi olduğunu bildirir. Sa'y ve amel ile maîseti tedârik etmeyerek başkasına bâr olmaktan şiddetle nehy eder. Sa'yı ibâdet olmak üzere gösterir.

Bununla beraber ilmi her şeyi muhît olan Vâcib teâlâ hazretleri insanları sûret ve kuvvetçe, akıl ve zekâca müsâvî etmemiştir. Böyle olmak da muktezâ-yı hikmet-i ilâhiyyesidir. Bunun netîcesi olarak sa'y, amel, servet ve sâmân husûsunda efrâd-ı beşer beynde tefâvüt-i külli olacağı da gâyet tabîîdir. Şu hâlde terakkîyat-ı beşeriyeye ne kadar ileri gitse vesâit-i maîset ne kadar çoğalsa nisanların yine bir seviyede olamayacakları şüphe götürmez bir hakikattir. Zâten kâffesi hâl-i tesâvîde bulunmak lâzım gelse idi aralarında ictimâ ve teâvün hâsil olmak mümkün olur mu idi?

Aynı zamanda beşeriyet içinde ihtiyârlığın son hadîne vâsil olarak sa'y ve amelden kalmış, derd ve eleme mübtelâ olmuş her türlü esbâba tevessûl etmesine rağmen fakr u zarûretten yakayı kurtaramamış ve yâhûd ârizî bir sebeble birden bire fakîr düşmüş birçok kimselerin bulunacağı da şübhесiz bir hakikat değil midir? Hâlbuki servet husûsunda hey'et-i ictimâiyyenin efrâdi arasında pek büyük farklar ve dereceler olmasası hey'et-i ictimâiyyenin hukûk ve iktidâr husûsundaki müsâvâtını dâimâ tehlikeye ilkâ eder. Mâl ve mülkü olanlara nâfi' olduğu hâlde yoksullara elinde avucunda bir şeyi olmayanlara bir fâide ve menfaat te'mîn edemeyecek olan desâtîr ve kavânîn ise teâkub-ı ezmân ile müsâvâtsızlıkların te'sîrât-ı mütevâliyyesini tezyîd etmekten başka bir şeye yaramaz. Zenginleri kuvvet ve servetinde, fakirleri nekbet ve sefâlette ibkâ eyler.

Böyle olunca kendilerindeki za'af ve acz dolayısıyla çalışarak ihtiyâci def' edemeyecek olan alîllere ve bîkeslere âfât-ı semâviyye ve arziyeden birinin te'sîriyle ticâreti ve serveti mahv olarak birden bire fakîr düşen, borç altında kalan veyâhûd hürriyeti için didinen zavallılara muâvenette bulunmak bir vecîbe-i insâniyye olmaz mı?

İşte bu hikmete mebnîdir ki dîn-i İslâm bir taraf tan sa'y ve amel ile [10] emr ediyor. Nefsinde sa'y ve amel kudretini bulan her ferd şu hayât-ı fâniyyede âhara i'timâd etmeyip yalnız nefsine i'timâd etmek lâzım geleceği fikrini bir esâs olmak üzere telkin ediyor. Hayırlı bir müslüman insanlar üzerine yük olmayandır, diyor. Diğer taraftan beyne'l-beşer fitrî ve tabîî olan müsâvâtsızlıkların te'sîrâtını izâle etmek ve servetin beyne'l-ağniyyâ tedâvülüne inhisâr ettirilmesine mâni' olmak, iddihâr-ı servetin önüne geçmek ve bu sûretle saâdet-i umûmiyyeyi te'mîn için zekâtı farz kılıyor. Sâhib-i servet ve nisâb olanların malından erbâb-ı ihtiyâc ve menâfi-i âmme için muayyen bir hak ayıriyor. Ve her sâhib-i servet ve nisâbı malının muayyen bir mikdârını erbâb-ı ihtiyâca vermeyi kat'iyen mecbûr tutuyor.

Şu hâlde zekâtın hikmet-i ictimâiyyesi âheng-i ictimâiyyenin halelden vikâyesi, memleketin tedbîri ve

cem'iyetin saâdetidir. Çünkü zekâtta hem aceze-i mü'minînin hayatı ve hem de müslümanların intizâm-ı hâlini te'mîn etmek gibi gâyet ulvî bir maslahat vardır.

Evet, şu tafsîlât ve îzâhât bize gösteriyor ki: Zekâtta cem'iyet-i beseriyenin düskünlerine muâvenet, ihtiyâcî olanların def'-i ihtiyâcına çalışmak gibi pek mühim ve insânî düşünceler vardır ki netîcesi her hâlde tedbîr-i memlekete, nizâm-ı cem'iyeyeye, bekâ-i medeniyyete âid mühim bir maslahattır. Zekâtın farz olmasıyla servet-i añañyâda fukarânın muayyen bir hakkı olduğu bildiriliyor. Ve o hak fukarâyı añañyâya rabt ediyor. Servet ve sâmân husûsundaki tefâvüt sebebiyle beyne'l-beşer husûlü tabîi olan kıskançlık, buğz ve adâvet, kat'-ı rahm bununla izâle olunuyor. Zîrâ ashâb-ı ricâ ve ümîd dâimâ sokulgan ve korkaktır. Bir şey ümid ettikleri kimselerin karşısında pek hürmetkâr bir vaziyet alırlar. Onları güccendirmekten korkarlar. Bu sûretle her iki tabaka zekât sâyesinde yek-diğeriyle ittisâl peydâ eder ve biri birine ısrınlar. Binâenaleyh "zekâtın hikmet-i ictimâiyyesi saâdet-i cem'iyet ve tedbîr-i memlekettir."

Farz edelim ki fukarânın añañyâdan emelleri kesilsin, ümîdleri geriye çevirilsin, ihtiyâc da olanca kuvvet ve şiddetîyle fukarâ üzerine hücum göstersin, añañyâ da zekât gibi sadaka gibi kuyûddan hiç biriyle mukayyed olmadıklarından o zavallılara muâvenette bulunmadıkтан başka fazla olaraklarında istedikleri gibi zevk ve sefâhete koyulsunlar!

Acabâ netîcesi ne olur? Ne olacak! Fukarâ ile añañyâ beyninde bir buğz ve hased, bir münâfese-i maîset başlar. Bidâyette ufak gözüken bu münâfese gitgide şîrâze-i medeniyyeti her tarafta dağıtan bir hâlde herc ü merce bâ's olur. İki tabaka arası açıldıça açılır. İşte bu belânın bu tufan-ı musîbetin öünü şerîat-ı İslâmiyyenin añañyâ üzerine farz kılmış olduğu zekât ve sadakât alabilir ve almıştır. Bu i'tibâr ile zekât añañyâyi fukarâya, tabaka-i ulyâyi tabaka-i süflâya rabt eden bir köprüdür. Bu köprü her iki tarafı da yek-diğere vâsil edecek cihette bu sâyede ümmetin cism-i vâhid gibi bir top hâlinde bekâsını te'mîn eder.*

Şu hâlde, Müslümanlığın farz kıldığı zekât ferdî ve ictimâî pek büyük hayr ve fazilete hizmet etmiş oluyor. Bir kere zekât yukarıda îzâh olunduğu üzere vicdânlardan, gönüllerden bahîllik ve hasîslik kir ve paslarını giderir. Sâniyen her hangi bir sebebden dolayı fakir ve muhtâc-ı muâvenet kalan bî-çârelerin zenginlere karşı duyacakları kıskanmayı, buğz ve adâveti giderir. Zenginlerden muâvenet gördükçe ona karşı hürmet

ve mahabbet beslemeye mecbûr olur. Şübhe yoktur ki bunlardan biri tehzîb-i nefş, diğerî de tedbîr-i memlekete âid iki mühim maslahattır.

Biz kat'iyetle iddiâ edebiliriz ki hey'et-i ictimâiyyedeki hoşnudsuzlukları, bedbahtlığı izâle ve cem'iyetin şuunu İslâm için İslâm'ın mecbûrî bir muâvenet olmak üzere erbâb-ı servete farz kıldığı zekât kadar esâslı bir kâ-nûn yokdur. Evvelâ muhtelif tabakât arasında tabiatın içâbâti olarak husûle gelen veya gelecek olan gerginliği ve bu gerginlikten mütevellid fenâlikleri izâle etmek için İslâm'ın farz kılmış olduğu zekât pek kuvvetli bir vâsitadır. Sunûf-ı beseri yek-diğeriye vâsl edecek en sağlam bir köprüdür. Târîh-i beseriyeye im'ân-ı nazar olunur ve cem'iyetin üzerine çökmüş olan mesâvî ibretle düşünülürse görülür ki bütün ihtilâl, fesâdin üssü'l-esâsi, bâisi, hey'et-i ictimâiyyedeki rezâlin menba'-ı yegânesi hüsn-i te'âvün ve uhuvvetin mefkûdiyetidir. Başkalarının açığından müteessir olmamak, kendi saâdeti için diğerlerini hayvanlar gibi kullanmaktadır. "Ben tok olduktan sonra başkalarının açığından bana ne? Sen çalış, zahmet çek, ben istirâhat edeyim." gibi bayağı fikirlerdir ki beseriyeti müdhiş bir sûrette sarsmış, onun intizâm ve âhengini alt üst etmiş, âlemde i'timâd ve emniyet, gayrin hakkına ihtirâm gibi kudsî şeyleri bırakmamıştır. Çünkü hey'et-i ictimâiyyedeki intizâmin, âhengin muhtel olmaması, tabakât-ı nâsin cesed-i vâhid gibi birbiriyle kaynaşmasına; havâssi avâma, añañyâyi fukarâya rabt edecek bir esâsin mevcûd olmasına vâbestedir. Hâlbuki hodgâmlıktan başka bir şey ifâde etmeyen bu düşünceler sunûf-ı beseriyenin arasını o kadar açtı ki biri diğerine rûhtan ârî, kendi keyfi için istediği gibi kullanmaya sâlih bir cism-i câmid, diğeri de öbürüne insâniyet düşmanı bir zâlim-i müstebid nazarıyla bakıyor. Bunun en canlı şâhidi yok yere medenî âlem nâmını alan memleketlerde bu yüzden tahaddüs etmiş olan yüz kızartıcı rezâil, her gün yeniden yeniye zuhûr etmekte [11] olan ihtilâlât söylediklerimin ne kadar doğru olduklarını isbât eder.

Evet, bugün hepimize ma'lûm bir hakikattir ki yu-karida söylemiş olduğum iki fikrin (yalnız kendi nefsi ni düşünmek ve kendi istirâhatı için başkalarını hayvan gibi çalıştmak) ta'ammüm etmesi netîcesi olarak Avrupa hey'et-i ictimâiyyesi müdhiş bir buhran içinde yüzüyor. İhtiyâc yüzünden o âlemde irtikâb olunmadık rezâlet, hetk olunmadık bir namus kalmıyor. Bu yüzden o âlemde hakiki medenîyet ve insâniyet için pek tehlikeli ne kadar firka ve cem'iyetler zuhûr etmiş ve bu buhran-ı ictimâînin esbâb-ı izâlesi için muhtelif nazaryeler meydân almıştır. Meselâ bu cem'iyetten bazılarına göre Avrupa hey'et-i ictimâiyyesindeki bedbahtığın mense'i "amelenin netîce-i mesâ'isi olarak husûle gelmiş

* ez-Zekâtü kantaratu'l-İslâm = "Zekât İslâm'ın köprüsüdür."
Hadîs-i şerîf.

ve gelmekte olan servet-i umûmiyyeye ağıniyâ denilen bir tâkîm efrâdin müstakillen mâlik olması" imiş.

İşte bu nazariyeyi kabûl etmiş olan cem'iyetler bu bedbahtlığın izâlesiyle umûmun bahtiyâr olması için bir takım usûller meydâna koymuşlardır ki bunların hiç birisi doğru değildir. Çünkü bu usûllere göre hemen hemen halkın umûmu zengin ve zenginlerin umûmu amele olmak lâzım gelecektir. Bu ise turuk-ı maîsetin halkın kâbiliyât-ı fikriyye ve ameliyye ve sînâ'iyyesiyle mütevâfik bulunduğu inkâr demek olduğundan gayr-ı tabîi bir haldir. İstiklâl-ı amel ile mesâ'î nisbetinde semeresinden istifâde etmek cihetine halel getirilince semere-i ilim ve sa'y da âlim ile câhilin, çalışkan ile tenbelin mütesâviyen istifâde etmeleri, bundan da ilim ile cehlin, cehd ile keslin müsâvâtı lâzım gelir. Hâlbuki hiçbir zaman ilim ile cehl müsâvî olamaz.

Turuk-ı maîsetin beşerin kâbiliyât-ı fikriyye ve ameliyyesiyle mütevâfik olması tabîi kânûn olunca herkesin semeresi de kâbiliyât-ı fikriyesi nisbetinde olması pek tabîi olmaz mı?

Müslümanlık, umûmî ve tabîi bir din olduğu cihetle merâtib-ı halk beyninde pek tabîi olan tefâdîl-ı mütefâvîti esâs-i ictimâ olmak üzere kabûl ve takrîr etmiş, efrâd-ı cem'iyete tarh ve tevzî' edilen vezâif beynlerindeki tefâvüt-i maddî ve ma'nevî derecesinde olmak lâzım geldiğini bildirmiştir. Bu esâs-ı metîn üzerine müesses olan Müslümanlık, şu tefâvûte mûrâ'at etmekle beraber sunûf-ı aceze ile bedbaht kalan tabakât-ı sâfilenin nekbetini ve ağıniyânın bi'l-istiklâl mâlik olacakları servetten fukarânın mahrûmîyetini nazar-ı i'tibâra alarak bu bedbahtlığın izâlesi için pek ma'kûl bir tarîk göstermiştir ki o da zekâtın farz ve fâizin harâm olmasıdır. Evet, Müslümanlık, ağıniyânın bir asla istinâden gerek servetten, gerek emvâl ve emti'adan ve gerek îrâd ve akardan ellerinde bulunan şeye müstakillen ve bilâ-iştîrâk mâlikiyet hakkını tasdîk etmiş ve fakat semereden, yani kazancından sâhib-i servete bir hak ayırdıktan sonra bir kışmını cem'iyete tahsîs eylemiştir ki bu kısım yukarıda görüldüğü üzere mekâdîr-i muayyene sûretinde ya effâd-ı cem'iyetten bir tâkimâna tevzî' ve temlîk olunacak, yâhûd menfaat-i umûmiyye nâmına bir cihete sarf ve tahsîs kılınacaktır. Acezeyi ve düskürleri gözetip i'âse etmek de esâsen menfaat-i umûmiyye kısmında dâhildir. Bunları gözedip i'âse etmekte mesâlih ve menâfi-i âmme vardır. Şimdi İslâm'ın vaz' eylediği bu esâsa, gösterdiği bu ma'kûl tarîka göre her sâhib-i servet, münferiden sermâyesi yâhûd medâr-ı saâdeti olan istiklâl-ı amel ve semere-i mesâ'isinden sa'yı nisbetinde istifâde husûslarını ihlâl etmeksiz servetinden yüzde iki buçuğunu –halkın aşağı tabakasından ihtiyâc bed-

bahlığını kaldırmak için- her sene erbâb-ı ihtiyâca ve menfaat-i umûmiyyeye tevzî'e kat'iyen mecbûrdur. Bir ibâdet-i mâliyye olarak üzerine farz-ı ayndır. Dinin beş direğinden biridir. Mecbûrî olan şu muâvenet vazîfesini tamâmiyla yapmayan müslüman tam bir müslüman sayılamaz. Onun dini noksandır. Binâenaleyh Müslümanlık zekâti farz kılmakla "başkalarının açlığından bana ne?" fîkr-i sakîmini; "ribâ ve fâiz"ı harâm kılmakla da ikinci fikri –sen çalış, yalnız ben istirâhat edeyim fikrini– kökünden yıkıp atmıştır. Müslümanlık'ta muâvenet farz, ribâ ve fâiz ise harâmdir.

Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti
Tedrisât Müdir-i Umûmîsi
Ahmed Hamdi

ASYA-yı VÜSTÂ'DA HAREKÂT-ı İSLÂMÎYYE

Aldığımız mevsûk haberlere göre Asyâ-yı Vüstâ'daki İslâm hareketleri son zamanlarda ciddî ve muntazam bir şekle girmiştir, fevkâlâde ehemmiyet kesb etmiştir. Bir müddetten beri Fergana havâlisinde dağlara çekilen elli, altmış bin kişilik kuvâ-yı gayr-ı muntazama ahîren muntazam bir İslâm ordusu hâline inkilâb etmiş ve bütün civâr İslâm memleketlerine yayılarak dâire-i harekâtını tevsî' etmeye başlamıştır. Bugün bu müsellah kuvvetlerin mikdârı salâhiyettâr zevâtın tahmînlerine göre yüz seksen bin kadar tahmîn olmaktadır.

Bu teşkîlât-ı askeriyye, hiçbir te'sîr ve nûfûz-ı ecnebîye tâbi değildir. Ne Bolşeviklerin ne de başkalarının doğrudan doğruya Türkistan ve havâlisindeki Müslüman milletlerin hakiki istiklâllerini te'mîn etmek üzere hâdisâtın iclâsiyla vücûd bulmuş bir teşkîlattır.

Ba'zı menâbi'den gelen haberlere göre Bolşeviklerin gerek Azerbaycan gerek Buhara'daki müfrîtâne hareketlerinden, tedehhûş eden Türkistan halkı [12] her ihtimâle karşı böyle müsellah tedâbîre mûrâacaat mecbûriyetinde kalmıştır, deniyor. Hattâ bu İslâm kuvvetleri işgâl ettikleri şehirler ve kasabalarda Rusların prensiplerine sâdik kalmadıklarından hiç kimsenin va'dlerine güvenmemek lâzım geldiğini söylüyorlar.

Biz, bu kuvâ-yı askeriyyenin ne gibi esbâb ve sevâikin ilçasıyla teşekkül ettiğini bilmiyoruz. Yalnız Asya-yı Vüstâ'da böyle bir kuvvetin son günlerde birden bire bir ehemmiyet-i mahsûsa iktisâb ettiğini haber alırız. Zan netmeyiz ki Müslüman milletlerin istiklâllerine karşı Bolşeviklerin bir sû-i niyyetleri olsun. Zîrâ Bolşevikler peka'lâ bilirler ki inkilâblarını ancak müslümanların muâve-

netleriyle yapabilmişlerdir. Bolşevikliği boğmak üzere bulunan Kolçak, Yodaniç, Denikin kuvvetlerini tenkîl husûsunda Rusya'daki müslümanların azîm te'sîrleri olmuştur. Eğer müslümanlar muhâlif tarafa iltihâk etseydiler hiç şüphe yok bugün Rusya'da Bolşeviklerden eser kalmazdı. Binâenaleyh Bolşeviklerin Müslüman milletlerin bu muâvenetlerini unutacaklarına inanmak istemeyiz.

Şu hâlde Bolşeviklerin Müslüman milletlere karşı bir sû-i niyetleri olmayınca bi't-tabî' akvâm-ı İslâmiyyenin hareketleri de Bolşeviklere karşı olamaz. Müslümanların kendi huküklerini müdâfaadan, kendi istiklâllerini te'mînden başka hiçbir maksadları yoktur. Diğer milletler gibi İslâm akvâmı da tam ma'nâsiyla müstakil yaşamak, mukadderâtına hâkim olmak hakkına elbette mâlikdir. Bu istiklâl hareketinden endişeye düşenler ancak istîlâcî dostlar olabilir.

Hiç şüphe yok, İslâm bir kuvvettir. Hem muazzam bir kuvvettir ve yarın siyâset-i cihân müvâzenesinde en mühim bir âmil olacaktır. Binâenaleyh bu kuvveti kazanmak en faideli bir siyâsettir. Almanlar gâlibiyet-i kat'iyyelerini te'mîn ettikleri zehâbına düştükten sonra İslâm kuvvetini ihmâl ettiler, Kafkasya'da âdetâ bize muhâsim bir vaziyet aldılar. Hâlbuki âlem-i İslâm'ın hakiki bir dostu olsaydilar hiç şüphe yok, harp başka sûretle netîcelenirdi. El-hâsil istikbâlde muvaffakiyet-i kat'iyye İslâm kuvvetinin iltihâk ettiği tarafta olacaktır.

Bolşeviklerin bu hakikati ihmâl edecek kadar siyâsetten mahrum olmuşlardır tabiidir. Mâdem ki her iki tarafın da menâfîi bugün teşrîk-i mesâ'îyi istilzâm etmektedir, o hâlde yek-diğerinin hukuk ve menâfiine samîmî sûrette mütekâbilen riâyet etmek îcâb edeceğî en bedîhî bir mes'uledir. Russular için âlem-i İslâm'ın müzâhereti dün olduğu kadar bugün ve yarın da lâzımdır.

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Şîir:

Kimdim

A'sâra sorarsan beni söyler sana kimdi:
Bir başka denizdim, kürenin rub'u benimdi!
Mermîler, alevler beni bir lem'a [kal'a] sanındı!
Efserlerin enkâzi uçar dalgalanındı
Cevvâl atımın kanlı; kivilcimli izinde!
Bir umk idi aksim ebediyyet denizinde!
Çarpardı göğün kalbi hilâlin avucunda!
Titrerdi yer[in] tâli'i mermîmin ucunda!
A'sâr, elimin çizdiği mecrâdan akardı!
Üç kit'ada mağrûr atımın izleri vardı:
Fevkînde uçarken o neşîbin, bu firâzin,
En şanlı hükümdâr-ı hurûşânına arzin
Tek bir nazarım berk-1 inâyetti, keremedi,
İklili hedîyyemdi, ekâlîmi hibemdi!
Hançerdi hayâlim, bütün âlem ona kındı,
Güyâ küre şeydâ-yı irâdemdi, kadındı:
A'sâbına kalbimdeki âhengî verirdim,
Kasd eylediğim şekli verir, rengi verirdim,
Dünyâ bilir iclâlimi ben böyle değiildim,
Ben altı asırdan beri bir def'a eğildim!

Midhat Cemal

Hâmiş:

Ali Kemal Bey'e

Mutlakâ siz şenseniz, şatırsanız biz hâibiz!
Ka'be'siz toprakların mescidsiz âfâkında biz
Titresir, mahkûm isek, siz mutlaka hâkimsiniz;
Anlar artık anlayanlar, biz kimiz, siz kimsiniz!
Yok demem bir kalbiniz vardır, bakın lâkin nasıl!
Kendi korkar kendisinden, gizli çarpar muttasıl.
Sizce toprak var, vatan mefhûmu bir efsânedir.
Âh hissetseydiniz ma'bed nedir, bayrak nedir!..

MC.

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da Tâceddin Dergâhi

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

08 Nisan 1922

10 Şa'bân 1340

Cumartesi

08 Nisan 1338

Cild: 20 - Aded: 496

Mündericât:**Leylâ** (Şiir) Mehmed Âkif**Karatay Medresesi'nde** (Şiir) Hâzîm Naim**Garb Cem'iyetleri**

Kilisenin nüfûz-ı rûhânîsi- Krallığın kudret-i maddiyyesi – Sermayedâr burjuva demokrası hükümeti – Maddiyât, iktisâdiyatın ahlâk ve ictimâiyâtı ehemmiyetten iskâti – Emekdâr amele sınıfının fevkâlâde ehemmiyet kesb etmesi – Garb hey'et-i ictimâiyyesinin temâdî-i tahavvüler içinde çırpınması – Bunun sebebi: Gâye-i ictimâiden mahrumiyeti – İdare-i ictimâiyyede istikrârsızlık – Garbin hastalığı esâslıdır – İslâm mütefekkirlerini hataya düşüren nokta – Sınıf ve firka dalâletleri – İctimâî adâletsizlik – Garb hürriyet ve müsâvât-ı hakîkiyyeyi henüz bulamadı – Garbin ahlâki ve ictimâî telakkilerini Müslümanlık'taki mebâdî ve telakkîyâta tercihe hiçbir vecih yoktur.

Köylüler arasında:**Mehmed Ağa Ne Diyor?**

Büyük Millet Meclisi'nden ne haber – Meclis müslümaca kânûnlar çıkarıyor mu? – Müskirâtı kaldırıyor mu? – Millet iş istiyor, Müslümanlık istiyor – Mehmed Ağa'nın meclise duâsı – Müzâkereleri köylü dinleyebilir mi? – Meşrûtiyet'ten Mehmed Ağa'nın bir şey anaması – Büyük Millet Meclisi İstanbul Meclisi değildir – Ankara'da zevk u safâ değil, iş var, doğruluk var – Oyunların kalkması – Halkı Frenk kitaplarına göre değil Müslüman kitaplarına göre idâre – Mehmed Ağa'nın üç nasîhati.

Köylüyü Cehilden Kurtaracak Çâre

Köylerde maârifî ta'mîm – Dârulmuallimînlerin yetiştirecekleri muallimlerin adem-i kifâyesi – Medâris-i ilmiyyeye fevkâlâde ehemmiyet vermek zarûridir.

Türkiye-İngiltere Harbi ve Âlem-i İslâm

İngilizlerin senelerden beri devâm eden savletleri – Ingilizlerin bize düşmanlığının esbâb ve sevâiki – İngilizlerin Mondros Mütârekesi'ni ihlâlleri – Anadolu'nun kahramanlığı – Da'vâmîza bütün İslâm âleminin iştirâki – Bi'l-hâssa Hind müslümanlarının cidâl-i siyâsîleri – Lord Notkalif en mühim beyânâtı Müslümanlık meydân-ı harbi gâyet vâsi'dir.

Dalâlet yolları: Garb Terbiyesi Gençleri Nasıl Frenkleştirdi? Köyü Nasıl Yükselir?

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğunun
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[14]

LEYLA

Zemîn pek, âsumân yüksek, zamân ıssız, mekân ıssız;
 Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız;
 Cihet yok: Fışkıran dîvâri var, çepçevre yeldânın;
 Düşer hüsrâna... Kalkar, ye'se çarpar serserî alnın!
 Ocaksız, vâhalar, çöller; sağır, vâdîler, enginler;
 Aran: Beynin döner boşlukta; haykır: Ses veren cinler!
 Şu vîran kubbe, yıllarca, sadâdan dûr, ışiktan dûr;
 İlâhî, yok mu âfâkında bir ferdâya benzer nûr?
 Ne pâyansız geceymiş! Nerden etmiş Şark'ı istîlâ?
 Değil canlar, cihanlar göctü hilkatten, bunun, hâlâ,
 Ezer kâbûsu üç yüz elli, dört yüz milyon îmâni;
 Boğar girdâbı her devrinde milyarlarca sâmâni!
 Asırlardır ki, İslâm'ın bu her gün çiğnenen yurdu,
 Asırlar geçti, el'an bekliyor ferdâ-yı mev'ûdu!
 O ferdâ, istemem, hiç doğmasın "ferdâ-yı mahşer" se...
 Hayır, dîniyle, dünyâsiyla mü'minler mübesâserse;
 Ya sıyrılsın bu zâlim perde, yâhud yırtılıp artık,
 Ufuklardan bir aydınlichkeit boşalsın, tek bir aydınlichkeit.
 O "aydınlichkeit" ki, sönmek bilmeyen ümmîd-i işrâki,
 "Vücûdundan peşîman, ölmek ister" sandığın Şark'ı,
 Füsünkâr iltimâ'atiyle döndürmüşt de şeydâya;
 Sürükler, bunca yillardır, o sevdâdan bu sevdâya.
 Hayır! Şark'ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-i nâ-kâmîn,
 Bütün dünyâda bir Leylâ'sı var: Âtisi İslâm'ın.

Nasıldırmâsivâ, bilmez; onun fânîsidir ancak;
 Bugün, yâdiyla müstağrak, yarın, yâdında müstağrak!
 Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânan, uzaklaşma!
 Senin râhında canlardan geçen Mecnun'la ugraşma!
 Düşün: Bîçârenin en kahraman, en gürbüz evlâdi,
 Kimin uğrunda kurbandır ki, doğrandıkça doğrandı?
 Şu yüz binlerce sönmüş yurda yangınlar veren kimdi?
 Şu milyonlarca öksüz, dul kimin boynundadır şimdi?
 Kimin boynundadır serden geçip berdâr olan canlar?
 Kimin uğrunda, Leylâ, o makteller, o zindanlar?
 Helâl olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ,
 Görün bir kerrecik, ye's etmeden Mecnûn'u istîlâ.
 Niçin hilkat zemîninden henüz yüksekte pervâzin?
 Şu topraklarda, şayed, yoksa hiç imkân-ı i'zâzin,
 Şafaklar ferş-i râhin, fecr-i sâdiklar çerâğındır;
 Hilâlim, göklerin kalbinde yer tutmuş, otâğındır;
 Ezanlar nevbetindir: İnletir eb'âdi haşyetten;
 Cihâzındır alemler, kubbeler, inmiş meşîyyetten;
 Cemâ'atler kölendir, Kâ'be'ler haclen..... Gel ey Leylâ,
 Gel ey candan yakın cânan ki gâiblerdesin, hâlâ!
 Bu nâzin elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,
 Müebbed bir bahâr insin şu yanmış yurda Mevlâ'dan.
 Henüz göz yummamış dünyâdan, ey Leylâ, hevâ-dârin...
 Tecellî et ki kaldırırsın, bütün bir Şark'ı dîdârin.

Mehmed Âkif

"KARATAY" MEDRESESİ'NDE

- Talebemle bir hasbihâl -

Atş-i san' atle, atş-i irfânın
 Pek samîmî bir ictimâından
 Yedi asr önce, ey doğan kudsî
 Medeniyet, fazîlet âbidesi,
 O zaman hür ve müftehir yaşayan
 Nurlu îmânlı ırkının, elân
 Taşıyorsun hayatı haşmetini,
 Rûh-i ulvî-i pür-şehâmetini
 Seni mahcûb, seyr ederken ben
 Yine alnım semâya yükseliyor;
 Veriyor bî-nazîr olan kubben
 Bana bir hiss-i iftihâr u gurûr
 Ey yarın, yurdumuzda bilgisinin
 Nûru bir başka neş'e, pek parlak

Bir hayatı nevîn uyandıracak
 Yeni unsur, nedir önünde senin
 Şu gülen yüz, şu pür-hayât u besûş
 Sana hasretle titreyen âğûş?
[15] O, evet, işte şanlı mâzînin
 Süslü bir safha-i kemâli, senin..
 Bak, nasıl bundan altı yüz, yedi yüz
 Sene evvel hayatı karşı bu yüz
 Gülüyormuş güzel nazarlarla,
 Gel de mâzîni gör, nasıl, anla!

Dur biraz karşısında, geçme sakın,
 Şu mu'allâ, şu mu'annâ kapının,

Onu sen, eyle uzun tedkîk...
 O ne san'at, ne imtizâc-ı amîk!
 Ne mehâret, nedir bu ulviyyât,
 Ne o mermerde canlanan bu hayatı?
 Doymuyor göz onun güzellikine
 Ne kadar vâlihâne dalsa yine.

 Dur biraz bekle... Girmeden içeri
 Şu mübârek, güzel vecîzeleri
 Oku bir kerre... Bak ne ma'nîdâr,
 Hikmet-âver birer hadîs onlar!
 Hepsi bir ilme, bir kitâba bedel
 Rûh-i ma'nâ; küçük, güzide cümel.

Eskiecdâdımız evet, işte
Bu ehâdîs-i dîni her işte
Eylemişler de dâimâ düstûr,
Anlamışlar nedir hayât-ı sürûr.
Bu semâvî, büyük müesseseyi,
Bizi meshûr eden bu medreseyi
O hayatın füyûzu halk etmiş;
Girelim gel de bak, nasıl müdhiş?

İşte çinili kubbe, bak... Hayret!
Ne büyük i'tinâ, ne ulviyyet!
Ne bedâ'at, nedir bu ince nukûş
Hattı tehyîc eden bu şî'r-i hamûş?!
İlm için sanki sâf u neş'e-nümûd
Yaradılmış bir âsmân-ı kebûd.
Bak, şu yıldızların nasıl nevvâr
Zümrudün iltimâ'ı var.. Onlar,
Aksidir pek kavî bir îmânın,
Muhtesem bir dehâ-yı cûşanın
Ne ilâhî emel, ne âlî zevk,
Ne imiş eskiden hayâta bu şevk?!

Nerde göster bugün o meyl-i kemâl,
O fezâlalar kadar geniş âmâl!
Var mıdır nerde rûhuecdâdîn?
Zevki sönmüş zavallî ahfâdîn.
"İki günlük hayat için mi?" diye
Kalmamış meylimiz me'âlîye.
Ölmüşüz etmeden hayâta vedâ',
Ma'rîfet, san'at, ihtisâs ibdâ'

Bize olmuş yabancı bir sîmâ;
Îlmi pek yanlış anlamış ulemâ.
Sanmışız dîni ayrı, dünyâdan;
Müslümanlık, ibâdet ve îmân
Uğramış başka bir telakkiye,
Yummuşuz göz bütün terakkiye.
İ'tikâd etmişiz de hırsı harâm
Sönüvermiş gönülde azm ü merâm
Çürüyen bünye, gevşeyen beynin
Küçülen himmetin sükûtunu: "Dîn"
Diye telkîne yeltenen cehele,
Engel olmuş ilerleyen emele
Bir zamanlar fazîletin, [senin],
Sâf göğsünde azm-i millînin
Rûhu çarpan şu muhteşem kubbe,
Bak, bugün karşımızda bir türbe!
İçi bomboş, bütün civârı ölü,
Sakfı altında bir semâ gömülü!
Onu gür sesleriyle çinlatacak
Kalmamış ehl-i fazl u istihkâk

Ey kemâlâtâ, i'tilâya koşan
Nesl-i âtî, evet yarın, pür-şân,
Doğacak bir sabâh-ı pür-hande
Varsa, ancak senin cebîninde
Nûru tâbân olan teyakkuzdur,
Ey şu mâziye imrenen unsur,
Sende görmekteyim o feyzi bugün
Sen o dâhî, o kahraman Türk'ün

Bir asîl oğlu olmak istersen
Oku, yüksel fazileten, hissen.
Doyma tedkika, [kan]ma irfâna;
Olmasın ondan ayrı gâye sana.
Zevke bîgâne kalmasın bilgin
Cebhe-i dîni kirleten çırkin
Lekelerden senin akîdende
Olmasın hakkı gizleyen perde.
Bilgisiz kalma fenn ü felsefedeni,
Îlm ü hikmet... Ne varsa hep öğren.
Oku, öğren hadîsi, Kur'ân'ı...
Sonra sen halka dîni, îmâni,
Hüsн-i ahlâkı canlı bir gayret,
Bir cesâretle çıkış, bağır, öğret!
Sanmasın hırs-ı i'tilâyi günâh
Sanmasın sağlığında kabri penâh;
Siğmasın şevk u neş'e sînelere,
Nûr-ı Hak doğsun âşiyânelere.

Ey bugün böyle kitle hâlinde,
Mecd-i mâzîyi seyr için, zinde
Bir irâdeyle toplanan şübbân,
Senin envâra teşne rûhundan
Ben emînim ki beklenen o şafak,
Pek yakın bir zamanda fişkiracak.
Senin âteşli, pür-şegaf nazarın
Bana va'd eyliyor o nûru yarın.

-Konya-

Naim Hâzım

[16]

İSLÂM'DA TEŞKİLÂT-I SİYÂSİYYE

Garb Cem'iyetleri

Garb cem'iyetlerinin tâ bidâyet-i zuhûrlarından zamanımıza kadar geçirmiş oldukları tekâmülü ta'kib edersek görürüz ki: Evvelâ; orada kilisenin nûfûz-ı rûhânîsi hâkim kesilmiş, müteâkiben bu hâkimiyet krallığın kudret-i maddiyesine mahkûm olmuştur. Yine görürüz ki bu sonraki hâkimiyet de burjuva sınıfının refâhiyet ve sâmâniyla temeyyüz eden bir demokrasi hükümeti meydâna getirmiştir. İşte hodgâm ve ma'nevîyât ile az mukayyed san'atkâr bir burjuva sınıfının bu debdebe ve sâmâni yüzündendir ki akvâm-ı garbiyyenin son devre-i tekâmülünde ahlâkî ve ictimâî mâhiyyetteki mesâilin zararına olarak mesâil-i iktisâdiyye müstesnâ bir ehemmiyet kazandı. Hâlbuki beşerin saâdet-i hakîkiyyesi nokta-i nazarından evvelkiler yani ahlâkî ve ictimâî mesâil daha

mühim idi. Bu hâl onların bu safha-i tekâmülüne pek husûsî bir vasif ile damgaladı. Netîce ise şu oldu: Ferdle-rin zengin olarak en küstah bir debdebe içinde yaşamak ârzûlarını son dereceye kadar körküldü. Hodgâmlık hâlini, iktikâr ve başkalarını istismâr temâyüllerini tasavvur edilebilecek derecelerin fevkine çıkardı. Nihâyet nâ-mahdûd bir ârzû-yı serveti ve bu servetin te'mîn edeceği bütün maddî hevesâti tatmîn için her şeyin kendilerine mübâh olduğu kanâatını verdi.

Sanâyîin zamanımızda görülen bu hârikulâde terakkisi –ki târîhde misli sebk etmemiştir– mevzû'-ı bahsimiz olan tekâmülün mahsûlü olup bugün hemen bütün garb bünyân-ı ictimâîsinin istinâd ettiği temeli teşkil eder.

Lâkin, şayed sanâyi-i hâzırayı meydâna getiren sermâyedâr burjuva sınıfı ise onu kendi sa'yîye besleyen yaştan da emekdâr amele sınıfıdır.

Bu i'tibârla şu ikinci sınıfa dâhil olan halk garb hey'et-i ictimâiyyesi miyânında burjuva sınıfına muâdil denilebilecek kadar ehemmiyet kesb etti. Hattâ görüyoruz ki kendisini istismâr etmekte bulunan sermâyedâr burjuva sınıfına cebren irâdesini kabûl ettirmekle iktifâ etmiyor da ârzûsu vechile yenilerini vücûda getirmek için müessesâtını kâmilen devirmek istediği bütün bir cem'iyete hâkim olmak istiyor.

Dâimâ görülmüyor ki garb hey'et-i ictimâiyyesi tâ bidâyet-i zuhûrundan beri kendi müessesâtını ve kendi usûl-i ictimâiyyesini mütemâdiyyen değiştirmek ihtiyâcını hissetmekten aslâ geri kalmamıştır.

Binâenaleyh onun tekâmul-i ictimâisi esâsen ilmî mâhiyyette olmayan bir yığın tahmînlerin, taharrîlerin, tecrübelerin neticesidir ki dâimâ onu bir takım yanlış fikirlerin, ani ihtiyâcların ve geçici hâllerin arkasından sürükleme durmuştur. Bunun da sebebi de şudur ki: Garb hey'et-i ictimâiyyesi aslâ sâbit bir gâye-i ictimâîye sahib olamamıştır. Onun gâyesi hissiyatının maddî ihtiyâcâtının, fennî ma'lûmâtının tekâmülüyle lâ-yenkatı' değişip durmuştur. O, tekâmülüni ilhâm etmemiştir, sevk ve idâre etmemiştir. Lâkin ta'kîb etmiştir.

İmdi bir gâye-i ictimâî sâbit olmayıp da tekâmul-i ictimâîye teb'an muttasıl değişir durursa tekâmülü kendisine münkâd edecek yerde kendisi ona tâbi' olursa bundan o gâyenin hakiki olmadığı, yani tabîî olan hakâyik-i ahlâkiyye ve ictimâiyye üzerine istinâd etmediği anlaşılımak îcâb eder. Bu hakâyik ise insanların ârzûsına tâbi olmayıp bilakis hâkimiyeti diğer hakâyik-i tabîiyye gibi insanlara cebren kabûl ettirecek ve onlara hareketlerinde rehber olacak bir mevki'dedir.

O hâlde hiç şüphe edilmelidir ki garb hey'et-i ictimâiyyesi cem'iyet-i beseriyyeye istikrâr-ı tâm te'mîn eden hakiki ve lâ-yeteğayyer ahlâki ve ictimâî mebde'leri henüz bulamamıştır. Onsuz da saâdet-i ictimâiyye hiçbir zaman mükemmel ve pâyidâr olamaz.

Bir idâre-i ictimâiyyenin istikrârsızlığı o idârenin cem'iyetten ancak bir kısmını tatmîn ederek diğer kısmını aslâ edemediğine, birini diğerinin zararına olarak kayırmakta bulunduğu zâhir bir delîldir.

Hâlbuki bir idâre ne derecede zulümkâr ise o derecede nâ-pâydâr olur. Zîrâ gösterdiği şiddet nisbetinde hucûmlara ma'rûz kalır. Böyle bir idâre şiddetle, tazyîk ile bir müddet bekâ bulabilirse de nihâyet varlığını hissettirmek için irtikâb ettiği suisti'mâller, adâletsizlikler yüzünden harâb olur gider.

İşte bundan dolaydır ki cem'iyet-i beseriyye için vücûdu zarûri olan hükûmet garb hey'et-i ictimâiyyesi tarafından muttasıl hûcûma ma'rûz kalıyor ve cemâat-i İslâmîyyede gördüğü hürmet ve i'timâdi o âlemde hiçbir zaman ilkâ edemiyor.

Varsın, krallık papalığın yerine kâim olsun, yâhûd din ile alâkası olmayan bir sınıf kalkıp rûhbânların makâmına geçsin; varsın demokrasi kuvvetlenerek zâdegâni, sosyalizm de kapitalizmi mağlûb etsin. Hakikatte bunların hiçbirinin ehemmiyeti yoktur. Bunlar hastâlığın başka saflalar altında tekerrüründen gayrı bir ma'nâyi müfid değildir. Evet, bunlar hep o yeni sâusti'mâller, o yeni haksızlıklardır ki eskilerin yerine geçerek tâbî onlar gibi ensâl-i âtiyye için diğer bir takım sâusti'mâller, haksızlıklar, zulümler tevlîd ederler.

[17] Binâenaleyh böyle bir cem'iyetin sâhib olabileceği maddî nûfûz ve umrân her ne olursa olsun hiçbir zaman ne kâfî derecede saâdet ve sükûn-i ictimâî bulabilir, ne de muhtâc olduğu huzûr ve tesellî-i vicdânîden nasîbin alabilir.

Mütefekkirlerimizden büyük bir ekseriyetin garb hakkında beslediği hayâllerden bi'l-hâssa biri vardır ki her şeyden evvel onun mâhiyyetini meydâna çıkarmak îcâb eder. Zîrâ bunları hükümlerde yaniltan esbâbin en mühimmidir.

Bu hatâ garb hey'et-i ictimâiyyesinin ferdlerde şimdide kadar hiçbir cem'iyet-i beseriyyenin veremediği derecede hürriyet ve müsâvât bahşeylediğini tahayyül etmektir. Hâlbuki hangi hey'et-i ictimâiyyede olursa olsun ferdin mütenâ'im olduğu hürriyet ve müsâvâtın derecesi kendi teâzûd-i ictimâisiyle, kendi muvâzene-i ictimâiyyesinin istikrâriyla, ta'bîr-i âharla orada mevcûd olan adâlet-i ictimâiyyenin kıymetiyle ölçümek îcâb eder.

Eğer garbda sunûf-i ictimâiyye arasındaki rekâbetler, husûmetler hâlâ bunları birbirine boğazlatacak derecede mevcûdiyetini muhâfaza ediyorsa eğer teâzûd denilen şey ancak bir sınıf-i ictimâî efrâdi miyânında, o da bütün cem'iyetin zararına olmak şartıyla, görülebiliyorsa, el-hâsil eğer muvâzene-i ictimâiyye o âlemde mütemâdiyen tehdîde ma'rûz bulunuyor ve mütemâdiyen haleldâr oluyorsa tabîidir ki bunların her biri hürriyet ve müsâvâtın Avrupa'da bizim mütefekkirlerimizin zannettikleri gibi şâyân-ı hayret bir mertebede bulunmadığına ayrı ayrı delîldir.

Bundan başka efrâd ve sunûfun imtiyâzât ve adem-i müsâvâtı mebde'ine istinâd eden bir cem'iyette hakîkî ve sahîh ma'nâlarıyla hürriyet ve müsâvâtı te'sîs etmek çok müşkildir. Zîrâ hürriyet ve müsâvât mebde'lerine tamâmiyla zid bir yığın zünûn ve evhâm ile meşbu' asırların vücûda getirdiği telakkîyi değiştirmek için lafzı

murâd hürriyetperver kânûnlar neşri kâfî değildir. Böyle bir hâlde ancak tamâmen tatbîk ve neslen ba'de neslin kemâl-i sabır ve zekâ ile ta'kîb edilen bir terbiye-i ahlâkiyye sâyesindedir ki insan bir an'ane şeklinde tevârûs ettiği sınıf ve firma dalâletlerinden kurtulabilir. Yine o sâyededir ki bî-tarâflîk ve müsâmahâkârlîk seciyelerini kazanarak artık ebnâ-yı nev'ini aynı hukuka ve aynı vezâ'ife mâlik görür ve aralarında bu vezâifi ifâ ve bu hukuku istî'mâl husûsundaki ferdî kâbiliyetlerden başka tefâvüt tanımaz olur.

İşte yalnız bu şartın vücûduyladır ki insan hürriyet ve müsâvât hakkında sahîh bir telakkî edinebilir ve kendi ihtiyâcâtına göre bunların her ikisinden de hiçbir mânî'a ya ma'rûz olmaksızın mütenâ'im olabilir. İşte o zaman anlayabilir ki her hangi bir cem'iyette mevcûd hürriyet ve müsâvâtın kıymeti o cem'iyeti teşkil eden efrâdin ahlâkî ve ictimâî kıymetine, efrâdin kıymet-i ahlâkiyye ve ictimâiyeleri de mevzû'-ı bahs olan cem'i-yetin istinâd ettiği ahlâkî ve ictimâî mebde'lere merbûtтур. Yoksa o cem'iyette mevcûd yanlış bir tâkum akîdelerle ta'kîb ve tarafîgîrlik rûhundan doğan ictimâî adâletsizlige çâresâz olmak için ilcâ-yı hâdisâta göre vaz' olunmuş az

yâhûd çok keyfî kânûnlara merbût değildir. İşte yalnız bu sûretledir ki garbdaki sunûf-ı ictimâiyye rekâbetleri ortadan kalkar ve bununla beraber hürriyet ve müsâvâtı istirdâd için lâ-yenkatî' meydâna çıkan ve hiçbir zaman tatmîn edilemeyen talepler kesilir ve cem'iyet-i garbiyye o kadar uzun müddetten beri bulamamak şartıyla arayıp durmakta olduğu hürriyet ve müsâvâtı hakikiyye ve tabiiyye ile adâlet-i ictimâiyeyi tanıyalabilir.

O hâlde garbin ahlâkî ve ictimâî telakkilerinden, mebde'lerinden her hangi birini Müslümanlık'taki mebâ-dî ve telakkîyâttan herhangi birine tercîh ile onu kabûl tavsiyesinde bulunmak için hiçbir vecih yoktur.

Bizim dinimizin telakkileri, mebde'leri garbinkilere kiyâs kabûl etmeyecek derecede fâiktir. Binâenaleyh bizler âlem-i İslâm'ın hâl-i hâzîrdaki inhitâtına nihâyet verebilmeyi ümid etmek için Müslümanlığın telakkilerini daha iyi anlamaya, o dîn-i muazzamın ahlâkî olduğu kadar ictimâî bulunan mebde'lerini daha iyi tatbîk etmeye çalışmaktan başka çaremiz yoktur.

Mütercimi: Mehmed Akif

Said Halim Paşa

Köylüler arasında:

MEHMED AĞA NE DİYOR?

Geçen sene Temmuz'u içinde İzmit'e doğru bir seyâhat yapmıştım. İzmit ve havâlîsi Yunanlıların işgâlinden henüz kurtulmuş, Osmanlı sancağına İslâm idâresine yeni baştan kavuşmuştu.

Düşman tarafından yakılan evlerin, köylerin ve obaların kül yiğinları zavallı dîndaşlarımın ne acıklı fecî'alar geçirdiğini ağlayarak îzâh ediyordu. Bu yiğinlara doğru vatan aşkı ile toplanıp gelen bedbaht insanlar her şeyi unutarak, her mahrûmiyeti istihfâf ederek yalnız ve yalnız halâslarına seviniyorlar hattâ hâllerine mütevekkilâne ve vakûrâne şükürler eyliyorlardı.

Benim o sırada o tâli'siz insanlar ve dîndaşlar arasında bulunuşum kendilerine başkaca tesliyet oldu. Her gördüğüm kardeşim:

– Geçmiş olsun! diyordum ve her gördüğüm kardeş de bana:

– Ankara'da neler var, ordumuz nasıl? diye soruyordu.

[18] Kendilerine ümidi, hayırlı haberler verdikçe hârabeler üzerinden bayramlar, sevinçler yükseliyordu. Öyle manzaralara, kardeşlerimin rûhundan taşan öyle büyükliklere şâhid oldum ki bunları şu satırlara siğdır-

mak mümkün değil. Bu müşâhedât bendeki şu kanâati te'yîd etti:

– Artık köyü hakikatleri anlıyor... Hangi yola gittiğini görüyor... *

Izmit'in garb-i şîmâlisinde, iki sâat uzaklığında denize nâzır latîf bir köy vardır: İhsâniye. Yüz elli hâneyi ihtivâ eden bu köye gitmiştim. Gördüm ki bu ma'mûr köyün yerinde de yeller esiyor. Yunanlılar bütün evlerini, câmi'lerini yakmış. O güzel köy bir kül yiğininden ibâret kalmış. Köylüler beni köy hâricinde Yunanlıların vahşî nazarından gizlenmiş temiz bir eve götürdüler. Ev sahibi Hüseyinoğulları'ndan Mehmed Ağa idi. Beni bu zât beşûş bir çehre ile karşıladı. Fevkâlâde i'zâz ve ikrâm etti.

Kendisi elli beş yaşında ümmî, fakat gâyet zekî ve sâlih bir müslümandır.

Mehmed Ağa bize akşam yemeğini harman yerinde yedirdi. Bu zatın şîmdiye kadar binlerce misâfire me'vâ olan hânesi gibi mezrû'âti da âfetten masûn kalmış. Harman yerinde cemâatle akşam namâzını edâ ettikten sonra sohbet etti.

Mehmed Ağa ilk suâl olarak bana şunu sordu:

- Büyük Millet Meclisi'nden ne haber?
- İyidir dedim, çalışıyor. İnşâllâh yakında bütün memleket ve millet kurtulacak, bu kara günleri hayırlı, saâdetli günler ta'kîb edecekttir.

Mehmed Ağa a'zâ mikdârı, ictimâ zamanları, çıkarılan kânûnlarla yapılan işler hakkında bir hayli îzâhât aldıktañ, bi'l-hâssa men'-i müskirât kânûnu dolayısıyla Meclis'e olan şükrânlarını kemâl-i safvetle bildirdikten sonra dedi ki:

- Efendi, Meclis'te sizin gibi başka hoca da var mı?
- Olmaz mı, yâ.. dedim. Meclis'te şimdîye kadar hiç bir mecliste bulunmayan bir mikdârda çok hoca vardır. A'zânın hepsi müslümandır. Ve hepsi de Müslümanlığı ileri götürmek için çalışıyor

- Peki ammâ men'-i müskirât kânûnundan sonra meselâ fuhsiyâti men' için, maârifte Müslümanlığı kuvvetlendirmek için, köylülerin derdleri için ... de¹ Müslümanca diğer kânûnlar çıkarmalı değil mi idiniz?

- Bunların hepsi olacaktır. Bir kere memleketimizden düşmanı atalım, el birlik buna çalışalım. Ondan sonra dediklerinizin hepsi...

- Yok efendi, öyle değil. Seferberlik zamanında bir âdet vardı. Hele harbi bitirelim de ondan sonra her şeyi yaparız, derlerdi. Dediğim işler harbe mâni' değildir ki... Eğer biz müslüman ise Allah'ın varlığını inanırız. Onun rızâsını almak için emrettiği şeyleri yapar, yapma dediklerini yapmayız. Böyle olunca Allah da bize yardım eder. Bu millet artık kuru va'dlerden bıktı. İş istiyor, Müslümanlık istiyor. Hem efendi, bu muhârebeler kolay kolay bitecek değildir. Muhârebeyi bitirmek için evvelâ Avrupalıları İslâm düşmanlığından ayırmak lâzım. Bu mümkün mü? Bir taraftan dinin i'lâsi için harb edeceğiz, öbür taraftan da diğer işlerimizi göreceğiz. Böyle olursa evvel Allah bizi hiçbir şey sarsamaz.

- Mehmed Ağa, dediklerin tamâmen doğru. Biz de eli bögründe durup durmuyoruz yâ... Allah'ın emrettiği şeyleri yapmak yalnız Meclis'in değil, bütün müslümanların borcudur. Mamafih Meclis de bu hususta kendine düşen vazifeleri yapıyor. Dediğiniz şeylerin hepsi düşünülmüştür.

- Öyle ise boruyu çalınız, efendi! Sırtınız yere gelmez. Hızırlar, nebîler yoldaşınız olsun. Size bir şey daha soracağım: Büyük Millet Meclisi'ne köylüler de girebilir mi?

- Maksadınızı anlayamadım. Meb'ûsların birçoğu ya köylüdür, yâhûd köylü hâlinden anlar kimselerdir.

- Hayır, onları demiyorum. Yani müzâkerelerinizi benim gibi köylüler dinleyebilir mi?

- Elbette Meclis'e herkes girer, müzâkereleri iştir.

- Acâib...

- Senin gibi nice ağalar var, ki her gün Meclis'e gelip sâmi'în locası dedikleri yerlerde akşamlara kadar müzâkereleri dinliyor.

- Efendi, bu işe şaстиgima şaşma. Hükümet binalarını i'âne ile köyü yapdırır, mahkeme binalarına taş taşırl. Fakat binâ bitince içerisinde beyler kurulur, köylü daha merdivenin birinci basamağından koğulur!... Âh köylü bu işlerden size ne kadar güceniktir!

(Bu sözleri söyleken Mehmed Ağa birçok vekâayı'i göz önünden geçiriymüş gibi ma'nâlı ve hazîn başını sallıyordu.)

Efendi, Meşrûtiyet dediniz. Köylüler zulümden kurtulacak, hükümetten koğulmayacak, kurtla koyun geçinecek dediniz; bir şey çıkmadı. Bilakis yüklerimiz arttıkça arttı! Bilmem ne dediniz. Yine sonu zifos çıktı! Benim aklım ermez, ammâ şu kalın kafamla bunun sebebini buldum: Abdülhamid merhumun fenâ adamları Meşrûtiyet'te de iş [19] başına geçti. Gömlek değiştirir gibi adalarımızı değiştirdik, fakat kafalarımızı değiştiremedik...

- Mehmed Ağa, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'ni ve hükümeti tabî görmediniz. Size ne desem boş. Bir kere Ankara'ya kadar gelseniz ahvâli görür ve o vakit anlarsınız ki ne şimdiki meclis İstanbul Meclisi'dir, ne millî hükümet İstanbul hükümetidir. Her işte bir başkalık, bir yerilik, bir iyilik var. Gerek meb'ûslar ve gerek hükümet hep sizin için, köylünün hayatı, fâidesi için çalışıyor. Vekiller halkla beraberdir. Ankara'da İstanbul zevk u safâsı, İstanbul eğlenceleri yok, iş var, doğruluk var. Köylülerin mürâcaati, öyle bildiğiniz gibi aylarca sürüklenmez; derhâl görülür. Köylüler her daireye kendi evlerine nasıl girerlerse öylece kolaylıkla girebilirler, derdlerini güzelce anlatabilirler. Bir me'mûr ekşi surat gösterir, köylünün işinde zorluk yaparsa meclis kiyâmeti koyar. O me'mûr azl olunur. Demin Müslümanlık'tan bahs ettiniz. Bu, meclisin en çok gözettiği bir şey. Zaten cihâd Müslümanlık'tan başka nedir? Dinin i'lâsi. İslâm şeref ve haysiyetinin muhâfazası için harb ediyoruz. Bu sûretle en büyük bir İslâm vazifesini yapıyoruz. Sonra fuhsiyâtin men'i, fenâlikların men'i, Müslümanlığın ilerlemesi uğrunda da pek çok hayırlı tasavvurlar var. Meclisin kürsülerinde muzafferiyetimiz için Allah'a her gün duâlar ediyoruz. Muhârebe zamanlarında bütün oyunları meclis yasak etmiştir.

- Vay, oyunlar da mı devâm ediyordu? Ben câhilim ammâ Endülüs târihini tamâmen bilirim. İslâm târihini baştanbaşa okudum, öğrendim, ahlâksız bir millet yaşamaz.

¹ Burada üç nokta konulmuş bir boşluk vardır.

– Oyunlardan maksadım tavla, iskambil gibi şeylerdi. Bunlar yasak edildi. Yasaklılığın muhârebe zamanında başladığını söylemek isterim. Buyurduğunuz doğrudur: Ahlâk bir milletin hayatı ve memâtinin en büyük âmildir. Fakat demin dediğim gibi bu işler yalnız meclisin değil, bütün milletin vazifesidir.

– Millet koyun sürüsü gibidir. İyi çobanlar lâzım. İyi çoban olmazsa işler fenâ. Efendi, bizim sivri kafahılarımı hâlâ köylünün nasıl idâre edileceği dersini öğrenemediler. Bundan kolay ne var? Frenk âdetlerini bırakınlar, Müslüman kitaplarını açınlar. Bu kitaplara göre halkı idâre etsinler. Bak millet ne hâle gelir, nasıl ısınır? Şerîatin kestiği parmak acımadır derler. Vallâhi bundan başka çare yok. Siz güzel güzel söyleyorsunuz. Fakat bunları ben yalnız sizden iştittim. Köylüye niye anlatmıyorum?

– Size gazete gelmiyor mu?

– Arasına gelir. Amma ben öyle gazeteleri ne yapayım, hocam? Onları kimse okumaz. Bî-hûde yazıp çiziyorlar. Biz Müslümanca yazalar istiyoruz.

– *Sebîlürreşâd* gelmiyor mu?

– Birinci numaradan beri aboneyim. Her vakit okuyoruz. Fakat bilmem ki ona da ne oldu? Kâh çıkar, kâh çıkmaz. İşte bu da bir mes'ele bir de *Köy Hocası* vardi. O da çıkmaz oldu.

– Şimdi her ikisi de çıkıyor. Bundan sonra inşâallâh muntazaman çıkacaktır. Her hafta göndermesini söyleyim.

– Allah râzi olsun.. Âh, o Mehmed Âkif Efendi'yi dünyâ gözüyle bir kere görseydim. Ne dedi, bilmiyor musun?

"Cihân yıkılsa emîn ol bu cebhe sarsılmaz"

Hakikaten sarsılmadı. Onları söyleten Allah'tı. O zâtin birçok ilâhîlerini ezberledim. Çocuklarımı da öğrettim.

– Mehmed Âkif Bey de Meclis'dedir, meb'ûsdur.

– Yâ! Dediklerinizin hepsine inanıyorum: Maksadım derdimi dökmektir. Beni başka insanlardan sanmayın. Bak şu yaşında oğlumla birlikte ben de Yunanlılarla harb ettim. Beni harbe götürün ne idi? Dinim! Evvel Allâh din uğrunda ölünceye kadar çalışmaktan vazgeçmeyeceğim. Yalnız siz Allah'ın rızâsını almakta devâm ediniz ayaklarınızı pek tutunuz. Size aklı vermek haddim değil, fakat üç şeyi ricâ edeceğim:

1- Devlet, millet işlerinde dinsizleri tutmayın!

2- Hırsızlara meydân vermeyin!

3- Mekteplerde her hâlde Müslümanlığı kuvvetlendirin...

Eğer benim söz söylemeye hakkım olsaydı bu üç şeyi Meclis'te bağıra bağıra söyleyerdim. Bir muharrir olsaydım gazetelere yazardım. Âh câhillik!

– Estağfirullah. Sen câhil değilsin, Mehmed Ağa. Merak etme, bu sözlerin tamâmen yerine geliyor ve gelecektir. Sonra dediklerini Meclis'te söyleyen birçok kardeşlerin vardır. İstersen ricâni çok sevdiğin *Sebîlürreşâd*'a da yazayım.

– Hay, Allah râzi olsun. Ben de size söyleyeyim: Büttün millet arkandadır. Allah tuttuğunuz toprakları sarı altın etsin.

*
* *

Mehmed Ağa'ya verdiğim sözü şimdiye kadar yerine getirememiştüm. Bu kere bir mektup yazıyor: "Hani, hoca efendi, va'd etmişsin?.." diyor.

İşte şu satırları hem o va'dimi incâz hem de o muhterem ve zeki adamı tatmîn için yazdım...

Batum Meb'ûsu
Ali Rıza

[20] Köylüyü Cehilden Kurtaracak Çare

Ankara'da *Sebîlürreşâd* cerîde-i ilmiyyesine

Maârif hakkındaki musîb ve mukni' neşriyatınızdan cûr'et alarak ber-vech-i âtî ma'rûzâtta bulunuyorum:

Milleti teşkil eden, ordu ve hazinenin menba'ı olan köylümüzün en büyük ve en mühlik hastalığı cehil ve maârifsizlik olduğu herkesçe müsellem olduğu gibi bu hastalığı izâle veya tedâvî edecek şimdiye kadar bir hükümet doktoru gelmediği de cümlece ma'lûmdur.

Biliyorsunuz ki bizim ahâlimizin bir kısmı me'mûr, bir kısmı mekteplerde, medreselerde okuyanlar, okutanlardır. Üçüncü kısmı da ehl-i zirâat olan köylü ahâlimizdir. Evvelki iki kısım milletin münevverleri olmakla beraber hazır yiycidirler. Yani bunlar çalışıp memlekete servet celb etmedikten başka memleketin servetini sarf ederler. Dördüncü sınıf ise ehl-i san'at ve tüccâr kışkıdır ki bunlar da zâten memleketimizde pek azdır.

Şu hâlde memlekette çalışan bir kısım ahâli kalıyor ki o da zavallı köylü, zavallı Müslüman ahâlidir. Bu zavallılar yarımyamalak vesâit ile bin türlü tekâlîfât tahtında daha doğrusu işkence altında çalışıyor. Hem kendisini hem de diğer sınıfları besliyor. Bununla beraber bu zavallıların vergi, a'sâr, yol parasından mâ'adâ verdiği maârif hissesiyle şehirlilerin me'mûrların, İstanbululluların evlâdi okuttularak kendilerinin evlâdi –hiçbir hakkını müdâfaa edememek için– câhil bırakılıyor. Bu suretle köylünün verdiği para ile şehirlinin çocukları okuyor,

köylü ise cehl içinde, tahakküm altında kıvrıyor. Buna bizden başka râzı olacak dünyâda hiçbir millet tasavvur edemiyorum.

Gerçi köylüye mektep küşâdi ve evlâdının tahsîl ettilmesi hakkı tahsîl-i ibtidâ kânunu ile bahsediliyor, hattâ mecbûr bile tutuluyor. Lâkin bu köy mekteplerinde muallim olacaklar için müfîd ve müeessir bir kânûn neşr edilmiyor. İşte buradan, köylünün câhil kalmasına râzı olduğumuz tezâhür ediyor.

Memleketteki dârulmuallimînleri ne kadar teksîr ve tevsî' etsek bunlardan çıkan muallimlerden köylüye bir fâide olmaz. Çünkü bu muallimlere ne kadar bol maâş verebilsek bunlar köye gidip muallimlik etmezler. Bunuyla beraber bunlara öyle bol maâş verecek bir hazineye de mâlik değiliz. Farz edelim bunlara bol maâş vererek kendilerini köylerde muallimlik etmeyege mecbûr ettik. Fakat bu muallimler ile köylünün ihtiyâci yine def' edilmiş olmaz. Çünkü köylünün bugün öyle muallime ihtiyâci vardır ki hem namâzını kıldırsın, hem cenâzesini kaldırsın, hem nikâhını akd etsin, hutbesini okusun, hem Cuma, bayram günleri köylüye vaaz eylesin, hem de devâmlı bir sûrette çocuğunu okutsun.

Şimdi görülmeye ki bu vezâifin içinde birçokları vardır ki dârulmuallimînden çıkan bir muallim bunları yapamaz. Binâenaleyh her köylüyü yukarıda arz ettiğimiz ihtiyâcını def' edecek bir muallim yetiştirmeye mecbûr etmek için şimdiki medâris-i ilmiyye nizâmnâmesine bir maddenin ilâvesi lâzımdır. Çünkü bu nizâmnâme ve ta'lîmâtnâme mûcebince dört sene kadar medresede tahsîl gören talebeler köylüye ihtiyâci nisbetinde muallimlik ediyorlar.

Medâris-i ilmiyye nizâmnâmesine ilâve olunacak madde ise her karyeden ve fukarâ evlâdından şimdilik ihtiyâcin çokluğuna binâen birer ikişer talebe merkezdeki medreselere kayd olunur ve bunlara sıkı bir nezâret altında medâris-i ilmiyye ta'lîmâtındaki dersler dört sene kadar tahsîl ettirilirse dört sene sonra matlûb derecede muallimler yetişecek ve bunlar hazineye hiç bâr olmaksızın köylüden alacağı cüz'î bir maâş ile kendi karyelerinde dinini, milletini gâib etmek tehlikesi karşısında bulunan köylüye muallim olabileceklerdir. Fukarâ evlâdından, dedim. Zîrâ zengin evlâdı muallimlik etmez.

Medâris-i ilmiyye nizâmnâmesi mûcebince talebeye merkezde gerek me'mûrînden gerek sâir tahsîl gören ulemâ ve müderrisinden cüz'î maâş ile ders okutacak muallim, müderris bulunabileceğinden esâsen her köylü de kendi talebesini okutmaya mecbûr tutulacağından hâzinelerin o kadar müteessir olmayacağı bedîhîdir. Köylü böyle kendi köyünden kendisi için yetişecek imâm

ve muallimlerin bütün levâzîm ve masârif-i tahsîliyesini güle güle vermekten çekinmez. Elverir ki işin ciddiyetine, dininin muhâfaza edileceğine i'timâd etsin.

Maârif hissesini isterseniz yine almaktâ devâm ediniz. Süslü dârulmuallimînler açmak isterseniz yine açınız. Lâkin şunu biliniz ki bu muallimlerden köylü istifâde edemeyecek, cehaletten kurtulamayacaktır. Çünkü bu gayr-ı kâfî olmağla beraber muallimler köye gitmeyecektir. Gitse de orada oturamayacaktır, köylü ile kaynaşmayacaktır. Köylü öyle muallim istiyor ki her zaman başında bulunsun, kendisi ile kaynaşın hem imami, hem muallimi olsun.

Gerçi her yerde bu kadar talebeyi isti'âb edecek medrese belki bulunamâz. Fakat bunun da kolayı vardır. Mâdem ki ihtiyâc-1 şedîd vardır. Mâdem ki köylüyü cehâden kurtarmak için en ma'kûl, en esâslı ve kâabil-i tatbîk tedbîr bundan başka bir şey değildir. O hâlde bunun esbâbına tevessûl etmek evliyâ-yı umûrun en mütehat-tim vazîfeleridir.

İste köylüyü düşünen Büyük Millet Meclisi'nin köylüyü düşmüş [21] olduğu girdâb-ı cehâden kurtarmak için tevessûl edeceği yegâne tedbîr budur: Medâris-i ilmiyyeyi her tarafa teşmîl ederek bu medârisi yaşıtmak ve muntazam bir hâle getirmek. Köylüye karşı yapılacak bundan büyük lütuf olamaz. Köylü bundan çok memnûn olacak ve insâallah az zamanda bütün köylerde maârif taammüm edecektr.

Medâris-i ilmiyyeye lâzım gelen ehemmiyeti vermek husûsunda bütün idâre-i husûsiyyelerin de nazar-ı dikkatlerini celb ederim. Her vilâyet ve livâdaki meclis-i umûmîler büdcelerinde medâris-i ilmiyye için bir meblağ tahsîs ederlerse memlekette maârife en büyük hizmeti ifâ etmiş olurlar.

Köylerde maârifi ta'mîm için benim tecrübe üzerine müstenid kanâatim bu merkezdedir. Bu kanâatimi bir mektup ile Sinob Meb'ûs-ı muhteremi Doktor Rîzâ Nûr Beyefendi hazretlerine de arz etmiştim. Müşârun-ileyh tasvîb ve buna dâir bir kânûnun neşrine çalışacağını va'd buyurmuş idiyse de bir kere de cerîde-i ferîdelerine de takdîmini ârzû ettim. Münâsîb görürseniz neşr edersiniz. Görmezseniz kusûrumun afvını ricâ ederim.

Ayancık:

* * Mahmud Celaleddin

Sebilürreşâd – Mahmud Celaleddin Efendi hazretlerinin gâyet vâkîfâne yazılan bu mektupları cidden mühimdir. Bu husûstaki nokta-i nazârimizi insâallah sırası gelince bir makâle-i mahsûsa ile beyân edeceğiz.

TÜRKİYE - İNGİLTERE HARBI ve Âlem-i İslâm

Müstemlekeci İngiliz hükümeti ile Türkiye arasındaki taraf 1914 senesinden beri bi'l-fi'l devâm ediyor. O târîhden beri Türkler, Mısır ve Irak cephelerinde, Çanakkale cephesinde bu anûd ve mağrûr düşmanla göğüs göğüse, boğaz boğaza harb ettiler ve târîhimizin şan ve şereflle tettevviç eden yapraklarına bir iki parlak sahîfe daha ilâve eylediler.

İngilizler, uzun Harb-i Umûmî senelerindeki akûrâne savletlerine zamîmeten Mondros Mütârekesi'nden sonra dahi evvelâ İstanbul'u işgâl etmek sâniyen Yunanlıları İzmir'e ve Anadolu'ya saldırmak, onlara maddeten ve ma'nen yardım eylemek sûretleriyle perde arkasından yine Türkiye'nin hayatına ve istiklâline en fecî' sû-i kasları irtikâb etmekten zerre kadar çekinmediler. Bu i'tibârla Anadolu'da zâhiren Yunanlılarla cereyân etmekte olan bu kanlı harbin asıl hakîkî cephesini İngilizler teşkîl etmektedirler ve bundan dolayîdir ki Anadolu harbine en doğru ta'bîriyle Türkiye-İngiltere harbi diyecek olursak aslâ hatâ etmiş olmayız.

İşte dokuz sene oluyor ki bu harb hergün başka bir şekil, başka bir sûretle her gün başka bir mintika, başka bir iklimde tekerrür ve teceddüd edip duruyor. Buna bir de son asırlar zarfındaki düşmanlık halinde tebârûz eden tezâhûrât-ı evveliyyesini ilâve edecek ve bu tezâhûrâta diğer vesâitle cism-i devlette ikâ' edilen tahrîbâti da idhâl edecek olursak sâl-dîde bir an'ane hâlini alan bu İngiliz düşmanlığının elbette bir sâik-i hakîkî olmak lâzım geliyor.. Acaba bu sâik nedir?

Ta'bîr-i diğerle bize İngilizlerin yillardan beri düşmanlık etmelerine ve her firsattan bi'l-istifâde bizi hîrpâmalarına, ezmek istemelerine sebeb nedir? Bunlar öyle suâllerdir ki artık müsbet ve vâzih bir mâhiyet iktisâb eyleyen cevâblarını az çok düşünen milletin her ferdi bilâ-tereddüd verebilir zannediyoruz.

Bir kere: Osmanlı Devleti, Türkiye Hükûmeti her şeyden evvel bir İslâm hükümetidir. Mısır gibi, Hindistan gibi azîm iklimleri müstemleke hâlinde idâre etmek isteyen İngiltere hükümeti İslâm ahâlîsi büyük bir yekûna bâliğ olan bu ülkeler için hâricde istinâdgâh bulunmasını istemez ve binâenâleyh kuvvetli bir İslâm hükümetinin rû-yi zemînde yaşaması kendisini dâimâ düşündürecek-tir.

Sâniyen: Türkiye hükümeti, Asya-yı Garbî ve Vüstâ'da bulunan ve adedleri milyonlara bâliğ olan Türklerin müstakbelde intibâha mazhar olarak müstemlekeleri için ve bi'l-hâssa Hindliler, Afganlılar, İranlılar... ilh. için bir âmil-i terakki ve inkişâf olmasını İngiltere ârzû etmez.

Sâlisen: Türkiye hükümeti Harb-i Umûmî'den evvelki vaziyetiyle bi'l-hâssa en kıymetdâr menâbi'i servete, en mümtâz arâziye mâlik bulunuyor. Binâenâleyh Türkiye kadar İngiliz sermâyedârlarının ihtirâsâtını tatmîn edecek az bir ülke vardır. Bunun müstakil bir hâlde bulunması ve menâfiini takdîr eder, müstemlekecilere karşı kapılarını kapatır bir hükümet olmasını elbette istemez.

Râbi'an: Türkiye Hükûmeti Makâm-ı Hilâfet'i de hâizdir. Bu makâm-ı kudsî ve dînînin âlem-i İslâm üzerindeki te'sîrâtı ise pek bâriz olduğundan bu makâmin ken-di elinde bir bâzîce olarak bulunmasını ve İslâm sekenesi çok olan müstemlekâti için bir tâziyâne olmasını İngiltere her şeyden evvel ârzû ettiği için kendi nüfûzundan hâric bir Hilâfet makâmini elbette istemez.

İşte başlıca bu sâiklerdir ki İngiltere'yi Türkler ve Türkiye'ye düşman etmiştir. Öyle inâdcı, mütekebbir ve mağrûr bir düşman ki seneler, asırlar zarfında gittikçe alavlenen, tuğyân ve feverân eden bir hîrs ile âlûde bulunuyor. İngiltere düşmanlığını takdîr eden Türkiye, Harb-i Umûmî'de İngilizlerin teşkîl eyleiği manzûme-i düveliyye karşısında [22] ahz-i mevkî' eyledi. Türkiye Harb-i Umûmî'de dahi fecî' muhâtaralar karşısında bulunan istiklâli ve hayatı kurtarmak için silâha sarılmıştı. Ne çâre ki dört beş senelik bir harb akabinde, Hicaz, Yemen ülkesini, Suriye ve Filistin'i, Basra ve Irak'ı, el-Cezîre'nin ba'zi akşamını gâib etmiş bulundu. Bütün bu aktârin hemen kâffesi ise asrî düşmanı olan İngilizlerin eline düşmüştü. Artık zannediyordu ki bu harîs, bu obur düşman biraz şiddetinden, savletinden gâib etmiş ve biraz kendini, hîrsını tatmîn etmişti.

Hâlbuki Türkiye bir kere daha aldaniyordu. İngiltere bütün bu menâtikı bi'l-fi'l işgâl etmekle onları benimsemekle, istimlâk etmekle dahi doymamıştı. Bunu muğil ve fettân Mondoros Mütârekenâmesi'nin akabinde pek çok anlıyordu, fakat zaman geçmişti.

İngiltere ellerimiz açtığı Boğazlar'a kemâl-i aza-metle girdi. İstanbul'u işgâl altına aldı, Makâm-ı Hilâfet'i esîr bir hâle ifrâğ etti. Bununla da iktifâ etmedi. Türkiye'ye karşı ezeli düşmanlığının sâiklerini tatmîn için artık zamanın hulûl ettiğine kâil olmuştu. Venizelos gibi bir harîs ve Yunanlılar gibi bir sürüyü kendine âlet etti. Bunları üç dört sene evvel İzmir'den Anadolu'ya, Türklerin can damarına saldırdı. İngiliz himâyesi altında Yunanlığının Anadolu'ya nasıl çıktılarını, bu Salîb ordu-sunun ne gibi fecâyi' ve mezâlim ikâ' ettiğini artık bütün âlem-i İslâm ve hattâ âlem-i Nasrâniyyet dahi bildiği için biz tekrâr etmeyeceğiz. Hulâsa; İngiltere hükümeti para, mühimmât, silâh ve cephane her şey vererek doğ-

rudan doğruya Harb-i Umûmî'den henüz kurtulan zayıf mevcûdiyetimizi büsbütün nâ-bedîd etmek için beyinsiz Yunanlıları ortaya attı.

Ve bir taraftan da Sevr Muâhedenâmesi'ni işgal altında bulunan İstanbul'un satılmış şahsiyetlerine imzâ ettirmek suretiyle Türkiye için verdiği hükm-i i'dâmın tatbîkâtına girişmişti.

Fakat Türkiye samedânî bir vecd ve gayretle kendisine ihzâr edilen bu fecî' âkibete karşı feverân ve tuğyân etti ve milletin yüreğinden doğan arslanca bir kıyâm ile hakkını, istiklâlini, dînini, mevcûdiyet-i milliyyesini müdâfaaya başladı.

Üç, dört seneden beri öz vatanına saldıran Yunan sürüleri, hâkikatte İngiliz inâd ve ceberutunu nihâyet boğmaya muvaffak oldu. Artık İngilizler dahi anladılar ki Türkiye'yi mağlûb etmek, Türkiye'yi İngiliz emrine münkâd eylemek imkânı yoktur. Bu i'tibârla yıllardan beri sürüklendiği giden Türkiye-İngiltere harbinin, Türkiye'nin hakiki zaferi ile hitâb bulacağını şimdiden söyleyebiliriz.

Yalnız şunu da işaret etmeliyiz ki Türkiye-İngiltere harbinden Türkiye'nin erişmek üzere olduğu zafer-i nihâide dehâ-yı millîsinin îfâ ettiği hizmet kadar bütün âlem-i İslâm'ın ve bi'l-hâssa Hindistan'ın gösterdiği muazzam alâkayı burada şükr ile yâd etmek lâzım gelir.

Hiç şüphesizdir ki İngiltere'nin Türkiye'nin hayat ve mevcûdiyetine karşı tertîb ettiği fecî' sû-i kasd bütün âlem-i İslâm nazarında tamâmiyla anlaşılmıştır. Harb-i Umûmî senelerinde Hindistan'dan ve sâir müstemlekelerden asker alarak Türkiye üzerine saldırırken İngiltere hak ve istiklâl yolunda harb ettiğini ileri sürüyor ve harb akibinde her milletin nâ'il-i refâh ve istiklâliyet olacağını i'lân edip duruyordu. Hâlbuki Harb-i Umûmî bitince müstemlekelerde evvelki zamanlardan fazla cebr ü tahakküme, istibdâda başlamış, bir tarafdan da İstanbul'u ve Boğazları işgâle, Sevr Muâhedesî'ni tatbîk ilh... sûreleriyle Türkiye'yi büsbütün ortadan kaldırımıya teşebbüs etmişler idi. Daha sonra da Yunanlılar vâsıtasiyla Türkiye ile bi'l-fi'l harbe devâm ediyordu. Bütün bunlar İngiliz müstemlekelerinde ve bi'l-hâssa Hindistan ve Mısır'daki kıyâmların ve ihtilâllerin rûh-i esâsîsini teşkil etmektedir.

Nitekim İngiliz kabinesinden Hindistan nâzir-i sâbiki Montano Avam Kamarası'nda "Büyük Britanya'nın Türkiye ile kat'-ı münâsebât eylemiş bulunması Türk-Yunan muhâsemâtının pek ziyâde temâdîsi Hindistan'daki sükûnun muhtel olmasına sâik oldu. Fi'l-hakika Türkiye ile Yunanistan arasında münâsebât-ı muslîhânenin teessüsü için müttefikler beynde yapılacak i'tilâf kadar Hindistan'da sükûnun avdetine yarayacak bir şey yoktur."

Diger taraftan ma'rûf Hind rüesâsından Srinav Azâteri dahi Hind ihtilâlinin sâiklerini izâh ederken bunun İngiliz tahakküm ve tazyîki ile Türkiye'ye yapılan haksızlıktan neş'et ettiğini beyân ediyor.

Daha geçenlerde Hindistan vâlisinin Hindlilerin Türkiye'ye müte'allik metâlibini hâvî telgrafını neş' ettiğinden dolayı Lloyd George'la arasında vâki' olan ihtilâftan dolayı Montaque'nün isti'fâya müztar kaldığı ma'lûmdur. Fi'l-hakika bu i'tirâfnâmesinde Hindistan vâisi diyor ki:

"Hind müslümanlarının teskîn ve memnûn edilmesi için İstanbul, Edirne, İzmir, Trakya'nın iâdesi ve makâmât-ı mübâreke üzerine Türkiye hukûk-ı hükümrâ-nîsinin iâdesi lâzımdır."

Hatta Montaque dahi isti'fâdan sonra Cambridge'de irâd ettiği nutukta aynen şu satırları söylemiştir:

"Hindistan Sevr Muâhedesî'nin imzâsına iştirâk etmişti. Mezkûr muâhede sulhu te'mîn etmiş olsaydı, Hindliler kabûl eylerdi, sulhu te'mîn etmediğini görünce muâhedenin ta'dîlini ricâ ettiler. Âkidlerden olmak i'tibâriyla bu hakları sarıhti.."

[23] Bütün bu vesîkalar da gösterir ki âlem-i İslâm'ın en büyük bir rüknü bulunan Hind müslümanları, er geç Türkiye-İngiltere harbinin hitâma ermesci ve Türkiye'nin mevcûdiyet-i milliyyesinin sıyânetini istiyorlar. İngilizler bütün bu cereyânlar karşısında bir ân evvel bu harbe nihâyet vermek lüzumu hissetmiş olsalar gerektir. Hattâ geçenlerde *Daily Telegraph* gazetesinin Hind muhâbir-i siyâsîsı İngiltere için şöyle bir tarîk-i hareket tavsiye ediyordu:

"Hindistan'da öyle hareket etmek lâzımdır ki Müslüman hükümetlerin en mühimmi olan Türkiye ile münâsebât-ı dostâne te'sîs ettiğimiz gün bu sulhden iktîfâ edeceğimiz semerât ve menâfiin vakti geçmiş olmasın. Hâlbuki takarrub eden tehlike hiçbir vechile tereddüd etmeyecek bir kuvvetle ve esah bir basîretle tard ve def' edilemediği takdirde fırsat elden gitmiş olacaktır"

Artık İngiltere öyle zannolunuyor ki böyle bir fırsatı gâib etmek istemeyecektir.

Hindistan efkâr-ı umûmiyyesi Türkiye'ye i'lân edilen bu harbe bir ân evvel nihâyet verilmesini ve Türkiye'ye hukûkunun iâdesini nasıl müdâfaa ediyorlarsa diğer akâtâr-ı İslâmiyyenin dahi aynı alâkayı irâe ettiğini, maa's-şükrân zîkr edebiliriz.

Gazetelerin Afrika-ı Şimâlî'de münteşir *el-Vezîr*, Mürşidü'l-Ümme gazeteleri Trablusgarb'daki *el-Livâ'ü'l-Trablus*, Mısır'da münteşir *el-Ahbâr*, Vâdi'n-Nîl ve ale'l-umûm diğer gazeteler, Suriye'deki *el-Hakîka*, *el-Belâğ*, *el-İkbâl* ve *el-Muktebes* gazetelerinin Türkiye lehinde vâki' olan neşriyatı, bütün bu kitâlarda Hilâl-i

Ahmer için cem' edilen iâneler bu râbita-i esâsiyye hakkında az çok bir fikir verebilir.

Husûsiyle Mîsrîlîlîtar tarafından son zamanlarda İngiliz tahakkümüne karşı vâki' olan kıyâmlar her hâlde âlem-i İslâm'ın İngilizleri ne sûretle telakkî ettiğine kâfi delîl teşkil etmektedir.

Azerbaycan hükûmetinin mümessili Meclis'in üçüncü sene-i millîyesini tebrîk ederken diyordu ki:

"Asırlardan beri şark milletlerini pençe-i zâlimâneleme-geçirmek maksadiyla uğraşan yırtıcı garb emperyalistleri tabî olaraq en müdhiş darbelerini şarkın kapısını teşkil eden Türk ülkesi üzerine çevirmiş ve hasta zannettikleri Türkiye'yi mahv etmeye çalışiyorlardı. Ve bu gâsîbâne ve zâlimâne emellerine nâil olmak için yek-diğerini ta'kîb ile birçok muhârebeler, ittifâklar ve hesâbsız muâhedeler yapmışlardır.

"Harb-i Umûmî neticesinde dahi aynı gâyeyi ta'kîb ederek Sevr Muâhedenâmesi'ni meydâna çıkarmış ve onun îcâbâti dolayısıyla İstanbul'un ve İzmir'in işgâli ile iktifâ etmeyerek ana vatanımızın taksîmi ve bu hâinâne emele fi'len nâil olmak için Türkiye'nin târihi düşmanı ve cellâd emperyalistlerin balak köleleri olan vahşî Yunan ordularını sevgili Anadolu'muzun içerisinde sokmuşlardır. Fakat bütün bu zulümlerin, vahşiliklerin, hûnhârlıkların neticesinde bize bugünkü bayramı ve kendilerine bugünkü yeis ve nevmîdiyi yaşatmaktan başka bir şey yapmaya muvaffak olamamışlardır."

Bu satırlar İslâm Azerbaycan'ın da bizim için ne düşündüğünü irâe etmez mi? Asya'nın diğer bir İslâm hükûmeti olan Afganistan'ın Türkiye nezdindeki asıl ve necîb sefîri Sultân Ahmed Hân hazretleri dahi Afganistan istiklâli hakkında verdiği bir ziyâfette: "Afganistan hükûmeti ve bütün Afganlılar İslâmîyet'in kudsî ve lâ-yezâl rabitasıyla dâimâ Türkiye'ye ve onun fedâkâr halkına pek derin muhabbetlerle alâkadâr oldukları vâreste-i arz u beyândır. Zâlim devletlerin ve onların pîsdârları olan gaddâr düşmanın Türkiye'ye karşı ta'kîb ettikleri zâlimâne ve hûnrîzâne hareket ve siyâsetten Afganistan ahâlî-i İslâmîyesi ile hükûmeti Türkler kadar müteessir ve müteellimdir" diyor.

Hulâsa bütün âlem-i İslâm bu Anadolu harbinden ve bi'l-hâssa İngiltere'den şiddetle müteneffir bulunuyor. Âlem-i İslâm'ın ister Türkiye da'vâsında ne büyük, ne müessir bir silâh olduğunu en meşhûr İngiliz gazetesi olan *Times* sahibi Lord Northcliffe'in âtideki beyânâtı belağan mâ-belağ irâeye kâfidir:

"İngiliz istatistiklerine nazaran dünyâda 250 milyon müslüman var ise de Muhammedîlere nazaran küre-i arz üzerinde mevcûd olan müslümanların mecmû'u 400 milyona bâliğ olmaktadır. Hattâ bizzât Çin'de birçok

milyonlarca müslüman bulunduğu öğrenebildim. Şu rasını unutmayınız ki her hangi memleket tâbiiyetinde bulunurlarsa bulunsunlar bütün müslümanlar revâbit-i dîniyyelerine sâdik ve yek-diğerine bağlıdır.

Asya-yı Suğrâ'daki müslümanları öldürmek için Yunanlılara para verdiniz zaman dünyânın kita'ât-i sâiresinde mütemekkin bulunan ve Türk müslümanların dindaşları olan bütün ehl-i İslâm da size karşı -bir parça İrlanda Cumhûriyetçileri Ordusu'nun yaptığı gibi- muhâsim kesilirler ve bî-muhâbâ harb ederler. Müslümanlık meydân-ı harbi ise gâyet vâsi'dir. Buna nisbeten İrlanda küçük bir futbol oyun mahalli kadar kalır.

Britanya İmparatorluğu, Anadolu müslümanlarını öldürmek için Yunanlılara yardım edecek olursa İzmir'in ilerisindeki diğer müslümanlar da Hindistan hudûdlarında, Bombay'da ve Mısır ve Kahire veya İskenderiye'de İngilizler aleyhinde çete muhârebeleri idâme ettireceklerine şüphe yoktur.

İngiliz hükûmet adamlarımıza kilinçlarına tâm bir i'timâd ve emniyetleri bulunan bu 250 milyon halkın el-yevm her darbeye bir darbe ile mukâabe etmek fırsatına mâlik bulunduklarını der-hâtir ettirmek isterim..."

M. B.

[24] Dalâlet yolları:

GARB TERBİYESİ GENÇLERİ NASIL FRENKLEŞTİRDİ?

Yakub Kadri Bey 27 Mart târihli *İkdam*'da şu i'tirâfta bulunuyor:

Beyoğlu'nda bir kitapçı dükkânındayım. Dükkanın ortasındaki alçak rafların üzerini örten yeni neşriyat sergisini seyr ediyorum. Yanıbaşında tanımadığım üç Türk genci var, onlar da benim gibi kitaplara bakıyorlar. Mükâlemelerinden edebiyât merâklsi veyâhûd sâdece mütâlala mübtelâsı olduklarını hissediyorum. Sıra sıra dizilmiş taze cildlere büyük bir iştihâ ile bakıyorlar, bazilarını ellerine alıp âdetâ okşuyorlar. Süse düşkün bir kadın ipekli kumaşlara ancak bu vecd ile dokunabilir ve bir kuyumcu câmekânındaki mücevherâta ancak bu iştiyâk ile bakabilir.

O üç gençten birisi yanlarından geçen satıcıya sordu:
- Siz de Banay'in Posesyon'u var mı?

Öbürü diğer satıcıya doğru gitti:

Morris Rustan'ın (.....)'ı geldi mi? Ve üçüncüsü Villi'den bir roman aramağa başladı.

Benim kalbimde derin bir hüzün çökmüştü. Zîrâ bu gençlerde kendi gençliğimi, bî-hûde yere akip giden ilk

gençlik senelerimi hatırladım. Ben de bilmeyerek sene-lerce rûhumu ve fikrimi bu Banaylar, bu Morris Rustan-lar, bu Villiler gibi nâ-ehil ve ekseriya muzir müreibbîler eline bırakmış ve bütün edebî ve bedî'î iştiyâklarımı bu maşşûş, bulanık sularda tatmîne çalışmıştım. Vaktâ ki bu bulanık ve maşşûş sular midemi bulandırmaya baş-ladı o zaman anladım ki ilk gençlik senelerim müdhiş bir çoraklık içinde akıp gitmiştir. İçimde hâlâ o devirden kalma bir fakru'd-dem taşırım.

Türk gençlerinin rûhları ve mefkûreleri de bünyeleri gibi fenâ terbiye görmüş ve fenâ yetişmiştir ve hiç biri fitrî isti'dâdi derecesinde bir inkişâfa, bir neşv ü nemâya mazhar olamamıştır. Zîrâ bunların ma'nevîyetleri ve zevkleri de fenâ mütâlaalar, intizâmsız tehassüsler ile sakat ve cılız kalmıştır. Bugünkü edebî neslin akâmetine o dar görüşüne, o dar duyuşuna bundan başka bir sebep bulmak kâbil değildir. Zîrâ bunların hiç biri ibtidâda rûhlarına lâzım gelen hakikî gıdâyı bulamamışlar, cerez ve salça mâhiyetinde şeylerle beslenmişlerdir.

Türk gençliğinin hissî ve fikrî terbiyesi dâimâ garbin dördüncü beşinci derecede şuarâ ve üdebâsının elinde kaldı ve bi't-tabi' hiçbirimizin rûhu bu küçük ve basık fezâ dâhilinde a'zamî hızını bulamadı.

Fi'l-vâki' otuz seneden beri ilhâmını garb âsâr-ı edebiyyesinden alan yeni Türk edebiyatının içinde bu acaib hassâsiyetin ra'sesinden başka ne var! Otuz seneden beri meydâna hiçbir kuvvetli eser çıkmıyor, meydânda hiçbir sihhâti ses işitilmiyor! İşte bunun yegâne, evet yegâne sebebi gençliğimizde okuduğumuz eserlerin, gençliğimizde kendi kendimize verdigimiz edebî ve bedî'î terbiyenin yanlışlığı ve sakatlığıdır.

KÖYLÜ NİCİN YÜKSELEMİYOR?

İkdâm gazetesinin sahibi Ahmed Cevdet Bey
Viyana'dan yazıyor:

Köylünün parasını alarak şehirlerde yaptığımız mekteplerden yiyp içerek çıkanlar, köylünün parasıyla Avrupa'ya gidip tahsil edenler, köylünün parasıyla büyük küçük me'mûriyetlere geçenler, beyler, paşalar,

efendiler, o köylü için ne yapmış olduklarını bir kere vicdânlarına sorsalar ne cevâb alabilirler? Bir şairimiz, bir nâsirimiz, bir muharririmiz, bir hikâye-nüvîsimiz köylüler nezdinde birkaç ay hayat geçirip de göreceği yoksuluğu, çekilen meşakkatleri, a'şârcının, zabtiye ve jandarmanın, köy konuklarının, teftîşe çıkan vâlinin, mutasarrif ve kâimmakâmin ne iş gördüklerini, köylünün da'vâsını gören hâkimlerin ve mahkemelerin nasıl ifâ-yı vazife ettiklerini... ibret verecek sûrette bir kerecik tasvîr etmişler midir?

Mekteb-i Hukuk'tan çıkan yüzlerce hukuk-şinâstan kaç tanesi bir kasabaya yerleşerek hak ve adâlet fikrinin zuhûruna hizmet edebilecek kadar bir kalb kuvveti gös-terebilmiştir?

Edebiyat, şiir diye bu halka Bâbil Kulesi abur cu-buruyla yazılan o boş, tam takır yazılar, o mahbûb ve mahbûbe zırıltıları, o rakı, şarâb na'raları, halka ne türlü rehberlik edebilir?

Yeni Câmi' yazılıları emin olun îmân edin ki bizim yalancı pehlivanları andıran o pohpohçu edîblerimizden ziyâde köylülerimize hizmet ediyorlar. Bir zavallının köyüne, çolوغuna çocuğuna kırk on para ile bir mektup olsun yazıyorlar da o mektuplar köyde imâm tarafindan sâhiblerine okunuyor. Onlar ancak o yazılılar ma'rifetyle hâllerini köylerine bildirebiliyorlar. Acaba o edîblerimiz, Türk milletinin anlayacağı dilde üç sahîfe yazı yazmaya muktedir midirler? İşte yazdilar. Kaç asır-dan beri yazdilar. Hâlâ da yazıyorlar. O duygusuz, o sahte, o yalancı o hem ibâreleri hem ma'nâları ecnebî kokan yazılar memlekete kaç kişi yetiştirebildi? Milyon-larca milletdaşımız özür tarafta sâf, hâlis harâret söndü-rüçü birkaç çamçak su bekler iken beş on kişinin ağızına eskimiş; bayatlaşmış konserveleri tikanlar, bu memlekete hayat vereceklerini mi zannediyorlar. Halkın yukarı çı-klamasını mı istiyorsunuz! Öyle ise inin aşağıya ve o halkı eger kuvvet ve kudretiniz sahîhan var ise halkı omuzla-rınıza alıp yüce mertebelere çıkarın!

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da Tâceddin Dergâhi

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

13 Nisan 1922

15 Sha'bân 1340

Perşembe

13 Nisan 1338

Cild: 20 - Aded: 497

Mündericât:**Ahlâkin Kuvve-i Müeyyidesi**

Ahlâkı dinden ayırmak isteyenler – Jul Simon'un cevâbı – "Vicdân" ahlâkin kuvve-i müeyyidesi olabilir mi? – "Tabiat", "kavânîn-i medeniyye", "efkâr-ı umûmiyye", "târîh korkusu" gibi şeylerden hiçbirisi ahlâkin müeyyidi olamaz – Ahlâkin en büyük kuvve-i te'yîdiyyesi fîkr-i ulûhiyyet ve fîkr-i âhirettir, havf ve recâ-yı ilâhîdir. –

Aksekili : Ahmed Hamdi

İslâm'da Kadının Hukûk ve Vezâifi

Kadının ehemmiyeti – Tehzîb ve tenvîri: -Hâricden gelecek terbiye bünyân-ı millîyi yıkar –
İctimâ'iyyâtta taklîd mühliktr – İslâm'ın kadına bahsettiği mevkî' ve hukûk-ı mahsûsa –
Emr-i âilede erkeğin riyâseti – Kadının erkek işleriyle iştigâle adem-i tahammülü –
Kadının vezâif-i tabîiyyesi.

İzmirli : İsmail Hakkı

Anadolu'da Büyük İslâm Kongresi

– Yeryüzünde mevcûd bütün Müslüman milletlere; bütün Müslüman mütefekkirlere;
Müslüman gazetecilere; Müslüman cem'iyetlere. –

Eşref Edib

**Mütâreke ve Sulh Teklîfâtı
Âlem-i İslâm'ın Nokta-i Nazarı**

Mütâreke ve sulh teklîfi ciddî değildir, bir hud'a-i siyâsiyyedir –
Salîb ordusunun Anadolu'da îkâ' ettiği mezâlim ve fecâyi'den Avrupa devletlerinin tecâhülü –
Dost ve mutavassit maskesiyle Yunan'ı himâyeleri – Mütâreke şerâitinin kabûlüne imkân olmadığı –
Milletin galeyân ve tezâhürâti – Hükûmetin gâyet müsîb hareketi –
Sulh şerâiti Sevr paçavrasının hulâsasıdır – İslâm'da istiklâlin ma'nâsı –
Anadolu müslümanlarının lâ-yetezelzel azim ve îmâni – Hind Hilâfet Komitesi'nin protestosu.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî olması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğunun
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[26]

AHLÂKIN KUVVE-i MÜEYYİDESİ

Sebîlürreşâd'ın 495'inci nüshasında Midhat Cemal Bey'in kendisine mahsûs ve müstesnâ kudret-i kalemiyye ile tasvîr eyledikleri "Dinsiz ahlâk" bu makâleyi yazmama bir vesîle-i hasene oldu.

Garbda olduğu gibi bizde de bir hizb-i kalîl vardır ki din ile ahlâkin ayrı ayrı şeyler olduğunu iddiâ ederler. Bunlara göre: "Ahlâk dinin te'sîri altında bulunamâz. Kavânîn-i ahlâkiyye tamâmenn dinden ayrı olmak lâzımdır." Bunlara göre "birçok şerâit ve hâdisât tahtında kavânîn-i ahlâkiyye de değişimdir. Bundan on sene evvel ayib ve mezmûm olan bir şey ilcâât-ı zaman ile bugün müstahsen addolunur. Yalan, katlı-nüfûs, fuhuş, zaman zaman mâhiyeti değiştirebilirler. Binâenaleyh ahlâk ile dini birbirine karıştırmamalıdır."

Ahlâkı dinden ayırmak isteyenler gâyenin vesîleyi meşrû' kilacığı iddiâ-yı bâtilini da ileriye sürmekte olduğu çok vakit görülmektedir.

Evvêl ahlâkin dinden ayrı olmasına kâil olmak, onun mevzû'ât-ı insâniyyeden olduğunu kabûl etmek demektir ki Midhat Cemal Beyefendi'nin tasvîr ettikleri vechile artık mukaddesât nâmına hiçbir şey yok demektir. Fransız meşâhîr-i felâsifelerinden Jul Simon'un dediği gibi ahlâkı dinden ayırmak isteyenlere bir kere soralım:

"Acaba ekseriyetin fikri tabîyyât, riyâziyyât ve felekiyyâtta bir kânûn yapmaya muktedir midir? Acaba güneşin arzdan büyük veyâhûd küçük olduğu mevki'-i münâkaşaşa vaz' edilir mi? Bu gibi şeyler ekseriyetle vaz' ve kabûl edilecek kânûnlar mıdır? Acaba şeref, namus, emânet gibi mesâil ekseriyetin re'yile takdîr ve tebdîl olunacak mesâilden midir? Yol ortasına bir çocuğu ativermek şenî' bir harekettir. Acaba ekseriyetle hatta ittifâk-ı ârâ ile bunun cevâzı kabûl edilecek olursa bu şenâat kalkar mı?

"Hakikat şudur ki: Ezelî olan bu gibi kânûnlara –en çok tağayyür ve butlâna ma'rûz olan– re'y ile muâraza edilemez. Eğer re'y-i âm usûlünü ahlâka da tatbîk ederek ahlâkta da hakem olmasını istersek bugün ahlâk kânûnlarının tağayyür etmesi lâzım gelir. Bu ise bi'n-netîce sofestâlikten başka bir şey değildir.

"Evet, biz de kabûl ederiz ki ekseriyetin re'yı ortaya bir adâlet, bir kânûn-ı ahlâk koyabilir. Fakat ortaya konan o şey adâlet ve ahlâk olmamak üzere!"

Jul Simon'un şu mütâlaası ahlâkı dinden ayırmak isteyenlere belîg bir cevâbdır. Evet, onlara göre belki dinden ayrı bir ahlâk olabilir. Lâkin ahlâk dedikleri nesne nefsü'l-emrde ahlâk olamaz. Çünkü kânûn-ı ahlâkı tabîata muvafîk, külli, ezelî, ebedî, lâ-yeteğayyer olan bir kânûn-ı hakîkîdir. Bu kânûn hiçbir cem'iyetin, hiçbir meclisin karâriyla mâhiyet-i

hakîkiyyesini değiştiremez. Bu kânûn burada başka, diğer memlekette başka olamadığı gibi yarın da bugünden başka olamaz. Her yerde, her zaman bu kânûn dâimâ aynı sûrette ebedî ve lâ-yezâl olarak icrâ-yı hükm eder. Fuhuşun, sirkatin, kat'-i nefsin, gasb ve nehb-i emvâlin mezmûmiyeti nisbî değildir. Bunlar nefsü'l-emrde mezmûm ve ma'yûbdur. Hâkim-i kâinât olan Cenâb-ı Hak bizzât bu kânûna vücûd vermiş ve onu mü'ebbed ve münteşir kilmiştir ki insan için bu kânûnu ihlâl etmek mümkün değildir. Meğer ki bu kânûnun mâhiyetini inkâr ederek mücâzâtın en şedîdine dûçâr ve perîşân olmayı göze aldırmış olsun!

Gâyenin vesîleyi meşrû' kilacığı fikr-i sakîmini de mezâhib-i bâtilanın en şenî'lerinden olmak üzere kabûl etmekte musırız. Bu bâtil fikre göre hadd-i zâtında rezâilden ma'dûd olan bir şeyin zaman zaman fezâil miyânında ahz-ı mevki' etmesi lâzım gelecektir ki bu i'tibâra göre de hüsîn ve kubh ve fezâil ü rezâil bir emr-i nisbî olmuş oluyor.

*
* *

"Vahiy", "din", îmân kaydından âzâde yaşamak ve bu sûretle ahlâkı dinden ayırmak isteyenlere göre bi't-tabî' kânûn-ı ahlâkinin kuvve-i müeyyidesi din degildir; ahlâkin kuvve-i müeyyidesi başlıca "vicdân"dır. Sonra tabîat, kavânîn-i medeniyye, efkâr-ı umûmiyye, fikr-i istikbâl ve fikr-i târihde kavânîn-i ahlâkiyyenin pâymâl edilmemesi için birer müeyyidedir.

Evet, bunlara göre ahlâkin en birinci kuvve-i te'yîdiyyesi vicdândır. Diyorlar ki: "İnsanda vicdân denilen bir hasîse-i ma'nevîyye var. İyi bir işi yaptığımiz zaman bir zevk ve inşîrâh, kötü bir fi'ilde bulunduğumuz vakit de bir nedâmet ve ıztîrâb hissederez. Kânûn-ı ahlâkiye muvâfîk bir sûrette hareket etmekten mütevellid husûle gelen mahzûziyet, zevk ve inşîrâh kânûn-ı ahlâkiyi ihlâl etmek sûreTİyle irtikâb edilen kusûrları ta'kîb eden nedâmet ve ıztîrâb ahlâkin en büyük kuvve-i te'yîdiyyesidir. Bu kuvvettir ki bizi her türlü fenâlikten men' eder ve dâimâ iyiliğe sevk eder."

Şimdi bu iddiânın ne dereceye kadar doğru olabileceğini tedkîk edelim. Fi'l-hakîka insanda mi'yâr-ı hayr u şer olan bir kuvvetin mevcûdiyetini teslîm etmemek mümkün olamaz.

Hakikaten bizde vicdân denilen bir kuvve-i fitriyye, bir mevhîbe-i ilâhiyye var. Temâyülât ve efâlimiz hayra, vazîfeye mutâbîk olursa vicdân tarafından nâil-i mükâfat, mazhar-ı takdîr ve tahsîn oluruz. İçimizde bir inşîrah bir [27] memnûniyet hâsil olur ki

dünyâlar kadar değeri vardır. Aksi takdirde ise nedâmet, ıztırâb, tevbîh ve tekđîr hissederiz.

Bununla beraber kavânîn-i ahlâkiyyenin ihlâl edilmesi için bunun herkes hakkında kâfî bir kuvve-i müeyyide olmadığını i'tirâf etmeye de mecbûruz. Çünkü vicdânın vermiş olduğu hükümlerin her vakit ve her kimse için vâkı'a mutâbakatını iddiâ etmek doğru olamaz. Nedâmet, ıztırâb, tevbîh ve tekđîr-i vicdânî her zaman cinâyetle mütenâsib olamaz. İrtikâb edilen kusûrları ta'kîb eden nedâmet, ıztırâb herkesin derece-i hassasiyetine göre tahavvül eder. Gâyet büyük bir cinâyet elastikî vicdânlar nazarında hafif bir kabâhattır. Bir tâkim mahcûb vicdânlar da vardır ki tasavvurlarını dev âyînesinde görürler.

Aynı zamanda nedâmet ve azâb-ı derûnî i'tiyâd-ı cinâyetle kesb-i hiffet eder? İnsan kabâhat işleye bütün azâb-ı vicdânîyi gayb edebilir. Binâenaleyh yalnız vicdân, vazîfe ve kavânîn-i ahlâkiyyenin kuvve-i müeyyidesi olamaz. Bunun içindir ki Jan Jak Russo bile "Vicdân bir sâik-i ilâhî ve lâ-yuhtîdir" dedikten sonra "fakat bu rehberin mevcûd olması kâfî değildir, bunu tanrıyalırmak ve ta'kîb eylemek lâzımdır, bu rehber kalbe karşı ifâde-i hâl ettiği hâlde onu iştenler neden bu kadar az bulunuyorlar. Çünkü bize o lisân-ı tabiatla söylüyor. Hâlbuki bunu bize her şey unutturuyor?" demekle bu hakâkât i'tirâf etmiştir.

Bize vicdânı ve onun herkes hakkında ale'l-îtlâk emin bir rehber olamayacağını şu ehâdîs-i şerîfe ile âyât-ı kerîme daha vâzih olarak göstermektedir:

"Hayır ve fazîlet, kalbin mutmain olduğu şeydir. İsm ve fenâlik da nefşini tahrîş eden şeydir. Her ne kadar hilâfına fetvâ verseler de!", "Nefşini tahrîş edip seni rahat bırakmayan şeyi terk et", "İyilik hüsn-i ahlâktır, ism de sadrîni, içini rahatsız eden şeylerle bir de halkın muttalî' olmasını istemediğin ef'âl ve harekâtı", "Sana her ne kadar fetvâ verseler de bir kere de kalbinden fetvâ al."

"وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوْحُونَ إِلَى أَوْيَاتِهِمْ^۱" = Şunu da muhakkak biliniz ki şeyâtîn de kendi dostlarına vahiy ve ilhâm eder." (Kur'ân-ı Hakîm)

Şu hâlde ahlâk için başka bir müeyyideye ihtiyâc vardır.

*
* *

Tabîat, yani fezâil ve rezâilin husûle getirecekleri netâyic de ahlâkin kuvve-i müeyyidesi olacağı vârid-i hâtirdir. Fi'l-hakîka deniliyor ki: "Tabîat, kavânîne karşı vukûa gelen her tecâvüzu cezâsız bırakmaz. Bunun için her şeyin ifrât ve tefrîti -ki kânûn-ı tabîata muhâlif hareket etmektir- hastalığı dâ'îdir. Rezîlete meselâ iç-

kiye münhemik bir insan kendisini tedrîcî bir sûrette öldürüyor demektir. Bu yolda hareket eden insanlar, amellerinin cezâ-yı tabîisi olarak nihâyet bir gün tabiatın sillesine uğrayarak mahv olup giderler. Bunların âkibeti de diğer insanlar için mûcib-i ibret olur. Şu hâlde insanı fenâliktan men' ve iyiliğe sevk edecek en büyük kuvve-i müeyyide ef'âlinin netâyic-i tabîiyyesidir."

Şimdi bunun ne dereceye kadar doğru olabileceğini tedkik edelim: "Tabiat kendi kânûnlarına karşı vukûa gelen her tecâvüzu kemâl-i sihhâtle zabit eder ve günün birinde murâbahacılara mahsûs bir nevi' fâiz-i mürekkeble hesâbını bize arz eder" deniliyor ki bunun kısmen doğru, kısmen de doğru olmadığı meydândadır. Çünkü tabiat yalnız kavânîn-i tabîiyyenin ihlâlinden dolayı şiddetle ahz-ı sâr eder. İntikam alır. Fâilini cezâsız bırakmaz. Fakat ahlâkiyet ile niyyete hiç ehemmiyet bile vermez. Ahlâk kânûnlarının ihlâl edilmesine karşı tabiat tamâmiyla ebkem ve sâmittir. Meselâ bir insan süratle giden bir şimendiferden inmek isterse, derhâl bu fiilinin cezâsını görür. Düşer ve parça parça olur. Çünkü atâlet kânûnunu ihlâl etmiş bulunduğuandan tabiat da kendisinden ahz-ı sâr etmiştir. Ecsâm-ı mağtûse kânûnlarına riâyet etmeyerek kendisini denize atan bir insanın ameli de aynı netîceyi tevlîd eder. Diğer kavânîn-i tabîiyyeye muhâlefetin cezâsı da ale'l-ekser böyle seri' ve kat'îdir.

Maamâfih kendi kânûnlarını ihlâl edenlere karşı pek şiddetli davranışları tabiat, kavânîn-i ahlâkiyyeyi hetk edenlere karşı lâ-kayddır, sâkittir. Kavânîn-i ahlâkiyyenin muktezâsi olarak ebeveynine borçlu olduğu hürmet vazîfesini ifâ etmeyen bir evlâd tabiat tarafından tecziye edilmiyor. Kezâlik kapısının önündeki fakirler açlıktan ölü iken kendisi bifeklerle, her nevi' et'ime-i lezîze ve nefîse ile zevk u safâsında devâm eden adamlar kavânîn-i ahlâkiyyeye karşı vukû' bulan şu isyânlarından dolayı tabiatın pençe-i intikâmine uğradıkları görülmüyor.

Evet, sarhoşlukta pek ileri gitmiş olanların telef olukları vâki'dir. Fakat [...] a'mâl-i hesâbiyye ile isbât ettiği vechile i'tidâlin sarhoşluğa fâik olduğu görülmüyor mu? İ'tidâl derecesini geçirmeyen sahîhu'l-vücûd sarhoşlar, alkoliklere nisbetle daha çok değil midir? Şu hâlde her sarhoşun fiili, tabîi bir cezâ ile netîcelenmiyor, hattâ diyebiliriz ki alkolik bir adamın işaret yüzünden hasta veya telefon olması kânûn-ı ahlâkiye muhâlif hareketinden değil, belki bu husûstaki [28] ifrâtından ileri gelmiştir. Sirkat, zinâ, yalancılık gibi kavânîn-i ahlâkiyyeye mugâyir ef'âl ve harekât hakkında da aynı mülâhazât vardır. Binâenaleyh a'mâlimizin netâyici zuhûr etmek için tabiat bir kuvve-i müeyyide olamıyor.

*
* *

¹ En'âm Sûresi, 6/121.

Ahlâkin kuvve-i müeyyidesi olmak üzere cem'iyeti gösterenler de vardır. Her hangi bir cem'iyetin kavânîn-i ahlâkiyyeye riâyetkâr olanlara mükâfat, olmayanlara da mücâzât edileceği söyleniyor. Cem'iyetin mücâzâtına ma'rûz kalmamak için her ferdin kavânîn-i ahlâkiyyeye muvâfık sûrette hareket edeceği iddiâ olunabilirse de bu da muvafik-ı nefsü'l-emr değildir.

Evet, cem'iyet muhâlif-i kânûn harekette bulunanlara mücâzât eder. Ta'bîr-i diğerle ahkâm-ı cezâiyeye ve kavânîn-i mevzû'a-i şer'iyyeye fenâlik edene mücâzât edeceği cihetle kânûn-ı ahlâkinin icrââtını vazîfenin mer'iyyetini te'mîn eden esbâbdan biri addolunabilir. Fakat bu tam ma'nâsiyla bir müeyyide-i ahlâkî olamaz. Çünkü mugâyir-i kânûn harekette bulunanları cem'iyetin tecziye edeceğini kabûl etsek bile faziletkâr yaşayanlar için mükâfât verdiği vâki' midir? Hayır! Daha doğrusu cem'iyet ne kavânîn-i ahlâkiyyeye muvâfık harekette bulunanlara mükâfât verir. Ne de hilâfîna hareket edenlere mücâzât tertîb eder. Cem'iyetin yaptığı bir şey var: "Kendini müdâfaa ile iktifâ."

Fi'l-hakîka cem'iyetin ve Kânûn-ı Medenî'nin ta'kîb ettiği gâye: Âheng-i umûmînin zâhiren muhâfazası, ni-zâm-ı cem'iyetin haleldâr olmamasıdır. Binâenaleyh bu gâyeye muhâlif hareket edenler -görüldüğü takdirde- dûçâr-ı mücâzât olurlarsa da bunu zâhiren ihlâl etmeyenler -ahlâk nokta-i nazarından gâyet fenâ bile olsalar- cem'iyetin ta'kîbat ve mücâzâtına ma'rûz kalmazlar. Bu i'tibâr ile nefşü'l-emrde kabîh ve mezmûm olan bir fiil ve hareket cem'iyet nazarında cezâsız kalabilecektir. Bir de cem'iyet ve kânûn-ı medenînin ta'yîn edeceği cezâlar kasddan ziyâde fiile terettüb etmekle beraber o fiilin meydânda olması da lâzımdır. Hâlbuki ef'âl [ve] harekâtımıza ta'yîn olunacak cezânın mîzâni, makâsid ve niyyâtımızdır.² (انما الاعمال بالنيات ، وانما كل امر مانوي) hadîs-i âlisi. (لأنور بمقاصدها) kâide-i külliyyesi de ahlâkiyyât husûsunda fiilden ziyâde niyyete i'tibâr lâzım geldiğini gösterir. Yalnız fiile i'tibâr olunmak lâzım gelirse nûfûz-ı beşeriyyenin muttali' olamayacağı ba'zı ef'âl ve harekât bi't-tabi' cezâsız kalacaktır.

"Cem'iyetin bi'l-hâssa nazar-ı i'tibâra aldığı şey, kîsm-ı a'zamının ahlâk ile pek ba'id münâsebâti bulunan ve kendi kânûnlarına karşı vâki' olan mücâzâttır. Meselâ bir kaçakçı eğer elegecek olursa cem'iyet için bir mücîmdir. Âsî evlâd, gayr-ı sâdîk bir dost, arkadaşına hâin bir kimse kavânîninin ta'kîbatına aslâ dûçâr olmazlar. Şâhsî olan en mezmûm fezâyih müeyyidât-ı ictimâiyyenin veya hiç olmazsa kânûn şeklinde ve mah-

kemelerimizde cârî olan hükümlerin hâricinde kalırlar. Zâten kânûn bir nevi' ağdır ki mâhir olanlar bunun aralıklarından kolaylıkla geçebilirler. Böyle mâhir kimseler güyâ kavânîne riâyet ettiklerini isbât için kânûnu te'vîl ve tefsîr de ederler. Mecelle-i kavânînin kenarlarına en gayr-ı meşrû' bir akdi tahâsiye etmeği âdetâ bir eğlence ittihâz ederler. Zâten her cezâ kânûnnâmesinin bir târîhçesi olduğunu ve birçok tahavvülâta da tâbi bulduğunu kim bilmez? Bundan bir asır evvel hatta bir sene evvel kânûnen işkenceye dûçâr olması lâzım gelen yâhûd beş sene mukaddem bir mahkeme karâriyla idâma mahkûm olan bir kimse bugün mahkeme-i cinâyette huzzârin alkışları arasında berâet kazanır."*

Şu hâlde vazîfe ve ahlâk için cem'iyet ve kânûn-ı medenî denilen şeylerin de kâfi derece bir kuvve-i müeyyide olamayacakları gereği gibi tezâhür ediyor.

*
* *

Vazîfe ve kânûn-ı ahlâkinin kuvve-i müeyyidesi olmak üzere bir de efkâr-ı umûmiyye hatıra gelir: Kavânîn-i cem'iyetin ikmâl edemediği şeyi efkâr-ı umûmiyye ikmâl eder denilebilirse de bunun da kat'iyen doğru olmadığı ednâ bir mülâhaza ile anlaşılır.

Fi'l-hakîka efkâr-ı umûmiyye ef'âl ve harekâtımız üzerinde bir nâzir-ı mutabassîrdir. Bu i'tibâr ile yapacağımız işin iyi olmasında efkâr-ı umûmiyyenin büyük bir te'sîri vardır. Harekâtımızın efkâr-ı umûmiyye tarafından takdîr veya tevbîh olunması bizim için büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Efkâr-ı umûmiyyenin hüsn-i te'veccûhünden ne derece memnûn olursak, sû-i nazar ve nefretinden de o nisbetté mutazarrî oluruz. Bunların te'sîrât-ı maddîyyeleri de yok değildir. Hîle ve yalancılıkla müştehir olan bir tâcir çok müsterî bulamayacağı gibi eldekileri de gayb eder. Efkâr-ı âmme pek mühim bir vâsita olduğu içindir ki en zâlim hükümdârlar bile zulümelerini efkâr-ı millete bir adl ü ihsân şeklinde göstermek ve bu sûretle efkâr-ı umûmiyyeyi kendi taraflarına celb etmek ihtiyâcını hissetmişlerdir.

Maamâfih her ne olursa olsun kavânîn-i ahlâkiyyenin kuvve-i te'yîdiyesi olmak husûsunda efkâr-ı umûmiyye de diğerleri gibi gayr-ı kâfidir. Efkâr-ı umûmiyye zâhirden başka bir şey göremeyeceği cihetle ekseriya aldanır. Murâd ve maksûdu hilâfîna i'tâ-yî hükm eder. Böyle bir kuvve-i müeyyide tabîdir ki a'mâl-i beşeriyyenin dâimâ mahz-ı hayr ve fazilet olmasını te'mîn edemez. Aleksi Bertran'ın dediği gibi efkâr-ı umûmiyye, vicdân-ı âmme denilen mahkeme ekseriya bir vak'ânın gölgésine güve-

² "Ameller niyetlere göredir, herkese ancak niyet ettiği şey vardır." (Müslim)

* Fransız meşâhîr-i felâsifelerinden Aleksi Bertran

nerek söz söyleyen ve mecelle-i [29] kavânnînin en indisi ve en mütelevvini olan mecelle-i şahsiyyeleri üzerine i'tâ-yı hükm eyleyen bir gürûh-i humakâdan terekküb eder. Efkâr-ı umûmiyye denilen bir mahkemeye âdetâ kânûnlar telkin olunur. Bu mahkeme mâhir ve fettân insanlar tarafından satın alınır ve yâhûdî hiç olmazsa taqlît olunur. Bundan başka en sâf fezâil ki dâimâ gizli olanlardır. Efkâr-ı umûmiyye nazarında ehemmiyetsizdir, bunlar hakkında bir hüküm verebilmesi de imkân hâricindedir. Buna mukâbil en âşikâr olan yani ârsız ve hayâsız bir sûrette intiâş eden veya bir cilâ-yı zarâfete bürünmüştür bir çok rezâil efkâr-ı umûmiyyede şâyân-ı afv ve şâyân-ı takdîr görülebiliyor. Binâenaleyh ekseriya dâll ve mudil olduğu anlaşılan efkâr-ı umûmiyye de ahlâk için bir kuvve-i müeyyide olamaz. Böyle bir müeyyide hiç kimseyi ârzû-yı şehevânîsi ve menfaat-i şahsiyyesi peşinde koşmaktan men' edemez. Ale'l-İtlâk hakka ihtirâm, vazîfeye hürmete sevk edemez.

*
* *

Ahlâkın dinden ayrı olduğunu iddiâ edenler, fîkr-i âhiret ve fîkr-i mehâfetullâhi ref'e çalışanlar ahlâkî müeyyidesine bırakmamak için "fîkr-i istikbâl ve fîkr-i târîh'i ahlâkın kuvve-i müeyyidesi olmak üzere ileri sürüyorlar.

Diyorlar ki: "İnsanları ahlâk kânûnuna riâyet ettirecek, menâfi'-i umûmiyye için çalışacak olan kuvve-i müeyyidesiz târîh korkusudur. Târîh korkusu taşımayan insanlar menâfi-i âmmeye ne hubb-ı vatan ne hubb-ı milîyetle çalışmıyorlar, hepsini menfaat-i şahsiyyeye tevfîk ediyorlar. Bu gibilerin cem'iyette vücûdu mühlik ve müstehlik olmaktan başka bir şey olamıyor..."

Fî'l-hâika cem'iyetlerin râbitası olan mukaddesât ve rûhların bir vâhime olduğuna zâhib olanlar, fîkr-i âhireti taklîden târîh korkusu gibi bir tâkim vâhime-i vicdâniyye tevlîdine çalışıyorlar. Hâlbuki bekâ-yı rûha ve mes'ûliyet-i uhreviyeye kâil olmadıkta sonra târîh korkusunun hiçbir ma'nâsı ve ehemmiyeti yoktur. Târîh korkusu denilen şey, madde ile rûhun, rûhâniyet ile cismâniyetin ayrı ayrı birer vücûd olduklarına kâil olan duâlite yani tesniyet tarafdaâlarının kabûl ettikleri haşr-ı rûhâniâden başka bir şey değil gibidir. Binâenaleyh fîkr-i âhiret kabûl edilmedikçe târîh korkusu denilen müeyyide bir vahimeden ibâret kalır. Binâenaleyh târîh korkusu da kavânnî-i ahlâkiyyenin ihlâl edilmemesi için bir müeyyide olamaz.

*
* *

Buraya kadar verilen îzâhât bize gösterdi ki: Vicdân: Tabiat, kavânnî-i medenîyye, efkâr-ı âmme, târîh kor-

kusu gibi müeyyidelerden hiçbirisi de vazîfe ve ahlâkin kuvve-i te'yîdiyesi olamıyorlar. Binâenaleyh ahlâk için başka bir kuvve-i müeyyideye ihtiyâc vardır.

Biz o fikirdeyiz ki: Ahdâkin en büyük kuvve-i te'yîdiyesi fîkr-i ulûhiyyet ve fîkr-i âhirettir. Havf u recâ-yı ilâhîdir. Vazîfenin, vesâyâ ve kavânnî-i ahlâkiyyenin en büyük hârisi, hâmîsi mes'ûliyet-i uhreviyedir. İlim ve irâdesi her şeyi muhît olan bir kâdir-i mutlakın yevm-i kiyâmette ibâdını ten'îm veya ta'zîb edeceği hakkındaki imân-ı kavîdir. Havâssi, avâmi hayrân eden faziletlerin edvâr-ı inkişâfi dâimâ bu akîde ve imânın râsîh olduğu zamanlara tesâdûf etmiş olması ve akâidin infisâh devrinde dâimâ rezâil ve kabâyihi cem'iyete hükümrân olmuş bulunması da bu iddiânın canlı birer şâhididir.

Kalblerinde mehâfetullâh olmayanların hiçbir şeyden korkmayacakları bedîhî bir hakîkattir. Bu hakîkât birçok hakâik-i târîhiyye ile de te'eyyûd etmektedir. "Allah'tan korkmayan kimse, nâstan korkmaz" meâlinde olan (من لم يخف الله لم يخف الناس) düstûr-ı İslâmîsi bunu ne açık tasvîr ediyor. Binâenaleyh âhiret ve mehâfetullah fikri dûçâr-ı halel olan kimselerde menfaat ve ağrâz-ı şahsiyyeye pereştiş i'tibâriyla âlemde en muzîr bir unsur olacakları ve bunlardan her türlü fenâligein sudûr edebileceği şüphesizdir. O gibi insanlar nazarında hubb-ı nev', hubb-ı vatan, vazîfe, hak, menfaat-ı âmme, târîh korkusu, cem'iyet, vicdân denilen şeyler bir tâkim gülünç mefhûmlardır. Fazilet, meziyet insan aldatmadan, hatta sefâhete dalmadan ibârettir. Onların nazarında bu gibi mukaddesâtâ dâll olan ne kadar elfâz varsa hepsi insanlar tarafından uydurulmuş elfâz-ı bî-mâ'nâdir.

Şimdi hakka l-insâf düşünelim:

Bu yolda düşünüş mühlik bir teşettüt-i ictimâî husûle getirmez mi? Böyle düşünen bir insanın nazarında "fedâkârlığı, yerine göre fedâ-yı nefsi ve her vakit için ihtirâsâtını tahdîd etmeyi emr eden" vazîfe ve ahlâk kânûnlarının ne ma'nâsı kalır? Mukaddesâtâ imânı olmayan bir adam lezâiz-i nefsâniyyesi hilâfina fedâkârlığı niçin yapsın? Nefsinı neye fedâ etsin, ihtirâsâtını, imkân buldukça neden tahdîd eylesin?

İşte bunun için biz diyoruz ki: Vazîfenin, kânûn-ı ahdâkinin en müessir ve en katî kuvve-i te'yîdiyesi; fîkr-i ulûhiyyet, fîkr-i âhirettir. Muhabbetullâh ve mehâfetullah-tır. Bunun kadar feyzîli bir müşevvik, bunun kadar kavî bir sâik yoktur. Her türlü iyiliğin başı ancak budur.* Allah korkusundan [30] mahrûm olan kulûb-ı kâsiyye pek

* Resûl-i Ekrem efendimiz birinin esnâ-yı salâtta saç sakalyla oynadığını görünce: ("شُو عَامِنْ لَهُ مَنْ خَلَقَهُ") "Şu adının kalbinde hasyetullah olsaydı a'zâ-yı sâiresi de korkacak idi" buyurmuşlardır ki ne büyük bir hakikattir.

çabuk dalâlete düşer, yolunu gâib eder. Bütün a'zâ ve cevârihin selâmet-i harekâtı ve kemâl-i istikâmetle ifâ-yı vazifeye ikdâm ve muvâzabetini te'mîn ederse, hiç şüphe yoktur ki muhabbetullâh ve mehâfetullahın kalbde vücûdudur.* Mehâfetullah ve âhiret fikrini telkin eden ise akıldan ziyâde dindir. Kalbinde mehâfetullah ve âhirete imân olmayan kimseler kendilerini ifâ-yı vazifeye sevk eden zâhirî sebebleri, muvakkat korkuları üzerinden atınca şerîr olmamaları için hiçbir sebeb-i ma'kûl yoktur.

Demek ki vazife ve ahlâkin en büyük ve yegâne kuvve-i te'yîdiyyesi dindir. Vahye îmândır. Bu hakikat vakityle Eflatun tarafından da pek büyük bir sesle i'lân edilmiş olduğu gibi e'azîm-i Reybiyyûn'dan olmasına rağmen Volter de her şeyin iyi olmasını "müsâfik ve müntakim bir Allah'ın varlığına" rabb ediyor ve "buna inanmayan bir dinsiz, cezâsız kalacağını bilseydi her türlü fenâlılığı irtikâb etmekten aslâ çekinmezdi" diyor.

Umûr-ı Şer'iyye Vekâleti Tedrisât Müdir-i Umûmisi
Aksekili Ahmed Hamdi

İSLÂM'DA KADININ HUKÜK ve VEZÂİFİ

- 1 -

Kadının ehemmiyeti – Tehzîb ve tenvîri

Sebîlürreşâd kârilerinin âsâr-ı fâzılânelerini seve seve okudukları efâzîl-i ulemâ-yı İslâmiyyeden İzmirlî İslâmil Hakkî Beyefendi'nin Dârulfünûn'da "İslâm'da kadının hukük ve vezâifi" hakkında verdikleri mühim konferansı Tevhîd-i Efkâr refîkîmiz neşr ediyor. Üç makâleye ayrılan bu kıymetdâr hitâbenin birincisini bu hafta derc ediyoruz. Mâ-ba'di de inşâallah diğer nûshalarımızda neşr olunacaktır:

Bugün müstakbelimizi İslâh ve te'mîn husûsunda pek büyük bir te'sîri hâiz olan bir mes'ele karşısındayız bu mes'ele kadın mes'elesidir. Bir millet erkeği ile terakki eder, fakat kadın bu terakkîyi ikmâl eyler. Terakkîyatın unsur-ı mukavvimi erkek, unsur-ı mütemmimi kadındır. Erkeksiz terakki yoktur, kadınsız terakki nâkistir.

Bir milletin bünye-i istinâdi âile ocağıdır. Âile ocağı kurur ise millet de kurur. Rehâ-yı âilenin merkezi kadın dir. Kadın erkek ile, erkek kadın ile kemâl bulur. Erkeğin libâsı kadın, kadının libâsı erkektir. Nitekim nazm-ı celîlde böyle vâriddir. Kadının kemâliyle ümmet kâmil, inhitâtiyla dûçâr-ı inhitât olur. Hâlet-i siyâsiyye ile hâlet-i âiliyye mütelâzîmdir. Şekl-i hükûmet âdâb-ı menziliyyede, âdâb-ı menziliyye hey'et-i ictîmâiyyede müessirdir. Buna mebnî hukük-ı şâhsîyyeye ve hürriyete ihtirâm esâsına müstenid olan hükûmetlerde kadının şâni o nisbette âlidir. Kadın bir milletin hayatı ma'nevîyesini irâe eden bir âyîne-i mücellâ demektir.

Kadın mâder-i âlemdir: Her millet terbiye-i esâsiyyesini ana kucağında öğrenir.

Kadın muallim-i âlemdir: Her millet medeniyetin ilk dersini anadan öğrenir.

* = "Hikmetin başı Allah korkusudur." Ah-recehu'l-Hakîm an İbn Mesud.

Kadın istikbâlin sâhibidir. Her cem'iyetin saâdet-i hakâkiyyesi hüsn-i terbiye görmüş faziletli kadınların elindedir. Kadın aileyi kudret-i ilmiyyesi ile idâre eder. Faziletkâr bir kadın intizâm-ı beyti ihlâl edecek ahvâli ber-taraf eder. Çocuklar beşeriyyetin bir uzv-ı mühimmi olmakla kâr ve zararı vâlidelerine âiddir. Kadının vazifesi ne âlidir. Her vakit kendileri ihtiâra şâyândır.

Kadının maârif ve kemâlâtı tahsîle ihtiyâci şâyâن-ı tezkârdır. Tehzîb ve tenvîri lâzımdır. Vicdâni nezîh, safvet-i nisâîyyeyi hâiz İslâm kadınının asra muvâfik bir sûrette terbiye ve tehzîbi öyle bir gâyedir ki bununla herkes meşgûl oluyor. Fakat bu gâyeyi istihâsâl yolunda hangi tarîk ta'kîb olunmalıdır? İşte burada nokta-i nazarlar değişiyor, muhtelif yollar gösteriliyor. Tehzîb-i nisâ husûsunda başlıca iki tarîk ta'kîb olunabilir: biri garb medeniyetinin tevîlid ettiği terbiye, diğeri İslâm'ın tebliğ ettiği terbiye. Evvelkisi hâricden gelen beşerî bir çâre, ikinci dâhilde bulunan İlâhî bir çâre. Beşerî çâre kat'î bir çâre değildir. İlâhî çâre kat'î bir çâredir. Beşerî çâre âtiyyen zuhûr edecek olan mahzûru lâyıkıyla takdîrden mahrûmdur. İlâhî çâre âtiyyen zuhûra gelebilecek olan mahzûrları kat'î sûrette takdîr eder. O mahzûrları her ne kadar uzak bir zamanda zuhûr etse de ibtidâından izâle eder.

Bundan başka hâricden gelen bir tehzîb, bir medeniyet hakkında ale'l-ıtlâk aleyhdârlık etmek ne kadar doğru değil ise lehdârlık etmek de o kadar doğru değildir. Hâricden gelecek olan bir medeniyet milletimizin anâsır-ı mevcûdiyyetini târumâr etmez, milletimiz üzerrine tegâllüb eylemez, ta'bîr-i âharla hakk-ı bekâ ve istiklâlimizi ihlâl etmezse nâfi' olur. Yoksa müessirâtını kâmilen kabûl ile harekâtımıza milletimizi müsahhar ve münkâd kılmak, tarîk-i azminde rast geleceği bütün mukâvemetleri kırıp geçirmek sûretleriyle icrâ-yı fi'il eder ise bi't-tabî' mühlik olur. Hakk-ı bekâ ve istiklâlimizi

muhâfaza [31] için ona mukâvemet zarûrî olur. Ancak milel-i müterakkîye ile milletimizin medâr-ı mevcûdiyyetleri arasında bir münâsebet bulunur ise bu münâsebet kavî olan millet-i müterakkîyenin milletimiz üzerine tegallüb etmemesini, anâsır-ı mevcûdiyetimizi târumâr eylememesini emîn bir sûrette kâfil olur ise; varlığımıza hiçbir hatar gelmeksızın taklîd sûretille milel-i müterakkîyeden istedigimizi alabiliriz. Bundan dolayı hâricden gelen medeniyeti başlıca iki kısma ayıabiliz. Şuûn-ı hayâtiyye; umûr-ı sinâiyeye.

Şuûn-ı hayâtiyyede taklîd muzır ve mühlik olabilir, umûr-ı sinâiyede taklîd aslâ muzır olmaz. Milletimize bundan dolayı bir nakîsa terettüb etmez. Bekâ ve istiklâlimize hatar âriz olmaz. Fakat milletimiz ile şuûn-ı hayâtiyyede taklîd etmek istedigimiz milel-i müterakkîye arasında hiçbir sûretle münâsebet olmaz ise taklîdi tavsiye etmek mahv u ızmihlâlimizi tavsiye etmek demektir. Milletler tedâvîyi kabûl husûsunda ferdler gibidir. Her ferde isti'dâd ve kâbiliyetine, vücûdunu saran marazın tabiatına uygun olmayan bir devâ ne kadar muzır ve mühlik ise milletlere de isti'dâd ve kâbiliyetlerine, vücûdlarını saran hastalığın tabiatına uygun olmayan bir devâyi tavsiye o kadar muzır ve mühlikdir. Hastalığı ortadan kaldırırmaz. Fakat hastayı ortadan kaldırır.

Bunun için hâricden gelen tezhîb ve terbiyeyi tavsiye husûsunda bu dakik ciheti nazar-ı im'âna almak lâzımdır. Terakkîyat-ı milel hakkında dermiyân olunan vesâyâda bu ciheti hiçbir vechile hatırdan dûr tutmamalıdır. Ayn-ı ilâci mizâcları mütehâlif, isti'dâdları müte'âkis olan başka başka hastalara tavsiye etmemelidir.

Şuûn-ı hayâtiyyede tehzîb, terakkî-i hakîki milletin içinden hâsil olabileince, husûsan revâbit-ı hayâtiyye i'tibâriyla milel-i müterakkîye arasında bir münâsebet bulunmayınca tehlikeli işe girmemek elzemdir. Bu bâbda ahkâm-ı İslâmiyyeye temessük zarûrî olur. Dîn-i İslâm kadını her vechile mahzûrdan sâlim olabilecek bir tarzda terbiye ve tehzîb eder. Hukuk-ı beseriyyesini te'mîn, vezâifini tebyîn eyler. Feminizm ne istiyor. Tahakküm-i ricâli kaldırırmak, hukuk-ı şahsiyye, medeniyeye, siyâsiyyede erkekler ile beraber olmak husûslarını istemiyor mu? İslâm bu iki husûsu nazar-ı i'tibâra almıştır. Değil tahakküm-i ricâli, ale'l-ittâlât tahakkümü kaldırılmış, teşekkülât-ı uzviyye, onunla mütenâsib olan ahvâl-i rûhiyyeden neş'et eden husûsatın mâ'adâsında erkek ile kadın arasında müsâvâtî i'lân eylemiştir. İslâm fitrata mukâvîm değil, belki fitrati mukavvîm olmakla İslâm'ın bu hükmü tamâmiyla fitrata mutabiktir. Evvelâ İslâm'da tahakküm yoktur. Zayıfı hukuk-ı tabiiyye ve mevhûbesinden, kâbiliyet-i tekâmüliyesinden mahrûm bırakmaz. Kavînin irâdesine esîr etmez, İslâm'da ta-

hakküm-i dînî bile yoktur. Ma'bede istinâd eden bir kuvvet yoktur. Ulemâ-yı dînin tahakkümü yoktur. Ancak irşâd ve ta'lîmi vardır, âlim-i dînî musayît (musallat) değildir. Müzakkirdir, bir rehberdir. İslâm'da ümerânın da tahakkümü yoktur. Hâkim ancak şer'-i mübîndir. Rüesâ-yı hûkûmet hademe-i millettir. Ecîrdir, mutasarnı değildir. Nitekim kibâr-ı tâbiîinden bir zât bir gün Şam'da huzûr-ı halîfeye dâhil olduktça "es-Selâmü aleyküm yâ eyyûhe'l-ecîr" hitâbiyla selam vermiş, hâzırûnun "Yâ eyyûhe'l-ecîr" sözlerine karşı yine "Yâ eyyûhe'l-ecîr" demekte ısrar etmiş idi.

Müslümanlar üzerinde hâkim ancak şer'-i mübîndir. İslâm'da erkek mütehakkim değildir. Ancak bir reîsdir. Emr-i büyût riyâset ile muntazam olur. Bu husûsta erkek kavvâmdir. Emr-i riyâset ve sahâbet ve vilâyet erkeğe verilmiştir. Kavvâmiyet vâlinin teba'ayı idâre etmesi demektir. Bunun sebebi de teşekkülât-ı uzviyye ve onunla mütenâsib olan ahvâl-i rûhiyye i'tibâriyla kadın ile erkek bir değildir. Kadında ahvâl-i nîsâ ile hâlât-ı âriziyye vardır. Hâlât-ı âriziyye a'sâb vâsitasıyla olmakla, a'sâbı dolayısıyla cümle-i asabiyye müteessir olur, kuvve-i hissiyyesi fazlalaşır, kuvve-i irâdiyyesi azalır.

İhsâsât-ı muhtelife ile suhûlet teessür-i hassâsiyyet gibi avâmil-i taakkule makrûn olmaz ise tasavvurâtta müessir olur. Ondan dolayı kadın serî'u't-teessürdür. İşte bu husûsât rahm u şefkatın bir misâli, rikkat ve letâfetin bir enmûzeci olan kadının ehvâl ve metâ'ib-i âlemi tahammûl etmesine mâni'-i kavî olur. Kadın erkek kadar mihem ve meşâkka mütehammil değildir. Erkek kadar irâde sâhibi değildir, erkek kadar a'mâlde kuvveti yoktur. Erkek ile kadın arasında aynı cevelângâhta müsâbaka aranmaması bu ârizaya mebnidir. Kadın hilâkatı i'tibâriyla a'mâl-i bedeniyye-i cesîme, eşgâl-i akliyye-i azîme için yaratılmamıştır. Hüzn-i şedîde, sürür-ı kesîre mütehammil değildir. Bu hâl kadının hayatı, erkeğin hayatımdan daha rahat olmasını müstelzimdir. Fitrat kadını ricâlin a'mâl-i kaviyyesine bırakmıyor, a'mâl-i menziliyyeye, terbiye-i evlâda, âile tanzîmine, nesli te'mîne, müşterek mesâ'i-i âilenin tâhfîfine bırakıyor. Kadının vazîfe-i âliyeyesi budur. Bu vazîfe vazîfe-i tabîiyyedir. Asıl olan vazîfe budur. Kadının vazîfe-i tabîiyyesinden tebâ'üdü ile eşgâl-i ricâl ile iştigâli bir maraz-ı ictimâdir. Kadın kemâle vâlide olmak ile nâîl olur. Tahassüsât ve rikkat gibi erkekte bulunmayan mevâhib-i ilâhiyyenin inkişâfiyla kadında kemâl hâsil olur. Kadın eşgâl-i ricâl ile iştigâl eder ise melekâtı mahv olur, daha sinn-i şebâbda iken âsâr-ı şeyb ve ta'b meşhûd olur. Buna mebnî erkek metâ'ib-i hayatı göğüs gererek ahmâl-i maîseti dûş-i tahammüline almış, kadının infâkını ta'ahhûd etmiştir. İşte kavvâmiyyetin sebebi budur.

Erkek kadın uğrunda tahammül ettiği metâ'ibe mükâbil kadından [32] muvafık-ı şer' olan husûsta itâat hakkına mâlik olur. Erkek kadına ihtirâm eder, onu âile işlerinde şerîk kılar, şân-ı ricâle muvâfik bir sûrette himâye ve infâk eder. Hey'et-i âile emîr ve esîrden mürrekkeb değildir, belki iki şerîk-i hayâttan mürekkebedir. Erkek bu hakkına mukâbil kadına karşı iki mühim vazîfe alır: Hüsn-i muâşeret, sohbet ve imtizâc hakkına riâyet. Hüsn-i muâşeret ef'âlde adli, akvâlde kavî-i cemîli iltizâm demek olmağla zevc zevcesine karşı hüsn-i muâşereti ta'ahhûd eder. Bu hakk-ı sohbet ve imtizâc husûsunda nazm-ı celîlin beyâni vechile kadın erkekten ahd ü mîsâk-ı muhkem almıştır. Erkek Cenâb-ı Hakk'ın haber verdiği ahd-i müekkedini ifâya mecbûrdur. Hukûk-ı nisâya ihtimâmi o nazm-ı celîl ne güzel bildiriyor. Erkek kavvâmiyet hakkına mâlik olmak için bir kere ehvâl-ı maîşete katlanıyor ki kadın müşterek nafakasında erkeğe şerîk olmuyor. Velev ki sâhib-i servet olsun, erkek zevcesinin nafakası için icbâr olunuyor. Velev ki zevce gayr-ı müslime olsun. Zevceni infâkta hiçbir kimse zevce müşârik olmuyor. Hüsn-i mu'âşeret ile muvazzaf olu-

yor. Bir de buna karşı ahd ü mîsâkta bulunuyor. Bu gibi mühim vezâife karşı kadından itâat istiyor, o da şer'a muvafık olan husûsta. Yoksa kadın erkeğin keyfine tâbi olamaz. Erkek kadının hayatı öldüremez, irâdesini, dimâğını ezemez.

Sâniyen; kadın yalnız vezâif ile mükellef değildir. Erkek gibi vezâifi ile beraber hukuka da mâlikdir. Şu kadar ki bütün hukuk ve vezâifte kadın ile erkek müsâvî değildir. Çünkü müsâvât tekâfü-i kuvâya merbûtür. Kadın ile erkek kuvvetleri müsâvî değildir. Aralarında her husûstaki farkları ilgâya fitrat, dîn-i fitrî ve umûmî olan İslâm müsâid değildir.

Kadının hakk-ı sa'yı olmak ile beraber kadına nisbetle daha ziyâde âlem-i sa'ye atılan, mesâ'ib-i dehre göğüs geren erkeğin bu müşkil vazîfesine mukâbil bir hakka nâil olması tabîidir. Kadındaki umûr-ı ârıza, vezâif-i beytiyye erkek ile kadın arasında vezâif ve hukuk arasında farkları tevlîd ediyor, esâret-i nisâiyeyenin aksülamelin-den doğan feminizmin ifratına dîn-i İslâm kat'î bir hâl ile karşı çıkıyor.

İzmirli İsmail Hakkı

YERYÜZÜNDE MEVCÛD BÜTÜN MÜSLÜMAN MİLLETLERE,

Bütün Müslüman Mütefekkirlere, Müslüman Gazetecilere, Müslüman Cem'iyetlere

Bismillâhirrahmânirrahîm (واعتصموا بحبل الله جمِيعاً ولا تفرقوا)³ Cenâb-ı Hakk'ın dünyâya en hayırlı ümmet olmak üzere getirdiği ümmet-i İslâmiyye insâniyet âleminde en muazzam, en saâdetli bir inkilâb vücûda getirdi. Beyne'l-beşer rûhları birbirine kaynaştıran, kalbleri yek-diğerine sîmsîki bağlayan, îmân ve fazîlete müstenid bir câmi'a-i insâniyye te'sîs eyledi. Ve o câmi'aaya dâhil olan ferdler, aşîretler, kabîleler, kavimler, milletler arasında nîzâ'ı yâhûd infî'âli mûcîb olacak her türlü farkları, ihtirâsları, rûchân ve tahakkümleri kırarak dünyâda birinci def'a olmak üzere müsâvât-ı kâmile ve adâlet-i mutlaka gibi iki rûkn-i metîn üzerine müesses bir uhuvvet-i umûmiyye vücûda getirdi.

İslâm'ın rûhlara sereyân eden, kalblerde yerleşen bu feyz-i ezelîsi sâyesinde ümmet-i İslâmiyye önüne dikilmek isteyen bütün mâni'aları devirerek en yüksek şevket ve şerefelere, mecd ü izzetlere mazhar oldu. sâye-i himâyesine aldığı memleketlerin bir ucu Tongin, diğer ucu da Mağrib-ı Aksâ idi. Şîmâldeki buzlu yamaçlardan hatt-ı istivâ altındaki kızgın çöllere kadar koca bir âlemi nûr-ı tevhîd ile doldurdu. Hep müslümanlarla meskûn

olan bu kît'alarda, bu memleketlerde müslümanların her türlü teğallübden âsûde bir sultanatları, bir şevketleri vardı. Askerleri hiçbir zaman hezîmet yüzü görmez, sancakları hiçbir yerde toprağa serilmez, sözleri hiçbir kimse tarafından geri çevrilmezdi. Metîn kal'aları, müstahkem burçları müselsel dağlar gibi omuz omuza vermiş gider ovalar, tepeler müslümanların eliyle yetişen her türlü ekinlerle, ağaçlarla, ormanlarla, otlarla örtülmüş bulunurdu. En metîn kavâid-i umrân üzerine kurulmuş, son derecede ma'mûr, son derecede munta-zam olan şehirleri ahâlîsinin sanâyiyle, bedâyiyle, yetiştirdiği ulemâsıyla, hükemâsıyla bütün dünyâya i'lân-ı mübâhât ederdi.

Lâkin sonraları müslümanlar kendilerini bu mecd ü şevkete i'lâ eden İslâm'ın o muhkem düstûrlarına arka çevirdikleri için tevakkuf ve inhitâta başladilar. Bir zamanlar âlemin üstâdi iken gitgide maârifte, sanâyi'de bütün akvâmdan geri kaldılar. Memleketleri parçalan-maya, ecnebîlerin eline düşmeye başladı. Bir zamanlar cihanda hâkim-i mutlak iken tefrikaya düştükten sonra yurdları yağma edildi, mâ-melekleri elliinden alındı. O muazzam, o yek-pâre ümmet bu sûretele tavâife inkisâm ederek kendileri sürü sürü ecnebî esâretine düştü. Top-rakları parça parça düşman eline geçti.

³ "Allah'ın ipine sîmsîki sarılın, ayrılığa düşmeyin!" (Âl-i İmrân 3/103)

İslâm şartta, garbda tefrikaya uğradı. Efrâd-ı ümmet arasında [33] vahdetten eser kalmadı. Kardeş kardeşin hâline acımadı, komşu komşunun felâketine aldirmaz oldu. aradaki uhuvvetten eser kalmadı. Ümmet arasına bir ayrılmaktır girdi. Bütün ümmet-i İslâmiyyeyi hak yolunda yürütmek, medeniyet-i İslâmiyyenin inkışâf ve teâlisine çalışmak vazîfesini deruhde eden ümerâ ve ricâl-i müslimîn arasında muvâsala değil, mûrâsele bile inkîtâ'a uğradı. Müslüman milletler yek-diğerinin şuûnuna karşı gaflet-i mahz içinde kaldı. Kardeş kardeşin ne sürûruna, ne elemine hiçbir alâka göstermez oldu. Aralarında ne bir vahdet, ne de bir münâsibet kalmadı. Bu bîgane tavırlar bütün Müslümanlara sîrâyet etti. Bir mahaldeki bir kavmin diğерine, bir memleketin öbürüne olanca alâkası aynı dinde, aynı akîdede bulunuklarını hayâl meyâl iştitmekten ibâret kaldı.

Bu sûretle ümmet-i İslâmiyye kaviyyü'l-bünye, sahîhu'l-mizâc bir vücûd-ı muazzam iken ma'rûz olduğu hâdisât eczâ-yı mürekkebesi arasındaki âhengî haleldâr etti. O bünyân-ı muazzam inhilâle yüz tuttu. Revâbit-i İslâmiyyenin bu za'af ve inhilâli İslâm'ı pek büyük müşbetlere, pek elîm felâketlere giriftâr etti.

Son zamanlarda ise İslâm'ın dûçâr olduğu mesâib son derecesini buldu. Düşmanlar istiklâl-i İslâm'ın son lema'asını da söndürmeye kalkıştılar. Bütün muhâcemelerini İslâm'ın kalbgâhına tevcîh ettiler. Asırlardan beri İslâm'ın müdâfaası için sînesini geren, bu uğurda hiçbir fedâkârlıktan çekinmeyen Devlet-i Osmaniyye'yi tamâmiyla ortadan kaldırarak İslâm'ı kuvâ-yı maddiyeden büsbütün mahrûm bırakmak için zulmün, şiddetin, vahşetin en şenîini irtikâb etmekten çekinmediler. Ne uhûd tanıdilar, ne İslâm'ın haysiyet ve mukaddesâtına ehemmiyet verdiler. Esâsât-ı dîniyyemizi zîr u zeber eden karârlar ittihâz ettiler, milletin sırtına tahammüllü nâ-kâbil muâhedeler yüklediler. Memâlik-i İslâmiyyeyi parça parça edip yed-i gâsîbânelerine geçirmekle iktitâ etmediler. Bilâd-ı mukaddeseyi de zîr-i nûfûz ve hâkimiyetlerine aldılar. Nihâyet İslâm'ın pâytahtını da işgal ettiler. Müstakil bulunması müslümanlar için vecâib-i dîniyyeden olan makâm-ı muallâ-yı Hilâfet'i ise doğrudan doğruya taht-ı esâret ve nûfûzlarına aldılar. Millet-i İslâmiyye arasına fesâd sokmak için en gaddâr, en vahşî hareketlerde bulunmaktan çekinmediler. İslâm'ı yine İslâm ile imhâ etmek istediler. Dîn-i Mübini müessesât-ı İslâmiyyeyi kendi garazlarına âlet etmekten hiç sıkılmadılar. Bununla da kanâat etmediler, İslâm'ın elini kolunu kîskîvrak bağladıktan sonra en vahşî, en hûnhâr bir Salîb sürüsünü üzerine saldırdılar. Zâlim bir Salîb ordusu Asya kapılarını zorladı. Anadolu'ya, İslâm'ın harîmine ayak attı. Tâun gibi uğradığı yerlerde hayâttan eser bırakmadı. Yangın gibi geçtiği memleketleri sildi süpürdü. Zavallî müslümanları câmi'lere doldurarak diri diri yaktı-

lar. İslâm'ın ne dini ne ırzı, ne canı, hiçbir şeyi taarruzdan, tecâvüzden masûn kalmadı.

Felâketin azametini gören Anadolu müslümanları tekrâr silâha sarılarak yeniden ordular teşkil ile yirminci asr-ı medeniyet Ehl-i Salibi'nin akınındurdurmaya şîtâb ettiler. Avn-i Hak'la birkaç meydân muhârebesinde salîbiyyûnu târumâr eylediler ve inşâallah o zâlimleri bütünlük denize dökeceklerdir.

Pekâla görülüyor ki İslâm bugün pek büyük bir buhrân geçiriyor. Bâ-husûs makâm-ı muallâ-yı Hilâfet'in küffârin nûfûz ve hâkimiyeti altına düşmesi târîh-i İslâm'da ilk zuhûra gelmiş bir hâdise-i müellimedir. Ve bu hâdise karşısında Anadolu müslümanları yalnız bırakılamaz. Bu yeryüzündeki bütün dindaşlarımıza âid bir din mes'elesidir. Bir hayat ve memât mes'elesidir. Küffârin Hilâfet'i kendi hâkimiyetleri altına almaları sûretimeyle mu'attal bırakmaları bütün Müslümanları alâkadâr eden fevkâlâde mühim bir vâki'a-i uzmâdır. Nitekim bu hâdise-i elîme yeryüzünde mevcûd bütün Müslüman yüreklerini yaralamış, gaflet uykularına dalan kafaları uyandırmıştır. Lâkin felâket karşısında gözyâsı fâide vermez. Matem ölüyü diriltmez. Bu husûsta bi'l-umûm Müslüman milletlerin müstereken bir karâr ittihâz etmeleri mensûb oldukları dinin kendilerine emr ettiği en birinci farîzadir. Müslümanların zillete münkâd, zulme râzi olmalarına esâsât-ı dîniyyelerinin yıkılmasına göz yummalarına, i'lâ-yı kelime-i Hak'tan geri durmalarına ebediyen îmânları mesâğ gösteremez.

Diger taraftan Harb-i Umûmî bugün cihânda azîm buhrânlar, inkîlâblar husûle getirdi. Medeniyet nâmına yapılan zulümler her tarafta isyânlara bâdî oldu. En yıklımaz zannolunan saltanatlar göçüp gitti. En müstebid görünen cem'iyetler darmadağın oldu. Asırlardan beri devâm edip giden nizâmât-ı ictimâiyye zîr u zeber oldu. Avrupa'da sınıf mücâdeleleri mühlik bir şekil aldı. Mütemâdî tahavvüler içinde çırpınip duran garb hey'et-i ictimâiyyesi bugün buhrânların en şiddetlisine ma'rûz bulunuyor. Bir ifrâttan diğer bir ifrâta düsherek dümeni kirilan bir gemi gibi dalgalar arasında bocalayıp duruyor. Ser-menâz-ı saâdete bir türlü vâsil olamıyor.

Bu öyle müstesnâ bir fîrsattır ki bundan a'zamî sûrette istifâde etmek milel-i İslâmiyye için en mütehattim bir vazifedir. Bu fevzâ-yı ictimâî karşısında şaşırıp kalmak veya arkalarından sürüklenebilmek değil, beseerin saâdeti için İslâmiyet'ten başka bir yol olmadığını cihâna anlatmak İslâm mütefekkirleri için en büyük bir farîzadir.

İslâm ki hayat-ı fâniyye ve sermediyyedeki saâdetlerini te'mîn eylemesi, her iki [34] âlemdeki hâllerinin medâr-ı salâhi olması için şu âvâre besere Cenâb-ı Hak tarafından ihsân buyurulmuş bir kânûn-ı akvem, bir nizâm-

a'zamdır. Bunu zamanın ihtiyâcât ve îcâbâtına göre tecelli ettirerek beşeriyeti gâye-i kemâline îsâl etmek ehl-i İslâm'a âid en mühim bir vecîbedir. Bütün mezheb ihtilâflarını kaldırırmak, bütün Müslüman milletleri kelime-i vâhîde etrâfında toplamak îcâb eder. Cihânda ser-zede-i zuhûr olan ictimâi, iktisâdî, dînî, siyâsî bütün bu muazzam buhrânlar karşısında İslâm âleminin alacağı tavır ve vaziyeti ta'yîn etmek lâzımdır.

İşte bu maksadların husûlü için bütün aktâr-ı âlemdeki Müslüman milletlerin en ileri gelen ulemâ ve ricâli bir araya toplanarak büyük bir mu'temer-i İslâm akd ile bu mes'eleleri konuşup görüşmeleri, karâlaştırmaları lâzımdır. Bu kongre için her türlü ecnebî nüfûz ve tâhakkümünden âzâde olarak hâkimiyet-i İslâmiyye'nin kemâl-i hürriyetle câfi olduğu Anadolu'dan başka münâsib bir mahall-i ictimâ olamaz. Mensûb oldukları milletler arasında büyük bir mevkî'i ilmî ve ictimâisi olan, halkın mazhar-ı ihtiârâm ve i'timâdi bulunan, ahvâl-i zamâna ve inkılâbât-ı âmmeye vâkif, mücâhede ve hamiyet-i İslâmiyyesiyle ma'rûf olan zevâttan mürekkeb olacak olan bu muazzam ictimâ bir taraftan beşerin saâdet-i hâkîkiyyesini kâfil olan medeniyet-i fâzilanın esâsâtını tâhkîm, diğer taraftan pâmâl edilmek istenilen hukûk-ı İslâmiyyeyi müdâfaa için lâzım gelen esbâbı el birliğiyle ihmâr eder.

Müslümanların asırlardan beri tattığı acı tecrübeler kendileri için öyle vâzih bir derstir ki milleti îkâz için başka bir vâsitâya ihtiyâc yoktur. Müslümanların gerek Cenâb-ı Hakk'a, gerek Hazret-i Peygamber'in taraf-ı ilâhîden teblîge me'mûr olduğu hakâyika olan yakınları adedlerinin bu kadar çokluğuya beraber mecd-i kadîmlerini istirdâd etmekten ümidi kesmelerine hiçbir zaman müsâade edemez. Rahmet-i ilâhiyye kapıları kendilerine açıktır. Onlar için o kapıya girmekten başka bir şey lâzım değil, revh-ı ilâhî başlarında vezân olup duruyor. O nefha-i inâyeti tenessüm etmekten başka bir harekete ihtiyâc yok. Fırsatlar birbirini vely ederek onlara dest-i imdâd uzatıyor. Bu meskenetten kurtulmalarını, bu derin uykudan uyanmalarını ihtâr ediyor. Mecd-i kadîmlerini ele geçirmek, evvelki mertebelerine yükselmek için yapacakları iş böyle bir kongre akdiyle râbitâ-i vahdeti tâhkîm ederek milleti i'lâdan ibâret olan maksad-ı müştereke el birliğiyle çalışmaktan ibârettir. Bu ise böyle bir ictimâ ile bir kere aralarında dînî ve ictimâî tesânûn teyyüd ettikten sonra en kolay bir iştir.

Onun için bu fikri bütün İslâm mütefekkirlerinin, İslâm gazetecilerinin, İslâm cem'iyetlerinin bi'l-umûm lisânlarla aktâr-ı İslâm'da neşr etmeleri, bütün müslümanlara duyurmalari iktizâ eder. Tâ ki bütün Müslüman milletler bu hakikati anlasın, bu noktada toplansın. Ve mina'llâhi't-tevfîk.

Eşref Edib

MÜTÂREKE ve SULH TEKLÎFÂTI

Âlem-i İslâm'ın Nokta-i Nazarı

Salîb ordusunun Anadolu'da, üç seneden beri Yunan nâm-ı hakikî veya müsteâriyla temsîl etmekte olduğu kanlı hâileler, bir taraftan âlem-i İslâm önünde bütün fecâat ve şenâatiyla devâm edip dururken diğer taraftan Avrupa'nın, yüz binlerce milyonlarca İslâm teba'ası bulunan müstemlekeci üç büyük devletinin Hârıcıye nâzirları güyâ bu facialara artık nihâyet vermek, bu hûnîn ve vicdân-gûdâz sahîfeleri kapatmak lüzûmunu lütfen hissettiklerini beyân ve "tavassut-ı dostâne" müddeâ-yı asılânesiyle Türkiye'ye yeniden iki vesîka-i esâret uzatıborlar:

- 1- Mütâreke teklîfâti,
- 2- Sulh şerâiti teklîfâti...

En garîbi şudur ki bu teklîfât sekiz senedir cihân-ı ma'mûr üzerinde müstakil olarak tek kalan en son İslâm hükümetini büsbütün ortadan kaldırırmak ve sonra müstakil İslâm bayrağının sıyânet-i ma'nevîyesiyle yükselen ezân sadâlarını boğmak, huzûr-ı Rabbü'l-âlemîn'de kemâl-i vecd ve huşû' ile cebînsâ-yı ubûdiyyet olan milyonlarca muvahhidîn-i İslâmiyyeyi zânû-zede-i esâret kılmak için yapmadıkları hîleler, kurmadıkları tuzaklar kalmayan, istîlâ etmedikleri ülke, el uzatmadıkları İslâm harîmi bırakmayan, çiğnemedikleri, çiğnetmedikleri İslâm mukaddesâtı kalmayan müstemlekeci Avrupa'nın mutaassib ve hevl-engîz tayf-i nuhûset ve şâmeti tarafından icrâ ediliyor.

Husûsiyle Paris'te 22 Mart'da toplanarak beş gün zarfında ihmâr edilen bu teklîfâttâ âmil-i hâkî ve muhakkikin o sâl-hûrde, o asr-dîde düşman-ı dîn-i İslâm olan İngiltere olduğunu bu teklîfâttâ en müessir bir muharrik bulunduğu düşünücek olursak bi'l-hâssa üç seneden beri öz vatanında, Anadolu'nun harîm-i ismet ve şefkatinde mebzûlen kanını akitan dîn yolunda ve istiklâl uğrunda insâniyetin ve necâbetin vüs'u dâiresindeki her fedâkârlığı yapan Türklerin, İslâmların bu def'a artık kolay kolay bu muğfil, bu ikiyüzlü teklîfâta boyun eğmeyeceklerini ve aldanmayacaklarını tabîî buluruz.

Nasıl boyun eğsinler, nasıl aldansınlar ki üç senedir Yunan işgâli altında bulunan öz vatanın en güzide aksâmi bugün bir harâbe-zâra dönmüştür. Yunan çizmelerinin gezindiği yerlerde mağdur İslâm şehîdlerinin iskeletlerinden kuleler yükseliyor. İslâm'ın gaddâr Yunan silâhiyla dökülen al kanları bir yere gelse dereeler hâlinde akar. Yunanlıların [35] Anadolu'da yıkmadıkları câmi', devirmedikleri minâre kalmadı. Ezân sesleri ufk-ı İslâm'da duyulmaz oldu. Anadolu'nun köyleri hâk ile yeksân oldu. Anadolu müslümanlarının eski mes'ûd,

eski muvahhid âşiyânlarında bugün Salîb baykuşu meş'ûm uğulduyor. Sarıkları boyunlarına geçirilmiş İslâmlar, ismet ve iffetleri pâymâl edilmiş İslâm kızları, dul kalmış analar,babasız kalmış yetimler bugün Yunan işgâli altındaki öz İslâm yurdunda inim inim inliyorlar. Bu sâhada İslâm'ın yiyecek bir zerre hubûbâti kalmadı. Cebinde küt-i yevmiyyesini te'mîn edecek bir parça nakdi kalmadı. Ve böyle binlerce, yüz binlerce İslâm bu zulüm ve i'tisâf ordusu altında mutaassib Salîb ordusunun pençe-i udvânında evvelâ Türkiye'den, sonra bütün âlem-i İslâm'dan bir dest-i rehâ ve felâh bekliyor.

İşte Anadolu'da yüz binlerce İslâm feryâdları tâ harîm-i câna sokulurken, onları bir an evvel düşman boyunduruğundan, düşman ceberût ve tahakkümünden kurtarmak her İslâm için bir farz-ı ayn olurken Avrupa da bize mütâreke teklîf ediyor, sanki kendisiyle İslâm arasında şimdiye kadar hiçbir ser-güzeşt geçmemiş, hiçbir mâcerâ olmamış gibi, dost bir mutavassit gibi bize bir mütâreke teklîf ediyor.

Biz esâsen Avrupa'ya karşı hayret etmeyiz. Bu vâziyetten, bu yeniden takındığı tavassut ve insâniyet maskesinden dolayı hayret etmeyiz. Yeter ki şimdiye kadar yürüdüğü yolu kendisini çikmaz bir yere îsâl ettiğini takdîr etsin, yeter ki âlem-i İslâm'ın cihân hayatı siyâsiyyesinde pek mühim bir kemiyet olduğunu er geç daha azîm bir kıymet olacağını anlasın.

İ'tirâf edelim ki Şanzer, Poankara, Gurzon imzâlarıyla mümzâ 23 Mart târihli mütâreke teklîfâtını hâvî notayı okuduğumuz zaman her İslâm'ın zihninden şimşek gibi bu suâl geçmiştir:

– Şu milyonlarca İslâm teba'ası olan şu üç devlet hâriciye nâzırı bakalım İslâmların mevkî-i hakîkisini artık takdîr ediyorlar mı?

Heyhat! Altı maddelik mütâreke teklîfi bile kendilerinin hâlâ eski zihniyette sâbit-kadem kaldıklarının en büyük bir delîlidir: Eğer bu mütârekeyi kabûl edersek, Yunanlıların Anadolu'yu tahliyesini ilerde kendilerine teklîf edeceklermiş. Maamâfih şimdiye kadar bulunduğuımız mevkî'den on kilometre daha geriye çekilmeli imişiz ve müttefikin askerî komisyonu, yani Avrupa'nın o meş'ûm felâket-pîşvâları ordumuzu kontrol edeceklermiş. Sonra üç ay mütemâdiyen ordumuzu mu'attal bırakacakmışız. Nihâyet Yunanla aramızı sözle bulamazlarsa imiş tekrâr istedigimizi yapabilecek imişiz!

Dünyâda hayâsızlığın, takdîrsizliğin bu derecesi ancak kendilerine cihânın insâniyet, medeniyet, asâlet, adâlet ... ilh. gibi fezâil ve meziyyâtını kayd-ı hayat değil, kayd-ı târih şartıyla inhisâri altına alanlarda ve hakikatte bunların hiç biriyle maa'l-esef kâmil bir alâkası olmayanlarda bulunur.

Maamâfih Türkiye bu iğfâlkâr ve avlayıcı teklîf-i siyâsiye karşı verilecek hükmü takdîr edilecek kıymeti derhâl vermiş ve takdîr etmiştir. Türkiye'nin en küçük bir nâhiyesine, bir köyüne varincaya kadar binlerce kişiden mürekkeb her noktasında yapılan mitingler, nûmâyışlar, tecelli eden tezâhürât-ı hamâsetkârâne bu teklîfe karşı hükümeti ve Millet Meclisi'ni teyakkuz ve intibâha da'vet etmiş ve bu i'tibârla millet-i İslâmiyye Avrupa teklîfinin rûh ve maksad-ı esâsîsine tamâmiyla nûfûz etmek muvaffakiyetini göstermiştir.

Fi'l-hakika Büyük Millet Meclisi dahi bu noktaya mukâbil verdiği cevâbla cidden âlem-i İslâm'ın hakîkî bir rehber ve pîşvâsı olduğunu isbât eylemiştir. Meclis bu cevâbnâmesinde bütün sulhperverliğini, müsâlemekârlığını bir kere daha bütün cihana i'lân etmek için kanlı ve zâlim bir elden uzanan mütâreke teklîfini, mâzîyi unutmak âlî-cenâblığında bulunarak ceffe'l-kalem reddetmemiş bilakis şûkrân ve minnetdârî hisseleriyle karşılamıştır. Niçin? Çünkü İslâm zâlim değildir. İslâm gaddâr değildir, İslâmiyet rahmet ve şefkattir, İslâmiyet adâlet ve insâniyyettir de onun için mâzîye karşı göz yummak ıztırârında kalmış ve cevâbnâmesinde: "İzmir'e çıkan Yunan ordusunun cihân-ı medeniyetin ma'lûmu olduğu üzere sayısız İslâm kanını heder etmek, nihâyet sız tahrîbâta sebeb olmak sûretiyle idâme ettiği istîlâ harbine nihâyet vermek" maksad-ı sulhperverânnesini kendilerine izâfe etmekle düvel-i muazzama hâriciye nâzırlarının bu maksadı ta'kîb etmesi lüzûmunu nazikâne bir sûrette tâsviye eylemiştir.

Aynı zamanda Büyük Millet Meclisi 4 Mart 338 târihinde karârlaştırdığı bu cevâbî notada aynen şu sûretle idâre-i kelâm ediyor:

"Avrupali ve Amerikalı hey'etlerin bî-tarafâne tahkîkatıyla sâbit olduğu üzere arâzî-i meşgûlede üç seneden beri tahammûl-fersâ tazyîkâta ma'rûz olan ve şedîd ve vâsi' mikyâsda katliâmlar, ihrâk ve tahrîb-i büyût, şenî' hetk-i ırzlar ve envâ'-ı mezâlim ve fecâye ugramakta bulunan ahâlî-i İslâmiyyenin bir ân evvel bu işkencelerden tahlîsinin düvel-i muazzamaca da mültezem bulunduğuna emniyetimiz ber-kemâldir."

İşte bu satırlar bize esâsen elle tutulmayan mütâreke teklîfinin neden maksadı te'mîne hâdim bir vâsita olarak isti'mâline mecbûriyet hâsil olduğunu gösterir. Türkiye mütâreke teklîfini reddetmedi, kabûl etmek sûretiyle de sulhperverliğini gösterdi. Fakat öyle esâşlı şartlar dermiyân etti ki bunlarla düşmanın kurmak istediği tuzakların kâffesini yine [36] kendilerine red ve iâde etmiş oluyor. Fi'l-hakika Büyük Millet Meclisi mütârekeyi âtîdeki şartlarla kabûl etmiştir:

1- Mütâreke ile beraber Anadolu'nun tahliyesine başlanmalı

2- On beş gün zarfında Eskişehir-Kütahya-Afyon-karahisar hattı,

3- Dört ay zarfında da İzmir de dâhil olduğu hâlde bütün Anadolu tahliye olunmalı

4- Müttefikin Komisyonu, yalnız tahliye edilen arâzide bulunmalı ve ahâli-i İslâmiyyenin eşhâs ve emvâlini siyânet etmelidir.

Türkiye'nin dermiyân ettiği bu kuyûd-ı ihtirâziyyenin zarûretini, eğer Avrupa şimdiye kadar geçirdiği kanlı derslerden bir intibâh duyduysa takdîr ve Yunanistan'ı kabûl icbâr edeceklerini tahmîn ediyoruz. Yok eğer mütâreke teklîfnâmesindeki o zihniyet-i merdûde yine kendilerine hâkim olacaksa şimdiden bu siyâsî alış-verişin bir semere vermeyeceğini işâret edebiliriz.

Henüz kâfi derecede bir müddet geçmemiş olduğu için gerek bu teklîfât ve gerek Türkiye'nin cevâbı hakkında Türkiye'den gayri mahallerde yaşayan İslâmların ne diyeceklerini vâkı'a tamâmiyla tesbît edemezsek de onların dahi bizim gibi düşündüklerini ve bu Millet Meclisi'nin cevâbnâmesini cidden sulhperverâne bulunduğuunu takdîr edeceklerinden emin bulunuyoruz.

Esâsen üç seneden beri bi'l-fîl istiklâli yolunda her türlü yoksulluklara katlanarak mîsâk-ı millînin tahakkuku uğrunda azîz kanını akıtan Türkiye İslâmları kuvvetinden, silâhından, hukûkundan ve müstakbelinden emin bulunuyor. Binâenaleyh eğer düşman henüz kâfi derecede kafasını sarp kayaları eğdiren İslâm kuvvet ve mukâvemetine çarpmadı ise bir kere daha tecrübe etsin, bir kere daha, bir kere daha ve nihâyet o istîlâ-cû kafa bir gün be-heme-hâl kırılacak, parça parça olacaktr.

* * *

Gâliba Paris'te toplanan üç devlet Hârıcıye nâziri da Yunan'ın böylece kafasının ve gövdesinin İslâm sün-güsüyle ve kılıncıyla parçalanmasını istiyormuş ki bize sulh şerâitini hâvî olmak üzere ikinci bir vesîka-i garâbet daha uzatıyorlar. Bu vesîka-i siyâsiyyenin hâvî olduğu mevâd ve tekâlîfin acaba ma'hûd "Sevr" paçavrasının mazmûnlarından başka bir mâhiyeti hâiz olmadığına kendileri de mi inanıyorlar? Buna biz bütün İslâmlar bu ihtimâli veremiyoruz, bütün dünyâ siyâsetini kendilerine benimseyen bu fettan siyâsetcilerin bu derecede liyâkat ve zekâdan naşîbedâr görünmediklerini zannetmiyoruz. Bu da şübhесiz diğer bir vesîle-i iğfâl, diğer bir tecrübe-i tâli'dir.

Bu otuza karîb uzun maddeleri ve ahkâmi şâmil olan bu vesikanın ihtiyâ ettiği sû-i kasdleri, tuzakları Türkiye ve âlem-i İslâm için ihmâr edilen hatar-engîz uçurumları

sırası gelince birer birer îzâh edeceğiz. Yalnız şimdiden şunu söyleyelim ki Türkiye'nin son üç senesi, hulâsat en ma'hûd Sevr paçavrasını parçalayıp müsebbiblerinin yüzlerine fırlatmak için icrâ edilen Hudâ-pesendâne harekât ile geçtiğini bu nâzır efendiler artık lütfen takdîr buyursunlar.

Esâsen bu harbe, bu fedâkârlığa Türkiye, İslâm esâsâtının gösterdiği tarzdaki istiklâl ile Sevr Muâhedenâmesi'ni kâbil-i tevfîk ve te'lîf görmediği için girişmiş, bu kadar mahrûmîyetlere katlanmış, bu derecede fedâkârlıklar yapmış değil midir?

Bütün âlem-i İslâm bilir ki İslâm'da istiklâl-i hakîkî üç şart esası ile tahakkuk eder: 1- Techîz-i cüyûş, 2- Sedd-i sügûr, 3- Tenfîz-i ahkâm ve kazâ...

Binâenaleyh Türkiye kendisini müdâfaa için serbest bir sûrette ordusunu teslîh edemezse, memleketlerini, hudûdunu düşmanın taarruz ve tasallutundan serbest siyânet edemezse, nihâyet memleketi dâhilinde serbest kânûnlar vaz' ve hükümler i'tâ edemezse istiklâl bunun neresinde kalır?

Her türlü kayd ve şarttan münezzeh olan bir istiklâl elde edilinceye kadar, İslâm için bir yuva kalmayınca ya kadar her müslimin nefsin silâhla müdâfaa etmesi, istiklâl yolunda cihâdda bulunması bir farz-ı ayndır.

Binâenaleyh Avrupa devletleri tarafından Sevr Muâhedesi'nin nûsha-i sâniyyesi veya temsîl-i sâniîsi şeklinde Türkiye'ye uzatılan bu ikinci şirk ve ıdlâl vâsitasının ancak birincisi kadar bir hüküm ve kıymeti olacağını şimdiden dünyâya efendi olmak sevdâsında bulunanlar herkesten evvel bilsinler.

Nitekim bu vesikanın en uzak ufuklardaki hafif in'ikâsları daha şimdiden iştilmeğe başlanmıştır. *Daily Telegraph*'ın verdiği ma'lûmâta nazaran Bombay Hilâfet Komitesi daha şimdiden bu şerâit-i sulhiyyeyi protesto ettiğten ve İngiltere'nin ta'ahhûdâti hilâfîna hareket ettiğini beyân eyledikten sonra Türkiye'den Boğazlar'ın, Edirne'nin alınmasına, herhangi bir kontrolün vaz'ına, makâmât-ı mukaddesinin hilâfetin hâkimiyetinden çıkarılmasına, Avrupa devletlerinin Suriye, Irak, Filistin, Arabistan'dan el çekmemelerine kat'îyyen rızâ göstermeyeceklerini teblîğ etmişlerdir.

Bugün bu sûrelle Hindistan'dan yükselen bu sadâyi itirâz, eminiz ki yarın bütün menâlik ve aktâr-ı İslâmiyyeden aynı sûrelle yükselecektir.

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da Tâcâddin Dergâhi

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَالله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم

22 Nisan 1922

24 Şa'bân 1340

Cumartesi

22 Nisan 1338

Cild: 20 - Aded: 498

Mündericât:

İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye

Garbin usûl-i siyâsiyyesi – Hâkimiyet-i millîye mebde'i – Yek-diğerine muhâsim sunûf-ı ictimâiyyenin parlamentoda mümessilleri: Siyâsî firkalar – Mucâdelât-ı ictimâiyyenin meclise intikâli – Milleti temsîl usûlünün hukûk-ı imtiyâzâti – Her türlü kuyûddan muarrâ bir murâkabe – Teşrî' inhisâri – Lâ-yuhtî ve gayr-ı mes'ûl bir parlamento – Kuvve-i icrâiyyenin firkalara istinâdi – Kuvve-i teşrî' iyyenin bir hey'et-i siyâsiyyeye inhisârındaki mehâzîr – Âlem-i İslâm'ın sebeb-i felâketi: Kavânîn-i maddiyye-i tabîiyye hakkındaki cehli – Garbin musâb olduğu felâket: Kavânîn-i ahlâkiyye-i tabî' iyyeye adem-i inkı'yâd – Her iki tarafın yek-diğerinden almağa muhtâc olduğu şeyler.

Sâid Halîm Paşa

Âlem-i İslâm'ın İntibâhi

Bir İngiliz müsteşrikinin "Yeni İslâm" unvânlı eserinden – İslâm âleminde zuhûra gelen inkılâbât – Fîkrî ve siyâsî intibâh – Îktisâdî intibâh – Asıl muazzam mücâdele istikbâlde olacaktır – Şarkın müdhiş bir inkılâb devresinde olması – Dîn-i İslâm'dan zuhûra gelecek hâdisât-ı muazzama.

Müslümanların Necâti İslâm Düstûrlarına Sarılmaktadır

Hind Hilâfet Cem'iyeti a'zâsından Seyyid Hüseyin hazretlerinin Amerika'da verdikleri mühim bir konferans – İslâm âleminin esbâb-ı inhitâti – Bugünkü hummâlı mücâhedeler – Ankara'dan doğan güneş – Seciye nûru – İslâm uhuvveti – Milliyet-i İslâmiyye.

Afgan Emîri'nin İngiltere'ye Ciddî Nasîhatleri

Emîr hazretlerinin İngiliz hey'et-i murahhasasına söyledişi mühim sözler – Türkiye ve âlem-i İslâm İngilizlerden cefâ gördükçe İngiltere Afganistan'dan dostluk beklemesin – Hindistan'daki şüris ve ıztırâblara Afganistan lâ-kayad kalamaz.

Fransa-İngiltere Rekâbeti ve Âlem-i İslâm Hindistan'da İstiklâl Mücâhedeleri

[38] İSLÂM'DA TEŞKÎLÂT-I SİYÂSİYYE Garbin usûl-i siyâsiyyesi

Bütün siyâsî usûller gibi garbin usûl-i siyâsiyyesi de kendi tekâmülüne hâdim olmak için kendi usûl-i ictimâiyyesinden doğmuştur.

Şu hâlde garbin usûl-i siyâsiyyesi usûl-i ictimâiyyesinin ta'kîb ettiği seyr-i tekâmülde geçirdiği bütün tebeddülâtı çekmeye mecbûrdur ki bu mecbûriyet onu mensûb olduğu usûl-i ictimâiyye gibi mütebeddel ve gayr-ı müstakar bir hâle koyar.

Ben burada onun mâzîde geçirmiş olduğu safahât ile meşgûl olacak değilim. Zîrâ bizi şimdi alâkadâr eden cihet ancak onun hâl-i hâzirdaki safhasıdır.

Garb hey'et-i ictimâiyyesi zamanımızda olduğu gibi hâkikat ve adâlet-i ictimâiyyenin her türlü kayıddan müberrâ bir hürriyet-i mutlaka ile ifâde edilen ârzû-yı millîden başka bir sûrette tecelli edeceğini –yeni bir fikir revâc buluncaya kadar– tanımayla karâr verdiği günden i'tibâren mevzû'-ı bahsîmiz olan usûl-i siyâsiyyesi de hâkimiyet-i millîyye mebde'ine istinâd etmektedir.

Bu mebde' hakkında ne düşündüğümü yukarıda bildirmiş olduğum için şimdi yalnız şunu söylemekle iktifâ edeceğim ki bunun siyâset sâhasında tatbîkînden milleti temsîl neticesi zuhûra gelmiştir. İşte bu milleti temsîl usûlü garb cem'iyet-i hâzırasının en başlı bir müessese-i siyâsiyyesi ve bütün manzûme-i siyâsiyyesinin temelidir.

Hâlbuki Avrupa milletleri muhtelif gâye ve temâyûlâtâ mâlik bir tâkim ictimâî sınıflara ayrılmış ve bunların her biri siyâsî olduğu kadar ictimâî ve ekseriya birbirine muzâd ihiyâcât-ı mütehâlife karşısında bulunmuş olduğundan bi'n-netîce milleti temsîl usûlü tâ bidâyet-i zuhûrundan i'tibâren ancak böyle yek-diğerine muhâsim sunûf-ı ictimâiyyenin mümessillerinden terekküb etmek sûreTİyle tecelli edebildi.

Bu mümessiller de mensûb oldukları sınıfların efkâr ve menâfiini müdâfaa için aralarında karşılıklı bir takım teşkîlât husûle getirdiler ki bundan milletleri nâmına birbirlerile mücâdele etmekte olduklarını gördüğümüz siyâsî fîrkârlar zuhûra geldi.

İşte bu sûretle memâlik-i garbiyyede parlamentolar böyle siyâsî fîrkârlardan herbirine kudret-i hükûmeti ele alarak onu bir müddet kendi ârzûsu vechile isti'mâl vâsitasını ihzâr eden bir mücâdelât-ı ictimâiyye ma'rekesi hâline geldi.

Akvâm-ı garbiyyenin tekâmülât-ı ictimâiyyelerinde milleti temsîl usûlünün bugün gördüğü iş bundan ibârettir ki sunûf-ı ictimâiyye arasındaki muhâsemât devâm ettikçe ve garb milletleri için hakikî bir sulh ve vifâk-ı ictimâî devresi doğmadıkça netîce dâimâ böyle olacaktır.

Mesrûdât-ı sâlifeden şu netîceyi kabûl etmekliğimiz lâzım gelir: Garb hey'et-i ictimâiyyesinin ittihâz ettiği usûl-i siyâsiyy-

ye tamâmiyla kendi usûl-i ictimâiyyesine göre teşekkül etmiş ve onu kâmilen tatmîn etmekte bulunmuştur.

Milleti temsîl usûlünün hukûk ve imtiyâzâtına gelince tabîî bunlar çok vâsi' hattâ denebilir ki nâ-mahdüddür. Bu usûl kuvve-i icrâiyye üzerinde her türlü kayıddan mu'arrâ bir murâkabe vazîfesinin istilzâm ettiği bütün hukûku hâiz olmakla kalmıyor, bilakis teşri' inhisarına da mâlik bulunuyor ki bu inhisâr onu kuvve-i teşri'iyye mevkî'inde bulunduruyor. Ve gerek irâde-i millîyyeyi tanımak, gerek o irâdeyi kavânîn sûretinde kabûl ettirmek imtiyâzını kendisine te'mîn ediyor.

Şu hâlde milleti temsîl usûlünün yegâne işi cem'iyeti halkçilaştırmak yani ekalliyeti ekseriyetin idâresine râm etmek demek oluyor. Hâlbuki onun hakk-ı murâkabesi cem'iyeti halkçilaştırmak mes'elesinde kuvve-i icrâiyye ile mücâdeleye girişmesi için değil memlekete akı baþında ve namuskâr bir idâre te'mîn etmesi için tanılmıştır.

Böylesi bir şeklinde kuvve-i icrâiyye nedir? Temsîl etmekte olduğu hâkimiyet-i millîyye gibi kudret-i mutlaka sâhibi, lâ-yuhtâ, gayr-ı mes'ûl bulunan, binâenaleyh dâimâ cebr ve tazyîka mütemâyil büyük bir nüfûz-ı i'tibârîye sâhib olan bir parlamentonun elinde müsahhar bir âletten başka bir şey değildir.

İmdi istiklâlini gâib eden her kuvvet, seciye-i esâsiyyesile beraber vazîfe-i asliyyesini tabîî bir sûrette ifâ kâbiliyetini de zâyi' edeceğinden kuvve-i icrâiyye artık fîrkârların ve parlamentoda kendisine istinâdgâh olan siyâsî şahsiyetlerin menâfi-i husûsiyyesine hızmetle meşgûl olur. Bol paralî vazîfeler içâd ve tevzî' etmek sûreTİyle onlara fîrkâclar bulmaya, her türlü vâsita ile intihâbâtta ekseriyeti onlara te'mîn etmeye çalışır ve böylece her türlü mukâveleler akdine, her türlü imtiyâzlar i'tâsına girişmeye âmâde bulunur ki bunların idâre-i hükûmeti her hâlde ifsâd edecek, günden güne daha masrafî bir hâle sokacağı pek tabîîdir.

El-hâsil böyle bir şekilde siyâsîde kuvve-i icrâiyye, akı baþında namuskâr bir idâre te'mîn edemez, fânlîğî iyiliğinden daha ziyâde olur.

Bundan başka kuvve-i teşri'iyyenin münhasıran bir hey'et-i siyâsiyyeye âid bulunduğu bir şekilde siyâsî dâimâ en ârzû edilmeyecek eşkâlin biridir. Zîrâ açıktan açığa taraf girdir, adâletle o kadar mukayyed değildir. Ve kânûn [39] orada cebr ve şiddetin az çok keyfî, az çok gayr-ı kâbil-i tahammûl meşrû' bir âletidir.

Evet, vücûda getirilen kânûnlar her şeyden evvel siyâsî maksadlara hizmet, şahsî menfaatleri tatmîn

gâyesi gözedecek, daha yüksek bir derecede bulunan menâfi-i umûmiyye ile îcâbı kadar mukayyed olmayacağı; binâenaleyh ister istemez zulüm ve tarafçılıkla şâibedâr bulunacaktır.

Bundan başka kuvve-i teşri'iyyeyi hâ'iz bulunan bir hey'et-i siyâsiyyede ihtarâs ve rekâbet hisleri pek şiddetli olmak hasebiyle hikmet ve i'tidâle karşı verilmesi lâzım gelen mevki'in tabiatıyla ihmâl edileceği düşünülürse, bu gibi şerâit altında vücûda getirilen ve böyle bir şekl-i siyâsetin istilzâm ettiği tarafçılıkten kurtulamayan kânûnların ilkâ edebileceği i'timâd ve hürmetin derecesi kolayca tasavvur olunabilir.

Maamâfih böyle bir idâre altında yaşayan milletler kânûnu tefsîr ve tatbîk ile muvazzaf zevâtîn tevzî-i adâlet denilen bu yüksek vazîfeyi kemâl-i hikmet ve bî-tâafî ile ifâ edebilmeleri için kendilerinin her türlü te'sîrlere masûn kalmaları esbâbını istikmâle sûret-i mütemâdiyyede çalışırlar.

İmdi bî-taraflığı, akıl ve hikmeti, i'tidâli kânûnun vaz'ından ziyâde tatbîki esnâsında zarûrî telakkî eden milletler şu halleriyle şekl-i siyâsîlerinin kat'iyen mükemmel olmadığını i'tirâf etmiş oluyorlar.

Şimdi biz bu usûlün hayli uzun sürecek olan mahzûrlarını saralayacak değiliz. Şu işâret etmiş olduğumuz kışımıyla iktifâ edeceğiz. Zîrâ hâkimiyet-i milliyye mebed'inin en mühim ve en kat'î neticesi odur.

Lâkin adâlet-i ictimâiyye nokta-i nazarından bu usûlün hatâları ne kadar büyük olursa olsun yine garbda ki usûl-i ictimâiyyeye tamâmiyla mutâbık olmak, onun tabîî bir mevcûdu, samîmî bir tezâlürü bulunmak meziyetini tamâmiyla hâizdir. Şâyed nakîse-dâr ise sebebi bizzât nakîse-dâr olan bir usûl-i ictimâiyyenin ihtiyâcâtını tatmîn ile mükellef olmasıdır. Başka bir şey değildir.

İşte bu usûlün yegâne meziyeti şu söylediğimizden ibârettir ki hiçbir zaman istihfâf edilecek gibi değildir. Bununla beraber şurası da âşikârdır ki: İctimâ'î ihtiyâcâtı garb hey'et-i ictimâiyyesine âid ihtiyâcâtın aynı olmayan bir cem'iyette bu usûlün tatbîki felâket olduktan başka esâsen kabûlü îcâb edecek hiçbir sebeb yoktur.

Bundan dolayısıdır ki garb usûl-i siyâsiyyesine tarafdâr olanlarımız usûlün kendisini değil, menşe'i bulunan usûl-i ictimâiyyeye mutâbakat-ı kâmilesini takdîr etmekte bulunduklarının farkında degiller demiştik.

Bütün bu söylediklerimizden iki netîce hâsil oluyor: Birincisi, cem'iyet-i İslâmiyyenin musâb olduğu felâket kavânîn-i maddiyye-i tabîiye hakkındaki cehlinden ileri geliyor ki bu cehâlet tabiatın ni'metlerinden istifâdesine mâni' olmak sûretille kendisini maddî bir sefâlete mahkûm ve bi'n-netîce istiklâl-i siyâsîden mahrûm ediyor.

İkincisi, cem'iyet-i garbiyyenin ma'rûz kaldığı musîbet kendisinin kavânîn-i ahlâkiyye-i tabîiyyeyi bilmemesinden neş'et ediyor ki bu onun dâimî bir buhrân-ı ictimâi içinde kıvranamasına sebeb olur.

Demek evvelkiler saâdet-i maddiyyeden, ikinciler de saâdet-i ictimâiyyeden mahrûmdurlar.

Binâenaleyh cem'iyet-i İslâmiyye musâb olduğu hastalığı izâle için o hastalığı tevlîd eden cehâleti ortadan kaldırımlı, bunun için de kendisinde eksikliğini gördüğü o nevi' funûnu garba mûrâcaatla derhâl almalıdır. Cem'iyeti garbiyye de ma'lûl bulunduğu maraz-ı ictimâiden kurtulmak isterse şeriatın teblîğ etmiş olduğu kavânîn-i ahlâkiyye ve ictimâiyyeyi öğrenmek için cem'iyet-i İslâmiyyeye teveccûh eylemelidir.

Görülüyor ki cem'iyet-i İslâmiyyenin cem'iyet-i garbiyyeden alacağı şeyle pek kat'î ve mülâhhas bir mâhiyyetedir. Hiçbir zaman ictimâî ve siyâsî tabâiatta değildir. Binâenaleyh nasıl ve ne dereceye kadar olursa olsun cem'iyet-i İslâmiyyenin garblaşması tasavvur edilebilecek hataların en müdhisiidir.

Mütercimi: Mehmed Âkif
Said Halim Paşa

ÂLEM-i İSLÂM'IN İNTİBÂHI

İskenderiye'de çıkan *el-Ümme* refîk-i muhteremimiz son günlerde Mister Lotorop Studard ismindeki İngiliz müsteşriki tarafından kaleme alınan "Yeni Âlem-i İslâm" nâmındaki kıymetli bir kitaptan bahsediyor ve diyor ki:

- Müellif bu eserinde samîmiyetten ayrılmıyor. İsti-mâr siyâsetini başa çıkarmak için uğraşan propagandacıların şarkî ile'l-ebed mahkûm bırakmak maksadıyla ortaya atmaktan geri durmadıkları erâcîfe aslâ kapılmayarak hakikati olduğu gibi görüyor.

Sübhesiz böyle müdekkik bir zâtın şehâdeti bize karşı parlamentolarıyla, matbûatlariyla, kongreleriyle muttasıl hücumlarda bulunarak yalnız Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyyesini değil, hattâ bizzât şarktaki zayıf kalblî adamları bile alehimize çeviren ve bizim kâbiliyet-i hâyatın mahrûm olduğumuzu, binâenaleyh başka milletlerin hâkimiyeti altında bulunmaklılığımız îcâb edeceğini zihinlere yerleştirmek isteyen hasımlara karşı lehimize olarak serd edeceğimiz en büyük bir delildir.

İngiliz müsteşrikinin sözleri hulâsatân şundan ibârettir:

[40]"Hayâtın muhtelif şuûn ve mesâiline âid husûsâttâ müdhîs bir tâkim inkîlabât, Bahr-i Muhît-i Garbî ile Tibet ve Çin sahrâları arasında sâkin bulunan yüzlerce milyon Muhammedi'yi harekete getirmektedir. Yeni bir rûh ile

cûş u hurûşa gelen bu cihân yeni bir takım efkâra sâhib olmuş, yeni bir takım emellere düşmüş, yeni ve parlak bir takım hayâller, gâyeler arkasından koşmaya başlamıştır.

Bugün şarklı teneffüs için havayı nasıl arıyorsa saâdeti de öyle arıyor. Sırtında gezmektediği toprağın altın-daki hayr u bereketi elde etmek için dîni îcâbi me'mûr olduğu meşrû' mesâ'îye artık sarılmak istiyor. İhtiyâcât-ı hayatı artık onu başkalarından evvel kendi nefsine, kendi kuvvetlerine i'timâd etmeye da'vet ediyor. Zîrâ artık kâbil-i ihmâl bir kemiyet olmayıp bilakis şeref için bekâ için yaratılmış fa'âl bir kuvvet olduğunu yakînen anlamış bulunuyor.

Mes'elenin asıl mühim olan ve şarkın şimdiye kadar tanımadığı hakikî bir inkilâb sayılması îcâb eden ciheti şurasıdır: Servet ve sermâye sâhibleri artık malî naz u na'îm içinden yaşamak maksadıyla toplamıyorlar. Ebnâ-yı cinslerinden merhamet hissi ve evvelce yalnız ecnebîler tarafından meydâna getirilmekte olan muazzam bir takım destgâhlar, müesseseler vücûda getirmek uğrunda kendi benliklerini, ferdîliklerini fedâ etmek temâyülü günden güne terakkî ediyor.

Evet, vâkı'a şimdilik bu nevi' sermâyedârlar azdır. Ancak fikir kafalara yerleşmiş, nüümûneler kendini göstermiş ve bir taraftan diğerlerine misâl olmaya başlamıştır. Lâkin şark sermâyedârları ile garbdakiler arasında bu husûsta büyük bir fark vardır. Evvelkiler ikincilerin zulüm ve habâsetlerinden âzâdedirler. Doğrusu garbda sermâye hiçbir zaman böyle necîb bir tarzda istismâr olunmamıştır.

Sakın, benim bu husûsda mübalağaya kapıldığım tevehhüm edilmesin. Zîrâ şarklı biz garblilarca meşhûr olan kanâatkârlığından artık vazgeçmiş ve serveti meşrû' ve mazbût bir sûrette arttırarak onu cemâatin hayırına, ümmetin menfaatine fedâ eylemek hissiyle harekete gelmiştir ki bu onun için yeni bir rûhtur.

İsti'mâr siyâseti sîrf iktisâdî bir esâs üzerine mübtenî bulunduğu için intibâha gelen şark ile gözü bir türlü doymak bilmeyen garb arasındaki hakikî mücâdele şarkiların artık hazırlı kolay lokmalar hâlinde yutulmaya râzi olmayacağı günden i'tibâren başlayacaktır.

Bütün dünyâ bu mücâdelenin şiddetlendiği zaman yeni yeni inkilâblara ma'rûz olacaktır. Lâkin her hâlde bizim için bundan ürkmemek, korkmamak îcâb eder. Zîrâ

beyne'l-beşer teâvün hislerinin teessüs ve ta'ammümü, insanlardan bir kısmının diğer kısmını esâret altında bulundurmasından elbette hayırlıdır. Burada bir taraftan beyne'l-beşer teâvünü müdâfaa eden Prens Krabatkin'in nazariyesindeki azamet tecellî ediyor, diğer taraftan da bekâ mücâdelesi nazariyesini fenâ tatbîk edenlerin hatâları göze çarpıyor. Zîrâ bekâ mücâdelesi bir nev'in efrâdi arasında olmaz, zevî'l-hayâtın muhtelif ecnâs ve envâ'ı arasında olur. Hâlbuki ebnâ-yı beşerin bir âileden ibâret bulunduğu şüphe götürmez bir hakikattir.

Maamâfih son nazariyât-ı inkilâbiyyenin hürriyet-i akvâma hâs olan cihetlerinin sermâyedâr ve müsta'mereci hükümetlere karşı efkârda müdhiş bir nefret uyandırdığını kayd etmeden geçemeyeceğiz. Çünkü atılan bu tohumlar nemâ bulmak için şübhесiz gâyet müsâid bir toprak, gâyet mülâyim bir hava bulmuştur.

Bütün şark müdhiş bir inkilâb devresindedir. Bütün sinirlerde yeni yeni bir takım temâyülât, infî'âlât uyeniyor. Bütün dimâğlarda muazzam fikirler cûşa geliyor. Hepsi birden yeni dünyâya kavuşmak hayâliyle ileriye doğru koşuyorlar. Bunların hepsi iktisâdî, siyâsî, ictimâî olan bu dinden zuhûr edecek hâdisât-ı muazzamayı tahmîne kâfidir."

*
* *

Müellif uzun uzadiya kadın mes'elesinden bahs ederek sonunda diyor ki:

"İstanbul'da, Mısır'da, Hind merkezlerinde faziletkâr bir takım kadınlar zuhûr etmiştir ki bunlar hem ulûm-ı dîniyye tahsîl ediyorlar, hem hayatı hâriciyye ve beytiyyeye müte'allik birçok ma'lûmât ediniyorlar, el işlerinde bir sanâyi-i nefîsede ilerliyorlar. Hifzu's-sîhha, iktisâd, terbiye-i etfâl usûllerini hakkıyla öğreniyorlar ve çocukların bugünkü hayatı mezâhimine göğüs gerebilecek bir sûrette yetiştirmek gâyesini ta'kîb ediyorlar.

Mugâlatakâr bir tâkim Avrupalılar tarafından şeriat-ı İslâmîyyenin kadını tahsîl-i ilimden men' ettiği hakkında ileri sürülen iddiâ tamâmiyla bâtildir. İslâm kadınlara bu husûsta hiçbir şeyi nehy etmediği gibi ona garbdaki kadınların bugün bile nâîl olmadıkları hukukun kâffesini bahş etmiştir. Müslümanlık kadınlara kazâ ve riyâset kürsülerinde oturmak hakkını vermiş ve akıl ve adâletin çizeceği hudûd-ı fazilet dâiresinde bütün hürriyetini bahş eylemiştir..."

[41] MÜSLÜMANLARIN NECÂTİ İSLÂM DÜSTÜRLARINA SARILMAKTADIR

Hind Hilâfet Cem'iyeti'nin en müteneffiz a'zâsından olup Hindistan millî gazetelerinin muhâbir-i mahsûsu ol-

mak üzere Washington Konferansı'na gönderilen Seyyid Hüseyin hazretlerinin Amerika'da büyük bir cemâat-i

İslâmiyye huzûrunda îrâd ettiği nutkun ba'zi kısımlarını Kıbrıs-Lefkoşa'da müntesir Söz gazetesinden ber-vech-i âfî nakl ediyoruz:

Seyyid Hüseyin hazretleri asırlardan beri Müslümanlığı müdâfaa eden en büyük İslâm devletinin harita-i âlemden büsbütün silineceği bir sırada Anadolu harekâtı milliyesinin zuhûruyla yalnız Türkiye'nin değil, bütün İslâm âleminin yeniden kuvvet ve hayatı bulduğunu ve istiklâllerini ihrâz husûsunda mutmain bulunduklarını beyân ettikten sonra nutkuna şu sûretle devâm etmişlerdir:

"Arkadaşlar, benim asıl bu akşam size söylemek istediğim nokta şudur: Biz müslümanlar ne idik, ne olduk? Niçin sukût ettik? Niçin hıristiyanlar bizi geçtiler? Büyük bir kitle-i İslâmiyyeyi ribka-i esâretleri altına aldılar. Geri kalan da eski kuvvetinden düştü, çok zayıfladı. Bunların sebepleri nedir? İşte huzûrunuzda bu akşam arz etmek istediğim nokta budur.

Kısa bir cümle ile bu büyük hâdise icmâl edilebilir. Biz büyütük, çünkü büyüklik seciyesine mâlik idik. Sukût ettik, çünkü o secâyâ-yi âliyyeyi gayb ettik. Biz müslümanlar büyütük, İslâm târîhini okuyanlar pekâla bilirler. Avrupa'ya medeniyeti biz verdik. Bugünkü medeniyet-i muhteşeme kurûn-ı vüstâda biz müslümanların sahâbet ve himâyesiyle yaşadı. Biz kuvvetli iken biz medenî iken Avrupalılar pek sönüklü, pek geri idiler. Avrupa baştanbaşa hurâfat ile dolu idi. Kurtuba'da, Tuleytula'da İslâmiyet'in âlî ve mübeccel esâslarını hurâfâta kalb ettik ve bi'n-netîce tabiatıyla sukût ettik.

Dinimiz bize: (لَيْسَ لِلنُّسَانِ إِلَّا^۱) (اطلب العلم ولو بالصين^۲) (ما سعى) düstûrlarını telkin ediyor. Biz onları tatbîk ettiğimiz zamanlar yükseldik. Sonra da hilâfîna olarak sa'y ve ma'rifeti bu iki miftâh-ı teâliyi terk ettiğimiz gün, süflî bir zevke mübtelâ olduğumuz gün hayatı hakîkiyyeyi gâib ettik ve sukûta başladık.

Sâ'ysizlik ve amelsizlik... İşte her yerde, dünyânın her tarafındaki müslümanlarda, Mısır'da, Rusya'da, Hind'de, Türkiye'de, hattâ Filipin'deki müslümanlarda işte bu sefâlet-i hayatıyyeyi tevlîd etti. Vaktiyle büyük adamlar, Peygamberimiz'in halefleri, dinimizin bu ulvî esâslarının tamâmî-i tatbîkine hasr-ı himmet ederlerdi. Onların ihmâlini hiçbir zaman tecvîz etmezlerdi. Fakat hani, son asırlarda hangi büyük müslüman çıkış da o eski güzel ve hayatı esâsları ihyâ için feryâd etti ve çalışti. Ben Hindistan'da doğdum, bir çocuktum, büyüdüm, son üç beş sene müstesnâ olmak üzere Hindistan'a hiçbir müslüman inkilâbcı geldiğini hatırlıyorum. Hattâ

ne de bir müslüman zâiri ayak bastı desem mübâlağa olmaz. Her yerde uyuşukluk, her yerde süflî bir rahatlığın bu netîce-i müessifeyi vereceği şüphesizdir. Hayat faâliyet ister. Şahsınızda tecrübe ediniz, rahatlık neticesi i'tibâriyla pek müellim ve mühliktir. İnsan çalışmalı te'mîn-i maîset için değil... fakat tabiatın zevî'l-hayât için lâ-yeteğayyer olan kânûn-ı faaliyetine ittibâ' için çalışmalı. Ben zengin olabilirim ve bir fakirle aramda fark: Nihâyet ihtiyâcât-ı maddiyyemde biraz daha fazlalık olacak, sofram güyâ biraz daha mükellef olacak ve nihâyet üzerini birkaç fazla tabak işgâl edecek ve yemekte olduğu gibi sâir şeyleerde böyle bî-lüzûm bir takım fazlalıklar. Fakat ne olacakmış! Her ikimiz de aynı ihtiyâc-ı maddîyi te'mîn ediyoruz. Bir köpek mahlûku da sokaklarda dolaştığı müddetçe yine mutlaka aynı ihtiyâci te'mîn ediyor. Fakat ihtiyâcat ve tezvvuk-ı ma'nevîyyemize gelince bundan farkımız yok. Bunda o birkaç fazla tehvîn-i ihtiyâca kâfî gelmiyor. Benim dînen, ırkan mensûb olduğum bir cemâat bir dereke-i süflîyyede bulundukça ben o cemâat arasında şahsen ne kadar yüksekte olsam yine kendimde bir azâb-ı vicdânî hissederim, yine aşağıyım. Bana âlî bir zevk verecek işte o cemâatin bir hava-yı istiklâl içinde teâlisidir.

Efendiler, biz bunun için bugün hummâlı mücâhedeler ediyoruz. Ve emin olunuz ki muvaffak olacağız. (Alkışlar) İslâm âlemi için bugün de, istikbâlde de siz Türkler dâimâ ön hatveyi atmış bulunacaksınız. Temennî edelim ki bugünkü harekât-ı azîmkârânenizde devâm edesiniz. Eski idâreler hakikaten çirkin idi. fakat şimdî Ankara'dan bir güneş parladi. Ziyâ ve harâret dağıtıdığı dindâşlardan bir in'ikâs-ı teâvün görüyor. Düstûrumuzu unutmayalım. Açıkla, susuzlukla yaşılmadığı gibi midesiz de yaşanılmaz. Yalnız fark birisinde serî, ötekinde batî bir netîce. Mâdem ki faâliyet mutlak, onu bî-lüzûm yerlerden ziyyâde müsmir sâhalarda tatbîk etmek ma'kûl değil midir?

Arkadaşlar! İçimizde kendi kendimizin derûnunda bir şu'le-i ziyâ parlatmaya çalışmalıyız. O şu'leyi ne kadar parlatır ise kimselerin seciye-i hakîkiyyesine o kadar yaklaşırız. İçinde bir nur, bir ziyâ olmayan hayatı [42] uzun menzilde nereye gideceğini ve nasıl hareket edeceğini mümkün değil ta'yîn edemez. O saman çöpü gibi suyun cereyânına tâbi olur ve dâimâ mensûb olduğu cemiyete menfaatten ziyyâde mazarrat tevlîd eder. Önünde her gelene takılır, ondan lisân-ı hâliyle imdâd taleb eder. İyi taraflara götürülse ne a'lâ! Ekseriya mezbelelere, sefâletlere sürüklendir. O pek zavallıdır. Pek acınak bir haldedir. Çünkü insan olduğunu ve insanlığın ma'nâsını bilmiyor. İşte bu nûr, maârif nûrundan ayrı bir seciye nûrudur. Memâlik-i mütemedînede her ferd

¹ "İlim Çin'de bile olsa isteyiniz." (Müslim)

² Necm Sûresi, 53/39. "İnsan sadece çalışmasının karşılığını alır."

nûr-ı maârifे mâlik olmayabilir, fakat hemen her ferd bu müncî nûr-ı seciyeye mâlik bulunuyor, bizim dinimiz bize bunu bahş ediyor.

Amerika'da bir müsâvât-ı mileliy়ে doğuyor. Bu işte zâten bizim dimizinin esâslarındandır. Ancak yirminci asırdaki parlak bir medeniyetin hatırlayabildiği bu uhuvvet-i hakikiyeyi bin üç yüz sene evvel Müslümanlık vaz' etmişti. Ben âlem-i İslâm'ın her hangi bir köşesine gittiğim zaman müslümanım demek kâfidir. Her yerde aynı misâfirperverlige ve aynı hürmete ma'rûz kalırım. Arabım, Acemim, Türküm, Hinduyum ilh demege hiç

de lüzüm yok. ³⁾ (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ). Hâlbuki hıristiyan bir İngiliz yine hıristiyan bir Almanya'ya gittiği zaman nesin suâline cevâben İngilizim der ve belki hüsn-i kabûl görmez. Aynı hürmetle karşılaşmak için mutlak Cerman olması lâzım.

Efendiler, Müslümanlık yalnız din değil, bilmeliyiz ki bir milliyettir de. Çünkü aynı derecede müntesibînini yek-diğerine rabt etmeyi esâs ittihâz etmiştir. Hulâsa arkadaşlar, işte böyle büyük bir dinin o hayatı esâsını yine ve son olarak tekrâr ederim: Sa'y ve ma'rifet. Her yerde, her zaman bu lâzım, çalışmak, bilmek ve yükselmek."

AFGAN EMİRİ'NİN İNGİLTERE'YE CİDDÎ NASÎHATLERİ

Afgan'la İngiltere hükümeti arasında muâhede akd olunduktan sonra Kânûnievvel 1337'de İngiliz hey'et-i murahhasası berây-ı vedâ' Emîr hazretlerinin huzûruna kabûl olunmuş ve millî elbiselerini lâbis olan Emânullah Hân hazretleri tarafından hey'et-i murahhasaya hitâben gâyet mühim bir nutuk îrâd buyurulmuştur. Bu nutkun aynen hârîce intîşârını hoş görmeyen İngilizler nutku tahrif etmişler, o sûretle Avrupa matbûâtına vermişlerdir. Hattâ İngilizlerin Hindistan'daki gazeteleri bile bu husûsta ba'zı neşriyat-ı kâzibede bulunmuşlardır. İşte geçen gün *Hâkimiyet-i Millîyye* gazetesinde neşr olunan nutuk bu tahrif olunmuş şeklidir ki Paris'te müntesîr *Şark-Garb Mecmû'ası*'ndan naklen tercüme olunmuştur. Nutkun metn-i sahîhi ahîren Afgan postasıyla gelmiştir. Afgan hükümetinin resmî ajansı olan *İblâğ* ile nîm resmî ceridesi bulunan *Emân-ı Afgan* gazetesi Emîr hazretlerinin nutkunu aynen derc etmektedirler. Fevkâlâde mühim olan ve Afgan hükümetinin İngiltere'ye karşı vaziyet ve ihtisâsât-ı hakikiyyesini gösteren bu siyâsi nutku Fârisîce'den ber-vech-i âfî aynen tercüme ediyoruz:

"Bugün görüyorum ki Afgan'la Britanya hükümeti arasında muâhede akdedilmiş ve her iki taraf yek-diğerinin ârzû ve ihtisâslarını takdîr husûsunda rızâ göstermişlerdir.

Tâ çocukluk zamanımdan beri bütün dünyâının, dünyâda mevcûd bütün akvâmin hürriyet ve istiklâllerini ârzû ediyordum. Hiçbir milletin hukük-ı hürriyet ve istiklâlinin ziyâını istemiyordum. Bi'l-hâssa kendi vatan ve saltanatımı tamâmiyet ve hâkimiyetten mahrûm görmeye aslâ tahammül edemiyordum.

Afganistan'ın bu hakk-ı sarîhinden mahrûmiyetine sebeb sîrf İngiltere hükümetini tanıyorum. Bundan do-

layı bütün düşüncemi devlet-i müşârun-ileyhânın muhâlefetine hasrediyordum. Şimdi dahi Afgan'ın istiklâlini, izzetini, şerefini muhâfaza için kanımın son katresini fedaya âmâdeyim.

Nitekim vaktiyle kendi milletime söylemişim ki hizmet-i millet uğrunda fedâ için âmâde bulduğum canımı onun istiklâlini müdâfaa için fedâ ediyorum. Lâkin bugün milletimin himmeti can ve istiklâlin her ikisini bana bahş ettiği için ben bunu kendim için iki katlı bir hayat bilerek milletimin hizmeti uğrunda tekrâr tekrâr fedâ edeceğim.

Vâkı'a muâhede müzâkeresi esnâsında fevkâlâde sefîrimiz Veli Hân'ın İngiltere'de Hindistan Nezâreti tarafından istikbâl edilmesi ve eskiden olduğu vechile bizim sefîrimizin Hindistan'da ibkâ edilmek istenilmesi gibi Britanya hükümetinin mesâ'i ve harekâti beni pek çok dilgîr ederek aramızdaki rişte-i münâsebâtın âdetâ kopmak derecelerine getirdiğini pekâla biliyorsunuz. Lâkin ahvâl-âşinâ olan Britanya hükümeti aradaki rişte-i münâsebât büsbütün kopmadan evvel bunun önüne geçti. Ben şimdi çok mesrûrum ki Britanya Devlet-i muazzaması en nihâyet Afgan'ın istiklâline tam ma'nâsiyla ihtirâm gösteriyor. Bunun netîcesi olmak üzeredir ki bütün [43] aramızdaki komşuluk münâsebâtını ikâme edebiliyoruz.

Şübhesiz bu münâsebât dostâne değildir. Sîrf muârefe ve komşuluk nev'indendir. Ancak diğer müşkilât ref' olunmak sûretiyle Lloyd George hazretlerinin tebrîk telgrafnâmesinde dostluk muâhedenâmesi diye ta'bîr ettikleri bu komşuluğun dostluğa mübeddel olacağından ümidvâr olabilirim.

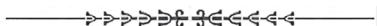
³⁾ "Mü'minler kardeşir." (Hucurât Sûresi, 49/10).

Ben âlem-i İslâm'ın hissiyâtından hiçbir türlü ayrılamam. Bunun için eğer Afgan milletinin samîmî dostluğunu İngiltere için lâzım ise benim hayr-hâhâne tavsiyelerime daha ziyâde hüsn-i kabûl göstersinler. Ben o vesâyâyi ilk mülâkâtimda size bildirmiştüm. Yine de hayr-hâhâne vesâyâ olmak üzere size tekrâr ediyorum.

Britanya hükümeti müslümanlara muhâlefete kalkışlığı günden i'tibâren bütün âlem-i İslâm'ı kendisinden rencide kilmiştir ki bundan hâsil olan zararlarınız hükümetinizce ma'lûmdur. Ve Türkiye Devleti'ne karşı ne kadar riâyetkâr bulunursanız Afgan milletinin kalbini de o nisbette kendi lehinize celb etmiş olursunuz. Âlem-i İslâm'ın diğer aksâmî sizden cefâ gördükçe Afganistan'ın size dost olacağına, yâhûd bizim şe'âir-i mukaddese-i İslâmiyyemez karşı geldikçe gerek Afganlıların, gerek hükümetlerinin lâ-kayd kalacağına hiçbir vakit inanmayıınız.

Kezâlik Hindistan'daki harekâtınıza da atf-î nazar etmek lâzımdır. Zîrâ Hindistan'ın bu feryâdları, bu şûrişleri artacak olursa bu mesâil öyle hudûd hatlarının mâni' olabileceği işlerden değildir. Britanya hükümetinin âlem-i İslâm'a karşı ta'kîb ettiği siyâseti değiştirmek istedığını Hâriciye vezîrimden işittim. Bundan tabî memnûnum. Serhaddeki kabâilimizin aradaki ırkî, cinsî, dînî revâbittan dolayı bizden hiçbir farkı yoktur. Binâenâleyh kendi refâh ve terakkimizi nasıl istersek onları da öyle isteriz. Onun için onların saâdet-i hakîkiyyeleri ugrünunda beslediğimiz âmal ve gösterdiğimiz harekâti İngiltere hükümeti de perverde ve izhâr etmelidir.

İngiltere'ye gittiğiniz zaman bu şifâhî sözlerimi Kral George hazretleriyle diğer makâmât-î âliyyeye tebliğ etmelisiniz."

GENÇ HIRİSTİYANLAR CEM'İYETİ

- 3 -

Bundan evvelki iki makâlede –İstanbul'da da şubeler küşadına muvaffak olan- Genç Hristiyanlar Cem'iyeti hakkında ba'zı umûmî ma'lûmât vermiş ve bi'l-hâssa kadın şubesinin faâliyetini ba'zı misâllerle îzâha çalışmıştım. Bi'n-netîce Hristiyan vahdetine çalışan, Hristiyan rûhunu telkin, telkih etmek gâyesini ta'kîb eden, birçok vesâit-i muhtelife ile gâfil İslâm gençlerini kendine mâl eden bu cem'iyetin ilk müessisi ile Cihân Komitesi hakkında da bugün biraz îzâhât vereceğiz.

"Genç Hristiyanlar Cem'iyeti'nin müessisi Sir George William'dır. George William, 1821 senesi Teşrînîevvel'inin 11'nci günü Londra civârında kâin Dolfenin karyesinde dünyâya gelmiştir. Pederi çiftlik sâhibi olup

sekiz evlâdi vardı. William bunların en genci idi. Pederi William'ı çiftçi olarak yetiştirmek istiyor, William ise bunu istemiyordu. Bu mesleğe karşı lâ-kayd idi. Birâderleriyle pederi William'ın çiftçiliğe merâkî olmadığını öğrenince Bridgewather şehrine gönderdiler ve Mister Hitchcock nâmında birinin ticârethânesine verdiler. William bu ticârethânedede kâtiplik vazîfesinde istihdâm ediliyordu.

William pek mutaassib ve mütevekkil bir hristiyanındı. Hristiyanlığa pek ziyâde merbût idi. William ebeveyninden ayrıldığı, aile ocağından ve terbiyesinden ve uzaklaştığı hâlde Hristiyanlığını zayıflatacak her şeyden uzak bulunuyordu. O zaman bulunduğu şehrde ahlâki bozacak an'anât-î dîniyyesiyle tezâd teşkil edecek birçok hâller vardı.

William, mağazada çalışan diğer arkadaşlarının maddî ve ma'nevî hayatını bozmakta ve an'anât-î Hristiyanîyyeye karşı lâ-kayd olduğunu görür ve bundan fevkâlâde müteessir olurdu. İyi bir Hristiyan terbiyesi almış olduğundan râbita-i Hristiyanîyyenin gevşemeye yüz tutması onu son derece dîlgîr ediyordu. William düşündü; Hristiyanlık'tan uzaklaşmakta olan fenâ arkadaşlarını İslâh etmek için hem-fikir iki üç arkadaş buldu. Bunlar kendişi kadar kuvvetli bir Hristiyan rûhuna mâlik degillerdi. Fakat bi't-tab' William'a tâbi' oldular. William bunlara haftada bir def'a ictimâ etmeleri lüzümunu kabûl ettirdi. Üç dört arkadaş kendi aralarında haftada bir def'a toplanmaya başladılar. Bi't-tab' bu ictimâlar husûsî idi. Diğer arkadaşlarına da ictimâda hâzır bulunmalarını teklîf ettiler ve bunda da muvaffak oldular. Meclislerinin adedi günden güne tezâyûd ediyor ve aralarında verilen karârlara hepsi mutâva'at ettiklerinden hepsinin hayâtlarında mühim bir tebeddül vukûa geliyordu.

İctimâ'lar büyümekte devâm etti. Müstahdemînin binâ ve hâneleri gayr-î kâfi gelmeye başladı ve daha büyük bir binanın lüzûmu hissedildi. Bunu William mağaza sâhibine söylemiyordu. Çünkü Hitchcock'un bu gibi şeylere ticaretten mâ'adâ şeylere karşı lâ-kayd olduğunu bilirdi. Nihâyet tereddüdle, mağaza sâhibinden büyük bir yer istediler. Hitchcock me'mûlün hilâfında olarak gençlerin mûrâaat-î vâki'alarını ehemmiyetle karşıladı. [44] Maksadlarına dâir tafsîlât istedi. Ve işin ehemmiyet ve fâidesine kâni' olarak ârzûları vech ile büyük bir yer verdi. Kendisi de bizzât cem'iyetlerine dâhil oldu. Ve evkâtından tasarruf ile gençlerin ictimâlarına bizzât iştirâk etmeye başladı. Kendi hayâtlarında pek mühim tahavvüler husûle geldiğini gören mağaza sâhibi evvelce bir amele ve işçi nazarıyla baktığı bu gençlerde yüksek fikirler müşâhede etmeye başladı. Hristiyanlığın teâlîsi için çalışmaya azm etmiş olan bu gençler, diğer şeylerde

de aynı teşkilâtın lüzüm-ı mevcûdiyetini his ve takdîr ettiler. Diğer yerlerden de murahhaslar isteyerek büyük bir ictimâ akdine karâr verdiler. 1844'de Haziran'ın altıncı günü George William'in yatak odasında ilk ictimâ akd edilmiş ve Genç Hristiyanlar Cem'iyeti o târihte doğmuştur. Bu i'tibâr ile George William Genç Hristiyanlar Cem'iyeti'ni 23 yaşında iken te'sîs etmiş oluyor. Bu ictimâda cem'iyetin maksad-ı teşekkülü hâzırûna mufassalan îzâh edildi.

"Yukarıda da söylenilen vechile George gâyet muta-assib bir hristiyan idi. aynı zamanda iyi bir ticâret adamı idi. bunun için hem kurduğu cem'iyetin terakkisine hem de ticaretine fevkâlâde ehemmiyet verebiliyordu. En sonra mağaza sâhibi kendisine ortak yaptı. 1894'te te'sîs-kerdesi olan cem'iyetin 50'nci sene-i devriyyesi münâsebetiyle dünyânın her tarafındaki cem'iyetlerde merâsim yapılmış, George William fevkâlâde ta'zîm ve tebcîl edilmiş ve hattâ Kral huzûruna kabûl ederek Hristiyanlığın tevhîdi gâyesi için mühim bir müessese vücûda getirmiş olan William'a en büyük rütbe ve nişâni tevcîh etmüştür. Sir William 1905 senesinde vefât etmiş ve hakkında mehîb ve muazzam mâtem merâsimi yapılarak Londra'da ekâbir ve e'âzîma mahsûs bir medfen olan St. Poll Kilisesi mezarlığına defn olumuştur."*

İşte Genç Hristiyanlar Cem'iyeti'nin müessisi ve sûret-i teşekkülü budur. Bu kadar basit bir sûrette başlayan bir ictimâ bugün müdhiş ve müteaddî bir cem'iyet hâline gelmiştir. Âtîde vereceğim şu ma'lûmât, bu cem'iyetin azamet ve dehşeti hakkında şübhе bırakmayacaktır zanederim.

§ Her yerde kök budak salmış olan Genç Hristiyanlar Cem'iyetlerini ve icrââtını temsîl eden bir komite vardır ki bu cem'iyetin Cihân Komitesi'dir. Komitenin adresi şudur: Cenova, İsviçre Jeneral De For Caddesi: 3. Komitenin on altı hey'ât-ı icrâiyyesi vardır. Bunun dokuzu Cenova'da biri Lozan'da, biri Bazel'de, biri Newyork'ta, biri Londra'da, biri Arhomes'de, biri de Filford'dadır.

§ Komitede birçok milletler nâmına a'zâ olup bunların da muhtelif merkezleri vardır. Bunlar o merkezde lâzım gelen teşkilât ve faâliyeti yapmaya me'mûrdurlar ki onları da hulâsa ediyorum:

Avustralya Lembord, Avusturya Viyana, Belçika Manhal, Brezilya Rio de Jenerio, Bulgaruya Sofya, Çin, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Britan-

ya (Britanya nâmına beş a'zâ mevcûd olup üçü Londra'da, biri Glaskov'da, biri Soses'dedir.) Hollanda, Macaristan, Hindistan, İtalya, Japonya, Şimâlî Amerika (Bir a'zâ ve bir fahrî kâtib Newyork'ta, biri Londra'da olmak üzere iki a'zâsı vardır), Norveç, Portekiz, Rusya, Cenûbî Amerika, Cenûbî Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye (Merkezi İstanbul'dur). Cem'iyetin Türkiye'de teşkilât yapmaya me'mûr olup İstanbul'da bulunan a'zâsı, Fincancılar Yokuşu'nda bulunan Amerika Misyoner Cem'iyeti ve Kitâb-ı Mukaddes Şirketi reis ve müdürü Doktor William Pitt'dir. Artık kâri'în-i kirâm bunu da anlayabilirler ki: Genç Hristiyanlar Cem'iyeti tamâmiyla bir misyoner teşkilâtıdır. Teşkilatın yegâne maksadı İslâm gençlerini Hristiyanlaştırmak, Hristiyan rûhunu neşr ve ta'mîm etmektir.

Komitenin Çek-Slovakya ve Yogo-Slavya'da a'zâ-yı müşâveresi de vardır. Kânûn-ı beyne'l-milelin 9, 10'uncu maddeleri mücebince Komite bütün memâlikteki cem'iyetleri ve icrââtı temsîl eder. Bu cem'iyetlerin mühim ve beyne'l-milel sıfat ve mâhiyyette her nevi işleri için bir vâsita makâmına kâimdir. Bu husûsta tevsî-i salâhiyet etmeye dahi me'mûrdur.

*
* *

Bu Komite'nin ne sûretle ve nerelerde cem'iyetler, şubeler, millî komite ve meclisler kûşâd ettiklerini ve hangi memleketlerde daha ziyâde tevsî-i faâliyet edebildiklerini diğer makâlelerime terk ederek şimdi birkaç söz ilâve etmek isterim.

Hristiyanlık nâm ve hesâbına çalışan bu cem'iyet, İstanbul'da faâliyete geçiyor, teşkilâtlar yapıyor ve bu faâliyet ve teşkilâta da Amerika Misyoner Cem'iyeti ve Kitâb-ı Mukaddes Şirketi reisi ve müdürü olan Doktor William Pitt me'mûr ediliyor. Demek ki cem'iyeti Türkiye'de temsîl eden bu zâttır. Türkiye'deki İslâm ve Türk gençlerini ahlâkan, ilmen, bedenen yükseltecek olan zat, misyoner cem'iyeti ve Kitâb-ı [45] Mukaddes Şirketi reis ve müdürü tarafından açılan bu reisin fikrini, bu misyonerin düşüncelerini neşr ve ta'mîm vazîfesiyle mükellef olan müesseselerdir. Artık bu gençler, bu hanîmefendiler bize istedikleri kadar milliyetten, hamiyetten bahsetsinler. Bundan sonra onların sözlerine inanacak kadar sâfderûn kalmamıştır. Bunlar rûhlarına pek uygun gelen bu müesseselerle haşr u neşr olsalar da ikide birde milliyet ve hamiyetten dem vurmasalar çok iyi yaparlar.

* Genç Hristiyanlar Cem'iyeti'nin müessisi olan William hakkında bu ma'lûmât, müşârun-ileyhin yüzüncü sene-i devriyye-i velâdeti (1821-1921) münâsebetiyle Amerikan Genç Hristiyanlar Cem'iyeti'nin İstanbul Şubesi'nde Hollandalı misyoner Mister Van Yommel tarafından verilen İngilizce konferanstan muktebestir.

FRANSA - İNGİLTERE REKÂBETİ ve ÂLEM-i İslâm

Harb-i Umûmî, hiç şüphesiz bir isti'mâr harbi idi. Avrupa'nın büyük devletleri Rusya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya... Asker ve mühimmât ile, emvâl ile, nüfûz ile dolmuş, taşmak istiyorlardı. Bütün bu devletler için nüvelerini teşkil eden asıl memleketler hâricinde nefîs ve lezîz yeni müstemlekeler taharrî ederek bunları kemâl-i iştihâ ile ve kemâl-i âfiyetle tenâvül eylemek en bâriz bir hedef-i siyâsî ve müsterekleri idi.

Amerika, Afrika ve Avustralya'yı, Asya'nın kîsm-i azîmini senelerden beri hîrs-i tasallut ve temessüklerini teskîn için bir hân-i yağma hâline çeviren Avrupa'nın emperyalist ve kapitalist sporcuları aynı maksada erişmek için birbirleriyle müsâbaka edercesine koşarken Şark-ı Karîb'e geldikleri zaman ayakları birbirlerine takılmışlardı.

Şark-ı Karîb... İşte kendileri için senelerden ve senelerden beri pâkîze ve latîf edâsiyla göz süren, cilve eden uzaktan saâdetler va'd eden yâr-i dil-âşûb... Buna kavuşmak ve sonra neşve-i visaliyle mâ dâme'l-hayât sermest-i saâdet olmak. Avrupa'nın büyük devletleri, bunun için sîrf bunun için çalışıyorlar, rekâbete girişiyorlar, birbirlerini atlatmaya, birbirlerini aldatmaya çabalıyorlardı. Sîrf bu zavallı, bu gözleri kapalı, bu kâfî derecede açılmamış Şark-ı Karîb için, ta'bîr-i sahîhi ile âlem-i İslâm'ın bu en dil-rübâ kîsmî için...

Bu i'tibârla Avrupa'nın bu Salîbî hükümetleri sîrf menfaatlerini, hîrs ve tama'larını teskîn için âlem-i İslâm'ın bu en mu'tenâ aksâmına saldırmak istiyorlardı. Eğer bu hân-i yağmadan herkes hissesine kanâat edeydi, yâhûd herkes kendine kanâatkârâne bir hisse ayıraydı şübhесiz ne Avrupa manzûme-i düveliyyesi teşekkül eder, ne de bu manzûme-i düveliyyeler arasında dört beş sene devâm eden ve hâlâ temâdî etmekde bulunan Harb-i Umûmî fâciâsi temsîl edilirdi. Fakat kâfî derecede uyuşmadıkları için aralarında silâh patlamış, bizim için en hafif zarar tevlîd etmesi melhûz zümreye sîrf müdaaa-i nefs ve te'mîn-i mevcûdiyyet kaygısıyla Türkiye iştirâk etmiş idi.

Türkiye, pek iyi biliyordu ki kavga hep kendisi için oluyor. Kendisini harita-i âlemden büsbütün yok etmek için oluyor. Hulâsa Harb-i Umûmî'nin sâik-i hakikisi bu İslâm ülkelerinin taksîmi olduğunu biliyordu ve pek vâzih anlaşılıyordu ki eski Çar Rusyası İstanbul'a, ve kâbil olursa İskenderun'a sarkmak istiyor, Wilhelm'in Almanyası Berlin-Bağdad hattının hâkim-i yegânesi olmak istiyor, Fransa Suriye'yi istiyor, Kilikya'yi istiyor, İtalya Arnavutluk'u, Anadolu'nun bilmem neresini isti-

yor ve nihâyet İngiltere her yeri istiyor, Irak'ı Suriye'yi, Cezîretü'l-Arab'ı, Mısır'ı, İran'ı... bitmez tükenmez bir hîrs ve tama'la, doymaz, doymak bilmez bir oburlukla mütemâdiyen bütün âlem-i İslâm'ı benimsemek ihtiyâsiyla çırpinıyor.

Bu gâyeleri tatmîn için alevlenen Umûmî Harb nihâyet İngiltere'nin bulunduğu ve İngiltere'nin sürükle-diği manzûme-i düveliyyeden sarîh galebesiyle söndüğü vakit, bütün bu hân-i yağmadan avucunda ve ağızında en büyük lokmalarla kalkan âlem-i İslâm'ın en kaviyyü'-şekîme düşmanı İngiltere olmuştu:

Artık İngiltere o zamana kadar güya muvakkat bir işgâli altında bulundurduğu Mısır kit'asını büsbütün himâyesi altına almış, Irak'ı, el-Cezîre'yi istilâ etmiş, Hicaz'ı ve Cezîretü'l-Arab'ı avucu içine almış, Filistin'i, Su-riye'yi işgâl etmiş, Boğazlar'a temellük etmiş, İstanbul'u işgâl etmiş, Kafkasya'ya el uzatmış, İran'a kol salmış bir hâlde bulunuyordu. Ta'bîr-i âharla Harb-i Umûmî'den İngiltere alem-i İslâm'ı baştanbaşa istilâ etmiş bir hâlde çıkışmış oluyordu.

Buna mukâbil Avrupa'nın diğer müstemlekecileri doğrudan doğruya mağlûb ve perîşân olanlarından sarf-i nazar, kendi manzûmesinden bulunanları bile âdetâ hiç denilecek bir hisseye mazhar olamamıştı. Fransa bin müşkilât ile Filistin dâhil olmadığı hâlde yalnız kanlı bir Suriye ve kanlı bir Kilikya ile, İtalya ise serâb-âsâ bir mintika-i nüfûz va'd ve hevâsiyla Harb-i Umûmî sahîfesini kapamaya muztar kalmış idi.

Bi'l-hâssa Fransa pek güzel görüyor ve anlıyordu ki İngiltere kendisini bu âlem-i İslâm'ın taksîmi mâcerâsında adamaklı aldatmıştı. Fransa, bir Almanya rekâbeti hatırlıra bir Alzas-Loren hatırlına [46] bütün şarttaki asır-dîde mevkî' ve nüfûzunu gâib etmiş, İngiltere'nin menfaatine bütün âlem-i İslâm'da ihmâr etmek istediği şahika-i iştihâri hâk ile yeksan eylemişti.

Fransa, İngiltere ile birlikte hareket etmekle zâhiren gâlib ve fakat hakikatte mağlûb bulunuyordu. Fransa, Harb-i Umûmî'de en ziyâde telefât veren, en ziyâde arâzîsi tahrîb olunan bir hükümetti. Fransa Harb-i Umûmî üzerine en ziyâde cihandaki alacakları muhtaraya girmiştir, Rusya borçlarını tanıtmayıordu, Almanya deruhde ettiği tazmînâtı vermekte te'allül ediyordu. Büttün Fransa'nın kîsm-i şîmâlisindeki arâzî bir harâbezârı andırıyordu. İki milyona karîb zâyi'âtın memleketinde açtığı yaralar hâlâ kanıyorodu. Buna mukâbil Alzas-Loren ile Suriye'nin bir parçası ve nihâyet Kilikya'nın bir parçası, öyle iki parça ki kan ile ateş ile alevle mâl-â-mâl..

Şübheler buna mukâbil İngiltere nice iklimler, ma'mûreler sâhibi olmuş, nice hazâin-i servete mâlik olmuş idi. Sonra hakikatte Fransa'nın başında bir âmir ve nâhî vaziyette bulunuyordu. Onun elinde bir bâzîçe-i hevesât oluyordu.

Bütün mahrûmiyetlere, bütün bu istifâdesizliğe rağmen hâlâ Suriye'de, hâlâ Kilikya'da harbin devâm etmesi Fransa için elîm uçurumlar ihmâr ediyordu. Suriye'de Kilikya'da evvelâ Faysal ile sonra Kuvâ-yı Millîye ile çarpışıyordu. Boyuna kan döküyor, azîm masraflara giriyordu.

Fi'l-hakika Fransa Harb-i Umûmî'nin bahsettiği neşve-i gâlibiyet devrelerini geçirdikten sonra mevki'i hakikisini ta'yîn ve takdîr için uzun uzun düşünmeye mecbûr kaldı. Karşısında kendisine müttefik rolüyla refâkat eden İngiltere'nin hakikatte i'timâd edilemeyecek en tehlikeli bir yoldaş olduğunu artık takdîr ediyordu.

Ne zaman Avrupa'da kendi lehinde bir mes'eleyi halletmeye kalkışırsa derhâl dost maskesi altındaki bu harîs düşman dişlerini gösteriyor ve tehdîd ediyor. Ne zaman Fransa Şark-ı Karîb'deki nasîbsizliğinden bahse yeltenirse derhâl bu müttefik kiyâfetindeki rakib garbâkî ba'zı hatarnâk müzmin yaraları karışdırarak onu tâhzîr ve tenvîme icbâr ediyordu.

Bunun anlaşılmayacak bir noktası kalmamıştı. Fransa'nın cihân emperyalizminde ve kapitalizminde kendisine şimdî bir rakîb olmasını, müstakbelde ise bir tehlike olmasını İngiltere istemiyor. Binâenaleyh Fransa için tamâmiyla tavazzuh eden bu vaziyet karşısında yapacak tek bir şeyi kalmış idi. Kendisini derleyip toplamak, yavaş yavaş toplamak ve sonra hâricde zâhirler ve istinâdgâhlar tedârik ederek yarının en müdhiş rakibi, en bî-emân düşmanı olan bugünkü dostu için, İngiltere için kuvvetli bir mücâdele planı ihmâr eylemek.

Birîyan'ın zeki dimâğı derhâl karârını verdi. Ve Fransa için halli en mühim ve müsta'cel olan Suriye mes'elesini kangren olmaktan kurtarmayı azm etti. Zîrâ cenûbda Emîr Abdullah ile beraber müstemlekeci İngiltere'nin Şarkî Ürdün ve Filistin tehdîdi, Şarkta İngiltere'nin Irak tehdîdi, şîmâlden Türkiye tehdîdi.

Güç hâlle girebildiği Suriye'de Fransa henüz yerini ısıtmadan çekiliп gitmek.. Bu elîm bir şey olacaktı. Husûsiyle boyuna kan dökülür, altınlar eritilirdi, işte bu sâiklerdir ki bu siyâsî mecbûriyyettir ki Fransa Türkiye ile Ankara İtilâfnâmesi'ni akd ederek Kilikya'yı tahliyeyi intâc etmiş idi.

Türkiye ile akd edilen bu i'tilâfnâmeden sonra Suriye cihetinden artık emin olabilirdi. Ta'bîr-i diğerle müzmin

bir şekil alması muhtemel bir yara azçok temizlenmiş ve sarılmış idi.

Şimdi Fransa bu ilk hatveden sonra ikinci bir hat ve atmak istiyor ve kendisine cidâl-ı müstakbelde nâfi' bir zâhîre olan ihtiyâcını tatmîn eylemek ârzû ediyor. Bu zâhîr, bu istinâdgâh kim olabilir? Avrupa'da Almanya'dan henüz daha rû'yet edilmemiş hesâbler vardı. Rusya ile de şimdilik aynı vaziyet, İtalya'ya gelince o da bucalemun gibi bir şey. Binâenaleyh Avrupa'da kendisi ile hîn-i hâcette İngiltere'ye karşı koyabilecek hâl-i hâzırda kâfî anâsır mevcûd değildi. Olsa bile biraz zamana muhtâcdı.

Bunun için Fransa derhâl yüzünü Şark-ı Karîb'e, âlem-i İslâm'a tevcîh etmeye muzar kâhiyordu. Öyle bir âlem-i İslâm ki nüfusu üç yüz milyonu mütecâviz, zindeliği mahfûz, müstakbelde en mühim bir menba'-ı nüfûz ve kudret olacak bir âlem-i azîm... Husûsiyle bu âlemin yirmi milyonu mütecâviz bir kısmı kendi idâresi altında bulunmak i'tibâriyla bu âlem-i feyz-dârin bir aleyhdârlığı derhâl zîr-i idâresindeki aksâmi da tehlikeye ilkâ edebilecek bir vaziyette bulunuyor.

Demek oluyor ki Bahr-i Muhît-i Atlasi'den Bahr-i Muhît-i Kebîr'e kadar o zaman geniş bir sâha var ki bunu kendine cezb etmek hem yed-i idâresindeki Cezâyîr, Tunus için mandası altındaki Suriye için hâl-i hâzır i'tibâriyla zarûrî, hem müstakbelde İngiltere rekâbeti için de elzem bir şey idi. Aksi takdîrde Cezâyîr'de, Tunus'da, Suriye'de patlayacak bir silâh, açılacak yeni bir sâha-i ceng ü cidâl mübâlağasız Fransa için bir uçurumdur. Husûsiyle Matin ser-muharriri İstefan Lozan'ın îzâhi vechile de Fransa gözünün önünde pek vâzih görüyor ki İngiltere'nin [47] âlem-i İslâm'a olan düşmanlığı sâikasıyla ve bu düşmanlığın iktizâ ettiği siyâset sâikasıyladır ki bugün Mısır "mevtâ meşheri" olmuştur. Hindistan şiddet ve taz-yîk neticesinde tehlikeli bir vaziyet almış, Hicaz'da ve Arabistan'daki beceriksizlikleri, İstanbul'daki huşûnetleri, Asya-yı Sugra'da tertîb ettiği ceng ü cidâller, kan ve imhâ siyâsetleri yüzünden İngiltere pek ciddî bir devreye intikâl etmiştir.

Binâenaleyh Fransa, İngiltere'nin bütün âlem-i İslâm'a karşı olan vâzih düşmanlığından kendisine bir istifâde yolu aramaya başlıyor ve bununla âlem-i İslâm'ın elinde bulundurduğu bir parçasını muhâfaza ile diğer taraftan rakibi olan İngiltere'yi en can alacak noktasından vurmak ve bu miyânda ayrıca menâfi te'mîn edebildiği takdîrde ona da nâîl olmak ârzû ediyor.

Fi'l-hakika Fransa dört beş asırdan beri şark ile Türkiye ile münâsibâtta bulunmuş, samîmiyet te'mîn etmek istemiş, Şark-ı Karîb'de mektepler açmış, açtırmış, hatta harsını telkin ve telkîh etmiş ve borç vermiş, nüfûz

ve i'tibâr sâhibi olmuş, hulâsa âlem-i İslâm'da en ziyâde alâkaları bulunan bir hükûmetti.

Bu dakik devrede ufak bir göz açılığı, bir uyanıklık ona daha nice menâfi' va'd etmektedir. Âlem-i İslâm bir define-i servet değil mi idi? Petroller, madenler, şimen-diferler, türlü müessesât ve teşebbüsât-ı sinâ'îyye hep burada meknûz bulunmuyor mu idi? En ufak bir hatâ-yı siyâsî bütün bu maksûd gâyeleri bir lemha-i basarda zîr u zeber edemez mi idi? Husûsiyle bunların kâffesini be-nimsemek isteyen İngiltere gibi karşısında bir de rakib bulunursa

İşte bu sâiklerdir ki Fransa'yı âlem-i İslâm'da kendi ta'bîrinde "dost" ve bî-taraf bir ta'bîr ile "tarafdar" kılmıştır.

Fransa menfaat-i hakikiyesi iktizâsı olarak hâl-i hâzırda evvelen husûsî olarak Türkiye, sâniyen umûmî olarak âlem-i İslâm ile anlaşmak mecbûriyetinde bulunuyor. Fransa'nın bu sâik ile akdettiği Ankara İtilâfnâmesi ile te'mîn ettiği menfaat-i siyâsiyyeyi İstefan Lozan'ın âtîdeki satırları beleğan mâ-belağ ifâdeye kâfidir:

"Fas'tan gelenleri isticvâb ediniz. Bunlar Fas Sultanı'nın Ankara İtilâfnâmesi'ne muttalî' olduğu zaman bir sadâ-yı memnûniyyet izharından men'-i nefs edemediğini ve en uzaktaki aşiretlerin bile meserretlerine serbestî-i cereyân verdiklerini size söyleyeceklerdir.

"Onlar size Afrika'da bütün İslâm kitlesinin nazârları Ankara'ya ve Asya-yı Suğrâ'ya müteveccih bulunduğu ve iyi davranışmasını bilecek olursak kapımızın anahtarı bir asır için elimizde sağlam olarak duracağını ve elini ne sûretle olursa olsun gevşetecek olursak müslümanların bize bağladıkları ümidiyor pek çok seneler için mahva mahkûm olacağını söyleyeceklerdir.

"Eğer iyi davranışabilsek bütün Fas'ta Mareşal Li-yotey tarafından iki sene içinde tamâmen iâde-i sulh ve sükûn kâbil olacağını ve hüsni sûretle idâre-i umûr etmeyi bilmeyecek olursak yalnız Fas'a değil hattâ Cezâyir'e, Tunus'a, Sudan'a da daha çok taburlar gön-

dermek mecbûriyetinde kalacağımızı söyleyeceklerdir. Diğerlerinin hatâları, onlardan istifâde etmek yolunu bilirse müfid olabilir. Yunanlılara hoş görünmek için Türklerle sataşmakla İngilizler dünyânın en ağır hatâsını irtikâb etmiş oldular.

"Derin telâtumlarını kâfî derecede muvâzene kâbil olmayan bu kuvveti hüsni isti'mâl ederek İslâm âleminin iki nokta-i müttekâsından şarttakini sağlam sûrette elinde tutan Fransa bugün garbda bulunan ikinci noktayı elde etmeye kolayca muvaffak olabilir..."

İşte müstakbel siyâsetinde bu muvaffakiyetini te'mîn etmek içindir ki Fransa, Türkiye-Yunan harbine nihâyet vermek üzere Hâriciye nâzirlarının toplandığı Paris Konferansı'nda Türkiye'ye tarafdar bir vaziyet almış ve koyu mutaassib Katolik *Deba* gazetesinden mâ'adâ bî'l-umûm Fransız gazeteleri Türkiye ve âlem-i İslâm lehinde makâleler neşr, Türkiye da'vâsını müdâfaa etmeye ve Fransız esfâr-ı umûmiyyesinde âlem-i İslâm lehine bir cereyân husûle gelmeye başlamıştır.

Yine aynı te'sîrât ile daha geçenlerde Paris'in en mu'tenâ bir mahallinde bir müessese-i İslâmiyye, bir câmi'-i şerîfin te'sîs ve küşâdına mübâderet edilmiş idi. Yine Avrupa'dan vârid olan haberlere nazaran Paris'te 30 Haziran'da yâhûd 15 Temmuz'da beyne'l-milel bir İslâm Kongresi ihmâr ve küşâdını Fransa düşünmekte imiş. Bundan mâ'adâ Fransa Reisicümhuru Mileran'ın seyâhate çıktığı zaman Fas ve Cezâyir'i, hulâsa Afrika-yı Şimâlî'deki aktâr-ı İslâmiyyeyi evvel-emirde tercih etmesi de gösteriyor ki Fransa bütün âlem-i İslâm'ı kendine tarafdar kılmak istiyor.

Şübhesiz ki bu Fransa için ta'kîb edilecek en doğru bir yoldur. Zîrâ unutmalıdır ki bütün âlem-i İslâm'ın hayatına en fecî' bir sûrette sû-i kasdda bulunan İngiltere devlet-i harîsası, aynı zamanda Fransa için en hatarnâk bir uçurum hazırlıyor. İngiltere Fransa'nın öyle dost maskesi altında saklanan mühiş bir rakibi, bir hasmidir ki âlem-i İslâm, Fransa'ya zâhir ve istinâdgâh olmadıkça onun hûnîn pençelerinden kurtulamayacaktır.

[48]

HİNDİSTAN'DA İSTİKLÂL MÜCÂHEDELERİ

Âtîdeki haberler son posta ile gelen Kâbil'de müntesir yevmî *Afgan* gazetesinden aynen tercüme olunmuştur:

Hapishaneden mücâhidlere beyânnâme – *Afgan* re-fik-i muhteremimiz, İngilizler tarafından tevkif olunan Hind mücâhidleri rüesâsından Doktor Seyfeddin Keçili'nün İngilizlerle hâl-i mücâdelede bulunan bütün Hind hürriyet-perverlerine hitâben hapishaneden gönderdikleri bir beyânnâmenin sûretini derc ediyor. Hindistan'ın

en büyük inkılâbcılarından olan müşârun-ileyh Doktor Seyfeddin beyânnâmelerinde diyor ki:

"Ey Müslüman gaziler! Cenâb-ı Hâlik-ı Zü'l-Celâl'in ahkâmiyla amel husûsunda dâimâ faâliyyette bulununuz. Zamîriniz rehnümâınız olsun. Hindistan'ın aşkî için bütün rahatınızı, bütün zevklerinizi fedâ ediniz. Hürriyet ve istiklâlin hâlikî olan Allahu azîmû'ş-şân size muvaffakiyetler, hayır ve bereketler ihsân buyursun."

Hind İstiklâl Banknotları – İngiliz polisleri Delhi'de bulunan Hind Hilâfet Cem'iyeti Merkez-i Umûmîsi'ne bir baskın yaparak taharrîyâtta bulunmuşlar, 1922 senesi için ihmâr olunan Hind İstiklâl Banknotları'nı müsâdere etmişlerdir.

Kalküta'da karışıklıkların devâmi – Hayli zaman dan beri Kalküta'da devâm eden isyânlar, karışıklıklar, birçok ze-vâtin tevkif olunmasına rağmen el-ân devâm etmektedir.

İngilizlerin şiddetli tehdîdleri – İngiliz hükümeti ahîren Hindistan'da bir beyânnâme neşr ederek ba'demâ harekât-ı isyâniyye devâm ettiği takdîrde hilâf-ı sâbık ahkâm-ı şedîde icrâsına tevessül edeceğini bildirmiştir.

Hind ahâlisi bu tehdîde hiç ehemmiyet vermemişler, "İngiliz hükümeti bundan evvel hangi merhametli kânûn tatbîk etti ki şimdiden sonra daha şiddetli kânûnlar vaz' etmek sûretille bizi tehdîd ediyor? Millet murahhasarını, din ulularını hapis ettikten sonra İngilizlerin yapacağı daha ne kalmıştır?" diyerek hareketlerine devâm etmeye bulunmuşlardır.

İngiliz tazîyîkinin teşâdi – Hindistan'da İngilizlere karşı i'lân edilmekte olan boykot son günlerde büyük mik-yâsta tatbîk edilmeye başlamasından dolayı İngilizler Hilâfet Cem'iyeti'ni dağıtmak ve fedâkârân-ı milleti tevkif etmek için her tarafta yeni bir takım mahkemeler ikâme etmişlerdir. İngilizlerin bu tedbîre mürâcaattan maksadları pek ziyâde tevessü' eden boykot harekâtının önüne geçmektir. Bu mahkemeler bir taraftan tehdîd, diğer taraftan da tedâbîr-i müsellâhâne ile, beyânnâmeler, risâleler neşr etmek sûretille hareketi durdurmaya çalışmaktadırlar. Hindistan'ın millî gazeteleri diyorlar ki:

"Hükûmet bu gibi vâhî tedbîrlere maksadına hiçbir zaman muvaffak olamayacaktır. İngilizler kendilerinin iyi yaptığını, boykotcuların ise fenâ hareketlerde bulunduklarını propaganda için Hindistan posta ve telgraf me'mûrlarına emirler vermiştir. Kezâlik hükümet mektepleriyle resmî mahkemelerin işlerinde devâm ederek

milliyet-perverlerin fikirlerine kapılmamaları hakkında teblîgâtta bulunmuştur. Diğer taraftan tevkifâta devâm ediyorlar. Dînî, millî murahhasların hilafet cem'iyetinin gönüllü fedâkârlarının harekâtını kânûna muhâlif addedip her yerde umûmî ve husûsî meclisleri kapatıyorlar. Hilâfet Cem'iyeti'nin birçok rüesâ ve gönüllülerini bilâ-merhamet hapsediyorlar. Hind Kongresi'ni Hilâfet cem'iyetlerini taharrî ediyorlar, mektupları, dağılan beyânnâmeleri, fetvâları zabt ediyorlar. Bu beyânnâmelerle fetvâları çarşılarda, pazarlarda tevzî' eden zevâti derhâl tevkif ediyorlar.

İngilizlerin bu kadar zulüm ve şiddetine rağmen Hindistan istiklâli için bütün mâ-meleklerini, canlarını fedâ eden mücâhidler boykot hareketini alabildiğine ta'mîm ediyorlar. Hükûmetin gözü önünde meclisler akd ederek karârlar veriyorlar ve bu karârlarını icrâ ettiriyorlar. Hilâfet Cem'iyeti'nin gönüllü mücâhidleri millî elbiseler giyerek çarşılarda, pazarlarda dolaşıyorlar. Halkı heye-cana getiriyorlar. Bar bar bağırıyorlar:

– Nerede İngiliz polisleri? Gelsinler, bizi de mahbûslar sırasına yazsınlar, bizi de mahkûm etsinler.

Hindliler, bu hareketi takviye için o derece fedâkârâne çalışıyorlar ki bütün kadınlar her şeyi terk ederek yerli ma'mûlât ihmârına çalışmaktadırlar.

Bihar Eyâleti'ndeki kıyâm – Bihar Eyâleti'nin şimâlinde Çemparen tevâbi'nde kıyâmcılardan mürekkeb bir cemm-i gafîr büyük bir İngiliz fabrikasına hücum ederek bütün emti'asını yağma etmişlerdir. Fabrikaya muttasıl olan binâları da târâc ettikten sonra yakmışlardır. Bu miyânda birçok İngiliz mağazaları, Avrupalı binâları da yağma edilmiştir. Bu vak'a esnâsında İngiliz polisleri kaçip gizlenmişler, hiçbir harekette bulunmamışlardır. Oradaki vaziyet şimdî o kadar müşkil bir sahaya girmiştir ki İngilizler Şîmâlı Hindistan'da Çin hudûdunda bulunan Kürke kabâilinden mürekkeb bir ordu göndermeye mecbûr olmuşlardır.

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da Tâcîddin Dergâhi

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

وَالله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم

27 Nisan 1922

30 Şa'bân 1340

Perşembe

27 Nisan 1338

Cild: 20 - Aded: 499

Mündericât:

İslâm Usûl-i Siyâsiyyesi - Hakk-ı Teşrî'

Bir cem'iyet için en iyi usûl-i siyâsiyye – Hâkimiyet-i şer'iyyeye inkı'yâd – Hükümeti murâkabe hakkı –
İslâm'da milleti temsîl tarzı – Müslüman meb'ûsânda fîrkacılık yoktur –
Hey'et-i Temsiliyye'nin hâ'iz olduğu hukûk ve imtiyâzât –
Garbda hakk-ı teşrî'in parlamentolara inhisârını müstelzim sebebeler İslâm'da mevcûd değildir –
İslâm'da hakk-ı teşrî', ehliyet ve salâhiyet mes'elesidir.

Said Halim Paşa

Oruc'un Hikmet-i Şer'iyyesi

Nefsi me'âsîden ictinâba alıştırmak – Îrâdeyi terbiye – Ahlâki tehzîb – Hâkimiyet-i nefsiyyeyi te'mîn –
Hey'et-i ictimâiyyeyi ıslâh – Hâkimiyet-i nefsiyyenin ehemmiyeti – Murâkabe-i ilâhiyyeyi kalbe yerlestirmek.

Aksekili Ahmed Hamdi

İstanbul'da Sefâhet – Türk Kadını Frenkleşiyor

Suküt-ı ahlâkin tehlikeli şeke girmesi – Zuhûru melhûz müdhiş aksülamel –
Hâkimiyet-i millîyyenin ziyâî mevcûdiyet-i ictimâiyye için elîm bir felâkettir –
Milleti garbılıştırmak isteyenlerin te'sîr-i tahrîbkârîsi – Türk kadınının şimdiki kisvesi –
Frenk kadınına benzemek hevesi.

Umûr-ı Şer'iyye Vekâleti'nin Beyânnâmesi

Irak'ta İngiliz Entrikalari

Afgan Sefîrinin Tebrîknâmesi

[50] İSLÂM'DA TEŞKÎLÂT-I SİYÂSİYYE İslâm Usûl-i Siyâsiyyesî

Bir cem'iyet için en güzel usûl-i siyâsiyye kendi usûl-i ictimâiyyesinin ihtiyâcatına en mükemmel bir sûrette tekâbül eden, kendi siyâsî mebde'lerini en güzel bir tarzda îzâha muvaffak olan el-hâsil onun en sâdik ve en sahîh bir ifâdesi bulunan usûldür. Biz işte bu mebde'den yürüyerek İslâm için en mükemmel usûl-i siyâsiyyenin hangisi olmak îcâb edeceğini ta'yîne çalışacağız.

Yukarıda söylediğimiz vechile cem'iyet-i İslâmiyyenin hâkimiyet-i şer'iyyeye münkâd olması demek kavânîn-i ahlâkiyye ve ictimâiyye-i şerîatin efrâd-ı cem'iyetten herbirine tâhîl ettiği vezâifi her ferd ayrı ayrı ifâ etmek, umûm tarafından muhterem ve mutâ' tutulmasını ayrı ayrı murakabede bulunmak demektir.

O hâlde müslümanları sevk ve idâre eden maddeten sâbit bir hak vardır ki o da budur. Evet, her müslüman hükûmetçe şerîatin muhterem ve mutâ' tutulmasını ve ahkâm-ı celîlesinin mükemmel bir sûrette tatbîk edilmesini murâkabe vazîfe-i dîniyyesiyle mükellefdır ki bundan hükûmeti murâkabe hakkı kendisinin hiç i'tirâz götürmeyecek bir hakk-ı İslâmîsi olacağı tabiatıyla meydana çıkar.

O hâlde İslâm'da usûl-i siyâsiyye ancak milleti temsîl sûretiyle olabilir. Ancak sınıflar arasındaki rekâbetlerin mechûl bulunduğu, gâye ve temâyûlât-ı ictimâiyyenin kat'iyen tehâlüf etmeyerek umûm için vahdetini muhâfaza ettiği cem'iyet-i İslâmiyyede milleti temsîl usûlü bî'l-mecbûriye garbdaki tarzdan büsbütün başka olmak îcâb eder.

Evet, rûhuyla, gâyesiyle, terkîbiyle el-hâsil hukukuya, imtiyâzâtiyla bunun ötekinden ayrı olması mecbûrîdir.

Binâenaleyh cem'iyet-i İslâmiyyeyi temsîl edecek hey'et milletin güzîdelerinden teşekkürîl edecek ve orada esâsen milletin muhtelif sıfatlarını samîmî bir sûrette yek-diğerine bağlayan vahdetle mütenâsib bir sükûn ve âheng-i siyâsî hüküm-rân olacaktır. Demek ki bu hey'et, ictimâiyyât sâhasında mevcûd olan teâzudu siyâsiyyât sâhasında da tezâhür ettirmek vazîfesiyle mükelleftir.

O hâlde Müslüman Meclis-i Meb'ûsân'ında ne komünist, ne sosyalist ferdler görülecek, ne cumhuriyet, ne sultanat tarafdarları bulunacak, yalnız şerîatin evâmir-i hakîmânesini en mükemmel bir sûrette tatbîk etmekten ibâret bulunan gâye-i müsterekeye vakf-ı hayatı etmiş, aynı maksadı ta'kîb eden insanlar görülecektir ki şâyed ârzûlarında ihtilâf vuku' bulursa ancak o müsterek gâyeyi istihâl için mürâcaat olunacak vesâiti ta'yîn husûsunda vuku' bulacaktır.

Binâenaleyh milletin mümessilleri te'mîn-i galebe veya tâhakküm maksadıyla birbirlerine girmeyecekler, bilakis gâye-i müsterekeye hizmet için yek-diğerlerine muâvenette buluna-

caklardır. Demek bunlar murâkabelerini ihtirâs, hased, kin, rekâbet gibi hislerden mücerred olarak ifâ edecekler. Yani faâliyet-i beşeriyyeyi en müfid ve en müsmir kilan şerâit dâhilinde iş göreceklerdir.

Bu hey'et-i temsiliyyenin hâiz olacağı hukûk ve imtiyâzâta gelince bunlar kendisine hükûmetin en vâsi', en mükemmel, en müessir ve en hakiki bir sûrette murâkabesini te'mîn edecek, bununla beraber ona teşrî' inhisârını vermeyecektir. Zîrâ milleti temsîl etmekte olan bir cemâate bu hakkı vermek, akıl ve i'tidâle ne derecelerde sâhib olursa olsun bir hey'et-i siyâsiyyenin cem'iyet-i İslâmiyye hesâbına kânûn vaz'ıyla mükellef olmasına rîzâ göstermeyen şerîatin rûhunda mündemic hikmet ve adâlet-i mutlaka ile tezâd teşkîl eder.

Kaldı ki garb usûl-i siyâsiyyesinde hakk-ı teşrîn parlamentolara inhisârını istilâzâm eden husûsî sebepler İslâm Meclis-i Meb'ûsân'ı için mevcûd değildir. Zîrâ orada cem'iyetin la-yenkatî' istemekte olduğu tebeddülât-ı ictimâiyyeyi teshîl için sîrf bu maksada hâdim kânûnlar vaz'ı bir hedef iken burada gözedilen cihet mevcûd olanı daha mükemmel daha muhkem bir hâle getirmek sûretiyle muhâfazadan başka bir şey değildir.

Öyle ise cem'iyet-i İslâmiyyede milleti temsîl eden kuvvet yalnız murâkibdir, yoksa teşrî' değildir. Zîrâ hedefi cem'iyete aklı başında namuslu bir idâre te'mîn ve efrâd arasında en yüksek bir adâleti hüküm-rân kılmak sûretiyle terakkî-i dâimesine zâhir olmaktan ibârettir.

Hakk-ı Teşrî'

Cem'iyet-i İslâmiyyede vazîfe-i teşrîn garbdaki gibi ictimâî olmaktan ziyâde siyâsî olmayıp bilakis tamâmiyla ictimâî ve en mühim bir vazîfe olduğu kabûl edilince teşrî' hakkının kânûn vaz'ını bilenlere yani erbâbına âid olması tabiatıyla sâbit olur. Zîrâ bu bir ekseriyet yâhûd ekalliyet işi değildir, sâdece salâhiyet mes'elesidir. Ferdinand sihhât-i maddiyyesini muhâfaza hakkını bilâ-münâkaşa hekîmin eline verdiren şey salâhiyetten başkası değil iken nasıl olur da bütün bir milletin sihhât-ı ahlâkiyye ve ictimâiyyesi üzerinde tasarruf gibi i'tirâz götürmemekte evvelkine benzeyen ancak ondan çok daha mühim bulunan bir hak tutulur da "salâhiyet"ten mâ'adâsına verilebilir?

Bunun içindir ki teşrî' vazîfesi cem'iyet-i beşeriyyedeki vezâîfin şâyed en mühimmi değilse her hâlde en mühimlerinden biridir. Ve kavânîn vaz'ı pek yüksek ve pek husûsî bir salâhiyete mütevakkifdir. Yeniden kânûn [51] vaz', yâhûd mevcûdu ta'dîl ederken itidâl, hikmet, ihtiyât, basîret, bî-taraflık gösterilmesi

îçin vâzî’-ı kânûnun hakâik-i şerîate pek esâşlı bir sûrette vâkif olması, secâyâ-yı ahlâkiyyesinin de o nisbetté yüksek bulunması elzemdir.

Vâzî’-ı kânûn halkın rûhunu iyice tedkîk etmiş, mîzâcını, fîkrini, temâyülâtını tamâmîyla tanımısh olmalıdır ki cemâatin hesâbına vûcûda getireceği kânûn cemâatin işine gelsin. Zîrâ bir kânûn muhabbet, hürmet, mehâbet hislerinin hepsini birlikte ilkâ edebilmelidir. Yoksa polis nizâmînamesi mâhiyetinden bir karış yükselenmez.

Görülüyor ki mevzû’-ı bahsimiz olan sınıflar kuvve-i icrâîyyeyi murâkabe vazîfesiyle mükellef bulunan bir hey’et-i temsiliyyede bulunamayacak kadar husûsîdir.

O hâlde hakk-i teşrifîn hukukiyyûna, yani fazîletleriyle, tecrübeyle, ilimleriyle milletin hürmet ve i’timâdını kazanmış mütehassîslar sınıfına âid olması îcâb eder. Binâenaleyh bu hak müslümanların fukahâsından yani hukukiyyûndan mürekkeb bir hey’ete verilir ki Meclis-i Meb’ûsân gibi tamâmîyla müstakîl olacak olan bu hey’et hâkimiyet-i mutlaka-i şerîati te’yîd ve te’bîd gâye-i mu-kaddesesine doğru yürür gider.

İşte bir cem’iyet-i İslâmiyyede vûcûda getirilecek kânûnlar ancak bu şart iledir ki rûhunda mündemic hik-

met ve adalet-i mutlaka için ebediyyen değişim imkânı bulunmayan on dört asırlik müstemir ve âhenkdâr bir usûl-i teşrif istinâd edebilirlər.

Yine o kânûnlar ancak bu şart iledir ki iyi düşünülmüş, münsecim, mantiki, mütevâzin ve ahlâk-ı umûmiyyenin te’yîdine mazhar bir mecmû’-a-i desâtîr arz edebilir ve bu cem’iyetin kânûn ile zabit u rabt olunması, kânûn üzerine istinâd etmesi yalnız bu sûretledir ki aslâ inkîtâ'a uğramaz.

Bundan başka bir sûrette vûcûda getirilecek kânûnlar ise ihtiâsât ve menâfi’-i husûsiyyeyi tatmîn etmek yâhûdânî birtakım ihtiyâcâta karşı durmak için yapılmış demektir ki geçici bir tâkim vukûât gözetilerek tertîb edilmiş kânûnlar derekesine inmeye mahkûmdur.

Artık bu kânûnlar adâleti temsîl etmezler, bilakis istibdâdi temsîl ederler. İstibdâd ise bir taraftan zayıfları ezmek için kavîlere kânûndan istifâde hakkını vererek diğer taraftan da zulümden kurtulmak için zayıfları ya kânûndan kaçmaya yâhûd onu tanımadaya mecbûr ederek cem’iyetin fesâdını mûcîb olur.

Mütercimi: Mehmed Âkif

Said Halim Paşa

ORUC’UN HİKMET-İ ŞER’İYYESİ

Senenin muayyen bir ayında Ramazân-ı şerîfte her gün sabahdan akşamaya kadar yemek içmek ve sâire gibi helâl ve mübâh olan bedenî ârzûlardan, ârzû-yı nefsâniyye ve şehevâniyyeden kendi ihtiyâriyla vazgeçmek, nefsinin bu ârzûlarına mukâvemet etmekten ibâret olan oruç, dînin erkân-ı esâsiyyesindendir. Harâm, müzir, nâ-pâk olan şeyleri yiyp içmekten her zaman için men’ eden Müslümanlık, senenin muayyen bir ayında gündüzleri helâl, temiz ve gayr-ı muzir olan şeyleri yiyp içmekten de nehy ediyor. Senenin muayyen bir ayında gündüzleri bunlardan da men’-i nefs edecksiniz diyor. Cenâb-ı Hakk’ın her emir ve nehyinde mutlaka bir hikmet ve maslahat bulunacağı şübheleriz olduğundan bize helâl ve mübâh kıldığı “îsrâf etmemek şartıyla yiyniz, içiniz” dediği şeylerden senenin muayyen bir ayında nehy etmesinde elbette pek azîm bir hikmet, pek âlî bir menfaat ve maslahat olmak iktizâ eder. Bundaki hikmetin ne olduğunu, orucun farzîyetini bildiren âyet-i kerîme bize izâh etmekte olduğundan evvelâ o nazm-ı celîle atf-ı nazar edelim: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أَمْنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصَّيَامُ¹** = Ey mü’minler, sizden

evvel geçenlere* farz kılındığı gibi size de oruç farz kılındı, tâ ki oruçla nefsinizi ittikâya ve me’âsîden ictinâba i’dâd ve tehyî'e edesiniz.”

Bu âyet-i kerîmeden zâhir oluyor ki: “Oruc’un hikmet-i şer’iyyesi, nefsin ittikâya, me’âsîden ictinâba i’dâd ve irâdeyi terbiyedir” ta'bîr-i diğerle nefsin hâkim ve irâdesine sahib olmasıdır.

Demek ki yemek, içmek ve sâire gibi ihtiyâcât-ı tabiiyye ve zarûriyyeyi terk etmek maksûd-i bizzât değil, belki bir vesîledir. Asıl maksûd-i bizzât “nefsi me’âsîden ictinâba alıştırmak ve irâdeyi terbiye etmek, ahlâkî tehzîb ve bin-netîce hey’et-i ictimâiyyeyi ıslahtır.” Bir kelime ile “hâkimiyet-i nefsiyye”dir. İnsanda bu meziyeti meleke hâline getirmektir. Zâten orucun nazar-ı şâri’de hüsne olması da bundan dolaydır. Çünkü yemek içmekten nefsi men’ etmek hadd-i zâtında hüsne değildir. Bundaki güzellik: “Terbiye-i irâde” ve “hâkimiyet-i nefsiyye”-ye vâsita olmasındandır. [52] Binâenaleyh şimdi evvelâ hâkimiyet-i

* Elde bulunan Tevrat ve İnciller’den anlaşılığına göre şerî’at-i Musa ve İsa’da da oruç var idi. fakat bizim şerî’atımızdeki gibi değildi.

¹ Bakara Sûresi, 2/183.

nefsiyenin ehemmiyetini, sâniyen oruç tutmakla bunun nasıl elde edileceğini izâh etmemiz lâzımdır.

*
* *

Ma'lûmdur ki insanda ihtiyâr ve irâde denilen bir kuvvet vardır. Bu kuvvetle insan birçok şeyler miyânından en hayırlısını seçer, intihâb eder, en iyi olan şeyi taleb edip işler. Esbâbdan biri ile kesb-i rüchân etmiş iki şeyden birine meyl ve onu taleb eder. Fenâ olan şeylerden kaçınır. Buna isterseniz kuvve-i âkile de diyebilirsiniz. Bununla beraber bir de hak, bâtil, harâm, helâl demeyerek bedeni ârzûlara, âkibeti ne olur ise olsun ânî lezzetlere meyl etmek, ta'bîr-i diğerle yalnız celb-i menfaati âmir ma'nâsına "kuvve-i şehevâniyye" vardır.

İnsanda olan birinci kuvvet dâimâ en hayatı ve en iyi olan şeyleri seçip intihâb ve bizi ancak o gibilerini işlemeye sevk eyleiği hâlde ikinci kuvvet, yalnız def'-i mazarrat ve celb-i menfaati âmirdir. Hak olsun olmasın başkalarına muzır olsun olmasın, netîcesi fenâ çıkışın çıkmassis! O cihetlere atf-i ehemmiyet etmeyerek ânî lezzetleri ve kendi nefsine menfaatları olan şeylere hemen meyl eder ve onu yapmak ister. İhtiyâr ve irâdesine sâhib olanlar mertebeden ne kadar yüksek bir mevki'de iseler, kuvve-i şehevâniyyesi, hevesât-ı nefsâniyyesi gâlib olup bunun elinde esîr olanlar da o nisbetté dereke-i hayvâniyyete sukût ederler. Bunların nazarında hak ve vazîfenin zerre kadar kıymeti yoktur. Menfaat olsun da ne olursa olsun! Bunun içindir ki: En büyük meziyet ahlâkin en mühim esâsi irâde ve ihtiyârına sâhib ve şehevât-ı nefsâniyyesine hâkim olmaktadır. İhtiyâr ve irâdesine sâhib olan bir insan nefsine hâkim olacağı cihetle nefsânî ve şehevânî olan bütün gayr-ı meşrû' ve gayr-ı ahlâkî ârzû ve temâyüllerine mukâvemet edebilir. Bunların peşinde koşmaz, nefsinin her istediğini –meşrû', gayr-ı meşrû'– hemen kabûl edivermez. Hevesât-ı nefsâniyyesine bâzice olmaz. Böyle bir adamın yapmış olduğu her şey mutlaka hayîrdır. Binâenaleyh nefsânî ârzûlarına, şehevânî kuvvetlerine hâkim olabilmek insan için en mühim bir fazîlettir, insandan beklenilen zâten budur. Bu i'tibâr iledir ki: "Irâdesine sâhib, nefsine hâkim olan bir insan en fazîletkâr bir insandır" diyebiliriz.

Irâdesine sâhib, nefsine hâkim olmanın insan için en büyük bir meziyet olduğunda şübhemiz kalmadı değil mi? Şimdi de orucun bu mertebeye insanı nasıl hâzırladığını anlayalım. Oruç tutmak demek –yukarıda söylendiği vechile– senenin muayyen bir ayında her gün şafak atmazdan akşamaya kadar yemek, içmek, mu'âmelât-ı zevciyyede bulunmak ve sâire gibi her türlü ihtiyâcat-ı zarûriyye ve ârzû-yı nefsâniyye ve tabîiiyeden, her nevi'

mükeyyefattan kendi ihtiyârıyla ve yalnız emr-i ilâhîyi yerine getirmek maksadiyla nefsini men' etmek, onları yapmamak husûsunda sabreylemektir. Ne olursa olsun emr-i ilâhîyi yerine getirmek, nehy-i ilâhîden ictinâb etmeyi nefs'e alıştırmak ve meleke hâline getirmektir.

Düşününüz! Karnı gâyet aç, iştihâsi tamâmiyla yerinde olduğu bir zamanda gözünün önünde hâzır duran ve hiç kimse tarafından men' olunmayan en lezîz yemekleri –mucerred emr-i ilâhîye inkiyâden– kendi ihtiyârıyla yemeyen, harâretten yanıp tutuştuğu bir anda yanındaki buzlu sulardan içmeyen, nefs'in bu husûstaki şedîd ârzûlarına –bir gün değil– otuz gün mütemâdî bir sûrette mukâvemet ve sabır gösteren bir adam ne derece kuvvetli bir irâdeye sâhib olur? Mütemâdiyen otuz gün kendi irâde ve ihtiyârıla her nevi' ârzû ve şehevâniyetten men'-i nefs eden, nefsinin ârzûlarını yerine getirmekte sebât gösteren bir adam, bu hâlde devâm ettikçe kuvvetli bir irâdeye sâhib ve binâenaleyh nefsine hâkim olmaz mı? Karnı aç, iştihâsi yerinde iken önünde duran en lezîz ve helâl olan yemeklerden, yazın en sıcak zamanlarında hararettten kalbi yanıp tutuştuğu bir ânda temiz ve buz gibi sulardan sîrf kendi irâdesiyle yememeyi ve içmemeyi i'tiyâd edinen bir adam, harâm şeylere, gayrın hukükuna tecâvüz gibi denâetlere, hîle ve hîyânet gibi alçaklıklara tenezzül eder mi? En şedîd ihtiyâcın karşısında helâl ve temiz olan şeylerden –istediği zamân– nefsini men' edebilen bir insan harâm, denâet, alçaklıkların şeylerden nefsini men' edemez mi?

*
* *

Irâdesine sâhib, nefsine hâkim olan bir adam, dâimâ hak ve hâkîkat dâiresinde dolaşır, bu dâirenin hâricine çıkamaz. Çünkü insanın hak ve hâkîkat hâricine çıkışması demek, şehevât-ı nefsâniyyesine mağlûb olması demektir. Irâdesine sâhib olan, hâkimiyet nefsinde değil, irâdesinde olan bir insan, nefsinin esîri değil, belki âmir ve hâkîmi olacağından onun ef'âl ve harekâti elbette şerîat dâiresini tecâvüz edemez. Şu hâlde oruç "hâkimiyet-i nefsiyye"yi i'dâd ve ihmâr eden en mühim bir vesîledir.

Her türlü mühlikeye çekip götürün nefsinin esâret-i müstebidesinden yakamızı kurtarıp mahz-ı hayr ve felâh olan irâde-i ilâhiyyeye inkiyâd etmek meylini takviye için mühim bir temrîndir. Dereke-i hayvâniyyet ve tabiattan ittikâ, ahlâk ve ma'nevîyatı tehzîb için oruç kadar büyük ve mühim bir temrîn yoktur.

"Hâkimiyet-i nefsiyye" hadd-i zâtında pek büyük bir meziyet-i ahlâkiyye olduğu içindir ki bunun vesîlesi olan oruç da ind-i Bâri'de sevâb [53] ve mükâfâti pek yüksek

bir ibâdet sayılmış ve bunun mükâfatını Allah'dan başkası takdîr edemeyeceği bildirilmiştir.

*
* *

Orucun nefsi takvâya, me'âsîden ictinâba i'dâd ve ihmâr eylemesini bir de şu sûretle îzâh edebiliriz:

Ma'lûmdur ki: Oruc, sâimin nefsiné bırakılmış bir şeydir. A'mâl-i sâire gibi zâhir olmayıp kul ile Hâlik beyninde bir sirdir. Tutup tutmadığını ancak Allah bilir. Bundan insanın üzerinde Allah'dan başka hiçbir rakib, hiçbir gözcü yoktur. Binâenaleyh oruç tutmuş olan bir insan başka bir maksad için değil, yalnız Allah'ın emri olduğu, başkaları görmese de Allah'ın göreceğini i'tikâd eylediği için tutmuş oluyor. Dâimâ hatırlardan çıkmayan lezzât ve şehevâtını mücerred Allah'ının emrine imtisâl, şeriatine boyun eğmek maksadiyla tam bir ay mütemâdiyen sabâhтан akşamaya kadar terk ediyor. Pek aç ve pek istâhli olduğu anlar gözünün önünde duran nefis yemekler, lezîz meyveler, tatlı ve soğuk sular iştihâsını tahrîk ettikçe yalnız Allah'ın kendi üzerindeki murâkabesini, başkaları görmese de Allah'ın kendisini dâimâ görüp durduğunu ve Allah'ın bu emri ve bu murâkabesi olmama bunları yiyp içmekten kat'îyyen çekinmeyeceğini düşünen bir adamin kalbinde murâkabe-i ilâhiyye, Allah muhabbeti, Allah korkusu esâslı bir sûrette yerleşmiş olmaz mı? Dâimâ Allah'ın murâkabesini düşünen, yaptığıni, yapacağıni yapmadığını da bu murakabeye istinâd ettiren bir insanda Allah'dan korkmak, Allah'dan hayâ etmek, emir ve nehy ettiği yerlerde Allah'ın murâkabesini görmek melekesi hâsil olmaz mı? Bu murâkabe sâyesinde insanın Allah'a olan îmânı kesbi kemâl eder, Allah'a olan ta'zîm ve takdîsini ileriye götürür. Bu murâkabe, nûfûs-ı insâniyyeyi her türlü fezâile, saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyeye hazırlar, ehil kilar.

El-hâsil insanda bu murakabenin fikdâni nasıl her türlü fenâlige yol açarsa, bunun kuvvetli bir sûrette yerleşmesi de her nev' fezâlin menba'ıdır. Düşününüz! "Allah her yaptığıma vakiftir. Benim bi'l-cümle a'mâlim üzerinde murâkabesi vardır" i'tikâdi kendisinden ayrılmayan ve kimsenin görmediği, göremeyeceği bir yerde bile yalnız bu i'tikâd ve düşünce ile hareket eden bir kimse nin kalbi insanları aldatmaya, hîle ve hud'a ile onların malını yemeye meyl eder mi? Böyle bir adam, Allah'ın kendisini bâtil ve nâ-hak yere ekl-i mâl eder göremesini ister mi? Böyle bir adam gizli ve âşikâr irtikâb-i seyyiâta cûr'et edebilir mi?.. Aslâ!

Bu adam Allah'dan uzaklaşmıyor ki doludizgin me'âsîye koşsun! Böyle bir adam, muktezâ-yı beşeriyyet bir müddet [günahlara meyl etse bile, kısa süre içinde] Allah'ı, Allah'ın kendi üzerindeki murâkabesini tezekkür ve tevbe-i sahîha ile ona rücû eder.* Binâenaleyh oruç

irâdenin en büyük mürebbîsi, hevâ ve hevesâti tevkîf için en kuvvetli bir yulardır. Sâim olan kimseler hakkında: "Şehevâtın esiri ve kulu değil, belki ancak hayr i'tikâd eylediği şeyi işleyen hürriyet-i kâmile sâhibi adamlardır" demek pek yerinde bir sözdür.

El-hâsil oruç, murâkebe-i ilâhiyyeyi insanın kalbine esâslı bir sûrette yerlestirdiği için nefsi takvâya, me'âsîden ictinâba i'dâd ve ihmâr ediyor. İşte orucun asıl rûhu ve sırrı da ancak şu murâkabeyi vûcûda getirmesidir. Bunu vûcûda getirmeyen oruçlar rûhdan ârî birtakım rûsûm ve âdâttır. "Îmân ve ihtisâb ile Ramazân-ı şerîfi tutan bir insanın geçmiş günâhları mağfiret olunur"*** ve "Ne kadar oruç tutanlar vardır ki, tuttukları orucdan görevcekleri fâide aç ve susuz kalmaktan ibârettir"*** hadîs-i şerîfleri bu sirra işaretter.

Orucdan şu murâkebe-i ilâhiyyeyi mülâhazadan başka bir sâik olmadığı içindir ki Cenâb-ı Hak orucu kendi nefsin izâfe ediyor. "Oruc benim içindir, yalnız benim için tutulur ve mükâfatını yalnız ben veririm, yalnız ben takdîr ederim" buyuruyor.

Şer'iyye Vekâleti Tedrisât Müdür-i Umûmîsi

Akselili Ahmed Hamdi

İSTANBUL'DA SEFÂHET

Gerek İstanbul'dan gelen zevâtın ifâdelerinden, gerek ba'zi matbûâtın neşriyatından İstanbul'da İslâm-Türk kadınlarının müdhiş sûrette sukût etmekte, dinî, millî hislerden sıyrılmakta oldukları anlaşılıyor. Artık bir kısım İstanbul kadınları için birahanelerde alenen iş ünûş etmek, tiyatrolarda, sinemalarda erkeklerle beraber diz dize oturmak, ecnebî zabitleriyle sokaklarda kol kola gezmek, göğüslerine kadar uryân bir sûrette tamâmiyla Frenk kadınları tarzında kisvelerle Beyoğullarında dolâşmak umûr-ı tabiiyyeden olmuş. Fuhuş, sefâhet o de-receye varmış ki biraz daha bunun önüne geçilmediği takdîrde müdhiş bir fevzâ-yı ictimâînin zuhûru muhakkak addedilmektedir.

Tehlikeni vehâmetini gören erbâb-ı nâmûs bu buhrânın önüne geçmek [54] için ciddî sûrette çalışıkları hâlde, kuvve-i te'yidiyyeden mahrûm kaldıklar-

* "Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, şeytan tarafından bir vesveseye uğrayınca, Allah'ı anarlar ve hemen gerçeği görürler." (A'râf Sûresi, 7/201).

** "من صام رمضان ايماناً واحتساباً غفرله ماتقدم من ذنبه" (Hadîs-i şerîf - Revâhû Ahmed ve ş-şeyhân ve ashâbu'l-müslîmîn).

*** "كم من صائم ليس له من صومه الجوع والعطش" (Revâhû'n-Neseî ve İbn Mâce)

rı için maa't-teessüf bu cereyâna karşı duramıyorlar. Da'vâ-yı hürriyyetle sokağa dökülen Meşrûtiyet kadını şimdi artık mâtî ile an'anât ile, din ile, milliyet ile, el-hâsil mukaddesât nâmına ne varsa hepsi ile alâkasını keserek feyfâ-yı sefâhet ve dalâlette sergerdân dolaşmaktadır. Gittiği yolun uçurum olduğunu görmeyecek kadar gözleri kararmış, din, milliyet hisleri şöyle dursun, insanlık hisleriyle bile mütehassis olamayacak kadar behîmîleşmiştir. Onun şimdi bütün zevki süslenmek, ecnebî himâyesine ilticâ ederek her türlü sefâheti bilâ-pervâ yapabilmektir.

Bu öyle feci' bir hâdisedir ki târîhimizde ilk def'a olarak vukûa geliyor. Vâkı'a her zaman ahlâksızlar, fennâliklar eksik olmuş değildir, fakat sukût-ı ahlâkin bu şekli, bu derecesi hiçbir zaman görülmemiştir. Bu bir felâket-i ictimâiyedir ki er geç müdhiş bir aksülameli intâc edecektir. Ya bu kadınlar ve onlarla birlikte hareket eden züppeler bizim hey'et-i ictimâiyemizden, bizim dinimizden, bizim milletimizden büsbütün ayrılacaklar, yâhûd her hangi bir vesile ile vicdân-ı millî galeyana gelerek bir ihtilâl baş gösterecektir. Zîrâ bu mes'ele artık husûsiyetten çıkmış, milletin hayat-ı umûmiyyesine âid bir safhaya girmiştir ki memlekette âsâyîsi te'mîn ile mükellef olan hükûmet be-heme-hâl bunun önüne geçmek mecbûriyetindedir. Aksi takdirde inhilâl-i ictimâî muhakkaktır.

İşte bir memlekette hâkimiyet-i milliyyenin sukûtundan mütevellid netâyic-i müellime! hükûmetin gözü önünde bünyân-ı millînin temelleri yıkılıyor da seyirci vaziyetinden farklı bir mevcûdiyet gösteremiyor. Çünkü o bir heyûlâdan başka bir şey değildir. Hâkimiyet elinden gitmiş, onun yerine ecnebî irâdesi, ecnebî hâkimiyeti kâim olmuştur. Artık böyle bir hâlde hükûmetin hiç ma'nâsı kalmadığından münkerât ve menâhî alabildiğine taammüm eder. Hürriyet-i ictimâiyye her türlü tecâvüzlere ma'rûz kalır, mukaddesât yıkılır, şe'âir-i millîye ortadan kalkar. Her türlü şenâat ve rezâlet ortalığı kaplar. Nihâyet bir gün bünyân-ı millî büsbütün çöker, o millet sîne-i târihe defn olunup gider.

Görülüyor ki bir memlekette hâkimiyet-i siyâsiyyenin ziyâî, mevcûdiyet-i ictimâiyye için müdhiş bir felâkettir. Bir millet bünyân-ı ictimâisini muhâfaza için mutlaka hâkimiyet-i siyâsiyyeye malik olmak zarûridir. Onun içindir ki İslâmiyet, ecnebî velâyetini şiddetli sûrette nehy etmiş, ecnebî hâkimiyetine mutâvâ'ata hiçbir vechile cevâz göstermemiştir.

Şimdi bu felâketler hep o hâkimiyet-i siyâsiyyenin ziyâından mütevellid netâyic-i tabiiyyedir. Ecnebî işgâli birkaç sene zarfında İstanbul'un hayat-ı ictimâiyyesini zîr u zeber etti. Esâsen bu ahvâle isti'dâd da varmış. Ec-

nebîler ordularından evvel fikirleriyle, kitaplarıyla, gazeteliyle "hars"larıyla, mekteplerinde terbiye ettikleri gençlerle zehirlerini akitmislar. Nihâyet bugün ordularını da sokarak milletin bünye-i ictimâisini temelinden sarsmışlardır. Şimdi artık milleti garblâştırmak için çalışanlar iftihâr etsinler. Emellerine kavuştular. Ne din hissi, ne milliyet kaygısı, hiçbir şey kalmadı. Gazetelerle, yeni yeni mecmû'alarla, konferanslarla mütemâdiyen hûcûm ettikleri şeâir-i İslâmiyye yıkıldı. Fakat şeâirle beraber orada mevcûdiyet-i millîye de münhedim oldu gitti. Meğer "kadının tekâmülü", "teâlî-i nisvân", "hürriyet-i nisvân", "asrî kadın" gibi yıldızlı propagandaların altında gizlenen maksad bu imiş: İslâm-Türk kadını şeâir-i dîniyyeden, mümeyyizât-ı milliyeden tecrîd ederek Frenkleştirmek! İşte ecnebî işgâlini lisânlarıyla yâhûd kalbleriyle alkışlayan bu dinsiz, bu vatansız gürûh ecnebî himâyesine sığınarak inkılâb-ı ictimâilerini husûle getirdiler.

Fakat emin olsunlar ki canıyla başıyla, dişile tirnâğıyla uğraşan bu millet elbette bir gün onlardan hesâb soracak, lekeledikleri namus-ı dînî ve millîyi onlara kanlarıyla temizletecektir.

* * *

Türk Kadını Frenkleşiyor

7 Nisan târîhli *İkdâm* gazetesi yazıyor:

Türk kadınının rûh-ı neseviyyeteki bedî'î heyecân garbin kucak kucak yiğdiği, moda gazeteleri reklam ve katologları ile zehirlenmiş ve bunlar yetişmediyormuş gibi ba'zi akîdesiz nâşirlerimiz de bunlara "neseviyetimize nâçizâne hizmet...!!" diyerek revâc vermiş, Türk kadınına ihânet etmiştir. Netîcede: Rûhundaki ibdâ' kudreti susmuş, yanlış mecrâlarda varlığını gayb ederek Türk kadını şimdiki kisvesiyle bir garb madam ve matmazeli olmuştur.

Libâs ile rûh doğrudan doğruya birer eser ve müessir dirler. Misâl olarak söyleyeyim ki ihtiyâr bir kadın genç kisvesine girerse bârîz hareket ve tavırlarıyla genç olmak istediği görülür, babayani bir çarşafa bütünen bir genç kadında da hissedilebilir bir ağırlıksız müşâhede olunur. İşte bu hâdise, kisve ve libâsin rûhla olan münâsebetine âiddir. Binâenaleyh bu te'sîr ve münâsebetin ahlâk üzerrinde mühim tecelliyyâtı vardır: Kadın aynaya baktığı vakit, orada gördüğü tablonun bedî'î ifâdesindeki kuvvetle, en musahhir sözlerden daha mutî' bir teslimiyet gösterir ve o tablo ne emr ediyorsa [55] kadın onu yapmak mecbûriyetindedir. Şu hâlde sokağa çıkmak üzere aynadan ayrılan bir kadının baş tuvâletinden iskarpinlerine kadar bütün eczâsının teşkil ettiği hey'et-i umûmiyyeden husûle gelen bedî'î ifâde eğer: Ben Frenk kadınıyım!...

diyorsa sâhibesi hissetmeden, farkına varmadan kuvvetli kamçılara Frenk olmaya koşar ve eğer o ifâde ciddiyet ve ulviyet-i millîyyeyi ihtâr ediyorsa kadın o yolda yetişir. İşte bu felsefe-i bedî'iyyeye istinâden diyebilirim ki kadınlığımızın nezâhet ve tekâmûl esrârını keşf edecek anahtar buradadır.

Aynı nokta-i nazardan şimdiki açık ve şuursuz kadın kisvelerimizi muhâkeme edecek olursak bu bedî'î ifâdeyi hiç de iyi bulamayız.

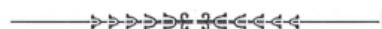
Ben bu kisve ile Türk kadınının elinde şampanya kadehi görüyor ve bu kisvelerin te'sîr-i rûhîsi altında husûle gelen tavırlarda Kadril oyununa müheyŷâ bir ifâde seziyorum. Onun elinde kitap, kucağında çocuk, karşısında zevci yoktur. Sînelerde açık bir ana şefkatî, hâr, samîmî bir zevce muhabbeti yerine şehevânî bir ateş vardır. İşte köşe başını dönerken karşıma çıkan bu

kisvenin rûhumda uyandırdığı ilk te'sîr budur. Hey'et-i umûmiyyesinden aldığım bu te'sîri genişletmek üzere o kadını yukarıdan aşağı tedâkik edersem vâsil olacağım netice yine bir kol, bacak, göğüs ve kalça çizgileri ve bu çizgilerdeki güzellik ve çirkinliktir.

Hâlbuki bu çizgiler güzel olsa da o güzellik kadının hazâin-i tabîyyesindendir. O hilkatin ibdâ'ıdır, kadın bunu teşhîr etmekle milliyet hârici olsa da sanâyi-i bedî'aya ülfetkâr olduğunu isbât edemeyeceği gibi fazla olarak temâşâ-geri üzerinde hürmetkârâne değil, şehevânî bir te'sîr îkâ' etmiş oluyor ki bu noktadan ictimâî, ahlâkî felâketler başlıyor. Çünkü erkeğin rûhunu tenzîh edecek her hareketiyle kadındır. Onu ulviyetlere, faziletlere yükseltecek rûzgâr kadın tarafından eser, bu rûzgâr şehevânî olursa erkeği sürükleyeceği yer süflî bir çukurdur.

IRAK'TA İNGİLİZ ENTRİKALARI

Asya-yı Vüstâ Cem'iyeti tarafından Londra'da verilen bir ziyâfette İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Curzon Asya-yı Vüstâ'dan bahsederken:

– Biz Irak haritasını İngilizlerin kırmızı rengiyle boyamak istemiyoruz.

demişti. Hâlbuki üç milyona karîb İslâm nüfusa mâlik olan Irak kitâsıyla el-Cezîre'nin kîsmî cenûbîsini tâ Harb-i Umûmî'nin ilk senelerinden beri câmî'a-i İslâmiyyeden ayıran İngiltere gün geçikçe bi'l-fi'l sâbit oluyor ki kanlı bir reng-i istî'mâr ile telvîn, tezâlî ediyor.

Esâsen İngiltere, Harb-i Umûmî'den çok sene evvel bu zengin ve vâsi' kitâya göz dikmiş ve bu kitâ'anın diğer harîs hâhişkerleriyle karşı karşıya gelerek müstakbel musâra'ada nâ'il-i muvaffakiyet olmak için daha o zamandan terfibât alıyor, misyonerler, propagandacilar, gönderiyor, altınlar döküyor, adamlar satın alıyor ve Irak'ta efkâr-ı umûmiyyeyi İngiliz hakkâniyet ve adâleti efsânesine, İngiliz umrân ve medeniyeti hurâfe-i zâhirîyesine imâleye çalışıyordu.

İngiltere bu cihetlerde muvaffak olmuş ve hatta birçoğunu imâle etmişti. İslâmlar arasında adâvet tohumlarını ekerek ondan nifâk ve şikâk semerelerini iktitâf etmekte i'tirâf edelim ki İngilizlerin yed-i tûlâsı vardır. Irak'ta Harb-i Umûmî'de müslümanları birbirine kırdırmak el-hak İngiltere'nin çîre-destî-i mehâreti idi ve bu yed-i tûlâ Irak'ın işgâlinden sonra dahi uzanmış, aşâirlerle şehrîliler arasında kanlı sadmeler vücûda getirmiş ve o mehâret bir kitâ'anın sâkinleri arasında dahi adâvet ve ihtirâs alev-

lerini yakmış idi. O alevler ki el-Cezîre'yi Irak'a, Irak'ı Şattü'l-Arab'a ve her üçünü birbirine düşman etmiştir. Ve bu düşmanlık için bütün gönüllerde kaynayıp duruyor.

Irak'ın münevverleri dahi bu İngiliz entrikalarına âlet olmuşlardı. Iraklı bir muharrir Abdullah ed-Deylemî Şam'da çıkan el-Muktebes gazetesinin 27 Kânûnievvel 1920 târihli nûshasında neşr ettiği bir makâlede:

"Münevverler, bi'l-hâssa İngiltere'ye meyl etmişlerdi. Zîrâ İngiltere'nin Irak için iyilikler istediği kâil idiler. Fakat az bir zaman zarfında bu kanâatlerini tebdîle mütar kaldılar. Zirâ İngiltere'nin o Hind müstemlekecisinin asıl maksadı tezâhür etmiş bulunuyor."

diyerek acı bir i'tirâfta bulunmakla fikrimizce birçok Irak münevverine daha iki sene evvel tercemân-ı efkâr oluyor. Fakat hatâyı görüp de hakikati takdîr edenlerin acaba mikdâri ne kadardı?

Bu suâlin cevâbını İngiliz işgâlini müteâkib devâm eden birkaç senelik devre-i sükûn ve tevakkuftan sonra Irak'ın her tarafında İngiltere'nin aleyhinde vâsi' mikdârda feverân eden kiyâmlar ve isyânların mazmûnu ifâdeye kâfidir.

Fi'l-hakika aynı Iraklı zâtın kaleminden âtîdeki satırları okumak pek ibret-engîz bir şeydir.

[56] "Iraklılarda İngilizlere karşı kin ve intikâm hislerini vücûda getiren sâik Harb-i Umûmî esnâsında düvel-i İttifâkiyyenin gâlib ve İ'tilâfcıların mağlûb bir

vaziyette bulundukları sırada İngiltere tarafından vâki' olan va'dlerin bi'l-âhare harbden sonra unutulmuş olmasıdır."

İşte bu sâikler derhâl te'sirini icrâ etmiş ve artık İngiliz idâresine karşı gittikçe tezâyûd eden bir aksülamelin netâyici tebârûz etmeye başlamıştı.

Irak'ı terk ile Suriye'ye ilticâya mecbûr kalan diğer bir Iraklı muharrir Yusuf es-Süveydî Şam'da çıkan *Lisânü'l-Arab* gazetesiinin 6 Kânûnisânî 1921 târihli nüshasında diyor ki:

"Bugün İngiltere'nin Irak'taki müstemlekeci me'mûrları vâsitasıyla ta'kîb etmekte olduğu siyaset hakka hürmetten, hulâsa akl ve zekâdan aslâ nasîbedâr değildir. İngiltere, Irak'ın bütün hukükunu çiğnedikten, bütün emellerini zîr u zeber ettikten sonra artık kendisinden ne beklenir?"

Zavallı Iraklı, kendisinden esâsen ne beklenecekti? Zîrâ İngiltere o esnâda bir taraftan San Remo Konfâransı'nda gizliden gizliye planlar hâzırlıyor, Irak için sû-i kasârlar tertîb ediyor ve diğer taraftan Irak'ı tamâmiyla istimlâk için Irak'ta ordular vücûda getiriyor ve İngiltere'ye karşı her cihetten kiyâm eden Irak'ı hüküm ve irâdesine râm kılmaya çalışıyordu.

Irak kiyâm ve ihtilâli İngiltere'yi Irak'ta tam teşkilâtlı on fîrkalîk bir asker tâhîdine mecbûr kılmıştı. Bununla beraber İngiliz kîta'âtı ancak Dicle civarında ve top mermilerinin sâhası dâhilinde barınabiliyorlardı. Harekât gereği gibi tevessü' etmiş, Musûl, Müntefik, Basra cihatlerine kadar sirâyet etmişti. İngilizler ise bu kiyâmları bastırmaya gayret ediyor ve boyuna Iraklıları doğrayıp bîcîyorlar, evlerini, köylerini tahrîb ediyorlar, her türlü zulüm ve cefâyi yapmaktan tehâşî etmiyorlardı.

İngilizlerin bu sıralarda îkâ' ettikleri mezâlimi Irak'ın büyük ulemâsına from Şeyhü's-Şerîati'l-Isbahânî Beyrut'ta çıkan *el-Hakika* gazetesiinin 2 Kânûnievvâl 1920 târihli nüshasında neşr ettiği bir makâlede doğrudan doğruya İngilizlere hitâb ederek ber-vech-i âtî teşrîh ediyor:

"Siz, İngilizler gûnâ-gûn vesâit-i müdâfaa ve tahrîbiyye ile mâlâmâl vapurlarınızı sevk ettiniz. Askerler gönderdiniz. Bu mazlûm milletin hukükunu pâymâl ettiniz. Sonra hükûmetinizin adâlet, merhamet ve diyânette tesâmûh esâsına istinâd etmekte olduğunu i'lân ettiniz. Evet, iyi bilirim ki bir memleketi ibkâ ve idâme eden bu üç esâstır. Hâlbuki sizde bunların ismi var, cismi yoktur. Bu esâsları sizin zulmünüz pâyimâl etmiş ve muhâlif harekâtınızla bunlarla alâkanız olmadığını göstermişsinizdir.

"Adâlet nerede? Irak için vâki' olan mûrâcaatlarımıza toplarınızın yüksek sesiyle cevâb verdiniz, toplarınızı tehdîdler, la'netler ta'kîb etti, merhamet nerede kaldı?

Zâbitlerinizin kalbleri taştan daha serttir, ne sâl-dîde bir ihtiyâraacidiniz, ne mukaddes şerâatların rifk ile mülâyemetle mu'aâmele edilmesini emrettiği kadınlara, çocuklara merhamet ettiniz. Yolları lâşelerle doldurdu-nuz. Tesâmûh-i dînî bunun neresinde? Necef İslâm kubbesi, dinin beşigidir. O bir meşher, bir ma'bed, bir ilim medresesi, bir tekkedir. Siz onu askerlerle muhâsara ettiniz. Kırk geceden fazla onu boğmak istediniz, top-larınız gök gürler gibi çönlâdi, şarapnelleriniz yağmur gibi yağıdı. Mescid, medrese tanımadınız, diğer taraf-tan Küfe mescidi Irak'ın en büyük mescidlerindendir. Tayyârelerinle üzerine bombalar yağırdınız. Câmi'in içindeki âbidlere, âbidelere, müctehidler ve müctehide-lere bombalar yağırdınız. Etleri kemikleriyle karışarak toprağa yığıldı. Bu fecâyiin muvâcehesinde bütün Irak inliyor, insâniyet dâgdâr oluyor..."

Bu levha Irak'ın ancak bir safhasını, Irak'ın ufak bir sahnesini irâe edebilir. Hâlbuki Müslüman Irak'ın her ciheti İngiltere elinde böyle âh şekvâ içinde inim inim inlerken diğer taraftan İngiltere Avrupa'da son İslâm hükümeti olan Türkiye'yi dahi yık Maya çalışıyordu ve Sevr Muâhedenâmesi'ni imzâ ettirmeye gayret ediyordu.

Fî'l-hakîka bu varak-pârenin 27'nci maddesiyle Irak hûdûdu tefrîk edilmiş ve 94'üncü madde ile bir mandaterin vesâyeti altına idhâl edilmiştir.

İngiltere, bu Sevr paçavrasını olmuş bitmiş kiyâs ede-rek mandaterliğin cihât-i tatbîkiyyesine müte'allik de bir proje tanzîm ve Cem'iyet-i Akvâm Meclisi'ne tevdî' ede-rek ale'l-acele bir el çabukluğuyla bunu istihsâl eylemiş idi.

Daily Telegraph gazetesi 16 Kânûnievvâl 1920 târihli nüshasında bu projeye dâir îzâhât verirken diyordu ki: "Irak'ta İngiliz mandası iki veya üç seneyi tecâvüz etmeyecek kadar yakın bir zaman zarfında bu memleketlerde meşrûtî bir kânûnun tanzîmi cihetini iltizâm edeceklerdir. Maamâfih mandater hükümet kendi kuvve-i askeriye-sinden bir mikdârını tefrîk ile mandaterliğini kabûl ettiği yerde ikâme edebilecek ve yerli askerler üzerinde tam bir nüfûzu bulunacaktır."

Bu satırların içinde gizlenen iğfâller ve sû-i maksad-lar şâyân-ı îzâh olmayacak derecede bârizdir. Bi'l-âhare *Temps* gazetesiinin 22 Şubat 1921 târihli nüshasında intîşâr eden bu 17 maddelik manda projesi bir ân evvel efkâri iğfalden, uyuşturuktan ve bir ân evvel Irak'taki [57] kiyâmlara, isyânlara bir nihâyet vermiş olmaktan ve nihâyet yavaş yavaş Irak'ı isti'mâr etmekten başka bir gâye ta'kîb etmiyordu.

Bunun üzerine İngiltere manda ahkâmının tatbîkina, İngiliz Fevkâlâde Komiseri Sir Percy Cox'u me'mûr ede-

rek Irak'a göndermiş ve Irak'ta merkezi Bağdad olmak üzere bir hükûmet-i mahalliyye te'sîs etmiştir.

28 Kânûnievvel târîhli *el-Muktebes* gazetesi bu bâbda âtîdeki îzâhâtı veriyordu:

"Bağdad nakîb-i eşrâfi, İngiltere hükûmetinin Irak ve el-Cezîre komiserliğinden vâki' olan tekîf üzerine muvakkat hükûmet şeklinde olmak üzere İngilterece takarrur eden şkil dâiresinde bir hükûmet te'sîsine muvâfakat etmiştir. Bu hükûmete müşâvirler, komiserlik tarafından ta'yîn olunacaktır. Keyfiyet ta'yîn-i zarûret-i askeriyye ve Irak'ın vaziyeti ile ta'ayyün edecektir. Tâ ki sonunda Irak ahâlîsi tarafından bir hey'et-i temsiliyye intihâb ve kânûn-i esâsî tanzîm ve vaz' edilebilsin."

Aynı zamanda İngiltere fevkâlâde komiseri Irak ve el-Cezîre ahâlîsine hitâben bir beyânnâme neşr etmiş ve bu hükûmet hakkında îzâhât vermiştir. Hâlbuki daha beyânnâme intiâr eder etmez Iraklılar İngilizlerin makâsid-i ma'lûmesini anlamakta gecikmemişlerdi.

Nitekim Bağdad'da müntesir *el-İstiklâl* gazetesinde deniliyordu ki:

"Teşkil edilen yeni hükûmet, işgâl hükûmetinin yani İngiltere'nin ârzûsu dâhilinde vücûda elmiş bir hey'et-i istiâriyyeden başka bir şey değildir. Eğer bu hükûmet İngiliz komiserinin nezâreti altında iş görecekse istiklâl bunun neresindedir?.."

Pek vâzih anlaşıliyordu ki İngiltere, Irak'ta bir hükûmet kuklesi tertîf ve bir hükûmet oyunu temsîl ediyordu. Hâlbuki Iraklılar Percy Cox'un ta'kîb ettiği hatt-ı harekete karşı bu fikirde bulunuyorlardı.

"Biz günden güne askerini Irak'ta tezyîd etmek isteyen o müsterlekecilere hiçbir şey söylemek istemiyoruz. Zîrâ Iraklı, kuvvetin önünde boyun eğmez, kendi hürriyetine hâtime vermek isteyene karşı şiddetle mukâvemet eder. O fırsat gözler ve tibki bir kartal gibi vakt-i münâsibinde kendisine azîz olan şeyi elinden almak isteyenin üzerine saldırır. (*el-Muktebes*)"

Diğer cihetten Irak'ın umûr-i mâliyyesi Irak münevverlerinin zihnini işgâl ediyor ve daha bidâyetinde İngilizlerin isrâfâtından bâhis makâleler neşr ediyorlardı. Hattâ Bağdad'da müntesir *el-İstiklâl* gazetesiinin 15 Kânûnievvel 1920 târîhli nûshasında hulâsaten deniliyordu ki:

"Irak Meclis-i Millîsi dört senelik işgâl devresi esnâsında hesâbları İngiltere'den sormak lâzımdır. Harekât-ı askeriyye masârifini, makâsid-i mahsûsa uğrundaki hafî masrafları, gayr-ı müsmir yollarda vâki' olan masrafları, ahâlînin ârzûsu hilâfında yapılan istimlâk masârifini kabûl edemeyiz..."

Diğer cihetten Irak istiklâl, istiklâl diye feryâd edip edip duruyor ve İngiltere bu askerî ve siyâsî vaziyet ve nilayet mâlı bir uçurum karşısında bir ân evvel Irak

mes'elesini şimdilik bir pamuk ipliğine bağlamak istiyor- du. Zîrâ mes'eleler bir değildi. Mısır mes'elesi, İrlanda mes'elesi, Hind mes'elesi, Türkiye mes'elesi.... İlh.

Bu sefer İngiltere kendi uşaklarından birini, Şerîf Hüseyin'in oğlu Faysal'ı derhâl çekerek 23 Ağustos 1921 târîhinde Irak meliki sıfatıyla bir resm-i tetvîc oynadı. Bununla demek istiyordu ki:

- İşte İngiltere'nin hüsn-i niyeti, işte bir Arab hûkûmdâr, işte size müstakil bir Arab hükûmeti.

Hâlbuki sahnenin iç yüzünü İngiltere'nin entrikalarına vâkif olan şahıs biliyordu. İşte İskenderiye'de çıkan *Vâdî'n-Nîl* gazetesiinin 4 Eylül 1921 târîhli nûshasının baş makâlesinde hulâsaten bu noktayı ne belîg bir sûrette tasvîr ediyor:

"İngiltere'nin Irak'ta böyle bir Arab hükûmeti te'sîsinden maksad, Irak'ta âsâyişi muhâfaza için bulundurmaya mecbûr kaldığı masârifât-ı azîmesini tasarruf etmek içindir."

İngiltere istiklâle hürmet ettiğini, ordusunu Irak'tan çekmek sûretille zâhiren isbâta kalkışırken hakikatte *Times* gazetesi ifşââttâ bulunuyor ve diyor ki:

"İngiltere'nin bütün Irak'tan askerini çekmesi ihtiyâlden uzaktır."

Yine aynı gazete:

"Ancak İngiltere'nin Irak'ta bulundukça bütçesinden vâki' olan sarfiyatına nisbetle elde edeceği menâfiin tekâbül edemeyeceğini takdîr ettiği gün takarrub ederse ancak o zaman İngiliz milleti, Faysal'ın Irak tahtına irtikâsından memnûn olmuş olabilir..."

Diyordu bu ne acı ve ne elîm bir i'tirâftı. Maamâfih Irak'ta İngiltere için mevcûd muhâtaraları yine *Times* şu sûrelte ta'dâd ediyor:

"Simâlde Türklerin nûfûzu, İran'daki ba'zi ihtiâsât, Arab rüesâsının aralarındaki rekâbet. Bütün bunlar Irak'ın selâmet ve istiklâlini tehdîd ediyor..."

Biz ise *Times*'ın Irak ta'bîrini Irak'taki İngiltere nûfûzu ta'bîrine tebdîl edersek bu fikri daha iyi ifâde etmiş oluruz. İngiltere'nin kral nasb ettiği şâhsiyette esâsen İngiltere aldanmıştır. Bunu *Times* da i'tirâf ediyor.

[58] "Mekke şerîfine i'timâd etmek İngiltere'den hiçbir şey gayb etmez, zîrâ Şerîf'in birçok düşmanları vardır. İngiltere'nin Arabistan'da vücûda getirmek istediği siyâsî vaziyete karşı ne İmâm Yahya, ne İbn Suûd, ne İmam İdris kolları bağlı bir hâlde durmak istemezler."

Times'in bahsettiği siyâsî vaziyet ise Mekke şerîfinin riyâseti altında bir vahdet vücûda getirmek keyfiyetidir. Bunun ne derece kâbil olmadığını 4 Eylül 1921 târîhli *Vâdî'n-Nîl* gazetesiin âtîdeki satırları pek vâzih gösterir:

"Faysal'ın ileride Abbasîlerin şan ve şerefini iâde edeceği hakkındaki müddeâ İngilizlerin ileriyi görmemek için gözlere serptiği bir küldür. Esâsen Irak'ta bile Şerîf Hüseyin'in kendisine de çocuklarına daaslâ i'timâd etmeyen bir ekseriyet vardır."

Zahiren ikinci derecede bir planda kendini göstermeye çalışan İngiltere ortaya bu hükûmet karikatürünü çıkarmakla pek esâslı menfaatler te'mîn etmektedir. Fi'l-hakîka İskenderîye'de müntesîr *el-Ümme* gazetesinin 13 Şubat 1922 târîhli baş makâlesinde deniliyor ki:

"Lloyd George hükûmetinin Irak'tan askerini çekmeye kalkışması ve bu bâbda neşriyâtta bulunması evvelâ; manda hakkında esâslı mukarrerât ittihâzının şimdilik te'cîlî içindir. Sâniyyen; İngiltere'nin Irak'taki ordu masârifini bütçesinden tasarruf etmesi demek Emir Faysal hükûmetinin bütçesine bir yük tâhîmî ve ahâlî üzerindeki vergileri tezyîd etmek ve nihâyet bûdce açığı ihdâs ederek İngiliz bankalarından istikrâzlar akdine mecbûr etmek içindir. Sâlisen; bu istikrâzlar Irak'ı iktisâden esîr etmek içindir. Râbi'an; İngiltere Irak'ta bir harb masârifinden birçok matlûbleri olduğu gibi umûr-ı nâfi'a ve sâire için harb masraflarından aşağı kalmayacak derecede matlûbâti vardır. Bir de işgâl ordusunun da sarfiyâti mevcûddur. Binâenaleyh Irak'taki şîmendîferleri ve umûr-ı nâfiayı İngiltere Faysal hükûmetine satarak Misîr'daki düyûn-ı muvahhîde gibi bir deyn-i mahallî vücûda getirmek ve onun hisse senedâti İngiliz sermâ-yedârlarına teslîm edilmek isteniliyor. Bi't-tabi' umûr-ı

mâliyesi İngilizlerin elinde bulunan bu hükûmet hiçbir zaman borcunu ve fâizini ödeymeyeceğinden bu teşebbüsyle İngiltere ebediyyen Irak'ı bir müstemleke hâ-linde idâre etmiş olacaktır.

"Hâmisen; İngiltere, İngiliz zâbitânî idâresinde mahallî bir ordu teessûs edinceye kadar bütün askerini Irak'tan çekmemesinde ısrar etmesi az bir zaman zarfında Hin-distan'da olduğu gibi bir müstemleke ordusu vûcûda getirmek ve doğrudan doğruya Irak'ı istîmlâk içindir. Sâdisen; İngiltere askerini çekenceği hakkında bu sıralarda neşriyâtta bulunması Irak'ta âsâyîşin bulunduğu efkârı iknâ' etmek içindir..."

Diger taraftan Faysal hükûmeti ve Faysal'ın krallığı ancak Irak'ın intihâb edeceği Meclis-i Millî'nin tasdîkiyle meşrû'iyyet kesb edeceğini ve ancak o zaman istedîgi gibi bu uşağı istihdâm edebileceğini takdir eden İngiltere Percy Cox'un nezâreti altında güyâ bir Meclis-i Millî toplamaya çalışıyor. Hâlbuki bir taraftan İngiliz işgâl ordusunun çizmeleri altında Irak çiğnenirken, diğer taraftan İngiliz paralarıyla ve İngiliz manivelalarıyla hareket eden bir Faysal re's-i kârda bulunurken ve onun etrâfindaki yardımçıları icrâ-yî faâliyet ederken bu şerâit dâhilinde Irak'ın kendi kendine ta'yîn-i mukadderât ve te'sîs-i hükûmet edeceğine inanmak aklı başında olan insanları güldürür bir komedidir. Fakat âlem-i İslâm İngiltere tarafından Irak'ta oynanan bu komedyanın yarın İngiliz başına ve İngiliz yardımçıları başına müdhîs bir fâciaya tahavvül edeceğini daha şimdiden kânidir

UMÛR-ı ŞER'İYYE VEKÂLETİ'NİN BEYÂNNÂMESİ

Kâinâtta eser-i tesâdûf veya abes hiçbir şey yoktur.² Nass-ı ezelîsinin bize ta'lîm eylediği bu esâs-ı mühim, hakâik-i ilmiyye ile de sâbittir. Bununla beraber en ufak zerreden en büyük kûreye kadar her şey vazîfe denilen bir kânûn-ı umûmîye münkâddir: ³(وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَيِّرُ بِحَمْدِهِ وَلِكُنْ لَا تَفْقُهُونَ تَسْبِيحَهُمْ)

Her zerresinde bir maksad, bir gâye olan ve hepsi bir vazîfe ile mükellef bulunan kâinât içinde insan gibi amel ve irâde ile mümtâz bir mahlûkun mühmel bırakılmayacağı, onun da hilkatînde nice âlî maksad ve gâyeler mündemic olacağı şüphesizdir. Binâenaleyh insanın harekât-ı tabîiyyesinin bir mükellefiyet-i cebriyyesi olduğu gibi, harekât-ı ihtiyâriyyesinin de bir mükellefiyet-i

mahsûsası olmak îcâb eder. (أَفَخَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَّادًا وَأَنْكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجِعُونَ)⁴ (أَيْخَسَبْتُ الْإِنْسَانَ أَنْ يُنْزَكَ سُدًّي)⁵

Mâdem ki insan; âkil, mûrid ve muhtâr, hûr ve mütefekkir olarakaratılmıştır. O hâlde kudret-i bâliqa-i Samedâniyyeyi izhâr eden bunca havârik huzûrunda bir insan için mütehassis olmamak, bu kudretin sâhibini arayıp bulmamak nasıl mümkün olabilir? Bu kudretin huzûr-i [59] azametinde kendi acz ü za'fini idrâk ederek dindarâne bir hiss-i huşû' ile ona boyun eğmek mecbûriyetini nasıl hissetmez? Bununla mükellef olduğunu nasıl bilmez? Dünyâda hayra, fazilete, hakka, adâlete, hüsne, kemâle müncezib olan insan için bunla-

² Enbiyâ Sûresi, 21/16.

³ İsrâ Sûresi, 17/44.

⁴ Mü'minûn Sûresi, 23/115.

⁵ Kiyâme Sûresi, 75/36.

rın masdar ve menba'ı olan zât-ı ecell ü a'lâya meclûb ve müncezib olmamak kâbil midir?

İşte bunun içindir ki tedeyyür mefhûmunun her insanda fitrî ve celî bir şey olduğu artık bugün bir hakikat olarak kabûl edilmektedir.

Fakat insan için yalnız mevcûdiyet-i ilâhiyyeyi teslîm eylemek ve ona kalbî bir muhabbetle merbût olmak kâfi değildir. Bununla beraber mahlûk ve bendesi olduğunu bilip duyduğu o hâlik-i zû'l-celâlin evâmir ve nevahîsi en ma'kûl, en âlî, en bedî' şeyler olduğunu kabûl ederek bunların hâricine çıkmaması da lâzımdır. Hakikî îmân ve mahabbet bunu îcâb eder.

Akil ve vicdânımız da bize gösterir ki, Hâlik-i Kâinât'a îmân ve ona karşı arz-ı ubûdiyyet bir vecîbedir. Çünkü her insan doğmasıyla beraber Cenâb-ı Hak tarafından birtakım ni'metlere mazhar oluyor. İnsanın "irâde ve ihtiyâr sâhibi, zî-şûr" bir mahlûk olarak yaratılmış olması da bu ni'metlerin en büyüklerinden biridir. İşte bu nimetlerin mebde'-i evveli olan Cenâb-ı Allah'a "hamd ve şükrynün ihlâs ile edâsi" İslâm'da ibâdet denilen ilk vazifedir. Her mü'min namâziyla, orucuya, zekâtiyla, el-hâsil evâmir-i ilâhiyye dâiresinde hareket etmesiyle bu vazifesini ifâ eder. Şu hâlde mün'im-i hakikî olan Cenâb-ı Halik-ı kâinâta bütün mevcûdiyetimizle arz-ı hamd ü şükür eylemek ve bu sûretle verdiği ni'metleri ve verdiği hikmet ve maslahata tevfikan isti'mâle çalışmak her hâlde kat'î bir vecîbedir. Hattâ bu vazîfeyi ifâ ettiğiniz için Cenâb-ı Allah hâl ve istikbâlde hiçbir istifâde va'd etmemiş bile olsa yine bunu bir vazîfe olarak yapmamız lâzımdır. Amelin hükmü budur.

Kaldı ki Vâcib Teâlâ hazretleri kendi kânûnlarına itâat edenleri hâl ve istikbâlde dünyâ ve âhirette saâdetle tebşîr buyurmuşlardır. Evâmir-i ilâhiyyeye münkâd olanlar, bunun fevâid-i maddiyye ve ma'nevîyyesini mutlak göreceklerdir.

Fi'l-hakika ibâdette ihlâs, ibâdette rûh onu fâide ve menfaat mülâhazasıyla değil ancak emrolunduğu için yapmaktadır. Vazîfede gâye yine vazîfe olmalıdır. Bununla beraber ibâdât-ı İslâmiyyenin her birerlerinde insanların saâdet-i hâliyye ve istikbâliyyesine âid pek çok hüküm ve menâfi olduğu ve bunların yalnız ferdî ve uhrevî değil, ictimâî, dünyevî oldukları da inkâr olunamayacak hakîkatlerdendir.

Meselâ: Ramazân-ı şerîfte üzerimize farz olan oruç, bir emr-i ilâhî olmak i'tibâriyla ümmet-i İslâmiyyenin a'zâ-yı tabîiyyesinden olan her ferdin bir vazîfe olmak üzere bunu ifâ etmesi lâzımdır. Bunu ifâ eden her ferd vazîfe-i asliyesinden birini yapmış olmakla beraber onun bu fiiline kuvâ-yı rûhiyyenin terbiyesi, azim ve irâdenin takviyesi, hâkimiyet-i nefsiyyenin te'mîni gibi pek mühim fâideler de terettüb etmektedir. Silsile-i mevcûdât

arasında insana bir mevki'-i müstesnâ bahşeden, ona bir şahsiyet-i mümtâze veren irâdenin terbiyesi ve insanı tezâlî eden nefse hâkimiyet husûsunda orucun ne mühim bir âmil olduğu müstağni-i izâhtır. Yalnız emr-i ilâhîyi yerine getirmek maksadıyla otuz gün mütemâdiyen nefsinin ârzû ve ihtiyâclarına mukâvemet eden bir insan, kuvvetli bir irâdeye sâhib ve binâenaleyh nefsinâ hâkim olmaz mı? Bu derece kuvvetli bir irâdeye sâhib ve nefsinin hâkimi olan bir insanın ef'âl ve harekâti tabîîdir ki hak ve vazîfe dâiresini tecâvüz edemez. Efrâdî böyle bir irâdeye sâhib, ahlâk ve ma'nevîyatı temiz ve mükemmel olup dâimâ irâde-i ilâhiyyeye münkâd olan bir cem'iyetin ahlâk-ı umûmiyyesi, nizâm-ı ictimâiyyesi mazbût ve târruk-ı halelden masûn olacağı şüphesizdir.

El-hâsil Cenâb-ı Hakk'ın farz kılmış olduğu namâz, oruç, zekât gibi bir bakımdan yalnız ferdî ve uhrevî bir ta'abbûd gibi görünen ibâdetler, hakikatte böyle değillerdir. Bunlarla yalnız ferdin değil, cem'iyetin saâdeti de istihdâf olunmaktadır. Binâenaleyh bu vazîfelerin ifâsi hem rizâ-yı ilâhiyyeyi isticlâb hem de saâdet-i cem'iyeti istikmâl edeceğî gibi bunların adem-i ifâsından tevellüd edecek mehâzır de yalnız ferde âid ve uhrevî olmayıp dolayısıyla cem'iyetin muhâfaza-i âheng ve hayatı ile de münâsebetdârdır.

Fi'l-hakika ibâdette vukûa gelecek ihmâl ve teseyyûb, efrâd-ı cem'iyetin kalblerindeki havf ve muhabbetullâhi yavaş yavaş izâle edecekinde şüphe yoktur. Ef'âlin hissiyâta te'sîr-i mühimmini bilenler bunda zerre kadar tereddüd etmezler. Efrâdının kalbinde muhabbet ve aş-kullah; haşyet ve havfullah kalmamış olan bir cem'iyette hak ve vazîfe fikirleri silinerek bunun yerine hiss-i menfaat kâim olacağından böyle bir cem'iyette hukuka tecâvüz fikir ve emeli meydân alır. Mukaddesât pâmâl edilir, ma'siyetler çoğalır, hiss-i menfaat ve âmâl-i nefsâniyye vicdânlarla hâkim olur, zenginler azdıkça azar, fakirler ayaklar altında, zu'afâ kûşe-i nisyânda kalır, hâkimler istibdâd, erbâb-ı nifak da tahakküm ve inâd temâyûlâtını izhâr etmeye başlarlar. Artık kendi kendini bu mühlik vartalara ilkâ eden, bu âfat-ı ictimâiyyenin avâkîb-ı müellimesinde ihtarâz kaydında bulunmayan bir ümmet nasıl bir ümîd-i felâh ve necât besleyebilir?...

Binâenaleyh ferdlerin evâmir-i ilâhiyye ve ahkâm-ı kânûniyyeye karşı gösterecekleri ihmâl ve teseyyûllerine, müنkerât ve menhiyâta inhîmaklerine hey'et-i ictimâiyye elbette la-kayd kalamaz. Bunun içindir ki İslâm vaz' eylemiş olduğu desâtîr ve kavânînin ihlâl edilmemesi husûsunda yalnız uhrevî müeyyidelerle iktifâ etmeyerek onları ihlâl edenlere karşı bir de ukûbat-ı dün-yevîyye ta'yîn etmiş. Bu hudûd-ı şer'iyyî ikâme ve idâme ederek nizâm-ı cem'iyeti siyânet edecek bir kuvvetin vücûdunu vâcib kılmıştır.

Lehü'l-hamd ve'l-minne ecnebî nûfûz ve tazyîkinden tahlîs-i girîbân ederek hâkimiyet-i idâriyyesini eline almış olan Büyük Millet Meclisi hükûmet-i İslâmiyyesi, esâsât-ı İslâmiyye dâiresinde hareketi bir umde-i esâsiyye ittihâz etmiş olduğu cihetle mugâyir-i şer'- olan her nevi' ahkâm, onun [60] nazarında memnû' ve müstelzim-i mücâzâttr. Bu gibi menhiyât ve münkerâta tasaddî hem milletin hissiyât-ı dîniyyesini rencîde hem de Büyük Millet Meclisi hükûmet-i İslâmiyyesinin şeref ve haysiyetine bir tecâvüz teşkil eder. Oyun, içki, âdâb-ı İslâmiyyeye mugâyir bir sûrette kadınların sokaklarda dolaşmaları her vakit için mugâyir-i şer' olduğu gibi, Ramazân-ı şerîfde nakz-ı sıyâm etmek de şer'-i mübîne mugâyir ve İslâm hey'etine sarîh bir hakârettir. Hürriyet-i şahsiyye, hürriyet-i vicdâniyye perdesi altında bu gibi münkerâta tasaddî etmek hürriyet kelimesini sû-i istî'mâlden başka bir şey değildir.

Evet, müstenid-i ilâhî adalet-i mutlaka, istihdâf eylediği gâye münhasırın saâdet-i ümmet olan Müslümanlık, hayatı ve saâdet-i beşeriyyenin te'mînine yegân vâsita olan hürriyet-i insâniyyeyi her insanın hukük-ı zâtiyye ve tabîiyyesinden saymıştır. Fakat bundan hürriyet-i mutlakanın meşrû' olduğu ma'nâsı anlaşılmamalıdır. Bir cem'iyetin mukaddesâtına, istinâd eylediği desâtîr ve kavânîne karşı gelmek, hürriyet değil bilakis hürriyet-i vicdâna, hürriyet-i şahsiyyeye, hissiyât-ı dîniyyeye sarîh bir tecâvüzdür.

Binâenaleyh ahkâm-ı şer'iyye dâiresinde hareket etmemeyi umde-i esâsiyye ittihâz etmekle bu ahkâmin her türlü tecâvüzden masûniyetini tekeffûl etmiş bulunan Büyük Millet Meclisi hükûmetinin bu husûsta iğmâz-ı ayn etmeyeceğine hiç şüphe eylememelidir. Cem'iyetin desâtîr-i dîniyyesine, Büyük Millet Meclisi'nin mukarreratına karşı gelenler sûret-i kat'îyyede tecziye olunacaklardır. Bi'l-hâssa nakz-ı sıyâm fazîhasını irtikâb edecekler hakkında Kânûn-ı Cezâ'nın madde-i mahsûsası zabitanın bu husûstaki salâhiyetini pek vâzih bir sûrette ta'yîn etmiştir.

Memleketin öz evladları din ve istiklâl-i vatan uğrunda canını fedâ etmekten çekinmezlerken bu sâyede geride hâl-i emn ü istirâhatta bulunanların mukaddesâtâ tecâvüz teşkil eden her nevi' hareketleri elbette afv edilemeyecek kadar büyük bir cürmdür.

Binâenaleyh ahkâm-ı İslâmiyyeye kavânîn-i hükûmete mugâyir, şeref-i İslâm ile gayr-ı mütenâsib, hissiyât-ı dîniyye ve âdâb-ı millîyyeyi muhil her türlü harekâttan tevakkî olunması lütûmu ehemmiyetle beyân olunur. Ve mina'llâhi't-tevfîk.

Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekili
Mustafa Fehmi

Afgan Sefîri Hazretlerinin Tebrîkleri

Kardeş Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Riyâset-i Aliyye ve a'zâ-yı kirâmına

Bundan iki sene mukaddem ki muzlim bulutlar cihân-ı tevhîdin âfâkını kaplamış ve artık kalbgâh-ı İslâm'ın bütün bütün karârdığı zannedilmiş idi. İşte öyle yeis-âver bir sırada idi ki bu meclis-i âlî güneş gibi Anadolu ufkalarından mahzun şark ve İslâm gönüllerine taze hayat, taze neşe bahsetti.

Türkiye, şimdîye kadar nasıl İslâm'ın alemdârı olmak şerefiyle mümtâz ise yarın da ve ile'l-ebed yeryüzündeki bütün Müslüman milletleri sizi muktedâ tanımakla en büyük bir zevk duyacaklardır. Siz İslâm'ın hâdîsi, her husûsta rehberiniz. Sizin rûhunuzdan, dimağınızdan doğan efkâr ve hissiyât-ı âliyye dalgalana dalgalana bütün dünyâda in'ikâslar, bütün İslâm kalblerinde ihtizâzlar, heyecânlar uyandırıyor.

Ey büyük milletin büyük mümessilleri! Siz yalnız Anadolu müslümanlarını değil, üç yüz elli milyon Müslüman âlemini temsîl ediyorsunuz. Her birinizde bir milyon müslümanın kalbi, fikri, rûhu muncelidir. Bütün İslâm âleminin hatta bütün şarkın âmâl ve efkârı sizin umde-i esâsiyyenizdir. Bugün bütün milletlerin âsumân-ı efkârında parlayan nûrlar, hürriyet ve istiklâl âyetleridir. Dünyâyi tahakkümleri altında tutmak isteyen zâlimler artık anlasınlar ki bugünkü şark eski şark değildir. Bugünkü âlem-i İslâm, eski âlem-i İslâm değildir. Asırlarca süren mahkûmiyetler, felâketler artık Müslüman milletlerini daldıkları gaflet uykularından uyandırmış, haklarını istihsâl için onlara tevessül edilecek maddî yolları göstermiştir. Artık bundan sonra aramızdaki râbitalar, yalnız ma'nevî sâhalarda kalacak değildir.

Muhterem dîndaşlar! Ben bu sözlerimle yalnız kendi hissiyâtımı değil, başta sevgili emîrimiz olduğu hâlde bütün Afgan milletinin, hatta bütün İslâm âleminin ve şarkın âmâl ve efkârını arz etmiş oluyorum. İslâm'ın halâs ve saâdeti için vakf-ı hayatı eden a'lâ-hazret tâcdârimiz Emîr Emanullah Hân hazretleri İngiliz hey'et-i murâhasasına karşı îrâd buyurdukları nutkunda: "Türkiye'ye karşı ne kadar riâyetkâr bulunursanız Afgan milletinin kalbini de o nisbetté kendi lehinize celb etmiş olursunuz" demiş, "Türkiye'yi ve âlem-i İslâm'ı rencîde eden bir milletin Afgan milletinden dostluk beklemesini" kemâl-i celâdet ve ehemmiyetle ihtâr etmişlerdir. Her taraftan yükselen sadâ bundan başka bir şey değildir.

Bütün âlem-i İslâm'ın kurretü'l-ayni ve imâme-i tevhîdi olan Türkiye'ye karşı sû-i kasdlarda devâm eden devletler iyice bilsinler ki bir gün gelecek bu hareketle-

rinden çok zararlar görecek, nedametlere düşeceklerdir. Belki onlar hâlâ hakikati görmemek ve teslim etmemek isterler. Belki onlar hâlâ esâret ve tahakküm devirlerinin yaşayabileceğini zannederler. Lâkin emin olsunlar ki pek uzak olmayan bir âtíde hakikat bütün azametiyle tecelli edecek, bugün hak ve hakikat sâhasına inmek istemeyen o mağrur, o bâlâ-pervâz devletler gelip sizin ellerinizi öperek matlabınızı neden ibâret olduğunu istîrhâm-kârâne soracaklardır.

İnşâallah gelecek resm-i küşâda kadar bu güzel İslâm yurdunun her noktasından ezân sesleriyle beraber zafer tehlîilleri yükselecektir. İslâm ve şarkın târîhinde muaz-

zam bir hâdise teşkil eden bu mübârek felâh gününü gerek sevgili emîrim nâmına, gerek milletim, sefâret ve şahsim nâmına tebrîk ve tes'îd ile cümlenize ve bütün Türkiye müslümanlarına, bi'l-hâssa cebhelerde düşmana karşı göğüs geren mücâhidîn-i İslâmiyyeye bî-pâyân hürmet ve selâmlar ve tebriklerimi takdîm ederek teblîğini ricâ ederim.

23 Nisan 338

Afgan Sefiri:

Sultân Ahmed Han

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da Tâceddin Dergâhi

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

06 Mayıs 1922

09 Ramazan 1340

Cumartesi

06 Mayıs 1338

Cild: 20 - Aded: 500

Mündericât:

İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye

Reîs-i hukûmet – Hukûk ve imtiyâzâtı – Ârâ-yı milletle intihâb –
Reîs-i hükümetin şerîata ve millete karşı mes'ûliyeti – Kuvve-i icrâiyye –
Kuvve-i icrâiyyenin hâiz olması lâzım gelen serbestî – Siyâsî firkalar –
Müslüman memleketlerinde siyâsî firkaların ehemmiyet ve nüfûzu olmamasının esbâbi.

Oruc'a Müteretteb Fevâid-i İctimâiyye

Nizâm-ı ictimâînin halelden mahfûziyetini te'mîn – Hiss-i şefkat ve teâvünü tahrîk –
Oruc ni'metin kadrini bildirir – Sabır ve tahammûle alıstırır –
Hikmet-i teşrî'ine tevâfuk etmek için oruc ne gibi şerâiti câmi' olmalıdır – Sadaka-i fitir ve hikmeti.

Aksekili Ahmed Hamdi

Mısır'da İstiklâl Efsânesi

Kemâl-i tantana ile i'lân olunan Mısır istiklâlinin mâhiyet-i hakîkiyesi.

Dârulmuallîmîn'de Ramazan Musâhabeleri

Müslümanlığın bir dîn-i fitrî ve umûmî olduğu – Din hakkında yanlış fikirler –
Müslümanlık, Hıristiyanlık gibi değildir.

Yenigün'ün Saygısızlıklarını

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[62] İSLÂM'DA TEŞKÎLÂT-1 SİYÂSİYYE

Reîs-i Hükûmet

Cem'iyet-i İslâmiyyede hükûmetin menşe'i şeriat olduğu, zâten hükûmet demek şeriatın müeyyidesinden başka bir şey demek olmadığı kabûl edilince artık bir hükûmet-i İslâmiyye için halka mümkün olan saâdetleri tamâmiyla te'mîn etmek, kendisi de imkânın son derecesine kadar nefâz ve kudret sahibi olmak lâzım geleceği tabiatıyla meydâna çıkar, zîrâ hükûmetin en iyisi en kuvvetli, en müdebber olanı mesâlih-i ibâda en iyi hizmet edenidir. Binâenaleyh cem'iyet-i İslâmiyyede hükûmeti muktedir ve nâfiz olabilmesi için bu kudret ve nüfûzu te'mîn eden bütün hukûk ve imtiyâzâti hâiz olması ve bunların yalnız bir şahista ictimâ etmiş bulunması lâzımdır. Çünkü şâyed bu hukûk ve imtiyâzât taksîm olunarak müteferrik şâhislara yâhûd muhtelif siyâsî hey'etlere verilecek olursa, bunlar birbirlerine karşı gelmekten, yek-diğerini hükümsüz bırakmaktan geri durmazlar. Bu ise sûret-i kat'îyyede hükûmetin acz ve meskenetini intâc eder ki her zaman için vahîm bir felâket-i ictimâîdir.

Maamâfih bütün bu hukûk ve imtiyâzâta mâlik olacak şâhsın ârây-i milletle intihâb olunması da o nisbetté lâzımdır. Zîrâ serîr-i hâkimiyete en ziyâde ehil olan kim ise ancak onu is'âd etmek millet için gayr-i kâbil-i i'tirâz bir vazife olunca bu intihâb da o vazifeden tabîî olarak doğan bir haktır.

Binâenaleyh Müslüman memleketinde reîs-i hükûmetin millet tarafından intihâb edilmesi ve kendi hâkimiyetini müessir sûrette ifâ edebilmekliği için de bütün hukûk ve imtiyâzâta mâlik olması îcâb eder.

O, bu i'tibâr ile kuvve-i icrâiyyenin en büyük reîsi olup vekîl ve mümessillerine imkânın müsâid olduğu kadar iyi şerâit dâhilinde ifâ-yı hizmet edebilmeleri için kâfi gelecek hukûku tefvîz sûretyile kendi vazifesini ifâ eder. Kuvve-i icrâiyyenin en büyük reîsi olmak haysiyetiyle manzûme-i siyâsiyyenin nâzımı kendisi olduğu için bu manzûmenin sûret-i muntazama işlemesine nezâret etmek, muhtelif kuvvetler arasındaki âheng ve i'tilâfi muhâfaza eylemek, bunların beyninde zuhûr edebilecek ihtilâfatı yoluna koymakla mükelleftir.

Serîattan nebe'ân eden hâkimiyeti irâde-i millîye ile temsîl etmek i'tibâriyla, reîs-i hükûmet şahsan hem şerîata hem millete karşı mes'ûldür. Kezâlik onu temsîl eden me'mûrlar da millet ve şerîatın mümessillerine karşı mes'ûldürler.

İşte kuvve-i icrâiyyenin Meclis-i Meb'ûsân'a ve kuvve-i teşrîyyeye karşı mes'ûliyeti İslâm usûl-i siyasiyyesinde bu sûretle teessüs eder.

İmdi artık ortada kuvve-i icrâiyye mümessillerinden şikayet eden bir Meclis-i Meb'ûsân olmadığı, lâkin kendisine tevdî ettiği yüksek vazîfeyi hakkıyla edâ husûsundaki kâbiliyetsızlığının dolayı kuvve-i icrâiyyenin büyük reîsinden müştekî bir millet bulunduğu için şerîat kendisini dinler ve

reîs-i hükûmetin sukûtu hakkındaki hükmünü verir. Bu sûretle daha dün kâdir-i mutlak olan o adam bugün yâhûd yarın efrâd-i fâniyyeden biri olur gider.

Kuvve-i icrâiyye

Her salâhiyet bir hak başı eder, her hak da bir salahiyet tanır. Hak ile salahiyetin birleşmesinden de istiklâl vücûda gelir.

Milleti temsîl eden hey'ette hükûmeti murâkabe hakkı var ise bu hak hükûmetin millete karşı iyi, yâhûd fenâ hareket etmekte olduğuna dâir hukum vermek salâhiyetinin ancak millete âid bulunmasından ileri geliyor. Bunun gibi kuvve-i teşrîyyenin vaz'-i kânûn hakkı da kendisinin kânûn vücûda getirmek için en salâhiyedâr eşhâstan müteşekkil olmasından neş'et ediyor.

Şimdi icrâ-yı hükûmet ve idâre vazîfesi de iki evvelkiler gibi kat'îyyen salâhiyete muhtâcdır ki kuvve-i icrâiyyenin uzun tecrübeyle iktisâb ettiği bu salâhiyet kendisine hükûmet ve idâre hakkını verir.

O hâlde nasıl, bu hak ve salahiyetlerden herbiri gerek Meclis-i Meb'ûsân'a, gerek kuvve-i teşrîyyeye bir istiklâl-i tâm tekeffûl ediyorlarsa bunlar da kuvve-i icrâiyyeye aynı istiklâli te'mîn edebilmelidir.

Binâenaleyh Meclis-i Meb'ûsân ile kuvve-i teşrîyye kendi sâha-i hâkimiyet ve faâliyetinde nasıl serbest bulunuyorlarsa kuvve-i icrâiyye de aynı sâhada aynı serbestîyi hâiz olmak zarûridir.

Meclis-i Meb'ûsân'ın kuvve-i icrâiyye üzerinde hâiz olduğu murâkabe hakkı vazîfesini iyi görmesi ve ondan mes'ûl olması için sîrf kendi kanâat ve ilhâm-ı vicdânîsiyle hareket mecbûriyetinde bulunan kuvve-i icrâiyyenin hiçbir zaman hürriyet ve istiklâline tecâvüz demek değildir.

Şâyed Meclis-i Meb'ûsân ile kuvve-i icrâiyye arasında bu husûsta her hangi bir âhenksizlik yâhûd ihtilâf zuhûr ederse reîs-i hükûmet araya girerek milleti hoşnud edecek bir tarzda mes'eleyi hallede.

Bununla beraber milleti hoşnud etmek zarûreti kuvve-i icrâiyyenin hürriyeti için bir kayd sûretinde telakki edilemez. Zîrâ kendisinin hikmet-i vücûdu ve hedef-i yegânesi zâten bundan ibârettir. Kuvve-i teşrîyyenin hedefi vücûda getirdiği kânûnların hikmet ve isabetiyle milletin ihtiyâcâtını te'mînden [63] Meclis-i Meb'ûsân'ın hedef-i yegânesi hükûmet üzerrinde milleti hoşnud edecek bir murâkabe icrâsından ibâret olduğu gibi.

Binâenaleyh bir müessesenin hikmet-i mevcûdiyeti olan gâye hiçbir vakit onun hürriyet ve istiklâline tecâvüz telakkî edilemez.

Kuvve-i icrâiyyenin hukuku ve evsâfina gelince diğer memleketlerdeki kuvve-i icrâiyyenin hâiz olduğu hukük ve evsâftan ibârettir. Zîrâ vazîfesi her yerde aşağı yukarı aynı şeydir.

Siyâsî Fırkalar

Fikirlerin, telakkilerin, takdîrlerin, kanâatlerin ihtilâfi her şeye olduğu gibi siyâset husûsunda da insanları birbirinden ayırmıştır.

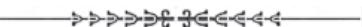
Ancak bu ayrılıklar her zaman ve her yerde kendilerini tevâlî eden muhîte, esbâba, iktisâb etmiş oldukları mâhiyete göre tehallüf ederler. Maamâfih siyâsiyât sâhasında mevcûd olan bu ayrılıklar her yerde siyâsî fırkalar şeklinde tezâhür etmekle beraber bundan hiçbir vakit kendilerini vûcûda getiren esbâb ile arz ettikleri mâhiyetin aynı olması gibi bir netice çıkarılamaz.

Evet, garb usûl-i siyâsiyeyesinde bu ayrılıklar kimi mevcûd usûl-i ictimâiyeyi de verip yerine kendi ârzû ettiği şekli koymak isteyen, kimi o usûlü büsbütün ortadan kaldırımayarak yalnız muvâfîk gördüğü bir tarzda ta'dîle tarafdar olan, el-hâsil kimi o mevcûdu olduğu gibi muhâfaza azminde bulunan muhtelif sunûf-ı ictimâiyeye arasındaki rekâbet ve husûmetten doğduğu hâilde İslâm usûl-i siyâsiyeyesinde bu ayrılıklar mevcûd usûl-i ictimâiyeyi daha ziyâde tekâmül ettirmek, daha muhkem bir hâle getirmekten ibâret olan gâye-i müşterekeyi istihâsal için ta'kîb edilecek en kestirme yolu intihâb husûsundaki nokta-i nazar ihtilâfindan başka bir şeyden neş'et etmez.

Garb usûl-i siyâsiyeyesinde siyâsî fırkaların vazîfesi mevcûd usûl-i ictimâiyeyi mütemâdiyyen tebdîl ve taklîb etmekten ibâret iken Müslüman usûl-i siyâsiyeyesinde aynı fırkaların vazîfesi o usûlü muhâfazadan başka bir şey değildir.

ORUC'A MÜTERETTEB FEVÂİD-i İCTİMÂİYYE

Nizâm-ı ictimâiyyenin halelden mahfûziyetini te'mîn:

İslâm'ın farz kılmış olduğu diğer ibâdetler gibi oruc da ibâdet-i mahzadır. Evvelce de söylediğim vechile ibâdetler maddî bir menfaat mülâhazasıyla değil, bir vazife-i dîniyye olduğu için ifâ olunur. Binâenaleyh oruc da böyledir. Fakat diğer ibâdetlerde olduğu gibi ibâdet-i hâlisa olan orucda ictimâî, insânî, sıhhî, iktisâdî bir tâkim fâideler vardır.

Bir kere hey'et-i ictimâiyyenin devâm-ı intizâm ve âhengî, efrâd-ı cem'iyetin ahlâk ve ma'nevîyatca temiz

İşte, siyâsî fırkaların garbda neden dolayı müfrit bir ehemmiyet iktisâb ettiğini, nasıl olup da faâliyet-i siyâsiyeyenin her husûsta diğer faaliyetlere hâkim olarak onları istediği kılığa soktuğu bu temhîdât ile anlaşılabilir.

Kezâlik siyâsî fırkalarla siyâsî faâliyetlerin Müslüman memleketlerinde hiçbir vakit garbdaki ehemmiyet ve nûfûzu elde edemeyeceği ancak bu sûretle izâh olunabilir.

Lâkin bu da İslâm usûl-i ictimâiyyesinin garb usûl-i ictimâiyyesine fâik olduğunu gösteren ayrıca bir delîldir. Zîrâ bir memlekette siyâsî fırkalar birbirlerine karşı asâbiyet ve adâvet hisleriyle mütehassis olur da garbda olduğu gibi boğaz boğaza gelirse ve her firma olana kuvvetiyle ötekini ızrâr etmek ve kendi tahakkümü altına almak için uğraşır durursa bundan şu anlaşılır ki: Bir firma tarafından ta'kîb olunan maksad-ı ictimâî diğerinin yine ictimâî olmak üzere gözettiği maksadla ebediyyen te'lîf olunamayacak mâhiyettedir. Binâenaleyh o memlekette usûl-i ictimâiyye nakîsa-dârdr.

Faâliyet-i siyâsiyeyenin orada müstesnâ bir ehemmiyet iktisâb etmesine gelince bundan da şu netice istihâsal olunur ki: Memleket kendi usûl-i ictimâiyyesinin hatâ ve noksanlarına faâliyet-i siyâsiyeyiyle çâresâz olmak zarûretini duymaktadır.

Binâenaleyh pek âşikâr olarak anlaşılır ki: Bir yerde usûl-i ictimâiyye ne kadar mükemmel olursa orada siyâsî fırkalar, siyâsî faâliyetler o nisbettte ehemmiyetlerini gâib ederler. Demek bunların cem'iyet-i garbiyyede hâiz oldukları ehemmiyeti cem'iyet-i İslâmîyyede iktisâb edememiş olmaları berideki usûl-i ictimâiyyenin ötedekine fâik bulunduğuuna ayrıca bir delîldir.

Mütercimi: Mehmed Âkif

Said Halim Paşa

olmasına mütevakkıftır. Temiz bir ahlâk sâhibi olabilmek için de kuvvetli bir irâdeye sâhib olup nefsinin esîri olmamak ve dâimâ irâde-i ilâhiyyeye münkâd olmak lâzımdır. Irâdeyi bu yolda terbiye ve nefse hâkim [64] olmak için orucun ne mühim bir vesîle olduğu ise bundan evvelki makâlede izâh olunmuştur. Efrâdi böyle kuvvetli bir irâdeye sâhib, ahlâk ve ma'nevîyatı temiz ve mükemmel olup dâimâ irâde-i ilâhiyyeye münkâd olan bir cem'iyetin ahlâk-ı umûmiyesi, nizâm-ı ictimâisi mazbût ve tatarruk-ı halelden masûn olacağı şüphesiz-

dir. Cem'iyetin saâdeti kuvâ-yı tabîiyeyi kendisine râm etmekle değil, asıl efrâd-ı cem'iyet kendilerindeki kuvvetleri İslâh ve ikmâl etmektedir.

Binâenaleyh ibâdet-i mahza olan oruc da bi'n-netîce şahsî olmaktan çıkarak ictimâî bir mâhiyet iktisâb ediyor. Nizâm-ı ictimâînin haleden mahfûziyetini te'mîn eden bir âmil-i mühim yerine geçiyor.

Hiss-i şefkat ve teâvünü tahrîk:

Orucun fevâid-i ictimâiyyesinden biri de insanda hiss-i şefkat ve teâvünü tahrîk etmesi, açların halinden tokları haberdâr eylemesidir.

Evet, oruc tutan bir adam, zamanın muhtelif mevsimlerinde açlığın nefis üzerindeki te'sîri mu'âyene ettikçe mahrûmîyetin acilarını tattıkça hemen her gün bu acıları tatmak mecbûryet-i elâmine olanların hâlini tezekkür eder, düşünür, göz önüne getirir. Bu tezekkür kendisinde merhamet ve şefkat hislerini tahrîk edecekinden fukarâya muâvenete sevk eder. En zengin bir âile içinde yetişmiş bir müslüman da ancak oruc sayesinde açlığın susuzluğun, yoksullüğün bütün duygularını, acilarını duyar. Fukarâya karşı olan vazîfe ve farzları yerine getirmekte tamâmiyla Hak emrine uyar. Şu hâlde oruc ahlâkin en mühim bir esâsi olan şefkat ve muâvenet hislerini îkâz ve tahrîk eden mühim bir âmil oluyor. Bu ise hey'et-i ictimâiyenin saâdeti nâmına ne büyük, ne mühim bir maslahattır.

Mısır'da kaht u galâ hüküm-fermâ olduğu sanelerde Hazret-i Yusuf aleyhi's-selâm –bütün zahire ve erzâk anbarları elinde iken üç günde bir def'a yemek yerler idi. Kendisine: "Mısır'ın bu kadar hazîneleri yed-i tasarrufunda iken aç durmayı ihtiyâr etmeye sebeb nedir?" dedikleri vakit şöyle cevâb vermiş idi: "Dâimâ tok duracak olur isem fukarânın hâlinden gafil olurum, onların hâlini anlayıp da onlara terahhum edemem diye korktuğundan fukarânın mübtelâ oldukları açlığın kendimde her zaman mevcûdiyetini ârzû ediyorum; ben açlıktan müteezzî oldukça halkın çektigi iztrâbât aklıma geliyor da onların iztrâbatını def' etmek için çalışıyorum. Şayed benim karnım tok olursa etraf ve eknâftan celb-i zâhire için gelen bî-çâregâna terahhüm edebilir miyim?"

Ne mühim bir mülâhazadır, değil mi? "Tok açın hâlinden bilmez" derler ki büyük bir hakikattir. Dâimâ karnı tok olanlar şüphe yok ki açların ahvâlinden haberdâr olamazlar. Çünkü açlık ve tokluk gibi şeyler umûr-ı bâtiniyyedendir. Kimde vâki' olmuş ise ancak o anlar ve kendi anladıklarından kendi içinde duyduklarından başkaların duyduklarına intikâl eder.

Başkaların kalbinde neler cereyân ettiğini harekât-ı zâhiresiyle idrâk, taakkul mümkün olamayacağı için onları bi'z-zarûre temsîl tarîkiyle, kendi duygumuzdan istidlâl ile anlayabileceğiz.

Binâenaleyh açlığın insan üzerinde bırakmış olduğu te'sîri anlayabilmek için bizzât o te'sîri kendi nefsinde duymak lâzımdır.

Oruc ni'metin kadrini bildirir:

Oruç, insanlara ni'metin kadrini de anlatır. Çünkü her şeyin kadr u kıymeti yokluğuyla bilinir. Meşhûr sözdür: "Ni'met gitmeden kadri bilinmez" derler. Zamanın mahrûmîyetlerini tatmamış olanlar için oruc o mahrûmîyeti belîğ bir sûrette temsîl eder. Büyük bir ibâdetdir. Bu ibâdet ni'metin kıymetini nazarlarımıza yükseltir, elîm mahrûmîyetlerin hatırlasını kalbimizde dâ'imâ yaşatır. Bu ise ahlâk ve iktisâd noktasından mühim bir maslahattır.

Oruc insanı sabır ve tahammüle alıstırır:

Oruc insanı sabır ve tahammüle alıstırır. Çünkü nefsin ârzû eylediği lezîz ve güzel şeylerden, her türlü müşteheyât-ı nefsâniyyeden dileği zaman kendisini men' edebilen ve bunu huy edinen bir adamda sabır ve tahammûl denilen fazilet-i ahlâkiyye bir meleke haline gelmiş, bu fazilet kalbinde yer etmiş demektir. Hâlbuki sabır ahlâk-ı fâzîlanın anasıdır. Kur'ân-ı Kerîm yetmişten fazla âyetle bunun mertebe-i faziletini gösteriyor ve erbâb-ı sabrı fevz ve felâh ile tebâşîr ediyor. Tarîk-i hâkta tahammülü müşkil olan şedâide katlanmak, nefsin hoşlanmadığı meşakkatlere râzî olmak ancak sabır denilen meleke sâyesinde mümkün olabilir. Şübhe yok ki nefsinde böyle bir meleke hâsil olan kimseler, îcâbında zamanın her türlü acilarına müdâfaa-i hak husûsunda önüne çıkan şedâide, dehrin hâdisâtına mahrûmîyetlerine karşı kemâl-i metânetle mukâbele eder, sabır ve tahammûl gösterir, günlerce aç ve açık kalmak gibi mihen ve meşakkate, elîm zarûretlere göğüs gerer, bunlardan yılmaz, yeis ve fûtûr getirmez. Bu ise bir insan için ne kadar mühimdir. Efrâdi bu meleke-i faziletle mütehallî olan bir cem'iyet ne kadar bahtiyâr ve mes'uddur.

Hikmet-i teşriîne tevâfuk etmek için oruc ne gibi şerâiti câmi' olmalıdır:

Orucdaki hikmeti tedkik ettikten sonra anlıyoruz ki: Oructan maksad yalnız yiyp içmek gibi ihtiyâcât-ı tabîiyeden [65] vazgeçmek değildir. Bu bir vesîledir ki bizi Allah'dan ittikâya, me'âsîden ictinâba hâzırlar. Şu hâlde oruc hikmet-i teşriîne muvâfîk olmak için nefsimizi yalnız yiyp içmekten değil, şu umûr-ı âtiyyeden men' etmek lâzımdır.

1- Nefsimizi yiyp içmekten men' ettiğimiz gibi gözümenhîyattan; 2- Kalbimizi Allah'dan uzaklaştıran tesvîlât-ı şeytâniyyeden fenâ niyyet ve düşüncelerden, kin ve hasedden; 3- Lisânımızı hezeyandan, mâ-lâya'nîden, yalandan, giybetten, koğuculuktan, yalan ye-

re şehâdet etmekten; 4- El-hâsil kavlen ve fi'len ne kadar kabâiyih varsa onların hepsinden men'-i nefş eylemek de lâzımdır. Kalbde havfullah ve mahabbetullâhın husûlî için helâl ve mübâh olanlardan iktisâb etmek îcâb ederse bu gibi muharremâttan kaçınmak evlâ bi't-tarîk değil midir?- Helâl ve mübâh olan şeyleri yiyp içmekten men'-i nefş edip de bu saydıklarından kaçınmayanlar bir saray yapıp da ona mukâbil bir şehir yıkınlara benzer. Bu gibiler hakkında bakınız Resûl-i Ekrem efendimiz ne buyurmuşlardır: "Ne kadar oruc tutanlar vardır ki orucundan göreceği fâide açlık ile susuzluktan başka bir şey değildir."*

Bir kimse yalanı, yalan yere şehâdeti terk etmemiş ise yiyp içmeyi terk etmesinden Allah'a bir şey yoktur.**

Yiyp içmekten kesilmek oruc değildir. Oruc ancak kötü sözlerden nefş-i emmârenin kabâiyih ve rezâilinden münkati' olmaktadır. Şâyed biri fenâ söz söylese ben orucluyum, ben orucluyum de. fenâ söz söylemeye, kimseye fenâlikla mütearriz olmamaya niyyet ettiğini hatırlına getir.***

İşte bunun içindir ki oruc tutanlardan birçokları, hâkikatte orucuzdur. Fi'l-hâika akşamda kadar aç ve susudur. Fakat a'zâ ve cevârihini nihâyete salıvermiştir. Ne kadar kimseler de vardır ki yiyp içerken de oruçludur. Allah'ın murâkabesini bir an hatırdan çıkarmayıp a'zâ ve cevârihini her türlü menhiyâttan hifz eder. Orucun ma'nâsını ve sırrını hakkıyla anlayanlar yakânen bilirler ki: Yiyp içmekten men'-i nefş ettiği hâlde şer'an ve ahlâkan memnû olan şeylerden kaçınmayanlar, âbdest alır iken a'zâlar üzerinde üçer def'a elini mesheden yürüten ve fakat yıkımayarak kalan yerlerine dikkat etmeyen kimse gibidir.

Her a'zâsına üzerinden ellerini üçer def'a yürüttü, fakat asıl maksadı fevt etti. Maksad kuru bir yer bırakmamak idi. Üç def'a olması o kadar mühim değildi. Bu adam ise zâhire riâyet ederek mühim olan ciheti terk etti. Binâenaleyh bu adâmın namâzi merdüddür. Câiz değildir. İşte oruc da böyledir. Orucun zâhirine riâyet edip de hakikat ve maksaddan gaflet edenler de tibki böyledir.

Orucun hem zâhirine hem de bâtinâsına riâyet edenler âbdest alırken her uzvu üçer def'a mükemmel yıkayan

kimse gibidir. Hem aslı, hem de fazlı cem' etmiştir ki cihet-i kemâl budur.

El-hâsil her ibâdetin zâhiri ve bâtinâsını, kişî ve lübbü vardır. Zâhiri içinde bir tâkim dereceler vardır. Ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk için zâhir ve kısrâda kalmamak lâzımdır.

Sadaka-i fitir ve hikmeti:

Ramazân-ı şerîfin nihâyetlerine doğru ve Bayram Namâzi'ndan evvel kadın ve erkek havâyic-i zarûriyyeden fazla olarak nisâb-ı zekâta mâlik olan her müslümanın, kendilerine zekât vermek câiz olan, fukarâ-yı müslimîne muayyen mikdârda bir sadaka vermeleri vâcibdir. Buna sadaka-i fitir nâmî verilir. Bir âilede iri ufak kaç adam var ise hepsi için sadaka-i fitir verilecektir. Bir övre mebnî oruc kendisinden sâkit olanlardan sadaka-i fitir sâkit değildir. Tutana da tutmayana da sadaka-i fitir mutlaka vâcibdir.

Bayrama yakın bir zamanda fukarâya i'tâsi vâcib olan sadaka-i fitirda ne mühim bir maslahat-i ictimâiyye vardır. Bayram eyyâm-ı ferah ve sürûr olduğu vechile herkes o gün yenilerini, temizlerini giyerek izhâr-ı şâdumânî edecek, komşularını, hisim ve akrabâlarını ziyarete gidecek, küçükler gülüp oynayacaklar, canlarının istedığını alıp yiyecekler. El-hâsil her ma'nâsiyla izhâr-ı şâdumânî edeceklerdir. Fakat o gün küt-1 yevmiyyeye muhtâc olan ne kadar fukarâ ve muhtâcın vardır ki mübârek Bayram günleri bunların âlâmını, hüzün ve kederini gidermek bizim sürüru muza onları da iştirâk ettirmek insâni ve ahlâkî bir vazifedir. Birtakımları boynunu bükmüş mahzun ve mükedder durur iken diğerlerinin müzeyyen elbiseler içinde her türlü ni'metlere müstağrak izhâr-ı şâdumânî yapmaları elbette müvâfîk-1 insâniyyet olmaz. İşte bunun içindir ki şeriat-ı İslâmiyye Ramazan Bayramı'nda sadaka-i fitiri, Kurban Bayramı'nda da fukarâya et tevzî ve taksîmini mâlik-i nisâb olan müslümanlara vâcib kılmış ve bu sûretle meserret ve müsâvât-1 umûmiyyeyi bir derece te'mîn etmiştir.

Binâenaleyh sadaka-i fitir pek kudsî bir muâvenettir. Böyle mübârek bir günde boyunu büyük yetimlerin, bîkes dul kadınların, ihtiyâr ninelerin, ak sakallı dedelerin, muhtâc-1 muâvenet bi'l-cümle fukarânnı ellerine beşer onar kuruş vererek kalbindeki âlâm ve ıztirâbâtin tâhfîfine çalışmak, bizim meseretimiz onları da iştirâk ettirmek ne büyük, ne kudsî bir emele hizmettir. Bu i'tibâr ile her müslümanın bunu ifâ etmesi pek mühim bir vazife-i dîniyyedir. Her müslüman bu vazîfeyi ifâ etmekle hem erbâb-ı ihtiyâcın tehvîn-i ihtiyâcına çalışmış, hem de dâire-i meveddet ve uhuvvetin tevessü' etmesine yardım etmiştir.

Aksekili Ahmed Hamdi

* = "[Nice oruc tutanlar vardır ki, orucları aç ve susuz kalmaktan ibarettir.] (Revâhü'n-Neseî)

** = "[Bir kimse yalana söylemeye, yalana dayalı davranışlarını terk etmezse eğer, Allah'ın onun yemeyi içmeyi terk etmesine ihtiyacı yoktur.] (Buhârî)

*** = "[Oruc tutmak, yemeden içmeden vaz geçme -ten ibaret değildir. Oruc tutmak boş lâkirdan ve belden aşağı konuşmaktan vaz geçmektir. Biri sana söver ve hakkında bilmeyerek ileri geri konuşursa ona, ben orucluyum, ben orucluyum de.] (Hadîs)

[66]

MISIR'DA İSTİKLÂL EFSÂNESİ

Mısır ile İngiltere arasında hukük-i mütekâbile esâsına müstenid bir muâhede akdi için 1921 senesi zarfında cereyân eden müzâkerât bir netîceyi müeddî olamamış ve nihâyet bu müzâkerâtı icrâya me'mûr olan Adâli Yeğen Paşa kabinesi, 4 Kânünievvel 1921 târîhinde mezkûr müzâkerâtın safahâtını ve tarafeyin nukât-ı nazarnı irâe eden notaların neşrini müteâkib istî'fâya muztar kalmış idi.

Adâli Yeğen Paşa kabinesinin istî'fâsı Mısır efkâr-ı umûmiyye ve münevveresinde bütün ma'nâsiyla bir hüsn-i te'sîr husûle getirmekle beraber İngiltere'nin Mısır hakkındaki niyyât ve makâsid-ı mahsûsası* bir kere daha tevazzuh ve te'ayyün etmiş olmak i'tibâriyla mehâfil-i münevvere de dâhil olduğu hâlde Mısır'da bütün tabakât-ı ahâlî üzerinde derin bir asabiyet, bir feverân vücûda getirmiştir. Bu vaziyet ve bu şerâit dâhilinde artık İngiltere ile anlaşmak imkânı görülemediği gibi İngiltere ile bu bâbda tekrâr müzâkerât-ı siyâsiyyeye girişmek, muhâl ve mümteni' olan bir tebdile tevessül kabîlinden telakkî edileceği için buna teşebbüs edecek olan herhangi bir racûl-i siyâsînîn efkâr-ı umûmiyye huzûrunda mahkûm-ı sukût olması gâyet tabîî idi.

İşte bu avâmil te'sîriyedir ki 1922 sene-i cedîdesi hulûl ettiği zaman Mısır doğrudan doğruya İngiliz idâre-i örfiyyesinin ribka-i esâreti altında bulunuyor, bütün Mısır nezâretleri nâzırsız olarak İngiliz diktatörü Lord Allenby'nin ta'yîn ettiği vekiller elinde bütün acz ve meskenetlerini teşhîr ve i'lân ediyorlardı.

Bu hâl bir iki ay kadar devâm etti. Mısır'da hiçbir racûl-i siyâsî artık kabine teşkîline cesâret edemiyor, halk mütemâdî nûmâyîsler tertîb ediyor, protesto-nâmeler yağıdırıyor, gazeteler ise köpürüyor, hulâsa Mısır baştan başa kiyâm ve tuğyân emâresi gösteriyordu. Mısır milliyetperverlerinin ve husûsiyle Sa'd Zağlul Paşa ve rüfekâsının tevkif ve Seyşel adalarına teb'îdi İngiltere'ye karşı vâki' olan kiyâm-ı gayr-ı müsellahi, hatta müsellah ve kanlı bir şekle yavaş yavaş ifrâğ eyliyordu.

Mısır'ın umûr ve ahvâl-i dâhiliyyesi bu tarzda cereyân ederken diğer taraftan İngiltere hükümeti siyâsî ve iktisâdî bi'l-umûm hâricî mesâile zamîmeten bir de mesâil-i dâhiliyyeden addedilecek en mühim mevâd ile iştigâl etmek mecbûriyetinde bulunuyordu. Zîrâ İrlanda, Hindistan mesâili aynı sûretle ve Mısır mes'elesi gibi hâd şekiller almış idi.

Bunun için İngiltere en mühim olan İrlanda mes'elesi ile evvel-emirde iştigâl ederek bunu bir neficeye rabt etmek esâsını iltizâm ettiği için Mısır'da bir iki aydır devâm eden kabinesizlik hâli kiyâm ve ihtilâl hâli, anarşı hâli muvâcehesinde çâr nâ-çâr bir idâre-i maslahat yolu ta'kibine mecbûriyet hissediyordu. Bir kere bu en kötü olan İrlanda mes'elesi bitsin diyordu, sonraları kolay...

Fi'l-hakîka böyle de olmuştu. Lloyd George, kendi fikrine İrlanda mes'elesini bir esâsa rabt ettikten sonra artık Mısır mes'elesiyle iştigâle vakit bulabilmisti.

İngiltere'nin Mısır Fevkâlâde Komiseri, ta'bîr-i sahîhiyle diktatörü Lord Allenby ise bu bir iki aylık mecbûrî nezâreti devresinde mevcûd vaziyeti imkân derecesinde ber-taraf edebilmek için mevzi'i tedbîrler almaktan ferâgat etmiyor ve Mısır'da İngiliz tarafdaârlığıyla ma'rûf ricâl-i siyâsiyyeden birini iknâ' ederek her ne olursa olsun bir kabine teşkîl ettirerek şekl-i zâhiri olsun kurtarmaya çalışıyordu. Hâlbuki evvelce arz ettiğimiz esbâb sâikâsiyla hiçbir Mısır racûl-i siyâsîsi bu cesâreti kendinde bulamıyordu. Zîrâ yâ hüsn-i niyyet sâhibi idi, İngiltere ile anlaşmak imkânı bulunamayacaktı yâhûd harîs bir şahis olacaktı ve netîcede Mısır kiyâmcılarının sarp ve katı sadmelerine dûcâr olacaktı.

Allebeny çok aradı ve çok uğraştı, nihâyet Sa'd Zağlul Paşa'ya karşı husûmetiyle ve bi't-tab' İngiltere'ye karşı mümâsâtıyla ma'rûf ve bununla beraber İngilizler kadar haşin bir politikacı bulabildi: Bu da Abdülhâlik Servet Paşa idi.

Servet Paşa, çoktan kabine riyâsetini kabûl edecektti. Fakat Mısır'ın vaziyet-i ahîresine karşı gözü bağlı, başıboş, bu işe girişmek istemedi. Kurnaz ve zeki bir racûl-i hûkûmet idi. Kendisine kabine teşkili için vâki' olan teklîfe karşı evvel-emirde İngiltere'nin Mısır üzerrinde 18 Kânünievvel 1914 senesinde i'lân etmiş olduğu himâyesinin ilgâsiyla Mısır'ın istiklâlinin tasdîkini kabûlde şart-ı esâsî olarak dermiyân etmiş idi.

Abdülhâlik Servet Paşa bu dermiyân ettiği şart esâsi ile zevâhiri kurtarıyordu. Esâsen İngiltere dahi, efkâr-ı umûmiyye indinde artık bir müteârifе şeklini alan bu talebin velev zâhirî olsun is'âfi zarûretini seziyordu. Husûsiyle Allebeny bu vaziyeti daha [67] yakından hissettiği için İngiltere hükümetinin bundan böyle yeni bir tarîk-i siyâset ta'kib, yeni bir şebeke-i iğfâl ihzâr etmek lüzümünü daha vâzih olarak idrâk ediyordu.

Nitekim İngiltere hükümeti tarafından, daha geçenlerde Mısır umûrunu muhtevî olmak üzere neşr

* Mecmû'amızın 26 Şubat 1338 târîhli nûshasında münderîc (İngiltere ve Mısır) makâlesine mûrâacaat. [c. 19, aded: 493]

ettiği "Beyâz Kitap"ta münderic olan yedinci vesîka-i siyâsiyyenin mütâlaasından bu hakikati daha vâzih anlamak kâbıldır. Bu vesîka ise o sıralarda Allebeny tarafından Hârıcıye Nâzırı Lord Curzon'a gönderilen muhtıradır.

Allebeny bu muhtırasında hulâsatan diyordu ki: "Hiçbir Misır yoktur ki istiklâl-ı tâmmî mutazammin olmayan her hangi bir İngiltere-Mısır Muâhedesî'ne vaz'-ı imzâ edebilsin. Binâenaleyh bu yolda müzâkerâtta bulunmaktan artık, müntic-i muvaffakiyet olamayacağı için sarf-ı nazar etmek lâzımdır..."

Bu muhtıra ile Lord Allenby şunu demek istiyordu ki şimdiye kadar ta'kib edilen siyâset yolu İngiltere'yi bir çıkmaza getirdi. Şimdi nâ-mahsûs bir soldan geri hareketiyle şu Mısırları bir müddet daha başka bir yoldan yürütmeliyiz.

Bu yol ne olabilirdi? Pek vâzih, pek muğfil ve pek uyuşturucu bir yol. Mısırlara ne istiyorunuz denilecek. İstiklal mi? Pekâla buyurunuz işte size istiklâl... Fakat ba'zi zarûrî şeyler vardır ki onları da yavaş yavaş ârzû ettiğiniz gibi hallederiz. Nasıl oldu mu? İşte bu kadar...

Lord Allebeny'nin o sıralarda kurmak için i'mâl-i fîr ettiği tuzak bu idi. Bununla hem Abdülhâlik Servet Paşa'yı iknâ' ederek şu sûretle kabineyi yeniden te'sîs ettirecek, hem Mısır güyâ müstakil olacak, sonra sultân, melik, kral olacak, istiklâlin îcâb ettiği temsîl-i hâricî, meclis-i teşrîf... ilh şeyler dahi olacak ve fakat hakikatte İngiltere hükümeti yine Mısır üzerindeki eski alâka ve râbitâ-i siyâsiyyesini, ta'bîr-i diğerle Mısır'ın yine bir İngiliz müstemlekesi hâlinde bekâ ve devâmını bu zâhirî perde altında bütün fecâat ve hakikatiyle idâme edecekti...

Mısır münevverleri, Mısır milliyet-perverleri kurulmak istenilen bu tuzağı fark etmiyor mu idi? Biz bu suâle menfi bir cevâb vermek salâhiyetini elbette hâiz değiliz. Husûsiyle o esnâda daha henüz Abdülhâlik Servet Paşa'nın kabine riyâseti mevzû'-ı bahs olduğu sırada bu racûl-i siyâsî için sû-i kasdda bulunmak üzere bir cem'iyet-i ihtilâliye teşekkül etmiş ve fakat a'zâsından birinin hîyâneti neticesinde yakayı ele vermişti. Mısır'da "Bombalar Mes'elesi" nâmiyla ma'rûf olan bu teşebbüsatın muhâkemesi hâlâ İngiliz Dîvân-ı Harb-i Örfisi'nde bütün hararetiyle devâm ediyor. Binâenaleyh biz gerek bunu ve gerek Mısır gazetelerinde daha o zamandan vâki' olan şiddetli hücumları bildiğimiz için bi't-tabî' Mısır münevverlerinin kendileri için ihmâr edilmekte olan yeni bir İngiliz oyununa daha o zaman muttali' bulunduklarını kabûl edebiliriz.

1922 senesinin arz ettiğimiz vechile ilk ayları Mısır'da sedîd bir buhrân-ı siyâsî ve ictimâî ile mürûr ederken

Lloyd George İrlanda mes'elesini ikmâl etmiş ve artık Mısır mes'ele-i dâhiliyesiyle iştigâle vakit bulabilmişti. Şubat 1922 evâsitinda Lord Allebeny'yi derhâl İngiltere'ye da'vet etti. Kendisiyle uzun uzadiya görüşükten sonra İngiltere'nin ta'kib edeceği yeni siyâset yolunda her ikisi uyuştular. Ve Allebeny hemen avdet ederek 27 Şubat 1922 târîhinde İskenderiye'ye ayak basmış bulunuyordu.

Bunun üzerine İngiliz ricâl-i siyâsiyyesiyle vâki' olan müzâkerâtî neticesinde karârlaştırılan mevâddî hâvî olmak üzere 28 Şubat 1922 târîhinde "Mısır Sultânı Fuad'a bir muhtıra ve bu muhtıraya melfûf bir zeyl-i siyâsî tevdî' eyledi. Herkes, bütün gazeteler Allebeny'nin Londra'dan getirdiği bu yeni hediyenin mâhiyetini anlamak için sabırsızlanıyordu. Hâlbuki gerek bu muhtıra ve gerek zeyl-i siyâsî gazetelere tevdî' edilir edilmez bu hediyenin nâdîde bir şey olmadığını ve uzun zamanlar gerek Mısır, gerek İngiliz siyâsî peykelerinde kala kala çürümüş bir meyveden ibâret olduğunu görünce herkes hayret etmiş idi. Husûsiyle bu meyve bu kere yaldızlı bir kâğısla sarılı bulunuyordu. Evet, bu meyve İngiliz müstemlekeciliği ve üzerindeki yaldız ise istiklâl.. Hem istiklâl-i tâm!...

Fi'l-hakika 11 maddeyi muhtevî bulunan bu muhtırasında Allebeny İngiltere'nin Mısır ile olan alâkasını ne yana yakila anlatıyor, ne diller döküyordu. İngiltere Mısır üzerindeki himâyesini artık ifâ etmek istemiyormuş, ancak Mısır'ın müdâfaa ve istikbâli İngiltere için hayatı bir mes'ele olduğundan çâr nâ-çâr şimdilik yine sîrf Mısır'ın menâfiini vikâyeten ba'zi tedâbîre tevessûl etmek zarûrî imiş... ilh."

Esâsen bu muhtıradada melfûf zeyl-i siyâsî vâki' olan teklîf ve ittihâz olunan karâr hakkında İngiltere'nin bütün makâsîdini tamâmiyla irâe edeceği için ber-vech-i âtî aynen nakl etmek mecbûriyetinde bulunuyoruz:

"İngiltere hükümeti öteden beri izhâr ettiği makâsında tevkikan derhâl Mısır'ın müstakil ve hâkimiyet sâhibi bir devlet olmasını i'tirâf etmesini ârzû eder.

Ancak İngiltere ile Mısır arasındaki alâkalar Büyük Britanya İmparatorluğu'nca hâiz-i ehemmiyet olduğundan âtîdeki esâsâti i'lân eyler. [68]

1- Mısır üzerinde İngiliz himâyesi hitâm bulmuştur. Mısır müstakil ve hâkimiyet sâhibi bir devlet olacaktır.

2- Mısır sultanının hükümeti, bütün Mısır ahâlisi üzerrine nâfiz olmak üzere Tazmînât Kânûnu'nu (idâre-i askeriyye nâmina ittihâz edilen bütün icrââtin kabûlüne dâir kânûn) ısdâr eder etmez 3 Teşrînisânî 1914 târîhinde i'lân edilen idâre-i örfiyye lağv olunacaktır.

3- İngiltere hükümeti ile Mısır hükümeti arasında âtîdeki mevâdî hakkında dostâne ve tarafeyn için gayrî

mukayyed müzâkerâtta bulunularak ittifâknâmelerin tanzîmi kâbil olabilecek zamana kadar İngiltere hükûmeti sûret-i mutlakada şu husûsatı deruhde etmeye devâm eder:

(A) Mısır'da, Britanya İmparatorluğu'nun turuk-ı muvâsalasını te'mîn

(B) Bizzât veya bi'l-vâsita Mısır'da vâki' olacak herhangi bir ecnebî taarruz ve müdâhalesine karşı Mısır'ı müdâfaa

(C) Mısır'da, menâfi-i ecnebiyyeyi ve ekalliyetleri himâyeye

(D) Sudan mes'elesi

İşte bu ittifâknâmeler akd edilinceye kadar bu mevâdda müte'allik umûr, olduğu gibi kalacaktır."

Allebeny'nin bu muhtirasının ve bu zeyl-i siyâsisinin neşrinden sonra Abdülhâlik Servet Paşa kabine teşkili için dermiyân ettiği şerâitîn artık tahakkuk etmiş ve infâz edilmiş olduğunu beyân ederek fi'l-hakika bunu müteâkib 1 Mart 922 târihinde sâdir olan bir fermân-ı sultânî ile hey'et-i nüzzâr riyâsetini kabûl etmiş ve aynı târihde takdîm ettiği arîza-i teşekkürîyyede artık müstakîl bir Mısır idâresini te'sîs için bir taraftan meclis-i teşrîfin te'sîsine ve diğer taraftan diğer devletlerle münâsebât-ı hâriciyyenin ihdâsına gayret edeceğini beyân etmiştir.

Mısır efkâr-ı umûmiyyesi bu birbirini ta'kîb eden hâdiseler muvâcehesinde gâyet tabî' bir sükûn ve intizâr vaziyetine girmeye mecbûr kalmış idi. Zîrâ henüz Allebeny tarafından vâki' olan bu te'mînât İngiltere meçâlis-i teşrîyyesi tarafından resmen müzâkere, kabûl ve tasdîk edilmiş olmadığı için bir de bu netîcenin tahassûlunu istiyordu.

Lloyd George az bir müddet zarfında ve birkaç celse içinde Avam Kamarası'nda Mısır mes'elesi için verdiği izâhâti müteâkib nihâyet 14 Mart 1922 târihinde İngiltere himâyesinin Mısır üzerinden ref'i ile beraber ba'zi kuyûd-ı ihtirâziyye ile Mısır'ın müstakîl bir devlet olması esâsi resmen kabûl ve tasdîk olunarak keyfiyyet Mısır hükûmetine ve Mısır sultanına bildirilmiş ve bunun üzere Mısır Sultânî Fuad Mısır Meliki Fuad-ı Evvel nâmını alarak Abdülhâlik Servet Paşa'ya hitâben 15 Mart 1922 târihinde isdâr ettiği bir hatt-ı hümâyûn ile Mısır'ın istiklâl-i tâmmîni i'lân ve keyfiyetin neşr u teblîgini emr eylemiştir.

Bu hâdice derhâl İngiliz mehâfilinin ve tarafdarlarının şedîd propagandalarıyla Mısır'ın her cihetinde kemâl-i tantana ve debdebe ile işâ'a ve bütün cihân ajansları vâsitasıyla i'lân edilmiş ve Mısır dâhilinde yüz bir pâre top endâhti, donanmalar tertibi, merâsim-i kabûliyye ve tebrîkiyye ihmâri ve nihâyet İngiltere kralı ile Mısır me-

lik-i cedîdi arasında muhâdenet-kârâne telgraflar teâfîsi sûretleriyle kâbil olduğu derecede ciddiyeti hakkında efkâr-ı umûmiyye üzerinde bir te'sîr-i mahsûs icrâsı dùşünüldüğünü burada kayd u ezkâr edebiliriz.

Bi't-tabî' ba'zi sâdedilân ile halkın henüz bir hars-ı siyâsiye malik olmayan aksâmi bu nûmâyişlerin meshûru oldular. Hattâ münevverler ve milliyet-perverler dahi bu köpüklerin ve dalgaların muvâcehesinde iltizâm-ı sükûn ve itidâle muztar kaldılar. Bunun netîcesi olarak bütün Mısır baştanbaşa neşve ile dalgalandı. Binlerce mumlar, renkler ve zînetler aylardan beri devâm eden galeyân ve feverânın üzerine hâfif bir cilâ serpti! Fakat bu sermestî-i zâhirînin humâri geçer geçmez vaziyet bütün ma'nâsiyla daha ciddî bir şekil almış bulunuyordu.

Fi'l-hakika vaziyetin eskisinden ne derece daha müdhiş olduğunu, İngiltere'nin Mısır'a lütfen bahsettiği istiklâl-i tâm ve mükemmelin altında ne derin sû-i kasdlar mündemic bulunduğunu anlamak ve ta'bîr-i diğerle efkâr-ı umûmiyyeye anlatmak keyfiyeti derhâl bütün savletiyle kendisini göstermiş bulunuyordu.

Hattâ himâyenin ilgâsından ve Mısır için temsîl-i hâricînin kabûlü sûretiyle İngiltere'nin resmen ittihâz ettiği karârin samîmiyetine düvel-i ecnebiyyeden bazıları bile aldanmış idiler. Fakat İngiltere bu def'a Mısır için tertîb ettiği oyunun netâyic-i vahîmesini derhâl derk ederek Beyâz Kitap'ta münteşir ve Mısır himâyesi ilgasının nefşirine dâir 36'ncı vesîkayı mezkûr devletlere teblîge muztar kalmıştı. İngiltere tarafından düvel-i ecnebiyyeye verilen bu izâhâne *Tan* gazetesinde dahi neşr olunmuş ise de Beyâz Kitab'ın Arabca tercümesinde bu vesîka idhâl edilmemiş ve Mısır'da yapacağı hakikî te'sîrlер dûşünülerek neşr edilmemek istenilmiş idi.

Bu vesîkada ez-cümle deniliyor ki: "Mısır üzerindeki himâyeeye nihâyet verilmesi Mısır'ın diğer devletlere nisbetle mevcûd vaziyet-i hâzirasının tebeddülünü iktizâ etmez. Mısır ile İngiltere arasındaki husûsî alâkalar yalnız İngiltere ile Mısır hükûmetine âiddir. Düvel-i ecnebiyyeye taalluku yoktur. Bunu ayrıca devletlere tasrîh edeceğiz..."

İşte bu resmî vesîkadir ki İngiltere'nin makâlemizin bidayetinden beri izâh etmek istediğimiz maksad-ı esâsîsini ifâdeye kâfidir. Esâsen İngiltere'nin Mısır'da bu son def'a olarak tertîb ettiği istiklâl [69] efsânesini Mısır mehâfil-i münevveresi derhâl takdîr etmiştir. Nitekim Kahire'de münteşir *el-Ahbâr* gazetesinin 19 Mart 1922 târihli nûshasında Lord Curzon'un bir tebrîknâmesinden bahsedilerek deniliyor ki:

"İngiliz siyâseti hâlâ bizim bir istiklâl-i hakîkiye nâıl olduğumuzu bize inandırmak ve sevindirmek istiyor.

Bunun için de türlü türlü ibhâmlarda bulunuyor. Bunlar miyânında hey'et-i nüzzâr reîsine Lord Curzon tarafından gönderilen son tebrik telgrafnâmesini irâe edebiliyor. Zîrâ bu telgrafnâmede Mısır'ın hâl-i hâzirdaki vaziyetinden bahsederken bu vaziyeti "istiklâl-i tâm" ta'bîriyle ifâde etmek istemiştir. Eğer Lord Curzon'un bu dedikleri doğru olmak lâzım gelseymi, hukük-i dûveli başından nihâyetine kadar inkâr etmiş olmaklığımız îcâb eder ve onun yerine yeni bir eser vücûda getirip bunda "istiklâl-i tâm" ta'bîrini büsbütün evvelki tarz-ı telakkînin muhâlifi bir tarzda tesbit ve ta'yîn etmemiz lâzım gelirdi. O zaman bu esere nazaran "himâye"nin ma'nâsı "istiklâl", "îşgâl"in ma'nâsı "hürriyet" ve "tahakküm-i ecnebî"nin ma'nâsı "hâkimiyet-i millîyye" olurdu.

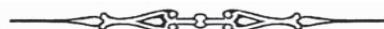
Ne garîb şey.. Lord Curzon bize aklın kabûl etmediği şeyi nasıl kabûl ettirmek istiyor. Nasıl olur da bizim bulunduğuuz bu vaziyeti istiklâl-i tâm ta'bîriyle ifâde ediyor. Nasıl oluyor da işgâl ve himâye halitasından bir istiklâl çıkarıyor da bunu tam kaydi ile tâsvîf ediyor. Bu mevcûd hakikatleri göz göre göre tâhrîf etmekten başka bir şey ifâde eder mi?

Hâlbuki Mısır'ın müstakil bir devlet olduğuna, hâkimiyet ve istiklâle mâlik olduğuna dâir İngiltere'nin i'tirâfına ve himâyenin resmen İngiltere parlamentosunun karâriyla refîne rağmen Mısır hâlâ tahakküm-i ecnebî altında bulunuyor ve hâlâ işgâl-i ecnebî evâmirine münkâd bulunuyor. Sebebi gâyet vâzihtr:

- 1- Mısır, hâlâ İngiltere işgâl-i askerîsi altındadır.
- 2- Mısır'da hâlâ işgâl-i ecnebî nâmına olarak idâre-i örfiyye ahkâmi cârî olmaktadır.

DÂRULMUALLİMÎN'DE RAMAZAN MUSÂHABELERİ

Gazetelerle i'lân edilen Ramazan musâhabelerinin ikincisi Pazar günü akşam Dârulmuallimîn konferans salonunda Şer'iyye Vekâleti Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından verilmiştir. Bu musâhabede meb'ûsândan, zâbitândan, muallim ve münevverândan birçok zevât ile beraber Dârulmuallimîn, Mekteb-i Sultânî talebeleri ve âlı dersler müdâvîmleri de hâzır bulunmuştur. Sâmi'ler üzerinde pek ziyâde hüsn-i te'sîr husûle getiren bu konferansın hulâsasını ber-vech-i âfî derc ediyoruz:

Efendiler, Maârif Vekâleti tarafından tertîb edilen Ramazan musâhabelerinin istihdâf ettiği gâyeleri dün

3- Mısır'da İngiltere himâyesi muktezeyâtını hâlâ muhâfaza etmektedir. Bunlar miyânında İngiltere'nin hâricen Mısır'ın müdâfaa-i askeriyyesini ta'ahhûd etmesi ve dâhiline ekalliyetlerin hukukunu muhâfazaya kiyâm eylemesi bu babda birer delildir.

4- İngiltere Sudan'ı hâlâ Mısır'dan ayrı bırakmaktadır.

5- Mısır'ın hâlâ hâricte hiçbir hâkimiyet-i siyâsiyyesi bulunmamaktadır.

Mevcûd olan şekli ise asıl hakikati değiştiremeyecek derecede sûrî ve zâhirîdir.

İşte bu vaziyettir ki İngiltere hârîce onu "istiklâl-i tâm" ta'bîriyle ifâde etmek istiyor. Eğer fi'l-hakîka bu isim müsemmasına tetâbuk edecek olsa milletler için en ziyâde sevilmeyecek, istenmeyecek şey bu olurdu. Her hâlde istiklâl-i tâm, asıl hakikî istiklâl-i tâm Lord Curzon'un son telgrafnâmesindeki mebhûsun-anh istiklâl değildir. Eğer bu tebrîknâme İngiltere tarafından temsîl edilmek istenilen komedînin ikmâli için zarûrî görülmüşorsa o başka... Fakat hakikatte aldaniyor ve hakikati maa'l-esef göremeyorlar.

Artık bu hakikati İngiliz siyâsileri takdîr etsinler ve onların ta'kîb ettiği tarz-ı siyâset muvâcîhesinde kimse nin aldanmadığını anlaşınlar, millet aldanacak bir vaziyette degildir. İngiltere Mısır'da cereyân eden vukûâtın rûhunu artık bilmelidir. İngiltere iyice vâkîf olmalıdır ki millet, şîmîdiye kadar girişmiş olduğu cidâl-i siyâsîyi, bu kere de aldanarak terk edecek degildir. Zîrâ Mîsîrlîler bu cidâle devâm ettikçe asıl istiklâl-i hakikiye lafzî ve sûrî olmayan istiklâl-i tâmma nâîl olacaklarına kânîdirler."

birinci musâhabeyi vermiş olan Kâzîm Nâmi Bey ïzâh ettiler. Kâzîm Nâmi Bey ahlâk ve hâdisât-ı ahlâkiyyenin ne demek olduğunu ve bunların ehemmiyetini ïzâh ederek hüviyet-i millîyyesini gayb etmek istemeyen bir milletin kendi an'anâtına, revâbit-i ahlâkiyyesine sâdîk kalması lâzım geldiğini, başka milletlerin ahlâkını, âdâtını taklide sağlamak ahlâkî râbitaları çözecek demek olduğu için [70] felâket ve izmîhlâl ile netîceleneceğini anlatmak istemiş ve ahlâk-ı İslâmiyyenin istinâd etmiş olduğu esasların ulviyetini anlamak için "Ben mekârim-i ahlâkî itmâm için ba's olundum" meâlindeki hadîs-i şerîfin de-rece-i şümûlünü sâatlerce düşünmeye sevk eylemiştir.

Efendiler, işte bendenizin bu musâhabə ve konfəranslarda anlatmaya çalışacağım mes'ele de "ahlâk-ı İslâmiyyenin menba'ı ve esâsi olan Müslümanlığın bir dîn-i fitrî ve bir dîn-i umûmî olduğu"dur. Evet, bütün musâhabelerim, Müslümanlığın fitrî, tabîî, umûmî bir din olduğu mes'elenin ızâhi etrafında olacaktır. Buna bir mukaddime ile girmek istiyorum.

Efendiler, birçok mefhûmât-i evveliyye gibi, tedeyyün mefhûmu da insanlarda fitrîdir. İnsan, gözünün önüne açılmış bulunan kitab-ı kâinâta nazar-ı im'ân ile bakarak onun sâhibini aramak ve bulmak fitratında yaratılmıştır. Evet, efendiler, insan öyle bir fitratta yaratılmıştır ki: kudret-i bâliğa-i samedâniyyeyi izhâr eden asgar-ı nâ-mütenâhî ve a'zam-ı nâ-mütenâhî-hâvârik huzûrunda bir insan için mütehassis olmamak, kudretin sâhibini arayıp bulmamak kâbil değildir. Onun mevhûbât-ı fitriyyesi buna müsâid olamaz. Bunun içindir ki Hâlik-ı kâinâta îmân ve ona karşı ibâdet, tazarru' ve niyâz, ondan havf ve haşyet hisleri insanda fitrî ve cibillidir. Târîh-i beşeriyetle beraber rûhiyât ilmi de bunu te'yîd etmektedir. Bi'l-âhare birtakım müessirât-ı tabîîye ve avâmil-i ictimâiyyenin te'sîriyle fitrat-ı asliyyesini gayb eden beşeriyet gerek hâlikini ta'yîn husûsunda gerek ona karşı izhâr etmek mecbûriyetinde olduğu ibâdette zaman zaman birtakım dalâletler arz etmekten de hâli kalmamıştır.

Meselâ: Evvelâ sâf ve samîmî bir hisle hâlikâna arz-ı ubûdiyyet eden insan, bi'l-âhire hâlikî zâhiren de görmek isteyerek ona bir sûret, bir şekele veriyor.

کل مولود یولد علی فطرة الاسلام فابوہ امان یہودانہ اوینصرانہ^۱ (اویمسانے) Hadîs-i âlisi bu noktaya işârettir.

Fitrat-ı asliyyesini gayb ederek dalâlete düşen beşeriyeti tarîk-i hakka irşâd için Cenâb-ı Hak birçok peygamberler ırsâl ediyor. İnsanların bir kısmı peygamberlerin söylediklerini kabûl etmiş ve bir kısmı da aksine hareket etmiş ve bundan dolayı târîh-i beşer, mü'min ve kâfir gibi iki silsile arz eylemiştir.

Efendiler, işte beşeriyeti irşâd için Cenâb-ı Hak tarafından ba's buyurulan ve Hazret-i Âdem ile başlayan peygamberlik Risâlet-meâb Efendimiz'le hitâma ermiş ve suhuf hâlinde bed' eden kütüb-i semâviyye de Kur'ân-ı Kerîm ile derece-i kemâl bulmuştur.

Efendiler, dinin arz etmiş olduğu şu tekâmülü gören ba'zı ulemâ, din husûsunda beşeriyetin üç devir geçirmiş olduğuna zâhib oluyorlar: Fitrat devri, felsefe devri, ilim devri.

Devr-i fitrat, insanların fitrî bir îmân ile mü'min ve mu'te'kid oldukları devirdir. Beşeriyet bu devirde bir

sâik-ı fitrî ile hâlikini bilmiş, hâlik-ı hakîmîne karşı taabbûd ihtiyâcını hissetmiştir. Bu devrin mümeyyizâtı insanın dinden başka bir mürşid tanımamasıdır.

Maamâfih beşeriyet bi'l-âhare her şey hakkında az çok hükümler vermeye başlıyor. Fitrî bir sâikle ibâdet eylediği hâlikâna hayâl-hânesinde birtakım şekiller, sûretler veriyor. Daha sonra hayâl-hânesinde kalan o nu-küsha zâhirde bir şekele vermek isteyince envâ'-ı dalâlet meydân alıyor.

Bu devirde beşeriyeti dalâlden kurtarmak için birçok peygamberler de ba's buyuruluyor. İşte felsefe devri denilen devir budur. Bu devrin vasf-ı mümeyyizi îmân i'tibâriyla insanın sâfiyet-i evveliyyesini gayb etmesidir. İlim devrine gelince: Bu beşerin en müterakkî olduğu devirdir. Sa'âdetinin ulûm-ı müsbeteye merbût olduğu idrâk eylediği devirdir.

Efendiler, şu taksîmin ne derece doğru olduğunu burada tedkik edecek değilim. Maamâfih şunu da söylemek isterim ki; İslâm i'tikâdına göre hâlik-ı hakîkiye ibâdet devri, putperestlik, sanemperestlik, vesenperestlik gibi her türlü dalâletlerden mukaddemdir.

Efendiler, burada bir hatâyı tashîh etmek isterim. Ba'zı kimseler hattâ bir kısım felâsife beşeriyetin geçirmiş olduğu şu edvâr-ı muhtelifeye bakarak pek yanlış hükümde bulunuyorlar. Bunlar demek istiyorlar ki din tufûliyet-i beşeriyenin mahsûlüdür. İlim devrinde dinin yeri yoktur. Binâenaleyh asrî cem'iyetlerde dinin vazîfesi, ferdlerin bedî'i zevklerini tatmîn etmektedir. Hukuk, ahlâk gibi şeyle dinden hariçtir.

Efendiler, Avrupa'da çökmüş ve maa't-teessûf bize kadar gelmiş olan bu fikrin ne kadar merdûd olduğunu ızâha hâcet yoktur. Bu fikrin her türlü kıymetten ne derece mahrûm olduğu, her asırda dini ve felsefeyi, ilmi kendisinde cem' etmiş e'âzîmin kesretli bir sûrette mevcûdiyetiyle sabittir. Medeniyet-i cedîdenin medâr-ı iftihârı olan birçok mütefennin zevâtda hiss-i dinî ve zevk-i felsefiyi görüyoruz.

Maamâfih efendiler, Avrupa mütefekkirleri böyle bir hükmü vermekte pek haklıdır. Çünkü onların dinden maksadları, Hıristiyanlık'tır. O Hıristiyanlık ki istinâd eylediği şey, Hazret-i İsa'dan çok sonra şunun bunun tarafindan yazılmış bulunan enâcîl-i muhtelife, daha doğrusu kilise târîhleridir. Hiç şüphe yok ki Hıristiyanlığın almış olduğu hurâfi şekele, Avrupa mütefekkirlerinin dimâğını tatmîn edemezdi. Bunun içindir ki İncil'in teâlîmi mücebince kendilerine Hazret-i İsa'nın [71] Cenâb-ı Allah'ın yeryüzünde -hâşâ- vekîl-i mutlaki süsünü veren râhib ve papasların din nâmına irtikâb eyledikleri mezâlim ve rezâil, asr-ı ahîrde bir tâkim mütefekkirlerin dine karşı şiddetli muhâcemâtını tevlîd etmiştir. Fakat söylediğim

¹ (Buhârî, "Cenâ'iz", 79, 80, 93; Müslim, "Kader", 22-25)

gibi bunların hâmûm ettikleri din Hıristiyanlık'tır. Bunun içindir ki Volter bir taraftan dine hâmûm ederken diğer taraftan bir dîn-i tabîînin lüzümünden, Cenâb-ı Hâk'tan, ebediyet-i rûhtan bahsediyor. El-hâsîl Avrupa mütefekkirlerine din aleyhinde bulunmaları, "hukûkun, ahlâkin dînde yeri yoktur, din ferdlerin bedî'î zevklerini tatmîn içindir" demeleri çok haklıdır. Onlar bu sûretle kilise tahakkümünden kurtulmak, Allah nâmına istedîğini tâhrîm, istedîğini tâhlîl eden kilisenin verdiği hükümle-re boyun eğmemek, kiliseyi kendi işlerine karıştırma-mak istiyorlardı. Çünkü kilisenin elinde ne bir din, ne bir kitab-i münzel vardi. Şu hâlde Avrupa'da başlayan dinsizlik cereyânının bizimle ne münâsebeti var? Avrupa mütefekkirleri Hıristiyanlık aleyhinde bulunuyor diye bizim de din aleyhinde bulunmamız, bunu da bir moda gibi telakkî etmemiz, Avrupa'nın aleyhinde bulunduğu din ile Müslümanlığı tefrik etmemek değil midir? Daha doğrusu din nâmına hiçbir şey bilmediğimizi ve kör kö-rüne Avrupa'yı taklid ettiğimizi gösterir ki mütefekkir geçenen bir adam için cidden ayıptır. Efendiler, bugün Avrupa'da dinsizlik cereyânı artık ehemmiyetini gâib etmiştir. Birçok acı tecrübeinden sonra Avrupa mütefekkirleri anladı ki beseriyet için dinsiz yaşamak mümkün değildir. Din hislerinin, din râbitalarının gevşemesi yüzünden zuhûra gelen elîm hâdiseler, artık akı başında olan her mütefekkiri düşündürmeye ve bunun yegâne sebebi dinsizlik olduğu kanâati hüküm-fermâ olmaya başlamıştır. Bi'l-hâssa Jol Simon pek ziyyâde ehemmi-yetle bahsettiği dîn-i tabîî birçok mütefekkirler tarafından da ileriye atılmıştır. Deniliyor ki: Beseriyet için bir din lâzımdır. Din, beseriyetin ihtiyâcât-ı maddiyye ve rûhiyyesini birlikte tatmîn ve te'mîn etmelidir. Ahkâmi tabiat-ı beseriyye ile uygun olmalıdır. Tabiat-ı beseriyye ile tezâd teşkil etmemelidir.

Şu hâlde bu devir dinsizlik devri değil, bilakis beseriyyetin dîn-i fitriye rûcûunun tarîklerini taharrî etmesi devridir.

Efendiler, bendeniz iddiâ ediyorum ki beseriyet için fitrî, tabîî, umûmî bir din varsa oda ancak Müslümanlık'tır. Müslümanlık'tan başka hiçbir din fitrî ve umûmî bir din olmak mâhiyetini hâiz değildir.

Evet, bir dînin fitrî ve umûmî olabilmesi için onun i'tikâdiyâtında, ahlâkiyâtında, ictimâiyâtında fitrat ve tabiatla tesâdüm edebilecek ahkâmin bulunmaması lâ-zîmdir. A'sâr-ı muhtelifenin hakîki fikirleriyle kâbil-i te'lîf olmak lâzımdır. Edyân-ı mevcûde içinde bu şerâiti bi-hakkin câmi' olan ancak Müslümanlık'tır. Bunu isbât için evvelâ İslâm'ın ahkâm-ı i'tikâdiyyesini tedkik edelim.

Efendiler, İslâm i'tikâdının birinci rûknünü teşkil eden vahdet-i ilâhiyyedir. Tevhîd ve tenzîh-i Bârî'dir. Bir müs-

lûman her şeyden evvel i'tikâd eder ki: Kâinât ancak bir hâlikin eser-i sun'udur. Mevcûdât-ı nâ-mütenâhiyyenin tek bir hâlik-ı azîmi, bir sâni'-i hakîmi vardır. O halikin irâdesi bütün kâinâtta kânûn-ı mutlaktır. Hiçbir husûsta onun şerîk ve şebîhi yoktur. Hakikat-i ilâhiyyesini idrâk-ten beşer kat'îyyen âcizdir. Her şey, her kudret ve kuvvet bi'n-netîce onun meşîyet ve irâdesine tâbidir. Her şey, ondan sudûr eder ve yine ona rûcû eder. Ezelîdir, ebedîdir. İbâdet de yalnız ona olur. O hâlik, her şeyi bir sebebe rabt etmiş ve her şeyin husûlü için bir kânûn ta'yîn etmiş olduğundan insanların dünyevî ve uhrevî mes'ûd olabilmeleri mutlaka onun ta'yîn eylemiş olduğu kânûnlara tevfîk-ı hareket etmelerine mütevakkifdir.

Efendiler, İslâm'ın esâsını teşkil eden şu i'tikâd-ı me-tîn hiçbir dînde yoktur. Bugünkü Hıristiyanlık, ma'lûm olduğu cihetle vahdet degildir, tesniyet esâsına müste-niddir. Yahudiyet'teki vahdet de tam bir vahdet degildir. Hıristiyanlık, beşeri te'lîh ediyor, Yahudilik de vahdet-i hakîkiyyeden teşbîhe sukût ediyor. Müslümanlık ise tam ma'nâsiyla bir vahdet arz ediyor.

Efendiler, İslâm'ın erkân-ı esâsiyyesinden olan vahdet-i ilâhiyye mes'elesi, ilmin ve felsefenin de kabûl etti-ği bir şeydir. Bu i'tikâd ile uyuşmayacak ciddî bir felsefe tasavvur edemeyiz.

Evet, bir müslümanın huzûr-ı azametinde boyun eğ-diği tevhîd-i Bârî mes'elesi beseriyetin vâsil olabileceği en son bir terakki olduğu, bugün umûmen teslîm edil-mektedir. Hâdisât-ı kevniyyedeki intizâmi ve eşyâdaki muhâyyiru'l-ukûl kesret altında mestûr bulunan vahdet-i amîkayı müşâhede ve tefâhus insanı ancak tevhîd-i Bârî akîdesine irtikâ ettireceğini asr-ı hâzırın en büyük feyle-sofları i'tirâf etmektedirler. Tevhîd-i Bârî'ye kâil olmak, şübhе yoktur ki kâinâtta âmil olan kuvvetleri bir kuvve-te, nîzâm-ı âlem ve havâdîs-i kevniyyenin mecmû'unu irâde-i vâhideye rabt ve isnâd eylemektir. En büyük âlimler, en büyük feylesoflar bugün müttefikan kabûl ediyorlar ki "âlem-i mahsûsatın aksâ-yı hudûdunda bir hakikat-i mutlaka vardır ve onu idrâk vüs'ümüzün fev-kindedir. Bidâyet ve nihâyetini tasavvur edemediğimiz bu kudret-i sermediyye her yerde tecellî ediyor ve her şey ondan zuhûr ediyor."

Efendiler, işte asr-ı ahîrin medâr-ı iftihârı olan ulemâ ve feylesoflar tarafından bugün i'tirâf olunan şu hakikat, İslâm tarafından bin üç yüz bu kadar sene evvel dînin esâsi olmak üzere takrîr buyurulmuştur. [72] Feylesofların şu fikirleri² (سبحانك ماعرفاك حق معرفة يامعبود) Hakikat-i

² Ey mâbûd! seni tesbih, tenzih ve takdis ederiz. Seni gerektiği gibi hakkıyla tanıymadık..."

İslâmiyyesinin tekrîr-i meâlinden başka bir şey değildir. Şurası da dikkate şâyândır ki İslâm'ın akide-i tevhîdi kadar rûh-ı beseri yükseltten, insana hürriyet ve istiklâlini bahşeden bir akide daha tasavvur edilemez. Çünkü bütün kudret ve kuvvetin Cenâb-ı Hak'ta olduğunu, insanlar her hangi bir şeye de muvaffak olabilmek için Allah'ın kânûnlarına, esbâb-ı zâhireye teşebbübü etmek lâzım geldiğini i'tikâd eden bir müslüman Allah'dan başka hiçbir kimseye boyun eğmez. Başka insanların da kendisi gibi âciz olduğunu anlar. Ancak Allah'ın yapabileceği bir şeyi, başkalarından istemez. Tevhîd-i Bařî akidesine bağlı olan bir müslüman, muktezâ-yı beseriyet yapmış olduğu günâhların afvi için başka insanlara değil yalnız Allah'ına yalvarır. El-hâsil bir mü'min-i muvahhid herhangi bir iş için ölülere, türbe ve kabirlere, yâhûd kendi gibi insanlara değil, ancak Allah'ın kânûnlarına ilticâ eder. O bilir ki kendi ile Allah arasına başka bir vâsita koymak şirket, kûfurdür.

Hâlbuki bir hristiyan böyle midir? Aslâ! Bir hristiyan mutlaka rüesâya boyun eğmek, ona hudû' ve huşu' etmek, günâhlarının afv edilmesi için Allah'a değil, papa-sa yalvarmak mecbûriyetindedir. Onun Hristiyanlığı da, Hristiyanlık'tan çıkması da papasin elinde, günâhlarının afvi da böyle! Yeryüzünde Hazret-i İsa'nın vekîl-i mutlakı olan papas afv ederse Allah da afv eder, etmezse o da afv etmez.

Şimdi hakka'l-insâf düşününüz! Beşeriyeti bu derece tezâlî eden bir din her hangi bir mütefakkiri isyâna sevk etmez de ne yapar. Böyle bir şeyi akı baþında olanlar kabûl eder mi? Demek ki İslâm'ın akide-i tevhîdi hiçbir ilim, felsefe ile kat'îyyen tezâd teşkil etmiyor.

Efendiler, İslâm'ın akâid-i esâsiyyesinden biri de melektir. Her Müslüman i'tikâd eder ki Hallâk-ı âlem vâcibü'l-vücûd hazretlerinin melek nâmında mahlûkâtı vardır. Hikmet-i İslâmiyye, kudret-i ilâhiyyenin her zerre-i tecellisine melek unvâni veriyor. Kudret-i ilâhiyyenin temşiyet ve tedbîr-i umûra taallukunu ta'rif ve izâh ederken bir katre yaðmurun bile bir melek vâsitasıyla inzâl edildiğini söylüyor.

Müslümanların îmân ve i'tikâd ettikleri şu hakikat in de ilme muhâlif bir cihet yoksun. Bugün umûmen teslim edilmektedir ki kâinât bir âlem-i havâdisdir. Bu âlemin hakikat-i zâtiyyesi bilinemiyor ve işbu hâdisât kuva-yı tabîyye, avâmil-i ictimâiyye, müessirât-ı ahlâkiyye şekillerinden muhtelif unvânlarla bir tâkim kuvvetlere rabb ediliyor. Fakat bu kuvvetlerin ne olduğu biliniyor mu? Hayır! Yalnız bu kuvvetlerin vücûdu kabûl ediliyor.

İşte dîn-i İslâm'da tenezzülât-ı rahmâniyyeye vâsita olan bir nevi' mevcûdâti melekler unvâniyla tesbit etmiştir.

Müslümanlığın kabûl etmiş olduğu melek, hristiyanların kabûl ettikleri ve resimlerini kiliselerde yaptıkları gibi birkaç arşın boyunda, binlerce kanada mâlik bir kuş değildir. Fi'l-hakika bir müslüman meleğin kanadını da kabûl eder. Fakat müslüman bilir ki meleğin kanadı, kuşun kanadı gibi değildir. Her şeyin kanadı kendine göre olur. Kur'ân-ı Kerîm ebeveyninize karşı tevâzu' ve merhamet kanadlarınızı döşeyiniz diyor. Ebeveynin de evlâdına karşı himâye kanadları var. Fakat hiç birisi diğerine benzemez. İşte bunun içindir ki bir müslüman meleğin kanadı ta'bîrinden mutlaka kuş gibi bir mahlûk olmasını anlamaz.

Bu kuvveti mâhiyeti i'tibâriyle görmek, anlamak, ancak ekmel-i mahlûkât olan enbiyâya mahsûstur. Onlara temessü'l ve eşkâl-i muhtelife tecelli eder.

El-hâsil efendiler, bu mes'elenin de ilim ile gayr-i kâbil-i tevfîk bir cihet yoksun. Her zerrenin müdürü, muharriki olarak bir kudret bulduğunu düşünürsek beşeriyetin binlerce asır mihnetli tecrübe bir dereceye kadar yaklaşabildiği bir hakikat biz müslümanlara lisân-ı vahiy ile söylemiş olduğunu i'tirâfa mecbûr oluruz.

YENİGÜN'ÜN İNSÂFSIZLIKLARI

Bir gün evvel, milletimizin rûhunda hiç yeri olmayan sun'î ve sahte, tamâmiyla taklîdden ibâret 1 Mayıs bayramından "Bolshevik Sefâreti"ndeki musiki müsâmeresinin hâzırûna bedî'î bir gün yaşattığından, al bayrak, anarşistler şarkısı, kommon marsiyereş varşavyanka, uluslararası marşlarının Sefârethâne erkâni tarafından piyanonun iştirâkiyle söyleindiðinden, Madam Veçerka-sofa yoldaþın inşâd ettiði Bolshevik İnkılâbı şiirinin şiddet heyecanlarla alkışlandığından" takdîrlerle, tebcîllerle bahsedeni ve "bu nevi' faâliyetlerin mürettiblerini tebrîk eden" Yenigün gazetesi ertesi gün yine aynı sütunda, Maârif Müdüriyeti'nin Ramazan'a mahsûs olmak üzere mekteplerde her gün birer saat Kur'ân-ı Kerîm ile dîn dersleri gösterilmesi hakkındaki ta'mîmini öyle bir lisân-ı istihfâf ile tenkîd ediyor ki ser-levhasından tutunuz tâ nihâyetine kadar her satırından gayzlar taşıyor.

"Kırâet kitapları bırakılarak 'Amme' okunmaya başlanması çocukların kafalarında ne varsa bayram ertesine kadar silip süpüreceðini" yana yakila söyleyen Yenigün, yine kendisinin birkaç gün evvelki nûshasında Kur'ân-ı Kerîm, ulûm-ı dîniyyenin yalnız bir saat, kırâet ve fen derslerinin ise yevmiyye ikişer saat gösterileceðini yazdığını bile unutacak kadar gaflete düşüyor yâhûd efkârı taþlîta çalışıyor.

Fakat hakikati böyle tahrîf etmenin, mekteplerde "Amme" cüz'ü okunuyor diye bu kadar telaşlara düşmenin esbâb-ı ledüniyyesi nedir? *Yenigün* ne istiyor? Rusya'da olduğu gibi mekteplerden din derslerinin büt盛行 kaldırılmasını mı arzû ediyor? İçinde bulunduğuımız, nân u ni'metiyle perverde ol-

duğumuz bir hey'et-i ictimâiyyenin mukaddesâtına karşı bu kadar saygısızlık, doğrusu, havaşalaya sığar şeylelerden değildir. Bir parça insâf ve mürüvvet gerektir!

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadir.

İdârehâne

Ankara'da Tâceddin Dergâhi

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

13 Mayıs 1922

16 Ramazan 1340

Cumartesi

13 Mayıs 1338

Cild: 20 - Aded: 501

Mündericât:

İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye

A'yân Meclisi – Cem'iyet-i İslâmiyye'de böyle bir müessesenin hikmet-i mevcûdiyeti yoktur –

Gâye: Şerîyat hâkimiyet-i tâmme ve dâimesini te'mîndir – Hâtime – Bu eseri yazmaktan maksad –
Garblılaşmak tarafdarlarının hatâlarını göstermek – Hüviyet-i İslâmiyyemizi tebeddüliden muhâfaza lüzumu –
Müslüman sınıf-ı mütefekkirînine düşen mücâhedenin ehemmiyet ve azameti –

Said Halim Paşa

Ezansız Semtler

Fazla medenîleşen, alafranga terbiyeyle yetişmiş üst tabaka çocuklar –

Medenîşteğice Müslümanlık'tan çıktığımızı hoş gören eblehler – Dinsizliğin aksülameli başladı –

Yahya Kemal

Ramazan Musâhabeleri

Beşeriyetin hakîkî mürşîdleri – Nübûvet ve risâlet – "Vahiy" ne demekti? – "Vahy"in imkânı –

Feyz-i hak umûmidir – Hazret-i Peygamber'in vûcûda getirdiği inkîlâb-ı muazzam –

Mertebe-i nübûvetle mertebe-i beşeriyyet arasındaki fark-ı azîm – Vahiy ve nübûvetin keyfiyeti –
Vahiy ve nübûvet şuûn-i sâbîte-i târîhiyyedendir – Zât-ı Muhammedî'nin vûcûda getirdiği havârik-ı târîhiyye –
Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir harfi bile tahrîfe uğramamıştır.

Aksekili Ahmed Hamdi

Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikalari

İbnü's-Suûd ve İngiltere – İngiltere'nin öteden beri kurduğu dolaplar – İngiltere'nin gâyeleri –

Cezîretü'l-Arab ümerâsı arasındaki münâsebât – İngiltere'nin İbnü's-Suûd'u kazanmak istemesindeki maksadı.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[74]

İSLÂM'DA TEŞKÎLÂT-ı SİYÂSİYYE

A'yân Meclisi

A'yân Meclisi eşhâs ve sunûf-ı mümtâzenin hukük ve imtiyâzâtını müdâfaa zarûretinden doğmuş olduğundan esâs i'tibâriyla zâdegânî bir müessesesedir. Bu müessesenin vazifesi cem'iyet-i garbiyyede halkçılık temâyûlâtını ta'dîl ederek onu bu husûsta ifrâtlara gitmekten alikoymaktır. O hâlde böyle bir müessesenin cem'iyet-i İslâmiyyede hiç hikmet-i mevcûdiyeti olamaz. Çünkü Müslümanlık'ta ne muhtelif sunûf-ı ictimâiyye, ne de eşhâs arasında meşrû' tanınmış bir müsâvâtsızlık yoktur. Binâenaleyh cem'iyet-i garbiyyenin tekâmülüni tehdîd edebilecek tehlike ve ifrâtların hiçbiri bunun için mevcûd değildir. Cem'iyet-i İslâmiyyenin ta'kib ettiği seyr-i tekâmülde muhtâc olacağı hikmet ve itidâl, kuvve-i teşriyyesinin müzâheretine mazhar olan Meclis-i Meb'ûsân tarafından her zaman ve pek vâsi' bir sûrette kendisine te'mîn edilecek ve bu teşri' ile murâkabe kuvvetlerinin her ikisi şeriat vâsitasıyla sevk ve tenvîr olunacaktır.

İmdi yukarıda tafsîl olunduğu vechile, hâiz olduğu salâhiyet ve evsâf yüzünden herbiri diğerine karşı müstakîl bulunan murâkabe, teşri' ve icrâ kuvvetlerini te'sîs etmek ve hükümete bütün kudret ve nüfûzunu vermek sûretiyledir ki bu usûl, İslâm'ın rûhunu tamâmiyla tatmîn edecek ve bütün bu kuvvetleri şeriatın hâkimiyet-i tâmmîe ve dâimesini te'mînden ibâret bulunan gâye-i müştereke etrâfında birleştirecektir.

Böylece hayat-i ictimâiyyede vifâk ve sükûn teessüs edecek ve bi'n-netîce milletlerin ictimâî ve siyâsî müesseseleri arasında vücûdu kendi saâdetleri için zarûrı bulunan âheng-i tâm hüküm-fermâ olacaktır.

İşte her kânûn-ı siyâsînin elde etmek istediği gâye bu âheng-i zarûridir. Zîrâ o olmadıkça en mükemmel usûl-i ictimâiyye meflûc ve acze mahkûmdur. Hâlbuki yalnız kendi usûl-i siyâsiyyesiyle ahengdâr olmak meziyetini hâiz olan en hatâlı bir usûl-i ictimâiyye bile her zaman mütemâdî bir terakkî te'mîn edebilir.

Hâtime

Elbette görülmüştür ki benim bu eserden maksadım Müslüman usûl-i ictimâiyyesinin ihtiyâcâtına tekâbül ve onunla aheng-i tâm teşkil eden usûl-i siyâsiyyenin rûh ve tabiatı ne olmak îcâb edeceğine dâir basît bir mütâlaa dermiyân etmekten başka bir şey değildir.

Binâenaleyh söylediğim sözler bu kadar umûmî mâhiyyette bir tetebbu'da yer bulamayacağı tabîî olan bir lâyiha, bâ-husûs teşkîlât-ı siyâsiyye lâyihası olamamak

pek tabîidir. Zîrâ öyle bir lâyiha için muayyen bir milletin bütün ihtiyâcât-ı siyâsiyyesini tedkik ve te'mîne tahsîs edilmiş, binâenaleyh pek husûsî tabîatta öyle bir sa'y istter ki o milletin seviye-i ahlâk ve irfânını, zâtî seciyesini, rûhunu kendine bedreka-i ilhâm ittihâz etmiş olsun.

Bundan başka akvâm-ı İslâmiyye arasında pek çok cihet-i câmia bulunmasına rağmen bi'l-farz teşkîlât-ı siyâsiyye nâmına kabûl edilen tek usûlün hepsine uygun geleceği tasavvur edilemeyeceğinden şu eseri okuyanların mütâla'ât-ı mesrûde arasından öyle bir usûl keşfine kalkışmayacakları da pek âşıkârdır.

Evet, benim bu eseri yazmaktan maksadım akvâm-ı İslâmiyye tarafından garb müessesesi-i siyâsiyyesinin taklîdleri ve bu taklîdlerle birlikte yine garbin siyâsî olduğu kadar ictimâî bulunan mebde'leri kabûl edildiği takdîrde -ki birincisinin kabûlü bi'l-mecbûriyye diğerlerinin de kabûlünü müstelzimdir- düşeceğimiz telâfisi gayr-ı kâbil hatâdan Müslüman kârilerimizi siyânet etmektir.

Fî'l-hakika şâyedy Müslüman bir millette garblilaşmak tarafdarı bulunanlar kendi gâye-i hayâliyyelerini tamâmiyla tahakkuk ettirecek olsalardı acaba âkibet ne renk kesb ederdi? Evet, o zaman görürülerdi ki bunlar mevcûd teâzûd-i ictimâî-i İslâmiyi kaldırıp yerine garbin sunûf-ı ictimâiyyesi arasında hükümrân olan kin ve rekâbeti koymuşlar. Bu sûretle hürriyet ve müsâvât-ı ferdiyyeyi bitirmişler, o Müslüman kavmi de garb milletlerinin yaşadıkları hiç ârzû edilmeyen şerâite, yani sunûf-ı ictimâiyyeyi hiç biri memnûn olmamak üzere istirdâd-i hak için ebediyyen yek-diğeriyle boğuşmak zarûretine mahkûm bırakmışlar, başka hiçbir şey yapmamışlardır.

O zaman göreceklerdi ki garb milletlerinin arasında kine benzer şiddetli bir kin o güzel uhuvvet-i İslâmiyyenin yerine kâim olmuş, sonra müslümanları birbirine bağlayan gâye-i müştereke-i İslâmiyye öyle hayâlî, öyle muğfil, öyle nâ-pâyidâr birtakım gâyeler uğruna kurban edilmiş ki insanların hodgâmlığından, ihtiâsından, ihtiyâcât-ı âtiyyesinden doğan bu gâyeler sunûf-ı efrâdi tefrikalara uğratarak arada uyandıracağı husûmet ve nefret-i mütekâbile yüzünden ebediyyen yek-diğeri izzâra sevk edip duruyor.

Heyhat! Bir milletin umrân-ı iktisâdî ve nüfûz-ı siyâsîsi bütün bir cem'iyeti fevzâ-yı ictimâî girdabına sürüklemekle tahakkuk edemeyeceğini ve ecnebî hâkimiyet-i siyâsiyye ve iktisâdiyyesine bu sûretle hâtime çekilmeyeceğini, sonunda şüphe yoktur ki her ne kadar çok geç olsa da yine ilk evvel bu garblilaşmak tarafdarlarının kendileri anlayacaklardır.

Zamanımızda cihân-ı İslâm'ın garblilaşmasından istihsâl edilecek netâyice âid olarak beslenilen mühlik hayâlât ise evvelâ hayâlî bir telkînden, [75] sonra mesâil-i

İslâmiyyeyi bilmemekten ileri geliyor ki bu mes'eleler Müslüman âlemi için hayatı olduğu hâlde maa'l-esef o yanlış telakkîye, o güdük irfâna şâyân bir hafiflikle tedâkik olunuyor.

İşte bu mühlik hayâlâttr ki garblâşmak yüzünden cihân-ı İslâm'a gelecek felâketin dâimâ bu maksadın dece-i tahakkukuyla mütenâsib olacağını, binâenaleyh hüviyetimizin tebeddülü ne nisbetté tam olursa Müslüman âlemine çökecek fenâliğin da bu nisbetté büyük ve izmihlâlin o derecelerde kat'î bulunduğu görümeye mâni' oluyor.

El-hâsil yine o mühlik hayâlâttr ki nasilsa bir kere kendisine kapılmış olanları mütemâdiyen oyalıyor da Müslüman dünyânın selâmeti hayat-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesini ancak tekâmüllerinde lâ-yeteğayyer ebedî bulunan hakâik-i İslâmiyye üzerine te'sîs etmekle kâbil olabileceğini anlamalarına aslâ müsâade etmiyor.

Şimdi, söze nihâyet vermek için yalnız şunu ilâve edeceğim: Bizler garbı taklîd etmek, o âlemin rûhundan, mebde'lerinden, misâllerinden mülhem olmak zarûretindeyiz zanni alenen göstermektedir ki Müslüman mütefekkirlerinin hiç olmazsa ekseriyeti, çok hatâlı ve edâsına da'vet olundukları vazîfenin ehemmiyetiyle pek az münâsebetdâr bir kanâat besliyorlar.

O hâlde bunlar bilmiyor ki kendilerinin –hikmet-i yegâne-i mevcûdiyeti değilse bile- hedef-i yegânesi İslâmî mebde'leri bütün hakikat ve mükemmeliyetleriyle tezâhür ettirmek, bu husûsta elden gelen hiçbir hizmeti esirgememek, binâenaleyh İslâm'ın en sâf, en yüksek rûhundan, en güzel an'anâtından, en asıl misâllerinden başka hiçbir şeyden mülhem olmamaktır. Zirâ ancak bu sûretle kendi kendilerini idâre ederek başkalarının sevk ve idâresine teslim-i nefş etmemiş, başkalarına imtisâl edecekleri yerde kendileri başkalarına nüümâne-i imtisâl olmuş olacaklardır.

İşte ancak bu sûretledir ki Müslüman sınıf-ı mütefekkiri medeniyet ve terakki-i beşer hareket-i müşterekeşine ebediyyen iştirâk edecek ve bu husûsta İslâmiyet'in uhdesine düşen muazzam vazîfeyi kendine lâyik bir sûrette ifâ etmiş bulunacaktır. Yoksa bunun hâricinde olmak üzere tutacağı her hangi meslek cihân-ı İslâm'ı mütemâdiyen garbin muhâcemâti altında ve bunun neticesi olarak ebedî bir esâret ve zillet içinde yaşama-yâ mahkûm eder ki artık mevcûdiyeti o sefîl hayat yüzünden tefessühe uğrar, kendisi de akvâm-ı garbiyyenin müebbeden hâkimiyeti altına girer.

Şunu da söylemek lazımdır ki Müslüman sınıf-ı mütefekkirîne düşen mücâhedenin hiç de kolay olmasından mahzûn değil, bilakis memnûn olmalıdır.

Fî'l-hakika bu mücâhede büyük bir sebât, büyük bir tahammûl, büyük bir cesâret, da'vâ-yı İslâmîde sarsılmaz bir îmân ister. Öyle muhkem, öyle kat'î bir îmân ki sahibini bu ağır vazîfeyi başarabilmek için muhtâc olduğu bütün itmînân ile teslîh ve techîze kâfî gelebilsin.

Demek bu mücâhede öyle yüksek birtakım secâyâ-yı ahlâkiyyenin vücdunu istilzâm ediyor ki onlara mâlik olmayan bir Müslüman sınıf-ı mütefekkirînin iddiâ-yı mevcûdiyyete hakkı yoktur.

Said Halim Paşa

- Hitâm -

EZANSIZ SEMTLER

Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan, büyünen, oynayan Türk çocukların milîyetlerinden, tam bir derecede naşîb alabiliyorlar mı? O semtlerde ki minâreler görünmez, ezanlar işitilmez, Ramazan ve kandil günleri hissedilmez, çocuklar Müslümanlığın çocukluk rüyâsını nasıl görürler?

İşte bu rüyâ çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyasıdır ki bizi henüz bir millet halinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları havası ve toprağı Müslümanlık râyihasıyla dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu. Evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyyâr nineler görürler. Mübârek günlerin akşamları bir minderin kösesinden okunan Kur'ân'ın sesini işittiler, bir raf üzerinde duran Kitâbullâh'ı indirdiler, küçükçük elleriyle açdilar, gül yağı gibi, rûhu olan sarı sahîfelerini kokladılar, ilk ders olarak besmeleyi öğrendiler, kandil günlerinin kandilleri yanarken, Ramazanların, bayramların topları atılırken, sevindiler, Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, câmi'ler içinde şafak sökerken tekbîrleri dinlediler, dinin böyle bin merhalesinden geçdiler, hayâta girdiler, Türk oldular.

Bugünün çocuklar, büyük bir ekseriyetle, yine Müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tehassüsle değilse bile, yine Müslümanlığı hissediyorlar. Fakat fazla medenileşen üst tabakanın çocukları ezansız yeni semtlerde, alafranga terbiye ile yetişirken Türk çocukluğunun en güzel rüyâsını göremiyorlar. Bu çocukların südü çok temiz, hilkatları çok metîn olmalı ki, ileride alafranga hayat Türkîliği büsbütün sardıktan sonra milliyetlerine bağlı kalabilsinler. Yoksa ne muhît, ne yeni yaşayış, ne semt, hiçbir şey bu yavrulara Türkîliği hissettiremiyor.

Âh büyük cedlerimiz, onlar da Galata, Beyoğlu gibi Frenk semtlerinde yerlesirlerdi, fakat yerleşikleri ma-

hallede Müslümanlığın nûru belirir, beş [76] vakitte ezan işitilir, asmalı minâre, gölgeli mescid peydâ olur, sokak köşesinde bir türbenin kandili uyanır, hâsılı o toprağın [o] köşesi îmâna gelirdi; Beyoğlu'nu ve Galata'yı saran yeni yapıların yiğini arasında o mescidlerden ve o türbelerden bir ikisi kaldı da... Cedlerimiz önmüze Frenk mahallelerinin toprağına böyle nûfûz ederlerdi. Biz bugünün Türkleri, bilakis Şişli, Nişantaşı, Kadıköyü, Moda gibi küçük bir şehri andıran yerlere yerleştik. Fakat o yerler Müslüman rûhundan ârî, çorak ve kuraktır. Bir Üsküdar'a bakınız, bir de Kadıköyü'ne. Üsküdar'ın yanında Kadıköy Tatavla'yı andırır. Eski Türklerin rûhları arasındaki farkı anlamak isterseniz bu son asırda peydâ olan semtlerle İstanbul içlerini mukâyese ediniz.

Medenîleşikçe Müslümanlık'tan çıktıığımızı tabîî ve hoş gören eblehler uzağa değil, Balkan devletlerinin şehrlerine kadar gitsinler. Görüler ki baştan başa yenileşen o şehrlerin her tarafından çan kuleleri yükselir, Pazar ve Yortu günleri çan sesleri işitilir, manzara halkın dinini, milliyetini hatırlatır ve şehrler bizim yeni semtlerimiz gibi millî rûhtan ârî dejildirler.

Artık Türk milletinin rûhu bir râyiha gibi uçdu mu? Hayır, büyük kitlede yine o rûh var. Fakat biz son nesil, bir sürü gibi büyük kâfileden ayrıldık, uzaklıktı, gâib olduk. Fakat daha uzağa gitmeyeceğiz, döneceğiz, tekrâr büyük kâfileye iltihâk edeceğiz. Yeni tarzda yaşayışla cedlerimizin diyânetini mezç edip bizi çoraklıktan, bu kararlıktan, bu ufûnetten kurtaracak mûrsîdler, şâirler, edîbler, hatîbler yetişmedi. Fakat gâyet tabîî bu rûhla, büyük kâfileye, kendi kendimize döneceğiz. Dinsizliğin, kayıtsızlığın aksülameli başladı bile. Çocukluktan beri diyânet yolundan ayrılmamış olan kardeşlerimiz bizim gibi rûcû hislerini i'tirâf edenlere henüz inanmıyorlar, onlara tamâmiyla ilticâ edeceğimiz zaman bizi birden tanımayacaklar; çünkü onlardan çok ayrı, çok uzak düştük.

Dört sene evvel Büyükada'da otururdum. Bayramda, bayram namazına gitmeye niyetlendim. Fakat Frenk hayatınin gecesinde sabâh namazına kalkılır mı? Sabâh erken uyanmak korkusuyla o gece hiç uyuyamadım. Vakit gelince âbdest aldım. Büyükada'nın mahalle içindeki sâkit yollarından, kendi başıma câmie doğru gittim. Vâ'iz kürsüde vaaz ediyordu. Ben kapıdan girince bütün cemâatin gözleri bana çevrildi. Beni daha doğrusu bizim nesilden benim gibi birini câmide gördüklerine şaşırıydı. Orada o sâatte toplanan ümmet-i Muhammed, içine bir yabancının geldiğini zannediyordu. Ben, içim hüzünle dolu, yavaş yavaş gittim. Vaazı diz çöküp dinleyen iki hammâlin arasına oturdum. Kardeşlerim müslümanlar, bütün cemâatin arasında yalnız benim vücûdumu hissediyorlardı, ben de onların bu nazarnı hissediyordum. Vaazdan sonra namazda ve hutbede onların içine karışıp "Muhammed" sesi kulağıma geldiği zaman göz-

lerim yaşla doldu. Onlarla kendimi yek-dil, yek-vücdû olarak gördüm. O sabâh o Müslümanlığa az âşinâ Büyükkâda'nın o küçük câmii içinde, şafakta, aynı milletin rûhlu bir cemâati idik. Namazdan çıkarken kapıda a'yândan Reşid Âkif Paşa durdu. Bayramlaşmayı unutarak elimi tuttu: "Bu bayram namazında iki def'a mes'ûdum, hamd olsun sizlerden birini kendi başına câmie gelmiş gördüm. Berhûrdâr ol oğlum. Gözlerimi kapamadan evvel bunu görmek beni mütesellî etti!" dedi. Hem geldiğimi, hem de bayramımı tebrîk etti. Yanındaki eski adamlar da onun gibi tebrîk ettiler. Bu basît hâdiseden, pek samîmî olarak mahzûzdular. O zaman gönlüm her zamandan fazla açtı.

Biz ki minâreler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyündük, o mübârek muhîtten çok sonra ayrıldık. Biz, böyle bir sabâh namazında anne millete tekrâr dönebiliriz. Fakat minâresiz ve ezansız semtlerde doğan Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukların-donecekleri yeri hatırlamayacaklar!

"*Tevhîd-i Efkâr*"

Yahya Kemal

Sebilürreşâd - Yahya Kemal Bey'in büyük bir samîmiyetle yazıldığına hiç şüphe olmayan bu pek nefis, pek kıymetdâr makâlelerinin günden güne sukût etmekte bulunan İstanbul muhîtinde ne kadar büyük hüsn-i te'sîr husûle getirdiği bir asker anası tarafından müşârun-ileyhe hitâben yazılan ve *Tevhîd-i Efkâr*'da neşr olunan âtídeki mektuptan kemâl-i vuzûhla anlaşılmaktadır. Bu kabîl samîmî ve dindâr yazılarla o dalâlet içinde yüzen muhîti irşâd etmekte olduklarıdan dolayı Yahya Kemal Beyefendi'ye, *Sebilürreşâd*, Anadolu müslümanlarının en samîmî teşekkür ve selâmlarını takdîm eder.

Yahya Kemal Beyefendi'ye

Muhterem beyefendi oğlumuz. Yazdığını makâle İstanbul'un hücrâ bir köşesinde milletinin sukût-î ahlâkiyyesine bakarak müteellim, seccadesinin üzerinde hâlikâna onlar için intibâh ve necât dileyip ancak mevtini bekleyen bir vâlideye rûh ve hayat verdi. Bu güzel sözlerinden ümid ettim ki milletim uyanacak ve âlî dîninin ulvî edebi ile mütehallîk olarak üzerindeki levs-i me'âsîden yíkanacak. Ey Kemâl-i âlî-himmet! Sa'în meşkûr olsun. Benim Kemâl adlı bir oğlum Anadolu'da milletinin selâmeti için çalışıyor. Sen de bir evlâdim. Bundan sonraki münâcâtlarında diyeyim ki yâ Rabbi benim Kemâl ehli iki oğlum var, biri kılıçıyla, biri kalemiyle senin dininin büyûklüğünü î'lâya çalışıyorlar. İki-sini de muvaffak bi'l-hayr eyle ve bu gibilerini de teksîr eyle, âmîn yâ Hayra'n-nâsîrîn.

Samatya'dan: **Bir asker anası**

[77]

RAMAZAN MUSÂHABELERİ

Umûr-ı Şer’iyye Vekâleti Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından Dârulmuallimîn konferans salonunda verilen ikinci dinî musâhabenin hulâsasıdır:

Efendiler, geçen musâhabede söylemiştim ki beşeriyet meftûr olduğu hava-yı tefahhusla, hiss-i tecessûle kendisini düşünmüştür. Akıllara dehset veren kitâb-ı kâinâta nazar-ı im’ân ile bakmış, mevcûdât üzerinde bir kudret-i mutlakanın hâkimiyetini anlamış ve ona arz-ı ubûdiyyet etmek lüzümunu hissetmiştir. Beşeriyet tarîk-i taharrîde emîn hatveler atmaya muvaffak oldukça kalbinî, kalbinden kopup gelen hislerini tatmîn eylemiş. Fakat bazen de muhîtinin, avâmil-i tabîiyye ve ictimâiyyenin te’sîri ve kendi acz u za’afî yüzünden yolunu şaşırarak yanlış vâdîlere yuvarlanmıştır.

Maamâfih beşeriyet ara sıra düşmüş olduğu girdâbdan birtakım mûrşid ve rehberlerin irşâdât-ı kudsiyyeleriyle kurtulmuş, saptığı tehlikeli yollardan dönmüş olduğu da bir hakikat-i târîhiyyedir. İşte İslâm’ın enbiyâ nâmîyla tekrîm eylediği zevât-ı mümtâze ilâhî bir kudret ve kuvvetle beşeriyeti tarîk-i dalâletten çevirmiş olan bu mûrşîlderdir. Cenâb-ı Hak hiçbir ümmeti bunlardan hâlî kilmamıştır.

*وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا حَلَّ فِيهَا نَذِيرٌ*¹⁾ (مِنْهُمْ مَنْ قَصَضَنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ)
(لَمْ نَنْفُضْ عَلَيْكَ) Ayet-i kerîmeleri bize bu hakikati ta’lîm buyurmaktadır.

Bu mûrşîlderin en sonu Hazret-i Muhammed sallâlu aleyhi ve sellem efendimizdir. Onun ta’lîm ve irşâdi zamânîn muahhar olduğu cihetle evvelkileri ikmâl etmiş ve onların birçok hükümlerini amelden iskât ve nesh eylemiştir. Binâenaleyh bugün beşeriyetin yegâne rehberi onun teâlîmi olmak, beşeriyet her şeyden evvel onun sözlerini dinlemek lâzımdır. Bunu, sîrf müslüman olmamız haysiyetiyle söylemiyoruz. Bu, mahz bir hakikattir. Akıl ve mantık da bunu îcâb eder.

İste müsteşrikinden Karaylî da: "Cenâb-ı Hak birçok şeyler ilhâm etmiş. Lâkin o zâti (Hazret-i Muhammed’i) cümleden sonra göndermemiş midir? Hak teâlânının ilhâmi onu ta’lîm etmiştir. Biz her şeyden evvel onu dinlemeliyiz" demekle bu hakikati i’tirâf etmiştir.

Efendiler, hâtemü'l-enbiyâ Hazret-i Muhammed salâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz beşeriyete evvelâ: (Eş-hedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdûhû ve resûlûh) kelime-i tâyyibesini ta’lîm buyur-

muşlardır. Bundan anlıyoruz ki bir insan evvelâ vahdet-i ilâhiye, tevhîd-i Bârî’ye imân ile mükelleftir. Sâniyen de risâlet ve nübûvete imân edecktir. Vahdet-i ilâhiyye mes’eləsini evvelki musâhabemde ïzâh ettiğim cihetle bugün nübûvvet ve risâlet mes’eləsini anlatacağım.

Efendiler, imânımızın ikinci esâsi olan enbiyâ ve re-sûl, beşeriyet içinde kâbiliyet-i teblîğde mümtâz ve vahiy ile mübeccel bir şahsiyettir. İslâm i’tikâdına göre bu şahsiyet, evâmir-i ilâhiyyeyi vahiy ve ilhâm tarîkiyle Cenâb-ı Hak’tan telakkî ve beşeriyete tebliğ etmiştir. İnsanlara tarîk-i müstakîmi, dünyâ ve âhiret saâdetine îsâl edecek yolları onlar göstermiştir.

Vahiy ve ilhâm tarîkiyle diyoruz. Acaba vahiy ne demektir. Efendiler, vahiy Cenâb-ı Hak tarafından telkin edildiği yakînen bilinmek şartıyla nefiste bi'l-vâsita ve-ya bilâ-vâsita tahassul eden irfândır. Bi'l-vâsita irfân, sâmi’ada savt ile temessüldünden ibârettir. Bunu "Cenâb-ı Hakk’ın enbiyâsından birine bir hükm-i şer’î ve sâireyi bildirmesidir" diye de ta’rîf edebiliriz. Şu hâlde nübûvvet ve risâlete imân iki şeyi istilzâm ediyor:

1- İnsanlarda vahiy denilen bir hâdise-i rûhiyye ve nefsâniyyenin vukû’ bulduğu ve bu kâbiliyetin mümkünü't-tasavvur olduğu,

2- Cenâb-ı Allah’ın insanların rûh ve kalbine inzâl-i vahy ile bizzât tebliğ ve ifhâm-ı me’ânî ve hakâika kudreti olduğu, ta'bîr-i diğerle sıfat-ı kelâm ile muttasif olması lûzumu.

İste kelime-i şehâdetle me’mûr olduğumuz "imân bi'r-resûl" budur. Şimdi evvelâ bunun imkânını, sonra da nefşü'l-emrde vâki’ olup olmadığını tedkik edelim.

Efendiler, biliyoruz ki insanda birisi maddiyet ve cismâniyet, diğeri ma’nevîyet ve rûhâniyet olmak üzere iki mâhiyet vardır. Daha doğrusu insan, bu iki mâhiyetten mürekkeb bir vücûddur. İnsan yalnız mâhiyet-i madâdiyye ve cismâniyyesi i’tibâriyla düşünülecek olursa ona sâir ecsâm-ı âdiyyeden fazla bir kıymet verilmez. Bunun içindir ki hikmet-i İslâmiyye asıl ehemmiyeti insa-nın mâhiyet-i ma’nevîye ve rûhâniyyesine vermiştir. İnsan cismî, kalîb ve kiyâfetî ile değil, rûhu ve kalbi ile insanıdır. Rûhan büyük, kalben temiz olan insanlar bir-çok tecelliyyâta mazhar olurlar. İnkâr edilemez ki: Mev-cûdât yalnız şuhûdumuz olan maddîyyât âleminden ibâret degildir. Bunun mâ-verâsında gayr-ı maddî ve rû-hânî bir tâkim hakâik-i mücerrede vardır. Madde üzerine saplanmış, hakikate göz yummus olanlardan başkası artık bunu inkâr edememektedir. Hâlbuki kâinâttâ meş-hûdumuz olan [78] maddeden başka bir şey görmemek, her şey-

¹ Fâtir Sûresi 35/24.

² Gâfir Sûresi 40/78.

de zâhirden başka bir şey görmeyen avâm derekesine sukütl etmektir.

Kezâlik yine biliyoruz ki: Derecât-ı ukûl mütefâvittir. Bazısının mertebe-i idrâki bazısının fevkindedir. Tabûnidir ki rütbeten mütefevvik olan aklın ber-tafsîl nûfûz ve ihâta edebildiği şeyler, maddenin sâha-i idrâkine ihmâlî bir sûrette dâhil olabilir. Şu kadar ki bu tefâvüt yal-nit ta'lîm ve terbiye husûsunda mevcûd tefâvütün netîcesinden ibâret olamaz. Bununla beraber insanın kisb ve irâdesinin medhal-dâr olmadığı fitratın da büyük bir hisse-i te'sîri vardır.

Daha sonra kâbil-i inkâr değildir ki ba'zi ukalâ nezdinde nazariyattan ma'dûd olan bir tâkim şeyler mertebe-i akıl ve idrâki kendinden daha âlı olan kimseler indinde bedîhiyâttan ma'dûddur. Meziyet-i akıl ve idrâk bu sûretle gayr-ı mütenâhî bir silsile-i terakki ta'kîb edip gider.

Efendiler, şimdî bu mukaddimât-ı bedîhiyyeden bir netîce çıkarmamız lâzımdır ki o da şudur: Feyz-i Hak umûmîdir. Nûfûs-ı beşeriyyenin derece-i isti'dâdına göre herkes feyz-i Hak'ta müsterektir. Bu feyzden tefeyyûze kâfi tezkiye-i zâta muvaffak olan her ferd, fûyûzât-ı ilâhiyyeye mazhar olur.

Kalbine, hakâik-i ilâhiyye tecellî eder. İlhamât vâki' olur. Fitrat-ı beşerdeki sâfiyet ve isti'dâd nisbetinde bu fûyûzât da nâ-mütenâhî bir silsile-i terakki ta'kîb eder. Nûfûs-ı beşeriyyeden bazıları fitrat-ı asliyyeleri i'tibâriyla o derece sâfiyet-i cevhâre mâlik olur ki o safvet, eser-i feyz-i ilâhî olarak kendilerinde âlem-i rûhânî ile hakâik-i mücerrede ile ittisâl peydâ etmeye, insâniyete mahsûs olan en yüksek mertebeye yükselmeye bir isti'dâd-ı tam ve kâmil tevlîd eder. Onun kalbi hakâik-i ilâhiyyenin vazîh bir sûrette tecellîgâhı olur. Her şey ona münkeşif olur. Başkalarının delîl ve bûrhân gibi vesâit-i fikriyye ile his ve taakkulüne imkân bulamadıkları şeyler onların nazar-ı irfânı önünde açık bir sûrette tecellî eder. Hakîm ve alîm olan Cenâb-ı Feyyâz'dan öyle maârif te-lakki eder ki bizim üstâdlarımızdan öğrendiğimiz şeyler onun derece-i vuzûhuna nisbetle muzlim ve mübhem denilebilecek bir mertebede kalır. Kalbine tecellî eden evâmir-i ilâhiyyeyi, hakâik-i sübâhiyyeyi görür ve işitir. Bu tecellî o kadar açık olur ki bildiği şeyleri öğretmek, nâsa teblîğ ve tefhîm ile mükellef tutulduğu şeylere onları da'vet eylemek için bir ihtiyâc-ı fitrî hissetmeye sevk eder. Cenâb-ı Hak'tan tecellî eden o hakîkatlere nâsi da'vet etmeye başlar. İşte bu mertebeye peygamberlik, nûbüvvet ve risâlet mertebesidir. Beşeriyette isti'dâd-ı fitrî ve rûhî ma'lûm olduktan sonra bu mertebelere kadar yükselebileceğini kabûl etmemek imkânsızdır. Cenâb-ı Hak bu zevât-ı kirâmi beşeriyeti irşâd için intihâb etmiş ve emirlerini bize bunlarla teblîğ buyurmuştur.

Müsteşrikinden Mister Karlayl Hazret-i Peygamber hakkındaki şu mütâlaasıyla bu hakikati tamâmen kabûl etmiş oluyor: "Her şeyde hakikî bir kuvvet, bir esâs ve hakikat olduğu o zâtın kalbine tecellî etmiş, Cenâb-ı Hakk'ın melek ve melekûtu ona münkeşif olmuş idi. Her yerde nâ-kâbil-i ta'rîf bir kuvvetin, tavâsîfe siğmayan bir ulviyet ve dehşetin mevcûdiyeti dâimâ fikrinde müncelî idi. Âlemi îkâz etmek... Hallâk-ı âlem bunu böyle emretmiştir."

El-hâsil, efendiler, herkes feyz-i Hak'ta müsterektir. Kur'ân-ı Kerîm vahyin ma'nâsını o kadar tevsî' ve teşmîl ediyor ki: Arılara bile vahiy vukû' bulduğunu söylüyor, (وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَيْنَا النَّحْلَ أَنِ اتَّعِنْدِي مِنَ الْجَبَابِ بُبُوًّا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرُشُونَ³) Âyet-i kerîmesi bu husûsta sarîhtir. Lisân-ı fende sevk-i tabîî, garîze, insiyâk nâmları verilen şeye lisân-ı şerâfat vahiy itlâk etmiş ve bu sûretle bütün mahlûkâtın da emir ve ta'lîm-i ilâhî ile hareket ettiklerini bildirmiştir ki doğrusu da budur. Hayvan her şeyi sevk-i tabîîyle yapar demekle mes'ele izâh edilmiş olmaz. Buna karşı ne kadar itirâzlar yükseliyor ki daha birinci kademede bunlara cevâb vermekten fen âciz kalır.

Maamâfih herkesin feyz-i Hak'ta müsterek olması isti'dâdına göre olduğunu söylemiştim değil mi? Bunun içindir ki akdes-i nûfûs olan enbiyâ-i zî-şân hazretleri-ne vukû' bulan tecellîyât-ı ilâhiyye, en yüksek mertebe olan şuhûd mertebesidir. Tekellüm mertebesidir. Onlar bizzât Hakk'ın kelâmini işittişlerdir. Bu mertebeye çıkmamış olan beşeriyetin mertebesiyle bunların mertebesi kat'îyyen bir değildir. Tecellîyât-ı ilâhiyyenin en yüksek mertebesi ancak bunlara vukû' bulduğu içindir ki bunlar, dünyâda en büyük tanılmış insanların yapamadığı, yapmaya cesâret edemediği hârikalara teşebbüs etmişler ve muvaffak olmuşlardır. Dünyâ dünyâ olalı ve dünyâda ilâh-ı vâhid yerine putlara ibâdet edileli hükümedan, ulemâdan, felâsifeden... hâsili ebnâ-yı beşerden hiçbirî âdî bir put üzerine keser ve tahrîb çekicini kaldırmamış olduğu hâlde bu kuvvet-i kalb bu metânet-i tab' yalnız ve yalnız peygamberlerde görülmüştür.

Efendiler, binlerce seneden beri yüz binlerce, milyonlarca insanlar tarafından te'lîh olunarak karşısında tâzarru' ve taabbûd olunan esnâm ve evsânın "lâ yedurru ve lâ yenfa'u" olduklarını alenen söylemekle iktifâ etmeyerek hiçbir kimseyi gösteremediği metânet-i kalbiyye ile eline çekici, kılıncı alarak onların kafalarına indirmek kudret-i beşeriyeyen hâricinde bir şey değil de nedir? Milyonlarca insanların takdîs ettikleri bir şeyi maddî bir zâhîri olmadığı hâlde yalnız başına çıkıp tâhkîr etmek, bununla da kalmayarak onu tâhrîbe azm etmek hangi kuvvetin sevkîyledir? Bunlara ibâdet etmenin dalâlet

³ Nahl Sûresi 16/68.

olduğularındaki emr-i ilâhiyi yakını bir sûrette işitmemiş olan bir insan buna nasıl teşebbüs eder?.. [79] Bunun imkânı var mıdır? Böyle bir cesâreti başka insanlar, kudret ve satvetleri ne kadar büyük olursa olsun, gösterebilmiş midir? Şimdi böyle bir zâta nebî unvânından başka ne nâm verilebilir? Bunun efâl ve harekâtına "vahy-i ilâhi"den başka ne isim verilecek? Bu zâtın mertelesi diğer insanların mertebesiyle kâbil-i kıyâs mıdır? Buna muvaffak olan insan, nefs-i emmârenin, şeytânın, hubb-i câhin, el-hâsil Hak'tan başka ne varsa hepsinin kafasına çekiç vurmaya muktedir olamaz mı? Bunda ne şübhे!

Daha sonra efendiler, biz insanlar irfân, hikmet i'tibâriyla ne kadar yükselsek yine emrâz-ı nefşâniyyemizin birçoklarına, hattâ bazen en hâfiplerine bile mukâvemetten âciz bir mevki'de bulunuyoruz. Bir şeyin fenâlığını bilir ve hatta başkalarına nasîhat de ederiz. Fakat yine kendimizi onun elinden kurtaramayız. Kânûnlar yaparız da sonra kendi elimizle yaptığımız kânûnlara muhâlif harekette bulunuruz. Hâlbuki enbiyâ nâmıyla tekrîm olunan o zevât-ı mümtâze, böyle değildirler. Onlar fenâ dedikleri şeyleri ömürlerinde bir kere olsun kendileri yapmamışlardır. Bu hakikatleri bakınız yine garb müsteşriklerinden biri nasıl i'tirâf ediyor: "Hazret-i Muhammed'de görülen bu ciddiyet, hakikatte lâhûfîdir. Böyle bir zâtın sözü sîne-i fitrattan sudûr etmiş bir hitâbdır. Hiçbir kelâmi ısgâ etmeyen insanlar, onun kelâmini ısgâ ediyorlar ve etmelidirler. Zâten sâir sözler ona nisbetle kuru bir nefesten ibârettir. Onun kavlı ne ise fiili de odur.."

Demek ki efendiler, hep bu ulvî hareketler, kelâm-ı ilâhînin onların kalblerine iyânen tecelli ettiğine bâhir bir delildir. İşte bunun içindir ki vahiy ancak tecellînin bu mertebesine istilâh olmuştur.

Vermiş olduğum şu izâhât vahiy denilen hâdise-i rûhiyyenin imkânı hakkında şüphe ve tereddüde mahal bırakmadığı gibi mertebe-i âdiyye-i beşeriyyetle mertebe-i nübûvvet arasındaki fark-ı azîmi de göstermişti ümidiñ-deyim.

Efendiler, hakikat-i mutlakaya, hakâik-i mücerredeye, mâ fevkü't-tabîyyeye intisâb ve istinâd eden vahiy ve nübûvvet keyfiyeti birtakım e'âzîm-ı felâsife tarafından da kabûl edilmiştir: Felâsife-i mütekaddimînden Sokrat, kudret-i rabbâniyyenin ilhâm sûretille vicdân-ı beşere taalluk eyleyeceğine kâni idi. Müteahhirîn-i felâsifeden ilhâmiyyûn da bu zümredendir.

Fi'l-hakika Ernest Hegel gibi ba'zi mülhidler vahiy ve ilham keyfiyetini bir türlü kabûl edemiyorlar. Tecrübe üzerine müesses ve fennen tedkiki kâbil olmayan bu gibi hâdisâta inanılmayacağını iddiâ ediyorlar. Hâlbuki efendiler, böyle bir iddiâ hakikatte mugâlatadan başka

bir şey degildir. Çünkü ulûm-ı tecrübeyyenin sâhası başka vahiy ve nübûvvet yine başkadır. Ulûm-ı tecrübeyyenin sâhası fizik ve hâdisât-ı maddiyedir. Bu sâhada kalıkça hâkimdir, mutâ'dır. Sahîhdır. Vahiy ve nübûvvet ise ulûm-ı tecrübeyyenin taht-ı teshîrine girmeyen ve her gün göz önünde husûle gelip duran hâdisât-ı rûhiyye cümlesindendir. Binâenaleyh fennin bunları bi'l-fi'l tecrübe edememesi, bunları inkâr için ona bir salâhiyet bahsedemez. Çünkü bu inkâr, onun salâhiyeti hâricindedir. Bu insanın "fennen melâike yoktur, rûh yoktur" demesi de böyledir. Evet, bunların mevcûdiyeti fen ve tecrübe ile kâbil-i tedkik olmayabilir. Fakat bundan dolayı onların mevcûdiyetlerini inkâr etmek lâzım gelmez. Bu inkâr fennin salâhiyeti hâricindedir.

Garîb değil midir ki ulûm-ı tecrübe ile isbâti kâbil olmayan hâdisât-ı rûhiyye ve ma'nevîyyeyi inkâr etmek isteyen bu müfrîtlar, bu nîm feylesoflar fen nâmına birçok farâziyyeleri kabûl ediyorlar. Küre-i arzda hayatın keyfiyyet-i zuhûruna dâir söylelikleri garîbelere "şimdi böyle bir şey göremiyoruz" diye itirâz edilince: "Şerâit-i hâzîra dairesinde öyle bir şey olmuyorsa da o zaman olmadığı ne ma'lûm?" diye cevâb vermekten sıkılmıyorlar. Sonra da vahiy ve ilhâm hâdisesinin inkâr etmeye kalkışırlar. El-hâsil efendiler, vahiy ve ilhâm hâdise-i rûhiyyesini inkâr etmek hiçbir delile müstenid değildir.

Târîh-i beşerde vahiy ve nübûvvet bir emr-i vâki'dir. Şuûn-ı sâbite-i târîhiyyedendir. Nefsû'l-emrde vâki' bir hâdise-i azîmedir.

Târîh bize gösteriyor ki: Maddî hiçbir kudret ve kuvveti olmayan birçok zevât-ı mümtâze da'vâ-yı risâletle ortaya atılmış ve beşeriyyet târîhinde azîm hârikalar vûcûda getirmiştir. O kadar gayr-ı müsâid şerâit altında vûcûda getirdikleri müesseseler, hayatı ictimâiyye, siyâsiyye ve ahlâkiyyede husûle getirdikleri azîm inkılâblar onların fevka'l-beşer bir kudret ve kuvveti hâiz oldukları zerre kadar şüphe ve tereddüd bırakmıyor. Akıl ve insâfi olanlar bunların kudret-i beşeriyyenin fevkinde olduğunu tasdîk ve i'tirâf etmekte gecikmezler.

* * *

Efendiler, enbiyânın en sonu Hazret-i Muhammed sallâllâhu aleyhi ve sellem olduğu cihetle burada zât-ı Muhammedi'nin vûcûda getirdiği havârik-ı târîhiyyeye dâir biraz nazar-ı dikkatinizi celb etmek isterim.

Efendiler, gâyet mazbut olan vesâik-i târîhiyye bize gösteriyor ki: Hazret-i Muhammed, i'tikâd, ahlâk husûsunda pek geride, her türlü terakkîyât-ı medeniyyeden mahrûm bedevî bir kavim içinde dünyâya gelmiştir.

Putperest, sanemperest, ahlâkan son derece düşkün bir kavim içinde ve yetîm olarak dünyâya gelen bu zât-

kerîm, kırk yaşından sonra azîm bir da'vâ ile ortaya çı-
kıyor: "Ben peygamberim, bana Cenâb-ı Hak [80] ta-
rafından vahiy nâzil oldu. Hepiniz dalâlettesiniz, yolu-
nuzu şaşırılmışınız, ben bütün beşeriyeti işşâd ve İslâha
me'mûrum..."

Efendiler, dikkat edilsin ki Hazret-i Muhammed bu-
nu her türlü maddî kuvvetlerden mahrûm ve yalnız bir
hâlde söylüyor. Bir kişi bütün beşeriyyete hitâb ediyor:
Siz dalâlettesiniz, bu putlara, bu sanemlere ibâdet olun-
maz, bunlar insana hiçbir şey te'mîn etmez, bunları par-
ça parça edin ve yalnız Allah'a tapınız diyor. Ve orta-
ya koyduğu hakikat karşısında beşeriyet-i dâlle mukâ-
vemetten âciz kalıyor. Asırlardan beri kör körüne kabûl
edilen ve bir lahma münâkaşasına tahammül edileme-
yen eski akîdelerin, eski fikirlerin, te'amüllerin mîrâs-ı
kadîmini kâffeten bir ân-ı târîhîde idâm ve imhâ ediyor.
Mu'tekadât-ı sahîfeleri hilâfina bir diyânet-i vahdâniyye,
seviye-i medeniyyeleri fevkînde bir medeniyet-i âliyye
vücûda getiriyor. Asr-ı hâzırın bile henüz vâsil olabildiği
bir tâkim desâtîr-i külliyye ve hakâik-i esâsiyye dâiresinde
bir devlet-i mehîbe meydâna geliyor. Ümmetin ahlâk ve
ictimâiyyâtiyla büsbütün tezâd teşkil eden bir vicdân-ı
ictimâî husûle geliyor ki hârika ve mu'cizelerin en bü-
yüğüdür.

Efendiler Müslümanlık bir vicdân-ı ictimâidir, bir
müessesedir. Ve bunu te'sîs eden de Hazret-i Muham-
med sallâllâhu aleyhi ve sellemdir. Hâlbuki tabîî olarak
mûtâlaa edilince ferdin "bir vicdân-ı ictimâî" te'sîs edebi-
leceği kat'iyyen kabûl edilemiyor. Fi'l-hakika bu böyle-
dir. Târîh bütün mebâdisiyle (principleriyle) bir vicdân-ı
ictimâî te'sîs etmiş efrâd gösteremiyor. Gerek şarkta ge-
rek garpta ba'zi ferdlere izâfe edilmek istenilen ictimâî
müesseseler, hakikatte onlar tarafından vücûda gelmiş
bir müessesesi münferide değildir. Bu kabîl müesseseler,
muhîtî ve ictimâî bir tâkim müessirât ile ferdlerde top-
lanmış ve tekâsüf etmiş bir isti'dâd ve kâbiliyetin galeyân
ve inkişâfindan ibârettir. Nazar-ı nâfizle tedâkî olunursa
bunların mâhiyet i'tibâriyla eski müesseselerden başka
bir şey olmadığı derhâl tezâhür eder. Yeni bir nâm ile
ortaya çıkarılmamasındaki maksad da ap-âşikâr anlaşılır.

Bu kâide-i tabîiyyeden hâric tutulmaları lâzım gelen
ferdler ancak ulû'l-azm peygamberân-ı zî-şândır. Onla-
rı bundan hâric tutmak mecbûriyetindeyiz. Çünkü ne
Mûseviyet'i Hazret-i Musa'dan, ne İslâmiyet'i Hazret-i
Muhammed sallâllâhu aleyhi ve sellemneden ayırmak
hikmet-i târîh nokta-i nazarından gayr-ı mümkündür.
Evâmir-i aşere ve vahdet-i Mûseviyyeyi Hazret-i
Musa'nın şâhsiyetinden nez' etmek mümkün olmadığı
gibi dîn-i İslâm'ı örften müstahzar bir tekâmûl netîcesi diye
kabûl etmek de hikmet-i târîh noktasından imkânsızdır.
Bi'l-cümle muahhirîn ve mütekaddimîn inkâr edeme-

yeceği bir hakikattir ki Müslümanlık en mensî ve müh-
mel, seviye-i ahlâkiyye ve dîniyyesi en dûn bir kavim
içinde birden bire doğmuştur. Bu dinin mu'tekadâtı,
ahlâkiyyât ve ictimâiyyâtı muhîtî ve arzî değildir. Bu yal-
nız Hazret-i Muhammed'in kalb-i selîminden nebe'ân
etmiş ve muhît-i beşeriyyete yayılmıştır. Vicdân-ı umû-
mî-i İslâm'ı Hazret-i Muhammed'den başka bir yere
nisbet etmek mümkün değildir. Mâdem ki Müslüman-
lık denilen vicdân-ı ictimâî Hazret-i Muhammed'in
müessese-i münferidesi olmak üzere kabûle mecbûruz
ve mâdem ki ferdin bir vicdân-ı ictimâî vücûda getirebi-
leceği kabûl edilemiyor şu hâlde ferdî olan bu müesse-
seyi de onun ferdiyet ve şâhsiyetinin fevkînde aramak
zarûreti bâkidir. İşte bunun içindir ki bi'l-cümle edyân-ı
münzelenin desâtîr-i esâsiyyesini vahy-i ilâhî diye kabûl
etmek zarûret-i mantikiyyesi her zaman mevcûddur.
Başka türlü düşünceye imkân yoktur. Esâsen ulû'l-azm
enbiyâ-yi zî-şândan hiçbirisi de teblîgâtını ferdiyeti-
ne, şâhsiyetine mukârin kilmamış ve cümlesi ahkâm-ı
ilâhiyyenin teblîgine me'mûriyetlerini da'vâ etmişlerdir.
Binâenaleyh ulû'l-azm peygamberân-ı izâmin te'sîs ey-
lemiş oldukları müesseseler, kendilerinin vahy-i ilâhî ile
mûbecel oldukları gösteren en büyük mu'cizedir.

Efendiler, târîh-i âlemde birer hârika-i târîhiyye, bi-
rer müessesesi ictimâiyye halk ve ibdâ' eden bu zevât-ı
mümtâzeyi ne sihîrbâz ve kâhinlerle ne de en büyük
felâsife ve cihângîr hükümdârlarla târîhen mukâyese
gayr-ı kâbıldır.

Efendiler, diğer i'tikâdları gibi İslâm'ın enbiyâya olan
i'tikâdi da en sâf ve nezîhdır. İslâm risâletlerine îmân et-
miş olduğu zevâti her türlü me'âyib ve nekâisden tenzîh
eder. Onları ekmel-i mahlûkât olmak üzere kabûl eder
ki doğrusu da budur. Hâlbuki edyân-ı sâire müntesible-
ri böyle değildir. Meselâ Tevrat'ta enbiyâdan bazılarına
öyle yüz kızartıcı ef'âl-i şenî'a isnâd olunuyor ki insan
onları değil enbiyâya en âdî bir insana bile isnâd etmek-
ten sıkılık. Demek ki bu i'tibârla da Müslümanlığın tabîî
ve fitrî bir dîn-i Hak olduğu anlaşılıyor.

Sonra efendiler, kelime-i şehâdetin risâlete îmâni
ta'lîm eden fikrasi târîh-i edyân nokta-i nazarından
fevkâlâde bir ehemmiyet-i mahsûsayı da hâizdir. Pey-
gamber kendisinin risâletine îmândan evvel bir abd, bir
kul olduğuna îmân etmemizi ta'lîm buyuruyor. Bu firka
tevhîd-i hakîkiye muhâlif olan bir akîdeyi reddediyor.
Târîh bize gösteriyor ki ba'zi akvâm kendileri gibi bir
insanı te'lîh etmiş, ona ezeliyet ve ebediyet vasıfları ve-
recek kadar tenâkuza düşmüştür. İşte Cenâb-ı Peygamber (Eşhedü enne Muhammeden abdûhû ve Resûlûh)
hakikatini ta'lîm etmekle o akîdenin butlânını göstermiş
oluyor ki el-yevm mütemeddin beşeriyyet bile henüz bu
mertebeye kadar yükselememiştir.

* *

Efendiler, İslâm i'tikâdından biri de kütüb-i semâviyyeye îmândır. Şimdi bunu da îzâh etmemiz lâzımdır. Kütüb-i semâviyye deyince evvelâ Tevrat hatırmızı gelir. Tevrat Hazret-i Musâ'ya nâzil olmuştu. Zamân-ı Musâ'da ma'lûm ve müştehîr idi. Onunla amel olundu. Zâten ma'nâsı, şerîat [81] demektir. Fakat sonraları birçok muhârebât ve esâret netîcesi gayb oluyor, mahv olup gidiyor. Bi'l-âhare Azra nâmında bir kâhin bu Tevrat'ı yeniden yazıyor. İçine esfer-i hamseden mâ'adâ birçok şeyler de karıştırıyor. Tevrat budur, diyorlar. Hâlbuki evvelce Tevrat ezber edilmemişti. Aradan asırlar geçtikten sonra yazılan bir şeyin elbette tahrîfe uğrayacağında şüphe yoktur. Bunun içindir ki Tevrat muharrefdir. Fi'l-hakika onun içinde Hazret-i Musâ'nın teblîğ eylediği ahkâmdan bazıları da vardır. Fakat pek az. Geriye kalanı şunun bunun yazılarıdır.

İncil'e gelince: Örf-i Kur'ân'da İncil Cenâb-ı Hakk'ın İsa'ya vahy eylediği beşârettir. İsa hüküm ve ahkâmi ve şerîatiitmâm edecek birinin geleceğini tebşîr ediyordu. Înde'n-nasârâ İncil bugün elde bulunan enâcîl-i erba'a ve a'mâl-i rusûlün mecmû'u na itlâk olunur. Bunlar Hazret-i İsa zamanında yazılmış şeyler değildir. Hatta dördüncü asr-ı mîlâdiye kadar ma'lûm ve müştehir de degillerdi. Hazret-i İsa'dan çok zaman sonra şunun bunun tarafından yazılan şeylerden intihâb olunmuş birer kilise târîhi, birer siyer kitabıdır. Bunun en evvel yazılanı İsa'dan 39 veya 64 sene sonradır. Hattâ yazarlar hakkında birçok ihtilâflar bile vardır. Yuhanna İncili'nin 98 sene sonra yazıldığı söyleniyor. Şu hâlde İncil'e muharref demeyeceğiz. Belki bugün İncil nâmında bir kitâb-ı semâvî yoktur diyeceğiz.

Kur'ân-ı Kerîm'e gelince: Bu kitâb-ı muazzam, zamân-ı peygamberide tamâmen yazılmış ve binlerce insanlar tarafından ezber edilmişti. Cenâb-ı Peygamber efendimizin vahiy kâtibleri vardı. Bir âyet veya sûre nâzil olunca hemen yazmalarını ve ezber etmelerini emr eder, onlar da yazarlardı. Başka sahâbeler de onlardan

istinsâh ederlerdi. Hazret-i Ali ibn Ebî Tâlib, İbn Mesud, Ebî ibn Ka'b, Zeyd bin Sâbit, Mu'âz bin Cebel gibi zevât-ı kirâm Kur'ân'ı tamâmen yazmış olan zevâttandırlar. Hattâ âyetlerin nerelere yazılıcağı da Peygamberimiz tarafından söyleniyordu.

Hazret-i Peygamber'in irtihalinden sonra Yemâme muhârebesinde yetmiş kadar hâfîz birden şehîd olmuştu. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, Ebubekir efendimizde ihtâr etti. Hemen sahâbeleri toplayarak Kur'ân'ın cem' edilmesi lâzım dedi. Zeyd bin Sâbit'in riyâseti altında teşekkül eden bir hey'et sahâbeleri topladı. Vahiy kâtiblerinde Kur'ân tamâmen mevcûd olduğu hâlde Zeyd bin Sâbit ihtiyâta riâyet ederek sahâbeleri de cem' etti. Kimde Kur'ân varsa getirsin dedi. Herkes getirdi. Mukâbele yapıldı ve herkes Resûl-i Ekrem'in yanında yazıp ezberlediğini iki şâhidde de isbât etti.

Bu sûretle Kur'ân-ı Kerîm'in her sûresi bir kitap hâlinde cem' edildi ve Halîfe Ebubekir'e teslîm olundu.

Hazret-i Osman zamanında şimdî gördüğümüz Mus-haf hâlinde sûreler de tertîbe konarak istinsâh olundu ve her tarafa nûshalar gönderildi. Ve bu sûretle Kur'ân-ı Kerîm'in tahrif edilmesine veya zâyi' olmasına meydân verilmedi. Bugün şark ve garbda olan Kur'ân-ı Kerîm yek-diğerinin aynıdır. Bir harf bile başkalık yoktur. Zaten nasıl olur ki binlerce hâfîzin ezberindedir. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'e mahsûs bir mu'cizedir. Şu hâlde bugün ahkâmiyla amel olunacak yegâne bir kitâb-ı semâvî varsa o da Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Ve'l-hâsil efendiler, Kur'ân-ı Kerîm bütün vüsûk-ı târîhiyî câmi' ve her vechile şâibe-i tahriften ârîdir. Hiçbir münkir, hiçbir mu'teriz işbu Kur'ân-ı Kerîm'i Hazret-i Muhammed'den başka bir kimseye izâfe ve isnâd edemiyor.

Küre-i arzin nisfinâ karîb aktâr-ı muhtelifeinde hîrz-ı cân edinilen bu kitâb-ı kerîm, her yerde aynıdır. Kur'ân-ı Kerîm, ümmet-i Muhammed'in sened-i mu'teddu-bîhi ve Hazret-i Muhammed'in ebedî bir mu'cizesidir.

CEZÎRETÜ'L-ARAB'DA İNGİLİZ ENTRİKALARI

-1-

İbnü's-Suûd ve İngiltere

Irak'ta Şattü'l-Arab'ın garbindan, Filistin'de eş-Şerî'a'nın şarkına kadar ve bu hatt-ı mefrûzu muhtevî bulunan sâ-hadan cenûb noktalarına ve Ummân Denizi'ne kadar, Basra Körfezi'nden Bahr-i Ahmer'in sevâhiline kadar imtidâd eden geniş kum deryâları ve ekseriyâ ıssız

çöller vardır ki bunların hey'et-i mecmû'u'asına Cezîretü'l-Arab diyorlar.

İ'tirâf edelim ki yüz binlerce, hattâ milyonlarca bâdiyenâşîn ehl-i İslâm'ın cevelângâhı olan bu vâsi' kit'a bize pek esrârengîz görünür. Öteden beri zîr-i idâremizde

bulunan bu nâ-mahdûd bâdiyeler hakkında yine öteden beri bizim pek az ma'lûmâtımız bulunurdu. Bu azîm sâha dâimâ zihnimizde büyük dilimlere ayrılarak ve koca koca kit'aların isimlerinden ve bu kit'alarda mevcûd birkaç kasabadan başka müsbat olarak dimâğımızda tam bir mevcûdiyete sâhib olamazdık. Hicaz, Yemen, Asîr derdik [82] Mekke, Medîne, Tâif, Cidde'yi sayardık. San'a'yı Asîr'i bilirdik, Necd kelimesine âşinâ idik. Bundan sonrası Hadramut kit'ası, Ummân kit'ası ilh. mübhemiyetler, örtüler altında gizlenen geniş bir rîgîstân... Cezîretü'l-Arab'ın ortaları hep böyle kum, çöl, âtes ve nihâyet devâmkâr bir mübhemiyet içinde kendi kendine durdurdu.

Biz bu azîm kit'ayı bir tarafta hayme-nişîn sâkinleriyle, gazveleriyle, bedevîleri ve kârvânlarıyla kendi kendine bırakırken düşmanlarımız diğer taraftan âtîyi düşünerek koca Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak için duydular o derin ihtirâs ile bu kit'ayı avuçlarının içine almak için geniş ve tatbîki zamanlara muhtâc programlar çiziyorlar, sabır ile sükût ile bunların tahakkukunu bekliyorlardı.

Esâsen biz düşmanlarımız der demez, uzun bir düşünmeye lüzüm kalmaksızın doğrudan doğruya İngiltere'yi anlamalıyız. İngiltere bir taraftan taht-ı işgâlinde bulundurduğu Mısır kit'asıyla bütün Bahr-i Ahmer sevâhil-i garbiyyesini temellük etmiş oluyor ve bununla Cezîretü'l-Arab'ın dahi sevâhil-i garbiyyesine nigehbân oluyordu. Süveyş Kanalı ve Bâbü'l-Mendeb Boğazı elinde iken de bi'l-fi'l o büyük kit'anın cihandan alâkasını kesmiş ve bütün bu râbitayı elinde bulundurmuş demekti. Aden elinde idi, Ummân Denizi sevâhili elinde idi. Son zamanlarda Basra Körfezi sevâhilini de tamâmen işgâl etmiş idi. Kuveyt, Bahreyn.... ilh. mintikalara sokulmuştu. Bu i'tibâr ile Cezîretü'l-Arab'ın cevânih-bi selâsesini bi'l-fi'l ihâta etmiş bulunuyordu.

İngiltere, daha Harb-i Umûmî'den çok, pek çok seneler evvel dahi Cezîretü'l-Arab'ın İslâm âleminde yapması melhûz gördüğü rolü takdîr etmiş idi. karşısında bir Osmanlı İmparatorluğu var ki be-heme-hâl bunu dağıtmak, parçalamak lâzım geliyordu. İngiltere düşündü: Bir taraftan Mısır elinde, diğer cihetten Cenûbî Iran kendi mintika-i nüfûzu dâhilinde, sonra bütün Hindistan elinde... bu nokta-i nazardan Cezîretü'l-Arab ortada bir boşluk vücûda getiriyordu. Husûsiyle bu geniş boşluğa zengin Irak'ı, zengin Suriye ve Filistin'i dahi ilâve edebilirse Asya kit'asının nîsf-ı cenûbîsi tamâmiyla elinde bulunmuş olacaktı. Öyle bir nîsf-ı cenûbî ki baştan nihâyete kadar İslâm unsuruyla meskûn bulunuyordu. Bu geniş İslâm ülkesinde ise cümle tarafından mutâ' olacak bir makâm ihdâs edebilirse ve o makâmı doğ-

rudan doğruya nüfûz ve sultası altında bulundurabilirse şu azîm ufk-ı İslâm doğrudan doğruya avucunun, avuçlarının içine girmiş bulunacaktı ve bi'l-hâssa Hükûmet-i Osmaniyye'nin zarârına olarak...

İngiltere Cezîretü'l-Arab için bunları ihmâr ederken bizi Rumeli'de, Trablusgarb'da ... ilh. yerlerde işgâl ediyyordu. Nefes aldırımıyordu.

İngiltere daha çok eski zamandan beri yirmi otuz sene den beri bütün Cezîretü'l-Arab için bir "hulûl-i musâihâne" siyâsetinin esâslarını kurmuş idi. Eğer bu siyâsette muvaffak olacak olursa daha ne büyük ne vâsi' menfaatler te'mîn edecekti. Evet, bir kere Türkiye'nin elinden bu geniş kit'aları almakla bütün cihân-ı İslâmiyet'in mukades emâkinini elinden nez' etmekle ve sonra işler yolunda gider de Hilâfet mes'elesini de Cezîretü'l-Arab'ın her hangi bir noktasına çevirebilmekle hem Türkiye'yi küçültmüş, zayıflatmış olacaktı hem Türkiye'nin âlem-i İslâm arasında mevki'ini külliyyen rahnedâr edecek nüfûz-i dinîsini ortadan kaldırılmış bulunacak ve bu teşkilâtçı hükümetin müstakbeldeki hatarnamek hatarnâk teşebbüslerine sed çektecekti.

Sonra İngiltere bunların da fevkinde daha derin, daha geniş olarak bir gâye-i hayâlin arkasında koştugu içindir ki Türkiye'yi bir taraftan yoruyor, diğer cihetten Türkiye'nin atf-ı nazar edemediği koca bir mintika içinde gizliden gizliye sû-i kasdlar tertîb ediyor, arz ettiğim gibi hulûl-i musâihâne politikasının en ana hatlarını kuvveden fiile çıkarmaya çalışıyordu.

Ma'lûmdur ki hulûl-i musâihânedede ta'kîb edilecek ilk vâsita propagandadır, sonra itmâ'dır, yani para işidir ve para işleri ile propaganda her ikisi birlikte el ele icrâ-yı tâhrîbât eder durur.

İngiltere de Cezîretü'l-Arab'da bunu yapmıştır. Cezîretü'l-Arab'da bulunan sayıları bellisiz birçok kabîleler, aşiretler, zümreler vardır ki bunlardan ba'zı adamlar satın alarak yâhûd hâricden bunlara nüfûz edebilecek şâhsiyetler tedârik ederek bunlara göndermek lâzımdı. Bunlar bir ziyâretçi gibi bir seyyâh gibi, bir yolcu gibi aşiretlerle, kabîlelerle, bedevîlerle temâsta bulunacaktı, kendileriyle görüşecek, tanışacaktı. Ve sonra onların fikrine tahakküm ve temellük edeceklerdi.

Bu gâyet güç olduğu kadar gâyet kolay bir iştî. Güç idi, bu adamları tedârik ve intihâb işi güctü. Fakat bunu

da İngilizlerin sarı altınları kolay kolay te'mîn edebilecekti. Bunlar te'mîn edildikten sonra her şey kolaylaşacaktı. Bu propagandacılar bir kere nûfûz [83] edilemeye çöllerdeki ahvâl-i umûmiyyeyi tedkik edeceklerdi. Kabâilin mizâcları, nûfûzlarının derecesi, tarz-ı hayâtları, ihtiyâcâtı, reâsleri, tevâbi'i, silâhları, develeri ve hayvanları, servetleri, nihâyet bi'l-umûm vaziyet-i ictimâiyyeleri ve temâyülâti birer birer bu adamlar vâsitasıyla tesbît olunacak ve sonra her aşiretin kendi mizâc ve ârzusuna nazaran hareket edilerek bunlar elde hîn-i hâcette sarf edilebilecek müddehar bir kuvvet olarak muhâfaza edileceklerdi.

Harb-i Umûmî'den birçok seneler mukaddem i'tirâf etmeli ki bu entrikalar Cezîretü'l-Arab'ın ötesinde berisinde kâfi derecede yer etmiş bulunuyordu. Husûsiyle Cezîretü'l-Arab'ın sevâhile karîb olan mintikalarında İngiliz altını pek ma'rûf olduğu kadar İngiliz adâlet, insâniyet ve medeniyeti (!) zihinlerde yer etmiş idi. "İngiltere mi? Cihânın en zengin, en medenî, en müfahham bir hükûmeti işte budur" diyerek Cezîretü'l-Arab'ın hemen bütün hudûd-ı sâhiliyesinde dalgalanan bu nakarât genişleyerek, uzayarak Irak'a, el-Cezîre'ye kadar, Filistin'e, Suriye'ye kadar kabarıyor, taşıyordu.

Fikirler Cezîretü'l-Arab'da nebe'ân etmiş değildi. Bâdiye-nişîn unsurlar külliyyelerden, dârulfünûnlardan yetişmiş degildiler. Bütün bilgileri mahdûd şeylere inhisâr eden bu insanlar çöl, hayme, ziyâfet, gazve, sonra feres...den ibâret bir hayât arasında ancak bir şey gözlerini kamaştırıyordu: Sarı altın. Ve onun teferru'âti mücevher hançerler ve kılıçlar, gümüşten eger tâkimları, altın ve gümüşten düğmeler... ilh. Hele bunlar bulunduktan sonra kendisi saâdetin zirvesine çıkış bulunacaktı. Mektep, medrese, yol, umrân, irfân ve nihâyet düşüncesi... ki bunlar hatırlarına bile gelmiyordu. Birkaç tevâbiyle birlikte bir reîs, bir şeyh, bir emir ve nihâyet bir sultân olmak işten bile değildi. Yeter ki birkaç kişi kendisine emir veya sultân desin ve hizmet etsin. Yeter ki gözü biraz yüzü görsün ve midesi bol bol doyabsın. İşte hayâtin en son merhalesi...

Kurnaz İngilizler Cezîretü'l-Arab'daki aşâirin bu hâlet-i rûhiyye ve ictimâiyesini derhâl kavrayabilmişlerdi. Fakat bunları satın almak bunları elde etmek isten bile olmadıkta sonra en ziyâde zî-nûfûz olanlarından bir ikisini tutarak o vâsita ile koca bir kît'ayı musihâne kavramak imkâni mevcûd bulunuyordu. Bunu ta'yîn ettikten sonra bi'l-hâssa bu azîm kitleleri gözden geçirdiler. Şimâl taraflarda "Şemmer" aşâiri, İbnü'r-Reşîd'in aşâiri, şarkta Kuveyt aşâiri, Bahreyn aşâiri, ortada İbnü's-Suûd'ın aşâiri, garbda Şerîf Hüseyîn'in aşâiri, cenûb-ı garbîde Yemen'de İmâm Yahya, Asîr'de Seyyid İdris aşâ-

iri... ilh. Bunlar içinde İngilizlerin ilk elde ettikleri Necd Emîri İbnü's-Suûd olmuştur ki esbâb ve sevâiki şâyân-ı mülâhazardır.

İngiltere hükümeti hulûl-i musihâne siyâsetini ta'kîb ederken bütün bu aşâir ve kabâil ile el altından temâs eyler ve onları günâ-gün hediyeler ve atiyyelerle, unvânlar ve va'dlerle imâleye gayret ederken Cezîretü'l-Arab'da bütün kabâili toplayıp birlestirebilecek bir nûfûz sâhibi aradılar. Öyle ki gerek tevâbi'i ve gerek kuvveti i'tibâriyla diğerlerine tefevvuk edebilsin, urbâni toplayabilsin ve Cezîretü'l-Arab'da ânî bir hareket vücûda getirebilsin.

Bu şerâiti daha o zaman İbnü's-Suûd'da bulmuşlardı. Zîrâ İbnü's-Suûd "Riyad" nâmındaki merkez-i idâresinde tedvîr-i umûr ediyor ve bütün Necd kît'asına hâkim bir vaziyette bulunuyordu. Aynı zamanda İhvân Mezhebi nâmiyla ma'rûf olan "Vehhâbî" mezhebinin reîsi idi. "Vehhâbilik" ise Cezîretü'l-Arab'da asırların mahsûlü bir hareket idi. Bu i'tibârla ayrı bir akideye sâhib bulunuyordu. Bu akide ve bu an'ane sâikasıyladır ki Cezîretü'l-Arab'da bulunan diğer aşâir ve kabâilden ayrılıyor ve kendisini her hangi bir hâricî te'sîre kapılacak bir istî'dâd ihzâr ediyordu. İngiltere için İbnü's-Suûd münâsib bir kemiyyet idi. Husûsiyle İbnü'r-Reşîd'den bir hayır ummuyorlardı. Zîrâ İbnü'r-Reşîd ile İbnü's-Suûd arasında ise ayrıca kabâil arasındaki hâdisâttan dolayı da şedîd bir adâvet mevcûd idi. Bu adâvetin târihçesini tedkik edersek pek eski buluruz. "Abdullah İbnü'r-Reşîd" ma'lûmdur ki Necd ile Hicaz arasında bulunan ve şîmâle doğru uzanan sâhada bâdiye-nişîn olan aşiretlerin reîsidir ki kabîle i'tibâriyla "Şemmer" kabâilindendirler. İbnü'r-Reşîd'in belli başlı merkez-i emâreti "Hâîl" kasabasıdır ki Medîne'nin şark-ı şîmâlî cihetlerine düşer. Bu emirin ceddi "Ubeyd İbnü'r-Reşîd" zamanında İbnü's-Suûd'un emâreti ile İbnü'r-Reşîd'in emâreti arasında bir hâdice vukûa gelmişti. O da İbnü's-Suûd'un mensûblarından Muhammed es-Sübeytî nâmında biri var idi ki aynı zamanda Ubeyd İbnü'r-Reşîd'e casusluk eder ve İbnü's-Suûd'un bütün cereyân-ı ahvâlinden mûmâ-ileyhi haberdâr ederdi.

Muhammed es-Sübeytî'nin casusluğuna nihâyet İbnü's-Suûd muttali' olunca kendisini idâma karâr vermişti. Fakat İbnü's-Suûd'un mukarrebîninden biri bunu Muhammed es-Sübeytî'ye gizlice bildirdi. Muhammed, geceleyin derhâl İbnü'r-Reşîd nezdine firâr etti ve İbnü's-Suûd'un kendisini öldürecekinden bahisle himâyesini ricâ etti. Bunun üzerine İbnü's-Suûd bu adamı İbnü'r-Reşîd'den istedî. Vermeyince İbnü'r-Reşîd'in üzerine kuvvet sevk etti. İbnü'r-Reşîd bi't-tabî' mukâbelede bulundu. Aralarında uzun zaman devâm eden muhârebe ve müsâdemelerden sonra İbnü'r-Reşîd muzaffer olmuştu.

İşte bu mazideki hâdisât dolayısıyla İbnü's-Suûd'un emâreti İbnü'r-Reşîd'in [84] emaretine karşı daimâ intikâm almak, mazideki mağlûbiyet lekesini temizlemek için bir kin taşıyordu.

İngiltere bu kinden istifâde yolunu bulmuş İbnü's-Suûd'u Türkiye'ye tarafdar bulunan İbnü'r-Reşîd'e karşı kendi tarafına imâle etmeyi bilmış idi. Aynı zamanda İbnü'r-Reşîd öteden beri Hicaz şerifleriyle iyi geçiniyordu. Bu tarz-ı siyâset Hicaz şeriflerinin şahsına karşı olan bir mahviyetten ziyâde emâkin-i mukaddeseye olan hürmetten tevellüd ediyordu. Husûsiyle Mekke şerifleri öteden beri Devlet-i Osmaniyye nezdinde en büyük bir mevki'-i şerâfet ve asâleti hâiz bulunuyorlar, rütbeler, mevki'lere nâil oluyorlar, her sûretle esbâb-ı huzûr ve istirâhate mazhar bulunuyorlardı.

İbnü'r-Reşîd, bir cihetten bu mazhariyete nazaran onlara karşı pek müsâid bir vaziyet almaktı idi. Husûsiyle şeriflerle İbnü's-Suûd'un Vehhâbilik mezhebi arasında bir kaynaşma olmadığı için İbnü's-Suûd'a karşı da İbnü'r-Reşîd şerifler cihetini iltizâm ediyordu.

Bu i'tibârlar İbnü's-Suûd dahi şeriflerin nâil-i i'tibâr olmalarını çekemiyor ve onlara her ne sûretle olursa olsun bir darbe indirmek Cezîretü'l-Arab'daki umûm kabâilin ve aşâirin nûfûzunu yedinde cem' etmek istiyordu. Esâsen Hicaz'da şeriflerin maddî bir kuvvetleri mevcûd değildi. İbnü's-Suûd veya İbnü'r-Reşîd ile mukâyese edilebilecek derecede kuvvetleri yoktu. Ancak bir İslâm hükümeti kuvveti vardı ki arkasında koca Osmanlı Devleti bulunuyordu. Bu dahi şerifler nûfûzunun Hicaz kit'asında ve civârında pertev-efşân olmasına kâfi geliyordu. İbnü's-Suûd ise bu vaziyeti çekemiyordu.

Binâenaleyh İbnü's-Suûd da kendisinden Ingiltere'nin istifâde edebileceği bir hâlet-i rûhiyye ve isti'dâd mevcûd idi. Ingiltere ise bu isti'dâdi isrâf etmemişi ve kendisine derhâl tahsîsat ta'yîn ederek müstakbelde Cezîretü'l-Arab'da teşekkül edecek büyük imparatorluğun sultânlığını ona va'd etmiş idi. Vakt-i münâsibinde bir hareket vücûda getirilecekti. Ingiltere kendisine silâh ve mühimmât, para ve levâzîmât husûsunda yardım edecekti. Derhal ikinci derecedeki aşîretler bend edilecek İbnü's-Suûd'un kuvveti tezâ'uf ettirilecekti ve sonra İbnü'r-Reşîd'e hücum edilerek mağlûb edildikten sonra emâkin-i mukaddese ele geçirilecek ve bu sûretle Türkiye için Cezîretü'l-Arab'ın en canlı bir noktasında kuvvetli bir iğtişâş ve ihtilâl husûle gelerek Arab mes'elesi uyandırılacak ve sonra el altından İbnü's-Suûd'a yardımında devâm olunarak cereyân-ı ahvâle nazaran bu iğtişâş idâme edilecekti.

Ingiltere'nin bu iğtişâşı ihmâr için döktüğü altınların, efkârı ihmâr için bezl ettiği gayretlerin hadd ü hesâbi

yoktu. Evvelce sarf edilen mektûm paraların mikdârını bi'l-âhare her şey değişikten ve hattâ Ingiltere'nin İbnü's-Suûd'un muâvenetine pek az arz-ı iftikâr edebileceği bir zaman hulûl ettikten sonra da Ingiliz Meclis-i Meb'ûsâni'nda verilen alenî izâhât bize mazideki gayretler hakkında bir fikir verebilir.

Fî'l-hakîka 2 Mart 1922 târîhli *Times* gazetesinin yazdığını nazaran Ingiltere Meclis-i Meb'ûsâni'nda müstemlekât nâzırı Churcill Cezîretü'l-Arab'daki Arab rüesâsına verilen tahsîsatı mevzû'-ı bahs ederken demişti ki:

"Necd Sultânı Ebu's-Suûd'a ayda beş bin Ingiliz lirası ve ayrıca def'aten yirmi bin Ingiliz lirası ki cem'an sek sen bin Ingiliz lirası veriyoruz."

İşte bu izâhât dahi daha Harb-i Umûmî'den mukadem İbnü's-Suûd'a verilen paraların mikdâr ve kemiyeti hakkında az çok bir fikir verebilir. Husûsiyle o zaman İbnü's-Suûd henüz satın alınmak, henüz Türkiye'ye karşı bir unsur-ı ihtilâl ve iğtişâş olarak kullanılmak istenyordu.

Fakat ne garîbdir ki Ingiltere olsun, İbnü's-Suûd olsun her ikisi de aldanmışlardı. Ingiltere İbnü's-Suûd'un Cezîretü'l-Arab'daki mevkîini ve mezhebinin vaziyetini lâyıkıyla takdîr edemeyerek her çi bâd âbâd işe girişmişti. Ve o zaman bunun az çok kuvvetli olmasından istifâde edeceğini zannediyordu. Bu i'tibârla bir mikdâr aldanmış idi. Fakat asıl İbnü's-Suûd Ingiltere'nin altınlarına ve yalanlarına aldanarak rûyâda kendisini bir sultân, bir melik, bir imparator tahayyül etmiş idi. Fakat birkaç sene zarfında işler değişip de Harb-i Umûmî'nin i'lâni ile kendisini derhâl kadro hârici bırakarak onu i'tibârdan iskât edince ta'bîr-i diğerle silkip atarak yerine bir âlet-i mafsedet olmak üzere Mekke Şerîfi Hüseyin'i tedarik edince o zaman bâdiye-nişân sultân-ı muhayyelin bütün âmâl-i müstakbelesi birden zîr u zeber olmuştur.

Dinî Dersler

Birinci kitap: Birinci ve ikinci kısımlar

Umûr-ı Şer'iyye Vekâleti Tedrisât Müdir-i Umûmîsi Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından umûm mekteplerde ve medreselerde tedris olunmak üzere tertîb ve tahrîr olunan Dinî Dersler'in birinci kitabının i'tikâdât-ı İslâmiyyeden bahseden birinci kısmı ile ibâdât ve hikmet-i şer'iyyesinden bâhis olan ikinci kısımları ahîren intîşâr etmiştir. Birinci kısmın fiâtı 36, posta ücreti 5 kuruş, ikinci kısmın fiâtı ise 59, posta ücreti 10 kuruştur.

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

18 Mayıs 1922

21 Ramazan 1340

Perşembe

18 Mayıs 1338

Cild: 20 - Aded: 502

SEBÎLÜRREŞÂD

Şer'iyye Vekili'nin Beyânâtı ve Müftülere Ta'mîmi Sûreti

Meclis'e, şerîata ve sâhib-i şerîata karşı mes'ûliyet – Bir "yâdigâr-ı târîhî" olarak telakkî edilen Makâm-ı Meşîhat'in ihmâli değil, i'mâli lüzumu – Şer'iyye Vekâleti'nde teşkilât-ı lâzime yapılmazsa mevcûdiyetinden hiçbir fâide hâsil olamayacağı – Bu husûsta Meclis'ten beklenilen himmet ve müzâheret – Büyük Millet Meclisi'nin Şer'iyye Vekâleti'ne verdiği ehemmiyet – Anadolu'daki İslâm hareketinde ulemânın ifâ ettiği hidemât –

Giriştiğimiz mukaddes mücâhedenin ehemmiyet ve azametini halka tebliğ –
Ahlâk ve âdâb-ı İslâmiyyeye muhâlif hareketlerden tevakkî lüzumu.

Mücâhededen Geri Kalanlar

Hicret'in dokuzuncu Ramazanı'nda kayser-i Rum'a karşı vukû' bulan bir sefer-i risâlet-penâhîye iştirâk etmeyenleri Hazret-i Peygamber efendimiz ne sûretle tecziye ettiler – Da'vâ-yı İslâm uğrunda teseyyüb gösterenlerle müslümanlar münâsebâtta bulunamâz.

Müslümanların İttihâdı ve Müstevlîlere Karşı Hareketi

Bir Mısır gazetesinin neşriyatı – İslâm arasındaki kardeşlik ezelî ve ilâhîdir, hiçbir kuvvet bunu sarsamaz – Avrupalıların tazyiki uhuvvet ve intibâhi arttırmır – Hukük-ı İslâmiyyeyi müdâfaa için İslâm âlemindeki hareketler – Hıristiyan taassubu – İslâm düşmanlığı – Anadolu hareketinin ehemmiyet ve azameti.

Milleti Yükseltecek Ancak Müslümanlık Esâslarıdır

Müslümanlığın siyâset-i ferdiyyesinde ta'kîb ettiği gâye millet teşkilâtıdır – Siyâset-i dâhiliyye ve hârıcıyyesindeki esâslar – Müslümanlık i'tikâdiyyât ve ahlâkiyyât ile beraber ictimâiyât ve siyâsiyyâtı da câmi'dir – İslâm'da kuvve-i icrâiyye – Kânûn-ı külli-i Muhammedi'ye inkîyâd – Milletin hâkimiyeti – Müslümanlığın hükümdâr ve hükümet hakkındaki telakkisi – Emânetin ehline tevdîi – Vaz' olunan esâsât-ı İslâmiyyenin bi'l-fi'l tatbîk edilmiş olduğu – Milletin fevz ve felâhi ancak Müslümanlık esâslarındadır.

İhyâ-yı Medâris - Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[86]

ESRAR-I KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(فُلِّ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْأَخِرَةُ لِلنَّكَافِرِينَ .)

– 5 –

İbnü'l-Kayyim'in "Miftâhu Dâri's-sââde" unvânlı eseri-ne bu mevzû'a âid olmak üzere serd etmiş olduğu fikralar dan bazısını kâriîn-i kirâma icmâl etmek münâsib olacak. Müşârun-ileyh diyor ki:

"Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimizin haber verdikleri şeyler iki türlüdür: Birincisi vahiy ile ihbâr buyurdukları şeylerdir ki bu nev'e dâhil olanlar gerek zihinde, gerek hâricde el-hâsil her vechile vâki'a tamâmiyla mutâbiktir. Bu haber ma'sûmdur. İkinci nev'e dâhil olanlar ise nâsin daha a'lem bulundukları umûr-ı dünyâya dâir zan ile haber verdikleri şeylerdir ki nev'i evvel mertebesinde olmayıp ahkâmi da onun gibi kat'î değildir.

Zâten Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz şu iki nev'e dâhil olan haberleri bizzât tefrik buyurmuşlardır: Hurma ağaçlarını telkih eden cemâatin sesini işitince: "Bu nedir?" buyurarak ağaçlarını aşılamakta oldukları cevâbını alınca: "Bıraksınız daha iyi olmaz mıydı?" demisler. Telkihi terk ettikten sonra netîcenin iyi olmadığını kendilerine bildirmişler. "Ben size zannımı söylemiştim. Siz dünyâniza âid işleri daha iyi bilirsiniz. Lâkin ne zaman size vahiy olarak bir şey teblîğ edersem o zaman iş başkalaşır"

Hadîs, sahihtir, meşhûrdur. Ve Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in nübûvvetine delâlet eden başlıca bürhânların biridir. Nasıl olmaz ki umûr-ı dünyâya ve o umûr üzerinde cârî olan âdât-ı ilâhiyyeye âid bu gibi husûsât kendilerince ma'lûm omadığı hâlde beşerin vahy-i ilâhîden başka bir sûretle muttali' olmasına imkân tasavvur edilemeyen ulûmu Resûl-i muhterem beşere bildirmiştir. Tâ hilkat-i âlemden ehl-i cennetin cennette, ehl-i nârrn hûsrân ve haybette karâr kilacağı zamana kadar vukûa gelmiş ve gelecek olan bütün hâdisâtı, semâlarda, zemînlerde gizlenen esrârı, dâreynde hîrmâna müeddî olacak küçük, büyük bütün esbâbı tamâmiyla haber vermiştir. Hâlbuki kendilerinin teblîğ buyurmuş oldukları insanların gerek dünyâya, gerek o dünyânın umûruyla o umûrun esbâb-i husûlüne vukûfları daha ziyâde idi. Nitekim hesâbı, hendesi, sanâyi, zirâati, usûl-i umrânı, kitâbını kendilerinden fazla biliyorlardı.

Binâenaleyh Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin teblîğ buyurmuş oldukları şeyler tahsîl ile tefekkür ile, tefeül ile el-hâsil diğer insanların sâlik oldukları yollarla elde edilebilecek takımdan olaydı elbette onlar bu husûsta kendisinden daha ileri giderlerdi. Zîrâ fikir ile, hesâb ile, fen ile, sanâyi ile istihsâl edilecek şeylerin bütün

esbâbı kendi ellerindedir. O hâlde mevzû'-ı bahs olan vak'a ve hadîs Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in nübûvvetine, sîdkîna en kavî bir bürhândır. Ve o Nebiyy-i muhteremin teblîğ ettiği hakâikin kudret-i besar dâhilinde olmadığına, sa'y ile mücâhede ile, fikir ve nazar ile elde edilemeyeceğine en sarsılmaz bir delîldir...

"İmdi bu esbâb arasındaki irtibât ve münâsebetle meyvenin daha iyi yetişmesi husûsunda telkihin te'sîri gibi umûr-ı dünyâya âid işlerde cârî olan âdet-i ilâhiyye Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'ce ma'lûm olduğu gibi onları mu'tâdları vechile hurma aşılamakta devâmlarını tasvîb ve tavsiye buyurdular."

Şeyh Abdülaziz Çavîs

YENİ ŞER'İYYE VEKİLİ'NİN BEYÂNÂTİ

Şer'îyye Vekîl-i sâbıkı Mustafa Fehmi Efendi hazırlarının ahvâl-i sîhhiyyelerine mebnî vukû' bulan istîfâları üzerine Şer'îyye Vekâlet-i Celîlesi'ne Eskişehir Meb'ûsu Abdullah Azmi Efendi hazretleri intihâb buyurulmuş ve intihâb müteâkib müşârun-ileyh Büyüyük Millet Meclisi kırsusune gelerek beyânât-ı âtiyyede bulunmuştur:

"Efendim, şu'abât-ı idâre-i hûkûmetin anası merbebesinde olan bir makâmin yükü zayıf omuzlarımıza yükleniyor. Bu yükün altından kalkmak, mes'ûliyet ve vazîfe nokta-i nazarından hem Meclis'e karşı, hem şerîat ve hem de Sâhib-i Şerîat'a karşı bu mes'ûliyetten bir dereceye kadar kurtulabilmek için Meclis'i teşkil eden a'zânın bu bâbda muâvenet ve müzâheretine ihtiyâc vardır. Bir, iki asırdan beri bu makâmin bir "yâdigâr-i târîhî" olmak üzere muhâfaza edildiğini görüyorum. Vaktiyle Kânûn-ı Esâsî, salnâmelerin baş taraflarında tab' olunur ve muhâfaza edilirdi. Bu makâm-ı kudsînin de bir asırdan ve belki bir buçuk asırdan beri böyle muhâfaza edilmekte olduğunu görüyorum. Çünkü bütün şu'abât-ı idâre-i devlet kendisinden doğmuştur. Bunu ihmâlden ziyâde i'mâl edebilmek Meclis'inizden verilecek salâhiyet, yani o makinenin işlemesine mütevakkif olan teşkilâta bağlıdır.

Efendim, o teşkilât öyle kâtibler teşkilâtı değildir. Erbâb-ı ilim ve dâniş vûcûda getirmekten ibârettir. O makâmin bugün şu'abât-ı idâre-i hûkûmetin herbirine karşı bir hakk-ı müdâhalesi vardır. Bunu istî'mâl edebilmek birtakım teşkilâta mütevakkifdir. Böyle yalnız başına emr-i idâreye me'mûr [87] olan bir Şer'îyye

¹ Bakara Sûresi, 2/94-98.

Vekili'nin yapacağı bir iş değildir. Hükümetimiz yani Büyük Millet Meclisi Hükümeti her ma'nâsiyla ve tamâmiyla bir hükümet-i İslâmiyyedir. Eğer böyle bir zamanında biz o makamı i'mâl edemezsek hiçbir zaman da i'mâl edemeyiz. (çok doğru sesleri) Binâenaleyh Meclis'ten müzâheret gördükçe idrâkim kadar orada çalış-maya gayret edeceğim. Müzâheretiniz kesildiği gün çünkü o makam hem şerîate hem sâhib-i şerîata, hem de Meclis'e karşı mes'ûliyeti olduğu için müzâheretinizin dirîğ olunduğu gün bendenizi de oradan çekilmiş göreceksizez. Binâenaleyh müzâheretinizin ma'nâsi i'timâd ma'nâsında değildir. Yani vâki' olacak teklîfâtta müzâheretin dirîğ olunduğu, oranın teşkilâtının yürüyecek bir hâlse bulunması için vâki' olan teklîfâtin rededildiği gün bendenizi oradan çekilmiş göreceksizez. Binâenaleyh zayıf omuzlarımı tahmîl ettiğiniz bu yükü beraber taşıyacağınız. Çünkü bu ikinci mes'ûliyet ki doğrudan doğuya şerîata ve Sâhib-i Şerîat'a karşı mes'ûliyettir. Bu ikinci mes'ûliyet Meclis'e de âmm ü şâmildir. (Alkışlar, Allah muvaffakiyet versin sesleri)"

ŞER'İYYE VEKÂLETİ'NİN TA'MİMİ

Bi'l-umûm Müftülere, Me'mûrîn-i Şer'iyyeye

Büyük Millet Meclisi, şer'iyye ve evkâf işlerinin tedâvîrini uhde-i dâ'i yâne tevdî' etmesi üzerine bi-mennihî teâlâ vazifeye mübâşeret olunmuştur.

Esâsât ve meâliyât-i İslâmiyye dâiresinde hareketi bir umde-i esâsiyye ittihâz eden Büyük Millet Meclisi Hükümeti için Şer'iyye Vekâleti'nin ne derecelerde ehemmiyeti hâiz olduğu ve bu ehemmiyeti nisbetinde kendisinden beklenilen vezâifin de muazzam ve ulvî bulunduğu vâreste-i îzâhtır.

Bi'l-hâssa içinde bulunduğumuz şu nâzik ve mühim ân-i târihîde Şer'iyye Vekâleti ile onu temsîl eden müftüler ve ulemâ-yı kirâm efendilerin ve bi'l-cümle me'mûrîn-i ilmiyeden vazifeleri çok mühimdir.

Bugün milletimiz muazzam bir mücâhedeye girişmiş, hürriyetini, hâkimiyet-i İslâmiyyesini ve istiklâl-i tâmmîni gasb ettirmemek için Kur'ân-ı Kerîm'in evâmir-i celîlesine tevfîk hareketle fî sebîllâh cihâd meydânlarına dökülmüştür.

Hayât ve hürriyet, ferdler için olduğu gibi cem'iyet ve milletler için de en zarûrî bir haktr. Hâkimiyet ve istiklâli olmayan bir millet için hakk-ı hayat da yoktur. Bi'l-hâssa bütün ahkâmî hâkimiyet ve istiklâl üzerine müesses bulunan Müslümanlık, mahkûmiyet ve esâretle kat'îyyen birleşmez. Ahkâmî İslâmiyyenin tamâmiyla tenfîz ve

tatbîki için her hâlse istiklâl ve hâkimiyet şartı esâsıdır. Buna sâhib olmayan bir hükümet, bu ahkâmîn tenfîzini te'mîn edemez. Binâenaleyh esâret, mahkûmiyet, himâye altına girmek gibi izzet ve şeref-i İslâmî ile aslâ kâbil-i te'lîf olmayan bir hâle düşmemek için bilâ-istisnâ bütün müslümanların sarf-ı mesâ'î etmeleri ahkâmî Kur'ânîyye iktizâsındandır. Herkes bu mücâhedeye malıyla, canıyla, lisâniyla, kalemiyle iştirâk etmelidir.

Her müslüman bilmelidir ki İslâm istiklâlinin, İslâm hâkimiyetinin zevâli tevhîd yerine şirkîn, hayır ve fazîlet yerine şer ve mefsedetin, adl ve merhamet yerine zulüm ve kasvetin ikâme edilmesinden başka bir şey değildir.

Ümmetlerin en hazırlısı olmak üzere zuhûra gelen ve sâha-i âlemde hakîkî adâlet, hürriyet ve istiklâl, hak ve fazîlet esâslarını vaz' eden bir dinin salikleri Kur'ân'ın şiddetle men' eylediği ecnebî velâyet ve hâkimiyetine nasıl râzi olur?

Bunun içindir ki İslâm'ın alemdârı olmak şerefine mazhar olan milletimiz her zamanki gibi bugün de bu uğurda malını, canını, âilesini, evini barkını, ticâretini ... her şeyini Allah yolunda fedâ etmekten çekinmemiştir. Milletimizin bu hareketi tamâmiyla rûh-ı Kur'ân'a muvâfiktir. Hiç şüphe edilmesin ki Allah'ın dinini yaşatmak, İslâm'ın hâkimiyet ve istiklâlini te'mîn etmek için cihâd meydânlarına dökülen bu millet, nusret-i ilahiyyeye mazhar olacaktır.

Anadolu'daki bu İslâm hareketinin en mühim âmilleri miyânında sayılan ulemâ ve müftü efendilerin gün geçtikçe mesâ'î ve mücâhedelerini daha ziyâde artırmalarını ve bu mücâhedenin alemdârı olduklarını görmek bi'l-cümle müslümanların ehass-ı âmâlidir. Kapı kapı, köy köy dolaşarak bütün müslümanlara hakikati, girişigimiz mukaddes mücâhedenin ulviyet ve azametini anlatmaktan bir ân fâriğ olmamaları ulemâ-i kirâmin en mütehat-tim vazîfe-i dîniyyeleridir.

Esâsen kardeşten başka bir şey olmayan müslümanların bugün her zamandan ziyâde bünyân-ı mersûs gibi sarsılmaz, yıkılmaz bir vahdet arz etmeleri icâb eder. Bunun hilâfîna hareket açıktan açığa Kur'ân'a karşı gelmektir.

Diğer taraftan hey'et-i ictimâiyye arasında medâr-ı vahdet olacak, âhâd-ı cem'iyet miyânında metîn bir urve-i ittihâd teşkil edecek yegâne esâs fezâil-i ahlâk olduğu için ahlâk ve âdâb-ı İslâmiyyemize muhâlif her türlü hareketlerden tevakkî lüzümunu halka anlatmak millet rehberlerinin en mühim vezâifindendir. Bi't-tabî' bu husûsta cem'iyet-i İslâmiyyemizin hukûk ve hürriyet-i ictimâiyyesini hâkimiyetimiz şunun bunun âmâl ve hevesâtına çiğnetecek değildir.

Şer'iyye Vekâleti –kadın, erkek– hiçbir müslümanın âdâb-ı İslâmiyyeye muhâlif küçük bir hareketini

bile şeref-i millî ile mütenâsib bulmadığı gibi [88] mücâhedemizdeki samîmiyetle de kâbil-i te'lîf görmez. Binâenaleyh bu husûsta emr bi'l-ma'rûf, nehy ani'l-münker mevkiinde bulunanların, cem'iyetimizin hukük ve hüriyet-i İslâmiyyesine riâyet etmeyenleri ahsen-i sûretle irşâd eylemeleri en mühim, en esâslı vazîfelerini teşkîl eder.

El-hâsil müslümanların bi'l-umûm ef'al ve harekâtını Kur'an-ı Kerîm'in i'tikâdî, ahlâkî, ictimâî, siyâsî bütün ahkâm-ı celilesine tevfîka çalışmak, bu husûsta elden gelen irşâd ve mücâhedede bulunmak millet rehberlerinin en mühim vazîfeleridir. Bu dâairede hareket edildikçe fevz ü zaferin mutlaka tecelli edeceğine, milletimizin halâs ve istiklâl-i hakikiye mazhar olacağına hiç şüphe yoktur. ²⁾ Ve minâllâhi't-tevfîk.

Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekili
Abdullah Azmi

MÜCÂHEDEDEN GERİ KALANLAR

Hicret-i nebeviyyenin dokuzuncu senesi idi. Peygamberimiz Medîne-i Münevvere'de bulunuyorlardı. Havalarda pek sıcak, her yer kurak. Herkes sıkıntı içinde idi. Böyle bir mevsimde idi ki Kayser-i Rum'un ehl-i İslâm'a karşı bir ordu hâzırladığını ve bu orduya birtakım kabâil-i Arab'ın da yardım edeceğini dâir haberler vürûd etmiş ve Risâletpenâh Efendimiz Roma Devletiyle harb etmek üzere istihzârât-ı askeriyyeye mübâşeret etmişlerdi. Roma Devletiyle harb etmek için Şam'a kadar sefer etmek iktizâ ediyordu. Mesâfe pek uzak olduğundan istihzârâtın da o nisbetté mükemmel olması lâzım idi. Fahr-i Kâinât efendimiz İslâm ordusu için iâne toplanmasını fermân buyurdular. Hazret-i Ebubekir es-Siddîk bu uğurda bütün servetini, Hazret-i Osman üç yüz deve yükü zahire ile nakden bin altın verdi. Risâletpenâh efendimiz yirmi bin piyade ve on bin süvari ile Medîne-i Münevvere'den hareket ve Medîne ile Şam arasındaki yolun yarısı olan Tebük'te tevakkuf ettiler. İslâm ordusunun bu mevkie haber-i vürûdu etrâfa yayıldığı hâlde Roma Kayseri'nin ordularından bir nişâne görülmeli ve ona tâbi urbândan bir hareket sâdr olmadığı için muhârebe vukû' bulmadı. Fakat birçok Hıristiyan beldelerin hükümdârârı Resûl-i Ekrem'e mürâacaatla arz-ı tâbiyyet ettiler ve nihâyet Fahr-i Âlem efendimiz Tebük mevkiinde yirmi gün kaldıkta sonra ashâb-ı güzîni ile istişâre ederek Ramazân-ı Şerîf'te Medîne-i Münevvere'ye avdet buyurdular.

İşte bu sefer-i peygamberî esnâsında ma'zeretleri olmadığı hâlde Risâlet-penâh Efendimiz'e iltihâk etmeyen ba'zi müslümanlar vardı. Bunlardan biri Ka'b bin Mâlik'tir ki Resûlullâh efendimizin bütün gazavât-ı se-niyyelerine iştirâk etmiş Ensâr'dandır. Bizzât kendisi bu vak'ayı rivâyet ediyor ve diyor ki:

".. Tebük gazvesi esnâsında müslümanlar o kadar çoktu ki geride kalanlar kim olduğu ma'lûm-ı risâlet-penâhı olmak için bir vahy-i ilâhî nâzil olması lâzımdı. O mevsim meyvelerin bol olduğu mevsimdi. Gönlüm onlara çok meyl etti. Fahr-i Âlem efendimiz hazırlandılar. Ben de hazırlanıp onlara iltihâk etmeye çalıştım. Fakat muvaffak olamadım. Her gün kendi kendime: İstesem bir günde hazırlanırı, diyor ve ordunun ân-ı hareketteine kadar böyle tasavvurlarla kendimi oyaliyordum. Risâlet-penâh efendimiz yola koyuldukları zaman henüz hazırlıkta bulunmamışdım. Gâziler ilerlediler ve ben geride kaldım gâzilerin arkalarından yola çıkış onlara yetişmek istedim. Keşke muvaffak olsaydım. Fakat muvaffak olamadım. Resûl-i Ekremimizin teşrifinden sonra Medîne-i Münevvere'de halk arasında bulundukça kendimi ya münâfiâkâlla lekelenmiş yâhûd za'affândan dolayı nezd-i ilâhîde ma'zûr görülmüş, el-hâsil bana benzeyen adamlar arasında gördüğümden mahcûb oluyordum. Fahr-i Âlem efendimiz beni ancak Tebük'e muvâsalat buyurduları zaman hatırlamışlar ve sormuşlar. Hâzırûndan birisi: Ka'b öğünmekle, süslenmekle meşgûl olduğundan gelemedi, demiş!

Resûlullâh efendimizin Tebük'ten avdet etmekte olduklarını haber aldığım zaman âr ve hicâbımdan eriyorum, ne diyeceğimi şaşıryordum. Yalan söylesem yarın vebâlinden nasıl kurtulacağımı düşünüyorum, aklı başında, ağır adamlara ne yapacağımı soruyor, onların düşüncelerinden istifâdeye çalışıyorum. Peygamberimizin Medîne'ye muvâsalat etmek üzere bulunduklarını duyduğum vakit her çi bâd âbâd hakîkati söylemeye azm etmiştim.

Peygamberimiz bir seferden avdet buyurduları zaman doğrudan doğruya câmi'-i şerîfe teşrif buyururlar, iki rek'at namaz kilarlar ve müteâkiben müslümanları kabûl ederlerdi. İlk evvel geride kalanlar huzûra geldiler ki seksen şu kadar adamlılar. Bunlar ma'zeretler serd etmeye, yeminler etmeye başlıdilar. Peygamberimiz ma'zeretlerini kabûl buyurdu. Cenâb-ı Hakk'ın onları afv etmesi için duâ etti ve iç yüzünü Allah'a havâle eyledi. Huzûr-ı Risâlet-penâh'ye çıktığım zaman zât-ı se-niyyeleri gülümserdiler. Fakat ne dargin bir gülümseme! Müteâkiben:

- Geliniz, dediler

²⁾ Tevbe Sûresi, 9/14.

Karşılara geldim oturdum.

– Niçin geri kaldınız, dediler, hazırlanmamış mıydimiz?"

– Yâ Resûlallâh, dedim, ehl-i dünyâdan başka birinin huzûrunda [89] bulunsam gazabından bir ma'zeretle kurtulabileceğimi biliyorum. Kuvve-i cedeliyyem var. Fakat biliyorum ki sizi bugün darıltmamak için bir yalan söylesem Cenâb-ı Hakk'ın beni nazar-ı seniyyenizde düşüreceği zaman pek yakındır. Bundan başka biliyorum ki doğrulu söyleyecek olursam sizi iğdâb edeceğim. Maamâfih Cenâb-ı Hakk'ın âkibetimi hayra tebdîl etmesini ümid ediyorum. Kasem ederim ki hiçbir ma'zeretim yoktu. Ve yine kasem ederim ki ömrümde şimdikinden daha kuvvetli, daha iyi olduğumu bilmiyorum!"

Risâlet-penah efendimiz:

– "Doğru söylediiniz, dediler, gidiniz ve hakkınızda sâdir olacak emr-i ilâhîyi bekleyiniz""

* *

"Huzûr-ı Risâlet-penâhî'den kıyâm ettim. Arkamdan Beni Seleme'ye mensûb ba'zı adamlar geldiler, dediler ki:

– Senin bundan evvel hiçbir kabahat işlediğini bilmiyoruz. Risâlet-penah efendimize diğer geride kalanlar gibi niçin i'tizâr etmekte izhâr-ı acz ettin? Peygamberimizin afv-ı ilâhîyi ricâ eden duâsı seni günâhtan kurtardı.

Ve beni mütemâdiyyen muâhaze ettiler. O derece ki huzûr-ı Risâlet-penâhî'ye avdet edip kendimi tekzîb etmek istedim. Fakat bunlara sordum:

– Benim aldığım cevâbi başkası da aldı mı?

– Evet, dediler. İki kişi daha var. Senin söylediğin gibi söylediler ve aynı cevâbi aldılar. Bunlar Mûrâre bin er-Rebî' atü'l-Âmirî ve Hilal bin Ümeyyetü'l-Vâkîfî dir.

Bunların ikisi de müslüman ümmetten idiler. Ve Bedir muhârebesine iştirâk etmişlerdi.

– Bunlara ne olursa bana da olur dedim.

Sefere iştirâk etmeyenlerden yalnız üçümüzle müslümanların konuşmalarını risâlet-penâh efendimiz fermân buyurdular. Herkes bizden yüz çevirdi. Ve bize karşı mu'âmelesini o derece değiştirdi ki kendimizi, bildiğimiz tanıştığımız şehirde değil büsbütün yabancı bir yerde sandık. Selâmımızı alan yoktu. Herkes bize çîn-i cebîn gösteriyordu. Tam elli günüümüzü bu minvâl üzere geçirdik. Diğer iki refîkim pek müteessir oldular. Evlerine çekiliп hüzün ve mâtemle günlerini geçirdiler. Ben ise en gençleri ve en dinçleri olduğumdan namaza gidiyor ve çarşılarda geziyordum. Namazı Resûlullâh'a en yakın yerde edâ ediyor, zât-ı seniyyelerine selâm veriyor ve cevâben dudaklarını tahrîk edip etmediklerine dikkat ediyordum. Müslümanların benden yüz çevirmeleri, benimle kat'-ı münâsebet etmeleri pek ziyyâde uzadığın-

dan nihâyet Ebî Katava'nın bostanına gittim. Kendisi hem amcazâdem, hem de en çok sevdiğim zevâttan idi. selâm verdim. Selâmımı almadı.

– Ey, Ebî Katava dedim, benim Allah'ı ve Resûlullah'ı sevdığımı bilmiyor musun?

Cevâb vermedi. Suâlimi iki def'a tekrâr ettim. Nihâyet:

– Allah bilir, dedi.

O zaman gözlerimden yaşlar boşandı, dünyâ gözüme dar göründü. Bostandan ayrıldım. Bu hâl-i pür-melâl üzere Medîne'nin karşısında dolaşırken Şam'dan getirdiği birtakım et'imeyi Medîne'de satan bir Acem köylüsünün beni aradığını gördüm. Bu adam bana Gassan hükümdarından bir mektup getirmiştir. Gassan hükümdâri Hristiyan idi. mektubunda Resûlullah'ın benden yüz çevirdiğini haber aldığından beni da'vet ediyor ve kendisine iltihâk ettiğim takdîrde beni tatyâb edeceğini yazdırdı. "Bu da başka bir belâ" dedim ve mektubu ateşe attım.

Vaz'iyet bu sûretle kırk gün devâm etti. Kırkıncı gün taraf-ı risâlet-penâhîden biri gelerek:

– Zevcenizden i'tizâl etmenizi Efendimiz emrediyorlar, dedi.

– Refîkamdan ayrılayım mı? dedim.

– Hayır dedi. Yalnız ona yaklaşmayacaksınız.

Bu haber arkadaşımıza da tebliğ olundu. Refîkamı, mes'elenin halline intizâren âilesine gönderdim. Hilal bin Ümeyye'nin zevcesi zevcinin muhtâc-ı hizmet olduğunu beyân ettiğinden kendisine yalnız kurbiyetin memânu olduğu haber verildi. On gece de bu sûrette geçirdim. Ellinci gece sabâh namazını kıldıktan sonra bezgin ve nevmîd bir hâlde oturuyorken:

– "Ey Ka'b bin Mâlik, müjde" diye haykiran bir ses işitti. Hemen secdeye kapandım. Resûlullâh efendimiz sabâh namazını edâ buyurduktan sonra Cenâb-ı Hakk'ın bizi afv buyurduğunu beyân buyurmuşlar ve bunu bize tebliğ için birisi atına binmiş, diğeri de koşarak gelişti. Haberi alır almaz hemen cânib-ı Risâlet-penâhî'ye azîmet ettim. Yolda fevc fevc herkes beni tebrik ediyordu. Risâlet-penâh efendimizin sîmâ-yı mübârekleri sürür ile leme'ân ediyor ve bana buyuruyorlardı ki: "Doğduğun günden beri geçirdiğin en hayırlı gününle mes'ûd ve mübeşşer ol!"

Sahîh-i Müslim'den hulâsatın nakl ettiğimiz bu vak'a ne kadar ibret-bahştır. Ma'zeret-i meşrûaları olmadığı hâlde geri kalan bu üç müslüman, Peygamberimiz'le birlikte nice nice gazavât-ı İslâmiyyede isbât-ı vücûd ederek dîn-i İslâm'a hidemât-ı muazzamada bulunan bu hakikî, samîmî üç müslüman her nasilsa bir def'a geri

kalmakla bakınız ne kadar müellim, ne kadar tâkat-fersâ bir cezâya uğradılar.

[90] Bütün ümmet-i İslâmiyye bu zevât ile kat'-ı münâsebet etti. Kendilerine en yakın akrabaları, en azîz dostları bile selam vermekten istinkâf ettiler. Herkesin nazarında düştüler. Kendileri cemâatleri ve cem'iyetleri içinde garîb kaldılar. Zevceleri kendilerinden uzaklaştılar. El-hâsil da'vâ-yı mukaddes-i İslâm hakkında velev bir kerecik teseyyüb gösterdiklerinden dolayı bir mukâta'a-i umûmiyyeye dûçâr oldular. Hâlbuki bu zevât-ı muhteremenin Müslümanlığa ne kadar çok hizmetleri sebk etmişti. Peygamberimiz'in bayrağı altında ne kadar şân ve şeref kazanmışlardı. Buna rağmen bir kerecik vukû' bulan teseyyüb onların bu kadar ağır bir cezâya dûçâr olmalarına mâni' olmadı.. Demek ki da'vâ-yı mukaddes-i İslâm hiçbir vakit her hangi bir teseyyübü, her hangi bir ihmâli afv etmez. Da'vâ-yı mukaddes uğrunda her zaman her fedâkârlığa hâzır olmak zerre kadar tereddüde düşmeksizin Allah yoluna girmek ve her fedâkârlığı ihtiyâr etmek lâzımdır. Cüz'î bir tasavvur gösteren müslümanın ne kadar mes'ûl olduğunu nakl ettiğimiz bu vak'a pek canlı ve müessir bir sûrette tasvîr ediyor.

Ahlâk-ı İslâmiyyenin şu metânetine, şu ulviyetine dikkat ediniz ki mukâta'a-i umûmiyye ile tecziye olunan üç zât-ı muhterem bu cezâya ne kadar pâyânsız bir sabırla mukâbele ettiler ve müddet-i cezâlarını nedâmetle, tevebe ve istîgfâr ile geçirdiler. Allah'ın afvına lâyik oldular.

Yalnız bir seferden bilâ-ma'zeret geri kalan bu üç zâtın hâlini biz hiçbir zaman nazar-ı dikkatimizden dûr tutmalıyız. Çünkü bugün memleketimiz İslâm da'vâsı uğrunda ref'-i livâ-yı cihâd etmiş bulunuyor. Mücâhededen geri kalan hakiki mü'minlerin cezâsı meydânda. Onlar hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyyenin içinde yaşamaya lâyik degillerdir. O hâlde her mü'min-i hakikîn vazifesi mücâhede-i millîyyemize bütün kuvvetyle yardım etmek, onun kat'î bir muzafferiyet ihrâz etmesine çalışmaktadır. Mücâhededen geri kalan mü'minlerin cezâsı bu ise ya bir mücâhede-i İslâmiyyeyi za'afa dûçâr etmek ve a'dâ-yı İslâm'ın galebesini te'mîn etmek için çalışan müslümanların hâli ne olur? Bunu takdîr etmek ve Allah'dan korkmak lâzımdır.

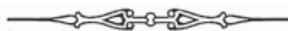
Cenâb-ı Hak cümlemizi vazîfemizi ifâya muvaffak eylesin.

Tevhid-i Efkâr

Ömer Rıza

MÜSLÜMANLARIN İTTİHÂDI ve MÜSTEVLİLERE KARŞI HAREKETİ

Mısır'da münteşir *el-Livâ'ü'l-Misri* gazetesinden:

Cenâb-ı Hak Kitâb-ı mübîninde ("إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْرَوْهُ" ³) "إِنَّ هَذِهِ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ" = İşte sizin ümmetiniz budur ki bir ümmettir, tek ümmettir., "وَاغْتَصِّسُوا بِخَلْقِ اللَّهِ جَمِيعًا" ⁵ = Hepiniz birden habl-i ilâhiye sarılıınız.", "أَيْرِلَمَائِينَ، ثُمَّ نَارَ" = Ayrılmayınız, sonra hüsranla düşersiniz" buyurmuşlardır.

Risâlet-penâh efendimiz hazretleri "Müslümanlar birbirine kaynaşmış yek-pâre bir binâ gibidirler.", "Müslümanlar yek-diğerine merhamet etmek, meveddet üze-re bulunmak, birbirlerinden ayrılmamak husûsunda bir uzuu incinirse serâpâ incinen bir beden gibidirler." buyurmuşlardır.

Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerîm'de müslümanlara ittihâd ve muhabbeti, i'tilâf ve teâvünü emr etmekte ve onların münâza'a ve ihtilâftan, tefrika ve nifâktan hazer etmelerini beyân ile bu gibi şeyleri nehy etmektedir. Çünkü tefrika ve nifâkin sonu haybet ve izmihlâlden başka bir

şey değildir. Fahr-i Kainât efendimiz hazretleri bu ciheti hadîs-i şerîflerinde îzâh etmektedirler.

İslâm'ın üssü'l-esâsi olan ittihâdin mezâyâsını Cenâb-ı Hak îzâh buyurmuştur. Bu ittihâd, kökleri müslümanların kalbinde câygîr olan metîn bir râbitadır. Bu râbita en yüksek bir rûhun teşkil ettiği bir râbitadır. Bu râbita sâyesinde bütün müslümanlar arasında bir kardeş muhabbeti hâsil olmuş, Çinli, Hindli, Afganlı, Acem, Çerkes, Türk, Arab, Mısırlı, Sudanlı ve'l-hâsil dünyânın şark ve garbında yaşayan üç yüz elli milyon müslüman birleşmiştir.

Cenâb-ı Hakk'ın irâde-i ezeliyyesiyle her müslümanın kalbinde ile'l-ebed müntabi' olan bu hiss-i uhuvveti, bu metîn rabita-i millîyyeyi, en denî menfaatlere müstenid ve yegâne gâyesi akvâm-ı za'îfeye çullanmak, mağlûb milletleri kahr ve zulüm ile pençe-i esâretlerine dûçâr etmekten ibâret olan Avrupa siyâset-i istî'mâriyyesi ne yaparsa yapsın hiçbir vechile ihlâl edemeyecektir. Avrupa siyâset-i istî'mâriyyesi milletlerini uyandırmak, onları esâretten kurtarmak için çalışan ricâli habs ve nefy ediyor, türlü türlü felâketlere uğratmaktan çekinmiyor. Memleketlerinin istiklâli gibi en yüksek bir gâyeyi ta-

³ Hucurât Sûresi, 49/10.

⁴ Enbiyâ Sûresi, 21/92.

⁵ Âl-i İmrân Sûresi, 3/103.

hakkuk ettirmek için ibzâl-i mesâ'î edenleri en korkunç felâketlere düşürüyor. Fakat erbâb-ı ukûl, bi'l-hâssa Hıristiyan [91] garbı mebhût ve medhûs eden cihet: Onların bu cehennemî gâyeleri uğrunda bu kadar çalışıktan, İslâm memleketlerinin kîsm-ı a'zamını esaretlerine alındıktan sonra yine râbîta-i İslâmiyyenin zerre kadar dûcâr-ı za'af olmaması, bilakis garb devletlerinin İslâm âlemi paralamaya ma'tûf olan mesâ'î-i istîlâ-cûyânelerini tevhîd etmelerine karşı İslâm milletlerinin daha ziyâde muhabbet ve uhuvvet hisleriyle mütehassis olarak müttehiden bu kâbus-i tazyîki ref'a çalışmalarıdır.

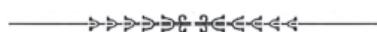
Ale'l-husûs bütün akvâm-ı İslâmiyyenin Osmanlı Devleti'ne müzâhereti ve bu devlet etrafında ittihâdi, Afganlı, Kafkasyalı, İranlı, Türk, Kurd, Gürcü ve Arab'ın yek-diğeriyle muâhedeler akd etmeleri, Hindistan müslümanlarının ihtilâller koparması ve bayraklarına "Hilâl"î tersîm etmeleri... Bunların hepsi hukûk-ı İslâmiyyeyi te'mîn için vukû' bulmakta ve garbları pek ziyâde korkutmaktadır. Öte tarafta damarlarında şanlıecdâdının kanı cevelân eden her Osmanlinin reddedeceği ve bütün Müslümanlığın helâkini istihdâf etmesine mebnî hiçbir müslümanın kat'iyen kabûl edemeyeceği

bir muâhede olan Sevr Muâhedesî'nin tatbîkini te'mîn için düvel-i garbiyyenin bi'l-hâssa İngiltere'nin Hilâfet-i İslâmiyyeyi tazyîk etmesi ve iflâsa dûcâr olmuş, paralarının kıymeti fenâ hâlde düşmüştür, me'mûrlarının aylıklarını veremeyecek bir hâle gelmiş olan Yunanlıları her türlü silâh ile techîz ve mikdâr-ı kâfi para ile takviye ederek dünkü efendileri, veliyyü'n-nî metleri olan Türklerle karşı harbe teşvik etmeleri Salîb'in Hilâl'e karşı ezelî adâvetini gösterir.

Bu adâvet o dereceye vardı ki mahzâ haysiyet-i İslâmiyyeyi rencîde etmek için pâyitaht-ı İslâm işgâl-i askerî altında alındı. Defe'ât ile Bizans'ın ihyâ edileceği, Aya-sofyâ minarelerinin hedm olunacağı havâdisi ortaya çıktı. Bunlar Hilâl'in imhâsi için vukû' bulan teşebbüsatın bir nebzeleridir. Avrupalılar asırlardan beri İslâm'ın mahvini istihdâf ettiler. Osmanlı târihi bunun en kuvvetli şâhididir. Osmanlılar bütün Salîbî muhârebelerle karşı kahramânâne bir sûrette sebât etmişler ve her asırın kemâl-i hürmetle yâd edeceği bir sît-i müebbet kazanmışlardır. Türk-Yunan mücâdele-i hâzırası ise târihe mühim bir fasl-ı târihi açacaktır.

MİLLETİ YÜKSELTECEK ANCAK MÜSLÜMANLIK ESÂSLARIDIR

İzzet ve saâdet dini olan Müslümanlığın fedâkârlıktan ibâret bulunan siyâset-i ferdîyyesinde ta'kib ettiği gâye millet teşkilâtıdır. Farz-ı aynalarla tesbît ettiği hemen bütün vezâif-i ferdîyyede bu gâyeyi gözetmiş, müslümanların ferdî hayatlarını hayatı ictimâiyeye, şahsî menfaatlerini menâfi-i umûmiyyeye rabit eylemiş, efrâd-ı müslimîni bu yolda terbiye eylemiştir.

Bi'l-hâssa farz-ı kifâyelerle ta'yîn olunan vezâif-i ictimâiyeye İslâm'ın bu hususa ne kadar azîm ehemmiyet verdiği pek vâzih bir sûrette gösterir.

Muslimanlığın siyâset-i dâhilîyyesindeki esâsi inkı-yâddır: ⁶ (انما الطاعة في المعرف) Hadîs-i şerîfi mücebince kânûn-ı Hakk'a itâat, kânûn-ı Muhammedi'nin bilâ-mukâvemet saltanat-ı azîmesidir. Dîn-i İslâm bütün komiteleri, husûsî menfaatleri, müteferrik siyâsetleri kabûl etmeyerek İslâm hey'et-i ictimâiyyesine bir kânûn-ı külliye inkıyâd ve itâati emr ediyor.

Siyâset-i hârîciyyesindeki esâs ise i'tilâdir, i'lâ-yı kelimetullâhtır. Müslümanlar tevsî-i hükûmet ve tenfîz-i hâkimiyet ile me'mûrdurlar. Rûh-ı İslâm izzet ve i'tilâ

nefehâtiyla meşbû'dur. Zillet ve esârete tahammül, atâlet ve sû-i tevekkül İslâm'da şiddetle memnû'dur.

İşte tevhîd dini olan Müslümanlığın vahdet-i ictimâiyye ve siyâsiyyeyi te'mîn husûsunda vaz' ettiği bu ul-vî, bu metîn düstûrlar ile'l-ebed millet-i İslâmiyyenin nâzîm-ı mukadderâtı olacaktır. Müslümanlığı birtakım i'tikâdât-ı mücerrededen ibâret zannedenler pek aldaniyorlar. Müslümanlık i'tikâdât ve ahlâkiyâtiyla beraber en âlî ictimâiyât ve siyâsiyâtı da hâvîdir. Hatta Kur'ân'ın ictimâiyâtâ dâir olan ahkâm-ı celilesi ibâdâta dâir ahkâmından daha çoktur. Bundan başka Müslümanlık bütün ahkâmında fitrat-ı beşerîyyeyi nazar-ı i'tibâra almış ona göre ahkâm vaz' etmiştir. Binâenaleyh Müslümanlık beşerin en tabîî, en fitrî bir dinidir. Müslümanlık beşerin gerek maddiyât, gerek ma'nevîyâtını i'lâ için en doğru bir tarîk-i hidayettir. Müslümanlar bu ahkâm-ı âliyyeye sarıldıkça yükseltmişler, ondan uzaklaşıkça nekbet ve felâketten kurtulamamışlardır.

Eğer müslümanlar için kurtulmak ve yükselmek mu-kadderse -ki buna bizim kavî îmânımız vardır- bu halâs, teâlî gerek hayatı ictimâiyeye, gerek hayatı siyâsiyyede mutlaka Müslümanlık esâslarına bi-hakkın riâyetle ola-

⁶ İtâat, meşrû olanadır. "

caktır. Zîrâ İslâm'da hâkim olan ancak kânûn-ı ilâhîdir. Millet-i İslâmiyye'nin bütün ahvâl ve harekâtı ancak bu dâirede cereyân eder.

İslâm'da kuvve-i icrâiyye bu ahkâm-ı celile dâiresinde milletin mukadderâtını tedvîr eden hey'et demektir. Bu husûsta en küçük ferdinden en yüksek reisine kadar imâmî'l-müslimîn de dâhil olduğu hâlde bütün cemâat birer me'murdan başka bir şey değildir.

[92] Millet-i İslâmiyye, mukadderâtına hiçbir zaman kayıtsızlık gösteremez. İçinden en ehil olanlar vâsitasıyla bütün umûr ve mesâlihi tedvîr ve hall ü akd eder. Kuvve-i icrâiyyenin o kânûn-ı külli-i Muhammedî'ye riâyetini te'mîn eder. Hâkimiyeti bu noktada bilâ-kayd ü şart cereyân eder. Binâenaleyh millet bu hâkimiyetini hüsn-i istî'mâl ettikçe ne temâyülât-ı şahsiyye ve kavmiyyeye meydân kalır, ne sunûf-ı ictimâiyye mücâdelâtına zemîn ve imkân, ne de hâkimiyet-i şahsiyye ihtiâsâtına kuvvet ve iktidâr. Çünkü o kânûn-ı külli-i Muhammedî bunların hiçbirisine müsâade etmez.

Müslümanlığın hükümdâr ve hükûmet hakkındaki telakkisi Avrupa'daki gibi değildir. İslâm, Avrupa'da olduğu gibi bir hakk-ı kralî tanımaz. İslâm nazarında hulefânın mevkii ancak ikâme-i şerîat için bir me'mûrdan başka bir şey değildir. Ale'l-umûm kuvve-i icrâiyyeyi bu sûretle telakkî eder. Onun içindir ki İslâm hulefâsi ne Papalık gibi ma'sûm, ne de bir kânûn-ı ilâhî vaz'ına salâhiyetdârdır. Hulefânın efrâd-ı İslâm'dan fazla hukûku, müslümanlardan ziyyâde muâfiyete mazhariyetleri yoktur. Binâenaleyh kânûn-ı külli-i Muhammedî hâricine çıkışınca millet-i İslâmiyyenin derhâl harekete gelmesi farzdır. Zîrâ dâimâ icrâât-ı hükûmete nigehbân olmakla mükellef olan müslümanlar indinde en büyük cihât zulüm ve çevre, istibdâda, mugâyir-i şerîat ahvâle karşı mücâdele ve mukâvemettir. ⁷⁾ افضل الجهاد كلمة الحق (عند سلطان جائز) Meşveret İslâm'da en büyük bir esâstır.

Kezâlik emânetin ehline tevdî'i ve hüküm ve icrâda adâletin tatbîki nass-ı kat'îdir. ⁸⁾ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقِيُّكُمْ(Ayet-i kerîmesi ehliyeti ta'yîn eden en âlî bir düstûrdur. İslâm'da ehliyeti hâiz olanlar Allah'dan en çok korkan, gerek hukukullâha, gerek hukuk-ı ibâda tecâvüzden en çok sakınan ashâb-ı ilim ve fazilettir. Bu hukuku bilmeyen ve burlara riâyetkâr olmayanlar hiçbir zaman milletin umûrunu hall ü akde ehil olmazlar.

İşte İslâm'ın teşkil ettiği müessese-i hükûmetin ahkâm-ı esâsiyesi bu derece âlîdir. Ve bu ahkâm nazariyattan ibâret kalmamış, Sultân-ı Dîn efendimiz bütün bu

esâsâtı bi'l-fi'l tatbîk etmişlerdir. O Peygamber-i güzîn vezâif-i hûkûmeti, dâimâ ümmeti ile istiâre ettikten sonra, ehline tevdî' ettiler ve hiçbir zaman adâletten zerre kadar ayrılmadılar. Bu sûretle bize, hayat-ı ferdîyyede olduğu gibi hayat-ı ictimâiyye ve siyâsiyyede de en mükemmel bir nûmûne-i imtisâl oldular. Binâenaleyh bizim için felâh ve hidâyet yolları apâşikârdır. Hiçbir milletin arkasından gitmeye ihtiyâcımız yoktur. Ecnebî nazariyelerini, ecnebî müesseselerini taklîd yüzünden uğramadığımız felâket kalmadı. Bütün o dalâletler bizi girdaplara sürüklemekten başka bir fâide te'mîn etmedi. Kur'ân-ı Celîl bizim en esâslı kânûnumuz, en âlî rehberimizdir. Milletimizin bütün umûr ve mu'amelâtı bu mihver-i esâsî üzerinde deverân ettikçe milletin fevz ve felâh bulacağında hiç şüphe yoktur. Ve milletin istediği de bundan başka bir şey değildir.

Eşref Edib

İHYÂ-YI MEDÂRÎS

(طالب العلم فريضة)⁹⁾
Hadîs-i celîli düstûr-ı âmâl ve harekât ittihaz edenecdâd-ı me'âlî-nijâdımız zamanlarında pek büyük nükâd ve himmetle birçok dâru'l-îrfân te'sîs ve küşâd eder, binlerce ricâl ve e'âzîm yetiştiirlerdi.

Buna binâendir ki târihimizin en parlak sahîfelerini, medreselerimizin muhît-i feyyâzından yetişen mütebahîrinin âsâr-ı âliyesi işgâl eder. Bizde medrese hayatı târîhin en mühim ve azametli bir işidir. Zî-ihtîşâm bir binâ olarak medreselerimizi, en mümtâz ve müessir bir sima olarak da mollalarımızı gösterebiliriz.

Memleketimizde ilim ve irfânın bir vakitler küşâd ettiği devre-i saâdet ve ikbâl, bütün zamanlarını tevsî-i memâlik ve tezyîd-i şevkete hasr eden o mübârekecdâdin kudsî ve lâ-yemût âsâr ve esmârı olan medreselerimizden doğuyordu.

O medreselerimiz idî ki Türk'ün nâm-ı kemâlâtını aktâr-ı cihana îsâle vesîle olmuş. O dârulmuallimlerimiz idî ki Osmanlı mülkünün şâşâ-i ikbâliyle bütün cihânın gözlerini kamaştırarak binlerce ecnebî talebenin mahzâ tahsîl-i ilim ve hüner ârzû ve iştîyâkiyla memleketimize koşmalarına sâik olmuştur.

Dört asır evvel, Avrupa âlem-i Hristiyaniyyet'i bir sıtma nöbetini geçirmek üzere kiliselere koşar, cennet ve cehennem satan!.. mutaassib ve câhil papaslardan nûsha dilenirken İstanbul'u feth için kızaklar i'mâl, top-lar îcâd edenleri o vaktin medreseleri yetiştiriyyordu.

⁷⁾ "Cihadın en faziletlisi doğru sözü zâlim Sultan'ın karşısında söyleyebilmektir."

⁸⁾ Hucurât Sûresi, 49/13.

⁹⁾ "İlim istemek farzdır."

Türklerdeki fazilet-i ahlâkiyye, hissiyât-ı dîniyye, kâbiliyet-i ibdâ’iyye esâsları; fikr-i îcâd, azim ve sebât, metânet, ulûv-cenâb, mertlik hâssaları hep bu dârulmuallimlerimizin muhît-i feyyâzında inkişâf ediyor. Pâdişâhlarımızdan, şehzâdelerimizden, vezîrlarımızdan başlayarak bütün ricâl-i ilmiyyemiz, askeriyyemiz, diniyyemiz bugün âsâr-ı harâbiyyetine olsun şâhid olduğumuz o âlî ve muhteşem medreselerimizin münevver ve mübârek sakfları altında feyz-yâb oluyorlardı.

Daha pek uzaklara değil, bir iki yüz sene evveline ircâ’-ı nazar edecek olursak târîh bize Havza gibi küçük bir muhîtte bile pek büyük bir binâ-yı irfânın mevcûdiyetini ve kibâr-ı ulemâmızdan kırk zâtın tâdrîs-i ilim ve irfânla meşgûliyetini gösterir ki bunlar Türklerdeki medeniyet-i âliyyenin menba’-ı feyz ve kemâlâtı olan muhîtât-ı irfanımıza canlı bir nümâne olabilir.

Eğer bu tertîb-i irfânı şu zamana kadar idâme ettirebilmış olsa idik şübhесiz bugün dünyânın akvâm-ı fâzila ve münevveresinin başında bulmak şerefi [93] bizlere, biz Türklerе konacaktı. Ne çâre ki öyle olmadı! Medreseyi, mollayı ihmâl ettik! Müntesibîn-i ilmiyyedeki kesâlet-i fikriyye bu ilim ve fazilet evlerinin yıkılmasını intâc etti.

Şübhесiz bunun pek acı cezâsını da çekmedik değiliz. Bünye-i ictimâiyyemizi kemiren ve gaflet-i cehl ile mücâdeleye kâdir teşkîlât-ı ilmiyyemizin fikdâನına bütün şu mahrûmiyetlerin inzimâmî, dinimizi za’afa, ahlâkimizi tereddîye uğrattı. Bunun netâyicinden olarak da birçok köylerimiz imâmsız, birçok câmilerimiz hatîbsiz kaldı.

Bereket versin ki şu hâl çok devâm etmeden bu felâket te’sîrâtını tamâmiyla göstermeye başladan

önüne geçildi. Şimdi cidden büyük bir fahr u sürürla kabaran kalblerimizin îmân ve îkân-ı tâmmıyla söyleyebiliriz ki şu günlerde ihyâ-yı irfân için mühim bir temelin ta’mîrine başlanmıştır. Büyük Meclis’imizin mütefekkir ve muhterem ricâl-i hükûmetinin çıkardığı kânûn bu mühim noksâni izâle etmeye, mülkümüzün her tarafında i’mâr ve ihyâ-yı medâris için hummalı bir faâliyete vesile oldu. Bu cümleden olarak küçük ve târîhî Havza’mızda, çoktan beri münderis olan medresemiz tecđid ve ihmâr edilerek şimdilik otuz hücre-i irfânda birçok talebemiz, müftî-i belde Hacı İsmail Efendi’nin himmet ve riyâset-i tâdrîsiyesinde tahsîl-i ulûma devâm etmektedirler.

Ciddî bir şevk ve hevesle başlayan şu mühim ve hayâti mes’elenin temennî ederiz ki idâmesine, teâlisine hiçbir fikir, hiçbir emel engel olmasın!

Bize mâzîdeki kuvvet ve kudretimizi ifâza edecek, bütün hûsrânlarımızi, elemlerimizi telâfî ettirecek olan bu müessesât-ı ilmiyyeye her şeyden ziyâde ehemmiyet verilmek lâzımdır. Asrî bir tarza dönülmek tasavvuruylu atılan bu esâsin idâme-i hayatı, iktitâf-i semerâti vesâit-i maddiyyenin esirgenmemesiyle kâbil ve mümkün olabilir.

Gösterdi ki celâdet-i hâriku'l-âde ile mühim ve şerefli bir devrin kapısını açan, azim ve metânet-i fikriyyesiyle düşmanlarımızın bile kalbini, fikrini celb ve teshîr eden Büyük Meclis’imize şukrân ve imtinân borçlarımızi ifâederken şimdiye kadar her şeyi hükûmetten beklemiş ve görmüş olan milletimize, medreselerimizin ihtiyâcât-ı maddîsinin te’mîn ve te’dîyesi husûsunda da rehber olmasını temennî eyleriz.

Havza: F. Dervişoğlu

CEZİRETÜ'L-ARAB'DA İNGİLİZ ENTRİKALARI

-2-

Hüseyin ibn Ali ve İngiltere

Geçen nüshamızda müntesir makâlemizde İngiltere’-nin Cezîretü'l-Arab'a nasıl bir hulûl-i muslihâne siyâseti ta’kîb ettiğini, bu siyâsetin netîcesi olarak Harb-i Umûmî i'lân edilmezden evvel Necd emîri ve Cezîretü'l-Arab aşâirinin en kuvvetlisi olan Abdülaziz ibnü's-Suûd ile ne sûretle münâsebâta başladığını ïzâh eylemiş idik.

Fî'l-hakika Harb-i Umûmî'nin i'lânından mukaddem İngiltere’nin şark siyâsetinde en esâslı olduğu kadar en ziyyâde tehlikeli ve sû-i kasda makrûn olan hedef-i teşebbüsâti, Türkiye’nin taksîm ve nihayet elden gelirse külliyyen imhâsına ma’tûf bulunuyordu. Binâenaleyh Cezîretü'l-Arab’ın ötesine, berisine sokularak bu hâlî

ve hâl-i bedeviyyette bulunan çöllere adam göndermek, para dökmek, gizlidен gizliye aşâirle anlaşmaya çalışmak, ancak bir tek ma’nâyi hâizdi, o da en son kalan bir İslâm hükûmetinin asırlardan beri müstakil ve şevket-i maddiyye ve ma’neviyyeye mazhar kalan bir devletin hayâtiна hâtime vermek hirs ve ârzusu.

Binâenaleyh İngiltere ile el ele verecek olan her hangi bir kabile, bir aşîret, bir cemâat veya bir ferdin hareketi İslâmiyet nâmına vâzih, sarîh, kat’î bir hîyânet, bir cinâyetti. İslâmiyet’in en son müdâfi'i kalan Türkiye’yi imhâya karâr vermekle İngiltere, İslâmiyet’i en esâslı bir noktasından sarsmak, yıkmak ve sonra İslâmları kendi

avucuna alarak onları bir köle, hürriyetini, istiklâlini gâib etmiş bir kul hâline indirmek istiyordu. İngiltere'nin bu şeytânî sû-i kasdlarının kuvveden fiile îsâline hizmeti dokunmak ise İslâm geçinen, İslâm nâmını hâiz olan her şahıs için şübhесiz cinâyetlerin en büyüğü idi.

Maamâfih bu o nev' cinayetlerdendir ki onun vebâli her şeyden ve herkesten evvel yine kendine râci' olur. Adl-i rabbânî derhâl hükm-i celîlini icrâ eder, İslâm'a sû-i kasd cürmünün mübâşir veya şerîki hemen haybet ve hûsrâna ma'rûz kalır, gün geçmeden dereke-i zillet-i pestîye perîşân sukût eyler.

Nitekim Abdülaziz ibnü's-Suûd için de böyle olmuştu. Zîrâ o [94] İngiltere ile ittifâk ederek İslâm bir hükümete karşı irtikâb-ı hiyânet ve cinâyet eylemişti. Burada şunu da kayd edelim ki cehâlet, âtîyi hakkıyla ta'yîn edememek, ta'bîr-i diğerle dirâyetsizlik hiçbir zaman esbâb-ı muhaffefeden olamaz. Zîrâ bir İslâm eger câhil idi ise eger gâfil idi ise neden bu gibi İslâm'ın şerrine ma'tûf olması kaviyyen muhtemel bir işe girişsin? Husûsiyle bir Salîbî ile dünyânın en mutaassib, en mağrûr bir Salîbîsi ile ki elinde seni kandırmak, aldatmak için altının leme'ân-ı kâzibini bir şebeke-i istiyâd hâlinde sana pek vâsi' olarak gösteriyor.

Bu tarz-ı muhâkeme ile ve hiç şübhесiz bu pek doğru olan tarz-ı muhâkeme ile Necd emîri İslâmîyet'in, mahkeme-i vicdânı huzûrunda müttehemdir. Fakat unutmayalım ki yalnız sû-i kasd tertîbi cürmüyle müttehemdir. Asıl bunun daha fecî' ve daha hevlnâk bir şeklär-i âhari vardır ki o da sû-i kasdi tertîb etmekle beraber icrâya tasaddî ve bi'l-fi'l icrâya kiyâm etmek cürm-i le'îmîdir. Teessüf olunur ki buna da Cezîretü'l-Arab'in diğer bir aşiret reîsi kiyâm etmiştir. O da Mekke Şerîfi Hüseyin ibn Ali'dir öyle bir Hüseyin ibn Ali ki alelâde meslâ, Necd emîri gibi bir aşiret reîsi olmakla yâhûd Vehhbîlik gibi her hangi bir mezhebin reîsi olmakla kalmıyor, İslâm'ın en mukaddes bir kit'asında ve en kudsî ve mübârek bir şehrinde Allenby'den aldığıni dermiyân eden biri tarafından vâki' oluyor. Öyle bir şahıs ki gör-gü ve vaziyet-i ictimâiyye i'tibâriyle diğerlerinden üstün, hayatı şerden fârikdir. Ve sonra bütün evlâd ve ahfâdiyla birlikte İslâm'a tevcîh edilen bir cinâyete seve seve, gûle gûle iştirâk ediyor.

Her İslâm, bugün târîhî bir şekil almış olan bu fecî', bu elîm hâdisenin, bu kanlı ve kara safhanın hâtırası muvâcîhesinde dahi hicâb ile titrer. Yazıklar olsun ki bu hâdice bugün bir hakikattir. Ve bu sahîfe târîh-i İslâm'da bugün bütün siyahlığıyla duruyor.

Makâm-ı Hilâfet'i de hâiz olan Devlet-i Osmaniyye-i İslâmîye Harb-i Umûmî'ye hiç şübhесiz müdâfaa-i nefsi için girmiştir. Hatarda bulunan istiklâl ve hürriyetini

müdâfaa ve sıyâneti için iştirâk etmiştir. Karşısında bir İngiltere vardır ki İslâm Hindistan'a, İslâm Afganistan'a İslâm İran'a, İslâm Mısır'a ne sûretle mu'âmele ediyor idiyse aynı mu'âmeleyi daha elîm şekliyle kendisine tatbîk edecekti. Öyle ki bu bir Salîb-Hilâl harbi idi. Ve Salîb harbinin sâik-i evveli İngiltere idi. Yoksa bu harbi açan hiçbir zaman Türkiye değildi. Türkiye Hilâl'i müdâfaaya, İslâm'ı müdâfaaya muztar kalmıştı. Binâenaleyh esâs i'tibâriyla böyle bir mâhiyet-i dîniyyeyi hâiz olan bir harb karşısında bütün diğer siyâsî safhalarından kat'-ı nazar, bu esâslı nokta i'tibâriyla her müslime düşen vazife mâlen, bedenen bu uğurda mücâhedede bulunmaktadır. Fi sebîllâh cihâddır. Zîrâ İslâmîyet tehlikede idi. Hâkimiyet-i İslâmîye muhatarada idi, istiklâl-i İslâmî âdetâ bir uçurumun kenarında idi. Binâenaleyh asırlardan beri zîr-i tâbiyyetinde her türlü esbâb-ı nâz u na'îme malik bir şân ve şeref bir hayat-ı asâlet ve şerâfete sâhib bir müslimin metbûu olan ve fi sebîllâh mücâhedeye mecbûr olan bir hükümet-i İslâmîyyeye yardım etmesini değil, sell-i seyfe kiyâm etmesini hangi bir kelime ile ifâde edebiliriz?

Hüseyin bin Ali böyle bir kelime ile ifâde edilebilecek bir sıfatı kendi sun' ve te'addîsiyle doğrudan doğruya takınmıştır. Sözün kısası İslâm düşmanı İngiltere'nin uzanan elini tutmakla ve bir İslâm'dan elini çekmekle bu vasfa kesb-i istihkâk eylemiştir.

Harb-i Umûmî'nin daha ilk senesinde İngiltere buna muvaffak olmakla şübhесiz İslâm'ı en can alacak damarından vurmuştu. Kendi hesâbına böyle bir muvaffakiyeti İngiltere hâtır ve hayâlinden geçirmiyordu. Bütün İslâmîyet'in matmah-ı nazarı olan Ka'be-i Muazzama'yı bir hatvede ele geçirmekle İslâmîyet'i en şedîd bir sûrette sarsmıştı. Bu ise fikrimizce âdetâ bir nev' bey' u şirâ şeklärinde bir şey olmuştu. İngiltere artık kendine nisbetle daha büyük ve daha kat'î menfaatler te'mîn edecek birini gördüğü içindir ki hemen Necd Emîri İbnü's-Suûd'u bir tarafa atarak fakat onu da okşayarak ve yine aldatmakta devâm ederek diğer birini Hicaz Şerîfi Hüseyin ibn Ali'yi bu def'a doğrudan doğruya para ile altın ile satın almıştı. Hüseyin bir köle gibi, bir esîr gibi İngiliz efendisine satılmıştı. Hüseyin, evlâd ve ahfâdiyla birlikte zengin bir Salîbîye bütün hakk-ı tasarrufunu, hakk-ı hürriyetini satmıştı. Ve bunun ribka-i emr u nehyine girmiş bulunuyordu.

İngiltere bu bey' u şirâ mu'âmelesinde yegâne hakîki menfaatlere sâhib bir taraf idi. Zîrâ:

1- Şerîf Hüseyin'i satın almakla İngiltere her şeyden evvel Hicaz ve Cidde'yi işgâl etmiş bulunuyordu. Buraları bi'l-fi'l İngiliz hâkimiyetine geçiyordu. Ve Türkiye'den ayrılmıştı ve burada da hâl-i harbde bulunduğu Türkiye'ye karşı yeni bir cebhe ihdâs ediyordu.

2- Şerîf Hüseyin'e para, silâh, mühimmât vererek İngiltere Cenûbî Filistin'de yoktan bir kuvvet vücûda getiriyor, bir ordu ihmâr etmiş bulunuyordu. Bu ordu kendisiyle birlikte Türkiye'ye karşı harb edecek ve Türkiye'nin izmihlâline çalışacaktı.

3- İngiltere Hüseyin ibn Ali'yi Araplık mefkûresiyle kiyâm ettirmekle, bütün Cezîretü'l-Arab'da, bütün Suriye ve Irak'ta Araplık âleminde Türkiye'ye karşı müsta'id-i infilâk bir bomba koymuş bulunuyordu.

[95] 4- Hüseyin ibn Ali'yi takviye etmek sâyesinde ileride İngiltere'ye mutî' ve münkâd bir hükümet teşekkül edebildiği takdîrde İslâmların mukadderâtı üzerinde dâimâ hâkim olabilen bir hükümet vücûda gelmiş olacak ve elinde bulunduracağı bu hükümetle âlem-i İslâm'ı elinde tutacaktı.

5- İngiltere Hüseyin ibn Ali'nin veya çocukların riyâseti altında ârzûsına muvâfik olarak ileride bir hükümet vücûda getiremediği takdîrde bir kere şîrâzeden çıkan Cezîretü'l-Arab'in her tarafında yeni yeni hükümet karikatürleri vücûda getirerek Cezîretü'l-Arab'da muhârebât-ı dâhiliyyeyi, iğtişâş-ı dâhiliyyi takviye edecek ve bu sûretle bütün Arabistan'da anarşîyi idâme eleyecek ve İslâmiyet'in en mu'tenâ iklimlerinde İslâmiyet'i temelinden sarsacaktır.

6- Gerek Türkiye'ye karşı ve gerek birbirlerine karşı Arab rüesâ ve aşâirinin yapacakları müsâdemelerde, açacakları sahne-i harbde İslâm'ı İslâm'a kırdıracak, on binlerce, yüz binlerce müslüman kanı dökülecekti. Bu da Salîbî İngiltere için İslâmî siyasetinin bir nev'-i safhasının tahakkuku demek olacaktır.

7- İngiltere Şerîf Hüseyin'i tarafdarlarıyla birlikte Türkiye'ye karşı kiyâm ve muhârebe ettirmekle Türkük ve Araplık mes'elesini bütün çiplaklıyla ortaya atmış bulunacak ve İslâmiyet'in kemiyet ve keyfiyet i'tibâriyla en kuvvetli olan bu iki unsuru arasında mâdeme'l-hayât bir hiss-i adâvet ve nefret alevlendirmiş olacak ve bu da bi't-netîce İslâmiyet'i esâsından rahnedâr edecekti... ilh.

Görülüyor ki İngiltere'nin Şerîf Hüseyin'i satın almak için te'diye ettiği altınlar şu iki, üç, dört, yedi .. ilh. sayabileceğimiz menâfî de birlikte te'mîn ediyordu. Ve bunların fevkinde İngiltere için en mühim ve en yüksek birer menfaat-i siyâsiyyevardı ki o da müstemlekecilik, istîmâr mefkûresini tatmîn ediyordu. Bu iktisâdî gâye ise cümlesini hattâ gölgdede bırakacak bir mevkide idi. İngiltere bu programında muvaffak olursa bütün Cezîretü'l-Arab'ı, Irak, Filistin, Suriye, el-Cezîre ... ilh. gibi ülkeleri, aktâr-ı ma'mûre ve müddaharayı yed-i hirs ve istimlâkine almış bulunacaktır.

İşte İngiltere Hüseyin ibn Ali ile pazarlığa girişirken hep bu menâfî zihninden birer birer ve tathî tathî geçiri-

yordu. Diğer taraftan Hüseyin ibn Ali dahi buna mukâbil kendisince menfaat telakkî edilen birçok rüyâlar yaşıyordu ki en mühimleri şunlardı:

1- Hüseyin ibn Ali, Türkiye tâbiiyetinde ale'l-âde bir Mekke şerîfi olmak vaziyetinden kurtularak bir Hicaz hükümdârı, bir sultân, bir melik olacaktı. Öyle bir melik ki altınlarla oynayacak, her türlü ni'am-ı saltanattan istifâde edecekti.

2- Hüseyin ibn Ali, kendi tarafdarlarının ta'bîrince Arabların büyük halâskârı olmak pâyesini ihrâz etmekle gerek bir mevki'-i dünyevî, gerek bir mevki'-i târîhî ve ebedîye mâlik olacaktı.

3- Hüseyin ibn Ali yine kendi nokta-i nazarına göre Türkiye'nin ribka-i esâretinden kurtulacak bütün Arabların sâkin olduğu ülkelerde şehzâdelerinden (!) birini hükümdâr ta'yîn edecek ve bu sûretle kendisi âdetâ bir şehînsâh olacaktı.

4- İşler yolunda gider de bütün bu Arab ülkelerinde, şehzâdelerinin zîr-i saltanatında bulunacak kit'alar arasında bir konfederasyon vücûda getirebilecek olursa o zaman İbn Ali bu Arab ittihadının başında bir sultân, bir melikden de büyük bir imparator olacaktı.

5- Türkiye'yi esâsından sarstıktan, emâkin-i mukaddeseyi de elinde bulundurduktan, Arab ittihâdını te'mîn ettikten sonra da artık Hüseyin ibn Ali makâm-ı hilâfeti de kendine kolay kolay hasr edebilecekti. O zaman bir imparatorun fevkinde de ayrıca bir sıfat-ı kudsiyye ve mübecceleyi de hâiz bulunacaktır.

İşte Türkiye'ye sell-i seyf etmek şartıyla İngiltere tarafından dermiyân edilen bir pazarlığın Hüseyin ibn Ali'ye te'mîn edeceği güzel güzel rü'yâlar da bunlardı.

Şimdi hakka'l-insâf düşünür de İngiltere'nin böyle bir bey' u şîrâ neticesinde te'mîn edeceği en mühim fevâid ve menâfi ile bir de Hüseyin ibn Ali'nin bu serâb-âlûd hülyâlarını mukâyese edersek Hüseyin ibn Ali'ye nasıl olur da meczûb ta'bîrini dahi az görmeyiz?

Fi'l-hakika İngiltere'nin Hüseyin ibn Ali'yi avlamak için muhayyilesinde ihdâs ve ibdâ' edebildiği bu hayâllerî dahi muhâkeme etmek fâideden hâlî değildir. Şunu da münâsebet düşmüş iken işâret edelim ki İngiltere ma'hûd hâfi muâhededeki mevâddan gayrı Şerîf Hüseyin'e karşı resmen bir ta'ahhûd altına girmiş değildir. Ve hâfi muâhede ki Hüseyin ibn Ali'nin hükümetini mâ-dâme'l-hayât İngiltere'nin zîr-i himâyesine idhâl etmektedir. Bu ciheti de bi'l-âhare muhâkeme ederiz.

Şimdi ise Hüseyin ibn Ali'nin hayâllerini gözden geçirecektik:

Evvelen – Hüseyin ibn Ali belki bir Hicaz hükümdârı olabilirdi. Fakat öyle bir hükümetin hükümdârı olurdu ki bahren İngiltere'nin tahakküm ve tasallutu altın-

da temsîl-i hâricîden mahrûm, arâzisi îssiz bir çolden ibâret, zâhiren müstakil bir Hicaz'ın hükümdârı olurdu. Hakikatte ise doğrudan doğruya İngiltere'nin ribka-i himâye ve esâretinde bulunurdu. [96] Nitekim böyle de olmuştu. Hattâ İngiltere ile Hüseyin ibn Ali arasında akd edilen ve hâfi muâhedenin ikinci maddesi –ki Mekke'de müntesir el-Kible gazetesinden naklen İskenderiye'de çıkan el-Ümme gazetesiinin 31 Kânûnisânî 1922 târîhli nüshasında mündericdi- ber-vech-i âtîdir:

"Büyük Britanya-Hicaz muâhede-i hafîyesinin ikinci maddesi: Büyük Britanya hükûmeti, Hicaz hükûmetini muhâfaza ve umûr-ı dâhiliyyesinde her ne sûretle olursa olsun vâki' olacak bir müdâhaleye ve her hangi bir şekilde olsun hudûd-ı berriyye ve bahriyyesine vâki' olacak bir taarruza karşı selâmetini sıyânet etmeyi ta'ahhûd eder. Ve eğer düşmanlarının desâisiyle veya ba'zi emirlerin hasedi netîcesi olarak Hicaz dâhilinde bir isyân olduğu takdîrde Büyük Britanya hükûmeti Hicaz hükûmetine maddeten ve ma'nен bu kiyâmi ber-taraf edinceye kadar yardım eder. Yalnız umûr-ı dâhiliyyedeki isyânlardan ve kiyâmlardan tevellüd edecek olan yardımının müddeti, mezkûr Arab hükûmetinin maddeten teşekkülü zamanıyla mukayyeddir."

İşte bu madde dahi gösteriyor ki Hicaz hükûmeti maddeten ve ma'nen İngiltere'nin himâyesi altında ale'l-âde bir müstemlekeden pek farklı olmayacağındır. Demek ki Hüseyin ibn Ali'nin kurduğu hükümdârlığın mâhiyeti esâs i'tibâriyla hakikat vâdîsinde olarak bu şekilde tecelli ediyor demektir.

Sâniyyen – Hüseyin ibn Ali'nin Arabların büyük halâskârı olmak üzere tanınması keyfiyeti de bir hayâldir. Vâki'a Harb-i Umûmî senelerinde olduğu gibi bir müddet-i muvakkate için İngiltere hükûmeti henüz Hüseyin ibn Ali'den istifâde zamanlarının geçmediği sıralarda İngiltere hükûmeti tarafından Hicaz'a maddeten ve ma'nen yanında bulunmak mecbûriyeti olduğu sıralarda birçok müfrit milliyetperverleri bu hayâl epeyce alevlendirebilir. Ancak İngiltere'nin Hicaz'dan artık bir şey beklemediği zamanların –ki bu zaman pek çabuk hulûl etmiştir- vürûduyla beraber Arabların bir İslâm hükûmetinin, Türkiye'nin idâresi altında bulundukları sırada mevkileriyle bi'l-ahare Hüseyin ibn Ali'nin büyük halâskârlığından sonraki mevkilerini re'yü'l-ayn görecelerdir. Nitekim görmüşlerdir. Bi't-tabî' Hüseyin ibn Ali de bu hayâlin nasıl çürüdügüünü hissetmiştir ki bu cihetleri ilerde izâh edeceğiz.

Sâlisen – Hüseyin ibn Ali'nin Arab ülkelerinden her birinde şehzâdelerini birer sultân görmesi de bir serâbdır. Esâsen kendisi İngiltere'nin elinde ne ki şehzâdeleri ne olsun? Belki İngiltere bir Faysal'ı veya bir Abdullah'ı Irak'ta veya mâ-verâ-yı Şerî'a bir müddet kullanabilir.

Fakat ne sûretle veyâhûd nasıl? O muazzam şehînşâh ne olacaktı ki ve ne oldu ki şehzâdeler bir şey olsunlar?...

Râbi'an – Arab ülkeleri arasında bir konfederasyon fikri. Bu da onlardan büyük bir hülyâ. Bütün Cezîretü'l-Arab ve bütün Arab memleketleri İngiltere'nin elinde bir satranç sahnesinden ibâret olduktan sonra onun piyadelerini veya şahlarını istediği gibi oynatmak işten bile değildir ki bu İngiltere için bir tehlike olsun.

Hâmisen – Hüseyin ibn Ali'nin makâm-ı hilâfeti ile ride elde edebilmesi ise büsbütün hepsinden ziyâde muhâldir. Bu esâsen o kadar muhâl bir şey idi ki Hüseyin ibn Ali'nin bunu o zaman tasavvur etmediğine kâil mi olmalı, kâil mi olmamalı, insan hayret eder. Fakat şunu da işaret edelim ki bu hâdiseler daha altı yedi ay geçmeden evvel bi'l-fi'l Hicaz hükümdârı muhteşemi, Arab konfederasyonunun şehînşâhı mevki'i bülend ve muhteşeminden düşerek kendisinin makâm-ı hilâfetin unvânı olan Emîru'l-mü'minâ lakabıyla yâd olunmasını alenen gazetelerle ricâ edecek bir mevkide bulunuyor. Bu hiç şüphesizdir ki adl-i rabbânînin bir tecelli-i âlîsidir. Öyle bir tecelli-i âlîdir ki metbû'-ı muazzami olan bir hükûmet-i İslâmiyyeye karşı sell-i seyf eden bir tâbiîin az bir zaman zarfında dûcâr olduğu haybet ve hüsârâni irâe eder. Şübhesiz ki Hüseyin ibn Ali ne halîfe, ne şehînşâh ve ne Arabların büyük halâskârı, hattâ ne de müstakil bir Hicaz meliki bile olamamıştır. Hüseyin bin Ali gelecek makâlemizde târîhin seyrini ta'kib ederken izâh edeceğimiz vechile nihâyet Hicaz'ın îssiz çöllerinde Türkiye'nin o yegâne hükûmet-i İslâmiyyenin –eğer varsa- azâb-ı vicdânî içinde kıvranan bir şerîf-i matrûdundan başka bir şey olamamıştır. Buna mukâabil ise İngiltere, İslâmların ve İslâmiyet'in ebedî düşmanı olan İngiltere Hüseyin ibn Ali'yi satın almakla tasavvur ettiği mefkûrelerin hemen ekserisine kavuşmuştur.

(فَاعْتَبِرُوا إِنَّمَا أُولَئِي الْأَنْبَارِ) ¹⁰

Dinî Dersler

Birinci kitap: Birinci, ikinci kısımlar

Umûr-ı Şerîye Vekâleti Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından umûm mekteplerde ve medreselerde tedâris olunmak üzere tertîb ve tâhîr olunan Dinî Dersler'in birinci kitabının i'tikâdât-ı İslâmiyyeden bahseden birinci kısmı ile ibâdât ve hikmet-i şerîyyesinden bâhis olan ikinci kısımları ahîren intîşâr etmiştir. Birinci kısmın fîâtı 36, posta ücreti 5 kuruş, ikinci kısmın fîâtı ise 59, posta ücreti 10 kuruştur.

¹⁰ "İbret alın ey akıl sahipleri!..." (Haşr Sûresi, 59/2).

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

25 Mayıs 1922

28 Ramazan 1340

Perşembe

25 Mayıs 1338

Cild: 20 - Aded: 503

Esrâr-ı Kur'ân

(قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ لِلْكَافِرِينَ) Ayet-i kerîmesinin tefsiri.

Şeyh Abdülaziz Çavuş

Ramazan Musâhabeleri: Âhirete Îmân

Âhirete îmân beslemek İslâm'ın erkân-ı i'tikâdiyyesindendir – Âhiretin imkân-ı aklîsi –

Fîkr-i kıyâmet husûsunda akıl ve felsefenin dini te'yîdi –

Adâlet-i ilâhiyyenin tecellî edeceği bir gün elbette olacaktır – Âhîrete îmân hakkında Kant'ın nokta-i nazarı –

Mes'ûliyet ve adâlet hislerinin yevm-i âhiretin varlığına delâleti – Hilkat-i ûlâ ile mukâyese –

Bekâ ve ebediyete karşı insandaki meyl-i fitrî –

Âhiret mes'elesinde akıl ve felsefenin vazîfesi imkânını taharrîdir –

Vukû' ve tahakkuku hakkında ahbâr ve nükûl-i sahîhanın lüzûmu – Âhireti inkâr aklın salâhiyeti hâricindedir –

Yevm-i âhiret hakkında enbiyâ-yı izâmin tebliğâti –

Bir Müsâmîre-i Hicrân

Dünkü Hacı Bey'le muhâceretten sonraki Hacı Bey – Hacı Bey'in teessür ve kederi –

Anadolu'nun göbeğinde de ahlâksızlık – Açık saçık gezen kadınlar – Söz değil, iş lâzım –

Ahlâka münâfiî neşriyat – Muhâceret derdleri – Burada mâtem, ötede âheng – Hürriyet var –

Hod be-hod münkeri men' edenler mahkûm olur.

Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları

Son vak'alar: Şerîf Hüseyin'in ve oğullarının vahdet-i İslâmiyyeye karşı hiyânetleri –

Yalancı istiklâl, yalancı bayrak – Fransa ve İngiltere'nin Arabistan'ı taksîmi –

Suriye'den Faysal'ın, Irak'tan Abdullah'ın atılması – İngiltere'nin ta'yîn ettiği yalancı hükümdârlar –

İngiltere'nin ta'kîb ettiği menâfi'i siyâsiyye – Vahdet-i İslâmiyyeye hiyânet edenlerin uğradıkları sukût-ı hayâl –

İngiltere'ye muhâlefet – İngiltere'nin ittihâz ettiği tedâbîr-i zecriyye.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[98]

ESRAR-I KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(فُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ لِنَكَافِرِينَ .¹)

- 6 -

Yukarıdan beri serd ettiğimiz sözlerin hulâsası şudur ki: Müfessirlerin bu bâbda îrâd etmiş oldukları hadîslerin hiçbiri sahîh mertebesine yükselememiştir. Bununla beraber şayed içlerinde sihhati tebeyyün edenleri varsa bunların ra'd ve berk ile esbâbı, kezâlik çocuğun ebeveyninden birine benzemesi, cenînin nasıl olup da erkek veya dişi olması ve sâire dünyâya âid olanlar hakkında ittihâz edilecek hareket şudur: Evet, bu mevzû'a dâir rivâyet olunan ehâdîs akla tevâfuk eder ve mesâil-i müsbete-i ilmiyye ile te'âruz eylemezse kabûl edilir, aks-i takdîrde edilmez.

Bununla beraber şu hareket hadîsin sihhati farz olunduğuna göredir. Lâkin ricâl-i hadîs miyânında yukarıda zîr ettiğimiz vechile şâyân-ı i'timâd olmayan ba'zi kimselerin bulunduğu düşününlürse o zaman ne yapmak lâzım geleceği kendiliğinden anlaşılır. Meselâ bu ricâl arasında Abdülhamid bin Behram el-Fezârî vardır ki Hâfiż Salih bin Muhammed onun hakkında: " Hiçbir şey değildir. Sihhatten uzak sözleri vardır." diyor.

Bunları bir tarafa bırakalım. Asıl müslümanların tüylərini ürpertecek Kitâbulâh'ı ve sünnet-i Resûl'ü cidden incitecek bir şey varsa o da bu âyetin Ömer bin el-Hattâb'ın lisânî üzerine olduğuna (yani evvelâ Hazret-i Ömer'in lisânîndan cârî olarak bi'l-âhire aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize nâzil olan vahiy ile te'yîd edildiğine) dâir olan rivâyetlerdir. Müfessirler bu husûsta birtakım senedler zîr ediyorlar ki râvîleri arasında İmâm Ahmed bin Hanbel'i de görüyoruz. Hiç şüphe yoktur ki Kur'ân'ın böyle ashâb-ı kirâmdan birinin lisânıyla nûzûlü aklın kabûl etmeyeceği bir şeydir ki bunu söylediği sözün ma'nâsını idrâk etmeyen ve bu kabîl akvâl-i sehîfe ile dîn-i mübîn-i İslâm'a îrâs etmekte olduğu fenâlikların derecesini ihâta kudretinde olmayan erbâb-ı gafletten başkası tecvîz edemez.

Acâibin en büyüğü de *İtkân* sâhibinin bu mevzû'a âid olmak üzere (فِمَا نَزَّلَ مِنَ الْقَرآنِ عَلَى لسانِ بعْدِ الصَّحَابَةِ) unvâni altında bir fasl-ı mahsûs açarak ashâb-ı kirâmdan bir kisminin lisânıyla nâzil olduğu zu'munda bulunduğu âyetleri serde kalkışmasıdır. Evet, "Tefsîr-i İtkân" sâhibi nefîcesi hakkında hiçbir tefekkürde bulunmaksızın ve hiçbir kayd-i ihtiyâta lüzüm görmeksızın böyle bir harekette bulunmuş. Kitâbulâh'ın kadr u menziletine bu sûretle târî olacak nakîsayı düşünmemiştir. Kur'ân öyle bir

mu'cize-i ilâhiyyedir ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz onunla en yüksek hatîblere, en âtes-zebân edîblere karşı tahaddî buyururak bir süresine nazîre vücûda getirmelerini teklîf etmişlerdir. Süver-i Kur'âniyyenin birçoğunda Kur'ân'ın ancak kalb-i Resûl'e nâzil olduğunu nâtilik âyât-ı kerîme mevcûddur. Kur'ân ancak Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e vahy olunan vahy-i ilâhîdir. ² (إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْدَهُ يُوحَىٰ . عَلَمَهُ شَبِيدُ الْفُقْرَىٰ)

Yukarıdan beri söylediklerimiz maksadı te'mîne kâfidir. Bununla beraber bu bâbda rivâyet olunan ehâdîsi münâkaşa ve onların mesnedlerindeki cerh ve ta'dîli beyân sadedinde müstakîl bir fasıl açacağız. İşte o fasilda göreceğiz ki müfessirler nakl-i hadîs husûsunda ne kadar müsâmahâkâr davranışmışlar ve ehl-i hadisçe vüsûkuna icmâ' olmayan birtakım ricâlin rivâyâtına i'timâd etmişlerdir.

Âyât-ı sâlifede Benî Israil'in Muhammed bin Abdullah'a îmândan nasıl imtinâ' ettikleri ve inâdları, kûfürleri sâikasıyla bu husûsta nasıl birtakım vâhî ve sefîl esbâb ve ilele sarıldıkları beyân buyurulduktan sonra âtîdeki âyât-ı kerîmede asıl onların helâk ve hüsrân-i ebedîlerini mûcib olan fazîhalarından diğerleri bastı u beyân buyuruluyor.

Şeyh Abdülaziz Çavuş

RAMAZAN MUSÂHABELERİ

Efâzîl-ı ulemâmîzdan Şer'iyye Vekâleti
Tedrisât Müdür-i Umûmîsi Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından geçen hafta Dârulmuallimîn konferans salonunda verilen musâhabenin hulâsasıdır:

İslâm i'tikâdından biri de âhirete îmândır

Efendiler, evvelki musâhabelerimde İslâm'ın i'tikâdât-ı esâsiyyesinden olan vahdâniyyet-i ilâhiyye, îmân bi'r-rusûl, kitap ve melek akîdeleri hakkında îzâhât vermiştim. Bugün de İslâm i'tikâdının en mühim bir rûknü olan "âhiret"e îmân hakkında îzâhât vereceğim. Yevm-i kiyâmet yevm-i âhir veya âhiret, ba's ba'de'l-mevt, yevm-i dîn, yevm-i cezâ... Bunların herbirerleri bir ma'nâyi ifâde eder. Âhiret ta'bîri bunların hepsini câmi'dır. Müntehâ-yı evsâfi i'tibâriyla da "yevm-i cezâ" denilir.

"Âhirete îmân" demek dünyâda gördüğümüz her şeyin bir saat-i fenâsı olduğuna ve ondan sonra ikinci bir neş'ete, ikinci bir hilkate îmân demektir. Müslümanlık bize ta'lîm ediyor ki: "Dünya'da gördüğümüz her şeyin

¹ Bakara Sûresi, 2/94-98.

² Necm Sûresi, 53/4-5.

en nihâyet dünyâ dediğimiz şu hey'et-i mecmû'ânın bir saat-i fenâsı, bir ölümü olacaktır. Arz ve semâ değişecek, başka bir neş'et, hilkat [99] başlayacaktır. O zaman adâlet-i mutlaka-i ilâhiyye tamâmiyla tecelli edecek, herkes buradaki a'mâlinin mükâfât veya mücâzâtını görecektir.

İşte İslâm'ın en mühim erkân-ı i'tikâdiyyesinden biri de budur. Bu i'tikâd, aynı zamanda hiss-i vazîfe ve mes'ûliyet üzerine istinâd etmektedir. Vazifenin zamânı, mes'ûliyetin kâfili ancak budur.

Bu mes'eleyi iki cihette muhâkeme etmemiz îcâbeder: İmkân-ı aklîsi, bir de vukû'-ı nefsü'l-emrîsi. Evvelâ bunun imkân-ı aklîsini, tasavvur-ı aklîsini düşünmeliyiz, ondan sonra da vukûunu.

Efendiler, her türlü te'sîrâttan sarf-ı nazar edip de ciddî bir muhâkeme yürütecek olursanız yakinen hükm edeceksiniz ki âhiret, ba's ba'de'l-mevt her ma'nâsiyla mümkünü't-tasavvurdur. Olamayacak bir şey değildir. İstidlâlât ve kıyâsât-ı ilmiyye ve mantikiyye ile isbâti da kâbıldır. İlîmî ve mantiki mukâyeselerle bunun imkânını isbât edebiliriz. Esâsen kıyâmet fikri yalnız dinî bir fikir değildir. Aynı zamanda aklî, felsefî, hatta fennî bir fikirdir. Din, sûret-i kat'iyyede bunu haber verdiği gibi fennî ve felsefî fikirler de bu merkezdedir. Her şeyin fenâ bulacağı bir saat vardır. Yani kıyâmetin vukû' bulacağı o derece kat'î, tabîî ve istikrâ'î bir fikirdir ki fen ve felsefe sâhalarında bunun şekli bile münâkaşa edilmiştir. Biz bu münâkaşaları bir tarafa bırakarak bu haberin imkân-ı aklîsini taharrî etmek istiyoruz.

Efendiler, biz her şeyin dâimâ mevt denilen hâdiseye ma'rûz kaldığını, buradan birer birer çekiliп gittiğini gözlerimizle görüyoruz değil mi? Binâenaleyh dâimâ mevte ma'rûz kalan ferdlerden, zerrelerden mürekkeb olan şu hey'et-i mecmû'ânın dünyânın da bir gün ömesi, onun da tebeddül etmesi hiç de istibâd edilecek, gayr-ı mümkün sayılacak şeylerden değildir. Onun da ömrü hitâma erip tebeddül eder, hilkatini değiştirir, kıyâmet denilen hâdis-i uzmâ da vukûa gelir. Binâenaleyh bu mes'eleyi de kısa keserek bundan sonra başlayacak olan ikinci neş'etin imkân-ı aklîsini taharrî edelim.

Efendiler, ne kadar mülâhazalar vardır ki insanlar için ikinci bir neş'etin vukûunu herkesin buradaki a'mâline göre mükâfat veya mücâzât göreceği bir günde geleceğini isbât etmektedir. Meselâ hep görüyoruz ki bu dünyâda pek çok yolsuzluklar vukûa geliyor, zâlim, fâcir, fâsık, gaddâr, hâin, sefîh birçok adamlar her türlü ni'metlere müstağraktır. Ömürleri dâimâ zevk ve istirâhat içinde geçiyor. Her istediklerine hemen hemen nâil oluyorlar. Diğer taraftan mazlûm, fakîr ve namuskâr olanlar da ekseriyetle sefâlet ve zarûret gibi

her türlü mihen ve meşakkatle imrâr-ı evkât ediyorlar. Vazîfe-şinâs olmalarına, erbâb-ı iffet ve nâmustan bulunmalarına rağmen saâdet yüzü göremiyorlar. Adâlet tamâmiyla tecelli etmiyor. Bu sûretle zâlim ile mazlûm, iyi ile kötü, faziletle rezîlet müsâvî olmuş oluyor. Hatta müsâvî de değil, çok vakit fazilet rezîlete galebe ediyor. Şübhe yok ki ba's ba'de'l-mevt ve mes'ûliyet-i uhreviyenin olmaması, yani ikinci bir hilkat ve neş'etin vukûa gelmemesi bu müsâvatın, daha doğrusu bu nisbetsizliğin bilâ-nihâye devâm edip gitmesi demektir. Bu ise kat'iyyen zulümdeür. İyi ile kötü, zulüm ile adl, fazilet ile rezîlet, hayr ile şer hiçbir vakit bilâ-nihâye müsâvî olamaz. Böyle olsaydı insanlar nazarında bunun biri makbûl, diğeri mezmûm sayılmazdı. Hayr hayrdir, şer şerdir. Bunlar nefsü'l-emrde mevcûddur. Bunların kendilerine mahsûs olan âsâr-ı tabîyyeleri de bir değildir. Hayr u fazilet sâhibi olanların netâyic-i a'mâliyyeleriyle olmayanlarındaki mutlaka bir değildir ve olmamalıdır. Her zerrenin şehâdet etmeye olduğu adâlet-i mutlaka-i ilâhiyye bunu iktizâ eder. Hikmet-i ezeliyye-i sübhâniyye zulümden, abesten münezzehtir. Biz Allah'ı âdil-i mutlak, rahmân ve rahîm sıfatlarıyla muttasif olarak kabûl ediyoruz; ve böyledir. Eğer insanlar bu kadar mihnetin, sabır ve metânetin, fazilet ve doğruluğun mükâfâtını görmeyecekse, eğer zâlimler ettikleri zulümle kalacak ve mazlûmlar mazhar-ı adâlet-i ilâhiyye olmayacaksâ Cenâb-ı Hakk'ın âdil, rahmân ve rahîm sıfatları nerede kaldı? Bu sıfatlarla muttasif olmasının bir ma'nâsi kalır mı?

Hâlbuki Cenâb-ı Hakk'ın âdil-i mutlak, rahmân ve rahîm sıfatlarıyla muttasif olduğunda şübheler yoktur. Öyle ise bu müsâvâtsızlığa, bu nisbetsizlige nihâyet veren başka bir günün geleceği, başka bir hilkatin başlayacağı anlaşılıyor. Adâlet-i mutlaka-i ilâhiyyenin zuhûr etmesiyle her işin, her hareketin netâyic-i tabîyyesinin husûl bulacağına akıl hükmetmektedir.

Bunun içindir ki bu mühim noktayı düşünen ba'zi feylesoflar, hiss-i mes'ûliyyeti, yevm-i cezâyî vücûd-ı ilâhiye bir delîl ittihâz etmiş ve vücûd-ı ilâhiye imân zarûreti hiss-i adâletin îcâbatından olduğunu dermiyân eylemiş tir.

Alman felâsife-i meşhûresinden olan Kant'ın şu müttâlaa-i mühimmesi de bu nokta-i nazarı isbât etmektedir. Kant diyor ki: "Hayr-ı mahz aramak, yani faziletle saâdetin hem-âheng olarak bulunmasını ârzû etmek, rûh-ı beşerin temâylât-ı fitriyyesindendir. Rûhun cibilliyyet-i zâtiyyesinde hayr-ı mahz için bir meyîl vardır ki vebâidir, fitridir. Böyle olmakla beraber bu dünyâda hayr-ı mahzâ erişmek mümkün olamıyor. Çünkü bu saâdetle faziletin hem-aheng olmasına tahakkuk ede-

bilir. Hâlbuki yek-diğerine zid olan bu iki unsurun bu dünyâda hem-âheng olarak tahakkuku mümkün değildir. Bu tahakkuk ve imkân ancak âhirete îmân ile husûle gelebilir." Kant insandaki bu hiss-i fitrî ile âhirete, ondan sonra da orada tatbîk-i adalet edecek bir Vâcibü'l-vûcûd'un mevcûdiyetine intikâl ediyor.

[100] Amr bin Âs şeref-i İslâm ile müserref olduğu zaman Kureş kendisine bir adam göndermiş ve aralarında şu sûretle münâzara cereyân etmişti:

Amr bin Âs:

– Biz Arablar mı daha faziletkârız, yoksa Fars ve Rum mu?

Muhâtabı:

- Biz
- Biz mi refâh-ı maîsete mâlikiz, onlar mı?
- Onlar.

– Şu hâlde menfaat ve fâide-i dünyâya münhasır olur ve onlar dünyâda her vechile bizden daha müstefid ve müreffeh bulunurlarsa bizim onlardan daha ziyâde faziletkâr olmamızın ma'nâsı nedir? Demek oluyor ki Hazret-i Muhammed'in iyilere iyiliğine, kötülüğe mukâbil mükâfât ve mücazât olunmak için ba's ba'de'l-mevt vardır, sözü haktır. İşte bu nokta sebeb-i îmânım olmuştur.

İşte efendiler, gerek Kant'ın ifâdesi, gerek Amr bin Âs'in şu sözleri de yevm-i âhiretin hiss-i mes'ûliyete istinâd ettiğini, mes'ûliyet ve adalet hislerinin bir yevm-i âhiretin varlığına delîl olduğunu gösteriyor.

Efendiler, daha nice mukâyeseler vardır ki ikinci neş'etin, ikinci bir hilkatin vukûunun mümkün olduğu hakkındaki tasavvurları te'yîd etmekte, bu bâbdaki şüphe ve tereddüdleri tamâmiyla izâle eylemektedir. Meselâ, ba's ba'de'l-mevtin gayr-ı mümkün bir hâdise olmadığını, bunun imkân-ı aklîsi her zaman mevcûd olduğunu birinci hilkatımızla de mukâyese etmek sûreTİyle de anlayabiliriz.

Bir kere düşünelim, insan denilen şu mahlûkun birinci hilkati ne sûretle olmuştur? İnsan evvelâ toprak, nebât, su, kan, mızga, kemik gibi muhtelif tavırlar geçiriyor. En sonra yeni bir hilkate intikâl ediyor. Rûh nefh ediliyor, değil mi? Şübhe yok ki ve bu etvârin hepsine mahsûs kânûnlar, muayyen nizâmlar, muttarid hareketler var. Bir ilimden sudûr eden ve bir kasda doğru hareket eden bu muttarid ve muayyen kânûnlarla o bir damla sudan hayret-efzâ, muhayyiru'l-ukûl bir âlem hâsil oluyor. İnsan dediğimiz hârika vûcûda geliyor.

Şimdi bu vûcûdu ve bunda husûle gelen inkılâbat-ı mütemâdiyyeyi düşünen bir adam bu vûcûdu teşkil eden anâsır aslina rûcû ettikten sonra tekrâr başlayacağı ha-

ber verilen ikinci hilkatin de mümkün olacağını düşünemez mi? Bunu gören bir insan öldükten sonra tekrâr dirilmeyi neden kabûl edemesin? Bizim birinci def'a dünyâya gelişimizde kudret-i ilâhiyyeye nisbetle nasıl güçlük yoksa, ikincisi de öyledir. Bundaki güçlük bizim kudretimize nisbetledir. Fakat düşünmeliyiz ki birinci def'a yaratılışımız, bize göre kolay bir şey midir? Biz bunun gözlerimizle görmeyip de yalnız aklimiza kalacak olsaydık böyle bir şeye inanmak ister mi idik? Koskoca bir çınar ağacını düşününüz, bir de onun tohumunu nazar-ı dikkate alınız. Ağaç nâmına hiçbir şey görmemiş, ağaç nedir, tohum nedir, ağaç nereden ve ne sûretle olmuştur, bunları kat'îyyen bilmeyen bir insana bir çınar ağacı ile çınar tohumu gösterilse, o ufak tanenin öyle büyük bir ağaç olacağı söylense acaba buna inanmak ister mi? Yâhûd insan hakkında hiç bir sûretle duygusu olmadığını farz ettiğimiz bir şahıs tasavvur edelim. Ve buna bir damla su, nutfe göstererek bunun adam olacağını söyleyelim. Acaba buna ne der? Böyle bir şeyin kolay kolay imkânına kâil olur mu? Tabî olmaz. Bunu muhâl addeder. Demek ki akla göre birinci hilkat ne ise ikincisi de odur. Akıl vehle-i ûlâda her ikisini de gayr-ı mümkün görebilir. Hâlbuki birinci hilkatin mümkün bir şey olduğu, vukûu ile sabittir. Binâenaleyh bizim düşünümecimize, bizim kudretimize göre gayr-ı mümkün gibi görülen birinci hilkat, kudret-i mutlaka sâhibi olan Allahu teâlâ hazretlerine göre nasıl ehemmiyetsiz ise ikincisi de öyledir. O kudrete nazaran neş'et-i sâniyye de kolaydır. O da kendine mahsûs olan etvâr ve kânûnlar tahtında vukûa gelir. Demek ki birinci ile ikinci mukâyese edilince neş'et-i sâniyyenin imkânı tezâhür ediyor. Sonra neş'et-i sâniyyeye daha doğrusu bekâ ve ebediyete karşı insanların bir meyl-i bâtinleri da vardır. Rûhun ebediyete, bekâya olan bu meyli o kadar çoktur ki bir daha var olmamak fikri büsbütün yok olmak mülâhazası cümlemizi titretir. Aci acı düşündürür. Târîhe karışmak, ibkâ-yı nîk-nâm etmek endişeleri hep bu hissinin mevlûdüdür. Bilâ-istisnâ bütün rûhlardaki bu meyl-i fitrî insanın ebediyete nâmzed bir mahlûk olduğunu, kendisini ebediyetten başka şeyler tatmîn edemeyeceğini göstermez mi? Bu his tatmîn olunmadıkça insan hiçbir zaman mes'ûd olamaz. İnsanın saâdeti bunun tatmînine vâbestedir.

İşte efendiler, böyle birçok mukâyese ve mülâhazalar vardır ki neş'et-i sâniyyenin imkânı hakkında şüphe bırakmıyor. Bütün beseriyetin kalbinde meknûz olan bu i'tikâd, her hâlde bir ilhâm-ı ilâhîden başka bir şey değildir. Görülüyör ki âhiret her ma'nâsiyla mümkünüttasavvurdur. İstidlâlât ve kıyâsât-ı ilmiyye ve mantikiyye ile isbâti da kâbıldır. Fakat imkân başka, vukû' başkâdır. Akıl bunun imkânını tasavvur ve isbât edebilirse de

vukū' ve tahakkukunu yalnız başına yakını bir sûrette isbât edemez. Sîrf akıl ve mantıkla, hattâ ilmî istidlâlât ile bunun vukūu hakkında katî bir hükmü verilemez. Çünkü âhiret, istikbâlde vukūa gelecek bir şeydir. İstikbâle âid bir haberdir. Hâlbuki vukûât-ı mâziyye gibi vukûât-ı istikbâliyyenin tahakkuku da fikirden ziyâde ahbâr ve nükûl-i sahîha ile mertebe-i yakîne gelebileceği pek tabîidir. Vukû'ât-ı mâziyye ne ise vukûât-ı istikbâliyye de öyledir. Bugün bize beş bin sene evvel "şöyle bir şey olmuştur" deseler [101] bunu akıl ve mantıkla ne isbât edebiliriz, ne de inkâr. Yalnız akıl ve mantıkla "evet böyle bir şey olmuştur" diye kestirip atamayız. "Fakat böyle şey olmaz" diye inkâr da edemeyiz. Bunun hiç birisine salâhiyeti yoktur. Biz akıl ve mantıkla ancak bunun imkânını düşünebiliriz. Böyle bir şeyin vukū' bulması mümkün mü değil mi? Bunun vukûunu tasavvurdan bir tenâkuz-ı aslî husûle geliyor mu, gelmiyor mu? Bu ciheti güzelce düşünürüz. Eğer mümkünâttan ise öyle bir şeyin vukûunda bir tenâkuz-ı aklâ yoksa o zaman deriz ki "evet, mümkünür, böyle bir şey olabilir, bunda aklen bir imtinâ' yoktur" İşte bu mes'elede aklın vereceği hükmü bu kadardır. Bunun hakikaten vâki' bir hâdise olduğuna yakînen hükm edebilmek için o hâdisenin vukûundan i'tibâren mu'temed ve sahîh ahbâr ve nakiller lâzımdır. İmkân-ı akâlı olan böyle bir hâdise hakkında şâyân-ı i'timâd zevâtn haberlerini de görürsek artık o hâdise hakkında zerre kadar şek ve tereddüde düşmeyiz ve "bu iş kat'iyyen böyle olmuştur" deyip kestirir atarız. Velevki o şey biraz garîb görülse, zâhiren olamaz gibi gelse bile!

İşte efendiler, vukûât-ı istikbâliyye de böyledir. İstikbâlde vukûa gelebilecek olan bir hâdisenin de evvelâ imkân-ı akâlsını düşünürüz. İmkân-ı akâlı var mı yok mu? İşte aklın vazifesi bu kadardır. Daha ileriye gidip "evet bu muhakkak böyledir, yâhûd böyle değildir" gibi katî ve yakını bir hükmü veremez. Bunu diyebilmesi için ahbâr ve nükûl-i sahîha lâzımdır. Mücerrebü's-sîdk bir muhbîr ve muallimin irşâdından kuvvet almak ihtiyacındadır. Binâenaleyh birtakım ilmî ve mantıkî istidlâl ve kıyâslarla imkân-ı akâlsını isbât edebildiğimiz bir şey hakkında ahbâr ve nükûl-i sahîha da bulunursa o zaman onun vukû' bulacağına kat'iyetle hükmemiz icâb eder. Demek ki vukûât-ı mâziyye ve istikbâliyyede aklın vazifesi yalnız taharrî-i imkândır. Vukûuya hükm, ahbâr ve nükûl-i sahîhaya mütevakkiftir.

Efendiler, fîkr-i vazife ve mes'ûliyetin en büyük zamâni olan âhiret haberi. Vukû'ât-ı istikbâliyyedendir. İstikbâlin nâ-mütenâhî hudûdları içinde vukû' bulacak olan bir hâdise-i azîmedir. Öyle ise akıl ve mantığın burada yegâne vazifesi taharrî-i imkândır. Mütâzât ve mukâfata müntehî bir neş'et-i sâniyyenin, bir yevm-i

âhiretin mümkünü't-tasavvur olup olmadığını taharrî etmesidir.

Evet, efendiler, âhiret mes'elesinde akıl ve felsefenin yegâne vazifesi taharrî-i imkândan ibârettir. Bundan ziyâdesi, muhbîr-i sâdikin haberinden müstefâddır. Orada akıl hâkim değildir. Felâsife-i İslâmiyyeden İbn Sina'nın: "Akıl ve felsefe yalnız âhiret-i rûhaniyyeyi isbât edebilir. Daha ziyâdesi muhbîr-i sâdikin haberinden müstefâd olarak vâcibu'l-îmândır" demesi bundandır.

Mâdem ki böyledir, şu hâlde âhiret mes'elesini aklın inkâr etmeye de kat'iyyen salâhiyeti yoktur. Bunu aklın kat'iyyet-i riyâziyye ile inkâr edebilmesi mümkün değildir. Bunu yapabilmek için ahiret hakkındaki haberleri tekzîb etmesi lâzımdır. Aklın böyle bir tahakküme hakkı yoktur. Cûr'et ederse vazifesizlik etmiş, dâire-i salâhiyeti hâricine çıkmış olur. Şübhe yok ki bütün ilimlerin bütün hâdisât ve vukûâtın kâşifi yalnız akıl ve mantık değildir. Müşâhede ve tecrübe, ahbâr-ı sahîha da esbâb-ı ilimdendir. Akıl ve mantığın kendi kendine istibâd edebileceği ne kadar şeyler vardır ki bir tesâdûfe müstenid bir keşf ile hakâik-i ilmiyye içine girmişlerdir. Bu hakikatler meydânda durup dururken istikbâlin nâ-mütenâhî hudûdları içinde zuhûra gelecek vukûâtın husûsiyyâtına şimdiden tâm ve katî bir kadro çizmek salâhiyetini akıl kendisinde görebilir mi? Görmeli midir? Vukû'ât-ı mâziyye hakkında veremediği bu hükmü, vukûât-ı istikbâliyye hakkında nasıl verir? Bütün âlemin hâdisât-ı istikbâliyyesini bugün keşf etmek şöyle dursun, cem'iyyet-i beşerin on sene sonraki keşfiyatını bile bugünden ta'yîn etmek her akıl için muhâldır. Bugün ne kadar hâdiseler zuhûr ediyor ne kadar inkılâblar meydâna getiliyor ki on sene evvel bunları keşf edebilmek ve bunları tamâmiyla ta'yîn etmek hiçbir aklın kârı değildir. On senelik bir hâdiseyi keşf ve ta'yînden âciz olan akıl-ı beşer istikbâlin nâ-mütenâhî hudûdunda vukûa gelecek olan bir hâdiseyi şimdiden nasıl inkâr edebilir? Kat'iyyet-i riyâziyye ile nasıl bir hükmü verebilir? Akıl kat'iyyet-i riyâsiyye ile böyle bir hükmü veremez. Verirse, söylediğim gibi hudûdunu tecâvüz etmiş olur ki bu sûrette kat'iyyen mutâ' olamaz. Fi'l-hakika akıl, kâbil olmak haysiyetiyle gayr-ı mahdûd ve gayr-ı mütenâhîdir. Fakat, mütefekkir olmak haysiyetiyle mahdûd ve mütenâhîdir. Buna binâendir ki dîn-i İslâm'da aklın ibtâl edebileceği, aklın kat'iyyet-i riyâziyye ile inkâr edebileceği hiçbir matlûb-ı i'tikâdî ve amelî olmadığı hâlde aklın vukû'-ı nefsi'l-emrîsini bizzât isbât edemeyeceği ve fakat inde't-telkîn kabûl edebileceği hakâik-i i'tikâdiyye vardır. Ve âhiret haberi de onlardandır. Onları akıl, bizzât isbât edemese de kabûl eder. Onları inkâr için kendisinde bir salâhiyet göremez.

Mevzû' -i âhiret, aklın bizzât isbât edemeyeceği ve fakat inde't-telkin kabûl edebileceği bir şeydir. Neş'et-i sâniyye hakkında aklın yapacağı mukâyesi ve muhâkemeler her hâlde bunu inkâr değil, kabûl etmek zarûretini hissettilir. Bunun içindir ki yukarıdan beri yapmış olduğumuz muhâkemeler, mantıkî mukâyeseler bize böyle bir neş'etin mümkünü't-tasavvur olduğunu göstermiştir. Her hangi noktadan düşünsek onun imkânı hakkında bizde bir kanâat husûle geliyor. Aklimız onu kabûl ediyor. [102] Her düşünce aklı besere neş'et-i sâniyyenin imkânını, ihtimâlini telkin eder. Yoksa inkârını değil.

Efendiler, akıl ve felsefenin imkânına hükm ettiği fikr-i âhiretin mertebe-i yakine gelebilmesi ancak mücerrebü's-sîdk bir muhbîr ve muallimin haber verme siytle sâbit olacağı anlaşılmış olduğundan şimdi o cihete geçiyorum.

İmkân-ı aklîsi olan bu mes'ele bir muhbîr-i sâdîkin haberî ile de teeyyûd ederse o zaman bunda şek ve şüpheye düşmek kat'îyyen câiz olamaz. Bunun vukuûna yakînî ve kat'î sûrette îmân etmek lâzım gelir.

Efendiler, aklen mümkün olan bu neş'etin her hâlde vukû' bulacağını haber veren enbiyâ-yı izâm hazretleridir. Öyle ise şimdi her şeyden evvel âhiretin mutlaka vâki' olacağını haber veren bu muhbîrin sîdkâti derecesini ve istinâdgâhını tedkik eylemek lâzım gelir.

Geçen haftaki musâhabemde peygamberlik ne demek olduğunu uzun uzadiye îzâh etmiş ve onların mevkilerini, Cenâb-ı Hak'tan ne sûretle telakkî-i ahkâm edebildiklerini ve bunun imkân-ı aklîsini de anlatmıştım. Onların vûcûda getirdikleri hârika-i târihiyye, kendilerinin müeyyed min indillâh olup söyledikleri sözlerin vahiy ve ilhâm-ı ilâhî olduğunda hiç şüphe bırakmıyordu. Hâiz oldukları kuvve-i kudsiyye ile vukûâtı zamanından evvel keşf ettikleri, daha doğrusu Cenâb-ı Hakk'ın bildirmesiyle her şeyi haber verdikleri şüphesizdir. Bu zevât-ı kirâmin doğrulukları zamanlarında bâ-vûcûh tecrübe edilmiş hattâ bütün muârazâta karşı bu zât-ı kirâm tarafından mu'cizeler ikâme olunmuş, söylediklerinin hilâfini isbât edebilmek mümkün olamamıştır.

Binâenaleyh her söyledikleri vukû' bulmuş, doğrulukları tecrübe-i i'câz ile de teeyyûd eylemiş olan o zevât-ı mümtâzenin âhiret hakkındaki tebliğlerine inanma-mak için artık bir vecih bulunamâz. Buna da mutlaka inanmak mecbûriyeti vardır. Bunu inkâr etmek, aklın salâhiyeti hâricindedir. Bi'l-hâssa onların doğruluğu hakkında vukû' bulan tecâribin nükûl-i târihiyyesi de varsa:

Meselâ, bugün nükûl-i sahîha ve târihiyye bize yakînî olarak gösteriyor ki Hazret-i Muhammed sallâllâhu aleyhi ve sellem kırk senelik ömründe dâimâ doğru sözlü olduğunu isbât etmiş, kendisine "Muhammedü'l-Emîn"

unvânı mefhareti verilmiş. Dost düşman hiç kimse onun yalan söylemesine ihtimâl vermiyor. Kırk sene umûmun emniyetini kazanmış olan bu zât da'vâ-yı nübûvet etmiş ve birçok ihbârâtta bulunmuş. Bunların bir kısmı hâl-i hayatılarında, bazıları da vefâtından sonra tahakkuk etmiş ve istikbâle yalnız âhiret haberleri kalmıştır. Sâir peygamberler de böyledir. Hazret-i Peygamber'in hayatına müte'allik olan nükûl-i târihiyyenin kat'îyyet nokta-i nazarından kıymeti her türlü vesâikin fevkiendir. Bunu diğer vesâikte bulmak mümkün değildir.

Bununla beraber Hazret-i Peygamber'in her zaman mevcud olan bir mu'cize-i kübrâsı vardır ki o da Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'an-ı Kerîm Hazret-i Peygamber'in ebedî bir mu'cizesidir. Sîdk-ı nübûvetine o zaman nasıl en büyük bûrhân idiyse, bugün de öyledir. Kur'an-ı Kerîm o zaman olduğu gibi bugün de "³" = Beni inkâr etmek için beni hattâ bir sûremi tanzîr edecek bir kitap yapınız", "⁴" = Bütün cem'iyet-i beşeriyye toplansa böyle fesâhat ve belâğatta bir Kur'ân meydâna getiremez" deyip duruyor. "Söylediklerimin Allah kelâmî olduğuna inanmayanlar, bunun nazîrini yapsın, fakat bütün beşeriyyet bir araya toplanalar bunu yapamazlar" diye beşeriyyete karşı tahaddî ediyor, on dört asırdır meydân okuyor. On dört asır geçdiği hâlde bu da'vâ tekzîb edilememiştir.

Efendiler, hakka'l-insâf düşünelim on dört asır sîdkî yaşamış olan bu kelâmin mutazammin olduğu da'vâ sâbit olmazsa artık âlemde hiçbir söyle, hiçbir tecrübeye inanmak ihtimâli kalır mı?

Su hâlde hiçbir şey yoktur. Her şeyi inkâr edip işin içinden çıkmak lâzımdır. Bu ise kendi varlığımızı da inkâr demektir. Binâenaleyh on dört asır sîdkî yaşamış olan bu kelâmin mutazammin olduğu da'vâ şudur: "Tek bir Allah vardır, ben de onun kulu ve Resûlüüm. Size Allah tarafından emirler, haberler getiriyorum. Bunlara inanmaya ve bu vechile amel etmeye me'mûrsunuz. İstikbâle bir gün vardır ki îmânınızın amellerinizin mükâfâtını, küfrünüzün, isyânınızın mücâzâtını göreceksiniz"

Efendiler, Hazret-i Peygamber'in husûsiyât-ı hayatı, mekârim-i ahlâkını... hulâsa her vechile istikametini biliyoruz. Kendisine kırk sene va'dinde sâdîk Muhammed-i Emîn unvânını takan bir muhîtte nice nice ihbârât-ı gaybiyyede bulunduğu kâh ânında kâh biraz sonra ve kâh daha sonra tahakkuk etmiş olduğu da şüphesizdir. Bu gibi mu'cizât-ı âliyyesinden ve bunlara munzam mu'cizât-ı maddiyyesinden, muvaffakiyât-ı âliyyesinden hep sarf-ı nazar edip de yalnız "Da'vâmi ya ikrâr ediniz veya Kur'ân'ı tanzîr ediniz!" hitâbiyla dermiyân ettiği ve

³ Yûnus Sûresi, 10/38.

⁴ Îsrâ Sûresi, 17/88.

on dört asırlık tecrübe ile isbât eylediği bir mu’cize-i sıdkı düşünülecek olursa âhiret haberi acaba doğru mu diye tereddüd eylemek vehim ve vesvese-i mutlakadan başka bir şey olmadığı tezâhür eder. Artık bunda şüpheye düşmek kendi varlığında şüpheye düşmek demek olur. Dediğim gibi bu doğru olmazsa dünyâda hiçbir şeyin doğruluğuna îmân edilemez. Her şeyi inkâr etmek lâzım gelir. Bu ise akıl ve mantığa vedâ’ etmektir.

[103] Efendiler, şimdi hulâsa yapalım. Âhiretin imkân-ı akılısı vardır. Aklen mümkünür. Bu doğruluğunda hiç şüphe olmayan muhbîr-i sâdikin haber vermesiyle de sâbit oluyor. Yani muhbîr-i sâdik her hâlde bunun vukû’ bulacağını haber vermiştir. Öyle ise kat’iyyen ve yakinen hükm ederiz ki “âhiret vardır, mükâfât ve mücâzâta bir neş’et-i sâniyye haktır.”

Bunu inkâra hiç kimse hiçbir vechile salâhiyeti yoktur. Meğer ki akıl ve mantığa vedâ’ etmiş olsun!

Bir müsâmære-i hicrân:

HASBÎHÂL

Bundan dokuz sene evveldi. Oldukça uzun süren bir seyahat-i istîfâiyeye çıkmış, Anadolu’nun belli başlı şehir ve kasabalarını dolaşımdım. O seyâhatimde beni bir kaplıca âleminde tanıyararak, bin ısrar ile konaklarına götürmüştür, hayâtimda hiç unutamayacağım yüksek bir misafirperverlik göstermiş, hastalığıma karşı maddî, ma’nevî şifâ ve devâlarla muâvenet ve insâniyet ellerini uzatmış, hulâsa tam ma’nâsiyla fakirinize o zaman kara gün dostluğu etmiş muhterem bir hânedân tanırmı:

Hacı ... Bey!

Bu iyilikleri bu hayat-nüvâzlıkları bende ebedî bir minnet uyandıran büyük rûhlu adamlı tesâdîf bizi Ankara’da yine görüştürdü. Fakat âh, burada keşke görüşmez olaydı! Daha bir sene evveline gelinceye kadar memleketinde köşetaşı gibi kurulan konakları, misafirhâneleri her gün birçok garîblere me’vâ olan Hacı Bey, kudurmuş Yunan istîlâsi yüzünden kendisi de garîb olmuş, servetini, sâmânını hatta bir kısım âilesini memleketinde bırakarak yalnız bir refikası, mini mini torunu Şükran Hanım ve bir de gelini ile birlikte ve yalnız sırtlarındaki elbise ile yola çıkmış, âni bir hicret seferine düşmüştü.

Hacı Bey’i Ankara’da gördüğüm zaman tanıyamamışdım. Pejmürde bir kıyâfet, meftûr bir sîmâ ve kendisi ni eskiden tanıyanlara karşı pek muhteriz ve mahcûb bir tavır! Dünkü Hacı Bey’le bugünkü Hacı Bey arasında ne büyük fark var. Yâ Rabbi! Bugünkü Hacı Bey -eğer mevcûd ise- dünkü Hacı beylerden tek birinin hattâ en

nâçîz bir muâvenetine muhtâc, fakat bu ihtiyâc da âlîcenâbâne, şâhânedir!...

**

Geçen akşam daralmıştım. Ruhum bir enîs arıyordu. Terâvihi edâdan sonra torunum Âkil’i alarak mehtâb altında seyre başladım. Âkil karşımıza çıkan bir âşiyân-ı vîrânı gösterip

– Hacı Bey amcamın evi... dedi. Bastonum bilâ-ihtiyâr kapayı tiklattı ve derhâl o tek kanadlı kapı açıldı. Zâten Hacı Bey’in âdetidir: Misafirlerini sokakta bekletmez, bizzât kapıya gelir, iltifatlarla:

– Buyurunuz efendim der. Bu sefer de öyle yaptı. Fakat Hacı Bey’in meşhûr sekiz odalı selamlığı ile bu âşiyân-ı sefîl arasında ne münâsabet?! Dostumu –bir elinde tenekeci işi isli idâre kandili olduğu hâlde– karşılımda gördüğüm zaman gözyaşlarımı zapt edemedim. Ak sakalımı gizli bir iki damla ile ıslattım. Hacı Bey:

– Vay efendim, buyurunuz! Sizi hangi yeller?... diyerek boş eliyle koltuğuma girdi. Beni boş, karanlık bir odaya soktu. O kör kandili kırık bir gaz sandığı üstüne koyduktan sonra:

– Safâ geldiniz. Teşrifiniz bize “iksîr” oldu, dedi. Bu “iksîr”in ma’nâsını anlamaksızın:

– Estağfirullah efendim.. le mukâbele ettim.

Hacı Bey bu akşam fazlaca kederli idi. Muttasıl düşündüyordu. Fersiz gözleri in’itâf ettiği herhangi bir noktaya öylece ilişip kalıyordu ve garîbdir ki bu akşam âcizinizde de âdetâ kudret-i tekellüm yoktu. Birkaç dakika ma’nâlı bir süküttan sonra cebr-i nefs ederek nihâyet söyle başladım:

– Hacı Bey, bu akşam siz fazlaca müteessir görüyorum. Vâkı'a teessüre hakkınız var. Fakat şunu iyi bilmeniz ki teessürün semeresi vücûdcâ, dimâğca yıpramaktan başka bir şey değildir.

– Doğru.

– Vaz’iyet-i askeriyyemiz hamd olsun çok iyi. Bugün avn-i ilâhî ile gâyemizi istihsâle muktedir, çelik gibi sağlam bir ordumuz var. Înşâallah yakında o güzel memleketlerimizi istirdâd edeceğiz...

– Buna hiç şübhem yok, efendim.

– O hâlde bu teessür?

– Âh, efendi baba, derdimi deşme. Bugüne kadar şâhsî, âilevî bütün felâketlerimi istihkâr ettim. Bu vatan uğrunda her fedâkârlığa katlandım. Ben de Cenâb-ı Hak’tan kuvvetle ümid ediyorum ki biz memleketi kurtaracağız. Fakat bu ahlâk mes’lesi? Pekâla biliyorsunuz ki ahlâksız bir millet yaşamaz. Biz dünyânın tathî, acı birçok safhalarını gördük. Lâkin nesl-i hâzırın, nesl-i münev-

verin ahlâk telakkileri ile bunun neticesi olan levsiyât-ı ahlâkiyye beni tedhîş ediyor, şu Ramazân-ı şerîfi nasıl geçirdiğimizi biliyorsunuz. Anadolu'nun göbeğinde de ahlâksızlık? Şu zamanda da ahlâksızlık?!

[104]– Bu yalnız şu muhîte, şu zamana âid değildir. Târihlerimizi okudunuz, tabîî eğer bir millet baştanbaşa ahlâksız olursa korkmaya hakkınız vardır. Fakat zannediyorum ki ekseriyet-i azîmemiz müslümandır, binâ-enaleyh ahlâklıdır.

- Ekseriyet hakkındaki fikrinize iştirâk ederim. Lâkin akvâm-ı sâlifeden niceleinin pek mahdûd "süfehâ" yüzünden münkarız olduklarını inkâr edemezsiniz. Bunun sebebi de o ekseriyetin o ekalliyete karşı lâ-kayd kalmasıdır. Efendi baba, ahlâksızlık hâricî düşmanlardan daha yaman bir düşmandır. Milletleri batıran odur. Ne olur biraz da bununla cihâd etsek!...

– Evet bu cihâd, "cihâd-ı ekber"dir.

– Dün Hacı Bayram Câmi’-i Şerîfi’nden geliyordum, iki tango gördüm ki müslüman mı değil mi hiç seçilemediyordu. Köstekli, yarımyamalak ve fakat açık renkte sözüm yabana çarşafalar. Kolları dirseklerine kadar açık, göğüsleri, memelerinin kîsm-ı ulyâsı meydanda. Ayaklarında sıvri ökçeli potinler, bacaklarında baldırlarına kadar uzanmış acurlu çorablar, hani karyola odasındaki kiyâfetten hiç farkları yok! Ellerine baston da almışlar! Dünyâyı tanıtmıyorlar!...

– Besbelli kötü kadınlardan.

– Öyle olacak öyle. Fakat meşhûr bir darb-ı meselîmiz vardır: "İslâm mahallesinde salyangoz satılmaz" deller. Bunların bu memlekette işi ne?

– "Tesettür" mes'lesi hakikaten fenâlaştı. Hükûmet tabîî bunlara râzi değildir. Çünkü İstanbul'daki rezîl kadınlar hakkında Müslümanca bir beyânnâme neşrine karâr veren Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'dir. Ancak bu gibi kadınlar Anadolu'da tek tük olduğu içindir ki ihtimâl ehemmiyet verilmiyor. Esâsen hükûmetin işleri başlarından aşkin... Bakalım yeni Şer'iyye Vekili efendi hazretleri ne yapacaklar. İlk beyânnâmesini, ta'mîmini, tabîî okudunuz.

– Evet okudum. Ben icrâât istiyorum, efendi baba! Bu sözlerin arkası da gelmezse?! Siz hükûmetin meşgûliyetinden bahsettiniz. Vâkı'a doğrudur ve hızırlar, nebiler yoldaşları olsun, çok işleri vardır. Fakat efendi baba, bu da bir iştir. Cenâb-ı Hak dinine hizmet şartıyla muzafferiyeti va'd ediyor. Bu millet canıyla, başıyla cebelerde ve gerilerde uğraşıyorsa hep dini, milleti, ahlâkı için uğraşıyor. Dâhilde dinime, ahlâkîma taarruz edildikten sonra...

– Yerli kadınlarının kiyâfetlerinden hiç bahsetmiyorsunuz. Amma..

– Hakkınız var. Onlar da açık, saçık. Fakat ma'lûm-ı âlinizdir. Yerli kadınlarının kiyâfeti onlarla bir değildir. Bu kiyâfetler celb-i şehvet ediyor mu? Hiçbir müslüman lime lime elbiseler içinde pazara, çarşıya odun kömür, yağı, yoğurt, getiren ve satan kadınlar hakkında bir şey diyor mu? Bunlar hiç kimsenin nazar-ı dikkatini celb ediyor mu? Bu kadınlar ancak hakiki ihtiyâcları, zarûretleri dolayısıyladır ki bu hâlde bulunuyorlar. Fakat diğerleri böyle mi ya? Bunların bütün işi, zarûretten değil, gençleri azdırmak mel'anetinden doğuyor, sonra gazetelerin neşriyatı, o ne neşriyat!...

– Evet geçenlerde Âkil'e bir arkadaşı birkaç risâle vermiş. Gördüm bunlar İstanbul'da çıkarılıyormuş. Öyle rezîlâne resimler, hikâyeler, gazeteler var ki!..

– Peki acaba bunlara karşı bir zâbita-i ahlâkiyye vazifesi ifâ ediliyor mu? Anadolu'ya idhâline müsâade olunan gazete ve risâlelerin "âmâl-i millîyyeye muvâfakat"ı şarttır. Bu âmâl İslâm âmâlidir. Cihâd-ı millî bir cihâd-ı dinîdir. Ben Anadolu cihâdına tarafdarım diyen bir gazeteci bu cihâdin hangi menâbi'-i kudsîyyetten ahz-ı kuvvet ettiğini düşünmeye, binâenaleyh Müslümanca yazı yazmaya mecbûrdur. Aksi sûrette onun gazetesi belki ancak ecnebî hâkimiyeti altında ahlâkını günden güne bozan İstanbul'a yarayabilir. Böyle paçavraların Anadolu'ya gönderilmesi hakarettir.

– Bu mes'eleye dâir ayrıca sizinle konuşuruz. Allah hepimize salâh versin.

– Âmin, âmin.. Derdimi deştin. Daha fazla söylemek istemiyorum. Âkil'e hitâben:

– Siz niye söylemiyorsunuz efendi oğlum?

–

– İsterseniz Âkil bize biraz şiir okusun, belki gönlümüz açılır.

– Hay hay. Teşekkürler ederim.

Âkil hangi şîiri okuyacağını sordu. Kendisini muhtâr bırakıktım. Şunu inşâda başladı:

Ey bunca zamandır bize te'dîb eden Allah;

Ey âlem-i İslâm'ı ezen, inlenen Allah!

Bizler ki senin va'd-i ilâhîne inandık;

Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık;

Bizler ki beşer bir sürü ma'bûda taparken,

Yıktık o yaman şırkı, devirdik ebediyen;

Bizler ki birer hamlede evhâmi bitirdik,

Ma'bedlere Ma'bûd-ı Hakîkîyi getirdik;

Bizler ki senin ismini dünyâya tanıttık...

[105] Gördükse mükâfatını, yâ Rab, yeter artık!

Çektirmediğin hangi elem, hangi ezâdir?

Her ânı hayatı bize bir rûz-ı cezâdir!

*Ecdâdimizin kanları seller gibi akmiş...
Maksadları dîninle berâber yaşamakmiş.
Evlâdi da kurbân olacakmış bu uğurda:
Olsun yine, lâkin bu ışık yoksulu yurda,
Bir nûr-i nazar yok mu ki baksın bacasından?
Bir yıldız, ilâhî? Bu ne zulmet! Bu ne zindân!
Hâlâ mı semâmızda gezen leyle-i memdûd?
Hâlâ mı görünmez o seher-pâre-i mev'ûd?
Ömrün daha en canlı, harâretli çağında,
Çalkanmadayız ye's ile hûrmân arasında
Kâm aldı cihân, biz yine ferdâlara kaldık.
Artık bize göster ki o ferdâyı: Bunaldık!*

.....

Hacı Bey hüngür hüngür ağlamaya başladı. Zâten müteessir olan rûhu pek heyecâna geldi. Ben de kendimi zapt edemedim. Bu sırada Şükran Hanım içeriye girdi. Elimi öptükten sonra oturdu. Sordu.

- Nasılsın, hanım kızım?
-
- Efendi dedesine duâ ediyor.
- Teşekkür ederim. Allah berhûdâr etsin. Mektebe gitmeyen musun, kızım?
- (Mahcûbiyetle) Gidiyorum efendim.
- Çalışıyor musun bakayım?
- Evet...

Kızcağız bu sırada Hacı dedesine yönelerek kesik kesik dedi ki:

– Hacı dedem, bugün.. hoca hanım.. zengin çocuklarına yazlık.. bayramlık.. beyâz elbise.. ayakkabı yaptıracaksınız... diye söyledi. Leman Hanım'a efendi babası yaptırılmış. E biz de bayramımızı sonra yaparız değil mi efendi dedeciğim? Gözyaşları henüz kurumayan Hacı Bey'e baktım. Şimdi için için ağlıyordu.

Cevâb verdi:

- Ben de yaptırırım a kızım.
- (Boynunu bükkerek) Ben... istemem. Evinizde .. benim elbiselerim yok mu? Bugün.. komşuların Hâcer'e.. kızdım efendi dede!
- Niçin kızım?
- Bana.. Haydi muhâcir.. şey.. sürtükleri... dedi. (Çocuk ağlıyordu) Ben sürtük müyüm?

Zavallı yavrucığa sordum:

- Sürtük ne demek kızım?
- Çiplak.... Çingene...
- Ay! Halt etmiş! O başkasına demiştir, kızım. Sen Çingene misin, yavrucığım?

– İşte... öyle.. diyor.

Kızcağız ağladı, ağladı. Güç hâl ile iknâa muvaffak oldum. Artık bülbül gibi ötmeye başladı:

– Bey babam esîr değil ki.. Çiftlikte imiş. Biz bayramda... gideceğiz.. bana neler almıştır değil mi efendi dede?

Hacı Bey zapt-ı nefes ederek:

– Terbiyesizin (!) biri (Bey baban Yunanistan'da esîr) demiş! Bu da inanmış! Sonra işi anladı. Bey babası çiftliğindedir. Her gün mektup alıyoruz! Yavrumun gözlerini öpüyor!

Çocukçağız sevinerek yanımızdan kalktı. Annesine müjdelemeye gitti.

Bu sırada karşıda evden yüksek ud, gazel, şarkı sesleri yükselmeye, na'ralar atılmaya başladı. Hacı Bey dedi ki:

Deminden beri müteessir olduğum asıl mes'ele işte bu idi. Her gün bunlar yaralı kalblerimizi neşterliyorlar. Sabâhlara kadar azâb içinde kalıyoruz. Ben bu odada Kur'ân bile okuyamıyorum... Âh efendi baba,

Âdem kara dağ olsa getirmez buna tâkat!

- Bunlar müslüman değil mi?
- İsmen öyle
- Kim bunlar?

– Ne siz sorun, ne ben söyleyeyim. "Musiki"nin rûh üzerinde te'siri vardır derler. Hakikaten öyle, fakat bu te'sir felâket-zedeler için müsbet değil menfi, fâideli değil muzırdır. Canhırästır. O kadar sinirleniyoruz ki valâhi'l-azîm çadıra çıkıp...

– Rica ederim, Hacı Bey! Böyle birkaç saygısız için niye üzülüyorsun? Çadıra çıkacak ne var Allah aşkına? Bir Müslüman memleketindesin. Minârelerde ezanlar okunuyor. Bunlara kulak vermeyiverirsin, ezanları dinlersin.

– Na'ralar ezanları da duyurmuyor!

[106] – Şikâyet etmediniz mi?

- "Hürriyet" var!
- Hürriyet ne demek? Hürriyet bu kadar mutlak mıdır? Benim de hürriyetim var, senin de hürriyetin var? Hürriyette ıtlâk hiçbir dinde, hiçbir memlekette kabûl edilmemiştir. Bugün Avrupa'nın en mühim merâkizinde bile böyle geceleri evler arasında çalgı, gazel, hattâ yüksekten alelâde gürültüler yasaktır. Şurada burnumuzun dibinde din kardeşlerimiz can versinler, beride millet dışından tırnağından artanını bu vatan uğrunda fedadan çekinmesin. Bunlar da böyle rezâlet etsinler. Buna hiçbir hükümet ve hiçbir memleketc râzi olmaz. Siz susarsınız ben içâb edenlere söyle, bu rezâleti men' ettiririm.

– Teşekkür ederim. Şimdi "ıksır"imi buldum, efendi babacağım!..

– Hastanız nasıl oldu?

– Gelin hanım bugün biraz iyileşti. Fakat refîka râ-hatsız.

– Yâ, demek o da hastalandı. Doktor getirmediniz mi efendim?

– Allah râzi olsun bizim hemşehrî doktor dün akşam geldi. İlaç yazdı. Yarın insallah alacağız.

– Hastalığı hakkında...

– Onu sorma..

– Ricâ ederim...

(İki tarafına bakınarak yavaşça):

– Kalb!...

– Hiç merak etmeyin kardeşim. Gelin hanım için de öyle dedilerdi. Bak hamd olsun.

– E.. insallah

– Biraz havalarını tebdîl ettirseniz.

– Onu da sağ kalırsak memlekette

Anladım ki Hacı Bey müdhiş bir buhran-ı hayatı ve maîset içinde. Fakat ne yapmalı da biraz muâvenet kabûlüne bu adamı imâle edebilmeli? Oh, işte benim de asıl derdim!...

Hacı Bey'i âfâkî bahislerle biraz teskîne muvaffak oldum. Açıldı, eski besâseti avdet etti. Mütebessimâne dedi ki:

– Sizi bu akşam, hilâf-ı mu'tâd, kederlendirdim. Efendimize –bilmez gibi- ma'nâlı, ma'nâsız sözler söyledi. Afv edersiniz. İnsallah diğer teşrifinizde tatlı konuşuruz. Tek memleket kurtulsun da her şeye, her şeye râziyiz. Rica ederim. Afv ediniz.

– Sizi dinlemek, sizinle hem-hâl olmak vazîfemdir, evlâd! Afv ne demek?

– Allah ömürler versin. Çok şükür açıldım. Kuş gibi hafifledim.

– Bu kabîl bâliyyât Cenâb-ı Hakk'ın en sevgili kullarının başına gelir. Maamâfih bunlar bir şey değildi. Sabır ve metânet gösterirsek hepsi yoluna girer.

– Hay, hay. Günâha girdim. Allah afv etsin.

Sâat altıya gelmişti. Müsâade istedik, ayrıldık. Benim Âkil –ne kadar olsa genç- hâlâ öten, zırlayan konserhânenin önünde irkilerek dedi ki:

– Efendi dede, bir izin veriniz: Şu "konser"i dağıtáyım, bir ibret olsun!

– Bırak evlâd, bırak dedim. "Kânûn-ı Cezâ"da madre vardır: Hod be-hod münkeri men' edenler mahkûm olurlar....

CEZÎRETÜ'L-ARAB'DA İNGİLİZ ENTRİKALARI

- 3 -

Son vak'alar

Bundan evvelki makâlelerimizden birinde İngiltere'nin Cezîretü'l-Arab'ı nüfûz-ı siyâsî altında bulundurmak için evvel-emirde en kuvvetli gördüğü Necd Emîri Abdülaziz ibn Suûd'u nasıl ve ne maksadla satın almış olduğunu yazmış, ikinci makâlemizde Harb-i Umûmî'nin i'lâni ile beraber Mekke Şerîfi Hüseyin bin Ali ile uyuşarak ve bunu dahi diğer gibi satın alarak ne gibi makâsid altında, İslâmiyet'in ve yegâne İslâm hükümeti olan Hükûmet-i Osmaniye'nin harâbîsi için nasıl bir âlet olarak kullanmış olduğunu ïzâh etmiş idik. Bugünkü makâlemizde de târîhi ta'kîb ederek bütün bu istihzâratın ne gibi âkibetler ve netîceler tevlîd ettiğini tedkik edeceğiz.

Ma'lûmdur ki Hüseyin bin Ali Harb-i Umûmî'nin daha ilk senelerinde İngiltere'den aldığı silâh ile, mühimmât ile, para ile bedevîleri, aşâiri techîz ve oğulları Faysal, Nâsır ve sâirenin kumandası altına vaz' ederek o zaman İngilizlerle Sina cebhesinde harb eden Türkiye'ye karşı bu kuvvetleri sevketmişti. Bu kuvvetler, İngilizlerle birlikte aynı saf dâhilinde arbâr ettiler gibi arka ve bâzen ön hatlarında dindaşları için en çirkin ve en câniyâne taarruzlarda bulunmak gibi bir dereke-i pestîye düşmüştür. Filistin'de ve Suriye'de Hüseyin bin Ali kuvvetlerinin her hâlse İngiliz harekât-ı askeriyyesini fevkâlâde teshîl etmiş ve bi'n-netîce bu koca İslâm ülkelerinin, Salîbîlerin dest-i esaretlerine girmelerine sebebiyet vermiş oldukları târîhin dâimâ tıksinerek yâd edeceğî hakikatlerdendir.

[107] Filistin ve Suriye bu İngiliz-Şerîf muhtelit ordu tarafından işgâl edildiği zaman bu kita'âtın dâhil ülkelerinde Hicaz'ın ihtiârâ ettiği Arab bayrağı mevâki-i resmiyye üzerinde dikiliyor ve Kudüs, Ma'ân, Ummân, Der'â, ve en sonra Şam, Beyrut, Sayda, Trablusşam'da dahi bu bayrağın temevvüçât-ı kâzibesi, harîs müfritlerin gözlerinde ra'seler vücûda getiriyordu.

Hâlbuki pek az bir zaman geçmiş idi ki Suriye ve Filistin kitâsının İngiltere ile Fransa arasında taksîmi keyfiyeti bir netîceye rabt edilmiş ve Akka'nın şîmâlinde bulunan Zeyb (Zîb) mintikasından i'tibâren şarka doğru çekilecek bir hatt-ı ufkîn şîmâlinde kalan sâha Fransa'ya, cenûbda bulunan aksâm ise İngiltere'ye terk olunması aralarında takarrur etmiş idi.

Bu ittifâk te'sîriyledir ki artık bu iki mintikayı isti'mâr, istimlâk her ne ise ârzû ettikleri ve mehâretlerinin iktizâ ettiği vechile idâre olunması esâsi vaz' edilince evvel-emirde Fransa'nın hissesine düşen arâzîde "Emir Fay-

sal" derd ve belâsı vardı. Haleb'de "Emîr Nâsîr" bulunuyordu. Buna mukâbil İngiltere'nin hissesine düşen aksâmda kısmen Faysal'ın nüfûzu altında bulunan aksâm bulunmakla beraber bunlar Şam, Hama, Humus, Haleb ilh... gibi sâhalar derecesinde bâriz değildir. İngiltere, Fransa'ya bu harîs emiri devr etmekle de her zaman entrikacılıktaki mehâretini bi'l-fi'l ve bir kere daha isbât etmiş bulunuyordu.

Binâenaleyh Fransa hükümeti için yapılacak ilk şey, atılacak il adım bir sebeb, bir bahâne, her ne ise bir sâik ihdâs ederek Faysal'ı aşırmak. Nitekim böyle de olmuþtu. Faysal'ı Suriye'den çıkarmamak, dâimâ orada o mintikada dahi İngiltere'nin elinde, başkasının, Fransızların zararına olarak bir âlet bulundurmak isteyen İngiltere'nin bütün teþebbüsâtına ve müdâfaalarına rağmen Faysal Suriye'den atılmıştı.

Diþer taraftan Irak'ta birkaç seneden beri Hüseyin bin Ali'nin diþer oðlu Emîr Abdullah bulunuyordu. Emîr Abdullah Irak'ta nüfûz sâhibi olmamak, olamamak için İngiltere elinden geldiği kadar gayret etti. Irak'ta aleyhindeki cereyânları şiddetle tahrîk etti. Gazeteler uzun makâleler yazdılar. Nihâyet kendi menâfii icâbindan olduğundan bahs edilerek Irak'tan Emîr Abdullah dahi İngilizler tarafından çekilmişti.

Bütün bu hâdiselerin Hüseyin bin Ali nezdinde tevlîd ettiği te'sîrât pek basit bir şekilde kendini gösteriyordu. Ve anlıyordu ki Harb-i Umûmî'nin ilk senelerinde kendisiyle muâhede akd eden İngiltere hükümeti kendisini aldatmıştı. Evvelce bütün Arab ülkelerinde kendi mahdûmları Faysal, Abdullah, Nâsîr'i birer yere yerlestirmek ve bunların vücûda getirecekleri hükümetlerin riyâset-i umûmiyyesini, şehînşâhlığını Hüseyin bin Ali'ye takdîm etmek gibi mevcûd bir va'din ifâ edilmediğini, artık vukûât kendisini gösteriyordu.

Bu i'tibârla Hicaz hükümeti ile Î'tilâfcilar arasında daha ilk adımda derin bir ihtilâf vûcûda gelmişti. Bu ihtilâfin hüsn-i sûretle ber-taraf edilmesi için Faysal ve rüfekâsi Avrupa ile Arabistan arasında âdetâ mekik dokudular. Hâlbuki henüz va'dlerinin cârî olduğu senelerde Faysal başına ba'zi müfritleri toplayarak Arabların genç halâskâri sıfat ve salâhiyetini takınmaya başlamıştı. Sonra Faysal harîs idi, müteşebbis idi, etrâfında da gürültücü, harîs bir kitle daha vardı. Gerek Hüseyin ibn Ali'nin adem-i memnûniyeti ile beraber Faysal ve Faysalcılar bu i'tibârla, kurnaz İngiltere için gayr-ı kâbil-i ihmâl birer kemiyet ve hatta keyfiyyet degildiler.

Husûsiyle İngiltere Irak'ta kuvvetli bir muhâlefetin kendi aleyhinde şiddetle büyüdüðünü görüyor, Irak aşâir ve kabâiliyle, Irak ahâlîsiyle harb ediyordu. Bu kit'anın teskîni zarûrî idi. bu kit'aya döktüğü altınlara bir had

ta'yîn etmek icâb ediyordu. Sonra diþer taraftan Filistin kit'asının vaziyet-i siyâsiyyesi dahi iyi bir manzara irâe etmiyordu. Filistin'in şark ve şark-ı cenûbî cihetleri kâmilien urbân ile muhât olduğu için bu ülkenin müstakbelde müsterîh bir şekilde isti'mâri bu şerâit ve bu vaziyet altında kâbil olamayacaktı.

Bunlardan mâ'adâ bir de İngiltere'nin başına Fransa'nın nüfûzu ve Fransa rekâbeti mes'elesi çıkmıştı. Suriye ve Filistin'de zâhiren parçalarını ayırmış olan İngiltere ve Fransa hakikatte birbirlerine karşı hoş bir meslek ta'kîb etmiyorlardı. Bunda İngiltere'nin büyük bir dahli vardı. Zîrâ Suriye gibi bir mintakada Fransa'nın arkadaşlığınıaslâ çekemiyordu.

İste bu esbâb sâikasıyladır ki İngiltere çâr nâ-çâr hafif bir zararı ihtiyâr ile Faysal'ı Irak'ın idâresi başına getirdi. Emîr Abdullah'ı da mâ-verâ-yî eþ-Şeri'a arâzisinin başına. İngiltere buna karâr vermekle sâbit ve sarîh menfaatler te'mîn edeceğini düşünüyordu:

1- Hüseyin ibn Ali'nin oğullarından herbirini birer ülkenin idâresine getirmekle gûyâ va'dini ifâ etmiş oluyordu. Ve bu sûretle Versay Muâhedenâmesi'ni Hüseyin'e imzâ ve kabûl ettirebilecekti.

2- Irak'ta âsâyiþi te'mîn ve zâhiren Iraklıların istiklâl ârzularını gûyâ bu vâsita ile te'mîn etmiş olacaktı.

3- Filistin'de bâdiyelerden gelmesi melhûz olan urbân hâmûmlarına [108] karşı Emîr Abdullah'ı Şarkî Ürdün emîri yapmakla Filistin'in emniyeti, her türlü tecâvüzlere karşı masûn bulundurulmuş oluyordu.

4- İngiltere bu zâhirî Arab hükümetlerini ihdâs etmekle İngiltere'nin Arabların dostu olduğu fikrini telkin edecek ve bir müddet için olsun Cezîretü'l-Arab'daki mesâilin seyrini tevkif edecek ve bu sâyede İngiltere için daha esâslı ba'zi hayatî mesâilin halline doğru yürünecekti.

5- Doðrudan doğruya kendisiyle mücâdele-i siyâsiyyeye giren Fransa hükümetini Suriye'de râhat bırakmamak ve başına bir taraftan Faysalcı diþer taraftan Emîr Abdullahçı ve Şerîfcî propaganda ihtiyârını musallat ederek ve Suriye'de ona tarafdâr ba'zi şahsiyetleri onlar vâsitasıyla alevlendirerek dâimâ rahatsız edecektil.

İste bütün bu menfaatler sâikasıyla İngiltere bu tarz ve bu şekil idâreyi kabûl etmiş idi. Bunlar esâsen elde birer oyuncak idiler, birer çocuk gibi idiler. Ne zaman akilları başlarına gelir de İngiltere için bir tehlike hâlini almaya başlarsa o zaman yanağına bir şamar attıktan sonra kulağından tutup fırlatmak, atmak işten bile degildi. Binâenaleyh bu vâsitalar, bu hükümdârcıklar dileğini ağızlarına kor, bir uþak gibi, bir emirber neferi gibi İngiltere'nin emrine âmâde olarak otururdu. O zaman

işler yolunda gider, İngiltere hakiki gäyelerine sessiz eriştirdi. Veyâhûd aksi husûle gelirdi, o zaman da başka tedâbîre tevessül olunurdu.

İngiltere bu tarz düşüncesinde belki pek haklı idi. Fakat bu düşüncesi için hiç olmazsa beş, on senelik bir zaman tahmîn ediyordu. Yani hiç olmazsa beş sene geçmişmedikçe planının mâhiyetinin anlaşılmayacağını Ingiltere zannediyordu.

Hâlbuki onun bu planı çabucak anlaşılmıştı. Hicaz hükümdârı olan Hüseyin ibn Ali nüfûz ve salâhiyet i'tibâriyla nasıl sıfra'l-yed çıktılığını günden güne anlıyordu. Emîr Abdullah bâdiyelere gömülmüş basit bir âletten ibâretti. Faysal Irak'ta muayyen günleri imrâra me'mûr bir hâlde bulunuyordu. Cümlesinin vaziyeti mübhêm, meşkûk ve müşevveşti.

Cümlesi sözde hükümdâr idiler, fakat hakikatte hiçbir şey degildiler. Zîrâ Ingiltere Irak ve Filistin üzerine, Fransa ise Suriye üzerine mandasını i'lân etmiş idiler. Onlar muayyen bir program dâhilinde yavaş yavaş şerâit ve sevâik-i hâziradan a'zamî istifâdeler te'mîn etmek sûretille bu ülkeleri benimseyecek bir tarîkte yürüyorlardı.

Ya kendileri... Kendileri bir hiç idiler, nihâyet birer âlet idiler. Hatta Hicâz hükümdârı bile ıssız vâridâtsız bir sâhada boğulmaya mahkûm bulunuyordu. O hâlde bunun sonu ne olacaktı. Şerîf ve şerîfzâdeler uzun uzadıya düşündüler, tarafdarları da düşündüler. Nihâyet Ingiltere ile doğrudan doğruya mücâdeleye atılmaya mecbûr kaldılar. Zîrâ kurdukları hülyâlar kendilerini tamâmiyla teshîr etmiş idi. Onlar tasavvuran her şey, her şey olmuşlardı. Binâenaleyh bundan sonra da ne yapıp yapıp Ingiltere'yi emellerine râm etmek için uğraşmak lâzımdı.

Ingiltere bunların bu tasavvurunu derhâl anlamış idi. Zîrâ bir kere Hicaz hükümdârı Hüseyin apaçık kendisine kafa tutuyordu. Kolonel Lavrence'i birkaç kere Hüseyin nezdine i'zâm ettiği hâlde Versay Muâhedenâmesi'ni kendisine imzâ ettirememiş ve nihâyet senevî seksen bin liralık tahsîsâtını kesmeye mecbûr kalmıştı.

İngiltere, Hicaz kralının bu sûretle tahsîsâtını kesmekle yine bir şey te'mîn edememiş idi. Zîrâ Hicaz kralı hırsını para mesâilinden yüksek bir dereceye çıkarmış idi. Ingiltere tekrâr Kolonel Lavrance'i bir mümessil olarak Hüseyin bin Ali'nin nezdine gönderdi. İknâ' etmek istedi. Yine muvaffak olamadı.

Hâlbuki diğer taraftan Ingiltere İstanbul'u taht-ı işgâlinde ve asıl Osmanlı Halîfesi'ni kendi elinde bulunduruyordu. Bir taraftan da ne Arabistan'da, ne de diğer İslâm ülkelerinde Hüseyin ibn Ali'nin hiçbir mevkî'i siyâsî ve dinî hiçbir nüfûz ve te'sîri bulunmuyordu. Versay Muâhedesî'ni Ingiltere kendisine imzâ ettirememiştir. Faysal Irak efkârını Ingiltere'nin aleyhinde gizlidenden gizliye teşvîk ediyor, Filistin'de Arab milliyetperverleri zâhiren Yahudiler ve hakikatte Ingiliz idâresi aleyhinde mücâdelede bulunuyordu.

Bunun içindir ki Ingiltere de hemen tedâbîr-i zecriyyeye koyulmaya başladı. Avam Kamarası'nın bir celsesında ifşâ edildiği vechile Hüseyin ibn Ali'ye Ingiltere tarafından verilen senevî seksen bin liralık tahsîsât keşilmiştir (ki bunun tâfsîlâtı 2 Mart târihli *Times* gazetesinde dahi münhericdir.) Bütün âlem-i İslâm asıl meşrû' olan Halîfe'ye nigehbân oluyordu. Binâenaleyh Şerîf Hüseyin ibn Ali'ye bundan sonra da yüz vermek, nâzını çekmek Ingiltere için zarûrî bir şey değildi. Nihâyet olsa olsa Cezîretü'l-Arab'da mevkîinden kısmen istifâde ederek onun vâsıtasyyla Cezîretü'l-Arab'ı istimlâk ihtimâli bulunacaktı. Bu ihtimâlin de artık bir kıymeti olmayacağını bî'l-hâssa vukûât-ı ahîre ve son vaziyetler pek bâriz olarak gösteriyordu.

O hâlde Ingiltere için yapılacak bir şey kalmış idi. Eski ihtiyâtlara mürâcaatla Cezîretü'l-Arab'da bulunan diğer nüfûzlu kuvvetlerden ve elinde bulundurduğu kuvvetlerden istifâde ile bu âsî, bu dik kafalı Şerîf'i ve şerîfzâdeleri bi raz sarsmak ve nihâyet pes dedirtmek.

(Mâ-bâ'di var)

(Bayram münâsebetiyle Sebilürreşâd gelecek hafta intîşâr etmeyecektir)

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

08 Haziran 1922

12 Şevval 1340

Perşembe

08 Haziran 1338

Cild: 20 - Aded: 504

Mündericât:

Esrâr-ı Kur'ân

(وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ...) Âyet-i kerîmesinin tefsîri – Kitâbullâh'ı arkalarına atarak bâtil putlara tapanlar – Kur'ân-ı Kerîm'in tekfîr ettiği insan şeytânları – Hârût-Mârût kîssası hakkında ba'zı müfessirlerin yanlış fikirleri – Mes'elenin hakikati – Nazm-ı Celîl'in ma'nâ-yı sahîhi.

Şeyh Abdülaziz Çavuş

Müslümanlık'ta Ahlâk ve İctimâiyât

Ahlâkin esâsi dindir – Sîrf akıl üzerine müesses ahlâk umûm beşeriyet için vâcibü'l-ittibâ' olamaz – İslâm ahlâk-ı dînidir – İslâmîyet'in ahlâka verdiği ehemmiyet-i azîme – Ahlâkı dinden başka esâslara istinâd ettirmek isteyen mesâlik-i felsefiyye – Felsefenin ahlâk için keşf eylediği mebâdîyi İslâm ihmâl etmemiştir – İhtiyâr ve irâde-i cüz'îyye – Kader'e îmân mes'elesi – İslâm'da mes'ûliyet mebde'i – Hıristiyanlık'taki "ma'siyet-i asliyye" nazariyesini İslâm reddeder – Peygamber bile mes'ûldür – Kânûn-ı Esâsî'de halîfenin gayr-ı mes'ûl addedilmesi Müslümanlığa mugâyir bir kâidedir –

Hind Hilâfet Komitesi'nin Mühim Beyânnâmesi

İngilizlerin va'dleri hilâfîna hareketleri – Ingilizlerin Yunan tarafdaârlığı – Yunanlıların ikâ' ettipleri mezâlim – Gelibolu ve Edirne'nin terkini Hindliler kabûl edemez – Halife'nin hâmî-i dîn olması Hindlilerce esâstır – Tazmînât Yunânîlere değil, Hindlilere verilmek îcâb eder – Hindistan âlem-i İslâm'ın tamâmiyetini kendi da'vâsı olarak kabûl etmiştir – Boğazlar, ekalliyetler, kapitülasyonlar mes'elelerinde müttefikler şerâitinin hiçbirisini Hindistan kabûl edemez – – Ingilizler maksadını açıktan açığa söylemiyorlar.

Din Edebiyatı

Eski edebiyâtımızdaki büyük boşluk – Minâresiz, minbersiz Kur'ân'sız edebiyât – Ziya Paşa ile Mehmed Âkif Bey'in heyecanlı dînî şiirleri.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[110]

ESRAR-I KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ¹)

Şu âyet-i kerîme gösteriyor ki ehl-i kitap Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine Tevrat ile tebliğ buyurduğu ahkâm ve hakâyıkın mâhiyetlerine muttalî' oldukları hâlde onları bilmeymiş, anlamış olmamış gibi arkalarına atıyorlar. Hiç gözleri önünde bulundurmuyorlar. Bunların inkârları ve küfürlerinde ifrâtları yalnız İsa ve Muhammed aleyhime's-selâma nâzil olan vahye hâs değildir. Ellerindeki Tevrat'ın âyâtını te'yîd ve tasdîk eden âyât-ı Kur'âniyyeyi de inkâr ediyorlar ve inkârları ilimleri lâhik olmayan mesâil hudûdunda kalmıyor. Bilakis bildiklerini de münkir oluyorlar. Güyâ bütün kuvve-i müdrikeleri kendilerinden nez' olunmuş da en celî hakîkatleri bile bilmekten, anlamaktan âciz bulunuyorlar.

Evet, Kitâbullâh'ı arkalarına atarak birtakım şerrâr-ı nâs tarafından "Hazret-i Süleyman'ın o mülk ve saltanatı ancak sihir ile, efsûn ile, kehânetle elde ettiğine" dâir ortaya çıkarılan yalanlara kapılıyorlar.

Muhammed bin İshak bin Yesâr şöyle söylüyor: "Şeytânlar –yani insan sûretindeki şeytânlar- Hazret-i Süleyman'ın vefâtından haberdâr olunca "Kim şöyle şöyledir maksadı elde etmek isterse şu ve şu efsûnları okusun" gibi birçok şeyle yazarak ve bunları tertîb ve tasnîf ederek bundan bir sihîrnâme vücûda getirdiler ve üzerini hâtem-i Süleyman ile mühürleyip tepesine "Âsaf bin Berhiya'nın mülk-i Süleyman bin Davud'a yazmış olduğu künûz-i ilm ü ma'rifettir" ibâresini yazarak Hazret-i Süleyman'ın kürsüsünün altına koydular. Bir zaman sonra bu sihîrnâme meydâna çıkışınca "Süleyman'ın mülk ve saltanatı ancak şu nâmene ta'rîf edilen sihir sâyesinde imîş" diyerek mündericâtını öğrendiler ve herkese öğrettiler. Hakikat, Yahudiler arasında zuhûr eden sâhirler kadar başka milletlerde sâhir zuhûr etmemiştir. Vaktâ ki Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Süleyman ibn Davud'un nebî-i mürsel olduğu hakkındaki âyet-i Kur'âniyyeyi tebliğ buyurdu, Medîne'deki Yahudiler "Ne şaşılacak şey! Muhammed, Davud'un oğlunu nebî zannediyor. Vallâhi o (yani Süleyman) sâhirden başka bir şey degildi." demeye başladilar. İşte bunun üzerine (وابَّئُوا مَا تَنْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ²) âyet-i kerîmesi nâzil oldu."

Müfessirler burada öyle birtakım hadîsler, rivâyetler, isnâdlar serd etmişlerdir ki şayed bu sûretle Kur'ân'a

ve İslâm'a îkâ' etmiş oldukları fenâlikleri bilmış olaydilar hiçbirşey yapmaksızın kalemlerini kırarlardı.

Onların bu âsâr ve isnâdâti serd için ilzâm ettikleri tarîkler yirmiden fazladır ki Kâdî İyâz cümlesini inkâr ediyor.* Ve "Hârût-Mârût kıssasına âid olmak üzere müverrihlerle müfessirlerin nakil ve rivâyet etmiş oldukları haberlere dâir Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizden sahîh, gayr-ı sahîh hiçbir şey vârid olmamıştır. Sonra bu mes'ele kiyâs ile anlaşılacak mesâilden de değildir" diyor.

Bahr'da da: "Bu hikâye baştan aşağı uydurmadır, hiçbir tarafı sahîh değildir. Kezâlik Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in yâhûd İbn Ömer'in Zühre yıldızına la'net etmiş olduğu da sahîh değildir" deniyor. İmâm Râzî bu husûstaki rivâyeti zikr ettikten sonra "fâsiddir, merdûddur, gayr-ı menküldür" hükmünü veriyor.

Şîhâb-ı Irakî diyor ki: "Hârût ile Mârût'un hatâları yüzünden Zühre ile beraber tekzîb edilen iki melek olduğuna i'tikâd etmek küfürdür, zîrâ melekler ma'sûmdurlar. Emr-i İlâhîye karşı isyândan münezzehdirlər. Taraf-ı Bârî'den ne ile me'mûr iseler onu ifâ ederler. İbâdet-i sübâniyyeden ne istikbâr ederler, ne yorulurlar. Gece gündüz tesbîh ederler. Hiç fütûr bilmezler. Zühre'ye gelince Cenâb-ı Hakk'ın semâvât ve zemîni halk ettiği zaman ne ise yine odur. Bu yıldızın Hârût ile Mârût'a kız şeklinde temessûl etmesi akla siğar şey değildir."

Âlûsî diyor ki: "Muhakkikinden ba'zları bu husûsta rivâyet olunan şeylerin Yahudilerin sözlerini hikâyeden ibâret olup hadd-i zâtında bâtil ve tamâmiyla sihhatten ârî olduğunu söylüyorlar. Ve mes'elenin nefsi'l-emrde butlânı İbn Abbas veya başkasından rivâyet olunmasının sihhatine münâfiğ değildir. Zîrâ bu sûretle mes'ele sünnet ve hadisten olmayıp Yahudilerin söylemiş oldukları şeylerin hikâyesinden ibâret oluyor."

Âlûsî daha sonra diyor ki: "Bu hikâyenin nefsi'l-emrde sihhatine kâil olarak zâhirine haml eden büyük bir hatâ işlemiş ve râyet-i İslâm'ı ser-nigûn edecek, düşmenân-ı dînin başlarını kaldıracak yaman bir kapı açmış olur."

Yukarıdan beri serd ettiğimiz sözlerden anlaşılır ki Hârût ile Mârût lâmin fethiyle iki melek degillerdi. Nitekim İbn Abbas, Hasan, Ebu'l-Esved ve Dahhâk kırâeti bunu te'yîd eder. Lâmin kesriyle melik idiler, feth-i lâm ile kırâet kesr ile kırâet üzerine mahmûldür. Ulemâdan bir kısmı da diyor ki: Bunlar basbayağı iki adam idiler. [111] Melek tesmiye olunmaları nâsa karşı izhâr etmekte oldukları salahîn kemâli i'tibâriyla idi.** Hasan: Bun-

¹ Bakara Sûresi, 2/99-102.

² Bakara Sûresi, 2/102.

* Tefsîr-i Âlûsî, Cüz 1, s. 279.

** Tefsîr-i Âlûsî, Cüz 1, s. 280.

lar Bâbil-i Irak'ta iki alc idiler, diyor. (Alc: Kavî, iri, yâhûd küffardan biri demektir.)

Sözün hulâsası Hârût ile Mârût iki adamdı. Bunlar Irak'taki Babil'de, yâhûd başka bir Babil'de kemâl-i salâh ve istikametle ortaya çıktılar. Muhîtlarindeki halkı tamâmiyla kendilerine bend ederek i'timâdlarından, muhabbetlerinden emîn olunca onlara sihir ve kerâmet ta'lîmine başladılar. Bunlar inde'n-nâs hâiz oldukları mertebeyi gâib etmemek için sihir ve kehânete dâir bir şey ta'lîm ederken "ۚإِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكُفُّرْ"³ = Bizler sizin için bir vesîle-i imtihân ve ibtilâyiz. Sakın bu söylediklerimizi tatbîk sûretiyle kûfre girmeyiniz" derlerdi. Maksadları kendilerini dinleyenlerin kalbinde bu hîle ve desâise bir şüphe uyandırmamak ve ortaya attıkları yalanlarla dolanlarla bir kat daha menfaat ve ihtirâs te'mîn etmekti. Nâs bunlara cânib-i Hak'tan vahiy ve ilhâm tarîkiyle sihir nâzil olduğuna inanıyorlardı. Nitekim yukarıda zikr ettiğimiz Mosikar Erciyanos kissası da bu kabildendir.

Hârût'la Mârût'un emsâli her zamanda ve her mekânda mevcûd ve mer'îdir. Kemâl-i istikâmet gösternenlerle sulehâ-yı nâsa melek tesmiyesine gelince bu ehl-i kitâbın öteden beri âdetidir. Nasrânîleri işitiriz ki bir âdemî istikâmet ve salâh ile medihde ileri gittikleri zaman "melâk" derler ki melek demektir. Binâenaleyh⁴ وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بَابٍِ Nazm-i celîlinin ma'nâsı şudur: Yahûdîler Kitâbullâh'ı arkalarında bırakıltır da Bâbil'de halka sihir ta'lîm eden ve "Bu öğrendiğiniz envâ'-ı sihri tatbîk ederek kûfre düşmeyiniz. Çünkü biz ancak vesîle-i ibtilâ ve imtihânız" diyen iki racûl-i sâlihe vahyedildiği mervî şeylere tâbi oldular.

Bu kabîl şeyleri kütüb-i kadîme ve cedîdede görüyorum. Yunan-ı kadîm târihinde kevâkib ve sâireye hayır ve şerr-i ilâhî dendîgi ve bunların birçok hikâyeleri bulunduğu cümlemezce ma'lûmdur. Frenklerin mitoloji dedikleri esâtîr bu husûsta pek çok ma'lûmât verir.

Kur'an-ı Kerîm'in tekfîr ettiği ancak o şeyâtîn-i insîdir ki nâsa sihir ta'lîm ederler. Zîrâ bu sihir birtakım riyâzâti ve cinlere yâhûd nûfûs-i felekiyye ve kevâkibe karşı münâcâti ve hayır yâhûd şer tanılan ba'zi ervâha tazarru'âti istilzâm eder ki cümlesi Allah'dan başkasına ibâdeti tazammun etmek i'tibâriyla şirktir.

Maamâfih gerek sihir mes'elesine, gerek Hârût-Mârût kissasına âid olmak üzere müstakîl fasîllar yazacağınız. Hakikati ve sünnet-i sahîhayı arayanlar istediklerini orada bulacaklardır.

Şeyh Abdülaziz Çavuş

³ Bakara Sûresi, 2/102.

⁴ Bakara Sûresi, 2/102.

DÖRDÜNCÜ MUSÂHABE

Efâzîl-ı ulemâmîzdan Şer'iyye Vekâleti Tedrîsât Müdür-i Umûmîsi Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından Dârulmuallimîn konferans salonunda verilen dördüncü musâhabenin hulâsasıdır:

Efendiler, hatırlardadır ki musâhabelerime başlarken Müslümanlığın fitri ve tabîî bir din olduğunu ve bunu îzâh ve isbât edebilmek için İslâm'ın i'tikâdiyâtını, ahlâkiyât ve ictimâiyâtını tedkîk etmek lâzım geldiğini söylemiştim. Geçen musâhabelerimde İslâm'ın erkân-ı i'tikâdiyyesini tedkîk ve mukâyese ederek i'tikâdât-ı İslâmîyede hilâf-ı akıl ve gayr-ı tabîî bir esâsın bulunmadığını göstermeye çalıştım. Bu musâhabemde de ahlâk ve ictimâiyât i'tibâriyla mukâyese yapmak istiyorum.

Efendiler, hiç şüphe etmemek lâzımdır ki insanı derecât-ı tekâmûle sevk edecek, akvâmi evc-i saâdet ve terakkiye îsâl edecek ancak kavânîn-i ahlâkiyyedir. Hayât-ı beşeri tanzîm eden mu'âmelâtın kavânîn-i nâzîmesini insanlara ilk ta'lîm eden din olduğu gibi kavâid-i ahlâkiyyeyi ta'lîm eden de yine dindir, vahy-i ilâhîdir. Her dinin erkân-ı esâsiyyesinden biri de kavâid-i ahlâkiyyedir. Târih-i beşerin her sahîfesi bize gösteriyor ki havâs ve avâmî hayran eden faziletlerin edvâr-ı inkişâfi, dâimâ akide ve imâmin kuvvetli olduğu zamanlara tesâdîf etmiştir. Kalblerde imânin gevşemeye başladığı devirlerde ise rezâil ve kabâyihin cem'iyete nasıl hükümrân olduğu herkesin ma'lûmudur. Kalblerde din duygusunun, mes'ûliyet-i uhreviyye fikrinin kuvvetli bir sûrette yaşadığı devirlerde pek ziyâde inkişâf etmiş olan fezâil, bu i'tikâdların gevşemeye başladığı zamanlarda dûçâr-ı za'af olmuş ve maa't-teessûf rezâil ve kabâyih alabildigine teammûm etmiştir. Demek oluyor ki kavânîn-i ahlâkiyye dinden doğuyor. Ahlâkî telkin eden dindir. Din olmadıkça ahlâk da yoktur. Bunun içindir ki kavâid-i ahlâkiyye hangi kavimde matlûb olan derece-i saâdeti tekeffülden kâsîr kalmış ise bu cihetteki noksâni o kavmin ukalâsı, felâsifesi ikmâle çalışmıştır. Fakat şurasını da hatirdan çıkarmamak lâzımdır ki din üzerine müesses olmayıp da sîrf akıl üzerine müstenid bulunan kavâid-i ahlâkiyye, ekseriyet-i azîme-i beşeriyet için hiçbir vakit vâcibü'l-ittibâ' olamaz. [112] Çünkü ne menba'ı, ne müeyyidesi i'tibâriyla kudsî ve lâ-yeteğayyer bir mâhiyeti hâiz değildir. Şu hâlde efendiler, beşeriyeti evc-i saâdet ve terakkiye îsâl etmek şânından olan kavâid ve kavânîn-i ahlâkiyye hangi dinde daha ziyâde ve daha sarîh ve esâslı ise o din tabîîdir, fitrîdir, umûmîdir.

Efendiler, bu nokta-i nazardan tedkîk ettiğimiz vakit yine görürüz ki hakikaten tabîî, fitri ve umûmî olmak vasfinı ancak dîn-i İslâm hâizdir. Beşeriyete ta'lîm eylediği

kavâid ve kavânîn-i ahlâkiyye i'tibâriyle de Müslümanlık bir dîn-i fitrîdir, bir dîn-i tabîîdir, bir dîn-i umûmîdir. Çünkü Müslümanlık demek ahlâk demektir. Dîn-i İslâm'daki hikmet-i ameliyyenin muhtevî olduğu tafsîlât, her munsif müdekkiki hayretlere ilkâ edecek derecede çoktur.

Her munsif müdekkik bilâ-tereddiûd, hükümeder ki dîn-i İslâm, hakikaten bir dîn-i ahlâktır. Bütün maksad ve gâyesi ahlâk-ı beşerin en yüksek mertebelere çıkmışdır. Müslümanlığın ahlâka ne derece ehemmiyet verdiği Hazret-i Peygamber hakkında en büyük senâ ve ta'zîm olarak vârid olan "وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ" (Şübhesiz sen, mehâsin-i ahlâkin' pek büyük bir mertebe-i âliyeyesini hâizsin" âyet-i kerîmesiyle) = Ben ancak mekârim-i ahlâki tamâmlamak için ba's olundum" hadîs-i şerîfinden pek vâzih olarak anlaşılmaktadır.

Efendiler, ahlâkin dîn-i İslâm'da ne derece mühim bir mevkii olduğunu gösteren daha pek çok âyât-ı kerîme, binlerce ehâdîs-i şerîfe vardır. Bir gün Hazret-i Peygamber efendimizin huzûr-ı âflarinde bir kadın mevzû'-i bahs olur; her gün oruc tuttuğu, bütün gece namaz kıldığı ve fakat ahlâki fenâ olup diliyle komşularına ezâ verdiği söylenir. Buna karşı Hazret-i Peygamber efendimiz: "O kadında hayır yoktur, ehl-i cehennemdir" cevâbını verir. Buradan da anlaşılır ki Müslümanlık'ta ahlâk en büyük ibâdet makâmında ve belki de ondan daha mühim bir mevkidedir.

Efendiler, size bu bâbda birkaç hadîs-i şerîf daha söylemek isterim. Dikkat ederseniz İslâm'da ahlâka verilen ehemmiyeti anlamakta güçlük çekmezseniz:

ان المسلم المسددليدرك درجة الصوام القوام بحسن خلقه وكرمه () 1- ضربته شبهه yok ki istikâmet üzere bulunan bir müslüman, hüsn-i ahlâki ve kerem-i seciyesi sâyesinde dâimî savm ve salât ile meşgûl olan kimsenin derecesini bulur."

ان العبد ليبلغ بحسن خلقه عظيم درجات الآخرة وشرف المنازل () 2- وانه ضعيف العبادة وانه ليبلغ بسوء خلقه اسفل درك جهنم وانه لاعبد شبهه yok ki bir kul ibâdâtı az olduğu hâlde hüsn-i ahlâki sâyesinde derecât-ı âhiretin en büyüklerine ve menâzil-i âhiretin en yükseklerine nâil olur. Sû-i ahlâki sebebiyle de âbidler zümresinden ma'dûd iken cehennemin en aşağı derekâtını bulur."

سوء الخلق يفسد العمل كما يفسد الخل العسل وحسن الخلق ليذيب () 3- الخطيبة كماتذب الشمس الجليد Sirke bali nasıl ifsâd edip bozarsa sù-i ahlâk da ameli öylece fesâd eder. Güneş buzu nasıl eritirse, hüsn-i ahlâk da günâhları öylece eritir."

⁵ Kalem Sûresi, 68/4.

الايمان بضم وسبعون شعبة فاصلها قول لا اله الا الله وادناها اماطة) " 4- (الاذى عن الطريق والحياة شعبة من الايمان Îmân yetmiş bu kadar şu'be (nevi')dir. Efdali Lâ ilâhe illâllâh demektir. Ednâsı güzergâh-ı nâstan ezâ verecek bir şeyi ref' etmek tir. Hayâ da imânın bir şu'besidir."

والذى نفسى بيده لا يؤمن عبدحتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه من () 5- Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah-ı azîmü's-şâna kasem ederim ki hiçbir kul kendi nefsi için istediği hayatı Müslüman kardeşi için de istemedikçe imân etmiş olmaz."

6- "Bir kimsenin kalbi diliyle beraber, dili de kalbi ile beraber olup sözü işine muhâlif olmaktan kurtulmadıkça komşusu şerrinden emîn olmadıkça mü'min olmaz"

Efendiler, burada ancak binde birini hatırlayabildiğim ehâdîs-i şerîfe ve âyât-ı kerîmeden vâzihan anlıyoruz ki Müslümanlık'ta vezâif-i insâniyye ve hukük-i ahlâkiyye, imân ile, evâmir-i dîniyye ile mümtezicidir. Bunları yek-diğerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Hiçbir emr-i ahlâki yoktur ki emr-i dinî ve imânî olmasın! Bir amel-i lisânî olan "lâ ilâhe illâllâh" kelime-i tayyibesini söylemek nasıl imândan bir cüz'-i mühim ise, güzergâh-ı nâstan eziyet verecek bir şeyi kaldırıp bir kenara atmak da imândan bir cüz'dür. Dini iyi bilen bir müslüman namazını, orucunu, zekâtını, haccını nasıl bir vazife-i dîniyye olarak tanırsa, muhâfaza-i sıhhatını, âilesini infâk etmemi, komşusunu incitmeyi, ebnâ-yi nev'ine güler yüz göstermeyi, onlara elden gelen yardımدا bulunmayı da birer vazife-i dîniyye olmak üzere beller. Bir müslümanın nazarında katl-i nefş, içki, kumar, zinâ, tecâvüzât-ı lisâniyye, sirkat ve gasb-ı emvâl nasıl birer ma'siyet ise, giybet etmek, lüzumsuz yere dedikodu yapmak, sıhhatine muzır bir şeyi yemek, edeb ve terbiyeye muhâlif etvâr ile haysiyetini lekedâr etmek de ma'siyettir, harâmdir.

El-hâsil, efendiler, dîn-i İslâm, insana yalnız Allah'ına karşı mükellef olduğu vezâif-i taabbüdiyyesini ta'lîm etmekle kalmıyor. Dünyâ ve âhiretimiz [113] için muhtâc olduğumuz şeylerin her türlü inceliklerini de bize öğretiyor. Bir vazife-i taabbüdiyye olan namaz ile orucun yanısında dâimâ ebnâ-yi nev'imizle muvâsâtı da emreder. Kavânîn-i medeniyyemizin icrâ-yı ahkâmı da vezâif-i şâhsiyemiz akla durgunluk verecek teferru'ât ve tafsîlât ile ta'yîn edilmiştir. Ahvâl-i şâhsiyemiz için esâslı kâideler vaz' olunmuştur. Efrâd-ı âilenin, zevçeynin, komşuların, ehibbânın yek-diğere karşı hukük ve vezâifi bütün incelikleriyle teşrif edilmiştir. Bunların

* Bu husûsta fazla tafsîlât almak isteyenler "Dinî Dersler" nâmındaki eser-i âcizînin birinci ve üçüncü kitaplarına mürâcaat etmeleri lazımdır..

hepsi ya bir âyet yâhûd bir sünnetle takrîr buyurulduğu cihetle bunlar birer vazîfe-i dîniyye olarak telakkî olunur.

Efendiler, şimdi hakka'l-insâf düşünelim. Bütün inceliklerine kadar kavânîn-i ahlâkiyye ve vezâif-i insâniyyeyi en esâşlı bir sûrette ta'yîn ve teşrîh eden bir din, dîn-i tabîî, dîn-i fitrî, dîn-i umûmî olmaz mı? Ortada böyle bir din var iken başkasına dîn-i umûmî diyebilmek imkânı var mı? Mâdem ki böyledir bu derece âlî, bu derece şâmil olan bir dinin sâlikleri için ahlâkin esâslarını başka yerlerde aramak her hâlde gülünç bir şey olur değil mi? Ahlâkin dinden ayrı olduğunu, ayrı olması lâzım geldiğini iddiâ etmek ya Müslümanlığı bilmemek, yâhûd her ne olursa olsun kör körüne garbi taklîd etmektir. Evet, garbin sâlik olduğu dinde kavâid-i ahlâkiyye matlûb olan derece-i saâdeti tekeffülden kâsır olduğu için bu noksâni o kavmin ukalâsı, felâsifesi ikmâle çalışmış ve hattâ ahlâkin dinden ayrı olduğunu iddiâya kadar varmıştır. Fakat Müslümanlık insanı tekemmülün en yüksek derecelerine sevk edecek kavânîn-i ahlâkiyyeyi bütün tafsîlîtiyla takrîr etmiş olduğundan bu babda başka bir düşünceye hâcet kalmamıştır.

Efendiler! Görülüyor ki İslâm demek ahlâk demektir. Müslümanlık'tan gâye ahlâktır. Bu cihetler anlaşıldıktan sonra şimdi başka bir noktanın ïzâhına geçiyorum.

Efendiler, bendeniz ahlâkin dinden ayrı olmayacağını, kavânîn-i ahlâkiyyenin ancak dine istinâd edebleceğini iddiâ etmiştim. Hâlbuki ahlâki başka esâslara istinâd ettirmek isteyenler de vardır. Bunu da biliyorum. Felâsife-i kadîme ve cedîde tarafından bu husûsta pek çok nazariyeler serd edilmiştir. Bu nazariyelerin içinde en sâlim meslek kâide-i ahlâkiyyeyi sîrf akıldan istinbât eden meslektir. Vazîfe-i mebde'i yalnız akıl üzerine te'sîs ile (hak, hayır, hüsн) gibi mebâdî-i âliyyeyi gâye-i kemâl edinen nazariyât-ı felsefiyyedir. Şimdi burada ïzâh etmek istediğim şey en âlî bir meslek-i felsefi tarafından ortaya konulan mebâdî-i ahlâkiyyeyi de İslâm'ın ihmâl etmemiş olması ve onları da en sağlam bir sûrette takrîr etmesidir.

Efendiler, biz müslümanlara göre kavânîn-i ahlâkiyyenin vazîfe-i mebde'inin istinâd edeceği ancak dindir, vahy-i ilâhîdir. Fakat biz bu esâsi kabûl etmekle beraber en âlî bir felsefe tarafından ahlâk için ta'yîn edilen mebâdîyi kat'îyyen ihmâl etmiş oluyoruz. Vezâif-i ahlâkiyyenin beyne'l-İslâm dine müstenid olması mâhiyet-i aklîyyesini hiçbir vakit de zedelememiştir. Hiçbir vakit akıl ile din arasında bir cidâl ve münâza'a zuhûr etmemiştir. Çünkü bütün evâmirini vahy-i ilâhîye istinâd ettiren Müslümanlığın mebnâsı, mebâdî-i aklîyyedir. Dîniz en sâlim ve en metîn bir felsefenin ortaya koyduğu mebâdî-i ahlâkiyyeden hiçbirini ihmâl etmemiş vahiy

esâsını kabûl etmekle aklı hâiz olduğu yüksek mertebeden aşağı düşürmemiştir. Bunu isbât pek kolaydır. Meşâlik-i felsefiyye-i ahlâkiyye içinde en sâlim olan aklîyyûn meslek-i felsefisidir değil mi? Bunların mebâdîsini ele alarak bizim mebâdîmizle bir mukâyese yapalım. Netîcede göreceğiz ki bizim mebâdîmiz, esâsen onlardan ibârettir. Dinimiz olnları daha sağlam ve daha esâşlı bir sûrette takrîr etmiştir.

Bakınız efendiler, felsefenin ahlâk için keşf ü ta'yîn eylediği mebâdînin en mühimmi "İhtiyâr"dır. İnsanın amelinde muhtâr ve irâdesine sahib olmasıdır. İhtiyâra sahib olmayan bir adamin amelinde bir kıymet-i ahlâkiyye aranılamaz. Çünkü böyle bir adam fâ'iliyetinde muztar demektir. Rasyonalistler ihtiyâr mebde'ini kabûl eyledikleri için insanın her yaptığından mes'ûl olmasını da kabûl etmişlerdir. Acaba Müslümanlık bu esâsi ihmâl etmiş midir? Aslâ! Aklı esâs ittihâz edenlerce ahlâk için en mühim bir mebâdî olan bu esâs zâten dîn-i İslâm'ın kabûl eylediği esâsât-ı mühimmeden biridir. Evet, vahye müstenid olan Müslümanlık ihtiyâr ve irâde-i cüz'îyyeyi en mühim bir esâs olmak üzere kabûl etmiştir. Dîn-i İslâm'a göre her insan amelinde hürdür. Vesîle-i saâdeti olabilecek şeyleri kendi irâde ve kudretiyle kesb eder. Akıyla netâyic-i ameliyeyesini muhâkeme ve irâdesiyle takdîr eder. Yapıp yapmamak cihetlerinden birini ter-cîh eder. İnsan ef'âl-i ihtiyâciyyesinden hiçbirinde mecbûr değildir. İhtiyâr ve irâde-i cüz'îyyenin mebâdî-i İslâmiyyeden olduğuna şu âyet-i kerîmeler en belîg bir şâhiddir.

"⁶ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى" = İnsan, çalıldığı şeyden fâ'în' yâf'âlî mîqâlâ dârâ hîyerâ . Wâmn ()⁷
başkasını bulamaz.", "⁷ يَعْمَلُ مِنْقَالَ دَرَةٍ خَيْرًا . وَمَنْ () يَعْمَلُ مِنْقَالَ دَرَةٍ شَرًّا يَرَهُ" = Her kim zerre mikdârı hayır işlerse onu bulur, her kim zerre mikdârı şer işlerse onu bulur." Bu meâlde daha yüzlerce âyât-ı kerîme var ki onları zîr etmeye vakit müsâid değildir.

[114] Efendiler, ihtimâl ki müslümanların kazâ ve kadere îmân etmelerini, bu esâsa münâkîz gibi görenler olur. Fakat Müslümanlık'ta kadere îmânın ne demek olduğu lâyıkıyla anlaşıldıktan sonra bu gibi telakkilerin pek yanlış olduğu kendi kendine tebeyyün eder. Bir müslümanın kadere îmân etmesi demek, hayır ve şerrin hâlikî Allahu teâlâ olduğuna kâil olması demektir. Her şeyin Allah'a nisbet olunması, vâzi'î evveline nisbet demek olduğundan gâyet doğru ve sahîhtir. Binâenaleyh bir müslüman hem azamet ve kudret sahibi bir Hâlik-ı Kâinât'a ve ona âid bir "irâde-i külliyye"ye kâildir, hem de kânûn-ı ahlâkinin, mes'ûliyetin mütevakkifun-aleyi olmak üzere insanda bir "ihtiyârin, bir irâde-i cüz'îyye"nin

⁶ Necm Sûresi, 53/39.

⁷ Zilzâl Sûresi, 99/7-8.

vücûduna ve sevâb ve ikâbin, yani mes'ûliyetin de irâde-i cüz'iyeye terettüb ettiğine käildir. Bu i'tibâr ile kaderî imân, ihtiyâr mebde'iyle birleşmiş oluyor. Bunların birleşmesinde istibâd edilecek bir cihet kalmaz. Müslümanların, kâinâtta kânûn-ı mutlak olan irâde-i külâyye-i ilâhiyyeye kâil bulunmaları, ahlâkin mebde'i olan ihtiyâr ve irâde-i cüz'iyeyi insandan selb etmez. Zâten kudret-i beşeriyye fevkinde bir kudret-i hâkimeye karşı inkyâd zarûretini hissetmeyen ne bir kavim, ne bir ferd var mıdır? İhtilâf yalnız bu kudret-i kâhireyi ta'yîn ile ona isim vermektedir. Binâenaleyh kadere imân, o kudret-i hâkimeye imân demek olacağrı cihetle böyle bir imân insandan irâde ve ihtiyâri selb etmez. Kadere imân esâsını ihtiyârlîğe münâfi gibî zannedenler, her hâlde Müslümanlığı iyi tedkik etmemiş olanlardır. Müslümanlık bir taraftan kadere imânı emr ederken diğer taraftan bize şu yolda nasîhatlar, emirler veriyor: "Ey mü'minler, vukûu melhûz olan tehlikeye karşı evelce ihtiyâtî tedbîrler de bulununuz"*, "Cüzzâm sâhibinden, cüzzâm illette mübtelâ olan âdemden arsandan kaçar gibi kaçınız. O, bir vâdîye inerse siz başka bir vâdîye iniiniz"**, "Bir yerde tâun olduğu haberini alırsanız tâunun üzerine gitmeyiniz. Bulunduğunuz yerde tâun olursa ondan kaçarak oradan çıkmayınız, yani firâr sûretyile o memleketten hârice çıkmayınız."***

Demek ki Müslümanlık'ta kadere imân, irâde ve ihtiyârını selb ederek kendini tenbellîğe vermeyi, tehlikeye karşı müdâfaayı lüzûmsuz görmeyi istilzâm etmiyor. Müslümanlık'ta irâde ve ihtiyâr, insânî en mühim bir esâsdır.

Efendiler, aklı esâs ittihaz edenlere göre ahlâkin mebâdisinden biri de mes'ûliyettir, değil mi? Şimdi bu esâsın da Müslümanlık'ta hâiz olduğu ehemmiyeti tedkik edelim.

Efendiler, mes'ûliyet mebde'i de dîn-i İslâm'da pek sarîh ve esâslı bir sûrette takrîr edilmiştir. Müslümanlık'ta mes'ûliyet pek mühim bir esâstır. Dîn-i İslâm, insanı meslûbü'l-ihtiyâr addetmediği için netâyic-i a'mâliyyesinden her ferdin bizzât mes'ûl olacağı esâsını da kabûl etmiştir. Dîn-i İslâm'ın te'sîs ettiği mes'ûliyet her akl-ı selîmin bilâ-tereddûd kabûl edeceğî mes'ûliyet-i şahsiyyedir. Dîn-i İslâm'a göre netâyic-i a'mâlinden mes'ûl olmayan hiç kimse yoktur. Hattâ peygamberler bile mes'ûldür. Mes'ûliyet mebde'ini takrîr eden pek çok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe varsa da burada hatırlıma gelen bir iki tane ile iktifâ edeceğim: "إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ ()"

* (Kur'an-ı Kerîm), [Nisâ Sûresi 4/71]

** (Hadîs-i Şerîf)

*** اذا سمعت بالطاعون بارض فلا تدخل علىه وادا وقع وانت بارض ففلا تخر جوانها

**** فرار منه (Hadîs-i Şerîf)

(حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ) = Bir kavim, kendi nefislerini, kendi seciyelerini tağyîr etmedikçe Allahu teâlâ da onlara vermiş olduğu şeyleri, onlara ihsân ettiği ni'metleri tağyîr etmez."*

لاتنزل قدمابن آدم يوم القيمة عندربه تعالايسأل عن خمس: عن عمره ()
فيهم افناه وعن شبابه فيهم اباء وعن ماله من اين اكتسبه وفيهم افقهه وماذا عمل
= Kiyâmet gününde Âdemoğlu beş şeyden suâl olunmadıkça Rabbinin huzûrundan ayrılmaz: Ömrünü ne ile ifnâ ettiğinden, gençliğini ne ile yıprattığından, malını nereden kazanıp nereye sarf ettiğinden, öğrendiği şey ile ne türlü âmil olduğundan."**

İşte efendiler, böyle birçok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe vardır ki mes'ûliyet-i şahsiyyenin Müslümanlık'ta pek mühim bir esâs olduğunu gösterir. Müslümanlığın takrîr eylediği mes'ûliyet, her akl-ı selîmin bilâ-tereddûd kabûl edeceğî mes'ûliyet-i şahsiyye olduğunu söylemiştim değil mi?

Muslimanlık'ta esâs bu olduğu için hiçbir kimse başkasının a'mâlinden mes'ûl olamaz. Binâenaleyh dîn-i İslâm, âbâ vüecdâdin ma'siyetinden evlâd ve ahfâdin mes'ûl olmasını mutazammin olan ma'siyet-i asliyye nazariyyesini pek açık ve katı bir sûrette reddeder. Evet, efendiler Hristiyanlık'ta mühim bir esâs olan ve fakat akıl ve mantıkla te'lifi mümkün olmayan "ma'siyet-i asliyye" nazariyyesi Müslümanlık'ta kat'îyyen merdûddur. (وَلَا تَزُرْ وَازْرَهُ وَزُرْ أُخْرَى) = Günâh işlemek şânından olan hiçbir kimse diğerin günâhını yüklenmez."***

قل أطِيعُوا اللَّهَ وَأطِيعُوا الرَّسُولُ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِمَا حُمَّلَ ()
وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُبْلِغُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
= Habîbim, sen onlara de ki Allah ve Resûlüne itâat ediniz, eğer bu itâatten i'râz ederseniz, Resûl'ün emri tebliğde kendisine tahmîl olunan mes'ûliyet ancak kendisine, emri itâatte de size tahmîl olunan mes'ûliyet ancak size râci'dir. Maamâfih eğer itâat ederseniz nâ'il-i hidâyet olursunuz. Resûl'ün vazîfesi yalnız açıkça tebliğ etmektir. Bundan başkasına karışmaz."

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَانْخُشُوا يَوْمًا لَا يَخْرُجُ وَالِّدُونَ وَلَا مَوْلُودٌ ()
= Ey nâs! Rabbinizden korkunuz, öyle bir günden de korkunuz ki hiçbir baba evlâdından dolayı hiçbir mükâfât ve mücâzât görmez. Ne evlâdin ebeveynine ne de ebeveynin evlâdına fâide ve zararı dokunmaz"****

Efendiler, şu âyetlerden pek vâzih olarak anlaşılır ki Müslümanlık'ta akıl ve hikmete mugâyir olan ma'siyet-i

* Âyet-i Kerîme [Ra'd Sûresi, 13/11]

** Hadîs-i Şerîf

*** Kur'an-ı Kerîm [Fâtır Sûresi 35/18]

**** Nûr Sûresi, 24/54.

***** Kur'an-ı Kerîm [Lokmân Sûresi 31/33]

asliyye nazariyyesi yoktur. Hâlbuki ma'siyet-i asliyye bir esâstır,ecdâdîn ma'siyetine ahfâd tevârûs etmiştir. Her ne kadar cerâim ve ma'siyetlerin şahsiyeti akıl ve hikmete muvâfik, bir kimsenin günâhinden diğeriinin mes'ûl tutulmaması adalet-i ilâhiyyeye lâyik ise de Hristiyanlık'ta böyle değildir:

"Hristiyan akide-i esâsiyyesine göre ilk ebeveynimizin ma'siyeti sonradan gelen bütün evlâd ve ahfâdına intikâl etmiştir. Her doğan ma'sûm değil, günâhkâr olarak doğar."

"Herkes ilk ebeveyninin ma'siyetine tevârûs eder. Hattâ Hazret-i İsa yeryüzüne gelinceye kadar bütün insanlar günâhkâr doğuyor ve yine günâhkâr ölüyordu. İsa beseriyeti kurtarmak için gelmiştir. İsa ibnu'llah olduğuna îmân edenler bu günâhтан yakayı kurtarırlar."

Hristiyanlık'ta vaftiz usûlü de işte budur:

"Papasların serpmış oldukları birkaç damla su ile insan bu ma'siyet-i asliyyeden kurtulmuştur! Çünkü Allah'ın -hâşâ- yeryüzünde vekîl-i mutlakı olan rahîb ve papasların elliyle üzerine biraz su serpilerler İsa'nın İbnu'llah olduğunu tasdîk etmiş sayılacaklarından artık bi'l-cümle günâhlardan sıyrılp çıkyorlar!" Fakat bu mu'âmeleyi görmezse velev ki dünyânın en sâlih adamı olsun o adam vebâl-i azîmden kurtulamazmış! Çocuk da olsa yine kurtulamazmış!"

Efendiler, işte Hristiyanlık'taki mes'ûliyetin mâhiyeti! Bunda ahlâkî bir cihet var mı?

Şimdi hristiyan olan ukalâ ve felâsife ahlâkî dinde ayırarak mebâdî-i ahlâkiyyeyi akıl üzerine istinâd ettirmişlerse, bizim de böyle yapmamız îcâb eder mi? Bu yolda bir mes'ûliyet telkin eden bir din, elbette akıl ve hikmete muvâfik olmazdı. Elbette Avrupa ukalâ ve hükemâsı böyle bir şeyi kabûl etmeyerek mes'ûliyet mebde'ini de akıl üzerine ibtinâ ettireceklerdi. Fakat Müslümanlık böyle midir? Aslâ! Onun te'sîs eylediği mes'ûliyet, şahsîdir. Bununla beraber umûmîdir. Her ferde şâmildir. Hiçbir ferd hattâ peygamber bile olsa yine mes'ûliyetten yakayı kurtaramaz.

Evet, efendiler! İslâm'ın vaz' ve te'sîs eylediği mes'ûliyet-i şâhsîye o kadar umûmîdir ki bundan enbiyâ ve mûrselîn de kurtulamayacaklardır. Akide-i İslâmiyyeye göre onlar bile mes'ûldür. ⁹⁹ فَلَنَسْكُنَنَ الَّذِينَ أُرْسَلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْكُنَنَ () الْمُرْسَلِينَ = Elbette kendilerine peygamber gönderdiğimiz ümmetleri mes'ûl edeceğimiz gibi mûrselîni de mes'ûl edeceğiz" Âyet-i kerîmesinden anlıyoruz ki her emir ve işaretî ümmetince mutâ' olan bir nebî-i zî-şân da gerek efâlînden, gerek vazîfe-i risâleti tebliğ edişinden mes'ûldür. Hâlbuki tıfl-i nevzâdi bile günâhkâr addeden Hristiyanlık Papa'yı lâ-yüs'el addediyor. Papa şerîat

vaz' eder, vaz' ettiği şerîata mugâyir hareketi görülse bile yine mutâ'dır. Çünkü lâ-yüs'eldir. Müslümanlık'ta ise lâ-yüs'el yalnız Cenâb-ı Hak'tır.

Efendiler, burada mühim bir noktaya daha işaret etmek istiyorum. Mâdem ki Müslümanlık'ta mes'ûliyet bu kadar umûmîdir, enbiyâ ve mûrselîn bile mes'ûliyetten kurtulamayacakları bildirilmiştir, şu hâlde reîs-i hûkûmeti, pâdişâh ve halîfeyi gayr-ı mes'ûl addetmek doğru değildir. O da efâl ve tasarrufâtından dolayı mes'ûldür. Hem de onun mes'ûliyeti herkesten ziyâdedir. Makâmin aza-meti nisbetinde mes'ûliyeti de büyütür.

Şerîat-i İslâmiyye nazarından pâdişâh, halîfe de efrâd gibidir. Gerek siyâsî, gerek cezâî, gerek hukûkî mes'ûliyetin her nev'iyle mes'ûl olur. Pâdişâh ve halîfe öyle süs için değildir. Müslümanların dinî ve dünyevî işlerini muhâfaza ve müdâfaa, adâletini ikâme, vahdet-i ictimâiyyeyi te'mîn, şevket-i İslâmiyyeyi i'lâ eyleyecektir. Mükellef olduğu şeyleri yapamaz yapmaya kudreti olmaz veya tarîk-i müstakim-i şerîatten inhirâf ederse hemen bir fetvâ-yi şerî ile ümmet tarafından hal' yani azl olunur ki bu mes'ûliyet-i siyâsiyyedir. Kezâlik bir sebeb-i şerî yok iken bi-gayı hakkin nüfûs-ı muharremden birini katl eden bir halîfe de şer'an kîsâs olunur. Bu da mes'ûliyet-i cezâiyyedir. El-hâsil her hangi bir ferdin halifeden bir alacağı, bir hakkı olsa mahkemeye mûrâcaatla o hakkını ister. Mahkeme de hükm eder. O hak sâhibine edâ edilir. Bu da mes'ûliyet-i mâliyye ve hukûkiyyedir.

Hâsılı efendiler, nazar-ı şerîatte her ferd mes'ûldür. Umûm hristiyanların Papa hakkındaki i'tikâdları ile İngilizlerin kralları hakkında "Kral ferâlik işlemez" [116] i'tikâdi gibi gayr-ı ma'kûl bir i'tikâd Müslümanlık'ta kat'iyen yoktur. Şu hâlde efendiler, Kânûn-ı Esâsî'nin "zât-ı hazret-i pâdişâhînin nefs-i hümâyûnları mukaddes ve gayr-ı mes'ûldür" maddesi şerîat-i İslâmiyye ile kâbil-i te'lîf değildir. Zâten bu kâideyi Avrupalılar koymuştur. Asıl müessisi İngilizlerdir. Avrupa'da bir maksad-ı mahsûs üzere vaz' edilen bu kâide bizim Kânûn-ı Esâsî'izde aynen alınmış, vakityle bizim Kânûn-ı Esâsî'yi yapanlar bu husûsta da Avrupa devletlerini taklid etmişlerdir ki çok yanlıştır. Her milletin siyâsî kâideleri, idârî düstûrları kendi ictimâiyyâtına uygun olmazsa fâide yerine mazarrat tevlîd edeceği muhakkaktır.

Yukarıdan beri izâh eylediğim bu mes'ûliyeti bir hadîs-i şerîften istîhrâc ediyorum ki o da şudur: "اَكُلُّكُمْ رَاعٍ" (اَكُلُّكُمْ رَاعٍ) = وكلكم مسؤول عن رعيته، فلامام على الناس راع وهو مسؤول عن رعيته، الرجل راع على اهل بيته وهو مسؤول عن رعيته . والمرأة راعية على اهل بيته زوجها وهي مسؤولة عنهم، وعذراً جل راع على مال سيده وهو مسؤول عن رعيته = İyi biliniz ki ve müteyakkız olunuz ki her biriniz çobandır ve her biriniz de sürüsünden mes'ûldür. İmâmü'l-müslimîn,

⁹ A'râf Sûresi, 7/6.

umûr-ı ibâdda velâyet-i âmme hakkı kendisine tefvîz olunan halife çobandır ve sürüsünden yani umûm ra'iy-yetinden mes'ûldür. Bütün teba'asından, onların hakkını müdâfaa ve muhâfaza edememekten, onların ziyâin-dan da mes'ûldür. Erkek ehl ü iyâli üzerine çobandır ve onların hukükünden dolayı mes'ûldür. Kadın zevci-nin hânesinin çobanıdır ve ahvâl-i beytiyyesinden mes'ûldür. Hizmetçi efendisinin mâli üzerine çobandır ve ondan mes'ûldür. El-hâsil iyi biliniz ve uyanık bulunu-nuz ki hepiniz râ'i ve hepiniz taht-ı idârenizde bulunan ra'iyyenizden mes'ûlsünüz."¹⁰

Efendiler, mes'ûliyet esâsını, pâdişâhlar ve hatta peygamberler de dâhil olduğu hâlde bütün ferdilere kadar teşmîl eden desâtîr-i İslâmiyye bütün sarahatiyle ortada durur iken bunun için başka esâslar vaz'ına hâ-cet kalır mı? Aslâ! Lehü'l-hamîd elimizde ahlâkin esâsi olan mes'ûliyet-i şahsiyyeyi en ince noktasına kadar ta'yîn eden bir din vardır. O bizim ihtiyâcımızı te'mîne kâfidir.

Efendiler, Müslümanlık'ta "ma'siyet-i asliyye" naza-riyesinin merdûd olduğunu ve hiçbir kimse diğerinin işinden dolayı mücâzât ve mükâfât göremeyeceğini sö-lemiştim. İhtimâl ki bu noktaya şimdi söyleyeceğim âyet ve hadîslerle itirâz etmek isteyenler bulunur. Bu âyet ve hadîsleri sened ittihâz ederek İslâm'daki mes'ûliyetin de mes'ûliyet-i şahsiyye olmadığı ileri sürülmeye kalkabi-lir. Binâenaleyh bunları da ïzâh edeyim. Âyet şudur: **لِيَحْمِلُوا أُوزارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَمِنْ أُوزارِ الَّذِينَ بُصِّلُوْنَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ (لا سَاءَ مَا يَرْزُوْدُ)** = "Kiyâmet gününde kendi günâhlarını kâmilen yüklenmekten mâ'adâ bir de anlamadan, dinle-medenden idlâl ettikleri kimselerin günâhlarını yüklenenle-rin günâhi ne fenâ, ne ağırdır!"

Hadîsler de şunlardır: "من سن سنة حسنة فله اجرهم واجر من" (عمل بها، من سن سنة سيئة فله وزرها وزر من عمل بها إلى يوم القيمة) Her kim iyi bir âdet ihdâs ederse hem bunun ecrine, hem de ümmet onunla âmil oldu¤a onların ecri mikdâri bir ecre nâil olur. Her kim de fenâ bir âdet ihdâs ederse kıyamet gününe kadar hem kendi amelinin günâhına, hem de onunla âmil olanların günâhına giriftâr olur." ¹²

İkinci bir hadîs: "اذمات ابن آدم ينقطع عمله الا من ثلاث صدقة" (جارية وعلم ينفع به او ولصالح يدعوه) = Âdemoğlu öldüğü v - kitte ameli münkatı' olur. Yalnız üç şeyden münkatı' ol-maz: Biri dünyâda iken işlediği sadaka-i câriyye (mescid, hastahane, mektep, medrese, çeşme ve emsâli hayrât), diğeri kendisinden intifâ' olunan bir ilim, üçüncüsü de ar-kasından kendisi için hayr-du'â eden bir veled-i sâlih."¹³

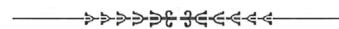
¹⁰ Buhârî ve Muslim, (Abdullah bin Ömer'den)

¹¹ Kur'an-ı Kerîm [Nahl Sûresi, 16/25]

¹² İbn Mâce, "Mukaddime", 14).

¹³ Muslim, "Vasiyyet" 14.

İşte efendiler, dedığım gibi belki bunları görünce İslâm'da mes'ûliyet-i şahsiyyenin mevcûd olmadığı hatırlaya gelebilirse de kat'îyyen öyle değildir. Bunlardan anlaşılılan ma'nâ, görüyorsunuz ki mes'ûliyetin bir kimseden diğerine geçmesi değildir. Bu âyet ve hadîsler birinin yapmış olduğu bir şeyden diğerinin mes'ûl olacağını değil, belki işlenmiş olan bir amelin, işlenmiş olan bir hayır ve şerrin başkasına da sârî olacağını gösterir. Çünkü bu âyet ve hadîslerde başkasının ameliyle müsâb veya mu'âkab olacağı bildirilen kimseler esâsen amel-den hâlî değildirler. Herbirinin kendilerinden başlayıp âhara te'addî ve sirâyet eden birer amelleri vardır. O ameller esâsen mes'ûliyet-i zâtiyyeleri tahtında kendile-rinden sâdir olmuştur. Binâenaleyh onların nef' ve zararları temâdî ettikçe onlara müterettib olan sevâb ve ikâbdan, mes'ûliyetten evvelki fâillerinin de hisse-mend olması pek tabîî bir şeydir. Binâenaleyh Hristiyanlık'ta olan gayr-ı ma'kûl ve gayr-ı mantıkî "ma'siyet-i asliyye" nazariyesiyle ba'zi eşhâsın "lâ-yüs'el" olması esâsi Müslümanlık'ta yoktur. İşte bu da İslâm'ın fitrî, tabîî, umûmî ve ma'kûl bir din olduğunu gösterir.

MÜHİM BİR BEYÂNNÂME

Hind Hilâfet Komitesi tarafından neşr olunmuştur:

"İngiltere hükümetinin Yunan-Türk mes'elesini -konferans-ı sulh şerâitinden anlaşıldığı vechile- tashîh-i hu-dûd şeklinde halle çalışması Trakya, İstanbul, Anadolu, Arâzî-i Mukaddese ve Türk İmparatorluğu'nun Arabca konuşulan vilâyetlerinin müstakil olmaları hakkında [117] Ingilere'nin evvelce va'dleri karşısında bulunduğu Hind hükümeti ve ahâlisi için bir hakârettir. Va'dlerine muhâlif olarak Ingiltere hükümetinin Yunanistan'ı bu mes'eleye karıştırdığından Yunanistan'ın buralarda bir mevkii olamaz. Bu devletin bu mes'e ile alâkası müslümanlara karşı kahbece îrâs edilen zarar ve ziyân ile başladı.

Eğer müttefiklerin gâyesi gecikmiş olan adâletin iâdesi ile âlem-i İslâm ile barışmak ise çâre-i hallin ilk şartı Yunanistan'ın Türk arâzîsini tahlîye etmesidir. Gel-bolu şibh-i ceziresinin Yunanista'a ilhâki mezkûr devleti mâzide pek büyük kargaşalıklara sebebiyet veren hırsında teşcî' etmektir. Ve bu hakikattir. Çünkü Simla'da neşr edilen teblîg-i resmî, Ingiltere hükümetinin Türkiye'ye karşı hayr-hâhlığının boş olduğunu isbâta kâfidir. Ma'lûm olan hâdisâti nazar-ı i'tibâra alarak Hind müslümanları teblîg-i resmîyi devletlerin Türkiye'ye karşı besledikleri hüsn-i niyyet hakkında izhâr edilen şübheleri izâle etmek için gülünç bir teşebbüüs olarak telakki etmelidirler. Mister Montaque'nün Hind müslümanlarının metâlibini neşr etmesinden dolayı vazifeden el çektirilmesi Ingiliz

hükümetinin ba'zı mehâfilde Yunan tarafdarı siyasetlerine müdâhale edileceğinden endîse edildiğini gösterir. Şark-ı Karîb Konferansı'nda teklif edilen şerâit hiçbir sûretle Hind hükümetinin metâlibini is'âf etmez.

Hükümet-i mezkûre, metâlib-i mezkûrenin İslâm efkâr-ı umûmiyyesini memnûn edebilecek asgarî metâlib olduğunu ihtâr etmişti. Hind hükümetinin İngiliz hükümetine çektiği telgrafta Müslüman türbeleri, Müslüman mukaddesâtı ile dolu olan Edirne şehrinde ehemmiyetle bahsedilmiş idi. Hind hükümeti kezâlik İzmir'in bilâ-kayd u şart Türk'lere iâdesi ve Arâzî-i Mukaddese'de Halife'nin nüfûzunun iâdeten te'sîsi lüzümündan da bahs ediyor idi. Müttefiklerin teklifi bu mu'tedil metalibi bile nazar-ı i'tibâra alıyor. Teblîg-i resmîde zîr edilen şerâitten âtîde kısaca bahs edilecektir.

Müttefiklerin Türkiye ile Yunanistan arasında âdilâne bir sulhün te'sîsini ârzû ettikleri söyleniyor. Bu harbde Yunanlılar mütecâviz mevkii dedirler. Yunanlılar Anadolu'daki hristiyanların tehlikede bulunduğu Meclis-i Âli'ye bildirdikten sonra müttefikler tarafından bu yerleri işgâle da'vet dildiler. Türk arâzîsini istîlâ için istî'mâl edilen bu sebebin kat'iyyen doğru olmadığı beyne'l-mîlel komisyonun verdiği rapordan anlaşılıyor. Bundan mâ'adâ Yunanlılar Meclis-i Âli tarafından tahdîd edilen işgal sâhasını tecâvüz ettiler. Bu tâhkîk komisyonu tarafından İslâmlara karşı îkâ'-ı mezâlim etmekle ithâm edildiler. Vatanlarını müdâfaa eden Türkler Yunanlıları mağlûb etti. Paris Konferansı şerâiti Yunanlıları mağlûb ve münhezimlere mahsûs şerâitten koruyor. Müslümanlar böyle bir sulhün âdilâne olduğunu kabûl edemezler. Mağlûb düşmanı hezîmetten kurtaran bir sâlh Türkler için âdilâne olamaz.

Teblîg-i resmîde deniliyor ki: "Müttefikler, örfen ve târîhen Türk'lere âid olan yerlerde İstanbul pâyitaht olmak üzere müstakil mevcûdiyet-i millîyyelerini yeniden ihyâya kâdir bir Türkiye'nin yeniden te'sîsini ârzû ederler." 1918'de başvekilin ma'hûd va'dlerini Hindliler henüz unutmadılar. Bu va'dlerde "müttefiklerin Türkiye'yi İstanbul ve Trakya ve Anadolu'nun zengin ve meşhûr yerlerinden mahrûm etmek için harb etmedikleri" te'mîn ediliyor idi. Bu sözleri teblîg-i resmî ile mukâyese ederek müttefiklerin Türkiye'ye karşı perverde ettikleri hüsn-i niyyetin zâil olduğunu görüyoruz. Muzafferiyetten sonra müttefikler Türkiye'yi Trakya'dan ve ekseriyeti Türk olan yerlerden mahrûm etmeyeceklerini i'lân ettiler. Şimdi ise meşhûr Edirne şehri de dâhil olduğu hâlde tamâmiyla Türkler ile meskûn Gelibolu ve Trakya'nın büyük bir kısmını Türkiye'den ayıriyorlar. Teblîgin ikinci maddesi Hind müslümanları tarafından kabûl edilemez.

Hind müslümanları Halife'nin hâmî-i dîn olabilecek bir mevkide bulundurulmasından başka bir şey iste-

miyor. Âlem-i İslâm bundan az bir şey kabûl edemez. Şark-ı Karîb Konferansı mukarrerâti Halife'ye Arâzî-i Mukaddese üzerinde böyle bir salâhiyeti baş etmiyor. Arâzî-i Mukaddese'nin ve dinin yegâne muhâfizi Halife'dir. Filistin'de büyük İslâm ekseriyetlerinin Musevî ve Gelibolu'da Yunan idâresine sokulması müttefiklerin izhâr ettikleri ârzûlara muhâliftir.

Teblîğde müttefiklerin Harb-i Umûmî'de büyük fedâkârlıkları için tazmînât i'tâ edilmesini ârzû ettikleri yazılıyor. Hind müslümanları Yunanlıların Harb-i Umûmî'de Hindlilerden fazla fedâkârlıkta bulunduklarını kabûl edemeler.

Fedâkârlıklarından dolayı Yunanlılara tazmînât i'tâsı îcâb ediyorsa müttefikler bunu Hindlilerin değil, kendi zararlarına olarak i'tâ etsinler. Hindistan tâltîfe Yunanlılardan daha ziyâde lâyiktir. Bundan mâ'adâ Hindlilere bu cihetin nazar-ı i'tibâra alınacağı İngiltere başvekil tarafından va'd edilmiş idi. Hindistan âlem-i İslâm'ın tamâmiyetini kendi da'vâsi olarak kabûl etmiştir. Hindistan Türk ekseriyetini hâiz olan yerleri ve türbeleri iki def'a İslâmları imhâ eden bir milletin idâresine verilmemesini taleb ediyor. Eğer müttefikler Hind menâfiini Yunan menâfiine fedâ etmek istiyorlarsa bunu açıktan açığa söyleşinler. Fakat Hind müslümanlarının şübhelerini da'vet etmemek için mübhem teblîgler neşriyle izâleye teşebbüs etmesinler. Türk'lere karşı yapılan muhârebelerde acaba kaç Yunanlı ve kaç Hindli öldü? Müttefikler evvelâ bu suâle cevâb versinler ve sonra Hindlilerin zararına olmak üzere [118] Yunanlılara tazmînâtı i'tâ etsinler. 20 Kânûnisânî 1920'de Lloyd George Avam Kamarası'nda Türkiye'yi mağlûb eden Hindli kîta'ât olduğunu söyledi. Böyle olmakla beraber Yunanistan için Hind menâfi fedâ ediliyor.

Teblîğde müttefiklerin mücâvir sâhalarda veyâhûd beraber yaşadıkları mahallerde her iki milleti de yekâdigârîne hürmet ederek yaşamalarını te'mîn etmeyi ârzû ettiğini söylüyor. Hind müslümanları bu ârzûnun ancak Türk ekseriyetini Türk idâresinde bırakmakla kâbil olabileceği iddiâsındadırlar. Türkler gaddâr Yunan idâresine sokulmakla Hindistan te'mîn edilemez. Müttefikler âdilâne hareket edeceklerine dâir delâil ibrâz etmedikçe teblîglerde neşr edilen ifâdât bî-hûdedir.

Teblîg'de deniliyor ki: "Müttefikler gerek hîristâyân ve gerekse müslüman ekalliyetlerin himâyesini te'mîn etmeyi ârzû ederler" İşte bunun için Trakya ve Gelibolu'da müttefikler büyük İslâm ekseriyetini Yunan idâresine sokmak istiyorlar. Teblîgin bu kısımlarının riyâkârâne olduğunu isbât için fazla bir şey söylemeye lüzüm yoktur. Bu husûsta pek çok şeyler söylenebilir. Hind müslümanları bu cihet hakkında fikirlerini mükerreneren beyân etmişlerdir.

Tebliğde deniliyor ki "Müttefikler Türk kuvvetleri ile Avrupa devletleri arasında müsellah ihtilâfi men' etmeyi ârzû ediyorlar" Bu beyânâti, Hind müslümanları müttefiklerin teklîf edilen şerâiti haklı göstermek ve Türkiye'nin mâlî ve askerî istiklâline mâni' olmak üzere bir bahâne olarak telakkî ederler. Bu, Boğazlar mıntıkasının askerden tecrîdi, uhûd-ı atîkanın vaz'ı ve Türk arâzisinin Yunanistan'a ilhâki için bir bahanedir. Hulâsat'en bu Türkiye'yi Avrupa'daki düşmanlarının kahbece tecâvüzlerine karşı müdâffaa-i nefs edemeyecek derecede dâimâ za'îf bulundurmak için bahanedir.

Tebliğde deniliyor ki "Müttefikler her şeyden ziyâde tarafgîr olmaktan ictinâb ve her iki tarafa âdilâne davranışmayı ârzû eder." Bu Hindistan müslümanlarının sâfderûn olduklarını zannetmektir. İngiliz temerküz kabine-sinin kendisine karşı Mister Montequ'e'nün tevcîh ettiği ve müttefiklerin teklîfâtının isbât ettiği bu bâriz tarafârlığını red etmedikçe biz Hindliler müttefiklerden birisinin tarafgîr olmasından dâimâ şübhe etmeliyiz. Teklîfât-ı mezkûre Yunan lehindedir. Temerküz hükûmeti ricâli Zaharef'in kabine üzerinde nasıl icrâ-yı nûfûz ettiğini ïzâh etsinler. Evvelâ müttefikler Türkiye'ye ve Yunanistan'a müsâid cidden ve bî-tarafâne teklîfatta bulunsunlar. Sonra Hindlilerin bî-taraflıklarından şübhe etmelerini taleb etsinler. Tebliğde neşr edilen sebebler ve bahâneleri cidden pek gülünç ve yalandır.

Boğazlar mes'elesinde komisyonun bir Türk riyâseti altında bulunması, Gelibolu ecnebî bir kuvvetin işgâlinde bulundukça İstanbul'un himâyesini te'mîn edemez. Bu husûstaki teklîfât İstanbul'un emniyet ve selâmetini tehdîd eder.

Müttefikler Türkiye'de yaşayan teba'a-i ecnebîyye üzerinde Türk mâlî ve adlı salâhiyeti hârinin müdâhalesinden masûn olduğunu iddiâ ediyorlar. Bu gibi müdâhaleye nihâyet Mısır'ın inkıyâd ettiğini ve Türkiye tarafından ecânebe bahş edilen imtiyâzâtın Türkiye'ye karşı istî'mâl edildiğini gördük. Müttefiklerin bu husûstaki teklîfâtı âlem-i İslâm'da derin bir adem-i i'timâd hissi tevlîd etmiştir. İslâmları te'mîn edebilecek olan şerâit miyânında bunun bulunmaması iktizâ eder.

Tebliğ, Şarkı Trakya mes'elesini müşkil ve endişenâk olarak tasvîr ediyor. Bizim görebildiğimiz hakîki müşkilât sudur ki İngiltere'nin büyük Türk ekseriyetinin gaddâr Yunan idâresine sokulmasını istemesinde 300 milyondan fazla İngiliz teba'asına karşı sözünü tutmayarak 3'ncü dereceden aşağı ve hristiyan olmaktan başka bir meziyeti olmayan bir devlet ile gizli bir i'tilâf yapmasındadır. Hind müslümanları ve vatandaşları İngiltere'nin namus ve haysiyetini gözterek vermiş olduğu va'dleri harfiyyen ifâ etmesini İngiliz hükûmetinden taleb eder."

DİN EDEBİYÂTİ

Eski edebiyât-ı mensûremiz nesirsiz ve edebiyât-ı manzûmemiz –nazimsiz değil– fakat manzûmesizdir. Nesr-i edebîmizi teşkîle medâr olabileceği iddiâ edilen târîh kitaplarımız ki nihâyet meselâ "Aleksandra Duma"-nın masalları derecesinde târîhtir. Bir milletin ne derece edebiyât-ı mensûresi sayılabilir? Bu, bir mes'eledir. "Edebiyât-ı manzûmemiz, manzûmesizdir" dedim. Bunu siz de tecrübe edebilir ve binâenaleyh teslîm edersiniz: Dîvânları sıkın, yumruğunuzdan yalnız beyit ve kitâ'a damlayacaktır. Ayn-ı kudret-i san'atla başlamış ve bitmiş ve mevzû'una baştan nihâyete kadar merbût ve sâdik kalmış manzûmelerimiz çok az. Süleyman Mersiyesi ve Leyla-Mecnûn manzûmesi ki bunlar da birkaç sahîfe yazıldan ibârettir. Bir tarafa koyunuz. Bu ince yapraklarin karşısında kütübhâne dolusu manzûm kitaplardan müteşekkil bir ehrâm, bir yiğin vardır ki hemen hepsi saded unutularak ve mevzû'dan firâr edilerek yazılmış, cedvelini kırarak gelişigüzel akmiş ve semâ kadar berrâk olması îcâb ederken yer yer bataklığa inkilâb etmiş birer sudûr.

Bu pejmürde cereyânlı edebiyâtımızın bir tarafında da –fazla olarak– geniş bir boşluk var. Din şiirlerinin yokluğundan mütevellid bir boşluk! Hâlbuki biz altı asırdan beri hemen dâimâ muhârebe ve ibâdet ettik. Buna rağmen edebiyâtımızda ne hamâset var, ne din! Ma'-bedin teşkîlât-ı resmiyyeden olduğu zamanlarda bile nasıl olmuş da minâresiz, minbersiz, Kur'an'sız bir edebiyât devâm edip durmuş, şâyân-ı hayrettir.

[119] Dîvânlarımızda şunun bunun atını, ahrînî, evini ve bahçesini, tasvîr eden sahîfeler mebzûl iken meselâ Süleymaniye Câmii'ni o azametile göz önüne getirecek bir manzûme görmedim. Âyet ve hadîs telmîhâtını ihtivâ ederek yazılan mutasavvifâne manzûmeler insanı mest ve vecd edecek dinî şiirler olmaktan ziyâde hâkimâne birtakım yazılıdır. Vâkı'a her şâir dîvânının başına bir tevhîd ve na'at yazmış ve âdetâ denilebilir ki bu manzûmeler dîvânların kabı derecesinde eczâ-yı asliyesindendir. Fakat bütün bu manzûmelerin sîne-i elfâzına kulağınıza yapıştırın, göreceksiniz ki altında ne bir kalb çarpıyor, ne de bir eser-i teneffüs var. Çünkü bu na'atlerle tevhîdlerin pek çoğu sun'î, pek çoğu eser-i ilhâm olmaktan ziyâde bir an'âneye itâat etmiş olmak ârzûsunun bir eser-i i'tiyâdıdır. O derece ki na'atsız ve tevhîdsiz olan Nedim Dîvâni'nin başındaki kısacık "bes-mele" bütün o na'atlerden ve tevhîdlerden daha zarîf ve samîmîdir diyeceğim. O na'atler, o tevhîdler ki hepsi yazıdır, kâğıddır, mürekkebdir, lügattir ve hiçbiri ne bir

nidâdır, ne bir feryâd ve sayha!... Meselâ mütekaddimînden Âşik Paşa'nın "Garîbnâme"sini açın, birçok beyitler arasında:

*Cümle âlem yoğ iken ol var idi,
Şöyle eksiksiz ganî cebbâr idi.*

beytinin üzerinde belki biraz duracak ve kîdem-i ilâhîyi haber veren ve ilm-i kelâma âid bir cümle olan bu manzûm lâkirdi için "Eh, fenâ değil!" deyip geçeceksizez. Meselâ müteahhirinden Kâzım Paşa'yı açın, görecexsiniz ki Peygamberimiz gibi bir "nâ-mütenâhi" için onun bulduğu en yüksek lâkirdi "pâdişâh idî!" den ibâret kalıyor:

*Sen ol şâhenşeh-i lev-lâk mesnedsin ki bin Musa
Asâ ber-kef kapında pâsbândır yâ Resûlallâh!*

Ve meselâ Sâbit'in meşhûr na'atını okuyun, o manzûmede bulacağınız şey biraz arûz ve biraz kâmûsdur:

*O şehriyâr-ı serîr-i taka ki yoktur anîn,
Kalem-revinde sügûr u memâlikinde hudûd.*

*Tufeyl fitratıdır rûz-ı âferînişde
Bu kârhâne-i kevn ü fesâd-ı turfa-nümûd
Niyâznâme-i hâhişle ârzûhâl eyle
O pâdişâha ki meddâhîdir Hudâ-yı Vedûd!
Emîn-i mülk-i nübûvvet, medâr-ı hatemîyyet;
Emân-ı hevl-i kiyâmet, zamân re'fet ü dûd!*

Bütün bu velvelenin hulâsası: "Peygamberimiz hükümdâr, dünyâ onun için yaratıldı, kendisine ârzûhâl et"ten ibârettir.

Âh... Hayır, Fahr-i Kâinât böyle yazılmaz. Nedim, Ali Paşa'yı ve Bâkî, Sultân Süleyman'ın cenâzesini daha hurûş ile medh ediyor.

Hulâsa Fehîm-i Kadîm'in:

*Mihri döndürdün yolundan, mâhi ettin çak çâk,
Mu'cizâtın söylenir kişver be-kişver rûz u şeb!*

beyti gibi gözlerimizi kamaştıran, fakat hiçbir zaman bizi Leylâ'sı için çıldırın bir Mecnûn'a kalb etmeyen beytin den tutunuz da Nâmîk Kemâl'in:

*Hâdimü's-şirk olan diyânetime
Ederim bin kasem şu da'vâda
Sana da bir nazîr olur derdim
İki Allah olaydı dünyâda!*

kit'a-i na'tiyesiyle, en kıymetli şâirimiz Muallim Cûdî'nin:

*Îmân ki "Livâü'l-Hamîd-i Peygamber"dir,
Tahtındakine zill-i safâ-küsterdir.*

*Dünyada bu sancağa gönüllü yazılan
Hep nâmzed-i sultanat-i mahşerdir.*

rûbâ'ısine kadar bütün dinî manzûmelerimizi tedkik edin, güzeliklerinin bütün esrârı bir sâniyelik muhâkeme içinde başlar ve biter. Bizi arkasından sürükleyecek, ayaklarımıza topraktan yükselticek din şâirlerimiz maa't-teessûf yoktur. Bu hazîn hakikatin iki mes'ud şâzi vardır ki Ziya Paşa ile İslâm'ın şâir-i a'zamı Mehmed Âkîf tir. Ziya Paşa'nın *Tevhîd*'indeki şu beyitleri o müdîhîs *Mevlid* manzûmesinden mâ'adâ eslâfin bir eserinde bulamayız:

*Ey kevni binâ eden mühendis;
Sensin bu menâzira müessim;*

*Encüm ile âlemi donattın;
Her necmde bin cihan yarattın;*

*Saçtın bir avuç güher semâya;
Oldu şu kürrât-ı bî-nihâye;*

*Aşkınla o remyeden beridir;
Her bir küre zâr u serserîdir;*

*Nûrun ile iltimâ' ederler;
Dervişlerin semâ' ederler!...*

Mehmed Âkîf'e gelince: İşte bir şâir ki "bülbül"den "Hazret-i Muhammed"e kadar en küçük ve en büyük mevcûdât önünde bile yalnız dininin vatanının aşğını hatırlıyor. Merkad-ı Nebevî'nin Kubbe-i Hadrâ'sı karşısında, Bâbü's-Selâm'ın muvâcehesinde, Ravza-i Peygamber'in demir kuşaklarına sarıldığı zaman bile şâhsına âid hiçbir duâsı ve ârzûsu yoktur. Şu yolda feryâd eder:

*Bu secdegâha kapanmış yanın yürekler için;
Bütün solukları feryâd olan şu mahşer için;
Harîm-i Ka'be'n için, en büyük Kitâb'ın için;
Avâlimindeki âyât-ı bî-hisâbin için;*

[120] *Nasîb-i dâimi hüsârân kesilmiş ümmet için;
Şu hâk-i pâke bürünmüş semâ-yı rahmet için;
Biraz ufukları gülsün cihân-ı İslâm'ın!
Hudûdu yok mu bu bitmez tükenmez âlâmin!*

Asya'nın bir ağacında bir bülbül görse, altı yüz senelik şark şâirlerinden hiçbir gibi gülü hatırlamıyor ve İslâm'ın hüzn-i sârisi içinde bülbülün mâtemini kıskanıyor:

*Eşin var, âşiyânın var, bahârin var ki beklerdin;
Kiyâmetler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin;*

*Bugün bir yemyeşil vâdî, yarın bir kipkızıl gülşen;
Gezersin kâinâtın şen, için şen, hânümânın şen!*

*O zümrûd tahta kondun bir semâvî sultanat kurdun;
Cihânın yurdu hep ciğnenmez senin yurdun;*

Neden öyleyse mâtemlerle eyyâmun perişândır?
Niçin bir damlacık göğsünde bir umman hurûşândır?
.....
Asırlar var ki aydınlık nedir hiç bilmez âfakım,
Hayır, mâtem senin hakkın değil, mâtem benim hakkım!
.....
Dolaşın sonra İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!

Leyla'da bile İslâm'ı, Mecnûn'da bile müslümanları gören ve eğer her ikisi de yeis ve fûtûr içinde ise vatanı güneşin doğduğu yerlerde olmasına rağmen:

*Cihet yok: Fışkıran dîvârı var çepçevre yeldânın!
Düşer hûsrâna, kalkar ye'se çarpar serseri alnın!*

diye kendisine hitâb ve levm eden bu İslâm şâiri. Fi'l-hakikat, üç yüz elli milyon İslâm ile beraber ya şâddır yâhûd mahzûn! Onun başına ve kendi kendine sevinmek gibi hele bir şâir için gayr-i mümkün olan bir hâ-diseden haberdâr değildir. Buhara'da bir müslümanın bacağını bir Avrupali ısrâsa onun Ankara'da pantolunundan kan boşanır. Çin Surları'nın dibinde bir müslümanın gözleri dolsa onun Tâceddin Dergâhı'nda âteşin gözlerinden çenesine doğru nûrânî iki çizgi uzanır. İşte altı asırdan beri ilk def'a bizim dinî bir heyecân ve vecd içinde okuduğumuz bu dîn şîrlerinin menba'ı üç yüz elli milyon kardeşin hesâbına çarpan böyle büyük bir kalb-i mü'mindir.

Tevhîd-i Efkâr

Midhat Cemal

İngiliz Mezâlimi

Sarıkamış'da çıkan *Varlık* gazetesi yazıyor:

İngilizler on beş yaşından elli yaşına kadar olan Nasturîleri İngiliz silâh ve mühimmatıyla silâhlandırarak ve Erbil fırınlarında hâzırlandırdıkları peksimetleri dağıtarak İngiliz zabitlerinin kumandası altında olmak üzere harekâtâ geçirmişler ve ilk iş olmak üzere Zaho Kürdlerine hücüm ettirerek bu mintakadaki bütün İslâm köylerini İslâmlardan tecrîd eylemişlerdir. Bu muntazam İngiliz maskeli Nasturîler rast geldikleri İslâm Kürdleri öldürmüştür, mallarını yağma etmişlerdir. Tecâvüz edil-

medik irz, kıylmadık can bırakmamışlardır. Bu nâ-merd ve mel'ün hükümlardan canını kurtarmaya muvaffak olan müslümanlardan bir kısmı İran'a, bir kısmı da toprağımıza sığınmışlardır. Boşalan bu Müslüman köylerine İngilizler Nasturîleri yerleştirmekte ve bu süretle Irak müslümanlarıyla Türk, Kürd müslümanları arasında bir sed çekmektedir. Bize haber verildiğine göre bu câniyâne hareketleri, bu İslâm düşmanlıkları Musûl'daki İslâm kardeşlerimizin son derece nefretini mücib olmuş. Artık İslâm kanına girmemesi lüzûmu İngiliz kumandanına ihtâr edilmişdir. İslâm kanı akıtmaktan ve İslâm yurdalarında ateş ve kan saçmaktan zevk alan ve İslâmları her yerde köle gibi kullanmaya ve İslâm kanı emmeye alışan İngilizlerin bu gibi ihtarlarla kulak asmayacağını biz biliyoruz. Fakat İslâm'daki sabır ve tevekkülün de bir hudûdu vardır. Bu hareketlerin cezâsız kalmayacağına eminiz.

Tekbîrlerle

Osmanlı Sancağı'nın çekilmesi

Roma Mümessili Celaleddin Ârif Beyefendi'nin Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği telgrafdır:

Bugün id-i sa'id-i fitr münâsebetiyle Afganistan, İran sefîrleri hazerâtı ve me'mûrları Hind, Suriye, Misîrlî ve sâir bi'l-cümle kardeşlerimiz ile birlikte Türk muhibbi birçok İtalyan mu'teberânı da hâzır olduğu hâlde vakt-i zuhrda merâsim-i mahsûsa ile mukaddes sancağımız evvelen âcizleri, ba'dehû Afgan, İran sefîrleri hazerâtı ve diğer zevât tarafından bi't-telsîm, Afgan sefîri hazretleri yediyle ve tekbîrlerle ilk def'a olmak üzere sancak direğine çekilmiş ve sonra hâzirûnun Büyük Millet Meclisi nâmına vukû' bulan tebrîkâtı taraf-ı âcizden kabûl edilerek Afgan sefîri hazretlerinin İslâm'ın ve Büyük Millet Meclisi'nin muvaffakiyeti ve livâ-yı İslâm'ın dâimâ zafer-yâb olması hakkında îrâd eylediği bir duâ-yı belîge âmin denilerek misafirlere şekerleme ve şerbetler ikrâm edilmiş olduğu ve mümessilik hey'etile birlikte Meclis-i Celîle'ye arz-ı tebrîkât eylediğimiz ma'rûzdur.

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

15 Haziran 1922

19 Şevval 1340

Perşembe

15 Haziran 1338

Cild: 20 - Aded: 505

Müslümanların Benî İsrail Yollarını Tutmaları

Müslümanların Kitâbullâh'a arka çevirerek ebâtîle kapılması – Felâketin önüne gecebilecek ricâl-i dîn –
İcrâ-yı hükûmet ve muhâfaza-i istiklâl için müslümanların vesâit-i ma'küle ve tabîyyeyi terk ederek
ölülerden imdâd beklemeleri – Diyânet-i sahîhaya da'vet edenlere karşı müslümanların alındıkları tavrı garîb –
Müslümanların Kur'ân'a karşı cehâletleri, Kitâbullâh'ı âtil ve metrûk bırakmaları –
Câhil ulemâ yüzünden dalâlete düşen gençler – İslâm'ın kendi diyârı içinde garîb kalması.

Şeyh Abdülaziz Çavuş

Müslümanlık Bir Dîn-i Kemâldir

Akliyyûnun ahlâkî "vazîfe" mebde'i üzerine istinâd ettirmeleri – İslâm'da vazîfenin menşî de din olması –
Mebnâ-yı ahlâk husûsunda felâsifenin ortaya koydukları esâsları Müslümanlığın daha mükemmel bir sûrette
vaz' ve takrîr etmiş olduğu – Akliyyûnun vazîfe için "ifâ-yı vazîfe" kâidesi –
Bu husûsta İslâm'ın vaz' ettiği esas-ı âlî-İslâm'da sâik-i vazîfenin iki dereceli olması

Aksekili Ahmed Hamdi

Mâdem ki Mağlûbuz!

– Mağlûbiyetimiz hasebiyle Avrupalıların bize isnâd ettikleri iftirâlar

Midhat Cemal

Filistin'de Musevîlerin Millî Yurd Teşkîli Mes'elesi

– İngiltere'nin Filistin'deki siyâsetinden bütün halkın adem-i memnûniyyeti – Siyonizm'in târihçesi –
– Yahudi hükûmetinin teşkilindeki avâmil-i siyâsiyye – İngilizlerin çevirdikleri dolaplar –
– Siyonistlerin ve müslümanların mûdde'ayâti – Filistin'de devâm eden anarşı –
– Amerika'nın Siyonistlere müzâhereti – Filistin müslümanları için melhûz tehlike.

Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları

İbnü's-Suûd ile İbnü'r-Reşîd arasındaki muhârebelerin neticesi – İbnü's-Suûd'un Hicâz'ı tehdîdi –
Şerîf Hüseyin'in İngiltere'ye mûrâcaatı – İbnü's-Suûd'un Irak'taki harekâti – Irak'ın seferberliği –
Cezîretü'l-Arab'da İngilizlerin akıttığı İslâm kanları.

[122]

ESRÂR-I KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ نَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)¹⁾

- 2 -

Bununla beraber şunu da söylemekliğimiz îcâb ediyor ki Benî İsrail'in her türlü şirkî irtikâb etmeleri, Kitâbullâh'ı arkalarına atarak onun yerine sihir gibi, kehânet gibi şeylere ve ahkâm-i ilâhiyyeyi tahrîf ve tebdîl i'tiyâdında bulunan seleflerinden işittikleri sözlerre bağlanmaları nesillerden beridir ki müslümanlarda da zuhûra gelmiştir. Bu felâket Benî İsrail'in helâkini ve bütün dünyâdaki milletlerin kendilerine tahakkümünü intâc ettiği gibi maâzallâh müslümanların da muzmahil ve perişân olarak istiklâl ve şevkete ebediyen vedâ' etmelerine bâdî olacaktır. Meğer ki içlerinden birkaç yüz senedir İslâm'a sokulan bu yalanları, hurâfeleri Allah'ın şeriatından, Resûlü'nün sünnetinden söküp atacak ricâl-i dîn zuhûr etsin.

Sâyed Benî İsrail Hazret-i Süleyman'ın o muazzam mülkünü ancak sihir, kehânet, efsûn ve tütsü gibi şeyllerle elegeçirdiği zu'munda bulunmasaydilar elbette kendilerine saltanat te'mîn etmek ve müstakil hükümetler kurmak için vesâit-i ma'kûle ve tabîyyeye mürâcaat ederlerdi. Lakin bu husûsta seleflerinden telakkî ettikleri hezeyânlarla inandılar.

Mağrib-i Aksâ'da müslümanların bugünkü hâli de aynı değil midir? Öyle ya bu zavallilar da memleketlerinde yatan velîler, vatanlarını hiç bir ecnebî milletin istîlâ etmesine meydân vermez i'tikâdında bulunuyorlardı. Hattâ el-Cezîre Mu'temeri'ndeki murahhasların arasında nokta-i nazar ihtilâfindan dolayı zuhûra gelen münnâkaşaları, mücâdeleleri hep bu velîlerin ma'nevî nüfûzlarına ve kulûb üzerinde tasarruflarına hamlediyorlardı.

Heyhât! Bu mu'temer ma'lûm olan şekilde dağıldı. Muhâlifler i'tilâf etti. Almanya hükümeti Fransızların o muazzam kit'aya sâhib olmalarını kabûl eylesi. Bunun üzerine Fransa Mağrib-i Aksâ hükümdâri hâin Sultan Abdülhafîz ile uyuşarak oraya îcâbı kadar asker ve esliha göndermek sûretiyle nüfûzunu, hâkimiyetini iyice yerleştirdi. Vâ esefâ ki bütün bu hâdiseye rağmen Mağrib-i Aksâ ahâlisi yine velîlerinin tasarruflarına ne zaman olsa Fransızların istîlâsını ber-taraf edeceklerine kâil bulunuyorlardı! Hala da aynı evliyânın o mübârek topraklarda yerleşmiş olan Fransız ordularını çıkaracağı i'tikâdını besliyorlar!

Müslümanlara hâs garâbetlerdendir ki her yerde sihirlerle, tütsülerle uğraşıyorlar, havâs okumakla, tesbîh çekmekle servet kazanılacağına, *Hizbü'l-berr*, *Hizbü'l-*

bahr, *Celcelutiyye* tilâvetiyle havada uçulabileceğine kâni' oluyorlar.

Bundan daha garîbini isterseniz şudur ki: Kitâbullâh'ı iyi anlamaya Cenâb-ı Hak tarafından mü'min kollarına çizilen ve tamâmiyla imtisâl etmedikleri takdirde kendileri için imkân-ı felâh olmayan diyânet-i sahîha ile amel etmeye da'vet olundukları zaman bir bid'at, yâhûd dalâl tekâlfine ma'rûz kalmış gibi davranışları. Her yerde Kur'ân-ı Kerîm okunuyor, acabâ dinleyenler içinde bir kişi bulabilir miyiz ki velev bir lahma için o Kitâb-ı Mübîn'in ma'nâsına infâz-ı fîkr etsin de eslâfımızı saâdet-i dâreyne kavuştururan desâtîr-i hidâyeti çikarsın? Bugünkü müslümanlar âyât-ı Kur'âniyyeyi evvelâ dinler, sonra ondan i'râz eder. Şayed böyle yapmayıp da te'emmûl ve te-debbür etseler kendilerini her taraftan kuşatmış bulunan şu felâketlerden nasıl kurtulabileceğini öğrenirdi.

Sonra, müslümanların içinde öyleleri de var ki âyât-ı Kur'âniyye'yi tilâvet ediyor, lâkin ma'nâsını te'emmûle yanaşmıyorlar. Maamâfih onların bu hareketi ihmâl ve yâ betâetlerinden değil ancak bâb-ı ictihâdin kapandığına ve Kur'ân'ı bir müfessirin anladığından başka sûrette anlamak harâm olduğuna dâir ulemâya isnâd edilen fetvâları işittiklerindendir. Şimdi böylelerinin Kur'ân karşısındaki vaz'iyetleri cemâdâtın vaz'iyetinden başka bir şey midir?

Bu sınıfâ dâhil olan müslümanlar bir yiğin masalları, hurâfeleri, bid'atleri, iftiraları beyinlerine doldurmuşlar, bütün şuûn-ı hayâtiyyelerinde onlara teba'iyyet ediyorlar. Günün birinde Kitâbullâh'ı anlamak, ahkâm ve ta'lîmât-ı semâviyyesine infâz-ı fîkr için çalışmak tekâlfine ma'rûz kalırlarsa derhâl sâhib-i tekâffi bid'atle yâhûd küfür ve zindika ile ithâm ediyorlar da öteden dîn-i mübîne bu kadar aykırı şeyleri sokan dâl ve mudil birtakım eşhâsin arkasından gidiyorlar.

Müslümanların Kur'ân'a karşı cehâletleri ve o Kitâb-ı mübîni âtil ve metrûk bırakmaları bir dereceyeyi bulmuştur ki artık Kitâbullâh halli ve fehmi muhâl olan lügazlar, mu'ammâlar gibi telakkî olunmaya başlamıştır. Artık basîretleri ziyyâ-yi irfân ile açılan gençler de Kitâbullâh'ı tefsîr dâ'iyesindeki birtakım adamlar tarafından ortaya atılan ve delâl-i kat'îye önünde her zaman yıkılmaya mahkûm bulunan birtakım zünûn ve evhâmi tabâatiyle kabûle yanaşmadılar.

Bu zavallî gençlerden bazıları sîrf zihinlerine hûcûm eden şükûk ve şübehâti izâle maksadıyla ulemâdan olmadıkları halde kendilerini öyle tanittırmış birtakım adamlara mürâcaat ediyorlarsa da bi'n-netîce tekdîrden, tekfîrden, tel'înden başka bir şey duymuyorlar! Evet, böyle gençlerden [123] pek çoklarını gerek Mısır'da, gerek diğer diyâr-ı İslâm'da gözlerimizle gördük ki istifâde

¹⁾ Bakara Sûresi, 2/99-102.

ve istirşâd maksadıyla girdikleri ulemâ meclislerinden pek elîm hatırlalarla çıkmışlardır.

İslâm erbâb-ı şirk ve dalâl arasında garîb olarak zuhûr etmişti. Bugün de kendi ehli, kendi diyârı içinde garîb bir halde bulunuyor! Ahkâm-ı celîlesinden bir âyet okunsa bir kısım halk şüphe mevkîinde bulunuyor. Bir kısmı i'râz ve istikbâr ediyor. Bir kısmı onun meâl-i müñîfini düşünmekten korkuyor. Bir kısmının da beyni ebâtil ve hurâfât ile mâlâmâl olduğu için akâid ve ahkâm-ı sahîhadan bir şey kabûl edemeyecek halde bulunuyor.

Hele İslâm'a sokulan mevzû'ât ve müftereyât öyle müdhiş revâc bulmuş ki bütün hâfızalara mâl olmuş, her kît'ada, her memlekette, her mecliste muttasil tekrâr edilip duruyor!

Sonra, dinini seven her müslümanı dâgdâr edecek bir hâdise varsa o da İslâm'ın nâsiye-i pâkine bu lekeyi sûren, âlem-i İslâm'ı bu felâketlere, bu musîbetlere sürükleyen yegâne âmlinin tefsîr nâmîyla ortaya çıkarılan âsârdan bazılarındaki o nâ-mütenâhî Îsrâiliyyât, o bir yığın hurâfâttır. Bu türlü kitâblar tefsîr namı altında matbû' ve âlem-i İslâm'da münteşir oldukça şu zavallı milletin içinde bulunduğu meskenet ve sefâletten silkinerek mecd ü şevketini istirdâd etmesine imkân göremiyorum. (Ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm)

Şeyh Abdülaziz Çavuş

MÂDEM Kİ MAĞLÜBUZ!

Mâdem ki mağlûbuz: Aleyhimizdeki her iftîrâ bir hutbe-i hakikat ve her sû-i zan bir fasl-ı târihtir. Mâdem ki ordumuz dört sene evvel yenildi. Artık insanlarımız müttehem, sokaklarımız ve sâhillerimiz mücîrim, binalarımız ve gemilerimiz günâhkâr, dârulfünûnumuz ümmî ve gabî, kahramanlarımız kassâb, âlimlerimiz ve hâkimlerimiz mutaassîbdır; minârelerimiz şâha kalkmış bir taassub, türbelerimiz pusuya yatmış bir taassubdur. Hulâsa dünyâda ne cinâyet, ne türlü rezâlet mutasavverse satır satır yazın, mağlûbiyetimiz her satırın ucunda bir "ihl!...." kelimesidir. Biz taassubumuzu, istedığımız kadar Tanzîmât-ı Hayriyye fermâniyla ve Kânûn-ı Esâsî risâlesiyle örtelim, mâdem ki mağlûbuz; mutaassîbzîz: mehâkimde hîristiyan şâhidlerini muvâza' aten dinliyor, fakat şehâdetleriyle hükm etmiyoruz. Matbaa Avrupa iktirâ'ıdır diye Kur'ân'ımızı hâlâ tab' etmedik, bekci kulübelerindeki mushaflar bile yazmadır ve "Îmâd" hatıyladır. Mâdem ki mağlûbuz, Yunanlı Mülâzîm Kakaris Anadolu'da muhâdderât-ı İslâmiyyenin ırzını hetk etmedi. Kadının cild-i üryânında esliha-i memnûa aradı!... Mâdem ki mağlûbuz: Mavi gözlü tek bir Türk yoktur. Hepimizin gözleri simsiyahdır. Dalgın baktığı vâki' de-

ğidir. Dâimâ dik dik bakar, dâimâ korkunç bir hareketle kimildar. Hulâsa evlerimiz münkirû'l-kiyâfe bir çadır, beldelerimiz kalabalık bir çöldür ve biz bir taife-i vahşetiz ki gözümüzün karasında kızıl müselleşler, dudağımızın kırmızı çizgisinde siyâh müselleşler titrer. İrtisâm eder.

De Lajonkiyer'in Fâtih'e ve Hammer'in Selim'e is-nâd ve ilsâk ettiği lekeler, mâdem ki mağlûbuz, o iki pâdişâhın a'zâ ve cevârihi kadar doğru ve tabîidir. Mâdem ki mağlûbuz: Ciğ ciğ yediğimiz Ermenilerin aded-i sahîhini Rum tercümânlarının lisân-ı sâdîki bilir. Bayezid Kulesi'ndeki iki yanın sepeti, mâdem ki mağlûbuz, asdığımız İsevîlerin na'sîdir ve yanın topu Muhammedilerin şenliğidir! Bogos Nubar Paşa'nın sırtını, göğsünü, Emîr-i Mekke'nin vezâret cübbesi gibi sirmaya, nişâna gark ettikse, mâdem ki mağlûbuz, Ermeni Patrikhânesi kavasının pala bıyığından korktuğumuz içindir. Yoksa Tanzîmât-ı Hayriyye, Bâb-ı Âlî'nin bir fermân-ı müzehhebe sardığı ve Avrupa'ya uzattığı köhne bir yalandır.

Mâdem ki mağlûbuz, ekalliyetlerin Samatya'da, Yenikapı'daki evleri bodrumlarından tavan aralarına kadar Martin fişenkleriyle ve bombalarla lebâleb bir halde kurûn-ı vüstâ kalelerine benzerken, bir Ermeni'yi Hâriciye Nezâreti'ne ta'yîn ettikse ve bu Ermeni sağ cebinde Hâriciye şifresi ve sol cebinde bomba olarak gezerken sükût ettikse, mâdem ki mağlûbuz, hukûk-ı ekalliyete matlûb derecede hürmet etmemiş addolunuruz!

Evet, mâdem ki mağlûbuz, ketm edemeyiz, setr ü te'vîl edemeyiz ki biz, bir nevi' yamyamız, hîristiyan eti yer, anâsîr kâniyla teskîn-i harâret ederiz. Evlerimizin her odasında bir dûşîze-i nasrânînin ırzı çırpinır. Cüb-bemizin eteğinde, yatağımızın ucunda çiplak hîristiyan bâkireleri titreşir! Madem ki mağlûbuz, i'tirâf etmemiz îcâb ediyor ki biz dört yüz yetmiş üç seneden beri Rum cemâatinden bir ferd ile -siyah bir taassub-iecdâda tevârûs yüzünden- bir paralık alış-veriş etmedik, Hacı Polo Hanı, Hacı Gaffar Efendi'nin'dir ve Şîşman Yanko mağazasını Şeyh Şâmil'in torunu tutuyor!...

Mâdem ki mağlûbuz, Ankara Hâriciye Vekâleti ve Bâb-ı Âlî üdebâdandır ve "Yunan Fecâyîi" ismindeki eser romandır. Ve meselâ Yunan çetelerinin cemâatiyle beraber yaktıkları Afyonkarahisar Câmii Küçük Asya'da yoktur, vak'a hikâyedir!.. [124]

Evet mâdem ki mağlûbuz, bizim zâlim ve kurnaz vergilerimiz vardır. Mutabassır, müdebâbir ve sinsi cemâat-i İslâmiyye teşkilâtımız vardır. İktisâdî ve ictimâî kalelerimiz, burc u bârûlalarımız vardır. Ve bu sâyede fetihten beri ekalliyetler tese'ül ediyorlar, sadakayla ölümden kurtuluyorlar, iâneyle izdivâc ediyorlar ve defn olunuyorlar. Hulâsa mürûvvet ve merhametle te'mîn-i maîset

ediyorlardı ve bugün damlarından mavi paçavralar sarkan o Selimiye Kışlası'nın cebhesinde azametli sefineler, bir vilâyet merkezimizden daha ziyâde refâh, îrâd getiren taş mağazalar Mütâreke'nin haftasında kuruldu. Yoksa mütârekeden evvel Beyoğlu, âfâkında sarı gözlü yarasalar uçar, üstünde sırtlanlar dolaşır, çakallar haykırır, develer kişner, mağazalarında urbân râhibler ve savma'sız keşîşler asalarını kucaklayıp uyur bir bâdiye idi, bir bâdiye ki burada ekalliyetler açıktan fosforlar saçar gözleriyle, bellerinde at killarından kemerler ve zünnârlarla, çıplak vücûdlarının mevazi-i edebeinde ağaç yapraklarıyla, uryân-ı sefalet dolaşır dururlardı. Ekalliyetler, Mütâreke'den sonra giyindiler!...

Mâdem ki mağlûbuz, Mütâreke'ye kadar her me'mûrumuz bir "pons pilat"tı ve her hîristiyan bir Mesîh-i mazlûmdu ve ekalliyet salîb-i vahşetimiz üstünde gergin bir ceseddi, elli ve ayakları bir fecr-i mazlûmiyyette gayb olmuş bir cesed! Çünkü mâdem ki mağlûbuz, yataklarımızın başucunda bir pala asılıdır ki üstünde hîristiyan çocukların kanı kuruyor! Âh, mağlûb ve dilsiz milletlerin tepesine gökten kılıç kadar keskin ve süngü gibi sıvri ve uzun lekeler sarkar.

Zavâhir-i medeniyyetim yalan söylüyor. Mâdem ki mağlûbuz, iç yüzümüz bedevîdir. Müstefreşelerimizin uzun saçlarını bileklerimize sarar, onları firâşımıza sürükleyerek ve cildlerini ipten kirbaçlarla parçalayarak götürürüz. Evlerimizin harem dâirelerinde meş'aleler yakarak otururuz, kadını dişlerimizle öper, tırnaklarımızla okşarız, der-âğuşumuzu sillemiz, tebşîr ve visâlimizin hitâmini tekmemiz ihbâr eder, Türk kadını tavanın tâhakkümünden hala kurtulmadı ve semânin altına hala kavuşmadı. Kendi aramızda şalvar giyip musâhaba eder, gece kavukla yatarız!

Mâdem ki mağlûbuz, âlâmîmiza ağlasak gözümüzden dökülen mâyî' ekalliyetin bî-tâb ve solgun kanıdır!

Topkapı Sarayı'nın bahçelerinde düdük ve darbuka çalan mehterhâne tâkımı –mâdem ki mağlûbuz- taklîd-i târîh değildir, hakiki bir yeniçi bölgüyüdür. Bir müfreze ki nîsfî'l-leylde Nasârâ mahallâtını dolaşır, hangi Hîristiyan evinin siyah camında bir damla aks-i ziyâ ifşâ ederse ki harîm-i meskende tasvîr-i Meryem'e kandil yakılmıştır, evin sâkinlerini, bu müfreze parçalar ve es-râr-engîz sûrette nâ-bûd eder. Vâki'â dört sene evvelki mağlûbiyetimiz bu tefehfûte (?), hakikat-i târîhiyyeye tamâmen vusûl için vesîle olamadı. Fakat Allah esirgesin, Ankara bir mağlûb olsa ey fâzil ve afîf Avrupa, âsâr-ı atîka ulemâmız Atina'da Parteon mabedinin harâbelerinde hafriyât icrâ ederken Samatya'da dün kesilen iniltilerin asır-dîde müstahâselerine destres olurlar ve pâytahtlarınızın en namuslu (?) kütübhanelerinde British Museumlarında, Bodliyen d'Oxford'unda bu cinaye-

te âid deve derisi vesîkalar, el yazısıyla muharrer şîşman kitaplar, kabından toz toprak sütunları yükselen kalın dosyalar keşf olunur. Ve hayatımızın sahne-i teşhîrinde, lu'bîyethâne i'lânında âlimler, müverrihlerden mürekkeb fecî' bir ordu elliinde silâh-ı mantık ve bellerinde seyf-i belâgatle, bir resmî geçid yaparlar. Edvâr-ı atîka hutûtunu okuyan paleograflarınız eski mührülerden anlayan sejilloograflarınız, saf saf dizilirler, hepsi uzun sakallı, hepsi ak sakallıdır ve hepsinin gözlükleri vardır –çünkü ulemâiyyûndandır!- Bu saçlı sakallı adamlar aşk-ı hakikatle harâbelere koşarlar. Kütübhanelere koşarlar. Kimi bir sûtuna sarılır ve heceler, kimi bir dikili taşın önünde ağını üç gün üç gece açar, kimi mermer bir kitâbeye abanır ve mermeri isticvâb eder. Kimi derilerin üstündeki işaretleri okur, kimi paslı meskûkâtın resimlerine pertavsızlığını yaklaştırır, uzaklaştırır ve mnîldanarak bakar, Nihâyet eski bir paranın bir damla küfünde ve bir anda iki hakikat keşf olunmuştur: Türk'ün ummân-ı fezâyihi ve serâb-ı fezâili!... Derd-i hakikatle şakakları ağaran bu adamlar, semâyi bî-zâr eden tiz bir sesle bağırırlar:

– Târîhen sâbit oldu, derler, İkinci Mahmud yeniçeri ocağını ilgâ ettiği zaman bir baş karakullukcu dördüncü zevcesinin koynunda gizlenerek katliâmdan sağ kurtulur. İşte bugün şarktaki mehterhâne muzikasının efrâdi, o yeniçeri zâbitinin dört zevcesinden üremiş hafîdleridir.

Vâki'â bu bir sarîh yalandır. Fakat bu yalanın ilimden, satvet ve edebiyâttan sha'saa istî'âre ederek halkın arasında en ciddî bir hakikat vakâriyla dolaşması için Allah esirgesin, Ankara'nın mağlûb olması lâzımdır.

Çünkü aleyhimizdeki en aykırı bühtâni müstehâselerle, sütunlarla deve derisinden sahifelerle mezc ediniz, sonra bu halîtaya ulemânin gözlüklerini, pertavsızlarını, ak saçlarını ve sakallarını ilâve ediniz, sonra bu yiğinin üzerine bir de bir Eskişehir, Sakarya mağlûbiyetini serpiniz, artık o zaman aleyhimizdeki en gülünç bühtân ilmin hâle-i şerefini başına sarar. [125] Boyalı, yamalı palyaçoya benzeyen en mübtezel iftirâ, en maskara en soytarı yalan başına mahrût-i ziyâ geçirmiş bir şehriyâr-ı âfâk olur! Ve bu nûrun, bu şâ'saanın karşısında asırların ve nesillerin gözleri, parmakları, dudakları müsâvî bir vüs'at-i hayretle açılır!...

Sizler, ey kütübhaneleriniz raflarına dayadığınız merdivenlerden vahşetimiz, i'tisâfımız hakkında kucak dolusu vesîkalarla inen muharrirler, müverrihler, âlimler! İşte size i'tirâf ediyorum: Mâdem mağlûbuz, dünkü Har-put katliâmi, evvelki günü yirmi milyon Ermeni'nin takfili, yarınlık elli milyon Rum'un ihrâkı, hulâsa muhâyyel ve gayr-ı mümkün bütün cinâyetler, hepsi doğru, hep doğrudur!

FİLİSTİN ve ŞARKİ ÜRDÜN MUKADDERÂTİ

ve Musevîlerin Millî Yurd Teşkîli Mes'elesi

Bugünkü makâlemizde yüz binlerce nüfûs-ı İslâmîyesi bulunan bir mintikanın mukadderâtından bahsetmek istiyoruz. Öyle bir mintika ki binlerce senelik bir mâzîsi, bir mâzî-i muhteşemi ve Kudüs-i Şerîf gibi İslâmlar nazarında şerâfetîyle ma'rûf bir belde-i mübârekesi mevcûddur.

Harb-i Umûmî'nin sonlarına doğru İngiliz ordusu bu belde-i mübâreke ile beraber Filistin ve Şarkî Ürdün mintikasını işgâl ve istîlâ ederken İngilizlerin mutaassib bazı ricâl-i siyâsiyyesi bi'l-hâssa Kudüs'ün İslâmlar elinden alınmış olmasından mütevellid heyecân ve memnûniyetlerini ketm ü ihfâ edemiyorlar ve bu hâdiseyi Salîb'in tekrâr revnakdâr olduğuna bir delîl irâe ederek izhâr-ı şâdmânî ediyorlardı.

İngiltere'nin elinde bir âlet-i mefsedet olan Şerîf ordusu, İngiltere bu mübârek toprakları çiğnerken onlara yardım etmesinin İslâmîyet nâmına ne demek olduğunu onlar daha o zaman anlamamış bir vaziyette idi ise elbette şîmdîye kadar geçen birkaç sene zarfında artık o amel-i fecînin ne olduğunu ve nasıl bir netîcîye müncer bulunduğu anlamıştır zannederiz.

Fi'l-hakîka Akkâ kasabasının şîmâlinde bulunan Akdeniz sâhilindeki Zîb mevkîinden takriben şarka doğru temdîd edilen bir hatt-ı mefrûzun cenûb cihetlerinde kalan Filistin ve Şarkî Ürdün mintikası hîn-i işgâlinde beri doğrudan doğruya İngilizlerin tahakküm-i siyâsî ve askerîleri altında bulunmaktadır. Bu mintikanın şîmâlinde cenûba doğru hemen hemen ortasından geçerek Hula ve Taberiye göllerini teşkîl ettikten sonra Bahr-i Lût'a dökülen Şerîa Nehri bu mintikayı belli-başlı iki kîsma taksîm ediyor. Bunun cihet-i garbiyyesi hâl-i hâzırda Filistin mintikası ve cihet-i şarkîyyesi ise Mâverâ-i Şerîa veyâhûd Şerîa Nehri'ne İbraniler Yordun, Arablar Ürdün dedikleri için Şarkîyyü'l-Ürdün ve Fransızlar tarafından Mâverâ-i Şerîa ma'nâsına olmak üzere Transjordanî mintikası nâmiyla tevâsim edilmektedir.

Bunlardan Filistin mintikası Kudüs'ten mâadâ, Yafa, Hayfa gibi Suriye'nin en latîf beldelerini ve dâhilde en münbit ve en mahsûldâr arazîyi muhtevî olmak i'tibâriyla en dil-rübâ ve zengin menâtiktan biri sayılırsa da Şarkî Ürdün arazisi merkezi olan Amman da dâhil olduğu halde birkaç küçük ve gayr-ı ma'mûr kasabalardan ve ıssız beyâbânlardan mürekkeb olmak nokta-i nazarından bir kıymet-i arziyye ve mevkîiiyyeye mâlik bulunmamaktadır.

Bu mintikalar Türkiye idâresinde bulundukları zaman hiç şübheleriz ki dünyânın en mes'ûd, en sâkin ve en canlı

memleketleri idiler. Bu hakikati işgâlden pek çok seneler sonra oranın yerli sâkinleri dahi artık i'tirâfa başlamışlardır. Nitekim 9 Şubat 922 târihli *Times* gazetesinde *Times* sâhibi Lord Northcliff'e Filistin'e geldiği zaman söyleyen sözler bunu isbât eder ki ber-vech-i âtîdir:

"Baş müftî, Ermeni patriği, Latin ve Ortodoks patrikleri, hahambaşı ve bazı siyonistler, Kudüs belediye reîsinin iştirâk ettiği bir ictimâ'da Filistin'in eski zamanlara nisbetle refâh ve saâdetinin daha az olduğunu söylenmişlerdir."

Bir İngiliz gazetesiin dahi i'tirâfa mecbûr olduğu hakikatin künhü bu şekilden ne kadar daha bâriz ve ne kadar daha mühimdir. Bu cihet İngiltere'nin Filistin Fevkâlâde Komiseri Mister Samuel'e 27 Şubat 922 târihinde Filistin ahâlîsi tarafından verilen muhtıradan daha sarîh anlaşılmaktadır. Zîrâ bütün muhtıradada Filistin ahâlîsinin canından ve malından artık emin olamayacak derecede âsâyîşin bozuk olduğu zikr edilmekte ve Nisan 920 ve Teşrînisânî 1921 târihlerinde Kudüs'te ve Mart 1921'de Hayfa'da ve Mayıs 921'de Yafa'da Musevilerle müslümanlar ve hîristiyanlar arasındaki kanlı vukûâttan uzun uzadiye bahsedilmektedir.

[126] Ahâlî aynı zamanda İngiliz siyâsetinden ve İngiliz idâresinden gayr-ı memnûn olduğunu her fırsatın bi'l-istifâde beyân etmektedirler. *Times* sâhibi Lord Northcliff'e söyleyen sözlerin daha vâzih bir şekli daha geçenlerde Mart evâhiriyle Nisan zarfında Filistin'de seyâhat eden İngiliz ricâl-i meşhûresinden Lord Milner'e dahi tekrâr edilmiştir. Kudüs'te müntesir es-Sabâh gazetesiin 6 Nisan târihli nûshasında Salt ahâlîsi ile Lord Milner arasındaki ber-vech-i âtî muhâvere intîşâr etmiştir:

Lord – Memleketin bu tarz-ı idâresinde memnûn musunuz?

Ahâlî – Bütün Arab milleti baştanbaşa İngiltere'nin Filistin'de takib ettiği siyâsetten gayr-ı memnûndur.

Fi'l-hakîka bu ufak nûmûneler ve misâller dahi irâe eder ki bugün Filistin'de İngiliz siyâseti iflâs etmiş ve İngiliz nüfûzu gereği gibi kırılmıştır. Bu mukaddimeyi şu sûretle dermiyân ettikten sonra bunun esbâbını taharrî ve tedkîk ile bu cihetleri teşrîh etmek fâideden hâlî değildir.

Ma'lûmdur ki Filistin mintikası İslâmlar ve hîristiyanlar nazarında ne dereceye kadar mübârek ve mukaddes bir mintika ise Musevîler dahi burasını kendilerine bir

vatan-ı aslı ve dînî telakki etmektedirler. Bundan dolayıdır ki daha 1840 târîh-i Mîlâdîsinden beri cihânın muhtelif noktalarından ve bi'l-hâssa Avrupa'dan ve zulüm ve i'tisâfın hâkim bulunduğu sâhalardan birçok Yahudiler terk-i dâr u diyâr ederek dünyânın en sâkin ve en zîhayât olan bu mintikasına hicret etmeye başlamışlardır.

İlk zamanlarında sîrf dinî ve az çok hayatı olan muhâceret mes'elesinden bazı açık gözlu Musevî mütefakkirleri istifâdeye koyuldular ve 1880 târîhinden Rusyalı Lovantin ve Vaynberg, Polonyalı Frayçin, Rusyalı Habsmen, Haygmen muhâceretin tervîci maksadıyla aralarında bir cem'iyet te'sîs ettiler gibi 1883 târîhinde Romanya Yahudileri dahi aynı gâye ile bir cem'iyet te'sîs etmişler ve işe başlamışlardır. Bi'l-âhare bazı Yahudiler, muhâcirlerin hâl-i mü'elliminden bahsederek Musevî sermayedârlarından para te'mînini düşündüler ve 1887 târîhinde ismi gece Vaynberg Yahudi milyonerlerinden Edmond Rothschild'e mürâcaatla ondan açık bir kredi koparmaya muvaffak oldu. Bu sûretle Filistin'de muhtelif mintikalara Zamarîn'den ve Ruston Luzyon kolonilerinden başlayarak muhtelif Yahudi kolonileri te'essüs etmeye başladı.

İşte ilk zamanları arz ettiğim vechile Çar Rusyası'yla Romanya hükümetlerinin zulüm ve i'tisâfindan bî-zâr kalarak Filistin'e ve Kudüs'e doğru koşup kurtulmak gâyesiyle ve Filistin'de ölebilmek sâyesinde daha kolay cennete ve saâdete kavuşabilmek i'tikâdiyla Yahudiler muhâcereti tervîc ederlerken bi'l-âhare muhâceret bu, dînî ve hayatı şekilden başka bir hâle istihâle eyledi ve Kudüs-i Şerîf merkez olmak üzere Filistin'de Yahudiler için millî ve müstakil bir hükümet-i Yahudiyye te'sisi fîkirleri baş gösterdi. İşte bu hareketin Kudüs'te bulunan Siyon Dağı'ndan kinâye olmak üzere Siyonizm ve bu fikri kabûl edenlere Siyonist denilmeye başlanmıştır.

Demek oluyor ki Siyonistler esâs i'tibâriyle Siyon Dağı'nın etrafında millî bir yurd te'sîsi gâyesini takip ediyorlar. Bu hareketin en mühim âmili 1882 târîhinde Rusya'da vâki' olan Yahudi katliâmından i'tibâren Yahudi mefkûresinde husûle gelen intibâh ile beraber bi'l-âhare 1896 senesinde Macaristan Yahudilerinden meşhûr Hertzâl tarafından te'lîf ve neşr edilen "Hükümet-i Yahûdiyye" nâm eser olmuştur.

Fi'l-hakika Siyonizm'e cereyân-ı hâzırını vererek bütün Yahudi mefkûresini Filistin'e doğru çevirmeye bu zât ve bu zâtın bu eseri bi'n-netîce en büyük bir sâik olmuştur.

1897 târîhinde Basel şehrinde cihânın muhtelif mintikalardan gelen iki yüz Yahudi mümessilinden mürekkeb kongrede yine Herzâl (Herzl) "cedlerin memleketiyle şimdiki Musevilerin temâyülât-ı rûhiyyeleri arasında

bulunması lâzım gelen münâsebât" dan bâhis nutuklarını îrâd etti. Kongrede meşhûr mütefakkirlerden Max Nordau dahi bulunuyordu. Bu kongrede nihâyet âtîdeki program karârlaştırılmıştı:

1- Yahudilerden çiftçi, müstakil san'at mensûbu ve san'atkâr muhâcirler vâsitasıyla Filistin'in isti'mârına devâm edilecektir.

2- Dünyânın etrâf-ı erbaasına yayılmış olan Yahudiler arasında kavânîn-i mahalliyeye dâiresinde bir vahdet-i millîyye vücûda getirilecektir.

3- Milliyet fîkrinin ulviyeti milletdaşlara anlatılacak, Yahudîliğin müstehcen ve ma'yûb olduğuna zâhib olan Musevîler irşâd edilerek milliyetin bilakis mukaddes ve muhterem bir mebde' olduğu tavzîh edilecektir.

4- Siyonizmin gâyesini ve nukât-ı umûmiyyesini bütün hükümetlere kabûl ettirmek için lâzım gelen vesâite mürâacaat edilecektir.

Bundan mâ'adâ merkezi Viyana'da olmak üzere 23 kişiden mürekkeb bir idâre-i dâimenin dahi teşkili münâsib görülmüş ve bu sûretle o târîhten beri kuvvetli bir faâliyet sâhasına geçilmiştir.

Bu faâliyet neticesi olarak Filistin'de Yahudi kolonileri ve mektepleri te'sîs etmiş ve bu mefkûreye doğru koşulmaya başlanmıştır. Yahudiler Herzâl'in tavsiyesi mûcebince medeniyet-i garbiyye ile meşbû', terakkî ve temeddüne tarafdar bir sosyalist demokrasisi altında yaşamak gâyesi etrâfında bütün bu teşebbüslâta girişiyorlardı ve sâkin sâkin arazi [127] satın alarak Filistin'de teşkilâta devâm ederek bu gâyeye erişmek esbâbına tevessül ediyorlardı.

İşte Harb-i Umûmî i'lân ve bi'l-âhire Filistin İngiltere tarafından işgal ettiği zaman Filistin'de siyâsî ve ictimâî teşkilât olmak üzere ancak bu Siyonist müesseselerinden başka bir şey mevcûd değildir. Bi't-tabi' Siyonistlerin Avrupa'da, Amerika'da tarafdarları ve bi'l-hâssa sermayedârlardan en müdhiş milyonerlerden istinâd-gâhları ve vesâit-i lâzimesi olduğu için derhâl İngiltere'ye hulûl edebildiler.

İslâmiyet'in ve İslâmların asır-dide düşmanı olan İngiltere bu Siyonist müessesâtından Siyonizm mefkûresinden bi't-tabi' derhâl istifâde yoluna koyuldu. Ve Filistin mintikasında İngiltere'nin mandası altında bir hükümet-i Yahudiyye te'sîsi fîkrine tarafdar oldu. Bu husûsta Amerika'nın dahi dahli olduğunu kabûl edecek sâikler dahi mevcûddur.

Bunun üzerine Mister Balfour 1917 sene-i Mîlâdîsinde Filistin'de Yahudilerin millî bir yurd teşkiline İngiltere'nin yardım edeceği husûsunda alenî bir va'adde bulundu.

Balfour'un bu va'di bütün Filistin ahâlisini esâsında sarsmıştı. Bunun üzerine Filistin'de bulunan İslâmlar ve

hıristiyanlar ittihâd ederek bir cem'iyet vücûda getirdiler. Ve Yahudi harekâtına karşı durmaya karâr verdiler.

Âsâyîş Filistin ve Şarkî Ürdün mintikalarında pek bozuk bir şekil irâe ediyordu. Zîrâ Şerî'a'da sâkin olan ahâlî hemen kâffeten bâdiye-nişîn urbân ve aşâirden oldukları için dâimâ Şerî'a'nın garbindaki Filistin mintikasını tehdîd edebilecek bir vaziyette idiler.

İngiltere hükümeti her şeyden evvel bu mintikanın âsâyışını te'mîn mecbûriyetinde bulunuyordu. Bunun üzerine Transjordani mintikasının idâresini Hüseyin ibn Ali'nin oğlu Emîr Abdullah'ın uhdesine hâvale etti. Emîr Abdullah Mâverâ-i Şerî'a'da bir hükümet te'sîs ve "müsteşârlar hey'eti" namı altında bir hey'et-i nûzzâr vücûda getirerek orada aşâir ve urbâni taht-ı itâat ve inkiyâda aldı. Ingiltere bununla aynı zamanda evvelce Şerîf Hüseyin'e vâki' olan ve Arab memleketlerine Şerîf Hüseyin'in oğullarını me'mûr etmek husûsundaki va'dlerinden birini kuvveden fi'ile çıkarmış oluyor; ve fakat asıl gâyesi bir müddet için olsun Filisten mukadderâtını bir esâsa rabt edinceye kadar şark cihetlerinden âsâyış ve emniyeti te'mîn etmiş bulunuyordu.

Maamâfih Filistin'de İngiliz Fevkâlâde Komiseri Samuel'in idâre-i siyâsiyesi ve Ceneral Stores'in idâre-i askeriyesi altında bulunan Filistin idâresi on kişiden mürekkeb bir meclis tarafından idâre edilmekle beraber dâimâ Yahudilere müsâid bir şekilde idâre-i umûr ediliyor. Dünyânın her tarafından Filistin'e vürûd etmeye devâm eden Yahudi muhâcirleri büyük bir tehâlükle Filistin'de kabûl ediliyor. Ve aynı zamanda Yahudilere silâh kaçakçılığına iğmâz-ı ayn edilerek Yahudiler ayrıca teslîh olunuyorlardı.

Bu sâikler üzerine Yafa'da, Hayfa'da, Kudüs'te Yahudiler bir taraftan ve İslâmlarla hıristiyanlar diğer taraftan olmak üzere pek kanlı müsâdemeler ve vak'alar cereyân etmiş ve İslâm-Yahudi rekâbeti Siyonistlere karşı olan adâvet-i fevkâlâdeyi alevlendirmiştir.

Her iki tarafın müdde'ayâtı ber-vech-i âfî hulâsa edilebilir: Yahudilerin fikrine:

1- Filistin diyânet-i Musevîyyenin besigidir. 2- Filistin gibi mukaddes bir yurda gelmek isteyen yahudi muhâcirleri serbest girebilmelidirler. 3- Dünyânın her tarafında müteferrik bir halde bulunan Yahudilerin behemâ-hâl bir ana yurdları te'essûs etmelidir. 4- Bu ana yurd ancak dinî bir mâhiyeti hâiz olan Filistin olmalıdır.

Filistin ahâlisi ise buna mukâbil en esâslı olmak üzere hulâsatene âfîdeki mütâlâ'ati dermiyân ediyorlar:

1- Filistin İslâmlar ve hıristiyanlar nazarında da mübârek ve mukaddes bir mahaldır. 2- Filistin'e vâki' olacak Yahudi muhâcereti Filistinlilerin sekene-i asliyyesinin hukukunu ihlâl edecek bir şekilde olmamalı ve

binâenaleyh muhâceret tahdîd edilmelidir. 3- Yahudiler binlerce seneden beri yaşadıkları mintikayı kendilerine vatan-ı sâni ittihâz etmişlerdir. Binâenaleyh Filistinlilerin elinden kendi vatanlarını almak gibi bir netîceyi mü'eddî olacak olan bu hareket ayn-ı zulümdür. 4- Filistin'de yedi yüz bin İslâm ve hıristiyan mukâbil ancak yetmiş bin yahudi vardır ki bu i'tibârla yüzde on nisbeti, hiçbir zaman yüzde doksan nisbetine hâkim ve mutasallit olamaz.

İşte şu sûretle telhîs ettiğimiz müdde'ayât ve mütâlâ'at hemen hemen Filistin'in bütün mukadderâtı müstakbesine icrâ-yı te'sîr eden en esâslı noktalardır. Yahudiler bir taraftan kendi istatistikleri mücebine bütün cihân-ı ma'mur üzerindeki on beş milyona karîb yahudiyi Siyon Dağı'nın etrafında toplamaya ve bir hükümet-i yahudiyeye te'sîs etmeye ve bu husûsta bütün Avrupa ve Amerika devletlerinden istifâde etmeye çalışırken diğer taraftan ekseriyeti İslâm olan yedi yüz bin kişilik bir kitle-i halk bu prensiplerin ve mefkûrelerin, bu gâyelerin netîcesinde zebûn olacak bir vaziyette bulunmaktadır.

İngiltere esâsen gürültüden, nifâk ve şikâktan, ihtiâlden hoşlanır ve bütün siyâset-i isti'mâriyyesini bu müessirler üzerine kurar bir müstemlekeci, kurnaz bir devlettir. Ingiltere'nin bu gürültülerini idâme etmesi esâsen [128] menfaati icâbindandır. Fakat asıl efkâr-ı umûmiyye, medeniyet ve insâniyet-i mütefakkire şübhesisiz Filistin ve Şarkî Ürdün'de devâm edegelmekte olan bu anarşiden pek müteezzî ve muztaribdir.

Avrupa ve Amerika ricâlinden bî-taraf olan zevâtın gittikçe bu anarşî muvâcehesinde tenevvür etmek üzere olduğunu görüyoruz. Bu husûsta İslâm ve hıristiyan Filistinlilerden mürekkeb olmak üzere Ingiltere'ye gitmiş ve bir seneden beri oralarda bulunmuş olan Filistin hey'et-i murahhasasının büyük bir te'sîri olmuştur. Bunun üzerine Yahudi müdde'ayâtının ne dereceye kadar kâbil-i tatbîk olduğunu anlamak üzere Ingiliz siyâsiyyûnundan Mire ile Lord Northcliffe, Lord Milner ve son Mayıs ayı zarfında da *Morning Post* gazetesi sâhibi Lord Filistin'e gelerek oranın ahvâlini tedkike başlamışlardır. Bunlardan birinci ve üçüncü Times ve Morning Post gazetelerindeki neşriyatıyla bu Yahudi mâcerâsının Filistin'de tahakkuk edemeyeceğine dâir olan kanâatlerini izhâr etmişlerse de henüz Filistin ve Şarkî Ürdün mintikasının mukadderâtı taayyün etmiş degildir.

İngiltere hükümeti Fevkâlâde Komiseri Samuel'i Ingiltere'ye da'vet etmiştir. Onunla müzâkerâtta bulunmaktadır. Her ne kadar Samuel'i Lord Milner'in istihlâf edeceği söyleniyorsa da yine bu cihet henüz takarrur etmiş degildir.

Ancak son aldığımız ma'lûmâtâtta Ingiltere ile Cemâhîr-i Müttehîde arasında Filistin hakkında bir muâhedenâme akâd edilmek üzere bulunduğu bildiriliyor.

Bu muâhede mücebince güyâ Cemâhîr-i Müttehide Filistin'de Britanya vesâyetini tanıyacak ve Büyük Britanya hükümeti Amerikalıların Filistin'deki hukuklarının himâyesini te'mîn edecktir.

Diger taraftan Washington'dan vârid olan son haberlere nazaran Amerika a'yânından Luc tarafından Filistin'de Musevî cemâati hakkında vukû' bulan teklîf ittifâk-1 ârâ ile ve şu şekilde kabûl edilmiştir:

"Hükümet Filistin'de gayr-1 Musevî cemâatlerin hukuk-1 medeniyeye ve dîniyyeleri ızrâr edilmemek ve mebânnî-i dîniyye seyyânen muhâfaza edilmek şartıyla Musevî yurdunun te'sisini teshîl edecktir..."

Eğer bu haberler doğru ise şunun ma'nâsı budur: Yedi yüz bin müslüman müsellah yetmiş bin Yahudinin elinde mahkûm bulunacak ve nihâyet dünyânın milyonlarca Yahudisi yavaş yavaş Filistin'e getirilerek bu yedi yüz bin müslüman az bir zaman zarfında ortadan kaldırılacaktır.

İşte İngiltere hükümetinin Filistin mintikası için de ihmâr ettiği programın ma'nâsı hulâsaten bundan ibâret oluyor demektir.

DÖRDÜNCÜ MUSÂHABE

Efâzîl-1 ulemâmîzdan Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından Dârulmuallimîn konferans salonunda verilen ve bir kısmı geçen nüshamıza derc edilen dördüncü musâhabenin mâ-ba'didir:

Efendiler, ahlâkî sırf amelden istinbât etmek isteyenlerin kabûl eylediği mebâdînin biri de vazîfe mebde'îdir. Zâten ahlâkî vazîfe mebde'î üzerine binâ ettikleri içindir ki ihtiyâr ve mes'ûliyet mebde'îni de kabûl ediyorlar. Akıl, kânûn-1 ahlâkiyi hâricden değil, kendinden bulup keşf eder. Kendisini her türlü harekât ve icrââtında onunla mükellef tutacak, onunla muvazzaf bilecek, kendi kânûnunu bizzât kendi vaz' edecek, onu hâricde değil, kendi fitratında keşf edecek ve ona tamâmiyla itâat etmek sûretille vazîfesini hüsni ifâ etmiş olacaktır.

Bu mesleğe göre insan a'mâlinin kânûn-1 ahlâkiye muvâfik olup olmadığını anlamak için bir çare vardır: "Fi'ilen kâffe-i irâdât-1 muhtâre ve müteakkile için yanı irâde ve ihtiyâr sâhibi diğer insanlar için bir kânûn-1 umûmî sûretinde ikâme edilip edilmeyeceğine nazar etmelidir." Eğer edilebilirse muvâfiktir, edilemezse muvâfik değildir. Meselâ; sirkat, emânete hîyânet irâdât-1 müteakkile ve muhtârenin insanların kâffesi için kânûn sûretinde vaz' edilemez. Hiçbir sârik fi'ilinin bir kâide-i umûmiyye olmasını ârzû etmez. Emânete hîyânet eden de böyle. Binâenaleyh hîle ve sirkat kâide olarak vaz' edilemez. Bu kâideler olsa olsa diğer kimselerin kendisini

taklîd etmeyecekleri ümidiyle hodgâm bir kimse tarafından kendi menfaatine olarak tecvîz edilen bir mu'amle-i istisnâiyedir. Binâenaleyh ahlâkî ve gayr-1 ahlâkî fi'iller bu alâmetle bilinirler.

Şu hâlde efendiler, ahlâkî vazîfe mebde'îne istinâd ettirenlerde göre vazifeyi şu yolda ta'rîf edeceğiz: "Vazîfe, insanın fi'ili bir kâide-i umûmiyye olabilecek sûrette hareket etmesidir" Bu yoldaki şeyler vazîfe ve binâenaleyh ahlâkidir. Ve bunun hilâfina olanlar da gayr-1 ahlâkidir.

Fi'l-hakika efendiler, felâsife-i meşhûreden ve bu mesleğin müessislerinden olan Kant, vazîfeyi şu sûretle ta'rîf ediyor: "O sûretle hareket et ki fi'lin illet-i mûcibesi bir kânûn-1 külli sûretinde vaz' ve te'sîs edilebilsin. Kâide-i amelin herkes için bir kâide-i umûmiyye olsun!" Bu telâkkiye göre vazîfe ile kânûn-1 ahlâkî birleşiyor. Maamâfih vazîfeyi mütekaddimîn şu yolda ta'rîf etmişlerdir: "Başka birinin bize yapmalarını ârzû ettiğimizi biz de onlara yapmak, bize yapılmasını istemediğimizi biz de başkasına yapmamak." [129]

Efendiler, dikkat edilirse bu iki ta'rîfe göre de vazîfe, ifâsına mecbûr olduğumuz "hayır" demektir. Çünkü bir insan şer olan şeyi hiçbir vakit vazîfe olarak ifâ etmez. Yapmış olduğu fenâliğin bir kânûn-1 umûmî olmasını kimse ârzû etmez. Çünkü netîcede başkaları tarafından kendisine de yapılacağından korkar. Demek ki vazîfe, ahlâk demek oluyor. A'mâlimizin kıymet-i ahlâkiyesini anlamak için "kâide-i umûmiyye" olup olmayacağı tediķik etmek lâzım geliyor. Olursa hayır, olmazsa şer. İşte ahlâkin mebde'î! Bu mesleğe göre vazîfe akıldan müstenbat olduğu için vazîfe mebde'îne istinâd eden ahlâkin esâsî da akıl olmuş oluyor.

Efendiler, bize göre vazîfe de "din"e, "vahy-i ilâhi"ye müsteniddir. Vazîfenin menşe'i de dindir. Binâenaleyh bu i'tibâr ile de vazîfeye riâyetten ibâret olan kânûn-1 ahlâkinin menşe'i de din olmuş olur. Bunun içindir ki biz vazîfeyi şu yolda ta'rîf edebiliriz: "Vazîfe şerîyatın ifâsını emr eylediği hayirdır."

Efendiler, hiç şüphe yok ki vazîfenin dine müstenid olması sırf akla müstenid olmasından daha sağlam ve daha esâslıdır. Vazîfeyi bu yolda ta'rîf ettiğimizden dolayı vazîfe mebde'î mâhiyet-i aklîyesinden bir şey gâib etmiş değildir. Çünkü bir müslümana göre zâhir hâlde kendinden hâric bir menba'dan sâdir olan bu evâmir ve nevâhiye mütâbaat etmek, hakikatte yine akla mütâbaattır. Çünkü evâmirine inkiyâd eylediği din ve şerîyatın mebnâsı, mebâdî-i aklîyyedir.

Evet efendiler! Bizce vazîfe ve kânûn-1 ahlâkinin menşe'i dindir, vahiyidir. Böyle olmakla beraber bizim tâbi' olduğumuz kânûn-1 ahlâkî de Kant'ın umûmen kabûl olunan "öyle hareket et ki irâdenin tâbi' olduğu

kâide-i külliyye, yani itâat ettiğin kânûn bir kânûn-ı külli mebde'i sûretinde olsun" kâide-i meşhûresinden başka bir şey değildir. Daha doğrusu akli esâs ittihâz eden bu felâsife, vazîfe ve kânûn-ı ahlâkî husûsunda esâsen bizim dinimizin ortaya koyduğu kâideden başka bir şey bulamamışlardır. Çünkü vezâif-i ahlâkiyyemizin ta'rîfât ve tasnîfâtına dâir dinimizde mevcûd evâmir ve nevâhînin cüz'iyâtını bir tarafa bırakarak nusûs-ı şer'iyyeden asıl "kânûn-ı külli" taharrî etmek istersek görürüz ki akli esâs ittihâz edenlerin istinâd ettikleri bu kânûn, taraf-ı şâri'den ukûl-i nâsa daha kolay nûfûz edebilecek bir tarz-i ekmelde ifâde edilmiş, kânûn-ı külli ve mutlak olan hayrin ne olduğu daha vâzih bir sûrette bildirilmiştir.

Hazret-i Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfinde hayır ile şerri şu yolda ta'rîf buyurmuşlardır: "Birr, yani hayır ve iyilik, kalbin mutmain olduğu şeydir. Sana hilâfîna fetvâ verseler de aldırma." Diğer bir hadîs-i şerîfte şöyle buyuruyor: "Birr u hayır, hüsni ahlâktır. Gûnâh da kalbinde yerleşip de nâsin ona muttalî' olduğunu istemediğin şeydir." "Senden sudûrunu halkın görmesini istemediğin şeyi yalnız iken de kendi kendine yapma!"

Efendiler, şimdi şu hadîs-i şerîfler üzerinde biraz tevakkuf edelim. Birinci hadîs-i şerîfte kalbe itmi'nân veren şeylerin hayır olup bunun aksine olanların da şer olduğu zîr ediliyor, değil mi? Şübhe yok ki vâridât-ı kalbiyyemizin hepsi hayır ve hak olamaz. Binâenaleyh bunların hayır veya şer, hak veya bâtil olduklarını anlayabilmek için yine aklın delâletine, onun nûr-ı irşâdına muhtacız. Ona mûrâaat edeceğiz. İkinci hadîs-i şerîfte ise nâsin muttalî' olduğunu istemediğimiz şeyleri yapmaktan men' oluyoruz. Bunların şer oldukları bildiriliyor. Bir kere düşünelim, nâsin muttalî' olduğunu istemeyeceğimiz şeyler ne olabilir? Hiç şüphe yok ki bunlar aklın bir kâide-i külliyye olarak tanımadığı, herkes tarafından bir kâide-i külliyye olarak kabûl olumayan şeylerdir. Şu hâlde hadîs-i şerîften vâzîhan anlarız ki sirkat harâmdir, hile harâmdir, zinâ haramdır, emânete hîyânet harâmdir. Çünkü bunları işleyen insan bu fîline nâsin muttalî' olduğunu ârzû etmez. Hadîs-i şerîf mûcебince bunları kimsenin görümediği bir yerde dahi olsa yine yapmamak lâzımdır. Hilâfîna hareket vazîfe ve kânûn-ı ahlâkîye mugayirdir.

Efendiler, tekrâr ediyoruz ki hayır ve şerrin, fazilet ve rezîletin, vazîfenin mâhiyetlerini ta'yîn eden bu İslâmî kâideler, bu hadîs-i şerîfler Kant'ın kânûn-ı ahlâkisine de râcihdir. Çünkü Kant'ın kânûn-ı ahlâkisi, yalnız efâlimize, a'mâl ve cevârihimize şamildir. Niyyât ve makâsîdımızı yani kalbî olan a'mâlimizi bu kânûn ihmâl ediyor. Kuvveden fi'le çıkamamış a'mâle mes'ûliyet tettüb edeceğini o kadar açık göstermiyor. Bu kânûnun

hükümüne göre bir insan kalbinde besleyip de hârice çıkaramadığı muzır ve fâsid fikirlerden dolayı kânûn-ı ahlâkîye mugayır harekette bulunmuş sayılmıyor. Hâlbuki bizim tâbi olduğumuz kânûn-ı şer'iye göre biz fi'il sâhasına çıkmamış olan niyyâtımızdan da mes'ûlüz. "Nefsinizde olanı izhâr da etseniz, ifhâ da etseniz Allahu teâlâ hazretleri sizden hesâbını soracaktır" meâlinde olan âyet-i kerîme ile "Şübhesiz kulak, göz, kalb; bunların hepsinden dolayı suâl vâki' olacaktır. Yani insan bütün a'zâ ve cevârihinin yaptığından mes'ûldür." meâlinde olan hadîs-i şerîf, vâzih bir sûrette göstermektedir. Hattâ daha ileri giderek diyecem ki Müslümanlık'ta insanın kıymet-i ahlâkiyyesi a'mâl-i zâhiresinden ziyâde niyetiyedir. [130] "Amellerin kadri ancak niyyât iledir" Allahu teâlâ sizin sûretlerinize, amellerinize bakmaz, belki kalblerinize, niyetlerinize bakar" meâlinde olan hadîs-i şerîfler de bu husûsta vâzîhtir.

Efendiler, ta'mîk-i nazar edilince görülür ki en meşhûr olarak kabûl edilen Kant'ın kâidesi, îzâh ettiğim kâide-i külliyye-i şer'iyyenin bir fer'inden ibârettir. Yani "her neyi ki halk tarafından sana yapıldığını istersen onu yap, her neyi ki halk tarafından sana yapıldığını istemezsen onunla halkı iz'âc etme" meâlinde olan hadîs-i şerîfe nâzîrdir. Zahiren bu yolda hareket ettikten sonra kalben ne olursa olsun, artık onun harekâtı kânûn-ı ahlâkîye mugayır olmuyor.

El-hâsil efendiler, bizim dine istinâd ettirerek vazîfe hakkında dermiyân etmiş olduğumuz ta'rîf, sîrf akla istinâden yapılan ta'rîflerdeki noksânı da ikmâl ediyor. Binâenaleyh kânûn-ı ahlâkî ve vazîfe hakkında en doğru, en mükemmel ta'rîf bizim dine istinâden yapmış olduğumuz ta'rîftir. Çünkü şerîat-i İslâmîyye hayatı, mehâsimi âmir olduğu gibi ne gibi şeylerin hayatı olduğunu da katî ve vâzih bir sûrette beyân ve muhâkememize vaz' etmiştir.

Efendiler, burada bir noktaya daha temâs etmek istiyorum. Mebâdî-i ahlâkiyyeyi akla ibtinâ ettirenlər "vazîfe için ifâ-yı vazîfe" esâsını ta'kîb ettiklerini söylüyorlar. Yani demek istiyorlar ki "vazîfe vazîfe olduğu için ifâ edilir, vazîfeden maksad ve gâye yine vazîfedir. Ta'bîr-i diğerle kânûna hürmet ve itâattir, vazîfede bir menfaat aranılmamalıdır." Haber verelim ki mebâdî-i ahlâkiyyeyi dinden iktibâs eden Müslümanlık da "bir vâcibi, bir vazîfeyi Allah'ın emri olduğu için icrâ etmek" esâsını takibeder. Şu hâlde ameli esâs ittihâz edenlerce "vazîfe için ifâ-yı vazîfe"den ma'nâ-yı ahlâkî ve amelî ne ise, Müslümanlarca da "bir vâcibi Allah'ın emri olduğu için icrâ etmek"deki ma'nâ da meâl i'tibâriyla odur. Hattâ ondan çok daha yüksektir. Müslümanlık'ta en büyük makâm "makâm-ı takvâ"dır. Yani amel ve ibâdet her yaptığından

hicbir menfaat gözetmeyerek sîrf rızâ-yı Bârî için, emri ilâhî vazîfe olduğu için yapmaktr. Her hangi bir ameliin hâlis, mükemmel olması için "li-vechi'llâh" olması, yani başka bir şey düşünmeksizin yalnız rızâ-yı Bârî için, emir olduğu için" yapılmak lâzım geleceği birçok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfede beyân buyurulmuştur.

Efendiler, bu husûsu Hazret-i Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimizin sünen-i fi'iliyyeleriyle birçok sahâbe ve e'âzîm-i tâbiînin akvâl ve ef'âli de te'yîd etmektedir. Sâhib-i şerîat Efendimiz herkes uykuya vardıktan sonra ayakları şîşinceye kadar namazda dururlardı. Zevcesi bir def'a: "Yâ Resûlallâh! Kendini bu kadar niçin yorarsın, olmuş, olacak günâhların mağfûr olma-mış mıdır?" diyor ve cevâb olarak "Allah'a şükür eden bir kul da mi olmayayım" diyor.

Hazret-i Ömer, ibâdetlerin en büyüğü ve efdali makâm-ı a'lâ-yı ulûhiyyetin celâdet-i kudretine ihtirâmdan neş'et eden ibâdet ve tâattir, diyor. Ashâbdan Su-hayb-i Rumî hakkında Hazret-i Ömer'in şu ifâdesi ne kadar mühimdir. Bakınız ne diyor: "Allahu teâlâ hazretleri Su-hayb'a rahmet etsin, îmâni o kadar kavîdir ki Allah'dan korkusu olmasa da kendisine azâbtan emân nâzil olsa da yine ona isyân etmez."

Tâbiîn devrinde yetişen fâzîlât-ı nîsvân-ı İslâmiyyeden Râbiyatü'l-Adeviyye'ye: "Îmânının hakikati nedir?" diye soruyorlar. Şu yolda cevâb veriyor: "Allah'ın ne cehenne-minden korktuğum, ne de cennetini sevdigim için ibâdet etmiş değilim. Yoksa kötü hizmetkârdan ne farkım ka-lır? Ben ona muhabbetimden, iştîyâkîmdan dolayı ibâdet ederim." Şu beyitler de Râbiyatü'l-Adeviyye'nindir.

كلم يعبدون من خوف نار" – "وَيَرُونَ النَّجَاهَ حَطَّاجِبِلَا"
"أولأن يكوا الجنان فيحظوا" – "بِقَصْرِ وَبِشَرِّ بَوَاسِسِبِلَا"
"ليس لى فى الجن والنار حظ" – "أَنَّا لَا ابْتَغَى سُوكَ بَدِيلًا"

El-hâsil efendiler, aklîyyûnun ortaya koydukları "vazîfe için ifâ-yı vazîfe" esâsını vaz' eden Müslümanlık'tır. Sâik-i menfaatle ifâ-yı vazîfe Müslümanlık'ta o kadar makbûl olmadığı gibi ihrâz-ı şân u şeref, bekâ-yı nîk-nâm etmek gâyesi de makbûl değildir. Vazîfe, vazîfe ol-duğu için yapılacak ve's-selâm!

Fakat efendiler, çok ulvî olan bu mertebe-i ahlâkiyyeye yükselebilme kolay bir şey olmadığını teslim etmek de lâzımdır. Hiç şüphe yok ki birden bire bu mertebeye çı-klamaz. Buraya çıkabilemek, metîn bir mücâhedeye, gâyet yüksek bir terbiye-i fikriyye ve rûhiyyeye vâbestedir. Bir-çok insanlar bu gâye-i kemâli yalnız tasavvur etmekle iktifâ ederler. Bu gâye-i kemâl, hakâyîk-i mücerrede kabîlinden olduğu cihetle bu uğurda menfaat-i maddiyesini fedâ edecek pek çok kimse tasavvur edilemez. Nüfûs-ı beşeriyyenin ahlâkı olan bu kemâlâtâ yükselebilmesi için terhîb ve tergîb-i maddîye ihtiyâc vardır. İste-

bunun içindir ki şerîat-i İslâmiyyenin nâsı tarîk-i hayr ü salâha sevk için ettiği hitâbların mevzû'u iki derecelidir:

1- Sa'âdet-i mahzâ ve rızâ-yı ilâhî

2- Sevâb ve ikâb-ı uhrevî

Birinci dereceye yükselememiş olan ekseriyetin fi'i-liyât sâhasındaki [131] sâiki, ne kadar olsa yevm-i cezâdaki, yevm-i âhiretteki sevâb ve ikâb tasavvurudur. Ta'bîr-i diğerle fîkr-i menfaattir, denilebilir. Maamâfih bidâ-yeten bu sâikle hareket eden avâm tabakası da a'mâlde ihlâsin vûcûb ve ehemmiyetini pek ziyâde takdîr etmektedir ve cümlesinde ihlâsa doğru bir temâyül vardır.

Efendiler, fi'l-hakika İslâmiyet'te ikinci derecedeki sâik vazîfe, yani sevâb ve ikâb-ı uhrevî tasavvurunda da fîkr-i menfaat görülmüþtir. Fakat şâyân-ı dikkattir ki İslâmiyet'te ikinci derece sâik-i vazîfe olan sevâb ve ikâb-ı uhrevî, fîkr-i menfaat, öyle ba'zi mezâhib-i felâsifeden telkin ey-lediği menfaat mebde'i değildir ondan çok daha yüksek ve hattâ onlarla hiçbir alâkası yoktur. İslâmiyet'teki menfaat, menfaat-i muaccele değil, menfaat-i müecceledir. Nâ-mütenâhî bir istikbâlde tasavvur olunan bir menfaat-tır. Binâenâleyh böyle bir menfaati dâimâ derpiş ederek ona tevfîk-i hareket etmek, onun uğrunda menâfi-i mu-accelesini fedâ eylemek, huzûzât-ı nefsâniyyesine sed çekmek her hâlde menfaat-i maddîye için işi yapmak demek değildir. Bu da hemen hemen bi't-netice "vazîfe için ifâ-yı vazîfe" esâsına varıyor demektir. Esâsen sâik-i vazîfe olan bu menfaat-i müeccele, dünyâda iken beşerîn terbiye-i fikriyye ve rûhiyyesini teshîl edecek cihetle irâdenin kıymetdâr bir gâye kolayca teveccûh etme-sine de yardım ediyor. Bu nokta-i nazardan, vazîfesini menfaat-i uhreviyye sevdâsiyla ifâ edenler bile, bu menfaati mülâhaza ile beraber Cenâb-ı Hakk'ın emrine inkiyâdî düşüneceklerinden netîcetü'l-emr yine amelle-rinin muktezâsî bir hayr-ı mahz olmuş olur.

Şu hâlde efendiler, müslümanlarca "sâik-i vazîfe" iki dereceli olmakla beraber aklîyyûnun insanları mükellef tutmak istedikleri meşhûr kâide-i külliyyeye tamâmiyla muvâfik bir tarzda hareket edilmiş oluyor. Zâten evvelce de söylediğim ki bidâyyette bir menfaat olmadıkça "mücerred bir gâye"ye fîkr-i beşer yükselemez.

Vazîfe ve ahlâk fîkrî, sîrf nazarî ve mücerred bir mâhiyeti hâiz olarak kaldıkça kalblerde yer etmez ve ahlâkiyyûnun gâye-i hayâllerini ta'yîn eden bir temennî-i sîrf mertebesinden öteye geçemez. Binâenâleyh aklîyyûnun ta'kîb eylediği "vazîfe için ifâ-yı vazîfe" esâsı Müslümanlık'ta daha yüksek ve daha ulvî bir sûrette takrîr edilmiştir. Mebâdî-i ahlâkiyyeyi dinden iktibâs etmemiz, bu esâsının kuvvetine halel getirmemiştir. Çünkü bizzât din, bu esâsı âmir ve müşevviktir.

CEZİRETÜ'L-ARAB'DA İNGİLİZ ENTRİKALARI

Son vak'alar

- 503'ncü nüshadan mâ-bâd -

İngiltere bu planını dahi tatbikte bi't-tabi' güçlük çekmemiş idi. Zîrâ daha Harb-i Umûmî'den çok zaman evvel ve Harb-i Umûmî'de dahi her sene seksen bin liradan aşağı olmamak üzere tahsîsat verdiği bir Abdülaziz bin es-Suûd vardır ki şimdi bunun hizmetinden istifâde zamanı hulûl etmiş, şimdî uzun senelerin fedâkârlıkları semeresini iktitâf etmek demi vürûd eylemiş idi.

Esâsen İbnü's-Suûd emre âmâde idi. Zîrâ Hüseyin ibn Ali'nin ve oğullarının Cezîretü'l-Arab'da nüfûzlarının bu derece tevessü'ünü hiç, hiç çekemiyordu. Ancak ne yapsın ki onlar da kendi veliyyü'n-nî'metinin adamları idiler. Onlara karşı tevessül edeceğî her hangi bir hareket İngiltere'yi darıltacak ve birçok paralardan kendisini mahrûm edecekti. Onun için sesini çıkarmıyordu. İngiltere de bi't-tabi' bu hakikî vaziyeti takdîr ediyordu.

İngiltere Şerîf ve şerîfzâdelerin nüfûzunu kırmaya karâr verir vermez hemen İbnü's-Suûd'u evvelinden fazla techîz etti, silâh, mühimmât gönderdi, noksânlarını ikmâl ettirdi ve haydi göreyim seni, dedi.

Necd emiri, İngiltere'nin şimdî gözdesi olan bu koca Necd sultânî derhâl birinci makâlemizde îzâh ettiğimiz vechile aralarında târîhî bir adâvet, bir rekâbet bulunan İbnü'r-Reşîd'i her şeyden evvel gözüne kestirdi ve bundan takrîben dört beş ay evvel Faysal ed-Dervîş'in kumandası altında olarak İbnü'r-Reşîd'in merkez-i idâresi olan Hâil kasabasına bir kuvvet sevk etti. Hâil'den iki saat mesafede kâin Hisâmiyye nâm mahalde İbnü's-Suûd'un kuvvetleri ile İbnü'r-Reşîd'in kuvvetleri müsâdemeye ederek İbnü'r-Reşîd'in kuvvetleri mağlûb ve esîr düştü. Bunun üzerine Hâil Emiri İbnü'r-Reşîd'in kumandanlarından Muhammed ibnü't-Tallâl yeni bir kuvvet hâzırlayarak ve dört top yedi mitralyöz ve kâfi derecede silâh ile techîz ederek Faysal ed-Dervîş'e karşı sevk etti. En-Nabasiye karyesinde vukûa geldiği bir muhârebede Muhammed et-Tallâl çok maktûl ve mühimmât terk etmeye mecbûr kaldı. İbnü's-Suûd'un kuvvetleri en-Nabasiye'ye girdi. Ve üç yüz kişiyi orada esîr etti. Üzerine İbnü'r-Reşîd'in merkez-i idâresine hûcûm ve Hâil kasabasını iki ay kadar muhâsara ettikten sonra işgâle muvaffak oldu ve İbnü'r-Reşîd'in âilesini oradan çıkararak İbnü's-Suûd'un merkez-i idâresi olan Riyad kasabasına getirdi.

İşte İbnü's-Suûd ile İbnü'r-Reşîd arasında birkaç ay devâm eden muhârebeler ve müsâdemeler bu sûretle İbnü's-Suûd'un muvaffakiyet-i azîmesi ile [132] hitâma

erince İbnü's-Suûd'un nüfûzu gereği gibi ziyyâdeleşmişti. Bu harekât esâsen Hüseyin ibn Ali'nin tarafdarı ve müdâfi'i olan İbnü'r-Reşîd'e karşı olmayıp doğrudan doğuya kendisine âid olduğunu bilen Hüseyin ibn Ali bundan âdetâ yâlmıştı.

Hâlbuki İbnü's-Suûd bununla da iktifâ etmedi. Kumandanı Faysal ed-Dervîş vâsıtasyyla bir taraftan daha şîmâl mîntikalara icrâ-yı nüfûz ederek Vehhâbîliği neşr ve ta'mîme çalışıyor, cizyeyi, zekâti topluyor, aynı zamanda oralarda bulunan Emîr Nuri eş-Şâ'lân ile Aneze kabâili reisi İbn Hezel'e kadar nüfûzunu teşmîl ediyor ve hattâ bu iki kabîle reisini birbirleriyle çarşıştıryordu.

Diğer cihetten İbnü's-Suûd doğrudan doğuya Hicaz hükümdarının arâzîsine taarruz etmesi için bir yandan emir vermekle beraber diğer yandan Hüseyin ile Ali'ye ve emâkin-i mukaddeseye karşı husûmeti olmadığını i'lân etmekle yalnız şerîfi hîrpalamak istediği, daha doğrusu İngiltere'den ancak bu derecede bir emir almış olduğu anlaşılıyordu.

Hicaz idâresi altında bulunan Huzme ile Tarba kasabaları İbnü's-Suûd'un kuvvetleriyle tehdîd ediliyor ve hattâ Taif kasabası dahi bu sâha miyâsına dâhil oluyorken Hicaz'ın vaziyeti büsbütün vehâmet kesb etmiştir. Hüseyin ibn Ali yeis ve nevmîdînin en son merhalelerine düşmüştü. Bunun üzerine Mekke'de münteşîr *el-Kible* gazetesinin 19 Kânûnisânî 1922 târîhli nüshasında dahi beyân edildiği vechile Hüseyin ibn Ali bu tazyîkâttan müteessir olarak İngiltere hûkûmetine îsâl edilmek üzere *Times* gazetesine bir telgrafnâme keşîde etmiş ve bunda İngiltere'nin tuttuğu hatt-ı hareketten şikâyet ve İbnü's-Suûd'u mevzû'-ı bahs ederek İngiltere'nin memleketleri tesellüm etmek üzere İbnü's-Suûd'u doğrudan doğuya me'mûr etmesine tavassut olunmasını ricâ etmiş ve istîfâya hâzırlanmış idi.

Hüseyin ibn Ali'nin bu mürâcaati artık bir nev' dehâlet idi. hemen İbnü's-Suûd'un manivelası çekildi. Ve harekât bir müddet tevakkuf etmiş oldu. Bununla İngiltere hîn-i hâcette rahat durmadığı takdîrde Hüseyin ibn Ali'yi büsbütün imhâ edebilecek bir kuvvette bulunduğunu isbât etmiş idi. İşte son zamanlarda Hüseyin ibn Ali'nin izhâr ettiği nedâmetler, yeis ve nevmîdîden mütevellîid i'tirâflar, emîru'l-mü'mînî olmadığını mutazammin i'lânlar hilâfet da'vâsında bulunmamış olduğunu dâir izâhlar hep bu vaziyet-i hakîkiyesinin sâiki ile vücûd bulmaktadır.

Maamâfih İngiltere hûkûmeti İbnü's-Suûd'u Hüseyin ibn Ali'nin te'dîbi vazîfesinden mâ'adâ son bir iki ay zarfında da onun şîmarık oğlu Faysal'ın te'dîbine me'mûr etmiş olduğunu bu kere vârid olan haberlerden anlıyoruz.

Fi'l-hakîka Faysal kurnazlık ederek bütün Cezîretü'l-Arab'daki aşâir rüesâsını toplamak, onlarla müzâkerede bulunmak, onlarla anlaşmak ve bu sûretle İngiltere'ye karşı tevcîh edilmiş bir Cezîretü'l-Arab aşâiri ittifâkî vücûda getirmek istemiş idi. Bu ictimâi Kuveyt'te yaptı. İctimâ'da Kuveyt Şeyhi Huz'al Hân, Necd Emîri Abdülaziz ibnü's-Suûd dahi bulunmuş idi. Fakat Faysal merâmına nâil olamamış idi. Zîrâ Irak İngiltere Fevkâlâde Komiseri Sir Percy Cox da Faysal'a refâkat etmiş idi. Bu ictimâ netîcesiz kalmış bulunuyordu.

İbnü's-Suûd Irak üzerindeki harekâtı hâl-i hâzırda bütün ma'nâsiyla idâre etmektedir. Bu ictimâ'dan mukaddem İbnü's-Suûd ile Irak aşâirinden ez-Zafîr aşîreti reîsi Hamud es-Suvayt arasında cereyân eden muhârebât Hamud'un mağlûbiyetiyle netîcenmiş ve bunun üzerrine Hamud es-Suvayt Riyad'a gelerek İbnü's-Suûd'a dehâlet etmiş idi.

Bu vak'a Faysal'ın ictimâ ârzûlarını takviye etmiş olduğu hâlde ictimâin bir netîceye iktirân etmemesi ile işler büsbütün fenâlaşmıştır. *El-Ehrâm* gazetesinin verdiği ma'lûmâta göre Irak kabinesi erkânından beş nâzırın geçenlerde istî'fâsı dahi İbnü's-Suûd'un harekâtına karşı artık bir nihâyet vermek husûsunda Irak müfritlerinin vâki' olan tazyîkâtı netîcesi olmuştu.

Bu i'tibârla Hüseyin ibn Ali için olduğu kadar Irak Meliki Faysal için de İbnü's-Suûd âdetâ bir âfet olmuş

tu. İngiltere İbnü's-Suûd'u Irak'a taslît etmekle şübhesis hâl-i hâzırda ta'kîb ettiği gâye Irak'ı, İngiltere için tehlikesiz bir harbe sokarak memleketin kuvvetini zîr u zeber etmek, hîrpalamak ve bu sûretle istiklâl için yükselen Irak milliyetperverlerinin sadâsını bir müddet için olsun boğmaktr.

İbnü's-Suûd'un İngiltere elinde bir âlet olduğuna şüphe edecek değiliz. Her hâlde son ay zarfında İbnü's-Suûd'un Müntefik aşâirine olan hûcûmu vaziyeti Irak için büsbütün kötüleşti. Şu birkaç gün zarfındaki haberler ise Irak'ın seferberlik i'lân ettiği merkezindedir. Diğer cebhede Şerîf kuvvetlerinin Tarba kasabasını istirdâd etmiş olduklarını bildirmektedir.

Demek oluyor ki bir taraftan Hicaz, diğer taraftan Irak müsterek olarak İbnü's-Suûd'u ezmeye karâr vermiş demektir. Hâlbuki İbnü's-Suûd da gâyet kuvvetlidir. Bu hâzırlıkların ve bu müsâdemelerin netîcesi her ne olursa olsun hiç şüphesizdir ki bütün bu hareketler İngiltere'nin entrikalar târîhine bir sahîfe daha ilâve etmiş olmaktan ve İngiltere'nin Cezîretü'l-Arab'daki nüfûzunu bir parça daha takviye ederek bu sultâncıkların kemiyet ve keyfiyetçe mevkilerini daha ziyâde mütezelzil etmiş olmaktan ve nihâyet İslâm'ı İslâm'a kırdırmış olmaktan başka sarîh, muayyen ve hakîki bir netîce vermeyecektir.

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

اتبعون اهدكم سبیل الرشداد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَالله يهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

24 Haziran 1922

28 Şevval 1340

Cumartesi

24 Haziran 1338

Cild: 20 - Aded: 506

SEBÎLÜRREŞÂD

Büyük Bir Siyâset-i Kur'âniyye

Makâm-ı bülend-i nübüvvete yakışmayacak elfâz isti'mâlinden nehy-i ilâhî – Müslümanların hüsn-i zannına karşı düşmanların sû-i niyyetleri, hîlekârlıkları – Sadr-ı İslâm'daki müslümanların Ehl-i Kitâb'ın mekr u hud'asından sakınmaları – Sonradan gelen ensâl-i İslâmiyyenin âyât-1 ilâhiyyeyi bir tarafa bırakmaları yüzünden düşmanların tuzaklarına düşmeleri – Gayr-ı müslimlere karşı ihtiyât ve hazer siyâseti – Bu siyâsetin hâkim olduğu asırlarda İslâm'ın şevket ve kudreti – Bu siyâset-i Kur'âniyyenin terkinden sonra Ehl-i Salîb'in İslâm'a getirdiği felâketler – Acaba bu kadar felâketler karşısında gâfil müslümanlar tarîk-i sedâdi görebildiler mi?

Müslümanlık Esâsları

Müslümanlık bütün beşeriyetin dinidir – Müslümanlık bütün kütüb-i mukaddeseyi tasdîk ediyor – Müslümanlık mu'âmelât-1 dünyeviyeye müte'allik ahkâmı da muhânevîdir – Müslümanlık akla pek büyük ve mühim bir mevki vermiştir – Müslümanlık'ta tekfir mes'elesi gâyet güçtür – Müslümanlık'ta tahakküm-i dînî (saltanat-1 rûhâniyye-teokratik) yoktur – İslâm'da Hilâfet'in ma'nâsı – İslâm'da din ile devletin tefrikine imkân yoktur – Buna tarafda olanların İslâmiyet hakkındaki cehilleri – Müslümanlık tekâmül-i beşerîyi istihdâf eder – Hürriyet-i şahsiyyeyi, tekâmül-i ferdî ve ictimâîyi te'mîn – Müsâmaha-i dîniyye – Hürriyet-i vicdân.–

Birlik ve Kuvvet

İslâm'ın vahdet ve kuvvete verdiği ehemmiyet-i azîme – Peygamberimizin gâyesi: Îmânlı müttehid bir ümmet vücûda getirmek – Bütün erkân-ı İslâmiyyenin esâsi vahdet ve kuvveti – Vahdet ve şevket, nâsi İslâm'a celb eder – Tefrika ve za'af İslâm'dan uzaklaştırır – Bütün dünyâ cem'iyyetler, cemâatler hâlinde çalışıyorken neden müslümanların faâl bir cem'iyyet-i İslâmiyyeleri olmasın – İslâm'ın en mühim esâsâtına hücûm ediliyorken neden müslümanlar dinlerini müdâfaa esbâbına tevessûl etmiyorlar?

– Avrupa'da Me'mûrîn-i Rûhâniyye Nasıl Çalışıyor –

– Voking Câmii'nde Şükür Bayramı –

– Yemenlilerin Hilâfet-i İslâmiyyeye Sadâkat ve Merbûtiyetleri.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[134]

ESRÂR-I KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(بِّإِيمَانٍ لَا تَقُولُوا رَأَيْنَ..... وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ)¹⁾

Meâl-i celîli

"Ey mü'minler, Peygamber'e 'bize bak' diyeceğiniz zaman 'râ'inâ' gibi çirkin bir kelimeyi kullanmayınız, 'unzurnâ' deyiniz ve kendisini dinleyiniz ve kâfirler için azâb-ı elîm olduğunu biliniz. Ehl-i Kitab olsun, müşrik olsun, kâfirlerin hiçbiri size Tanrı'nızdan hiçbir hayır inmesini çekemezler. Allah ise rahmeti dilediğine verir. Allah'ın fazl u ihsâni büyüktür."

* * *

Kur'an-ı Kerîm müslümanları Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizle muhâtaba ederken "râinâ" kelimesini kullanmaktan nehy ederek onun yerine "unzurnâ" demelerini ve o Resûl-i muazzamın bütün sözlerini kemâl-i sükûn ve edeble dinlemelerini emir buyuruyor. Zîrâ her iki sınıfa âid olan kâfirler Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizle muhâvere ederken istihzâ kasdiyla bazen böyle ibhâmlî kaba ve çirkin kelimeler kullanır, bazen de sözler yerine doğrudan doğruya istihzâ ve tezyîfi nâtik cümleler serd ederlerdi.

"Râinâ" kelimesi ehl-i Hicaz lügatinde "bana bak" ma'nâsını müfid olmakla beraber nezîh bir kelime değildi, edeb ve ta'zîmi gözetilmek îcâb eden yerlerde ağıza alınmadı. Ancak İslâm'ı yeni kabûl eden ba'zi bedevîler bu kelimedен çıkabilecek ma'nâ-yı istihkârı bilemedikleri için kullanıyorlardı.

Bununla beraber gerek Yahudiler, gerek müşrikler urbân arasındaki câhillerin kasda makrûn olmaksızın kullandıkları bu kelimeyi başka ma'nâlara haml etmek sûretiyle serd ediyorlardı. Zîrâ kelimenin ru'ûnet madedesinden alınmaya, yâhûd biraz imâle ile telaffuz edilince "sen bizim râ'imizsin!" ma'nâsında kullanılmaya müsâadesi vardır.

Hulâsa şu âyet-i kerîme müşrik ve Ehl-i Kitab sınıflarına dâhil bütün küffârin kasd etmekte oldukları istihfâf, istihzâ, tezyîf, sebb gibi ma'ânîyi kasd etmeseler bile yine mü'minlerin makâm-ı bülend-i nübûvveteye yakışacak elfâz istî'mâl etmelerini men' ediyor. Evvelkilerine gelince onların hesâbını görmek Cenâb-ı Hakk'a âiddir.

Gerek Ehl-i Kitâb'ın, gerek müşriklerin dâimâ huzûr-ı nebeviye gelmeleri, sahâbe-i kirâm ile münâsebet ve ihtilâttâ bulunmaları müslümanların avâm tabakasıyla sâf-derûn kısmını aldatırdı da onlarla adl ü ihsâni

âmir bulunan Kur'an-ı Hakîm'in ahkâmi dâiresinde mu'âmelede bulunmak istiyâkını duyarlar ve kemâl-i ihlas dâiresinde hareket ederlerdi. Kendilerine iyilik etmekten, hastalarını yoklamaktan aslâ geri durmazlardı.

Vâ esefâ ki sâde-dil Müslümanların hasâisinden olan hüsn-i zanda ifrât bu eşîrrânın beslediği müdhiş niyetlere, kurduğu mühlik tuzaklara karşı ihtiyâtkâr bulunmaktan bî-çâreleri men' ediyordu. Şayed bütün hafâyâyi meydâna çıkaran, bütün tasavvûrâtı mel'ûneyi vaktinde haber veren vahiy ve sıyânet-i ilâhî olmasaydı daha İslâm'ın bidâyet-i teessüsünde müslümanların nâm u nişâni kalmazdı.

Kitâbullâh'ın âyât-ı hakîmesini nazar-i im'ân ile tedkik edenler intibâh ve ibreti mûcib o kadar hakâika muttali' olurlar ki müslümanlar bu hakîkatlerin binde birini düstûr-ı hareket ittihâz etmiş bulunsalardı böyle her taraftan tufan-ı mesâib içinde mahsûr olup kalmazlardı. Ehl-i Kitâb'ın Sadr-ı İslâm'daki hâl ve vaziyeti ile bugün müslümanlara karşı takındıkları tavar arasında zerre kadar fark yoktur, aynıdır. Ancak selef-i sâlih bu bâbda nâzil olan âyât-ı celîleyi nazar-i im'ân öňünden bir lahma ayırmaz, muktezâsına tevfîk-i hareket eder ve Cenâb-ı Hak kendilerini bu sûretle onların mekrinden, hud'asından sıyânet buyururdu. Lâkin sonradan gelen ensâl-i islâmiyye Kitâbullâh'ın yalnız bir kısmına sarılıp ekseriyet-i mütebâkiyyesine karşı hiçbir alâka göstermez oldu.

Meselâ dîn-i İslâm'ın müste'men' ve ehl-i zimmete karşı hayır ile mu'âmeleyi tavsiye etmekte ve onlara müslümanların mâlik oldukları hukûkun kâffesini vermekte olduğunu öğrendiler de bunlara karşı ihtiyâtkâr, müteyakkîz bulunmak îcâb edeceği hakkındaki âyât-ı ilâhiyyeyi bir tarafa bırakırlar. Daha bunun gibi âsârını her zaman ve her yerde görmekte olduğumuz birçok hakîkatleri nâtik âyâti gûşe-i nisyâna attılar.

Sadr-ı İslâm'daki Ehl-i Kitab birbirlerine şu tavsiye-de bulunurlardı:

"Müslümanlara nâzil olan âyetlere sabahleyin îmân edin, sonra akşam olunca îmânınızdan rûcû eyleyin ki bu sûretle müslümanlar da şerîatlarının sıhhâtine karşı şüphe uyanarak bi'n-netîce dinlerinden rûcû etmeleri ihtimâli pek vâriddir."

İşte Ehl-i Kitâb'ın bu tuzaklarını meydâna çıkaran âyât-ı kerîme nâzil olunca mü'minler gözlerini açarak düşmanın hîlesine düşmediler.

Sadr-ı İslâm'daki müslümanlar ²⁾ (وَلَنْ تَرْضِيَ عَنْكَ الْيَهُودُ) (وَلَا النَّصَارَى حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّهُمْ) tarzındaki teblîğ-i ilâhînin

¹⁾ Bakara Sûresi, 2/104-105.

²⁾ Bakara Sûresi, 2/120.

mahzı hakikat olduğunu yakinen bildikleri için Ehl-i Kitab ile mu'âmelelerinde adl ü ihsandan ayrılmamakla beraber bunların müslümanlara karşı sînelerinde besledikleri hissiyâtı adâvetten bir ân gâfil bulunmazlardı. Ve bilirlerdi ki dünyâları titreten kudret [135] ve azametleri olmasaydı kendilerine dost görünen bu cemâat dünyâ yüzünde müslüman nâmına tek bir adam bırakmadı.

İşte selef-isâlih Ehl-i Kitâb'akârı olan mu'âmelelerinde adl ü ihsân ile ihtiyât ve hazer siyâsetini cem' etmişlerdi de o sâyede dünyâlara hâkim olmuşlar, asırlarca bütün zu'afâ ve mazlûmînin hâmisi, ilticâgâhi kesilmişlerdi. Nitekim Asya, Afrika, Avrupa kît'alarıyla Cezâir-i Bahr-i Muhît'de tâbiyyetleri altına giren Ehl-i Kitab ve Mecûsîlerin mikdari yüzlerce milyona bâliğ olmuşken bu siyâsetin hâkim olduğu asırlar zarfında zîr ettiğimiz teba'anın kendilerine karşı kiyâmlarına dâir târihte hiçbir kayd yoktur, bilakis kemâl-i sükûn ve inkıyâd içinde yaşar ve müslümanları hiçbir zaman aldatamazlardı.

İşte müslümanların tahtı tâbiyyetindeki Ehl-i Kitâb'a karşı hareketleri bu sûretle idi. Lâkin zaman gelerek hevesâtı şâhsiyelerine mağlûb ve Kitâbullâh'tan gâfil kalınca artık kafaları idrâk, gözleri basîret hâssasından mahrûm oldu ve bu gafletleri yüzünden birkaç asır evvel Endülüs'te, birkaç gün evvel de Şarkî Rumeli ve Arnavutluk'ta Ehl-i Salîb'in o cehennemî fitnelerine kurban olup gittiler.

Müslümanlar her yerde ve her vakit şu tefsîri sadeinde bulunduğumuz³ (مَا يَوْدُ الذِّينَ كَفَرُوا) âyet-i celîlesini okurlar dururlar. Acabâ içlerinde hangisi gösterilebilir ki günün birinde ma'nâ-yı celîlini düşünsün de bu eşîrrânın tuzaklarına düşmemek için velev cüz'î ihtiyâttâ bulunmak lüzümunu hissetsin? Heyhât! Gerek bu âyet-i kerîmeyi, gerek nâ-mütenâhî emsâlini her gün duyarlar da hiç işitmemiş gibi i'râz edip geçerler.⁴ (لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَقْعُدُونَ)

Bizim muazzam dinimiz, semîh ve fitrî şerîatımız kimseye karşı tecâvüz ve hayvanât da dahil olmak şartıyla mahlûkâtı ilâhiyyeden hiçbirine zulüm etmemizi kat'iyen tecvîz buyurmaz. Bununla beraber gafletten ve bi'n-netîce zalemenin pençesi altına düşmekten de şiddetle tahzîr eder.

Kur'ân-ı Kerîm bizlere bu husûsta intibâh ve ibreti mûcib öyle âyetler serd etmiştir ki kadrini bilmediğimiz için mahv olduk, istihfâf ettiğimizden dolayı bu zillete düştük.

Sünnet-i Mustafâviyyeye gelince Fahr-i Kâinât Efendimiz'in sîret-i seniyyeleri içinde öyleleri var ki hükümmâtı İslâmiyyece düstûr ittihâz edilmiş olsaydı ebediyyen

şevket ve saltanatlarına zevâl erişmezdi. Evet, evvelkisi İbn Ömer radiya'llahu anhümâdan menkûl, ikincisi Buhârî'de münderic bulunan şu iki hadîs-i şerîf bile yalnız başına kâfidir.

"بعثت بين يدي الساعة بالسيف حتى يعبد الله وحده لا شريك له () وجعل رزقى تحت ظل محي وجعلت الذلة والصغر على من خالف امرى = Ben, hiçbir şerîki bulunmayan Allah'dan başkasına ibâdet olunmaması için kiyâmetten evvel seyf ile ba's olundum. Cenâb-ı Hak benim rızkımı mizrağımın gölgесinin altında vermiş ve zillet ve muhakkariyeti emrine muhâlefet edenlere nasîb etmiştir.", "بما يهال الناس لا تتمنوا () لقاء العدو وتتلوا الله العافية فاذالقيتموهם فاصبروا واعلموا ان الجنة تحت ظلال السيف = Ey nâs, düşmanla karşılaşmayı istemeyiniz, Allah'dan âfiyet isteyiniz, sâyed onlarla karşı karşıya gelirseniz sebât ediniz. Ve biliniz ki cennet kılıçların gölgeleri altındadır."

Sadr-ı İslâm'daki müslümanlar müttefikleri bulunan Yahudilere "Muhammed'e îmân ediniz" dedikleri zaman onlar "bizi da'vet ettiğiniz dinin kendi dinimizden hayırlı olduğunu zannetmiyoruz, keşke öyle olsayıda da biz de îmân etseydik" derlerdi. İşte bu âyet-i kerîme onların sînelerinde gizledikleri maksadı en belîğ bir uslûb, en vâzih bir beyân ile izhâr ediyor. Lâkin maa'l-esef Kitâbullâh'ın rûhunu, maksadını idrâkten âciz bulunan gâfil müslümanlar artık tarîk-i sedâdi göremiz hale gelmişler, dost ile düşmanı seçemiyorlar, merhametle dolu yürekle, kin ve garaz pûsküren sîneyi ayıramıyorlar.

Acaba bu kadar fecî' hâdiseler, bu kadar elîm felâketler kendilerine bir intibâh te'mîn edebildi mi? Acabâ ardi arası kesilmeksizin başlarına inen bu kadar nekbetlerden, hûsrânlardan, fecâatlardan olsun mütesbir oldular mı? Heyhât! Bunlar diri sûretinde ölülerden başka bir şey değil?

Şeyh Abdülaziz Çavîş

DÖRDÜNCÜ MUSÂHABE

Efâzîl-1 ulemâmızdan
Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından
Dârulmuallimîn konferans salonunda verilen
ve üst tarafı 504 ve 505'nci nüshalarda münderic bulunan
dördüncü musâhabenin mâ-ba'didir:

Bendeniz o iddiâdayım ki insanlar dine, vahy-i ilâhîye îmân etmeden yalnız "vazîfeyi vazife olduğu için ifâ" nazariyyesi aşkıyla bu raddeye kadar tehzîb-i ahlâka muktedir olamayacaklardır. Bir müslümanın menfaatı müeccele mülâhazasından başlayarak yükselenmiş olduğu rîza-yı ilâhî mertebesine kadar yükselebilmesi ve her şeyi o mertebeden görmek her hâlde vahye îmân etmeyen-

³ Bakara Sûresi, 2/105.

⁴ A'râf Sûresi, 7/179.

lerce mümkün olmama gerektir. Binâenaleyh müslümanlık vaz' eylemiş olduğu kavânîn-i ahlâkiyye i'tibâriyla da fîtrî, umûmî, asrî bir dindir. Müslümanlığı ittibâ', akl-i selîme ittibâ' etmektir.

[136] Efendiler, buraya kadar Müslümanlığın i'tikâdını, ahlâkını mücîl bir sûrette size anlatmaya çalıştım, İslâm'ın ahkâm-ı i'tikâdiyyesi içinde akla müsâdîm olabilecek, aklın hükümlerini ta'tîl edecek hiçbir şey olmadığı, müsbet ilimler, asrî fikirlerle ta'âruz etmediği anlışındı. Kezâlik kavâid-i ahlâkiyye i'tibâriyla da en sâlim ve en mütekâmil felsefeye meydân okuduğunu gördünüz. Öyle ise şimdi kat'iyet ve emniyetle hükmümüzü verebiliriz ki beşeriyet-i mütefekkirenin lütûmuna kâni' oldukları "dîn-i tabîî" Müslümanlık'tan başka bir şey değildir. Maamâfih İslâm'ın tabîî, fîtrî ve umûmî bir din olduğunu gösteren birtakım esâsât-ı mühimme daha vardır ki onları da zîkr etmemiz lâzımdır. O esâsların hiç birisi de edyân-ı sâirede olmayan ve yalnız Müslümanlığa mahsûs olan şeylerdir.

Efendiler, kâbil-i inkâr değildir ki dîn-i İslâm edyân-ı münzelenin son halkası ve İslâm'ın nebîsi olan Hazret-i Muhammed (as) da hâtemü'l-enbiyâdır. Bi'seti husûsî olmayıp umûmîdir. Bütün beşeriyete meb'ûstur. Bu i'tibâr ile de dîn-i İslâm'ın edyân-ı sâire üzerine bir rûchâniyeti, bir imtiyâzi vardır. Tekâmûl kâidesi bunu iktizâ eder.

Sâniyen, dîn-i İslâm vazîfe-i risâletle meb'ûs olan peygamberân-ı izâm hazerâtının hepsini –Kur'ân'da isimleri mezkûr olsun olmasın- her hangi bir lisân ile, her hangi zaman ve muhîtte vahy olunan kütüb-i mu-kaddese-i ilâhiyyeyi musaddık, ona îmân etmekliğimizi âmîrdir. Böyle bir iman ise yalnız dîn-i İslâm'a mahsûstur. Edyân-ı sâireden hiçbirisi bu şerâiti hâiz değildir. Şimdi bu şerâit dâhilinde bir muhâkeme yürütücek olursak umûmî ve tabîî unvânını ihrâz edecek olan dinin ancak dîn-i İslâm olabileceği tahakkuk eder.

Sâlisen, Müslümanlık hem din hem de şerîattır. Hem ibâdâti hem de her zaman, mekânda te'âmüle sâlih ahkâm ve mu'âmelâti ihtivâ eder. Ne yalnız dünyevî ne de yalnız uhrevîdir. Bütün ahkâmı mütekâmil bir mevcûdiyete imâd ittihâz olunmuştur. Hristiyanlık'ta terk-i dünyâ asıldır. Müslümanlık ise dünyâ ve âhiret her ikisini birden cem' etmeyi âmîrdir.

Muslimanlık "en hayırlınız âhireti için dünyâsını, dünyâsı için âhiretini terk etmeyip her ikisini cem' eden ve cem'iyet-i beşerîye üzerine yük olmayandır" diyor. Hristiyanlık ise zengin olan bir insanın âhiretini gayb edeceğini, Allah'a takarrub edemeyeceğini, zenginlik ile Allah'a kulluk bir arada bulunamayacağını söylüyor. Elde bulunan Încillerle A'mâl-i Rusûl hep bu esâsı, terk-i

dünyâ esâsını âmîrdir. Încil'in 6, 10, 17, 19'uncu bâblarını okursanız görürsünüz.

El-hâsil efendiler, ahkâm-ı İslâmiyyenin hedefi; tekâmûl-i ferdî ve ictimâî sâyesinde beşeriyeti evvelâ ve bizzât bu âlemde, sâniyen dâr-ı ukbâda mes'ûdiyete îsâl ve nâîl-i kemâl etmektir. Bunun içindir ki ahkâm-ı İslâmiyye büyük bir hey'et-i ictimâiyyenin umûr-ı taabbüdiyyesini, münâsebât-ı vicdâniyyesini, umûr-ı hukukiyye ve inzibât-ı ictimâisini, münâsebât-ı hâriciyyesini ayrı ayrı tertîb ve tanzîm etmiştir.

Râbi'an, tahsîl-i îmân için nazar-ı aklî Müslümanlık'ta en mühim esâstır.

Efendiler, dîn-i İslâm bir dîn-i fîtrî ve tabîî olduğu için dir ki istinâd eylediği en birinci esâs nazar-ı aklîdir. Bir müslüman hakâik-i kevni teemmülden men' olunamaz. Müslümanlık'ta esâsât-ı dîniyyeye ta'alluk eden îmân ve tasdîk husûsunda bile aklın alısın almasın mutlaka îmân edecekse denilmez. Bilakis kuru bir îmân ile iktifâ edip enfüs ü âfâkin, semâvât ve zemîn bî-hadd ü intihâ hakâik ve esrârını te'emmûl ve tefekkürden âtil kalanları zemadden âyât-ı kerîme pek çoktur. Nazar-ı İslâm'da "sâhih bir îmân"ın vesîlesi yalnız nazar-ı aklî olduğu için bu husûsta akl, hâkim tanılmıştır. Evet, din, aklî hâkim saymış ve hukm-i nûfûzunu da ona teslim etmiş ve hiçbir vakit o hâkime taarruzda bulunmamıştır. Nazar-ı aklînin hüccet olması da hep aklî hâkim tanındıandır.

Efendiler, Müslümanlığın takrîr eylediği şu esâs çok mühim bir esastır. Bakınız bu esâs, İslâm mütefekkirlerini nereye kadar sevk etmiştir. Ne kadar serbest hüküm verdirmiştir. Ehl-i sünnet ulemâsından birçoğu diyorlar ki: "Hakikate vusûl için çalışıp çabaladığı hâlde istihsâl-i merâma ömrü vefâ etmeyen, maamâfih mevkîf-ı zan ve re'yde tevakkuf etmeyerek tarîk-i taharrîde terk-i hayat eden bir âdem zümre-i nâciyyedendir ve o âdem sâhil-i selâmeti bulmuştur."

Şimdi efendiler, insâf olunsun, bundan büyük müsâadekârlık tasavvuruna imkân var mıdır? Bir din ki her söyleneni mutlaka kabûl edecekseñiz diye icbâr etmez; hattâ kör köründe her sözü kabûl edenleri tevbîh ve ta'yîb eder; nazar-ı aklîyi bir esâs-ı mühim olarak gösterir; şübhे ve tereddüd içinde çakılıp kalmayarak bu dâire dâhilinde taharrî-i hakikat edenleri –aradıklarını bulmadan ölseler bile- zümre-i nâciyyeden addeder; artık bundan daha semîh ve daha ulvî bir din tasavvur olunur mu?

Efendiler, Müslümanlık'ta aklın mevkîi o kadar yüksektir ki akl ile nakil teâruz ettiği vakit delîl-i aklîye i'tibâr olunarak nakil için iki tarîk ihtiyâr olunur:

1) Menkûlün mâhiyeti anlaşılamayacağı i'tirâf ve keyfiyet-i ilmini Cenâb-ı Hakk'a tefvîz sûreyle menkûlün sıhhâtini teslîm.

[137] 2) Ma'nâ-yı menkulün aklen sâbit olan hakîkatle ittihâd etmesi için kavâid-i lûgata mürâat şartıyla nakli te'vîl...

El-hâsil akıl ile nakil beynde teâruz vukû' bulduğundan akıl tercîh olunuyor. Bunun içindir ki dîn-i İslâm'da akla muâriz hiçbir hükmü yoktur. Fakat dikkat olunmalıdır ki akla muâriz olmak başka zâhiren akla muhâlif gibi görünmek yine başkadır. Bunların beynini tefrik edemeyenler akıllarını erdiremedikleri her hangi bir şeyi "muhâlif-i akıldır ve binâenaleyh böyle bir şey olamaz" diye redde kiyâm ederler ki pek câhilâne bir hükümdür. Esbâb-ı ilimden gaflet etmektir. Üçüncü musâhabede bu cihet izâh edilmişti.

Efendiler, Müslümanlık nazar-ı akîyi esâsât-ı mühimmesinden saydığı hâlse Hıristiyanlık buna tamâmiyla muhâliftir. Müslümanlık "düşün sonra îmân et" der. Hıristiyanlık ise "hic düşünmeden îmân edeceksin ve sonra düşünmeyeceksin" diyor. Hıristiyanlık'ta din, ahkâm-ı akliyyeye münâkız olmakla beraber îmân olunması väcibdir. Bunda aklın dahl ü te'sîri yoktur. Din ve îmân husûsunda nazar-ı akîl mûcib-i küfürdür. Larousse'un dediği "Hıristiyanlık'ta en büyük kânûn-ı umûmî; aklın alsın almasın kör köründe inanacaksın."

Muslimanlık diyor ki: "Akıl dinin tâ kendisidir. Akılı olmayanın dini de yoktur."

Hıristiyanlık da şöyle nasîhat veriyor: "Sakin hâ, aklı rehber ittihâz etmeyiniz. Çünkü din, akla külliyyen münâkîdir."

Demek ki, efendiler, bu nokta-i nazardan da Müslümanlık edyân-ı sâireye müreccahtır. Fîtrata, tabîata muvâfîk bir dindir.

Hâmisen; Müslümanlık'ta tekfir mes'lesi gâyet güçtür. Serbest düşündüğünden dolayı bir insan hemen tekfir olunamâz. Bir adamdan küfre hamline doksan dokuz vecih, îmâna hamline ise ancak bir vecih bulunabilecek söz sâdir olsa o tek vecih ile amel olunur da onun küfrüyle hükm olunmaz. O sözünden dolayı o adam dâire-i îmândan hârîce çıkarılmaz.

Şimdi insâf edelim. Serbest düşünmek isteyen fêlâsife için bundan daha büyük müsâdedekârlık görülmüş müdür? Hangi din var ki bu derece müsâmahta etmiş olsun! Kendisinden yüz ihtimâlin biriyle olsun îmâna hamli kâbil olmayacak bir söz sâdir olmadıkça hiçbir insanı Müslümanlık dâire-i dinden hârîce çıkarmaz. Şu hâlse Müslümanlık'ta tekfir yok demektir. Çünkü yüz ihtimâlden biriyle olsun îmâna hamli kâbil olmayacak bir sözü söylemek hamâkatı hiçbir mütefekkir ve hakime yakıştırılamaz. Bu kadar çürük bir sözü ağızına alacak kadar belâhet gösteren –hangi hakîm, hangi mütefekkir olursa olsun- bir insan hakkında lâyık olan cezâ, tekfir

süretille dinden değil, başka bir vâsita ile dünyâdan çıkmaktır.

Sâdisen; Müslümanlık'ta sultanat-ı dîniyye (sultanat-ı rûhâniyye) yoktur. Efendiler, Hıristiyanlık'ta bir sultanat-ı rûhâniyye vardır ve mühim bir esâstır. Halkın akâidi üzerinde icrâ-yı tahakküm etmek, onları murâkabede bulundurmak rüesâ-yı dînin cümle-i vezâifindendir. Hiçbir kimse i'tikâdında hür olamaz. Aklının işâdına tâbi olamaz. Kilisenin vaftizi ile hıristiyan olur, afarozu ile Hıristiyanlık'tan çıkar. Hıristiyanlığı da, Hıristiyanlık'tan çıkışması da reîs-i rûhânînin dudaklarının kimildamasına bağlıdır. Reîs-i rûhânînin helâl dediği helâl, harâm dediği harâmdir. Çünkü yeryüzünde reîs-i rûhânî neye karâr verirse Allah da (hâşâ) öyle karâr veriyor. Hattâ İncil'in on altıncı bâbında ve diğer enâcîlde tahkîm edilen bu sultanatı, Müslümanlık kökünden yıktıktan başka enkâzını bile öyle bir sûrette mahv etmiştir ki bugün cumhûr-ı müslimîn indinde nâm u nişâni bile yoktur. Dîn-i İslâm Allah'dan, Peygamber'den sonra hiçbir kimse başında başkasının akidesine hâkim olmak, îmâni üzerinde nüfûz ve müdâhale yürütmek salâhiyetini bırakmamıştır. Hattâ Hazret-i Peygamber'de bile bu salâhiyet yoktur. O da ahkâm-ı ilâhiyyeyi teblîge ve îcâb ederse ihtâra me'mûrdur. Kalbleri murâkabe altında bulundurmak, vazife-i bi'seti dâhilinde değildir.

"فَذَكِّرْ إِنَّتَا أَنَّ مُذَكَّرْ . لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصِنَّعِهِ" (5) Habîbim! Hâtırlarına getir, sen yalnız ihtâra me'mûrsun, yoksa onların üzerinde tahakkümde, murâkabede bulunacak değilsin" âyet-i kerîmesi bu husûsta pek sarıhtır. Binâ-enaleyh Müslümanlık'ta şâri' yalnız Cenâb-ı Hak'tır. Allah'dan başka hiçbir kimse şerîat vaz' ederek helâli harâm, harâmi helâl kılamaz. Hiçbir insanın sözüyle başka biri dinden çıkmaz. Bir müslümanın dinde rütbesi ne kadar yüksek olursa olsun nisbetle pek dün mertebede bulunan dîndaşına karşı nasîhat ve işâddan başka bir hakka mâlik değildir. Müslümanlık, Allah ile kul arasına bir rakîb-i tavassutkârin girmesine mâni' olmuş, insanın üzerinde Allah'dan başka rakîb bırakmamıştır.

Efendiler, Müslümanlık'ta halîfe namında bir reîs-i hükûmetin bulunması, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi Müslümanlık'ta da böyle bir sultanatın vücûdunu göstermez. Fil-hakîka Müslümanlık'ta halîfe nasb etmek vâcibdir. Fakat bundan Müslümanlığın da böyle gayr-ı ma'kûl, gayr-ı tabîî bir sultanatı takrîr etmiş olduğu anlaşılmasıdır. Yukarıda söylemişim ki Müslümanlık hem din, hem şerîattır. Bunun içindir ki dîn-i İslâm [138] birtakım hudûd vaz' etmiş, hukûk ta'yîn eylemiş, her ferdi bunları tecâvüz etmemekle mükellef tutmuştur.

⁵ Ğâsiye Sûresi, 88/21-22.

İşte Müslümanık'ta halife bu hudûd-ı şer'îyi ikâme ve idâmeye hükm-i hâkimi tenfîze, nizâm-ı cem'iyeti sıyânete me'mûr bir reîstir. Bu reîs ya bizzât millet tarafından yâhûd milletin vekilleri tarafından nasb olunur. Müslümanlar nazarında halife ne ma'sûmdur, ne de Allah tarafından vahye mazhardır.

Halifeye itâatin vâcib olması, mutlak değildir. Kur'ân'ın, sünnetin gösterdiği doğru yolu ta'kîb etmek, adâletten ayrılmamak ile meşrûttur. Bu yolu bırakınca halife ve sultâna itâat kat'iyen câiz olamaz. Bundan dolayıdır ki müslümanlar bir taraftan halifeye itâatle, diğer tarafından da onun harekâtını tedkik ile me'mûrdurlar.

Kur'ân-ı Kerîm'e, sünnet-i nebeviyyeye muhâlefette bulunan, hukük-ı İslâmiyyeyi muhâfazadan, memleketi sıyânetten aczi tahakkuk eden bir halifeyi indirip yerine başkasını çökarmak müslümanların üzerine vâcibdir. Meğer ki hal' mes'lesi büyük bir fitne ve kargaşalığı mücîb olsun!

Efendiler, Müslümanlık'ta halife, millet tarafından mansûb bir reîs-i mes'ül olunca bu reîsi Frenklerin teokratik dedikleri "sultân-ı ilâhi" ile karıştırmak doğru olur mu? Elbette olmaz. Frenklerce Papa "sultân-ı ilâhi"dir. Allah'dan dini telakkî eden yalnız o sultân-ı ilâhidir. Teşrî de onun hakkıdır. Onun helâl dediği helâl, harâm dediği harâmmdir. Kendisinin halk üzerinde ale'l-îtlâk bir mutâ'iyyet hakkı vardır. Her ne söylerse söylesin ona itâat, halkın boynunun borcudur. Bu itaat bir şartla meşrût değildir. İmân ve i'tikâdin îcâbıdır. Ta'lîm eylediği dine karşı muhâlefetini görseler bile yine itâat etmeye mecbûrdurlar.

Frenklerce teokratik denilen sultân-ı ilâhînin mevkii bu olduğu içindir ki medeniyet-i garbiyyenin en mühim icrââtından biri de dini devletten ayırmak olmuştur. Hükûmet-i rûhâniyye ile hükûmet-i cismâniyye tefrik edilmiştir. Umûr-ı taabbüdiyye kiliseye terk edilerek mu'âmelât-ı dünyeviyyenin tanzîmi için kavânîn vaz' etmek, hey'et-i ictimâiyyenin dünyâya âid umûruna nezâret etmek hakkı da hükûmet-i cismâniyyeye verilmiştir.

Efendiler, şüphe yok ki dini devletten ayırmak Frenklerce pek hayırlı ve mes'ûd bir inkilâb idi. Müslümanlığı tedkik kudretinden mahrûm bulunan ba'zı garblilarla her seyde kör köründe garbı taklîd hevesinde bulunan ve hukük-ı İslâmiyyeye -maa't-teessûf- zerre kadar olsun vukufları olmayan garb-perestler bizde de böyle bir inkilâbin zarûrı olduğunu ikide birde söyleyip duruyorlar. Bu zavallilar kör köründe başkalarını taklîd etmek gibi bir zilleti irtikâb edeceklerine biraz da Müslümanlığı tedkik etmek, bilmedikleri hakâiki öğrenmek külvetini ihtiyâr etselerdi bunlar bu hatâyı irtikâbdan her hâlde uzak bulunurlardı. Mütefekkirîn-i Nasârâ dini devletten

ayırmak teşebbüสünde bulunduklarından dolayı bizim de onlara iktidâ etmemiz neden îcâb etsin? Müslümanlık'ta esâsen böyle bir saltanat ve tahakküm var mıdır ki tefrike lûzûm hissedilsin! Müslümanlık'ta mev'îza-i haseneden, hayra da'vetten, nehy anî'l-münkerden başka bir saltanat-ı dîniyye yoktur. Bu ise öyle bir salâhiyyettir ki Cenâb-ı Hak onu yalnız bir şahsa değil, müslümanların en âcizine de vermiş en kavîsine de! Herkes yek-diğerini bu kuvvet sâyesinde İslâh edebilir. Mâdem ki ne müftüde, ne kadıda, ne Halîfe'de ahkâm-ı şer'îyye vaz' eylemek imtiyâzı kat'iyen mevcûd değildir. Hâkimiyet Cenâb-ı Hakk'ın vaz' etmiş olduğu kânûnlardadır. Ta'bîr-i diğerle dindedir. Ve her ferd-i muslimin -mevkii ne kadar büyük olursa olsun- elindeki kuvvet, şerîfat-ı İslâmiyyenin ta'yîn eylediği nüfûz-ı resmîden ibârettir. Şu hâlde bizde dini devletten ayırmak demek devletin lâ-dînî, lâ-ahlâkî yaşaması demekten başka bir ma'nâsı ifâde etmez. Dini devletten ayıranın en açık ma'nâsı dinsiz, ahlâksız yaşamak demektir.

El-hâsil efendiler, tekrâr ediyorum: A'sâr-ı ahîrede Avrupa'da tatbîk edilen umûr-ı dîniyye ve siyâsiyyeyi tef-rik düstûrunun bizde mahall-i intibâki yoktur. Zihinleri Frenk terbiyesiyle meşbû' ba'zı kimselerin böyle bir şeyi tatbîk hakkındaki ârzûları ahkâm-ı İslâmiyye hakkında cehl-i sarîhinden ileri gelmektedir.

Sâbi'an; Müslümanlık tekâmul-i beşerîyi istihdâf eder.

Efendiler, Kur'ân husûsî bir ümmete, muayyen bir kabîleye nasîhat ve onları irşâd etmek maksadını ta'kîb etmiyor; belki bütün beşeriyetin tekâmulünü istihdâf ediyor ki bu cihetle de Müslümanlık edyân-ı sâireye râcîh, fitrî, tabîî ve umûmî bir dindir.

Muslimanlık bütün beşeriyetin tekâmulünü istihdâf eylediği içindir ki ırk, kavmiyet, lisân ve terâkümât-ı mâziyye gibi insanlar arasında ebedî tefrikalar vücûda getirmek sûretille bu tekâmûle mâni' olan şerâit-i ictîmâiyye ve imtiyâzât-ı cinsîyye ve asriyyeyi lağv etmiştir. Bu yoldaki imtiyâzât-ı husûsiyyeyi lağv eden Müslümanlık uhuvvet ve müsâvât-ı umûmiyye mebde'ini takrîr ederek bütün insanları nazar-ı kânûnda müsâvî tutmustur. Nazar-ı İslâm'da bütün insanlar bir âiledir. Bu âile bir baba ile bir anadan teşe'ub etmiştir. "Ey nâs, biz sizi bir erkek ile kadından yarattık. Sizleri yek-diğerinizi tanıyınız, bilişiniz diye birtakım şu'ûb [139] ve kabâile ayırdık. Şübhesiz ind-i ilâhîde sizin en kerîminiz en müttakî olanınızdır. Allah'dan korkup vazîfe ve hakkı en ziyyâde tanıyanızdır" meâlinde olan âyet-i kerîme ile "Ey nâs! İyi biliniz ki Rabbiniz birdir, iyi biliniz ki babanız da birdir. Âgâh olunuz ki hiçbir Arabîn Acemîye (Arab olmayanlara), hiçbir Acemî'nin de Arabî üzerine, kezâlik hiçbir siyah renklinin siyah olmayana, hiçbir siyah olma-

yanın siyah renkli üzerine fazl u rüchâni yoktur. Meğer ki takvâ ile ola. Cenâb-ı Hak asâletle, haseb ü neseble tefâhuru Müslümanlık vâsîtasıyla kaldırmıştır. Zîrâ insanlar Âdem'den geliyor, Âdem ise topraktan yaratılmıştır. İndallâh en büyük adam, en müttakî olandır..." meâlindeki ehâdîs-i şerîfe gösterir ki Müslümanlık'ta imtiyâzât-ı kavmiyye, haseb ü neseble iftihâr yoktur. Hiçbir kavim diğer kavme karşı –mucerred kavmiyetinden dolayı- iftihâr edemez. İmtiyâz, tefâhûr kavmiyetle değil, takvâ ile, faziletle, a'mâl-i sâliha iledir. "Mü'minler kardeşten başka bir şey değildir" meâlinde olan âyet-i kerîme dâire-i İslâm'a bi'l-fi'l dâhil olanlar beyninde uhuvvet-i nesebiyyeden daha kuvvetli bir uhuvvet-i ulviyyenin vücûdunu i'lân ettiği gibi "Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz" meâlindeki hadîs-i şerîf de bütün nev'i besere sâlih bir dîn-i umûmî kâbiliyetini hâiz olan bu dinin gâye-i kemâlini işrâb etmektedir.

El-hâsil efendiler, Müslümanlık vaz' etmiş olduğu desâtîr-i müsâvât ve uhuvvetle, arâzî ve kavmiyet hûdüllarını hârikulâde bir suhûletle mas ve bel' etmek hâssasını hâiz bir dîn-i celîldir. Maşrîk-ı Aksâ'daki bir müslüman Afrika'nın en meçhul bir kösesindeki Müslüman kardeşini kendisiyle her vechile müsâvî tanıldığı gibi bütün ibâdullâhi da kardeş ittihâz etmekten, onları da kardeş tanımaktan ibâ etmez. Binâenaleyh hukük-ı beser nizâmnamesini tasavvuru daha düne kadar cür'et-yâb olmayan Avrupa felâsifesiñin hulyâlarını âtîde sâha-i hakîkate çıkarcak mebâdî varsa, nûr-ı hakîkati tâ on üç asır evvel işrâk eden mebâdî-i İslâmiyyedir. Bilâ-tefrîk-i dîn ü mezheb, bilâ-tefrîk-i cins ü kavmiyet bütün beseriyetin kardeş olduğunu, bütün insanların nazar-ı hukukta müsâvâtını iddiâ eden mebâdî-i ulviyyedir.

Efendiler, dîn-i İslâm beşerin tekâmülünü istihdâf ettiği için binâsını tevhîd esâsı üzerine kurmuş ve bu vahdetin bozulmaması ve ictimâî tekâmül ve muvaffakiyetin husûle gelebilmesi için vahdet-i siyâsiyyeyi esâs göstermiştir. İslâm'ın ibâdâtında bile cem'iyetin tekâmülü esâsı mündemicdir. Bütün ibâdât-ı İslâmiyye hâlikına taabbûd ve inkiyâd, mahlûkâta şefkat ve muvâsât gibi ahlâkiyyât ve ma'nevîyyâtta başka millet-i İslâmiyyenin te'sîs-i cem'iyet ve te'mîn-i vahdetine, tevhid-i kuvvet ve i'lâ-yi şevketine ma'tûf esâsâti da muhtevîdir. Dinin, ibâdâtın bütün ahkâmındaki rûh, cemâate, vahdete sevk etmek, mütekâmil bir cemâat, kuvvetli bir cem'iyet meydâna getirmektir.

8- Müslümanlık'ta hürriyet-i şahsiyyenin hukük-ı tabiiyyeden olması.

Efendiler, Müslümanlığın fitrî, tabîî bir din olduğunu gösteren esâslardan biri de hakk-ı hürriyetin insanlar

icin tabîî ve zarûrî bir hak olduğunu takrîr eylemiş olmasıdır. Dîn-i İslâm fitraten hür doğan insanların hürriyet-i vicdân, hürriyet-i efkâr, hürriyet-i kelâm, hürriyet-i tahrîr, hürriyet-i hareket, hürriyet-i tedris ve hattâ salâhiyet-i teşriyyesini birer hakk-ı zarûrî olarak takrîr ve ta'mik eylemiştir. Hayât ve saâdet-i beşeriyeyenin yegâne vâsîtası olan "hürriyet-i insâniyye"yi Müslümanlık her insanın hukük-ı zâtiyye ve tabiyyesinden saymıştır. Başkalarının hukukuna tecâvüz etmemek, hissiyatını rencide eylememek şartıyla her insan hürdür. Dilediği gibi düşünür, dilediği gibi söyler, istediği gibi hareket eder. Avrupaca ancak on yedinici asra doğru insanlara –o da hakiki ve umûmî değil– bahsedilmiş olan bu hâkin her insan için ezelî ve ebedî bir hak olduğunu dîn-i İslâm on dört asır evvel bildirmiştir ve bunun bütün insanlara âmm ü şâmil olduğunu kabûl eylemiştir.

9- Tekâmül-i ferdî ve ictimâî hâdim olan her türlü esbâba tevessülün Müslümanlık'ta bir hakk-ı zarûrî olmasası. dîn-i İslâm fitrî bir din olduğundan fitraten müsta'iddi tekâmül olan insanların ferdiyetini tekâmûle âid bulunan her türlü esbâb ve vesâite tevessül etmesini, taharrî-i saâdetini bir hakk-ı zarûrî olmak üzere kabûl etmiştir. Ictimâî tekâmülüne âid olanlar da böyle. Bunun için ferdî ve ictimâî tekâmülü ihmâz eyleyen ilim ve ma'rifet tahsîlini bütün efrâdına farz kılmış, bu uğurda en güç seyâhatlere katlanmak, hikmet ve hakîkât nerede bulunur ve kimin tarafından söylenilirse almak lâzım geldiğini bildirmiştir. Bu uğurda ölenleri mertebe-i şehâdet'e yükseltmiştir. Yine bunun içindir ki İslâmiyet'te taleb-i maîset ve izdivâc farz, rûhbâniyet memnûdur. Çünkü taleb-i maîsetle tekâmûl-i iktisâdî, te'ehhûl ve izdivâcın farz olmasına da tekâmûl-i ictimâî te'mîn olunuyor. Müslümanlık'ta zekâtın farz olması da tekâmûl-i iktisâdî ve ictimâî ile alâkadârdır.

10- Kur'ân-ı Kerîm'in, mu'âmelât-ı dünyeviyyenin tanzîmine medâr olacak mebâdîyi muhtevî olması.

Efendiler, dîn-i İslâm i'tikâda, ahlâka, şerîata, ahkâm ve mu'âmelat-ı insâniyyeye âid bi'l-cümle mebâdîyi takrîr ederek cü'îyyât ve fer'îyyâtı, îcâbât-ı zaman ve mekâna göre Kitâbullâh'tan ve sünnet-i Resûlullâh'tan istinbât etmek kudretini hâiz bulunan ehl-i ictihâda terk etmiştir. İslâm'ın takrîr eylediği [140] bu desâtîr-i külliyye her asır için kâbil-i tatbîk birer düstûrdur. Bu mebâdî-i esâsiyye dâiresinde her asrin îcâbâtına, her kavmin ihtiyâcâtına göre yeniden ahkâm ve kavânîn vaz' olunur. İslâm, mebâdîyi ta'yîn etmiş, onlardan istinbât-ı fürû'âtı bize bırakmıştır.

Mesela; Kur'ân'ın takrîr eylediği mebâdî-i İslâmiyyeye nazaran bir devletin, bir hükümetin esâsı ikidir: Emânâtı, vezâifi ehlîne tevdî' etmek, beyne'n-âs adl ile hükm ey-

lemek. Bir İslâm hükümeti bu iki esâs üzerine müesses olmalıdır. Bu iki esâs hangi şekil-i hükümetle te'mîn edilirse o şekil meşrû'dur. Bunları te'mîn etmeyen şekil-i hükümet her ne olursa olsun gayr-ı meşrû'dur.

Kur'ân-ı Kerîm'in külli ve umûmî olan desâtîr ve mebâdiyi takrîr edip de cüz'iyâtı erbâb-ı ictihâda terk etmiş olması da dîn-i İslâm'ın her asırda gelen insanların ihtiyâcât-ı maddiyye ve ma'nevîyyelerini te'mîne kâfî bir dîn-i fitrî, bir dîn-i tabîî ve umûmî olduğunu gösteren berâhîn-i hissiyye ve kat'iyyedendir. Bu noktada Müslümanlık ile Hristiyanlık yek-diğerinden ayrılır. Avâid-i hristiyanîyyeye göre Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd nâmlarıyla ma'rûf olan Tevrat ve İncil bütün cüz'iyâtâ varincaya kadar her şeyi muhtevîdir. Bunun içindir ki bu kitaplarda sarâhaten mevcûd olmayan şeylere îmân edilmez. Galile gibi ba'zı erbâb-ı ilmin kilise tarafından ihrâk bi'n-nâr ile mahkûm olması hep bu akideye muhâlif harekette bulunmalarından ileri gelmiştir.

11- Müsâmaha-i dîniyye ve hürriyet-i mezhebiyyenin usûl-i İslâmiyyeden olması. Efendiler, dîn-i İslâm müsâmaha-i dîniyye ve hürriyet-i mezhebiyye esâsını pek sarîh bir sûrette takrîr eylemiş, gulüb fi'd-dînden men' eylemiştir. İşte bu da İslâm'ın fitrî ve tabîî bir din olduğunu gösterir.

12- Hürriyet-i vicdânın esâsât-ı İslâmiyyeden olması.

İslâm fitrî bir din olduğu içindir ki hiçbir kimseye başkasının akide ve vicdânına tahakküm hakkını vermemiş, hürriyet-i i'tikâd ve vicdânı bir esâs olarak kabûl eylemiştir. Bunun içindir ki müslümanlar bütün edyânın, bi'l-cümle mezâhib ve mesâlikin bi'l-umûm akvâmin hilâfina olarak hürriyet-i vicdâniyyeye riâyet, mu'tekadâta hürmet ve ilim sâhasında münâkaşât-ı dîniyye ve mezhebiyyeye meyl ve muhabbet etmişlerdir.

Diyebiliriz ki hürriyet-i mezhebiyye ve i'tikâdiyye husûsunda İslâm, bi-hakkın âlem-i hristiyanîye rehnümâ olmuştur. Müslümanlık bu esâsi takrîr etmiş olduğu içindir ki hiçbir kavme, hiçbir millete dinde olan muhalefetlerinden dolayı büğz ve adâvet beslemek, onlara karşı harb açmak Müslümanlık'ta tecvîz edilmemiştir. Müslümanların kendilerini yurdlarından çıkarmak, din ve ahlâklarını ifsâd etmek, âilelerinden cüdâ düşürmek emelinde olmayan herhangi bir kavim ile adl ü müşâvâat dâiresinde kardeş gibi geçinmeleri evâmir-i Kur'âniyye muktezâsındandır. Şu iki âyet-i kerîme bu husûsta müslümanlar için en büyük kânûndur: "Cenâb-ı Hak sizinle din muhârebesi etmeyenlere, sizi yurdlarınızdan çıkarmayanlara karşı iyilikle, adl ile mu'âmele etmekten sizi nehy etmez. Cenâb-ı Hak adl ile hareket edenleri sever. Allah sizi ancak o kimselere karşı dostluk göstermekten nehy eder ki sizi memleketlerinizden çıkarmış ve çıkarıl-

manıza yardımda bulunmuştur. Böylelerine dostluk gösterenler yok mu, işte onlar zâlimlerdir."*

Efendiler, insâniyet için pek mühim olan hürriyet-i vicdân ve hürriyet-i i'tikâd, Müslümanlığın takrîr eylediği şekil-i sahîhde hiçbir din ve meslek tarafından takrîr olunmamıştır. Zâten asr-ı hâzırın Avrupa ve Amerika'ya mensûb birçok mütefekkirleri de bu kânûnun müslümanlar tarafından öğretildiğini müte'addid eserlerinde i'tirâf etmektedirler.

Fi'l-hakika, medeniyet-i hâzırâ hükmâtlarince de hürriyet-i dîniyye ve mezhebiyye, pek çok münâza'ât ve muhârebât-ı şedîdeden sonra bir esâs olarak kabûl edilmiştir. Fakat bunlarca hürriyet-i dîniyyeden maksûd olan ma'nâ, siyâset-i dâhiliyyelerinde rüesâ-yı rûhâniyyenin te'sîrâtından âzâde yaşamak, siyâset-i hârıcıyyelerinde ise za'if hükümetlerin inhilâl ve inkisâmi için bu düstûr sâyesinde bir zemîn-i müdâhale bulmaktan ibârettir. Binâenaleyh bunda insânî ve tabîî bir gâye mevcûd olamaz.

Efendiler, herhangi noktadan tedkîk edilse İslâm'ın fitrat-ı beşere istinâd ettiği görülmüyor. Bütün ahkâm-ı İslâmiyye fitrat ve tabiat-ı beşerîyyeye uygundur.

Fitrat-ı beşerîyye ve ahkâm-ı İslâmiyye garaz ve ivazdan sâlim bir nûfûz-ı nazarla tedkîk edilince anlaşılır ki tâbâyî' ve havâyic-i beşerîyye ile İslâm'ın evâmir ve nevâhîsi arasında pek büyük bir münâsebet, bir tenâzur ve tevâfuk vardır. Bu cihet, hakîkati seven bi'l-cümle Avrupa ulemâsına da teslîm olunmaktadır. Öyle ise efendiler, kat'iyen hükm edebiliriz ki İslâm, bir dîn-i fitrî ve tabîîdir. Dîn-i nihâîdir. Beşerîyet için lüzumu zarûrî görülen dîn-i tabîî ancak Müslümanlık olabilir.

Yine kemâl-i itmi'nâ ile diyebiliriz ki beşerin terakkiyât-ı ilmiyye sâhasında atmaka olduğu her hatve, edyân-ı sâireden tebâ'ûd ve fakat bizim fitrî olan dinimize bir takarrubdur. İş nihâyet oraya varacaktır ki İslâm'ın ilâhî ve fitrî bir din olduğu bütün âlem tarafından ikrâr edilecektir. Cenâb-ı Hak'tan o günün bir ân evvel hulûlünü tazarru' ve niyâz eder ve uzun süren şu tasdî'âtımdan dolayı sabrınızı tüketmemek için sözüme burada nihâyet vermek isterim.

[141]

BİRLİK ve KUVVET

Fevc fevc insanlar îmân ediyorlardı. İslâm bidâyet-i zuhûrunda bulunuyordu. Hâlbuki henüz ne namaz, ne oruc, ne zekât yoktu. Aradan biraz zaman geçti. Bir kısım halk daha mazhar-ı hidâyet olmak sûretille İslâm'ın

* Kur'ân-ı Kerîm. [Mümtehine Sûresi 60/9]

sâhası genişledi. Lâkin henüz hinzir ve ölü eti, şarâb, ribâ tahrîm kılınmamıştı.

Evet İslâm mevcûd idi, bununla beraber şu ve emsâlı ferâiz ve muharremât –ki halk bütün din ondan ibârettir zannında bulunuyor- teşrî edilmemişti. Lâkin bu dîn-i mübîn hicbir gün vahdet ve kuvveti te'mîn uğrunda mücâhededen geri durmadı ve bu mücâhede sâyesinde dir ki müslümanlar bütün dünyâya hâkim kesildiler.

Kur’ân ki bâtil için sâha-i ismetine hicbir taraftan ya naşabilmek imkânı olmayan kitâb-i müslimîndir. Ümme ti dâimâ vahdet ve kuvvette sevk ediyor, yeryüzündeki müslümanları birbirinden ayrılmış, şevketsiz, vahdetsiz, yek-diğeriyle çarpışan akvâm-ı müteferrika hâlinde görmek istemiyor. Zâten onlar için kabûl etmiş olduğu şekil ve hey’eti kendilerine sarâhaten gösteriyor:

”إِنَّ هَذِهِ أُمَّةٌ مُّتَكَبِّرَةٌ وَّاَنْجِلِيَّةٌ“⁶ = İşte bu sizin ümmetinizdir ki ayrışı gayri olmayan tek bir ümmettir” diyor.

Kur’ân bu ümmeti lisân-ı İncil’den olarak öyle bir sûrette temsîl etmiştir ki Cenâb-ı Hakk’ın bu ümmet için ihtiyâr ve beyân buyurmuş olduğu şekli muhâfazaya ile l-ebed taÿyîrden sıyânete hiç başka bir saïk istemez. Başlibâsına o temsîl kâfidir. ”وَمَنَّا لَهُمْ فِي الْأَنْجِيلِ كَرَزْعٌ“⁷ (Muhammed’în ashâbî İncil’de o ekin tanesine benzetilmiştir ki evvelâ filizini verir, sonra onu besleyip kuvvetlendirir, o da kalınlaşarak sâkları üzerinde dimdik durur....”

İste elindeki semâvî kitâbin sahâif-i bedî’asından birinde mersûm olduğu üzere ümmetin şekil ve sûreti budur. Allah aşkına söyleyiniz ki vahdet ve kuvvetine sâhib olamadığı takdirde ümmet ile şu şekil ve sûret arasında münâsebet bulmak imkânı kalır mı?

Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin yevm-i ba’sle-rinden tekâmül-i şerîatlarına kadar geçen müddet zar-fındaki sîret ve ef’âl-i seniyyelerinden tevâturen bizlere gelen kısmi kemâl-i vuzûh ile göstermektedir ki kendilerinin her şeyden evvel gözettikleri gâye Allah’â iâmân edenlerden bir ümmet vücûda getirerek onu bütün dün-yâlara hükümrân kılacak bir vahdet ve kuvvetle techîz etmekten başka bir şey değildi.

Gerek Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin devr-i saâdetlerinde, gerek halîfelerinin zamanında yetişmiş bir kimse görmüyoruz ki Müslümanlık’ta kazanmış olduğu yüksek mevkii sîrf bu uğurdaki sa’y ve mücâhedesinden başka bir sûret ve nisbetle elde etmiş olabilsin.

Ashâbdan bir kısmı öyle bir zamanda oruc tutmuşlardı ki sıyâm erkân-ı İslâm’ın beşincisi olmakla beraber vahdet-i müslimîn uğrunda olanca kuvvetleriyle çâşımaktan kendilerini alikoyacak ve mukâvemetlerine

fûtur îrâs edebilecektir. İşte aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz bunların hakkında: ”أولئك المضات“ = Bunlar âsilerdir” buyurdu.

Şerîat-i İslâmiyyedeki mevki’-i müstesnâsı cümlemi-zin ma'lumu olan namaz bile müslümanların vahdet ve kuvveti derecesine çıkamaz. Öyle olmasaydı Hendek gündünde aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz ikindinin vakti geçinceye kadar hafriyât ile meşgûl olmazlardı.

Hiç şüphe yoktur ki diyânet-i Muhammediyyede en mühim olan cihet Allah zü'l-celâl hakkındaki akîdenin her türlü şâibeden masûniyetidir. Hâlbuki Ebû Tâlib kâfir bi’llah olmakla beraber müslümanların o kadar tek-rîmine mazhar olmuştur ki sulehâ-yı müslimîn bile şere-fin o derecesine müstâktır.

Evet, Ebû Tâlib, Allahu a’lem, müslim değildi. Ancak Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimize mu’în idi. Akvâm-ı cihân arasında ümmetine pek yüksek bir makâm ihzârı için çalışan o Peygamber-i güzîne bu maksadı istihsâle kâfil olabilecek kuvvet ve vahdeti mâni’ esbâbi ortadan kaldırırmak sûretime hizmet ediyordu.

İste vahdet ve kuvvetin gerek sıyâma karşı, gerek ter-kinin küfür olduğu lisân-ı Muhammedîden işitilen salâta karşı İslâm’daki mevkii. Hattâ iâmân bi’llâh akîdesine nis-betle olan mevkii!

Bizler Ebû Tâlib’în nazar-ı İslâm’daki hürmetini ve-fâtında Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz tarafından izhâr olunan hüznün şiddetinden anlıyoruz.

İslâm’în ne kadar erkân ve âdâbî varsa cümlesinin kiyâm ve devâmi ancak bu iki rüknün, kuvvet ile vah-detin, vûcûduna mütevakkifdir. Zîrâ her hangi bir mille-tin akîdesi, şerîati, âdâti ve sâiresinin insanlar arasında intîşâr edebilmesine yegâne âmil varsa o da o milletin kudret ve satvet sâhibi olmasından ibârettir. Yoksa bün-yân-ı mevcûdiyeti rahnedâr olduktan, şevket ve azameti hiçe indikten sonra kendi avâidinin sihhâtine ve diğer-lerinin geng-i fesadına en sarsılmaz deliller, en kuvvetli bûrhânlar getirse onun müdâfaa ettiği mezhebin hiçbir tarafdarı zuhûr etmez de maddî kudret ve kuvvetle sâhib olan muhâliflerinin din ve mesleği bütün dünyâ nazarînda mergüb ve müstahsen olur.

Yeryüzünde kelimetullâhin, İslâm’în mevkii bûlend olduğu zamanlar bir hükm-i şer’îyi kabûl ettirmek için ”Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur...“ [142] demek kâfidir. müslümanların şevketi yerinde ise, râyet-i celâdetleri âfâk-ı cihânda dalgalanıyorsa ”Bu, şerîat-i İslâmiyye’nin ahkâm-ı esâsiyyesinden biridir“ cümlesini bir cemâat huzûrunda söylediğin gibi artık senin için delîl, bûrhân ikâmesine lütûm kalmaz. Hitâbeni îrâd ederken kabûl edileceğinden emîn olduğun için kemâl-i talâkatle söy-lersin ve arkanda duran ümmetin azamet ve şevketi

⁶ Enbiyâ Sûresi, 21/92.

⁷ Feth Sûresi, 48/29.

senin sözlerinden evvel sâmilerin fikir ve kalbinde yer etmiş bulunur.

Lâkin, bugün kalksan da müskirâtın aleyhinde bulunsan,⁸ (إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ) âyet-i kerîmesini îrâd etsen bütün insanlar hattâ bizzât müslümanlar nazarında sözlerinin hiçbir te'sîri olmaz. Şayed "Doktor Wilson bu bâbda şöyle demiş, Amerikalılar müskirâtı böyle tahrîm etmiş tir..." demiş olsan bin kat ziyâde müessir olur.

İslâm'da vahdet ile kuvvet iki asıldır ki bunlar elden gittiği gibi diğer esâsât da gider. Bunlar elde bulunursa mütebâkî asillar zâyi' bile olsa çarçabuk istirdâd edilebilir.

Gözlerimizle görüyoruz ki gayr-ı müslimler kuvvet, satvet sâhibi oldukları için âdetleri, sûretleri, sîretleri, fikirleri kemâl-i sür'atle intişâr edip duruyor. Akıl ve hikmetle hiç münâsebeti olmayan akîdeleri de muttasıl tarafda kazanıyor.

Müslümanlar ise za'afa, tefrikaya düştükleri için İslâm'ın akâidi, ahkâmi lâ-yenkatî' hûcûma uğruyor. O kadar hüccetler, bürhânlar karşısında inkâra mecâl olmayan bütün mehâsini bizzât kendi evlâdi tarafından reddediliyor.

Tefrikanın âkibetini gözlerimizle gördük. Za'afin neticesini ellerimizle tuttuk. Bu müşahedeye, bu yakine rağmen garîb değil midir ki hâlâ müslümanların ileri gelenleri arasından birtakım kimseler çıkıyor da bütün İslâm'ın medâr-ı kiyâmi olan bu vahdet ve kuvvetin bakiyye-i mevcûdesini de mahv etmek istiyor. Sonra milletin urefâsı, uzamâsı miyânından yükselen sesler bu hareketi red mâhiyetinde olmadıkta başka bilakis tasvîb ediyor?

Diyâr-ı İslâm'ın her tarafına Câmi'-i Ezherler binâ et. Arzin şarkını, garbını ulemâ ile doldur. Her âlime yirmi kürsü tahsîs et ve yetmiş tane ağız ver ki her ağızın içinde yüz lisân nâtit ve her nutuk ile binlerce ukde hallolunsun. Daha sonra yeryüzünü râki'în ile sâcidîn ile doldur. Şayed müslümanların arasındaki râbîta târumâr olmuş, vahdet ve kuvvet-i sâbıkalarından kalan bakiye de büsbütün bitmiş ise bütün bu icrââtın âlem-i İslâm'a hiçbir fâidesi olmaz.

Rû-yi arzi kıymetli kitaplarla döşeyiniz. En amîk mesâilin sinesini yararak içindeki hakâikin önüne mesâleler yakınız, mâlik olduğunuz esrâr-ı ulûm ve fûnûn sâyesinde hûkemânın bir türlü infâz-ı nazar edemediği serâiri bütün müslümanların önüne olanca vuzûhuyla seriniz; her memlekete yüz Cüneyd-i Bağdadî, her köye yirmi Sirri Sakatî ikâme ediniz... Hatîbleriniz rûh-ı İslâm'ı ezecek, ölürecek hitâbelerinde devâm ettikçe

muharrirleriniz o vahdet ve kuvetten kalan bakiyyeyi de ihmâl daha doğrusu pâyimâl eyledikçe Allah kat'îyyen sizden râzı olmayacaktır.

Dünyanın her tarafından insanları görüyoruz ki hizb-ler, cemâatler hâlinde teşekkül etmişler ve bunların bu sûretle teşekkülüne müsterek bir ihtiyâc, yâhûd müşterek bir menfaat hâdim olmuştur. Bunlar o ihtiyâcın te'mînini, o menfaatin müdâfaası için el ele verip çalışıyorlar ve maksadlarını istihsâl uğrunda mâlen, bedenen hiçbir fedâkârlığı dirîğ etmiyorlar.

İşte Mısır gözümüzün önünde duruyor. Buradaki büyük servet ve mevki' sâhibleri "mesâlih-i hakikiyye as-hâbî!" ancak kendi mevkilerini, servetlerini muhâfaza ihtiyâcyla bir araya gelmişlerdir. Mısır'da ahvâlin yalnız kendilerine müsâid bir şekil ve rûhta devâm ve cereyâni için çalışıyorlar.

Diğer birtakım adamları da Avrupa hukukunun memlekette hâkim olması fikrinin kendi müttefiklerine daha muvâfik geleceği düşüncesi birleşmiş de bunlar da bu maksadı tahakkuk ettirmek için uğraşıyorlar.

Yahudiler, hristiyanlar, putperestler, mülhidler el-hâsil bütün dünyâ biliyor ki İslâm bir dindir ve cem'iyet-i beşerîye arasından bir ümmet bu din ile mütedeyyin bulunmaktadır. O hâlde nasıl oluyor da bu din Mısırlıların nazarında müdâfaası yâhûd siyâneti için ihtiyâc hissolanın şeylerden biri makâmına kâim olamıyor? Nasıl oluyor da İslâm müslümanların nazarında servetin, yâhûd menâfi-i sâirenin o servet ve menâfia sâhib olanlar tarafından mazhar olduğu ihtimâmi bir türlü göremiyor? Hâlbuki memâlik-i garbiyyeden Katolikler, Protestanlar yâhûd Ortodokslar kendi aralarında vahdet te'mîn ederek çalışıp duruyorlar.

Acabâ neden müslümanların içinden bir cemâat zuhûr edip de Avrupa'daki dinî cemâatlerin gösterdikleri azmi, faâliyeti göstermiyor, İslâm'ı müdâfaa için harerekete gelmiyorlar? Hâlbuki İslâm a'dâsi tarafından ahkâmina, âdâtına, âdâbına lâ-yenkatî' hûcûmlarda bulunulduğundan dolayı bugün dünküden ziyâde müdâfaaya muhtâcdır. Evet, müslümanların arasında öyle âdetler, öyle hareketler, öyle müesseseler zuhûra başladı ki bunların İslâm'a hâs olan şe'âir ile zerre kadar imkân-i i'tilâfi yoktur.

Müslümanlar binâ-yi İslâm'ın kendi elliyle taş taş yıkıldıgı aralarındaki râbitanın yine kendi gafletleriyle düğüm düğüm çözüldüğünü [143] gözleriyle görecekler de bu kadar felâket karşısında yine gözlerini yumacaklar mı? Ey milletin münevverleri, sizler bu müdhîs musîbetin karşısında elli, kolları bağlı olarak durmakta devâm ederseniz az zaman sonra İslâm'ı ve müslümanları ta-

⁸ Mâide Sûresi, 5/90.

nilamayacak derecede değişmiş göreceğinizden emin olunuz.

Sayed Hizb-i İslâmî nâmıyla ortaya çıkmaktan çekiniyorsanız Hizb-i Şarkî nâmıyla faâliyete geçiniz yâhûd hiçbir unvâna bağlanmayarak mücâhedenizde devâm ediniz.

Bugünkü müslümanlara bakıyorum da musâb oldukları bu kadar muzlim hâdiseler arasından kendilerine bir nûr-ı hidâyet olmak üzere ^٩ (إِلَّا أَنْ تَقُوْدُ مِنْهُمْ نُقْيَةً) kavl-i keriminden başkası vâsl olmamış zannediyorum. Sonra herbirini te'vîl hastalığına tutulmuş görüyorum. Öyle ama bu gibi âyât-ı kerîmeyi heveslerine göre te'vîl eder dururken nasıl oluyor da mâl, canın itlâfindan başka bir şey olmayan cihâdin vûcûbuna kâil olurlar? Nasıl oluyor da Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin gûnâ-gûn belâlara, ezâlara göğüs gerdiğini i'tirâf ediyorlar? Nasıl oluyor da şühedânın ve zamân-ı yeis ve siddette sabır ve sebât gösteren ekâbir-i ümmetin nazar-ı İslâm'daki mevkî'-i mübecceline îmân ediyorlar?

Hiç şüphe yoktur ki şâyed İslâm'daki vahdet ve kuvvet esâslarının namazdan, orucdan, zekâttan daha mühim olduğu ve esâsât-ı sâirenin bu iki asila nisbetle zînet ve fûrû' mesâbesinde kalmak lâzım geldiği asırlardan beri "Ezher" tarafından efkâr-i müslimîne yerlestirilmiş olsayıdı bugün ne Avrupalılar âlem-i İslâm'a bu kadar müstevlî olabilirdi, ne de ahkâm-ı İslâmîyyenin ezhân-ı müslimîndeki mevkii şimdiki kadar küçülürdü.

Evet, İslâm mülâyemeti, te'ennîyi sever. Basîretsizliği istemez. Bununla beraber cebâneti hiçbir zaman kabûl etmez. Kitâbullâh'ın bir kısmına îmân edip diğer bir kısmını ihmâl edenlere karşı la'net eder. Cenâb-ı Hakk'ın göndermiş olduğu beyyinâtı ketm edenlere düşman kesilir. İşte İslâm bugün en mühim olan esâsâtına hücum edilmiş hâlde bulunuyor. Müslümanların içinden dininin imdâdına yetişecek kimse zuhûr etmeyecek midir? Düşmanlarınız sizi dininizin en başlı erkânını, en muazzam esâsâtını müdâfaadan men' ederler ve henüz hayât-ı İslâm'dan ramak mevcûd iken onu kurtarmak için feryâd-ı istimdâdınızı yükseltmenize meydân vermezlerse sizin müslüman kalmanıza müsâade etmelerinin acaaba ne ma'nâsı vardır?

Mısırlı Ebû'l-Vefâ

Voking Câmiî'nde Şükür Bayramı

Londra'dan Vakit gazetesine yazılıyor:

Bugün sabahleyin bayram namazını Londra'dan trenle bir saat kadar mesâfede olan Voking Câmiî'nde kilmak üzere birçoklarıyla beraber yola çıktıktı. Tren fesli,

⁹ Âl-i İmrân Sûresi, 3/28.

sârkılı ve Hindlilere mahsûs serpuşlu zevât ile o kadar dolu idi ki Londra'nın sikletinin üzerimden düştüğünü hissettim ve kendimi şarkta zannettim.

Senenin en büyük bayramını tes'îd etmek ve İslâmîlik'taki ittihâdi göstermek için Türk, İranlı, Hindli ve Afganlı câmie toplanmaktadır. Câmi' her vakitki gibi cemâati ve seyircileri isti'âb edemediğinden çimen üzerine halıları serilmiş ve etrâfına sandalyeler dizilmişti. İmâm Kemaleddin Efendi peyderpey gelmekte olan müslimîne beyân-ı hoş-âmedî eylemekte idi. mûmâileyh pek âlim ve fâzil bir zâtır ve İngilizceyi gâyet güzel tekellüm eder. Gelenler isimlerini defter-i mahsûsa kayd etmekte idiler. Cemâ'at arasında İstanbul Hükümeti Mümessili Mustafa Reşîd Paşa, mahdûmu ve Birinci Kâtib Şefik Bey bulunuyor. Şefik Bey mükemmel İngilizce ve Fransızca tekellüm eder. Almanca ve İtalyanca da bildiğini iştittim. Fakat ben bu lisânları bilmemiğimden bu husûstaki ma'lûmâtının derecesini bilmiyorum.

Afgan Mümessili Serdar Abdülhâdi Hân hazretleri de hazır bulunuyorlardı. Müşârun-ileyh ile azıçık Türkçe konuşuyor. Fakat bi'l-âhire İngilizcesinin pekiyi olduğunu keşf ettim. Lord Hedly ve sâir İngiliz İslâmları tabâiatıyla cemâat arasında bulunuyorlardı. Bunlardan mâ'adâ dâha birçok zevât mevcûd idi. fakat birer birer isimlerini kayd etmek büyük bir defter teşkîl eder. Müezzinin ezanı okuması üzerine namaza başlandı.

Cemâ'at arasında altı kadar İngiliz İslâm hanımları bulunuyordu. Bu hanımların yazılı elbiseleri ve ilkbahar serpuşları ile namaz kıldıklarını görmek pek garîb idi. Zevcem câmie gitmek üzere hazırlandığı hâlde son dakikada bir mâni' zuhûr ettiğinden gidemediği için İslâm hanımları arasında hiçbir çarşaflı yoktur. Yalnız bir tane olsun çarşaflığını görmek istiyordum. Çarşafından maksadım bugün Türk hanımları tarafından İstanbul'da isti'mâl edilen ve çarşafından ziyâde şapkaya benzemeye başlayan çarşaf değildir. Eğer Türk hanımları eski çarşafın ve pèçenin kadınlara ne kadar yakıştığını bilmış olsalar onu terk etmeye ve yâhûd da çarşafından başka şeylere benzeme teşebbüs etmezler.

Parlak güneş altında ve yeşil çimen üzerindeki manzara pek müessir idi. İmâm efendinin istifâdeli vaazını kemâl-i dikkatle dinledik. Hulâsatîn [144] din ile fennin bir olduğunu söyledi ve dinin Cenâb-ı Hakk'ın doksan dokuz isimlerinde mündemic me'âliyi taklîd etmekten ibâret olduğunu bildirdi. Bu me'âliye hakiki bir sûrette tevfîk-i hareket etmeyeip yalnız eşkâli ile âmil olmak mûrâîlik olduğunu söyledi.

İslâmlara mahsûs olan müsâfirperverlige tevfikan namazdan sonra açık havada umûm cemâate bir öğle yemeği ziyâfeti verildi. Yemek çimene konulan uzun masalar üzerinde yenildi. Yemekten sonra umûm dost-

larımıza "bayramınız mübârek olsun" temennîsinde bulunduktan sonra kurban bayramında tekrâr toplanmak üzere Londra'ya avdet için trene bindik

Yarın Afgan sefiri ile mülâkât etmek üzere müşârun-ileyhden va'd aldım. Gelecek mektubumda bu mülâkâttan bahsedeceğim.

Yemenlilerin Hilâfet-i İslâmiyye'ye Sadâkat ve Merbûtiyetleri

Beyrut'ta münteşir el-İkbâl gazetesi yazıyor:

Târih-i âlemde misli nâ-mesbûk olan ve bütün dünyâyı bir harmanmış gibi dolaşıp çiğneyen Harb-i Umûmî'ye rağmen Yemen kit'ası sekenesi hâlâ tâbiiyet-i Osmaniyyelerini muhâfaza etmektedirler. Her tarafa kolunu kanadını atıp geçen bu harb, Yemenlilerin Hilâfet-i İslâmiyye'ye karşı besledikleri hulus ve muhabbete ufak bir halel îrâs edememiştir.

Ahîren vârid olan resâilde Yemenlilerin Hilâfet-i İslâmiyye hakkındaki ihlâs ve irtibatlarına dâir ba'zı menâkıblarını gördük, fevka'l-had mesrûr olduk. Dinine ve ümmetine sâdik olan her müslümanın da buna sevineceğine emîn olduğumuz için bazlarını nakl ediyoruz.

Harb-i Umûmî devâm ettiği ve en mühim bilâd ve memâlik bile bunun te'sîriyle kıvrandığı zamanlarda Yemen sekenesi mes'ûd bir hayat geçiriyor idi. Bu hâl İmâm Yahya Hamîdüddin hazretlerinin vâlî Mahmud Nedim Bey'in iştirâkiyle ittihâz ettiği tedâbîr sâyesinde hâsil olmuştur. Bu bâbdaki vâlî Mahmud Nedim Bey'in hizmeti de şâyân-ı zikr ve şükürdür.

Müşârun-ileyhin her teşebbüsu muvaffakiyetle netîcenirdi. Onun mesâ'i-i cemîlesi sâyesinde Yemen kit'ası şarttan garba ve şîmalden cenûba kadar umrân ve terakkiye doğru yürüyordu. Her hâlde târih sahîfelerini bu zâtın hidemâtiyla tezyin edecktir.

Evvelce olduğu gibi el-yevm dahi devâir-i hükûmet ve emâkin-i askeriyye üzerinde Osmanlı bayrağı temevvük etmektedir.

İmâm me'mûrînin râhat ve refâhiyetini te'mîn için bütün nûfûzunu istî'mâl ediyor ve fevkâlâde bezl-i muâvenette bulunuyor. Müşârun-ileyh her firsatta Hilâfet ve Hükûmet-i Osmaniyye'den başka bir hükûmet tanımadığını ve tanımayacağını tasrîh ve i'lân etmektedir.

Me'mûrîn-i Osmaniyye'den bazıları mevkî' ve me'mûriyetlerini terk ve memleketlerine avdet etmek tasavvur ettiklerinden bu tasavvurlarından vazgeçmelerine ve

âileleriyle ma'an istirâhatlerinin ikmâline dâir "emr-i kerîm" sâdir olmuştur.

İmâm İdris'le olan münâsebâtları iyileşmek üzeredir. Yek-diğere tecâvûzâtta bulunmamak üzere aralarında muâhede akd olundu.

Geçenlerde San'a'daki asâkir-i Osmâniyye tarafından İmâm hazretlerine hürmeten ba'zı merâsim icrâ olunmuş, kurbânlar zebh edilmiş, Hilâfet-i İslâmiyye'nin nusretine duâlar olunmuştur.

Mekteb-i Sultânî fevkinde râyât-ı Osmâniyye sallanıyor ve talebe, sâmi'ini teheyvîc eden neşîdeler okuyordu. Tatlı bir gündü. Cenâb-ı Hak Hilâfet Devleti'ni ve mecd ü sa'dını bi'l-izzi ve'l-ikbâl idâme ve muhlis ricâlini muhâfaza buyursun.

Avrupa'da Me'mûrîn-i Rûhâniyye Nasıl Çalışıyor!

Avrupa'daki halk darülfünunlarından bahsedeni *İk-dâm* sahibi Ahmed Cevdet Bey makâlesini şu sözlerle bitiriyor:

"Mezkûr müesseselerin ilk müessisi ve bâniî Da-nimarkalı bir papastır. Me'mûrîn-i rûhâniyyenin bu memleketlerdeki hissiyâtı pek vatan-perverânedir. Ulemâ'-yi dîn fevka'l-had milliyet-perverdirler. O fikirde me'mûrîn-i rûhâniyyenin vücûdu bir memleket için mûcîb-i saâdettir. Ulemâ'-yi dîn bizdeki gibi bir tarafa çekilmiş degillerdir.

Ötekiler dâimâ ahâlî ile temâsta bulunduklarından halkın maddî, ma'nevî ahvâlini, ihtiyâcını herkesten evvel görüp takdîr ediyorlar ve teşebbüslerde dâimâ ahlâk-ı haseneyi rehber-i hareket ittihâz ediyorlar.

Ma'lûm olduğu üzere ulemâ'-yi dîn yalnız ilm-i dîn ile iştigâl etmeyeip dârulfünunlarda mükemmel tahsîl görürler, fedâkârlıkları her tahmînin fevkindedir. Bu adamlar, efrâd-ı ahâlînin dinî ve dünayevî umûruyla iştigâli mu-kaddes bir vazîfe bilmişlerdir. Fukarâ'-yi halka, yetimlere, etfâl-i metrûkeye, kimsesizlere, hastalara, işaretin men'ine me'mûrîn-i rûhâniyyenin ettiği hizmetleri sayıp dökmekle bitiremeyiz. Me'mûrîn-i rûhâniyye içinde büyük zâdegân âilelerine mensûb zevât pek çoktur. Avrupa me'mûrîn-i rûhâniyyesi ulûm-ı ictimâiyye ile pek sıkı iştigâl ediyorlar. Amele teşkilâtında bile bu adamların hüsn-i hizmetleri görülmüştür."

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârat

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

29 Haziran 1922

04 Zilkâ'de 1340

Perşembe

29 Haziran 1338

Cild: 20 - Aded: 507

Kur'ân'dan Büyük Mu'cize mi Olur?

Âyât-1 ilâhiyyeye karşı mu'ânidlerin gösterdikleri küfür ve ta'annûd müşriklerin ve Ehl-i Kitâb'ın Hazret-i
Peygamber'den hârikulâde şeyler talebi – Bundan maksadları Allah'ın nâ-mütenâhî kudret-i sübhanîyyesi –

Seyh Abdülaziz Çavuş

Müslüman Askeri

Müslüman askerinin târihteki mühim ve pâyidâr mevkii, nâ-kâbil-i tağayyür hasâisi –
Müslüman askerinin kahramanlığı ganimet için değişti – Temâyülât-ı maddiyeye mağlûbiyetten başka
bir nefîce vermemiştir – Müslüman askerinin mezâyâ-yı fâzilası – Hak yolunda mücâhede –
– Cihâdin hikmet-i teşrîi: Hakkı müdâfaa, bâtili mahv u izâle –

Türkiye'nin Harb-i Umûmî'ye İştirâkindeki Sebepler

Merhûm Said Halim Paşa hazretlerinin vak'a-i şehâdetleri münâsebetiyle nâ-tamâm kalan
hâtırât-ı siyâsiyyesinden bir parça – İtilâf devletlerinin Türkiye hakkındaki sû-i niyyetleri
ve hasmâne hareketleri – Türkiye'yi sâha-i tecerrûd ve infîrâdda bırakmak –
Hilâfetiyle ittifâktaki fevâid-i azîmeye rağmen Düvel-i Mü'telifenin buna yanaşmamaları –
– İtilâf devletlerinin esâs gâyeleri: Türkiye'nin metrûkâtını taksîm –
İstiklâl ve tamâmiyet-i mülkiyyeyi tekeffûl va'd-i kâzibi – Çarlığın asır-dîde gâyesi –
İtilâf-ı Mûselles süferâsiyla devâm eden mükâlemât-ı siyâsiyye – Fransız sefirinin ifşââtı –
İngiltere'nin sû-i niyyeti – Türkiye'nin bî-taraflığı atâlet-i mutlakaya mahkûmiyeti demekti –
Bugünkü mukâvemet-i millîyye Türkiye'nin Harb-i Umûmî'ye iştirâki esbâbını pek güzel izâh eder –
1914'de Sevr Muâhedesi yazılmadığı için tehlike kitap şeklinde okunamazdı – Harb-i Umûmî'nin
İngiliz muhibbi zamanında Türkiye'nin sulhperverliği ve hiç kimseden bir matlûbu olmaması –
Türkiye'nin Almanya ile ittifâkı – Vakitsiz harbe girmesi –
Türkiye'nin hatt-ı hareketi esâs i'tibâriyla hiçbir sûretle tenkîd olunamaz.

İngilizlerin Vehhâbîleri Tahrîki – Hazîn Bir Gün – Terbiye-i Ma'nevîyye

[146]

ESRÂR-I KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(مَا نَسْخَ مِنْ آيَةٍ وَلَا هُمْ يَخْرُنُونَ^۱)

Meâl-i celili

"Biz bir âyeti nesh veya yok edersek yerine ondan daha iyisini, hiç olmazsa onun gibisini getiririz. Bilmedin mi ki Allah her şeye kâdirdir. Bilmedin mi ki bütün göklerin, yerlerin sâhibi Allah'dır. Bilmedin mi ki sizin için Allah'dan başka ne velî, ne de mu'în yoktur. Yoksa vakityle Musa'dan istenilen şeyler gibisini sizler de Peygamber'inizden istemek arzûsunda misiniz? Kim îmâni verir de yerine küfrü alırsa şüphe yoktur ki doğru yoldan sapmış olur. Hak kendilerince zâhir olduğu hâlde sîrf nefislerindeki hased sâikasıyla Ehl-i Kitâb'ın birçoğu îmânınızdan sonra sizi yeniden kâfir etmek isterler. Bu husûsta emr-i ilâhî gelinceye kadar onların hakkında afv ile safh ile mu'âmele ediniz, bilmiş olunuz ki Allah her şeye kâdirdir. Namâzı kılınız, zekâtı veriniz, nefisleriniz için her ne hayr işlerseniz onu ind-i ilâhîde bulacaksınız. İyice biliniz ki Allah bütün işlediklerinizi görmektedir. Yahudiler cennete ancak Yahudiler, nasrâniler de yalnız nasrâniler girecektir diyorlar. Onların kendi kuruntularıdır. Sen onlara 'eğer doğru söylüyorsanız delilinizi getiriniz' de. Evet, kim mü'min-i hâlis olarak yüzünü Allah'a çevirir de yalnız ona kulluk edersen onun için Tanrı'sının yanında ecir ve mükâfât vardır ve böylelerine mahşerde ne korku ne de hüzün yoktur."

* * *

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz gerek müşrikleri, gerek Ehl-i Kitâb'ı İslâm'a da'vet ettikçe bunlar o Resûl-i muazzama ezâda, cefâda, sözlerini istihfâfta alabildiğine ileri giderlerdi. Da'vâsını mu'cizelerden, hârikulâde şeylerden biriyle isbât etmesini teklîf ederlerdi. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz de vazife-i risâletin hudûdunu kendilerine ta'yîn etmek sûretille mukâbelede bulunurlardı.

Hazret-i Peygamber'den böyle hârikulâde şeyler talebi mes'elesinde Arab'ın göstermiş olduğu ısrar öyle selîm bir fikir yâhûd samîmî bir his neticesi değildi. Ancak ya inâd ve istihzâ kasıyla vukû' buluyordu yâhûd ne fitrat-ı selîmeye, ne de her türlü tebeddülden masûn bulunan kânûn-ı ilâhîye tevâfuk etmeyecek birtakım metâlib serd edenecdâd-ı kadîmelerine benzemelerinden ileri geliyordu. Yoksa bunların niyetleri hâlis olsaydı gördükleri âyat-ı semâviyye inâdlarını, inkârlarını teşdîd etmezdi. Evet, Cenâb-ı Hak o kadar mu'cizeler

göndermiş, nebîlerini âyat-ı bâliğa-i sübâhîyyesiyle o derecelerde te'yîd buyurmuşken acaba bunların tebliğ ve tebâşîr husûsunda kifâyeti görüldü mü? Aslâ! O mu'ânidlerin tasvîr-i hâli için Kur'ân-ı Hakîm'de "² (وَنُخَوَّفُهُمْ فَمَا يَرِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا) = Onları tâhvîf ediyoruz da bu tâhvîfimiz tuğyânlarını artırmaktan başka netîce vermiyor" buyuruluyor.

Cenâb-ı Hak nebîlerinin eliyle ne kadar âyetler izhâr buyurdu! Aradan uzun zaman geçmek dolayısıyla bu mu'cizeler kaç def'a unutuldu da taraf-ı Bâri'den daha beliği, daha bedî'i, hiç olmazsa nazîri gönderildi! Bunda şâyân-ı istib'âd bir cihet yoktur. Allah her şeye kâdirdir. Yerler, gökler onun dest-i kudretindedir. Büttün mahlûkât için o Hallâk-1 zü'l-celâlden başka velî ve nasîr yoktur.

Fâtr-ı Hakîm âyat-ı ilâhiyyesinden meselâ âyet-i leyli gibi birini nesih ve mahv ederse onun yerine nazîrini yâhûd daha bedî'ini getirir ki o da âyet-i ne-hârdır. " ³ (وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ أَيْتَيْنَا فَمَحْوَنَا أَيْةً الَّيْلَ وَجَعَلْنَا أَيْةً الَّيْلَ وَالنَّهَارَ مُبْصِرَةً فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلَتَعْلَمُوا عَدَدَ السَّيْنِينَ وَالْحِسَابَ) = Biz gece ile gündüzü kudretimizin iki belîg âyeti ola-rak ibdâ' ettik. Sonra âyet-i leyli muzlim ve senelerin adedini, vakitlerin hesâbını bilmek için âyet-i nehâri ziyyâdâr eyledik."

Kezâlik aradan uzun zaman geçmesi bir kavme âyat-ı mu'cizeden birini unutturacak olursa Cenâb-ı Hak o âyetin nazîrini, yâhûd daha büyüğünü göndermeye kâdirdir. " ⁴ (وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ أَيْةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ أَيْةً وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) = Diyorlar ki buna Tanrı'sından bir mu'cize inseydi de görseydi. De ki: Allah elbette bir mu'cize tenzîline kâdirdir. Ancak bunların çoğu cehl içinde bulunuyorlar."

Şeyh Abdülaziz Çavîş

MÜSLÜMAN ASKERİ

Müslüman askerinin târîhte mühim ve pâyidâr bir mevkii, nâ-kâbil-i tağayyür hasâyisi vardır. Âlemin müverrihleri içinde Müslüman askerini korkaklık, kumandanlarına itâatsizlik töhmetiyle şâibedâr gösteremeye muvaffak olan bir kimse yoktur. Bunların hepsi Müslüman askerinin harb meydânlarında hasımlarına karşı bir şîr-i jiyan kesildiğini, şedâid-i mevte kalbinde hiçbir endişe ve fûtûr hissetmeksiz saldırdığını, düşmanın saflarına karşı giderken göreceği

² İsrâ Sûresi, 17/60.

³ İsrâ Sûresi, 17/12.

⁴ En'âm Sûresi, 6/37.

mukâvete, alacağı zahm-ı eleme kat'iyen ehemmiyet vermediğini teslîm husûsunda yek-zebândırlar.

[147] Bir Müslüman askerinin hâiz olduğu bu hasâyis-i şehâmetin esbâbını ïzâh husûsunda müverrihler muhtelif fikirler dermiyân etmektedirler. Bu efkâr-ı mütehâlifiyi ayrı ayrı serd ve tenkide lüzüm görmemekle beraber içlerinden en mühim, i'mâl-i efkâra en müsâid gördüğümüz yalnız bir tanesini münâkaşa etmeden geçmeyi münâsib addetmiyoruz. Bu fikre tarafâdâr olan Müslüman askerinin fart-ı besâletle ittisâfinin hikmetini fitrat ve menşe'i îcâbınca ganâim elde etmeye, toprağı münbit ve mahsûldâr, iklimi latîf memleketlere sâhib olmaya son derece harîs ve heveskâr olmasında buluyor. Bu hirs ve temâyüle de onun şeniksiz memleketlerde, feyz ve tarâvetten ârî ve mahsûlât-ı tabîyye nâminâ birkaç hurma ağacıyla biraz ottan başka bir şey yetiştirmek isti'dâdından mahrûm kurak çöllerde yetişmiş olmasını sebeb gösteriyor.

Vekâyi'-i harbiyye-i İslâmiyeye âşinâ olanlar bilirler ki meselâ Arablar ki Cenâb-ı Peygamber içlerinden yetişmiş ve da'vet-i risâlette kendilerinden başlamış olmak dolayısıyla ilk evvel kabûl-i İslâm etmişlerdir, bütün gazavât ve fütûhâtlarında ne dünyâ metâ'na meyl ve rağbet etmişler, ne de kumandanlarına itâatsizlik göstermek, kavânîn ve nizâmât-ı harbiyyelerine riâyet etmemek, muhârebe meydânlarında ahz-ı mevki ettiğten sonra saflarının intizâmina halel getirecek harekâtta bulunmak gibi bir hâdiseye meydân vermişlerdir.

Evet, vâkı'a ba'zi vak'âlarda İslâm ordusu arasında za'af ve hezimet âsârı görülmemiş değildir. Fakat bunun başlıca sebebi askerden bazlarının İslâm'a intisâbları henüz yeni olduğu için kalblerinde îmân lâyâkıyla yerleşmemiş, hak ve hakikati müdâfaa yolunda râsîh-i kavm olanlar derecesine varamamış olmasıdır. Huneyn gazvesinde de böyle olmuştu. Müslümanlar Tehame'nin gâyet kuytu ve basık vadilerinden birine iniyorlardı. Düşmanları ise daha evvelce gelerek vadinin oyuk, girinti, dar yerlerinde pusu tutmuşlardı. Bunlar kemîngâhlarından çıkararak birden hûcûm edince müslümanlar bozuldular, kimse dönüp yanındaki hâline bakamayacak sûrette müdhiş bir hezimete dûçâr oldular. Serdar-ı muazzam sallallâhu aleyhi ve sellemlerinin yanında sebât edenler kadın, erkek, yalnız îmânında sâdîk olanlar idi. Hattâ Ümmü Selim (İslâm mücâhedelerinden biri) hançeri elinde risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize: "Sana karşı harb edenleri nasıl öldürürorsan yanından kaçanları da öylece öldür, onlar da katle lâyik heriflerdir" diyor idi.

Bir de ahd-i risâlette dâhil-i İslâm olanlar miyânında münâfik bir tâife vardı. Bunların gözlerini birtakım me-

tâlib-i maddiyeye dikmiş olmaları da ba'zi vekâyi'de asker-i İslâm'ı müşkil mevki'de bırakmış, ordunun hayli zarar görmesine sebeb olmuştur.

Ahd-i risâlette reîsü'l-münâfîkin olan Abdullah bin Ebî ve rüfekâsı müslümanlar ganâime destres oldukça huzûr-ı Risâlet-penâhî'ye koşup gelerek hisselerini isterler, muhârebe sözü ortaya çıkınca îcâd ettikleri bahanelerle yerlerinde râhat oturmak için izin koparmak telâşına düşerler idi. Nitekim Uhûd vak'asında da aynı hâl cereyân etmiştir.

Ketîbe-i İslâm miyânında Müslümanlık'ları yeni olduğu, âdât-ı câhiliyye kalblerinde henüz tamâmiyla silinmediği için ganâyim ve metrûkât-ı harbiyyeye konmak hırs ve temâyülüyle hareket edenler, bu hâlleriyle İslâm safları arasında bozgunluk vukûa gelmesine sebeb olanlar da yok değil idi. Ez-cümle Uhûd vak'asında Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz askeri ta'biye ederken tîr-endâzlara: Dağın eteğinde, düşman süvarisine karşı ahz-ı mevki' etmelerini emr etmiş ve "düşmanı mağlûb ve münhezim ettiğimi görseniz de yerlerinizden ayrılmayınız, siz mevkilerinizde sebât ettikçe bizim için gâlibiyet muhakkaktır." buyurmuş idi. Tîr-endâzlar Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin ordusuya düşman saflarını yarip yarip ilerlediğini görünca aralarında ihtilâf başgösterdi. Bir kısmı serdar-ı a'zam Efendimiz'in emrine imtisâlen mevkilerinde sebâta karâr verdiler, câhil ve âciz olanlar, ganâyim lezzetine dayanamayarak sâha-i kitâle çullandılar. Muhâriblerin arkasını himâye ve müdâfaa edecek birkaç tîr-endâzdan başka kimse kalmadı. Fırsattan bilistifâde düşman dönerek bu noktadan bir hûcûm göstermekle ordu-yı İslâm'ı târumâr, maktûl ve mecrûh bir hayli zâyi'âta dûçâr etti. Hatta Kâid-i A'zam sallallâhu aleyhi ve sellem bile başı ile yüzünün birkaç yerinden cerîhadâr oldu.

Târîh-i İslâm'ın kayd ettiği ba'zi vekâyi'de bu nevi' hâdisât vukûa gelmiş ise de mikdâri, parmakların adedini tecâvüz etmeyecek derece, mahdûddur. Bu gibi hâdiselere ise sırf maddî maksatlarla havza-i İslâm'a sokulmuş olan avâm sebebiyet vermiştir. Bu zümreyi teşkil edenler ya îmânlarında sâdîk olmayan münâfîklardan yâhûd yakın zamanlarda Müslüman oldukları için kalblerinde râsîh ve mütemekkin âdât-ı câhiliyyeyi mahv ve izâleye İslâm'ın henüz vakit bulamadığı cehele-i avâmdan ibârettir.

Endülüs fütûhâtında İslâm ordusuna iltihâk eden Berberîlerin tarz-ı hareketleri de aynı merkezde idi. Bunların ganâyim-i vefîre muvâcehesinde zabt-ı nefse muktedir olamamaları, İslâm ordusunda cârî olan nizâmâta riâyet kaydında bulunmamaları cüyûş-ı İslâm'ın Fransa'da Şarl Martel'in karşısında dûçâr-ı nekbet olmalarına sebeb olmuştur.

[148] Bir Müslüman askerinin dini içâbınca on düşman karşısında firâra mesâğ yok idi. Vâki'a da Kur'ân, sabır ve sekîneti rehber ittihâz eden yirmi müslim mücâhidin iki yüz düşmana, yüzün bine gâlib geleceği hakkındaki va'dinde sâdik olduğunu birçok me'âsir-i maddiyyesyle isbât etti. Ve bu kânûn-ı muzafferiyetin birçok zaman hükmü mer'i, mahfûz kaldı. Gitgide müslümanların adedi çoğalarak İslâm'ın mevkii hayilden hayli peydâ-yı metânet ettiğinden, mevcûdiyetini sarsacak devâm-ı da'vetini tehdîd edebilecek hâdisâta hedef olmasının ihtimâli ber-taraf olduktan sonra bu huküm, misleyn hükmüyle mensûh oldu. bundan böyle bir müslümanın hud'a-i harbiyyeye tevessül, yâhûd bir fi'e-i İslâmiyyeye istinâd maksadıyla olmaksızın iki düşmanın önünden kaçmasını meşrû' gösterecek hiçbir sebeb kalmadı.

Îzâhât-ı mebsûtadan anlaşılır ki Müslüman askerinin kahramanlığına sebeb öyle ganime, feth edeceği bilâdin na'îm, lezzâtından istifâdeye harîs ve mütehâlik olması değildir. Zîrâ gördük ki bu gibi temâyülât mevzû'-ı bahs ettiğimiz vekâyi'de müslümanların gâlibiyetlerine hizmet etmemiş bilakis hezîmet ve harâbiyetlerine bâdî olmuştur.

Müslümanlar Mısır'ı feth etmeye gittiler. Kumandanları Amr bin el-Âs harbe girişmezden evvel, İslâm orduunda mer'i âdeteye teba'an Romalılar tarafından mansûb Mîsr-ı Ulyâ hükümdâri Mukavkîs'a metâlib-i harbiyyeyi teblîğ etti. Mukavkîs bu bâbda icrâ-yı müzâkerâta me'mûr bir hey'et gönderdi. Hey'et avdet edince hükümdâr asker-i İslâm'ı ne hâlde bulduklarını sorarak şu cevâbi aldı: "Öyle adamlar gördük ki yanlarında memât hayâttan, tevâzu' rif'attan daha makbûl ve mu'teberdir. Dünyâ muhabbeti kalblerinden silinmiş, yere oturuyorlar, diz çökerek yemek yiyorlar, emîrin âdî bir ferdden farkı yok, refî'i vazî'den, hürrü abdden seçmek mümkün değil. Namâz vakti olunca hiçbir icrâ-yı âyînden geri durmuyor. Etrâf-ı a'zâlarını bol bol su ile yıkıyorlar, âyinlerinde hakikaten hayret-bahş bir huzûr ve huşû' alıyorlar."

Şuraya kadar serd ettiğimiz îzâhâtten anlaşıldı ki bir Müslüman askerinin ümem-i sâire askerlerinden temâyüzünü te'mîn eden birtakım havâs ve mezâyâsı vardır. Târîh-i muhârebâtının bütün safahâtında ona hamâset ve şehâmette misl-i sâir olmak şeref ve liyâkatini bahşeden o evsâf ve mezâyâ-yı ber-güzîdedir ki esâsları şu dört noktada temerküz eder:

1- Hak yolunda mücâhede:

Bir Müslüman hiçbir vakit müşteheyât-ı nefsiyye, menâfi-i maddiyye uğrunda harb etmez. Gerek Arablar, gerek sâir ümmetler İslâm'ı kabûl etmezden evvel

yağma-girlikten, hasımlarını mahv u istisâlden başka bir maksadla arb etmezler idi. İslâm işi değiştirdi. Ehline böyle makâsid-ı hasîse uğrunda cenk ü cidâlin menfür bir hareket olduğunu tanıttı. Kalblerinde yalnız hakkı himâye ve te'yîd uğrunda mücâhedeye meyl ve muhabbet uyandırdı. Bu şerîta-i cihâdi Kur'ân müslümanlara karşı bir kânûn şekline koyarak muhâlif hareketi kat'îyyen tahrîm etti. *وَإِذْ يَعُدُّ كُمُ اللَّهُ أَحَدُ الْطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَأَنَّهُمْ أَنَّهَا لَهُمْ وَأَنَّهُمْ أَنَّهَا لَكُمْ وَبِرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ . ذات الشوكة تكون لكم وبيريد الله أن يحقق الحق بكلماته ويقطع دابر الكافرين . ليرحق الحق وين滅 الباطل ولو كره المجرمون .*

Bu âyet-i kerîme, Kur'ân'da müslümanlara hedef ve gâye ittihâz edinmeyi farz kıldığı şey ihkâk-ı hak, ibtâl-ı bâtil olduğunu gösteriyor. Şerîat-i İslâmiyye'nin vaz'în-dan maksûd-ı ilâhî yalnız bu olduğunu vâzih bir sûrette isbât ediyor.

Bu i'tibâr ile mazmûn-ı âyete muhâtab olanların kârvân-ı Kureyş'i yed-i iğtinâma geçirmeye ma'tûf olan emelleri Kur'ân'ın cüyûş-ı İslâmiyye için ta'yîn ettiği makâsid miyânâna dâhil olmadığı hakikati kendiliğinden tezâhür ediyor.

Halîfe-i Sânî Ömer bin el-Hattâb radiyallâhu anhin zamân-ı hilâfetinde feth edilmiş olan Irak, Suriye, Mîsir arâzîsi hakkında müslümanlara vâki' olan teblîgâti fütûhât-ı vâki' ada İslâm'ın nokta-i nazarını âşikâr bir tarzda tecelli ettirir. Cenâb-ı Ömer cünûd-ı İslâmiyyeyi arâzî-i meftûhanın istîlâ ve tasarrufundan kat'îyyen men' etmiş, arâzînin ashâbı yedinde ibkâsı hakkında kat'î emirler vermiştir.

Ebû Firâs Cenâb-ı Ömer bin el-Hattâb'ın birgün hutbe esnâsında şu sözleri söylemiş olduğunu rivâyet etmektedir: "اِيَّالنَّاسِ اَنِّي وَاللَّهِ مَا ارْسَلَ عَمَالِيَ الِّيْكُمْ لِيَضْرِبُوْا () اِبْشِرُوكُمْ وَلَا يَتَعَذَّذُوا اَمْوَالَكُمْ وَلَكُنْ اَرْسَلْهُمُ الِّيْكُمْ لِيَعْلَمُوكُمْ دِيْكُمْ وَسَتَكُمْ (وَيَقْصُونَ بِنَكُمْ بِالْحَقِّ وَيَحْكُمُوْنَ بِالْعَدْلِ) = Ey nâs, Allah hâkîyün, size âmillerimi sizî dögsünler, mallarınızı alsınlar diye göndermiyorum. Dîn ve sünnetin ahkâmını öğretsinler, da'vânızı doğrulukla fasl etsinler, âdilâne huküm versinler diye gönderiyorum."

Fârûk-ı a'zam Ebû Ubeyde'yi Şam ordusuna serdar nasb ettiğî zaman ta'yînini mutazammin emîrnâmeye şu laتقدیم المسلمين الى هلکة رجاء غنیمة أغمض () بصرك عن الدنيا واله قلبك عنها واياك ان تهلكك كما اهلكت من قبلك Ganîmet elde edeceğim diye müslümanları tehlikeye saldırma, zînet-i dünyâya karşı gözünü kapa, kalbini onunla meşgûl etme, hazer et ki dünyâ senden evvel gelip geçenleri helâk ettiği gibi seni de etmesin."

[149] Halîfe-i müşârun-ileyhin Kudüs ahâlisine gönüldenmiş olduğu muâhedenâmede şu fıkra münâderic idi:

⁵ Enfâl Sûresi, 8/7-8.

هذا ما اعطاع عمر امير المؤمنين لاهل ايليان اعطاهم اماماً لأنفسهم ("
واموالهم ولكن ثيهم وصلاتهم ، سقيهم وبريهم وسائر ملتهم الاتسكن
كناسهم ولا يهدم ولا ينقص منها ولا من شئ عن اموالهم ولا يكرهون عن دينهم
=) = Su varaka emîru'l-mü'minîn tarafından İlya (Filistin) ahâlisine gönderilmiş bir emânnâmedir.
O, bununla ahâlî-i mebhûseye canları, malları, kilisele-
ri, Salîbleri hakkında emân başı etmiştir. Sağlam, alîl
bütün efrâd-ı millet bu haktan müstefiddirler. Kiliseleri
ne mesken ittihâz, ne hedm olunabilir, ne de bunlarla
emvâl-i sâirelerinin hey'et-i asliyyelerine halel getirilebilir.
Dinlerini terke icbâr edilemeyecekleri gibi zararlarını
mûcib hiçbir mu'âmeleye de hedef olmazlar."

Emîru'l-mü'minîn Ömer bu muâhedenâmeyi Hicret-i seniyyenin on beşinci senesinde müslümanların devr-i câhiliyetlerinden pek uzaklaşmamış oldukları bir sırada yazdı. Fakat Kur'ân onların kalblerinden âmâl-i mad-

diyyeye incizâb temâylâtını tamâmiyla silmişti. Feth-i bilâd husûsunda cünûd-ı İslâmîyyenin ta'kîb ettiği gâye, istîlâ ettikleri yerleri ahâlisinin ellerinden almak, servet ve menâfîi nefislerine hasr etmek olsayda, ne Ebûbekir ve Ömer ne de diğer hulefâ-yı müslimîn kumandanlarına bu yolda tavsiyelerde bulunurlar, evâmir-i şedîde verirlerdi ve tabîîdir ki bilâd-ı meftûha ahâlisine emvâl ve arâzîlerine tasarruf hakkını bahsetmezlerdi. Binâenâleyh İslâm'da cihâdin hikmet-i teşrîi Kur'ân'ın vaz' etmiş olduğu düstûrlara tatbîk edilecek olursa yalnız hakkı müdâfaa, bâtilî mahv u izâle esâslarından ibârettir. Ve bir müslüman ganâiyeme konmak, halkın hukukunu ellerinden nez' etmek gibi mâddî bir menfaat sevkiyle ikâme-i harb hakkını kat'iyen hâiz değildir.

İşte Müslüman askerinin evsâf-ı mümeyyize-i asîlesinden biri budur. Diğerleri de inşâallâh gelecek hafta îzâh olunacaktır.

TÜRKİYE'NİN HARB-İ UMÛMÎ'YE İŞTIRÂKİNDEN DEĞERLENDİRME

Merhûm Said Halim Paşa hazırlarının vak'a-i şehâdetleri münâsebetiyle nâ-tamâm kalan hâtırâtından bir parça

Büyük Avrupa harbinin infilâkı bütün Türkiye'yi en derin bir hayret ve endişe içinde bıraktı. Nâ-me'mûl olduğu kadar vukuundan tehâşî edilen bu hâdise-i uzmânın Türkiye İmparatorluğu için ihtivâ eylediği mehâlik-i amîkayı idrâk etmeyen yoktu. Düvel-i Mü'telife'nin tedâricen perde-i ketûmiyetten sıyrılarak tezâhür etmekte olan husûmetleri ise bize Kırım Muhârebesi'nden beri pek çok şeylerin tebeddül etmiş olduğunu o zamanki rakiblerin şîmdi aynı "Şark Mes'elesi"ni diğer ta'bîrle "Türkiye'nin Înkîsâmî Mes'elesi"ni bir i'tilâf-ı müşterekle halletmek istediklerini gösteriyordu. Artık Devlet-i Aliyye Fransa ve İngiltere tarafından Avrupa'nın muvâzenesini te'mîn eden adımı'l-ihmâl avâmilden biri addedilmıyor, bilakis mezkûr muvâzeneyi muttasıl tehlikeye ilkâ eden bir mevcûdiyet olarak kabûl ediliyordu. Herkes Rusya'nın matmah-ı nazarı İstanbul ve Boğazlar olduğunu anlıyor, herkes Fransa'nın Suriye'ye ve İngiltere'nin Irak'a olan hırsını biliyor. Düvel-i Mü'telife'nin bu muammer gâyeleri alenen Türkiye'ye i'lân edilmemiş olmakla beraber mezkûr devletlerden herbiri bu muhârebede meş'ûm ve asır-dîde bir siyâasetin hâile-engîz inkişâfâtını, Şark Mes'elesi denilen ve bunca yillardan beri oynanılan dûrâdûr fâciannın son perdesini görüyor ve seziyor.

Harb-i Umûmî'nin tâ ilk günlerinden beri Düvel-i Mü'telife'nin Devlet-i Aliyye'ye karşı ittihâz etmiş oldukları hatt-ı hareket, Türk milletiyle hükümete hakâik-i ahvâle intikâlden mütevellid pek samîmî endîselerinin

ne kadar muhik olduğunu göstermekten başka bir şeye yaramadı. Zîrâ İ'tilâf-ı Mûselles tâ Amerika-yı cenûbî hü-kümetlerine varıncaya kadar her tarafta kendine müttifikler aradığı, yirmi beş otuz seneden beri Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın müttifikasi olan İtalya'yı kezâ Avusturya-Macaristanla akd-i ittifâk etmiş olan Romanya'yı kendi lehine celb etmek için dâire-i imkânda olan her şeyi yaptığı, hiçbir fedâkârlıktan ictinâb etmediği hâlde Türkiye'yi kendi dâire-i ittifâkına idhâl edebilmek için hiçbir teşebbüste bulunmadı. Böyle bir ârzûyu bile izhâr etmedi. Bilakis mezkûr devletler cihân-şümûl muhârebenin Türkiye ile olan derin ve hayatı alâkasını Türkiye'den saklamak, onu cereyân eden hâdisâttan uzak tutup bir saha-i tecerrûd ve infirâdda akîm ve mu'attal bırakabilmek için lâzım gelen her şeyi yaptılar.

Maamâfih Türkiye ile yani Merkez-i Hilâfet'le bir ittifâkin Düvel-i Mü'telife'ye fevâid-i azîme te'mîn edeceği vâreste-i istibâhti. O kadar teba'a-i müslimeye mâlik bulunan ve zafer-i nihâîyi istihâsâl zîmında müslim teba'a-larının da [150] muâvenetine müftekir olan İngiltere ve Fransa için böyle bir ittifâk ahlâkî, iktisâdî, siyâsî olmak üzere üç nokta-i nazardan pek müstesnâ fevâid te'mîn ederdi. Rusya'ya gelince böyle bir ittifâk harbe lâyıkıyla devâm edebilmek için müttifikleriyle elzem olan me'men ve muttarid temâs ve mûrâseleyi Boğazlar ve Karadeniz tarîkiyle kendisine te'mîn etmiş olurdu. Bundan başka bi'l-âhire İ'tilâf-ı Mûselles aleyhine pek güzel isbât

eylemiş olduğu üzere lâyikıyla techîz ve teşkil edilmiş bir Osmanlı ordusu hiç de şâyân-ı istihfâf bir kuvvet değildi. Fazla olarak böyle bir kuvvetin ale'l-umûm Balkan hükümdâti üzerine bir te'sîr-i kat'îsi olur, bi'l-hâssa Bulgaristan ve Yunanistan'ın bilâ-tereddüd Düvel-i Mü'telife tarafını iltizâm ederek bir an evvel harbe iştirâklerini te'mîn ederdi. Hulâsa Türkiye ile bir ittifâk Düvel-i Mü'telife'nin zafer-i serî'ini intâc eder ve ihtiyâr edilmiş buncâ fedâkârlıkların önüne geçilerek Avrupa'yı bu müdhiş ve mümited musâraanın atmış olduğu girîve-i sefâlet ve harâbiyetten büyük bir mikyâsta tahlîs etmiş olurdu.

Fakat pek mümkün olan böyle bir ittifâkin gösterdiği fevâid-i azîmeye rağmen ve kendi mevcûdiyetinin pek ciddî mehâlike ve vahîm ithâmlara ma'rûz kaldığını idrâk eden bir Türkiye'ye İ'tilâf Devletleri ancak tâm bir bî-taraflık muhâfaza etmesi nasîhatini tekrâr edip durmuşlardır. Hâlbuki böyle bir ittifâkin fevâidi o kadar büyük ve bâriz idi ki Düvel-i Mü'telife'nin bunu teyakkun edemedikleri tasavvur edilemez. O hâlde Türk milleti ve hükûmeti Düvel-i Mü'telife tarafından gösterilen bu ictinâb-ı kat'î ve ma'nîdârı pek muhik olarak akd edilecek böyle bir ittifâkin bu muhârebede bizzât Düvel-i Mü'telife tarafından istihdâf edilen ve "hasta adam" a bir nihâyet verip taksîm-i metrûkâtından ibâret bulunan en esâs gâyelerden biriyle kâbil-i te'lîf olamamasından ileri geldiğine haml etti.

Tehlikeyi böylece duyan, anlayan Türkiye'ye yine İ'tilâf Devletleri, tamâmen bî-taraflık takdirde istiklâl ve tamâmiyet-i mülkiyyesini tekeffûl eyleyeceklerinden fazla bir va'dde bulunmamışlardır. Hâlbuki Düvel-i Mü'telife ile teşrik-i mesâ'îsi ve düvel-i mezkûreye muâveneti bizzât İ'tilâf Devletleri için son derece kıymetdâr olan bu iştirâk ve muâveneti sâyesinde kendi istiklâl ve tamâmiyetini de pek muhik olarak kendi tamâmen te'mîn edebileceği böyle bir muhârebede Türkiye'nin bütün istikbâlini mücâdeleye iştirâk etmemek gibi bir şart-ı menfiye müstenid bir tekeffûle rabt etmek ne efkâr-ı umûmiyyeyi, ne de o zamanki ricâl-i mes'ûleyi te'mîne kâfî gelmedi.

Maamâfi Hükûmet-i Seniyye bu husûsta Fransa ve İngiltere sefirleriyle mükâlemeyi zâid görmedi ve reddetmedi. Hattâ İ'tilâf-ı Mûselles'in Devlet-i Aliye hakkında perverde eylediği niyyât-ı mektûmeyi daha iyi gösterdiğinden bu mükâlemeyi pek müfid buldu. Bütün bu şeylere karşı Devlet-i Aliye Fransa ve İngiltere sefirlerine kendi devletleri tarafından ittihâz edilecek tekeffûlün Rusya'nın ihtiâsâtına karşı bir mâhiyet-i kat'iyye ve mutlakayı hâiz olmasını ve Rusya'ya müdâhale etmeden yalnız Fransa ve İngiltere tarafından ittihâz edilmesini ihmâr etmekle iktifâ etti.

Şübhesiz ki Rusya'nın bu kadar tehâlükle Harb-i Umûm'ye atılışı Almanya'yı ve Avusturya ve Macaristan'ı

feth etmek için değildi. Şübhesiz ki muâvenetyle Fransa'yı ahz-ı sâra teşvikten ve İngiltere'yi Almanya'nın müdhiş rekâbet-ı sinâ'iyye ve ticâriyyesinden tahlîse şitâbdan maksadı ve ümîdi Boğazları ve Anadolu'nun büyük bir kısmını istîlâ, serbestî-i icâra nâil olarak asır-dide Rus gâye-i hayâlini kuvveden fi'le getirmek ve bu sûretle Japon harbinden beri o kadar satvet ve nûfûzunu gâib etmiş olan Çarlıga da iâde-i haysiyet ve i'tibârdı. Binâenaleyh asırlardan beri olduğu gibi yine Devlet-i Aliye'ye en büyük tehlike doğrudan doğruya Çarlık Rusyası'ndan geliyordu.

Hâlbuki ne Fransa, ne İngiltere Rusya'dan ayrı olarak hiçbir ta'ahhûde girişmeyordu. Çünkü o zamanlar bu iki devlet bütün ümîdlerini bu devlete ibtinâ ettiriyor ve pek doğru olarak zafer-i nihâîyi istihsâl için en ziyâde Çarlık Rusyası'na güveniyorlardı. Şübhesiz ki Rusya'nın muâvenetinden mahrûm bir Fransa ve İngiltere için âtî muzlim idi.

Nihâyet İ'tilâf-ı Mûselles süferâsiyla devâm eden mü-kâlemeler bu üç devletten müsterken vürûd eden ve sefirleri tarafından verilen nota ile nihâyete erdi. Bu notaya göre mezkûr devletler bütün Harb-i Umûmî müddetince Türkiye'nin tâm ve mutlak bir bî-taraflık muhâfaza etmesi şart-ı mahsûsyla tamâmiyet-i mülkiyye ve istiklâlini tekeffûl ediyorlardı. O sûretle ki bu müstererek notaya nazaran Türk Devleti'nin sâdece harbe girmemesi bî-taraflık telakki edilmıyor, binâenaleyh Türkiye'nin istiklâl ve tamâmiyetini tekeffûle de şart-ı kâfî addedilmiyordu.

Türkiye istiklâl ve tamâmiyetinin İ'tilâf-ı Mûselles tarafından tekeffûl edilmesi için Türkiye'nin Düvel-i Mü'telife'yi te'mîn ve tatyîb eden bir bî-taraflık ihtiyâr etmesi lâzım geliyordu. Demek ki Düvel-i Mü'telife tarafından edilen ta'ahhûd, Türkiye'nin bî-taraflığı hakkında kendi takdirlerine muhavvel binâenaleyh münâkaşâta, bâ-husûs münâkaşât-ı müstakbeleye küşâde bulunurdu.

Muhârebe hitâma erer ermez kâfil devletlerden biri çıkışp Türkiye Harb-i Umûmî esnâsında lâzımı vechile bî-taraflık kalmadı veyâhûd siyâset âleminde dâimâ za'iflere ve Hristiyan olmayan devletlere revâ görülen sû-i te'vil ve tefsîrlerden birine kalkışınca mezkûr tekeffûlün böyle bir hâle karşı ne kıymeti olabilirdi? Esâsen bî-taraflık de-nilen ve hadd-i zâtında nâ-muayyen olan şeyin, muayyen bir nokta-i nazara göre tahakkuku mümkündür. Ve bir ma'nâ-yı hakikisi [151] olur. Şübhesiz bî-taraflığımızı Düvel-i Mü'telife tabiatıyla kendi nokta-i nazarlarında doğan mi'yârlarla ölçeceklерdi. Hâlbuki onların nokta-i nazarıyla Türk nokta-i nazarının tefâvüt-i azîmesi, daha doğrusu ziddiyet-i kat'iyyesi mertebe-i aleniyette idi. O hâlde nasıl hiç de şâyân-ı i'timâd olmayan bir nokta-i

nazarın o kadar enfüsî olan mi'yârlarına müstenid bir va'de bütün bir istikbâl-i millî rabt edilebilirdi?

Ma'hûd tekeffülden birkaç gün sonra idi ki bu tekeffülden bile İngiltere tarafından yalnız Harb-i Umûmî müddetine inhisâr edilmesi istenildiğini son derece şâyân-ı i'timâd bir menba'dan duymuştum. Ve bu son günlerde sîrf bir eser-i tesâdûf olarak Fransız sefîr-i sâbıkı Bompar tarafından o zaman öğrenmiş olduğum şeyin te'yîd ve tevsîk edildiğini görüyordum. *Revue de Paris* mecmû'asında Bompar harfiyyen diyor ki: "Bâb-ı Âlî'deki teşebbüstâitmdan sonra kendisini görmeye gittiğim İngiliz sefîri de İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden almış olduğu bir telgraf, İ'tilâf Devletleri tarafından Türkiye'ye teklîf edilen tekeffülden yalnız Harb-i Umûmî müddetine inhisâr ettirilmesini zikr eyliyordu. Türk hükûmeti nazarında böyle tâhdîd edilmiş bir tekeffülden külliyyen ehemmiyetten sukût edeceğini bî-sûd ihtâr eyledim durum." Maamâfih böyle bir şeyi İngiltere sefirinin resmen Devlet-i Aliye'ye teblîg eylemiş olduğunu tahattur edemiyorum.

Görünüyorki Rusya'nın iştirâki ve İngiltere'nin sû-i niyyeti ile bir kat daha kesb-i meşkûkiyyet eden âlûde bir tekeffüle rabt-i tâli' mümkün olamazdı. Esâsen pahaliya oturmuş uzun elîm bir silsile-i tecârib Devlet-i Aliye'nin istiklâl ve tamâmiyeti hattâ beyne'l-milel muâhedât ile tarsîn ve tekeffüll edildiği demerde bile ne yolda riâyet görmüş olduğu pek güzel gösterdiğinden sâlh zamanlarında Osmanlı tamâmiyet ve istiklâline en mühlik darbeleri vurmuş olanların bâ-husûs Harb-i Umûmî'den muzafferen çıktıktan sonra verdikleri sözlere ve ettiğileri uhûda riâyetleri mâzîdeki tarz-ı riâyetten başka türlü olacağı hakkında tatlı hayâller beslemek imkânını nez' ediyordu.

Maamâfih o vakit çok kimseler Türkiye bî-taraflığına müsteniden Düvel-i Mü'telife tarafından teklîf edilen tekeffülden nâ-me'mûl bir saâdet telakkî ettiler. Bütün büyük Avrupa devletleri muhâfaza-i mevcûdiyet ve istiklâlleri için fevka'l-beşer fedâkârlıklar, nâ-şinîde himmetler îsâr ettiğileri bir hengâmede asırlardan beri devâm eden bir Şark Mes'elesi'nin mevcûdiyetine mevki'-i coğrafi ve sâiresinden dolayı hâiz olduğu ehemmiyet-i fevka'l-âdeye rağmen Türkiye'nin en küçük bir fedâkârlık ihtiyârından bile fâriğ olarak sâdece böyle bir tekeffülle istikbâl ve istiklâlini tamâmen te'mîn edebileceğine zâhib oldular. Avrupa'da infilâk eden büyük harbin tâ bidayetinden beri Türkiye'nin tamâmî-i bî-tarafiye yani İ'tilâf-ı Mûselles'i te'mîn ve tatyâb eden bir bî-taraflığa sülük edemeyişini afv edilmez bir cûrm telakkî edenlerin hâlâ mevcûdiyeti şâyân-ı hayrettir. Zîrâ İ'tilâf-ı Mûselles'in maksûdu olan

Türkiye bî-taraflığı, Türkiye'yi bir infirâd ve atâlet-i mutlakaya giriftâr etmekten başka bir şeye yaramazdı.

Böyle bir bî-taraflık Türkiye'yi hissedilen lüzüm ve ihtiyâc-ı fevka'l-âdesine rağmen sîrf kendi vesâitiyle te'mîn ve teşekkûlden âciz bulunduğu müdâfaa-i milîyye kuvvet ve teskîlâtını vücûda getirmek için elzem olan muâvenet-i hâriciyyeden külliyyen mahrûm bırakıyordu. Bu muâvenet-i hâriciyyeye Türkiye bugün de müftekirdir. Dün de öyle idi. bu muâvenet-i hâriciyye Türkiye muhibbi Bolşevik Rusya tarafından bugün alâ kadri'l-imkân te'mîn ediliyor ve daha büyük mikyâsta te'mîn edilebilirse Türkiye bunu reddetmez, edemez. Bu muâvenet-i hâriciyyenin bugünkü lüzumu o zamanki lüzümunu da vâzihan gösterir. Zîrâ Türkiye'nin o zamanki vaziyeti belki bugünkünden daha mühlik idi.

Görünüyorki mezkûr tekeffülu mer'i edebilecek bir bî-taraflık Türkiye'yi kendi kendini müdâfaa edemeylecek bir hâl-i infirâd ve acze mahkûm bırakıyordu. Fakat kendi istiklâl ve tamâmiyetini müdâfaa edemeyen, bizzât kendi istiklâl, tamâmiyeti olmayan bir memleket, en mukaddes hukûkuna, en meşrû' sözlerine de hürmet ve riâyet ettiremeyen, binâenaleyh bî-taraf kalmak ârzû-yı meşrû' ve hakk-ı sarîhine de sâirlerini riâyetkâr edemeyen bir memlekettir. Farz-ı muhâl olarak Türkiye İ'tilâf-ı Mûselles'in teklîf ettiği pazarlığı kabûl etmek gaffetinde bulunaydı, kendi kendine vesâit-i tedâfü'iyyesini ihmâr edemeyen, mâddî ve ma'nevî cebhelerini takviye edememiş bir Türkiye bizzât İ'tilâf Devletleri tarafından üç Düvel-i Mü'telife beyninde temâs ve mûrâselenin daha mü'emen ve muttarid olması kendilerince bir mecbûriyet-i hayatıyye olduğunu ileri sürerek Türkiye bî-taraflığına artık riâyetkâr olamayacaklarını i'lân edip Boğazları işgal ettileri gün Türkiye ta'ahhûd etmiş olduğu bî-taraflığı ne sûretle müdâfaa edebilecekti? Zannedilebilir miydi ki Türkiye kendi kâbiliyetiyle böyle bir hareket için âdetâ ihmâr eylemiş olacağı zemîn-i müsâ'idi bulan Düvel-i Mü'telife, Türkiye'nin o ana kadar muhâfaza eylemiş olduğu bî-taraflıktan dolayı perverde eyle dikleri amîk hiss-i şûkrân sâikasıyla böyle bir hareketten fâriğ olsunlar!...

Böyle bir hâlin vukûu takdîrinde zannedilebilir miydi ki Rusya ba'de'l-harb Boğazları ve İstanbul'u Devlet-i Aliye'ye iâde etsin? Fakat İstanbul'da yerleşmiş bir Rusya Anadolu'nun büyük bir kısmını yed-i gasbına geçirmiş bir Rusya demek ve Suriye'de yerleşmiş bir Fransa, Irak'ta yerleşmiş bir İngiltere demekti. [152] Bu, asırlardan beri devâm eden Şark Mes'elesi'nin nihâyet halli ve Türkiye'nin ortadan kalkması idi. yâhûd Hilâfet nâmi altında bî-kudret bir mevhûme olarak kalması idi. Bütün bu şeyler ne ahvâle göre tebriye-i nefs için binâ

edilmiş bir tasavvur, ne de İ'tilâf Devletleri hakkında beslenilen sû-i niyyet ve husûmetten mütevellid faraziyât ve zünûndur. Bu, asırlardan beri Şark Mes'elesi'ne ve "hasta adama" bir nihâyet vermeye uğraşanların yapacakları ve yapmak istedikleri sâde ve yegâne şeydi. Şark Mes'elesi de her mes'ele gibi nihâyet bir i'tilâf-ı müste-rekle halledilebilirdi.

İşte Şark Mes'elesi'nde ve tarz-ı hal bâ-husûs o zamanki ahvâle nazaran düvel-i muazzama-i Mü'telife için gâye-i hayâl olan bir sûret-i hal idi. ve şübhесiz Türkiye için sûret-i hallerin en müdhişi idi! Binâenaleyh Harb-i Umûmîyi bir bâdirenin ihmâz ettiği bir fırsat-ı târîhiyyede i'tilâf devletlerinin bu tarz-ı tesviyeyi görmediklerini ve Türkiye'nin de bu büyük tehlikenin farkına varıp elinden gelen bütün tedâbîri ittihâz etmeyeceğini zannetmek gerek Düvel-i Mü'telifenin gerek Türkiye'nin ferâset ve basîret-i siyâsiyyelerine pek dûn bir kıymet izâfe etmekten başka bir şey ifâde etmez.

Türk milleti Sevr Muâhedenâmesi'ni kabûl edemeyip 1914'de başlamış olduğu mücâdeleyi tekrâr silâha sarılıp devâma başladığı ândan beri 1914'de Türkiye'nin cihân-şümûl mücâdeleye hikmet ve esbâb-ı iştirâki kesb-i vuzûh ediyor. Âdetâ kendi kendini anlatır bir hâle geliyor. Bugünkü millî mukâvemeti tevlîd eyleyen esbâb 1914'de Türkiye'nin Harb-i Umûmî'ye iştirâki hakkında bir şerh, bir tefsîr-i hâdisât, bir te'yîd, bir te'yîd-i hâdisât makâmındadır. Fi'l-hakika bugün akı yerinde hiçbir ferd Sevr Muâhedenâmesi'yle târâc edilen Türk mevcûdiyet-i milliyesinin silâha sarılarak müdâfaa edilmesi mecbûriyet-i kat'iyyesinden şüphe edemiyorsa 1914'de de büyük muhârebeye Türkiye'yi iştirâk ettiren hüküm ve esbâbin meşrû'iyyet-i tâmmesinden de şüphe edemez. Zîrâ Düvel-i Mü'telife muzafferiyet-i nihâiyesinin Türkiye için sakladığı şey Harb-i Umûmî'den çok evvel doğmuş ve pek uzak bir târîhten beri vücûd bulmuş idi. Düvel-i Mü'telife'nin Sevr Muâhedenâmesiyle mertebe-i aleniyete çıkan sû-i niyyetleri, sû-i kasdları muzlim ve hûnîn ihtarâsları ne dün doğan şeyler, ne de Harb-i Umûmî ni mevlûdeleridirler. Onlar Harb-i Umûmî'yi doğuran esbâbin en mühimlerinden oldukları gibi bugün devâm edilen muhârebenin de sebebidirler. Yine onlar Türkiye'nin a'sâr-ı ahîrede girişmek mecbûriyet-i elîmesinde kaldığı bütün harbelerin esbâbını teşkil ederler. Demek ki 1914'de Türkiye tamâmiyet ve istiklâli bugüne kadar hattâ bugünden fazla tehdîd altında idi. Çünkü o vakit İngiltere'nin müttefiki emperyalist bir Çarlık Rusyası, bütün kuvvet ve satvetiyle mevcûd idi ki Harb-i Umûmî'nin ve şübhесiz Harb-i Umûmî'ye en ziyâde Türkiye'nin icrâ eylemiş olduğu te'sîr-i azîmden dolayı inhilâl etmiş bulunuyor. Bu sûretle Sevr Muâhedesesi de

en büyük kuvve-i te'yîdiyyesinden mahrûm kalmış oluyor. Buna karşı bugün muâvenet ve meveddeti Türkiye için son derece kıymetdâr olan ve İngiltere'nin muhâsimi bulunan Bolşevik Rusya mevcûddur. Bu dost ve müttefik Rusya'nın bâ-husûs evâilde inhilâlı Türk milleti için hemen hemen Almanya'nın mağlûbiyeti kadar mühlik olurdu. Bir zaman Almanya'nın olduğu gibi bugün Bolşevik Rusya'nın devâmi, Türk mevcûdiyet-i milliyesi için en mühim ve müsbet bir müttekâdir.

Bundan başka 1914 senesi ile 1919 arasındaki fark 1914'de ayn-ı millî tehlikenin herkes için şimdî oldugu gibi vuzûhla görülememesinden ve siyâseti kısmen veya tamâmen lisân-ı siyâsînin nezâhet ve mevâ'idinden ibâret zannedip lisân-ı umûmî-i ahvâli işitemeyenlerin ism-i hakikisi gaflet olan hayâl-perverliğinden ibârettir. Eğer hâdisât ve vekâyi'in belâğatını, siyâsî nutuklar ve mevâ'idin belâğatı kadar takdîr eyleseydik Balkan Harbi'nde gördüğünüz büyük ders-i ibret ma'nevîyâ-timizda daha derin teessürler bırakır, kelimelerden ve "kitâb"da kalan insânî nazariyelerden, tatlı mücerredât ve hülyâlar toplayan gafil muhayyilelerimiz yerine, hakikat-perest ve şe'niyyet-bîn, binâenaleyh mücâdele-i hayâtta daha doğru ve müsbet bir kuvvet olan bir zihniyete mâlik olurduk. Her ne ise diyelim ki 1914'de Sevr Muâhedesesi yazılmamıştı. Onun için 1919'da olduğu gibi tehlike kitap şeklinde okunamazdı.

Fakat hakikatte Türkiye'nin Harb-i Umûmî'den evvelki ve sonraki vaziyetleri birbirinin aynı olduğundan bugün devâm edilen mücâdele 1914'de başlayan muharebnin bir safhasıdır. Bugün Türkiye'yi silaha sarılarak mücâdeleye mecbûr eden esbâb Türkiye'yi 1914'de tabiatıyla Düvel-i Mü'telife aleyhine mücâdeleye mecbûr eden sebeplerdir. Gerek bugünün gerek dünün Türkiye'ye tâhmîl ettiği pek ağır ve elîm vezâiften, Türk milletinin ictinâbı takdîrinde kendine ayn-ı âkibet-i fecî'a mev'ûd idi. bugünün olduğu gibi dünün de kendisine tâhmîl ettiği yüksek ve ağır vezâifi ifâdan ictinâb eden bir Türkiye ancak kendi izmihlâl-i millîsine bizzât kendi iştirâk etmiş bir Türkiye olurdu. Eğer Türk milleti bugün hâlâ mücâdele edebiliyor ve Cenâb-ı Hakk'ın inâyeti, muazzez ve mübeccel evlâdlarının havârik-ı fedâkârîsi ile kendisine hür ve mü'emen bir âtî te'mîn edebiliyorsa bu sırf 1914'de kendisine terettüb eden vazîfe-i ulviyyeyi idrâk ederek mücâdele edeceğî kuvvetlerin büyûklüğü önünde bir ictinâb ve tereddüd-i hayatına dûçâr olmadan elinden geldiği kadar vazîfe-i ulviyyesini hüsn-i ifâ eylemiş olmasındandır.

[153] Harb-i Umûmî infilâk ettiği zaman Türkiye dünyânın en sulhperver bir diyârı idi. Hiç kimseden bir şey istemiyor, bütün istediği Balkan Harbi'nde giriftâr

olduğu felâketlerin sulh ve sükün içinde ta'mîr ve te'lâfisinden ibâretti. Fakat Harb-i Umûmî Türkiye'nin hayatıyla alâkadâr olan Avrupa muvâzene-i düveliyyesini zîr u zeber etti ve yeni bir muvâzenenin teessüsünü tabiatıyla büyük garb devletlerinin kâbiliyet-i harbiyyelerine havâle eylemiş oldu. Avrupa muvâzenesinin erkân-ı esâsiyeyesinden olan bütün devletler yegâne tarîk-i necât olarak silâha sarıldıkları bir hengâmede Türkiye hangi muvâzeneye istinâd ederek bî-taraf kalabildi? Türkiye netîce-i harb olarak takarrur edecek yeni muvâzenenin mümkün mertebe kendi aleyhinde olma[mâ]sı için bî-taraf ve mu'attal kalmak değil, gâyesine göre mücâdele etmek mecbûriyetinde idi. bundan başka Devlet-i Aliye bi'l-hâssa bu muhârebe esnâsında mevki'i coğrafisi hasebiyle hâiz olduğu ehemmiyet ve asirlardan beri kendi hakkında perverde olunan ihtirâsâttan dolayı Avrupa muvâzenesinin inhilâliyle âtisi en ziyâde karâran ve tehdîd altında kalan bir memleket oluyordu.

İşte bunun mertebe-i bedâhette olan bütün sulh-perverliğine rağmen diğer muhârib devletler gibi belki onlardan daha meşrû', derin ve hayatı sebebeler sâikasıyla bî-taraf kalamadı. Mücâdeleye bütün kuvvetiyle iştirâk etmek mecbûriyetinde bulundu. Türkiye yalnız muhâfaza-i mevcûdiyyetinden ferâğat şartıyla bî-taraf kalabildi. Türkiye muhârebeye vakitsiz girdi. Fakat bu Harb-i Umûmî'de ta'kîb etmiş olduğu istikametin yanlışlığını göstermez. Sâdece ta'kîb ettiği siyâasetin bu noktada lâyıyla tatbîk edilemediğini gösterir.

Türkiye'nin Almanya ile akd eylemiş olduğu ittifâk, kendisini şu dakikada yâhûd şu günde muhârebeye girmeye mecbûr etmiyor ve edemezdi. Türkiye'nin bu husûstaki serbestisi ne kendi zararına ne de müttefiki olan Almanya'nın zararına bir hareket idi. Lisânen Türkiye'nin harbe girmemiş olduğu aylarda bile muhâfaza eylediği bî-taraflık tamâmen müttefiki olan Almanya lehine bir bî-taraflık idi. Zîrâ yaşamak hakk-ı sarîhi Türkiye'ye böyle bir bî-taraflık tahmîl ediyordu. Harb-i Umûmî'ye daha teennî ile giren bir Türkiye, daha iyi hazırlanabilmek için vakit bulur, daha az bir fedâkârlılıkla ihtimâl ayn-ı derece müsmir bir faâliyet ibrâz edebildi. Fakat bâ-husûs Balkan Harbi'nin belâgat-ı îkâzîndan sonra Türkiye'nin mâhiyeti meşkûk bir tekeffüle istinâd edip nefsini Düvel-i Mü'telife'nin dest-i insâfina terk etmesi külliyyen münâfi-i hamiyet bir tedbîr idi. Hâl-i infirâdda kalmak ise dosta ve serâpâ düşmanlarla muhât kalmak demek olduğundan Almanya tarafını iltizâma ve bu pek meşrû' iltizâmin netîce-i tabîiyyesi olarak müttefiki-ne yardımına mecbûr oldu.

Binâenaleyh 1914'de bî-taraf kalamayarak İttifâk-i Mûselles lehinde mücâdeleye girişmesinden dolayı Tür-

kiye'ye ta'n etmek bugün devâm edilen millî mücâdele-den dolayı Türk hükümet ve milletini ithâm etmek kadar haksızdır. 1914'de Türkiye'nin Almanya ile akd ettiği ittifâkî ve Avusturya-Macaristan ile teşrîk-i mesâ'îsini bir cûrm, bir hatâ addederek Türkiye'yi ithâm, bugün Bolşevik Rusya ile Türk Devleti'nin akd etmiş olduğu ittifâkî bir cûrm, bir hatâ telakkî etmek kadar ve belki ondan daha büyük bir eser-i zühûldür. Türkiye'yi harbe iştirâkînden dolayı ithâm, mevcûdiyet-i millîyyesini müdâfaa için mücâhedeye giriştigidinden dolayı ithâm etmek demek olur. Türkiye'yi merkezî garb devletleri tâli'lerine rabt-ı tâli' eylemiş olduğundan dolayı tahtı'e, istiklâl ve mevcûdiyet-i millîyyesini muhâfaza için zuhûr eden yegâne fırsat-ı târîhiyyeden istifâde edebilmek dirâyet ve şecâatini gösterdiginden dolayı tahtı'e etmek-tir. Türkiye sulhperver bir memleketti, fakat bî-taraflığıyla istiklâl ve istikbâlini te'mîn edemeyeceği hakikatini sezdi ve anladı. Ve tehlikenin büyülüüğünü duyduğu için harbe girdi. Harbe girdi; çünkü bî-taraflığın sonu muazzam Türk târîhine yaraşır fecî' ve yüksek bir ölüm bile değil, hâtime-i tezlîl olan ebedî bir mevt-i mezelletti.

Türkiye Düvel-i Mü'telife ile ittifâkî dâimâ merkezî Avrupa devletleriyle olabilecek bir ittifâka tercîh etmiş olduğu ve onlarla bir ittifâkî bütün kudret ve samîmiyetiyle aradığı hâlde İ'tilâf Devletleri buna aslâ yanaşmamışlar, daha doğrusu böyle bir ittifâka tenezzül etmediklerini işrâb etmişlerdir. Hâlbuki hakiki bir tekeffûl ancak sa-mîmî bir ittifâk olabildi. Bundan başka Devlet-i Aliye hakkında her türlü tekeffûl istiklâl-i millîye münâfi ve zaman ile büyuen bir vesile-i müdâhaledir. İttifâktan ictinâb eden, ittifâka tenezzül etmeyenlerin teklîf buyurdukları tekeffûl tatlı, fakat aldatıcı bir şey olabildi. Fakat hakikatte pek elîm bir mâhiyeti hâizdir. Böyle serâbların sonu dâimâ acı ve fecî' inkisârla biter. Avrupa hâkînda bi'l-hâssa İngiltere hâkînda vâhî bir hayâl-pverlik sâikasıyla perverde edilen ne kadar tatlı serâblar bizi hemen hemen telâfî edilmez ziyanlarla baş başa bırakıp gitmiştir! İtilâf Devletleri'nin Türkiye'ye bir ni'met-i mahzâ gibi teklîf ettikleri tekeffûl, zavâhirin bütün nevâziş-i kâzibine rağmen, Türkiye'nin müslimiyet-i istikbâlini ve tehlikenin ne dereceye kadar takarrur ettiğini vâzihan ızmâr eden ibret-engîz bir keyfiyet değil miydi?!... Eğer tehlike -mevcûd değil idiyse- gösterilmek istenmemesine rağmen teklîf-i tekeffûlun ne ma'nâsıvardı?

[154] Maamâfih tekrâr edelim, Devlet-i Aliye her şeyden evvel Düvel-i Mü'telife ile akd-i ittifâkî aramıştır ve böyle bir ittifâkî elbette Düvel-i Merkeziyye ile akd-i ittifâka tercîh ederdi. Zîrâ Devlet-i Aliye'yi doğrudan doğruya tehdîd eden mehâlik İ'tilâf Zümresi'nden geldiğinden böyle bir ittifâk sâyesinde tehlikenin doğrudan

doğruya bertaraf edilmesi ihtimâli mevcûddu. Fakat Dûvel-i Mü'telife'nin ictinâbiyla olamadı ve bundan dolayı bir taraftan Çarlık Rusyası'nın diğer taraftan mutassib İngiltere'nin Harb-i Umûmî'yi muzafferiyetle bitirmeleri takdîrinde Türk milleti için ancak nihâî izmihlâl-i millîyi her vakit biraz daha ta'cîl eder, her türlü ümidiñ ba'id bir hayât-ı itâat, hazm-ı sükût mev'ûd idi.

İNGİLİZLERİN VEHHÂBİLERİ TAHRİKİ

**Ve Irak üzerine taarruz ettirmekteki
maksad ve menfaatleri**

Ahîren Irak'tan gelen bir zât Irak ahvâli hakkında âïdeki ma'lumâti vermiştir:

Londra'da tertîb ve tanzîm edilip berây-ı tasdîk Irak hükûmetine tevdî' edilen iki yüz kûsur mâddelik bir muâhede vardır. Bu muâhedenin başlıca noktaları Irak'ta İngiliz hâkimiyetinin tanınması ve şîimdiye kadar harekât-ı askeriyyeye sarf edilen otuz milyon liranın Arab hükûmeti tarafından kabûl edilmesidir. Bu muâhedenin meclise tevdîinden haberdâr olan millet, matbûât vâsasıyla feryâda başladı. Henüz sulh imzâ edilip Irak'ın mukadderâtı ta'ayyün etmeden ve intihâbât yapılp Meclis-i Meb'ûsân teşekkül eylemeden böyle milleti mahv edici bir muâhedeyi imzâ etmeye kimseñin salâhiyeti olmadığı açıktan açığa beyân edildi. Efkâr-ı umûmiyyenin bu galeyânını gören İngilizler bir müddet-i muvakkate için bundan sarf-ı nazar eder gibi göründüler ise de netîcede Vehhâbîleri tahrîk edip Irak üzerine taarruz ettirerek ve bu sûretle ârzûlarına suhûletle muvaffak olmak çâresini düşündüler. Nitekim bunları top, mitralyöz ve tüfenk ile techîz edip Nâsîriye civarında bulunan es-Seydur aşâiri üzerine taarruz ettirmeye başladilar. Bu bî-çâre aşîretin bütün mevâşîsi zabit ve çadırları yağmâ edildikten sonra firâr edemeyen iki üç yüz kadar kadın ve çocukların câniyâne bir sûrette katl edilmişlerdir. Bu aşâir geçen sene Irak isyâni esnâsında İngilizlere en büyük darbe indiren, Faysal'ın krallığını cebren kabûl eden Müntefik aşâirinden birisi olup İngilizler ilk tecrübeñerini bunların üzerinde icrâ ettirmışlardır.

Vehhâbîlerin Nâsîriye'den başlayıp Necef'e beş saat mesafeye kadar imtidâd ettiğini ve mikdârlarının yetmiş bini tecâvüz ettiğini keşf eden Fîrat aşâir rüesâsi Kerbelâ ve Necef ulemâsı da dâhil olduğu hâlde İngiliz hükûmetine mürâacaat ederler. İngilizler: "Bu bizim Necd Emîri İbnü's-Suûd ile olan münâsebât-ı siyâsiyyemiz ve menfaat-i iktisâdiyyemiz Irak'tan daha ziyâdedir. Bi-

nâenaleyh biz sizin hatırlınız için bu menfaatimizi fedâ edemeyiz, bâ-husûs hükûmet-i Arabiyye mevcûddur. Gi-diniz onlara mürâacaat ediniz" cevâbını verirler. Çâresiz kalan rüesâ Melik Faysal'a mürâacaat ederler. Bu fırsatı ganimet bilen Faysal cevâben: ""Ben ne yapayım, siz bana zâhir olmuyorsunuz ki ben kendimde kuvvet gö-rerek sizin hukukunuzu müdâfaa edeyim" der. Rüesâ da müzâheret için cevâb-ı muvâfakat vererek huzûrundan çıkarlar.

Ertesi gün Huccetü'l-Îslâm Şeyh Mehdi el-Hâlisî nezdinde ictimâ' edilip Şâbân-ı şerîfin onuncu günü Kerbelâ'da hâzır bulunmak üzere Irak dâhilinde bulunan bi'l-umûm rüesâya telgraf keşidesine karâr verilir. Yüz elli telgraf yazılarak postahâneye gönderilir. Bu telgrafların bazıları sansüre göstermeden çekilmiş ise de birçokları müsâdere edilmiştir. Bunu anlayan ulemâ, sâ'îler vâsi-tasıyla mektuplar göndermeye mecbûr oldular. Çekilen telgrafın meâli şundan ibâretti:

"Vatan ve mukaddesâtımız taht-ı tehdîddedir. Binâ-enaleyh İngiliz hükûmet ve idâresine de i'timâdimiz kalmamıştır. Mukaddesât ve namusumuzun muhâfazası için Şâbân-ı şerîfin onuncu günü Kerbelâ'da hâzır bulunmanızı ricâ ederiz."

Yevm-i mezkûrda yüz elli bine karîb ahâlî Kerbelâ'da ictimâ' etmiş ve bu ictimââ Faysal'ın da gideceği şayı' olmuş ise de İngilizlerden almış olduğu ta'lîmât üzerine sarf-ı nazar etmiştir. Bu ictimââ Bağdad'dan da murahhas gitmesi îcâb ettiğinden Bağdad ulemâsınañdan bir va-kit Ebulhûdâ tarafından Abdülhamid'in huzûruna çıkarılan İngiliz casusluğu ile kesb-i şöhret eden Şeyh Ahmed Râvî, Nâib Abdülvehhâb ve Şeyh Ahmed Davud Efen-diler Faysal tarafından intihâb edilip kendilerine lâzım gelen ta'lîmât-ı husûsiyye verildikten sonra Kerbelâ'ya gönderilmişlerdir. Bu ictimââ İngilizlerin ba'zi siyâsî me'mûrlarıyla beraber sâbık Bağdad Meb'ûsu ve şîindi hükûmet-i Arabiyye'nin mühim bir rüknü olarak Dâhiliye Vezâreti'ni işgâl eden Yüzbaşı Tevfik Bey de gönderilmiştir. Bu zâtın hiçbir kıymet ve mezîyeti olmadığı hâlde mahzâ İngiliz hükûmetine hizmeti sebkat etmiş oduğun-dan dolayı Dâhiliye vezîri ta'yîn edilmiştir.

Kerbelâ'da ittihâz edilen mukarrerât-ı alenîyye ber-vech-i âïtidir:

1- Vatanı tehdîd eden Vehhâbîlik tehlikesine karşı ta-rafımızdan vâki' olacak cihâda iştirâk edilmesi.

[155] 2- Ba'zi şerâit dâiresinde Melik Faysal'a teba'iyyet edilmesi (Himâyesiz, vesâyetsiz, hür ve müstakîl demokrat bir hükûmet teşkili)

3- İntihâbât icrâ edilerek Meclis-i Meb'ûsân'ın teşkili

Müzâkerât-ı hafiyeye Bağdad'dan gelen murahhas-lar kabûl edilmeyip yalnız kendi mu'temedleri kabûl edil-

miş ve "Vehhâbîlerin bilâ-sebeb Necd'den kalkıp memleketine gelmelerinden ve es-Seydur aşâirinden birçok kadın ve çocukların câniyâne bir sûretle boğazlanmasından, bu kadar zulüm ve hakâretten maksadları ne olduğu tezakkür edilerek bunun İngilizler tarafından tertîb edilmiş alçakça bir plan olduğunu bütün âlem anlamış ve elde edilecek ilk fırsatla bu menhûs idâreyi mahv etmek için bütün efrâd-ı milletin müttehid bulunmaları taht-ı karâra alınmıştır.

İngilizler Vehhâbîleri tahrîk ettikleri vakit efkâr-ı umûmiyyenin bu kadar aleyhlerine doneceği ve Şî'î ulemâsının da ahâlî nezdinde bu kadar sâhib-i nüfûz olduklarını düşünmemişlerdi. Vaktâ ki Kerbela'da yüz elli bine karîb ahâlînin ictimâını gördüler. Büyük bir telâş ile bir alay süvari ve iki tabur kadar piyade sevk ettiler. Vaz'iyetin kesb-i vehâmet ettiğini gören Bağdad Fevkâlâde Murahhası Sir Percy Cox Vehhâbîlerin Irak dâhilinde Nâsiriye, Necef civârlarına kadar ilerlemeleri Irak'ın ikinci def'a umûmî isyânına meydân vereceğinden bunların derhâl geriye çekilmeleri lüzûmunu Londra Fevkâlâde Murahhaslığı'na bildirmiş ve netice-i muhâberede Vehhâbîlerin mahallerine avdet etmeyi taht-ı karâra alınmıştır. Sir Percy Cox efkâr-ı umûmiyyenin bu müdhîş galeyânını teskîn maksadıyla bu sâhte muhâberâtı cem' ettip ilave sûretinde ahâlîye neşr ettimiş ise de hiç bir te'sîr icrâ edememiştir.

*
* *

Irak'ta İngiliz İdâresi ve Melik Faysal

İngilizlerin Irak'ta teşkil edip dâimî halinde gösterdikleri bir hükümet-i muvakkate vardır. Bunların vazîfesi yalnız maâş almak ve İngiliz müşâvirlerinin tertîb ve tensîb etmiş oldukları şeyleri icrâ etmektir. Bunun hâricinde hiç bir salâhiyeti hâiz değildirler. Sulhun neticesine kadar efkâr-ı umûmiyyeyi bu sûretle iğfâl etmek ve Irak İngiliz mandası altında bırakılacak olur ise o vakit bu idâreyi tebdîl ile kendilerine daha müsâid bir idâre teşkil etmektir.

Faysal'a gelince: Bu, şekl-i idârenin hiç bir vechile aleyhinde bulunmaz. Onun vazîfesi yalnız aşâir arsına gidip İngilizler lehine propaganda yapmak ve İngiltere'siz Arabların yaşayamayacağını âleme anlatmak ve bu sûretle krallığı muhâfaza etmektir. Bugün Irak'ta bu idârenin muvakkat ve sâhtelîğini ve Faysal'ın şimdîye kadar ahâlîye va'd etmiş olduğu sözleri icrâya gayr-ı muktedir bulunduğu anlayan kimseler var ise onlar da kendisiyle beraber Suriye'den tard ve ihrâc edilip Irak'a

gelen birkaç adamdır. Bunların kism-ı a'zamının da Arab oldukları halde menfaat-i şâhsiyelerinin te'mîni için Arab nâmî altında İngiliz emellerine hizmet eyledikleri ve bol bol maâş alarak milleti büyük felâkete sürüklemekten başka bir gâyeleri olmadığını anlamayan, bilmeyen bir ferd kalmamıştır.

Hâl-i hâzırda hükümeti idâre edenlerin başta Faysal olmak üzere hiçbir milletin mümessili olmayıp nazar-ı millette menfûrdurlar. Faysal'ın Irak'a vürûdündan bugüne kadar defa'âtle kendisine ihtarâmât-ı lâzimedde bulunulması ahâlîye teblîg edildiği halde şimdîye kadar hiçbir ferdin ihtarâmâtta bulunduğu görülmemiştir. Hattâ bugün caddede otomobil ile geçerken kimsenin kıyâm etmediğini gören yâverler "yazık, sizin gibi millete!" diye küfür etmişlerdir.

HAZÎN BİR GÜN

**Yunanlılara ilk müdâfaa kurşunu atan
sevgili Karesi'nin yevm-i işgâli**

Yarın (30 Haziran) sevgili Karesi'nin o arslanlar yurdunun Yunanlılar tarafından çiğnendiği, istîlâ edildiği elemli günün ikinci sene-i devriyyesine müsâdiftir. Bu münâsebetle Karesi'ye aid ihtisâsatımızı bir iki satırla yazacağız:

Karesi Livâsı Yunanlıların güzel İzmirimizi işgâl ettiği 14 Mayıs 1335 târihinin ferdâsi 16 Mayıs 1335 gününden i'tibâren başlı başına müdâfaa karârını vermiş, Ayvalık cebhesinde ilk kurşunu atmaya muvaffak olmuş, Soma, Akhisar, Bergama, İvrindi, Burhaniye cebheleinde tam on dört ay kahramanca, fakat sessizce çarpışmış bir muhîttir.

Harekât-ı Milliyye'nin devâmi sıralarında biz de Balikesri'ye gitmiş, bu harekâtın canlı ve pür-hamâset âsârina bizzât şâhid olmuştuk.

Bir taraftan İstanbul'daki Ferid Paşa hükümeti, öbür taraftan memleketin muhtelif aksâmında görünen İngiliz mümessilleri olanca mevâni' ve müşkilâti ihdâs ederler, kesilen, irzi çiğnenen müslümanların bu pek meşrû' müdâfaasına sed çekmek isterlerken azim ve îmânını Kitâbulâh'tan, şerefli târihlerinden iktibâs eden Karesi müslümanları bu [156] şeytânî tesvîlâtâ kulak asmayaarak yalnız dinlerinin, vatanlarının, haysiyetlerinin müdâfaasına devâm ve bu müdâfaâttâ tam on dört ay sebât etmişlerdir.

Balikesr'in ilk müdâfaa karârını veren vatanperverler bu karârı memleketin issız bir mescidinde ittihaz etmişler, o mescidde her türlü siyâsî ihtarâslar, firka mücâdelâtına hâtime çekmeye ahd ü peymân eylemişlerdi.

Fi'l-hakîka uzun bir zaman süren Millî Mücâdele hep bu karâr ve peymân dâiresinde devâm etmiş, Yunanlılarla dur diyen, Yunanlılara büyük zâyi'ât verdiren, memleketlerini müdâfaasız teslîm etmek istemeyen o kudsî ve millî kuvvetlerin hâkim olduğu müddetçe bütün bir livâ vahdet ve emniyet-i tâmmî içinde yaşamıştır.

Karesi kuvvetleri yalnız Yunanlılarla da çarpışmamış, millî îmâni boğmak isteyen Anzavurlara dahi defa'âtla haddini tanıtmıştır.

Umûmî Harb'i müteâkib her tarafta icrâ-yı hükm eden bedbînî arasından, zulmetler içinden eğer Karesi yıldızı doğmamış olsaydı maâzallâh bugün ne Anadolu kurtulacak, ne de istiklâl ümidi kalacaktı. Anadolu'ya on dört ay bekçilik eden Karesi ve havâlîsinin millî târîhimizde işgâl ettiği mevkî' cidden büyük, cidden ulvî ve mukaddestir.

Millî harekâtı hep Müslümanlık esâsâtî dâiresinde devâm ettirmiş, hiçbir taraftan ümid edildiği derecede muâvenete mazhar olamamış olan arslan Karesi'nin fâci'a-ı sukûtu –yâ Rab– ne kadar hazîndır!

Bugün Yunan şenâatları altında inleyen, dört gözle halâs dakikalarını bekleyen o memleketle diğer bütün meşgûl memleketlerimizin hamâset-perver ordumuzun himmet ve gayreyle inşâallâh yakında kurtulduklarını görmekle mes'ûd ve mütesellî olacağız.

Haber aldığımıza göre yarın Hacı Bayram-ı Veli Câmi'-i Şerîfi'nde Cuma namâzını müteâkib muhterem Karesi evlâdları tarafından sevâbi bi'l-umûm şühedâ ervâhına ithâf edilmek üzere bir mevlid-i şerîf kirâet ettilerecektir.

Terbiye-i Ma'nevîyyenin Ehemmiyeti Maârifin Bozukluğu

Viyana'dan Ahmed Cevdet Bey *İkdâm* gazetesine yazıyor:

Mısır Maârif nâzırının maârif hakkındaki bir nutku ile Eminü'r-Râfî Bey arasında bir münâkaşa vukûa gelmiş olduğunu mahallî gazetelerinde okuyoruz.

Maârif nâziri, vakтиyle Lord Milner ve Sir Levantin Hirol tarafından ale'l-itlâk tenkid edilmiş olan sâbık Mısır maârifini medh etmiştir. Râfî Bey ise Mısır istiklâl kazanıncaya deðin Mısır maârifinde, sâlifü'z-zîkr iki münekkidin beyâni vech ile büyük bir kusûr bulunmuş olduğunu söylüyor. Bu kusur bi'l-hâssa ma'nevî ve ahlâki terbiye cihetinde imiþ.

Bu cihet hemen kâmilen evelce Mısır maârifinde ihmâl edilmiştir. Bu ihmâl hakkında tafsîlâtâ mâlik değiliz. Yalnız bunu nazar-ı dikkate arz ediyoruz.

Fi'l-vâki' terbiyenin o nev'i maârifde ihmâl edilmeye gelmez. Çünkü terbiye-i ahlâkiyye ve ma'nevîyye olmayıncı ilim ve ma'rifetde ileri gitmekten bir şey çıkmaz. Biz bunun te'sîrâtını bilmez değiliz ve maa't-teessûf yalnız ilim ve ma'rifet, ferdin veya cem'iyetin nasîhatla kurtulabilmesi için kifâyet etmiyor. Hulefâ-yı Râşîdîn'e ilhâk edilen Ömer bin Abdülaziz hazretleri: "طبيعة الإنسان (لا يقبل النصيحة المجرد والمنع الممحض مالم يظهر سلطان العقل ولا حلاق المرضية فيه) Meâlen tercümesi: Akıl ile ahlâk-ı cemîle hükümrân olmadıkça insânın tabîati kuru nasîhat ve nehyi kabûle müsâid değildir."

Koca halîfe-i Emeviyye'nin sözü ne kadar doğrudur. Baştan esen hevesâti, akıl ve ahlâk ile ta'dîle muvaffak olamayanlar, kuvve-i irâdiyyeden mahrûm oldukları için bunların yalnız ilim ve irfânlarından bir faide hâsil olamaz.

Mısır Râfî Bey'in Maârif nâzırına itirâz etmesi, mühim bir mes'ele-i ictimâiyye ve siyâsiyyeden bahsetmek demektir. Milletin selâmeti, muhâfaza-i haysiyyeti, hattâ muhâfaza-i istiklâli o terbiye-i ma'nevîyye ile kâbil olabilir. Bu terbiye olmadıkça hayatın zevki bir hayvanî ve behîmî yaşamaktan ibâret kalır ve binâenaleyh her nasıl olursa olsun istihsâl edilen servet mes'ûdiyet için kâfi addedilir. Böyleleri için matlûb, istirâhât-ı cismâniyye olup hürriyet-i şahsiyye ve ictimâiyyenin kadr u kıymeti olmaz. İşte onun için Râfî Bey kuvâ-yı ma'nevîyyeye müstenid olmayan terbiyeyi tenkid ediyor. Zîra görüluyor ki Mısır'ın istikbâlini te'mîn etmek istiyor.

Mekteplerinde terbiye-i ma'nevîyyeye ehemmiyet vermemiş olan bir milletten hayır gelmez ve bu mektepler müdâfaa-i vatan için iktizâ eden evsâf ve meziyyâti talebesine ilhâm edemezler. Binâenaleyh işte muallimliğin kıymeti buradadır. Eğer kumar ile, işaretle, sefâhetle, hevesâti-nefsâniyyesini tatmîn ile meşgûl ise böyle bir muallim, mektep için bir mikrop, bir zehirden başka bir şey değildir. Onun için kalbinde mukaddesâtta, ırz ve nâmus, haysiyet-i millet, muhabbet-i istiklâl gibi maddeleler bulunmayan bir kavim, bir cemâat mahv olmuş demektir. Binâenaleyh ahâlinin kalbine daha mektebinde iken necîb hisler yerleştirmek lâzımdır. Bunu yapacak maâriftir.

Dâimâ dediğimiz gibi mekteplerimiz, birer cansız taslaak halinde kurulmuş, Maârif Nezâretimiz, öteden beri terbiye-i millîyyenin hem mâddî, hem ma'nevî kısmından gaflet etmiştir.

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

06 Temmuz 1922

11 Zilka'de 1340

Perşembe

06 Temmuz 1338

Cild: 20 - Aded: 508

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

Bir Hükümet-i İslâmiyye'nin Desâtîr-i Esâsiyyesi

Emânetin ehlîne tevdîi – Beyne'n-nâs adâletle icrâ-yı hüküm –

İşlerini ehlinin gayriya tevdî' eden devlet pâyidâr olamaz – Adl ü ihsân – Münkerât ve zulümden ictinâb –

Dünyâ için de çalışmak vücûbu – Fitne ve fesâd ikâinden tevakkî lüzûmu

Aksekili Ahmed Hamdi

Müslüman Askerinin Mezâyâ-yı Fâzilası

2) Sabır ve müsâbere – Müslümanlar şevk ile mezâhime göğüs gererler – 3) Aza kanâat –

Müslüman askeri rütbe ve nişân, yâhûd teveccûh ve ganâim için harb etmez – İslâm askerinin parolası

"Allâhukber"dir – Uğrunda can fedâ edilebilecek maksad-ı a'lâ, gâye-i uzmâ – 4) Rüesâya itâat –

Bütün müslümanların ulu'l-emre itâatle mükellefiyeti – Efrâda karşı rüesânın adl ü insâf ile mükellefiyeti –

Basra Körfezi'nde İngiliz Entrikaları

Müstevlî İngiltere'nin hâlet-i rûhiyyesi – Doymak bilmeyen hırs ve tama'i – İstîlâ siyâseti – el-Bahreyn'de İngiliz konsolosunun çevirdiği entrikalar – El-Kuveyt'in ehemmiyet-i mevkiiyyesi – El-Kuveyt'te İngiliz hâkimiyeti.

Uhuvvet-i İslâmiyye Tezâhürâtı

İran sefîri diyor ki: "Devlet-i metbûamın vechesi câmi'a-i İslâmiyyenin izhâr etmekte olduğu revâbit ve münâsebâti tezyîde ve hukûk-ı hem-civâriyi te'yîde ma'tûftur." – Mustafa Kemal Paşa diyor ki: "Cenâb-ı Hak hem-hâl ve hem-hudûd olan bi'l-cümle akvâm-ı İslâmiyyeyi habl-i metîn-i uhuvvete bi-hakkın i'tisâmla nâil-i fevz u necât ve mazhar-ı refâh ve saâdet eylesin." – İran Sefîri Mümtâzü'd-Devle tâm bir Müslüman sefîridirler –

Abbâs Halim Paşa'nın büyük bir sözü: "İslâm akvâmi arasındaki siyaset, diploması demek olmayıp, sâdece uhuvvetten ibârettir." – İran sefîrinin Şer'iyye Vekili ile samîmî musâhabeleri –

İran sefîrinin pek mühim beyânâtı: Türkiye, İran ve Afgan devletlerine mürettebat vazîfe-i İslâmiyye –

Şer'iyye Vekili'nin bütün dünyâdaki müslümanların Şer'iyye Vekili olduğu – Müşterek düşmana karşı müttehiden hareket – Türkiye'nin muazzam ve mukaddes mücâhedât-ı İslâmiyyesi – İslâm Âlemi'ne düşen vazîfe – Anadolu'daki mücâhidîn-i İslâmiyyeye bi'l-fi'il muâvenet.

Son nefes: Harb-i Umûmî'nin Esbâb-ı Asliyyesi

[158]

TEFSİR-İ ŞERİF

Ferdî ve ictimâî bütün vazifelerimizi Müslümanlığın esâsi olan Kur'ân-ı Kerîm ile ehâdîs-i şerîfe îzâh etmekte olduğu şüphesizdir.

Şimdi vezâif-i esâsiyyemizi ta'yîn eden âyât-ı kerîmeden üçünü burada tercüme ederek her birerlerine ta'alluk eden ba'zi îzâhât-ı mücmele vermek ve ilerde daha ziyâde tafsîl etmek istiyorum. Şu da muhakkaktır ki bu âyet-i kerîmeleri kendilerine rehber edinen ve bunların hâricine çıkmayan bir müslüman ve bir İslâm hey'et-i ictimâiyyesi her hâlde dünyâ ve âhiret saâdetine kavuşur.

Bismillâhirrahmânirrahîm

- 1 -

(إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْدُوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ
أَنْ تَحْكُمُوْا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمًا يَعْظُّكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا^۱)

Meâl-i şerîfi

"Bilmiş olunuz ki Allah emânetleri ehlîne vermenizi, bir de insânların beyninde hükümederken adl ü hakkâniyet ile hükmetmenizi size emr eyliyor. Allah'ın size verdiği şu nasîhat ne güzel bir nasîhattir! Şübheniz olmasın ki Allah hem iştir, hem görür."

* * *

Sûre-i Nisâ'nın 58'nci âyetini teşkil eden bu nazm-ı celîl, ümmehât-ı âyâttandır. Pek çok ahkâm-ı esâsiyye-i ictimâiyyeyi müştemil olduğu gibi bir devletin müesseses olduğu esâsât-ı mühimmeyi de bildirmektedir. Ma'lûmdur ki devletin mebde'leri, esâsları ikidir: Efrâdin hukukunu muhâfaza, umûmun menâfiini himâye. Hukûk-ı efrâd adl ile, menâfi-i âmme ise (işleri, vazîfeleri, me'mûriyetleri) ehlîne tefvîz ile te'mîn olunur.

Bu âyet-i celîlede iki büyük emir vardır: Biri emânetlerin erbâbına tevdîi, diğeri de beyne'n-nâs adâletin hakkıyla tatbîki. Emânet ise şimdî söylediğim vechile hak, vedi'a, vazîfe gibi birçok ma'nâlara gelmektedir. Binâenaleyh birinci emir mûcebince kimsenin hakkını dirîğ etmemek, her ferde ehliyetine göre vazîfe ta'yîn eylemek; ta'bîr-i diğerle işleri erbâbinin eline vermek, Müslümanlığın evâmir-i kat'iyyesindendir. Bu noktaya riâyet, bir milletin selâmeti için be-heme-hâl zarûridir. Bu ne kadar zarûri ise bütün mu'amelâtta adâleti dûstûr-ı hareket tanımak da o kadar zarûridir. Bu da İslâm'ın kat'iyetle emreylediği şeylerdendir. Bu iki emri tanımayan bir millet, bir devlet mümkün değil pâyidâr olamaz. Bunu: " (اذَا وَسَدَ الْمَرْأَةُ غَيْرَ اهْلِهِ فَانْتَظِرْ السَّاعَةَ) = İşler ehlînin gayrisine tevdîi" edilince kiyâmete intizâr ediniz" Hadîs-i

şerîfi ne belîg ifâde etmektedir. Bu bâbda sonra fazla îzâhât verilecektir.

- 2 -

(إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ
وَنَهِيَ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعْظُّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ²)

Meâl-i şerîfi

"Cenâb-ı Allah muhakkak sûrette adl ile, ihsân ile, bî'l-hâssa yakın akrabalara muhtâc oldukları seyleri vermekle emr ve fahşâdan, münkerden, bağı ve zulümden nehy eder. Allah bu emir ve nehy ile size size nasîhat ediyor tâ ki düşünüp mütenassih olasınız."

* * *

Her Cuma hutbelerin sonunda okunan bu nazm-ı celîl, vezâif-i dîniyye ve ictimâiyyenin cemî-i aksâmini ihtivâ etmektedir. Bizi dînî, ictimâî, siyâsî, şâhsî, iktisâdî her nevi' salâh ve saâdete irşâd ediyor. Çünkü âyet-i kerîme üç şey ile kat'î sûrette emr, üç şeyden de nehyediyor ki saâdet-i beşeriyye ancak bunlara riâyetle mümkün olabileceği şubhe yoktur. Bakınız evvelâ, adl ile emr olunuyoruz değil mi? Buradaki adden mak-sad i'tikâda, ef'âl ve cevâriha ve ahlâk-ı nefsâniyyeye müte'allik umûrda ifrât ve tefritten kaçınmak ve hukukta müsâvâta riâyet ederek her hak sâhibinin hakkını vermek, herkesin hakkını tanımaktır. İhsânın ma'nâsı: Cenâb-ı Allah'a amel-i hâlis ve mahlûkâtına iyilik etmek, şefkat göstermektir ki teâvün ve hüsn-i mu'âşeret de ihsân mefhûmunda dâhildir.

Diyebiliriz ki bu iki kelime, (âyet-i kerîme ile me'mûr olduğumuz adl ve ihsân) bütün fezâilin menba'ıdır. Bu iki kelime ile emir, bütün fezâil ile emirdir. Fazîlet-i insâniyyenin her nev'i bu iki kelimedede mündemicdir. Çünkü insân hukûk-ı meşrû'asına adl ile mâlik olur, mevhîbe-i fitrat olan hürriyetini adl sâyesinde elde edebilir. Cem'iyetin zâbita-i hayât-ı siyâsiyyesi, efrâd-ı cem'iyetin zâmin-i cân ü mâl ve namusu da adl ile hâsil olur. Binâenaleyh âyet-i kerîmedeki birinci emir mûcebince hayâta ihtirâm, namus ve haysiyete ihtirâm, hürriyete ihtirâm, meskene ihtirâm, muhâberâta adem-i taarruz bizim için ictimâî bir vazîfedir. Çünkü adl [159] hem-cinsimizin malına dokunulmasını, hayât-ı maddiyye ve ma'nevîyesine sû-i kasdi nehy eder. Yalnız bu kadarla iktifâ etmeyerek başkalarına karşı ibrâz-ı meveddet, muâvenet, şefkat, fedâkârlık, hayrhâhîlik etmenin de vezâif-i ictimâiyyeden olduğunu ikinci emirden anlıyoruz. Çünkü ihsân, mâlimizden hem-cinsimize bir

¹ Nisâ Sûresi, 4/58.

² Nahl Sûresi, 16/90.

hisse ifrâzını, hem-cinsimizin her ne sûretle olursa olsun hayatı kurtarmanın lâzım olduğunu emr ediyor. Bu sûretle bu iki kelime vezâif-i ictimâiyyenin cemî-i aksâmını ihtiyâ etmiş oluyor.

Bir de nehy olunduğumuz şeyleri gözden geçirelim: Fahşâ demek, yalan, iftirâ, zinâ ve sâire gibi kavlen ve fi'len çırkinlikte aşırı olan şeyler demektir. Münker, tab'-ı selîmin nefret edip hoşlaşmadığı şeylerdir ki müşkirât kullanmak ve sâire gibi her nevi' menhiyâta şâmildir.

Yani, zulüm ve nâs üzerine istî'lâ ve istîlâ ve tecebürdür. Hakkı tecâvüz ederek nâsa tahakkümdür.

Binâenaleyh bu nazm-ı celîl, bi'l-cümle fezâilin menba'ıdır. Ahlâkiyyûnun ortaya koydukları esâsât ve vezâif-i ictimâiyyenin hepsini câmi'dır. Yalnız bu âyet-i kerîme ile bi-hakkın amel edecek olsak saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyemiz için yine kâfidir.

- 3 -

(وَابْتَغْ فِيمَا أَتَيْكَ اللَّهُ الدَّارُ الْآخِرَةَ وَلَا تَشَوَّنْ تَصْبِيَّكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغُ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ³⁾

Meâl-i şerîfi

"Allah'ın ihsân etmiş olduğu –bedenî, mâlî- kuvvetlerle âhiretini taleb et. Âhiretin için çalış. Dünyâda da nasibini unutma. Dünyâ için çalışmaktan vazgeçme. Cenâb-ı Allah sana ihsân ettiği gibi sen de Allah'ın kularına, din kardeşlerine akrabâ ve taallukâtına ihsân et. Onlara şefkat göster ve iyilik et. Sakın yeryüzünde bizzât veya bi'l-vâsita fesâd çıkarmaya ve nâsi ızrâra kalkışma. Muhakkak bil ki Allah müfsidleri sevmez."

* * *

Sûretü'l-Kasas'ın 77'nci âyeti olan bu nazm-ı celîl evvelâ; âhiretimizi kazanmak için çalışmayı emr ve nasîb-i dünyevimizi unutmaktan da nehy ediyor. Sâniyen; insânlarla iyilik ile emir ve yeryüzünde fesâd çıkmaktan nehy ediyor. Binâenaleyh bu âyet-i kerîme mûcебince bir müslüman Allah'ın vermiş olduğu bütün hasâis ve kuvâyi, bedenî ve mâlî bütün vesâiti halk olundukları maksad uğrunda isti'mâl ederek hem saâdet-i uhreviyyesi, hem de saâdet-i dünyeviyyesini kazanmak mecbûriyetindedir. Ne dünyâ için âhiretini, ne de âhireti için dünyâsını terk etmeyerek her ikisini cem' etmeye çalışacaktır. Aynı zamanda Allah'ın ihsân etmiş olduğu kuvâ-yi fikriyye ve hissiyye ve irâdiyyeyi ve bunlar sâyesinde kazandığı ilim ve ma'rifeti, serveti, mansîb ve nüfûzu da memleketinin, mensûb olduğu milletin, dîn kardeşlerinin ve bütün insânların hayr ve menfaatine serif etmekle mükellefdir. Bununla beraber yeryüzün-

de bizzât veya bi'l-vâsita îkâ'-ı fiten ve fesâd ile efrâd veya hey'et-i ictimâiyeyi ma'nen veya maddeten ızrâr etmekten kat'iyyen ictinâb edecktir. Binâenaleyh bu âyet-i kerîme de bizi râh-ı hidâyete irşâd eden bir aslu'l-usûldür.

Aksekili Ahmed Hamdi

MÜSLÜMAN ASKERİ

-2-

2) Sabır ve müsâbere:

Kur'an'ın bu tekâifi bütün müslümanlara şâmil ise de bi'l-hâssa bu emre muhâtab olanlar taht-ı silâhda bulunan kimselerdir. Sabırdan maksad meşâkk u mezâhime, cebr-i nefs sûretiyle de olsa tahammül değildir. Çünkü bu şart dâhilinde gösterilecek sabır ve tahammülden ciddî bir fâide beklenemez. İslâm'da sabırdan murâd müslimin şevk-i vicdân ile müşkilât ve mezâhime katlanmasıdır.

Dâimâ görüyoruz ki bir zarûret ve mecbûriyet ilcâsiyla metâ'ib ve mezâhime tahammül gösterenler bulunduğu cem'iyeti ve kendilerine ağır gelen işi de bırakıp kaçmak husûsunda ilk elverecek fırsatı kaçırmıyorlar. Muhârebe saflarından vukû' bulan firârların her zaman ve her yerde türlü türlü ma'zeretler serdiyle hizmet-i askeriyyeden sıyrılmak isteyenlerin mühim bir mikdâra bâliğ olmasının sebebi işte budur.

Kur'an, müslümanlarda bi'l-hâssa Müslüman askerlerinde itâati bir tabîat hâline koymak istemiştir. Fakat bunun emre muhâlefetin netâyicinden ihtarâz esâsına müstenid itâat değil, derûnî bir şevk ve tehâlik mahsûlü bir itâat olmasını iltizâm etmiştir. Bundan dolayı İslâm'ın asırlara âid târîh-i harbinde bir askerin saff-ı harbden firâr ettiğinden dolayı idâm edildiği yâhûd tehlikeden, harbin irâs ettiği yorgunluktan kurtulmak için özür ve bahâne serdine kalkıştığı yolunda bir hâdiseye tesâdîf edilmemiştir.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz âdet-i seniyeleri içâbînca bir muhârebeye gidileceği zaman halkın takım takım huzûr-ı hümâyûnlarından geçirerek harbe yarayanlarla acz ü za'aflarından, sagır sinlerinden nâşî yaramayanları tefrik buyururlardı. [160] Uhûd vak'asında aynı mu'âmelelerini tatbîk ettikleri esnâda Ensâr-ı kirâmin gençlerinden biri Ebû Said el-Hudrî sin-ni müsâid olmadığından dolayı Risâlet-meâb sallâllahu aleyhi ve sellem efendimizin kendini geri çevirmesinden korkarak askerlige elverişli olanlarla bir seviyede görülmek için ayaklarının ucuna basarak boyunu yükseltmeye çalıştı. İslâm işte böyle kalbden doğma bir şevk ve

³ Kasas Sûresi, 28/77.

hâhişle mekârihe sabır ve tahammülü mensûbîninde bir tabiat-ı râsiha hâline getirmiştir.

Bir müslüman müşkilâta katlanır, mekârihe sînegüşâ-yı sabr u tahammül olursa bunu Kur'ân'ın va'di mûcibince Cenâb-ı Hakk'ın dâimâ sâbirlerle beraber olduğuna îmân ve i'tikâddan münba's bir metânet-i dîndârâne ile yapar. Buna binâendir ki bir ıztırâr ve felâkete dûçâr olanların, muhâriblerin (Innallâhe maassâbirîn) cümlesini vird-i zebân-misâl ettiklerini görürüz.

Herhâlde gerçek Müslüman olan bir kimse harb ve emsâlinin istilzâm ettiği metâ'ib ve müşkilâta öyle ağır cezâlardan ihtarâz sevkiyle katlanmak mecbûriyetini hissetmez. Onu bu gibi mihen ve ıztırâbâta gönül hoşluğuyla göğüs germeye sevk eden bir şey varsa o da sabr edenlere Cenâb-ı Hakk'ın yardımcı olduğuna, yalnız rizâ-yı nefs ve süküñ-i hâtırla gösterilecek ciddiyet ve metânetin rizâ-yı Bârî'ye nâiliyet bahtiyârlığına îsâl edebileceğine dâir Kur'ân'ın ettiği va'dlere samîmî i'tikâd eder.

3) Aza kanâat:

Müslüman askerinin medâr-ı temâyüzü olan secâyâ-yı fâzıladan biri de sâde bir hayâta, kifâf derecesinde yiyeceğe, içeceğe, giyeceğe kanâat etmesidir. Hayâtını idâme edebilecek birkaç lokma ile soğuğun şiddetinden koruyacak bir hırka bir İslâm askerinin ihtiyâcât-ı hayâtiyyesini te'mîne kifayet eder. Bu mütevekkilâne ve kanâatkârâne hasletin sâiki ise bedîhîdir ki ân-ı vilâdetinden i'tibâren bütün etvâr-ı hayâtında sabır ve tahammülü azmine rehber ittihâz etmesidir. Görüyoruz ki meselâ bir Fransız, bir İngiliz rozbifte, bîfteğine varıncaya kadar etini yemedikçe, suvârelere, tiyatrolara, balolara yakışabilecek türlü içkilerle midesini doldurmadıkça harb sâhalarına doğru adımını atmaz. İslâm askerine gelelim: Açıkça ağızına atmak için tuzla karışmış bir avuç arpa veya dari onun gıdâ ihtiyâcını te'mîn eder. Harâretini bastırmak için birkaç damla temiz su başka her türlü meşrûbâttan istiğnâ ettirir. Bir mücâhid-i müslimin sîrmalı kılıç kemerlerine, müzeyyen kılıçlara, ağır kumaşlardan son modaya muvâfîk olarak kesilip biçimlenmiş sık esvâblara ne ihtiyâci var? Hayır, hayır, o yiyeceğinde, içeceğinde, giyeceğinde, hulâsa her nevi' ihtiyâcât-ı hayâtiyyesinde en sâde şeyleri kendine kâfi görür. Elimizde canlı misâller varken ümem-i mâziyyeye âid cünûd-ı İslâmiyyeden misâlîrâdına ne ihtiyâcımız var? Senûsiler yirmi beş seneden beri Vaday'da, Neşâd havâlisinde Fransızlarla, Trablus'ta, Mısır etrâfinda İtalyan ve İngilizlerle mütemâdî muhârebâtta bulunuyorlar. Fakat ne yiyp ne giyiyorlar? Bu mücâhidler İtalya'yı bifte ve makaronya ile makhûr ve mağlûb etmediler. Fransızlara sîrmalı egerler, müzehheb kemerler, dar li-

baslarla karşı koymadılar. Sive ve vâhalarda soda ve viski ile, erguvânî pelerinlerle İngilizlere muzaffer olmadılar. Belki nân u ni'mete karşı iffet ve istiğnâ göstermekle, havâyic-i maîşetinde mikdâr-ı kifâfa râzi olmakla böyle kuvvetli düşmanlara mukâvemet ettiler. Onlar hep bu mücâhedeleri esnâsında arpa ve hurma yiyorlar; bazıları acı olmak şartıyla kuyu suyu içerler, sert, kaba gösterisiz libâslar giyiyorlardı.

Senelerden beri bir silsile-i muhârebât içinden hayât-gûzâr bulunan Osmanlı askeri de Asya'da, Afrika'da, Avrupa'da geçirdiği vekâyi'in kâffesinde dost, düşman bütün insânlarla mücessem kanâatın nihâyetisiz sabrın zî-hayât bir timsâlini göstermiştir. Acıktığı zaman endîse ve fûtûr göstermek, meşâkk u mezâhimden usanç getirmek, susuz kaldığı vakit telaş ve velvele etmek Osmanlı askerinin hayât-i harbinde tesâdûf edilmiş bir hâdise değildir.

Hulâsa; bir Müslüman askeri aldığı terbiye-i dîniyye muktezâsına aza kanâat etmek, çoga göz dikmemek seciyesiyle mütehallîdir ki bunu İslâm ordularında bulunarak hâl ve mâhiyetini güzelce tedkîk etmiş olanlar i'tirâf ve teslîm ederler.

Esâsen Müslüman askeri nazârunda Cenâb-ı Hakk'ın mücâhidîne va'd etmiş olduğu ni'am-i bâkiyyeye nisbetle muvakkat nân u ni'metin ne kadri ve kıymeti olabilir?

Müslüman askeri harbe girdiği zaman hayât-ı fâniyyeden hayât-ı ebediyyeye, ni'am-ı suverîden na'im-i hakîkiye geçmek, envâ'-ı mekârih ile muhât bir mîn-nethâneden safâ-yı câvidâni esâsi üzerine kurulmuş bir kâşaneye göçmek, akılları muhâkemelerinden, bedenleri tâb u tüvânından, hayât-ı ictimâiyyeyi intizâmından mahrûm etmek gibi te'sîrât-ı mesmûmeyi hâiz dünyâ meşrûbâtını fedâ ederek bezm-i bekânın bî-humâr câm-ı neşve ve safâsına kavuşmak emeliyle girer.

Müslüman askeri harbe girdiği zaman nisfi şemmi-i muzlimden ibâret bir hayâttan mecmû'u rûz-ı rûşen bir hayâta; mülevvesi nezihine, müfsidi muslihine karışmış bir muhîtten, nâfiin muzırdan seçildiği, ehl-i cennetin cennette, ehl-i nârin nârda ahz-ı mevkî' ettiği bir muhîte kavuşmak için girer.

Müslüman askeri harbe girdiği zaman genişliği ile beraber mukassî ve mağmûm, tatlılığıyla beraber acı ve mesmûm olan, saâdet ve şekâvetinde birr u fâcir, şâkir ve kâfir her ferdi mütesâviyen nasîbedâr eden [161] bir maîşet-hâneden ayrılp medhali dar, fakat muhîti geniş bir fûshat-sarayı, müfsidlerin ebedî şekâvete, muslihlerin dâimî bir ni'met ve saâdete mazhar oldukları bir âşıyân-ı ebedîyi mesken ittihâz edeceğini yakinen bilerek girer.

Müslüman askeri harbe girdiği zaman hayr u menfaati kuvvet ve satvet erbâbına, cevr u âlâmi, mürûvvet

ve hüsn-i sîret erbâbından olsalar da, zu'afâya maksûr olan bir hâneden çıkış füshat-ı ezeliyyenin menâ'im ve lezzâtını redâet-i ahlâkiyyeden tenezzüh edenlere, safâ ve saâdetini birr u istikâmet erbâbına tâhsîs etmiş olduğu me've-yi câvidânîye gideceğini bilerek girer.

Müslüman askeri harbe girdiği zaman rızâsı dâimî bir ni'met, rahmeti mü'min kulları için gâye-i saâdet olan Hâlik'ının hoşnudîsini kazanacağına şekk ü şübhesi olmayarak girer.

Bir İslâm askeri böyle hakiki ve samîmî esfâkâr ve i'tikâdât ile sâha-i harbe atıldıktan sonra onun korku nedir bilmeksizin düşman saflarını yarıp ilerlemesinde, endîse-i memât hissetmeksizin âteş-i harbin göbeğine saldırmrasında şâyân-ı ta'accüb ne gibi bir hâl tasavvur olunabilir?

Cünûd-ı İslâmiyyeden birinin va'd-i Kur'ân mûcebince bütün rûhanî ni'metlere bir ânda kavuşmasını kâfil olan şehâdetten başka bir şeye atf-ı lihâza-i rağbet ederek harbe girdiğine pek ender tesâdûf olunabilir. Binâenaleyh Müslüman askerinin nişân almak, askerî yüksek rütbeler kazanmak, fevkindeki ümerâ-yı askeriyyenin tevecühlerine mazhar olmak emeliyle şedâid-i harbi iktihâm ettiğini zannetmek fâhiş bir hatâ olur.

Muhârebâtta cünûd-ı İslâmiyyenin "Allâhukber" kelimesine şî'ar (parola) ittihâz etmesinin hikmeti budur. Âheng-i azamet ve celâdeti karşısında kalbleri lerzedâr-ı mehâbet eden ulviyet-i meâli bi'l-cümle makâsid-ı dün-yeviyyeyi hiç mertebesine indiren bu kelime-i ulyâyi bülend-âvâz ile tekrâr ederek şunu ifâde etmek isterler ki kâinâtta Allah'dan başka hiçbir emel ve maksad yoktur ki şehîd olmak, can vermek gibi vâsitalarla istihsâline çalışılacak kadar bir değer ve kıymeti hâiz olsun. Yolunda can fedâ edilecek maksad-ı a'lâ, gâye-i uzmâ varsa o da Allâhu zû'l-celâl'dır.

4) Rüesâya itâat:

İslâm askerinin vezâifinden biri de reisinin evâmirine itâattır. Ancak askeri bu itâate sevk eden âmirinden korkması yâhûd ondan bir lütuf ve âtifet ümîd etmesi değildir. Yegâne sâik onun rüesâya itâati Allah'a itâat, onların evâmirine imtisâli bir nevi' ibâdet mâhiyetinde telakkî ve i'tikâd etmesidir. Hakikat-i hâlde bu itâat keyfiyeti yalnız askere hâs olmayıp tabakât-ı İslâmiyyenin kâffesi rüesâya karşı aynı his ile hareketi bir vecîbe telakkî etmektedirler. ⁴"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطْبِعُوا اللَّهَ وَأَطْبِعُوا الرَّسُولَ" nazm-ı kerîminin sarâhaten delâlet ettiği vecîle ulû'l-emre itâat ister asker olsun, ister sunûf-ı sâireye mensûb bulunsun, âmme-i müslimîn üzerine farz-

dır. Esâsen Kur'ân'da Resûl-i güzînin evâmir ve nevâhîsine, teklîf ve ahkâmına itâat edenin Allah'a itâat etmiş olacağını sarâhaten beyân etmektedir. Buna binâendir ki zümre-i müslimînden olan ulû'l-emrin sâhib-i şerîat sallallâhu aleyhi ve sellemden sâdir olan ahkâma muvâfîk olarak ısdâr edecekleri evâmire itâat nev'a-mâ Cenâb-ı Hakk'a itâat ve O'na takarrub mâhiyetindedir.

Hulâsa İslâm askeri hiçbir vakit reis ve âmirine isyân etmeyi ârzû etmez. Çünkü bu onun nazârunda Cenâb-ı Hakk'a isyân etmek demektir. Ve bu i'tikâd sâyesindedir ki bir Müslüman askeri rüesâsının evâmirine inkı'yâdî dinî ve vicdânî bir vazîfe telakkî eder, mensûb olduğu şerîat nazârunda mücîrim ve günâhkâr olmaktan korktuğu için ümeraya muhâlefeti hiç hatırlanın bile geçirmez. Esâsen "(إِذَا سَتَرْفَتُمْ فَانْفَرُوا)" , İ'lân-ı nefir edildiği zaman hemen hareket ediniz" hadisi (إِلَّا تَنْفِرُوْا بِعَدَّنِكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا) ⁵, (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيْتُمْ فَتَّةً فَاتَّبِعُوهَا) ⁶ ve emsâli âyetlerle kavânîn-i lâhûtiyye-i askeriyyenin vaz' ve takrîrini bizzât şerîat tekeffûl etmiştir.

Dîn-i İslâm rüesâya muhâlefeti evâmir-i ilâhiyyeye muhâlefet telakkî ettiği için hulefâ-yı müslimîn ukûbât-ı zecriyye-i askeriyye mes'lesi hakkında bir karâr ittihâzına lüzûm bile görmemişlerdir. Çünkü nazârâsında askerin itâati tabîî ve muttarid bir keyfiyyet olup bunu ihlâl edecek hâdisâtın vukûu hemen gayr-ı kâbildir.

İtâati İslâm askerinde tabâit-i râsiha hâline getiren esabdan biri de kavânîn-i şer'iyye-i askeriyyenin hiçbir vechile rüesâya efrâdin hukûkuna tecâvüz salâhiyetini vermemesi, âmirlerine karşı efrâdi hakk-ı hürriyetten mahrûm etmemesidir. Nazar-ı şerîatta ümerâ-yı askeriyye ile efrâd arasındaki alâka ve münâsebet baba ile evlâd arasındaki alâka ve münâsebetten kat'îyyen farklı değildir.

Binâenaleyh Müslüman bir zâbit ma'iyyetine hakâreti mûcib olacak, izzet-i nefislerini cerîhadâr edecek tarzda mu'âmele etmek, vüs' ve tâkatlarının fevkinde teklîflerde bulunmak hak ve salâhiyetini gayr-ı hâizdir. Şurasını da ihtâr edelim ki adl ü insâf esâslarına müstenid olan bu mu'âmele-i müşfîkâneye liyâkat mes'lesi şerîat-ı İslâm nazârunda şu veya bu firkaya hâs olmayıp bütün müslümanlar bu gibi husûsâtta aynı hukûku hâizdirler. Asker olup olmamasının hiçbir te'sîri yoktur.

Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hayât-ı fâniyyeye vedâ' etmezden evvel ibrâz ettiği son hutbede şöyle buyuruyor idi: "[من كنت جلت من الناس 162] لِه ظهِيرَةً بِهذا ظهْرِي فليستَفِدْ مِنْهُ وَمَنْ كَنْتْ شَتَمْتَهُ عَرْضًا فَلِيَسْتَفِدْ مِنْهُ وَمَنْ أَخْذَتْ مِنْهُ مَا لَمْ يَفْهَمْ أَمَالِي فَلِيَأْخُذْ مِنْهُ وَلَا يَخْشَى الشُّحْنَاءَ مِنْ قَبْلِ فَانِه لَيْسَ مِنْ

⁴ Tevbe Sûresi, 9/39.

⁵ Enfâl Sûresi, 8/45.

162] (شأنى) = Ey nâs, kimin arkasına bir değnek vurdum ise işte arkam, gelsin hakkını alsın. Kimin hatırlını rencide ettimse o da bana aynıyla mukâabele etsin. Kimin bir malını aldımsa işte malım o da alsın. Benim kendine kin bağlamamdan korkmasın. Çünkü o, benim isim degildir." İşte Risâlet-meâb efendimiz bu gibi kelimât-ı zerrîn ile rüesâ ile âhâd arasında insâf ve intisâf kâidelerini esâslı bir sûrette vaz' ve takrîr buyurmuşlardır. Nitekim yine o Nebî-i güzîn "لَيْرَالْ امْتَبْ بِخَيْرٍ مَا وَرَقَ صَغِيرٌ هُمْ" (كبيرهم ورحهم كبارهم صغيرهم) = Ümmetimin küçüğü büyüğe hürmet, büyüğü küçüğüne merhamet ettikçe hâlleri günden güne iyi olur." Hadîs-i şerîfyle de bize büyüğün küçüğe rahm ve âtifet, küçüğün büyüğe tevkîr ve hürmet hissi beslemeleri saâdet-i ictimâiyyenin miftâhi, siyâset-i umûmiyye ve husûsiyyenin rûhu olduğunu ïzâh ve beyân buyurmuştur.

Şam ordusu serdarı Ebû Ubeyde emîru'l-mü'minîn Ömer bin el-Hattâb'a bir mektup yazarak âb u havası latîf olduğu için rahata meyl ederler korkusuyla askeri Antakya'da oturmamak fikrinde bulunduğu arz eylemişti. Cenâb-ı Halîfe'den şu yolda bir cevâb aldı: "Havası güzel olduğu için Antakya'da oturmamak fikrinde bulunduğu bildiriyorsunuz, pek iyi ammâ Cenâb-ı Hak ⁷ (يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوْمَنَ الطَّيِّبَاتِ وَأَعْمَلُوا صَالِحًا) fermanıyla a'mâl-i salihada bulunan erbâb-ı takvâya tayyibâtı harâm etmemiş olduğunu anlatıyor. Hayır, sana düşen vazife askere râhat ettirip yorgunluğunu alďırmak, bol bol yiyp içerek mukâtele uğrunda bî-tâb kalan vücûdlarına biraz iâde-i kuvvet ettirmeleri için müsâadekârâne hareket etmek idi."

İşte Müslüman askerinin mâhiyeti, onun menâkib-ı hamâset ve şehâmetini dillerde destân eden hasâis-i fâzila, mezâyâ-yı ber-güzîdesi bu merkezdedir...

SON NEFES

Avrupa hükümet ve milletlerinin Harb-i Umûmî'den mütevelli idfenâliklara çâre-sâz olabilecek vesâiti taharrî için başbaşa verdiklerini ve bizim de bu harbin hakkımızda en vahşî ve en behîmî bir sûrette tecellî eden avâkibinden mümkün olduğu kadar az bir zararla çika-bilmek için tahammülün fevkinde fedâkârlıklar ihtiyârına devâm etmekte bulunduğu böyle bir sırada uhde-mize düşen bir vazîfe vardır ki o da esbâb ve avâmil-i müte'addide arasından bu harbin en müessir olan sebebini bularak, ona göre mâhiyet-i hakikiyesine muttalî' olmak ve netâicinin ehemmiyet-i hakikiyesini ta'yîn etmektir.

⁷ Mü'minûn Sûresi, 23/51.

Bu nizâ'ın sebeb-i yegânesi ne idi? Bu suâle cevâb vermek için enine boyuna birçok uğraşıldı. Bu mevzu' üzerine birçok nutuklar verildi ki el-ân devâm etmekte olan bu nutuklar bizim nokta-i nazârimiza göre harbin ancak safahât ve menâzır-ı muhtelifesine âiddir.

Bazları harbin sebebini muayyen bir tâkim akvâm arasındaki rekâbet-i iktisâdiyyede görüyorlar. Bu rü'yette bir şemme-i hakikat olabilir. Lâkin kîsmendir, tâm değildir.

Diğer bir tâkimları da harbin âmilini milletlerin târihinde zaman, zaman görülen ve mücâvir akvâma hücum gâyesini hedef ittihâz eden harekâtın avdet ve tekkerrüründe buluyorlar. Bu gayr-ı kâbil-i i'tirâz bir hakikattir. Lâkin bu tarz-ı hâl mes'eleinin tamâmiyla halli değildir.

El-hâsil daha parlak düşünün bir üçüncü sınıf efkâr mes'eleyi tedkik ederken her şeyden evvel harbin mâlî menşe'lerini nazâr-ı dikkate alıyor. Maamâfih bu sûret-i hâl de mes'eleyi daha yakından ihâtaya medâr olmakla beraber, sathî ve gayr-ı kâfidir.

Vâki'a parlamenter hükümetler her memleketin dâhilî politika oyunları neticesinde bir tâkim sâhib-i nüfûz adamların elinde zelîl birer âlet hâline gelir ki ihtirâs ve menfaat hislerinin ifratıyla temeyyüz eden asr-ı hâzırda o müteneffizler muazzam mâlî ve sinâ'î müesseseler tarafından temsîl olunmaktadır.

Eğer insân yalnız bir makineden ibâret olaydı bu ïzâh kifayet edebilirdi. Lâkin insân bir makinenin çok fevkin dedir. Ve bizzât bu makinenin faâliyeti insân makinesini teşkil eden diğer bir unsur-ı esâsının vücûdunu ïzâh etmektedir ki o da rûhtur. Mâhiyetine tamâmiyla şüür lâhîk olmayan cevherdir.

Eşkâl-i ictimâiyye ve siyâsiyye hakikat-i hâlde bir zihniyetin netâicinden, bir fikrin ïzâhîndan başka bir şey değildir. İstihsâl husûsunda kaptalistlerin ta'kib ettilerleri usûle göre bu doğrudur. Kapitalizm başlıbasına bir şey değildir. Kaptalizm servetin mûrâdifi değildir. O, cem'iyet-i hâziranın efkâr-ı samîmiyyesinin tezâhürü olduğu kadar ezvâk-ı ferdiyyenin de vâsita-i husûlüdür. Bu, bir hâlet-i rûhiyyedir. Bu derebeylik devirlerindeki mümtâz sunûfa hâs olan zihniyetin şimdi bütün cem'iyâta taammüm etmiş yeni bir manzarasıdır ki inkılâblar ve bir asırdan fazla müddetten beri devâm eden şiddetli mücâdeleler hâlâ onu mahv ve istîsâle muvaffak olamamıştır.

Bugünün zenginleri ve fabrikatörler eski devirlerdeki tahakküm ve başkaları [163] yüzünden intifâ' ârzûlarını başka bir şekilde olarak görülmeye ve bu ihtirâs onların muharrik-i faâliyetleri oluyor.

Vesâit değişmiştir. Lâkin hedef aynı hedeftir. Şu kadar var ki daha cırkin, daha gayr-ı kâbil-i tahammül hâle

gelmiştir. Zîrâ bütün ihtirâ'ât-ı beşeriyyeyi sîrf kendi menfaati uğrunda istihdâm edip durmaktadır. Son rub' asirdaki vekâyi' ve hâdisât üzerinden zaman denilen tesviyekâr kuvvet geçidikçe ve bu hâdiseler kendi ehemmiyet ve kıymet-i hakîkiyyelerine göre sıralandıkça her günü siyâsî ve ictimâî vukûât ile bu âna kadar unutulmakta olan bir hakikat nazar-ı müşâhedeye bütün dehşetiyle tecelli etmektedir:

Tesâdüfun bir Sirb tarafından Avusturya veliahdinin katli ile meydâna getirdiği bu harb ki ihtimâl ba'zı akvâm arasındaki rekâbet-i iktisâdiyyenin hâd bir şekil alması onu biraz ta'cîl etmiştir. Hakikatte cem'iyet-i hâziranın zihniyetinden başka bir şey değildir. Bu zihniyet iktisâd âleminde kaptalizm unvâniyla yad olunuyor.

Fi'l-vâki' Avrupa'nın hâl-i hâzırı, günden güne artan umûmî bir hoşnutsuzluk, sınıflar arasındaki mücâdelenin mütemâdiyyen şiddetlenmesi, bütün efkâr-ı necîbenin mahkûm-i zeval olması, gâlib mağlûb bütün Avrupa an'anât ve müessesât-ı kadîmeye karşı hürmetsizlik bütün cihânda o kadar nâ-hoşnudî tevlîd etmektedir ki

İ'tilâf zümresinin muzafferiyetile te'mîn ettikleri iktisâdî, siyâsî, coğrafi bütün menâfia rağmen aslâ eskilmemektedir. Harb-i Umûmîyi meydâna getirdiği zannolunan bir tâkim ihtirâsatın maddî ve ma'nevî te'mîn edilmiş olması da aslâ bu da'vâyî halletmemiştir.

O hâlde harbin sebebi rekâbet-i iktisâdiyye, yâhûd mâliyye olmayıp bu mâlî ve iktisâdî rekâbeti şeklär-i hâzır ile tevlîd eden hâlet-i fikriyyedir. Harbin sebebi sınıflar arasındaki müsâvâtsızlık, yâhûd milletler beynindeki ihtilâf değildir. Belki, bu vekâyi'i karıştıran yanlış bir tâkim fikirlerdir. El-hâsil harbin sebebi dîne yâhûdecdâdîn mezhebine hürmetkârâne bir merbûtiyet değildir. Lâkin "millî" unvâniyla yâd olunmayan her şeye karşı müdhîs bir husûmettir.

Muhîtin efkâr ve zihniyetler üzerine ikâ' ettiği te'sîri nazar-ı dikkate alınca diyebiliriz ki kaptalist nâmî alan bu zihniyet Avrupa'ya Fransa inkılâbından beri hâkim olan eşkâl-i ictimâiyye ve müessesât-ı siyâsiyyenin te-kâmülinün müncer olduğu mantıkî ve meş'ûm netice-den başka bir şey değildir.

* * *

BASRA KÖRFEZİ'NDE İNGİLİZ ENTRİKALARI

Cihân-ı ma'mûr üzerinde İslâm ile meskûn hiçbir mintika, sâha hattâ en basît ve ibtidâî bir memleket yoktur ki İngiltere hükümeti yalnız son zamanlarda değil, bundan çok sene evvel oraya el uzatmış, orada türlü türlü ihtilâflar, adâvetler, nefretler vücûda getirerek bunların kâffesinden istifâde etmiş, hulâsa her türlü entrika şebekelerini gererek o mintikayı, o muhîti demirden pençesi içinde kiskıvrak kıvrandırmış olmasın.

İngiltere'nin bu yoldaki entrikalarını, Türkiye'yi, Mısır ve Irak'ı, Necd ve Hicaz'ı, Filistin ve Bâdiye'yi bu sütunlarımıza birer birer tedkik ve son siyâsî vaziyetlerini âzâh ederken yegân yegân teşrîh ve tahlîle çalışmış ve bütün İslâm âleminin en güclü ve en tahammül-sûz hasm-ı bî-emânı olan bu hükümetin hakikî emel ve gâyelerini efkâr-ı umûmiyyeye arz etmeyi bir vazife bilmiş idik.

Fi'l-hakika bu hükümette öyle bir hâlet-i rûhiyye vardır ki bütün ma'nâsiyla mütebârîz bir vaziyette bulunmaktadır. O da her olursa olsun memleket, iklim, mintika, şehir veyâhûd köy, ma'mûre veya bâdiye demeyerek rû-yi zemîn üzerinde ne varsa her noktayı işgâl etmek, her noktayı benimsemek hırsı...

İşte bu hırs, bu tama'dır ki İngiltere'yi bir ser-güzeşten bir ser-güzeşte, bir mâcerâdan diğer bir mâcerâya süreklemektedir. Bunun içindir ki yine İngiltere'nin ku-

mandan, mümessil, sefîr, konsolos, komiser ilh. nâmaları tahtında büyük, küçük birçok me'mûrları durmaz ve dinlenmez bir hâlde şarktan garba, şîmalden cenûba koşup durmaktadır.

Ne garîbdir ki bütün bu me'mûrlar evvelâ en tatlı bir sima ile arz-ı vücûd eder. Kendilerini insâniyet ve medeniyet-i mutlakanın yegâne mümessili, beşeriyyet-i muztaribenin bir tanecik halâskârı olarak irâe ederler. Gülmserler, sokulurlar, kendilerine ilıcak, sıcak bir yer ihmâzına çalışırlar, sıcak ellerini uzatırlar, sâde, samîmî görünen sînelerini açarlar, sırtırlar... gönülmak için her hîleye, hud'aya tevessûl ederler, hiçbir vâsitayı ihmâl etmezler. Fakat bir kere buna muvaffak [164] oldular mı ve halkın ma'nevîyetini avuçlarının içine aldılar mı, artık büsbütün başkalaşırlar. Ve bu o kadar ani, o kadar sür'atle olur ki karşınızda bir İngiliz değil, siyâsî bir mümessil değil, âdetâ bir tiyatro mümessili, bir aktör görürsünüz.

Lâkin bu İngiliz mümessilleri öyle fâciaların mümessilleridir ki onların oyun sahneleri milletlerin mukadderâti, milletlerin şeref ve haysiyeti, nihâyet milletlerin hürriyet ve istiklâlleri ve hâkimiyetleridir.

Bugünkü makâlemizde dahi hiç şüphesizdir ki İngiliz me'mûrları için yine ber-mu'tâd bir sahne-i fecâyi teşkil

eden iki İslâm mintikasından, mahdûd, dar iki sâhadan bahsederek İngilizlere mahsûs o hatar-nâk hâlet-i rûhiyyenin tezâhürlerini yine o iki bedbaht topraklarda irâe eyleyecek ve o ma'lûm kâide-i külliyyenin aslâ değişmediğini isbât eyleyeceğiz. Bu iki mintikadan biri "el-Bahreyn", diğeri "el-Kuveyt"tir.

"El-Bahreyn", Basra Körfezi'nde bir adadır ki elmas gibi hayatı menba'larıyla billûrîn akarsularıyla, münbit ve mahsûldâr toprağıyla, ilk havası ve temiz semâsiyla ma'rûftur. Kış ve yazı güzel bir ada ki her tarafında yeşil hurma ağaçları, bağlar ve bahçeler vardır. O kadar tabîî ve dil-rübâ ki o mintikada bir mislini bulmak güçtür. Bu adanın sîrf İslâmlardan müteşekkil olan bütün ahâlisine tabiat bir de ikinci feyzini vermiştir. Adanın her tarafında inci istîhrâc edilir. İnci ticâreti bu adanın en feyvâz bir menba'-ı servet ve saâdetidir. Hulâsa inciden bir ada...

Fakat bu adanın başına öyle bir belâ musallat olmuş ki bütün saâdet ve hayatı zîr u zeber ediyor. Bir müsîbet âriz olmuş ki bütün ismet ve nezâhetini pâyimâl edip gidiyor.

Bu belânın, bu müsîbetin ise İngilizlerden başka bir şey olmadığını derhâl keşfetenin güç olmadığını kâil bulunuyoruz.

Fi'l-hakika İngiltere'nin vakitile Irak'ta Dîvâniye'de bir konsolosu iken orada her türlü tahrikler ve kiyâmlar vücûda gelmesine sebebiyet veren bir me'mûru el-Bahreyn adasında "konsolos" nâmi tahtında bugün ifâyi vazife etmektedir. Fakat bu onun zâhirî künyesidir. Asıl hakiki ismi İslâm el-Bahreyn' nin hâkimi, âmiri, ve'l-hâsil en salâhiyetdâr bir şahsiyetidir.

Bu cûr'etkâr şâhsiyet muvâcehesinde yillardan beri el-Bahreyn hâkim-i şer'iisinin bir nûfûz ve bir sulta-ı hakîkiyesi kalmamıştır. Ma'lûmdur ki el-Bahreyn hâkim-i şer'i-i sâbıkı Şeyh Isa ibn Ali, elli üç sene mütemâdiyen el-Bahreyn'de icrâ-yı hâkimiyet eyledikten sonra yaşıının kâfi derecede ilerlemiş, kâfi derecede yorulmuş olması dolayısıyla kûşe-i inzivâyi ihtiyâr eylemiş ve yerine küçük oğlu Şeyh Abdullah ibn Isa'yı kendi ârzûsuyla nâib ta'yîn eylemiş idi.

Bu hâdice el-Bahreyn'deki İngiliz konsolosunu derhâl sinirlendirmiş idi. Zîrâ Abdullah bin Isa, birâderlerinin en küçüğü olmakla beraber cümlesiinde daha zekî, daha faâl ve daha ziyâde asrî bir mefkûreye nisbeten mâlik olduğu içindir ki pederi tarafından hâl-i hayatı nâibîlige intihâb olunmuş idi.

Abdullah derhâl işe sarıldı, dâhilî ba'zı ıslâhâta başladı ve memlekette hayatı medeniyyenin teessüsü için kullanılacak adımları henüz daha tesbîte, ta'yîne çalışırken şübhelerin karşısına en büyük bir hasım olarak İngiliz konsolosu dikildi.

İngiliz konosolosunun, İngiltere'nin o ma'hûd programı mûcebine böyle bir hareketi uyuşturması, uyuşturmağa çalışması gâyet tabîî idi. Derhâl eski hâkim Isa'nın en büyük oğlu veliahdi olan eş-Şeyh Hamd bin Isa'yı teşvik etti. Hamd'in etrâfında ba'zı idâreden gayr-ı memnûn olanları topladı, el-Bahreyn'in ba'zı şeyhlerini iknâ' etti ve derhâl Abdullah'ın aleyhinde bir cereyân husûle getirerek Abdullah'ı çar u nâ-çâr niyâbeti büyük birâderi Hamd'e terk etmeye müztar bırakı ve Abdullah çekildi.

İngiliz konsolosu merâmına nâil olmuştu. Zîrâ Abdullah'ın genç ve azimkâr şâhsiyetine mukâbil, Hamd'de hilâm ve mülâyemet, sükûn ve teslîmiyet evsâfi mevcûd bulunuyor ve bu evsâf İngiliz şebeke-i ihtilâlî için daha müsâid bir zemîn teşkîl ediyordu.

Takriben bir seneden beri el-Bahreyn'in zâhirî idâresi bu halîm ve mutâvaatkâr İngiliz adamına kalmıştı. Fakat bu müddet zarfında el-Bahreyn büsbütün elîm ve şâyân-ı merhamet bir vaziyete düşmüş bulunuyordu. Artık el-Bahreyn, konsolosun elinde en basît bir oyuncaktan ibâret kalmış, el-Bahreyn ahâlî-i İslâmiyyesi bütün mukadderatiyla İngilizlerin esîr-i hirs ve udvânları olmuş idi.

Kahire'de münteşir el-Ahbârgazetesinin el-Bahreyn-de bulunan muhâbir-i mahsûsu 12 Kânûnievvâl 1921 târîhinde mezkûr gazeteye yazdıg bir mektupta el-Bahreyn ahvâl-i dâhiliyesinin bütün zavallılığını ne acıklı bir lisân ile anlatıyor ve bizi ne kadar tenvîr ediyordu.

Fi'l-hakika bu muhâbir diyordu ki:

"el-Bahry'nin bugünkü kadar elîm bir buhrân devresi geçirdiği vâki' olmamıştı. Bu devrenin hatar-nâk âkibetlerinden çok korkulur..."

[165] Bu mukaddimeden sonra muhâbir bize uzun uzadıya İngiliz konsolosunun idâreye ne sûretle müdâhalelerde bulunduğundan ve adayı ne sûretle kıvrandırdığından bahsetmektedir.

Konsolos, hükümet tarafından el-Bahreyn mektebine terbiye-i bedenîye muallimi olarak ta'yîn ettiği bir Iraklı zâbiti derhâl memleket hâricine tard ve ihrâc eylediği gibi oranın belediye meclisinde şikâyette bulunan ba'zı ulemâ ve eşrâfini nefy ve teb'îd ile tehdîd eylemiştir.

Bundan mâ'adâ konsolos eski nâib Abdullah bin Isa ile alâkadâr ve tarafdar olmak töhmetiyle bir zâti yine memleket hâricine çıkarmış ve eşrâf ve ulemânın bütün mürâcaatlarını dürüştâne reddetmiştir.

Bu izâhâttan da anlaşılıyor ki el-Bahreyn'de İngiliz konsolosu her şey olmuştur. Fakat bir kere de el-Bahreynli muhâbirin bu satırlarını okumak cidden câlib-i dikkat ve ibrettir:

"el-Bahreyn'deki Arab hükûmeti ve diğer Arab memleketleri evvelce İngiliz hükûmetiyle ba'zı muâhedât ve husûsî ittifâklar akd etmek sûretiyle İngiltere'ye merbût olmuştur. Uzun bir zaman mürûr ettiği hâlde Arab hükûmetleri bu ittifâklara sâdik kalarak, ta'ahhûd ettikleri vechile kendilerine vâki' olan tesâmûh ve irşâdâta dâimâ havâle-i sem'i i'tibâr eylemiştir. Ancak el-Bahreyn'in hâl-i hâzirdaki konsolosu, hükûmetin kendi şahsından ibâret olduğunu i'lân etmekte ve kendisinden başka emir ve nehy sâhibi bulunmadığını beyân etmektedir. Bu i'tibârla konsolosun icrââtından şikâyet etmek hakkını artık el-Bahreyn sekenesi hâiz bulunmuyor. Be-heme-hâl bütün halk bu konsolosun muvâcehesinde bütün iradelerine mutâvaat etmekten başka yapacak bir şeyleri kalmıyor. Hiç zannetmeyiz ki İngiltere hükûmeti bu vaziyete tarafdar olsun. Husûsiyle Arabların evvelden beri mevcûd râbitaları i'tibâriyla İngiltere'nin bu vaziyeti idâme etmeyeceğini tahmîn eyliyoruz.

Konsolos cenâbları Dîvâniye'de olduğu gibi el-Bahreyn'de dahi bir kiyâmin husûlüne sebebiyet verecektir. Artık şimdiye kadar ta'kîb ettiği cebir ve şiddet politikasına nihâyet vermelidir.

"Konsolos, işittiğimize ve öğrendiğimize bakılırsa memlekette İslâhât yapmaktan başka bir şey düşünmüyormuş. Biz kendisine kemâl-i ihtirâmla sorarız ki şimdiye kadar tatbîkine başladığı İslâhât nedir ve şimdiye kadar hükûmetin İslâhâttâ bulunmasına ne sûretle yardım eylemiştir. Evvelce el-Bahreyn'de tamâmiyla emniyet ve âsâyiş mevcûd iken hiç lüzumu olmayan polis teşkil etmek mi İslâhâttır. Yoksa bugünkü günde menâfi-i şahsiyyenin tervîci için birer tezgâh olan mehâkimin teşkili mi İslâhât oluyor? Yoksa muallimini kolundan attığı mektepler mi İslâhâta bir nûmûne oluyor?"

Zavallı el-Bahreynli bu feryâdını yükseltirken zannediyor ki bu konsolos böyledir de İngiltere hükûmeti âdil ve re'fet-kârdır. Bilse ki bu konsolos o muayyen prensibin bir timsâlinden başka bir şey değildir. Bilmem o zaman ne yolda idâre-i kelâm edecktir!

Fakat el-Bahreyn ahâlisi konsolosun bu cebir ve şiddetlerine, bu tahakkümlerine artık tahammül edemeye-rek nihâyet konsolosun el-Bahreyn'e hediye ettiği nâib Hamd'i çekтирerek yerine eski nâib Abdullah bin Isa'yı getirmiştir.

17 Mayıs 922 târîhli *el-Ahbâr* gazetesi, bu tebeddül-den bahsederken el-Bahreyn'de Abdullah bin Isa gibi genç ve güzide bir reîs-i hükûmetin eliyle memleketin terakkisi yolunda faâliyetler izhârını temennî ediyor.

Biz de bütün İslâmlar da bu İslâm ülkesi için umrân ve tekâmul temenniyâtını tekrâr ederken bütün bu gâyelerin zîr u zeber olmasına en büyük sâik olan o di-

kenli ve ısırghanlı İngiliz parmaklarının kesilmesi için de duâ etmekten kendimizi alamayacağız.

*
* *

El-Bahreyn Adası'nda İngiltere'nin çevirdiği bu firldakların bir eşi daha Basra Körfezi'nin garb cihetlerinde bulunan el-Kuveyt kasabasında bütün şiddetile hükümfermâ oluyor.

El-Kuveyt öyle feyyâz bir müstakbele mâlikdir ki bütün Cezîretü'l-Arab'ın kîsm-i şarkisinin bütün Necd'in bir mahrec-i bahrîsi, ta'bîr-i diğerle bu menâtîkin tenef-füs mintikasıdır. İzmir, Anadolu için ne ise el-Kuveyt de Cezîretü'l-Arab'ın aksâm-i şarkiyyesi için öyledir.

Ne kadar şâyân-ı teessürdür ki İslâmların bu pek zengin bir âtîye mâlik olan bir limanı da İngiltere'nin avuçları içinde sıkıldıkça sıkılıyor ve inim inim inliyor...

El-Kuveyt'de İngiltere'nin Kolonel Cox isminden bir konsolosu vardır ki el-Bahreyn'deki konsolosun cild-i sâñisi, hattâ cild-i evveli ve akıl hocasıdır da.

Cox, Cezîretü'l-Arab'ın ekser menâtîkînda gezmiş, dolaşmış uzun zamanlardan beri her türlü tedkîkât ve tetebbu'âtta bulunarak hadârîlerin ve bedevîlerin bütün hâlet-i rûhiyyelerine vâkif olmuş zekî, cûr'etkâr ve haşin bir İngiliz me'mûru olmak i'tibâriyla bu diyâr için âdetâ bir âfettir. Bu âfetin muvâcehesinde bi't-tabi' el-Kuveyt'in hâkimiyeti bulunan genç [166] ve henüz tecrübesiz, bi't-tabi' entrikaların girift yollarını gayr-ı müdrik ale'l-âde bir eş-Şeyh Ahmed'in şübheleri hiçbir kıymet ve kuvveti olamazdı. Şeyh Ahmed'in bütün işi, gücü, gûlmek, eğlenmek, vakit geçirmek... Buna mukâbil Kolonel Cox'un da vazîfesi tahakküm etmek, fermân-fermâ olmak ... ilh.

Eş-Şeyh Ahmed, Kolonel Cox'un elinde bâzîçeden de daha ufak bir şey. El-Kuveyt'teki meşâyihten birinden ya ahâlîden birinden şikâyet etmek isteyen Ahmed, merci'-i şikâyet olmak üzere Kolonel cenâblarını bulur.

Ne elîm bir cilve-i kaderdir ki Kolonel Cox ise her fîrsattan istifâde ederek âtîdeki mütâlaalarını ulu orta fîrlatacak kadar yüzsüzlük göstermiştir:

"Haşmetlü Büyük Britanya hükûmetinin kat'iyen ihtirâsât ve metâmi'-i siyâsiyyesi yoktur. Basra Körfezi'nde hiçbir gâye takib etmiyor. Biz Arab memleketlerinin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale etmek istemiyoruz. Fakat gördüğümüz garîb garîb icrâât, anarşı güvâ bizi çağrıyor ve geliniz, geliniz memleketlerimizi alınız diyor. Biz ise yine hayır, hayır memleketleriniz sizindir cevâbını veriyoruz..."

Kolonel Cox'un bu sözlerini duyan, İngiliz mekrü desîsesine vâkif değilse, bu âlî-cenâb şâhsiyetin, bu

asıl hüviyetin önünde hürmetle eğilmek ârzûsunu izhâr edecekinde şüphe yoktur! Fakat Kolonel'in bahsettiği anarşinin, tezebzübün doğrudan doğruya İngiltere'nin o haşîn parmaklarıyla tahrîk edildiğini bildikten sonra derhâl evvelce beyân ettiğimiz gibi o hâîn parmakları, cihân-ı ma'mûr üzerinde İslâmların harîm-i cânına uzanmış olan o ısırgranlı ve dikenli parmakları büküp, kırmaktan başka bir şey yapmayacağına tamâmiyla emîn ve mutmain bulunuyoruz.

UHUVVET-İ İslâmiyye TEZÂHÜRÂTİ

İran Sefiri Mümtâzü'd-Devle hazretlerinin i'timâdnâmelerini takdîm münâsebetiyle teâtî olunan samîmî ve kardeşçe nutuklar:

Sefîr hazretlerinin nutukları:

"Paşa hazretleri, İran devlet ve milletinin ihtisâsât-ı samîmiyesini fevkâlâde sürûr ve şevk ile Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Riyâset-i Celîlesi'ne böyle bir mevkide arz u iblâga muvaffakiyetimden dolayı son derecede mübâhîym.

Vâki'â 'mü'minler birbirinin kardeşinden başka bir şey değildir' meâlindeki ⁸ (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) âyet-i celîlesi mûcебince müslümanlar arasındaki revâbit-ı ma'nevîyye ve uhuvvet her türlü beyândan müstağnî olacak bir de-recede ayân ise de mevâhib-i celîle-i ilâhiyyeden olan bu mukaddes râbitanın te'yîd-i tahatturu ve aradaki münâsebât-ı vahdet ve muhâlasatın tezyîd ve teşyîdi maksâdiyla İran Devlet-i Aliyyesi zîmâmdârânı tarafından me'mûr edilerek hâmil olduğum mûrâseleyi ihtirâmât-ı mahsûsa ile arz u takdîm eder ve İran Devlet-i Aliyyesi'nin Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hakkındaki niyyât-ı hase-ne ve temenniyât-ı hâlisânesini arz ile kesb-i şeref eylerim. Sâlifü'z-zikr mûrâselede manzûr buyurulacağı cihetle dostunuz bulunan devlet-i metbûamın vechesi dâimâ câmi'a-i İslâmiyyenin izhâr etmekde olduğu revâbit ve münâsebâtı tezyîde ve hukûk-ı hem-civârîyi te'yîde ma'tûftur. Gerek bu me'mûriyetle memleketicimden hareket etmekte olduğum sırada İran milleti tarafından Türk milleti hakkında izhâr edilen hissiyât-ı mahsûsan, gerek Türkiye toprağına muvâsalatımdan sonra bütün güzergâhında meşhûdum olan fevkâlâde tezâhürât-ı muhabbetten yakinen anladım ki bu me'mûriyet hâlen ve istikbâlen âlem-i İslâmiyyet hakkında pek büyük te'sîrât husûle getirecek ve Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin

müsâedât-ı aliyyesi sâyesinde devlet-i metbûamın âmâline muvâfîk bir tarzda deruhde etmiş olduğum vazîfede her sûretle muvaffak olacağım. Şu mevki'de umûm Türkiye halkın saâdeti hakkında İran milletinin ed'iye-i kalbiyye temenniyât-ı samîmiyesini Hudâvend-i Müteâl'in bârgâh-ı icâbetine arz eylerim ve ümid ederim ki Cenab-ı Hakk'ın inâyeti ve Nebî-i muazzamın tevecühât-ı kudsiyyesi berekâtıyla bütün âmâl-ı hayriyyenize tamâmiyla muvaffak olur ve mücâhedât-ı vatanperverâne ve hamîyyet-mendâneniz âlem-i İslâm'ın târîhine şeref-bahş olur."

* * *

Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin cevâbları:

"Sefîr hazretleri, İran Devleti'nin ve İran halkın ihtisâsât-ı samîciyesini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne ve Türkiye halkına iblâg etmek ve mevâhib-i ilâhiyyeden olan uhuvvet-i İslâmiyye esâs-ı kavîminin te'yîd-i tahatturu ile dindaş ve hem-civâr devlet ve milletlerimiz arasındaki vahdet ve muhâlasatı tezyîd ve teşyîd eylemek maksâdiyla İran Devlet-i Aliyyesi tarafından zât-ı âlileri gibi kifâyet ve liyâkatı müsellem olan bir zâtın Türkiye Devleti nezdine fevakâlâde sefîr olarak gönderilmiş olması Türkiye halkın hakîki ve yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'nin mucib-i mahzûziyyet-i azîmesi olmuştur.

Zât-ı âlînize Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin reîsi sıfatıyla beyân-ı hoş-âmedî eylerim. Dest-i vâlâlarından kemâl-i sürûr ile ahz eylediğim işbu mûrâsele muhteviyâtının Devlet-i İraniyye ile Türkiye Devleti beynindeki revâbit ve münâsebâtı tezyîde ve hukûk-ı hem-civârîmizi teşyîde ma'tûf oluşu ise zâten aynı hissiyât ile mütehas-sis olup aynı âmâlî perverde eden Türkiye [167] Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin ayrıca meserretini intâc etmiştir. İran millet-i necîbesinin Türkiye halkı hakkında izhâr ettiği hissiyât-ı mahsûsaya mukâbil milletimizin teşekkürâtının dindaşımız İranlılara iblâg edilmesini de bi'l-hâssa ricâ ederim. Memleketimize ayak bastığınız andan beri halkımız tarafından temsîl buyurduğunuz İran milletine karşı gösterilen tezâhürât-ı dostâne ve uhuvvet-kârânenin ber-devâm olacagina ve iki Müslüman devletin tezyîd ve teşyîd-i muhâlasat ve vahdetine müteveccih vezâîf-i sefîrânenizin ifâsında Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından her türlü muâvenet ve teshîlâtibrâzına müsâraat olunacagina kat'iyyen kanâat buyurabilirsiniz. Sefîr hazretleri! Hemen Cenâb-ı Hak hem-hâl ve hem-derd olan bi'l-cümle akvâm-ı İslâmiyyeyi habl-i metîn-i uhuvvete bi-hakkın i'tisâma nâîl-i fevz ü necât ve mazhar-ı refâh u saâdet eyleyesin!"

* * *

⁸ Hucurât Sûresi, 49/10.

Sefîr Hazretlerinin Şer'iyye Vekili Hazretleriyle Samîmî Musâhabeleri

Ankaramıza yeni teşrif eden İran sefîr-i kebîri Mümtâzü'd-Devle hazretleri, resmî, gayr-ı resmî daha ilk mülâkâtlarında her tarafta pek güzel te'sîrlər bıraktı. Görüştüğü zevâtın samîmî muhabbet ve hürmetlerini celbe muvaffak oldu. Müşârun-ileyhin böyle kalbleri teshîr etmesinin asıl sırrı hiç şübhесiz samîmiyeti ve hakîki sûrette vahdet ve uhuvvet-i İslâmiyye duygularıyla mütehassis olmasıdır. Nice zamanlardan beri İslâm'ın başına çöken ve günden güne şiddet ve tazyîkini artıran felâketler, Mümtâzü'd-Devle hazretlerinin de rûhunda pek elîm te'sîrlər husûle getirmiş olduğu anlaşılıyor. Uzun zamanların acı tecrübeyle yoğrulan Mümtâzü'd-Devle hazretleri artık İslâm arasındaki bütün ayrılıkların kalkmasını, bi'l-umûm Müslüman milletlerin el ele vererek bütün İslâm diyarındaki esâret zincirlerinin kırılmasını mübrem görüyor ve her İslâm mütefekkirinin bu husûsta mücâheden geri durmamasını tavsiye ediyorlar. Müşârun-ileyhi eski diploması me'mûrlarından telakkî etmemelidir. Mümtâzü'd-Devlet hazretleri –Afgan Sefiri Sultan Ahmed Han hazretleri gibi- bilâ-tefrîk bütün Müslüman milletlerinin halâs ve saâdetini isteyen samîmî bir Müslüman kardeşimiz, büyük bir İslâm mütefekkiridirler. İran Devlet-i Aliyesi müşârun-ileyh gibi ciddî ve hakîm bir zât-ı muhteremi Anadolu'ya göndermekle pek büyük isâbet etmişler, İslâm'ın vahdet ve teâlîsi yolunda pek hayırlı bir adım atmışlardır.

Fî'l-hakîka İslâm devletlerinin yek-diğerine göndererekleri sefîrlerin kalblerinde her şeyden evvel Müslümanlık aşkı, vahdet ve uhuvvet-i İslâmiyye duyguları ciddî sûrette yerleşmiş olmalıdır ki akvâm-ı İslâmiyye arasında husûlunu temennî ettiğimiz hakîki tesânûd ve uhuvvet teessüs edebilsin. Yoksa bu hislerle mütehassis olmayan, Avrupalı diploması me'mûrları gibi düşünen ve hareket eden bir İslâm sefîrinin hayırdan ziyâde zararı olacağına şüphe yoktur. Abbas Halim Paşa hazretlerinin bir mektuplarında buyurdukları vechile "İslâm akvâmî arasındaki siyâset, diploması demek olmayıp, sâdece uhuvvetten ibârettir." İşte bütün İslâm sefîrleri için yegâne düstûr, yegâne şîâr bu olmak icâb eder. Biz Mümtazü'd-Devlet hazretlerini bu şîâr ile mütehallî gördüğümüz içindir ki teşriflerini İslâm'ın bîrlîği ve yükseltmesi için bir fâl-i hayr addediyoruz.

Müşârun-ileyhin iâde-i ziyaretleri sırasında Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi hazretlerine söyledikleri sözler müşârun-ileyhin nasıl büyük bir Müslüman olduğunu ve bize karşı nasıl samîmî hislerle mütehassis bu-

lunduğunu gösterdiği için bazı fikralarını bütün Müslüman kardeşlerimize nakl etmeyi bir vazîfe addediyoruz. Müşârun-ileyhin teşrifleri zamanında tesâdüfen biz de Şer'iyye Vekili hazretlerinin yanlarında bulunuyorduk. Mümtâzü'd-Devle hazretleri Şer'iyye Vekili ile müsâfaha ettiği zaman biz iki büyük İslâm devletinin milyonlarca efrâdının hep el ele verdiğiğini görüyor, bu muazzam hâdisenin istikbâlde husûle getireceği mes'ûd günleri seyrediyorduk.

Âsâr-ı nefiseye pek meraklı olan ve İran edebiyâtiyla bir hayli zamanlar iştigâl etmiş bulunan Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi hazretleri şark hükemâsından ve eserlerinden söyle başlıdilar. Şarkın hakîm-i şehîri olan Sa'dîler, Celaleddin-i Rûmîler, Hâfızlar ve bunların meslek-i hakîmâne ve ârifâneleriyle nefîs yazılar hakkında vâkîfâne beyân-ı mütâlââtta bulundukça sefîr hazretleri kemâl-i hürmetle dinliyor ve izhâr-ı memnûniyyet buyuruyorlardı. Şer'iyye Vekili hazretleri en büyük hattâtların kalemiyle yazılmış Kur'ân-ı Kerîmlerden bi'l-hâs-sa hatt-ı nesîhin mücidi Yâkût el-Müsta'sîmî'nin hatt-ı desti ile yazılmış Kur'ân'dan bahsettiği sırada sefîr hazretleri birden bire mecrâ-yı kelâmi başka vâdiye naklederek dediler ki:

– İşte bugün bütün Müslümanlara düşen en birinci vazîfe el birliğiyle Kur'ân'ı muhâfaza etmektir. Cenab-ı Hak, Kur'ân'ın hâfızı bizzât kendisi olduğunu söylüyor. Hiç şüphe yok ki onun muhtevî olduğu hakâyık-ı âliyye ve ebediyîe her zaman bâkîdir. Ancak bize düşen vazîfe onun etrafında toplanmaktadır. Düşman birdir. Biz Müslüman milletleri düşman-ı müstereke karşı ancak el ele vermek sûretiyedir ki kendimizi muhâfaza edebiliyoruz. Bu husûsta bütün Müslüman milletler yek-diğerine müzâheretle mükelleftir. Zîrâ bu İslâm'ın en büyük vezâifindendir.

Vâki'â bugün taraf taraf Müslüman milletleri hâl-i cihâdda bulunuyor, [168] kendi hürriyet ve istiklâllerini istihsâl için çalışıyorlar. Fakat Türkiye, İran, Afganistan... Bu üç devlet lehü'l-hamîd hür ve müstakîldir. Buların birleşerek Müslümanlık için çalışmaları lâzımdır, farzdır. Düşmanla mücâhede nasıl farz ise, bîrlik husûlü için mücâhede öylece hepimize bi'l-hâssa ulemâya, mürşidlere müterettib bir farîza-i mühimmedir.

Efendi hazretleri! Sizin sözleriniz, sizin beyânnâme-leriniz her yerde pek büyük te'sîrlər husûle getirir. Zîrâ siz yalnız buranın Şer'iyye Vekili değil, İran'da da, Afganistan'da da, Hindistan'da da, el-hâsil bütün İslâm diyârında da Şer'iyye Vekilisiniz. Burada nasıl hükmünüz varsa her taraftaki Müslümanlar indinde de öylesiniz. Binâenaleyh Müslümanların bîrlîği için sizin pîşvâ olmanızın azîm te'sîri vardır.

Düşmanların İslâm hakkındaki hareketleri, niyetleri çok fenâdir. Fakat onların bu kötü niyetleri, bu kötü hareketleri İslâm için hayatı olacaktır. ⁹ ﴿إِنَّكُمْ هُوَ شَيْءٌ﴾ (İnşâallâh biz bu düstür-i Kur'ân'ın tecellisini göreceğiz. Onlar şiddet ve tazyîklerini arttırdıkça müslümanlar uyanacak ve yek-diğerine sîmsîki yapışacaktır.)

– Buna şüphe yok. Sefîr hazretleri! Düşmanların bize karşı bu kadar saldırmalarının sebebi müslümanlar olmaklığımızdan başka nedir? Elbette İslâm âlemi bunu görüyor ve anlıyor. Biz Türkiye müslümanları asırlardan beridir Ehl-i Salîb istîlâsına karşı göğsümüzü germiş, Müslümanlığı müdâfaa edip duruyoruz. Düşmanlar en şiddetli hareketlerini bize karşı tevcîh ediyorlar. Mütâreke muâhedesinin mürekkebi kuramadan ahîdlerini nakz ettiler. Elimizi ayağımızı baltaladıktan sonra üzerimize bir Ehl-i Salîb sürüsü saldırdılar. Düşman her girdiği yerde yapmadık zulüm ve vahşet bırakmadı. Sefîr hazretleri, bugün Asya kapılarında müslümanlara karşı îkâ' edilen ve edilmekte olan mezâlim ve şenâât yalnız müslümanların değil, kalbinde biraz hiss-i insânî olan her ferdin yüreklerini dağdâr etmektedir. Bize niçin bu kadar saldıryorlar? Çünkü biz müslümanız. Çünkü biz Müslümanlığı temsîl ve müdâfaa eden mücâhid bir devlet, fedâkâr bir milletiz. Evet, öyleyiz. Ve Allah'ın inâyetyile ile'l-ebed öyle kalacağız. Sefîr hazretleri, emin olunuz bu milletten tek ferd kalsa yine esâret halkasına boynunu uzatmayacak, tek bir köy kalsa da yine orada hürriyet ve istiklâl sancağını dalgalandıracaktır. Sefîr hazretleri, görüyorsunuz, bütün bu yoksunluklara, bî-pâyân müşkillere rağmen, biz vazife-i İslâmiyyemizi nasıl ifâ ediyoruz. Temennî ederiz ki yeryüzünde mevcûd bütün müslüman milletler bizim muazzam ve mukaddes mücâhedemizle yakından alâkadâr olsunlar ve Kur'ân'ın kendilerine emrettiği vazifeyi ifâdan geri durmasınlar..

Şer'iye Vekili'nin bu heyecânlı sözlerinden sefîr hazretleri pek müteessir olmuşlardı. Derin bir göğüs geçirerek dediler ki:

– Efendi hazretleri! Emin olabilirsiniz ki bütün dünyâ müslümanları bu muazzam ve mukaddes mücâhede ile alâkadârdır. Ve ellerinden gelen her şeyi yapmaya âmâdedir. Size küçük bir misâl arz edeyim. Buraya gelirken Tebriz'de büyük bir zât ile görüştüm. Öyle bir zât

ki hâl-i inzivâya çekilmiş, hiç kimse ile görüşmüyordu. Bir istiftâ maksadıyla nasilsa bu zât-ı muhteremle görüşmeye muvaffak oldum. Maksadımı anladı. Ben de gizledim. "Türkiye'ye sefîr olarak gidiyorum, dedim, orada yapacağım hizmet husûsunda sizden biraz nasîhat isteyrim" Efendi hazretleri, o mübârek zât bana ne nasîhatte bulundu bilir misiniz? Dediler ki:

– Oğlum, şimdi siz gaziler memleketine gidiyorsunuz. Öyle bir memleket ki eli silâh tutan umûm erkekleri cihâd meydânlarında düşmanla çarşıyor. Kadınları da gerilerde kağnilarla cephaneye taşıyor. Şayed yolda giderken ya tekerleği kirilmiş yâhûd çamura batmış bir kağnı görürsen atından, yâhûd arabandan inip bizzât elinle o kağnıyı tamir edip, yâhûd çamurdan çıkarıp yoluna devâm ettirmelisin. İşte Türklerle karşı bugün sizin ve bütün müslümanların yapacağı hizmet budur. Herkes bizzât eliyle bu mukaddes mücâhedeye iştirâk etmelidir. Ve bugün dünyâda bundan büyük şeref yoktur"

Artık hepimiz o derece müteessir olmuşuk ki gözyâşlarımıza zor zabt ediyorduk. Bu teessür ve samîmiyetle sefîr hazretleri vedâ' ederek ayrıldığı zaman rûhlarımız İran ufklarında ve bütün İslâm diyârında dolaşıyordu.

Seyyid Taha Hazretlerinin Mucâhedâtı

Sarıkamış'ta münteşir *Varlık* gazetesi yazıyor:

Seyyid Taha hazretlerinin Nastûrîlerin İslâmlara revâ görmekte oldukları mezâlimin önüne geçilmesi için tedâfüî tertîbât almakta olduğu memnûniyetle haber alınmıştır. Ahîren İngilizlerin silâhlandırdıkları Nastûrîler Zaho havâlisindeki Kurd İslâm kardeşlerimize İngiliz zâbitlerinin kumandasıyla hücum etmişler ve bî-çâre İslâmları katliâm ederek yedi asırlık köylerinden, yurdalarından çıkarmışlardır.

Bu nâ-merdâne tecâvüzlerden canını kurtarmaya muvaffak olup İran'a geçerek Seyyid Taha hazretlerine ilticâ edenlerin müşârun-ileyh tarafından hüsn-i kabûle mazhar oldukları ve bu katliâmların tekrâr etmemesi için de her türlü fedâkârlığa ahd ü peymân eyledikleri İran'dan haber verilmektedir.

⁹ Bakara Sûresi, 2/216.

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

13 Temmuz 1922

18 Zilkâ'de 1340

Perşembe

13 Temmuz 1338

Cild: 20 - Aded: 509

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

Bütün Müslüman Milletlere Beyânnâme

Âlem-i İslâm'ın merci'-i dinîsi olan Umûr-ı Şer'iyye Vekâlet-i Celîlesi
yeryüzünde mevcûd bütün Müslüman milletleri Rusya'da Volga ve İdil havzalarında
açlık âfetine ma'rûz kalan on iki milyon müslümanın imdâdına koşmaya da'vet ediyor.

Irşâd Mes'elesi

Irşâd propaganda demek değildir – Mûrşid şâyân-ı i'timâd olmalıdır – Halkın en hassâs noktası dindir –
Müslümanca idâreden başka çare yoktur – Mücâhede-i milliyenin en samîmî tarafdarı hocalardır –
Hayâlî nazariyelerle köylü idâre olunmaz – Müslümanca yazılar lâzım – Köylü ile temâs masa başında olmaz –
Köylüye okutmanın yolu.

Afganistan'da Hareket-i İlmiyye

Afganistan'da müterakkî medreseler ve mektepler küşâdi –
Emîr hazretlerinin ilim ve irfâna verdikleri ehemmiyet, şe'aîr-i dîniyyeye gösterdikleri itinâ –
Emîre karşı halkın samîmî muhabbeti – Avrupa'ya talebe i'zâmi – Afganistan'da matbûât –
Afgan hükümetinin umde-i esâsiyyesi – Şerîfat-i İslâmiyye esâsâtını muhâfaza –
– Terbiye-i İslâmiyyeye verilen ehemmiyet-i azîme.

İngiltere'nin Hind Siyâseti

İngiltere Hindlileri nasıl aldattı – Hindistan isyâni ne sûretle başladi – Hind hareketinin avâmil-i esâsiyyesi –
İngiltere'nin cebir ve şiddet politikası – Ingiltere'nin Anadolu siyâseti bütün İslâm âlemini ayaklandırmaktadır.

Iraklıların Mukâvemeti ve İngiltere

Irak'ta İngiliz entrikalarının aksülameli – Irak hakkında İngiliz projesi –
Bu projenin tatbîkine başlanmasından mütevellid netâyic-i siyâsiyye – İngiltere'nin muvaffakiyetsizliği –
Irak'ta yeni hareket-i millîyye – Faysal'ın mevkiiinin müşkilleşmesi –
İngiltere'nin bütün tedbirleri akâmete uğramakta ve aksi te'sîrlər husûle getirmektedir.

Mekteblerde Terbiye-i Ma'nevîyyenin Ehemmiyeti

[170]

BEYÂNNÂME**Yeryüzünde Mevcûd
Bütün Müslüman Milletlere**

Rusya müslümanları Nezâret-i Dîniyye Reisi Kâdi Rizâuddin bin Fahreddin ve Nezâret-i Dîniyye nezdinde Açılar Yardım Komisyonu Reisi Kâdi Kesâfeddin Tercüman imzâlarıyla Rusya'dan aldığımız bir mektupta Rusya'da Volga ve İdil havzalarında on iki milyon Müslüman kardeşimizin bugün âfetlerin en müdhişi olan açlık yüzünden büyük bir tehlike karşısında bulundukları haber veriliyor ve deniliyor ki:

"Yedi sene devâm eden müdhiş hâdiseler neticesinde Rusya ahâlîsi son bir fakr u sefâlet derekesine düştü 1921 senesi baharında bu sefâlet içinde bin türlü âlam ve meşakkatlerle çarışan halkın başına misli târîh-i âlemde görülmemiş bir âfet, nazîrî destanlarda iştilmemiş bir açlık kâbûsu çöktü. Ahvâla hakkıyla âşinâ olmayanlar açlık belâsının bütün elvâh-ı fecâyiini hakkıyla tasavvur edemezler. Yağmursuzluk yüzünden hâsil olan müdhiş kuraklık ekinleri tamâmen kurutmuştur. Kuraklık neticesinde yerlerde bitecek ne varsa tamâmiyla helâk olmuş, hayvanât-ı ehliyye çoktan ekl olunmuştur. Nebâtât ile hayvanâtın her nev'i ni yiyip bitirmiş olan halk yalnız ağaçların kabuğunu, çöllerin yabanî otlarını yemekle iktifâ edemeyip bir nevi' mugaddî bulunan toprağı bile yiyip bitirmektedirler. Açlık en müdhiş ve en ağır darbesini Volga-İdil havzalarıyla Ural Dağları eteklerine indirmiştir. Bu yerlerin eski zamanlardan beri Türk kabileleri Müslüman akvâminin oturağıdır. Hâl-i hâzırda Tatar, Başkurd ve Kırgız Türk Müslüman akvâmindan on iki milyon nüfusun açlık yüzünden ma'rûz-ı helâk olduğu tahmîn edilmektedir. Böyle ki Volga havzalarıyla Ural boyalarında yaşayan müslümanlar, Rusya açlarının en sefîllerini teşkil ediyorlar. Hakikaten bu yerlerdeki İslâmların geçirmekte oldukları fecî'alar Rusya açlığının en korkunç elvâhını teşkil ediyor. "Mü'minler kardeşir" mefhûm-ı mukaddesince bütün âlemin lâ-kayd kalamadığı bu azîm musibette en ziyâde sefil bulunan müslümanlara karşı âlem-i İslâm'ın dahi nazar-ı dikkat ve samîmiyyetini celb etmek maksadiyla yardım teşkilâtına mübâşeret eden Rusya Müslüman Nezâret-i Dîniyyesi kendi nûmâyendelerini Müslüman memleketlerine göndererek dîndaşlarına mûrâcaatla muâvenetlerini istiyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Şer'iyye Vekâleti bütün âlem-i İslâm'ın dinî mercî'î olduğunu nazar-ı i'tibâra alarak Rusya Müslüman Nezâret-i Dîniyyesi teşkil eylediği yardım hey'etine edeceğiniz müsâedâta çok ümidi bağılmaktadır."

Rusya'da Volga ve İdil havzalarıyla Ural Dağları eteklerinde on iki milyon Müslüman kardeşimizin ma'rûz kaldıkları ahvâl-i fecî'ayı tasvîr eden bu mektup bizi pek ziyâde müteessir etmiş ve derhâl o bî-çâre kardeşlerimizin imdadına şîtâbân olmaya sevk etmiştir. Asırlardan beri Müslümanlığı müdâfaa için cihâd meydânlarında kan dökerek refâhtan mahrûm kalan biz Türkiye müslümanları son senelerde en muazzam mücâhedelere girişerek yine o uğurda varımızı yoğumuzu fedâ ettik. En nihâyet harîm-i İslâm'a sokularak güzel Anadolu diyârını tâun gibi kasıp kavuran Salîbiyyûn istilâsına ma'rûz kaldık. Lâkin buna da göğüs gerdik. Çoluğumuzu çocuğumuzu, mâlimizi menâlimizi terk ederek cephe'lere koştuk. Yüz binlerce kişilik ordular techîz ve teşkil eyledik. Ve avn-i Hak'la Salîbiyyûnun o müdhiş akınındı durdurmayı muvaffak olduk. Bu yüzden arkada ekilemeye tarlaların,babasız kalan yetimlerin, kocasız kalan kadınların haddi hesâbı olmamakla beraber Rusya'daki Müslüman kardeşlerimizin dûçâr oldukları açlık âfetini işittiğimiz zaman kendi derdimizi unuttuk, boğazımızdan lokmamızı ayırarak onlara uzattık. Asırlardan beri ^١ [kendileri zaruret içinde bulunsalar bile, onları kendilerine tercih ederler] düstûr-ı Kur'âniyyesini şîâr edinen biz Türkiye müslümanları son lokmamızı da muhtâc olan dîndaşlarımıza vermekle en büyük zevk duyuyoruz. Evet, İslâm bayrağının şânını muhâfaza için her şeyini fedâ eden, îsâr ale'n-nefs mâye-i İslâmîyle yoğunlanan Türkiye müslümanları bugün İslâm âleminin yardımına müftekir bir mevkide bulunmakla beraber ötede açlıktan ölmeye mahkûm dîndaşların nâlelerine lâ-kayd kalamamış, onların derdlerine hakikî ve âcil çareler bulmaya savaşmıştır. Lâkin âfet o kadar büyük ve o kadar müdhişti ki Müslümanlığı müdâfaa uğrunda her şeyini bezl eden Anadolu müslümanlarının kudret ve tâkati bu felâketin önüne geçmeye maa'l-esef müsâid değildir. Onun içindir ki bütün İslâm âleminin mercî'î dinîsi olan Türkiye Umûr-ı Şer'iyye Vekâleti, yeryüzünde mevcûd bütün Müslüman akvâmini, bütün Müslüman efrâdını, bi'l-hâssa hâl ve vakti müsâid olan Müslüman milletlerini Volga ve İdil havzalarında açlıktan helâke ma'rûz bulunan dîndaşlarımıza imdadına yetişmeye da'vet ediyor. Bugün bütün Müslüman milletler, büyük Peygamber'lerinin buyurdukları vechile yek-pâre bir cesedin hassâs uzuvları olduğunu göstermek mevkîinde bulunuyorlar. İslâm'ın ezelî ve lâ-yeteğayyer düstûrlarını kuvvede bırakmayarak sâha-i fi'le çıkarmak asr-ı hâzır müslümanlarının en mütehattim vazîfeleridir. Bugün imtihân günüdür. Kalbinde îmâni olan her müs-

¹ Haşr Sûresi, 59/9.

luman yiyeceği lokmasından ayrıarak açıktan inleyen dindâşlarının imdadına koşacaktır. Âlem-i İslâm'ın bütün matbûâti, bütün hatîbleri, bütün cem'iyetleri harekete gelerek Volga ve İdil havzalarında açlık yüzünden helâke ma'rûz kalan on milyon Müslümanın nâlelerini, feryâdlarını dört yüz kusur milyon Müslümana iştirecek ve onların yardımlarını felâketzede kardeşlerimize yetiştrecektir. Bunun için âlem-i İslâm'ın her tarafında, her memleketinde yardım komisyonları [171] teşkil ederek cem'-i iânâta başlamalı ve toplanan mebâliği Türkiye Hilâl-i Ahmeri vâsitasıyla Rusya Müslümanları Nezâret-i Dîniyyesi nezdinde Müslüman Açıla Yardım Komisyonu'na göndermelidir. Cenâb-ı Hak bi'l-cümle bilâd-ı İslâmiyyeyi her türlü âfât ve belâyâdan masûn ve muhâfaza buyursun, âmîn.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti
Umûr-ı Ser'iyye Vekili
Abdullah Azmi

İRŞÂD MES'ELESİ

- Matbûât ve İstihbârât Müdürü Bey'e ithâf -

Bu mes'elenin hâiz olduğu ehemmiyeti îzâh zâiddir. Hâricî ve dâhilî iki safhaya ayrılan irşadın ben, dâhile âid kısmı hakkında geçen sene, sâbık müdüre şifâhî beyânâttâ bulunmuştum. Ne dereceye kadar tatbîk edildiğini bilemediğim bu beyânât parçalarından bazlarını -ileride yine bu bahse avdet etmek üzere- şimdi de yeni müdîr-i umûmîmeye ithâf ediyorum:

Dâhilî irşâda propaganda nâmını vermek doğru değildir. Çünkü: Bu kelime "meşrû", gayr-ı meşrû' her maksadın tervici için kullanılan bir âlet" olmak üzere telakkî edilmiştir. Binâenâleyh halk nazarında menfûrdur. Da'vâmız muhik ve meşrû' olduğu için biz bunu te'yîd etmek istiyoruz. Bu da propaganda ile değil, irşâd ile olabilir.

Irşâd işi kolay değildir. Mûrsid tam ma'nâsiyla mûrsid olmak gerektir. Meşrûtiyet'in i'lânından beri irşâd nâmına neler yapmadık! Halk artık her gördüğü adama, her söylenen söze i'timâd edemiyor. Halk deyince ekseriyyeti teşkil eden zavallı köylüyü anlamalıdır. Efendim, köylü irşâdcıları dinler gibi görünür, hattâ onlara tatlı tatlı diller dökerler. Fakat misafirleri köylerinden gittikten sonra bir araya gelerek derler ki:

- Savdik herifleri be!...

Türkçe'de bir darb-ı meselimiz: "Türk'ün bildiğini tilki bilmez" derler. Geçen sene bu civar köylerinde dolاشan bir hey'et-i irşâd vardı. Köylüler bunları can kulağıyla dinlediler. Fakat âsâri?... Çünkü: Hey'et köylünün rûhuna nûfûz edememişti.

Meşrûtiyet'ten sonra çıkan nakarattan biri de "Köylülerle temâs" mes'elesidir. Temâs fâide te'mîn etmez. Köylüyü anlamak, köylünün rûhuna nûfûz edebilmek için onun hâliyle halleşmek, onun arasında yaşamak lâzımdır.

Köylünün en hassâs noktası din noktasıdır. Gerek sözünüzle, gerek her nevi' hareketinizle hakiki bir Müslüman olduğunuzu isbât edemezseniz sarf ettiğiniz mesâ'î boştur.

Livâmîzda hatîb bir zât vardı. Donanma İânesi için halkı büyük câmie toplattı. Hep gittik. Cuma namâzi edâ edildikten sonra hatîb kürsüye dayanarak "e'ûzü besmele" ile söze başladı. Ay. Baktık ki cemâat dağılıyor.

- Aman yapmayın, dinleyin! dedik. Aldıran olmadı. Ellerimizde iâne kutuları vardı. Bunları dolduracağız zannediyorduk. Hâlbuki câmi' nasıl boş kaldıysa kutular da öylece tam takır kaldı. Sebebini anlamak istedik. Bir ihtiyâr adam dedi ki:

- Efendi, biz Beytullâh'a potinleriyle giren adamin sözünü dinleyemeyiz. Meğer me'mûr, ahîra girer gibi câmie girivermiş!

Köylünün en hassâs noktasına işâret etmiştim. Halk Müslümandır. Onu Müslümanca idâreden başka çâre yoktur. Halk mücâdele-i millîyyeye iştirâk ediyorsa bu bir mücâdele-i dîniyye olduğu içindir. Şehîdlik, gâzilik i'tikâdları var. Biz bu mücâdelede bile halkın rûhuna adam akıllı nûfûz edemedik. Da'vâmızı mahdûd, kuru, maddî bir da'vâ halinde göstereye çalıştık. Hâlbuki -kim ne derse desin- bu mücâdele bir Ehl-i Salîb ve İslâm mücâdelesidir.

Kur'an-ı Kerîm'de yalnız cihâd hakkında binden fazla âyet-i kerîme vardır. Bundan niye istifâde etmiyoruz? Ulemâ-yı kirâmdan niye müstağni kalyoruz? Bu mücâhede-i millîyyeye hoca efendiler kadar taradâr hiçbir sınıf bulamayız. Biz cihâdi mâddî zannediyorsak hocalar bunu bir emr-i ilâhî olarak telakkî ederler.

Ba'zı zevât irşâd deyince yevmî gazeteleri hatırlar. Hâlbuki bu gazetelerden hiçbirini köylü okumuyor ve okumaz. Çünkü gazetelerimiz halkın rûhundan tamâmen uzak bir mâhiyyettedir. Köylü Müslümanca yazilar olursa

okur ve dinler. Esâsen yevmî gazetelerin köylüler içinden mühim okuyucuları bile yoktur! Hem köylü bu kabîl gazetelere ne diyor, biliyor musunuz?

– Yalancı!... Gazetelerin adı budur. Biz ne yazsak bunun muhâtabı yine kendimiziz. Muhrir beyler masa başına otururlar, bir şeyler yazarlar, bir silsile-i [172] neşriyât açarlar. Bu silsileleri köylü güyâ ta'kîb ediyor zannederek, gittikçe onun yükseldiğini farz ederek bu hayâlı seviyeye, yüksekliğe istinâden yine hayâlı bir tâkim nazariyyâta göre köylüyü idâre etmeye kalkışırlar. Yahu köylü gazeteni okumuyor, okumuyor!...

Ben de biraz gazetecilik ettim. Köylü ile çok düşüp kalktım. Size söyleyeyim: Gazetelerimiz Müslümanca yazı yazarlar bile dillerinin çetrefil olmaması şarttır. Halkın seviyesine inmeli, biraz halkın kafasıyla düşünmelidir. Bizim gazetelerimiz nedir? Dili kim anlar, ..? Eğer muhâtabın halk ise o, anlamaz. Münevver tabaka ise onun da o kadar ihtiyâci yoktur. O hâlde gazetenin ma'nâsı?

Temâs, temâs... moda kelimelerden. İçimizde kaç kişi var ki senelerce köylü içinde yaşamış, köylünün rûhunu anlamıştır? Masa başında köylü idâre edilmez. Evvelâ derdi teşhîs edeceksin, sonra ona göre ilâclar vereceksin. Fakat bu ilaclar da mürekkeb olmayacak, köylü gibi sâde, basît olacak.

Sonra köylüye hitâb edecek yazilar her hâlde köylünün gözünü doldurmalıdır. İri harflerle yazmalıdır. Hattâ daha doğrusu şudur: Köylü büyük harflerle yazılmış, hârekeli kitaplar, gazeteler ister. Taş basma ile basmak lâzımdır. Eğer köylüye yeni bir Battâl Gâzi, Körôğlu, Kan Kal'ası ... yazarsanız köylüye okutabilirsiniz. Hem bu kitapları köylüye büsbütün bedâva vermeyeceksiniz, hâ! Bedâva verilen şeyleri köylü ilac da olsa almaz:

– Kim bilir bunda ne oyun var! der.

Hani karanfil yağıları, nane yağıları satan adamlar vardır. Kitapları, risâleleri onlara vereceksiniz. Köylerde onlar cüz'î bir fiâtlâ satacak. Köylü bu adamlara çok itimad eder. Çünkü bu saticilar mütedeyyin adamlardır. Allah'ı, Peygamber'i tanırlar.

Karesi Meb'ûsu
H. Basri

AFGANİSTAN'DA HAREKET-İ İLMİYYE

Kahire'de müntesir *el-Ahbâr* gazetesinin 10 Şevval 1340 târihli nûshasında:

Afganistan hükûmetinin Mîsr mümessili es-Seyyid Muhammed İsmail Hân'ın bundan mukaddem Mîsr'in kıymetdâr gençlerinden Zeydan Efendi Bedran'ı Afganistan Maârif Nezâreti'ne mülhak olmak ve Afganistan medreselerinden birinde tâdrîs ile iştigâl etmek üzere intihâb etmiş olduğunu yazmıştır.

Mûmâ-ileyh Zeydan Efendi, Afganistan'ın merkez-i idâresi olan Kâbil şehrine muvâsalat ederek gazetemize iki makâle göndermiştir. Bunlardan biri henüz vâsil olmamış ise de ikincisi bu kere elimize geçmiştir. Aynen ber-vech-i âtî neşr eyleyiyoruz:

"Hâl-i hâzırda, Afganistan'ın harekât-ı ilmiyeye mazhar olduğu kadar diğer bir zamanı her hâlde târîh kayd etmemektedir. Zamân-ı kadîmde memleket büyük bir cehâlet içinde ve pek çok geri bir hâlde idi. bu arz ettiğim hakikati isbât için Afganistan'ın târîhinden misâller getirerek bedâheti izâha lüzüm yoktur. Zîrâ, hakikat gün gibi âşikârdır.

Emîr-i hâzır şevketlü Gâzi Emanullah Hân hazretlerinin Afgan tahtına cülûslarından mukaddem ilim ve irfân âdetâ münderis bir hâlde bulunuyor idi. bu i'tibârla medreselerden veyâhûd mekteplerden bahsetmenin bi't-tabî' ma'nâsı olamaz. Ümmîlik, cehâlet, halk arasında o derece hâkim ve mütesallit bir mevkide idi ki kendi husûsî cehd ve gayretleriyle ve fitrî istî'dâd ve zekâlarıla ba'zi ulûmun mebâdîsini her nasilsa öğrenmiş olan ve parmakla gösterilmesi kâbil olan birkaç kişiden mâ'adâ hemen bütün halk gayr-ı müdrik ve gayr-ı mümeyyiz bir hâlde bulunuyordu.

Emîr-i hâzır tahta cülûs ettikten ve çelikten kollarıyla bi'l-fi'l bir istiklâl-i fâmma mâlik olduktan ve memleketin hemen her tarafında emniyet ve âsâyîsi te'sîs eyledikten sonra Afganistan'ı memâlik-i mütemeddine miyânâsına idhâl için son derece bir azim ile mücehhez bulunuyorlardı. Bu gâyeye erişmek ise ancak Afganistan'a iyi bir terbiye ve sağlam bir ilim ve irfân vermekle kâbil olacağını takdîr eyledi ve her şehir ve her kasabada müterakki medreseler ve mektepler küşâda başlayarak zulmet-i cehâleti irfân ile çâk-çâk etmek muvaffakiyetini ihrâz eyledi.

Şevketlü emîr hazretlerinin bu husûstaki icrâât-ı seniyyeleri hakkında az çok bir fikir elde etmek için Afganistan'da hâl-i hâzırda mevcûd mekteplerle bu mekteplerde tahsîl-i ilim ve irfân etmekte bulunan [173]

talebenin adedini hâvî âtideki cedveli ber-vech-i zîr nakletmek lüzümunu hissediyorum:

Mintikanın İsmi	Mekteplerin Adedi	Talebenin Adedi
Sempt-i Şimâlî	20	3000
Meymene	2	250
Kandahar	4	800
Sempt-i Cenûbî	15	1600
Muzaffere	10	1500
Herat	10	2000
Gazne	4	600
Cihârdehi	20	2500
Mezâr-ı Şerîf	10	1400
Karah	6	1350
Lökerd	8	1200
Kâbil	20	5000
Sempt-i Şarkî	13	1500

Bu cedvele nazaran Afganistan'da bulunan mekteplerin adedi 142'ye ve talebenin yekunu ise 22.200'e bâliğ olmaktadır. Bu mekteplerin pek azı Emîr Abdurrahman Hân ve Emîr Habibullah Hân hazerâtının zamân-ı idârelerinde te'sîs edilmiş ise de kîsm-ı a'zamı emîr-i hâzır hazretlerinin eser-i himmet ve gayretidir.

Bütün medreselerde ve mekteplerde tahsîl mecbûrî olup emîrzâdenin veyâhûd halefzâdenin arasında bir fark gözetilmez. Çocuklarını mekteplere veya medreselere göndermekten imtinâ' edenler şedîd bir cezâya ma'rûz kalırlar.

Burası şâyân-ı kayd ve tezkârdır ki hükûmet, zengin olsun, fakir bulunsun bütün mekteb talebesine meccânî olarak yek-nesak elbise verir. Aceze ve zu'afânın çocuklarını, peder ve vâlidelerini emekleriyle beslemeye mecbûr kalan işçi evlâdlarını hükûmet yine tahsîl için mekteplere sevk eder. Ve buna mukâbil beytü'l-malden maîsetlerini te'mîn eyler.

Bundan mâ'adâ talebe ögle yemeklerini mektepte -hâl-i hâzırda yalnız merkezde- tenâvül ederler. Ve Maârif Nezâreti kendilerine kitaplarını ve levâzîm-ı tedrîsiyyelerini meccânânen verir. Medâr-ı tesvîk ve tergîb olmak üzere her sene bir müsâmerه fertîb ederek ve ihrâz-ı liyâkat edenlere bu esnâda kıymetdâr mükâfat dahi tevzi' eyler. Bu müsâmerه şevketlü Emîr hazretlerinin himâye-i seniyyelerinde fertîb olunur ve bizzât Emîr hazretleri kendi dest-i mülükâneleriyle bu mükâfâti tevdî' eder.

Bu senenin müsâmeresi geçenlerde Nisan'ın 23'ncü günü icrâ edilmiş ve Gâzi Emîr hazretleri ve bütün

süferâ, Afgan eşrâf ve a'yânı bu müsâmerede hâzır bulunmuştur.

Müsâmereye cidden parlak bir sûrette olmuştu. Müsâmereye Kur'an-ı Kerîm tilâvetiyle ibtidâr edilmiş ve bunu müteâkib talebe tarafından hitâbeler ve nutuklar îradına başlanmıştır.

Bir talebe hakikat-i İslâm'a dâir bir hitâbede bulunarak İslâmiyet'in a'mâl-i salihaya sâik olması i'tibâriyla âhiret için ve metîn bir terbiyeyi mü'eddî, esâsâtı sahîhaya müstenid ulûm-i hakikiyyeyi mü'min olması i'tibâriyla da dünyâ için bâ'is-i saâdet olduğunu ïzâh ve bunu tib, hukûk ve sâir birçok mevzû'lar hakkındaki nutuklar ta'kîb eylemiştir.

Müsâmerenin hitâmine doğru, şe'âir-i dîniyyeyi muhâfaza ve mekârim-i İslâmiyyeyi sıyânet husûsunda hemen ilk mertebeyi ihrâz etmekle ma'rûf bulunan Emîr hazretleri ile bi'l-umûm hâzırûn -bi't-tabi' süferâdan gayri- ikindi vakti olmak hasebiyle hemen kalkarak müsâmeregâha karîb ihmâz olunan bir mahalde müştereken ikindi namâzını edâ eylediler. Bunu müteâkib yine müsâmerâ mahalline avdetle Afgan lisâni üzere yazılmış bir neşîde dinlendikten sonra hâzırûna tatlılar ikrâm edilmiştir.

Emîr hazretleri bundan sonra arz-ı vedâ' ederek ayrılırken hâzırûnun şevketlü Emîr hazretlerine karşı olan muhabbet ve muhâlasatının en bâriz tecellîleri sîmâlarında müşâhede ediliyor ve memleketin terakkî ve teâlîsi yolunda bezl ettiği fedâkârlığa mukâbil bütün ağızlardan kendisi için en hayırlı duâlar tekrâr olunuyordu.

Şevketlü Emîr hazretlerinin icrâsına tevessûl buyurdukları ıslâhât yalnız memleket dâhilinde neşr-i ulûm ile cism-i memlekete rûh-ı irfânı nefh etmeye münhasır kalmamaktadır.

Emîr hazretleri, vakit vakit Avrupa'ya dahi tahsîl-i ilim ve fen için talebeler göndermektedirler. Nitelikle bundan mukaddem aralarında veliahd dahi bulunmak üzere 38 talebeyi Fransa'ya i'zâm etmiştir. Bunların içinde büyük olanlar tayyârecilikte ve umûr-ı harbiyyede kesb-i ihtisâs edeceklerdir. Elektrik tahsîli için de Almanya'ya 5 talebe i'zâm etmiştir. Yakında kimya-yı sanâyi'de kesb-i ihtisâs etmek üzere bunlara 13 talebenin ilhâki tasavvur edilmektedir. Bir müddet-i akdemde yine diyâr-ı ecnebiyyeye 30 talebe gönderilmiştir ki ma'dencilik tahsîli için bir kısmı İtalya'ya ve kîsm-ı diğeri Amerika'ya azîmet edeceklerdir.

Maarif husûsundaki icrâât bundan ibâret değildir. Maarif Nezâreti, Mîsîr'dan muallimler ve muallimeler celb edeceğî gibi Fransa'dan [174] güzîde muallimler ve muallimeler dahi getirerek kendilerine mümtâz bir mev-

ki' verilecek ve ilim ve san'at vâdîsinde sâhib-i ihtisâs talebeler yetiştirmesine bezl-i gayret olunacaktır.

Bu sûretle bütün şu'abât-ı funûnda ihtisâs sâhibi zevât yetişmiş olacak ve artık memleket her ne sûretle olursa olsun ecnebîlere muhtâc kalmayacaktır.

Hareket-i ilmiyyeden bahsederken Afganistan'da inti-şâr etmekte olan gazetelerden ve mecmû'aldardan bahsetmek zarûrî olduğunda şüphe yoktur. Hükûmet meş-hûr şehirlerde on kadar gazete te'sîs etmiştir. Bunnarın en meşhûrları da: *Emân-ı Afgan*, *Afgan*, *İttihâd-ı Meşrîkî*, *İttihâd-ı İslâm* gazeteleridir. Birinci ve ikincisi nefs-i Kâbil'de, üçüncüsü Celâlâbad'da, dördüncüsü ise Mezâr-ı Şerîf'de intişâr eder.

Hanımlar için de bir gazete vardır ki *Irşâdü'n-Nisvân* nâmındadır.

Bütün bu gazeteler Afganistan'ın terakkisi ve bütün Afgan milletini ilim ve irfâna meshûf kılan yeni hareket-i ilmiyyeyi istihdâf etmektedir. Ta'bîr-i diğerle bu gazetelerin gâyesi şudur:

"Afganistan, cihân devletleri arasında birinci mertebe-i ihrâz edebilmeli ve şarkın sâhib-i emr u nehy bir efendisi olmalıdır..."

Emîr Gâzi hazretlerinin hedef-iaslîleri ise şu cümle ile telhîs olunabilir:

"Şark, vesâit-i maddiyye nokta-i nazarından tefvvuk etmedikçe ve husûsiyle şerîat-i İslâmiyye esâsını muhâfaza eylemedikçe garba rekâbet edemez.."

Bunun içindir ki her ictimâgâhta Emîr, ahlâk-ı ber-güzîde, sifât-ı hamîde bezl ve neşr etmekten bir lahma fâriğ olmamaktadır.

Şunu da işaret edelim ki Avrupa'ya azîmet eden her tâlibin yanında be-heme-hâl kendine hâs bir Kur'ân-ı Kerîm bulunduğu gibi ahlâk ve dîn ta'lîmi ve âdâb-ı muâşeret ve hüsn-i sülük rehberliği için talebenin refâkatinde müte'addid Afgan muallimleri dahi mevcûddur.

Binâenaleyh şimdiden âsâr-ı terakkinin tebârûz ve fevz ü felâh besâretlerinin tecelli etmesi mûcib-i hayret olmamalıdır. Bana öyle geliyor ki pek az seneler zarfında Afganistan, şarkın bi-hakkın efendisi olabilecek bir mevki' ihrâz edecektir.

Kâbil: 9 Mayıs 922

İNGİLTERE'NİN HIND SİYÂSETİ

Harb-i Umûmî'nin bidâyetinden sonuna kadar Hindîliler İngiltere Devleti'ne karşı iibrâz-ı sadâkatten inhirâf etmediler. Yüz binlerce asker, milyonlarca para ve

zâhire verdiler. Hindistan'da dâhilen ve ismen müstâkil bulunan raca ve nüvvâblar hem asker vermek hem nakdî muâvenette bulunmak sûretyile İngilizlere karşı sadâkatlerini isbât ettiler.

İngiltere, Hindîlilerin kanlarıyla, paralarıyla, maddî yardımlarıyla Harb-i Umûmî neticesini kazanmıştır. Bu o kadar sarîh ve açık bir hakikattir ki İngiliz ricâl-i siyâsiyyesi bile vakit vakit bunu i'tirâfa mecbûr olmuşlardır.

1914 senesinde İngiliz kabinesinin İngiliz Parlamentosu'ndaki beyânât-ı resmiyyesi miyânında Hindîlilerin pek kıymetli ve değerli olan muâvenetleri resmen takdîr ve ona karşı beyân-ı teşekkür olunmuş idi.

Bir cemîle olmak üzere Hind müslümanlarının büyük fedâkârlıklarıyla, sadâkatlerine bir mükâfât olmak üzere, harbin neticesinde İngiltere Almanya'ya karşı ihrâz-ı tefvvuk edecek olursa Türkiye'ye ve Türklerfenâlik etmekten sarf-ı nazar edileceği de resmen va'd edilmiş idi.

Muhârebe bitip, mütâreke i'lân olununca, İngiltere Hindîlilerin, Hindistan'ın kendisine göstermiş olduğu iyilikleri unuttu ve ilk darbeyi Türklerle indirmekten çekinmedi.

Hindîlilerin, liderlerinin bu bâbdaki teşebbüüs ve mürrâcaatlarnı dikkate almadı. Lloyd George, devlet-i metbûası nâmına verdiği mevâ'idi te'vîle kalkışarak Hristiyân olan Avusturya Devleti'nin parçalandığını misâl göstererek "dîndaımız olan Avusturya'nın inhilâlini kabûl ettikten sonra, Müslüman olan Türkiye'ye hiçbir şey yapılamayacağını" Hind müslümanlarının millî mümessillerine söyledi.

Kanlarıyla, paralarıyla İngiltere'ye sadâkat ve fedâkârlık gösteren Hindîliler ise İngiltere'nin böyle açıktan açığa meydâna koymuş mâhiyetinden muğber oldular. Bu iğbirar neticesinde Pencap Eyâleti şîmâlinde sâkin kabâil ile, Hind-i Vüstâ renberleri ve Hindistan'ın cenûbunda ve Medâris civârında yaşayan Malabarlı Mollarlar isyân etmeye başladılar.

Esâsen senelerden beri Hindistan'ın putperest Hindularıyla, Müslümanları beyninde İngiliz me'mûrîn-i siyâsiyyesinin entrikalarıyla husûle getirilen nifâk u şikâk âsârî her iki unsurun kongre ve "Lik" cem'iyyât-ı siyâsiyye a'zâlarının himemât-ı muslihâne ve vatanperverâneleri sâyesinde izâle edilmiş ve samîmî, vatan-perverâne bir uhuvvet-i vataniyye te'sîs edilmiş olduğu cihetle Mütâreke'den sonra Hind müslümanlarıyla Hindûları birbirlerinin metâlib-i vataniyye ve âmâl-i siyâsiyyeleri hakkında müzâherette bulunmaya karâr vermişlerdi.

[175] Binâenaleyh İngiltere Hind müslümanlarına Türkiye ile Türkler hakkında vermiş olduğu sarîh va'dleri

ayak altına alınca Hindistan'da İngiliz metâsına karşı umûmî bir boykotaj ilan edilmişti. Hattâ günün birinde Hindistan'ın birkaç büyük şehrinde İngiliz metâından ma'mûl mensûcât ve melbûsât, yerliler tarafından meydânlaraya yığılıp ihrâk olunmuş idi.

İş bu kadarla da kalmayarak sükûnet dâiresinde ve-sâit-i mücbire ve müsellaha isti'mâline hâcet bırakmaksızın Hind hükûmetine karşı i'lân-ı isyân edilmiş idi. Âsâr-ı isyân şöyle başlamıştır:

İngiltere ordusunda istihdâm edilen Hind ve müslüman sipâhî –yani asker-ler hizmetten çekilmeye, yerli zâbitân isti'fâ etmeye başlayarak memleketlerine, köylerine dönerek tezgâhlar kurarak yerli kumaş dokumakla te'mîn-i maîset etmeye teşebbiüs eylemişlerdir.

Zûrrâ' ve emlâk sâhibleri kendi vergilerini vermekten imtinâ' ettiler. İngilizler buna karşı, ahâlinin emlâk ve tarlalarını zabit ve müsâdere eylediler. Fakat bu vergi vermekten tehâşî ve imtinâ' keyfiyeti gittikçe teves-sü' etti. Diğer Hindli vatandaşlar ise hükûmet tarafından müsâdere olunan tarlaları sürdürmekten, zabit olunan emlâkı istîcâr eylemekten çekindiler. İngilizlerin elinde kalan arazi ve emlâk mu'attal bir halde kalıp bir fâide te'mîn edemedi.

Düger taraftan Hind ve Müslüman liderleri senevî ictimâlarını vaktinden evvel akd ederek umûm alâkadârâni topladılar, nutuklar îrâd ettiler. Askerlikte, umûr-ı mülkiyyede müstahdem bulunan yerli Hindlileri hizmetten çekilmeye, İngiliz emtiasına karşı umûmî bir boykot icrâsına teşvik ettiler.

Az müddet sonra umûmî devâir-i hükûmette âsâr-ı rehâvet ve atâlet kendisini gösterdi. Şimendiferlerde, fabrikalarda, su ve ziyâ vesâitini te'mîn eden büyük müesseselerde inhilâl baş gösterdi. İsyân-ı sükûnet-perverâne o râddeye geldi ki İngiliz idâre makinesi dönmez, yürümez bir hale dûçâr oldu.

Bu harekât-ı umûmiyyenin ilel ve esbâb-ı hakîkiyyesini idrâk ve künhünü tedkîk lüzumu Londra ve İngiltere Adası'nda yaşayan İngilizlerce kat'î bir sûrette hissedildi.

Gayr-ı resmî bir sûrette Londra'da müntesir ve İngiliz siyâsetinin başlıca hâdimi olan *Times* gazetesinin müte-neffiz sâhibi Lord Northcliffe ve resmî bir mâhiyyette Hindistan Nezâreti tarafından da İngiliz müdekkikinden Lord Milner arîz ve amîk tedkikatta bulunmak üzere Hindistan'a sûret-i mahsûsada bir seyâhat icrâ ettiler. Hindistan'daki vaziyet hakkında *Times* gazetesi on altı mühim makâle neşretti. Lord Milner dahi pek büyük ve hafî bir rapor kaleme alarak Hindistan Nezâreti'ne ve İngiliz kabinesine takdîm eyledi.

Times mündericâtından anlaşıldığına nazaran Hindistan'da başgösteren vaz'iyet-i elîmenin başlıca avâmil ve müessirâtından olmak üzere Harb-i Umûmî esnâsında harb cephelerine gönderilen Hindli asker ve zâbitânının İngiliz siyâseti hakkında hakîki bir sûrette re'yü'l-ayn müşâhede eylemiş oldukları icrâât ile muâmelâttan kapmış oldukları tecrübelerle bu yüzden tenevvür etmiş olduğu anlaşıldı. *Times* gazetesinin sâhibi tarafından neşrolunan müselsel makalâtın kıymet-i ilmiyye ve tahrîriyesi İngiltere'de İngiliz ricâl-i siyâsiyyesi alehinde azîm bir cereyân uyandırdı. Harb-i Umûmî esnâsında iktisâdî ve mâlî noktadan hidemât-ı fevkâlâdede bulunup, hüsn-i hizmetine mükâfâten bi'l-âhare Hindistan Vâlî-u Umûmîliği'ne ta'yîn olunan ilk Yahudi, Lord Ridding dahi netîce-i tahkikati merci'ine bildirdi.

Bidâyeten İngiliz Kralı'nın küçük kadeşi Dük Dükânot Hindistan'da bir seyahat icrâ etmek ve Hindlilere nesâiyih ve irşâdâtta bulunmak me'mûriyetini ihrâz ederek Hindistan'a gitti. Hindliler, soğukkanlılıkla bu seyahati telakkî ederek bu şahsiyete lüzümündan fazla bir ehemmiyet vermedikleri gibi takib ve tatbîk etmekde oldukları vatan-perverâne ve sükûnet-âmîzâne isyâna devâm etmekten çekinmediler. Bu seyahat neticesiz kâlinca bu defa İngiltere kabinesi ikinci ve kıymetce daha büyük bir fedâkârlık göstermek isteyerek İngiliz veliahâsını her türlü muhâtara ihtimâline rağmen Hind seyahâetine büyük bir arb dretnotuyla ve oldukça hatırlı sayılır bir ma'iyyet ve masrafla yola çıkardılar. İngiliz azamet ve debdebesini fi'len Hindlilere göstermek istenildi.

İngiltere veliahâdi Hindistan'ın Bombay Limanı'na ayak basar basmaz Hindliler, İngiltere satvetinin na-zarlarında hiçbir şey teşkil etmediğini, veliahâdin ve ma'iyyetinin râkib oldukları otomobilleri taşlamak sûretime bugz ve nefretlerini fi'len ve iyânen isbat eylediler. İstikbâline gitmek istemeyen ahâlîyi, İngiliz polis ve jandarmaları zorla sokaklara döktüler.

Esnâ-yı seyâhatinde Allahabad'da Kalküta'da ve da-ha başka büyük istasyon ve şehirlerde ahâlî evlerini, dükkânlarını bayraklar yerine alâmet-i mâtem olmak üzere siyah bezlerle donattılar.

İstasyonda tek bir yerli Hindli bulunmadı. Hâsılı ve-liahdin râst geldiği ve gördüğü âsâr-ı mihmân-nüvâzî samîmî olmaktan ziyâde netîce-i cebr ü tazyîk gibi şeylerdi. Pek mühim ve fenâ anlar geçiren İngiliz [176] veliahâdi güç hal ile Karaçi Limanı'nda tekrâr arb gemisine binerek Japonya'ya gidebildi.

Bu tedbîrin de bir semeresi görülemeyince ve Hind vâlî-i umûmîsinin Hindistan Nâziri Mister Monteque'ye çekmiş olduğu mahremâne telgrafın Londra matbûâti tarafından neşredilip Monteque'nün kabineden ihrâci

neticesinde, Hindistan'da İngiliz siyâseti cebir ve şiddete münkalib oldu.

Bir iki ay zarfında göze çarpacak ne kadar münevver, mütefekkir gazeteci, hatîb, lider, vatanperver var ise Hind Vâlî-i Umûmîliği'nin emriyle idâreten tevkif ve habse mahkûm edilerek menfâ ve mahbeslere tıkıldılar.

Bir İngiliz gazetesinin rivâyetine nazaran şu birkaç ay zarfında Hindistan'da altı bin kişiyi mütecâviz kimse ortadan yok olmuşlardır. Bununla beraber Hindistan'da başgösteren âsâr-ı huşûnet ve asabiyet izâle edilememiş ve fakat harâretli kıgilcımlar bir müddet-i muvakka te için kül altına gömülmüşlerdir.

Hindistan harekât-ı milliyesinin esbâb ve avâmili anlaşılmıştır. Bâlâda saydığımız en müdhiş ve Hakîki âmiller Türkiye'ye İngiltere tarafından gösterilen iltizâmî fenâliklardır. Evet, Ankara ve hükümet-i milliye kelime-leri İngilizleri günden güne asabileştirmiș olsa gerektir.

İngiltere, Ankara'nın cihân-ı İslâm ve väsi' Rusya ile samîmî bir râbitası olmasını ârzû etmiyor. Ankara'da birçok İslâmî hükümetlerin sefîrlarını görmek ve işitmek İngiltere için pek hassâs ve mü'ellim mes'ele teşkil ediyor.

Asya'nın göbeğinde genç, dinç, güçlü, kuvvetli, son ferdine varincaya kadar müsellah bir milletin, kalbleri îmânla darabân eden mü'min ve Müslüman bir kitlenin mevcûdiyetini görmek ve bu mevcûdiyetin Çin duvarlarına kadar muttasıl ve merbût bulunmasını elbette İngiltere ve İngilizler istemez.

Çünkü Rusya inkilâb-ı muazzamı İngiltere için büyük bir ders-i ibret olmuştur.

İngiltere öyle telakkî ediyor ki Türkiye'nin bekâsı, devâmi, Anadolu'nun mukâvemeti âtî için bir fâl-i hayr değildir. Bunun için karımıza zebûn, nâmerd, ahlâken ve seciyyeten zelîl ve aşağı olan Yunan'ı çıkartıp bularla bizi ugraştırmak istiyor. Fakat heyhât, o kadehler kırıldı, o peymâneler döküldü.

IRAKLILARIN MUKÂVEMETİ ve İngiltere

Bundan takriben iki ay mukaddem yine bu sütunlarda* Irak'ın ahvâl-i umûmiyesini mevzû'-ı bahs ederken İngiltere hükümetinin Irak'ta çevirmek istediği entrîkaları birer birer izâh etmiş ve makâlemize şu sûretle.nihâyet vermişik:

"Âlem-i İslâm, İngiltere tarafından Irak'ta oynanan komedyânının, yarın İngilizlerin başına ve İngiliz yardımçılarının başına müdhiş bir fâci'aaya tahavvül edeceğine daha şimdiden kâni'dir."

Fî'l-hakika, bu makâle târîhinden beri geçen iki aylık zaman zarfında bütün Irak'ın vaz'iyet-i ictimâiyye ve ahvâl-i rûhiyyesinde öyle derin bir tebeddül husûle gelmiştir ki eskisine nisbetle bu yeni haline bakarak Irak'ı birden bire tanımak için âdetâ güclük çekilir. Ve tasavvur edildiği vechile İngilizleri Irak'ta bekleyen müdhiş fâciayı hemen hemen ihmâra Iraklılar daha şimdiden başlamışlardır denilebilir.

Bunun böyle olması da esâsen pek tabî görülmelidir. Zîrâ ma'lûm olduğu vechile İngilizler daha Irak'a ayak bastıkları günden i'tibâren bir dakika Iraklıları memnûn edememişlerdi. Uzun harb senelerinde nisbî bir sükünu muhâfaza eden Iraklılar, Türkiye ile mütârekenin in'i-kâdını müteâkib derhâl harb esnâsında istiklâl va'dlerinin kuvveden fi'le îsâlini İngiltere'den taleb ettiler. İngiltere ise ta'bîr-i ma'rûfuya "mümâtale" yoluna dökülmence bütün Irak baştanbaşa kan ve âteş deryâsına dönmüş idi.

Az bir zaman zarfında bir Avustralya idâre eder gibi Irak'ı doğrudan doğruya idâre edemeyeceğini takdîr eden İngiltere ise bir taraftan yavaş yavaş şîmâl mintikalardan kuvvetini cenûba doğru çekmeye, orta ve aşagi kısımlarda teksîfe çalışırken diğer taraftan Irak'ta bir vâsitanan bir âletten istifâde etmek istemiş ve bir aralık Iraklı Tâlib Paşa en-Nakib'i bu yolda Irak riyâseti perdesi arkasında bir mikdâr oynatmak ârzû etmiş idi. Hâlbuki pek mahdûd bir zaman geçmeden Tâlib Paşa'nın kendisi için şedîd bir tehlike olacağını hisseden İngiltere, derhâl Paşa'yı Seylan Adası'na nefy ve teb'id etmek sûretiyle işin içinden sıyrılıp çıkmış idi.

[177] Fakat Irak mes'elesi günden güne hâd bir devreye giriyordu. İngiltere'nin Irak'ta bulundurmak mecbûriyetinde kaldığı ordu ile sâir umûr için müdhiş yekûnlar sarfina muztar bulunur ve bu mes'eleyi bir an evvel bir hâle, yola koymak icâb ediyordu.

Bunun üzerine İngiltere hükümeti, Müstemlekât Nâziri Mister Churcill'i 1921 senesi evâlinde Misru'l-Kahire'ye gönderdi. Kahire'de Semiramiz Oteli'nde Irak'ın İngiliz Mümessili Sir Percy Cox ve birkaç Iraklı ile beraber Filistin'deki İngiliz Mümessili Sir Robert Samuel ile birlikte bir konferans akd ettiler. Uzun uzadiya müzâkerelerden sonra bu ictimâ'da bi'l-âhare Mister Churcill tarafından İngiltere hükümetine teklîf edilen projede mündemic mevâd takarrur etmişti.

Bu projede Irak ve Filistin için İngiltere'nin tahsîsine mecbûr bulunduğu mebâliğin fazlalığından dolayı 1922

* Sebilürreşâd'ın 27 Nisan 338 târîhli ve 499 numaralı nüshasına mürâacaat.

senesi için ordu masârifinin nihâyet sekiz, dokuz milyon liraya tenzîli ve adedi indirilecek ordu mikdârına mukâbil memleketin emr-i müdâfaası ile posta vezâifini ifâ etmek üzere tayyâre kuvveti ikâme sûretiyle tasarrufât icrâsı ve Irak için, Irak'taki Büyük Britanya Mümessili Sir Percy Cox'un delâlet ve irşâdi dâiresinde ahâlî tarafından intihâb edilecek bir melik-kralın riyâseti altında bir hükûmet-i mahalliyye te'sisi ve şîmâl menâtikini tahliye edecek olan İngiliz ordusunun yerine muayyen şerâit altında kâim olmak üzere bu hükûmetin bir askerî kuvveti olması ve nihâyet bir Kânûn-ı Esâsî tanzîm etmek üzere Irak için bir meclis-i millî te'sisi ve bu meclis tarafından Irak'ı Britanya hükûmetine bağlayacak bir muâhedenin tasdîki teklîf edilmektedir.

Mister Churcill'in teklîf ettiği bu esâsât, İngiltere hü-kûmetince mazhar-ı kabûl olması üzerine derhâl bu muhtelif aksâmın birer birer tatbîkine ibtidâr edilmişti.

Evvêl-emirde Irak için bir melik lâzım idi. Evvelki makâlemizde zîkr ettiğimiz bazı esbâb Faysal bin Hüseyin için medâr-ı tercîh addedilerek 23 Ağustos 1921 târîhinde ahâlînin intihâb veya muvâfakati aranmadan ale'l-acele bir resm-i tetevvücle Faysal'ın krallığı İngiltere'ce i'lân olunmuştu.

Fi'l-hakîka bu resm-i tetevvüc esnâsında îrâd ettiği nutuk ile bunu müteâkib Britanya Kralı'na keşîde ettiği telgrafta; Irak'ın, Britanya hükûmetinin muâvenetine muhtâc bulunduğuuna ve Sir Percy Cox'un Irak'ta ta'kîb ettiği hatt-ı hareketin şâyân-ı takdîr olduğuna dâir tahrîrî ve şifâhî beyânâtiyla Faysal, Churcill'in çizdiği program dâiresinde tamâmiyla hareket etmiş oluyordu.

Programın bu cihetlerine hiç diyecek yoktu. Fakat en mühim noktalar diğerleri idi. Onlar da vâzih bir ta'bîr ile Irak'ın İngiltere'nin elinde oyuncak olabilecek zâhirî bir meclisi ve bir ordusu bulunacak ve bu zâhirî meclis, Irak'ın İngiltere elinde bir mel'abe olan kralını, Faysal'ı tasdîk edecekti. Aynı zamanda İngiltere ile Irak arasında Irak'ın İngiliz manda veya himâyesi altında bulunduğuna dâir mün'âkid bir muâhedenâmesi bulunacak ve bu muâhedenâmeyi bu zâhirî millet meclisi tasdîk edecekti ve bi'n-netîce İngiltere Irak için bir para sarf etmeden Irak'ta bir nefer bulundurmadan sîrf adamları vâsitasıyla Irak'ı tam bir müstemleke hâlinde idâre edecek ve isti'mâr eyleyecekti.

İngiltere Faysal'ı Irak tahtına çıkardıktan sonra bütün bunları kendisinden beklemeye elbette hakkı vardi. Hâlbuki Faysal Irak'a geldikten ve tahtına kurulduğundan sonra işlerin ârzûsu dâiresinde cereyân edemeyeceğini daha ilk lahzada takdîr ediyordu. Etrafında bulunan bazı milliyetperverlerin kendisine mütemâdî dersler verdiğine her halde kâil olmak lâzım geliyor ki İngiltere'nin kendi

vâsitasıyla kuvveden fi'ile ihrâcını ârzû ettiği maddeleri tamâmiyla icrâya Faysal henüz muvaffak olamamıştır denilebilir.

Bu husûsta İngiltere hesâbına tezâhür ve tebârûz eden adem-i muvaffakiyyetin biri hâricî ve diğerî dâhilî olmak üzere iki sebebler silsilesinden neş'et ettiğini işaret etmeye lüzûm vardır.

Bir kere İngiltere evvela Irak'ta dâimâ hâricî tehdîdlerden ve bi'l-hâssa şîmâlden gelenlerinden yilmaktadır. Sâniyen İngiltere, Fransa ile aralarında mevcûd ihtilâfâtı bir türlü halledememiş ve gerek Irak ve gerek Suriye'de mücâvir bulunan bu iki komşu hükûmet, hiç bir zaman birbirlerinden emîn ve mutma'in bir vaziyette bulunamamıştır. Sâlisen; İnglitere, Amerika'yı kendisine istinâdgâh bulamamıştır. Amerika Irak, Filistin mesâilinde dâimâ muhteriz davranışmıştır. Amerika'nın bu ihtiâzı, manda mesâlinin, Fransa ile İngiltere arasındaki meşhûr Sepa Konferansı'nın akdinden sonra Musul'daki petroller husûsunda her iki hükûmetçe tâhakküme bir âlet ittihâz edilmesinden korktuğundan dolayıdır.

İşte bu hâricî ve beyne'd-düvel müşkilâttır ki İngiltere'nin ne Irak ve ne Filistin mandası mes'elesi bir türlü Cem'iyet-i Akvâm'ca mazhar-ı kabûl olmuş değildir. Ve on sekiz aydan beri bu mandalar mes'elesi hakkında [178] dâimâ te'cîden te'cîle doğru giden karârlar ittihâz edilemektedir.

Binâenaleyh İngiltere hâricdeki vaz'iyetini böyle mütezelzil gördüğü için dâhilen Faysal'ı daha ziyâde sıkıştırmak ve Faysal vâsitasıyla hemen Irak mes'elesini dâhilen olsun hall ü fasl esbâbına tevessül etmek kuvvet ve kudretini izhar edememiştir.

İngiltere'nin dâhilen yapabildiği, yaptırabildiği bir şey varsa o da intihâbat için bir kânûn ihmâz ettmek ve İngiltere ile Irak arasında akdini tasavvur ettiği muâhedenâme projesi hakkında Irak kabinesi ile ve Faysal ile müzâkerede bulunmaktır. Hâlbuki biraz sonra tafsîl edeceğimiz vechile bütün bu mesâil Irak dâhilinde efkâr-ı umûmiyyeyi birden bire elektriğe tutulmuş gibi şiddetle sarsacak bir mâhiyet irâe ediyor.

Esâsen daha birkaç sene evvel dahi İngiltere'ye karşı silâha sarılarak mukâvemet eden Iraklılar son bir iki ay zarfında büsbütün asabî bir hal aldılar. Melik Faysal'ın resm-i tetevvücüne karşı biraz seyirci bir vaz'iyet takındıktan sonra İngiltere'nin muâhede teklîfâtı ve manda veyâhûd himâye sözü, şâyiâsi ortalıkta dağılır dağılmaz hemen bütün Iraklılar birden bire sinirlendiler. Husûsiyle Irak ahâlîsi başka şekilde bir halet-i rûhiyyeye mâlik idiller. Bu hâlet-i rûhiyyedir ki İngiltere'ye karşı mukâvemet etmelerine saîk olur. Bu husûsta bir fikir elde etmek is-

tersek Kahire'de müntesir *el-Ahbâr* gazetesinin 7 Haziran 922 târihli nüshasında münderic âtîdeki satırlarını okumalıyız:

"Irak'ta yeni bir hareket-i millîye tecelli ve tebârûz ediyor: Esâsen Iraklılar hakka mütemessik ve âşikârlar. İngilizlerin Irak'taki siyâsi ihtirâşlarını, müstemlekecilik ihtirâşlarını takdîr edecek bir dirâyet gösteriyorlar. Bir aralık İngiltere Irak'ta, Sünnîler ile Şîîler arasında bir terika sokarak bundan istifâde etmek istedî. Iraklılar bu ciheti de çabucak takdîr ederek Sünnîleri de Şîîleri de birbirlerine merbût oldular. İttihâd ettîler. Sonra Iraklılar esâsen silâhşördürler. Muntazam muhârebâtı idâreye ve bu muhârebâtâ iştirâke muktedirler. Cesûrdurlar. Harbe iman ile fedâkârlıklâ atılabilirler. Bütün bu evsâf ve mezâyâ sâikasıyladır ki Iraklılardan her sûretle vahdet-perver bir millet vücûda gelmişîr. Bu i'tibârla Iraklıların en meziyetli şârk milletlerindeki evsâf-ı ber-güzideyi izhâr ederler. Husûsiyle hürriyet ve istiklâle olan aşkları muhakkak kendilerini gâyelerine eriştirecektir ve buna kesb-i istikhâk etmişlerdir."

El-Ahbâr gazetesinin Iraklılar için semûhâne bezl ettiği bu teveccüh'lere kendilerinin bi-hakkin kesb-i istikhâk ederek bu İslâm mintikasının İngilizlerin elinde zebûn olmaya mâni' olmalarını her İslâm şübhesisiz ârzû eder. Temennî edelim ki cereyân-ı vukûât bunu isbat edebilsin.

Fi'l-hakîka bu son bir, iki ay zarfındaki hâdisât, Mîsîrlî gazetecinin kanâatini dûçâr-ı tezelzül edecek bir mâhiyyette cereyân etmiş degildir.

Irak milliyetperverleri, Sir Percy Cox'un gizliden gizliye Melik Faysal ile muâhedenâme hakkında müzâkerelerde bulunduğuunu duyurdu derhâl ıztirâb ve teesürlerini gazetelerle izhârdan çekinmemişlerdir.

Bu vaziyet karşısında Faysal büsbütün şaşırıp kalmıştı. Zîrâ bir kere İngiltere'nin adamı idi. İngiltere'nin âmâline muhâlif hareket edemiyordu. Diğer taraftan Iraklıların kralı olacaktı. Iraklıların doğrudan doğruya ârzûları hilâfînda hareket edince onu kolundan yakalayıp belki hudûd hâricine atacaklardı. Ve bundan korkuyordu. Her iki tarafı idâre etmek kendisi için zarûrî idi. Faysal bunun üzerine muâhedenâme projesinin intişârına şiddetle mâni' olmuştu. Bu hareketiyle hem İngilizlere ve hem Iraklılara hizmet etmiş olmak gibi bir kurnazlık gösteriyordu. Zîrâ bu proje neşrolunsaydı İngiliz aleyhinde derhâl harekât-ı isyâniyye evvelce olduğu gibi başgöstererecekti. Bu İngilizlere bir hizmet idi. Diğer taraftan projenin adem-i neşri Iraklıları bir emr-i vâki' karşısında bulundurmaya mâni' ve İngiltere'nin bu projenin neşrinden korkacak derecede bir vaziyet alması-

na sâik oldu. Bu da şübhesisiz Iraklıların hissesine düşen menfi bir menfaat idi.

Fakat İngiltere Iraklıları bu manda veya himâyeyi mutazammin olacak, hulasa Churcill'in projesi mücebine Irak'ı İngiltere'ye bağlayacak bir muâhdedeye be-heme-hal yakınlaştırmak, alâstırmak istiyordu. Derhal düşündü, taşındı ve hâricte bir müddetten beri Cezîretü'l-Arab'da Şemmer hükümetinin ta'bîr-i diğerle İbnü'r-Reşîd'in aleyhindeki harekâtında muvaffakiyetler kazanan Necd Sultani İbnü's-Suûd'dan istifâde yoluna koyuldu. İbnü's-Suûd'u Irak aleyhinde harekâtta bulunmaya teşvik etti. İbnü's-Suûd'un el-Müntefik aşâiri üzerindeki ma'lûm harekâtı icrâ edildi.

İngiltere düşünüyordu ki bu harekât, Iraklılardaki manda mesâilinden mütevellid asabiyeti teskîn ile, Iraklıların İngilizlere karşı mukâvemetini kıracak ve derhâl Irak'a yardım etmesi için İngiltere'ye sarılmalarını intâc edecektilir.

Hâlbuki işler büsbütün ma'kûs netîceler vermiş ve İngilizlerin bu entrikası hiçbir semereye müncer olamamıştır. Belki İngiltere'nin zararına dönmüştür. Bu husûsta biraz izâhât vermek fâideden hâlî olmayacaktır.

[179] Ma'lûmdur ki bütün Irak ahâlîsi tabakaları nezdinde bir mevkî-i ihtirâm sâhibi olan rüesâ-yı dîniyyeden Hûccetü'l-İslâm eş-Şeyh Mehdi el-Hâlis Vehhâbîlerin, İbnü's-Suûd kuvvetlerinin Irak'a tecâvüzleri üzerine, gerek bâdiyede ve gerek şehirlerde bulunan bi'l-umûm Irak kibâr ve eşrâfını Kerbela'da akd edilecek bir konferansa da'vet etmiş ve bu konferansda ittihâz edilmesi lâzım gelen tedâbîr hakkında müzâkereler cereyân edeceğini beyân eylemiştir.

Bu da'vete Iraklılardan yüz bini mütecâvüz kişi derhâl icâbet ederek Kerbela'ya koşmuşlardır. Hattâ Irak gazetelerinin rivâyetine nazaran Kerbela'da toplanan Iraklıların yekûnu yüz elli bin kişiye bâliğ olmuştur.

Bunun üzerine konferans Şaban-ı Şerîf'in 10-14'ncü günleri arasında akd-i ictimâ eylemiş ve hatta sonuncu günü da'vet olunanlardan iki bin a'zâ hâzır bulunmuştur.

Konferansın müzâkerât ve münâkaşâtı yalnız hudûd üzerinde vâki' olan te'addî ve tecâvüz keyfiyeti ile kalmamış ve esâsen bu tecâvüz mes'elesi âdetâ zâhirî bir ictimâ sebebi halinde kalarak asıl Irak'ın vaz'iyet-i siyâsiyyesine mütedâir mesâil ile iştigâl edilmiştir. Konferansta hâzır bulunanlar umûmî ve mübhem bir ma'nâyi hâvî olan üç mâddelik bir vesîkayı imzâ etmişlerdir. Ancak konferans esnâsında cereyân eden müzâkerât bu vesîkadaki mübhemiyeti izâh edebilecek bir mâhiyyeti hâiz bulunmakta-dır. O da şudur ki Iraklılar tamâmiyla İngiliz mandasını

reddediyorlar ve Irak'ta istiklâl-i tâmdan gayrı bir şey istemiyorlar ve İngiltere ile Irak arasında akd edilecek olan muâhedenâme esâsını istiklâl-i tâmmîn teşkil etmesi lâzım geldiğinde ve ancak İngiltere'nin menâfi'i madâdiyye ve ticâriyyesini de istiklâl-i tâm esâsâtına kat'iyen halel gelmemek şartıyla vikâye etmelerinde ittifâk ediyorlardı.

Konferansın bu tarzda müzâkerâtta bulunacağını Melik Faysal dahi ihtimâl takdîr edemiyordu. Bir rivâyete nazaran konferans ile Melik Faysal arasında iki mektup teâtî edilmiştir. Bu mektûbun mazmûnunu tahmîn etmek kâbîldir. O da Faysal'ın İngilzlerle hizmet etmekten vazgeçerek Iraklıların âmâlini tervîce çalışmasına da'vet edilmiş olmasıdır. Faysal için böyle bir da'veti reddetmek esâsen imkân hâricinde bulunuyordu ki eğer hakikaten cevâb-ı muvâfakat vermiş ise İngiltere için bundan sonra Faysal dahi karşı tarafta ahz-ı mevkî' etmiş demek olacaktır.

Asıl bu konferanstan Britanya'nın Irak Fevkâlâde Mümessili Sir Percy Cox fenâ hâlde kızmış idi. Fakat kurnaz İngiliz bi't-tabi' bunu belli etmeyerek Iraklıları tazyîk için başka vesâite mürâcaat etmeyi düşünmeye başlamıştı.

Kerbela Konferansı'nın netîceleri miyânında bir de doğrudan doğruya Melik Faysal'ın Irak istiklâli için ve İngiltere hükûmetinden de Irak Meclis-i Millîsi'nin küşâdi için verilen va'dlerin şîmdiye kadar tahakkuk etmemesinden sıkâyet edilmekte idi.

Husûsiyle tecâvüze mukâvemet için verilen ve bunu müteâkib askerîğe karşı gösterilen hâhiş ve nihâyet bir iki müsâdemede Irak kuvvetlerinin İbnü's-Suûd kuvvetlerini münhezim etmesi gibi sâikler, Percy Cox'un İbnü's-Suûd'un harekât-ı tecâvûzkârânesini dûr tutmasını intâc etti.

Ayrıca bir makâlede tedkik edeceğimiz vechile Sir Percy Cox'un tavassutuyla Necd sultânî ile Irak arasındaki harekât ta'tîl olunmuştur.

Maamâfih şimdiden şunu söyleyelim ki bu harekâtın ta'tîli demek İngiltere'nin İbnü's-Suûd'u Irak'a taslît etmekle beklediği fâidenin husûle gelmeyeceğine ve bilakis zararlar hâsil olacağına kanâat etmesi demektir.

Fakat bunu müteâkib Sir Percy Cox da, Faysal da, Irak kabinesi de İntihâbât Kânûnu'nun i'lânına mecbûr kalmışlardır. İngiltere muhakkak bu kânûnun ikmâl edilmiş olduğu hâlde neşr u i'lânını üç aydan beri sürükleyip duruyordu. İngiltere'nin bu te'cîden maksadı Cem'iyet-i Akvâm'ca Irak hakkında İngiliz mandasının kabûlüne dâir bir karârın sudûruna intizâr etmesi ve böylece Iraklıları bir emr-i vâki' karşısında bulundurabilecek bir İntihâbât Kânûnu çıkarması içindî.

Büsbütün sinirlenmiş olduğunu Kerbela ictimânda da gösteren Iraklıları çâr nâ-çâr susturmak mecbûriyeti hissedilince yedi fasildan ve yetmiş iki maddeden mürekkeb olan bu İntihâbât Kânûnu'nun da Irak gazete-lerinde 3 Mayıs 922 târîhinde neşrine mecbûriyet hâsil olmuş idi.

Iraklıları, kâfî derecede memnûn edemeyen bu kâ-nûnda herhâlde pek mühim mâddeler mevcûddu. Hu-sûsiyle 12 livâdan mürekkeb olan Irak hükûmetinde Basra'nın bulunması kaydı İngilizleri dahi pek memnûn etmiş olmasa gerektir. Zîrâ İngiltere kendisi için en son tedbîr olmak üzere şîmâlî mintikalardan çekilerek Basra havâlisinde muhâfaza-i mevcûdiyyet etmek, son gâyelerinden birini teşkil etmektedir. Tibki son zaman-larda Mısır'a nazaran Sudan'da yaptığı gibi..

İşte bütün bu hâdisât gösteriyor ki Iraklılar, Irak'ın istiklâl-i tâmmînî te'mîn etmek için her fedâkârlığa kat-lanacak ve her sûretle teşebbüste bulunacaklardır.

Nitekim Iraklıların, İngilzlerle muhtâc olmayacak sûrette büdcede tasarrufât icrâsiyla bûdcayı tevzîn etme-ye çalışmaları İngilizlere karşı çâr nâ-çâr mukâvemetle karâr vermiş olduklarına bir delîl sayılabilir. [180]

Yalnız bilmem ki İngiliz işgâli altında bulunan bu ülke-де İntihâbât Kânûnu'nun tazammun ettiği yüz meb'ûsu nasıl olur da tam bir hürriyet ile intihâb edebilecekler ve sonra Meclis-i Müessimler nâmını alacak olan bu meclis ne sûretle İngilizlerin manda veya himâye teklîfâtına kar-şı koyabilecektir? Bu her hâlde pek sabırsızlıkla netîcesi bilinmek istenilen bir mes'eledir.

Fakat burada muhakkak bir şey varsa Faysal'ın her ne olursa olsun bu vaz'iyetten şîmdilik sözülüp çıkması ve bir taraftan İngilizlerin, diğer taraftan Iraklıların elin-den kurtulmuş olmasıdır.

Himâyeyi de, mandayı da red veya kabûl edecek olan bir meclis olacak olduktan sonra Faysal artık taht-ı kralîsînde yan gelip oturacak demektir. Acabâ İngiliz-ler, entrikacı İngilizler bunu böylece râhat bırakacaklar mıdır? Yoksa evvelce olduğu gibi yine ellerinde mel'abe hâlinde kullanacaklar mı? Şübhesiz bunun cevâbını istikbâl bize verecektir.

Ancak şîmdilik bizce ma'lûm olan bir şey varsa o da Iraklıların mukâvemeti keyfiyetidir. Öyle bir mukâvemet ki bir taraftan İngiltere'ye ve diğer taraftan İngiltere'nin adamı olan Faysal'a müteveccihdir. Bu mukâvemetin milyonlarca İslâm'ın düşman boyunduruğundan kurtuluşu nâmına mazhar-ı muvaffakiyyât olmasının bütün âlem-i İslâm'ca pek çok ârzû edildiğinde şüphe etmemeli-lidir.

* * *

Terbiye-i Ma'nevîyyenin Ehemmiyeti

İstanbul'da Dârulmuallimîn ve Dârulmuallimât Mezûnları Cem'iyeti ibtidâî mekteplerdeki tedrisâta dâir ilmî münâkaşalara başlamış olduğunu İstanbul gazeteleri yazıyor. Bu husûsta ma'lûmât almak üzere Cem'iyet'in reîsi bulunan Dârulfünûn İslâm Târihi Müderrisi M. Şemseddin Bey'e mürâaat eden *İkdâm* muharririne mûmâ-ileyh şu yolda îzâhât vermişlerdir:

– İlk ictimâ' için mevzû', ibtidâî mekteplerde dinî terbiye ve tedris usûlü idi. bu mevzû' pek mühim olduğundan münâkaşât da o nisbettte harâretli oldu. Bütün beseriyeti bî-huzûr eden buhrân-ı hâzira karşı her memlekette ilmî, terbiyevî ve ahlâkî hey'etler, faaliyetlerine germî vermek lüzümunu duymuşlardır. Muvâzenesi sarsılan hayât-ı ictimâyyenin gittikçe daha vahîm şekillere girmesine mâni' olacak tedâbîr ve esâsların taharrîsiyle uğraşıyorlar. Mukaddes dinim hakkındaki telakkiler de vukûa gelen sarsıntınn buhrân-ı hâzırı tevlîd eden en kuvvetli âmillerden biri olduğunda şüphe yoktur. Nasıl ki bizde de herkesi bî-huzûr eden ve istikbâl hakkında düşündüren ahvâlde yüksek mefhûmlar hakkındaki kanâatlerde vukûa gelen tebeddülün büyük bir dahli vardır. İyi ve fenâ hakkındaki kanâatler, menba'ı kudsî ve lâhûtî esâslara istinâd etmez ise, tabîî münhasıran şahsın menâfiine ibtinâ edeceklerdir. Hâlbuki kıymet hakkındaki hükümlerin ferdî menfaatlere göre ta'yîni, milletlerin hayatı i'tibâriyla pek büyük buhrânları intâc edebilecek bir yoldur. Çünkü her ferdin yüksek muhakemelere müsta'id bir hakem olabilmesine imkân yoktur. Hâlbuki bir milletin hayatı, efrâdından herbirinin efâl ve harekâtı ile alâkadârdır. Her ferdin hukük ve vezaifini diğerlerinin hukük ve vezaifi ile te'lîf etmeyi kudsî bir vazîfe bilmezse milletin hayatındâ bir hastalık başlar ve bu hastalık gittikçe müzmin ve buhrânlı bir şekil alır. Efrâda bu cihetler ancak mense'i ilâhî bir kudsiyete müstenid olacak dinî terbiye ve ta'lîm sâyesinde telkin olunabilir. Mukaddes dinim husûsundaki kanâatler îmânî salâbete müstenid olmazsa garîzî hayatın iğvâsiyla pek çabuk sarsılır ve yıkılır. Bu sarsıntınn başlangıcı bile

ne kadar müdhiş olduğunu muhît bize her gün yeni bir levha-i fecâatle gösteriyor. Hayâtın arz ettiği bu canlı levhalar, rûhlar ve fikirler üzerinde en câzib nazariyelerden daha müessirdir. İşte bunun içindir ki ilk ictimâ'da hâzır bulunan zevâtın kâffesi ibtidâî mekteplerinde dinî ta'lîm ve terbiyeye pek büyük bir ehemmiyet verilmesi lüzümunda ittifâk etmişlerdir. Bu ictimâ'da terbiye-i dîniyyenin en hâr müdâfi'leri bi'l-hâssa genç muallimler idi. Bu da ictimâ'lardan muntazar gâye i'tibâriyla pek ümidi bir başlangıç demektir.

İkinci münâkaşa şu üç mevzû' hakkında cereyân edecektr: (1) Meşrûtiyet'ten sonra dinî tedrisât usûlünde ne gibi tahavvûlât vukûa gelmiştir. (2) Bugünkü usûl maksadı te'mîn ediyor mu? (3) Nesl-i âtînin metîn bir terbiye-i dîniyye, salâbetli bir ahlâk ile yetişmesini te'mîn için nasıl bir yol ta'kîb edilmelidir?

Fakat bu mevzû'lar pek mühim olduğundan her üçünün de Cuma günü ictimâ'da münâkaşa olunabileceklerini zannetmiyorum. Tabîî münâkaşalar netîcelenmezse ictimâ'lar temâdî edecektr.

Bundan sonraki ictimâların mevzû'u da şunlardır: (1) Vatan mefhûmu, (2) Şimdîye kadar talebeye hissiyâtı vataniyye telkini için ne yapılmıştır, (3) Vatanî hisleri telkin ve tenmiye için ne yapılmalıdır?

Bu münâkaşalardan sonra da lisân, târîh, coğrafya, hesâb.. tedrisâti hakkında münâkaşalara devâm edecektr.

Sebilürreşâd – Ankara'da Muallim ve Muallimeler Derneği Hey'et-i Idâresi diye hissiyâtlarına teba'an mütavvel beyânnâmeler neşreden birkaç kişiden mürekkeb zevât siyâsetle iştigâli bırakıp da böyle ilmî münâkaşalarla uğraşsalar her hâlde daha ziyâde müfid olmuş olurlar.

Beyân-ı İ'tizâr-

Umûr-ı Şer'iyye Vekili ile İran sefiri arasında cereyân eden ve geçen haftaki nüshamızda münderic bulunan musâhabede tarafeyinin ba'zı sözleri yek-diğerine karıştırılmış olduğu cihetle beyân-ı i'tizâr olunur.

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

22 Temmuz 1922

27 Zilkâ'de 1340

Cumartesi

22 Temmuz 1338

Cild: 20 - Aded: 510

SEBÎLÜRREŞÂD

Mündericât:

Kânûn-ı Muhammedî'ye Sarılmak ve Tefrikadan Sakınmak

Desâtîr-i İslâmiyyeye riâyet etmeyen, yek-diğeriyle uğraşan bir cemâat-i İslâmiyyenin devlet ve şevketi gider –
Şedâide göğüs germek İslâm'ın şîânidir – Milletler felâket ve izmihlâllerini kendi elleriyle hâzırlarlar –
Gözün görmediği şey inkâr olunabilir mi?

Sâbîkin-i İslâm ve Keyfiyyet-i İntisâr-ı Dîn

İslâm, cebir ve tazyîk ile değil, neşr-i hakâik ve ifâza-i fezâil ile intisâr etmiştir –
Sâbîkin-i İslâm'ın İslâmiyet'i kabûllerine sâik olan esbâb-ı maddiyye ve ma'nevîyye

Umde-i İslâmiyet

Müslümanları birleştirecek ve yükseltecek esâsât-ı ictimâiyye – Dağıstanlı Ahmed Han.

Mısır'da İngiltere'nin "Uyuşturma" Siyâseti

Mısır'da yalancı istiklâl – İngiltere'nin uyuşturma siyasetine Abdülhâlik Servet Paşa kabinesinin kapılması –
Kânûn-ı Esâsî – Sudan Mes'elesi

İran Ahvâli

İngiliz ve Rus tazyîki – Rusların İran'daki mezâlimi – Harb-i Umûmî'den sonra İngiltere'nin İran'daki entrikaları –
Bu entrikalarına âlet etmek istediği Ahmed Şâh'a gösterdiği fevkâlâde cemîleler – İngiliz tarafdarı İranlılar –
Ahmed Şah'ın İngilizlerle yaptığı hâfi muâhdedeye karşı İran vatan-perverlerinin galeyâni – Muâhedenin feshi –
Bolsheviklerin İran'a karşı gösterdikleri cemîleler – İran'ın Anadolu ile münâsebât-ı hasene te'sisi

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[182]

TEFSİR-İ ŞERİF

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَاطِّبُوا إِلَهُ وَرَسُولُهُ وَلَا تَنَازَّعُوا فَتَقْشُلُوا وَتَنَاهَبُ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا
إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ¹)

Meâl-i şerifi:

"Hem Allah'a, hem O'nun Peygamberi'ne mutî olunuz. Birbirinizle uğraşmayınız. Sonra korkaklaşır, kuvetten de düşersiniz. Şevketiniz de elinizden gider. Bir de (şedâid ve tehlikeye karşı) sabredeniz, zîrâ şübhе yoktur ki Allah sabredenlerle beraberdir."

*
* *

Sûre-i Enfâl'e mensûb olan bu âyet-i kerîmeden anlıyoruz ki: Allah'a itâat eden, Peygamber'in gösterdiği yola giden, efrâdi arasında ittihâd ve tesânûd mevcûd olan bir cemâat-i İslâmiyye şevketten, azametten mahrûm kalmaz.

Burada mevzû'-ı bahs olan itâat-i ilâhiyyeden maksad her husûsta Kitâb-ı Kerîm ile âmil olmak, onu yegâne kânûn olarak tanımaktır. Peygamber'e itâatten maksad da mütenâzi'un-fîh olan ahkâm ve kazâyâda Nebî-i Zî-şân'ı hakem kılmak, onun sünnetiyle âmil olmak ve bundan dolayı da nefsinde bir harem bir sıkıntı duymamaktır. Yani Nebî-i Zî-şân'ın gösterdiği yoldan çıkmamak, onun dini, onun sünnetiyle âmil olmak beşeriyetin saâdeti için zarûrî olduğunu yakınî bir sûrette îmân etmek, onun şerîati ahkâmı tatbîk edildikçe kalbinde bir inşîrah duymaktır. İşte Peygamber'e hakikî itâat budur. Böyle olmadıkça ne Allah'a, ne Peygamber'e itâat edilmiş sayılmaz. Öylelerine mü'min denilemeyeceğini yine Kur'ân buyuruyor: فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكُمْ فِيمَا شَجَرَ² () بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَسِلَّمُوا تَسْلِيمًا

El-hâsil şerîat-ı İslâmiyyenin beşeriyet için en sâlim, en hakikî bir kânûn olduğunu teslîm etmek sûretiyle Allah'a ve Peygamber'e itâat eden, efrâdi arasında ittihâd ve tesânûd mevcûd olan bir cemâat-i İslâmiyye şevketten, azametten mahrûm kalmız. Fakat evâmir-i ilâhiyyeyi dinlemeyen ve Resûl-i muhteremin teblîgâtına kulak vermeyen, onun şerîatını bırakıp da selâmeti başka yerlerde arayanların âhâdi birbirine düşman olan bir İslâm cemâati de izmihâl uçurumlarına yuvarlanmaktan kendisini kurtaramaz. Bu o kadar kat'î, o kadar sâbit bir hakikattir ki akvâm-ı İslâmiyyenin târihi üzerinde gezdirilecek kısaca bir nazar bunun doğruluğunu bize isbât etmektedir. Dikkat edilirse görülür ki müslümanların kaynayıp gittiği uçurumlar hep tefrika yüzünden açılmış,

o tefrikayı ise bütün azgınlıklar, evâmir-i ilâhiyyeye karşı mübâlâtsızlıklar getirmiştir. Ta'bîr-i diğerle ahkâm ve kazâyâda Kitap ve Sünnet'i ta'kîb etmemek yüzünden bu kadar tefrikalar, azgınlıklar husûle gelmiştir. Çünkü cidden müslüman olarak yaşamak isteyen herhangi bir İslâm hükümeti için merci'-i yegâne Kitap ve Sünnet'tir. Bunun hâricine çıkışılınca felaket elbette muhakkaktır.

Âyet-i kerîmede nehy olunduğumuz "tenâzu'" birbirîyle uğraşmak, tefrikalar, ihtilâflar içinde çalkanmak ma'nâsına nadir. "(feşl)" de korkaklık ve zayıflıktr. "(Rîh)" kuvvet, devlet, azamet ma'nâları nadir. Âyet-i kerîme bizi Allah'a ve Resûlü'ne itâatle emr etmekle kalmıyor, bununla beraber tenâzu'dan da nehy ediyor. Çünkü efrâdi Kitap ve Sünnet'i bırakıp da birbirîyle boğuşan millet, hârîce karşı mevcûdiyetini muhâfaza edebilecek maddî kuvvetler tedârikine ne vakit, ne imkân bulamayacağı gibi âlemde hiçbir şeyle telâfîsi kâbil olamayan kuvve-i ma'nevîyeden de mahrûm olur ki bu en müdhiş bir hüsran'dır.

Âyet-i celîledeki sabır her türlü şedâide göğüs germek, -ne kadar büyük olursa olsun- hiçbir düşman, hiçbir tehlike karşısında metâneti elden bırakmamak ma'nâsına nadir ki bunun ne kadar mühim olduğunu söylemeye hâcet yoktur. Demek ki bir müslüman ne kadar büyük bir düşman, ne derece müdhiş bir tehlike karşısında bulunursa bulunsun her hâlde sabır ve metâneti elden bırakmayacak, kuvve-i ma'nevîyesini kırmayaacaktır. Buna dînen me'mûrdur.

*
* *

(لَهُ مُعَقَّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا يَقُومُ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ
وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ شُوًءًا فَلَا مَرَدَ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٰ³)

Meâl-i şerifi:

"İnsânın önünde, arkasında dolaşan melekler vardır ki Allah'ın emriyle onu sıyânette bulunurlar. Şu muhakkak ki bir kavim kendisinde olan secâyâ-yı kerîmeyi, güzel huyları bozmadıkça Allah onun saâdetini bozmaz. Bir kere de Cenâb-ı Hak bir kavmin felâketini isterse (yani bir kavim kendi ahlâksızlığıyla, kendi yolsuzluguyla, kendi yolsuz mu'amelât ve harekâtıyla felâkete istihkâk gösterirse) onun def'ine çare olmayacağı [183] gibi, kendileri için Allah'dan başka sahib, ondan başka ilticâgâh da yoktur."

*
* *

Ra'd sûresine mensûb olan bu nazm-ı celîl de pek ziyâde şâyân-ı dikkat ve ibrettir. Bu âyet-i kerîmeyi iki kısma ayıralım: Birinci kısım; Allah'ın emriyle kulları-

¹ Enfâl Sûresi, 8/46.

² Nisâ Sûresi, 4/65.

³ Ra'd Sûresi, 13/11.

ni sıyânet eden melekler olduğunu, onlar insânların arkasında önünde dolaştıklarını haber veriyor. Evet, daha pek çok âyetlerde tasrîh edildiği vechile Allah'ın melek unvâni altında bir silsile-i mahlûkâtı vardır. Bunlara îmân lâzımdır.

Fi'l-hakîka havâssımız, büsbütün nûrânî, rûhânî olan o mahlûkâtı duyacak, hissedecik derecede keskin ve ince yaratılmamış olduğundan biz bunları görmüyoruz. Fakat bizim göremediğimiz yalnız melekler midir? Bizim göremediğimiz daha nice şeyle vardır. Kendimizi idâre eden aklımızı ve rûhumuzu, medeniyetin rûhu demek olan elektriği görebiliyor muyuz? Şimdi bunları görmüyorum diye inkâra kalkışmak akıllı insânlarla yakışır mı? Melâikenin hatta bütün ecsâm-ı latîfe ve rûhâniyyenin vücûdiyetini inkâr etmek isteyenler, şâyed âlem-i hilkatı baştanbaşa dolaşmış ta'bîr-i diğerle fitratın bütün serâirine mahrem olabilmiş iseler ona diyeceğimiz yok! Heyhât, beşerin nazar-ı ittilâ'ına her ân yeni bir cihân açılır durur iken, idrâkimizin ihâtası hâricinde hem şu gördüğümüz hilkat-i kesîfenin fevkinde bir silsile-i mahlûkât olacağı acaba hangi delîle istinâden inkâr edilebilir? Zâten hakka'l-insâf düşünecek olursak hangi şeyin künh ve hakikatini görüp anlayabiliyoruz? Mevcûdâtın sadece bizim görüp anladıklarımızdan ibâret olduğunu kim iddiâ edebilir? Ederse kim dinler? Binâenaleyh bir şeyi görmemekten ötürü onu inkâr etmek hiç de doğru bir şey değildir. Görmediği için melâikeyi inkâr etmek, mevcûdâtın yalnız kendi gördüklerinden ibâret olduğunu zannetmektir. Bu ise pek yanlış bir şeydir. Aynı zamanda doğrulukları bi'l-vücûh sâbit olan enbiyâyi -hâşâ- yalana nisbet etmektir. Şu hâlde Allah'ına, Peygamber'ine, Kur'an'a îmâni olan her hâlde melâike husûsunda kat'îyyen şüpheye düşmez.

Şimdi gelelim âyet-i kerîmenin ikinci kısmının îzâhiâna: Âyet-i kerîmenin bu kısmı bize ümem ve akvâmın felâketlerinde cârî olan lâ-yeteğayyer kavânîn-i ilâhiyyeyi bildirmektedir. Bu nazm-ı celilden anlaşılıyor ki milletlerin arz-ı izzetten esfel-i sâfilîn mahkûmiyete yuvarlanması nihâyet mevcûdiyet ve istiklâllerine başkaları tarafından hâtime çekilmesi hep kendi yolsuz mu'âmelâtları, yolsuz ve çirkin hareketleridir. Bir millet kânûn-ı ilâhî hâricine çıkış da ahlâkını bozmadıkça o milletin saâdeti bozulmaz. Fakat ne zaman bir millet ahlâkını bazar, istikâmet ve iffetini terk eder, kânûn-ı ilâhîyi arkasına atar ve bu sûretle felâkete istihkâk gösterirse, artık o felâketin önüne kimse geçemez. Meğerki onlar kusûrlarını anlayarak tevbe ve istîgfâr ile kötü huylarını bırakıp tekrâr hudûd-ı ilâhiyyeye rüçû edeler! Allah'ın kânûnlarını, Peygamber'in sünnetlerini yine kendileri için düstûr-ı hareket olarak kabûl edeler! Onlar için başka türlü kurtuluş yoktur!

Aksekili Ahmed Hamdi

SÂBIKİN-İ İSLÂM ve Keyfiyet-i İntisâr-ı Dîn

Dîn-i mübîn-i İslâm kılıçla, cebir ve tazyikle değil; neşr-i hakâik ve ifâza-i fezâil ile intisâr etmiştir. Bütün siyer-i celîle ve tevârîh-i İslâm'ı nazar-i insâf ile mütâlaa edenler şu hakikate vâsil olurlar ki da'vet-i İslâm nâsin şâhsiyet-i maddiyelerini değil, rûh ve vicdânlarını cezb etmiştir.

Ne hâcet! Bu bedâhet pek mücîl bir mülâhaza ile kendisini irâe eder: Nâşir-i dîn zât-ı kemâlât-simât-ı Ahmedî'den (sallâllâhu aleyhi ve sellem) başka kimse değil iken zât-ı kerîmleri anadan, babadan yetîm ve bîkes kalmış, servet ü sâmâna, mûlk ve hûkme, zâhiren ilim ve san'ata ve'l-hâsil esbâb-ı iktidâr ve tefevvuktan hiçbir şeye mâlik olmayan bir ferd idi. Yalnız başına kimseye cebir ve tazyîk edebilmesine imkân-ı maddî yoktu. Birer, ikişer kabûl-i dîn eden zevât dahi esbâb-ı cebr ü tazyîkten ârif idiler. Kendilerinin diğerlerine cebir ve tazyîk icrâsi şöyle dursun, kabûl-i İslâm etmelerinden nâşî ma'rûz oldukları mezâlim ve işkenceler hadd ü pâyândan efzûn idi. Bi'set-i seniyyeden Hicret'e kadar on sene mütemâdiyen kabûl-i İslâm eden sâbikin-i İslâm'a karşı vukû' bulan darb, cerh, nehb, habs ü işkencelerin i'dâdını değil, envâ'ını saymak kitaplar doldurur. Hulâsa Hicret'e kadar güzerân olan on sene zarfında dâhil-i dâire-i İslâm olan sâbikin-i kirâmdan hiçbirine ednâ bir derecede cebr ü tazyîk icrâsi kâbil değil idi. Cümlesi sevk-i vicdânlarıyla kabûl-i hak ve hakikat eylemiş oldukları ityâن-ı delîlden vârestedir.

Hicret'ten sonra vâki' olan gazavât ve muhârebât dahi kimsenin cebren ve kerhen Müslüman olmasına hizmet etmemiştir. Dîn-i İslâm'ın serbestî-i [184] intisâri esbâbını tehyî'e ve bu bâbdaki mevâni'i ref' ü izâleden ibâret idi. Gazavât-ı celîlenin mütâlaasiyla anlaşılır ki teklîf-i İslâm vâki' olmuşsa da bu yüzden kabûl-i İslâm eden hemen vâki' olmamıştı. Ne hâcet! Kerhen Müslüman olan miksenin üzerinde kerh ve cebrin ref'yle hemen ertidâd etmesi lâzım gelir. Hâlbuki kabûl-i İslâm edenlerin kâffesi o dakikadan i'tibâren dîn-i İslâm'a sâdik kalmış ve fedâ-yı can edercesine aşk ve muhabbet beslemiştir. Ba'zi münâfîkların derûnlarında küfür ve nifak gezdirip de izhâr-i tehâşî etmeleri ise seyf-i İslâm'dan ziyâde kabûl-i hak bâbindaki namus-ı umûmîden hayâ eylemekten ibâret idi. (Bu zamanda dahi emsâli münâfîklar vardır ki müslümanlardan korkularından degil, utandıklarından nâşî saklarlar)

Sâbikün-i İslâm'ın ne gibi esbâb-ı maddiyeye ve ma-neviyyeye ile kabûl-i İslâm ettiğleri bi't-tedkîk yirmi kısma inhisâri tahakkuk etmiştir ki hulâsaları ber-vech-i âfidir:

Birinci kısım: Zât-ı hazret-i risâlet-penâhînin (sallallâhu aleyhi ve sellem) ibtidâ-i neş'et ve hâl-i sabâvetlerinden da'vâ-yı risâletlerine kadar manzûr ve meşhûdları olan sîdk, emânet, iffet, zühd ve istikâmet gibi fezâil ve kerâmât-ı ahlâkiyye ve rûhiyyelerine bi-hakkin vâkif oluklarından dolayı da'vâ-yı nübûvet ve risâlet akabinde bilâ-tereddüd kabûl ve itmi'nân-i vicdânî ile izhâr-ı îmân edenlerdir.

İkinci kısım: Kezâlik fezâil ve kerâmât-ı ahlâkiyye ve rûhiyyelerine kemâl-i i'timâdla beraber birinci kısımın delâlet ve irşâdâtı dahi munzam olan zevât-ı kirâmdir. Osman bin Affan, Zübeyr bin Avvâm, Talha bin Abdullah, Sa'd bin Ebî Vakkas, Abdurrahman bin Avf, Esmâ bint Ebî Bekr ve otuz altı aded diğer sâbıkin-i kirâm ile Ebû Zer Giffârî ve Tufeyl bin Devs'in delâletiyle Müslüman olan Devsî kabilesi efrâdi ve bî'at-ı Akabe-i ülâ ve sâniyyede bulunan yetmiş üç zâtın delâlet ve irşâdlarıyla izhâr-ı İslâm eden yüzlerce sâbıkin-i Ensâr ve Velîd bin Velîd'in delâletiyle müserref bi'l-İslâm olan Hâlid bin Velîd ve Dîmâm bin Sa'lebe'nin delâletiyle Benî Sa'd kabilesi efrâdi bu kabildendir.

Üçüncü kısım: Âyât-ı Kur'anîyyede gördükleri belâğat ve hakâiki ve bi'l-cümle mezâyâ-yı i'câzi görüp işiterek kabûl-i îmân edenlerdir ki yine pek çoktur.

Dördüncü kısım: Hitâbât ve kelimât-ı kudsiyye-i nebeviyyenin te'sîr-i câzibedâriyla kabûl-i İslâm edenlerdir ki yine pek çoktur.

Beşinci kısım: Tevrat ve İncil ve kütüb-i semâviyye-i sâirede vürûd edeceği tebşîr olunan nebî-i âhiru'z-zamanda bulunması muharrer olan mezâyâ-yı celîleyi zât-ı nebevilerinde bi-kemâlihâ mevcûd gören ulemâ-yı Ehl-i Kitâb'dır ki pek mühim âmil-i intiâr-ı dîn olmuştur.

Altıncı kısım: Zât-ı nebevî sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimizle yaptıkları münâzarât-ı ilmiyye üzerine dîn-i mübînîn hak ve savâb olduğuna kâni' olanlardır.

Yedinci kısım: Suver ve hutût ve nukûş-ı kadîmenin işâret ve delâletleriyle müslüman olanlardır.

Sekizinci kısım: Dünyâda dîn-i hak taharrî ve tâhkîki ile meşgûl olan ve bu emel ile kita'ât-ı arzde seyâhatler yapan ve bi'n-netîce dîn-i İslâm'ı mahz-ı hak bularak hîrz-ı cân edenlerdir.

Dokuzuncu kısım: Ulemâ-i Ehl-i Kitâb ve kehene-nin beyânât ve ihbârâtları sevkiyle dîn-i İslâm'a intisâb edenlerdir.

Onuncu ve on birinci kısım: Tâife-i cinânin suver ve eşkâl-i muhtelife ile ebnâ-i besere görünerek ve ihvâf-ı esnâmdan iş'âr ve makalât ismâ' ederek nebî-i âhir-i zamânın hak üzere ba's olunduğunu ihbâr ve dîn-i İslâm'a irşâd eyledikleri zevâtı.

On ikinci ve on üçüncü kısım: Hâtîfî ve semâvî işâretler ve rûyâ-yı salihaları delâletleriyle nâil-i hidâyet olanlardır.

On dördüncü kısım: Heybet-i İslâm ile mazhar-ı reşâdet olanlardır.

On beşinci kısım: Duâ-yı mahsûs-ı nebevî ile İslâm'ı müyesser olanlardır.

On altıncı kısım: Hîn-i temâslarında kerem-i ahlâki-i nebevîyi müşâhede ile dîn-i mübînlerini kabûl edenlerdir.

On yedinci kısım: Zât-ı mehâsin-simât-ı nebevîye (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) muhabbet ve aşk-ı mahz ile âğuş-ı dîn-i mübîne cân atanlardır.

On sekizinci kısım: Zât-ı risâlet-penâhîlerinin umûr-ı gaybiyye ve müstakilleyi ihbâr ve ihbârında isâbetini izhâr buyurmaları sâik-i saâdetleri olan zevâtı.

On dokuzuncu kısım: Mu'cizât-ı hissiyye müşâhe-desiyle nâil-i hidâyet ve İslâm olanlardır. Bunlardan bir takımı hayvanâtın tekellüm ve irşâdâtıyla ve bir takımı taşların şehâdetleriyle ihtidâ edenler, bir takımı ağaçların şehâdetleriyle, bir takımı da diğer muhtelif mu'cizât-ı hissiyye üzerine kabûl-i İslâm etmişlerdir.

Yirminci kısım: Hakikat-i dîn-i Muhammedi'yi tedkîk ve tetebbu' etmek üzere ulemâ ve ukalâsına mürekkeb birer vefd (hey'et-i meb'ûse) göndererek merkez-i İslâm'da icrâ ettirdikleri tâhkîkât netîcesinde dîn-i İslâm'ın ayn-ı hak ve savâb ve mecmâ'-ı fevz ü kemâl olduğuna kanâat ederek dâhil-i dâire-i İslâm olan tavâif ve kabâil ve akvâmdir ki ekseriyet-i azîmeyi bunlar teşkil eder.

[185] Görülüyör ki gazavât ve muhârebât ile kabûl-i İslâm edenler olmamıştır. Hattâ mu'cizât-ı hissiyye ile müslüman olanlar da pek azdır. Sâbıkin-i İslâm'ın ekseriyet-i kâhiresi sâika-i ilim ve vicdân ve câzibe-i feyz-i Yezdân ile mazhar-ı nûr-ı îmân olmuşlardır. Sadr-ı İslâm'da intiâr-ı dînin bu sûretle yirmi kısımda indirâc ve inhisâri tertîb etmekte olduğumuz "Târîh-i Nûr-ı Mu-hammedi"de vekâyi' ve şevâhid-i târîhiyyesiyle ve esâmî ta'dâdiyla isbât ve ityâan olunmuştur.

Muhyiddin bin el-Arabî sûre-i şerîfe-i Ra'd'daki ^{فَلَمَّا آتَهُ اللَّهُ يُحِبِّنُ} 4() âyet-i celîlesi tefsîrinde şöyle demiştir: "Hidâyet ve dalâl âyât ve mu'cizât ile değildir. Sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimize nâzil olan âyât ve mu'cizât her aklı selîmi ilzâma kâfi derecededir. Şu kadar ki hidâyet ve dalâl meşîyet-i ilâhiyyede olduğundan istediğini adem-i isti'dâdi ve gavâşî-zulmâniyyesi sebebiyle idlâl ve istediğini de safvet-i isti'dâdi hasebiyle hidayet eyler."

Sivas Meb'ûsu

Mustafa Takî

⁴ Ra'd Sûresi, 13/27.

UMDE-i İslâmiyet

1- İ'tikâdim böyledir ki: Parlak târîh-i İslâmımız, vâsi' bir fikr-i ictimâî ve büyük bir fikr-i medeniyetle yapılan istîlâî muhâceretler, yer yer teşkil edilen büyük hükümetler zâde-i hikmet ve mefharetidir.

2- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Uzun gaflet ve cehâlet devresi geçiren âlem-i İslâm lehü'l-hamîd uyanmıştır. O, dîn ve târîhi fikir ve medeniyet-i ictimâiyeyi asırların içâb ettiği yeniliklerle ihyâ edecekter. Bu sûretle başlayan şu'le-i nâr-ı teyakkuz üç reng-i mübeccel ile her İslâm'ın kalbine şetâret îsâr edecktir: Letâfet, aşk, hakikat.

Letâfet: Esbâb ve esâsât-ı ictimâiyeye üzerinde hutût ve elvân sem' ve ihtisâsı ile fikrin hâsil edeceği intibâdir.

Aşk: İnsâniyet ve âlem-i insâniyeti bî-pâyân bir fazilet-i külliyye ile ihâta eylemektir.

Hakikat: Şahsî ve ictimâî kavl, fi'l ve harekette sa-mîmiyetle isâbettir.

3- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Terbiye-i umûmiyye ve medeniyet-i ictimâiyeye şu üç unsurun muvâzene-i tâmmesine ibtinâ edilmelidir: Terbiye-i fikriyye (ilim ve fen), terbiye-i vicdâniyye (ahlâk), terbiye-i bedeniyeye (san'at)....

İslâmiyet bu sûretle kemâle ererse ma'nevîyet-i İslâmiyyeye doğru bi'l-hâssa ahlâk-ı mütekâmil ile inbisât eder. Öyle bir inbisât ki muâsîrîn-i hâzîra henüz bu saâdet-i hakikiyyeden gâfildir.

4- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Bütün müslümanların âheng-i tâm hâsil edebildikleri günden i'tibâren ittihâd-ı İslâm'ın azamet-i uhuvvetkârânesi insâniyet üzerinde saâdetle tâbdâr olur: ⁵⁾ (إِنَّكُمْ مُّنْوَنُونَ إِخْوَةٌ)

İşte o vakit Avrupa'yı ihâta eden emperyalizm parçalanır, selâmet-i ahlâkiyye, o kudsî nesîm-i saâdet hulûl ve hübûb eder. Tahakküm ve teğallüb zihniyetinin müte'affin hava-yı zehr-âlûduyla hafakan derecesine gelen kalbler inşirâh bulur. Bu sûretle İslâmiyet insâniyet üzerinde mev'ûd te'sîrinin netâyic-i gayr-ı müfârakası olan semerâtını gösterir. Emperyalizm yüzlerce sene-lerden beri İslâmiyet'e revâ gördüğü haksızlığın cezâsını yavaş yavaş inhilâl-i tâmda bulur.

5- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Eğer milel-i İslâmiyye menâfi-i husûsiyyelerini bu muazzam ictihâd-ı müttehîdin muktezeyât-ı âliyyesiyle mezç ve tevhîd edebilirlerse henüz insâniyetin idrâk edemediği ve hayâtiyla zevk-yâb olmak için birçok hatâlara kapıldığı asıl temsîl-i hürriyyet-i beşer bu ittihâd-ı muazzamın re's-i ictihâdında ahz-ı mevki'-i inkişâf eder ve insâniyeti o temsîl-i mukaddese

doğru götürür, fakat bu götürüş şiddet ve kuvetten ârî ve mevzû'-ı ictihâdin hakikat-i saâdet-i beşer olduğuna âlem-i insâniyetin celb-i kanâat ve mahabbeti esâsına hâdim fikr-i tâm tervîc ve telkin ile olmalıdır.

6- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Müslümanlar bu ittihâd-ı muazzamın içâb ettiği mu'âmelât ve münâsebât-ı dâhi-liyyede o derece samîmî olmalıdır ki bu uğurda menâfi-i zâtiyyeyi istihkâr ve her türlü fikr-i tesvîl ve tağ-şışten ictinâb zarûretini idrâk etmelidirler. Bunun hâsil ettiği zemîn-i emniyyet üzerinde ticâret, ma'rifet, iştirâk-i mesâ'î ile şedd-i râhl ederlerse vâsi' ve feyyâz bir te-rakkî sâhası içinde mütenâsiben ve mütekâbilen yek-diğerlerine müzâherete muvaffak olurlar.

7- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Bu ittihâd-ı muazzam her şeyden evvel iktisâdî hudûdlarını iyi tanzîm ve te'sîs etmeli. Öyle ki dâhil ve hârice karşı bi-tamâmihâ hâkim olmalı, Avrupa'ya karşı imtiyâz ümidiğini kapamalı, kendi harsı, tabîî, sinâ'î hazâîn ve defâîinini gâyet kıskan-malı, hele Avrupa'ya borçlu düşmekten şiddetle hazer etmeli. Bunun için de Avrupa'nın para kuvvetiyle hulûl ve her hangi bir şeyi temellüküne kat'iyetle mâni' ol-malı! Avrupa'dan ancak fart-ı lüzûmu olan ve idhâlinde terakkîyât-ı millîyyeyi haleldâr etmeyen şeyleri almakla iktifâ etmeli. Bunları da ancak kendisine samîmiyetle merbût ve terakkîyât-ı fenniyyesine müsâid bir zemîn-i inkişâf te'mîn [186] eden âlât ve esbâb-ı sinâ'iyâtı i'tâ da bi-hakkin hayr-hâhlik gösteren devletlerden almalıdır.

8- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Dîn-i celîl-i İslâm mu-hât olduğu taassub dikenlerinden tathîr ve tasfiye edi-lir ve tazammun ettiği hikemiyât-ı âliyye-i ictimâiyeye ve insâniyye serbest ve ictimâ'-ı ulemâ üzerine mües-ses bir ictihâd ile i'lâ ve tenvîr edilirse gayz, gurûr, ha-sed, kîn gibi mesâvî-i hissiyye kal' ve ref' edilmiş olur. Avrupa'nın bundan isti-fâde eden inhilâl propagandalarına da nihâyet verilmiş olur.

9- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Müslümanlar Avrupa'-dan yalnız fen ve san'at iktibâs etmelidir. Bi'l-hâssa Avrupa moda ve i'tiyâdât-ı gayr-ı ahlâkiyyesine kör körüne kapılmaktan, bununla iftihârdan tevakkî etmelidir.

10- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: İşte o vakit İslâmiyet, insâniyeti asâlet-i ictimâiyeye irtikâ eder. Bi'n-netîce insâniyetin İslâmiyet'e takribîyle her ikisi de kurb-i hâkî-kate vâsil ve vahdetin tazammun ettiği minhâc-ı saâdet-i ictimâiyeye dâhil ve sâ'id olur. İslâmiyet'in levn-i ce-lîl-i kudsîyyeti insâniyet üzerinde bir sirâc-ı feyz ü ikbâl hâlinde nûr-efşân olur.

11- Kezâ i'tikâdim böyledir ki: Her müslüman için gâye-i hayatıyye şâhsînda değil, şâhsî ile bir uzv-i nâcî-

⁵⁾ Hucurât Sûresi, 49/10.

zini teşkil ettiği ittihâd ve istiklâl-i İslâm'da ve terakkîyât-ı fikriyye-i dîniyye ve ihâta-i külliyye ile bu gâye-i kudsîye arz-ı muhabbettedir.

Her sâhib-i iz'ân olan müslim için İslâmiyet'in zevki asıl fîkr-i aşk ve mevcûdiyet-i hakikiyye kendisinde mündemic olan bu ittihâd-ı muazzamın şekl-i kudsî-i insâniyet-perverine ilâhî bir gayretle sarılmaktadır.

12- İ'tikâd ediyorum ki: Müslümanlar müstakbelde ictimâî mücâdeleler için üç kılıçla müsellah olacaklardır: Sebât, adâlet, muhabbet.

13- İ'tikâd ediyorum ki: Müslümanlar kendileri için zarûrî olan ma'nevî mücâdelede üç kalkanla mücehhez olacaklardır: Güzelliğe meftûniyet, tecessüs-i ilmî, kısmete rizâ.

Dağıstanlı

Ahmed Hân

.....○○○○○.....

Sebilürreşâd

Makâle-i fâzılânelerini bâlâya derc ettiğimiz Dağıstanlı Ahmed Hân birâderimiz Ankara'ya yeni teşrif ettiler. Pek sevimli ve asıl bir simâya mâlik olan Ahmed Hân Rus mekteplerinde tâhsîl gördüğü hâlde salâbet-i dîniyyesini muhâfaza etmişler, maddî, ma'nevî bir İslâm kahramanı olmuşlardır. Ahmed Hân'ın hayatı gerek matbûâtta, gerek harb cephelerinde İslâm'ın istiklâli için mücâhedelerle mâlidir. Ahmed Hân Kafkas milletlerinin târihleri ile iştigâl etmiş, bu husûsta pek mühim ve kıymetdâr ma'lûmât cem'ine muvaffak olmuştur. Bununla beraber mûmâ-ileyh Rusya'daki inkılâba kadar Çar'ın ordularına karşı Kafkas milletlerinin istiklâl muhârebelerine iştirâk etmiş meşhûr kahramanlardan biridir. Büyük mücahid Şeyh Şâmil merhûmun rûh-ı hamâset ve fazileti Ahmed Hân'ın simâsında leme'ân etmektedir.

Ahmed Hân Çeçen halkının "Elbistinci" kabilesindendir ki Kafkas dağlarının hürriyeti uğrunda çalışan meşhûr Şeyh Mansur da bu kabileye mensûbtur. Ahmed Hân tâ küçüklüğünden beri Çar Rusyası'na derin bir nefretle meşbu' bir muhîtte perver-şiyâb olmuştur.

917 senesi inkılâbından beri mûmâ-ileyh Kafkas dağlarının istiklâl muhârebelerine de bizzât iştirâk etmiştir. 918 senesinde Osmanlı ordusu saflarında Ceneral Biçerahof kuvâsiyla çarpışmış, Deniken ve Kazaklarla mücâdele etmiş, el-hâsil Kafkas dağlarının muârizi bulunan bütün kuvvetlerle mütemâdî sûrette harb etmiştir. Bir aralık Kafkas dağları gençlerinin teşkil ettikleri cem'iyetin reisi olmuştur. Bi'l-âhare kendi ta'bîrleri vechile "İslâm dünyâsının şîmâlindeki karakolunu teşkil

eden Kafkas müslümanlarının vaz'iyet-i harbiyyesi, cephe gerisindeki aksâminin muntazam ve kavî bir hale gelmesine kadar, düzelemeyeceğine kanâat ettiğinden dolayı efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi tenvîr ile intibâh-ı İslâm'a çalışmak üzere" bir müddet için memleketini terk ederek seyâhate çıkmıştır.

Ahmed Hân Şeyh Mansur'un vasiyetnamesine göre ileride Mısır'a da gitmek ârzûsundadır.

Anadolu'daki inkılâb-ı İslâm büyük İslâm kahramanı Şeyh Şâmil'in hafidi Ahmed Hân'ın rûhunda azîm bir te'sîr husûle getirmiş, kendisine Şeyh Şâmil'in mücâhedelerini hatırlatmıştır. Mütefekkir ve kahraman Ahmed Hân kardeşimiz inşâallah âlem-i İslâm'a pek büyük hizmetler ifâsına muvaffak olacaktır.

İNHİTÂTIN SEBEBLERİ

İkdâm gazetesini yazıyor:

Bizde küçük san'atlari imhâya, ahâlînin terbiye-i millîyyeden mahrûmîyeti çok yardım etmiştir. Erkeklerimiz, kadınlarımız âdât-ı millîyyeyi bir düşman gibi baltalamışlardır. Kadınlarımızın millî sanâyi-i nefiseden bî-haberlikleri, alafrangaya ihmâkleri, kız mekteplerinde Maârif Nezâreti'nin biraz iktisâd-ı millî tedârisinden gafleti, yeni hayatın mütercem romanlardan öğrenilmesi, erkeklerimizin de milliyete ve vatana âid bilgiler hakkında ma'lûmâta sahib olmamaları, bilgiçler denilen sınıfın şâyâن-ı hayret duygusuzluğu, beyne'l-milellik hastalağının şümülü, kadınlar ve erkekler arasında millî emele [187] hâdim cem'iyetlerin mefkûdiyeti, matbûâtımızın iktisâd-ı millî ile ciddî bir sûrette iştigâl etmemesi, yazı yazarlarının maksadsız mekteplerden yetişmiş olmaları, millî üdebâ ve şu'arâ zuhûr etmemesi, kendi muhîtimizde güzellik arayacağımıza bunu ecnebîlikte bulmak ümidi-ne düşmekliğimiz bizi tahrîb-ı sanâyi' yolunda sürüklemiş gitmiştir.

*

* * *

"Edebiyat-ı Cedîde" o kadar za'if ve usâresiz bir cereyân idi ki "sinema" çıkar çıkmaz ortadan gâib oluyordu. Ahâlî bütün edebî zevklerini şimdi bu perdelere üzerinde tatmîn ediyor. Mehtablı gecelerde kol kola gezmeleri, bir salonda güzel bir kadın önünde diz çöküp i'lân-ı aşk etmeleri, zinâ ihtiârılarını, ihânet ârzûlarını, alafranga sefâheti, Amerikan-vârî cesâreti ilh. hep oradan öğreniyor.

MISIR'DA İNGİLTERE'NİN "UYUŞTURMA" SİYÂSETİ

10 Mart 922 târîhinde Mısır'da i'lân edilmiş olan istiklâlin bir efsaneden başka bir şey olmadığını, bundan evvelki bir makâlelemizde yine bu sütunlarda* beyân ederken Mısır'ın vaz'iyet-i hâzırası ile 18 Kânünievvel 914 târîhinden beri devâm eden himâye şekl-i sâbiki arasında bir fark bulunmadığını işaret etmemiştik.

Fi'l-hakika İngiltere tarafından Mısır üzerindeki himâyenin lağv edildiği ve onun yerine istiklâl-i tâmmîn kâim olduğu i'lân edildiği gibi Mısır Sultânı Fuad-ı Evvel, derhâl melik-kral oluvermişti. Büyük Britanya Mısır kralını ve Mısır'a bu tebeddüliden dolayı derhâl tebrîk etmiş idi. Diğer hükümdârlar, krallar, İngiltere'nin ese-rine iktifâ ederek onlar da bu husûstaki tes'îdâtı dirîğ et-mediler. Mısır'da düvel-i ecnebiyye tarafından istihdâm edilmekte olan konsol jenerallerin pâyeleri ekseriya "fevkâlâde mümessil ve salâhiyetdâr sefîr" mertebesine is'âd edilerek şân ve şerefleri dü-bâlâ edildi. Mısır kralı tarafından merâsim-i kabûliyye tertîb ve i'timâdnâmeler kabûl, muhâdenetkârâne, meveddetkârâne nutuklar teâtî edildi. Azametlü sultanın elkâb-ı resmiyyesi şevketlü melik veya lisân-ı ecnebî üzere haşmetlü kral oldu ve Mısır'ın şevketlü meliki tarafından Mısır taht-ı krâlisine mahsûs ve Mehmed Ali âile-i hükümdârîsine âid bir kânûn-ı verâset dahi tanzîm olundu. Bir de Mısır hey'et-i nûzzârına Hâriciye Nâzırı nâmıyla bir zât daha ilâve ve devâir-i hükümete bu sûretle bir dâire daha zam edilmiş oldu. İşte Mısır'ın 15 Mart 922 târîhinden i'tibâren bellibaşlı olarak mazhar olduğu istihâleler bundan ibâret bulunmaktadır.

Hâlbuki bütün bu tebeddüllere ve istihâlelere dikkat edilecek olursa fi'l-vâki' bunların büsbütün ehemmiyetten ârî şeyler olmadığını ve hemen kâffesinin istiklâlin zarûrî vecîbelerinden olması lâzım geldiğini görür ve takdîr ederiz. Ancak istiklâlin müstakil bir memlekette iktizâ ve îcâb ettirdiği vecîbeler bundan ibâret ve buna münhasır değildir.

Ma'lûmdur ki istiklâl evvel-emirde hâkimiyet-i hâriciyye ve dâhiliyyeyi istilzâm eyler. Hâkimiyet-i hâriciyye, Mısır'ın düvel-i ecnebiyye ile olan temâsında hiçbir mutavassiti bi't-tabi' kabûl etmediği gibi Mısır hudûdunun müdâfaasında dahi başka bir hükümetin ordusuna arz-ı iftikâr edemez. Hâkimiyet-i dâhiliyyede dahi Mısır dâhilinde Mısır'dan gayrı hiçbir hükümetin hiçbir sûretle ne kuvveti, ne nüfûzu bulunmamasını istilzâm eder.

* Sebilürreşâd'ın 6 Mayıs [1]338 târîhli ve 500 numaralı nüshasına mürâacaat.

Acaba, Mısır bu tarzda bir hâkimiyet-i hâriciyye ve dâhiliyyeden, hulâsa istiklâlden nasîbedâr bulunuyor mu? Ta'bîr-i diğerle Mısır hükümetinin Mısır hâricinde her türlü salâhiyeti hâiz mümessil-i siyâsileri var mıdır! Mısır hükümeti her hangi bir hükümet-i ecnebiyye ile ittifâk, i'tilâf akd edebilir, muâhedenâmeler tanzîm edebilir mi? Mısır'ın dâhilinde Büyük Britanya'nın âlî komiserliği tamâmiyla lağv edilmiş midir? Büyük Britanya'nın işgal ordusu, Mısır'ı terk ve tahliye etmiş midir? Binâenaleyh Mısır hükümetinin ordusu mu Mısır'ı müdâfaa ediyor. Mısır'da Büyük Britanya tarafından evvelce i'lân edilen bir idâre-i örfiyye hâlâ devâm etmiyor mu ve bu idâre-i örfiyyeyi lağv edebilmek Mısır'ın yed-i iktidârında bulunabiliyor mu? Mısır'da muhâletit mahkemeler lağv ve kapitülasyonlar ber-taraf edilebilmiş midir? Mısır dâhilinde ecnebîleri İngiltere himâye ederken Mısır buna i'tirâz edebiliyor mu? Hulâsa Mısır'da Mısır hükümetinin yanında bir de Büyük Britanya hükümeti bulunmuyor mu, silâhiyla, kuvvetiyle asker ve nüfûzuyla, idâre-i örfiyyesi ve mahkemeleriyle hâlâ devâm etmiyor mu?

Şübhesiz bütün bu suâllere verilecek cevâblar menfi-dir. Ve Mısır bunlardan hiçbirini yapmak yed-i ihtiyâr ve iktidârında değildir. O hâlde Mısır'da bir melik var ki zât-ı şevket-penâhîlerinin nüfûzu hakikatte, ihtimâl [188] dîvân-ı mülükîsinden hârîce çakamaz ve bir hey'et-i nûzzâr ve bir hâriciye erkânı vardır ki hîn-i hâcette ve ansızın beş, altı aded süngülü İngiliz neferinin ayakları ve çizmeleri arasında meclis-i nûzzârları Malta'da veya Seylan'da veyâhûd Senegal'de akd ettirilebilir. Ve nihâyet Mısır'ın ufuklarına dağılmış öyle bir hava-yı istiklâl vardır ki sehâb-âlûd bir bâd-ı himâyeden başka bir şey değildir. Artık ecnebî hükümdârlarının âdetâ alay edercesine tebrîkleri ve tes'îdleri neye yarar. Etrafta yaldızlı elbiselerini giymiş, rütbeler, nişanlar takılmış nâzirların, mâbeyncilerin, yaverlerin huzûrunda tertîb edilen süferâ resm-i kabûllerinin, i'timâdnâmelerin, nutuklarım şâ'saadâr cümlelerin ne hikmeti vardır. Ve nihâyet İngiltere'nin indinde her hangi bir İngiliz'in evindeki kötü sandalyesinden daha aşağı olduğundan şübhemiz olmayan o murassa' Mısır taht-ı kralîsinin ne ehemmiyeti kâliyor?..

Esefler olsun ki Mısır'da en başta hal-i hâzırda Abdülhâlik Servet Paşa kabinesi olduğu halde birçok Mısır ekâbir ve ricâli, birçok ulemâ ve fudalâ İngiltere'nin bu müdhiş entrikasına kurban olmuşlardır. Şübhesiz biz hiçbir zaman bu zevâtın kâffesinin İngilizler tarafından satın alınmış olduğunu iddiâ etmiyoruz. Ancak muhak-

kak bir şey varsa hal-i hazır hükûmetine, hâl-i hazır tarz-ı idâresine muvâfîk bir vaz'iyet takınan her Mısırlı aldanmıştır. Yolunu düzgün, serbest görememiştir. Memleketin düşürülmek istenildiği girîveyi, uçurumu layıkıyla sezememiştir.

Bu müddeâmımızı delâiliyle isbât etmek için bi'l-hâssa, Hey'et-i Nüzzâr Reîsi Abdülhâlik Servet Paşa'yı mevzû'-ı bahs etmek istiyoruz.

Ma'lûm olduğu üzere Servet Paşa 1 Mart 922 târîhinden beri kabine riyâsetini işgâl etmektedir. Paşa'nın hey'et-i nüzzâr riyâsetini kabûlü İngiltere'nin Mısır istiklâlini kabûlü şartına mu'allak idi. Ve bunda şübhesisiz itirâz edilecek bir şey yoktur. Fakat her halde istiklâl medlûlü, İngiltere'nin Mısır'a lütfen bahsetmiş olduğu hal-i hazır istiklâli değildir. Bunu kendisi de i'tirâf edebilir.

Husûsiyle Abdülhâlik Servet Paşa'nın viladet-i sultânîye müsâdîf olan 26 Mart 922 târîhinde Continental Oteli'nde bu münâsebetle tertîbedilen resm-i ziyâfette îrâd ettiği nutkun medlûl-i umûmîsi dahi bize Mısır'ın tam bir istiklâle nâil olamamış olduğunu ifhâm edebilir. Nitekim bu nutukta deniliyor idi ki:

"İngiltere himâyeyi lağv etmeye muvâfakat etmiştir. Ancak semenini almak şartıyla..."

Fakat himâyeyin lağvi için taleb ettiği kıymet o kadar yüksek idi ki himâyeden dahi daha bahâlı idi. Bu semenin ne olduğunu Lord Allebeny'nin 28 Şubat 922 târîhinde Mısır Sultanı'na verdiği muhtıradan anlıyoruz: (1) İdâre-i örfiyyenin devâmi (2) Britanya'nın Mısır'da turuk-ı muvâsalasını te'mîn (3) Mısır'ı müdâfaa hakkı (4) Mısır'daki ecnebîleri himâye (5) Sudan mes'elesi...

Bütün bu mes'eeler, bi'l-âhare İngiltere ile Mısır Parlamentosu arasında cereyân edecek müzâkerâtın netîcesine ta'lîkan şimdilik bunları İngiltere muhâfaza etmektedir.

Abdülhâlik Servet Paşa, nutkunda bütün bu maddelelera işâret ederek diyor ki: Bunları İngiltere'nin muhâfaza etmesine dâir Mısır hükûmeti bir imzâ vermiş değildir. İngiltere bunları kendi kendine muhâfaza ediyor ki Mısır için bir taahhüdü mutazamın olamaz.

Fakat Paşa'nın müsâadesiyle şunu söyleyelim ki bu bir zavallı tesellîden başka bir şey değildir. Hâkimiyet esâsını şiddetle baltalayan bu noktalar, Mısır'da bi'l-fi'l mevcûd olduktan ve maddeten müesses bulununduktan sonra imzâ, taahhûd ... ilh. gibi mes'eeler resmiyette kalır. Sözün kirasını söyleyelim. İdare-i örfiyye, İngiliz askeri, mehâkim-i muhâtelîta Mısır'da var mı yok mu? Mâdem ki vardır; o halde istiklâl yoktur. Yine himâye vardır.

Esâsen bu istiklâl mes'elesi öyle nâzik bir şeydir ki hiç bir küçük kayda bile tahammûl etmez. İstiklâl ya var, ya

yok. Varsa tam vardır. Biraz bir yerinden rencide olduğu istiklâl yoktur. İşte hulâsası budur.

Çok emîniz ki Servet Paşa bunu elbette bilir. Fakat ne yapsın ya İngiliz adamıdır, İngilizlere uşaklık ediyor yâhûd hîrs-ı câh u mansîb sâhibidir. Şâhsî menfaatini memleketinin menâfiine fedâ ediyor ki bu şıklara nazar-ı doğrudan doğruya memleketine hîyânet ediyor demektir. yâhûd daha hafifini tasavvur edelim. Bu şartların istiklâl ile kâbil-i te'lîf olmadığını takdîr ediyor. Fakat yaşaş yavaş Mısır'ın bu kayıdlardan kurtularak asıl istiklâle nâil olacağına ve bunun turuk-ı siyâsiyye ile kâbil-i husûl olacağına kâil bulunuyor ki bu takdîrde Paşa tamâmiyla İngiliz entrikalarına kurban oluyor.

Paşanın nutku dahi bu üçüncü şikki takviye etmektedir. Pek değerli bir hatîb olan Servet Paşa rûhunun bütün genişliğiyle Mısır'ın müstakbelde bu kayıdlardan âzâde kalacağına ümidvâr... Böyle olunca paşa aldanyor ve aldandığı nokta İngiltere'nin Mısır'da takib etmek istediği yeni entrikalara âlet olması keyfîyetidir. Bu entrikalar ise son zamanlarda büsbütün yeni bir şekilde arz-ı vûcûd eylemiştir. O da efkârî kâbil olduğu kadar işgâl etmek, tâhdîr etmek yani uyuşturmak, a'sâbî teskîn eylemek, gürültüyü azaltmak ve nihâyet bu Mısır bâdiresini şimdilik atlatmaktr. Bu entrikayı hulâsaten "uyuşturma siyâseti" ta'bîriyle ifâde edebiliriz.

[189] Fi'l-hakika İngiltere, Sa'd Zağlul Paşa ve millîyet-perverlerle başlayan istiklâl metâlibini nihâyet bir çevre hareketiyle iftâya müztar kalmıştı. İlk zamanlarda bu uyuşturma siyâseti, Adli Yeğen Paşa kabinesi zamanında İngiltere ile Mısır arasında bir muâhedenâme akdi için müzâkerâtta bulunmak ve bu sûretle müzâkerâtı uzatmak ve nihâyet bütün Mısır efkârî umûmiyyesini bu müzâkerât işleriyle işgâl etmek sûretiyle tecelli ve tebârûz ediyordu. Müzâkerât ve muâhede etrâfindaki bütün entrikalar suya düşince bu defa uyuşturma siyâseti yeni bir veche ta'kîbe başlamıştı. Ve böyle bir veche ta'kîbine de müztar idi. Zîrâ İngiltere'nin bi'l-hâssa Avrupa'da ve sonra Şark-ı Karîb'de ve nihâyet bütün müstemlekelerinde öyle müşkilleri vardı ki bunları birer birer iktihâm etmek mecbûriyetinde idi. Fakat en mühimmi Avrupa'daki vaziyetidir. Onun için diğer mesâilde ta'kîb ettiği bellîbaşlı siyâset, işleri savsaklamak, idâre-i maslahat etmek ve bunun için de her mintikanın efkârî umûmiyyesini kuvvetle alâkadar edebilecek, kuvvetli işgâl edebilecek canlı mes'eeler bularak onunla efkârî uğraştırmak ve nihâyet bu mes'eeler etrâfında muvaffak olursa efkârda tefrikalar vûcûda getirerek bundan istifâde etmek ve asıl esâslı canlı nukâtı ilâ nihâye sürüklemek ve idâre etmektir.

İste İngiltere'nin bi'l-hâssa son beş altı ay zarfında Mısır'da ta'kîb ettiği siyâset, uyuşturma siyâseti budur.

Bu siyâset bi'l-hâssa Servet Paşa kabinesinin teessüsünden sonra bütün kuvvetiyle Mısır'da tezâhür etmektedir. Ve Servet Paşa da bilerek veya bilmeyerek bu siyâsetin çarkları ve çemberleri içine kendini bütün ma'nâsiyla kaptırmıştır.

Servet Paşa kabinesi ilk teessüs ettiği zaman hemen hemen istiklâlin ilan edildiği zamanlara tesâdûf ediyordu. Bütün milliyet-perverlerin gazeteleriyle, kulübleriyle, meclisleriyle iştigâl edeceği yalnız bir mes'ele vardi: İstiklâl. İngiltere bu mes'eleyi öne atmakla tâm bir ayı mütecâviz bir zaman efkâr-ı umûmiyyeyi bununla işgâl eyledi. İstiklâl var mı, yok mu? Mısır müstakil midir, değil midir? İşte bunun etrâfında bütün efkâr dalgâlı denizler gibi kaynadı, köpürdü ve bir iki aylık neşriyât, beyânât ve saire neticesinde efkâr-ı umûmiyye hemen hemen Mısır'a verilen istiklâlin himâyeden farklı olmadığını anlamaya başlar başlamaz efkârı uyuşturmak için yeni bir mes'ele ortaya atıldı. Kânûn-ı Esâsî tanzîmi mes'elesi....

Servet Paşa kabinesi "mâdem ki memlekette istiklâl vardır, istiklâlin vecîblerinden biri de memleketin bir parlamentosu olması ve hey'et-i nüzzârin bu parlamento muvâcehesinde mes'ül bulunmasıdır ve bunun için de memlekette Kânûn-ı Esâsî tanzîmi icâb eder" diyordu.

Fi'l-hakika müstakil memleketterde icâb eder; Servet Paşa ve arkadaşları bunu düşünmekle istiklâl hilâfında şübhesisiz hareket etmeyorlardı ve memleketin zarûrî bir yarasını tedâvî ediyorlardı. Fakat İngiltere bu vücûbu kabineye ihsâs etmekle ve yâhûd kabine bunu hissetmeye İngiltere'nin uyuşurma siyâseti safhalarından yeni bir safha küşâd eyliyordu ve böyle de olmuştu. Derhal herkes istiklâl, himâyeye mesâilini birden bire unuttu ve hey'et-i nüzzârin, intihâb edeceği bir komisyon ma'rifiyle tertîb ettireceği Kânûn-ı Esâsî mes'elesiyle iştigâle başladı.

Bütün gazeteler, sütun sütun yazı yazıyorlar, hatîbler nutuklar îrâd ediyor, feryâd eyliyorlar. Bunların kâffesi ise şu noktaların etrâfında idi: Kânûn-ı Esâsîyi millet tarafından müntehab bir cem'iyet mi, yoksa hükümdâr tarafından ta'yîn edilmiş bir komisyon mu yapmalıdır. Kânûn-ı Esâsî nasıl olmalıdır. Komisyon nasıl olmalıdır. İntihâb ne yolda olmalıdır?... ilh. Bir çok mütâlâ'ât, münâkaşât ki bütün efkâr-ı umûmiyyeyi kaplamıştı.

Nihâyet Mısır Kânûn-ı Esâsî'si'nin tanzîmi için Melik Fuad-ı Evvel tarafından hey'et-i nüzzâr reisi esbâkı Hüseyin Rûşdü Paşa'nın riyâseti altında olmak üzere eski nâzirlardan, zevât-ı meşhûreden mürekkeb mutantan bir Kânûn-ı Esâsî Komisyonu intihâb ve ta'yîn olundu.

Bunun etrâfında da efkâr-ı umûmiyye uzun uzadıya münâkaşâta devâm etti. Fakat milliyet-perverler,

vaziyeti hakkıyla takdîr ediyorlardı. Hiçbir ne Kânûn-ı Esâsî Komisyonu'na azâ olmaya muvâfakat etti.. ne de bu komisyona iştirâke... Bu sûretle komisyon 11 Nisan 922 târîhinde küşâd edildi ve küşâd münâsebetiyle Abdülhâlik Servet Paşa mühim bir nutk-i iftitâhî îrâd ederek milliyet-perverlerin bu komisyona adem-i iştîrâkini şiddetle tahtı'ye ve tenkîd eyledi ve bu komisyonun Mısır için gâyet kıymetdâr bir kânûn tanzîm edeceğine dâir olan kanâatini izhar eyledi. Zavallı Servet Paşa... Bu kanâatinde belki samîmî idi. Fakat bütün cihânın en güzide Kânûn-ı Esâsî'si'nin bile tanzîm ettikten sonra ne olacaktı. İngiliz yine Mısır'da mı değil mi? İngiliz süngüsü, Kânûn-ı Esâsî'nin icâb ettirdiği parlamentonun etrâfini saracak mı, sarmayacak mı? Parlamento intihâbâti bir sürü İngiliz me'mûrlarının ve koca İngiliz işgâl ordusu nûfûzu altında olacak değil mi idi? O halde!...

[190] O halde Servet Paşa bu Kânûn-ı Esâsî teşebbüsünü tervîc etmekle yine İngiltere'nin uyuşurma siyâsetinin bir faslıni tatbîk ediyordu ve yine istiklâl-i tâm tahtında devâm eden himâyeye şeklini takviye eyliyordu.

Gazeteler lehte, alehâte neşriyâttâ bulundular, bulundular ve biktâr. Komisyon ise birçok ictimââlar akd ve tâlî komisyon teşkîl eyledi ve nihâyet 21 Mayıs 922 târîhli Mısır gazetelerinde intiâr eden ve hulâsası 118 mâddeden müteşekkîl olan bir Kânûn-ı Esâsî projesi tanzîm olundu ve bu projenin de komisyon heyet-i umûmiyesince müzâkere ve tesbîtine başlandı.

Fakat artık efkâr-ı umûmiyye bu komisyon etrâfindaki Kânûn-ı Esâsî etrâfindaki fikirleri köhne, kıymetsiz bulmaya başlamıştı. Yine istiklâl, himâyeye sözleri gazetelerde baş gösterir göstermez ve İngiltere tarafından Seyşel Adası'na evvelce nefy edilmiş olan Sa'd Zağlul Paşa ve rüfekâsının artık istiklâl münâsebetiyle Mısır'a iâdeleri için mûrâcaatlar fazlalaşır fazlalaşmaz İngiltere bu sefer ma'hûd uyuşurma siyâsetinin diğer bir safhasını ... ve yeniden efkâr-ı umûmiyyeyi başka bir mes'ele ile işgâle lütûm gördü.

Bunun üzerine Büyük Britanya'nın Mısır Mümessil-i Âlîsi Lord Allebeny Sudan'a kadar ihtiyâr-ı zahmet ve seyâhat eyledi. Sudan'da bulunduğu zaman Hartum'da bir nutuk îrâd ederek İngiltere'nin Sudan'ı muhâfaza edeceğini beyân ve bu beyânâtının da Sudan'da bulunan aşâirin ârzûsına tevâfuk eylediğini ilave eyledi ve Mısır'a döndü.

Allebeny'nin bu beyânâtı, İngiltere'nin Sudan hakâkindaki niyyâtını tamâmiyla izhar etmiş oluyordu. Fakat esâsen bu niyetler ma'lûm idi. Gerek Mısır için, gerek Sudan için İngiltere'nin niyeti Kanada için, Avusturalya için, Hindistan veya Irak için olan niyetlerinin aynı idi. Fakat böyle bir sırada bu tarzda beyânâtta bulunması

asil Mısır efkâr-ı umûmiyyesini bu noktaya tevcîh ederek yine bir müddet uyuşturması içindi. Nitekim bir taraftan da İngiltere Sudan'da pamuk ziraati için ihmârâtta bulunmaya karâr verdiği işâ'a ediyordu. Bunun neticesi Nil Nehri'nin menba'larına yakın olan bu sâhada icrâ edilecek ziraatin bi't-tabî' suya muhtâc olacağı ve şu suretle Sudan'da alikonulacak Nil sularından Mısır'ın ileride mahrûm kalabileceği keyfiyyetini herkesin sem'-i heyecânına îsâl edilmek isteniliyordu.

Ve böyle de olmuştu. Derhal Mısır efkâr-ı umûmiyyesi, gazeteler, kulübler... ilh. istiklâl, Kânûn-ı Esâsî ve saire mesâilini unutarak artık Sudan mes'elesiyle iştigale başladılar. Sudan, Mısır'ın eczâ-yı memâlikindendir, Sudansız Mısır olamaz. Sudan Arab'dır, o da Mısır gibidir... ilh. Birçok yazılar, hâmûmlar, mütalaalar ki neticesi fikrimce bir sıfırı münser oluyor. Zîrâ Sudan Mısır'ın dahi olsa Mısır gibi olacak olduktan ve yine Mısır gibi İngilizlerin çizmeleri altında çiğnenecek olduktan sonra neye yarar!

Maamâfih bu son zamanlara kadar Sudan mes'elesi yine Mısır ufuklarında dalgalanıp duruyor bu husûsta Abdülhâlik Servet Paşa dahi gazetelere beyânâtta bulunmaya mecbûr kalmıştır. Nitekim *el-Ehrâm* gazetesi muharriri ile Servet Paşa arasında vukû' bulan bir mülakat, mezkûr gazetenin 22 Mayıs 922 târîhli nüshâsında mündericdir. Servet Paşa Sudan mes'elesine dâir diyor ki: "Bu bi'l-âhare İngiltere ile muâhedenâme akd edildiği zaman nazar-ı dikkate alınacak bir mes'eledir. Ve muâhedenâme akdine kadar statükonun devâm edeceğine dâir İngiliz ricâl-i siyâsiyyesi te'mînât-ı resmiyye vermiştir."

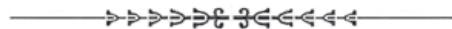
Görüyoruz ki bu beyânât da sudan bir şeydir. Bir taraftan İngiltere Sudan'da her türlü icrââtiyla Mısır'dan ziyâde Sudan'ı benimsemeye çalışırken ve delâil-i fi'iliyyesiyle bunu isbât ederken Mısır heyet-i nüzzâr reisinin gazetelere bu yolda te'mînâtta bulunması yine aynı uyuşturma siyasetinin tatbîkâtından başka bir şey telakkî edilmemelidir.

Hulasa İngiltere Mısır'da bu tarz-ı siyâseti öyle görüyoruz ki daha uzun müddet devâm ettirecektir. Yarın Sudan mes'elesi biraz soğur soğumaz onun yerine akdine çalışmak istediği Tazmînât Kânûnu'nu daha sonra ekalliyetlerin himâyesi mesâilini, daha sonra kapitülasyonlar mesâilini ve nihâyet hatıra gelmeyen daha birçok mesâili birer birer muntazam ve muayyen fâsilalarla ortaya çıkararak hep böyle mütemâdiyen efkârı işgâl edecek ve tefrikalar çıkarmaya çalışacaktır. Husûsiyele Kânûn-ı Esâsî Komisyonu vazifesini ikmâl ettikten sonra bi't-tabî' intihâbât başlayacağı için o zaman yine İngilizlerin te'sîriyle memleket iki kısım olarak birbirine gire-

cek ve bunu yaptırdığı takdîrde muhakkak ve muhakkak bütün İngiliz tarafdârlarını satın almışları toplayarak bir meclis yapmaya çalışacak ve yine İngiltere Mısır'da idâme-i hâkimiyete gayret eyleyecektir.

Mısır, son zamanlarda en şiddetli tazyîkâta ma'rûz kalıyor, hürriyet-i matbûât külliyyen kalkmıştır. Gazetelerin Sa'd Zağlul Paşa, Seyşel ve buna müşâbih mesâilden bahsetmesi şiddetli men' olunmuştur. İctimâ'lар ibtâl olunmuştur. Silâh taharriyâtı bahânesiyle işgâl ordusu tarafından en şiddetli tazyîkler icrâ edilmektedir. Geçenlerde İngilizlerden birkaçının eşhâs-ı mechûle tarafından katli münâsebetiyle İngiltere tarafından Mısır kabinesine verilen [191] nota en tâhkîmâz ibârâtı hâvîdir. Nitekim notada bu vukûâtın Mısır kabinesinin emniyet-i umûmiyyeyi te'mîne muktedir olamadığına bir delîl telakkî edileceği açıktan açıkça beyân edilmektedir. Bunun ma'nâsı İngiltere en küçük bir fîrsattan istifâde ederek şekl-i sâbiki en ağır yüklerler idâmeye tarafdâr bulunuyor.

Bu i'tibârla, istiklâl târîhinden dört ayı mütecaviz bir zaman geçtiği halde Mısır istiklâl vecâibinden hiçbirine nâîl olamamış olduğu gibi gittikçe daha ağır ve daha elîm şerâit tahtına sokuluyor. İngiltere'nin uyuşurma siyâseti en zâlim tatbîkâtıyla memleketin bütün istikbâlini tehlikeye koyma ve öyle görünüyor ki bu siyâset daha uzun zamanlar sessiz sessiz devâm edecek ve her dakika Mısır, Servet Paşa ve rüfekâsı gibi bazı sâf-derûn zevâtın zannettikleri gibi istiklâlini yavaş yavaş elde etmek değil, her dakika istiklâlinden bir parça daha bir dilim daha gâib edecektir. Bu cidden acıklı ve elîm bir vaz'iyettir. Fakat yazıklar olsun ki on dört milyonluk Mısır ahâlisi, bir avuç İngilize karşı hala boyun eğiyor, hala aldanıyor, artık Mısır'ın silkinmesi ve bu bir avuç gâsîbi silkip atması zamanı çoktan hulûl etmiştir. Bilmeyiz ki Mîsrîlîler ne zaman el birliğiyle şu gâsîb, şu mutasallit düşmandan kendilerini kurtaracaklardır.

İRAN AHVÂLİ

Îran vaz'iyet-i coğrafiyesi noktasından dolayı bir asırdan beri komşuları bulunan Rusya ve İngiltere'nin tama'kârâne nazarlarını kendisine doğru celb ile her iki hükümetin emperyalizm ve istîlâ-cû siyâsetlerine hedef olarak demir pençeleri altında inlemek mecbûriyetinde bulunmuştu.

1907, 1908 senelerinde İngiltere ve Rusya arasında Îran hakkında akd olunan mukâvele mücebince, bu komşu memleket her iki hükümetçe taksîm edilerek

bî-taraf mintika namıyla kendisine pek az bir şey terk edilmişti. Bir nevzâd-ı meşrûtiyyet addolunan ve eski sū-i idâreleri, fenâlikleri ortadan götürüp yeni esâsât dâhilinde ıslâhât ve teşkilât yapmak isteyen İran, daha meşrûtiyetinin bidâyetinde karşısında cenûb kaplanyyla şimâl ayısını dikili bulmuş ve her ne yaptıysa ve yapmak istediye bu iki rakîb tarafından akîm bırakılmıştı.

Gitgide en sonra 1911 senesinde İngiltere ve Rusya'nın İran hakkındaki niyetleri kesb-i resmiyyet ve kat'iyet etmiş ve İran kabinesi de son Rus ültimeatomunu kabûle mecbûr edilmişti. İngiltere, âmâlini Rus eliyle ve Ruslar da istediklerini Kazak ve süngü ile İran'a tanıttırmakta aslâ müşkilâta tesâdîf etmiyorlardı.

Rus inkılâbı zamanına kadar Çarlık Rusya ile me'mûrları tarafından İran'da etmedik zulüm, yapmadık fenâlik hemen hemen kalmamıştı. İran'da Ruslarla vahşî Kazaklarının günâ-gün mezâlimine uğramış olmayan bir unsur yoktu. Tabaka-i ulemâdan tutup çarşı halkına varincaya kadar her sınıfı mensûb olan halk Rusların cebbarâne, gaddârâne sillelerini yemişlerdi.

Harb-i Umûmî içinde İran'ı zorladıkça zorladılar. İran'ı kendi lehlerine harbe sokamayınca şimâlen ve cenûben İran'ı kuvâ-yı askeriyyeleri için bir re'sü'l-hareke ittihâz ederek bu sûretle Osmanlı ordularının arka cebhelerini çevirmek istediler. Bu yüzden İran da hayli maddî ve ma'nevî zarar ve hasârâtâ ma'rûz kaldı.

Harb hitâmında İran Devleti, metâlibini Paris Konferansı'na bildirmek için esbak Hârıcıye Nâziri Müşâvirü'l-Memâlik hazretlerinin riyâseti altında teşekkül etmiş olan bir hey'eti İstanbul tarîkiyle Fransa'ya i'zâm etmişti.

Fransa ve Amerika hükümetleri İran hey'etini dinlemek istemişken, İngiltere bu keyfiyeti kendi menâfi'i müstakbelesine muzir telakkî ederek mezkûr hey'etin dinlenmemesi çârelerini bir taraftan taharrî ve işi büsbütün akîm bırakılmak için de diğer taraftan Tahran'da kendi tarâfdârânından bir kabine teşkiline muvaffak olarak hem Paris'te bulunan Müşâvirü'l-Memâlik'in reîsi bulunduğu İran delegasyonunu hükümsüz, hem de yeni teşkil eylediği Tahran'daki kabine vâsıtasiyla bir İngiliz-İran hâfî mukâvelenâmesi akdine teşebbüs etmiş, bu sûretle hem İran'ı kendi hesâbına benimsemek, hem de Bolşeviklerin âtiyen İran'da ve İran tarîkiyle kesb edecekleri nûfûz ve ehemmiyetin önüne geçmek istemişti.

Bu mukâvelenâmeden sonra Avrupa'yı görmemiş olan genç Sultan Ahmed Şah hazretlerini de resmen da'vetle müşârun-ileyi İstanbûl tarîkiyle ve harb gemileriyle Avrupa'ya ve Londra'ya yola çıkardılar.

Bu seyâhat esnâsında İngiltere hatve başında kendi azamet ve kudretini genç hükümdâra göstermiş ve

Londra'ya muvâsalatı üzerine pek büyük ve fevkâlâde bir mikyâsta -evzâ' ve ilcâât-ı zamâneye rağmen- âsâr-ı hürmet ve teveccûh göstermiş ve genç şâhi kendisinden ziyâdesiyle hoşnud etmeye çalışmıştır.

O esnâda İran'ın Hârıcıye Nezâreti makâmını işgâl eden Prens Nusretü'd-Devle gerek kendisini ve gerek pederi olan Şehzâde Fermanfermâ İran'da ve bi'l-umûm İranlılar indinde İngiliz tarafdaârlığıyla pek ma'rûf ve müştehir idiler.

[192] Lord Curzon o sırada İran Hârıcıye nâzırının şerefine verdiği ziyâfet esnâsında Nâzır Nusretü'd-Devlet İran'ın genç Bismarck'ı olduğunu makâm-ı sitâyîste beyân ve bu sûretle onun mevkiiini tahkîm ve kendisini sun'î iltifâtlara gark etmek tevâzuunda bulunmuştur.

Koca İran'ı hâfî bir mukâvele ile ba'de'l-harb İngiltere nûfûz-ı siyâsîsi altına sokmaya çabalayan genç Hârıcıye nâzırı, şübhесiz İngiltere menâfiî için Bismarck'tan daha büyük ve daha mühim bir şâhsiyet teşkil ediyordu.

Çok geçmeden İran vatanperverleri muâhedenin metnine vukûf ve ma'lûmât peydâ ederek matbûât ve neşriyât vâsıtasiyla aleyhine kemâl-i şiddetle yürüdüler. Bu hakikati İran halkına tanittırmak ve yapılan muâhede ve i'tilâfin tamâmiyla menâfi'i vataniyyenin doğrudan doğruya aleyhinde bulunduğu bildirmek için İran vatanperverleri o derece uğraştılar ki az zaman içinde matbûât-ı yevmiyyeden başka bütün ilmî mecmû'alar, şâirler, hatîbler, vâ'izler, hatta köylülerin ağız ve lisâniyla çeşit çeşit manzûmeler vücûda getirilmiştir.

Nusretü'd-Devle Londra'dan döner dönmez bu kabine fenâ halde sukût içinde bulunanların kîsm-ı a'zamî konaklarından hârîce çıkmamaya ve daha bazıları da memlekete vedâ' etmeye muztar kaldılar.

Mukâvele ve i'tilâfnâmeye gelince İran Millet Meclisi'nin tasvîb ve tasdîkine iktirân etmeyen işbu varak-pârenin hükümsüz kalmış olduğunu söylemek zâiddir zannederiz. Çünkü on ay akdem İran Millet Meclisi huzûrunda genç Şah mukâvelenin mefsûhiyetini resmen beyân etmiştir.

Bolşeviklere gelince; İngiltere'nin İran'daki siyâsetine son tekmevi vurabilmek için İran'da evvelce Çarlık zamanından beri zorla yumrukla elde ettikleri nûfûz ve hukûk-ı gasîbâneyi -bir kalem darbesiyle- tekrâr İran'a iâde ederek, İran'dan vaktiyle -bir asır evvel bile- almış oldukları imtiyâzâti geri verdikten mâ'adâ, İran'ın esâret fermâni demek olan ma'hûd Türkmen Çay, Gülistan ve daha sonraları İngiltere ile Sasakof zamanındaki mukâvelenâmeleri yırtarak atmışlar ve İran'da kendileri için bir mintika-i nûfûz tanımamaya, hattâ Rusya'ya zâmaniyla ilhâk olunan Bahr-i Hazar ve civârını da tekrâr İran haritasına iâde eyledikten mâ'adâ, İran'daki bi'l-

cümle Rus müesseselerini, bankalarını ve hattâ İran'ın Rusya'ya olan bütün borçlarını da bağışlayıp, yüz küsür mâddeden mürekkeb İranla yeni bir muâhede akd ve imzâ etmek suretiyle İran'ın istiklâl-i siyâsî, iktisâdisini tasdîk eylemişlerdir.

Rusya ile i'tilâfin zemînini hâzırlayan zât ise mütâreke bidâyetinde Paris'e gönderilen İran heyetinin reîsi ve sâbık Hârıcıye Nâzırı Mîrzâ Ali Kulu Han hazretleri idi.

İngiltere'nin darbesine uğrayan bu zât ahîren İran'ın İstanbul sefîr-i kebîrligine ta'yîn edilmek suretiyle gönlü'nün elde edilmesi için Nusretü'd-Devle kabinesi tarafın-dan tasavvur edilip İstanbul'a gönderilmiştir

Rusya Sovyet hükümetiyle görüşüp İran metâlibini kabûl ettirmeye muvaffak olan bu değerli zât İran-Rus İtilâfnâmesi'ni imzâ ettikten sonra el-ân Moskova'da İran Devleti'ni temsîl etmektedir.

Rusların İran'a karşı gösterdikleri bu inkâr kabûl edilmez resmî cemîleden sonra, İran'daki İngiliz siyâseti ve mevkii suya düşmüş i'tibâri bozulmağa başlamıştı.

Bu sûretle İran-İngiliz İtilâfi resmen meclis tarafın-dan reddedildi, müteâkiben İngiliz kuvâ-yı askeriyyesi İran'ın cenûbundan çekilmek mecbûriyetinde kaldı. İran Hükûmeti nezdinde -husûsiyle Harbiye Nezâretiyle, umûr-ı askeriyyede müstahdem bulunan İngiliz zâbitâniyla, sivil me'mûrînin hayat-ı me'mûriyetine yine İran hükûmetince hâtime verilerek İran toprağından çekildi-ler.

Bu siyâsî muvaffakiyetlerden sonra İran hükûmeti dâhilde emn ü âsâyîsi te'mîn husûsunda da hayli muvaffakiyetler göstermiş, Harbiye Nâzırı Rıza Han'ın himmetiyle az müddet zarfında bütün mühimmât ve techîzâtiyla altmış bin kişilik bir kuvvet ihmâr etmiştir.

İran hükûmeti dâhilî ve hâricî vaz'iyetini bir dere-ceye kadar yoluna koymaktan sonra üç seneden beri yeni baştan mukaddes bir mücâhedeye girişmiş olan Anadolu'daki kardeşlerine elini uzatmış, en değerli ricâlinden olan Mümtâzü'd-Devle hazretlerini Ankara'ya göndermiştir.

İlim ve fazîletle, zekâ ve dirâyetle, mehâsin-i ahlâkiyye ve muhabbet-i İslâmiyye ile mümtâz olan müşârun-ileyhin şâhsiyeti Türkiye-İran ittfâkının temel taşlarını hâzırlayacağına emniyetimiz ber-kemâldir.

Sefîr hazretleri İran'ın necîb hânedânlarından sayıl-makla beraber İran Meşrûtiyeti'nin ricâl-i târîhiyye ve siyâsiyyesindendir. İran Millet Meclisi Riyâseti'ni, pek çok kabinetlerde, Maârif Nezâreti gibi mühim bir mevkii ihrâz etmiş bir zâttr.

Ümîd ederiz ki müstakil İran ile müstakil Türkiye bu iki kardeş hükümetin hissiyât-ı İslâmiyye ile kalbleri dolu olan büyük racüllerinin teşebbüüs ve ikdâmât-ı Hudâ-pesendâneleri sâyesinde az zaman içinde el ele vererek yan yana yürüdüklerini görmekle umûm âlem-i İslâm bahtiyâr olacaktır.

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

اتبعون اهلكم سبیل الرشداد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

29 Temmuz 1922

05 Zilhicce 1340

Cumartesi

29 Temmuz 1338

Cild: 20 - Aded: 511

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

Mündericât:

İslâm'da "Emâneti Ehline Tevdî'" Düstûru

İslâm'ın en büyük Kânûn-ı Esâsi'si Kur'ân'dır. – Emânetin aksâmi: – 1. Emânât-ı İlâhiyye, –
2. Emânât-ı Şahsiyye, – 3. Emânât-ı ictimâ'yye – Ulemânın bugünkü vazifesi – Emânete hiyânet edenler –
Emânetin ziyyâ'ı -ya'ni işlerin ehil olmayanlara tevdî'i izmihlâli mûcibdir –
Emânetin ehline tevdî'i, bir devletin üssü'l-esâs-ı bekâsıdır.

Âlem-i İslâm ve Bolşevikler

Şark Meselesi – İngilizlerin İslâm Toprakları üzerindeki âmâl ve ihtarâsları – Harb-i Umûmî'de Türkiye'yi
Almanya tarafına iltihâka sevk eden avâmil-i esâsiye – Âlem-i İslâm'ın samimi ihtiyâci, –
Müslümanların Bolşeviklere müzâheretlerindeki esbâb-ı siyâsiyye – Bolşeviklerin hatâları –
Tarafeynin yekdiğerine olan ihtiyâci – Müslüman akvâmin hakîkî istiklâlden başka gayeleri yoktur –
Âlem-i İslâm'a karşı Bolşeviklerce tatbîki lâzım gelen siyâset – Almanya'nın düştüğü hatâdan
Bolşeviklerin tevakkî etmesi lüzumu – Âlem-i İslâm bir küldür ve başı Türklerdir – Âlem-i İslâm'ın
emniyet ve muhabbet-i hakîkiyyesi nasıl kazanılır? – Âlem-i İslâm ve Bolşevik ittifâkî samîmî olmak
ve bu samîmîyet sözde kalmamak icâb eder – Âlem-i İslâm büyük bir kuvvetdir –
İltihâk ettiği taraf cihânda katî galebeyi kazanacaktır.

Muallim ve Muallimeler Derneği Riyâset-i Muhteremesi'ne

Dernek beyannamesinin buradaki ve İstanbul'daki te'siri – Beyannâmenin ruhu: Yirminci asrin ma'nâsına
tevâfuk edecek yeni bir hayat! – İctimâ'î inkılâpcılık illeti – Senelerden beri geveleyip söylemediklerini
söyledi, – Bu beyannâme hûcum borusu imiş, – Sebilürreşad bu teceddüd hareketine karşı
menfi te'sîr almış imiş – Müsbet hareket diye Meşrûtiyet'den beri yapılan şeyler – Her teceddüd ve terakkî
memleketin an'anât ve mukaddesatına karşı oluyor – Müsbet hareketlerin netâyic-i fecî'ası – Maarifdeki tebeddül
Büyük Millet Meclisinin irâdesi ile olmuştur – Büyük Millet Meclisi milletin en hakîki mümessilidir.

[194]

TEFSİR-İ ŞERÎF

Bismillâhirrahmânirrahîm

(إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْدُوا الْأَمَانَاتَ إِلَيْ أَغْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ يُعْلَمُ بِمَا يَعْمَلُونَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَهِيْلًا بَصِيرًا) *

Meâl-i şerîfi

Sûre-i Nisa'nın 85. âyetini teşkil eden bu nazm-ı celîl, feth-i Mekke esnâsında redd-i miftâh hakkında nâzil olmuştur. Feth-i Mekke'den evvel nâzil olduğu halde Resûl-i ekrem efendimizin istîshâden o gün tilâvet eylediği zâhib olan müfessirîn de vardır. Birinci rivâyetin İbn-i Abbas'dan ve Kelbî an Ebî Sâlih tarikiyle olduğu nazar-ı dikkate alınırsa ikinci rivâyetin daha kuvvetli olması lâzım gelir.

Mamafih her hangi rivâyet sahîh olursa olsun, âyet-i kerîme bil-umûm nâsa veya vü'lât-ı müslimîne hâsdır. Çünkü Usûl-i Fikh'da beyân olunduğu üzere sebebinin hâs olması hükmünün umûmunâ münâfî değildir. Sebeb-i nûzûlü hâs olsa bile bunun hükmü âmdir. Hazret-i İmâm Ali b. Ebî Tâlib'e ve Zeyd b. Eslem'e göre yalnız vü'lât-ı müslimîne, Hazret-i İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbas, Ebî b. Ümey'ye göre de cemî'i nâsa hitâbdır. Bütün nâs emânâti ehlîne edâ ve adl ile hükme me'mûrdurlar; zâhir olan da budur.

Bu âyet-i celîle, ümmehât-ı âyâtdandır. Pek çok ahkâm-ı esâsiyye ve ictimâ'iyeyi de müstemildir. Bu nazm-ı celîl, bir devletin müesses olduğu esâsları bize bildiriyor. Ma'lûm ki: Devletin mebde'leri, esâsları ikidir. Efrâdin hukukunu muhâfaza, umûmun menâfi'ini himâye. Hukuk-ı efrâd adl ile, menâfi'-i âmme ise işleri, vazîfe ve me'mûriyetleri ehlîne tefvîz ile te'mîn olunur. Bu âyet-i celîlede iki büyük emir var: Biri emânâtların ehlîne te'dîyesi, diğeri de beynennâs adâletin hakkıyla tatbîki. Binâenaleyh birinci emir mücebince her müslüman te'dîye-i emânâtları ile, ikinci emir mücebince de tatbîk-i adâletle mükellefdir. Bu emirler yerine getirmeyen bir müslüman hâin ve zâlim sayılır. Şimdi mutlak ve âmm olarak mezkûr olan emânât hakkında izâhât vermemiz lâzımdır.

Gerek bu âyet-i kerîme, gerek Enfâl, Mü'minûn ve Me'âric Sûrelerinde** emânâtlar, cemi' sîgasıyla vârid olmuştur. Bu ise emânâtin birkaç nev'i olduğunu gösterir. Bazı müfessirîn emânâti iki nev'de bazıları da üç nev'de hulâsa etmişlerdir.

* Âyet-i kerimenin tercümesi 508. nûshada geçmiştir. [Nisâ 4/58]

** [إِنَّمَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتَكُمْ وَأَنْتُمْ تَنْهَمُونَ] [وَالَّذِينَ هُمْ لِإِمَانِهِمْ رَاغُونُ] [Mü'minûn, 23/8]

-Kurâ'n-ı Hakîm -

1. Kulların Allah'a karşı hâmil oldukları emânâtlar. Evet, abd, yerlerin ve göklerin götüremeyecekleri emânâtlar İlâhiyyeyi hâmildir.

Abd, Allah'ın evâmir ve nevâhîsini muhâfaza, emri İlâhiye mütâba'at, nehyinden mücânebet edeceğine; havâs ve kuvâsını, meşâ'ir ve cevârihi dünyâ ve âhiretde kendisine tâbi' olacak, Allah'ına yaklaştıracak sûretde is-tî'mâl edeceğine söz vermiş, buna dâir ahd u peymân etmiştir. Binâenaleyh evâmir-i ilâhiyyeye ri'âyet ve menhiyyâtdan ictinâb emânâtelâtâhî te'dîye etmekdir. Bîcümle me'âsî ise Cenâb-ı Hakk'a hiyânetdir.

2. Emânânetün li-abdin maa'n-nâs. Bir takım şu'abâta inkisâm eder: Vedî'aları sâhiblerine red etmek, hiçbir şeyde aldatmamak, şahsî ve ictimâ'î esrârı muhâfaza etmek ve sâire gibi âhâd-ı nâsa, hukkâma ehil ve akrabâya vâcib olan şeylerin hepsi dâhildir. Ecille-i müfessirînden Fahrüddîn Râzî hazretlerinin fikirlerine göre ümerânın ra'iyyesine, ulemânın âmmeye adâletleri de bu kısında dâhildir. Teb'a ve ra'iyyeye karşı icrâ-yı adâlet, ümerânın te'dîyesine mecbûr oldukları bir emânâtdır.

3. Emânâtu'l-insân maa-nefsihî: Ecille-i müfessirînden Fahrüddîn Râzî hazretleri bunu şu sûretle ta'rîf ediyor: İnsânın kendi nefsi için dîn ve dünyasına enfa' ve aslah olanlardan başkasını ihtiyâr etmemesi, şehvet ve gasba mağlûb olarak âharına muzîr şeyleri işlememesidir. İnsân nefsinde karşı bu yolda hareket etmekle mükellef ve bu her insan için bir emânâtdır. Esâsen ^{وَابْتَغْ فِيمَا} (أَتَيْكَ اللَّهُ الدَّارَةُ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا) nazm-ı celîli de bunu nâtîkdir. İnsân nefsinde karşı edâ etmekle mükellef bulunduğu bu emânâti tamâmiyla edâ edebilmiş olmak için ilel ve emrâzdan ve bunları intâc eden esbâb ve avâmilden tevakkî etmesi, sıhhatini muhâfaza edebilmek için muhtâc olduğu şeyleri ta'allûm edip öğrenmesi de vâcibdir.

Emânât, hangi nev'den olursa olsun, üzerimize alışığımız ve başkasına ta'alluk eden bir hakdır. O hakkı muhâfaza ve içâbında sâhib-i hakka iâde etmek maksâdiyla bize tevdî' olunmuştur: Emânâtelâtâhî böyle olduğu gibi emânâti nefsi ve emânâti nâsa da böyledir. Hissî olsun, maddî olsun i'tirâf-ı hak da bir emânâtdır.

Kendisine "Hakk-ı emânât" tevdî' edilmiş olan kimse ile tevdî' eden arasında onu edâ etmek üzere sarîh bir akd-i kavâlî olsun olmasın! Herhalde onu edâ etmesi lâzımdır. Çünkü beynennâs umûr-ı [195] âmmede cereyân eden te'amûl, efrâdin umûr-ı hâssada yaptıkları akılder gibidir.

Binâenaleyh mekteb ve yahut medresede tahsîl-i ulûm ve fûnûn eden bir efendiye bir emânât tevdî' olun-

¹ Kasas Sûresi, 28/77.

muş ve bu emâneti edâ edeceğine dâir kendisinden örfî ve te'âmûlî bir ahd alınmıştır. İlim ve ma'rifetden nâsi müstefid etmek, milletini irşâd eylemek vazifesiyile mükellefdır. Hele milletinin parasıyla istediği gibi tahsîl-i ilim ve hüner edenler bununla daha ziyâde mükelleftir. Emâneten kendisine bırakılan bir malî sâhibine edâ etmek nasıl vâcib, ve bunu edâ etmeyenler hâin addolu-nurlarsa emânet-i ilmi edâ etmeyenler de aynıyla böyledir; onlar da hâin sayılırlar. İlim ve irfân sâhibleri nâsi irşâd edeceklerine dâir sarîh ve aralarında müte'âref olan te'âmûl yolunda hareket etmelerini îcâb ediyor. Bunun içindir ki: Cenâb-ı Peygamber efendimizin sıfât-ı seniyelerini halkdan gizleyen ulemâ-yı Ehl-i Kitâb hâin addolunmuşlardır. Çünkü bu te'âmûl-i müte'ârefle Cenâb-ı Hak onlardan söz almış, onlar hakkında bildiklerini nâsa söylemek, onları gizlememek üzere ahd etmişlerdi.

(وَإِذْ أَخَدَ اللَّهُ مِيقَاتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتَبَيَّنَهُ لِلنَّاسِ وَلَا تُكْحُمُهُنَّ) ²⁾

Elhâsil gerek tefsir ve izâhi sadedinde bulunduğumuz âyet-i kerimede gerek diğer âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfede edâsiyla me'mûr olduğumuz emânet, âmmâdir; mâl ve mülk gibi vedî'â olarak bırakılan bilcümle maddî şeylerle, hissî ve ma'nevî bilcümle hukûku i'tirâfa, ilim ve ma'rifete de şâmildir.

Mâdem ki, ilim bir emânet ve onu edâ etmek vâcibdir; şu hâlde keyfiyet-i edâyi ma'rifet, bu emâneti edâ edecek en nâfi', en kolay, en kısa tarîk ne ise onu bellemek ve o tarîkle emâneti edâ etmek vâcibdir. Ve illâ emâneti yine edâ etmiş sayılmaz. Yolunu bilmediğinden dolayı hakkı gizlemekle, doğrudan doğruya hakkı zâyi' etmek arasında bir fark yoktur. Bugün görüyoruz ki: memlekette hak, hayır, fazilet, dîn ve ahlâk hakkında umûmî bir cehl var. Milletin rûhuna tamamıyla bayağı bir takım bid'atler, körü köründe taklîdlere günden güne çoğalıyor. İrfân, teceddûd ve terakkî maskesi altında türlü türlü dalâlet neşr olunuyor. Şimdi buna karşı memleketin hakikî ulemasının, hakikî irfân sâhiblerinin üzerine düşen mühim bir vazîfe yok mudur? Millete karşı en büyük bir emâneti hâmil olan bu ulemâ, oturup da kendilerine mürâca'at edenlere bir fikih, yahut bir akâid kitâbı okutmak, yahut kendisinden istifâde olunan bir mes'eleye cevâb vermekle üzerlerine almış oldukları mühim emâneti, nâsi irşâd etmek, ahkâm-ı dîniyyeyi muhâfaza ve müdâfa'a eylemek vazîfe-i mühimmesini, edâ etmiş sayılırlar mı?.. Aslâ!

Nâsi irşâd, dîni muhâfaza ve müdâfa'a etmek vazifesi ulemaya tevdî' olunmuş bir emânet ise -ki bunda şüphe yoktur- onu edâ etmek tarîklerini öğrenmeleri de bir vecîbedir. Bunda özür mu'teber olamaz. Mal gibi maddî

olan emânetleri sâhibine edâ etmenin bugün muhtelif usûlleri var. Evvelce sâhibine bir ayda, hattâ bir sene de güçlükle îsâl edilebilen bir emânet şimdi bir günde -daha ziyâde emniyetle- îsâl edilebiliyor. Bu nasıl böyle ise maddî olmayan emânetler de böyledir. Zamân ve mekânın ihtilâfiyla bunun tarîkleri de değişmiştir. Ulûm-ı İslâmiyyeyi, ahlâk-ı Muhammedî'ye ve esâsât-ı dîniyyeyi beynennâs neşr ü ta'mîm ile dîne karşı dâhilî ve hâricî, zîmnî ve sarîh vukû' bulan tecâvüzâtı tevkif etmek için asrin îcâb ettiği yoldan gitmek ulemâya borcdur. Bunu yapmadıkça ulemâ emâneti edâ etmiş sayılamazlar. İş emâneti üzerine almak değil, onu en emîn bir vâsita ile edâ etmektir.

Bir kısım emânet de vardır ki, yalnız hifz olunmak üzere tevdî' olunmuştur. "Esrâr-ı husûsiyye veya hut es-râr-ı hükûmet gibi." Bir insana diğer biri tarafından tevdî' olunan sîr -şâhsî olsun, umûmî olsun- her halde emânetdir; onu hifz etmek ve hiçbir suretle ifşâ etmemek vâcibdir. Hattâ gizli kalması lâzım geldiğini gösteren bazı karâîn dahi hiçbir tenbîh, hiçbir söz geçmese bile o şey yine emânetdir; onu muhâfaza vâcibdir. ³⁾ (اذحدث الرجل بحديث ثم التفت فهو مانع "Bir kimse bir söz söyle de sonra iki tarafına bakınrsa o söz emânetdir." Hadis-i merfû'u* sârih bir surette gösterir ki: bir şeyin gizli kalmasına delâlet eden ne kadar söz, iş, örf, karîne varsa hepsi mu'teberdir. Bu bâbdaki te'âmûl ve karâîn, delâil-i sarîha menzilindedir. Husûsî bir mâhiyetde olup umûmun muttalî' olması arzu edilmeyen meclislerde geçen sözler de bir nevi' emânetdir, onların da hifzi vâcibdir.

Emânetin diğer bir kısmı da var ki: Sâhibine edâ etmek üzere hifz olunur. İster onu size bizzât sâhibi tevdî' etsin, ister sâhibine verilmek üzere başka biri bırakmış olsun! Yukarıda tafsîlâtı arz olunan emânetlerin bir kısmı da burada dâhildir. Nazar-ı şerî'atde menâfi' -i âmmeye ta'alluk eden vazîfe ve işler de emânetdir. Binâenaleyh nazm-ı celîl mûcebince diğer emânetler gibi, bu nevi' emânetleri de ehline edâ etmek, her işi, her vazîfeyi ehil ve erbâbına vermek vâcibdir. ⁴⁾ (اذاضبعت الامانة فانتظر الساعة) ^{**} Hadis-i serifi de bunu nâtikdir.

Emânet hangi nevi'den olursa olsun, onu hifz ve sâhibine edâ eden zâta lisân-ı şerî'atde hafîz, emîn, ve-fî denilir. Hifz ve iâde [196] etmeyene de hâin ve âsî nâmları verilir. ⁴⁾ (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْدُوا الْأَمَانَاتِ) ⁴⁾ âyet-i kerimesi

³⁾ Mecma'uz-Zevâid, h. no: 13168.

* Ravâhü Ahmed ve Ebû Davud ve't-Tirmîzî an Câbir ve Ebû Ya'lâ fî Mesnedîhî an Enes

** Ravâhü Buhârî

⁴⁾ Nisâ Sûresi, 4/58.

sarâhaten emâneti ehline vermemi emr ediyor.⁵ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُوْنُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُوْنُوا أَمَانَاتِكُمْ وَآتَيْتُمْ تَعْلَمُونَ) âyet-i kerimesi de emânete hiyânetden sarâhaten nehy ediyor.

Emânâti hifz ve ehline vermekle emr ve hilâfina hareketden kat'iyen sakınmakdan nehy eden âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe yalnız zikr olunanlardan ibâret de degildir. Müslümânlık redd-i emânete pek ziyâde ehemmiyet vermiş, emânete -hangi nevi'den olursa olsun- hiyânet edenleri fikdân-ı îmân ile tâhvîf eylemiştir. "(آيةالمنافق ثلاث اذاحدث كذب واذاوعدا خلف واذااثمن خان) = Münâfiğin alâmeti üçdür: Söylediği vakit yalan söyleler, va'dinde hulf eder; emânete hiyânet eder."* Hadîs-i şerifi de bu bâbda vârid olan ehâdîs-i şerîfedendir. (ثلاث من كن فيه هومنافق وانصام وصلى وحج واعتمر وقال انى مسلم: من اذاحدث كذب اذاوعدا خلف اذااثمن خان) *** hadîs-i şerifi de emânete hiyânet edenlerin Müslümânlığına i'timâd edilemeyeceğini, o gibilerin her ne kadar namaz kilsalar, oruç tutsalar, hac ve umre yapsalar da yine münâfîlikten kurtulamayacaklarını sarâheten gösterir. (لا يمان لمن لا امان له ولا دين لمن لا عهده) *** hadîs-i şerifi ise emânete ri'âyeti olmayanları fikdân, hiç olmazsa noksan-ı îmân ile tehdîd ediyor.

(لن تزال امتى على الفطرة مالم يتعذلوا الا مائة مغمماً والزكاة مغمراً) hadîs-i şerifi ise ümmet-i İslâmiyye'nin fitrat-ı selâmet üzerine bekasını iki şeye ta'lîk ediyor.

Elhâsil, bu bâbdaki âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe emânetin nazar-ı İslâm'da pek büyük bir mevki'i olduğunu bildiriyor. Hele yukarıda zikri geçen: (اذا ضيعت الامانة فانتظر الساعة) = "Emânet zâyi" olunca kiyâmete intizâr ediniz"****, (اذا وسد الامر الى غير اهله فانتظر الساعة) = "İşler ehlinin gayriye tevdî' olunduğu vakit kiyâmete intizâr ediniz." Hadîs-i şerifi pek ziyâde dikkate şâyândır. Bu hadîs-i şerîf mûcibince umuru ehline tefvîz etmek te'dîye-i emânâti bilakis işleri ehlinin gayriye bırakmak ziyâ'-ı emâneti mûcib ve bu da devletin, milletin mahvi demekтир.

Filhakika bu hadîs-i şerîfde emânetin ziyâ'ı pek büyük felaketlerin zuhûrunu intâc edecegi, bir millet arasında emânet denilen seciyye kalkar işler ehlinin gayrisine tevdî' olunmaya başlarsa o milletin helâki, o milletin büsbütün münkarız olacağı veyahut istiklâli elinden alınacağı haber veriliyor. Çünkü hadîs-i şerîfdeki ziyâ'-ı emânetden maksad, işleri ehlinin gayriye tefvîz etmek olduğu ve bunun da devletin ve milletin mahviyla netice-

leneceği yine hadîs-i şerîfde beyân olunuyor. Bu hadîs-i şerîfdeki "saat"den maksad, bildigimiz kiyâmet-i kübrâ değil ümmetin ve devletin mahvidir; Ümmetin mahv olacağı veyahut istiklâlinin elinden gideceği "saat"dir.

İşlerin ehil ve muktedir olanların elinden çıkarılması şüphe yok ki işlerin karışmasına ve bu suretle büsbütün yabancı ellerin müdahalesine veyahut zulüm ve fesâd ile mahv olmalarına sebebdır.

Esâsen Râgîb İsfehânî Müfredât'ında "saat"ı üçe taksîm ediyor: Saat-i kübrâ, saat-i vüstâ, saat-i suğrâ. Saat-i kübrâ, Kiyâmet-i kübrâdır. Ya'ni nâsin hesâb için ba's olunmalarıdır. Saat-i vüstâ bu asır insânlarının mevtidir; saat-i suğrâ da ferdlerin ölümüdür; Gazali merhum buna kiyâmet-i suğrâ nâmî vermiştir. Hadîs-i şerifi şerh eden bazı muhakkikin de "saat"ı (اى ساعةقيامة الامة وها لا كهالان) (لكل امة ساعه اى وقت انهلك فيه او يذهب استقلالها) diye tefsir etmişlerdir.

Acabâ nâs arasında "emânet"in ziyâ'ı ve işlerin ehlinden gayriye tefvîz olunması hakikaten bir milletin, bir devletin mahvini mûcib olur mu? Ve ne suretle olur?. İşte şimdi bu noktayı tenvîr edeceğiz.

Malûmdur ki: Heyet-i ictimâ'iyenin bekâsı mu'âmelât-ı ve mübâdelât ile kâimdir. Bunların ruhu ise ancak emânetdir. Haslet-i emânet fâsid olursa, insanlar arasında bu haslet-i memdûha zâil olursa her türlü mu'âmele de fesâda yüz tutar; nizâm-ı ma'îset muhtel olur, netice-de nev'-i beşer serî' adımlarla zevâle doğru yuvarlanır.

Yine bedîhîdir ki: Ümem ve akvâmin refah ve sa'âdeti intizâm-ı ma'îseti bir hükümetin vücutuna mütevekkîkdir. Hükûmet; hangi şekilde olsa, memleketi idâre; tebe'ânın refâhını te'mîn için vezâîf-i muhtelife ile mükellef birçok me'mûrlara muhtâcdır. Bu me'mûrların bir kısmı hudûd-ı memleketin muhâfizeleridir. Bunlar memleketi düşmanın tecâvüzünden muhâfaza, tecâvüz noktalarını müdâfa'a ya me'mûrlardır. Bu mühim vazifeler kendilerine emânet olmak üzre tevdî' olunmuştur.

Bir kısmı memleket dâhilinde haya perdesini yırtarak hetk-i irz, katlı-nefs, gasb-ı emvâl, bunlara mümâsil habâislere cûr'et ederek âsâyış-ı dâhilîyi ihlâl eden süfehâyi tutup kânûnun netice-i adaletine teslîm etmekle muvazzafdır.

[197] Bir kısmı da ahkâm-ı şerîyye ve kânûniyenin muhâfizeleridir, bunlar insanlar arasında tahaddüs eden münâza'ayı hall etmek, haklıyı haksızı tefrik ederek neşr-i adâlet eylemek, her hakkı sâhib-i hakka vermek vazifeleriyle muvazzafdır.

Bir de mâl memurları lâzım: Bunların vazifeleri de bilumum ve efrâd-ı milletden almak üzere hükümetin takdir ettiği mikdâri kânûn-ı mahsûsına tevfikan tahsîl ederek onları nefsi'îl-emrde tebe'ânın hazîneleri demek

⁵ Enfâl Sûresi, 8/27.

* Ravâhü's-Şeyhân ve't-Tirmizî

** Ravâhü's-Sitte

*** Ravâhü Ahmed ve İbn-i Mâce

**** Sahâbe-i kirâm tarafından emânetin ziyâ'ı ne sûretle olur; suâline karşı Cenâb-ı Peygamber (اذا وسد) buyuruyor.

olan hazîne-i memleketde, mâl sandıklarında hifz etmekdir.

Sonra bir sınıf memurîn daha vardır ki: Onlar da tebe'adan tâhsîl olunan bu mâlî-i kîtâbâda, hikmet ve maslahâta rî'âyet etmek şartıyla medrese, mekteb, fabrika, yol, köprü, şîmendifer, hastahâne inşâ etmek gibi menâfi'i umumiyye-i memlekete müte'allik husûsâta sarf etmek vazifesiyle mükellef ve muvazzafdır. Bunlar birer emâneta olmak üzere kendilerine tevdî olunmuştur.

Şimdi düşünelim: Milletin sa'âdeti, hükümetin muhâfaza-i kuvvet ve satvet edebilmesi neye mütevekkîfdır? Şüphe yok ki: Şu'abât-ı muhtelife müstahdem ricâl ve memûrîn-i hükümetden her tabakanın kendine tevdî olunan işi hakkıyla ifâ ederek ona hiyânet etmemesine mütevekkîfdır. Bu memurlarda "emâneta" ve "emniyet" denilen meziyet bulunmaz, hükm-i emâneta tatbîk-ı hareket etmezlerse kendilerine tevdî olunan vezâifi hakkıyla ifâ etmiş olabilirler mi? Tabî'i olamazlar!

Pekala! Erkân ve memûrîn-i hükümetden olan zevât "emâneta" denilen mezâyâ-yı insâniyyeden tecerrûd eder ve kendilerine tevdî olunan vazifelerde hiyânetleri sâbit olursa binâ-yı hükümet sukût etmez mi? Ahâlî arasında emniyet, istirâhat münselib olmaz mı? Hukuk-i ibâd büsbütün zâyi' olarak katl-i nüfûs, nehb-i emvâl ta'ammüm etmez mi? Turuk-ı ticâret kapanıp fakr u ihtiyyâc kapıları açılmaz mı? Hazîne-i millet bomboş bir hâle gelmez mi? İş bu raddeye gelince devlet ve millet için çare-i hayatı kalır mı?

Bunun içindir ki: Hâin bir hükümet eliyle idâre olunan bir kavim, ya fitne ve fesâdin şüyû' ile büsbütün münkarız olur; yahut ecnebî bir hükümetin kahr u satvette esîr ve mağlûb olarak ölüm acılarından daha şedid i'tisâflara, daha şenî' istihfâflara ma'rûz kalır bu suretle her an merâret-i mevti tanırlar.

Pek vâzih bir hakikatdir ki: Bir milletin akvâm-ı sâire üzerine istî'lâ ve muhâfaza-i mevcûdiyet ve istiklâl edebilmesi için her biri bünye-i milliyenin birer a'zâsi mesâbesinde bulunan tabaka-i âliye erbâbinin ittihâd ve imtizâci sâyesinde olabilir. Bu ittihâd ve imtizâc ise bütün efrâdin "emâneta" haslet-i mübeccelesiyle muttasif, ahkâm-ı emâneta tâbi' olmalarına mütevekkîfdır.

Görülüyor ki: emâneta heyet-i ictimâ'iyyenin sebeb-i bekâsı, nîzâm ve hayat-ı hükümetin üssü'l-esâsı, sâye-i emn ü râhatın vesile-i intişârı, şevket-i milliyenin vâsita-i te'âlisî, medeniyetin hem ruhu, hem de cesedidir. "Emâneta" denilen haslet-i mübeccele bulunmadıkça hiç birisi bulunamaz. Bu meziyetden mahrum bir millet farz edecek olursak acaba onların ne gibi bir manzara-i hevlenîz arz edeceklerini görürüz: İhânet, hiyânet, mezelleş ve musîbet, fakr u meskenet içinde yuvarlandıklarını

değil mi? Şüphesiz ki, ziyyâ'-ı emâneta tevhîd edeceği netâyic bundan başka bir şey olamaz. İşte efrâdında sıfat-ı emâneta zâil olmuş bulunan bir milletin bu gibi elîm âkîbetlere ma'rûz kalacakları tabî'i bir keyfiyet olduğu içindir ki: Müslümanlık buna pek ziyyâde ehemmiyet vermiş, edâ-yı emânâti her ibâdetin fevkînde tutmuş, ve bir millet arasında emâneta hiyânetin şüyû'u o milletin mahvini intâc edeceğini pek belîg bir ifâde ile bildirmiştir. Hangi nevi'den olursa olsun, emâneta ri'âyet etmeyenler nazar-ı İslâm'da hâin ve âsî telakkî olundukları gibi, ehli dururken bir işi ehlinin gayriye tefvîz edenler de hem Allah'a, hem Peygamber'e, hem de bütün müslümanlara hiyânet etmiş addolunurlar. Şu hadîs-i şerîf bu bâbda pek sârihdir: *من استعمل عاملًا من المسلمين وهو يعلم (ان فيهم اولى بذلك منه واعلم بكتاب الله وسنة بيته فقد خان الله رسوله وجميع المسلمين)*

Aksekili Ahmed Hamdi

ÂLEM-i İSLÂM ve BOLŞEVİKLER

Türkiye ile bazı Avrupa devletleri arasında bu âna kadar hüküüm-fermâ olan nokta-i nazar ihtilâfâtının mâhiyet-i hakîkiyyesi el-ân lâyâkıyla anlaşılamamış ve bundan dolayı öteden beri dillerinde gezen "Şark Mes'elesi" hal edilmekden başka evvelkinden ziyyâde düğümlenmiştir.

Şark mes'elesinden maksad İslâm âlemi ve müslümanların üzerinde yaşadıkları topraklar olduğu âşikârdır. Bu mühim mes'eleyi dâimâ, Avrupa devletleri kendi menfa'atları lehine hall ü fasl etmek arzusunu ta'kîb etmişler, bu sebeble Türkiye'ye türlü türlü gailler ihdâs ederek tazyiklerini artırmışlar; bir dakika bile şuûn-ı dâhiliyyesini İslâh için vakit ve fırsat vermemeğe çalışmışlardır.

Şark meselesi İngiltere nokta-i nazârânda o zaman katî' bir neticeye iktirân eder ki bir kuvvetli Türkiye, bir İran, bir Afganistan ve sâir güçlü kuvvetli hükümetlerle Müslüman milletler Asya'da icrâ-yı ahkâm edemeyecek [198] İngiltere'nin günden güne tezâyûd etmeye de olan âmâli istîlâ-cûyânesine körü körüne mutî' ve münkâd olacak, kendisine hiçbir vakitde muhâlefet ve mukâvemetde bulunamayacak bir hâle gelmiş olurlar.

Zirâ idâresinde milyonlarca şarklı ve müslüman bulunan İngiltere Devleti, âlem-i İslâm üzerinde müte-neffiz, hâkim birkaç hükümet-i İslâmîyye'nin mevcudiyetini, kendi siyâseti için pek muzîr telakkî etmiş ve

* Ravâhü'l-Müslim ve Ebû Dâvûd

müslümânları -başa Türkiye ve Türkler bulunduğu halde- fırsat düştükçe vesâil ve desâis-i muhtelife ile za'fa düşçâr etmekden, onları uğraştırmak için yokdan mes'e-leler çıkarmakdan bir an geri durmamıştır.

İngiltere, Hindistan'a, Mısır'a Afrika'ya İslâm müstemlekâta mâlik bulundukça, kuvvetli bir Türkiye'nin Asya'da bulunmasına elbette tarafdar olamayacaktır. Türkleri ve sâir akvâm-ı İslâmiyyeyi zebûn etmedikçe, za'fa uğratmadıkça, inkirâza mahkûm eylemedikçe, İngiltere ve İngiliz politikası müstemlekâtda yerleşemeyeceğine kanâ'at getirmiştir. İngiltere'nin bu fikirde olduğunu, bu gâyeyi ta'kîb etmekde olduğunu bir asırdan beri tarîh bize isbât ediyor.

Bir zamanlar yüz yirmi vilâyete mâlik olan Türkiye, hep İngilizlerin ânen fe-ânen çevirdikleri entrika yüzünden, müselsel ve devâmlı muhârebât-ı gûnâ-gûn neticesinde, büyük eyâletlerini, vilâyetlerini, vâsi' hudûdlarını gâib ederek, küçüldükçe küçülmüş, nihâyet bugünkü hâle gelmiştir.

Türkler birçok def'a İngilizlerle anlaşmayı arzu ettiler. İngiliz siyasetine uygun bazı ricâlîni sıra düştükçe iş başına getirip türlü türlü tecrübelerde bulundular. Fakat bâlâda serd eylediğimiz esbâb ve ileden dolayı hiçbir zaman İngiltere ile anlaşmak kâbil olmadı. Hakân-ı merhûm (Sultan Abdülhamîd) bile bu hakikati acı tecrübelere neticesinde idrâk eleyerek sultanatın son zamanlarında bir dereceye kadar Almanlarla teşrik-i mesâ'i etmek lüzumunu hiss eylemişti.

Almanya'ya Türk zâbitânı berâ-yı tahsil gönderildi. Osmanlı ordusunu Almanlar, bir tarafdan zâbit, diğer tarafdan esliha ve mühimmât ile teçhîze çalışılar, bu suretle kendi teşkilât-ı askeriyyelerini Türklerle begendirmeye muvaffak oldular.

Meşrûtiyet i'lân edilince, inkılâbcılar Sultân Abdülhamîd'in kurmuş olduğu Türk-Alman muhâdenet münâsebeti -İngiliz hesabına- yâkmaya bidâyet-i emrde karar verdiler. Fakat çok geçmeden İngiltere'nin müslümânların işine gelmeyecek olan siyâsetlerini göreerek, hatâlarını anladılar ve yine Almanlarla ve Almanlarla hoş geçinmeyi tercih ettiler. Zirâ Türkiye için Avrupa'da bir zâhir, hiç olmazsa bir dost bulundurmak zarûrı idi. İngiltere bu cihete yanaşmıyordu. Maatteessüf Fransa'nın o zamanki siyâseti Türklerin kendisiyle el ele verip beraber gitmelerine bir mâni' teşkil ediyordu.

Bu hakikati Alman milleti pek güzel sezmiş olduğu için Türklerle bir muhâdenet zemîni hazırlamak üzere kendi imparatorlarını öne sürerek, bu ağır ve güç vazifeyi ona tâhîl eylemişlerdi. Kayser, Alman menfa'atını, rakıbleri olan İtilâf hükümetlerine karşı koruyabilmek ve iktisâd âleminde İtilaf milletlerine ihrâz tefevvük etmek

ve İslâm dünyasıyla birleşmek lüzumunu güzelce takdîr etmiş olduğundan bu mühim işi kuvveden fi'ile iktirân ettirmek için Fas'a, İstanbul'a ve Kudüs'e müte'addid seferler icrâ eyledi. Fas Sultânını selâmladığı esnâda sarf ettiği ma'lûm sözlerle, Şam'da medfûn olan İslâm kahramanlarından Selahaddin Eyyûbî hazretlerinin mezâna çelenk vaz' ettiğinden sonra îrâd etmiş olduğu târihi ve meşhur nutku ile bil-umum müslümânları memnun etmeye çalışmıştır.

Bu derin esbâb ve avâmil neticesinde Harb-i Umûmî esnasında Türkiye Almanya tarafını iltizâm eylemişti. Almanya Harb-i Umûmî neticesinde ihrâz-ı galebe etmiş olsaydı, âlem-i İslâm'ın mu'âvenetiyle yalnız Avrupa'yı değil, cihanı zîr-i hâkimiyetine almış olacaktı. Zirâ İslâm âlemi öyle bir kuvvetdir ki hangi tarafa iltihâk ederse mutlakâ muvâzene-i cihânda o taraf ağır basacaktır. Harb-i Umûmî neticesinde bu hakikat daha ziyâde tezâhür etmiştir. İşte Fransa bugün bu hakikati anlamış olduğu içindir ki eski hatâlarını ta'mîre koyulmuş, İslâm âlemini kazanmak için Türkiye'ye karşı mümâşâtkâr bir politika ta'kîbine başlamıştır. Diğer tarafdan Rusya Çarlığı'nın emperyalizm enkâzı üzerinde kurulmaya başlayan Bolşevikler de İslâm âleminin âtiyen pek büyük bir kuvvet teşkil edeceğini anladıklarından müslümânları elde etmek için her türlü fedakarlıkda bulunmaya karâr vermişler; bu maksadla bu tarafdan Türkiye ile, diğer tarafdan İran ve Afganistanla anlaşmaya teşebbüs eylemişlerdi.

Bolşevikler bu husûsda bidâyeten pek ciddî ve fi'ilî adımlar atarak bu azîm teşebbüsün ilk temel taşını atmaya muvaffak oldular ve daha işin başlangıcında kendi teşebbüs ve iktidarlarının semeresini istihsâle muvaffak oldular. Bolşeviklerin en müşkil zamanlarında Deniken, Kolçak, Yodaniç, Verangel orduları Bolşevikleri ciddî sûretde tehdîd ettikleri sırada müslümânlar Bolşevikler'e bütün kuvvetleriyle muzâheret ederek bu irticâ' ordularını mağlûb ve târumâr etmek husûsunda büyük bir âmil oldular. Bu suretle Bolşevikleri, düşmanlarının elinden kurtardılar.

Esâsen bidâyet-i emrde Bolşevikler, Rusya'daki bilumum müslümân [199] milletlerin istiklâllerini, her milletin kendi mukadderâtına bizzat sahib olmasını kabul etmiş olduklarıdan Rusya müslümânları Bolşeviklerle tevhîd-i mesâ'i etmekde bir mahzûr görmeyerek onlarla beraber çalışıyorlardı.

Eğer Gence, Hokand, Buhara ve sâir bu gibi vak'alar tahaddüs etmiş olmasaydı müslümânların Bolşeviklere karşı olan i'timâd ve müzâheretleri aslâ sarsılmayacak ve ilk başlayan samîmî muhâdenet gün geçikçe daha ziyâde kuvvet bulacaktı. Lakin bazı Bolşevik ricâli ve

kumandanları hissiyatlarına mağlûb olarak lüzumsuz yere bir takım fecî' hâdiseler ikâ' ettiler ve bu sebebe müslümân akvâmını ürküdüller ve düşündürdüler.

Halbuki Bolşeviklerle İslâm âlemi arasında hiçbir mes'elenin tahaddüs etmemesi, bilakis her iki tarafın elden geldiği kadar fedakârlık göstererek teyîd-i muhâdenet eylemesi îcâb ediyordu. Zirâ hâdisât, maslahat, tarafeynin menâfi'i bunu iktizâ ediyordu. Bütün bir cihan-ı husûmete karşı cidâle girişistikleri zaman kendilerine müslümânlardan başka dostluk gösteren olmadı. Ve müslümanlar hakikî ve ciddî bir suretde fedâ-yı can ederek Bolşeviklerin galibiyetlerini te'mine çalışılar ve muvaffak oldular. Bittabi' müslümân milletlerin bu fedakârlıkları Bolşeviklerin yeşil gözleri, sırma saçları için değişti. Her tarafından tazyîk ve zulm altında kalan müslümân milletler dayanacak bir yer, teveccûh edecek bir halâs kapısı arıyorlardı. Bütün çektikleri felâketler Avrupa milletlerinden, bilhassa İtilâf devletlerinden olduğu için onlara karşı zuhûr edecek bir kuvvete bütün mevcudiyetleriyle muzâhir olacakları tabî'î idi. Bolşevikler ise garbin bu istîlâci devletleriyle mübârezeye başlamış oldukları için müslümânlarla Bolşeviklerin maksad ve gâyeleri birleşmiş oluyordu. Müslümân milletler mazlûm ve esîr idi, zâlimlerin elliinden rehâ ve halâs bulmak istiyorlardı. Bolşevikler de aynı da'vâda bulunuyorlardı. Sanâyi' ve esliha husûsunda pek geri kalan müslümân milletler halâs ve istiklâllerini te'mîn için mutlaka san'at ve silâh sâhibi bir devletin müzâheretine ihtiyaçları vardı. Rusya ise şimdiki garb devletleri derecesinde olmamakla beraber, samimî suretde hareket ettiği takdirde müslümânların ihtiyâcât-ı maddiyesini bir dereceye kadar te'mîn edebilecek bir mevki'de idi.

Binâenaleyh hakikî istiklâllerini te'minden başka bir gâyeleri olmayan müslümân milletler bu gâyelerini tanıyan ve tanadığını alenen bütün cihâna karşı i'lân eden bir devletle pek samimî olarak teşrik-i mesâ'î edebilirlerdi. Nitekim bu düşüncelerle Bolşeviklere karşı cân u gönülden müzâheretde bulundular, onlarla tevhîd-i mesâ'î eylediler.

Bolşeviklere gelince onlar da pek büyük bir va'dle ortaya atılmışlardı. Bu emr-i azîmi kendi başlarına başaramayacakları tabî'î idi. Garba karşı mücâdele bayrağı açan Bolşevikler şark ile de hal-i cidâlde bulunamazlardı. Bilakis şarkın, İslâm âlemının müzâheretlerine ihtiyâc-ı şedîdleri vardı. Bilhâssa dâhilî ihtilâllerde müslümânların iltihâk edeceği tarafın galebe çalacağı muhakkakdı öyle zamanlar oldu ki muhâlif ordular ile Moskova şehri arasındaki mesafe pek azaldı. Eğer müslümânlar Bolşeviklere muzâhir olmasaydilar Bolşevikler daha ibtidâ-yı teşekkülerinde mağlûb olacaklar idi. Bolşeviklerin müslümânların mu'âvenetlerine ne kadar

ihtiyâcı olduğunu bilfi'l hâdisât gösterdi. Her tarafından ta'arruz ve tazyîk karşısında kalan Bolşevikler için müslümân milletlerden başka hiç bir istinâdgâh yoktu. Sonra Bolşevikler mazlûm milletler nâmına ortaya çıkmıştı. En mazlûm milletler ise akvâm-ı İslâmiyye idi. Her ne mak-sadla olursa olsun ileri sürdüğü da'vây kazanmak için mazlûm milletlerin kendisiyle beraber olması iktizâ ediyordu. Aksi takdirde Bolşevikler da'vâsının Wilson'un ma'hûd prensiplerinden farklı bir mâhiyeti olmazdı.

Elhâsil her iki tarafın menâfi'i yekdiğeriyle teşrîk-i mesâ'îyi iktizâ ediyordu. Ve bu ihtiyâc henüz zâil olmamıştır. Ne âlem-i İslâm için ne de Bolşevikler için. Rusya'da inkılâb henüz hitâma ermemiştir. İnkılâb devâm ediyor. Ve nerede karâr kılacağı ma'lûm değildir. O diyârda daha birçok hâdiselerin zuhûru tabî'îdir. Inkılâb safhadan safhaya intikâl ederek daha birçok zamanlar seyr-i tabî'isini ta'kib edecktir. Kezâlik İslâm âlemi de istiklâl mücâhedeleri ile daha hayli zamanlar çalkanıp duracaktır. Binâenaleyh şarkda köpüren denizlerin sükûn bulmaları yakın değildir. Bilakis dalgalar gün geçtikçe kabaracaktır. Eğer herhangi taraf mes'elenin neticelenidine, binâenaleyh diğer tarafın kendisine mu'âvenet ve müzâherete ihtiyâcı kalmadığına zâhib olursa büyük bir hatâ-yı siyâsî irtikâb etmiş olacak, mağrûr Almanların mevkî'ine düşmüş olacaktır.

Filhâika Almanlar gerek Harb-i Umumi'den evvel, gerek Harb-i Umûmî ibtidâlarında Türkiye'yi harbe süruklemek için bütün kuvvetleriyle çalışmışlar; gerek İslâm âlemînin başı olan Türkiye'ye; gerek diğer müslümân milletlere karşı pek samimî bir hisle mütehassis olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Fakat vaktâ ki Almanya zafer-i katîyi ihrâz ettiği zehâbına düştü; derhâl Türkiye'ye ve İslâm âlemine karşı mu'âmelesini değiştirdi. Yüzündeki sahte nikâbı atarak cehresini göstermekden sıkılmadı. [200] Kafkasya'da bir Yehûdî siyâaseti ta'kibine başladı ve ordumuza karşı adetâ muhâsim bir tavr aldı. Diğer tarafından bizi ihmâl ederek akvâm-ı İslâmiyye ile ayrı ayrı te'sîs-i münâsebet sevdasına düştü. Maatteessüf Alman ricâl-i siyâsiyyesi şu hakikati idrâk edemediler ki âlem-i İslâm bir küldür ve o vücûd-ı vâhidin başı da Türkiye'dir. Bu âlemi kazanmak için onun dimağ-ı mütefekkiriyle anlaşılmak zarûridir. Ayrı ayrı İslâm milletleriyle anlaşmak esâşlı bir anlaşma değildir. Günün birinde derhal bu itilâfin yükselmesi tabî'îdir. Akvâm-ı İslâm arasında bir takım ihtilâflar olduğunu zan edenler aldanmış olurlar. Bu ihtilafların hepsi zâhirîdir ve bir takım eşhâsa münhasırdır. O şahıslar ber-taraf edildiği gibi bütün müslümân milletlerin âmâli yine aynı noktada birleşir. Onun içindir ki alem-i İslâm ile hoş geçinmek isteyen devletler evvelâ Türkiye ile anlaşmak mecburiyetindedirler. Türkiye ile hâl-i muhâsemede olan bir devlet için âlem-i İslâm'ın

emniyet ve muhabbetini kazanmak imkân hâricindedir. Lakin buna mukâbil Türkiye'yi kazanıp da herhangi bir İslâm milletini ezmek isteyen devlet bizim hakiki dostumuz olamaz. Asırlardan beri Ehl-i Salib'e karşı göğsünü gererek Müslümanlığı müdâfa'a eden ve bu sâyede bütün âlem-i İslâm'ın alemdârı olmak şerefine mazhar olan Türkiye varyüzünde mevcûd hiçbir Müslüman milletinin zulüm ve esâret altında kalmasını, her ne suretle olursa olsun ezilmesini istemez, isteyemez. Bizimle dost olmak arzu eden herhangi bir devlet bütün İslâm âlemine, bütün Müslüman milletlere karşı hürmet etmek, bilâ-istisnâ hepsinin istiklâllerini ve hukuklarını tanımak, ama yalnız söyle değil, fi'ilen tanımak mecburiyetindedir. İşte Türkiye halkın en hakiki hissiyâtı bundan ibâretdir. Bunun hilâfindaki bütün müddeâlar politikadan ve şahsî fikirlerden başka bir şey değildir. Bu hakikat böylece bilinmeli ve bu milletin hakiki dostluğunu isteyenler bu esâs noktayı dâimâ göz önünde bulundurmalarıdır.

İste Almanlar bu hakâyika karşı arka çevirince Türkler de Almanlar'dan soğumaya başladilar. Almanların Kafkasya'daki Yehûdî siyâsetleri müslümânların intibâhına çok yardım etti. Acı tecrübelerle Almanyanın da alem-i İslâm'a karşı İngiltere'den ve diğer emperyalist hükümetlerden farklı bir fikirde olmadığını anladilar.

Gönül ister ki âlem-i İslâm ile bir dereceye kadar anlaşmaya muvaffak olan Bolşevikler Almanların düştükleri girîveye düşmesinler. O gibi ibret-âmiz hâdiselerden hisse kaparak âlem-i İslâm'a karşı ta'kib etmek zaruretinde bulunduğu siyâsetde hatâlı yollara sapmasınlar. Zirâ Avrupa kapitalist hükümetleriyle daha çok zamanlar mücâdele etmek mecburiyetindedirler. Henüz mevcudiyetlerini onlara tasdik ettirememiştirlerdir. Belki yarın daha bir çok hâdiseler zuhûr edecktir. Bolşevikler için âlem-i İslâm'dan başka hakiki bir kuvvetü'z-zahr yoktur. Müslüman milletlerin yegâne arzuları istiklâllerini te'mînden başka bir şey değildir. Müslümanların bu kadar açık ve samîmî taleplerine karşı Bolşevikler'in de aynı samîmiyet ve vuzûhu göstermeleri icâb eder. Artık Müslüman milletler acı acı tecrübelerle bütün hakâyika vâkif olmuşlardır. Sözle, yalancı istiklâllerle aldanacak hiçbir millet yoktur belki bir takım satılmış adamlar bu nağmeleri tekrar edip dururlar. Fakat milletler her şeye vâkifdir. İşte Mısır'da, Hindistan'da ve Asya'nın sâir mahallerinde ceryân eden hâdiseler milletlerin artık öyle satılmış adamlar arkasında sürüklenecekelерini pekâla göstermektedir.

Biz Rusya ile İslâm âleminin hakiki ve devâmlı bir sûretde birlikde yürümesini her iki tarafın menfa'ati muktezâsına göründüğümüz cihetle bu husûsda tarafeinden her hangi birinin yanlış bir yola sapması kat'îyyen

muvafık görmemekteyiz. Zirâ bunun neticesi her iki taraf için de iyi olmayacağıdır. Eğer Rusya, müslümânların teveccühiunu -Çarlık zamanında olduğu gibi- bir daha Bolşeviklik devre-i teceddüdünde de gâib edecek olursa dâhilen ve hârinen pek büyük mehâlike ma'rûz kalmak dan kendisini kurtaramaz.

Âlem-i İslâm Çarlık Rusya'yı zulüm ve i'tisâfâtiyla, cebr ü şiddetiyle, ta'kib ettiği emperyalizm ve kapitalizm politikalarının katılıklarıyla iyice tanımlılar ve dâimâ aleyhinde teşekkül etmiş ve edecek olan herhangi bir kuvvetle birleşip beraber çalışmayı cana minnet bilmışlardır. Aynı esbâbdan dolayı değil midir ki Türkiye Harb-i Umûmî esnâsında Alman tarafına meyl ve iltihâk eylemiş ve Rusya'nın milyonlara bâliğ olan ordularının kar gibi eriyip gitmesine büyük bir âmil olmuştur. Harb-i Umûmî'de Türkler, Almanlarla beraber tevhîd-i mesâ'i etmemiş olaydilar, Çanakkale Boğazı'nda İngiltere ve Fransa ordularının en güzide ve en müntebab yüz binlerce neferi kolay kolay hâk-i helâke düşmez ve Harb-i Umûmî böyle senelerce uzayıp sürmez, Çarlık istibdâdi da yıkılıp gitmez idi.

Bütün bu vekâyi'-i mâziyye, bütün bu hâdisât-ı sâbite, Rus çarlarının tac ve tahtlarını alt üst eden Bolşevikler için bir ders-i ibret ve intibâh teşkil etmelidir. Ve bilmelidirler ki İslâm âleminin mevkî'i pek mühimdir. Bütün Müslüman milletlerin gönülleri yekdiğerlerinden ayrılmaz.

Yüzlerce milyona bâliğ olan bu kitle-i mu'azzama herhangi bir tarafa meyl ve iltihâk ederlerse o taraf pek ağır basacak, karşısında hiçbir kuvvet ve prensip duramayacak, günüün birinde kendiliğinden yıkılıp çökecekdir.

[201] Bizim yegane arzûmuz, yeni dostlarıyla Avrupa'da huküm-fermâ hurâfâta, müstevliyâne siyâsete karşı kendisini göstermeye başlayan genç Rusya'nın İslâm âlemini hakkıyla tedkik ve tetebbu' ederek ona göre itti-hâz-ı meslek eylemesi ve samîmî adımlarla yürüyebilmesidir.

Harb-i Umûmî fâci'alarından pek çok ibret-âmiz dersler, alan maddeten gâib etmekle beraber ma'nен pek çok tecrübe kazanan müslümânlar, menfi propagandaların te'sirâtından büsbütün âzâde ve ancak samîmî bir sûretde kendilerini ikâz ve irşâd eden, kavilleri fi'illerine uygun olan kimselere kollarını daha çabuk uzatabacakları muhakkakdır. Yoksa kurak yerlerde ekilecek olan tohumların er geç semeresizlige mahkûm olacaklarına şüphe yoktur.

Böyle samîmî ve mert bir Rusya ile -zimâm-dârları kim olursa olsun- başda Türkiye olmak üzere bütün İslâm âleminin tevhîd-i mesâ'i edecekleri her türlü şüphenin värestedir.

MUALLİM ve MUALLİMELER DERNEĞİ RİYÂSET-i MUHTEREMESİNE

Geçenlerde (Türkiye Muallim ve Muallimeler Derneği Hey'et-i İdaresi) nâmına bazı zevât iki buçuk sütunluk mutavvel bir beyânnâme neşr ettiler. Karalıya kurşun sıkma kabîlinden olan bu hareket, pek tabî'î olarak -Yakub Kadri Bey'in tahmîn ettiği ve korktuğu vechle- "Nazârî bir hareket"den ibâret kaldı. Belki bu beyânnâme başka bir zamanda ve başka bir muhîtde bir şey ifâde edebilirdi. Fakat Anadolu'da, bir İslâm hey'et-i ictimâ'iyyesi arasında "her şeyi devirerek yirminci asırın ma'nâsına uygun yeni bir hayatı" te'sisi için bütün muallime ve muallimeleri kiyâma da'vet eden bu ses, pek fuzûlî, pek ma'nâsız bir şeydi. Beyânnâmenin mürettib ve muharrirleri her şeyi unutmuş birkaç sene evvel İstanbul'daki "ictimâ'î inkılâbcılık" hâtilarlarını ihyâ etmek hevesine düşmüştür; özenerek bezenerek Alman inkılâbindan, Rus inkılâbindan nümûneler alarak ve İslâm kelimesini ağıza bile almaya tenezzül etmeyerek, bilakis Karl Marksları, Tolstoyları ve diğer inkılâb müelliflerini alkışlara boğarak, bu hareketlerin Rusya'da "Payidâr semereler" verdiğini de ilave ederek ağızlarından baklayı çıkarıvermişlerdir:

Dernek asrılığe ve inkılâbcılığa muhâlif düşen, ölmeye mahkûm bütün sakîm ve bâtil fikirleri devirerek yirminci asırın ma'nâsına tevâfuk edebilecek bir teceddüd ve inkılâb hareketi husûle getirecekti. Ve bunun için Türkiye'deki bütün muallime ve muallimleri kiyâma da'vet ediyordu.

Bütün o iki buçuk sütunluk mutavvel beyân-nâmenin ruhu işte bundan ibâretdir. Bütün o tafsîlât hep bunu söylemek içindir. Nitekim o lisandan anlayan Yakub Kadri Bey bu beyânnâme münasebetiyle *İkdam*'da yazdığı bir makalede diyor ki:

"Türk gençliği ilk def'a olarak fikrini ve maksadını bu kadar açıkça söyleyebiliyor, senelerden beri ağızımızın içinde geveleyip bir türlü lâzım gelen sarâhat ve kat'iyetle ifâde edemediğimiz bu maksadın ve bu fikrin nihâyet nâm resmi* bir beyânnâmede (Bütün Türkiye Muallim ve Muallimeleri) nâmına kemâl-i cûr'et ve cesâretle i'lân edilmesi envâ'-î mehâlik ve müzâhimle dolu şu çetin inkılâb yolunda epeyce yüksek bir zirveye vâsil olduğumuzu gösteriyor. Bu cümlede bir nevi'

* Yakub Kadri Bey bu beyânnâmeye nâm resmi bir mâhiyet atf ederek efkârı tahlîl etmek ve Ankara Hükûmet-i Millîyesi'nin de gûyâ bu fikirde bulunduğu anlatmayı istiyor.

hûcum borusunun âhengi var. Fakat korkarım ki bu "nazârî bir hareket" den ibâret olmasın."

Yakub Kadri Bey'in pek güzel tahlîl ettiği vechile bu ses bir hûcum borusuuydu. Fakat yine mûmâ-ileyhin tahmîn ettikleri vechile bu, kuru bir sesti. Ve İstanbul'da kendine peyrev bulabilecek olan bu sesin burada aks-i te'sîrden başka hiçbir fâidesi olmadı. Gerek Meclis'de, gerek hâricde halk üzerinde pek fenâ bir te'sîr husûle getiren bu "kîyâm da'vetnâmesi"nin mürettiblerine bilmünasebe biz de küçük bir nasîhatde bulunmayı muvâfik görmüş, bu zevât-î muhteremenin siyâsetle iştîgâlı birakıp da ilmî münâkaşalarla uğraşmaları daha müfid olacağını nazâr-î dikkatlerine arz etmek istemiştik. Fakat Dernek riyâset-i muhteremesi -ber mu'tâd- derhal bizi birliğe mu'teriz mevki'inde göstermeye kalkıştı ve "teceddüd ve terakkiye müte'allik, hayatı ve faâliyete müşevvik olan birlik beyânnâmesinin dinç ve ikâzkâr ruhundan Sebilürreşâd'ın menfi bir te'sîr alması hiç de gayri muntazar değildi." diyerek bir ta'rîzde de bulundu.

Şimdi Sebilürreşâd'a karşı ta'rîzde bulunmuşlar, bulunmamışlar, bunun ehemmiyeti yoktur. Asıl mes'ele müsbet te'sîrlər, menfi te'sîrlər meselesi dir ki bu husûs bizi birkaç söz söylemeye mecbûr etmiştir. Bu, eski bir nağmedir ki zaman zaman ortaya çıkar durur. Onlar öyle istiyorlar ki memlekette her istediklerini yapısınlar, fikirlerine muhâlif düşen her şeyi yıksınlar ve hiç kimse de buna i'tirâz etmesin, ağını bile açmasın. Şâyet biri çıkıp da i'tirâz edecek olursa derhal çürümüş damgaları vardır, onlardan bir tanesini yapıştırma kalkışırlar. Bu pek insafsızca bir hareketdir ki hüsn-i niyet sahibleri için her halde tevessül olunacak bir yol değildir.

[202] Onların "müsbet hareketler" diye şimdîye kadar ortaya koydukları şeylerin hangisi memlekete mazarrat dan başka bir netice-i hasene verdi? Her ne yapıldıysa hep memleketicin an'anâtına, mukaddesâtına karşı yâpıldı. Bütün müsbet hareketlerin altından Garblılaşmak çıktı. Yalnız şekil değişti. Fakat zihniyet hep o zihniyet idi. Devr-i dilârâ-î Meşrûtiyet'den beri biz bu "teceddüd ve terakki" nağmelerini dinliyoruz. Fakat memleketicin, milletin menfa'atine ne yapıldı ki müslümânlar i'tirâz ettiler? O, kendileri garblılaşan ve milleti de garblıştırmak isteyen zevât-î muhtereme acaba yollar, şimendiferler, köprüler gibi bir takım âsâr-î nâfi'a mi vücûda getirdiler de müslümânlar bunlara i'tirâz ettiler? Acabâ fabrikalar, i'mâlâthâneler, büyük büyük müessesât-î sanâ'iyye mi te'sîsine kalkıştılar da müslümânlar istemediler? Memlekette refâh ve adâlet mi neşr ettiler de müslümânlar istemeyiz dediler? Mekteblerde fen ve san'at dersleri mi göstermeye kalkıştılar da müslümânlar kabul etmediler?

Milletin ticâretini, iktisâdiyâtını yoluna koyacak tedâbîre mi tevessül ettiler de müslümânlar red ettiler?

Bir "teceddüd ve terakki" nağmesidir gidiyor. Fakat müslümânlar memleketin her ne tarafına baksalar teceddüd ve terakkiden bir eser göremiyorlar. Teceddüd nâmına ortada yalnız bir kadın mes'lesinden başka ne var? On dört senelik Meşrutiyet devri hep bu mücâdele ile geçti. En nihâyet Türk kadını arzu ettikleri gibi teceddüd ve terakkiye mazhar oldu! Şimdi artık İstanbul'da Türk kadınları hicâb-ı İslâm'ı yırtmışlar, Beyoğullarında Frenklerle kol kola geziyorlar, deniz hamâmlarında birlikte yüzüyorlar, erkekle kadın tiyatrolarda beraber, cem'iyetlerde beraber, konferanslarda beraber, âhenklerde beraber, çay ziyafetlerinde beraber... İşte tam tahayyül ve temennî ettikleri sosyete hayatı! Daha ne istiyorlar! Bilmiyoruz.

Onları ne kadar insafa da'vet eden oldu. Fakat hiç birine ehemmiyet vermediler. Bilakis bütün erbâb-ı hamiyete birer damga yapıştırdılar: Mürteci' dediler, eski fikirli dediler, mutâ assib dediler, kurûn-ı vustâ kafalı dediler, kara kuvvet dediler... Elhâsil ağızlarına ne geldiyse söylemekden çekinmediler. Sözle boğamadıklarını zâbita ile, idâre-i örfiyye ile susturdular. Onlara nazaran devletin bütün kavânîn ve müessesâti bozuktu. Çünkü bin sene evvelki fîkiha istinâd ediyordu; kezâlik milletin hayatı-ı ictimâ'iyyesi de yirminci asırın hayatına uygun değildi; çünkü bu kalın kafalı millet kurûn-ı vüstâdan kalmış nâmûs telakkisini henüz değiştirmemişti. Mâzîden gelen her şeyi yıkmak, yirmirci asra uygun bir hayatı te'sîs etmek lâzımdı.

İşte onların aynen ifâdeleri:

"Bin sene evvelki Arab hukuku felsefesinden, bizât Arab hukukundan mülhem olan şerî teşkilât ve kânûnların ilâhî bir merbûtiyet ve sadâkatle tatbîk edildikleri zamanlar çokdan geçmişi. Lüzumsuz ve kuru bir ta'assub halini alan câhilce i'tikâdlarla (Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu)nun neşir ve i'lânına kadar muhâfaza olunan bu şerî teşkilât ve kânûnları asrî bir devlet kurmak isteyen Tanzîmâtçilar hükümden iskât ederek ilâhî devre nihâyet verdilerse de zamanımız hukuk felsefesinin, hukuk târihinin mu'tâları mûcebince yeni bir teşkilât vücuda getirememişlerdi. Yirminci asırda hâlâ rûhânî, şerî mahkemelerin vücudu afv olunmaz bir cürümdü. Bir memleketde iki mahkeme nasıl olurdu?

"Bir devlet ki hukukunu kendi doğurmaz, kânûnuna 'gökden inmiş değişmez' derdi; o, aslâ bir devlet değildi. Asrın hukuku felsefesinde gâye, zamanımızın hukuk zihniyetinden mülhem kânûnların tatbîki idi. Öyle iken biz nasıl olur da bin sene evvelki (Rabbânî Hukûk) ile tevzî-i adâlet edebilirdik?

"Kezâlik Tanzimât bir maarif müessesesi husûle getirmiş ise de mektepleri dînin nüfûzündan tamâmiyla tecrîd edememişti. Bu husûsda (cezî) hareketde bulunmaya, işi kökünden hal etmeye muvaffak olamamıştı. Medreselerin te'sîrâtı memleketde hâlâ bâkî idi. Yirminci asırda mekteblerimizin rûhânî vezâifi ta'lîm ile iştîgâl etmesi asrın terakkiyâtı önünde müdhiş kebâirden idi. Maârif bugün artık bir ilim mes'lesi olmuştu. Dînî tahsil memleketin istihsâlatında âmil olamazdı. Münhasiran mâddiyât üzerine mübtenî asr-ı hâzırda artık mekteble ri tamâmiyla (Laik-lâdînî) bir hale koymak icâb ederdi. Memleketde iki maârif olmazdı. Medrese zihniyeti hâlâ yaşıyordu.

"Sonra milletin hayatı-ı ictimâ'iyyesi de kurûn-ı vus-tâî idi. Kadın hâlâ erkeğin esâretinde idi! Hıristiyan âdetinden başka bir şey olmayan tesettüre ri'âyet ediyordu. Hâlbuki asr-ı hâzırda kadın hayatı-ı ictimâ'iyyeye iştirâk etmişti. Kadının evden dışarı çıkması, erkekle omuz omuza çalışması iktizâ ederdi. Sonra tiyatro yirminci asırın terbiye ocakları idi. Halkın zevk-i bedî'isini inkişâf ettirmek lâzime-i medeniyyet idi..."

İşte milleti garbilaştırmak isteyen o müsbet hareketçiler böyle söyleyip ve bu düstûrlara göre icrââtda bulunuyorlardı. İdâre-i örfiyye altında inkılâb-ı ictimâ'i yapıyordu. Mehâkim-i şer'iyyeyi Meşihat'den alıyor, [203] Fetvahane'yi ehemmiyetden iskât ediyorlardı. Mekteplerden terbiye-i dîniyyeyi kaldırıyor; kadını sütre-i hicâb- dan tecrîd ediyorlardı. Çocukların dîn hissini gevsetmek için Maarif Nezâreti resmen elinden geleni yapıyordu. Dîn emr-i vicdânîdir, isteyen kilsin, isteyen kılmasın, di-ye mekteblerde namaz mükellefiyetini kaldırıyordu. Namaz kılmak isteyenler için mektebin en kötü bir yeri ni gösteriyordu. Bazı mekteblerde -meselâ Kandilli İnâs Sultânî'sinde- mukaddemâ mescid için tahsis edilen bir oda dans salonu yapılmıştı. Mekteblerde tiyatro sahnelerine verilen ehemmiyetin, ihtiyâr edilen fedakârlığın yüzde biri mescide sarf edilmiyordu. Bi'l-iltizâm toz top-rak içinde bırakılıyordu. Vaktiyle abdest almak için yapılan musluklar kaldırılıyordu. Leylî mekteblerde sabâhları iğtisâl saatleri bile tahsîs olunmuyordu. Bunlar hep müsbet hareketlerdi.

Diğer tarafından bazı muallimler ve müdürler her fırsat düştükçe hakâyık-ı dîniyyeyi istihfâf, istihkâr ile karşılaşırlardı, dîne muhâlif efâl-i fecî'ayı teshîl ettiler. Vezâif-i dîniyyenin ifâsını fi'ilen olamadığı sûretde ma'nen işkâl ettiler. Bu kabîl muallimler ve müdürler Maarif Nezâretince en çok himâyeye lâyik görüldüler. Mektebler tiyatro sahnelerine çevrildi. Zaman oldu ki bazı kız mekteplerinde on sekiz, yirmi yaşında kızları süslediler, sahneye çıktılar, nezâret erkânına seyr ettirdiler. Bunlara karşı

hiç kimse ağını açıp bir söz söyleyemezdı. Sansürler derhal o i'tirâzları kızıla boyardı. Bunlar işte hep müsbet hareketlerdi.

Zaman oldu ki maarif nâzırı olacak zât güzel kızları seçmek için mekteb mekteb dolaştı. Gözüne kestirdiklerini nezârete çağırmakdan utanmadı. Sonra ona (fazilet mükâfâti) vermeye kalkıştı. Bütün bu fecâyi' resmen ma'lumdur. Şüphe edenler olursa isimleriyle söyleyebiliriz. Bütün bunlar müsbet hareketlerdi. Bunlara karşı vukû' bulan i'tirâzlar da menfi hareketlerdi. Her şey yapılmalıydı. Fakat hiç kimse sesini çıkarmamalıydı.

Ah o dalâlet zamanları! O teceddüd ve terakkî zamanları! Bu teceddüd illette tutulan bîcâreler deli gibi olmuş, ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Yangından mal kaçırırcasına her şeyi değiştirmek, tahrîb etmek istiyorlardı. Daha sonraları Harb-i Umûmî gibi bir fırsat da zuhûr edince dest-i tecâvüzlerini daha ziyâde uzattılar. Millet ötede hudûdlarda vatanını müdâfa'a için mebzûlen kan aktırken beride bir takım adamlar mütemadiyen [203] inkılâb-ı ictimâ'î husûle getirmek için milletin an'anâtına, hissiyâtına karşı mücâdele kapılarını açmışlardır. Onlara "Ne yapıyorsunuz? İnsâfa geliniz!" denildiği zaman: Yeniden yapmak için sahayı temizliyoruz, diyorlardı.

İşte hep bunlar müsbet hareketlerdi. Teceddüd illette tutulmuş bir takım adamlar ellerine baltalar, kazmalar, almış; muttasıl yıkıyorlardı. Sonra da o enkâz yığınına karşısına geçip teceddüdden, terakkiden, hayatıdan, faâliyetden bahs ediyorlardı. Onlar istediklerini yıkaçlıydı; fakat kimse bir şey diyemeyecekti.

Hiçbir gazete, hiçbir mecmû'a yoktu ki tesettüre karşı, hicâba karşı harb açmış olmasın. Her teceddüd ve terakînin başı kadındı. Kadınlarındaki sütre-i hicâbi yırtmalıydı. Her yerde erkekle beraber kol kola gezmeliydi. Hattâ bir def'a Ocak'da tesettür ve hicâba i'lân-ı harb olunacaktı: Birkaç kadın sahneye çıkacak, çarşaflarını ayaklar altına alarak çiğneyecekti. Her şey hâzırlanmıştı. Nasılsa hükümet işin ehemmiyetini anladı da bu çığırınca müsbet hareketin önüne geçti. Ona hâcet yok, o kendi kendine olacaktı, dedi.

Filhakika ecnebî devletleri İstanbul'u işgâl altına alır almaz, ekilen tohumlar fidan vermeye başladı. Az zaman zarfında İstanbul tanınmayacak hâle geldi. Bir kısım İslâm ve Türk kadını ecnebî işgâli altında i'lân-ı hürriyet etti! İslâm Türk kadını garb kadınlarına benzetmek isteyen bir takım garb-perestler müsbet hareketlerde bulunmak istedikçe heplarında menfi hareketler belirliyordu: Ya'ni an'anât ve şe'âir-i İslâmiyeyi muhâfaza etmek isteyenlerin hareketleri. Memlekete İslâm hâkimiyeti yıkılmadıkça kadının Frenkleşmesine imkân yoktu. Hakikaten öyle oldu. İslâm hâkimiyeti

oradan çekilir çekilmez bir kısım kadınlar da Frenkleşti. Şimdi bazı İstanbul muharrirleri öyle diyor: "Vâki'â ecnebî işgâli geldi, fakat kadın da teceddüd ve hürriyete mazhâr oldu!" Evet, teceddüd ve terakkî, hürriyet ve hayatı! Garb-perestler emellerine erdiler. Şimdi artık İstanbul'da tam bir sosyete hayatı te'essüs etmiş; bir takım genç beylerle genç kızlar sokakda, tiyatrodâ, mektebde, cem'iyetlerde, ziyâfetlerde, balolarda hep beraber düşüp kalkıyor. İşte bunlar hep o müsbet hareketlerin netâyicidir.

Lakin bu ahvâl-i elîme böyle devam edemezdi. Erbâb-ı hamîyyet ve nâmûsdan olan bir takım gençler üzerinde bu müsbet hareketler pek fena te'sîrlər husûle getirdi. Büyük bir intibâh uyandırdı. Bu muhterem gençler bütün [204] bu dalâletlere karşı mücadeleye başladılar. Başta Yahya Kemal Bey gibi üdebâ olduğu halde birçok erbâb-ı hamîyyet şimdi bütün bu fenâlikların önüne geçmeye savaşıyorlar. İnşaallah muvaffak olurlar.

İşte böyle bir zamanda, bütün bu hâdisât karşısında birkaç kişinin kalkıp da Anadolu'nun göbeğinde inkılâb-ı ictimâ'î hakkında bir kıyâm da'vetnâmesi neşr etmeleri elbette garîb bir hareket olurdu. Yalnız garîb olmakla da kalmaz, Anadolu'daki Müslüman milletin hakikî mümessilleri olan ve Müslümanlığı muhâfaza ve müdâfa'a etmeyi en mukaddes gâye bilen Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetin de nazar-ı dikkatini celb ederdi. Nitekim öyle oldu da hükümet burada erkeklerle kadınların bir arada bulunmalarına müsâ'ade edemeyeceği alakadârâna tebliğ etti.

Bilmeyiz, bu modası geçen bu müsbet hareketlerden bir takım zevât ne fâide bekliyorlar? Biz bu zevâtın her birini şahsen tanıyoruz. Hepsi muhterem, hamîyetli ve erbâb-ı nâmûsdan zevâtıdır. Fakat nasıl olur da bu muhterem zevât kendilerinin de takbîh edeceğine şüphemiz olmayan bu müsbet hareketlere, bu sakım zihniyetlere karşı şe'âir-i İslâmiyeyi müdâfa'adan başka bir kabâhatı olmayan Sebilürreşâd'ın neşriyatına "menfi te'sîrlər" damgasını yapıştırmak insâfsızlığında bulunuyorlar? Memlekete, millete nâfi' hangi bir teceddüde karşı Sebilürreşâd i'tirâz etti.? Biz herkesden ziyâde teceddüd ve terakkiye taraftarız. Fakat teceddüd ve terakkî nâmî altında yıkılığa elbette mümâşât edemeyiz. Karl Markslardan kemâl-i takdîr ile bahs eden beyânnâme muharrir-i muhteremi acaba yıkmak istedikleri şeyleri bize izâh edebilirler mi?

Eğer maksad memlekete cehli izâle ise böyle halkın hissiyâtını rencîde etmeden de bu mümkünür. Bir tarafda muallimler, diğer tarafda muallimeler çalışırlar, her biri kendi âleminde neşr-i ma'ârif'e himmet ederler. Bu sâyede milletin erkeği de, kadını da envâr-ı ma'rifetden

hissedâr olur. Memleketin an'anâtına, milletin hissiyâtına, mukaddeşâtına karşı hareket etmekden ne çıkar? Hiç olmasın bunu bir saygı mes'lesi telakki etmelidir. "Maârif Vekaleti'ndeki tebeddülü geriye atılmış bir adım suretinde telakki" eden Yakub Kadri Bey ne istiyordu? İleriye atılmış adımlar mı? Onları İstanbul'da istediği kadar bulabilir. Burada bir İslâm meclisi vardır. İslâm heyet-i ictimâ'iyesini en hakikî sûretde temsîl eden bu meclis-i âlî böyle istiyor. Maârifine İslâmî bir istikâmet vermek en esâslı umdesidir. Ve sîrf bu maksadla Maârif Vekâleti'ndeki tebeddül husûle gelmiştir. Belki uzaklarda bulunan Yakub Kadir Bey bunu anlayamıyor. Fakat buradaki zevât bu hakikati pek güzel biliyorlar. Biz temennî ederiz ki artık bütün o eski dalâletlere nihâyet verilmiş olsun, fevz ü felâh ancak buradadır.

Faydalı Eserler:

BİR ESİRİN HÂTIRALARI

Bâlâdaki nâm ile geçenlerde mühim ve bütün müslümânlar için ibret-âmîz bir kitâb neşr edildi. Bir nûshasını bizim de aldığımız bu kitâbin muharriri el-yevm Ankara Defter-i Hâkânî Müdüriyeti'nde bulunan Balıkesirli Eyüb Sabri Bey'dir. Mûmâ-ileyh 1334 senesinde Gazianteb'de bulunuyordu.

İngilizlerin bu güzel ve kahraman livâmızı nasıl bir desîse ile işgâl ettiklerini, o vakit mutasarrif bulunan Celal Bey'in ne firıldaklar çevirdiğini, Ingilizlerin ne zulümler yaptıklarını, Ermenilerin ve otuz senedir içimizde yaşayarak müslümânlardan insâniyetden, hattâ

hürmetden başka bir mu'âmele görmeyen (Amerikan Kolleji Müdürü Meril)'in ne büyük nankörlükler ettiğini, harekât-ı milliyede kimlerin, ne suretle fedakarlıklarda bulunduğu... Gâyet açık ve hoş bir lisân ile tasvîr eden bu kitâbin bilhassa ikinci kısmında, Eyüb Sabri Bey, kendisiyle birlikde muhtelif memleketlerimizden ve muhtelif cebhelerimizden Ingilizler eline esîr düşen birçok vatanperver kardeşlerimizin hayatı esâretde ma'rûz kaldıkları işkenceleri de pek canlı delâil ve vesâikle mü-kemmelen izâh etmiştir.

İngilizlerin desise-kârlığını, mezâlimini, vahşî medeniyetini, rüşvet-hârlığını inkâri kâbil olamayacak bir kat'iyetle haykiran hâtıraların bir çok sahifeleri müslümânlar için cidden ibret-âverdir.

Eyüb Sabri Bey dokuz ay, altı gün süren devre-i felâketinde boş kafa gezdirmemiş, bizzât şâhid olduğu elîm vak'aları sigara kağıtlarının üzerine not etmek suretiyle tesbît ve nihâyet milletine şu kıymetli kitâbı ihdâ etmiştir.

Bu kitâbin nîsf-ı hâslâtı Gazianteb'in boynu büyük yetîmlerine tahsîs olunmuştur.

Şu halde (elli kuruş) mukâbilinde tedârik edilecek olan, nûshaları azalmış bulunan bu kitâbin, kâriîne bahş edeceği fâide ikidir: Hem yeni, kıymetli ma'lûmât edinmek, hem de eytâma mu'âvenetde bulunmak!...

Mezkûr kitâbı bütün kârilerimize tavsiye ederken, muhterem muharriri Eyüb Sabri Bey kardeşimizi de halâsına dan, muvaffakiyetinden dolayı tebrîk eyleriz.

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârat

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Bâşmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

03 Ağustos 1922

10 Zilhicce 1340

Perşembe

03 Ağustos 1338

Cild: 20 - Aded: 512

Mündericât:

ÂSIM (Şiir) Mehmed Âkif

Ümmet-i İslâmiyye'ye Beyânnâme

Kudüs'de Siyonistlerin Yahûdî Saltanatı Te'sisi Teşebbüsleri – Yahûdî Saltanatının Müstakbel Hudûdu –
Kudüs Müslümanları İçin Baş Gösteren Azîm Tehlike –
Kudüs Müslümanlarının Bütün İslâm Akvâmını Hareket ve Fa'âliyete Da'vetleri –

İslâmî Bir Kongrenin Lüzumu:

İslâm'ın Eski Mecd ve Azameti –
Medeniyet-i İslâmiyye'nin Vücûda Getirdiği Âsâr-i Muhalde – Ulemâ-i Mütefekkirîn-i İslâmiyye'nin
Neşr-i Hakâyık Husûsundaki Himmetleri – Bilâhare Âlem-i İslâm'ın Za'f ve Înhitâta Dûçâr Olması –
Beyne'l-İslâm Te'ârif Husûlünün Te'mîn-i Lüzumu – Mesâil-i Dîniyye ve İctimâ'iyye ile İştîgâl Edecek
bir Kongrenin În'ikâdi – Bu Husûsda Şer'iyye Vekaleti'ne Mütterettib Vazife.

İslâm'ın Vaz' Ettiği Mebdeler:

İslâm Hükümeti'nin İstinâd Ettiği
Esâsât – Ukûl-i Sîra Üzerine Te'sîs-i Hükûmetin Mehâzîri – Müslümanlık'da Hâkimiyet-i Şer'iyye Esâsi –
Âlem-i İslâm'ın Esbâb-ı Înhitâti İslâm'dan Uzaklaşmalarıdır – İslâm'ın Mebde' ve Gâyeleri.

Türkiye ve Âlem-i İslâm:

Türkiye Müslümanlarının İslâm Âlemindeki
Nüfûz ve İ'tibârları – Bu Mevki'i âlîyi Îhrâz Etmelerinin Sebebi – Müslüman Milletler Arasında Maddî ve
Îktisâdî Râbitanın Te'sisi Lüzumu – Beyne'l-İslâm Maârifin Neşr ü Ta'mîmi – Matbû'âtın Mübâdelesi –
Telgraf Hatları, Yollar, Şimendiferler İnşâsi – Îktisâdî Şirketler Teşkili.

İstanbul'un Yeni Kadını:

İstanbul'da Sukut-ı Ahlâka Karşı Mücâdele –
– Ahlâksızlığın Mahdûd Bir Sînâfa Înhisârı – Frenkleşme Modasının Avâkîb-ı Elîmesi –

Hâkimiyet-i Millîyye'nin Başmuharririnden Bir İstîzâh

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[206]

ÂSIM

12¹

— Ne kadar doğru! Evet, hayra yorulmaz bu gidiş.
 — Sen o rü'yâya hakîkat deyiver, tam bizim iş.

Herifin hâlini gördün ya, bugün millet de,
 Aynı meslekte, o fitratte, o mâhiyyette.
 Tanımad bindiği mahlûku, sürer kör körüne;
 Tanımad gittiği yer hangi taraf, gördüğü ne?
 Tanımad sonra temâs ettiği, hiç bir kavmi,
 Acaba dostu mudur, yoksa asıl düşmanı mı?
 Kim ne söylerse, yalan, gerçek, hiç bakmaz uyar;
 Bir avuç tuzla koşar yoksa da meydanda hıyar...

Tuttun, oğlum, bana mâzîleri tekrâr ettin;
 Köylünün hâlini bilmez sanarak dinlettin.
 Hasta meydanda, tedâvîye de cidden muhtaç;
 Yalnız görmeliyim nerde hekim? Nerde ilâc?
 Nesl-i hâzır ki sark gördüm mü, terzîl ediyor,
 Defol ıskatçı diyor, cerci diyor, leşçi diyor...
 Hocazâdem, ne sülükmiş o meğer vay canına!
 Diş bilermiş senelerden beri Türk'ün kanına.
 Emiyor fırsatı bulmuş yapışıp, hem ne emiş!
 Kene bir şey mi aceb, ah o ne doymaz şeyimiş!
 Ne o kızdır mı?

— Hayır, anlarım amma keneyi,
 Sağdınız siz de asırlarca o sağımal ineği.
 — Hakkımızdır sağarız: Kahrını çektilik o kadar,
 Besledik, baktık...
 — Evet, beslediniz, hakkın var!
 Hanginiz bir tutam ot verdi, bırak beslemeyi?
 — Yok mudur medresenin köylüde olsun emeği?
 — Mektebin, belki... Fakat medresenin, hiç ummam.
 — Kızarım ha!
 — O senin hakk-ı sarîhindir İmam.
 — Halka yol gösterecek bir kılavuz var: Ulemâ.
 Kalanın hepsi de boş.
 — Boşтур, efendim, ammâ...
 — Neymiş ammâsı beyim?
 — Yok, şu sizin medreseler,
 Asrın irfânını almakta inâd etmeseler...
 — Gidin ıslâh edin öyleyse!
 — Evet, pek lâzım.
 — Fıkra gelsin mi ne dersin?
 — Hadi, gelsin bakalım.

— Son zamanlarda hükümet, şımarık bir deliyi,(*)²
 Götürür bir yere vâlî diye bağlar.

— Ne iyi!

— Herifin ilk işi “Tekmil hocalar gelsin!” der.
 Ki tabî'i bu adamlar da icâbetle gider.
 Önce tebrîk ile takdîm için az çok durulur;
 Sonra “meclis” denilir, bir koca dîvan kurulur.
 Şimdi kürsîye abansın da senin Vâlî Bey,
 Nutka gelsin mi adam zannederek kendini?...

— Eyy?

Ne demiş?

— Yok, ne geğirmiş diye sor! Ma'nâsız
 Bir yiğin râbita müştâkı perâkende lâfız,
 Bir etek yâve saçar, bir sürü cinnet savurur;
 Bu da yetmez gibi peştahtaya üç kerre vurur,
 Der ki:

“Yirminci asır, fenlere zihniyyetler
 Verebilmekle tebellür ve tefâhûrler eder.
 Vakîâ hâlet-i rûhiyyesi var akvâmin;
 Bu prensiple, fakat, ma'seri pek i'zâmin,
 Belki ferdiyyeti sarsar biraz aksü'l-ameli...
 Sâde şe'niyyet-i a'sâri durup dinlemeli.

[207] İctihâdî galeyanlar da mühimdir ya, asıl,
 İktisâdî cereyanlardır olan müstahsil.

Bunu te'mîn edemezlerse nihâyet hocalar,
 İskolâstikle sanâyi' yola gelmez, bocalar.
 İlk adımdır atacaktır bunu elbette ilim;
 Parprensip, gelin, ıslâh-ı medâris diyelim.”

— Parprensip mi? Bayıldım be!

— Fransızcama mı?

Ya heriften de mi eşsek saniyordun İmami?

— Birden eşsek deme, bîcâre henüz müsvedde...
 Ne yetişkinleri var, dursun o sağlam şedde.

— Hangi müsvedde? Ne müsveddesi? Bir bilmeye ki...
 — Merkebin...

— Ey?

— Mütekâmil soyu olmaz mı?

— Peki?

* Bu vak'a beş altı sene evvel cereyan etmiştir,

² Bu dipnot "Âsim"in 1924 ve 1928 kitap baskalarında yoktur.

¹ Tefrika sıra sayısı, aslında 14 olmalıydı. 466. sayıda şiirin 13. parçası yayımlanmıştır.

— İşte hilkatten o sûrette çıkarken beyazı;
Böyle birdenbire müsvedde de fırlar ba'zı!
Neyse geç fikraya.
— Nerdeydi? Evet, şimdi, nutuk
Biter amma yayılır meclise bir durgunluk.
— Çünkü imlâya gelir herze değil duyduğu şey!
— Sonra kalkar hocalardan biri, der:
“Vâlî Bey,
Şu hitâbeyle tavanlardan uçan efkârı,
Tutamazlarsa küçük görmeyiniz huzzâri!
Siz ki yirminci asırlardasınız, baksanızı,
Bizim on dörde henüz basmış olan asrimiza!
Altı yüz yıl mı, evet, tam o kadar lâzım ki,
Kâbil olsun o büyük nutkunuzun idrâki.
Sâde “îslâh-ı medâris” mi ne, bir şey dediniz...
Onu anlar gibi olduk. Fakat îzâh ediniz:
Acabâ hangi zarûret sizi sevketti buna?
Ya fesâd olmalı meydanda ki îslâh oluna.
Bunu bir kerre kabûl eylemeyiz, reddederiz.
Sonra, bîçâre medâris o kadar sâhibsiz,
O kadar baştan atılmış da o hâliyle yine,
Düşüyor, kalkıyor amma gidiyor hizmetine.
Halkın irşâdi midir maksad-ı te'sisi? Tamam:
Şehre müftî veriyor, minibere, mihrâba imam.
Hutabânız oradandır, oradan vâiziniz;
Oradandır hocanız, kayyiminiz, hâfızınız.

Adli tevzî’ edecek hâkime fikh öğreten o;
Hele köy köy dolaşıp köylüyü insân eden o.
Şimdi bir mes’ele var arz edecek, çünkü değer:
Bunların hepsine az çok yetişen medreseler,
Bir zaman müftekir olmuş mu aceb hârice?

— Yok.

İyi amma, a beyim, şöyle bakınsak, bir çok,
Bir alay mekteb-i âlî denilen yerler var;
Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar.
Şu ne? Mülkiyye. O? Bahriyye. Bu? Tibbiyye. Bu ne?
O Zirâ'at; bu da Baytar; şu, Mühendishâne.
Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok; yalnız,
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız.
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzırkı bilmem nereden celbedilir.
Sonra iş düştü mü tersâneye, yâhud denize,
Hani Bahriyye'liler? Koş bakalım İngiliz'e.
Meselâ bûdce hesâbâtını yoktur çıkarın...
Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran!
Hani tezgâhlarınız nerde? Sanâyi' nerde?
Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!
Biz ne müftî, ne imam istemişiz Avrupa'dan;
Ne de ukbâda şefâ'at dileriz Rumpapa'dan.
Siz gidin bunları îslâha bakın peyderpey...
Hocadan, medreseden vazgeçiniz Vâlî Bey!”

Mehmed Âkif

[208] ÜMMET-i İSLÂMÎYYE'YE BEYÂNNÂME

Beytü'l-Makdis ve Filistin

Müslüman kardeşlerimizin bütün ümmet-i İslâmiyye'ye hitâben neşr edip bize de bir nüshasını göndermek lütfunda bulundukları beyânnâmenin tercumesidir:

Bismillâhirrahmânirrahîm

قال الله تعالى "سُبْحَانَ الَّذِي أَنْزَى بَعْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي يَارْكُنُوا حَوْلَهُ....."

Bin üç seneden beri Sahra-i Müşrife ile Mescid-i Aksâ'nın muhâfaza ve siyânetini bir vazife-i dîniyye olarak kendi üzerlerine alan Filistin'deki İslâm unsuru, bu emâkin-i mukaddesinin bugün Siyonist Yahûdîliğinin şenî' te'addî ve tecavüzlerine ma'rûz kalarak azîm bir

muhâtara altında bulduğunu bütün âlem-i İslâm'a arz ve i'lân ediyor.

Harameyn-i Şerîfeyn'in üçüncüsü mesâbesinde ve Müslümanlığın ilk kiblesi olmak şerefîyle müşerref olan Kudüs-i şerîfin muhâfaza ve bekçiliği taraf-ı ilâhîden biz müslümanların uhdesine bin küsur seneden beri tefâz buyurulmuş ve biz müslümanlar ise bu âna kadar bu emânetin müdâfa'asına can ve malımızla hasr-ı vücûd eylemişiz. Hattâ bu husûsda Mısırlı, Hicazlı, Mağribî, İranlı, Türk, Afganlı, Hindli, Cavalı ve dünyanın şark ve garbında mütemekkin ve kelime-i şehâdeti telaffuz eden her Müslüman kardeşimizin de bu emr-i mukaddeşin himâyesinde bizimle beraber olduklarına kâiliz. Hâl-i hâzırda, Filistin'deki Siyonist Yahûdîlerin öteden beri bu arz-ı mukaddes hakkında besledikleri âmâl, Hudâ nekerde tahakkuk ederse, umum müslümanlar için yalnız felaket ve vebâl-i azîm değil, muhakkak büyük bir yanğın kadar muzır olacaktır.

¹ İsrâ Sûresi 17/1.

Yahûdî cem'iyetleri, öteden beri Filistin'de bir Yahûdî yurt ve sultanatını kurmak ve umum müslümanlara bi'set-i Risâlet-penâhî'den bu âna kadar dînî bir sûretde mal edilmiş olan Mescid-i Aksâ'nın müslümanların elinden selb ve nez' edilmesine çalışmak gâyesini ta'kib ediyorlar.

Heykel Süleyman Ma'bedi'nin enkâzı üzerine kurulmuş olan bu binâyı Yahûdiler yeniden müslümanların elinden çıkartıp kendileri için bir ma'bed-i ekber ittihâz etmek istiyorlar.

Bu dînî teşebbüsle de iktifâ etmek istemeyen Cehûdlar, bu arz-ı mukaddesi bir Yahûdî payitahtı ittihâz etmek sûretiyle hem burayı Yahûdî bir hükümet şekline sokmak, hem de ileride bu nüfuzu Cezîretülarab'a ve tedrîcen bugün şarka ve Asyaya yaymak fikrine bulunuyorlar. İşte bu arzularını Yahûdilik için birçok sene den beri çalışan ve Yahûdiliğin bir lideri bulunan Doktor Vayizman sarîh sûretde ortaya koyarak "İngiltere, İngiliz toprağı olduğu gibi, Filistin'in de Yahûdî olması icâb eder" demiştir.

Yine mezkûr Yahûdî kongresinin kâtib-i umûmîsi Jangüvel dahi Filistin bir Yahûdî toprağıdır, müslümanlar istemezlerse başka yere gitmelidirler!" demiştir. Yine bu Cehûdların sergerdelerinden sayılan İngiliz Sir Alfred Mond, Siyonistlik için neşr ettiği kitâbında "Ümid ederim ki hayatımın son günlerini Mescid-i Aksâ'daki Kaya dâhilinde Yahûdilik için büyük bir heykelin inşâ ve rekzi uğurunda sarf edebileyim." diyor. Yine Filistin'deki hükümet-i hâziranın hukûk müşâviri olan İngiliz Yahûdilerden Mister Bentovic, *Yahûdî Filistin* nâmında neşr eylediği kitâbında: "Hakîkî Filistin'in hududu Tepe Sahrası'ndan başlar ve Dicle ve Fırat sularının mâverâsında intihâ bulur." demiştir. Bu sözlerin bu beyânâtin ne demek olduğu ve Yahûdiliğin nerelere kadar uzanıp gitmek arzu ettiği güzelce anlaşılır.

Bu hülyâ-perest ve ifrât-perver Yahûdilerin cûr'et ve küstahlıklar o dereceye varmıştır ki, daha şimdiden -ortada bir şeyler yoğiken- Beytullah-i Mukaddes sözleriyle beraber üzerlerinde Yahûdî bayrağı ile Siyon tâcının, müslüman olan Hilal bayrağı yerine temevvüt etmiş gibi resim ve fotoğraflarını aldirıp kendi aralarında taksîm ve tevzî'e kalkışmışlardır.

Bu mukaddes toprağın bir emânet ve vedî'a-i dîniyye kabilinden olarak muhâfaza ve siyânetini kendi üzerlerine farz bilen ve onu Harameyn-i Şerîfeyn'in üçüncüsü mesâbesinde ve ayne'l-yakın ilk Kible-i İslâm olarak telakkî eden yeryüzündeki umûm müslümanlar böyle düşündükçe, Allah'ın izniyle Yahûdilerin bu hülyâları takakkuk edemeyecektir.

Yahûdilerin bu hülyâ-perestâne beyânâtlarına teşebbüsâtlarına yakından kesb-i vukûf eden âlem-i Nasrâniyyet şark ve garbdan sayhalar koparmış ve ricâl-i rûhâniyye ve siyâsiyelerinin protesto sadâları ayyuka çikarılmıştır. Hattâ İngiliz Lordlar Meclisi'nin bile; İngiltere hükümetinin hakikaten Yahûdilere böyle bir va'dde bulunup bulunmadığına dâir ekseriyet-i azîme ile vukû' bulan istîzâhları umûmun nazar-ı dikkatlerini fevkâlâde celbe şâyândır. Bu ana kadar Filistin'de yaşayan müslümanlardan başka sâir diyâr ve aktâr-ı İslâmiyye'de yaşayan muvahhidîn kardeşlerimiz tarafından bu bâbda her türlü teşebbüse intizâr olunurken, onların ihtiyâr-ı süküt etmeleri mûcib-i esef hâllerden olsa gerektir! Bu işte bağırip çağırmak ve herkesden ziyâde söz söylemek hakkını hâiz olan yegâne unsur varsa o da anâsır-ı İslâmiyye'dir.

Kardeşler! Yahûdî unsurunun emeline nâîl ve muvaffak olup olmamasının [209] zamanı yaklaşmıştır. Cem'iyet-i Milel, İngiliz nûzzârından Mister Balfour'un Yahûdilere vaktiyle va'd ettiği meş'um va'dleri tedkik ve ona dâir son karârını vermek istiyor.

Bu karâr Yahûdiler lehinde verilecek olursa bin üç yüz sene den beri bu topraklarda büyük mâddî ve ma'nevî emekler sarf eden umûm müslümanların makhûriyet ve mağlûbiyet fermanları demektir.

Hak ve adâlete muhâlif olarak verilecek işbu gâsîbâne mukarrerâta karşı hep bir ağızdan bütün müslümanların haykırıp protesto eylemeleri elzemdir.

İste müslüman kardeşlerimiz! Yaralı yüreklerimizle, gözyaşlarımızla, bu dîn-i mübîn tasarrufu için sizi da'vet ediyoruz. Zirâ Cenâb-ı Allah 2) وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبَرِّ وَالْقَوْمِ () buyurmuştur. İşte bu beyânnâme ve da'vetnâmemizi size matbû'ât-ı İslâmiyye tavassutuya takdîm ediyoruz. 3) وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ

Filistin Cem'iyet-i İslâmiyye Reîsi

Abdülkâdir el-Muzaffer

İSLÂMÎ BİR KONGRENİN LÜZÜMU

İslâm âlemi bir asırdan beri cehl yüzünden azîm bir inhitâta uğrayarak eski mecd ü azametini gâib etmiştir. Yüz sene evvel İslâm hudûdları pek ziyâde genişlemiş ve yeryüzünün şark ve garbını kaplamışken bugün müslümanların elinde pek az mevkî' kalmıştır.

Salâhiyet-i îmân ve vahdet-i akîdeye mâlikiyet sâyede Cezîretülarab'da yaşayan bir avuç müslüman az

² Mâide Sûresi 5/2.

³ Ankebût Sûresi 29/18.

zaman içerisinde Kisrâ arşını, Bizans surlarını, Ehrâm hittasını, Afrika ve Asya'yı kâmilen temellük ettikden sonra Afrika'dan Avrupa'ya geçmiş, orasını da medeniyet-i İslâmiyye'ye gark ederek, günâ gün envâr-ı füyûzatını serperek cihân hocalığı vazifesini ifâ etmeye muvaffak olmuştu.

İspanya'da, müslümanlar maddî ve ma'nevî bir sûrede kudret ve kâbiliyetlerini meydâna koymuş; bir tarafından ulûm ve fúnûnun neşr ü ta'mîmine çalışmışlar, diğer tarafından nazar-rübâ âsâr-ı muhallede vücûda getirmişlerdi. Müslümanlığın kendine hâs olan enmûzecleri, misâlleri el-yevm kadîm Endülüs'ün mâ bihi'l-iftehârı ve sertâc-ı azametidir. En büyük üstâdlar tarafından vücûda getirilen bu lâ-yemût âsâr, medeniyet-i İslâmiyye ve şarkiyenin göze çarpacak bâhir misâllerini teşkil eder.

İslâm mütefekkirleri nereye ayak bastılarsa orayı ihyâ ve i'mâr etmişler, ahâlîsini ba'sü ba'de'l-mevte mazhar eylemişlerdi. Bugün Avrupa'nın iftihâr etmekde olduğu bilcümle ulûm ve fúnûn ve ihtirâ'âtın en birinci mûcid ve müessisi müslümanlar idi.

Kimya, Tıb, Cebir ve Hendese, Simya, Fenn-i Mi'mârî, Sanâyi-i Müstazrife, Cerr-i Eskâl, İlm-i Nûcûm, Taras-sud-i Ahvâl-i Felekiyye ve daha nice nice insâniyetin te'âlî ve terakkisine hizmet eden ve ebnâ-yı beşeri pek yükselen bilgilerin temel taşları hep eslâf-ı kirâmımız tarafından atılmış ve âlem-i insâniyyete pek büyük ve ber-güzide hidemât-ı âliyyede bulunulmuştur.

Diyânet-i mübeccele-i İslâmiyye, kılıç kuvvetiyle değil, nûr-ı ilm u irfânla cihânî teshîr ve beşeriyeti varta-i cehl ü helâkden sâhatü necât ve hayâta îsâl eylemiştir.

Ulemâ-yi İslâmiyye kavî bir akide ve îmânla İslâmiyet'i ve onun mezâyâ ve secâyâ-yı fâzîlasını, pek metîn ve rasîn olan düsturlarını ve her şeyden üstün olarak ahâlîkiyatını neşre muvaffak olmuş; insânları dalâletden tarîk-i müstakim-i hidâyete, şehrâh-ı reşâda îsâl eylemişlerdir. Bu reşâd ve îkâz keyfiyetini mütefekkirin ve ulemâ-yi İslâmiyye kendilerine bir farz telakkî etmişler; O vezâif-i mefrûzalarını edâ etmek için hiçbir şeyden aslâ yılmayarak, dînî bir sâik ile her türlü fedakârlığı ihtiyâra azm eyleyerek dünyanın şark ve garbına, şîmâl ve cenubuna doğru şedd-i rahl etmişler ve füyûzât-ı mâlâ nihâye-i İslâmiyye'den bütün akvâmî müstefîd ve müstefîz eylemişlerdir.

Bize her sahîfesi birer ders-i ibret ve intibâh teşkil eden İslâm târihleri karıştırılacak olursa ne mübeccel, ne şerefli âbidelere, ne veleh-fersâ, ne muhayyerü'l-ukûl muhâledâta tesâdûf edilmez?

Dîn-i İslâm büyük bir safvet ve samîmiyetle zuhûr etmiş, peyrevânı için pek sehl ve semîh bir şahrâh-i hidâyet olarak tecelli eylemiştir. İslâm mütefekkirleri, İslâm âlim-

leri zeyy ü kiyafe ile müslümanlar arasında mümtâz olmadıkları gibi, delâlet ve tenvîr vazifesi için de müşevîk ve sâike ihtiyâcları yoktu. Emr-i bi'l-mâ'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri bir emr-i dînî ve vicdânî bilerek eğri göründükleri eşyâ ve eşhâsı doğru yola da'vetle vazîfe-i na-zîfelerini ifâ eder; bu sûretle İslâm'ın ma'nevîyatını büyütmekle nâil-i ecr ü mesûbât olurlardı. Hak sözleri pa-dişahlar huzûrunda söylemekden, onları doğru yola getirmekden aslâ çekinmezlerdi. Lakin sonraları o fezâil, o vezâif unutulurak hubb-i dünyâ galebe calmış, İslâm'ın münevver tabakası esâsât-ı İslâmiyyeyi ihmâl edecek yollara sâlik etmişler, beyne'l-İslâm türlü türlü tefrikaların zuhûruna sebeb olmuşlardır. Akvâm-ı anâsır-ı İslâmiyye birbiri için hisn-ı hasîn ve bünyân-ı [210] metîn teşkil ederek satvet ve kudretlerini düşmanlara karşı göstermek içâb ederken maatteessüf, birbirine düşerek güçlerini kuvvetlerini dalâlet veiftirâk yollarında terketmişlerdir. Bu diyânet-i mukaddeseyi bir mevhîbe-i ilâhiyye kabîlinden olarak bize bahş eden Fahr-i kâinât ve eşref-i mahlûkât nebiyy-i zîşân sallallâhü aleyhi ve âlihî ve sahbîhî hazretleri bizzât tekrar hayât-ı müste'âr kisvesine bürünüp teşrif etseler ve İslâm âleminin bugünkü hâlini müşâhede buyursalar, hiç şüphe yok ki içinde yuvarlandığımız girdâb-ı dalâletin, ta'kîb etmekde bulunduğuımız gümrählığın dîn-i mübîn-i İslâm ile hiçbir münâsebeti olmadığını be-yân ve bizi levî ve itâb-ı risâlet-penâhîleriyle hâb-ı gafletden bîdâr eyleyeceklerdir!

وَاهَأْعَلَى زَمِنٍ بِالْحَمْيِ مُونِقٌ

فَقَدْذَهَبَ الزَّمِنُ الْمُونِقُ

O halde bugün bilcümle âlim ve mütefekkir geçinen müslümanlara pek mühim vazifeler terettüb etmektedir: Halkı dalâlet uykusundan uyandırmak için var kuvvetlerini bâzû-yi himmete vererek büyük büyük medreseler, ilim ve irfân ocakları küşâd etmek, İslâm gençlerini şehrâh-ı ilim ve nûrâniyete bir an evvel sevk ve îsâl etmek için bütün mevcudiyetleriyle çalışmak en büyük bir vazifedir.

Bu teşebbiüs-i diyânet-perverâne neticesinde bir müddet sonra medâris ve müessesât-ı İslâmiyye'den yetişen dîn ve irfân ordularımız, şüphesiz ki bütün İslâm muhitlerine yayılmak suretiyle dîn kardeşlerimizi her cihetçe tenvîr ve irşâd edecekler ve Müslümanlığı yeniden hareket ve heyecâna getireceklerdir. Ancak bu sûretledir ki biz müslümanlar, kendi üzerimizden zillet ve meskenet tozlarını silkerek, eskisi gibi yeryüzünde yaşayan bil-cümle müslüman kardeşlerimizle kesb-i irtibât ve akd-i ittifâk edecek (İnneme'l-mü'minûne iħvetün = Mü'minler kardeşir) düstûr-i ezelîsinin misdâk-ı şerîfîne mâsadak olabileceğiz.

Teskîlât-ı İslâmiyye'nin esâsâtı Kurân-ı şerîfde mastûr ve ehâdîs-i nebeviyyede mündemicdir. Ancak keyfiyeti asr-ı hâzır ihtiyâcâtına göre vücuda getirmek ve asrî cerryanları nazar-ı dikkate almak îcâb eder.

Vesâit ve vesâil-i asriyyenin en mühimleri sayılan cerâid ve sahâif-i İslâmiyye vesâtatiyla birbirimizi tenvîr ve âmâl ve niyyâtımızdan haberdâr eylemek en mühim bir vazifedir.

İslâm payitahtlarında; hatt-ı vasl teşkil edebilecek büyük vilâyetlerde, müstakil memâlik-i İslâmiyye'nin dînî cereyânlarını birbirine anlatmak ve oradaki efkârı temsîl ettiği unsur-ı İslâmiye bildirmek üzere gayr-i resmî olarak, millî ve dînî bir vazîfe ile muvazzaf olacak dîn mümessillerimiz vâsitasıyla her sene bir def'a in'ikâd edecek büyük bir İslâm kongresinin ihzârı elzemdir. Kongreye, cihân-ı İslâm'ın bilcümle akvâm ve anâsır-ı İslâmiyyesini temsîl edecek muhterem, hassâs ve diyânet-perver mümessiller i'zâm edilir, eksiklerimiz mevzû'-i bahs olur, İslâmiyet'in te'âlisine hizmet edecek ve ileride ittihâzi elzem olacak tedâbîr tesbît olunur ve böylece kongre a'zâ ve mümessilleri müstereken lâzım gelen karârları ittihâz ettikden sonra, her mümessil kendi memleketine döner, programını tatbîke başlar.

Bu kongrelerden elde edilecek fevâid ve muhassenât o kadar büyük ve çoktur ki birer birer ta'dâdına kalkışsak ayrıca bir kitâb tecdîn etmek îcâb eder.

Böyle bir teşebbüsun, ya'ni ilk kongrenin teşekkülü herâlde Türkiye'de olmalıdır.

Bu mühim teşkilâtın bir an evvel ihzârı, Büyük Millet Meclisi Şer'iyye Vekâleti makâm-ı âlîsinden beklenir.

İSLÂMIYET'İN VAZ' ETTİĞİ MEBDE'LER

Kavânîn-i hilkatin su'ubât-ı sâiresinde olduğu gibi nev'-i beşerin dahi hasâis-i fitriyyeleri îcâbinca miyânlarında te'sîs-i revâbit-ı ictimâ'iyye ile mevâni'-i hayâtiyyeye müzâhame ve bu sûretle bekâ-yı mukadderî te'mîn eylemek ve gâye-i kemâle vâsil olmak husûsunda tab'an ve aklen ve naklen muhakkak olan mükellefiyetlerine mebnîdir ki öteden beri hükûmet denilen ve fakat isti'dâd-ı muhît ve zamana göre suver-i mühtelifeyi hâiz bulunan bir kuvve-i nâzîme vücuda getirmeleri zarûrî görülmüştür.

Safahât-ı târîhiyyeye atf-ı nazar edildiğinde kuvve-i nâzîma dediğimiz hükûmetler iki kısma inkisâm etmiş; biri ahkâm ve mu'âmelâtında keyfe mâ ittifak hareket etmiş, diğerî de mektûb veya gayr-i mektûb bir kânûn-ı mahsûs ta'kib ederek icrâ-yı hükûmet etmiştir.

Hâkimiyet-i hükûmet beyne'l-enâm muhâfaza-i adl ü intizâmdan ibâret olmasına ve eşkâl-i tabî'iyye-i ibtidâiyyeden bulunan birinci kısım hükûmetin netâyiç-i nefsâniyye belki harekât-ı hayvâniyyeden başka bir şey olamayıp îsâr-ı mezâlîme müncер bulunmasına mebnî edvâr-ı beşeriyyede ma'lûmü'l-hayât olan devletler bir takım kavânîn ve usûl ittihâz edegelmişlerdir.

Bir hükûmetin mutlaka mâlik-i kavânîn bulunması te'mîn-i maksad-ı ictimâ'iyi kâfil olamayıp kavânîn-i mezkûrenin hâlen ve istikbâlen levâzîm-ı hayâtiyye ve makâsid-ı beşeriyyeyi bi-hakkın ihtiyâ etmesi lüzumu derkâr bulunmuş olmakla kavânîn-i halkiyye ve şerâyi'-î âliyye esâslarıyla, hâdisât-ı mütemâdiyyede tecârüb ve [211] ictihâdât-ı beşeriyyeden istifâde edilmek ve bu da bir vâhid-i muntazama ircâ' olunmak iktizâ edeceğî biz-zarûre sâbit olmuştur.

Ukûl-i sirfa-i beşeriyyeyi kânûn ittihâz eden milletler là yenkatî' istemekde oldukları tebeddülât-ı ictimâ'iyeyi teshîl için sîrf bu maksada hâdim kânûnlar vaz'ını kendi-leerne hedef ittihâz etmişlerdir. Bu hey'et-i ictimâ'iyenin ferdlerle şîmdîye kadar hiçbir cem'iyet-i beşeriyyenin vermediği hürriyet ve müsâvâtı başlı eylediğini tahayyül ederek dâimâ o şeklär-i hükûmeti terennüm eden zümreler, bîçâreler vardır. Halbuki zavallılar, ferdin mütene'im olduğu hürriyet ve müsâvâtın derecesi kendi te'âzud-i ictimâ'iyeyiyle, kendi muvâzene-i ictimâ'yesinin istikrâriyla, daha açık olarak söylemek îcâb eder ise adâlet-i ictimâ'iyenin kıymetiyle ölçülmek îcâb edeceğini unutuyorlar.

Ukûl-ı sirfa üzerine te'sîs-i hükûmet eden milletler arasındaki rekâbetler, husûmetler bunları hâlâ birbirine boğazlatacak derecede mevcudiyetini muhâfaza etmektedir.

Ukûl-ı sirfa üzerine te'essüs etmemip de ukûl-i beşeriyyeye ta'lîm-i hakâyık-ı âliyye eden ahkâm-ı münzele-i Sûbhâniyyeyi mezc ederek her ikisini kânûn ittihâz etmek noktasından te'sîs-i hükûmet etmiş olan müslümanların hükûmeti hükûmet-i şer'e ve akliyye olmasına binâen hükûmet-i şer'iyye ve akliyye, tegallüb ve sultanata peyveste olup kavâ'id-i şer'e tecâvüz olunarak lisân-ı siyâsi-i şer'in azz ve tegallüb ve nakz-ı tasarruf itlâk ettiği ahvâli yıkılmıştır. Bu hakâyika tamâmiyla vâkif olabilmek için de şer'in mevzû' ve gâyesi bilinmek îcâb eder.

Müslümanlar ilâhî olan kânûn-ı esâsîlerine îmân etmiş ve o kânûnun emr ettiği ahlâkî, ictimâ'î bir takım hakâyık-ı tabî'iyyenin hey'et-i mecmû'asından ibâret olup Peygamber tarafından müslümanlara hâkim-i mutlak olan Hallâk-ı âlem nâmına tebliğ ve sa'âdet-i beşeriyyenin mütevekkifün aleyhi bulunmuş olan hakâyık-ı şer'iyye müslümanları her biri fitraten ale't-tesâvî bir

çok hukük-i esâsiyyeye mâlik kıldığı gibi hukukullah ve hukuk-i ibâda mürâ'ât ile de mükellef olarak adetâ kefalet-i mütesilsileye rabt etmiş ve bu silsilenin hüsn-i muhafazasına da me'mûr kâlmıştır.⁵ (عن رعیته كلام راع و كلّم مسؤول) (عن رعیته irşâd-1 âlîsince her ferd-i müslim bir çok vazîfe ve mes'ûliyetin tecelligâhı bulunmuştur.

Bu âhenk-i umûmî her ferdin vicdân-1 selîminde kemâl-i ihlâs ile karârgîr olsa bile bir kişinin sehv ü hatâsıyla da halele ma'rûz kalacağı bedîdâr idiğinden vazîfe ve mes'ûliyet-i efrâda icrâ-yı nezâretle muhâfaza-i şerî'at, himâye-i ma'delet, hifz-1 hudûd, müdâfa'a-i hu-sûm, izâle-i şerr ü fesâd için icrâ-yı siyâset etmek, bunu da hâkimiyet-i ümmet esâsına müstenid olarak hey'et-i ictimâ'iyyeden mütenezzî bir kuvve-i nâfizeye tefvîz ve tevdî' eylemek vücûbunu göstermiştir.

Binâenaleyh Müslümanlık şu şekilde hâkimiyet-i ümmet husûsunu derece-i vücûbda göstermiş ve onlar için şerî'atın tabî'î ve lâ-yetegayyer olup beserin keyf ve irâdesine gayr-i münkâd olan kavânîn-i ahlakiye ve ictimâ'iyyenin hâkimiyetini te'sîs etmiştir. Bu kânûnların bütün kâinâtda hâkim olan kavânîn-i tabî'iyyeden farkı yoktur.

Bunlar huzûrunda bütün insanlar müsâvîdir. Bütün insanlar bûnlardan hürriyet-i mütesâviyye dâhilinde mü-tene'im olurlar. Bu hürriyet yalnız o kânûna karşı mecbûr oldukları hürmet ve inkı'yâd ile tahdîd olunmuştur. Müslümanlık şerî'atın hâkimiyetini te'sîs etmek sûretiyle insâniyete hakikî müsâvât, hakikî istiklâl, hakikî te'âdûd mebdeini vücûda getirmiştir.

İşte bu sûretle insânları asırlardan beri sevk ve idâre eden ve cem'iyetlerin teşekkülünde büyük büyük işler çeviren ve sîrf görmeye yahut sîrf akla istinâd eden mesleklerle İslâmîyet hâtime çekmiştir.

Şu hâle nazaran bizde bir hakikat kemâl-i vüzûh ile kendini gösteriyor ki şerî'atın fevkattabî'a hiçbir mâhiyeti yoktur. Şerî'at ne rûhânî, ne de ruhbânî değildir. Bilakis diğer kavânîn-i tabî'iyye gibi fitrîdir.

İnsânın fitrî bazı kâbiliyetsizlikleri ve onun da burhâni vardır. Birçok akvâm-1 medeniyyenin diğer kavânîn-i tabî'iyye hakkındaki vukûf ve ihâataları fevkâlâde yükselmiş iken kavânîn-i ahlakiye, ictimâ'iyyeye karşı şayâن-1 hayret bir cehl içinde bulunuyor ve bu cehl kendilerine pek pahaliya mâl olduğunu görüyoruz. Sîrf insanın bu fitrî kabiliyetsizliğinden dolayı peygamberler bizlere bu ahlâkî ve ictimâ'î kavânîni ve bunların hâkimiyetini teblîg buyuruyor. Diğer kavânîn-i tabî'iyyeyi kendi ve-sâitimize, kendi mücâhedâtımızla keşf etmek vazifesini

bize bırakıyor. Cem'iyet-i İslâmîye hâkimiyet-i şerî'ye bu sûretle münkâd olunca kavânîn-i ahlakiye ve ictimâ'iyye-i şerî'atın efrâd-1 cem'iyetinden her birine tahmîl ettiği vezâifi her ferdin ayrı ayrı ifâ etmesini ve umûm tarafından mutâ' tutulmasını dahi emr ediyor. Taraf-1 milletde tekallübât-1 kevniyyeden bir çok hâdisâtın te'sîri ile seviye-i ahlâk ve ırfânın tedennîsi hasibiyle atâlet ve kesel ve sefâhet yüz göstererek cerâim-i meşhûre derecesindeki mezâlim ve me'âsiye râzi olmak i'tiyâdî hâsil oluyor. Bu illet-i habîsenin men'-i sirâyeti için her ferd-i İslâm'ın mertebesine göre uhdesine emr-i bi'l-mâ'rûf ve nehy-i ani'l-münker müterettib oluyor. Ukûl-1 beserin idrâki nisbetinde hikmet-i İslâmîye'den bahs ve mev'iza-i hasene îrâdiyla bu sefîl hayâtdan men' ve hattâ bu cürme müterettib olan cezâ-yı ilâhîden dahi bahs etmek vazifesiyle de efrâd mükellef oluyor.

[212] İslâm'ın ictimâ'iyyât sahasındaki gördüğü işler uhuvvet-i İslâmîye'nin te'sîs ve muhtelif iklim ve müttenevvi' kitâlarda yaşayan ve muhtelif ırklara mensûb dört yüz milyona karîb bütün bir âlemi büyük bir âile haline getirmesi idi. Te'sîs etiği hükümete öyle bir mevkî' ve nüfûz vermiş idi ki o hükümet kânûn-1 şer'i tatbîk ettiği müddetlerde nazar-1 İslâm ve insanda mahbûb, muhterem idi.

Şimdi ise iki asra yakın bir zamandan beridir medeniyet ve hükümet-i İslâmîye inhitât-1 külli içinde bulunuyor. Hukemâ-yı İslâmîyemizden bir zâtın dediği gibi, İslâm'ın kudretini tezâlî için yorulmaksızın uğraşan garazkârlar, aslâ muvaffak olmamak şartıyla her vâsitaya mûrâca'atla müslümanları şu bâtil fikre iknâ'a çalışıyorlar: "Müslümanlık akvâm-1 İslâmîye'nin yalnız hâl-i hâzirdaki inhitâtına sebeb olmakla kalmayıp belki Müslümanlık akîdelerinde sâbit oldukça ve bu akîdeyi kendilerine dâimâ telkin ve telkîh eyleyen dîn uluları sağ bulundukça bu dîn onları ebedî bir mahkûmiyet ve sefâlet içinde bırakacaktır." diyorlar.

⁶ (بُرِيَدُونَ لِطْفُوْنُ نُورُ اَسْهِ) âyet-i celîlesiyle bu da'vânın aksını isbât pek kolaydır. Lakin mu'anîdîne karşı ne kadar delil serd edilse inâdlarından, taraf-gîrîliklerinden fedakârlık etmeye niyetleri olmadığı cihetle bu gibilerle bahse girişmek abes ile iştîgâl etmek demek olacağından kendilerini kendilerine terk eder; şerî'at vâsitasıyla ahlâkî, ictimâ'î hakâyiki öğretmek için cehlin izâlesine, hîref ve sanâyi'in nerede olursa olsun alınmasına ve hâkimiyetin şer'a terkiyle hâkimiyet-i ümmet eşkâlinin hüsn-i muhâfazasına çalışarak inhitâta nihâyet vermeyi ve şerî'atın vaz' ettiği mebde' bunlar olup gâyesi de sa'âdet-i ümmeti te'mîne sebeb olan ilmin âlî olan aksâmî ki Peygamber'e münzel

⁵ "Hepiniz çobansınız ve güttüğünüzden mes'ulsünüz."

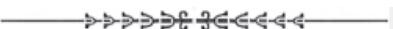
Hadîs-i Şerif [Buhârî, Cum'a 11]

⁶ Saf Sûresi 61/8.

olduğu tevâturen menkul bulunan nazm-i celîlin ahkâm ve ahlâka müte'allik aksâmındandır. Bunu ve ihtiyâcât-ı maddiye-i beseriyeyi tatmîne kâfî ve kâfil olan sanâyi' ve fen kısımlarını mütehassîsları vâsitasıyla ta'lîm ve ta'mîm etmek, mesâib-i cehden ümmeti kurtarmak, emr-i bi'l-mâ'rûf ve nehy-i ani'l-münkerde hiçbir lâimin levminden havf etmeyerek devâm edip inhibitâta nihâyet vermekden ibârettdir.

Mebâdisiyle makâsidi bunlardan ibâret olan hâki-miyet-i şer'iyyeye müslümanlar münkâd oldukça mu'te-rizleri bulunsa da ma'rûz-ı helâk olmazlar.

Kırşehir Meb'ûsu
Müfid

TÜRKİYE ve ÂLEM-i İSLÂM

Türkiye'nin ve Türklerin İslâm dünyasındaki nüfûz, hürmet, i'tibârları pek ziyâdedir. Her İslâm diyârı, her İslâm ferdi nezdinde Türkiye müslümanlarının kıymeti büyütür. Keyfiyet o kadar doğru ve hakiki bir şeydir ki kimse bunu inkâr edemez. Türkiye halkın dört yüz milyon müslüman kalbinde işgal eylediği mevkî-i ihtirâmin sebebi de ma'lûmdur.

Bidâyet-i teşekkülünden bu dakikaya kadar Türkiye; Avrupa'da bulunmak i'tibâriyle, düvel-i Mesîhiyye ve Ehl-i Salîb ile dâimî ve sıkı bir temâs noktasında bulunmuşlardır; Salîbiyyûnun memâlik-i İslâmîyye'ye karşı ittihâz eyledikleri husûmetkârâne ve Türkiye müslümanları mukâbelede bulunarak mallarıyla canlarıyla her türlü fedakârlık göstermişler; Müslümanlığı müdâfa'a yâd kudret-yâb olmuşlardır. Bu mühim gayret ve fedakârlıklardan dolayıdır ki yeryüzündeki bil-umum müslümanlar, Türkiye müslümanlarını İslâmîyet'in en büyük mürşîd, en cesur ve mücâhid evlâdi telakkî etmiş; onları kurâ-yı İslâmîyye'nin hakiki cengâverleri, bilinmez, korkmaz bahâdir kahramanları bilmişlerdir. Hakikaten yüzlerce seneden beri Türkiye müslümanlarının sînesi Ehl-i Salîb muhâcemesine karşı en rasîn ve metîn kaleler teşkîl etmiş ve dâimâ İslâmîyet'in bu fedakâr ve necîb evlâdi vazife-i nazîfesini îfâ edegelmekte İslâm târîhinde büyük bir nam, parlak ve müşâ'sâ sahifeler işgâline muvaffak olmuşlardır.

Türkiye müslümanlarının bu kadar büyük hizmet ve fedakârlıklarına mükâfeten Hilâfet-i celîle-i İslâmîyye'nin sâhibi ancak Türkiye müslümanları olacağında bütün akvâm-ı İslâmîyye ittifâk etmişlerdir. Binâenâleyh âlem-i İslâm'da bizi sevmeyecek, takdîr etmeyecek bir ferd tasavvur edilmez.

Müslümanların yalnız bir hatâları vardır ki pek büyütür. Yüzlerce seneden beri müslümanlar arasında

vahdetin lüzümündan bahs edildiği halde bu ittihâdin esbâbını fi'len tedârik ve ihmâr etmeye çalışmamıştır. Esâsen müslümanlar arasında vahdet-i fikriyye vardır. Bunu Kurân-ı Kerîm ve Fahr-i kâinât Efendimiz, efrâd ve ümem-i İslâmîyye arasında bin üç yüz kûsur seneden beri te'mîn buyurmuşlardır. Her müslüman [diğerini] kendi kardeşi [gibi] seviyor, hattâ onı bazan nefsine de tercih ediyor.

Asıl yapılacak şey müslümanları maddeten ve iktisâden birlestirmektir. Halbuki maatteessüf bu cihet, memâlik-i İslâmîyye'de vâsi' ve devâmî bir teşkîlât-ı madâdiyye ve iktisâdiyye vücûda getirmek ciheti şîmîdiye kadar düşünülmemiş, denilebilir ki bu mühim iş tamâmiyla ihmâl edilmişdir.

Âlem-i İslâm'in hal-i hazırladı mevcudiyet ve vaz'iyetleri, Ehl-i Salîb'i [213] o derece düşündürüp endişenâk etmez. Çünkü müslümanlar, bir kere ulûm ve fúnûn ile mücehhez olmadıkları gibi, bilâd-ı İslâmîyye beyninde mevcudiyeti elzem olan revâbit-i mâddiyye ve iktisâdiyyeden, ilmî ve dînî teşkîlâtdan da mahrumdurlar. Bu zamanda, ilmî ve fennî bir sûretde gereği gibi mücehhez olmayan bir ferdin, yahut bir milletin ne kendisine ve ne de civârında yaşayan komşularına fâidesi dokunmayaçağı bedîhîdir. Sonra envâr-ı ilim ve mukteziyât-ı asr ile mücehhez ve münevver olmayan müslüman milletlerinin adedi ne kadar çok olursa olsun, rakîblerine karşı hiçbir kuvvet teşkil etmeyecekleri de muhakkakdır. Ancak bu noksâni ikmâl ve bu boşluğu imlâ ettikleri gün müslümanlar için devre-i fevz ü felâh başlayacak ve kendilerini düşmanlarına karşı vikâye ve muhâfazaya kudret-yâb olacaklardır. Bu nevâkısı te'mîn eder yegâne vâsita da ma'ârifin bütün diyâr-i İslâmîyye'de sur'atle pek vâsi' bir sûretde neşr ve ta'mîmi keyfiyetinden ibâretdir. Cehli üzerlerinden atîp ilim ve ma'rîfetle mücehhez oldukları dakikadan i'tibâren her müslüman kendi vazife-i dîniyyesini bilecek ve dîn ve ımâna karşı tecâvüz etmek isteyenlere haddini bildirecektir. İşte bunun için her şeyden evvel memâlik-i İslâmîyye'nin her tarafında ma'ârifin neşr ü tervîcine bütün müslümanların el birliğiyle çalışmaları en mütehattim vazifeleridir.

Müslümanları lâyâkıyla birlestirecek diğer bir vâsita da va'z ve irşâd meselesi dir ki, bu birinci mühim olan şey şîmîdiye kadar kâmil olmalıdır. Va'z ve tebliğ âmillerinin ehl-i İslâm beyninde büyük bir ehemmiyet ve kıymeti vardır. Bu usûle diyânet-i İslâmîyye'nin bidâyet-i te'sîsinden beri ri'âyet edilmiş ve Müslümanlık bu sâyede yeryüzündeki akvâm ve ümem beyninde intîşâra başlamış yüzlerce milyonluk mu'azzam kitleler vücûd bulmuş, günden güne İslâm'ın kuvvet ü sâmâni armuştur.

Bugün neşr ve tebliğin en birinci vâsitası ise matbû'atıdır. Bunu tasdik etmeyen hiç kimse yoktur. Müslüman-

ların birbirinin hâllerinden haberdâr olmaları lâzımdır. İran'da, Afganistan'da, Türkiye'de ve sâir bilâd-ı müstakille ve meşgûle-i İslâmiyye'de tahaddüs ve cereyan eden ahvâl ve evzâ'a bütün müslümanların vâkif olmaları artık en mübrem bir zarûret hâline gelmiştir.

Mühim mesâilin daha derin düşünebilmek için kitâb ve risâle şeklinde tab'ı fevâid ve muhassenât-ı azîmeyi mûcibdir.

Avrupalilar buna "propaganda" demişlerdir. Biz ise "îrşâd ve tenvir" tesmiye edebiliriz.

Esâsen birbirinden haberi olmayan akvâm ve anâsır-ı İslâmiyye'nin birleşmeleri için bu vâsıtaya ne kadar şidâti muhtâc oldukları ednâ mülâhaza ile anlaşılır.

Bugün, yanılmuyorsak, Ankara'dan gerek İran ve gerekse Afganistan ile muhâbère etmek için elzem olan vesâit arzu olunan derecede mebzûl değildir. Afgan söyle dursun, İran ile bile aramızda henüz telgraf hattı te'sîs edilememiştir. Üç ayda gelebilen gazetelerin fâidesi ise ne kadar olabileceği bellidir. O halde muhâbère ve mürrâsele vesâitinin behemehâl pek montazam bir hâle ifrâğı, suhûlet ve sür'at cihetlerinin taht-ı te'mînata alınması elzemdir. Bu sûretle fikirlerimizi, gazetelerimiz ve risâlelerimizle komşularımıza sür'atle anlatır ve onları kendi hâlimizden haberdâr edebiliriz.

Emîniz ki İran'da ve Afganistan'da vesâir yerlerdeki kardeşlerimiz de tâbîkî böyle düşünürler, aynı sûretde çalışmak arzusunda bulunuyorlar. Tabî'îdir ki fikrimizi, akvâm-ı İslâmiyyeye daha vâzih, daha etrâflı anlatabilmek için elsine-i İslâmiyye ile birkaç gazetenin intişâr etmesi icâb eder. Fârisî ve Arabî lisaniyla intişâr edecek olan bu cerîdelerin İslâm milletleri arasında te'ârûfe ne kadar büyük hizmetler edeceğî şüphesizdir.

Bu tenvîr ve îrşâd vâsitasından sonra iktisâdî ve mâddî bir sûretde çalışmaklığımız zarûridir. Vesâil-i iktisâdiyye, menâfi'i ticâriyye de bizi birbirimize pek kavî bağlarla bağlayabilir.

Bugün bizimle meselâ İran ve Afganistan arasında bir ticâret, bir alış-veriş hemen yok gibidir. Niçin? Çünkü yolumuz, vesâit-i nakliyyemiz yoktur. Deve ayağıyla ticâret etmenin, mal alıp göndermenin usûlü bugün hiç maksadı te'mîn etmez. O halde ne yapmalıyız? Elbette bunun bir çaresi bulunur. Elverir ki bu meseleler düşünlmeye başlansın.

Zannîmizca evvelâ Türkiye ile İran arasında bir mü'nâkale ve ticâret yolu açmaya çalışmalıyız. Buna muvaffak olursak hem sağlam bir râbitâ-i maddiyye husûle gelir, hem de seyr ü sefer için suhûlet-i lâzime elde edilmiş olur. Bunun için Erzurum ve Bayezid hududumuza kadar Trabzon'dan i'tibâren bir otomobil nakliyat şirketi teşkiline gayret etmeliyiz. Bu şirketi Türkiye-İran tüccâr

ve sermâyedârânından teşkil etmek pek güç bir iş degildir.

Bunu hepimiz biliriz ki İran'dan Türkiye'ye, Türkiye'den İran'a transit olarak senede milyonlarca kıymetde eşyâ ve emti'a gelip gider. Bu mâllar evvelce Rusya tarikiyle sevk olunurdu.

Arzu ettiğimiz Beyazîd-İran otomobil nakliyat şirketi te'essüs ederse, İran-Türkiye ticâret ve iktisâdiyyâtı için pek mükemmel ve selâmî bir cadde açılmış olacaktır. Türkiye ve İranlılardan teşekkür edecek olan bir şirket hemen yüz otomobil işletmek sûretille bu ihtiyâcın [214] ref'ine çalışacak ve her iki İslâm unsurunu iktisâd ve ticâret râbitalarıyla da birleştirmiş olacaktır.

Bu gibi teşebbüsât-ı iktisâdiyye ve ticâriyyeden Afganlı kardeşlerimiz de istifâde edebileceklerdir. Meselâ (Herat) ile Bayezid arasında buna mümâsil bir otomobil nakliyat şirketi teşkilî pek çetin bir iş sayılmasın. Git gide bu nakliyat şirketleri bir şimendifer şirketi hâlini ilerde iktisâb edebilirler. Birçok mü sermâyedârânı paralarını bu gibi mühim ve yegâne âmil-i ittihâd ve irtibât olan bir işe koymakla hem kendileri için fâideli bir iş görmüş olacaklar, hem de beyne'l-İslâm revâbitin husûlunu te'mîn etmiş bulunacaklardır.

Fikrimizce, yüzlerce sene evvel İslâm hükümet ve milletleri şayân-ı te'essûf bir takım ihtilâflarla düşmanlarımıza memnun ve müstefîd eyleyecekleri yerde bu gibi teşkilâta ve te'sîsâta, maddî ve iktisâdî bir sûretde revâbit te'mînine hasr-ı himmet etmiş olaydilar, bugün müslümanlar bu derekelere inmeyecekler, bugünkü felâketlere dûçâr olmayacağından emin oluyorlar.

Bu gibi iktisâdî ve ticâri teşebbüsâtı kuvveden fi'ile çi-karmak pek kolaydır. Yeter ki ilk adım atılabilsin. Emîniz ki müslümanlar arasındaki birçok ufak tefek ihtilâfât, bu ikdâmât-ı iktisâdiyye neticesinde kendiliğinden hal edilecek ve mîlî-i İslâmiyye arasında hem maddî ve iktisâdî, hem ma'nevî ve ictimâ'î râbitalar pek ziyâde kuvvet bulacaktır.

İSTANBUL'UN YENİ KADINI

İstanbul'da ecnebî işgâli altında bir kısım kadınların* i'lân-ı hürriyet ederek Frenkleşmekde olduğunu bilmünâsebe geçen hafta mevzû-i bahs eylemiş ve bu tereddî cereyânlarının önüne geçmek maksadıyla bazı

* Geçen haftaki makâlenin birçok yerinde "bir kısım" kelimesi bulunduğu halde yalnız bir noktasında sehven düşmüş olduğu cihetle sû-i tefsîre mahal kalmamak üzere keyfiyyetin ayrıca tavzîhine lüzum görülmüştür.

hamiyetli ve îmânlı zevâtın bütün kuvvetleriyle irşâd ve mücadeleye başladıklarını söylemişistik. Bu muhterem zevâtın tehlikeyi görerek, garb medeniyetini, garb ictimâ'i'yâtını memlekete sokmak isteyen hüviyeti meşkûk, mezhebi belirsiz birtakım muharrirlerin müâhezelerine rağmen, irşâd ve mücâdelelerinde devâm etmeleri cidden şâyân-ı takdirdir.

Yahya Kemal Bey son makâlelerinin birinde, milleti inkîrâz uçurumlarına doğru sürükleyen bu (terakki)yi, bu gidişi, millî rûhunu gâib etmiş pek mahdûd bir sı-nifdan mâ'adâ ekseriyet-i azîmenin takbîh ettiğini söylüyor ki bu intibâh pek ziyâde mûcib-i memnûniyyetdir. İnşâ-allah, geçenlerde İstanbul halkına hitâben neşr ettiği beyânnâmede “Mekârim-i ahlâkî itmâm için gönderilmiş bir dînin muhâfaza-i esâsâtını kendine umde ittihâz eden ve bu haysiyetle İstanbul'daki sukût-ı ahlâkdan son derece müte'essir bulunduğu” söyleyen ve “kadın olsun, erkek olsun milletin mukaddesâtını hiçe sayan, nâmûsunu lekeleyen, nefis ve hevâsına esîr birtakım erâzilin yakında bu hareketlerinin hesâbını vermekden kurtulamayacaklarını” ihtâr eden Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin avn-i Hak'la teşkil ve techîzine muvaffak olduğu kuvâ-yı İslâmiyye İstanbul'a girdiği zaman o millî rûhunu gâib etmiş mahdûd sınıfın da cezâ-yı sezâsını vermekle milletin ma'nevîyat ve ictimâ'i'yâtını bu müdhîş âfetden tahlîse muvaffak olur. Hemen Cenâb-ı Hak o günleri yaklaştırsın.

*
* *

Yahya Kemal Bey'in yeni kadınlığa dâir musâhabelerinden âtideki fikraları aynen nakl ediyoruz.:

İstanbul hanımları daha elli sene evveline kadar, şarkâleminin en üst tabakasında bulunuyorlardı; Suriye, Mısır, Tunus, Kafkas, İran, hattâ Hindistân şehirlerinin mükadınları, örnek diye İstanbul kadınını görüyorlardı. Türk kadın alafrangalaşmaya başladığı günden sonra bu yüksek mevki'i yavaş yavaş gâib etti, öyle görülüyor ki bütünü de gâib edecek; bir zaman sonra şarkâleminde Rum, Ermeni, Bulgar, Sîrb, Hırvat kadınlarıyla bir safda belki de onlardan da dün bir derecede görünecek.

Piyer Loti'nin yeni İstanbul kadınlarına dâir meşhur romanında hanımlarımızın anlayacağı hazîn bir ma'nâ vardi. Fakat o romanın bu hazîn ma'nâsını değil, hattâ ünvânını bile pek anlayamadık; Piyer Loti'nin “Desenchantees Kızlar” tesmiyesini biz “nâşâd kızlar” gibi tamâmiyla yanlış bir tercümeyle bozduk. Piyer Loti “Desenchantees Kızlar” derken, alafrangalaşarak İslâm hareminin sihir ve efsûnunu gâib eden Türk kızlarından bahs ediyordu. Eğer dünyanın dört köşesinde herkesin ma'nâsını anladığı bu meşhur tesmiyeyi doğru bir tarzda

tercüme edersek “sahir ve efsûnunu gâib eden kızlar” demek lâzım gelir. İşte Piyer Loti yeni Türk kadınına verdiği bu sıfatla Türk âleminde büyük bir hâdiseyi keşf etti. O, bu hâdiseyi keşf ettiği zaman biz Avrupa medeniyetinin hasretiyle yaniyorduk. Bizim bu dalgınlık devremizde İstanbul kadınlarının sihir ve efsûnu zâil olmaya yüz tuttu.

Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinde İstanbul'un Türk kadın çok tekâmül etmişti. Ben zan ediyorum ki o tekâmül tabî'i yolunda devâm etseydi bugün [215] Türk kadın yine bugünkü kadar âzâd ve hür bir mevki'de bulunur, fakat bugünkü gibi bir Avrupa kukası olmaz, sihir ve efsûnunu muhâfaza ederdi. Bu tabî'i yoldan inhirâf, mürebbiyeler, Sör mektepleri, kolejler ve bizim kendi elimizle yazdığımız özenç romanlarının yüzünden oldu.

Bugün İstanbul'un, tamamıyla alafranga kibarlıkda en ziyâde mümtâz hanımlarını göz önüne getirdim, farzı muhâl bütün Türk kadınları bu hanımlar gibi olsaları Türk milleti kırk elli sene sonra kürre-i arz üzerinde yok olurdu; çünkü yetişecek nesil Türkçeyi unutur, Türkluğun dîni, dili, irsi her türlü hâssalarından mahrûm olarak yetişir, renksiz bir halîta halinde tecelli ederdi;

Menfi tarzda tenkidi uzatmak fayda vermez millî ruhunu tamâmiyla gâib etmiş pek mahdûd bir sınıfın mâ'adâ bütün müterakkî Türk kadınları ve erkekleri bugünkü revişi beğenmeyorlar; hasretle arzû ediyorlar ki kadınların terakkisi millî terakkî olsun.

MUALLİM ve MUALLİMELERE

İstanbul'da Muallimîn Cem'iyeti'nin teşekkürülü ve mesâil-i dîniyye ile iştigâli münasebetiyle, Viyana'da bulunan *İkdâm* gazetesi'nin sâhibi Ahmed Cevdet Bey gazetesine şayân-ı dikkat bir makale göndermiştir. Bazı fikralarını aynen alır ve bütün muallim ve muallimelerin nazar-ı dikkatlerine arz eyleriz:

Muallimîn Cem'iyeti hemen şimdiden hey'et-i ictimâ'iyyeyi alakadâr edecek mühim bir mes'ele ile iştigâle başlamıştır. O mesele bugün Fransa'yı dahi işgâl eden dînî ve ahlâkî tedrisât mes'elesidir. Maârif Nezâreti, gayr-i kâbil-i inkârdır ki, o mes'ele ile şimdîye kadar bîhakkın iştigâl edemedi.

Fakat bunu kolay bir şey zan etmeye lim. Tedrisât-dîniyyeden maksad, yalnız namaz, oruç gibi ibâdâtın erkân-ı zâhiresi değildir. Bu da lâzım. Eskiden dînî tedrisât pek kısa ve mahdûd idi. Eski mekteplerin tedrisâtı il-mihâllerden nihâyet “Dürr-i Yektâ” tedrisinden ibâret idi. Fakat bununla beraber çocuklarda fîkrî bir terbiye-i dîniyye vardi. Çocuk onu ekseriya evinden, muhîtinden

öğrenirdi. Fakat umum mekteblerimizin sathî bilgileri ve diğer tarafından umûmen za'fa uğrayan hissiyât-ı ma'neviyye ile çocuk evinden, mektebinden, muhitinden kendisine lâzım olan kuvâ-yı ma'neviyyeyi istinbâtdan mahrûm kaldı. Nihâyet gâyet fenâ bir vaz'iyete girdik.

Tedrîsât-ı ahlâkiyyede en mühim müessir, muallimin kendi gidişi, görünüşü, hareketi, ef'âl-i şahsiyyesidir.

Muallim bir tarafından mektebde tedrîsâtda bulunur da kendisi kuvâ-yı ma'neviyyeden mahrûm olur ise tedrîsâtdan beklenilen hayır gelmez. Meselâ kumarın işretin muhâlif-i şerî'at olduğunu takrîr eden muallim ilk önce kendisini bunlardan teberrî etmelidir. Yoksa şâkirdân, muallimin harekât-ı şahsiyyesini tedrîsâtta zıt görürler ise ahlâkları eskisinden daha berbâd olur.

Kuvâ-yı ma'neviyyeyi tezyîde hâdim olacak meziyetleri yalnız söylemek kifâyet etmez. Çocuğun hayatımda bunu ona öğretmelidir. Meselâ çocuğa, yalan söylememeyi, birinin hakkına el uzatmamayı, arkadaşlara fena söz söylememeyi, onlar hakkında sıkâyetde bulunmamayı ve sâireyi mektebdeki ef'âl ve harekât ile öğretmelidir. Temizlikden bahs edildiğinde, mektebe pis ve murdar gelen çocuğa nasihat edip ertesi günü temiz gelmeyi ona anlatmalıdır. Millet arasında ittihâd gibi en kıymetli bir kuvvet, emîn olun, daha ibtidâî mektebinde başlar. Bir çocuk arkadaşlarına hüsn-i mu'âmele etmeyi öğrenir ise o çocuk büyüdüğünde bütün efrâdiyla ittihâd eder. Bir çocuğun ileride hırsız olmamasını ister iseniz daha küçük iken ona arkadaşının kalem ve kağıdına el vurmamayı, komşusunun bahçesindeki meyveleri koparmamayı öğretmek iktizâ eder.

Muallimlerin en ziyâde dikkat edeceği şeyler vardır. Nerede ne gibi fenâ haller görülmüyor, ne gibi ıslâhi iktizâ eden mesâvî vardır, aramızda en ziyâde tahrîbât icrâ eden fenalıklar hangisidir, bizim gençliği sarsan nedir, bunları derpîş edip nesl-i âtîye bu hastalıkların sırayet etmemesi esbâbını ihzâr etmelidir.

Kitâbdan tedrîsât kolaydır. Fakat tedrîsât-ı ma'neviyye, nefis tatbîkâtından başlayacağı için güçdür.

Çocuklarımıza, târîh-i İslâm'ı hemen hiç bilmiyorlar.

Çocuklara erkân-ı ibâdâti da fi'len göstermek ve onunla alakadâr olmak lâzımdır. Evet, mektebde namaz da kılınmalıdır. Çocuklar abdest nasıl alınır, namaz nasıl kılır bunlar mükemmelen öğretilmelidir. Ben Hıristiyan çocukları çok görmüşümür erkân-ı ibâdâtdan bilmedikleri yoktur. Anaları babaları bunları elliinden tutup Pazar günleri, temiz ve muntazam giyinmiş oldukları halde, kiliseye götürürler. Zâten Hıristiyanlık'da bazı erkân-ı ibâdet vardır ki Hıristiyan olmak için behemehâl onu yapmak mecburîdir. Binâenaleyh çocuk ister istemez erkân-ı ibâdâti öğrenir. Bizdeki gibi değildir.

Mösyö Luid Jorj'un ahîren bir tercüme-i hâlini okudum. Müşârun-ileyhin kuvve-i fa'alesi fevkâlâde imiş. Fakat hissiyât-ı dîniyyesi de pek yüksek bir derecede imiş. Bugün dünyanın politikasını elinde tutan bu adamın şu hâli şayâن-ı dikkatdir.

[216] Bizde yanlış bir yola sapılmış, dînin terakkiyât-ı medeniyyeye muhâlif olacaği hakkında bazilarınca bir zehâb hâsil olmuştur. Bu zehâbi tevlîd eden dîn değil, dînin bi-hakkın bilinmemesidir. Beşerin târîh-i tekem-mülüne, medenî ve fîkrî seyrine vâkif olmayan kimse-lerin elinde dîn, ihtimâl ki manî'-i terakki olmak üzere görünüyor. Fakat dînin hikemiyâtına ve gâyesine mutta-li' olanlar bilakis dîni terakkiye âlet ederler. Avrupa'nın erbâb-ı ilim ve irfân mesâil-i dîniyye ile çok alakadâr oluyorlar. Yüzlerce milyon insânları idâre eden müessesât ve akâid-i dîniyye bir tarafa atılamaz. Bunlar ile itilâf etmek lâzım gelir.

BİR İSTÎZÂH

Hâkimiyet-i Millîyye gazetesinin başmuharriri bir müddetden beri "İhtilâl mi, İnkılâb mı?" ünvânlı müsel-sel birtakım makâlât neşr etmektedir. İleri geri birtakım efkârı muhtevî olan bu makâlelerin sayısı onu geçtiği halde nokta-i azîmeti, gâyet ve müntehâsı henüz tamamıyla tebellür edememiş olduğu cihetle beyân-ı mütâla'a için hitâmını beklemek zarûridir. Yalnız 14. makâlede muhtâc-ı tevazzuh görülen bir nokta hakkında sermu-harrir-i muhteremin maksad-ı âlîlerini anlamak maksi-diyla birkaç söz söylemeye müsâ'ade buyurmalarını ricâ ederiz.

Bizim bildigimize göre milletlerin ictimâ'iyâti kendi efkâr ve akâidinin, kendi ahlâk ve secâyâsının, kendi meşreb ve ahvâl-i rûhiyyesinin mevlûdüdür. Hiçbir millet diğer milletin ictimâ'iyâtını taklîd edemez. Ulûm ve fûnûn-ı müsbesetini, sanâyi'ini alır; çünkü bunlar milletler arasında müsterektir. Hüviyet-i millîyyeyi tebdîl edecek mâhiyetde değildirler. Lakin ictimâ'iyâta gelince o, böyle değildir. Her milletin kendine mahsus bir ictimâ'iyâti vardır ki diğer milletlerden onu tefrik ve temyîz eden bu ictimâ'iyât-ı husûsiyyedir. Ve bu üzviyet-i ictimâ'iyye medîd bir mâzînin mahsûlüdür. Bunu değişim-tirebilmek ne şunun bunun elindedir; ne de zarardan, fevzâ-yı ictimâ'iyeden başka bir fâideyi mûcibdir. Zirâ her hangi bir milletin ictimâ'iyâtına temessûl eden diğer bir millet kendi hüviyetini temessûl ettiği milletin hüviye-tine kalb etmekden başka bir şey yapmış olmaz.

Eğer sermuharrir-i muhteremin arzu ettiği vechile müslüman olan milletimize garbin ictimâ'iyâtını aşılaya-cak olursak âkibet ne olur? Hiç şüphe yok ki o zaman

mevcûd te'âdüd-i ictimâ'i-i İslâmî kalkar, onun yerine garbin sunûf-ı ictimâ'iyyesi arasında hükümrân olan kin ve rekâbet kâim olur. Bu sûretle milletimiz arasındaki hürriyet ve müsâvât-ı ferdîyye, uhuvvet-i İslâmiyye zâil olarak garb milletlerinin yaşadıkları hiç de arzû edilmeyen şerâit, yani sunûf-ı ictimâ'iyyeyi hiç biri memnun olmamak üzere istirdâd-ı hak için ebediyyen yekdiğeriyle boğuşmak zarûretine mahkûmiyet baş gösterir.

O halde milletimizin halâsı için “yegâne çâre garbin ulûmunâ, fûnûnuna, sanâyi'ine, ictimâ'iyâtına mûrâca'at etmektir. Başka çare yoktur.” diyen sermuharrir-i muhteremin maksadını nasıl te'vîl edeceğimizde mütehâyyir kaldığımızı ma'zûr görürler, zan ederim. Eğer mûmâileyh -ber-mu'tâd- bunun bir ilim mes'elesi olduğunu ileri sürecek olurlarsa nazar-ı dikkatlerine Göstav Löbon'un *Rûh-ı Siyâset*'inden şu fikraları arz ederiz:

“İlmü'l-hayât mütehassısları, laboratuvarlarının bütün mu'âvenetlerine, hizmetlerine rağmen bir nev'i zî-hayâti tebdîle aslâ muvaffak olamamışlardır. San'at-ı terbiyeyenin vücûda getirmeye muktedir olduğu ta'dîlât-ı basîta-i hâriçîyye, nâ-kâbil-i imtîdâd ve mahrûm-ı kuvvetdir. Bir uzviyet-i ictimâ'iyyeyi değiştirmek, bir mevcûd-ı zî-hayâtin tebdîlinden daha kolay mıdır? Müessesât-ı cedîde vâsitiyla cem'iyâtı yeni baştan teşkîl etmek imkânı, bil-umûm edvâr ihtilâcilerine ve bilhassa bizim Înkılâb-ı Kebîr'inkilere dâima kat'î ve muhakkak görünmüştür. Bu imkân elhâletü hâzihî Sosyalistlerce de şüphesiz ve kat'î görülmektedir. Bunların hepsi de cem'iyât-ı beşerîyyeyi akıl tezâhürü tarafından vücûda getirilmiş yalan-

lar üzerine yeni başdan inşâ etmek arzûsunda bulunuyorlar.

Maamâfî bu fîkr-i esâsî bir cihetden ta'ammüm ve te-rakkî ettikçe ilim de diğer cihetden gitgide bunun hilâfini iddiâ ediyor. Müessesât bir şekl-i dâhilîye muvâfîk gelebilmek hâssasına mâlik, fakat öyle bir şekil vücûda getirebilmeye kâdir bir nevi' libâs teşkîl eder ve işte bu sebebden bir kavim için pek iyi olan müessesât, diğer bir kavme göre gâyet fenâ ve meş'ûm olabilir.

Bir kavmin müessesât ve kavânînin tebdîliyle rûhunun ta'dîl ve ıslâh edilebileceğine inanmak artık bir akım haline gelmiştir. Latin akvâmi henüz bu zann-ı fâhişden fâriğ olmamışlardır ve işte onların za'fiyetine bâdî olan da budur. Latinlerin nûfûz-ı müessesât hakkındaki zann-ı vâhîleri, târîhin en hûnîn bir ihtilâline milyonlarca adamların memât-ı dehşet-engîzine, bil-umûm müsta'merâtımızın inhitâtinâ ve Sosyalizmin terakkiyât-ı tehdîdkârânesine bâ'is olmuştur.”

Garbin hayât-ı ictimâ'iyyesini yine garbin hükemâsi tenkîd ve muâhaze ediyorlar. Bu husûsda pek çok şevâhid îrâd edebiliriz. Hem garb deyince hepsini aynı te-lakki etmek de doğru değildir. Garbda Latinler, Anglo Saksonlar, Cermenler, Ordodokslar vardır ki bunların hayât-ı ictimâ'iyyeleri elbette yekdiğerinden farklıdır. Bunlardan hangisinin ictimâ'iyâtını alacağız? Ve bu hu-sûsda mi'yâr ne olacaktır? Lütfen sermuharrir-i muhteremin bu husûsda bizi tenvîr buyurmalarını ricâ ederiz.

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

ابتعون اهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

17 Ağustos 1922

24 Zilhicce 1340

Perşembe

17 Ağustos 1338

Cild: 20 - Aded: 513

Mündericât:

İslâm Fedakârlığı : Müslümanlık aşk ve muhabbeti uğurunda sahâbe-i kirâmın gösterdikleri harikulâde metânet ve fedakârlık.

Mustafa Takî

Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti : Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin İstanbul şu'besinin fa'âliyeti — Cem'iyetin maksadına ermek için sarf ettiği mesâ'i-i azîme — Cem'iyetin kâtib ve tercümâni olan Mehmed Şerif nâmında bir hâinin yaptığı fenalıklar — Mehmed Şerif'in tercüme-i hâli.

Meclüddin

Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi : Dîn-i mübînin mümtâz hâsiyeti îmândır — Müslüman milletlerde tecellî eden imân feysi, imâni yüksek olanların tefevvuk ve galebesi — Osmanlı Devleti'nde dîn ve devlet gayreti, bugünkü İslâm âleminin karşısında bulunduğu tehlikeli cereyanlar: Taklîd cereyâni, Nâ-becâ ta'assub cereyâni, — İslâm bir medeniyetdir, — İslâm âleminin diğer medeniyetlerle temâsı, Aldığı ve verdiği şeyler.

Mehmed Şeref

Dağıstan'ın İstiklâl Mucâhedeleri : Hayât için yemek, su, hava ne kadar lâzımsa Dağıstanlı için de istiklâl o derece lâzımdır — Dağıstan'ın ahvâl-i coğrafya ve ihsâîyyesi — Dağıstan'da sâkin kabîleler ve mikdâr-ı nüfûs —

Ahmed Han

Yunanistan'ın İstanbul İşgâli : Şarkı, garbi alt üst edecek bir hâdisedir.

Şarkda Ticâret ve İktisâd : Rusların Venstorg Teşkilâti — Trabzon, Bayezid Nakliye Otomobil Şirketi'nin te'sisi lüzumu.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

~~~~~  
Mektubların imzaları  
vâzih ve okunaklı olması  
ve abone sıra numarasını  
muhtevî bulunması lazımdır.

~~~~~  
Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

~~~~~
Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[218]

İSLÂM FEDAKÂRLIĞI

Sahâbe-i kirâmin metânet ve fedakârlığı

Ashâb-ı kirâm-ı Muhammedî'nin (sallallâhü aleyhi ve sellem ve aleyhimü'r-rîdâvân) metânet ve fedakârlıklarını tasvîrden kalemler ve tasavvurdan fikirler âcizdir.

Bir gün veya dakika evvel zât-ı risâlet-penâhîye aleyhissalâtü vesselâm ve dîn-i mübînlerine adüvv-i ekber olan her ferd, bir gün veya bir dakika sonra, ya'ni kabûlü'l-İslâm, yine o zât-ı kerîm ve yine o dîn-i mübîn uğurunda bir fedai, bir gazafer oluyordu. Bütün mâlını, mülkünü, evlâd ve iyâlini, akrabâ ve ta'allukâtını ve mensûb olduğu kavmin âdât ve ananât ve ma'bûdâtını fedâ ediyor; hattâ o yolda can vermeyi cana minnet biliyordu. İslâm'a mahsus olan bu hal bir harika-i rûhiyyedir ki dünyâ kurulalı hiçbir millet ve cem'iyyetde emsâli görülmemiştir.

Sâbîkin-i İslâm'a terk-i dîn için o kadar işkenceler etmişlerdir ki zikir ve hayali tüyleri ürpertir. O mübârek zevât İslâmîyet'den aldıkları hazz-ı ma'nevîyi hiçbir sebbele terk etmemiş, o kadar elîm azablara tahammül etmişlerdir.

Müsâ'âdenizle bu bâbda birkaç misâl îrâd edelim:

Müezzin-i nebevi Bilal rüesâ-yi Kureyş'den Ümeyye'-nin kölesi idi. Gizlice kabul-i İslâm eylemişti. Ümeyye işi arlayarak terk-i İslâm teklifinde bulundu ve ısrâr ve icbâra başladı. Kabûl ettiremedi. Döğdü, yine döğdü, dinletemedi. Nihayet büyük bir ip ile bağlayıp birkaç şeririn ellerine verdi. Sokaklarda taşlar üzerinde sürüderek vücudunu pare pare ederlerdi. Çiplak vücudunu dikenler, çâflar üzerinde sürüdür kanlarını akitirlardı. Her ezâda terk-i dîn teklif ederler; Bilal'den tevhîdden başka cevâb alamazlar idi. Öğleyin vakti harâret-i şemsde sıcak kumun üzerine çiplak yatırır ve üzerinde et pişecik kadar kızgın olan taşları cisminin he tarafına basarak dağlarlar, terk-i İslâm teklif ederler, Bilal'den yine tevhid-i Bâri'den başka cevâb alamazlar idi. Fakat Cenab-ı Bilal artık telaffuza kadir olamıyor. Parmağıyla işâret ederek gâyet za'if bir ses ile (Uhud Uhud) diyordu. Hazret-i Ebubekir bu mel'anete sabr edemedi. Ümeyyeyi paraya itmi' ederek on kıyye altın ve diğer bir köle mukabilinde satın alarak azad etti. Biçareyi bu azâbdan kurtardı.

Acabâ Bilal'e bu kadar ezaya tahammül ettiren, dîn-i Muhammedîyi lisânen ve muvakkaten olsun terk ettirmeyen îmân, düşünülsün, ne kadar metîn bir esâs üzerine mebni ve bu kadar ezâ ve işkencelere tekâbül eden zevk-i vicdân nekadar tatlı ve mutlu idi!

Evet bir mümin-i kâmilin kalbinde bulduğu ezbâk-ı rûhâniyenin bir lahzası dünyâ ve âhiretin mülk ve saltanatında değişilmez, hiçbir cevr ve ezâ o ezbâk-ı fedâ sebeb olamaz. ¹(رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اذْهَبْنَا)

Sâbîkin-i İslâm'dan Basir'e Benî Mahzûn rüesâsı o kadar işkenceler yaptılar ki müşârun-ileyh bu mezâlimden müte'essiren şehîd olmuştur. Sümeyye nâm mühtediyyei bir ayağını bir deveye ve diğer ayağını bir deveye bağladılar. Develeri ma'kûs taraflara sevk ile müşârun-ileyhâyi bacaklarını koparmak sûretille şehîd ettiler.

Sâbîkin-i İslâm'dan daha yüzlerce kimselere hâtit ve hayâle gelmeyen işkenceler edilmiş ve hiç birisinin terk-i İslâm itmesine muvaffak olamamışlardır.

Nihayet bu mezâlimden kurtarılmak için arzû edenlerin hicret etmelerine müsâ'ade buyuruldu. Damad-ı Nebevi Osman b. Affan ve zevcesi Rukiyye bint-i Res-ûl, Ebû Huzyfe ve Zübeyr b. Avvâm ve sâîr erkek ve kadın dâr ve diyârlarını, emvâl ve emlâklerini bütün alâik-i vataniyelerini terk ettiler, bin sefâlet ve perişanî ile Habeşistan'a kadar gittiler. Mekke'de kalan zümre-i müslimîn şâ'b Benî Sâlib'de haps ve muhâsara edilmiş ve hâricden yiyecek ve içecek idhâli men' edilip üç sene mahsur bırakılmışlardır. Esfâl-i mümininin açılıdan bükâ ve figanları âsümane çıktıyordu.

Bu hasr ve haps, bu tehcir ve tağrîb dahi bu yeni Müslümanlardan bir tanesini bile azîz dinden döndürememiş ve muhâsara ref' olunarak ferden ferâdâ ezâ ve işkencelere yeniden başlanmış idi. İşkenceler tahammülün fevkine olmuş ve bu hâl ile artık Mekke'de İslâm'ın bekası gayr-i mümkün görülmüşti ki cümleten Medîne'ye hicretlerine müsâ'ade-i nebeviyye sâdir olmuştu. Bu hicretde artık umum ashâb-ı mâl ve mülklerini ve her mevcûdlarını bu yolda fedâ etmişlerdir.

Sâbîkin-i İslâm'ın bu kadar mezâlime ma'rûz oldukları amaca meşhûd olduğu halde hakikat-i İslâm tevsi'-i dâire-i intîşâr etmekdlen geri kalmıyor, bir tarafdan vicdânlarla, ruhlara ifâza-i envâr ediyor idi. Her türlü mevâni'a, mezâlime rağmen İslâmîyet etrâf kabâil içine ve hattâ Medîne-i Münevvereye tefevvüz etti. Bilhassa Medîne'de pek sur'at ve muhabbetle karşılandı. Ehl-i Medîne hakikat-i İslâm'ı o kadar takdir ve harz-i can ettiler ki muhâcirîn-i İslâm'a her türlü mu'âvenet ve muzâheretde yekâgeriyle müsabaka ediyorlar idi. Ehl-i Medîne ikrâm-ı muhâcirînde o kadar ileri gittiler ki emvâl ve emlâklerini hep kardeş payı edercesine muhâcirîne ibzâl ederler idi.

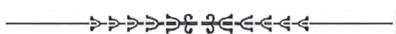
Müşârun-ileyhin bu derece hizmet ve fedakârlıkları sâyelerinde muâhâti intâc etti. Sallallâhü aleyhi ve sel-

¹ Âl-i İmrân Sûresi 3/8.

lem efendimiz yüz elli muhâciri yüz elli [219] ensâr ile kardeş ettiler. Müsâvât-ı beşeriyye esâsı o kadar tecelli ettirildi ki bir köle bir şerîf ve seyyid ile kardeş olup o şerîf her varını o köle ile müşterek ediyordu. Hattâ ensârdan bazıı iki zevcesinden birini tatlık ile bir muhacire vermek istiyordu. Fakat muhâcirîn-i kirâm dahi uluvv-i cenâb ve izzet-i nefislerini muhâfaza ediyor, o dîn kardeşlerine bâr olmak istemiyor, irgadlık, amelelik dahi ederek ellerinin teriyle ta’ayyüs ediyorlar idi. Her iki taraf insâniyetde ne gibi mehâsin-i meknûze var ise derece-i kusvâsını fi’ilen gösterirlerdi.

Henüz Medîne-i Münevvereye yerleşilmeden Bedîr Gazâsı açıldı. Düşman ehl-i İslâm’ın üç mislinden fazla asker ve techîzât ile geldi. Fahr-i âlem sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz bunlarla harbe kiyâm veya Medîne’ye avdet için ashâb-ı kirâm ile müşâvere buyurdular. Ashâb-ı kirâm: “Yâ Resûlallah biz sana Benî Israîl’în Hazret-i Musa’ya dedikleri gibi ² اذْكُنْ أَنْتَ وَرَبُّكَ demeyiz. Senin en küçük rızâ-yı şerîfin için canımız feda olsun.” dediler. Tehlikeli bir muharebeye giriştiler. Şehîdlerine müte’essif olmadılar. Ve rütbeye nâiliyetlerinden nâşî gibta ettiklerine dâir şîirler söylüyorlar ve her biri ga-zanfer gibi düşmana, hattâ ölüme savlet ediyorlar idi.

Sivas Meb’ûsu
Mustafa Takî

GENÇ HIRİSTİYANLAR CEM’İYETİ

-4-

Neşr-i Nasrânîyyet için teşekkürîl etmiş ve İstanbul’dâ da şu’beler küşâdına muvaffak olmuş ve birtakım câzib vâsitalarla bazı İslâm ve Türk gençlerini de iğfâl ve idlâl etmiş olan “Genç Hıristiyanlar Cem’iyeti” nin müessisi hakkında bundan evvelki makâlemde biraz îzâhât vermiştim.

Daha birinci makâlemde söylemiştim ki: “Bu cem’iyetin maksad-ı hakikîsi Hıristiyanlık rûhunu neşir ve ta’mîm etmekdir” bunu şimdîye kadar yazdığım üç makâ-le pek vâzih olarak meydâna çıkarmışdır. Şâyân-ı teşekkürdür ki yazılarımız İstanbul gençleri üzerinde mühim te’sîrlер yapmış ve evvelce bu cem’iyetin vâsitalarıyla iğfâl olunan gençler maksad-ı hakikîyi yavaş yavaş anlayarak ma’hûd cem’iyet aleyhinde propagandaya başlamışlardır.

Hıristiyanlığı amelî bir tarzda neşir ve ta’mîm için dünyânın her tarafında binlerce şu’besi mevcûd olan bu cem’iyetin sarf ettiği milyonlara evvelki makalelerimde işâret etmiştim.

² "Sen ve Rabbin gidip savaşın..." Mâide Sûresi 5/24.

Her tarafındaki teşkilât ve a’zâlarını da yazacağım. Ancak bizi en ziyâde alâkadâr eden İstanbul şu’besi olduğunu için onun teşkilâtı ve idare hey’eti hakkında biraz ma'lûmât vermek istiyorum.

Türkiye’de ilk te’sîs edilen “Genç Hıristiyanlar Cem’iyeti” şu’besi Beyoğlu şu’besidir. Şu şu’be 1913 Nisanında, Doktor Sarsallos ile mu’âvinleri D. A. Davidis ve D. Van Bommel ki İstanbul şu’besinin müdür-i hâzırıdır. Riyâset ve münâsebetleri tahtında te’sîs edildi. Harb-i Umûmî müddetince fa’âliyetini izhâr etmemiştir. Ba’de’l-harb 1919 Teşrînievvelinde Profösör J. H. Honilteltong’un taht-ı riyâsetinde Ceymis Yeres Bristol’ün mu’âvenetleriyle tekrâr te’essüs etmiştir. Bunu müte’âkib 1921 senesi Kânunuevvelinin 3. Cuma günü İstanbul Şu’besi kurulmuştur.

Beyoğlu’nda erkekler, kadınlara mahsus birer şu’be mevcûd olduğu gibi, İstanbul’dâ erkekler ve kadınlara mahsus bir şu’be vardır. Asıl bizi zehirleyenler işte bu dört şu’bedir. Bu şu’belerin hâricinde yine aynı nam tahtında kulübler ve cem’iyetler de vardır. Bunlardan biri yine Amerikalılar tarafından idâre edilen Rus (Genç Hıristiyanlar Cem’iyeti)dir, ki Ruslara mahsûsdur. Diğer Amerikan Bahriye efrâdına, üçüncü İngilizler tarafından idare olunur ve İngiliz ordusu efrâdına hâsdır.

Amerikan ve İngiliz terbiyesi gören ve müslümanlığa fart-ı adâvetleri ile ma’rûf olan Ermeni münevverân ve mu’allimîninden bir çoğu bu cem’iyetle sıkı münâsebat te’sîs etmişlerdir. Bunlar Beyoğlu ve İstanbul şubelerinde fâsila ile konferanslar verirler. Amerikalılarla yerliler arasında her husûsda bunlar vâsita oluyorlar. Ermeniler komiteleri tanınmış oldukları için olmalı ki, Amerikalılar, Rumlar, tercîhan Ermenileri kullanıyorlar ve bunlar daha ziyâde emniyet ediyorlar.

Neşr-i Nasrânîyyet ve tansîr nokta-i nazarından bu cem’iyet hakkında söylediğî sözler de zerre kadar hilâf-ı hakikat bir şey yoktur. Cem’iyetin her şeyine her işine nüfûz ettiğim için kat’iyyen iddi’â edebilirim ki: (Çarşıkapı)daki bu sanî bina bütün ma’nâsıyla bir kilisedir. Bu kilise adamlarının bütün harekât ve sekenâti, İseviyetden mülhemdir.

Cem’iyetin raporları ve istatistik cedvelleri iyi tetkik edilirse iki neticeye destres olunur:

1. Hıristiyanlara Hıristiyanlıklarını öğretmek ve diğer devletlerin idâresinde kalan hıristiyanları himaye etmek,

2. Tansîr ve Protestanlığı ta’mîm.

[220] Cem’iyetin müdîrânı, kendi dîn ve mu’tekidatına o kadar sâdîk, o kadar hürmetkârdırlar ki her hâl ve hareketlerinde bir râhib ta’assubunu görürsünüz. Bizzât müdürün odasına girince, her şeyden evvel, içi İncil’în

güzel cildlenmiş nüshalarıyla mâlâ mât bir câmekân nazarı dikkate çarpar. Bir genç bu cem'iyete intisâb etmekle dîni ve milleti nâmina pek çok zararlar göreceğinde hiç şüphe olunmamalıdır. Bilhâssa kuvvetli bir dîn terbiyesi almamış olanlar için tehlike pek büyündür. İyi bir dîn terbiyesi almış bulunan bir genç, biraz da zevâhir-perest olursa, her şeyde pek ilerlemiş olan bu Protestan rahibleriyle düşüp kalkıkça bittabi' Hristiyanlık aşısıyla birden bire rûhunu aşılamış oluyor. Zâten meziyet ve kıymetini epeyce anlamadığı dinini ihmâl ve hattâ onun aleyhinde idâre-i kelâm etmeye başlıyor.

Cem'iyetin adamları ne derece muta'assib ve gece gündüz onların yanında bulunan bazı gençlerin İslâmîyet'e karşı ne kadar lâübâlî olduklarına bakınız.

İki ay evveline kadar her Pazar günü sabahleyin erken cem'iyetin sâbık reisi Ködsel cem'iyete gelir ve Hristiyan a'zayı toplayarak yarı Türkçesi ile İncil dersi verirdi. Rum ve Ermeni a'za, Türkçe'den bir şey anlamadıklarını söylediler ve bunun üzerine hususî bir papas celb edildi. Papas, her Cumartesi günü geliyor ve Hristiyan gençlerine nesâih ve telkinât-ı dîniyyede bulunuyor, vaaz ediyor. Mezkûr kiliseye sabah akşam devâm eden Müslüman gençleri, gözleri önünde oynanan bu oyunları, neşir ve ta'mîm-i Nasrâniyyet nâmina çevrilen bu firıldakları görmüyor veya görmek istemiyorlar. Bu gençler ne cem'iyetden çekilirler, ne de Hristiyan a'zalar kadar bir mevcudiyet gösterip de müslümanlar nâmina bir de "Kur'ân sınıfı" teşkil edilmesini cem'iyetden isteyecek kadar bir cesâret ve terbiye-i medeniyye izhâr edebiliyorlar. Cem'iyetin kasrı gitgide diğer a'zayı da İncil dînine celb etmek olduğu için bittabi' kendiliğinden bir Kur'ân sınıfı açmak hiç de işine gelmez.

Hulâsa bu cem'iyet zâhiren dîn maskesini takılmış değildir, her harekete "beynelmilel" süsünü vermekde ve kendisine atf edilen neşr-i İseviyyet gâyesinden pek uzakda bulunduğu göstermeye çalışmaktadır. Fakat, cem'iyeti yakından ta'kîb edenler için bunun çocuk aldatmak kabîlinden olduğu çokdan anlaşılmıştır.

Yukarıda söylediğim vechle bizi en ziyâde alâkadâr eden İstanbul şu'besidir. Binâenaleyh bu şu'benin teşkîlâtı, idâre hey'eti hakkında biraz tafsîlât vermek isterim. Her şu'bede biri müdür-i idâri, diğeri müdür-i icrâ'î ve terbiye-i bedeniyye müdürlü olmak üzere iki müdür bulunur. Bu müdürlerin ma'aşları bir olduğu gibi, hukük ve salâhiyetleri i'tibâriyle de müsâvidir. İki müdür, kendi vazifelerine ta'alluk eden husûsâtda mu'ayyen bir dereceye uydurmak şartıyla münâsib gördükleri ufak tefek masrafi bilâ-istîzan sarf edebilirler. Masraf, fazla para ya ihtiyâc his ederse, her Cumartesi günü in'ikâd eden ictimâ'î me'mûrînde müzâkere edilir ve lede'l-kabûl sarf

olunur. Türkiye'deki Genç Hristiyanlar Cem'iyetlerinin müfettişi, Beyoğlu Taksim Sokağı 17 numarada Amerikan Mister Boya'dır. Müteehhil bir gençdir. Ma'iyyetinde genç bir Türk tercümâni ve memûrîn-i sâiresi vardır.

Türkiye'deki şu'benin kâtib-i umûmîsi, Mister Siteger isminde bir Amerikalıdır. Bütün muhâberât, bu kâtib-i umûmî vâsitasıyla cereyân eder.

İstanbul şu'besinin reîs ve idâre müdürü sâbiki 45 yaşlarında Mister Gutsel isminde bir Amerikalıdır. Müteehhildir. Gaziantep Amerikan Koleji'nde senelerce müdüriyet vazîfesinde bulunmuştur. Âdî ve Ermeni şîvesiyle Türkçe konuşur. Şimdi Dersââdet'de Amerikan Kitâb-ı Mukaddes Şirketi'nin müdüründür. Üsküdar'daki Amerikan lisân mektebinde dînî dersleri vardır. Amerikan misyonerlerinin Türkiye'de en nâfiz ve mesmû'ü'l-kelim olanı bu râhibdir. Son derece muta'assib bir papasdır. İşte cem'iyete giren Türk gençleri bu muta'assib papazın irşâdâtiyla tenevvür edeceklerdir.

(اذا كان الغراب دليل قوم - سيدتهم الى ارض الجبار)³

Reis hâzırda 35 yaşlarında Mister Van Yommel isminde bir Hollandalıdır. Ve müteehhildir. Amerika'dan şehrî 500 liraya yakın bir tahsîsat alır. Türkiye'deki Amerikan misyonerlerinin en müteneffizânındandır.

Terbiye-i bedeniyye müdürü 30-31 yaşında bir Amerikalıdır ve müteehhildir. Amerika'dan 500 liraya yakın maaş alır. Gençlere spor bahanesiyle en ziyâde nüfuz eden, gençlerle herkesden ziyâde münâsabet ve temâsda bulunan ve onları her dakika zehirleyen odur.

Terbiye-i bedeniyye müdür mu'âvini 21-23 yaşında Haridos Lagodakis isminde Giritli bir Rumdur. Merzifon Amerikan Kolleji'nde okumuşdur. İngilizceye vâkifdir. Şehrî 65 lira maaş alır. Hem terbiye-i bedeniyye müdürüyetine yardım eder. Hem güzel resim yaptığı ve hüsn-i hatta mâlik bulunduğu için cem'iyete câlib-i nazar i'lânlar ve filimler ve resimler yapar.

İdâre-i umûmiyye me'mûru ve cem'iyetin kâtib ve tercümâni 25-27 yaşında Mehmed Şerif isminde Harputlu bir Türk'dür. Şehrî 75 lira tahsîsat alır. Geçeli gündüzlü cem'iyetde bulunur. Cem'iyetde yaşar bekârdır. Bütün ma'nâsiyla Protestant olan bu müsemmâ bi'n-nakîzin vazîfeleri [221] şudur: Cem'iyetin, Türkler, a'zalara olan umûr-ı tahrîriyesini ifâ eder. Mürâca'at eden gençlere cem'iyetin muhassesâtından bahs ederek onları cem'iyete mâl etmeye çalışır; a'za olacakların ögrenenekleri lisânı kayd eder. Hamam, sinema ve konser biletlerini tevzî' eder. Hâsilâtı alır (üçürâtı tahsil eder), masârifâtı idâre eder.

³ "Kılavuzu karga olanın burnu b...tan kurtulmaz" anlamında bir deyim.

Haftada bir def'a müdüre hesâb verir. Resmî raporları ve cetvelleri tanzîm ve müdüre takdîm eder. Zâirleri gezdirir. İngilizce lisaniyla verilen konferansları Türkçe'ye tercüme eder.

Bir genç, müslüman bir Türk olduğu ve ebâ anced bu memleketin nân ü ni'metiyle perverde olduğu halde dîn-i mübînimizde düşmanlık eden hâin bir misyoner cem'iyyetine hayâsızca hizmet etmekden çekinmiyor. Hattâ şenâ'atini daha ileriye vardırmış ve bizzât Protestanlığı kabul etmiştir. Şimdi bazan kendisinin evlâd-ı Arabdan olduğunu iddâ eden ve bilâhare Harputlu bir Türk olduğu anlaşılan ve fakat bu memleketin parasıyla, bu memleketin mekteplerinde tahsîl ettiğinde şüphe olmayan bu nankörün tercüme-i hâlinde biraz bahs etmek isterim. Belki gençlerimiz ibret alırlar.

Bu müsemmâ bi'n-nakîzin pederi jandarma tabur kâtibliğinden mütekâid son derece dindâr, mütteki ve halûk bir ihtiyârdır. Bu peder-i sâlih hayırsız evlâdına sözünü hiç geçiremez ve evlâdının halinden kat'iyen hoşnut değildir. Dayısı memleketimizin ricâl-i ma'rûfesinden ilim ve fazıyla mütemâyiz a'yân a'zâsından Mecelle Komisyonu reisi Mustafa Beyefendi'dir. (Mehmed Şerif) Akka Sancağı idâdîsinde tahsîl ettikden sonra Beyrut'a gelmiş ve Beyrut Sultânîsinde leyli meccânî (vah zavalî milletin parasına) olarak kayd edilmiştir. Sultânî'den 329-330 senesi mezun olmuş bu bir sene Beyrut'da Amerikan Koleji'nde okumuş sonra bu mektebin masrafına dayanamadığından Dersâdet'e gelmiş Mühendis Mekteb-i âlisine devam etmiş ve mekteb-i mezkûru bi'l-ikmâl 326-337 senesi me'zûn olmuş. Henüz Mühendis Mektebi'nin son sınıflarında iken Amerika dâ'î ve misyonerleriyle fazla temâsda bulunmuş ve onlara mürââ'a atla mebâdî-i dîniyyelerini kat'iyen kabul ettiğini bildirmiş ve onlardan tatlı vaadler almıştı. Bununla de iktifâ etmeyerek mühendis mektebi talebesinden birkaç efendiyî de bu cem'iyyete ısnâdirabilmiş. Bu arkadaşları, İstanbul şu'besinin küşâdında ilk müsterîlerinden idiler. Bu müsemmâ bi'n-nakîza akâid-i Hıristiyanîyi ilk telkin eden; şarkdaki Amerikan misyonerlerinin hatırları sayılanlarından Mister Perri'dir.*

Mühendis Mektebi'nin memleket nâminâ yetişirdiği bu genç Amerikalılarla te'sîs-i münâsebet ettiği tarihden mektebi bitirdiği tarihe kadar, Amerikalılar nâminâ propagandalar yapmış, Amerikalılarla düşüp kalkmış ve nihâyet İstanbul şu'besinin küşâdî için lâzım gelen zemîni ihmâr etmiştir. Mektebden diploma almasını müte'âkib

fa'âliyetini teşâdîd etmiş ve Çarşıkapı'daki binayı bularak cem'iyyetin İstanbul şu'besinin idâre-i umûmiyye memurluğu vekâllîğini uhde-i hamîyyet ve gayretine almıştır. Cem'iyyete dâhil olan ilk gençlerimizi kandıran bu genç misyonerdir. Bizzât bendenize bile cem'iyyetin ve cem'iyyetin reisi bulunan papasın fezâili hakkında neler söylemedi! Riyâsetden infisâli tarîhine kadar rahip Vessel haftada bir def'a sabâh erken gelir ve Mehmed Şerif ismini taşıyan bu nankörün odasında bu vatansız ve dîn-size Încil dersleri verirdi. Bu mürtedin yatak ve iş oda-sında masası üzerinde Încil'e ve Protestanlık akâyidine müte'allik müte'addid kitapları bulunur ve ekseriyetle bunların tedkik ve mutâla'asıyla meşgûl olur. Bu nan-kör işi o dereceye vardırmıştı ki elinde bulunan Hind kağıdı üzerine nefîs bir sûretde basılmış, güzel mücelled ve müzehheb, hâsiyeli ve haritalı Încili eline alır ve her rast geldiği Müslüman gence: "Azîzim bakınız biz böyle güzel, mu'tenâ bir akâid kitabına mâlik miyiz? Böyle güzel ve muhteviyâti kolay anlatılır dîn kitâbını kim eline almaz!?" hezeyânlarını savururdu.

Protestan râhib ve papaslarının irşâdâtıyla dâire-i hidâyete (!) girmiş olan bu vasıfsız, ne memleketini, ne memleketin değerini hiç bilmez, bütün mukaddesâtımıza istihfâfkâr bir nazarla bakar, ve her zaman büyük rüesâ-yı idâre ve evlîyâ-yı umûrumuzun fena ve âdî ve hayatı, müessesâtımızın hiç olduklarını yalnız yaşamaya müste-hîk olmadığımızı küstahâne bir cesaretle söylemekden çekinmez, seciyesiz, şu'ûrsuz bir İslâm düşmanıdır.

Elhâdî ilallâh Meclüddîn

[222]

Sebîlürreşâd Sâhibi

Esref Edîb Bey'e

İhdâ buyurduğunuz nûshayı okudum. "Âlem-i İslâm" hakkında yazılan kıymetli makâlede bir cümle beni çok derin düşündürdü ve senelerden beri "İslâm" hakkındaki mu'ayyen ve kat'î fikirlerimi şu veciz ve ma'nîdâr cümle ortaya atmak için bende bir aşk uyandırdı. Cümle şudur: "Âlem-i İslâm kuvvetlidir, iltihâk ettiği taraf kat'î galebe-yi kazanacaktır."

Âlem-i İslâm bana göre bir kuvvet değildir; başdan başa canlı bir varlık, büyük bir kudretdir. Kuvvet maddî bir şeydir; kudret ise hem şanlı, hem ma'nevîdir. Bunu için âlem-i İslâm'a kuvvet demekden ziyâde kudret demeyi münâsib görürüm. Sonra âlem-i İslâm hiç bir tarafa iltihâk etmez. Müstefîz olmak isteyenler ona koşar. Düşüncelerimi birkaç makaleye siğdıracak kadar münakkah ve toplu yazabilmek kudreti nâçîz kalemin için mukadder değildir. İzâh ve tafsîlinde ise risâlenizin kıymetli neşriyatına mâni' olacak bir sâ-i istî'mâl yapmış

* Bu râhib 1336 senesi evâhirinde, millî kıta'âtimiz Fransızlarla Antep havâlisinde harb etmekeler iken otomobille bizim tarafa geçerken düşman zannıyla katl edilmişti.

olacağım. Bu sebebe mebnî mümkün olduğu kadar esâs fikirlerimi arz ediyorum. Bunun için de tasnîfe ihtiyâc gördüm: 1) Dünkü ve bugünkü İslâm âlemi. 2) İslâm'a isnâd edilen tedennî sebebleri: Ta'assub, cehâlet 3) Cihân inkılâblarını meydâna getiren fîkrî âmiller önünde İslâm âlemi. 4) İslâm âlemindeki ırkların bugünkü dînî siyâsî, iktisâdî vaz'iyetleri 5) Bizâtîhi mevcûd olan ittihâd-ı İslâm'ın yeniden husûlüne çalışmaya hâcet yoktur. 6) Asrî fikirler ve ta'kîbler karşısında İslâmî umdeler 7) Osmanlı devletinde İslâmîyet 8) Türkiye hükümeti ve İslâm âlemi, 9) Dînî ve lâ-dînî cem'iyetlerin ilm-i ictimâ' düsturlarına nazaran izâhi ve İslâm dînine nazaran izâhi. 10) İstikbâle doğru emîn adımlarla yürüyen İslâm âlemi şu tasnîfe dâhil mebâhisi birer ikişer makaleye sıkıştırmak istedigim halde -aczim ve bidâ'asızlığime iltihâk eden Ankara'da bir tek mûrâca'at edecek kitaba mâlik olmayışimdan dolayı- müstahzarâtimla bilmem buna muvaffak olabilecek miyim?

Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi

-1-

Dünyayı tevhîde ve hakka da'vet eden İslâm dîninin zalûm ve cehûl beşeriyyete gösterdiği yolu ta'kîb ederken iyi dikkat etmelidir ki bu üç doğru yoldur: İmân yolu, ahlâk yolu, menâfi' yolu.

Bir cem'iyetin de refâhi, sa'âdeti ancak bu üç yolu ta'kîb etmesiyle mümkün olur. Dünkü İslâm dünyâsı bu üç yolda gittikçe yükselmıştır. Yolu sapittiği yerde ezilmiş, esârete düşmüş ve kırılmıştır.

Seyyidü'l-beşer imânı telkin ederken muhâtabın liyâkat ve kudretini çok gözetmiştir. Umûmî beyânda ashâb-ı kirâmi tevhîd dairesine almakla beraber bunlar arasından imânı kuvvetli olanları seçmekde hiç tereddüd eylememiştir. Şâri'in hitâbı âm olduğu halde telkin ettiği imân ümmetin bazı ahyârında pek kuvvetle tecelli etmiştir.

Bunun için İslâm dîni her gün ve her zamanda bu "imânı kuvvetli evliyâ"ya mazhariyetle mümtâzdır. Dünkü İslâm âleminde seçilen en mümtâz vasif bu "imân" ashâbinin kesreti idi. Bunun içindir ki dîn-i mübînin mümtâz-ı hâsiyeti imândır. İmân-ı beşer ve hakkın en feyzli bir tecellisidir ki sahibini dâimâ diğer-kâm eder. İmanlı bir adam hod-bînîden, küçük şeylere ta'allukdan münezzeх olarak yaşıar.

İşte Kâdîsiyye, Dîmeşk, Mekke vekâyi'nde görünen bu imân idi. (Ebî Avr)i ezen Haydar kudreti de bu imân idi. Halbuki Ebi Avr'in askeri de müslim olduğu halde o imân za'iflemiştir. Demek istiyorum ki bazı Muhammedî şâhîslar üzerinde tecelli ederken müste'id bulduğu göğüslerde imânı çok kuvvetle yerleştirmiştir. Bu sebebe

mebnî İslâm dîninin en büyük ve feyyâz şîârı imândır. Bunu bugünün ulûm-ı ictimâ'îyye âlimleri dehâ ile ta'bîr ediyorlar ve diyorlar ki bir cem'iyetin umûmî ve müşterek bir dehâsı, bir vicdâni vardır ferdleri üzerinde de bu mevcuddur. Daha yükselse o cem'iyet te'âlî eder. Bence bu çok doğru bir izâhdır. Lakin iyi dikkat etmek lazımdır ki bugün henüz anlaşılan ve henüz bir "ilim" olacak düstûrları vaz' eden bu âlimlerin şu ilmi keşfini bin üç yüz kırk sene evvel bilfi'l meydâna koymuş bir cem'iyet vardı; ve o da İslâm cem'iyeti idi. Bu câmi'ânın ferdiî vicdânları, umûmî vicdânda eridiklerini ârif olan âkil ve mümtâz şâhsiyetler idi.

Ferd, kül içinde memzûcen sâbit olmuştu ki bu da İslâm dîninin feyyâz Resûl-i zîşânı tarafından telkin edilen imândan başka bir şey değildi.

İşte dünkü İslâm âleminin fârik sıfatı bu idi. Hodkgâm olan milletlere karşı diğer-kâm yürüyen İslâm cem'iyeti bu sâyede gâlib gelmişti ve İslâm dînini de bu muhtelif milletler ancak gördüğü bu imân feyzî için kabul etmişlerdi "Mervân himâr" çok imânlı bir müslümandı kahramanca ve nâmûslu bir mü'min gibi doğuşerek can veren Mervan Himar'ın cem'iyeti imânını gâib ettiği içindir ki yanı başında Âl-i Abbas'dan Muhammed'e bey'at etmek sûretille bir varlık onun yerine geçiyordu. Kirmânî'nin Ebû Müslim Horasanî'nin batş u sehâsında sebeb aramak ednâ bir vesiledir; Halbuki bu sebibi Fahr-i kâinât'ın telkin ettiği imânı Emeviyye sonlarında za'fa uğratarak Irak semtinde kuvvetle yükselmesinde aramak tarihi doğru [223] bir izâh olur. Biraz daha nûfûz-ı nazarla tetebbu' edilirse Emeviyye hey'et-i ictimâ'îyyesinde taksîm-i a'mâlden mütevellid efâl-i besere ta'alluk eden ahkâm, aradaki zincir halkalarını kırmış bir halde kalmıştı. Şer'i hükümlerin müftâ bihi nas ve örfden kâ'ide ve an'aneye intikâl etmiş bulunuyordu ki sukutun bir sebibi de bu olmuştu.

Abbâsîlerde de ilk görünen feyz yine bu imân feyzî idi. Mâddî refâhın kusvâsına eren Abbasiler meş'um bir sebeble imânı gâib ederek yuvarladılar. Orada milliyet mefkûreleri çarpmak için güzel bir zemin buldu. Acem ve Arab milliyetleri altdan alta mübâreze ediyordu. İşte bu da "imânı" tereddüde düşürerek koca Abbâsîleri yıkltı.

Osmânî Devleti zuhûr ettiği vakit bu "imân" ile doğdu. "Dîn ve devlet" Osmânî padişah ve efrâdi için bir umde idi. Dikkat ediniz, her tâltîf "dîn ve devlet" uğurundaki hizmetin meşkûr olmasına başlar... Her tenzîr "gayret-i dîn ü devlet" bulmadığı için haykîr. Karlofça harbine kadar yükselp giden Osmanlı Devleti bu "imân" ile dünyâlarda hâkim olmuştu.

İşte dünkü İslâm âlemi muhtasarın şu çizdiğim çerçeveden hâric değildir.

Bugünkü İslâm alemi:

Bu gaddâr mu'ammâ karşısında çok endişeli bulduğumu i'tirâf ederim. Bunu aczime, samîmiyetime bağışlayınız. Bugünkü İslâm âlemi için verdiğim hüküm pekacidir: Bugünkü İslâm âlemi iki kuvvetli cereyân karşısındadır; bu iki cereyâni "îmân" kuvvetiyle kendisine nâfi' ve muvâzin bir hale koymazsa esâret muhakkakdır, suktu muhakkakdır, perîşanlık muhakkakdır:

Taklîd cereyâni, nâ-becâ ta'assub cereyâni.

Bunların her ikisi de İslâm âlemine doğru o kadar şiddetle akıyor ki eğer İslâm âlemi şu cereyânın mecrâsî etrafına sağlam tonozlu sedler yaparak bunlara tabî'î ve mu'tedil bir cereyân vermezse irâdî bir cem'iyet olan İslâm câmi'ası yavaş yavaş vâki' cem'iyetler mukadderâtına düşerek dağılacaktır. Taklîd cereyâni kadar nâ becâ ta'assub cereyâni da İslâm âlemini lâyık olduğu yüksek mevkî'den atıyor.

Taklîd ile İslâm âlemini Salîb âlemi fenâ halde zede-liyor. Nâ-becâ ta'assubla da İslâm âlemi kendi nefsine kıyarak suktu ediyor. Kısaca izâhi şudur:

Cem'iyetlerin efrâdi arasında hissî ve fikrî hareketler taklîd ile ta'ammüm eder. Taklîd terakkinin istihâlesi, şüphe sâikidir. İrtibât, münâsebet birçok medenî hareketlerin bir cem'iyetden diğerine akmasına sebeb olur. Her hareketin ilk görünüşünde bir yabancılık vardır. Yavaş yavaş şüphe başlar. Taklîde geçerek istihâleye dönülür ki işte o zaman anlamayarak, mukadderden mukallid mukallid-bihin ardına takılmış ve benliğinden bir şey vermiş olur.

Bugünkü İslâm âlemi de bu menhûs taklîdin çok, pek çok zebûnu olmakla müte'ellimdir, perîşandır, düşkündür.

"İslâm" bir medeniyetdir, kendine hâs bir medeniyetdir. İslâm âlemi de kendine hâs bu medeniyetle birçok medeniyetlere temâs ederek almış, vermiştir. İşte en ince nokta burasıdır. Aldığı ile verdiği mukâyese ederek İslâm âlemi tedkik etmek zarûreti ilmen hâsil olur. Verdiği feyzinden, sa'âdetinden, refâhından bir parçadır. Aldığı: Heyhât, hep zararına olmuştur. Bunun için de İslâmî cem'iyetlerde sa'âdeti te'mîn eden dîn, refâhi veren iktisâdî hareketlerin mütevâzin yürüyeme-mesinin izâhi bundan ibâretdir. Verirken pek semîhâne vermiştir. Çünkü temâs ettiği müdeniyetlere imân vermiş, derhal o cem'iyetde feyzini göstermiştir. Alanlarda bunu kendi millî boyasına boyayarak aldıkları için hiçbir şey gaib etmeyerek bilakis kazanmışlardır. Halbuki alırken hiç öyle olmamıştır. Karışık ve meç'ûl olarak gelmiştir. İslâm'ın kendine hâs dînîvardı, bedî'iyâti vardı, ahlâkiyâti vardı, hareket-i ilmiyye ve fikriyyesi vardı, iktisâdiyâti vardı. Hâkim Kurân bir cem'iyetde refâh ve sa'âdeti kâfil olan bu beş esâsi tamamıyla ayrı ayrı vazî-feleri olmak i'tibâriyle daha bin üç yüz kırk yıl evvel Şâri'i a'zam vâsitasıyla tesbît etmiş iken işte İslâm dünyâsı kendine hâs bu esâslardan bedî'iyâti, ilmi, ahlâki taklîde kaydıldığı için "harekât-ı hamsenin" başında bulunan dîni layıkıyla anlayamamışlardır. Bunun için de sa'âdet azalmaya ve mukadderden iktisâdiyât bozularak refâh da kalmamıştır. İşte İslâm âleminin esâşlı düşkünlüğü kötü taklîd ile aslı olan bedî'iyâti, ahlâkiyâti ilmi ihmâl etmesinden inbi'âs eylemiştir. Şimdi bunların İslâm âleminde tarîhî seyrlerini gelecek makâlelerimizde araştırarak bir neticeye erelimiz.

Edirne Meb'ûsu **Mehmed Şeref**

[224]

DAĞISTAN'IN İSTİKLÂL MÜCÂDELELERİ

"Hayât için yemek, su, güneş, hava ne kadar lâzım ise Dağistan için de "İstiklâl" o derece lâzımdır."

"Biz bedbahtız, fakat şimdi bedbahtlığını müdrikiz."

-1-

Büyük Rusya Çarlığı kan ve demirle imhâ ve tahrîb ettiği birtakım küçük millet ve hükümetlerin kemikleri ve mezarları üzerine kurulmuştur; Dağistan (Şimâlî Kafkas) bir asrı mütecâviz bir müddet büyük bir kuvvet sarfıyla dâire-i tasarruf ve istîlâsına aldığı millet ve hükümetlerin başlıcalarındandır.

Dünyâda hiçbir millet yokdur ki kendi istiklâli için Dağistan (Şimâlî Kafkas) kadar imtidâlı mücâdele etmiş, fecâ'i görmüş ve tahammül göstermiş bulunsun.

Bu milletin, son bir buçuk asırlık hayatı, kendi istiklâlleri için ya silâh başında veya hâlâs için

taharrî-i vesâit endişeleri içerisinde geçmiş ve bu vazîyetleri muhtelif zamanlarda muhtelif şekiller almıştır.

Dağistan (Şimâlî Kafkas)ın istiklâliyet-i siyâsiyyesi ne dünkü ve ne de yarınkı mes'eledir ve ne de cihandaki buhrân-ı hâziranın mevlûdâtından olan bir sanî'a-i muvakatadır.

Avrupa'da şimdî kendi mukadderatına hâkim olan milletler, lüzum ve lezzet-i istiklâli henüz tahayyül edemedikleri bir devirde Dağistan Şimalî Kafkas milleti istiklâli için birçok sene evvel başlamış olduğu mücâdelâta de-

vâm ediyor ve bu uğurda birçok kan döküyor ve nâmesbûk fedakârlıklar gösteriyordu.

Ne garîb bir şehâdet-i târîhiyyedir ki İtalya'nın Macaristan'ın Lehistan'ın (Cozepe, Maderini, Garibaldi, Rejend) ilh. gibi en büyük vatanperverleri kendi istiklâl muhârebelerinde Dağıstan (Şimâlî Kafkas)ın mu'annid ve cesûr istiklâlcilerinden mülhem ve ibret-bîn oluyorlar, ve bu sâyede bir rûh-i teselli ve emsâl buluyorlardı.

Dağıstan kelimesi de bize gösteriyor ki bu memleket dağlardan ibâretdir ve hakikaten Dağıstan'ın büyük bir kısmı Kafkas dağlarından ve şu'abâtından müteşekkildir. Kafkas silsilesi "Anapa"dan bed' ile cenûb-i şarkîye doğru temâdî eder. Ve dağın i'vicâcâtı dâhil-i hesâb edilir ise (1600) kilometre imtidâdındadır. Kafkas silsilesi Kuban Nehri'nin mansibinden ufak tepeler halinde teşekkûle başlar ve gittikçe tereffu' eder, (İbşirun)? şîbh cezîresinde Bahr-i Hazer'e müntehî olur. Bu silsile birçok yüksek dağlar hâsil eder. Bunların başlıcaları Elbruz=(5629) ve Kazik=(5043) metredir.

Mu'annidâne şecîâne olan bu mücâdele aynı zamanda diğer akvâm-ı İslâmiyye'nin nâmûslu ve şerefli mücâhidlerinde bir tarafdan azm-i ümîd, diğer tarafdan revâbit ve iftihâr hisleri uyandırıyordu.

Dağıstan (Şimâlî Kafkas) mücâdelât-ı istiklâliyyesinin ihtiyâ eylediği hâdisâtı ve bunun te'sîrâtı bütün etrâfiyla yazmak için gazete sütunları kâfi değildir. Yalnız mücâdelâtın hutût-ı umûmiyyesini göstermekle iktifâ edeceğiz. Halbuki bu mücâdelât cihân-şümûl bir mâhiyeti hâizdir. Biz bunu ayrıca kitâb hâlinde neşr ederek bu mâhiyeti göstermek niyetindeyiz. Bu târîhin hutût-ı umûmiyyesini izâha başlamazdan evvel Dağıstan (Şimâlî Kafkasya)nın ahvâl-i coğrafya ve ihsâiyyesi hakkında kâri'lerimizi muhtasaran tenvîr etmek mecbûriyetini hiss ediyoruz:

Dağıstan (Şimâlî Kafkasya) Bahr-i Siyah ile Bahr-i Hazer arasında cenûben Azerbaycan ve Gürcistan ve şimâlen Rusya ile mahdûd ve Kafkas bûrûcunun nîf-i şimâlî-i kâmilidir.

Kafkas silsile-i asliyyesinden kâh silsile-i asliyyeye umûmen, kâh silsile-i asliyye ile zâviye-i hâdde teşkil etmek sûreTİyle mâilen teşâ'ub eden birçok dağlar vardır. Bu sûreTİle silsile-i asliyye bazı yerlerde 150 kilometre arz peydâ eder. Silsile-i asliyyenin bazı yerlerinde silsileye muvâzî şu'beler vardır ki bunlar kesîf ormanlar ile mestûrdur ve bunlara Siyah Dağlar tesmiye edilir. Dağıstan dağlık olmakla beraber düz ve geniş ovaları muhtevîdir. Bu ovalar birçok büyük ve küçük nehirler ile iskâ edilir ve Rastof ve Asterhân'a kadar imtidâd eder.

Dağıstan Ruslar ile temâsa gelmeden, şimdikine nisbeten şimâle doğru daha birçok arâzîyi ihtiyâ ediyordu. Maamâfîh şimdî Dağıstan ta'bîrinin ifâde ettiği

sâha da 2700 kilometre terbi'indedir. Bu sâhanın yedi kabileden mürekkeb olan sekene-i asliyyesinin hey'et-i umûmiyyesine Kafkas dağları tesmiye edilir.

[225] Bu kabîleler Bahr-i Hazer'den i'tibâren Karadeniz'e kadar ber-vech-i âtî sıra ile meskündurlar:

1- Korala = Köri		
2- Gazi Gomuk		Bunlara Ruslar Lezgi derler.
3- Avar		
4- Çeçen	bu da Nohçi, Engüs taifelerine ayrılır.	
5- Asetin.	Bu da Digor, İrun taifelerine ayrılır.	
6- Aynî lisanla mütekellim olan Adigeler:	Kabartay Besleney, Abaza, Abzah, Beji, Duh, Tesabsağ, Hatfo, Onc taifelerine münkasemdir.	
7- Türkler:	Hunların, Cengizlerin ve Timurlenk'in Kaf-kasya'daki bakiyye-i ahfâdi olup bunlar da: Karmuk, Balkar, Karaçay, Nogay kabîlelerine münkasemdir.	
Son istatistiklere göre Dağıstan nüfusu ber-vech-i âtî mikdârdadır:		
Lezgi	1,535,699	
Çeçen	700,000	
Adige	550,000	
Asetin	300,000	
Türkler	192,830	
3,228,529		

Bu yokuna, Türkiye'de, Suriye'de Irak'da, Mısır'da ve Trablusgarb'da meskûn olanları da ilave edersek umûmî Dağıstan ırkı beş milyona yakın bir mikdâra bâliğ olur.

Dağıstanlılar hemen kâmilen müslümanlardır. Bunnardan Çeçenlerle Lezgiler 1110 sene-i hicriyesinde hulefâ-yı Abbasîye derûnunda Arab serdar ve dîn nâşirlerinden Ebu Müslim vâsîtasıyla dîn-i İslâm'ı kabul etmişlerdir. Aksâm-ı sâire 1000 sene-i hicriyyelerinde Türk halîfeleri vasıtâsıyla müslüman olmuşlardır.

Muhtelif lisânla mütekellim olduklarına rağmen Türklerden başka Dağıstanlılar kâmilen Âri ırkındandır. Bunnardan de Lezgi, Çeçen ve Adigeler en hâlis Yafes şu'besindendir. Asetinler ise Avrupa'da Sarmat nâmîyla ma'rûf olan fakat mûrûr-i zamanla Alanların târîhiyle karıştırılmış olan Midya-Îrar şu'besindendir.

Dağıstanlı Ahmed Hân

YUNAN'IN İSTANBULU İŞGÂLİ

Şarkı, Garbı Alt Üst Edecek Bir Hâdisedir

İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgâli mes'elesi bu son günlerde ehemmiyet kesb etmiş; yalnız Avrupa'nın değil, Asya'dakilerin de enzâr-ı dikkatini celb eylemiştir.

İstanbul, mevki'-i coğrafîsi i'tibâriyle büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Bir atik [?] için bu mu'azzam şehir bir merkez teşkil ediyor. Avrupa, Asya ve Afrika'yı birbirine yaklaştırmakla bir nokta-i vasl vazîfesini ifâ ediyor. Karaları, denizleri, kît'aları birbirine bitişiren, şark ve garba tabî'i bir kapı ve anahtar teşkil eden İstanbul'un kıymeti çok büyûkdür. Vaktiyle burayı zapt ve teshîr etmek için ne büyük cihangırlerin, kahraman padişahların, sâhib-i azm milletlerin bî-pâyan himmetler sarf etmiş olduklarını târîh bize bildiriyor. En sonra bu şeref âl-i Osman padişahlarından Ebulfeth el-Muzaffer Sultan Mehmed Han hazretlerine nasîb olabilmıştır. Yüzlerce seneden beri İstanbul ile Boğazlar Osmanlıların pây-ı tahtı olarak kalmış, İslâm'ın makarr-ı Hilâfet'i bulunmuştur.

Türkiye'nin Harb-i Umûmî'ye atılmasının yegâne sebebi vaktiyle İtilâf hükümetlerinin İstanbul'u Rus Çarı'na peşkeş etmiş olmaları idi. Öyle olmasaydı, Türkiye Harb-i Umûmî'ye iştirâk etmeyerek bî-taraf bir halde kalmayı tercih edecekti. Luid Corc Türkiye'yi Harb-i Umûmî'de İngiltere aleyhinde Almanya'ya iltihâk etmek, Boğazlar'ı kapayarak Rusya Çarlığı'nın sukûtuna ve yerine Bolşeviklerin geçmesine sebebiyet vermekle ithâm ediyor. Fakat kendi hükümeti tarafından –Türkiye Harb-i Umûmî'ye iştirâk etmezden evvel– İstanbul'un Rusya'ya takdîm edilmiş olduğunu gâlibâ unutuyor. Hakikat-i halde Türkiye'yi Alman lehine Harb-i Umûmî'ye sevk eden en mühim bir sebeb varsa bâlâda beyân ettiğimiz İstanbul mes'elesidir.

Evet, biz de i'tirâf ediyoruz ki Boğazlar'ın tarafımızdan kapatılmasıyla Rusya günden güne hezîmete dûçâr ve müttefikleri tarafından ehemmiyetli hiçbir mu'âvenete mazhar olamamıştır. Daha vâzih düşünülsel, Rusların askerlik noktasından da mağlûb olmalarına, Almanlara milyonlarca esîr vererek son derece za'fa dûçar olmalarına, elhâsil inkilâb-ı ahîrin hazırlanmasına en mühim âmil Boğazlar olmuştur. Hattâ Romanya hükümetinin sukûtuyla ol vakit Balkandaki vaz'iyetin de Alman lehine tebeddül etmesine Boğazlar'ın azîm te'sîrleri olmuştur.

Mütâreke akîbinde, İngiltere'nin Yunanistan'a bir kîsim Türkiye toprakları üzerinde bir hakk-ı vesâyet bahş ettiğini ve Yunanıleri bu derece şîmartmaya [226] sebeb olduğunu bütün dünyâ ve bütün müslümanlar bilmiyorlar mı? İzmir'in Edirne'nin diğer mahallerin Yunan işgâl-i askerîsi altına girmesine, Anadolu'da fecî' cinâyetlerin husûlüne, binlerce ma'sûm kanının dökülmesine, Müslüman yurtlarının yağma edilip hâk ile yeksân olmasına sebeb olan kimdir? İngiltere değil midir? Yunanistan'a mâddî, ma'nevî, resmî, gayr-i resmî mu'âvenetlerde bulunup onları bu âna kadar karşımızda durdurulan İngiltere değil midir? Şimdi de yine aynı İngiltere Yunanıları

İstanbul'un işgâline teşvîk ve teşcî' ediyor. Güyâ böyle yapmakla sulh üzerinde âcil bir te'sîr husûle getirecekmiş! İhtimâl ki bizi daha ziyâde tazyîk için Luid Corc bu teşebbüste kendisini haklı buluyor. Luid Corc bunu bir muvaffakiyet-i siyâsiyye telakkî eylerse, emîniz ki, cihân siyâsiyatî öyle düşünmeyecek ve bu mühim hâdiseye karşı lâkayd kalmayacaktır.

İngiltere'nin bu hatâ- âlûd siyasetine, bir kere müttefiki bulunan Fransa bile iştirâk etmiyor. *Tan* gazetesi umum Fransızların lisânı olmak hasebiyle açıdan açıkça İngiltere'nin bu hareketini yalnız takbîh etmekle iktifâ etmiyor, İngiltere'nin Fransa'yı Almanlarla da tehdîd edemeyeceğini dermiyân ederek Fransa'nın Almanya'dan istedigini kendi başına tahsile kiyâm edebileceğini, zeli-lâne bir sûretde İngiltere'nin mu'âvenetine de muhtâc olmadığını ilâve eyliyor. Gerek *Tan*'ın beyânâtından, gerek Fransa ricâlinin harekâtından, gerek sâir bî-taraf hükümet ve milletlerin hissiyatından şunu anlıyoruz ki İstanbul'un Yunanlılara ihdâsi keyfiyetinde İngiltere yalnız bulunuyor.

Şunu da beyân edelim ki İstanbul'un İşgâline tevessûl edilmesi keyfiyeti, sulhü tesrî' söyle dursun, bilakis sulh ümniyelerini büsbütün izâle eleyecekdir. Bu yüzden muhâsama daha ziyâde vüs'at kesb edecek, hiç şüphe yok İngiltere'nin başına gâileler açacaktır.

İngiltere hakikaten sulhü tesrî' ve ta'cîl arzûsunda ise tuttuğu yol onu sulhe götürmez.

İngiltere, harb ateşini körklemek sûretiyle kendi müstakbel siyâset ve ticâreti için iyi bir vesile hazırla[ma] müş olacagina emîniz. Türkleri de kendi aleyhine her şeye tevessûl etmemeyi bazı İngiltere ricâli düşündükleri hâlde bilmiyoruz ki Luid Corc'un bu kadar mu'annidâne hareket etmesindeki ma'nâ nedir? Anadolu müslümanları vazîfesine devâm ediyor. Înâd ve ifrâtdan dâimâ te-vakkî etmek istiyor? Onlar yalnız kendi hakk-ı sarîhleri, hakk-ı hayatlarını, müstakbelde hür ve müstakil milletler gibi yaşamayı arzû ediyorlar.

Yunanlıların harbde sebât gösteremeyeceklerini İngilizler çokdan anlamışlardır. Bu hâlin devâmî ise -İngilizler de dâhil oldukları halde- beşeriyet için mazarratdan başka bir fâide tevlîd edemeyeceği âşikârdır.

Her ne kadar İngiltere bu âna kadar Yunanlıları Türkiye müslümanlarının başına musallat etmiş ise de, bu hareketini perde altında saklamak mecbûriyetinde bulunmuş ve Anadolu Yunan da'vâsında kendisini bî-taraf göstermeye ve bu sûretle zîr-i idâresinde yaşayan müslümanların heyecan ve galeyânını teskîn eylemeye çalışmıştır.

Geçenlerde gerek Afganistan, gerek Hindistan ahâlî-i İslâmiyesi'ne Yunanistan'a bir gûna mu'âvenetde bu-

lunmayarak Anadolu da'vâsında sonuna kadar bî-taraflığı muhâfaza edeceğini sarîhen va'd eylemiş idi. Hattâ yanılmiyorsak, Afgan Emîri hazretlerine Kâbil'deki mümessili vâsitasıyla bu nokta-i nazarını resmî bir sûretde beyân etmiş ve âlem-i İslâm'ın tatmînine çalışmış idi.

Bütün bumevâ'id-i zâhireye rağmen yine Yunanistan'a karşı her türlü mâddî ve ma'nevî mu'âveneti ibzâl ede-gelmiştir. İngiltere'nin bu hareketini bilmeyen tek müslümân yoktur.

Herkes biliyor ki Yunanistan'ın İstanbul işgâline kalışması, böyle kendi başından büyük bir sergüzeşte İngiltere'nin muvâfakatini istihsâl etmeksizin kiyâm etmesi imkân hâricindedir, pekala anlaşılıyor ki İngiltere bu teşebbüsünde de Yunanistan'a müzâheret etmek arzûsunu ta'kib ediyor. Fakat ne İngiltere, ne de Yunanistan, peşinde koştukları bu mâcerânın husûlüne muvaffak olamayacaklardır.

İstanbul asırlarca zamandan beri umum âlem-i İslâm için bir makarrı Hilâfet olarak tanınmış ve vaz'iyet-i coğrafiyye ve iktisâdiyyesinin ehemmiyetinden başka Müslümanlık nokta-i nazarından büyük bir ehemmiyet kesb etmiştir. Yeryüzündeki müslümanlar Yunanistan'ın bu tecâvüzüne karşı ihtiyâr-ı süküt edip lâkayd kalama-yacakları vâreste-i şekk ü izâhdır.

Eminiz ki İstanbul işgâli mes'elesini, yalnız müslümanlar değil, Avrupa'da bulunan millet ve devletlerin de tasvîb etmeyeceği tabî'îdir. Bu yüzdelen İngiltere herhal-de cihân efkâr-ı umûmiyyesi karşısında mes'ûl ve mu'âteb olacaktır. Çünkü İstanbul İtilâf kuvâ-yı askeriyyesinin resmî işgâleri altında bulundurup da oradaki müslümanlar müdâfa' adan mahrûm bir vaz'iyetde bulunmuş olmasa idiler, Yunanistan'ın bu küstahliğinden dolayı İngiltere'ye belki mes'ûliyet terettüb etmezdi. Fakat İstanbul'un hâl-i hâzırda İtilâf devletlerinin muvakkat işgalleri altında bulunmak sûretiyle oradaki müslümanların elli kolları bağlı bulunmuş olduğu halde [227] Yunanlıların bu sergüzeşte atılmaları İngiltere'nin bu işde bî-taraf kalmak istemediğini alenen isbât ediyor.

Artık İngiltere açıdan açıkça Anadolu müslümanlarına karşı ittihâz etmek istediği hasmâne vaz'iyetini daha ziyâde örtmeye muktedir olamayacaktır. Gerek âlem-i İslâm, gerek cihân efkâr-ı umûmiyyesi bunu lâyîki vechle anlamıştır.

Denilebilir ki İngiltere hükümeti böyle yapmakla müsbet bir fâide te'mîn edemeyecek, bilakis âlem-i İslâm'ın, şarkın nefret ve husûmetini bir kat daha teşdîde sebeb olacak ve bundan sonra Anadolu müslümanlarını -evvelce hazır ettikleri- teşebbüs ve ikdâmâta sevk etmeye sebeb olacaktır.

Zan ederiz ki iş sarpa sarmadan ve daha vakit var iken yine İngiltere hem sulhün tesrî-i istihsâline, hem de bir dereceye kadar efkâr-ı umûmiyye-i İslâm ve cihânın tatmînine muvaffak olabilir.

ŞARKDA TİCÂRET ve İKTİSÂD

Harb-i Umûmî'nin başlangıcından beri İslâm memleketlerinin ticâret ve iktisâdiyyâtı alt üst olmuş dense mübâlağa edilmiş olmaz. Âlem-i İslâm, bu cihân-şümûl harb içinde maddeten son derece ziyaâna uğramıştır. Hâricden İslâm memleketleri için sipâriş edilen emvâl ve emti'ânın fiyatları bazan bire yüz nisbetinde fırıldamış ve buna inzimâm eden (Navlun) ve sâir masârif dâhil-i hesâb olunca İslâm diyarından Frengistan'a lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ altın girmek sûretyile Frenklerin servet ve ticâreti terakki etmiş; bundan başka şarkdan ve memalik-i İslâmiyye'den inhisâra karîb bir şekilde milyarlara bâliğ ham mevâd almak sûretyile Avrupa azim kâr ve ticâret te'mînine muvaffak olmuştur.

Evet, bu iddi'âmımız vesâik ve ihsâiyât-ı resmiyye ile isbâta muktediriz. Esâsen iddi'âmımızın hakikati meydândadır. Vesâil ve vesâit-i nakliyesi hiç mesâbesinde bulunan memalik-i İslâmiyye'nin asırlardan beri büyük zararlara dûçâr olarak dâimâ ticâret ve iktisâd âleminde geri kalmış oldukları cümlemizin ma'lûmudur.

Bir ihsâiyât kitâbında tesâdûf ettiğimize nazaran, harb seneleri içinde İngiltere fabrikaları milyonlarca İngiliz lirası kıymetinde yün istihlâk etmiş ve bütün İngiliz ordusunu kuşattırıp giydirmiştir. İngiltere muktesidleri bu yünlerin kîsm-ı a'zamını İran eyâlât ve vilâyatından gâyet ucuz bir fiyatla tedârik etmişlerdi.

Öylece Almanlar da yok bahasına Türkiye'nin ham mevâddını Berlin'e ve Almanya'ya taşıtmaya muvaffak olarak bu yüzden azîm fâideler elde etmişlerdi.

Harb seneleri içinde İslâm diyârinin şeker, un vesâir mevâdd-ı ma'lûme istihlâkâtına gelince, o kadar küçük bir yekûn teşkil ediyor ki ednâ bir mülâhaza ile o rakanlar arasında beht ü hayrete dûçâr olmamak imkân hâricindedir.

Demek ki milyarlarımıza çıkışmış olduktan başka, ham mevâd nâmında elimizde her ne varsa hepsi avucumuzdan çıkışmış, yerine az müddet zarfında sarf ve istihlâk ettiğimiz pek az şeyler gelmiştir!

İstanbul gibi merkez teşkil eden bir meşherde bir iskambil kağıdının destesi kırk kuruşa satılırsa, acaba mazzaratdan başka hiçbir şeye yaramayan, mezkûr metâ'ın İran'da, Türkistan'da kaç kuruşa satılacağı düşünülsün.

Mütâreke'den sonra ahvâl-i iktisâdiyye ve evzâ'-ı ticâriyyenin lehimize inkişâf etmiş olduğuna aslâ zâhib olmamalıdır. Bilakis bütün memalik-i İslâmiye'nin rûhu, can damarı mesâbesinde olan ticâret ve iktisâdiyyâtımız Harb-i Umûmî zamanındakinden daha ziyâde sekmeye, tevakkufa mahkûm olduğuna şüphe etmemelidir.

Harbden evvel İstanbul ve sâir Türkiye limanları ticaretinin bir "transit" merkezi iken Mütâreke'den beri bu hâsiyetini gâib etmiştir.

Şîmâl cihetimizde kâin Rusya sevâhil ve limanları, bizim ticârî ve iktisâdi merkezlerimizin yerine kâim olmaya başlamıştır. Rusya'da hüküm-fermâ olan tarz-ı idâreye ve bütün ticâret ve iktisâd âlemine tabî'atîyle îrâs edilmiş bulunan ahvâle rağmen, bilâd-ı İslâmiyyeye yegâne medhal ve mahrec olmak i'tibâriyle Rusya memâlikî iktisâd âleminde büyük, hem de kiyâs kabul etmeyecek derecede fevkâlâde bir ehemmiyet ihrâz eylemiştir.

Elhâletü hâzihî evvelce "Kafkasya" tesmiye ettiğimiz ülkede, İran'da, Mâverâ-yı Bahr-i Hazer'de, Türkistan'da Afganistan'da ve hattâ Belucistan ve Sibirya'ya kadar imtidâd eden memâlikde ticâret hep Rusya tarîkiyle vâki' oluyor. Bunun sebebi ise vaz'iyet-i coğrafiyesi i'tibâriyle Avrupa pazarlarına olan yakınlığıdır.

Rus "Sovyet Hükûmeti" işin bu inceliğini tâ bidâyet-i emrde anlamış ve ona göre bir teşkilât-ı mahsûsa vûcûda getirmiştir.

Bu teşkilâtı, hâl-i hâzırda Rusya hükûmeti az zaman içerisinde tâ aksâ-yı şarka kadar tevsî' ederek ticâret ve iktisâdiyyâtı demiden ma'mûl bir inhisâr çenberi içine almaya muvaffak olmuş ve bu yüzden milyarlarca nakid ve eşyâ-yı ayniyi kazanmaya başlamıştır.

[228] Bu teşkilâta Ruslar "Venşturğ" nâmını vermişlerdir. Bu kelime birçok kelimelerin ilk harflerinden mürekkebdir.

Bu teşkilâtın Avrupa'da, Amerika'da büyük merkezleri vardır. Bir iki seneden beri de İstanbul'da Galata'da Tramvay caddesi üzerinde kâin cesîm binanın birinci katında büyük bir şu'besi te'essüs etmiştir. Mezkûr bina'nın kapısı üzerinde aslı bulunan kırmızı levha herkesin nazar-ı dikkatini celb ediyor. Rusya hükûmeti, bu ticâret teşkilâtiyla yeryüzündeki bilcümle hükûmâta muhâlif bir cereyân ta'kib ettiğizan ediliyor. Sâir hükûmetler ticâret ve iktisâdiyyât âlemini kendi milletlerine terk ederek kendileri o gibi ticârî işlerle fi'len uğraşmayı muvafık-ı siyâset bulmadıkları halde Rusya bu teşkilâtiyla ticâret ve iktisâd âleminde de Avrupa'ya muhâlefet etmektedir.

Elyevm Rusya'da serbestçe alış veriş etmek bu teşkilâta dâhil olmayanlar için pek güçdür. Herkes mâlini Rusya pazarlarında serbestçe satamaz. Hâricden Rusya'ya mâl götürün her tüccâr mahdûd ve mu'ayyen

bir kâr ile mâlini Venşturğ mü'esseselerine satmak mecbûriyetindedir. Aksi takdirde türlü türlü müşkilâta ma'rûz kalacağında şüphe yoktur. Venşturğ ucuz baha ile az kâr mukâbilinde satın aldığı emti'ayı kendi toprağı dâhilinde istediği fiyâta satar ve içâbında ahâliye tevzî' eder. Bu sâyede Rusya'da Rusya hükûmeti, az çok açlık tehlikesinin önüne geçebilmiş; âlem-i ticâret ve iktisâdiyyâtda kendi kâbiliyet ve rûşdünü isbât ve dolayısıyla mevcudiyet-i siyâsiyyenin de idâmesine muvaffak olmuştur.

Rusya bu kadarla iktifâ etmemiştir. Rusya arâzisinin hâricine de bu teşkilâtını sokmaya muvaffak olarak bu yüzden azîm temettu' ve kâr te'mîn eylemiştir.

Bugün Mâverâ-yı Kafkas memalik-i İslâmiyyesi'ne Rusya'nın bu ticâret müesseseleri tarafından senevî mîyarlara bâliğ emvâl ve eşyâ idhâlâtı yapılmaktadır. İran'a şimalden giren çay, manifatura, şeker, gaz, benzin, makine yağı, otomobil ve kamyon, zirâ'at makinaları ve daha yüzlerce kalem teşkil eden boncuk ve oyuncağa müte'allik bilcümle mevâdd-ı mübreme ve "lüks" eşyâ hep Rusya'nın Venşturğ müesseseleri tarafından nakl ve sevk olunmaktadır. Şekerin kilosu Avrupa'dan birinci elden tedârik etmek sûretille farazâ yirmi kuruşa kendisine mâl eden bu müessese, onu İran'da ve Türkistan'da ve sâir yakın ve uzak memâlik-i şarkiyeye ve İslâmiyye'de bire lâ-ekall elli kazanmak sûretille satmaya muvaffak oluyor.

Öyle anlaşılıyor ki; bu müessese şark ve âlem-i İslâm ticâretini münhasiran kendisine mâl etmek gâyesini ta'kib ediyor. Bizim öyle büyük ticâret müsesselerimiz olmadığı cihetle komşumuz olan Rus dostlarımızın bu teşebbüsâti bir nazar-ı rekâbetle görecek değiliz. Bu daha ziyâde Avrupa ve Amerika Kapitalist âlemini şiddetle alakadâr eden bir mes'uledir. Bizce yapılacak şey bu husûsda komşularımızın gösterdikleri teşebbüs ve fa'âliyetlerden istifâde ederek mümkün mertebe ahvâl-i iktisâdiyye ve ticâriyyemizi yoluna koymaya çalışmaktır. İktisâd vekâletinin bu mes'elelerle iştigal edip etmediğini bilmiyoruz. Yalnız bizim bildiğimiz bir şey varsa bugün Türkiye'nin ticârî ve iktisâdî medhal ve mahrecleri, gerek İstanbul'un işgâlinden, gerekse Anadolu'muzun müdâfa'a-i hayatı uğurunda uğraştığı mücâhededen dolayı, kâmil kapanmış bir halde bulunuyor.

Ma'a hâzâ yine bu elîm ahvâl dâhilinde de, ticârî merkezlerimizin İslâhiyla, fa'âl ve semeredâr bir hale ifrağı pek güç bir iş sayılamaz, ancak biraz sa'y ve himmete mütevekkîkdir. Misâl değil, hakikat olmak üzere arz ederiz ki bugün Trabzon bu maksadımızın te'mînine belegan mâ-belağ hizmet edebilir. Trabzon-Bayezid şo-sesi muntazam bir hâle getirilse ve bir otomobil şirketi

te'sîsine gayret olunsa, emîniz ki, çok istifâdeler te'mîn olunabilir.

İslâm tâcirleri bu yeni medhal ve mahrecden çok kolaylık göreceklerdir. Trabzon'dan İran'a ve İran tarikiyle Afganistan ve sâir mahallere milyarlar kıymetinde mâl sevk etmek imkânı hâsîl olacak, bu yüzden hem hâzîne-i hûkûmet, hem de efrâd-ı millet istifâde etmiş olacaktır. Böyle bir şirketin iş başlangıcında büyük sermâyeeye ihtiyâcı yoktur. Yarım milyon lira ile işe pek güzel başlanılabilir. İlleride kendi kendiliğinden sermâye büyüyecektir. Milleti temsîl ve İslâm iktisâdiyâtının ilerlemesini kendine şî'âr ittihâz eden hûkûmetimizin ufacık bir teşvîk ve teşcî'i neticesinde bu hayırlı maksad kolaylıkla kuvveden fi'ile çıkabilir. Azm ve fa'âliyet sâhibi olan Trabzon ve Erzurumlu kardeşlerimizin bu emr-i hayrda

bütün mevcudiyetleriyle teşebbüs ve ikdâm eyleyeceklerine emîniz.

Trabzon ve Erzurum matbû'âti, pek değerli olan sahifelerinde böyle mühim teşebbüsâta muhterem ahâlîyi teşvîk ve tergîb edecek olurlarsa hakikaten memlekete pek büyük, pek fâideli hizmetlerde bulunacaklar ve bu yoldaki irşâdât-ı vâki'alarını her iş adamı müslüman al-ķışlayacaktır.

Yalnız Erzurum ve Trabzon değil, Anadolu'da intîşâr eden bilumum muhterem ve vatanperver matbû'âtimizdan bu gibi mühim ve iktisâdî hareketlerin vücûda getirilmesi husûsunda icâle-i kalem buyurmalarını temennî ederiz.

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

25 Ağustos 1922

01 Muharrem 1341

Perşembe

25 Ağustos 1338

Cild: 20 - Aded: 514

Münâdericât:

Şer'iye Bütçesinin Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası:

Müsteşârlık – Fetvahâne: Hey'et-i iftâiyye (Şûrâ-yı İftâ) – Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti, –
Medreseler, Tedrisât Hey'eti – Müderrisîn tahsîsatı – Zammî icâb eden tahsîsat yekûnu –
Bu en mübrem ve zarûrî teşkîlâttdır – Muvâzene-i mâliyye Encümeni mazbatası –

Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi

İslâm'ın ilme ve ahlâka verdiği kıymet – Peygamber'in ümmetine refâh tavsiyesi –
Dînin üzerinde işlediği kuvvetler: Akıl, his, irâde, – İslâm'a karşı mu'âzara edenlerin cehli –
Âlem-i İslâm'ın Esbâb-ı İnhitâti dîne râci'değildir – Bilakis dinden uzaklaşması bâdî-i inhitâti olmuştur –
Avrupa terakkîyatını dinsizlikden almamıştır – Avrupa inkilâbları Hristiyan dînini yıkamamıştır –
Dînin kuvvetleşmesi refâh ve terakkîyi mûcibdir – Bizim esbâb-ı felâketimiz dîni ihmâlimizdir –

Dağıstan'ın İstiklâl Mücâhedeleri

Çarlık, bu müdhiş tayfun, Dağıstan'ın yalnız mevcûdiyet-i siyâsiyyesini ve müessesât-ı medeniyyesini değil,
me'âliyât-ı ahlâkiyyesini de sarstı.

Uhuvvet-i İslâmiyye Tezâhürâtı

Afgan müslümanlarının ve Emîr hazretlerinin
Fahri Paşa hey'etine ibzâl ettikleri muhabbet ve teveccühler, lütufkârlıklar.

Asya-yı Vüstâ'daki Harekât

Buhara, Hive ve Türkistan Kuvâ-yı Müslimesi Meclis-i Âlisi Başkumandanlığı'nın Rusya'ya verdiği nota

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

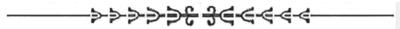
Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[230]

ŞER'İYYE BÜTÇESİNİN ESBÂB-I MÛCİBE LÂYİHASI

Müsteşârlik:

Hükûmet denilen makinanın hiçbir ârizaya uğramaksızın matlûb vech ile işleyebilmesi için her dâirenin bilâ-fâsila mutazaman çalışması lâzımdır. Vekillerin aynı zamânda meclis müzâkerâtını ta'kîb etmeleri ve hey'et-i vekîle ictimâ'ında bulunmaları zarûrî bir keyfiyetdir. Bu mühim vazifelerde kendisinin vezâif-i esâsiyyesi cümlesinden olan bir vekîl, deruhde ettiği vekâletin teferru'ât-ı umûruyla dâimâ iştîğâl edemeyeceği bedîhî bir hâkîkatdır. Bunun içindir ki: Vekillerin yanında birer müsteşârlik bulunması zarûrî görülmüş ve her vekâlete birer müsteşâr verilmiştir. Bir kâ'ide-i umûmiyyeden Umûr-ı Şer'îyye Vekâleti mütesnâ tutulamayacağından mesâlih-i umûmiye-i şer'îyyenin bi-hakkın tedvîri için bir müsteşârin ta'yîni zarûrî görülerek tahsîsâtı merbut bütçeye konulmuştur.

Şer'îyye Vekâleti'nin Vezâif-i Esâsiyyesi:

Şer'îyye Vekâleti'nin vezâif-i esâsiyye-i şâmilesi üç şeyde hulâsa edilebilir: İftâ, kazâ, ta'lîm ve irşâd.

İslâm'da iftâ ile kazâ ahd-i sa'âdet-i Hazret-i Risâlet-penâhî'den i'tibâren başlamıştır. Bu iki vazife bizzât Risâlet-meâb Efendimiz'de ictimâ' etmiş idi. Müftî's-sakaleyn ve Resûl-i Rabbî'l-âlemîn efendimizin pek çok kazâları, fetvâları vardır. Resûl-i ekrem efendimiz zamanında ve ondan sonra bu iki vazife bazan ayrı ayrı zâtâlara tevdî' olunmuş, bazan da aynı zâtda ictimâ' etmiştir. Fahr-i kâinât efendimizden sonra umûr-ı iftâ ile iştîğâl etmiş yüzlerce sahâbe-i kirâm vardır ki; bunların en meşhurları Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ümmü'l-müminîn Hazret-i Âişe'dir.

Sahâbeden sonra iftâ ve kazâ mesailine tabî'i olarak pek ziyâde olarak i'tinâ edilmiş ve birtakım zevât müftî'l-enâm ve kâdi'l-kuzât nâmlarını ihrâz etmiştir.

İlk defa Meşîhat-i İslâmiyye makamı Fâtih Sultan Mehmed Hân-ı sânî devrinde resmen teşkil edilmiş ve gerek iftâ ve kazâ, gerek ta'lîm ve irşâd husûsunda bir mercî-i mahsûs olması i'tibâriyle bu makam-ı âliyi işgâl eden zevâta müftî'l-enâm ve kâdi'l-kuzât nâmlarını verilmiştir ve bu sûretle iftâ, kazâ, ta'lîm ve irşâd ile iştîğâl ve bu makamın vezâif-i asliyyesini teşkil etmiştir. Birâberîn bu mühim vazifeler bi-i'tibâri'l-esâs Şer'îyye Vekâleti'nin de vezâifi cümlesindendir.

Fetvâhâne-İftâ Hey'eti (Şûrâ-yı İftâ):

Şer'îyye Vekâleti'nin vezâif-i asliyyesinden olan iftâ mesele-i mühimmesi gerek umûr-ı dîniyye, gerek mu'â-

melât-ı dünyeviyeye ta'alluk eden her hangi bir mes'e-lenin, yeniden yeniye tahaddüs eden şuûn ve vekâyi'in icâbât-ı şer'îyyesini beyân etmek, desâfîr-i İslâmiyye dâiresinde onları hall ü fasl eylemek sûretyile müslümanları harec ve meşakkatden kurtarmak, mu'âmelât-ı nâsin ahkâm-ı şer'îyye dâiresinde cereyânını te'mîn etmek demek olacagına nazaran dîn-i İslâm dâimî sûretde bunlarla meşgûl olacak bir Hhey'etin vücûdunu ve her mesâfe-i kasîrede bir fakihin bulunması lüzumu zarurî görmüştür.

İftâ salâhiyetini hâiz olan Şer'îyye Vekâleti bu kadar mühim ve İslâm-şümûl olan emr-i iftâya taşralarda müftüler, merkezlerde bilumum müftülere mercî' ve kendisine emîn bir mu'âvin olacak bir müessese-i dîniyye ile ibkâ edegelmiş ve bu müessese'ye fetvâhâne ve hey'et-i iftânın en yüksek memuruna fetvâ emîni nâmi verilmiştir. Fetvâ emânetinin bazı mu'âvinleri ve birçok a'zâları mevcûd olup bunlara Hey'et-i iftâiyeye nâmi verilmektedir. Şu halde fetvâ emîni ile a'zâlardan müteşekkil bulunan bu hey'et, hem umûr-ı iftâ ile bizzât meşgûl olan, hem de memalik-i İslâmiyye'nin her tarafindaki müftülerin verdikleri fetvâları ve mehâkimin istiftâlarını -icâbında- tedkik ve onların ma'rûz kaldıkları müşkilâti hal edecek olan büyük bir müessese-i dîniyye ve hukûkîyyedir. Hattâ memalik-i ecnebiyyede bulunan teşkilât-i iftâiyeden sâdir olan i'lâmâtın mercî' i tetkiki de bu müessese-i âliyedir.

Şer'îyye Vekâleti iftâ hey'etini mâhiyeti noktasından tedkik ettiği cihetle bu hey'eti yalnız sorulan suâllere cevâb vermek vazîfesiyle mükellef bir hey'et değil, aynı zamanda kânûn-ı İslâm'ı olan fikh-ı celîlimizin zamânın icâbına göre tecellî ve inkîşafını, ta'bîr-i diğerle ezmine ve emkinen, ahvâl ve avâidin tağyîriyle yeniden yeniye tahaddüs eden şuûn ve hâdisâtın fikh-ı İslâmîye cihet-i tatbîkini te'mîne yegâne vâsita olan bir hey'et-i âliyeye olmak üzere telakki ve kabûl eder. Çünkü şerâit-i hayâtiyye teceddüd ettikçe mütemâdiyen tahavvül etmekde olan mu'âmelât-ı beşeriyyeyi tanzîm, mu'âmelât-ı nâsin ahkâm-ı şer'îyye dâiresinde cereyânı te'mîn edebilmek için bütün hâdisât-ı cedîdenin anâsını fikhîmizin i'mâlhâne-i medenîsine arz eylemek, bunları usûl ve kavâ'id-i şerî'ate tatbîk etmek icâb eder. Zirâ şerî'at-i celîlemiz beşerin ihtiyâcât-ı hakikiyyesini ilâ mâşaallâh te'mîne kâfildir. Azîmetler, ruhsatlar [231] hep nâsin ihtiyâcâtı esâsına müsteniddir. Sedd-i zerâyi', maslahat-ı râciha gibi her asır için kâbil-i tatbîk esâsları muhtevî olan Şerî'at-i İslâmiyye, her zamana, her mekâna muvafik

gelen bir şerî'at-i insâniyye ve fitriyyedir. Bütün ahkâmî adl, merhamet, hikmet, ma'âş ve me'âdde mesâlih-i ibâd üzerine müessesesdir. Binâenaleyh şerî'at-i İslâmiyye hiçbir zaman ümmeti sıkıntılı bir dâire-i taklîd ve tazyîk içinde mahsûr bırakmak gâyesini ta'kib etmemiştir. El-verir ki teğayyür-i zaman ve mekânın, teceddüd-i şü'ûnu ve mesâlihin, tezâyûd-i ihtiyâcâtının iktizâ eylediği zama-na evfak, nâsa erfak olan ahkâm ve kavâ'idini esâsât-ı İslâmiyye dâhilinde tahar्र ve hâdisâtı onlara tatbîk ede-bilecek bir hey'et-i ilmiyye mevcûd olsun. Bunun içindir ki cem'iyet-i İslâmiyye arasında böyle bir hey'et-i müte-hassisanın mütemâdî bir sûretde muhâfaza-i mevcûdiyet etmesi nass-ı Kur'ânî iktizâsındandır.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لَيَنْفُرُوا كَافَةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ^۱
ilâ âhirihi âyet-i kerîmesi bunu nâtikdir. Binâenaleyh iftâ salâhiyetinin, alâ kadri't-tâkatî'l-beşeriyye, dekâik-i Kitâb ve Sünne. Akvâl-i eimmeye, iktizâ-yı zamana ve mesâlih-i ibâda vâkif erbâb-ı ilm ve ih-tisâsdan mürekkeb bir hey'ete tevdî'i, bir hûkûmet-i İslâmiyye'nin mütehattim vazîfesidir. Bu i'tibâr ile hey'et-i iftâiyye muktezâ-yı hâle muvâfik ahkâmî takrîr, havâdis ve havâyic-i ictimâ'îyyemiz içinde husûle gelen müdrikât-ı cedîdemizin ahenk-i ittişâlini te'mîn ve mezâhib-i muh-telife erbâbı arasında neş'et eden fukahânın akvâlini cem' ve telfîk ederek bu akvâl içinde maslahat-ı nâsa ve usûl-i şerî'ate tevâfuk edenleri temyiz ve tefrik edecek bir kuvvet ve kudretde olmak iktizâ eder. Bununla beraber iftâ salâhiyetini îcâbât-ı zamana ve rûh-ı şerî'ate vâkif bir şurâ-yı ulemâya tevdî' etmek bir din-i meşveret olan Müslümanlığının ruhuna da en muvâfik olan bir keyfi-yetdir. Bu sûret hukûk-ı efrâdi, taharri-i adl ü hakkı daha ziyâde kâfildir. Ümmetin sa'âdetini, devletin bekâsını daha ziyâde te'mîne hâdimdir. Asr-ı evvelde zâten böyle idi. Ashâb-ı kirâm kendilerinden bir istiftâ vukû'unda müsteftîyi başkasına göndermekden, yahut bir hükmü takrîr için birbirleriyle istişâre eylemekden aslâ çekin-mezlerdi. Maksad haksızlığı izâle veya bir hatâya düş-mekden hazerdir. Hele ictihâda muhtâc olan mesâilde havâss-ı ulemâ-yı müslimîn ile istişâre eylemeden hiçbir hûküm verilmezdi. İşte bu mülâhazât ve mu'âmelâta mebnî Şer'ye Vekâleti devletimizin asırlardan beri mevcûd en mühim bir müessesesi olan Fetvâhâne teşkilatını şerî'atin esâsâtına, asrin icâbâtına ve Büyük Millet Meclisi'mizin âmâl-i âliyye-i İslâmiyyesine tevfikan esâslı bir sûretde canlandırmaya karâr vermiş ve bu maksad-la ileride tevsî' etmek üzere şimdilik bir fetvâ emîni ile üç a'zâdan müteşekkil bir iftâ hey'etinin kabûlünü teklîf etmiştir.

Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti:

Diger tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi cihân-ı İslâm'ın pîşvâsı olmak i'tibariyle Şer'îyye Vekâleti büt-tün müslümanların mercî-i dinîsi olduğunu takdîr ve bu noktaya bir ehemmiyet-i mahsûsa atf etmektedir. Înkâr edilmez bir hakikatdir ki bugün ilcâ-yı hâdisât ile bütün cihânda azîm buhranlar, mühim ınkılâblar vücuda geldi. Medeniyet-i hâziranın hayat-ı beşeriyyede açtığı rahne-ler, halkın omuzlarına tahmîl ettiği şedâid-i ictimâ'îyye müdhiş aksülameller husûle getirdi. Her tarafda dînî, siyâsî, ictimâ'î, iktisâdî teşettütler, ıstırâblar yüz gösterdi. Sâha-i âlem büyük sarsıntılarla muvâzenesini gâib ede-rek nizâmât-ı ictimâ'îyye inhidâm buhranlarına ma'rûz bulunuyor. İfrât ve tefrît cereyânları beşeriyyet-i hâzirayı meçhul ummânrlara, belki de girdaplara sürüklüyor. Bu cereyânlardan memleketimizin de müte'essir olduğunu söylemek mecburiyetindeyiz. Asr-ı ahîrdeki cereyânlar maatteessûf memleketimize de sirâyet etmiş olduğundan esâsât-ı dîniyyeye karşı birtakım tereddüd ve şüphe-ler uyandırmış, ve bu sûretle ahlâk esâsları, âile hisleri yavaş, yavaş gevşemeye başladılar. Bütün sunûf-ı halk arasında revâbit-i dîniyye ve ictimâ'îyyenin gevşemeye başladığı, dînî duyguların zayıfladığı kemâl-i te'essüfle müşahede olunmaktadır. Bu hâlin devâmi hey'et-i ictimâ'îyyemiz için de pek vahim neticeler tevlîd ede-ceğine şüphe yoktur. Bu buhran, bu tezebzüb-ı ictimâ'î asırlardan beri dalmış olduğu uykudan uyanmak az-minde bulunan biz müslümanlar için kemâl-i dikkatle ta'kib olunarak kat'iyen ihmâl edilmeyecek bir hâdice-i uzmadır. Bu buhranı, bu tezebzüb-ı ictimâ'îyi izâle ede-bilmek için ihtiyâcât-ı insâniyyenin her nev'ini meşrû' bir sûretde tatmîn ile, hem ferdin hem de cem'iyeytin sa'âdet-i hâliyye ve istikbâliyyesini, ta'bîr-i diğerle büt-tün beşeriyyetin tekâmülü istihdâf eden Müslümanlık esâslarını iyi telkin etmemiz icâb eder. Yapılacak telkinât ile, yazılacak dînî ve ahlâkî eserlerle, mevâ'iz ve irşâdâd ile Müslümanlık duygularını canlandırmak, kalblere âriz olan şüphe ve terüddütleri ve bunu îrâs ettiği âlâmi yüreklerden silip çıkarmak, şu'le-i ümidi parlatan ve bizi dâimâ istikbâle hâzırlayan bekâ ve ebediyet fikirlerini en kuvvetli bir sûretde yaşatmak lâzımdır. Beşeriyyetin sa'âdetini istihdâf eden Müslümanlık esâslarını neşr ü telkin etmekledir ki hem ken-di mültemizi, hem de beşeriyyeti bu buhran-ı i'tikâdî ve tezebzüb-ı ictimâ'îyyeden kurtarabileceğiz. Binâenaleyh ümmet-i vasat olmamız dolayısıyla müntehâ-yı ifrât ve tefrit olan medeniyetlerin vasatında ahz-i mevkî' eyle-yen medeniyet-i İslâmiyyemizin yeni başdan inkişâf ve te'âlisi, [232] hakâyık-ı dîniyye ve me'âli-i İslâmiyye'nin neşr ve ta'mîmi esbâbını tezekkür ve tedkik; beşeriyyetin

¹ Tevbe Sûresi 9/122.

yegane medâr-ı salâhi olacağına imân ettiğimiz desâtîr-i fitriyye ve hikmet-i İslâmiyyeyi tesbît ederek beseriyetin arkasından koştugu gâye-i kemâle bir an evvel vusûlunu te'mîn etmek; ağrâz ve âmâl-i beseriyyenin fevkinde ola-rak umûm üzerinde hükmünü yürüten esâsât-ı âdile ve kavânîn-i fitriye etrâfında âlem-i insâniyetin toplanmasına çalışmak, ümmetlerin en hayırlısı olmak üzere zuhûra gelen bu ümmet-i mu'azzamaya âid bir vazîfe-i beseriyye ve insaniyyedir. Bu i'tibâr ile varyüzünde mevcûd bilumum akvâm-ı İslâmiyye'nin ahvâl-i i'timâdiyye ve şu'unât-ı dîniyyelerini, âlem-i İslâm ve âlem-i medeni-yetekki ulûmu, mehârî-i efkâr ve ihtisâsâti, hayatın etvâr ve netâyicini ta'kîb ve tetkik etmek, târîh-i İslâm'ın şu'unâti, dâhil olduğu safahât-ı dîniyye ve ictimâ'iyyeyi tedvir eylemek, müslümanların terbiye-i dîniyyesine ve mezâyâ-yı fâzila-i İslâmiyye'nin inkişafına çalışmak; elhâsil hakâyık-ı dîniyye ve me'âli-i İslâmiyye'nin neşr ve ta'mîniyle İslâmiyet'in ulviyyetini ve bilcümle ihtiyâcât-ı beseriyyeyi kâfil bir kânûn-ı fitrî olduğunu herkese tanıtirmak için lâzım gelen tetkikat ve te'lîfât ve neşriyatı te'mîn eylemek Şer'iyye Vekâleti'nin en müfid, en feyz-nâk vazîfesidir.

Fakat, bu öyle mesâ'idir ki ilim ve ihtisâsa tevakkuf eder. Hikmet-i İslâmiyye'ye ve asrî cereyânlara vâkif, şarkî, garbî anlar ulemanın ancak kâridir. Maamâfîh, Şer'iyye Vekâleti en esâslı vezâifinden olan bu cihete lâyik olduğu ehemmiyeti atf etmiş ve bunun için "Tedkîkat ve Te'lîfât-ı İslâmiyye hey'et-i ilmiyyesi" nâmiyla bir hey'etin teşkîline karar vermiş ve mümkün oldukça tevsi' etmek üzere şimdilik bir reîs, dört a'zâ ve bir baş kâtibin tahsîsâtının 338 bütçesine ilâvesini teklîf etmiş ve mezkûr hey'etin vezâifini mübeyyin ta'lîmâtnâmeyi hazırlamak üzere bulunmuştur. Hey'etin bir tarafdan tetkikat ile di-ğer tarafdan neşriyat ile iştigâl ve aynı zamanda erbâb-ı fazilet ve ma'rifetin kıymetdâr mu'âvenetlerinden de istifâde edebilmesi için 219. faslin ikinci maddesine "tetkik ve te'lîf ile neşr ve irşâd masârifî" nâmiyla yirmi bin lira tahsîsât vaz'ına lüzum görmüş ve bu teşkîlâtdan dâhilî ve hâricî intizâr edilen fevâid-i azîmeye karşı teklif olunan bu mikdârin hey'et-i muhteremece kabul buyurulacağına şüphe edilmemiştir.

Medreseler-Tedrîsât Hey'eti:

Şer'iyye Vekâleti, vezâif-i esâsiyesinden olan ta'lîm ve tedris umuruna da bir ehemmiyet-i mahsûsa atf etmektedir. Ma'lûm-ı âlîleridir ki asrin ulûm ve fûnûnuyla mücehhez, rûh-ı şerî'ate vâkif talebe yetiştirmek maksâdiyla evvelce Anadolu'nun bazı mahallerinde Dârülhilâfe Medresesi teşkîlâtı yapılmış ve ders vekâletince bittetkik lüzum gösterilen mahallerde Meşîhat'çe peyderpey teşkîlât yapılabileceği de 21 Muharrem 1336 ve 19

Teşrinievvel 1333 târîhli 3034 numaralı *Takvîm-i Vekâyi*'le intîşâr eden nizâmnamenin 17. maddesinde tasrih edilmiştir. Bugün Anadolu'da mevcûd on beş Dârülhilâfe'den başka -son senelerin ilcâât-ı zarûriyesiyle hemen hemen inhidâm tehlikelerine ma'rûz kalmış olan- medâris-i ilmiyyenin bazıları da Büyük Millet Meclisi'nin müzâheret-i meşkûresiyle, geçen sene ta'dîl ve icâbât-ı zamana ve ihtiyâc-ı nâsa göre mümkün mertebe islâh edilerek yeniden ihyâ edilmiş ve bu sûretle halkın ahkâm-ı dîniyye husûsunda ma'rûz kaldığı inhitât ve gaflerin önüne geçilmek istenilmiştir.

Maamâfîh bir müessese ne kadar ulvî düşüncelerle açılır, ne kadar iyi esâslara ibtinâ ettirilirse ettirilsin, ciddî bir mûrâkabe ve teftîşden mahrum kalacak olursa kendisinden beklenen intizâm ve fâideyi kemâliyle göstermeyeceği ve belki de fâide yerine zarar tevlîd edeceğî şüphesiz olmasına ve Dârülhilâfe Medreseleri'yle medârisi ilmiyyenin talebe ve medreselerine âid bilcümle mu'âmelât-ı idariyye ve umûr-ı tedrîsiyyesini merkezde yalnız bir müdür-i umûmînin tedvir edebilmesi imkân hâricinde bulunmasına binâen bilumum medârisin tedrîsâtını, talebe ve medreselerin umûr ve mesâlih-i umûmiyye ve idâriyyesini ciddî bir teftîş ve mûrâkabe altında bulundurmak, tedrîsâtı tedkîk ve programlarını icâb-ı hâle göre islâh ve tertîb ve tanzim etmek için Tedrîsât Müdürlüğü-Umûmiyyesi'ne merbut üç a'zâ ve bir kâtibden mürekkeb bir (Tedrîsât ve Teftîşât Hey'eti) nin kabulu hey'et-i aliyyeye teklif olunmuştur.

Memleketin irfân ordularını teşkil eden müderris ve muallimlerin mümkün olduğu kadar tehvîn-i ihtiyâclarına çalışmak, sefâlet ve perişânîye düşmemelerini te'mîn etmek şüphesiz ilim nâmîna en büyük bir vazîfedir. Böyle olduğu halde Dârülhilâfe Medreseleri müderrislerinden bazlarına ancak hademe ma'âşı kadar ya'nî beş yüz ku-ruşdan ibaret bir ma'âş verilmesi şeref-i ilmî ile gayri-mütenâsib görülmüş ve ma'âşları beş lira ile altı lira arasında olan bu muallimlerin bir kısmına üçer ve bir kısmına da dörder lira zam edilmesi, evvelce mevcûd olduğu halde bilâhare hangi sebebe mebni lağv edildiği anlaşılmayan lisân-ı ecnebi dersinin dârülhilâfe medreselerine tekrar konulması, ve Fârisî dersi için de ayrıca bir muallime ve yeniden altı tâlî medrese ile bir sahn medresesinin küşadına müsâ'ade olunması teklif olunmuştur.

Müderrisîn Tahsîsâtı:

Şer'iyye Vekâleti bu teklîfâtını yaparken Hey'et-i aliyyeye ve Meclis-i âlîye mühim ve cidden nazar-ı dikkate alınmaya şayan bir mes'eleyi de arz etmek [233] ister. Ma'lûm-ı âlîleridir ki bütçenin 217. faslinin ikinci madde-sini müderrisîn ma'âşatı teşkil etmektedir. 9015 liradan ibâret ve on beş yirmi seneden beri verilemekde olan

bu tahsîsâtın, bir yanlışlık neticesi olarak, geçen sene kat'ı cihetine gidilmiş ve bunun hikmet-i vaz'ıaslâ nazar-ı dikkate alınmamıştır. Halbuki bu tahsîsâtın bir kısmı bilfi'l tedris ve irşâd vazîfesiyle muvazzaf müderrisîn, bir kısmı da senelerce fahrî bir sûretde neşr-i füyûzât ile sinleri reşide-i kemâl olan ve memleketin hüsn-i teveccühünü kazanmış bulunan zevât-ı muhteremeye verilmekde olup bununla halkın dâimî sûretde tenvîri ve memlekete hüsn hizmetleri sebk etmiş olan zevât-ı muhteremenin âhir ömürlerinde mümkün olduğu kadar sefâlete düşmemeleri düşünülmüştür. Bu zevât-ı muhteremenin pek çokları hükümet-i milliyemizin hîn-i teşekkülünde büyük yararlı göstermiş ve bu sûretle kumandanların hükümet memurlarının bile mazhar-ı takdîri olmuş ve bu fedakârlıklarına mükâfât olmak üzere ma'âş-ı sâbıklarına bir mikdâr daha zam yapılması mahallerinden Şer'iyye Vekâleti'ne yazılmıştır. Fakat; ne acıklı bir hâdise ki, fedakârlıklarına mukabil ma'âşlarına zam yapılması teklif olunduğu bir sırada senelerden beri almakda oldukları iki yüz kuruşun da kat' olunduğu ve şayet târîh-i kat'ından sonra hâlâ ma'âş alanlar varsa istirdâd olunaçağı cevabı verilmiştir.

Efendiler! Şer'iyye Vekâleti on beş yirmi seneden beri verilemeyecek olan bu tahsîsâtın bîlâ-mûcib-i kat'ı bilhâssa hâric ve dâhilde pek ziyâde tenvîr ve irşâda muhtâc olduğumuz böyle bir zamanda, her nokta-i nazardan muvafîk-ı adl ve maslahat olmayacağına bittet-kik kanâ'at hâsil eylemiş ve geçen sene muvâzene-i mâliyece kat'ı cihetine gidilmiş olan (9,015) liranın -bilfi'l medârisde tedris ile meşgûl veyahut tedris edemeyecek bir sinn-i kemâle gelmiş bulunan zevât-ı kirâma verilmek üzere- tamamen iâdesini ve medâris-i ilmiyye muallimleri için iktizâ eden 17 bin lirannın da yeniden bütçeye ilâvesini teklif etmiştir.

Zammi İcâb Eden Tahsîsât Yekunu:

Ber-vech teklif olunan teşkilât ve zammiyâtın icâb ettirdiği tahsîsâta gelince. Merbût kadroda müfredâti irâe olunduğu üzere müceddeden teşkilolunacak müsteşârlık ile fetvâ emanetinin, tedkîkât ve te'lîfât-ı İslâmiyye ve tedris hey'etinin muhassesât-ı seneviyesi 11052 lira 212. faslin 2, 3, 4, 5, 7. maddelerinin, bunların tenvir, teshin, mefrûşât ve kırtasiye esmânî için icâb eden 400 lira 214. faslin 2, 3, 4. maddelerine, Dârülhilâfe muallimlerinin ma'âşatına yapılacak zam ve yeniden teklif olunan iki muallim ile yeniden açılacak Dârülhilâfe medreseleri için icâb eden 22348 lira 215. faslin 3. maddesine; yeniden küşâd edilecek müderrislerin masârif-i müteferrika ve te'sîsiyesi olan 1500 lira 216. faslin ikinci maddesine; medâris-i ilmiyye müderrisleri için iâdeten taleb edilen 4515 lira ile ve yeniden taleb edilen 16985

liranın da 217. faslin 2. maddesine; tedkîkât ve te'lîfât-ı İslâmiyye hey'etinin masârif-i tetkîkiyye ve neşriyyesi olmak üzere teklif edilen 20000 liranın 219. faslin 2. maddesine; ve bu zammiyâtın hey'et-i umûmiyyesi için icâb eden 15305 liradan ibâret tahsîsât-ı fevkâlâdenin 221. fasla ve 421 liradan ibâret bulunan ma'zûlîn ma'âşı da 221. faslin zammi icâb etmiş ve bu sûretle 377'ye nisbetle Şer'iyye bütçesi 92526 lira fazlasıyla 467026 liraya bâliğ olmuş ve buna mukabil 212. fasldan 440, 215. fasldan 60 lira ki cem'an 500 liranın tay ve tenzili lâzım gelmişdir.

Bu en mübrem ve zarûrî Teşkilâtdır:

İşte teşkilât-ı devlet miyânında en mühim bir mevkî'i hâiz bulanan Şer'iyye Vekâleti'nin bir dereceye kadar müsmir ve müfid bir hâle gelebilmesi için ber-vech-i bâlâ teklif edilen ve devâir-i sâireye nisbetle cüzî bir yekun teşkil eden tahsîsât-ı zarûriyenin kabulünü Şer'iyye Vekâleti kemâl-i ehemmiyetle temenni etmektedir. Şer'iyye Vekâleti şurasını da ilave etmek ister ki: Makâmin hâiz olduğu ehemmiyeti bütün enzâr-ı ümmetde tecelli ettirecek sûretde iş görebilmek için işbu teşkilâtın herhalde daha vâsi' tutulması icâb ederdi. Lakin Şer'iyye Vekâleti ahvâl-i mâliyemizi de nazar-ı dikkatden dûr tutmadığı cihetle mübrem ve en zarûrî olan teşkilâtın hadd-i asgarîsini teklif ile iktifâ etmiştir. Şer'iyye Vekâleti'nin hareket ve fa'âliyete gelerek İslâm'ın terakki ve te'âlîsi husûsunda bir âmil-i mühim olmasını arzu ve bu arzusunu zaman, zaman izhâr eden Büyük Millet Meclisi'nin bu teklîfâti hüsn kabul buyuracaklarını Şer'iyye Vekâleti şüphesiz addeder.

Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekili
Abdullah Azmi

Muvâzene-i Mâliyye Encümeni Mazbatası

Şer'iyye Vekâleti'nin 1338 senesi bütçesi tedkik olundu, vekâletin geçen seneki bütçesi yekûnu 375,000 lira olarak tesbît edilmiş olup 1337 Muvâzene-i Mâliye encümeni tenkîhâtının bir seneye tesmil ve 1338 senesi birinci avans kânûnu ta'dîlâtı neticesinde bu yekûnun 288,875 [234] liraya tenezzül etmiş olmasına ve sene-i hâliye için encümence 325,994 lira teklif edilmekte bulunmasına göre 370119 lira fazla vardır. Esbâbını ber-vech-i zîr arz ediyoruz:

Fasl 212: Birinci madde vekâlet muhassesâtı olup aynen kabul edilmiştir. İkinci maddeye geçen sene muvâzene-i mâliye encümenince müsteşârlık ve fetvâ emâ-

neti ma'âşı vaz' ve her iki vazîfeyi bir zât tarafından tedvîri tensîb edilmiş olup bu sene mezkûr vezâîfin yalnız bir zât uhdesine tevdî'i muvafik görülmeliği ve esâsen şimdiye kadar ta'yîn de edilmeliği beyanıyla tefrika Şer'iyye Vekâleti efendi hazretleri tarafından teklif ve teklîf-i vâki' encümence de kabul edilerek yalnız müsteşâra mahsûs olmak üzere sâbıkı misillü şehîrî altmış liradan sekiz aylık ma'âş mukabili olan 480 lira ikinci maddede aynen ibkâ ve fetvâ emâneti muhassesâtı üçüncü maddeye nakl olunmuştur. İşbu maddeye de dâire-i âidesinin teklifi vechle şehîrî yüz lira ma'âşlı bir fetvâ eminiyle şehîrî yetmiş beşer lira ma'âşlı üç şurâ-yı iftâ a'zâsının altı aylık ma'âşları olup müstahdem olup şurâ-yı iftanın teşekkülü üzerine lağv edilecek olan bir müsevvidin Ağustos gayesine kadar şehîrî otuzar liradan altı aylık ma'âşı ki cem'an 2130 lira vaz' olunmuştur. Dördüncü madde me'mûrîn-i merkeziyye ma'âşâtını muhtevî olup geçen sene mevcûd olan bir müderris müfettişinin lağviyla tedrisât müdür-i umûmisinin taht-ı riyâsetinde biri otuz, diğeri yirmi beş lira ma'âşlı iki a'zâdan mürekkeb bir ders vekâleti hey'eti teşkil ve ma'iyyetlerine şehîrî on lira ma'âşlı bir kâtib terfiki kabul ve idâre-i merkeziyeyi teşkilât-ı sâbıkası aynen ibkâ edilmiştir. Beşinci madde olarak yeniden teklif olunan Tedkikât ve Te'lîfât-ı İslâmîyye hey'eti için yüz lira ma'âşlı bir reîs ve yetmiş beşer lira ma'âşlı üç a'zâ ve yirmi beş lira ma'âşlı bir baş kâtib esâs i'tibâriyle kabul olunarak altı aylık ma'âşları için 2,100 lira vaz' ve bu sûretle fasılın yekûnu 8316 lira olmak üzere tesbît olunmuştur.

Fasl 213: 213. fasılın ihtiyâti ettiği müstehîkkîn-i ricâl-i ilmiyye ma'âş-ı sâbıkı misillü 7250 lira olarak kabul edilmiştir.

Fasl 214: Şûrâ-yı iftâ ve Tedkikat ve Te'lîfât-ı İslâmîyye Hey'eti teşkilâtına binâen idâre-i merkeziyye levâzimini muhtevi bulunan işbu fasılın ikinci tenvîr ve teshîn maddesine elli, üçüncü mefrûşât maddesine iki yüz, dördüncü kırtasiye maddesine elli lira ilâve ve fasılın yekûnu sâbıkından üç yüz lira fazlasıyla 700 lira olarak tesbît edilmiştir.

Fasl 215: Dersîâm Dârülhilâfe medresesiyle mülhakat medâris-i ilmiyyesi tahsîsâtına Adana Dârülhilâfe medresesi tahsîsâtının ilâvesine mebni fasıl yekûnu 2076 fazlasıyla 34638 lira olarak kabul edilmiştir.

Fasl 216: Dârülhilâfe ve mülhakât medâris masârifina Adana Dârülhilâfe medresesinin masârifî mukabili olarak iki yüz lira ilave edilmekle fasıl yekûnu 2700 liraya bâliğ olmuştur.

Fasl 217: 217. fasıl vilâyat memûrîn-i ilmiyesi ma'âşâtını muhtevi olup birinci maddeyi teşkil eden müftü ve müsevvidler ma'âşâtı sâbıkı misillü 34000 lira olarak kabul edilmiş. İkinci müderrisîn vâ'izler maddesine

Şer'iyye Vekâleti'nce 26000 lira vaz'ı teklif edilmekde ise de 26000 lira ma'âş kabulü 120000 lira kadar tahsîsât-ı fevkâlâde-i şehriye i'tâsını istilzâm edeceği cihetle bu kadar büyük bir masraf ihtiyârını encümenimiz tasvîb etmemiştir. Anadolu'da mevcûd medâris-i ilmiyeyi pek çok evkâfi olup bunlar adem-i takayyûd yüzünden ya harâb veya mütevellîye me'kel olmaktadır. Medârisin tevhîd ve İslâhiyla tederis ve tederrüs eden ulemâ ve talebenin terfihi bilâ ifâte-i vakit derpiş edilecek vezâif-i mühimmemizden olmakla medârisin ihyâsı esbâbını ashâb-ı hayrâtın bu emr-i hayra tahsis ettiği evkâfin ihyâsında araştırmak daha müsmir olacağından bu husûsda icâb eden tedâbîrin ittihâz ve iktizâ eden lâyihi kânûniyyenin tanzim ve teklifi Şer'iyye Vekâleti'nden ricâ edilmiş ve müderrisîn ve vâ'iz tahsîsâtı sâbıkâna 500 lira zammiyla 5000 lira olarak kabul olunmuştur.

Fasl 218: Birinci talebe-i ulûm ve memûrîn harcirâhî maddesi sâbıkı vechle 3000 lira olarak kabul ve merkez masârif-i müteferrikası miyânîna te'lîfât için bin lira ilâve edilmiş olmasına mebni ikinci mükâfât-ı te'lîfiye maddeindeki tahsîsât tayyedilmiştir.

Fasl 219: 219. fasıl masârif-i müteferrikayı muhtevî olup birinci merkez masârif-i müteferrikası maddesine Tedkikât ve Te'lîfât-ı İslâmîye hey'etinin masârif-i neşriye ve tabî'yesi için geçen seneki 400 liraya zamîmeten 20,000 lira ilâvesi teklif edilmiş ise de bu sene ancak Eylül'de teşekkül edecek bir hey'etin tedkikât ve te'lîfâtını ihzâr ile derhâl neşre başlaması ve 20,000 lira masraf ihtiyârına lüzum hâsil olması müsteb'id görüldüğünden şimdilik bunun için bin lira tahsîsât kabulüyle işbu maddeye 1,400 ve ikinci mülhakat masârif-i müteferrikası maddesine sâbıkı vechle 3,000 lira vaz' ve fasıl yekûnu 4,400 lira olarak tesbît olunmuştur.

Fasl 221: 221. fasıl memûrîn ve müstahdemînin tahsîsât-ı fevkâlâde-i şehriyesi olup fetvâ emîni ve şurâ-yı iftâ azâsiyle Tedkikât ve Te'lîfât-ı İslâmîye hey'eti reisi ve a'zâsi ve başkâtibi ve ders vekâleti hey'eti [235] ve kâtibi ve Adana Dârülhilâfe medresesi müderrisîni ve yeniden ma'âş tahsis edilecek on dokuz müderris ile memûrîn-i evkâf ma'zûlini için yeniden tahsîsât-ı fevkâlâde ilâvesi icâb ettiğinden fasıl yekûnu sâbıkânan 27417 fazlasıyla 225569 lira olarak tesbît olunmuştur.

Fasl 221: Evkâf memûrîn-i ma'zûlesi ma'âşâtı olup kânûn-ı mahsûsuna binâen müceddeden ihdâs ve 421 tahsîsât vaz' olunmuştur.

Hulâsa: 1338 senesi Şer'iyye bütçesi 325,994 lira olarak bi't-tensîb Hey'et-i celîleye takdim kilindi.

10 Temmuz 1338

Muvâzene-i Mâliye Encümeni nâmına
Gaziantep Meb'ûsu Ali Cenâbi

DÜNKÜ ve BUGÜNKÜ İSLÂM ÂLEMİ

-2-

Bugün bir cem'iyetin sa'âdeti dîniyle, ahlâkıyla, bedî'iyâtiyla, refâhi ilmi ile, iktisâdiyâtiyla anlaşılıyor. Bizde bugünkü İslâm âleminde bunları araştırırken bir tarafdan İslâm âleminin hâzır vaz'iyetini izâh etmiş oluruz, bir tarafdan da bu beş şe'niyetin İslâm âlemindeki kıymet hükümlerini ve telakkî tarzlarını araştırırız. İslâm dîni eski cem'iyetlerde meçhul kalmış bir hakikati hal etmiştir. Fahr-i Kâinât dîni dîn olmak üzere telkin buyurmuştur. Bedî'iyâta ayrıca kıymet vermiş, hayâtin güzelliklerini göstermiştir. Tâhir, nazîf, bedî' seylere rağbet buyurmuş ve ümmetine sevdirmiştir. Hattâ bilenle bilmeyenin adem-i müsâvâtını gösteren nass-ı mübîni izâh ederken bunda ilmi mücerred ve mutlak zîr etmekle de ilimin gayesi yalnız ilim olduğunu göstermek istemişlerdir. Ahlâkî da gâye olarak aynıyla bir fazilet telakkisine mazhar buyurmuşlardır. Bi-nefsihî zât-ı nebî ahlâkî ta'lîm ile mükellef olduklarını beyân buyurarak bunu da ahlâk-ı ilâhî ile tahalluk etmek suretiyle izâh buyurmuşlardır.

İktisâdî hareketlerde mahdûd olan Mekke, Medine pazarlarına dikkat edilirse dâimâ Fahr-i Risâlet refâhi ümmetine tavsiye buyurmuşlardır. Kâsibin Allah'ın sevgilisi olduğunu söylemişlerdir. Çok nazar-ı dikkati celb etmek isterim ki bugün ağızımızın suyunu akıtarak avuçlarımızı patlada patlada alkışladığımız garb cem'iyetlerinin "çûrûk sa'âdetlerini bir tarafa bırakarak" şu beşden başka nesi varsa İslâm dînine ulu orta "mu'âraza" edenler lütfen göstersinler. "Dîn" yalnız "dîn" içindir. Beşerde "rûhiyât" ilmi üç kuvvet buluyor: Akıl ve zekâ, hassâsiyet, irâde. İşte dîn de bu üç kuvvet üzerinde işler. Şâri'in hitâbı akladır ve ciddî hassâsiyettedir, ameli irâdeye müte'allikdir. Bütün bunların fevkinde dînin bir ayne'l-yakın kuvveti, velâyet kudreti vardır. Dîn yalnız düşünmek değildir. Görmek ve duymakdır. Çok dikkat etmek isteriz ki yalnız garb ulemâsının eserleriyle kafasını dolduranlarım, bugünkü taharrî ve müşâhede yollarının ancak mukâyeseli tetebbu' ile bir neticeye ereceğini bilseler de bu çok uzun ve düshâvâr bir sa'ye muhtâc olduğundan, hemen hemen sathî bir nazarla bir iki "ictimâ'iyât", "iktisâdiyât" kitâbı çevirmekle artık gördüklerine kâni' oluyorlar. Halbuki "dinsiz" bir adam göremez, aradaki fark ise gören dîndâr hakikati ayne'l-yakın gördüğü için vecde düşer. Bu ilâhî ve ulvî kuvvetle âlî hisler doğarak beşer cem'iyetleri târîhlerinde gördüğümüz beşeriyetin ebedî veliyy-i ni'metlerinden olan ilmî, ahlâkî, vatanî, dînî kahramanlar zuhur eyler. Bunları meydâna getiren

ruhlardaki vecddir. Vecd ise imân kuvvetinden doğar. Başka bir şeyden hâsil olduğunu kimse isbât edemez.

Şimdi dîni Kurân-ı kerimin nûzulu gibi tedkik etmeyerek ve hattâ bir âyetin bile meâl-i celîlini anlamayarak sâde İslâm âleminin düşkünlüğüne bakarak bunu mutlaka dînde bulan gençlerimiz işte bu noktada sürücüler. Onlar için dîn karışık ve yalnız beş vakit namazla oruç tutmak, hacca gitmekden ibâret bir şey zan ediliyor. Dînin bedî'iyâtına ta'alluk eden bu çok güzel ve aslı ibadetlerdeki ruhu, vecd ve zevke sâik ameliyeleri diğer esâslarla karıştırdıkları ve daha doğrusu İslâm hakkında kızıl câhil oldukları için bir türlü işi ayırt edemiyorlar. İslâm bir câmi'adır. Bu câmi'a meçhûle değildir, vâki' değildir. Bir mevcûdedir. İrâdîdir. İşte her irâdeli mevcûdede var olan kuvvetler bunda da bizâtihî yaşar. İlme'l-yakın ile ayne'l-yakın arasındaki fark sebebiyle bunu düşünürken inceliklerini göremiyorlar. Ayne'l-yakın ise görür. Buna vâsil olabilmek için de mutlaka vecde sâik olan imân lâzımdır. Bu kabîl gençlerimiz dinsiz değil, imânsızdır ve imânsızlıklarının göğsünü de İslâm imânını tetebbu' ederek almamışlardır. Belki İslâm âleminin zevâhirine bakarak düşündükleri garb âleminin şeklini İslâm âleminde göremeyince imânsız olmaları hasebiyle tabî'i fârik sebebler göremediklerinden nihâyet bu sukûtun sebebini dîne ircâ' edip [236] işin içinden çıkarmışlardır. İslâm dînine buradan ta'arruzu bir medenî şecâ'at olarak alkışlamak da bu görememekden ileri gelmektedir.

"Dîn" cem'iyetin derûnî varlığı da olduğu şununla sâbit olunca şimdi bugünkü İslâm cem'iyetlerinin düşkünlüğü çok dîndâr olmalarında değil, belki dîndâr olmamalarında aramak lüzumu mukadderden meydâna çıkar. Bunun yanında bir suâl-i mukaddere cevâb vermek lüzumu karşısında bulduğumu anlıyorum: Garb âlemi dîndâr olmadığı halde bu kadar terakkiyâta neden mazhar olmuştur? İslâm âlemi "Güzide-i Rabbâni" dîn olduğu halde neden böyle sönükk ve güdükk kalmıştır?

Bu suâl tamâmiyla vâriddir. Yukarıda işâret ettiğimiz nukât-ı nazarın İslâm âlemi târîhindeki seyrini ta'kîb etmezden bu mukadder suâle cevâb vermek lüzumunu teslîm ediyorum. Bir kere garb cem'iyetlerinin bu günkü varlığını bir sa'âdet olmak üzere kabul etmekden çok uzağım. Avrupayı gören, tahsil bahanesiyle âlemlerini dolaşan gençlerimiz orada şâşalı bir odanın beyaz örtüleri etrafında kadın ve erkekden ibâret tannân şakrak cem'iyetleri görerek bunu bir sa'âdet telakkî ediyorlar ise onlarla sözüm yoktur.

Bu güne kadar Avrupa'ya gidip de bize garbdan çürük bir ahlâk, kokmuş bir felsefe, yarımyamalak bir ma'lûmât ile dönenlerimizin Türkiye'de biricik işleri bizi beğenmemek ve fakat beğenmemelerinin yerine de bir şey koymamaktır.

Hakiki sûretde garb âleminin "ilim ve fen" sahasındaki terakkiyâtını mutlaka dinsizliğe ircâ' edenlerle de görüşecek bir cihet göremem.

Bu ikisinin hârîcinde samimi suâl edenlere karşı cevaba hâzırıım:

Avrupa terakkiyâtını dînsizlikten almamıştır. Avrupa'da bir dîn vardı: Katolik. Papalarla papasların dîni esâsından çıkarmaları yüzünden Jan Hus ve Yaklif, Luther gibi hakiki Hıristiyan diye ortaya çıkanlar dinsizlerle nâ-becâ muta'assiblara karşı i'lân-ı harb ettiler. Hıristiyanlık bir inkılâba ma'rûz kaldı. Orada eski Hıristiyanlık (Düşünme, görme, yalnız inan, inandığın da benim dediğimden ibâret olacaktır) istibdâdını şiddetle iltizâm etmiş ve cellâdlarla yürütmüştür.

İşte Ehl-i Salîb seferleriyle İstanbul fethi güller, gülşenler içinde yaşayan şarkın güneşli semâsı altında metîn ve mümtâz bir cem'iyet bulduğunu meydâna atınca bu kör ta'assub karşısına dikilen ışık şarktan gelen fikir güneşî olmuştu.

İlk adımda Hıristiyanlık kör ta'assubdan, cehilden mürrekkebdi. Bunlar kara kuvvet sıyrılınca yeni Hıristiyanlık, garb vicdânını kavrayarak yükseldi. Her inkılâbin başında dîn vardı. Avrupa'da inkılâb dîni yıkmak için almamıştır. Yıktığı yalnız bir şeydir: Kör ta'assubla ruhbânın istibdâdi.

Halbuki dîne karşı yürüyen garb efkârı dâimâ zebûn olmuştur ve dîni yıkamamıştır. Dîni yıkmak için vâki' hareketlerden Hıristiyan dîni bilakis çok istifâde eylemiştir. Kilise ve ruhbân istibdâdi gevşemiş ve halk daha iyi hıristiyan olmuştur. Fransa inkılâbında dîne karşı hareketler "manda" eyâletini ayaklandırmıştır. Napolyon'dan çok büyük bir dehâ-yı askerîye mâlik olan genç General Hus bu isyâni kanla, ateşle söndürmek için memur olduğu halde bilâkis kiliseleri, papasları, dinlerini iâde etmek şartıyla halkın kazanabilmiş ve burada inkılâb ancak dîndâr olmakla muvaffak olabilmıştır.

Dîni kaldırırmak yerine "âlihe-i akl" dînini ikâme etmek isteyen Robispiyer'in mecnûnâne teşebbüsüne karşı en muta'assib inkılâbcılar bile ayaklanmış ve yine Hıristiyanlık muzaffer olmuştur. Napolyon Papa'yı bile esir ettiği halde nihâyet o da dînin önünde eğilerek kilisenin emrine girmekden başka çare bulamamıştır.

Hıristiyanlığa hücum edenler ancak papasların istibdâdını yıkmak sûreTİyle inkılâba hizmet etmişlerdir. Yoksa Hıristiyanlık'dan bir taş koparmamışlardır.

İngiltere'de "Oksford" doktorlarının dînî mücâdeleleri meydândadır. En muta'assib Katolik olan İngiltere en muta'assib Protestanlığı kanla girmiştir ve inkılâblarının hepsi dîn için olmuştur. Elizabet'in meşhur muvaffakiyeti nedir? Marie Antoinette kafasını dîn için vermemiş midir? Hâlâ bugün İngiliz krallarının sadâkat yemini metnini bilenler Hıristiyanlığın halk vicdânında ne derin olduğunu teslim ederler. Avrupa inkılâbları Hıristiyan dînini yıkamamıştır. Bilâkis Hıristiyan dîni inkılâbları kendi lehine çevirerek Hıristiyan cem'iyetlere taksîm-i a'mâli meydâna getirmek sâyesinde o cem'iyetler âliyât ve funûnda gulâne adımlarla yürümüşlerdir. Bunun için garbin "imâni" dinden gelmiştir.

Gençlerimiz lütfen garbi tedkik ederken Sorbon'un Cambridge'nin, Oksford'un derslerini tedkik etmeli idiler. Orada inkılâb papasların elinden kudret ve nüfuzunu alarak hürriyet-i tedâsi meydâna getirmiştir: Akıl terbiyesi, vicdân terbiyesi ayrı ayrı olarak kabul edilmiş tir. Lâ-dînî tedâsi bizim gençlerimizin anladığı gibi dînsizlik tedâsi değildir. Ruhbânsız tedâsi demektir. İşte garb âleminde refâh vardır. Bu refâh ise inkılâbların dîni yıkma masrûf mesâ'isi [237] karşısında bilâkis dînin kuvvetlenmesiyle cem'iyetde iş bölümünün yer bulmasından ileri gelmiştir. Sa'âdetle gelince ben Avrupa'nın mes'ûd olduğuna inananlardan değilim. Bunu ilerde münâkaşa edeceğim.

Avrupa dîndârdır. Amerika ise o kadar dîndârdır ki bunun hiçbir yerde eşi yoktur. Amerika cem'iyetini tedkik ederken orada dînin ne yüksek bir mevki'i olduğunu unutmamalıdır. İşte garbin terakkiyâtı dînsizliğinde değil, dîndâr olmasındadır. Terakkiyâtın âmili ise millî harekâtin yüksekliğindendir. Her ferd cem'iyetin refahına hâdimdir. Milliyet artık his hâlindedir. Refâh diyorum. İşte âliyât, fenniyât, iktisâdiyât, bedî'iyât hep orada millidir. Kökünü hep dinlerinden almıştır. Yalnız ruhbân istibdâdi yıkılmıştır. Bâtil bir dînin sâlikleri bu refaha mâlik olduğu halde hak dîn müminleri âlemi neden bu rütbe düşkündür? İddiâ ediyorum ki biz "dîn'i ihmâl ettiğimiz için bu bataklığa düştük. Yoksa garbi kötü bir taklîd ile benimseyerek bize benliğimize âid olmayan ve ilhâmlarını müslüman Türk'ün öz varlığından, hayâtından almayan bir yapma edebiyât ile, bir kofala lisân ile muhiti ihtiyâz ettirmek imkânı olmadığı için bizde "millî" hareketler ve netice i'tibâriyle refâh hâsil olmamıştır. Şimdi târihî seyri gelecek makâlede ta'kîb edebiliriz.

DAĞISTAN'IN İSTİKLÂL MÜCÂHEDELERİ

Çarlık, bu müdhiş tayfun, Dağıstan'ın yalnız mevcûdiyet-i siyâsiyye ve müessesât-ı medeniyyesini değil, me'âliyât-ı ahlâkiyyesini de sarsdı

-2-

Sekizinci asırın bidâyetinde Rus çarlığı hudûdsuz bir imparatorluk teşkili hüyasına kapıldı. Bu hülyâ kendisinin perişanlığını intâc etti. Bu hayâllerden birisi de Anadolu'yu Rus çarlığının sâha-i cihângirânesine ilhâk etmekti.

Kendi komşularının tecâvüzât ve tahrîbât-ı mütemâdiyelerine mukâvemet etmek husûsunda âciz kalan Gürçüler âkibet çarlıktan istimâdâr ve onları memleketlerine da'vet mecburiyetini hissettiler. Fakat Gürçüler elîm olduğu kadar sakîm olan bu tarz hareketlerinin cezâsını gördüler.

Gürçüler 1799'da çarlık idâresini kabul ettiler. Ni-hayet 1801'de Rusya'nın vilâyeti hâline ifrâğ olundu. Bu zamandan i'tibâren Dağıstan'da kanlı ve müsîbetli târihler başlıyor. Şimâlden gelen bu büyük ve istilâkâr düşmana karşı Şimali Kafkasyalılar hiçbir tarafdan bir mesned ve mu'âvenet bulamadı. Yalnız kaldı. Fakat nevmîd ve me'yûs olmadı. Namus ve şerefiyle kendi toprağında hür ve müstakil yaşamak için yalnızlığını, za'f-ı maddîsine rağmen mücadeleye karâr verdi.

Dağıstanlıların çarlığa mu'annidâne mukavemeti kendi kahramanları olan Mansur, Taymi Bi Polad, Gâzî Mehmed, nihayet Şâmil zamanlarında derece-i a'zamîyi buldu.*

* Şeyh Mansur'a dağlılar Oşerma derler. Grozni yakınında "Aldı" köyünde doğmuştur. Çeçen kabilesinin "Elisitenci" taifesi mensûbdur. Müşârun-ileyh 1785'de istiklâl mücadele sine girmiştir, altı sene sonra ya'nî 1791'de Çar Generalı Gudovitz tarafından Anapa işgal olunduğu zaman esir edilmiş ve Petersburg'a götürülmüş, orada Siliselburg hapishanesine atılmış ve 13 Nisan 1794'de hapishânede vefât etmiştir.

Müşârun-ileyh Kafkasya'daki yedi cesîm kabilenin ittihadına ve bunları istiklâl mücadele sine sevke muvaffak olmuş yegâne bir mücâhid ve serdarıdır.

Taymi Bi Polad: Bu da Çeçendir. "Mayirtop" köyündendir.

22 Mayıs 1821 senesinde çarlığa karşı harb i'lâni, ve onların âtîdeki kalelerini zapt etmiştir.

Âmir Aci Yurt, Güzelağul, Grozni 1831'de Dağıstan'ın istiklâli için içeresine girdiği şerefli cidâlin onuncu senesinde Ruslar tarafından satın alınmış Kumuk prenslerinden Salat Giray tarafından hâinâne öldürülmüştür.

Gâzî Mehmed: Avar kabile sine mensûbdur. "Kimri" köyündendir. Müşârun-ileyhin en büyük fâikiyyet ve meziyyet-i şâhiyyesi; cesaret-i fevkâlâdesi kuvve-i iknâ'yesi, karârındaki şiddeti ve âlicenâblığı idi. Dîn-i İslâm'ın da te'sîrât-ı sâhirânesiyle kuvvet bulan yukarıdaki mezâyâsının sevkîyle, Kafkasya'nın

[238] Şâmil, bu dahi dağlı te'sîs eylediği idâre sâyesinde Rusların otuz sene devâm eden hükümlerini muvaffakiyetle kırmıştır. İki taraf kuvvetleri arasındaki nisbetizlik ise pek büyük idi.**

1859 senesi Ağustos'unun yirmi beşinde Şarkî Dağıstan'ın en kuvvetli kalelerinden biri olan Gonib Kalesi çarlık ordusu tarafından zapt edilmiş ve Şâmil orada esir olmuştur. Bu sûretle Şarkî Dağıstan'da 60 seneden beri devâm eden mu'annidâne mukâvemet nihâyet bulmuş oldu. Fakat Garbî Dağıstan'da Kuban ile Karadeniz arasındaki dağlılar, mukâvemetlerinde cesûrâne devâm etmekle beraber, istiklâlin yalnız silâhla değil, aynı zamanda tanzîmât-ı dâhiliye ile de idâmesine karâr verdiler ve düvel-i ecnebiye ile te'sîs-i münâsebete giriştiler. 13 Haziran 1861 senesinde, Garbî Dağıstan istiklâclıcıları bir ictimâ' şûrâsı akd ettiler. Ve ictimâ'da milletin ittihâd-ı kâmilinin te'mînine, intizâm-ı dâhilînin te'sîs ve idâmesine çalışılması husûsuna müttefikan karâr verildi. Ve bu karârın tatbîki için teşri'i ve icrâî salâhiyeti hâiz ve on bes kişiden müteşekkil bir meclis te'sîs eylediler. Ve bu meclise de Büyük İstiklâl Meclisi nâmi verildi. Bu meclis evvel emirde memleketi idâre-i dâhileye nokta-i nazarından on iki mintika (dâire)ye taksîm etti. Ve bunlardan her bir dâire bir te'sîs ile, müftü ve kadıdan mürekkeb bir hey'ete tevdî' ve beher köye bir muhtâr ta'yîn edildi. Meclis yalnız bu gibi teşkilât-ı dâhiliye ile iktifâ etmeyerek Türkiye ve İngiltere'nin muzâheretlerini te'mîn etmek cihetlerini ta'kib eyledi.

istiklâlini gâye-i hayatıye kabul etmiş, ve bu uğurda dağlıları müttehiden çar ordularına karşı sevk etmeye muvaffak olmuştur.

1831 senesi zarfında çarlık kuvvetlerinin taht-ı işgalinde bulunan Tarik'i, Burnaya ve yine Zapnaya, Derbend ve Kızlar kalelerini zapt etmiştir. 1832 senesinde Baron Rozen kumandasındaki çar ordusunun kendi maskat-ı re'si olan, Kimeri köyüne hücumu sırasında, fedakârâne bir sûretde şehîd olmuştur.

Şâmil: Avar kabile sine köyündendir. 1798'de mezkûr köyde dünyaya geldi, Gâzî Mehmedle birlikte istiklâl mücadele sine başladı. Gâzî Mehmed'in şâhâdeti üzerine 1835'de re's-i kâra geçti 4 Şubat 1871'de Medîne'de vefât etmiştir. Ve Ravza-i mutahharanın kurbünde medfûndur.

** Altmış senelik Kafkas muhârebeleri ünvânî ve 1860'da matbû' olan General Fadeef'in bir eserinin 59. sayfasında şu ibâreler vardır. 1853 senesinde Şâmil'e karşı muhârebe eden 270,000 kişilik bir kuvve-i mutazama ve müntehabe idi. Halbuki Rusya'nın o vakitki kuvve-i umûmiyesi 400,000 idi.

Bu sıralarda General Evdokimoff Kumandasındaki çar ordusunun Kafkas silsilelerinde görünmesi üzerine meclis fevkâlâde bir celse akdetti. Bu celsede:

A. İstanbul, Paris, Londra'ya müzâheret talebi için bir Hey'et göndermeye ve bu Hey'etin masârif-i seferiyesi için de Tevabese-Adla arasında meskûn beher hâneden 50 kapıkın alınmasına.

B. Millete cihâd-ı mukaddes i'lân etmeye

C. Memleketin za'if olan akşamının meclis ordusuyla takviyesine

D. Çarlık tarafından kazanılmış Prens "Reşid Geç" taraftarlarının bu cihâd-ı mukaddese cebren teşrikine, olmadığı takdirde bunların imhâsına karâr verildi. Ve bu mukarrerât aynen tatbik edildi.

Muktedir bir diplomat olan İsmail Barkay Dzepche riyâsetinde bir hey'et İstanbul'a uğramak şartıyla yola çıktı.

Hulâsa: Bu zaman, müsbet veya menfi cihetden, bîkes Kafkas mukadderâtını hazırlayacak olan bir an idi. Bir tarafda bütün kâbiliyet-i tahrîbkârâne ve vahşiyânesini gösterecek olan çar ordusu, diğer tarafda azm u îmândan başka hiçbir istinâdgâhları olmayan Dağıstan milleti emsâli nâ-mesbûk bir gayret-i fevkâlâde sarf ederek gâsib bir orduya mukabeleye, uğrunda asırlardan beri mücâdele edilen istiklâliyet ve hürriyetlerini müdâfa'a yaâa hazır idi.

Garbî Dağıstan muharebeye başladı. Ve 1864'e kadar ya'nî dört sene devâm etti. Bu muhârebât o derece hunzîrâne ve mezbûhâne devâm etti ki istiklâlin izzet-i nefsi olan insanlar nazarında ne kadar sehhâr ve dağlıların bu istiklâle ne derece perestîkâr olduğunu ancak bu muhârebâti ta'kîb edenler takdir edebilirler. Yalnız kama ve kılınç ile hûcum edilerek müdâfi'ini tamamen imhâ edilmek ve bazan Ruslarla beraber barutlarla ber-hevâ olmak şartıyla Ruslardan on bir kale alındı. Kadınlar da dâhil olduğu halde bütün millet muharebeye iştirâk etti. Fakat bu fedakârlıklara rağmen nâ-mahdûd bir menba'a istinâd eden çar ordusuna yüz çevirtilemedi. Âkibet Rus Madam Hel'in yazdığı gibi (Her bir taşı, her bir karış toprağı müdâfa'a edilen, kanla boyanan Dağıstan, o hür kartallar yuvası çarlığın gâsib ve zâlim ellerine geçti.)

[239] Encazya cihetinde ise General Kolobakin'in çıkardığı kuvvetle dağlılar için muhterem ve mukaddes olan meclis binâsı tahrîb olundu. Ve bundan biraz sonra 1864'de dağlıların son mukâvemet noktası olan Açarh köyü de zabt edildi. Bu meş'um senede çar orduları yalnız Dağıstan'ı istilâ etmiş olmakla iktifa etmediler. Ruslar nazarında "Hürriyet-perver Çar" nâmiyla ma'rûf ikinci Aleksandr bir tarafından Ruslara hürriyet-i idâre i'lân ederken diğer tarafından hürriyetlerini, istiklâliyetlerini,

ezel-karîn vatanlarını müdâfa'adan başka bir cüripleri olmayan dağlıların memleketlerini bir ay zarfında ebediyen terk etmek üzere Karadeniz'in mu'ayyen iskelelerinde cem' edilmelerine Kafkasya serdarı olup Menci ismiyle telkîb olunan ikinci Aleksandr'ın biraderi Grandük Mihail'i memur etmişti. Tehcîr başladı.

Dağıstanlılar âkibet sinesinde bir mezâr dahi bulmadıkları bir tarafdan kanla mülemma' diğer tarafdan -yüksek bir zevk-i necibin muhassilası olan- mesâ'î ile pîrâyedâr vatanlarını terk ve Karadeniz sâhilinde ictimâ' ettiler. O zaman bunların vaz'iyet-i elîmeleri bazı ecnebi konsoloslarının nazar-ı dikkatlerini celb ve onları Rusları protestoya sevk etti. Yurtlarından çıkarıldıkları zamanda mikdârları gayr-i ma'lûm olan bu bedbaht ve ma'sûm millet Karadeniz sâhiline kadar Kazakların kılıncları altında Karadeniz sâhilinde açılıkdan, sefâletden, şedâid-i hevâiyeden ve Karadeniz'de de küçük yelken gemilerinde, gayr-i ma'lûm zâyi'ât verdikten sonra Samsun ve Trabzon sâhillerine 750,000 mevcûdla dökülmüş ve burada da bir ay zarfında 30 bin zâyi'ât vermiştir. Burada kiyâmet-nümün bir vaz'iyetde kalmışlar; evlâdlar atalarını, babalarını, akrabaları birbirlerini gaib etmişlerdi. Herkes ölümü müncî ve halâskâr olarak telakkî ve temenni ediyordu. Maddî ve ma'nevî her şeyden mahrum edilen bu milletin kalbleri yalnız bir şey ile memlû ve mahmul idi: (Vatanlarının gâsiblarına karşı nâmütenâhî bir kin, sönmez bir intikam!). Bu sûretle Dağıstan'da boşalmış olan aksâmi doldurmak üzere Rus çarlığı Rusya'nın dâhilinden, Mujik ve Kazak sellerini akitti. Bu sürüler Dağıstanlılara hâs olan yüksek me'ser ve bedâi'î medeniyyeti tahrîb ettiler, çığnediler. (Güzel köyler, latif ve musanna' bahçeler, temiz tarlalar, emsâlsiz haralar hep mahv oldu.) Avrupa'nın müdekkik seyyâhları bunları tamamen görmüşler ve yazmışlardır.

Ruslar yalnız, tehcir edilenlerin vârisi olmakla iktifâ etmediler. Kalanları da yağma ettiler ve bir daha Dağıstan'da hayatı ve kuvvet nâminâna hiçbir şey vücûd bulmaması için mümkün olan bütün tedâbîri ittihâz ve tatbik ettiler. Bu tedâbîr cümlesinden olmak üzere Dağıstan'a sevk ve iskân edilen Mujik ve Kazaklara arâzînin en münbit ve mahsûldâr olan aksâmi mebzûlen tevzî' edildiği gibi, nehirler ve denizlerdeki balık saydgâhları, ma'denli mintikaları da bunlara tahsis edildi. Meselâ arâzî tevzî'inde beher Rusa 27 destin arâzî verildiği halde, sekene-i aslînin beher nüfusu için ancak iki destin ibkâ edildi. Bu devirden i'tibâren Ruslar müdhiş ve mütevâlî mesâibe uğramış olan dağlıları tamamen ezilmiş; tatbik ettikleri tedâbîr ve te'sîrât-ı idariye ile uyus turulmuş zan ve binâenaleyh onları imparatorların sâdik teb'âları addettiler. Rus çarlarının Dağıstan'da te'sîs ve yarımsı asır idâme ettikleri hâkimiyet yalnız sistematik bir

cebr ü şiddete istinâd etti. Bu şiddet iki şekilde tatbik edildi: Biri sınıf, diğeri millî..

Bu elli sene zarfında Dağıstan Rus bürokrasi idâresi için âdetâ bir tecrübe tahtası oldu. Bu idâre ile istihdâf edilen gâye ve esâs, Dağlıların, millî harslerinin tekâmül ve istikşafına mâni' olmak, millî mefkûrelerini öldürmek idi. Bunun için de "Evvelâ parçala, sonra hükm et (Divide et impera)" kâ'idesini tatbik etti. Çarlar Dağıstan âhâlisine istiklâl mücâdelesini hâtırlatan menâkıbı unutturmak ve onların kalblerinde dâimâ mahfuz bulunan, ihtiyâc ve arzu-yı istiklâli silmek ve âmâl-i milliyeyi söndürmek için her türlü tedâbîre tevessü'l ettiler. Dağıstanlıların zarûrî ve kânûnî olan bütün metâlibleri akım bırakıyor idi.

Yukarıdan beri sayılan bu gibi tedâbîr-i idariye neticesi olarak Dağlılarda günden güne ihtiyâc ve fakr u sefalet artıyordu. Fakat Dağlılara hiçbir tarafдан bir mu'âvenet gelmiyordu. Dağıstan'ın fethi târîh-i elimi olan 1864'den Duma meclisinin açıldığı 1905 târîhine kadar Dağıstan'da mücâdele sessiz bir sûretde temâdî etti. Dağıstan'ın mütefekkir ve vatanperverleri, idâre-i dâhiliyeleri için hiç olmazsa te'âmûlât ve temâyûlât-mahalliye ve milliyelerinin nazar-ı dikkate alınmasını Petrograd hükûmetinden birkaç def'a taleb ettiler. Pek ufak ve tabî'î olan bu taleb de kabul edilmedi. Halbuki bu talepler asayış ve inzibâta ta'alluk eder şeyler de degildi.

Hulâsa: Ruslar'da Dağıstanlıların hiçbir vakit Rus idâresine tâbi' olmak istemedikleri ve bunların dâimâ Rus düşmanı olarak yaşadıkları kanâ'ati vardı. Tamâmen soyulmuş olan, dâimâ ta'kib ve tazyik edilen ve her türlü hukuk-ı tabî'iyyeden mahrum bırakılan Dağlılar büyük âlâm ve istrâbât altında yaşıyorlardı. Burun neticesinde nüfûsda tenâkus yüz gösterdi. Fakat bu gibi mesâibe karşı Dağıstanlılarda mevcûd olan mukâvemet ve tahammûl hulâsası dolayısıyla bütün tahakkümâta rağmen yine eser-i hayat ve intibâh gösterneleri çar zâlim ve hunharlarını [240] şaşırıyordu. Dağıstanlılar çarlıkdan gördükleri bu tazyîkât o kadar tahammûl fersâ telakki eylediler ki; çarlığın kuvvet ve satvetini hiç hesâb etmeksızın kaç def'alar kiyâm ve isyân ettiler: 1877'de Ali Bey Hacı, Omadevi, Zalmi Dade, Tangay, Sultan Murad... ilh gibi millî kahramanların idâresinde vukû'a gelen bu kiyâm en zâlimâne ve hunharâne bir sûretde bastırıldıktan sonra 200,000 dağlı memleketlerinden tard ve tebîd edildi. Bunların kîsm-ı a'zamı Türkiye'ye hicret etmek üzere iken Karadeniz'in soğuk dalgaları arasında gâib oldular. Bundan başka 1898, 1902, 1905, 1906 târîhlerinde ufak tefek isyânlar vukû'a geldi.

Bu isyânlar neticesinde: Çarlık tarafından en vahşiyane ve hunharâne bir şiddet... Dağlılar tarafından da dâimâ hayat ve istiklâl isteyen bir protesto ve feryâd... işte Dağıstan târîhi böyle devâm etti.

Dağıstanlı
Ahmed Hân

Uhuvvet-i İslâmiyye Tezâhürâti

Vakit gazetesi Afganistan muhâbir-i mahsûsu Kâbil'den gönderdiği mektûbda Türkiye sefiri Fahri Paşa hazretleri hey'etine karşı Afgan müslümanlarının gösterdiği tezâhürât-ı fevkâlâdeden bahs ettikden sonra diyor ki:

Afgan Emîri A'lâ hazret ile mümessil paşa hazretlerinin göz yaşları ve hıçkırıklarla yekdiğerini kucaklamaları ve Emîr hazretlerinin hey'et-i zâbitânemize Türkçe kardeşlerim diye hitâbi her türlü diploması merâsimi hâricinde pek müstesnâ bir âile tablosu teşkil ediyordu. Hey'et hakkında hassaten ibrâz-ı teveccûh ve muhabbet eden ve Mısır'ın memûrîn-i sefâretine adem-i kifayetini haber alarak her türlü esbâb-i istirâhatin istikmâlini irâde buyuran A'lâ hazret sefâret emrine ayrıca bir dâire-i mahsûsa lütfen birlando, mücedded bir de otomobil tassis buyurdular. Cuma namazına giden hey'et, Afganlı milli sarı ile minbere çıkan Emîr hazretlerinin lisân-ı Arabî üzere edâ ettikleri tâhmîd ve tasliyeden ve selâtin-i İslâm'a fevz ve nusret temenni eden tazarru'âtından sonra ittihâd lüzumundan bahsen îrâd buyurdukları Fârisî hutbeyi dinledi. Ve bizzât imâmet eden Emîr hazretlerine iktidâ ile salât-ı Cuma'yı edâ eyledi.

El-yevm Kâbil'de Türk hey'et-i sefaretinden mâ'adâ İran, Buhara, Rus, İngiliz, İtalyan sefâretleri, bir Fransız me'mûr-ı mahsûsu vardır. Temmuz'un altısında yirmi kişilik Çin hey'et-i sefâreti gelmiş. Japon ve Alman hey'etlerine de intizâr edilmekde bulunmuştur.

Asya-yı Vustâ Harekâtı

Rus gazeteleri Azerbaycan Başvekili Tirimanof (Şimdi Kafkas devletleri reisidir) Buhara, Hive ve Türkistan kuvâ-yı müslimesi başkumandanlığı tarafından kendisine verilen zîrdeki ultimatomu Moskova hükûmetine tebliğ etdiğini yazıyorlar.

Ahâlî Komiserleri Reisi Nerimanof'a

Vaktiyle Rus Sovyet Cumhuriyeti eczâsına bulunan akvâmin "Meclis-i Âlisi" tarafından ittihâz olunan

mukarrerâtın Rus Komiserler Meclisi'ne ve Pan-rus merkez icrâ komitesine tebliğ etmenizi sizden ricâ ederim.

Meclis-i mezkûr benim ısrârim üzerine Sovyet Rusya ve Kızıl Asker'e karşı Moskova Komiserler Meclisi'nden ve Pan-rus Merkez Komitesi'nden cevâb alınincaya kadar harekât-ı askeriyyeye teşebbüsden sarf-ı nazar etmiştir. Aynı zamanda ben Buhara, Hive ve Türkmenistan ahâlisinin istiklâllerinin Rusya'ca tanınması husûsundaki azm-i kat'ilerinin tecümâni olmaya memur edildim.

Meclis-i Âlî, Sovyet Rusya hükümetine on beş gün zarfında Buhara'dan, Hive'den Türkistan'dan askerini çekmesini bilmüle merâkiz-i idâreye tebliğini teklif eder.

Bâlâdaki teklîfât Sovyet Rus Komiserler Meclisi tarafından kabul olunduğu takdîrde siyâsi mahbûslar ve esîrlər tahliye edilecektir.

Buhara, Hive ve Türkistan Akvâmi Meclis-i Âlîsi, Harbiye komiseri Troçki'ye ve baş kumandan Kamanef'e akvâm-ı İslâmiye'den mürekkeb ordu ile müsâdemə-i

askeriyyeden ictinâb için Kızıl Ordu'nun bu memleketlerden geri çekilmesi elzem bulunduğu derhal tebliğini sizden ricâ eder.

Hive, Buhara ve Türkistan Meclis-i Âlîsi Rus kavmine karşı perverde ettiği hiss-i amîk ve teveccûh sâikasıyla harekât-ı askeriyyeden ictinâb eder.

Sovyet Rusya hükümeti müstebid komiserlerin boyunduruğu altında inleyen akvâm-ı İslâmiye'nin memleketlerini Moskova'dan gönderilmiş olan Komünist memurların tazyîkât-ı cebbârânelerinden kuvve-i müsellaha ile ve sûret-i kat'iyyede tahlise azm etmiş olan akvâmin re'yine ri'âyet etmeyi münâsib gördüğü takdîrde sâlifü'zzikr karârin size tebliğinden iki hafta sonra Meclis-i Âlî'nin hareketde serbest olduğunu i'lân ve beyânı vazîfe addeder.

19 Mayıs 1922

Buhâra, Hive ve Türkistan Bilumum Kuvâ-yı Müslimesi
Başkumandanı Enver Paşa'nın Karargâhi

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدهم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللهِ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

31 Ağustos 1922

08 Muharrem 1341

Perşembe

31 Ağustos 1338

Cild: 20 - Aded: 515

Münâdericât:**Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi**

Dîn-i İslâm'ın külfetden âzâdeliği – Sâdelik ve metâneti – Akâid-i esâsiyede aslâ ihtilâf hâsil olmamıştır – Zuhûr eden ihtilâfat, dünyevî vezâife müte'allik ve siyâsîdir – Emeviyye'de ve İran'da (kavmiyet) hisleri – Karâmita ve Hasan Sabbâh'ın ihânetleri – Dînin kalblere saçıtı feyz ve îmân – Türkün İslâmîyet'i kabulü ile husûle gelen inkılâb – Türkler, kavmiyet hissiyle değil, dîn gayreyle bu mu'azzam inkılâbı vûcûda getirdiler – Hâkimiyet-i dîniyyeye istinaden Türklerin husûle getirdikleri âsâr-ı medeniyye – Dîn gayretinin gevşemesi – Nâ-beçâ ta'assubun zuhûru – Bizansın mütefessih âdâtının te'sîri – Garb mukallidliği –

**Büyük Millet Meclisi'nde
Şer'iyye Bütçesinin Muzâkeresi**

Şer'iyye vekili hazretlerinin beyânatı – (Yâdigâr-ı târihi) haline getirilmek istenen Şer'iyye Vekâleti'nin i'mâli zamanı geldiği – Teşkilât-ı cedîdenin mübremiyet ve zarûreti – A'zâ-yı kiramın bu hususa verdiği ehemmiyet, gösterdiği teveccûh-i fevkâlâde.

Edirne Meb'ûsu Şeref Beyefendi'nin beyânatı: – Siyâset-i şer'iyyenin ilk def'a Meclis-i Millî'de mevzû'-i bahs olması – Altı asırdan beri Türkiye'nin ibtinâ ettiği esâs: Din'dir – Elimizden çıkan kît'alar dîni ihmâl yüzünden çıkmıştır – İslâm beşerî bir dindir – Üç yüz yirmi bin lira ile siyâset-i şer'iyyeye nasıl hizmet olunur? – Milletin rûhunu yaşatacak Şer'iyye Vekâleti'dir – Garbin intibâhi şarkın nuruyla olmuştur – Garbı dinsiz zan edenlerin cehâleti – Bugün Fransa'da Katolik fırkasının ehemmiyeti ve nüfûzu – Dînsiz millet yaşayamaz – Tanzîmât'ın memlekete getirdiği felâketler – Tanzîmât, Siyâset-i şer'iyyeye karşı bir hareketdir – Garb mukallidliği – Bugün de dîn kuvveti en büyük kuvvetdir – Büyük kahramanları yetiştirmekde en büyük müessir dindir.

Erzurum Meb'ûsu Nusret Efendi hazretlerinin beyânatı: – İftâ ve ictihâd hakkında ma'lûmât-ı târihiyye – Büyük âlimler ve müctehidler yetiştirmezse dîn tehlikededir – Külliyyeler kûşâdının lüzumu – Vûcûda getirilmesi zarûri olan İslâmî teşkilât – Turuk-ı irşâd.

Kırşehir Meb'ûsu Müfid Efendi hazretlerinin beyânatı: – Fetvâhâne-i âlînin ehemmiyet-i mahsûsası – Hakâyık-ı Kurâniyyeyi tecelli ettirmenin üzerimize farz olduğu – İftâ Hey'eti'nin on kişiye iblağı lüzumu – Teşkilât-ı İslâmîyye – Câmi'a-i İslâmîyye.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[242]

DÜNKÜ ve BUGÜNKÜ İSLÂM ÂLEMİ

-3-

Dîn-i İslâm'ın burada bir seyr-i târîhîsini yazmak lüzumunu hissediyorum. Sırasıyla mebâhisi ta'kîb için dîn-i mübînin feyz ve nuruna mazhar olan milletler arasından geçerek bu güne vâsil oluncaya kadar nerelerde ihmâl görmüş ve nerelerde feyz bulmuştur anlaşılmadıkça gençlerimizin ağızının suyunu akıtan garb âlemi hakkındaki mukayeselerimiz bir neticeye eremez.

Mişkât-ı Sadr-ı Nübûvet'den hakâyıkı telakki buyuran ashâb-ı kiramın safâ-yı i'tikâdî vardi. Hâtem-i Enbiyâ "belâğû'l-mübîn" olarak gelmiş ve 63. devre-i hayâtlarına kadar bir sâniye bundan geri kalmamıştır. İslâm dîni kûlfetden âzâde, sâde ve metîn idi. "Efsahû'l-Arab" dîni üç esâs ile teblîg etmiştir: Aklin mazhar-ı kabulü olan imânı, Hakk'ın makbulü olacak ibâdâti, beşerin dünyaya müte'allik vezâif ve hukuku. Bunun hâricinde İslâmîyet yoktur.

Birinci cem'iyetde bunun hiç birisi ihtilâf ve nizâ'ı bâdî olmamıştır. Çünkü usûl ve fûrû'da güçlük görününce bizzat hallâl-i müşkilât olan Seyyidü'l-Beşer derhal meseleyi halledeerde. Fi'il ve kavl-i Nebî ümmetin minhâcî idi. Şefî'ü'l-Müznibîn'in irtihalinden sonra üçüncü mesalede ihtilâf hâsil olmuştu. O dakikadan i'tibâren Abbâsiye'nin zuhûruna kadar vâki' olan ihtilâf hep üçüncü kısmındadır. Osmân'ın şehâdeti, Süfyan oğullarının kiyâmi, Hüseyin vak'ası, Zübeyr işi hep bu üçüncü vazîfededir ki orada gâyetince bir nükte vardır. Bu nükte İslâm dîninin yükseliğine ve bütün ma'nâsıyla "Demokrat" halkı olduğuna delâlet eder. Çünkü Veliyyü'l-Asfiyâ umûri'l-müslimîni müşâvere esâsına müstenid olarak en hür bir zemîne ircâ' buyurmuşlardır. Emeviyye'de kavmiyyet çok kuvvetli idi. İslâm ise kavmiyyeti yıkan ve vahdeti meydâna getiren bir âlî kudret idi. Binâenaleyh ihtilâf dînî değişti, kavmî idi. Abbâsiye'ye de bu türlü intikal eylemiştir. Yezdicerd-i sâlisin kızı olan Şehribânû İmâm Hüseyin'in haremi idi. İşte İran buradan tutturarak kavmiyet hasebiyle münâza'a meydânına atılmıştı. İran başdan başa pak müslümmandır. Âl-i Hâşim, Âl-i Süfyan ile kavmiyet kavgasını muhâfaza ederlerdi. Câhilîyet-i Arabye'nin kökünü kırın İslâmîyet bunları birleştirmiş iken her vesilede birbirinin üzerine atılmakdan hâlî kalmışlardır. Ebâ Müslim ve Kirmânî işte bu kavmiyet ta'assubundan istifâde etmek isteyen iki şahsiyet idi. Abbâsiye bunların imdadıyla teşekkül edince derhâl yine Arab-İran kavmiyet kavgası bütün şiddetile yaşamaya başladı. Arabye firkası gâlib gelerek Horasânî, harekâtının hesâbını kellesiyle ödedi. Bermekîler bu se-

beble imhâ edildi. Dikkat edilmelidir ki "îmân" ve dîn-i mübînin en büyük kudret ve feyzi de bundadır.

Her karışıklığın tecriden tahlîli bir sûretde târîhî seyri bize bunu isbât edip durur.

Abbâsiye devrinde zuhur eden "kelâm" ve Medîne'deki muhaddisîne karşı Irak'da yükselen ehl-i ruhsat ve azîmet de yine üçüncü vazîfedeki ihtilâfdan nebe'ân eylemiştir. İslâm esâsına dokunan hiçbir yeri yoktur. Karmatîlerin ve Hasan es-Sabbâh'ın zuhûruna kadar i'tikâd husûsunda ihtilâf yoktur. Ribbiyyûn'un, Lâ-edrînin, Mu'tezile'nin, gulât-ı şî'ânın, Hezîsîlerin akâid husûsundaki nukât-ı nazari yine üssü'l-esâs-ı İslâm'a ta'alluik eden mesâilden ya'nî vahdâniyet-i ilâhiyyeyi, hakk-ı risâleti inkâr eyleyen şeylerden değişti. Bunlardan yalnız Havâric ve Şî'a firkaları siyâsi emeller ardına takılmış olmakla bazı merterebe muhâlif i'tikâda düşmüştelerdi. Selmânîler de ekallî kalılık idi. Bununla beraber akideye tehâlüf verenler yine hep üçüncü vazîfede ihtilâf ediyorlardı. Mâksûd bizzât olan da siyâsi muvaffakiyet için akideyi alt etmekden ibâret idi.

Karamita'nın zuhuru ve husûsiyle Hasan Sabbâh'ın Haşîş mesleğini içâdî doğrudan doğruya safâ-yı i'tikâda bir ta'arruz idi. Lakin bunu İslâm âlemi için dinden zuhur etmiş ve dîn'in icâbı olarak kabul etmekde bir ma'nâ yok. Karmatîler'in olsun, Sabbâh'ın olsun makâsîd-i mahsûsası vardi. Ya'nî siyâsi bir ihanet kasdiyla dîn kuvvetinden istifâde etmek emeli mevcûd idi. Ve yine iddi'â ediyorum ki bu da üçüncü vazîfede ihtilâfa müncer olan bir sû-i kasd idi.

Bunun yanında yükselen yaşayan ve feyz ve nûr veren bir dîn vardi. İbâdâtın bedî'i varlığı İslâm dünyâsını güzellikle, iyiliğe karşı yükseltiyordu. Hisleri inceliyor; İslâm câmi'inin bedî'i hayrânlarını teshîr ediyordu. Bir İslâm edebiyâtı, bir İslâm sanâyi'i, bir İslâm nefâisi doğmuştu. Bu doğan şeyler de bütün [243] ilhâmlarını İslâm ibadeinden alıyordu. Sofiyyûn ahlâk kahramanlarıydı. Ümmetin içinde tehzîb ve tasfiyeyi artıryorlardı.

Şâ'saâlı bir edebiyât doğmuştu. Muhîti ihtizâz ettiğen bu edebiyât câmi' edebiyâtı idi. Onun yanında bir müzik canlanmıştı. Bunlar hep kökünü dindeki imâd olan salavâtdan ibâdetten alıyorlardı. Huşû' ve huzû'un verdiği vecd ile yükselen ruhlar musikinin en ince, en hassâs makâmât-ı eşvâkı ortasında çırpınıyordu. İslâm âleminin her yanında yükselen mu'allâ ve müzeyyen camî'ler dîn'in insanlara bedâyi'i ne kadar sevdirdiğinin canlı birer timsalıdır.

İşte İslâm ümmeti böyle giderken ortaya bir kahraman millet girmiştir. İslâm dîninin sermedî feyzi bu milleti tenvir etti. Kılincini sıyırmıştı. Onu İslâm'ın şehâmeti teshîr eylemiştir. Vicdânî ve namuslu bir adam gibi kabul ettiği dîni bütün safvetiyle ve safâ-yı i'tikâdiyle kucaklayarak uğruna canını, başını koydu: Türk!

Türk milletinin İslâm sahnesine çıkışıyla büyük bir inkilâb hâsil oldu. Biz bunları Abbâsiye içinde söz sâhibi, istiklâl bulduğumuz zamandan bugüne kadar hiç gözünü kırpmayarak Kurân'ın hâdimi olarak görüyoruz. Safâ-yı i'tikâdlarına hiç tatarruk gelmemiştir. Ehl-i sünnet olarak İslâm'a girmiş ve ehl-i sünnet olarak bu güne kadar gelmiştir. Şimdi târîhin seyrine bir başka mecrâ verilmiştir. Artık dîn-i mübîni Mısır'da, Anadolu'da, Avrupa'da görüyoruz. İran, Roma, Bizans, Çin medeniyetlerine temas ettirerek yürüten bu kahraman kavimdir. Hindistan'ı, Afgan'ı, imân dairesine alıyor. Türk İslâm dinine kardeş kavimleri sokarak bunları öz kucağında hiç hiç ayırmayarak yaşıyor. O kadar müsâvât gösteriyor ki bir gün kubbe vüzerasına bakınca hiç birisi Türk ırkından olmadığı görünüyor. Türk bundan hiçbir ma'nâ anlamıyor. Çünkü hepsi müslümmandır, kardeştir, diyor. Yalnız gayret-i dîn-i mübîn onu tahrîk ediyor. Arnavud, Çerkes, Kürd, Arab, Türk devletinin başında vezîr-i a'zam, üç tuğlu kubbe vezîrleri, şeyhülislâm olmuştur. Dîn gayreti bütün bunları safvetle, selâmetle birbirine bağlayarak dünyâların haritasını değiştirmiştir, canlı bir medeniyet yaratmıştır. Şehâmetli günlerde parlak bir medeniyetin sâhibi olduklarını anlamak için yalnız İstanbul'a, Bursa'ya Edirne'ye Mekke'ye, Medîneye Mısır'a bakmak kâfîdir. O devre göre takşîm-i a'mâle mazhar olmuş bu cem'iyet mevcûd idi. Devlet olmak için hakiki istiklâle, mükemmeli bir donanmaya, heybetli bir orduya, muntazam kânûnlara mâlik idi. Medenî millet olmak için de serbest bir ticârete, millî sanayie, bedî'î hayatı sâhibidi. İşte bu mu'azzam hey'etin içinde yalnız İstanbul şehrinde tarih kaydıyla sâbitdir ki irili ufaklı dört yüz on iki hîref ve san'at işliyordu. Anka[?] bezirgânlar bütün şark dünyasının zîbâ mâllarını nakl ediyordu. İktisâdin üç rüknü olan istihsâl vardi, mahrec vardi, nakliyat vardi ve her ikisi de millî idi. Mahrecleri

de dünyanın her tarafı idi. O zamanda bu memleketde hakîkî hâkim "dîn" idi: Salâhiyetli hâkim, hamiyetli ve dindâr vezirler, gâyet çalışkan ve imânlı bir ahâlî!

Adım adım Bizans'ın çürük ve kokmuş âdetleri bu mu'azzam cem'iyetin ruhuna giriyyordu. Kesbi, gînâyı alkışlayan ve sa'yî sermaye olmak üzere te'sîs buyuran ahkâm yerine kara ve cehûl bir görenek dikildi. Kör bir taklîd uyandı. Bizans hayatı bütün inceliğiyle ve metîn ve sabur vücûdları sararak çökertmeye başladı. Velûd ve feyyâz olan ta'assubsuz dîndârlık yerine hurafevî bir nâ-becâ ta'assub girdi. Artık sukût başlıyordu.

Lakin dikkat etmelidir ki bu sukût, dinden gelmiyor, bilakis dînsizlikden geliyordu. Çünkü dîn gayreti gevşemiş, yerine dîn âhkamı zannedilen nâ-becâ ta'assub dikilmiştir. Bu nâ-becâ ta'assub Hind'den Tuna kenarına, arz-ı Yesrib'den Volga kıyısına kadar yayılan İslâm âlemini sariyordu. Salâbetli ve hakiki âlimler kalmamıştı. İlim mevki'ini edebiyât te'sîrini, felsefe i'tidâlini, iktisâd merkiyyetini, sanâyi' mihverini gâib etmiş idi. Şimdi mâziden uzaklaşarak bir teceddüd âdetâ küfr olmak derecesinde la'ne te mazhar oluyordu. Bu nâ-becâ ta'assubdur ki İslâm âlemini durdurdu. Garbin keşfiyat devrinde, intibâh devrinde, teceddüd devrinde ve inkilâb devrinde İslâm âlemini dalgın bir uykuya salarak kîmîdatmayan, İslâm dîni ile alâkâsı olmayan işte bu nâ-becâ ta'assubdur ki İslâmîyet'den değil, bilakis Bizans'ın kokmuş âdâtından sıçramış, medreseleri, dergâhları sarmış ve âile ocaklarında karâr kılmış idi. Artık görünmeyen kâ'idecilik yer bulmuştu. Örf ve harsine müstenid İslâm cem'iyyeti irâdîlikden uzaklaşıyordu.

İşte İslâm âleminin târîhî seyrinde tesâdîf ettiğimiz iki seyyie sebebiyle vakityle şâd ve hurrem, metîn ve bâlâ, imânlı ve canlı gördüğümüz İslâm âlemini şimdi bu kadar dağınık, esîr ve nâlân görüyoruz. Nâ-becâ ta'assuba bir de garb taklîdi yaver olunca bugünkü vaz'îyyet meydâna çıkmıştır ki körcesine garbı taklîdin İslâm âlemi için ne yaman bir kâtil olduğunu gelecek makâlede izâhâ çalışacağım.

Edirne Meb'ûsu
Mehmed Şeref

[244] BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ŞER'İYE BÜTÇESİİNİN MÜZÂKERESİ

Büyük Millet Meclisi 24 Ağustos 338 târîhine müsâdîf Perşembe günü Şer'îye bütçesi müzâkerâtına başlandı. O gün sâmi'în locaları bu mühim müzâkerâtı istimâ' ve ta'kîb için gelen birçok zevât ile dolmuştu.

Mevki'-i riyâsetde Konya Meb'ûs-ı muhteremi Mehmed Vehbi Efendi hazretleri bulunuyordu. Bütçenin hey'etî umûmiyesi müzâkerâtına ber-vech-i âtî ibtidâr ve devâm olundu:

Reis – Şimdi Şer'iyye bütçesine başlıyoruz.

Şer'iyye Vekili (Eskişehir) – Efendim, Şer'iyye Vekâlet-i mühimmesini bu abd-i âcizin omuzlarına tevdî' ettiğiniz gün kısa bir beyânâtda bulunmuştum. Şimdi onu tahattur ettirmek isterim. Demiştim ki: Vaktiyle Kânûn-ı Esâsî, salnâmelerin baş taraflarında muhâfaza edildiği gibi birçok zamandan beri Şer'iyye Vekâleti de şu'ubât-ı idâre-i devlet arasında bir (yadigâr-ı târihi) olarak saklanmakda bulunmuştur. Bunun artık i'mâli zamanı gelmiştir. Bunun i'mâli için birtakım dimâğı teşkilâta lüzum vardır. Huzûr-ı âlînize bir bütçe ile geleceğim, kabul ettiğiniz takdirde elimden geldiği kadar ve arkadaşların mu'âveneti nisbetinde gayret edeceğim, demiştim.

Filhakika bunun i'mâli zamanlarını göz önüne getirirsek Osmanlı bayrağının Viyana burçlarında dalgalandığı zaman bu vekâlet, umûr-ı adliyeyi de, umûr-ı ma'ârifî de, umûr-ı şer'iyyeyi de, diğer bazı devâiri de idâre etmekte idi. Ya'nî demek isterim ki bunun i'mâli terakkîyâta mâni' değil, belki âmil olduğuna vukû'ât-ı târîhiyye en büyük şâhid-i âdildir. "Bunun teşkilât zamanları da mevcûd olduğu ve o vakit de i'mâl edilmemiği" suâl-i mukadderine cevab vermek isterim. Çünkü İstanbul Fetvâhânesi'nde, Dârülhikmesi'nde, sâir yerlerinde de birçok teşkilât mevcûd idi. Ya'nî "teşkilâtın vücudu ile mutlaka bunun i'mâl edilmesi lâzım gelmez." Suâl-i mukadderine cevâb vermek isterim. O, i'mâl edilmemiş, ya'nî i'mâl edilmek maksadıyla teşkilât yapılmamıştır. Bendeniz i'mâl etmek suretiyle teklif ediyorum ve bu; mesâ'î i'tibâriyle bir aksâma taksîm edilmiştir. Meselâ ihtisâs i'tibâriyle Fetvâhâne, Fikih gibi. Kezâlik İslâm'ın şu'ûnât ve ictimâ'iyâtına ta-alluk eden aksâm için de bir meclisin vücûduna ihtiyâc mes eder. Kezâlik elde bulunan medâris ve Dârülhilâfe medreselerinin tedrîsâtını tanzîm ve yoluna koymak için de üçüncü bir teşkilâta lüzum görüyorum.

İşte bunlar aded i'tibâriyle belki kabule iktirân etmez, bütçemizin hali nazar-ı dikkate alınarak tasdike iktirân etmez, fikriyle mehmâ emken az mikdârda olmak üzere Fetvâhâne, Tedâkîkat ve Te'lîfât-ı İslâmiye ve Ders Vekâleti teşkilâtı aded i'tibâriyle mikdârı şimdilik mahdûd olarak teklif edilmiş ve muahharan ikmâli tasavvur olunmuş idi. Arkadaşların bu bâbdaki arzûlarını ve bu bâbdaki teşvîkâtını görmekle adedlerini az teklif ettiğimden dolayı bendeniz de biraz mahcûb kaldım. Bu husûsda meclis-i âlînize beyân-ı ma'zeret etmek isterim. Çünkü görüyorum ki arkadaşlarım birtakım takrirleri imzâ için dolaştırarak bunların adedinin tezyîdini arzû ediyorlar. Bendeniz de zâten adedlerini kâfî olmak üzere teklif etmiş değildim. Evet bütçenin müsâ'adesizliği i'tibâriyle belki kabul edilmez diye sene be-sene o mikdâra iblâğ etmek

icin böyle teklif etmiştüm. Madem ki arkadaşlar böyle arzû ediyorlar, kemâl-i iftihâr ile kabul ve teşekkür ederim. Bunların teşkilinde de yine arkadaşların yardım ile hiçbir günâ hâtır ve gönüle bakmayarak o makâmâta ehil olanlar burada mı bulunur, taşra da mı bulunur, ne rede olursa olsun arayıp bulmak, ya'nî dâlle-i mü'min kabîlinden nerede olursa oradan; Çin'de bulunursa Çin'den, Mısır'dan, Türkistan'dan ve daha nerelerden bulabilirsek oradan getirip Şer'iyye Vekâletini umûr-ı idâre-i devlet arasındaki diğer vekâletler gibi i'mâl etmeye meclis-i âlîniz muvaffak olacaktır. Daha ziyâde bu husûsda mukaddime yapmak istemem. Artık fasilları geldiği vakitde izâhât lâzım gelirse arz ederim.

*
* *

Mehmed Şeref Bey (Edirne) – Efendiler siyâset-i şer'iyyemizin ilk defa olmak üzere meclis-i millîmizde mevzû' bahs olduğu dakikada Hazret-i Fahr-i Risâlet'in rûhundan istişfâ' ederek her emr-i zîbâlin mutlaka iftitâhi besmele ile olduğuna binâen onun hayır ile biteceğine dâir olan emr-i şerîfe müsteniden Bismillâhirrahmânirrahîm ile işe başlıyorum. Lutf-ı istimâ'ınızı sû-i istî'mâl edeceğim bir sirada bendenizi biraz derin dinlemenizi istirhâm ederim. Bütün acz ve samimiyetle mevzû'bahs etmek istedigim mesele memleketin dînî hayatını yaşatmak için azm etmiş olan Meclis-i âlînin âlî hissiyatının tercümâni olabilirsem benim için en büyük fahr ve mübâhâti bu teşkil edecektrir.

Efendiler, Meşrûtî hükûmetlerin gâye-i yegânesi her bir nezâretin veya vekaletin bütçeleri geldikçe o vekâlet veya nezaretlere âid olan ve istikbâle [245] ma'tûf bulunan bütün icrââtın en ufak ve en hurde tâfsîlâtına kadar burada mevzû' bahs olmuştur. Ve bu âdât ve kavâ'id-i meşrûtiyetdendir. Ben de ona ibtinâen işe başlıyorum.

Şer'iyye Vekîl-i muhteremi Abdullah Azmi Efendi hazretlerinin burada gâyet hazır bir lisân ile söylemiş oldukları bir söz benim kalbimde derin bir in'ikâs bıraklığı. Efendiler altı asrin şehnâme-i mevcudiyetini omuzunda taşıyan bu Türkiye Devleti yalnız ve yalnız bir esâsa ibtinâ etmiştir; O da dünyâda yalnız Cenâb-ı Hakk'ın hâfız-ı hakikisi olduğu dîn-i İslâm'dır.

İ'timâd ediniz ki şanlı günler yaşayan tarîhimizin mâzîsına doğru ircâ'-ı nazar ederseniz her luff, muhâfaza-i dîn ve devlet, ya'nî gayret-i dîn ve devlet nâminadır. Ve her tenzîr ise dîn ve devlet gayretinin eksilmesiyledir. Onun için câmi'a-i İslâmiyye'ye dâhil olan ve bütün câmi'a-i İslâmiyye'de çalışan ve Allah'ın birliğine, Fahr-i Kâinât sallallâhüaleyli ve sellemîn risâletine i'timad edenler artık makarr-ı sîdk-ı imân olan göğüslerine ellerini koyarak yirminci asırda en yüksek, en hür bir sesele i'lân-ı hakikat zamanı geldiğine inanmalıdır. Türkiye

Büyük Millet Meclisi Şer'iyye Vekili demin burada bir lisân-ı hazin ile "ihmâl edilmiş ve nasıl ise i'mâl edilmemiş olan bir mevcûdeyi ben i'mâl etmek için sizden ricâ ederim." dediği vakitde onun gözlerinden benim kalbime doğru in'ikâs eden şerârelerde, pek acı bir elem gördüm. O ihmâldir ki efendiler, tâ Basra'dan Vistol kenarına arz-ı Yesrib'den tâ Kafkas eteklerine kadar koca bir kitayı bunu ihmâl ettiğimiz için verdik (bravo sadâları) bu i'mâl edilecek hakikatdir. İhmâl edilemez! Çünkü hakikat bir güneşdir ki "âfitâb âmed delil-i âfitâb" güneşe kendi vücududur delil. Başka bir delil onu isbât edemez. Onu ihmâl etmek isteyen bir şîrzîme-i hâinedir ki millet-i İslâmiye o şîrzîme-i hâineyi sinesinde yaşatamaz!

Efendiler! Dîn-i mübîn-i İslâm'ı, hakîm-i Kurân'ın hikmet-i inzâli gibi kabul etmek dünyâda beseriyetin sa'âdetini te'mîn etmek için yegâne vâsitadır. Çünkü edyân-ı sâire ayrı ayrı husûsî kavimlere hitâb ettiği halde dîn-i İslâm, şâri'in hitâbı umuma âiddir. Beşere ilk hitâb olan ^۱﴿أَنَّهَا الْمُدَّرِّجَةُ﴾ kavlîndeki emr-i Rabbânî hem Fahr-i Risâlet, hem de ona ittibâ'a memur olan bütün beseriyete âiddir. Onun içindir ki İslâmiyet'in nüfûz etmeyeceği, görümeyeceği ve dâire-i nüfûz ve hâkimiyetine almayacağı, hüküm etmeyeceği bir mevcûde Allah yaratmamıştır. Şu halde ilk yapılacak mesele Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin siyâset-i şer'iyyesi ne olacaktır? Onı ta'yîn etmek tırr. Mu'ayyen olan bir düsturu ise tatbik etmek vazifesi Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Şer'iyye Vekîlinin yegâne borcudur. Fakat, ricâ ederim efendiler, mü'min ve muvahhid olan Türkiye halkından aldığımız vergiler ki 70-80 milyon lira tutuyor, bu kadar para aldığımız halde bunu veren bir millete damağını yedirerek yaşamak gibi 320 bin liralık bir bütçeyi Şer'iyye Vekîlinin eline vermeye bu memleketin siyâset-i şer'iyyesine nasıl hizmet edersiniz? (Aferin, sesleri), bunun içindir ki bunu tevsîi lüzüm veya adem-i lüzümunu Meclis-i âlînizde isbât etmek üzere biraz sabr etmenizi ve lutf-i istimâ'ınızı sû-i isti'mâl etmemek için evvelce va'd ve ricâde bulunmuşustum.

Efendiler; bir milletin iki hayatı vardır: Biri zâhirî hayatı, diğeri derûnî ya'nî dînî hayatıdır. Eğer millet zâhirî hayatıyla yaşamak için yalnız onunla yürüyecek olursa o bir millet teşkil etmez, ancak bir cemâ'at kabîlinden kalır! Nitekim insanlar sîrf maddesiyle, ya'nî lahm ve demden safra ve şahmdan ibâret olan vücudu ile yaşayamazlar. İnsanlar ancak rûhu ile yaşayabilirler. Ve insanlarda en kudretli ve bâriz olan sıfat-ı şu'ûru, ya'nî ruhudur. Şu hâlde bir milletin maddiyâti nasıl ki Sîhiye Vekâleti kendi teşkilât-ı tibbiyesiyle onun hayâtını yaşamak istiyorsa işte Şer'iyye Vekâleti de kendi teşkilâtı ile

o milletin rûhunu yaşatmaya memurdur. Yalnız bedeni sağlam ve fakat rûhu ma'lûl olan insanların bu memlekete fâidesi yoktur. Bunu size târîhen isbât ederim.

Efendiler, hiçbir vakitde beseri sarsan, beseriyeti böyle zelzeleye tutturmuş olarak yapılan inkılâblar dîn nâmına yapılmış değildir. Birçok tedârisâtda, birçok mubâhâsâtda ve birçok yererde görüyorum ki: Güyâ garbin bütün terakkîyatı dînsiz olmasından inbi'âs etmiş; binâenâleyh dîn, mâni'-i terakkîyat olduğundan ve garbin terakkîyatı dînsizlikden neş'et etmekde bulunduğuandan garbi taklîd etmekle adam olacağız, zehâbi var! Heyhat!!! Efendiler, garb ile şark, sağ ile sol gibidir.

Yahya Galib Bey (Kırşehir) – Her ikisi de dîndâr

Mehmed Şeref Bey (devâmla) – Garb ile şark, sağ ile sol. Garb hayatı başka, şark hayatı başkadır. Binâenâleyh hayatımızda bir kere bizim ferdî, sonra ictimâ'î şekli göz önüne alırsak ferdî hayatımızda teşkilât i'tibâriyle, âile teşkilâtiyla garba benzemediğimiz gibi, ictimâ'î teşkilât ile de garba hiç benzemeyiz. Bir zaman geldi ki garbda inkılâblar hâdis oldu, zannettiler ki garbda hâdis olan bu inkılâblar büyük bir şeydir. Hayır efendiler, garbda hâdis olan o inkılâblar, şarkdan garba giden nûr orada inkılâbi hâsil ederken biz dalgın dalgın kendi dînimizin ve şerâyi'-i esâsiyemizin ta'lîm ettiği ahkâmla hâkim [246] etmediğimizden nasıl bir hale geldik! Ve sîrf bu ri'âyetsizliğimiz yüzünden bir devre-i tevakkufa daldık. Bakınız nasıl oldu?

Ma'lûm-ı aliniz iki büyük hâdise-i târîhiyye vardır. Bunu birisi İslâmların Endülüs'e geçmesi, diğeri de İslâm Türklerin İstanbul'u feth etmesidir. İslâmların Endülüs'e geçmesiyle İbn-i Rûşd gibi büyük adamlar büyük felsefeleri doğrudan doğruya garba intikal ettirerek orada fikri sarsdilar. İlkincisi de şarka doğru yürüyen garblilar şirret ve insan yiye ağızları kanlı birtakım mahlûkat göreceklерini tahattur ederek Piyerlermit'in önüne düşerek geldikleri vakit baktılar ki: Güler, bülbüller, gülşenler içinde yaşayan ve insaniyetin en kavî esâslarını muhâfaza eden ve bilâ istisnâ herkese insânî mu'âmeleler yapan bir câmi'a-i İslâmiyye, bir hey'et-i İslâmiyye vardır. Öyle bir câmi'a-i İslâmiyye ki, onları zâlim ve hunhar olmak üzere kendilerine tasvîr etmişler iken kendi hükümdârları hasta olduğundan Selahaddin Eyyûbî kendi tabibini müdâvât-ı lâzimedede bulunmak üzere hasta olan hükümdârlarına göndermek gibi insanın bugün bile alkışlayabileceği bir mu'âmele-i cemîle-kârânede bulunmuştur. Ve işte Ehli Salîb ordularının garba avdetlerinde şarkda gördükleri o nuru yavaş yavaş garba sokmalarını, ve fikir denilen pencereler kapansa delikden girecek olan nûru yavaş, yavaş garba nüfuz ettirmesi üzerine garb daldığı uykudan uyandı.

¹ Müddessir Sûresi, 74/1.

Fakat efendiler! Garbda yapılan inkılâb dîne teveccûh etmiş bir inkılâb değildir. Doğrudan doğruya ruhbanlığa karşı yapılmış bir inkılâbdır. Elhamdüllâh şarkda ruhbanlık yoktur. Onun içindir ki istibdad da yoktur. Garbda ise ruhbanlık olduğu için bütün hey'et, bütün mahlükât hiçbir hakka tesâhub edemez, onlar yalnız ruhbânın önünde eğilmeye ve onu dinlemeye, ona münkâd olmaya mecbur, hukusuz yaşayan bir halkdır. Hattâ garbda uyanan bazı felsefi fikirlerle bazı lâ-dînî dedikleri hareketlerin hudûsu dîni yıkmak için bir hûcüm olduğu halde halkın göğsünde yerleşmiş olan Hristiyanlık dînini de yıkamadı. Size bir misâl ile de zîr etmek istiyorum. Napolyon Bonapart'dan fazla dehâ-yî askerîye malik olan meşhur inkılâb generallerinden General Hus doğrudan doğruya Vanda denilen eyâletde kiyâm edenlere karşı hareket etti; onların kiliselerini, papaslarını iâde etmedikçe kiyâmi teskine muvaffak olamadı. Ve nihayet Napolyon da Papa'yı ayağına getirdiği halde elini öpmekden başka çare bulamadı. Hattâ asr-ı ahîrde Demir Bismark bile bir aralık "Fatusaya" gitmeyeceğiz dediği halde Katolik Partisini kucaklamayınca ve dîne sarılmayınca siyâsetinde muvaffak olamadı. Ve hattâ bugün efendiler; Fransa'da sağ cenâh a'zâsını teşkil eden Katolik firkası ki en ziyâde şârk siyâsetini müdafâ'a eden firkadır, o firkayı hükümet tutmadıkça kat'îyyen muvaffak olamaz. Şu halde kim diyor ki garb dinsizdir?

Efendiler kulunuz garbı da gezmiştir. İngiltere'de Westminster Kilisesi'nde yapılan ibâdetde İngilizlerin almış olduğu vaz'iyeti gördüm. Roma'da Papa'nın bizzât idâre ettiği bir âyinde bulundum. Gördüm. Hayır efendiler; garb dinsiz değildir. Bir millet esâsen dinsiz olamaz, garbda başlayan inkılâblar dîni yıkmak için yapılmış inkılâblar değil, bilakis derûnî hayatı takviye için yapılmış inkılâblardır.

Gelelim bize: Bütün düşkünlüklerimizin esbâbını ta-harri eden büyük adamlarımız memlekete bir devr-i tecdîdüd açmak lüzumu iktizâ ettiğini bağırdıkları halde bî-çâreler zannettiler ki bütün mukadderât değişimdir. Hayır efendiler, onlar şuna i'timâd etmediler ki dâimâ dirileri idâre eden mezardaki ölülerdir. Ondan dolayı bizi garba benzetmek için tuttular. Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu'nu i'lân ettiler. Ve Gülhâne taşının üzerinde Reşîd Paşa'nın i'lân ettiği 1256 târihli hatt-ı hümâyûn ile biz artık garba benzemiş olduk. Ve te'sîsât-ı garbiyyeyi memleketeimize almış bulunduk. Ne aldk efendiler, izâh edeyim. Şunları aldk ki, efendiler, o güne kadar Osmanlı milleti bir metelik borç yapmamış iken o günden sonra evvelâ birçok para borç aldk. O borçlarla birçok saraylar yapıldı. Ma'hûd konaklar, salonlar yapıldı. Salon hayatı başladı. Memlekete ahlâkına, iktisâdiyâtına doğru bir sukût ve nihayet koca bir millet ve zavallı bir hakanlık, sallandı,

sallandı. Çünkü mâzîsinden koparılarak kendine âid olmayan bir hayat içerisinde atıldı. Halbuki efendiler; bir millet ancak hars ve örfünü kendi esâşlarından alırsa yaşar. Hars ve örfüne tebe'an hareket ederse ve dînîne tâbi' olarak hareket ederse yaşar. Dediler ki: "Ne yapalım ki biz böyle yapmaya mecburuz. Çünkü fabrikalarımız yok, şuyumuz yok, buyumuz yok." size sorarım efendiler, garba meftûn olan efendiler, size sorarım: Siz ne vakit memleketein hangi köşesinde bir fabrika yaptınız, bir te'sîsât yaptınız, veyahut mekteblerinizden çıkan zevât bize şimendiferler yaptı da hangi câmi'in imâmî, hangi medresenin müderrisi, hangi kasabanın müftüsü karşınıza çıkıp da bunları yapmayacaksınız dedi.

Hamdullah Subhi Bey (Antalya) – Şeref Beyefendi sizi böyle tanıtmıyoruz. Efâliniz ile akvâliniz birbirine uymuyor. Efâli ile bu güne kadar kendini tanitan adam kendini red ve inkâr ediyor.

[247] Şeref Bey (Edirne) – Hayır efendim; (Gürültüler) (Devâm devâm sesleri)

Hamdullah Subhi Bey (Antalya) – Devâm etsin, devâm etmesin demiyorum.

Şeref Bey (Edirne) – Gelir cevab verirsınız. (devâm devâm sesleri)

Efendiler, dikkat ediniz dönüm yerinde bulunuyoruz. İstikbâl, mâzîden hesâb soruyor, dönüm yerindeyiz. Benim söylediğim söz dinsiz bir millet yaşayamaz, ahlâksız bir millet yaşayamaz. Ve benim i'tikâdim, bir Türk oğlu Türküm ve Türk hars ve örfünün memlekete yükseltmesi taraftarıyım. Bunun için hiç şüphe etmeyiniz. Benim kat'î bildiğim bir şey varsa bir millet derûnî hayatını yaşarken dînî hayatını da yaşamak mecburiyetindedir. Yaşamadığı takdîrde o millet yoktur. Beni ister tanıyınız, ister tanımayınız, onun ehemmiyeti yoktur. Ben, olduğu gibi görünen ve göründüğü gibi olan bir adamım.

Doktor Mustafa Bey (Kozan) – Bunun aksini iddi'â eden kimdir ricâ ederim.

Şeref Bey (Edirne): – Aksini iddi'â etti. İsbât edeyim sana.. (devâm devâm sesleri)

Mazhar Müfid Bey (Hakkari): – Şeref Bey'in beyânâtı kimseyi ittihâm için değil, bütçenin hey'et-i umûmiyesi hakkındadır. Ricâ ederim, bunlara ne oluyor?

Şeref Bey (Edirne): – Ricâ ederim çok ricâ ederim 1255 târihinde ihmâl edilmiş olan –ki ben târihî isbât ediyorum. Ben târihi iyi bilirim– 1255 târihinde ihmâl edilmiş olan, bizim siyâset-i şer'iyyemizdir. Başka bir şey değildir. Hattâ size şu misâl ile söyleyeyim ki teceddüde doğru sevk edilen Sultân Mahmud'a karşı i'tirâz eden bir zât ki isterseniz târihin sahifesiyle göstereyim okursunuz; Sultân Mahmud'un bu zâta verdiği cevâb: "Ben dîn-i İslâm'n hâdimi ve halifesi olmak i'tibâriyle

iftihâr ederim. Ve ancak o dâirede memlekete teceddüdü girmesini kabul ederim.”

Fakat efendiler, ondan sonra ne oldu? Memlekete bir garb hayatı taklîdi başlamadı mı? Çok ricâ ederim, dikkat ediniz; o garb hayatı taklîdi ile, memlekete açılan rahneler, ictimâ’î hayatımızda gittikçe böyle genişleyen cukurlar nedir? Onun dibine doğru bakınız; orada göreceğiniz ahlâksızlıktır. Ne oldu efendiler? Memlekete ilim ve fennin girmesini İslâm dîni men’ etmiyor. Hattâ emr ediyor. Yalnız memleketi ihtizâz ettiren kuvvetler, memleketen edebiyâtı, bedî’î hayatı, şî’iri, müzikisidir. Eğer bunlar olmazsa, muhit ihtizâz etmezse o memlekete millî denilen hareketler hâsil olmaz. Bunlar hâsil olmak için muhitin ihtizâz etmesi lâzım. Menba’ını kendi milletinin ilhâmından, kendi varlığından alan bir musiki, bir bedî’î hayatı uyandası îcâb eder. Bizim yapma ve kukla edebiyâtımız hangi menba’lardan ilhâm almıştır? Bu hastalık anlaşıldıktan sonra yavaş, yavaş iman ve feyzini göstermiş. Hakîki hayatı doğru rûcû’ başlamış ve bütün ilhâmlarını kendi millî hayatımızdan almaya başlamıştır. Ve millî hayatımızdan ilhamlarını almayan hiçbir şey, bizim hayatımıza yaşamak ve bizim hayatımıza ilerlemek kudretini hâiz değildir. Ve buna imkân yoktur. Onun için işte Şer’iyye Vekîlinin ihmâl edildiğini bir lisân-i hazır ile söyledişi siyâset-i şer’iyyemiz; Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bundan sonra i’mâl edeceğî ve habl-i metîn olmak üzere mütemessik olmak şartıyla yürüyeceği bir şehrâhdır.

Efendiler; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ne bu husûsda istikâmet vermek hakkını yalnız ve yalnız Şer’iyye vekili hâizdir. O istikameti o verecektir. Çünkü emânet-i kübrâ-yı Hilâfeti hâiz olan bir câmi’ a-i İslâmiyye burada mevcûddur.

Sonra efendiler, sorarım size: Bugün bütün dünyâda metrûk olduğumuz halde bizim için, ağlayan, sızlayan hattâ mümkün olduğu kadar maddî ve ma’nevî yardım eden acaba kimdir? (âlem-i İslâm sesleri) Peki efendim; bu kudreti, bu kuvveti ihmâl mi edelim, i’mâl mi edelim? İşte onu i’mâl edebilmek için Şer’iyye Vekâleti, hatta diyeceğim ki âciz ve nâçiz bir bütçe ile meclisinizden mütereddisidâne istediği bir paradrî. Kendisinin tevâzu’la istediği bütçede, ben “Tedkîkât ve Te’lîfât-ı İslâmiye için dört kişilik bir meclis istedim. Fakat arkadaşlarım bunu tezyîd etmek istediler.” Buyurdular. Çok ricâ ederim, Tedkîkât ve Te’lîfât-ı İslâmiyye denince burada bir sâniye için durunuz. Bu hey’etin burada yapacağı işler işte burada ta’dâd etmiş olduğum ta’lîm ve irşâd ve vezâif-i İslâmiye’ye müte’allik işlerdir. Bu işleri müdâfa’ a etmek için bir Tedkîkât-ı İslâmiye Cem’iyeti kurulduğu

vakıt onu dört kişiden ibaret bir hey’et idare edebilir mi? Nasıl edebilir kibugün üç yüz elli milyonu mütecaviz olan İslâm’a teveccûh edecek vazîfe buraya teveccûh edecektir.

Sonra efendiler ittihâd-ı İslâm demiyorum. Ben ittihâd-ı İslâm denilen söze gülerim. Efendiler çünkü ittihâd bilfi’l, bilkuvve mevcûddur. Çünkü mü’minler kardeşir. Onun için ittihâd-ı İslâm siyâseti yoktur; o esâsen vardır ve mevcûddur. İ’timâd ediniz ki karşımızda bulunan en sefil ve zelil düşmanımız dinden başka bir kuvvetten istifâde etmiyor. Efendiler, diyor ki: “Ben Salîb muhârebesini i’lân ediyorum. Orada bulunan [248] dinâşalarımı kurtaracağım” ve bu suretle Fransa ile İngiltere arasında bir rahne açarak yürümek istiyor.

Düşününüz ki karşımızdaki düşmanımız kendi dînî kuvvetinden kuvvet alarak bir Salîb muhârebesi yapmak suretiyle Anadolu’nun sînesine girmek isterken bizim için bağırın milyonlarca İslâm’ın o kudretten istifâde etmeyecek kadar dünyâda zannederim ki sersemlik olmaz. Şu halde efendiler, o kuvvetden istifâde edebilmek için şimdiye kadar ne yaptık? (Hiç hiç sesleri)

İngiltere’yi kökünden sarsan Hindistan vâlî-i umumişinin bir beyânâtı var idi. Hindistan vâlî-i umumisinin o beyânâtını yaptıran ise Hind müslümanlarıdır ve hattâ Hind müslümanları değil mi idi ki, efendiler “Edirne Yunan’ın olamaz. Çünkü orada Türk’ün millî mefahîrinden ve İslâm’ın âdetâ Ka’besi gibi bir Sultân Selim vardır.” demişlerdi. Demek ki oraya o hissi veren, dînî hissi veren bu kuvvetdir. Başka bir kuvvet değil idi.

Bunun için efendiler mâzîde çektiğimiz seyyâiatın esbâbını arayarak istihlâl-i hukuk edelim, diyelim ki: -Yâ müste’ân şimdiye kadar ettiğimiz me’âsîden tenzih-i nefş ederek işte sanasgiñıyoruz... Bugün câmi’ a-i İslâmiye’nin yalnız ve yalnız göz diktığı, güvendiği bir kuvvet varsa onu da ulû'l-azm olan Türk meydâna getirdi. İşte o da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetidir ki her şeyi hâizdir.

Binâenaleyh ricâ ederim, hattâ bu havâî bile olsa, hiç olmazsa siyâseten bu kuvvetden istifâde etmek farzı ayndır. Hâlbuki bu bilfi’l, bilkuvve ve bilmadde var olan ve yaşayan bir mevcûdiyetdir. Yaşayan ve var olan bir şeyden istifâde etmemek tuhaftıklır.

Şer’iyye bütçesini müzâkere ederken bunu böyle nâ-ciz bir meblağ üzerinde bırakmayıp orada teşkil edilecek olan Te’lîf ve Tedkîk encümenine en yüksek ve salâhiyetdâr olan, Şer’iyye vekîlinin buyurduğu gibi İslâm’ın dimağını teşkil edecek zevâti bulup koymalıdır. Onlar dînimi milliyetimi yaşatacaktır.

Efendiler, onu da söyleyeyim: Her milletin kendi harsi, örfü dâhilinde yükselmesini, kendi irfâni ve

an'anasiyle yükselmesini tervîç ederim, hiç şüphesiz. Fakat derûnî bir hayatı, ma'nevî bir hayatı vardır. Bütün milletler o şirazeye merbût olarak o nass altında yürümeye mecburdur. Başka esâs yoktur. Ve burada Şer'iyye Vekâleti'nin söylediğî esâslardan birisi de esâsen budur. İşte esbâb-ı mücibe mazbatası!

Efendiler birçok esbâbdan dolayı bütün ictimâ'ı hayatımızın birçok nukâti ezilmiş, azalmış eksilmıştır, hattâ ağlayarak, sizlayarak bir fikrasında diyor ki: "Medeniyet-i hâzırının hayatı-ı ictimâ'iyede açtığı rahneler, halkın omuzlarına tahmil ettiği şedâid-i ictimâ'ye müdhiş aksülameller husûle getirdi. Her tarafda dînî, siyâsî, ictimâ'î, iktisâdî teşettütler, ıztırâblar yüz gösterdi. Sâha-i âlem büyük sarsıntılarla muvâzenesini gâib ederek nizâmât-ı ictimâ'ye inhidâm buhranlarına ma'rûz bulunuyor. İfrât ve tefrit cereyânları beşeriyet-i hâzırayı meçhul ummânlara, belki de girdaplara sürüklüyor. Bu cereyânlardan memleketimizin de müte'essir olduğunu söylemek mecburiyetindeyiz. Asr-ı ahîrdeki cereyânlar maatteessüf memleketimize de sirâyet etmiş olduğundan esâsât-ı dîniyyeye karşı birtakım tereddüt ve şüpheler uyandırmış ve bu sûretle ahlâk esasları, âile hisleri yavaş yavaş gevşemeye başlamıştır."

Evet efendiler, böyle olmadı mı? (Evet sesleri) Bu âdetâ milletimizin ezik sinesinden çıkan dil-şîkâf ve canhıraş bir feryad halinde meclisinizin sakf-ı âlîsinde size haykırıyor. Başka bir şey değildir. Evet efendiler, ezilmiştir. Çünkü biz memleketimizin dînî hayatı millî hayatından ayrı bir şey zannediyoruz. Hayır efendim, ayrı değildir. Çok ricâ ederim. Ayrı olmadığını dört kelime ile size isbât edeyim. Bir millet kim olursa olsun bedî'î hayatı kendi tâ'ât ve ibadetinden alır, başka bir şeyden almaz, çünkü milletlerin terakkisine me'mûr olan, ulu'l-azm adamları yetiştiren ancak hayatı-ı âliyeyi tenmiye eden dindir. Çünkü dîn vecde sâik olduğu için vecd ile mâlî olan vilâyet o vecdin sevkiyle dünyâda en kahraman addettiğimiz dînî ve vatanî kahramanları meydâna getirmiştir. İşte târih-i İslâm! Bendeniz târih-i İslâm'ı bütün inceliğiyle tedkik etmişim. Afv ederseniz, sâhib-i salâhiyetim bunu söylemeye. Çünkü efendiler, ben de icâzet almış bir hocayım. İşte sizinze şeriklerim var. O halde söz söylemek bilmiyorsunuz demekde hakkı yoktur. Bilirim ve îmânım vardır. Bir milletin bütün an'anelerini desâtîr gibi seven bir Türküm. Fakat bütün yüksekliği ile de tam ma'nâsiyla mü'minim. Binaenaleyh îmânım vardır ki memleketin siyasetinin düzelmesi ve ona bir istikâmet vererek doğru gitmesi için yükselen, sıçrayan ve bizi tutmak isteyenlere karşı biz de elimizi uzatarak istifâde ile câmi'a-i İslâmiyyeyi lehimize işlek bir hale getirmek zarûridir. (Şiddetli alkışlar)

*
* *

Nusret Efendi (Erzurum) – Efendim Şer'iyye vekili efendi hazretleri teceddûd-perverâne bütçe ile hey'et-i aliyyenize geldiğinden dolayı kendilerine arz-ı şûkrân eylerim. Vekîl efendi hazretleri vazîfesini hasr-ı istikrâî ile dört vazîfeye hasr etmiştir: Birisi istifta, ikinci [249] tedris, üçüncü kazâ, dördüncü irşâd. Ve bu dört vazîfenin hey'et-i umûmiyesinden hükümet ve devlet mefhumu denilen şey hâsil olacaktır ve bu mefhum hâsil olduktan sonra artık hükümet makinası yürüyecek ve halka refah ve sa'âdet te'mîn edilecektir.

Esbâb-ı mücibe mazbatasında vekîl efendi hazretleri kazâ ve iftâ hakkında delâil-i akliye ve nakliye buyurmuşlardır. Bu bâbda fazla söz söylemeye hâcet yoktur. Ancak mes'eleyi tamâmiyla tenvir etmek için târih-i İslâm'dan birkaç satır söz söylemeye hâcet hissediyorum.

Ma'lûm-ı âlîniz Cenâb-ı Peygamber sallallâhü te'âlâ aleyhi ve sellem efendimizin irtihâlinden sonra ashâb-ı günîn hazerâti kendi içtihadıyla âmil ve kendi içtihâdlarına hâkim ve tâbi' olarak hayatılarını idâme ediyorlardı. Birinci asrin nihâyelerine kadar hal böyle devâm etti. Ve o vakit hâdisât tekessür etti. Müslümanlar arttı. Şarkda, garbda İslâmiyet tevessü' etti. Hâdisât tekessür ettikçe istiftâ mesâili de tenevvü' etti. İşte bundan dolayı idi ki gâye bir olmak şartıyla (ihtilâfu ümmetî rahmeten vâsi'a) hadîs-i şerîfîne imtisâlen mezâhib-i meşrû'a-i müte'addide te'essüs etti. Ve bu bâbda İmâm A'zam Efendimiz Bağdad'da içtihâd-ı celili te'sîs buyurduğu zamanlar etrafına birçok ulemâ toplandı. Bu ulemâyi Hazret-i İmâm tediise başladı ve o vakit içtihâd bi'l-mezheb dediğimiz şey zuhûr etti. Ve yine ma'lûm-ı âlîleridir ki o vakitler hulefâ-yı Abbâsiye Hanefî'l-Mezheb olduklarından dolayı mehâkim-i şer'iyyede bilcümle ahkâm mezheb-i Hanefî üzerine cereyân ediyordu. Bu suretle mezâhib tevessü' etti. Tevessü' ettikçe, mesâil de çoğaldı. Bu, ikinci mezhebin zuhuruna bâ'is oldu ki bu da müctehid fi'l-mezhebdir. Müctehid bi'l-mezheb İmâm-ı A'zam hazretleridir. Müctehid fi'l-mezheb onun tevâbi'i Ebû Yusuf ve Muhammedlerdir. Ve bunun tevâbi'idir. Üçüncü asırda erbâb-ı tercih arasında husûle gelen ihtilâfları hal ve fasl için müctehidler zuhur etti. Nihâyetinde ihtilâf-ı delil veya ihtilâf-ı asırda tevellüd etmiş mesâili yekdiğerine tercih için birtakım fukahâ zuhur etti. Velhâsil dokuzuncu asra kadar yedi tabaka istikâen ve tabakât-ı Hanefîyye yedinci tabakada temerküz etti. Yedinci merkezede bulunan müctehidler akvâl-i Hanefîyyeyi tercih ediyor ve bu yolda iftâ ediyor ve hükümeti idâme ediyorlardı. Demek oluyor ki bizde müctehidler mezheb-i Hanefîyye'de yedi mertebe üzerinde takarrûr etmişdir.

Maatteessüf dokuzuncu asr evâhirine doğru Osmânlılar merkez-i hilâfetleri olan İstanbul'da birtakım rüteb, birtakım bî-sûd menâsib ihdâs ederek ulemâyi istibdâd altına almış ve birtakım resmiyetler vücuda getirerek ulemâ hazerâtını za'fa dûcâr etmişlerdir. İşte bu sebebe mebnidir ki dokuzuncu asırdan sonra bizde müctehid zuhur etmemiştir. Maatteessüf itirâf ederim ki bizde bugünkü müftüler, müctehid değil, kâtib-i naklîdir. Efendiler, sizden çok ricâ ederim. Memleketimizde külliyyeler vücuda getirelim, medâris vücuda getirelim. Ve o medreselerde büyük âlimler yetiştirelim. Ve hattâ müctehidler yetiştirelim, ve illâ dîn tehlikededir. Muhakkak bilesiniz.

Kazâ meselesi hakkında bir şey demeyeceğim. Çünkü bundan yedi sene evvel kazâ tevhîd edilerek Adliye Vekâleti'nin idâresi altına verilmiştir, maatteessüf.

Emr-i tedrîse gelince; tedris bizde bugün dûcâr-ı za'f olmuştur. Bi-hakkin tedris olunamıyor ve bugünkü Dârülhilâfeler bu ümniyeyi te'mîne kâfi değildir. Çünkü medresetü'l-mütehassisin yoktur. Efendiler, memleketimizde külliyyeler açılmalı mütehassisin medârisi vücuda getirmeli ve bu suretle tefsir, hadîs, kelâm ve sâir ulûm-ı âliye-i İslâmiyye neşr ve tedris edilmelidir ki memleketde bi-hakkin ulemâ hazerâtından istifâde olunabilsin. Ve illâ, hal-i hâzırıyla hiç bir istifâde mevcûd ve melhûz değildir.

Târîh-i İslâm'dan bir iki satır daha arz edeyim. İmâm-ı A'zam zamanında "Cühem" nâmında bir zât huzura imâma gelerek, kazâ ve kader hakkında, kendileriyle mübâhese ettiler. Kazâ ve kader mesele-i mühimmesini, Hazret-i İmâm kendilerine şerh ve izâh ettikten sonra Cühem huzur-ı İmâm'dan hurûc ederek "Mezheb-i Kaderiyye" nâmı altında bir mezheb vücuda getirdi ve ondan sonra şarkda vakit mezâhib-i mütenevvi'a zuhûra geldi. Zerdüst felsefesinden veya Brahman felsefesinden istifâde ederek ve türlü türlü mezâhib-i sakime vücuda getirerek ehl-i İslâm'ı dûcâr-ı za'f ettiler. Hazret-i İmâm, o vakit Bağdad'da bunlara karşı el-Âlim ve'l-müte'allim nâmında bir risâle neşr etti. Ve o vakit Bağdad, diyebilirim ki, iki büyük milyon nüfusu ihtiyâ ediyordu. İşte o vakitden beri müslümanlar; ta'bîr-i sahîh ile Ehl-i Sünnet, mezâhib-i fâside ve mezâhib-i bâtila ile karşı karşıya gelmiş ve hâl-i cidâldedirler. Ve tam bin üç yüz seneden beri bu cidâl devâm ediyor. Vakit vakit; İskender-i kebirin İskenderiye'de bırakmış olduğu felsefeden de mezâhib-i dâlle erbâbı bi'l-istifâde, İslâmiyet'e karşı geldiler. İslâmiyet bundan da müte'essir olmadı ve bunlara karşı da müdâfa'a etti. Gâh âlem kadimdir dediler. Gâh şöyle dediler; gâh ^۲(الدّمُرْكَى لَا يُهْلِكُنَا) dediler.

Velhâsil türlü türlü nazariyeleri sayarak İslâm'ı dûcâr-ı za'f etmeye çalışıtlarsa da muvaffak olamadılar.

Fakat bu inâd ve fesâd, bu dalâlet; vakit vakit türlü türlü kisveler altına giriyor. Bugünkü İslâmiyet'in karşısına gelip İslâmiyet'i za'fa dûcâr etmek isteyen nazariyeler, maatteessüf Garb'a intikal etmiştir. Garb'da bu içinde dinlerden bahs ediyorlar. Bu mübâhesâta, İslâmiyet [250] cevâb vermekden kat'iyen de âciz değildir. Yeter ki biz derli toplu bulunalım ve ulemâ hazerâtı toplansın ve serd edilen nazariyâta karşı mükemmel cevâb versin. Doktor Dozi'nin *Târîh-i İslâmiyet*'ne mükemmel bir sûretde cevâb verildi; fakat İstanbul hükûmeti bu cevâbi, korkusundan tamamen tab' ve neşr edemedi; ettiremedi ve hâlâ duruyor. İsmail Hakkı Efendi hazretleri merhum bu eseriyle, Doktor Dozi'nin *Târîh-i İslâmiyet*'ni yukarıdan aşağıya cerh etti ve o tarihe mükemmel cevâblar verdi. Hattâ bin üç yüz târîhinde tâ Hindistan'da Kalkutta şehrinde Britanya'dan gelen büyük papas da bulunduğu halde ictimâ' eden bir kongrede -rahmetullâhi aleyh- üç gün mütemâdiyen müdâfa'âtda bulundu ve Hristiyan râhiblerini orada mebhût etti ve bu hal İngiliz siyasetine bir ric'at-i kahkariyye teşkil eyledi. Ve ondan sonra merhum Mekke'ye gelerek orada "İzhâru'l-Hakk" nâmında bir kitâb te'lîf buyurdular ve âlem-i İslâmiyet'e hediye eylediler. Ve el-yevm ulemâ-yi kirâm da bu bâbdaki nazariyâti müdâfa'âdan bir an geri durmamaktadırlar. Fakat maatteessüf bu husûsda biz henüz bu yolda bir teşkilâta mâlik değiliz. Ve bu teşkilâti vücuda getirmeye, bütün âlem-i İslâm'ın ihtiyâci vardır. Bu bâbda Tedkîkât ve Te'lîfat-ı İslâmiye hey'etini bu vech ile teklîf buyurduklarından dolayı vekîl efendi hazretlerine tekrar arz-ı teşekkür ederim.

Hey'et-i irşâdiyeye gelince: Ma'lûm-ı âlinizdir ki dînde irşâd iki tarik ile olur. Biri tarîk-i nush, ta'bîr-i âharla, söz ile irşâd, ya'nî vicdân üzerine mukni' sözler söylemek; buna hitâbiyyât derler. Bunu medreseden yetişen ulemâ-yi kirâm yapabilirler. İlkinci irşâd tarîkimiz; tekâyâ ve zevâyâmızdır. Ve milleti birinci derecede irşâd edebilecek tekâyâ ve zevâyâdır. Çünkü onlar vahdet-i vücûd ve vahdet-i şu'ûr üzere hareket ederler ve bi'r-riyâza, insanların efkârını yükseltmeye gayret eder ve me'âli-i insaniyeye sevk eylerler. Fakat maalesef üç yüz seneden beri tekâyâ ve zevâyânın hâli ma'lûmdur. Tekâyâ ve zevâyâyı İslâh olunduğu gün tekâyâ ve zevâyâ da İslâh olunmuş demektir. Binâenaleyh Şer'iyye Vekâleti'nin şu bütçesinin, münâkaşayı uzatmayarak aynen kabulü-nü, hey'et-i celîleden ricâ ederim.

² "Bizi ancak zaman yok eder." (Câsiye Sûresi 45/24)

Müfid Efendi (Kırşehir) – Efendim bendenizden evvel bu kürsî-i âlîde mutâla'âtını arz eden arkadaşlarımdan Edirne Meb'ûsu muhterem Şeref Beyefendi teberrüken ve teyemmünen bütün âmâl ve makâsîdimizin hayyiz-i husûle îsâline yegâne delil olan umûr-ı şe'iyye ve Evkaf Vekâleti celîlesi bütçesinin müzâkeresine Besmele ile başlayarak ve bu suretle hitâma ermesini bir fâl-i hayr addederek o hisle söyle ibtidâr ettiler. Bendeniz de elhamdülillâh diyeceğim. Çünkü bütün arkadaşlarım bu maksad hakkında müttehidü'l-efkâr ve'l-âmâl olarak Umûr-ı Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti hakkında hissiyâtımızı izhâr ediyoruz ki bu hakikaten şayân-ı şükrân bir mes'eledir. Umûr-ı Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti bütçesini, evkâfdan da bahs ediyorum. Zirâ Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu mûcебince Umûr-ı Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti ünvânını almıştır. Bundan dolayı Evkaf Vekâleti ünvânını da ilave ederek diyorum ki Umûr-ı Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti bütçesi geçen senelerde tanzim edilen bütçelerden bir iki derece daha yüksek olmak suretiyle hey'et-i celîlenize arz ediliyor ve yeni bütçenin diğerlerinden bir iki derece yüksek olmasında da esbâb-ı mucibe olarak bazı husûsât izâh ediliyor.

Bu iki dereceden birisini Fetvâhâne-i âlî teşkilâti, ikincisini de tedkîkât ve te'lîfât nâmıyla meydâna getirecek bir hey'et teşkil ediyor. Fetvâhâne-i âlî teşkilâtiyla Şer'iyye Vekîli Efendi hazretlerinin de buyurdukları gibi mesâil-i fikhiyye üzerine bu güne kadar vücûda getirilmiş âsâr-ı şer'iyyeyi tetkik ederek oradan bütün müslümanların ictimâ'i, ahlâkî, medenî muhtâc oldukları mesâil-i mühimmenin hall ü faslı ciheti umde ittihâz edilmiş olmak i'tibâriyle Fetvâhâne yalnız fetvâ ile meşgul olacaktır buyuruyorlar. Bu husûs hakkında bendeniz bir iki nokta ilave etmek sûretiyle Fetvâhâne-i celîlenin ehemmiyet-i mahsûsanızı hey'et-i âliyyenize arz etmek istiyorum ve Fetvâhâne-i âlînin yalnız fetvâ vermek sûretiyle vazîfedâr olmayıp bütün âlem-i insaniyet ve beseriyyete karşı âlem-i İslâm'ın elinde mevcûd bulunan her türlü ihtiyâcâti ve her türlü câmi'ayı kâfi ve kâfil olduğunu isbât etmekle de meydân-ı sübûta çıkaracağım.

Efendiler Fetvâ hâdise üzerine verilir ve fetvâ beseri işlediği işler içerisinde beseriyyet arasında muhtâc olduğu insicâm ve intizâmi ne sûretle te'mîn edeceğini beyân buyuran mesâil-i şer'iyyeyi o sûretle bulup meydana çıkarmakdır. Binâenaleyh fetvâda yalnız fikih esâs değil, bendeniz derim ki ulûm-ı hikemiyeden, ulûm-ı riyâziyeden, târîhden, coğrafyadan da istifâde etmek sûretiyle beseri muhtâc olduğu mesâile de cevâb vermek ister. Çünkü bugün teşekkül eden hükûmât-ı İslâmiye gerek biz müslüman Türklerin teşkil ettiğimiz hükümet, gerek sair müslümanların teşkil ettiği hükümet ve gersekse bizim hudûdumuz hârinde bulunan bilumum

hükûmetlerin hukuk-ı tasarrufiye, irsiye, ictimâ'iyesi var. Bir de zamanın icâb ettirdiği birçok şeylerin şer'i şerîf ile te'lîf ve tevfîki var. Meselâ hukuk-ı irsiyeden Kur'ân-ı Kerim'de nassan beyân buyurulan ahkâm-ı mübîni tatbik edebilmek için [251] ilm-i hesâb, ilm-i riyâzîyi bilmek âdetâ hocaların üzerine farz gibidir. Bilhâssa bu ulûm-ı riyâziyeyi ve hesâbı bilmek müftü olacak kimselerin üzerine -farz gibi değil- farzdır. Sonra Fetvâhâne'ye müte'allik bu gibi mesâil hal ve fasl edildiği zaman bendeniz ve birçok arkadaşlarım tesadüf buyurmuşlardır ki hukuk-ı irsiyeleri bizim elimizde mevzû' hukuk-ı irsiye kânûnlarına muvafık olmayan milletlerde bile zuhur eden birçok mesâilin hal ve faslı için onlar da Fetvâhâne'ye mûrâca'atla bu ahkâmı bizim elimizde mevcûd esâsâtdan halleterlerdir. Bu sûretle kabul etmiş oldukları noktalar vardır. Çünkü efendiler ahkâm-ı Kur'âniyye beseriyyetden hiçbirinin, hiçbir firkanın, hiçbir zümrenin kendi arzûsına göre tertîb edilmiş bir kânûn ve kâ'ideden ibaret olmayıp ahkâm-ı Kur'âniyye doğrudan doğruya beseriyyetin refah ve sa'âdetini te'mîn eden bir kânûn-ı ilâhîdir. Bunun için umûmî bir düsturu vardır. Bendeniz öyle diyeceğim ki teşkil edeceğimiz Te'lîfât ve Tedkîkât Hey'eti bunu meydân-ı aleniyyete vaz' edecektir. Elimizde mevcûd bulunan Kitâb-ı ilâhiyyenin beserin sa'âdetini te'mînden başka bir gayeye ma'tûf olmadığını isbât edecek ve bütün âlem-i insaniyete gösterecektir.

Maatteessüf ilmin bizde tedennîsi ve âdetâ inkırâza yüz tutmuş bulunması hakâyık-ı İslâmiyye ve hikmet-i İslâmiyye'de mevcûd olan birçok hakâyık ve vekâyi'in inkişâf ettirilememesi ve hiçbir ferde Kur'ân-ı Kerîm'in emr ettiği ictimâ'i, ahlâkî ve sâir husûsâti câmi' olan ahvâlin kendilerine tamâmiyla anlatılamaması yüzünden âdetâ bir perde altında kalmış gitmişlerdir. Ve nihâyet bu perdeyi yırtmayacak olursak ve üzerinden bu perdeyi kaldırıp hakâyık-ı Kur'âniyyeyi beseriyyetin te'âlisine hizmet ettiğini isbât edemeyecek olursak işte o vakit gitliğimiz, öldüğümüz bir zamandır.

Bunun için Fetvâhâne-i celîleye Şer'iyye Vekâleti ce-lîlesi tarafından ta'yîn edilecek üç a'zâ ile bir fetvâ emîni acaba bu kadar mesâili kütüb-i mevcûdeden istîhrâc, taharri ve tedkîk ederek meydana çıkarmak ve bu sûretle beseri halli için mûrâca'at edeceği mesâili asra tevfîk ederek vücûda getirmek mümkün olabilir mi, olamaz mı? Elbette olamamak dolayısıyla hey'et-i muhteremeden istîhrâm ettim, takrirle Fetvâhâne a'zâsının adedini ona iblâğ etmek ve bir de fetvâ emîni bulundurmak sûretiyle asıl Fetvâhâne'den maksad ve gâye olan husûsâti meydâna çıkartırmaklığı teklif edeceğim ve hey'et-i celîlenizden bunu ricâ edeceğim efendim.

İkincisi: Te'lîfât ve Tedkîkât Hey'eti nâmıyla bir hey'et-i ilmiyyenin de vücuda gelmesi hakkında Şer'iyye bütçesinde bir fasıl vaz' edilmiş. Onu da gördüm. Bu Te'lîfât ve Tedkîkât hey'eti'nin vazîfe-i esâsiyesi acaba nedir? diye kendi kendime düşündüm. Bu hey'etin elde mevcud bulunan kütüb-i İslâmiye'nin muhtevi bulunduğu mesâili, mevâddi câmi'a-i İslâmiyye'nin teşkilât-ı esâsiyesine tevfik ederek bütün halka ve bütün âlem-i İslâmiyyet'e ne kadar fâideler te'mîn edeceğî karâin-i kâti'asıyla isbât edebilecek bir hey'et-i ilmiye olduğunu bendeniz kâni' oldum. Hattâ bu cihetî düşünürken akıma bundan dört sene evvel Anglikan Kilisesi tarafından vukû' bulan dört suâle gâyet mahdûd kelimeler içerisinde cevâb verilmesi Bâb-ı Meşîhat'den istenebildiği halde maatteessüf bu güne kadar hazırlanmaması, âlem-i İslâm'ın fahr ve mübâhâtini mûcib olan mesâilin hâlâ onların fikrine, nazarına konulmaması hatırlıma geldi. Bundan dolayı da Te'lîfât ve Tedkîkât Hey'et-i ilmiyyesinin burada teşekkül eden Büyük Millet Meclisi Hükûmetince bir an evvel vücuda getirilip buradan bu cevâbin verilmesini, Büyük Millet Meclisi'nin âlem-i insanîyet ve beşeriyyete ne sûretle hizmet ettiğini göstermesini bendeniz hey'et-i celîlenize arz ederek bu hey'etin de başka bir şekilde başka bir hey'et olarak kabulünü ricâ edeceğim. (Hay hay sesleri)

Efendim bu Anglikan Kilisesi'nin bizim Şer'iyye Dâiresi'ne vukû' bulan suallerinden dördüncü suâl asıl hakiki bir meseledir ki bu husûsda düşünülerek, şer'in bütün icâbâti nazar-ı dikkate alınarak cevâb verilmesi lâzım geliyor. Onlar diyorlar ki: Müessim-i İslâmiyet olan Hazret-i Muhammed'in vaz' ettiği İslâmiyet esâsi ne gibi bir esâsdır? Suâllerinin en mühimmi olan dördüncüünde beşeriyyeti bugünkü ıztırâbâti altında inlenen mesâili esâsât-ı İslâmiye acaba nasıl halledecek, nasıl fasl edecek, nasıl vücuda getirecek? O ıztırâbâtin ref'ini, lağvini nasıl düşünüyor? Asıl suâl budur. Hakikaten beşeriyyet yekdiğerinin hukukuna ta'arruz ve tecâvüzde devâm etmiş, menfa'at noktasından birtakım küçük küçük hükümetleri ekl ve bel' husûsunda müttefik olan garb milletleri ve hükümetleri yekdiğerine bu mes'aleden dolayı hasm olmuş ve ortada vahdet-i İslâmiye nokta-i nazarından muvahhid ta'bîr olunan İslâmların vücudu kalkmadıkça, mahv edilmedikçe kendi emel ve fikirlerine hizmet etmeyeceklerini anlamış olduklarından dolayı dâimâ muztarib bir halde bulunan onlar bizden bu ıztırâbin sûret-i ref'ini soruyorlar. Bendeniz düşünüyorum ki bizim elimizde mevcûd olan düstur, birtakım kavânnî-i hikemiye ve kimyeviyeden daha kuvvetli olan bir düstûrdur. Bu düstûr-ı âlî ile bu mu'âdeleleri halletmemek, suret-i tatbîki hakkında birleşip de sağa sola vukû' bulan savletlerinden mütehassil birtakım tehâlüf-i

efkârda bulunmak bizi bütün âlem-i Nasrâniyet'e karşı hiç hükmünde gösteriyor. Ve bundan dolayı hey'et-i celîlenizden istîrhâm edeceğim, ki bizim ve bütün münevverü'l-efkâr arkadaşlarımızın gayesi [252] bu İslâm'ın ulviyyetini, bu İslâm'ın me'âliyatını garb âlemine isbât ederek onları utandıralım. Bizim hakkımızda, daha doğrusu aleyhimizde ecânib tarafından vücuda getirilmiş birtakım husûsât vardır ki onlar tezyin edilmiş, tertîb edilmiş ve yine biz müslümanları yekdiğerimizden ayırmak husûsunda müretteb birtakım hîle ve hudâlardan, dolablardan ibâretdir. Halbuki bizde temessük etmek istedigimiz, sarılmak istedigimiz bir habl, bir ip vardır ki işte o ip bizi vahdet noktasına, o ip bizi gâyeye vusûl noktasına müttehiden sevk etmekde büyük bir delil, büyük bir sâikdir. Bu ip -bu ipden maksadım habl-i metîn-i ilâhîdir- bu habl-i metîn-i ilâhî olan Kur'ân-ı Kerîm bizim Teşkilât-ı Esâsiyemizi de Teşkilât-ı İslâmiyemizi de vücûda getirmiş, hattâ birkaç derece de ayırmıştır efendiler.

Teşkilât-ı Esâsiye, öteden beri bizim gözümüzün önünde bulunduğu halde maatteessüf kendisinin yalnız bir şekilden, bir binadan olduğuna bu gün hüküm verebileceğiz câmi'lerimiz, Cuma ve Bayram mes'eleleri ve sâire husûsâtdaki teşkilâtımızdır. Biz Teşkilât-ı İslâmiyye'de bütün İslâmların ittihâdını te'mîn edebilmek için, câmi'-i hayy ta'bîr ettiğimiz teşkilât ile, haftalık vukû'âti her ferd-i müslime anlatabilmek için mescid-i Cuma dedigimiz Cuma Câmi'i teşkilâtiyla, ondan sonra beyne'l-enâm büyük bir kongre vücuda getirebilmek için bayram mescidleri dedigimiz büyük bir câmi'in etrâfında toplanmakla mükellef olduğumuz halde maatteessüf bunları her birimiz ihmâl ederek, bundaki gâyeleri unutarak, bundaki esâsât-ı İslâmiyyeyi teblîg etmeyerek bugün oraları acıncak bir şeke sokmakdan başka bir şey yapmamışızdır. Bu husûsda bir ferdin diğer bir ferde karşı atf-ı kusûr etmeye hakkı yoktur. Hepimiz bu mes'elede, bu kusûrda müsâvîyiz. Yalnız bendeniz bu husûsda Evkâf Vekâlet-i celîlesinin nazarlarını celb etmek için ma'rûzâtda bulunacağım. Çünkü Şer'iyye Vekâleti ile ikisi bir olduğu için burada arz etmek isterim.

Ma'lûm-ı âlileridir ki, efendiler, bizde her yer mescididir. Murûr ve ubûra mâni' olmamak için tarik-i âmmîn gayri herkesin gelip geçtiği yerlerden mâ'adâ diğer mahâllerde namaz kılmak câizdir, sahîhdır. Fakat şu teşkilât-ı İslâmiyye i'tibâriyle vücuda getirdiğiniz mahalle câmi'lerine, Cuma ve Bayram câmi'lerine, ricâ ederim, bütün atf-ı nazar buyurunuz. Namazgâh denilen Ankara'nın Gurebâ Hastahanesi civârında bir câmi' minberinin taşlarının parçaları kalmış bir ictimâ'gâh-ı umûmî vardır. Ricâ ederim, oraya hiç bakılmış ve dikkat edilmiş midir?

Bu gibi teşkilâti bu gibi esâsât ile ortaya koyan câmi'a-i İslâmiyye'nin bekasını te'mîne ma'tûf olarak vücuda getirilen Evkâf-ı İslâmiye senelerden beri birtakım kimseleinin elinde kalmış ve hattâ bugün diyebilirim ki hükümet, ya'ni muvâzene-i mâliye Evkaf'ın parasını alarak Evkaf'a milyonlarla lira borçlanmıştır.

Mâ-bâdi gelecek nûshada

ALLÂHU EKBER

Hâfizi Allah olan dîn-i mübîn-i İslâm'ın muvaffakiyet ve te'yîdini Gazâ-yı Bedr te'mîn etmiş idi.

Ey bin üç yüz seneden beri nâmûs-ı dîni müdâfa'a eden kahraman millet! Sen de şimdi bu son gazâ-yı ekberle dünyâda da'vâların en haklı, en kudsî, en şerefli olanını müdâfa'a ile o şeref ve şâni yaşatıyorsun. Yürü! Aleyke avnillâh. Vur! Çünkü sıyırdiğin kılıç hiçbir hakkı ibtâl, hiçbir hayatı ifnâ, hiçbir esâreti idâme için değildir. Ancak ve ancak seni ve hakkını boğmak isteyen haksız, gâsîb bir kavme haddini bildirmek için sıyırlımsıtır. O, Allah kılıcidır. Kâhhâr ve Müntakîm olan Zülcelâl o seyf-i sârimî İslâm ordusunun eline yalnız bunun için vermiştir.

Hakk'ın bâtila, adlin zulme i'lân ettiği bu kudsî cihâdin başında sen, ey müslüman ordusu, mehîb ve

şanlı ce-lâlinle, dünyâları hakk sesine dolduran imânlı sadânlâ haykırdığın zaman arkanda yalnız Anadolu'nun vicdanlı ve fedâkâr evlâdi değil, bütün bu mihrâb-ı ehadîyyet önünde bünyân-ı mersûs gibi durmuş dört yüz milyon İslâm senin bu ilâhî emrine itâ'at etmekde olduğunu unutma!

Hakk'ın bütün esmâ-i ilâhiyyesinden beşerin haz ve nasîbi vardır. Yalnız Kibriyâ isminden Cenâb-ı Hak beşere nasîb vermemiştir. Ve hangi bir şahîs, hangi bir millet bu isimden haz almadiği halde "kibr, gurur'a düşerse onun düşmanı Allah'dır.

Sen, ey şanlı imân ordusunun imânlı evlâdi! Tevâzu' ve mahviyet içinde en haklı da'vâyı müdâfa'a ederken yalnız "Hak" isminden haz aliyordun ve kahbe düşmanın ise mağrûr ve mütekebbir olarak İslâm diyarına hûn ve ateş getiriyordu. İşte nihâyet sen Allah'ın zulme karşı sıyırlımsı kılıçla yükseliyorsun. Yüksel, o senin hakkındır. Sen Allah'a yardım ediyorsun. Allah da sana yardım ediyor. Önünde zafer melekleri uçuyor. "Nasrun minallâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîne yâ Muhammed!"³

³ (تَصْرِيْفُ مَنَّا اللَّهُ وَفَتَحَ قَرِبٌ وَبَشِّرَ الْمُؤْمِنِيْنَ) Yardım Allah'tandır ve fetih yakındır. Mü'minleri müjdele (ey Muhammed!) [Saf Sûresi. 61/13]

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabül olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

07 Eylül 1922

15 Muharrem 1341

Perşembe

07 Eylül 1338

Cild: 20 - Aded: 516

Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi

Makbûl ta'assub, Nâ-becâ ta'assub – Nâ-becâ ta'assubun netâic-i seyyiesi – Riyâkârlık ve ilimsizlik – Esbâb-ı inhibâtî dîne atf edenlerin insâfsızlığı – Tanzîmâtçıların dîne karşı hücûmları – Milleti garbâlaştırmak isteyenler – Milletlerin derûnî hayatı emirnâmelerle değiştirilemez – Cem'iyetler üzerinde dînin te'sîri – Tanzîmâtçıların husûle getirdikleri tezebzüb-i ictimâ'i: – Yıktılar, fakat yerine bir şey koymadılar – Getirdikleri şeyle: Düyûn-ı umûmiye, salon hayatı – Yirminci asrın aa'nâsına uygun teceddüd ve inkilâb – – Babasının dîn ve harsını mâni'-i terakkî addettiler – Milletlerin dînleri yıkılamaz. –

Dağıstan İstiklâl Mücâdeleleri

Rusya inkilâb-ı kebîrinde Dağıstan'ın sürürlü ve ümidi – Hürriyet ve inkilâb kongresi – Merkez-i ittihâd komitesi – Komitenin esâs programı – Bolşeviklerin mevkî'-i iktidâra geçmesi – Bolşeviklerin tutunması husûsunda Kafkasyalların te'sîri – Dağıstan'ın bîtaraflığı ve her tarafından hücûma ma'rûz kalması – Umumî seferberlik ve i'lân-ı cihâd – Şiddetli muhârebeler, İzzet Paşa'nın kumandasında bir Türk firkasının imdâda yetişmesi – Dağıstan hükûmet-i müttahide-i cumhûriyesi – Hâricle münâsebât te'sîsi – Türk ordusunun çekilmesi – Denikin'in Dağıstan'a ta'arruzu – Kanlı ve fecî'hâdiseler – Dağıstan'ın mağlûbiyeti – Hey'et-i hükûmetin vatanı terk etmeye mecbûr olması – Denikin'in mezâlimi – Denikin'in ordusuna karşı kiyâm-ı umûmî – Şimâlî Kafkas Müdâfa'a-i Millîye Meclisi – Denikin ordusunun Moskova kapılarını çalması – Dağıstan'ın ikinci def'a olarak Bolşeviklere hizmeti – Denikin'in mağlûbiyeti – Kızıl Ordu ile temâs husûlü – Her milletin kendi hâkimiyeti prensibi – Kızıl Ordu'nun tehdîdkâr vaz'iyeti – Müdâfa'a-i Millîye hükûmetinin sukûtu – Elli bin kişilik bir ictimâ'-ı umûmî – İstiklâl ve İttihâd hükûmeti hey'eti – Neşr ettiği beyânnâme – Bu ictimâ'da fakir bir köylünün sözü: Karnım değil rûhum Açıdır – İstiklâl isterim istiklâl! – Yeni hükûmetin işe başlaması – Bolşeviklerle müzâkerât-ı siyâsiye – Bolşeviklerin verdiği zâhirî muhtâriyetin Dağıstanı tatmîn edememesi.

Şer'iyye Bütçesinin Muzâkeresi

Teşkilât-ı İslâmiyyeye ehemmiyet verilmemesinin netâic-i elîmesi – Kusûru bir sınıfa atf etmemeli – Mesâliyet umûma râci'dir – Vezâîfin ehline tevdî'i üssü'l-esâsdır.

İslâm'ın Büyük Zaferi

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

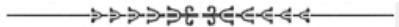
Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[254]

DÜNKÜ ve BUGÜNKÜ İSLÂM ÂLEMİ

-4-

"Nâ-becâ Ta'assub" hakiki dîndârlık şeklinde riyâkâr bir vaz'iyetle âlemimizi ihâta ederken birçok "Bâkiyyeti'l-Eslâf" ulemâ-yı sâlihîn buna karşı kiyâm ettiler, halbuki artık iş karışmış idi. "Dîn-i mübîn" vecd ve îmân ile yükselttiği ve yaşattığı efrâdi üzerinde hep o feyyâz te'sîrini göstermekden geri kalmadığı hâlde "Nâ-becâ ta'assub" tasaddur ediyor... Hakiki dîndârlık sâffı niâlde bile yer bulamıyordu. "Ta'assub" pek makbul bir şeydir. Dînde, milliyetde, meslekde, san'atda, ta'assub olmazsa esâssız bir şey olur, samîmî, derûnî aşķî olmaz. Lakin nâ-becâ ta'assub zalûm bir şeydir.

Nâ-becâ ta'assub İslâm âleminde hükm-i Kur'an'ın bir i'tinâ-yı tâm ile tefrik buyurduğu üç esâsi birbirine karıştırmakla işe başlamıştır. Dünyevî hukuk ve vezâifi akâidle ve ibâdetle mezç ederek dâimâ bu iki sima ile görünerek hep dünyevî şeyle oynamıştır. Dünyevî vezâif ve hukuka âid olan şeyle akidevî ve diyâni olmak üzere göstermiş ve eline aldığı ateşli bir "küfr ve ilhâd" kamçısıyla padişahdan köydeki sığirtmaca kadar herkesi korkutmuştur. İşte bunun neticesi olarak İslâm âleminde hayatı mesâilde bir tevakkuf devri başlamıştır. Baştan başa canlı ve yürüyen esâslar durunca yerine bu nâ-becâ ta'assub kâim olmuştur. Sonra...

İslâm âlemi derin gaflet ve atâlete dalmış gitmiştir. Çalışmadan yaşamak için bir çare bulmuştur: İlmi ihmâl ile nâ-becâ ta'assub sâyesinde riyâkâr, zâhid ve müttekî görünürek hâkim olmak! "Dîn" gibi kudsî bir kudretin tebcîl ve takdîr ettiği "îlim" mesleğinde görünmüştür. Halbuki "âlim" olmak için ne kadar düşvâr bir sa'ye ihtiyâc vardır. Bu ise sür'atle tehayyûz etmek ve hukuk ve vezâifi beşeriye üzerinde hâkim olmak istemiştir. Boş bir dimağ ile tutturamayacağını anlayınca derhal riyâkâr olmuştur. İşte İslâm âleminde hakiki ulemanın yanı başında sûret ve kıyâfet i'tibâriyle onlara benzeyerek âlim kesilmek isteyen bir sınıf zuhur edince eski salâbet kalmamıştır. Halbuki "dîn" gibi kudsî bir nüfuz elinde olmakla cehlini setr için işte bundan istifâde etmiştir.

İslâm âlemi içinde bu kötü âkibete en çok bizim hey'e-timiz düşmüştür. Bu düşkünlüğün esbâb ve avâmili, hakiki dîndârlığın -ya'nî hükm-i Kurân'ın gösterdiği gibi Müslümanlığın- yerine birçok şeyle kâim olnası iken, burası bir türlü keşf edilememiştir. Bizim bu tevakkuf ve inhitât devrimiz garbin intibâh devrinden inkilâb ve teceddüd devrine intikâl ettiği zamâna tesâdûf eder.

Mağlûbiyetler tevâlî ederken ve bütün İslâm âlemi birer birer garb milletlerinin esâret ve istimlâkî altına

girerken devlet ricâlimiz birden bir başka tarza dökülmüşlerdi. A'râzi keşf ile cem'iyetimizde taksîm-i a'mâli durdurun ve refâhi yıkarak sefâleti artıran avâmili araştıracak yerde bu kusuru dînimizde bulmuşlardır. Karşılarda âbâ-i dîn olan ulemânın da vaz'iyetleri dürüst değildir.

Ricâl-i devlet zannediyorlar ki İslâm âlemi teceddüde mazhar kîlmak için mutlaka garblâşmak lâzımdır. Bu çok kötü bir âkibet hazırlıyor. Iller devre-i İslâm'a bakarak cem'iyetin geçirdiği istîhâlâtı tetkik ile "dîn"e hâkimiyet-i tâmmesini başş ederek nâ-becâ ta'assubu, cehli izâle edecek yerde birden hûcümü "dîn"e çevirdiler.

Bir Avrupa! Ortaya çıktı, Tanzîmât denilen hiç de bize benzemeyen "ucûbe" ile derhal koca bir îrâdî cem'iyeti tebdîl edivereceklerine inanmışlar idi.

Bir cem'iyet içinde dîninden, harsından âdetinden gelen rûhda kökleşmiş bu kadar derûnî ve enfûsî varlıkların bir emirnâme ile değiştirebileceklerine inanan bu za-vallî adamlar memlekete "garb medeniyyetini" sokmak istediler ve hiç kimse, îmânlı hiçbir müslüman yoktur ki garb medeniyyeti denilen şeyi âliyâti, meniyâti, sanâyi'i ise o memlekete girmesin desin. Bu sersemlikden müslümânlar münezzehdir. Ancak sokulan garb medeniyyeti değildi, garbı refaha sevk eden harekât değildi. Cem'iyetimize neler girdi, biraz seyr edelim.

Bir ictimâî hey'et in bir derûnî hayatı vardır. Derûnî hayatındâ beyne'l-ümme yaşar. Zâhirî hayatı beyne'l-mileldir. Derûnî hayatındâ ilk göze çarpan dindir. Bu dîn ile mütedeyyin başka milletlerle ırklarla o beyne'l-ümmem bir hayat yaşar ve derûnî hayatı onun için enfûsî bir irâdedir. Ondan ayrılamaz. Çünkü milleti i'tibâriyle seciyyevî, rûhî alâkası kendisinde hemen fitrî bir hâlet almış gibidir.

Milletin "mâ hiye hiye" denilen kökü derûnî hayatındadır. Orada aklın [255] hâkimiyetinden ziyade kalb söyler. Bu derûnî bir duygudur ki "îmân"da birlikdir. İşte, "vatan aşkı" âile aşkı, istiklâl aşkı, bu dîn hayatından gelir ki derunidir. Hiçbir vechile şirket kabul etmez. Ancak derûnî hayatıda bir olanlarla iştirâk eder. Hars ve örf de bu yatakda yaşar. Milletin mümeyyiz vasfi ancak bu derûnî hayatıdır. O, bununla başkalarına hiç benzemez. "Zâhirî hayatı" âfâkidir. Onun için beyne'l-mileldir. Zâhirî hayatı milletler birbirleriyle birleşir, dîn, ahlâk derûnî hayatı ait olduğu gibi iktisâd, bedî'iyât da zâhirî hayatı aittir. Vâki'a edebiyât derûnî hayatı da girer. An-

cak beyne'l-milel bir rabt-i müştereki de vardır. Beşerî hareketler ya fikre, ya hisse âid olur. Her ikisinin az çok tedâhü'lümümkündür. Lakin dînî, ahlâkî her şeyin fevkindedir. İşte bizim ricâlimiz bu noktaya dikkat etmeyerek istiklâl, vatan ve âile aşkıni ihtivâ eden derûnî hayâtmızı tamâmiyla garb tarzına çevirmek istediler. Bu cereyân neler yapmadı?

Avrupa'da gördükleri âliyâtın ve fenniyâtın terakki-sini mutlakâ "dîn" kaydından sıyrıldıklarına haml ettiler. Halbuki derûnî hayât kuvvetli olmadıkça muhit ihtizâz etmezdi. Muhîtin ihtizâzi "mukaddese"yi "mefkûre"yi kuvvetlendirdi. Bu kuvvet sevkiyle o cem'iyyetde sınıflar, meslekler, zümreler hâsil olurdu. Derûnî hayât bunnar arasında tesânüdü meydâna getirirdi ve işte ondan sonra da benliğine dönen millet bu iş bölümü sâyesinde fenniyât ve âliyâtta terakki ederdi. Bunun ucu hep derûnî hayâtta idi. Garb taklıdı kadîm müessesât üzerine yükleni. Tabî'îdir ki garb te'sîsatî kendi dîn ve harslerinden doğmuştur. Bizim te'sîsatımızda bizim mahsûsâtımızdan idi. İş öyle kârşıtı ki garbin terbiye ve tahsil tarzları bize getirilirken mü'eyyedeleri de garbî oldu ve şarkın ruhundan, harsinden doğmuş olan müesesât ihmâl ve terk edildi. Bu güzel müesseselere "müstehâse" dediler. "Peszinde" dediler. Çok a'lâ! Ancak bu müesseselerin yerine konulanlar da "canlı" oldu mu?

Ca'lî bir lisân, yapma bir edebiyât, taklîdî bir hayât başladı. Bu kötü taklîd müstahsil ve fa'âl bir hayât vermediği için serveti yuttu. Tanzîmât borç ile işe başlamıştı. Borcun getirdiği servet ibzâr ile sarf edildi. Milletin sırtına ağır bir "dûyûn-ı umûmiye" yükleni. Gelen borç memleketin iktisâdî menba'larını işletmedi. Saraylar, ko-naklär eskilikden çıkararak tannan ve şâşaali bir şeke sokuldu. Yeni zevkler garbî şekilde geldi. Salon hayâtları başlayınca artık biz garb zihniyet ve medeniyyetini kabul etmiş addedildik.

Halbuki "hars ve irfân" İslâmî ve millî idi. Bunun üze-rine vurulan badana ne kadar çürük çıktı!

Garb medeniyyeti pek lüzumlu bir şey idi. İslâm medeniyyeti şimdiye kadar temâs ettiği medeniyyetler gibi bununla da temâs ederek beyne'l-milel olan medeniyyetden lüzum ve fâidesi gayr-i münker olanı alacaktı. Lakin bu alış öyle zu'm ettiğleri gibi "asrı" nâmî altın-da topladıkları maskaralıklar değişti. Memlekete garb te'sîsatından getirilen kokmuş bir ahlâk, çalışmadan ya-şamak için bir yağlı memuriyete intisâb, sık ve Avrupa-kârî giyinmek ve alamod dinsiz görünmek! İşte bütün garbdan şu diyara gelen yirminci asrin ma'nâsına uyan teceddüd ve inkilâb dedikleri şu saydığımızdan başka bir şey ise lütfen parmaklarıyla işâret ederek göstersinler!

Nerde bir fabrika yaptılar? Hangi denizlerde işleyen nakliyât şirketleri te'sîs ettiler? Feyyâz topraklarımızın

neresinde bir ma'den kazarak garb usulüyle işlettiler? Hâlâ Hazret-i Âdem zamanından kalma hayâtla yü-rûyen rençberliği "zirâ'at-i cesîme"ye çevirdiler? Hâlâ sapanın önünden öküzü aldılar mı? Hangi feyzîli mekteblerinde bize dürüst bir liman yapacak, bir şimendifer güzergâhi ta'yîn edecek kaç mühendis yetişti-riler? Nerede bir "Teknik-Fennî" müessese meydâna getirdiler? Harâbelerden nişân verdiklerini iddi'â etti-kleri Türk diyarının neresinde mu'allâ ve nefîs bir binâ kurdular? İktisâdî hareketlerin neresinde bir feyz gösterdiler?

İslâm dînini terakki ve te'âlî mâni'i, garb medeniyyetinin düşmanı gösterdiler. Meşrûtiyet'den beri lütfer gös-tersinler ki şu mahrum diyârın hangi köşesinde kendi iddi'â etti-kleri vech üzere "yirminci asrin bağırdığı hayat ve fa'aliyete lâyik bir iş yaptılar? Bunu bağıranların bugün elindeki "hazîne tahvilini" alınız... Derhâl aç kalırlar. Çünkü babasının dîn ve harsını mâni'-i terakkâ addeden bu zavallilar tabî'âtin nankör sinesinden pazu ve irfân zoruya bir dilim ekmek koparacak kadar irâdeye mâlik değildirler. Yalnız haykırırlar: Yirminci asra muhâlif, ölmeye mahkûm fikirleri yıkacağınız derler. Yıkılacak fikir-lerin başında ise mutlaka "dîn" vardır. Halbuki bir milletin derûnî hayâtını, vecdî hayâtını yıkmakla o milletin yıkıldığını görememek kadar acinacak bir hal yoktur. Asrin medeniyyet ve âliyâtını sun'î değil, Hakiki yollar-dan memlekete getirmek refâhi ne kadar te'mîn ederse bir milletin derûnî hayâtına hürmetkâr ve ilhâmlarını milletin ruhundan alan bedî'iyât ve ahlâk da işte o gelen âliyât ve sanâyi'i (millî şekele koyarak o zaman Hakiki medeniyyet ortaya çıkar. Garb medeniyyetini tetkik ederken kökünü nerden aldığı unutmamak lâzımdır. Şimdi bunu dahi iyi anlamak için İslâm'a isnâd edilen tedenni sebeplerini geleceğ makalede araştıracağım.

Edirne Meb'üsü
Mehmed Şeref

[256]

DAĞISTAN İSTİKLÂL MÜCÂDELELERİ

-3-

Dağistan ile Çarlık arasında asırlardan beri lâ-yenkatî', fakat muhtelif şekillerde devâm eden mücâdelât ve muhârebâtın mevzû'u Ruslar için menfa'at ile maksadî cihângirâne, dağlılar için ise hakk-ı hayât ile emel-i istiklâl-perestânedir.
Birinci taraf muvakkaten gâlibdir. Fakat ikinci taraf muhakkak mü'ebbed bir galebe te'mîn edecktir.

Harb-i Umûmî esnâsında 1917 senesinde Rusya in-ki-lâb-ı kebîri vukû'a geldi. Çarlık idâresi yıkıldı. Bu inki-lâb, Dağlıların ahzân ve âlâm ile meşhûn olan kalblerinde

istiklâle karşı bir sürûr-ı ümid uyandırdı. Şimdiye kadar, mücâdelâtında pek yalnız kalmış olan Dağıstan bu def'a, Rus imparatorluğu dâhilindeki diğer mîle-i mahkûmede de bir emel-i istiklâl ve cidâl gördü. Binâenaleyh bu def'a daha ümidvâr olarak, mücâhedât-ı istihlâsiye ve istiklâliyeye girmeye karâr verdi. Rusya idâresi Dağıstan'da kabâil-i muhtelife arasında, yabancılık, tefrika ve nifâk sokmak için her türlü vesâil ve vesâite teşebbüs etmiş idi. Fakat, ırk, târhî, hayat-ı ictimâ' iye, ma'îset ve mu'âseret, dîn, vaz'iyet ve an'ane birlikde dolayısıyla bu teşebbüsât kabâil-i mezkûredeki -ittihâd ve tesânüdü hiçbir vakit ihlâl ve idlâl edememiş, binâenaleyh- Rus inkılâbinin vukû'u bu ittihâd ve tesânüdü istiklâle doğru fa'âliyet-i tabî'iyye ve zarûriyyesinin harekete gelmesini intâc etmişti. (1 Mayıs 1917) senesinde Vladicaucase şehrinde kabâil-i muhtelifyei temsil eden dört yüz kişiden mürekkeb ilk -(Hürriyet ve İnkılâb Kongresi) in'ikâd etti. Bu kongre tarz-ı in'ikâdî ve nâmi i'tibâriyle Rus inkılâbinin bir uzu olarak telakki olunabilirse de hakikat-i halde, maksad yeniden, istiklâl mücâhedâtına başlamak idi. Nitekim kongrenin ilk reîs-i muvakkati merhum ve muhterem Bassyat Chakhas nutk-ı iftitâhîsında "Milletimizin istiklâl günü 1859'da Goban'da 1863'de Açuğ köyünde küsûf etmiştir. Fakat yine o güneşin memleketicimizin ma'sûm ve mâtem-dâr sînesinde doğmasına intizâr etmeliyiz." cümlesiyle maksad-ı hakikîyi tamâmennâzîh ve bütün mümessiller de bu maksad etrafında ittihâd etmişlerdi. Binâenaleyh, bu kongre, dağlıların "İttihâd-ı siyâsîsini" i'lân, (kuvve-i icrâiye ve idariye) olarak, dağlıların "Merkez-i İttihâd Komitesi" nâmiyla bir komite teşkil etti.

Rus inkılâbinin birinci devrine müsâdif Dağıstan mücâdelâtının ilk şekli, bu tarzda ta'azzuv ve tebellür etmiştir. Rus inkılâbinin eşkâl ve netâyici tamâmıyla tevazuh etmiş değildi. Binâenaleyh komitenin programında esâs: siyâseten Rusya'ya merbut ve Rus inkılâbına hâdim kalmak, fakat hürriyet-i harsiyeyi kâfil olacak dâhilî bir istiklâl te'mîn etmekti. Rus inkılâbinin demokratik olan şekli Bolşeviklige istihâle etmeye başlamış ve Petrograd'da Bolşevikler bir darbe ile re's-i kâra geçmiştir. Henüz hâl-i ruşeymde bulunan Bolşeviklik ufkâk bir darbe ile dağılacak bir mâhiyet ve vaz'iyette idi. Fakat buna mukabil çar ordusu tamâmıyla inhilâl etmiştir. Yalnız terbiye-i millîye ile mücehhez ve rüesâ-yı millîyeye merbut ve sırf Kafkas müslümanlarından müteşekkil ve şark cebhesinde kahramanlığıyla şöhret-şî'âr olan Kafkas Süvari Fırkası intizâm ve itâ'ati muhâfaza etmiştir. İşte General Korniloff Bolşevikliği ortadan kaldırılmak için nüvesini bu firka teşkil eden bir kuvvet ile Petrograd kapısına yanaşmıştır. Henüz doğmuş bulunan Bol-

şeviklik ise bu teşebbüse karşı tamâmiyla âciz ve dem-i vâpesînine muntazır idi.

İşte bu sırada idi ki Rusya'da Bolşeviklik idâresinin te'essüsünü kendi hayatı millîye ve istiklâliyesi için nâfi' gören Dağıstan İttihâd Merkez Komitesi Kafkas fırkasına Korniloff'un teşebbüsâtına âlet olmayarak kendi vatanına avdet ve komiteye hizmet etmesi emrini verdi. Bu firkanın vatanına avdetyle Korniloff kuvveti inhilâl etti. Ancak bu sâydededir ki Bolşeviklik idâresi te'essüs ve tevessü' edebildi.

İşte bundan sonra bir tarafдан merkez ve şîmâlî Rusya'da restarration eski idâreyi ifâde için Deniken ordusu teşekkül etmiş ve bu sûretle Rusya'da cihânda emsâli nâ-mesbûk inkılâb muhârebâti başlamış idi. İşte bu vaz'iyeti Dağıstan Merkez Komitesi Rusya'dan tamâmen fekk-i râbita ederek istiklâliyet-i tâmmesini i'lân etmesi için en müsâid bir zaman ve fırsat telakki etti.

Rus milletinin birbirini imhâya çalışan bu iki muhâlefî ve muhâsim [257] partisinden her birisi dağlıları kendi tarafına celb ve imâleye sarf-ı mesâ'î eyliyordu. Ve her iki taraf da mahkûm milletler için en câzibedâr olan "Her millet kendi mukadderatına hâkim olacakdır" prensibini tatbik edeceğini va'd ediyordu. Fakat Dağlılar Komitesi herhangi bir partinin muhârebâtına iştirâk ile Rus inkılâbinin muğlak ve mu'allak olan mücâdelâtına bulaşmak ve karışmakdan ise bî-taraf bir vaz'iyet almayı ve vatanında istiklâl esâsâtını te'sîs ve takviyeye çalışmayı münâsib做过, binâenaleyh Rus partilerine karşı bî-taraflığı ve ancak kendi vatanına girmek teşebbüsünde bulunacak olan herhangi bir Ruk kuvvetine muhâlefet edeceğini i'lân etmiştir. Bunun üzerine Dağıstan her tarafdan tecavüze ma'rûz kalmıştı. Cenûbdan: Bakü istikametinden Çarizm taraftarı olan Bucarahof kuvvetleri, Tiflis'den Gürcüler, şîmâl-i şarkîden: Bolşevikler, şîmâl ve şîmâl-i garbîden: Kazaklar, Kafkasya'yı istilâ için bütün kuvvetlerini sarf ediyorlardı. Bu sûretle Dağıstan'ın her tarafını kan ve ateş sarmıştı. Artık Dağıstan'da istiklâl muhârebâti ber-mu'tâd ve tam manasıyla başladımış idi. Pek hûnîn ve elîm olan bu vaz'iyet, esâsen kalbleri hiss-i intikam ile meşbû' ve vatan-ı aslîlerinin kan, duman, ateş ve ölümden ibâret târihinin hâtrâtiyla muhavvel olan Türkiye'deki muhâcirleri heyecana getirmiştir ve bunlardan ilk kademe olarak, Meke Azîz, Neney Berkof, Sahapel, Midhat ve rüfekası vatanın imdadına yetişmiştir. Bu sûretle Rusluk ile Kafkaslık karşı karşıya gelmiştir. Vaz'iyet pek buhran-engîz idi. Bir tarafдан müsellâh mütecavizlere karşı vatanı müdâfa'a, diğer tarafdan sârî bir şekil alan inkılâb fikirlerine karşı hey'et-i ictimâ'iyeyi ve intizâm-ı dâhilîyi te'mîn etmek lâzımdı.

(Rusya'daki inkılâb-ı ictimâ'î ihtilâllerine karşı Dağıstan'ın nasıl bir vaz'iyet aldığı pek mühim bir bahisdir. Bunu ayrıca yazmayı daha münâsib görüyorum.)

Kafkas'ın münevver vatanperverleri büyük bir heyecan ve galeyân içerisinde çalışiyorlardı. Milletin maddî ve ma'nevî bütün kuvvetini istîmâl etmek zamanı idi. Her tarafda umûmî seferberlik ve cihâd i'lân edilmişti. Kadın, erkek hiçbir ferd bu mücâhedenin hâric kalma-yacaktı. Pek vâsi' olan cebhenin her tarafında muhârebe devâm ediyor, her gün, her köyde şühdâ mezarlığının tevessü'ü nisbetinde tehevvür, kin ve şiddet de artıyordu. Kafkasya'da her şehidin mezarı başına müntehâsında beyaz bayrak bulunan uzun bir direk dikilir ve bu mütemadiyen tecdîd edilir. Binâenaleyh Kasfkasya'da mezarlıklar her köyün derece-i fedakârîsini gösterir.

Muhârebâtın mihrak noktaları: Derbend, Demirhan Şora, Yurt, Grozni, (Bu mîntikada hassaten Alhan yurd, Kolari, Aldı, Sorkurd köylerinde) Nazran, Naliçik, Panal Paşinkis, Yakatarinodar, Laris mevâki'i idi. Muhârebâtın şiddeti ve bunun tevlîd eylediği heyecan ve feverân efrâd-ı milletde âdetâ irâdeyi ve kuvve-i müfakkireyi kaldırmış ve bunun yerine umûmî bir cünun kâim olmuþtu. Muhârebe merkezi ve şarki Dağıstan'da muvaffakiytle devâm ediyordu. Buralarda Rus çarının, İslâmlardan nez' ve Kazaklara ihdâ eylediği kırk dört çiftlik ile Grozni ve Hasafyurt, Nazran şehirleri istirdâd edilmişti. Fakat İngilizler tarafından her türlü vesâit-i harbiye ile teslîh ve techiz edilen ve Bahr-i Hazar'daki donanmaya istinâd eden Buharahof kuvvetlerinin işgâl eylediği Derbend, Şamilkale (Petrovsk) istirdâd edilememiþti. Çünkü Da glıların silâhi düşmanın elindeki vesâit-i harbiye nazaran pek za'if idi. Nihâyet Bakü Osmanlı ordusu tarafından istirdâd edildi. Ve merhum Met Îzzet Paşa kumandasında Türk Kardeş Firkası Derbend üzerinden, Dağıstan'ın imdadına yetişti. Ve bunun mu'âvenetiyle Derbend, Demirhan Şura, Şamilkale (Petrovsk) da istirdâd edildi. Bu sûretle neticesi henüz gayr-i mu'ayyen bir mücâdele içerisinde çalkalanmakda ber-devâm olan Koban mîntikası müstesnâ olmak üzere merkez ve şarki Kafkas kurtarılmış oldu. Esâsen 11 Mayıs 1918'de resmen istiklâl i'lân ve hey'et-i hükûmet de Tiflis'de teşkil edilmişti. Münâsebât-ı hâriciyeyi tanzim ile iştigal eden Dağıstan Hükûmet-i Müttehid-i Cumhûriyesini temsil eden hey'et de Demirhan Şora'ya gelerek idâre-i umûr-ı hükûmete başladı. Hükûmetin programı ihtilâl-ı ictimâ'înin memlekete sirâyet etmesine mâni' olmak, demokratik esâsa müsteniden idâre-i dâhiliyeyi tanzim ve kurtarılan aksâm-ı vatani tecavüzen den muhâfaza, mütebâkisini istirdâd ve münâsebât-ı hâriciye te'sisi idi. Tapa Tchermo riyâsetinde Paris'e bir hey'et-i murahhaşa da gönderdi.

Türkiye'nin düvel-i İtilâfiye ile akd eylediği mütarkeye tevfikan Türk kita'âti 1918 Teşrînisânî'sinde Dağıstan'dan çekildi. Dağıstan Hükûmet-i Cumhûriyesi hutut-ı umûmîyesi bâlâda mezkûr programın tatbîkine imkân ve zaman bulamadı. Çünkü düvel-i İtilâfiye'nin her nevi' müzâheretiyle teşekkül ve Bolşevikleri ma lûbiyet-i mütevâliyeye uğratarak Moskova'ya tekarrub etmiş olan Denikin ordusunun ta'arruzuna uğradı. Denikin'in programı gayr-i kâbil-i tecezzi bir Rusya cumlesiyle ifâde ediliyor ve bu ta'bîrle Denikin milel-i mahkûmenin i'lân eyledikleri istiklâlleri keen lem yekün addediyordu. Denikin ordusunun esâsını Kazaklar teşkil eyliyordu. Bunlar ise bir tarafdan Dağıstan'a en yakın ve kızgın düşmanları idi. Diğer tarafdan cenûbî Rusya'da Rus cebhesine muttasıl olan ilk [258] cumhuriyet Dağıstan idi. Binâenaleyh Dağıstan'ın hudûdlarında yine kanlı ve feci' hâdiseler görünümeye, canlanmaya başlamıştı.

Şubat 1919 tarîhinden i'tibâren Denikin ordusu, Dağıstan vatanı üzerine yürümeye koyuldu. Yorgun ve bî-tâb olan millet vehle-i ülâda bu mehîb kuvvet karşısında biraz sarsıldı. Nevzâd hükûmet Paris'deki mümessilleri vâsitasıyla düvel-i İtilâfiye nezdinde Denikin ordusunun bu hareketini protesto etti. Fakat esâsen kendi ta'lîmâtına tevfikan hareket eden düvel-i İtilâfiye bu protestoya cevâb vermediği gibi Denikin de hiçbir esâs-ı meşrû'a istinâd etmeyen harekât-ı istîlâkârânesine devâm etti. Garbî ve merkezî Dağıstan'da tekrar müdâfa'a muhârebesi başladı.

En şiddetli muhârebeler merkezî Dağıstan'da cereyân ediyordu. Burada üç ay muhârebe devâm etti. Ve muhârebât neticesinde Denikin ordusu galebeyi te'mîn ve 24 köyü ihrâk etti. Ve müddet zarfında Dağıstan yevmiye vasatî olarak dört yüz şehîd veriyordu.

Neticede Cumhûriyet ordusu ma lûb oldu. Dağıstan vatanı tekrar Rusların istîlâsına geçiyordu. Denikin ordusunun harben geçtiği yerlerde köyler münkalib-i rimâd oluyordu. Her taraf yağma ediliyor, câmi'ler yıkılıyor, ırz ve namusa tecâvüz olunuyor, kitâl ve imhâ bütün şiddetile devâm eyliyordu. Bu istîlâ karşısında vatanperver münevverler memleketi terke mecbur oluyorlar ve bunların yerlerine, mürteci' generaller geçiyordu. Bu sûretle tedâricen memleketi işgal ediyor ve merkez hükûmet olan Demirhan Şura'ya yaklaşıyordu. Nihâyet Mayıs 1919'da harben Demirhan Şura'yı işgal etti. Ve Parlementoyu sünگü ile da itti ve hey'et-i hükûmet de vatanı terk etmek mecburiyet-i elîmesi karşısında kaldı. Bu sûretle bu def'a yine "Hür Kartallar Yuvası" pençe-i esârete düştü. Denikin idâreyi çarların en zâlim ve müslüm şekl-i idârelerine ircâ' eyledi. Re's-i idâreye Çarlığın ma'rûf ve mu'temed zâlimleri geçirildi. Bunlar inkılâbin,

târîhîn mezbele-i nisyâna attığı eşhâs idi. Bunlar inkilâba karşı olan kin ve adavetlerinin öcünü Dağlılardan almak için mezâlim ve ta'addiyâtda müsâbaka ediyorlardı.

Mürteci'ler bütün bu tazyîkât ve ta'addiyâtta rağmen târîhin cereyân-ı tabî'işini tebdîl edemediler. Bu vaz'iyet karşısında milletin hey'et-i umûmiyyesi ezgin ve yaralı arslan gibi kuvvetinin avdetine ve fîrsat-ı sav-letin hulûlüne hamûşâne intizâr ederken diğer tarafından memleketin gayr-i kâbil-i zabit köşelerindeki sekene ile buralara gelmiş olan bazı vatanperverler de bu sâkin ve ebkem kartal yuvalarında şiddetli bir kiyâmın esâşlarını ihzâr ediyorlar ve kılınçlarını biliyorlardı. Şeref-i istiklâli bir müddet bi'l-fi'l tadan ve idrâk eden millete bu istîlâ pek ağır ve tahammûlsuz gelmişti. Binâenaleyh her neye mukabil olursa olsun Denikin'in bu tazyikini ref' ve istiklâlini istirdâd etmek bütün efrâd-ı millet için en mukaddes bir namus ve târîh akidesi olmuştu. Bu akide karşısında gerek cemâ'atde ve gerekse münevverlerde menâfi'-i şâhsîyye ve fîrkacılık hisleri tamâmen zâil olmuş ve müttehid bir kitle hâline inkilâb eylemiştir. "Fırka ihtilâfları ref' edilmeli, nizâ'ı mücib mesâil unutulmalı, şîmdi dîn, milliyet ve istiklâl gibi herkesi seyyânen alâ-kadâr eden bir mesele karşımızdayız" meâlindeki vatanperverlerin beyânnâmesiyle işe başlandı. Ve 1 Ağustos 1919 bütün Dağıstan'da umûmî nagehânî bir kiyâm baş gösterdi. Ve bu kiyâm Şîmâlî Kafkas Müdâfa'a-i Millîye Meclisi tarafından idâre ediliyordu.

Târîhî bir kin ve bir hiss-i intikam ile müeyyed olan muhabbet-i millîye ve istiklâliye ne mu'cizeler göstermez! İşte bu kiyâm ve cidâlin sâiki ve muharriki de böyle bir vaz'iyet ve rûhiyet karşısında idi. Bir menba'a istinâd etmeyen milletde esâsen cebhâne pek az idi. Fakat kiyâm nâgehânî ve umûmî vukû'â geldiği için memleketin mevâki'-i mühimmesini işgâl etmiş olan Denikin ordusunun aksâmı evvel emirde bulundukları yerlerde tamâmen imhâ edilmişti. Ve bu sûretle memleket dâhili, serbestî-i mesâ'îye müsâ'id bir hale ifrâğ edildi.

Yalnız merkezî ve şarkî Dağıstan arasında yegâne hatt-ı ittisâl üzerinde bulunan Honzah Kalesi ile hudûd boyundaki bir kısım mevâki' istirdâd edilemedi. Bir tarafından bunların istirdâdi ile uğraşılmakla beraber diğer tarafından Denikin'in gelmeye başlayan takviye kîta'âtının tevkifine çalışılıyordu. Bu miyânda merkezî Dağıstan'da, şiddet ve azmiyle ve zühd ve takvâsiyla Şâmil'i tanzîr etmek kâbiliyetini gösteren, merhum ve muhterem Uzni Hayrî Hacı da büyük bir dirâyet ve savlette bir tarafından Denikin ordusunun merkez-i sikletine ta'arruz ediyor, diğer tarafından memleketi ikiye ayırarak vahdet-i idâre ve harekâtı ihlâl eden Honzah'ı Rusların elinden almaya çalışıyordu.

Bu def'aki muhârebât geçen diğer muhârebelerle nazaran başka bir şekilde idi. Bu def'a, İngilizlerin her türlü vesâit-i fennîyesiyle teçhîz edilmiş olan Denikin ordusu tank ve tayyâre... ilh gibi esliha-i cedîde de isti'mâl edi-yordu. Buna rağmen Denikin eski vaz'iyeti kazanmaya muvaffak olamadı.

Dağıstan bu hareketlerini yaparken Denikin ordusu Moskova kapısını çalıyor, ve Bolşevikler son günlerini yaşıyorlarda. Fakat Dağıstan'ın Denikin ordusunun ken-disine vâki' olan şiddetli darbeleri te'sîriyle Denikin üç kol ordusunu geri çekmeye ve Kafkasya'ya sevke mecbur [259] ve bu sûretle Moskova'ya karşı olan harekâta za'f ve betâet târî olmuştı. Cihânın büyük bir alaka ve heyecanla ta'kîb ettiği ve Denikin'in Rusya imparatorluk idâresinin bâni-i sâniî olmak şöhret ve haşmet-i târîhiyesini kazanacağına kat'îyyen ve yakinen ümidvâr bulunduğu anda yüzünü geri çevirmeye mecbur ve bu sûretle Bolşevikliğin mazhar-ı ba's-i ba'de'l-mevt olması şüphesiz şark için mühim ve muhteşem bir ân-ı târîhîdir.

Bu sûretle Dağıstan Bolşevikliğe biri doğduğu anda, diğeri ölmeye ramak kaldığı hengâmede olmak üzere iki def'a yardım etmiş oldu. Fakat Dağıstan bu fedakarlığı, elbette Bolşeviklerin mavi gözleri için değil sîrf kendi ikbâl ve istiklâli için yapmıştı.

Denikin ordusu daha bitmiş değildi. Dağıstan Mü-dâfâ'a-i Millîye Hükûmeti muharebenin uzayacağını tahmin ediyor, binâenaleyh bir müzâheret-i hâriciye arıyordu. Fakat hakk-ı hayat ve mukadderâtı kendisinin bu harekâtına merbut bulunan yeni komşu cumhûriyetden bile bir mu'âvenet görmemişti. Binâenaleyh istiklâliyetini derhal tanımak şartıyla Bolşeviklerle bir ittifâk-ı siyâsî akdine mecbur olmuş ve bunu kendi halâsi için bir âmil-i mühim teşkil edeceğini zan eylemişti. Çünkü Rus Komunist Partisi'nin resmî programının en mühim ve ruhlu noktası "Her milletin kendi mukadderâtını kendisi ta'yîn etmesi" maddesi idi. Ve bu madde de Dağıstan'ın mak-sadına tevâfuk ediyordu. Bolşevikler bu maddeyi yalnız program kitabının sahifeleri arasında bırakmayarak, sûret-i mahsûsa ve muvazzahada bütün şark ve milel-i mahkûmeye i'lân ve telkin etmekde idiler. Şüphesiz bu beyânât Dağıstan'ı evleviyetle alakadâr ediyordu.

Gerek şarkın İstanbul, Batum, Bakü gibi en kısa yolunu elde bulundurmak ve gerekse Bolşevikliğin cenuba sarkarak bu sûretle parçalanması kendilerince mukarrer olan Türkiye ile mukârenet peyda etmesine mâni' olmak üzere düvel-i İtilâfiye, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın istiklâliyetlerini tasdik ettikleri halde istiklâliyete liyâkatı, nazariyât ile değil, fakat en yüksek ve parlak derecede fa'âliyetle isbât etmiş olan Dağıstan'ın

istiklâliyetinin tasdikine yanaşmıyordu. Çünkü bu millet kendilerinin idâre ve techiz ettikleri Denikin ordusuyla muhârib bulunuyorlar. Bolşevikliğin tevsiîne yardım ediyorlardı.

Halbuki Dağıstan'a göre kendi istiklâline tecâvüz eden her zümre müşâvî idî. Nitekim 1918'de mütenevî' partilere karşı bir cebhe ile harb ederek bu kanâ'âtini fi'len isbât ve murahhaslarıyla da defe'âtle cihana i'lân eylemişti. Bu def'a vekâyi' ve vaz'iyet kendisinin Bolşeviklerle tevhîd-i harekât etmek suretiyle istihsâl-i âmâline muvaffak olacağına iknâ' etmiş idi.

Müdâfa'a-i Millîye Hükûmeti ve idâresi milletin kendisine tevdî' ettiği vazîfeyi Derbend, Demirhan Şura ve Şâmkale ve şehirlerini Denikin ordusundan istirdâd ile ifâ etti ve istirdâdi uğrunda mu'azzam fedakarlıklar ifâ eylediği kendi toprağına hâkim ve sâhib olarak 1920 Mart'ında Kızıl Ordu ile Grozni civârında temâs hâsil etti. Dağıstan şimdi yeni bir sahne ve vaz'iyet karşısında idi. Temâsa gelir gelmez Müdâfa'a-i Millîye Hükûmeti Kominizm programının "Her milletin kendi mukadderatına hâkim olacağı hakkındaki maddesi ile Çiçerin'in bunu mü'eyyed olan Denikin ile muhârebe esnâsında beyânât-ı resmiyesini* ve cenûbî Rus Kominizm şu'ubâtiyla akd eylediği ta'ahhûdâtı ibrâz ve Kızıl Ordu hududunu tecâvüz etmemesi lüzumunu dermiyan etti.

Müdâfa'a-i Millîye Hükûmeti iki mesele karşısında bulunuyordu. Biri memleketi Kızıl Ordu'nun istîlâsına masun bulundurmak, diğer ise memleketde cârî olacak usûl-i idâre idî. Bolşevikler kendi ictimâ'î ve idârî prensiplerini Dağıstan'da tatbik etmek bahanesiyle memlekete girmek istiyorlardı. Halbuki Kominizm şeklini tevlîd eden: Sermâyedârlık, sınıf dereceleri, büyük emlâk mutasarrıfları gibi sebebeler yok idi. Millet her ferde bir hak ve bir mevki' veren âdetlerine tevfîkan yaşıyorlardı. Şu halde Kızıl Ordu'nun, memleketi kominize etmek için

* Volniy gorez: Müstakil Dağlı nâmında olup Dağıstan Müdâfa'a-i Millîye Hükûmeti'nin resmî gazetesinde 1919 târih 7 numaralı nûshasında mezkûr olduğuna nazaran- Sovyet Hükûmeti Hâriciye Komiseri Çiçerin ile Şark-ı karîb Komiseri Nârimanof Kafkas milletlerine hitâben ber-vech-i âtî beyânâtda bulunmuşlardır:

"Rus Sosyalist Federasyon Şûrâ Cumhûriyeti hiçbir vakit başka millet ve hükûmetlerin arâzisine tecâvüz etmek ve cebren Bolşevikliği kabul ettirmek maksadını ta'kib etmiyor... Binâenaleyh Bolşevikliği sizin milletlere de teşmil için bir teşebbüsde bulunmak fîkrinde değildir. Her milletin kendi mukadderatına hâkim olması prensibini tatbik ve kabulde sâbitdir. Bu nokta-i nazarda sizden daha geri bulunan Kırız, Başgirtlar'a, ilh... milletlerine kendi mukadderâtlarını kendilerine havâle etmekle isbât etti."

istîlâya kuyâm etmesine sebeb yok idi. Ve buna rağmen istîlâya tesaddî etmesi, doğrudan doğruya Emperyalizm fîkrini tatbik etmek demekti.

İşte bu fikir, esâsa istinâd ve her vechile memleketde müstakil kalmak isteyen (Müdâfa'a-i Millîye Hükûmeti) nin teşebbüsât-ı muslîhânesine Kızıl Ordu bidâyetinde leye ve le'alle vaz'iyetini gösterdi. Kızıl Ordu Dağıstan hudûdlarında tecemmu'unu ikmâl ve iktisâb-ı kudret eder etmez. (Komünizm milletler ve milliyetler ve bunlarda dîn ve istiklâl aralarında hudûd tanımaz ve bunları tanıdığı takdirde ta'kib eylediği akide-i siyâsiye ve ictimâ'iyeyi, münkir ve bu sûretle cihana karşı kâzib ve müşfil bir vaz'iyetde kalmış olur) cevâbinî veriyorlardı.

Bunun üzerine iğfâl edildiğini anlayan Müdâfa'a-i Millîye Hükûmeti sukût etti. Yerine müzâheret-i hâriciye i'timâd ve istinâd ile değil fakat bizzât milletin kuvvet ve ittihâdi ile istiklâli istihsâl ve idâme [260] edecek ve milletin irâde-i hakîkiyesini hâamil olacak olan bir hükûmet icâb etti. Gerek böyle bir hükûmeti te'sîs ve gerekse Bolşeviklerin hareket ve siyâsetlerini protesto etmek üzere 11 Mayıs 1920 Perşembe günü merkezî Dağıstan'da "Gatiş Korte-Keticher Kort-Müşâvere Tepesi'nde ve bütün Dağıstan'ın murahhaslarından müretteb elli bin kişilik bir ictimâ' akd edildi. Bu ictimâ'da mühim bir kızıl kuvvetin taht-ı himâyesinde olarak Komünist murahhasları da hâzır bulundu. Bunların muvâcehesinde ve bu büyük kitle ortasında ref' edilen büyük istiklâl bayrağı top endahtıyla selâmlandı. Ve bu istiklâliyyeti son ferde kadar müdâfa'a edecek bir istiklâl ve ittihâd hükûmeti hey'et i intihâb edildi ve bu hükûmet millet muvâcehesinde, millet de hey'et -i hükûmet huzûrunda yemin ettiler. Ve bu ictimâ' neticesinde, bazı maddelerinin suretleri zîrde aynen derc edilen, beyânnâmeyi neşr etti. (12 Mayıs 1920).

6. Şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da Dağıstan milleti kimseye tecâvüz ve kimseyi esîr etmek istemediği gibi esîr olmayı da hiçbir ferd ve zümrenin tahakkümünü de kabul etmeyecektir.

11. Bütün dünyaca ma'lûm olsun ki dün bizi çarlığın ihyasına çalışan Denikin idâresine takrîb ve rabt etmek istemiş olanlarla bugün Bolşevizm idâresine idhâl eylemek teşebbüsünde bulunacaklar arasında nazârimizda hiçbir fark yoktur; her ikisi de düşmanımızdır.

12. Târih, hâdisât-ı zâile, vaz'iyet-i hâzira, bize hâlis dost ile Hakîkî düşman olmuş ve olacakları fakat pek acı bir sûretde anlattı, öğretti.

Bu ictimâ'ın ne kadar millî ve mü'essir olduğunu anlamak için İslâm nâmında fakîr, ümmî, pejmürde bir köylünün Bolşevik Komiseri Gikala'ya verdiği zirdeki cevaba dikkat etmek lâzımdır. Mûmâ-ileyh İslâm bu

cevabıyla şüphesizdir ki Dağıstan'ın ruhuna ve imâna tercümân oldu. Mezkûr cevâbin bazı parçaları ber-vech-i zîrdir:

Ey Kigala! Sen benim karnımın doyacağından... filân bahs ediyorsun, halbuki benim karnım değil, ruhum açtır. Rûhum ise ancak istiklâl ile doyacaktır. Onun için istiklâl isterim istiklâl... İstiklâl verilmemezse (ittikâ eylediği tûfengi göstererek) bununla... Bu da olmazsa (kamasını göstererek) bununla... Bu da olmazsa tırnaklarımı almaya çalışacağım. Ve bu uğurda (makbere-i şühedâyi göstererek) işte şunlara iltihâk edeceğim..."

Heyecan-ı millîyi gören Bolşevikler buradan sükûnetle avdet ettiler. Teşekkül eden hey'et-i hükûmetde hazret-i Şâmil'in en mühim merkez-i idâresi olmuş olan "Dargi" köyünde işe başladı:

A. Hükûmetin keyfiyet-i teşekkülünden ve programdan milleti haberdâr etti.

B. Âmâl ve mukarrerât-ı milliyeyi hâvî bir nota ile Deçe Nasûh riyâsetinde bir hey'et -i murahhasayı Viladi Kafkas üzerinden 13 Mayıs 1920'de Moskova'ya yola çıkardı.

C. Kezâ hükûmetin keyfiyet-i teşekkülünü vaz'iyyet ve mukarrerât-ı milliyeyi alakadâr devlet ve milletlere iżâh için 16 Mayıs 1920'de Tiflis'e bir hey'et gönderdi.

Hükûmet tarafından âmâl-i milliyeyi bu sûretle sulhen istihsâle çalışmakla beraber diğer tarafından milletin en büyük fedakarlıklara hazırlanması emrini verdi. Bu vaz'iyyet karşısında Bolşevikler de:

A. Kitle-i milleti sevk ve idâre eden münevver vatan-perverleri suver-i muhtelife ile ortadan kaldırılmak, memlekeden ihrâc etmek,

B. Bazı müslüman ve Komünistler vâsistâsıyla propaganda yaparak kendisine tarafdar bulmak ve bunları milletin mümessili ve âmâl-i milliyenin hâmili göstermek.

C. Aynı zamanda kuvvetini tezyîd ve takviye ederek siyâsetini, inde'l-icâb cebren tatbik etmek esâslarını ta'kibe başlıdı:

Fakat bir tarafından Bolşevikler Dağıstan'ın inde'l-icâb göstereceği şiddet-i mukâvemetden çekindiği gibi diğer tarafından Dağıstanlılar da Türklerle müttefik Bolşevikler aynı muharebeye kiyâm ederek bu iki devlet arasındaki ittisâli kesmeyi şe'âir-i dîniyye ve Türklerle karşı besledikleri hissiyât-ı meveddetkârâne ve minnedârâneye muvâfik görmüyordu. Binâenaleyh Dağıstan (şimâlî Kafkas) maksadını asgarî bir sûretde tatmin edecek bir karâra muvakkaten râzi olacaktı. Bolşevikler de Dağıstan'ı iknâ' ve iskât etmek vaz'iyet-i mümâşâtkârânesini almaya mütemâyil görünüyordu.

Filhakika Bolşevikler kendi emelleriyle imâle ettiklerini zan eyledikleri kendilerince mansûb bir hey'et -i murahhasayı Moskova'ya gönderdiği, fakat bunların ekseniyeti de (Moskova'da) müsirran istiklâl istediler. Bolşevikler buna mukâbil memleketi Lezgi, Nerek, Koban, Ancaz parçalarına tefrik ve yerine hakikatde lafzî olmakdan başka bir kıymeti hâiz olmayan, bir muhtâriyet verdiklerini i'lân ettiler. Halbuki evvelâ memleketi parçalayan sâniyen hiç bir ma'nâyi tazammun etmeyen bu şekil âmâl-i milliyeyi hattâ asgarî bir sûretde tatmin edemedi.

Bu sıralarda Şâmil'in hafidi "Sa'îd" de memleketi girmiştir. Ve vatanın muhtelif aksâmında ufak tefek hâdiseler göstermeye başladı. Bunun üzerine Bolşevikler Gayr-i Rus Milletler Komiseri Stalin'i Dağıstan'a gönderdiler. Bu da gâh iğfâl ile, gâh tehdîd ile Moskova'nın bu sun'î ve ma'nâsız muhtâriyetini tatbik etmek istedî. Stalin'in bu tarz-ı hareketi milleti teskin, değil bilakis hâdiselerin tezayüdüne sebebiyet verdi.

Dağıstanlı Ahmed Hân

[261] BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ŞER'İYYE BÜTÇESİİNİN MÜZÂKERÂTİ

Kırşehir Meb'ûsu Müfid Efendi Hazretlerinin Beyanâtının Mâ-ba'dı

Burada arz edeceğim bir nokta vardır; oO da hocaların vazîfelerini bi-hakkın ifâ etmedikleri hâlde Evkâf-ı İslâmiyyeyi kendilerine me'kel yapmak suretiyle aralarında taksîm etmiş oldukları fikrinde bulunanlar varsa onların bu fikirleri yanlıştır. Efendiler, câmi'-i şerîflerde, gerek mahalle câmi'inde, gerek derecâtını arz ettiğim diğer câmi'lerde, cemâ'at-i İslâmiyyeye vazîfe-i dîniyye ve İslâmiyelerini yaptırmak, Cenâb-ı Hakk'ın kendilere bahş etmiş olduğu ni'metin şükrynü edâ ettirmek

vazîfesiyle muvazzaf olan imâmlara ücret-i imâmet olarak verilen para senevî olarak ma'denî para hesabıyla a'zamî bin kuruşu tecâvüz etmez. Ondan sonra câmi'-i şerîfin tathîri için, temizlenmesi için kayyim diye ta'yîn olunan kimSELERE verilen ücret ise otuz kuruşdan ibârettir.

Efendiler biz câmi'a ve teşkilât-ı İslâmiyye'ye hiç atf-ı nazar etmedik, bakmadık. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni cem' eden şu dâirenin tathîri için istihdâm ettiğimiz

hademelere şehrî yirmișer liradan aşağı para vermediğimiz halde câmi'lerde müslümanların sıhhatini, hayatıni muhâfaza için yapılacak tathîrâtı ifâ edenler hakkında niçin buhl gösteriyoruz? Evet, haklısınız, diyebilirsiniz ki: "Siz câmi'lerdeki imâmlara, İslâm'ın ulviyyetini Cenâb-ı Hakk'ın [ekberiyyetini] minarelerden i'lân eden müezzinlere, câmi'lerde kürsülere çıkış ahâliye va'z ve irşâd vazîfesini ifâ eden medreselere bir bakınız." Evet, hakkınız vardır, doğrudur. Öyle müezzinler vardır ki okuduğu ezân ve ikâmet ile cemâ'ati tenfir edip câmi'den kaçırır. Fakat bu gibi müezzinlerin ta'yîn ve intihâb edilmesinde, işin ehline tevdî' olunmamasındaki kabâhat acaba şerî'atin midir? Yoksa o vazîfeyi ifâ ettirmek için işin başına geçenlerin mi?

Efendiler, hiç birimiz ve bilhassa bendeniz teşkilât-ı esâsiye-i İslâmiye'nin emr ettiği hiçbir işi bi-hakkin ifâ etmiyorum. Fakat ben bi-hakkin ifâ etmediğim halde bile acaba diğer ifâe etmeyen arkadaşlarımı söz söylemek salâhiyetini hâiz miyim, değil miyim? Orada utanarak, onların karşısında mahcûb ve hacîl olarak onlara esâsât-ı İslâmiyyeyi beyân etmek. Onlar arasında bütün İslâm âleminin İslâm'ın gayri devlet ve milletlere karşı müdâfa'aşını te'mîn edecek bir uhuvvet-i samimiye vücuda getirmek için –benim kusûrumu afv edin– kendilerine söz söylemekliğimi elimde bulunan kitâb bana emr ediyor. Buna emr-i bi'l-mâ'rûf ve nehy-i anî'l-münker ta'bîr olunur.

Efendiler, zan etmeyiniz ki emr-i bi'l-mâ'rûf ve nehy-i anî'l-münker meselesi başında sarık bulunanlara mahsûsdur, hayır, bütün müslümanlar, İslâmiyet'in uhuvvet-i samîmiyesini bozacak, İslâmiyet'in râbîta-i kavîyyesini ihlâl edecek, İslâmiyet'in ecnebilere karşı mağlûbiyetini intâc edecek ef'âl ve harekât hakkında başı sarıklı bir hoca kadar söz söylemek hakkını hâizdir. Hocanın başındaki sarık bir alâmet-i mahsûsan ibârettdir. Şimdi dağların, taşların ağırlığına tahammûl edemediği, titreyerek kabul etmediği bir emânet bize tevdî' olundu. Bu, hukuk-ı millet ve ümmetdir. Bu hukuk-ı milleti, bu hukuk-ı ümmeti, bu hukuk-ı İslâmiyet'i zalûm ve cehûl olduğundan dolayı bilemeyerek düşüne alan, bu hukukun müdâfa'aşını sırtına yüklenen müslüman Türklerin hükûmet teşkil ettileri günden bu güne kadar İslâmiyet'e ettileri hizmet kadar hiçbir müslüman kavim hizmet etmemiştir. Bu husus tetebebü'ât-ı târîhiyyede bulunan arkadaşlarımızın cümlesince müsellemdir. Türkler teşkil ettileri hükûmetin ta bidayetinden bu ana kadar hiçbir zamân hâlî, hiçbir zaman râhat kalmayarak evlâdını bu İslâmiyet uğuruna, mâlini bu İslâmiyet uğuruna, canını bu İslâmiyet uğuruna feda etmişlerdir. Fakat maatteessûf o müslüman Türk'ün bu fedakarlığına karşı onun geride kalan âbide-i İslâmiyyesini, onun geride kalan

âile-i İslâmiyesini müslü-man olarak bizim hiçbir münevverimiz yetiştirmemiştir. Bizim bir kîsmîmizecdadımızın, eslâfımızın, bize bıraktığı âbidât-ı İslâmiyyeyi, onun ahfâd-ı İslâmiyyesini, onun evlâd-ı İslâmiyesini, İslâm olarak tenvir etmek husûsunda birçok muhtelif yollar göstermeye başlamışız.

Efendiler, istirhâm ederim, bu yolların ihtilâfi, bu yolların ayrılması eğer hakikî, ciddî bir muhâkeme, ciddî bir münâkaşa, bir münâzara kapısı açmak için ise onların ellerini öpmek suretiyle onları da'vet edelim, o mücâdeleleri, o münâkaşaları yapalım, ortaya koyalım. Fakat ne ilmin sâlikîninde, ne de tarîk-i ilmiye sâlikîninin hâricinde bulunan arkadaşlarımızda maatteessûf hiçbir kuvvet ve kudret-i menâzır göremiyorum. Binâenaleyh Şer'iyye Vekâleti'nin arzu ettiği Tedâkkît ve Te'lîfât [262] Hey'eti'ni eğer nazar-ı i'tibâre alır da şöyle ortaya korsak İslâm'a en büyük hizmeti ifâ etmiş olacağınız.

Efendiler, âlim dediğimiz başı sarıklı hocalar değil, âlim dediğimiz, Cenâb-ı Hakk'ın ulûm-ı celâliyesinden bir nokta olarak besere bahş buyurduğu kudret-i ilmiye ashâbıdır. Vucûda getirilen bu kadar funûn, bu kadar ulûm, bu kadar sanâyi', bu kadar hikmeti tetkik ederek düşünürlerse hepsini, arz ettiğim habl-i metîn-i ilâhî olan Kurân-ı Kerîmin içinde bulacıklardır. Ve diyeceklerdir ki: "Biz şimdîye kadar hatâ ettim" binâenaleyh bunun ehemmiyetini bendeniz âcizâne hey'et -i celîlenize arzdan müstağni gördüğüm ve hey'et -i celîlenin yüreği İslâmiyet'in terakkisiyle titrediğinden dolayı bunun yapılacağına herhalde kâni'im, istirhâm ediyorum ki bu tetkîkat ve te'lîfât hey'et inin adedini çoğaltalım, fakat öyle çoğaltalım ki demin arz ettiğim bahse rûcû' edeceğim, bu vazîfe ehline tevdî' olunmadığından, mütehassisîn-i ilmiye oraya alınmadığından, efendiler, milletin parasıdır heder olmasın, beklenilen gayenin, beklenilen emelin bu tetkîkat hey'et i tarafından vücuda getirilmesine meclis-i âlîniz nezâret etsin. Bunu vücuda getirsin, efendiler. Yoksa biz böyle yekdiğerimizi anlayamamak noktasından, biz böyle hiçbir ferde mûrâkabe hakkını vermemek gibi birtakım meçhul gayelere gittiğimizden dolayı birtakım efkâra düşeriz. Ma'âzallah bu ihtilâf-ı efkâr bizi mahv eder! Bu ihtilâfin def'i neye mütevekkif ise bunu Meclis-i âlîden ricâ ve istirhâm ediyorum.

Yalnız Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nden istirhâmım şudur ki vazîfe ve cihât olmak üzere inhilâl edecek olan yerlere ehlîni koysun, İslâm yavrularını, İslâm cemâ'atını me'âbid-i İslâmiye'ye doldurabilmek için oraları bedî'iyât ile tezyin edilsin, buraları temiz tutulsun. Onu ricâ edeceğim, bu nedir efendiler? Açık söyleyeyim, Cuma günü hatîb efendinin bu haftaki vukû'âtı cemâ'ate beyân etmek suretiyle tertîb edeceği hutbelere çok ehemmiyet vermek lâzımdır. Halbuki bu hutbeler, kâbil-i inkâr de-

ğıldır, birtakım adamların müte'addid def'a okuduğu hutbelерdir. Bu hitâbet cihetleri ehil ve erbabına tevdî' edilmek suretiyle okunsun efendim. Ve sonra yine icdâdımız tarafından ve câmi'-i şerîfe cemâ'atının o hutbeyi anlamaması hasebiyle vaz' ettiği bir kürsü vardır ki onun meşîhatı vardır, o kürsünün şeyhi o kürsüde o gün okunan hutbenin ma'nâsını anlatsın, cemâ'at dînlesin. İşte efendiler, o vakit arkadaşlarımı diyeceğim ki: İşte size vaaz, işte size hatîb, işte size temiz ve nazîf bir câmi'! Yine dinlemezseniz kabâhatı hepинize haml edeceğim.

Binâenaleyh sizi böyle birtakım vâhî sözlerle yormakdansa İslâmiyet'in hattâ bütün beşeriyetin muhtâc olduğu esâsâtı, dindâr olan bütün akvâmin dünyâ ve âhiretde nâil olacağı mükâfât ve mücâzâti ta'yîn eden Kurân-ı kerimle o Kurân-ı kerimden istinbât eden müctehidîn-i kirâmin akvâlinden müstenbit asra ve asrin icabına göre mesâil-i mevcûde ile telkin ederek almak ve sonra bütün hikemiyât-ı İslâmiyeyi, bütün ulûm-ı İslâmiyeyi garb âlimlerine en mükemmel ve en şâ'saali bir sûretde gösterebilme ve onları utandırabilmek için te'lîf ve tedkik hey'etinin de adedini on veyahut sekize iblâğ etmek lâzımdır. Bunu hey'et -i muhteremenizden ricâ ederek sözüme nihâyet veriyorum.

Reis: – Efendim söz isteyen arkadaşlar Tahsin Bey, Dursun Bey, Hamdullah Subhi Bey, Ziya Hurşid Bey, Çelebi Efendi, Hüseyin Avni Bey, Mustafa Bey, Abdülkadir Bey, Şeyh Servet Efendi (müzâkere kâfi sesleri)

Abdülkâdir Kemal Bey (Kastamonu) – Herkes nokta-i nazarnı söylesin müzâkere iki gün devâm etsin, üç gün devâm etsin ne çıkar efendim.

Reis: – Müsâ'ade buyurunuz, söz söyleyen arkadaşları dinlediniz, müzâkerenin kifayetine dâir altı tane arkadaşınız tarafından takrir veriliyor (hayır hayır sadâları) müsâ'ade buyurunuz efendim. Şimdi mecburum bunu reye koymaya, diğer fikralar müstesnâ... Efendim Şer'iyye bütçesinin hey'et -i umûmiyyesini hakkındaki müzâkerenin kifâyesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırırsın (Anlaşılmadı nedir sesleri) (red red sadâları)

Mustafa Efendi (Ankara) – Müsâ'ade buyurun anlaşılımadı, yanlış oldu efendim.

Reis: – Şer'iyye bütçesinin hey'et-i umûmiyyesinin müzâkeresini kâfi görenler lütfen ellerini kaldırırsın. Ekserviyet vardır. Kabûl edilmiştir. Efendim Çelebi Efendi bir takrir veriyor. Diyor ki Şer'iyye Vekâleti bütçesini bilâ-münâkaşa kabul edelim (Hayır hayır sesleri)

Mehmed Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahib) – Müdâfa'a-i Millîye bütçesinde bir def'a böyle teklif olundu, sonra pişman olduk. Olamaz.

Mustafa Sabri Efendi (Siirt) – Öyle olduğu takdîrde meclisin hikmet-i mevcudiyeti nedir (geri alıyor sesleri)

Reis: – Öyle ise mesele bitmiştir. Şimdi efendim hey'et-i mecmû'asının müzâkeresi kâfi görüldü. Madde-lere geçilmesi takarrur etti. Fakat vakit gecikti. Cumartesi günü aynı sa'atde ictimâ' etmek üzere celseyi ta'tîl ediyorum.

[263] İSLÂM'IN BÜYÜK ZAFERİ

Hak yolunda kılıçını sıyran mübârek ordumuzun pek serî' adımlarla te'mîn eylemiş olduğu galibiyet-i kat'îyye, akillara, veleh verecek bir mâhiyeti hâiz bulunuyor. Cihâni hayretlere düşüren cihet, karşımızda bunca zamandan beri ahz-i mevkî' eden gaddâr düşmanımızın her türlü mâlzmaneme-i harbiye bize fâik bir halde bulunduğu keyfiyetidir.

Yunanlılar, bütün mevcudiyetleriyle Anadolu sergûzeştinin hülyasına düşerek ona göre kendilerini hazırlamışlar, bidâyetden beri hadsiz hesâbsız mühimmât, mâlzmaneme-i harbiye tedârik etmişler, var kuvveti bazuya vererek taht-ı işgallerinde bulunan mevâki'i tasavvurun fevkinde denecek bir halde tahkim ve tarsîn eylemişlerdi. İngiltere'den mebzûlen tedârik eyledikleri vesâit ve vesâil-i harbiye, senelerce harb etmeye belağan mâ belağ kifâyet ediyordu. Elhâsil Yunan ordusunun mâlik olmadığı bir âlet ve cihâz-ı harb yoktu. Denebilir ki ma'nen ve ruhen küçük ve hakir tanınmış olan mütereddi, sefil Yunan bütün esbâb-ı maddiyyeye sâhibdi. Her şeyden ziyâde denizlerde serbest idi. Harb gemilerine, nakliye vapurlarına da mâlikdi. Toplarını, cebehânesini, otomobil ve tayyârelerini, her şeyi doğrudan doğruya İngiltere'den İzmir'e, oradan da elinde bulunan şîmendiferle işgal etmiş olduğu mevâki'e kadar kemâl-i suhûletle taşıyordu. Yunanistan'a pek karîb bulunduğuundan sevkiyat-ı askeriyesini de kolaylıkla yapıyordu.

Bütün bu ta'dâd eylediğimiz suhûletlerden başka bu zâlim düşmanımız cihana hâkim olan İngiltere'nin teveccûh ve sahabetine de mazhar bulunuyordu. Harb-i Umûmî esnâsında her türlü maddî ve ma'nevî ziyanlardan masun kalan Yunan ordusu bizimkiyle mukayese kabul etmez bir hal ve mâhiyetde idi.

Bâlâda saydığımız esbâb ve avâmili nazar-ı dikkate alanlar Yunanlıların herhalde neticede ihrâz-ı tefvvük edeceklerine emîn idiler. İngiltere Yunanlılara karşı her türlü mu'âveneti ibzâl etti. Hazînesinin kapısını açtı, para, mühimmât, tayyâre, top, tüfenk, otomobil, elhâsil harb için lâzım olan bütün âlât ve edevâti verdi. Bu kadar külliyyetli ve maddî vesâite mâlik olan Yunan-

lıkların günün birinde bir hafta içinde Anadolu ordusuna mağlûb olacaklarını hiçbir ferd tasavvur ve tahayyül bile etmezdi.

Çünkü denilebilir ki, bizim Yunanistan'a nisbeten vaz'iyetimiz pek müşkil, hazırlığımız hemen hiç mesâbesinde idi. Bir kere nâmerd Yunan'a karşı hakk-ı hayatı müdâfa'a için kilincina sarılan biz müslümanlar, askerimiz, memleketimiz ta Trablusgarb ve Balkan muhârebelerinden başlayarak Harb-i Umûmî'nin [264] son dakikalarına kadar yıpranmış, menâbi'imiz büsbütün kurumuş ve payitahtımız ise işgâl altına alınmış olduğu halde, yokdan varlık vücuda getirebilmemiz hemen hemen müte'azzir, adetâ gayr-i kâbil bir mesele gibi telakki ediliyordu.

Evet, i'tirâf etmek lâzım gelirse maddeten hiçbir şeye, hiçbir vâsita ve yardıma mâlik bulunmuyorduk. Yunanlılar her şeye mebzûlen mâlik iken biz mahrumiyet içinde idik. Lakin bizim yalnız ve yalnız bir şeyimiz vardı: İmânımız.

İşte ancak bu imân iledir ki nâmerd düşmana karşı göğüs gerdik, mütevekkilen alâllâh diyerek hakkımızı müdâfa'aya koyulduk.

Bu, büyük bir imtihân günüydü. Zaman zaman büyük tehlikelere ma'rûz kalan İslâm için, yine hayat memât zamanı gelmişti. İslâm âfâkını muzlim bulutlar kaplamış, İslâm mevcudiyeti azîm tehlikelere düşmüştü. İmânı za'if olanlar tereddüde, ye's ve fûtura düştü, düşmana teslîm olmayı tercih etti. Lakin ulû'l-azm mü'minler cihâd bayraklarını açtılar. Zilletle yaşamakdansa şerefle ölmeyi tercih ettiler. Vesâit-i maddiyenin fikdâni onları hiç ye'se düşürmedi. Göğüslerindeki azm ü imân, onları tırnaklarıyla, dişleriyle mücâhede ettirecek kadar kavî idi.

Bu azm ve imân ile işe başlandı. Hadsiz hesâbsız mahrumiyetlere katlanıldı. Açı günlere sabr edildi. Felaketlere tahammûl olundu. Zahmetlere, meşakkatlere göğüs gerildi. Hep bugün düşünülerek o bî-payan müşkilât iktihâm olundu. Nihâyet bu büyük gün geldi. Hakkın müdâfi'i olan İslâm ordusu harekete başladı. Düşmanın yüz binlerce adam, milyarlarca para sarf ederek üç senede aldığı bir hafta on gün içinde istirdâd etti. Düşmanın bütün ordusunu kâmilennâ mahv ü perişan eylesdi. Toplarını, mühimmâtını, vesâit-i nakliyesini iğtinâm etti. Kumandanlarını, erkân-ı harbiyesini, zâbitânını, on binlerce efrâdını esîr aldı. Düşman orduları tarumar oldu. Târih-i âlemde misli görülmemiş bir hezimete uğradı. İslâm'ın harîmine sokularak üç sene mütemâdiyen zulm ü vahşetle o güzel İslâm diyarını kasıp kavuran, ma'sûmları öldüren, ma'mûreleri harâbezâra çeviren, her konduğu yere zulüm ve ateş saçan o kudurmuş Salîb

ordusunun efrâdi âkîbet müstehik oldukları cezâyî buldular. Hakkın, adâletin kılıcı sâika gibi tepelerine indi. Silâhlarını atarak zelil ve sergerdân dağlara, vadilere yıldılar. Yerleri oyarak girmek istediler, taşları delerek saklanmaya savaştılar. Fakat hiç biri kâr etmedi. Adâlet-i sübâhâniyeyi icraya vâsita olan imân ordusu, yılan ezer gibi o zâlimlerin kafalarını ezdiler. Dağlar, taşlar, ovalar, vadiler zâlimlerin lâşeleriyle doldu. Anadolu Yunan'ın mezarı oldu.

[264] Bir hafta içinde yüz binlerce kişilik bir ordunun mahv ve perişan olması hiç şüphe yok ki adâlet-i ilâhiyyenin tecelliisidir. Düşmanın zulm ü vahşeti bilhâssa kibir ve gurûru gayretullâha dokundu. Artık bu zâlim ve mağrur ordunun zelil ve tarumar olması iktizâ etti. Senelerden beri hak yolunda çarşısan, dînîn, vatan-ı İslâm'ın müdâfa'ası için varını yoğunu bezl eden bu fedakar millet tevfîk-i sübâhâniye lâyik oldu. Allah, Nusret ve zafer ihsân buyurdu. Öyle bir nusret ve zafer ki bugün bütün cihân bu mu'azzam hâdise karşısında hayretler içindedir. Tahayyül ve tasavvurlara siğmayan bu zafer-i azîm, hiç şüphe yok, Cenâb-ı Âdil-i mutlakın mazlumlara, ma'sûmlara bir lutf-i celilidir.

Biz bu azm u imânı, bu vahdet ve samîmiyeti gösterdikçe bu zaferler tevâlî edecek, tevfîk-i ilâhî üzerimizden eksik olmayacağındır. Bugün şanlı İslâm bayrağını Akdeniz kıyılarında dalgalandırıyoruz. İnşaallah az zaman sonra bu imân ordusu Rumeli'ye de gelecek, esâret altında inleyen bütün o güzel İslâm memleketlerini de kurtaracaktır.

Düşmana gelince artık onun için nikbet ve felakat kapıları açılmıştır. Bundan sonra felaketden felakete, musibetden musibete uğrayacak, inşallah cem'iyyet ve devletleri büsbütün müzmahil olacaktır. Kîymet-i askeriyesi hiçe inen Yunan'ın vaz'iyet-i siyâsiyesi de berbad bir hâle geliyor. Bu mu'azzam hâdise neticesi olarak gerek dâhilde gerek hâricde müthîs aksülamelerin husûlüne intizâr etmelidir. Balkanlarda muvâzene bozuluyor. Arnavutlar ve Bulgarlar için mühim fırsatlar husûle geliyor. Balkanların karışması yukarıya doğru diğer devletlere de sirâyet edebilir.

İngiltere'nin şark-ı garbîde isti'mâl edebileceği kuvvetin sonunu teşkîl eden bu ordunun izmihlâli İngiliz siyâseti üzerinde de büyük bir te'sîr husûle getirecektir. Bilhâssa Luid Jorj'un derhal tebdîl-i siyâse mecbur olacağı veya çekilmek izzîtrâsında kalacağı tabîî görülmelidir.

Sonra bu büyük zaferin İslâm âleminde hâsil edeceği te'sîrin de ehemmiyet-i azîmesi vardır. Bütün akvâm-ı İslâmiye'nin bize karşı olan muhabbet ve râbitaları artacağı gibi halâs ve istiklâl yolundaki mücâhedeleri, azm u imânları, kuvvet bulmuş olacaktır.

Elhâsil şarkda, garbda büyük te'sîrler husûle getirecek olan bu zafer-i celîli bize bahş ve ihsân eden Cenâb-ı Hakk'a şükür etmek ve kalblerimizdeki azm ve imânı, aramızdaki vahdet ve samimiyeti bir kat daha artırmak bugün bütün müslümanların en mütehattim vazîfesidir. İşimiz henüz hitâm bulmamıştır. Bundan sonra bittab' doğrudan doğruya İngiliz dostumuzla karşılaşacağız. Biz hakkımızı müdâfa' adan başka bir şey yapmıyoruz. Binâenaleyh bu hakkımızı tanımayanlara kim olursa olsun tanittırmak bizim için en mübrem bir vecîbe-i hâyâtiyedir.

*
* *

Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyyet!

Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.

diyerek asıl ve fedakar milletimizin a'sâr-dîde şî'ârina tercümân olan Hazret-i Üstâd o hiçbir şeyle sarsılmayan ezelî ve ebedî imanının ilhâmiyla en kara günlerde millete şu besâreti vermişti:

Doğacaktır sana va'd ettiği günler Hakk'ın..

Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

İşte o mev'ûd büyük gün doğdu. Şimdi artık kahraman ordumuz ilk hedef olan Akdeniz kıyılarına vâsıl olmuş bulunuyor. Şimdi artık hemen bütün garbî Anadolâ'da çanlar susarak ezân sesleri yükseliyor. Yarın Marmara ve Akdeniz sâhillerinde Cuma namazını kılacak olan ordu-yı İslâm, köpürmüş deniz dalgalarını seyr edecektir. Lakin onun azm ve şehâmetine denizler de hâil olamayacaktır.

Yürü, en mübârek ketîbe-i imân, yürü arkanda dört yüz milyon kalb senin için çarpıyor, senin dağları aşarak, denizleri yararak yürümeni istiyor.

*
* *

Yarınki Cuma günü İslâm târîhinin en büyük günlerinden biridir. Bütün İslâm âlemi için bir mebde' i halâs ve felâh olan bu mu'azzam günü takdis etmek, bugünde dünyanın her tarafında, her memlekette bulunan bilânum müslümanlar için namazgahlara toplanarak hep bir arada Cuma namazını kılmak, İslâm'ın hürriyet ve istiklâlini tebcil etmek icâb eder.

İslâm'ın bu büyük kurtuluş günü vücuda getiren şehâmetli ordu ve onun büyük kumandanları, hiç şüphe yok, İslâm'a (Bedir) gâzîleri kadar büyük hizmetde bulunmuşlardır. Bu hizmetin mükâfâtını vermeye Allah'dan başkası muktedir değildir.

Dînî Dersler

Birinci kitâb: Birinci, ikinci kısımlar

Şer'iyye Vekâleti tâdrîsât Müdir-i Umûmîsi Ahmed Hamdi Efendi tarafından tertîb ve tâhrîr olunup umum mekteblerde ve medreselerde tâdrîs olunmak üzere kabul ve programlara idhâl edilen (*Dînî Dersler*)in birinci kitabıının i'tikâdât-ı İslâmiye'den bahs eden birinci kısmının fiyatı 36, posta ücreti 5 kuruş, ibâdât ve hikmet-i şer'iyyesinden bâhis olan ikinci kısmının fiyatı ise 59, posta ücreti 10 kuruştur.

Ankara: Matbuât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Ankara'da
Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabül olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

اتبعون اهـدـكم سـبـيل الرـشـاد

SEBÎLÜRREŞÂD

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللهِ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

14 Eylül 1922

22 Muharrem 1341

Perşembe

14 Eylül 1338

Cild: 20 - Aded: 517

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

Sâbîkîn-i İslâm'ın Fedakârlıkları

İlk müslümanların her biri Allah yolunda canını, malını bezl ederek
bu suretle Müslümanlığı te'sîs ve cihânın dört köşesine yaydilar.

Büyük Millet Meclisi'nde Şer'iyye Bütçesi Muzâkeresi

Müsteşârlik – Mustafa Taki Efendi hazretlerinin beyânâti: – "Şûrâ-yı İftâ"nın ehemmiyeti – Yapılacak Teşkilâtın
bu ehemmiyetle mütenâsib olması lüzumu – Esâsât-ı dîniyyeden istîhrâc-ı mesâil edebilecek ecille-i ulemâ –
Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti'nin ehemmiyeti – Bir hey'etden beklenen hidemât-ı İslâmiyye, bu hey'et
a'zâsının hâiz olması lâzım gelen evsâf: – Vukûf-ı ilmî, vukûf-ı asrî – Asr-ı hâzır yeni bir fikir, yeni bir ictihâd
istiyor – Fikh-ı celîlin ve kavâ'id-i esâsiyeyinin mükemmeliyeti – İslâm beşerî ve asrî bir dindir – Her asırda
muvafik olan ahkâm-ı İslâmiyyeyi tecellî ettirmek lâzımdır – Türkiye Hilâfet-i İslâmiyyeyi hâiz ve bütün
müslümanların mercî-i dinî olmak i'tibâriyle âlem-şumûl teşkilât-ı İslâmiyyeye ihtiyâc kat'îdir – Ayni ayri
hey'et-i ilmiyyeler teşkilinin lüzumu hakkında şer'iyye vekili hazretlerinin beyânâti – Yahya Gâlib Beyefendi'nin
beyânâti: – Şer'iyyeye mahsus müsteşârlik – Şûrâ-yı İftâ'nın, Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye'nin ehemmiyeti ve
lüzumu – Çelebi Efendi hazretlerinin beyânâti – İslâm, beşerin hayatı-ı ictimâ'iyyesine muvafik, menâfi'-i maddi
yesi ve ma'nevîyesini mü'emmildir – Tatbîk edemediğimizden dolayı kusur bize râci'dir – Hükûmetimiz şerî'at-ı
garrâ-yı İslâmiyye üzerine müessesdir – Şerî'ate istinâden icrâ-yı ahkâm bâdî-fevz ü necâtdır – Saltanat ve şevket-i
İslâmiyyeyi idâme edecek yolları aramak vazifemizdir – Mûfid Efendi hazretlerinin beyânâti – Tedkîkât ve Te'lîfât-ı
İslâmiyye hey'eti de üç, beş a'zâ ile bir iş göremez – A'zânın hâiz olacağı evsâf – Muzâkerinin kifâyeti – Şûrâ-yı
İftâ'nın on bir kişiye ve Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye hey'etinin dokuza iblâğına dâir bir çok imzâlı takrîrler,
bu takrîrlerin alkışlarla kabulü.–

Büyük Zaferimiz Münâsebetiyle Afganistan Sefîrinin Tebriknâmeleri

Şanlı ve fedâkâr milletimizin mehâsin ve secâyâ-yı mümtâzesi – Kazanılan zaferin azameti ve âlem-şümûl
ehemmiyeti – Âlem-i İslâm'ın sürûr ve heyecânı – Bu zafer gününün tebcîl ve takdîsi – Asırlardan beri İslâm'a
alemdarlık eden milletimize karşı garbin nâ-merdâne ve zâlimâne hareketleri – Büyük milletimizin bî-pâyan
meşakkatlere karşı gösterdiği tahammûl – Allah'a, imânına ve kılıcına dayanarak izhâr ettiği tecellüd –
Nusret-i ilâhînin teveccûhi, hiçbir millete nasîb olmayan ilâhî zafer – Fedâkâr milletimiz ilelebed İslâm'ın
sertâcîdir – Kiblemiz ve gâyelerimiz bir olan Afgan müslümanlarının milletimizi ve şehâmetli ordumuzu tebriki.

SÂBIKİN-i İSLÂM'IN FEDAKÂRLIKLARI

İlk müslümanlar müşriklerin mezâlim ve işkencelarından hicretle halâs olmuş ve Medîne'ye henüz yerleşmekte bulunmuşlar iken "Bedir" gazâsi açılmış ve o perşanlıklarında bu gazâya dahi şîtâb etmişlerdir. O derece müstâkâne ve fedâkârâne ki târîh-i beseriyetde misli görülmemiştir.

Birkaç misâl arz edelim:

Benî Neccâr'dan (Akrâ) nâm bîkes bir kadının mahsul-i ömrü, ümid-i istikbâli olan yedi nefer mahdumlarının cümlesi bu muharebeye gitmişlerdi.

Fezâil-i şehâdete dâir hutbe-i nebeviyyeyi istimâ'larını müte'âkib âdetâ ölüme aşık olmuş ve cümlesi birden düşmana saldırmışlardı. İçlerinden büyük kardeşleri müstâkî olduğu câm-i şehâdeti içmiş ve diğerleri düşmanın en büyüğü olan Ebû Cehil'i ta'kib etmişlerdi. Bunlardan Muâz'ın kolu kesilmiş ve kol mafsalдан tamamen ayrılmadığı halde kolu sallana sallana harbe devâm eylemişti.

Rebi' nâm kadının göz bebeği bir tanecik oğlu Hâris'e nâm çocuk Fahr-i Âlem sallallâhü aleyli ve sellem efendimizden nâ'il-i şehâdet olmak için du'â istemiş ve bu hevesle meydân-i şehâmete atılarak şehîd olmuştu. Vâlideyi sevgili oğlunun vefâtını haber alınca "Oğlumun suret-i vefâtı şehâdet midir bilmiyorum ki. Şehâdet ise sevimeyim, şehâdet değilse yüreğimden kanlar akıtayım" diyerek huzur-ı sa'âdet'e gelmiş ve zaraf-ı zî-şeref-i Resûl'den oğlunun şâhidîn cennetde olduğunu haber alınca muhterem kadın: "Öyle ise hiç ağlamam, hiç te'essür etmem." diye sevinerek gitmişti. Daha garibi şudur ki bu muhârebede tarafeyn efrâdi hep yekdiğerinin akrabası idiler. Yekdiğere silâh attılar, öldürdüler. Aradaki nizâ' ve husûmet ise iftirâk-i dîniyyeden başka bir şey değildi.

Meselâ: İslâm ordusunda sancakdar Mus'ab b. Umeyr idi. Bunun biraderi Ebû Azîz ise müşrikîn ordusu sancakları idi. Benî Mûrre'den Ebû Bekir ve Talha İslâm tarafından ve Ebû Cehil ve Hâlid ise müşrikîn cânibinde idi. Ebî Bekrissiddîk bu tarafda ve oğlu Abdullah ise karşı tarafta idi. Kezâ Ebû Huzeyfe bu tarafda ve biraderi Velîd ve biraderi Atabe düşman tarafında idi. Hamza bu tarafta, biraderi Abbas ve Ebû Süfyan ve Nevfel müşrikîn miyânında idi.

Böyle kendi kardeşine, kendi oğluna veya pederine silâh attıracak derecede kavî ve metîn olan râbita râbita-i dîniyye idi. Dînden başka cihet-i câmi'a arayanlar şu safha-i garîbeden ibret alsınlar.

Bedir gazâsını müte'âkib "Uhud" muhârebesi açılmıştı. Fahr-i âlem sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz

Medîne hâricine çıkmayıp tedâfü'î vaz'iyyet alınması re'yinde iken müstâkî şehâdet ve fedakârî olan ashâb-ı kirâm düşmana karşı çıkmak ricâsında bulunmuşlar ve her birisi cihân dolusu fedâkârlıklarını isbât etmişlerdi. Tuhafta bir vak'adır ki ordu-yı İslâm'a iltihâk eden çocuklar iâde buyuruldukları sırada içlerinden Râfi' b. Hudeyc nâm sabî parmaklarının ucuna basarak kendisini büyük göstermek istemiş ve ok atmakda mahâreti olduğunu isbât eylemişti. Bu çocuğun orduda kalmasına müsâ'ade olunması üzerine Suhre nâm çocuk da: "Ben Râfi'den daha kuvvetliyim, onu yere vururum" diye kendisinin orduda kalmasını ricâ ediyordu. Emr-i nebevi ile bu iki çocuk yekdiğeriyle gürestiler. Suhre Râfîyi yaktı. İlkisi de mücâhidin miyânına alındı.

Ehl-i Medîne'den olan Evs kabilesi efrâdi şeref-i İslâm ile müşerref olmuş ve saff-ı muslimînde bulunmuşlardır. Mezkûr kabilenin ekâbirinden olan Ebû Âmir Râhib ise müşrikler miyânında bulunmuş idi. Bu Râhib kendi kabilesinden olan ve o vakte kadar kendisini büyük tanımış bulunan Evs kabilesi efrâdını, kendi tarafına celb etmek dâ'yesiyle yüksek bir yere çıkararak: "Ey Benî Evs kabilesi! Ben Ebû Âmir Evsîyim. İşte bu taraftayım" diye bağıryordu. Ahmak râhib İslâm ile müşerref olanların kalblerinde nasıl bir imân olacağını takdir edemiyor, kendisinin kisve-i ruhbâniyyesine aldanacaklarını ümit ediyor idi, Benî Evs müslümandan şu cevâbi aldı: "Ey fâsik! Biz mü'minler senin selâmını almayı, sana selâm da vermeyiz."

Sancakdar-ı muslimîn Mus'ab b. Umeyr idi. Müşârun-ileyhin sağ kolu vuruldu. Hiç aldırmadı. ¹ (وَمَا مُحَمَّدٌ لَا رَسُولٌ) diyerek sancağı sol eline aldı. Sol eli de vuruldu. Mücâhid-i muhterem yine aldırmadı ¹ (وَمَا مُحَمَّدٌ لَا رَسُولٌ) diye sancağı iki bazusunun arasına sıkıştırdı. Üçüncü def'a yine vuruldu. Cam-ı şehâdeti içti. Radîyallâhü anh.

Ebû Talha-i Ensârî nefsinı nefs-i nefîs-i Risâlet-Penâhîye (aleyhisselâm) fedâ ederek vücudunu vücûd-ı nebeviye siper etmişti. Bütün harekâtını harekât-ı nebeviyyeye tâbi' kılarken düşman tarafına vücudunu siper etmekde devâm [267] eder, kendisine isâbet eden mermilere dahi ehemmiyet vermezdi. Kendisi düşman tarafına elli kadar da ok attı.

Muhayrik nâm zat ki Yehûd'un a'lem ve eşrefi idi. Nebiyy-i âhiri'z-zamânın evsâf-ı celîlesini kütüb-i mütekkaddimeden anladığı cihetle Uhud muhârebesinde huzur-ı fâizü'n-nebeviye dehâletle izhâr-ı imân etti ve ken-

¹ "Muhammed bir Peygamberdir" (Âl-i İmrân Sûresi 3/144.)

disi gâyet zengin idiğinden bütün emvâlini ma'ser-i müslimîne verilmek üzere vasiyyet ettikden sonra şevk-i şehâdetle meydân-ı harbe girdi ve câm-ı şehâdetle tefrîc-i câh etti.

Ahîren müşrikînin vücûd-ı âlem-sûd-i rahmeten lîl-âlemîne oklar yağıdirmaları esnâsında Ebû Dükâne nâm mücâhid cism-i mübârek etrafında pervane gibi dolaşmış ve yağıdırılan okların çokları kendi cismine isâbet ederek her tarafından şedîden mecrûh olduğu hâlde vücûd-ı sa'âdete siper olmakdan çekilmemiştir.

Amr b. Elcumû' Ensârî ki kendisi topal idi. Dört oğlunu birden gazâ-i Uhud'a gönderip kendisini mu'însiz bıraktı. Amr gazâ-i mübâreke bizzât can atmak istiyordu komşularının men' ve ısrarlarına rağmen sabr edemeyip kırık ayaıyla yola düştü. Şevk-i şehâdetle giderken Yâ Rabbi beni hâneme geri döndürme. Bana şehâdet nasîb et diye du'âlar ediyordu. Ordugâha varınca Resûl-i şefîk sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz "Yâ Amr sen ma'zûrsun. Harbe girme" buyurdular ise de son derece ricâ ve ilhâh ile meydân-ı harbe atıldı. Teşnesi olduğu

şerbet-i şehâdeti içti. Müşârun-ileyhin oğlu Hallâd dahi fedâkârâne bir suretle şehîd düşmüştü. Bunların şehâdetlerini haber alan zevcesi Hez mahall-i harbe geldi. Zevcinin ve mahdûmunun cenazelerini buldu. Müşârun-ileyhâ Hezz'in biraderi dahi şehîd olmuştu. Hezz bu üç sevgilisinin cenazelerini seve seve ve şehîdlik mertebesine nâil olduğu için sevine sevine deveye tahmîl ile Medîne'ye götürüyordu. Yolda Hazret-i Aişe'ye tesâdûf etti. Ahvâl-i muharebeden suâl edildi. Müşârun-ileyhâ şöyle dedi: "Kurretü'l-ayn sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz selâmet ve âfiyettedir. Deveye yüklediğim zevcimin ve oğlumun ve biraderimin cenazeleri ise de bunların şehâdetleri müsîbet değildir."

Hanzala nâm delikanlı te'ehhül ettiği gün Uhud muharebesine çıkmış idi. Hanzala zifaf geceсинin sabâhi Medîne'de duramadı, mücâhidîn-i İslâm'ın arkalarından yetişti. Ve meydân-ı harbe şevk ve şetâretle atıldı ve müştakî olduğu şehâdete erişti. Radîyallâhü anhüm ecma'in.

Sivas Meb'ûsu
Mustafa Takî

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ŞER'İYYE BÜTÇESİ MÜZÂKERESİ

28 Ağustos 338 Pazartesi

İkinci celse - Reis: Musa Kâzım Efendi Hazretleri

Reis - Efendim! Rûznâmede Şer'îyye bütçesinin müzâkeresi vardır. Onun müzâkeresine başlıyoruz. Evvelce hey'et-i umûmiyesi kabul edilmişti. Şimdi fasıl ve maddelerin müzâkeresine başlıyoruz.

Fasıl Madde	Nev'-i muhassesât	337 senesinde muvâzene-i mâliye encümenince kabul olunan	337 encümeninin tenkîhâtiyla 338 senesi birinci avans kânunu ta'dîlâtına göre tesbit olunan	Hükûmetçe teklif olunan	338 Senesi için Muvâzene-i mâliye encümenince teklif olunan
212 Birinci kısım - İdâre-i merkeziye ma'âşatı					
1	Şer'îyye Vekâleti muhassesâtı	1200	1200	1200	1200
2	Müsteşâr	480	720	720	480
3	Fetvâ Emâneti ve Hey'eti	480	720	4080	2130
4	İdâre-i merkeziye ma'âşatı	1508	1368	2568	1758
5	Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti		-	5160	2100
6	Memâlik-i ecnebiyede bulunan müftü ve müderrisler		-	-	-
7	Müstahdemîn-i muhtelife	312	432	864	648
İki yüz on ikinci fasılın yekunu:		3980	4440	14592	8316

[268] Şer'îyye Vekili Abdullah Azmi Efendi

- Efendim ! Bütçenin ikinci müsteşârlık maddesi hakkında ma'rûzâtda bulunmak isterim. İkinci madde alelâde müsteşârlık denmek lâzım gelirken, umûr-ı şer'îyye ve

evkâf diye bir mu'terize yapılmıştır. Bu mu'terize teşevvüsu mücibdir. Yalnız müsteşâr denilmelidir. Zâten bütçe Şer'îyye Vekâleti bütçesidir. Binâenaleyh bu mu'terizenin kaldırılması lâzımdır.

Reis – Fasl hakkında başka söz isteyen var mı?

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Fasl hakkında bir çok takrîr var, zan ederim.

Müfid Efendi (Kırşehir) – Efendim! Şer'iyye Vekili hazretlerinin beyân ettiği vechle Şer'iyye bütçesinin müsteşârlık maddesinde bir mu'teriza konmuş bendeniz geçen de arz etmişdim ki Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu'nda İcrâ Vekilleri hey'etini teşkil eden kânûnda; Şer'iyye ve Ekvâf Vekâleti ünvânı zikr edildiği cihetle Şer'iyye Vekâleti için ayrı bir müsteşâr, Ekvâf Vekâleti için de ayrı bir müsteşâr olmaması cihetyle burada zan edersem bu mu'terizayı koymuşlar. Halbuki umûr-ı şer'iyye, umûr-ı vakfiyye ayrı ayrı işler olmak münasebetiyle Şer'iyye Vekâleti'ne ayrı bir müsteşâr ünvânı vermek lüzumu vardır. Ve zâten bu nokta kânûnun sarahatiyle anlaşılır. Binâenaleyh Şer'iyye Vekili efendi hazretlerinin beyânâtına bendeniz de iştirâk ederim. Bu sûretle o mu'terizanın kalkmasını hey'et-i muhtereminizden ricâ ederim.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim, Muvâzene-i Mâliye Encümeni bu mu'terizanın içindeki "umûr-ı şer'iyye ve evkâf" cümlesini bilerekden kabul etmiştir. Çünkü Şer'iyye Vekâleti celâlesiyle aynı zamanda Ekvâf bütçesinde de evkâf müsteşârı olarak gösterilmiştir. Halbuki Müfid Efendi hazretlerin buyurdukları, gibi Şer'iyye ve Ekvâf bir idâre ediliyor. Hem oraya bir müsteşâr, hem buraya bir müsteşâr Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu'na muhâlif olmakla beraber bir müsteşârin bu vekâletin her ikisine de şâmil olması için her ikisine de "umûr-ı şer'iyye ve evkâf müsteşâri" denmiştir.

Mustafa Takî Efendi (Sivas) – Efendim! Bu fasılın üçüncü maddesinde Fetvâ Hey'eti mevcuddur.

Soysallı İsmail Subhi Bey (Burdur) – Daha oraya gelmedik.

Reis – Efendim! Müzâkere faslıdır. O maddeler hakkında söz söylenebilir.

Mustafa Takî Efendi (Sivas) – Şer'iyye Vekâleti celâlesiinin teklifinde bu hey'etin adedi az gösterilmiştir. Çünkü bu hey'et yalnız bizim Türkiye memleketinde değil bütün âlem-i İslâm'da vâki olacak hâdisât ve vekâyi'i şer'i şerîf nokta-i nazarından hal edecek bir hey'etdir. Onun için pek mühim mes'ele vehattâ asrî ulûm ve fûnûna vâkif ulemâdan buraya üç, dört değil, sekiz, on zât a'zâ olmalı ki maksad te'mîn edilmiş olsun. Biz Fetvâ Emâneti denince şimdiki elde bulunan kütüb-i fetvâdan düşünüp de ma'nâyi oraya hasr etmeyelim. Her asırda bir çok hâdisât vâki' olur ki sekiz asır evvel yazılmış olan bir fetvâ kitabından, oraya muvâfik fetvâ alabilmek hemen müstehîldir. Onun için şu asırda esâsât-ı dîniyyemizden istîhrâc-ı mesâil edilebilecek ecille-i ulemâ lâzımdır. Aynı

zamanda bunlar zamanın ihtiyâcâtını da müdrik olmalı. Zamanın ihtiyâcâtıyla tevfik edebilecek ve ahkâm-ı İslâmîyyemize de muvâfik gelebilecek ahkâm ve hadisâtı fetvâlar veya hut yeni yeni meçelleler suretinde âleme irâe ve isbât etmeli ve gösternelidir. Bunun için bu meclisin mevkî'i gâyet bülenddir. Ya'nî bendeniz aczimle bu hey'etin ehemmiyetini takdir edemem. Çünkü bu hey'etin mesâ'isi bütün âlem-i İslâm'a âiddir. Ve bütün âhkâm-ı dîniyyemize âiddir. Bütün terakkiyât-ı asriyeye âiddir. Bu bâbda bir takrîr verdim. Bu takrîrden bendenizin maksadım fetvâ hey'etinin adedini hiç olmazsa reis ile beraber dokuzla iblâğ etmek içindir. Bendenizin teklifim budur.

Sonra Tedâkkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmîyye Hey'eti, arz ettiğim vechle bu maddenin başka bir ehemmiyeti daha vardır ki o da dînimizin aleyhine gûyâ yeni hikmetler, yeni nazariyelerle yeni yeni felsefelerle hücum etmek isteyenlere karşı bunları ilzâm edecek berâhîn ve delâil-i akliye ve nakliyeyi cem' edecek bir hey'etin âlem-i İslâm'a ve bütün beşeriyyete âiddir. Bütün beşeriyyetin terakkiyâtını ve evc-i sa'âdetle urûcunu ve kâffe-i hakâyiku halka bildirmeye bizim dînimiz kâfildir, fakat; biz, dînimizin maatteessûf şîmdiye kadar olan bu kifâyetini bilfi'l isbât ve irâe edemedik. Bundan yalnız birinci ve ikinci asırları istisnâ edebiliriz. Ondan sonra bilfi'l isbât edemedik. Bizim dînimiz her bir ulviyyeti câmi'dır. Nasıl câmi'dır? Ya'nî nazarî ve amelî şümûlü i'tibâriyle değil, belki aynı mes'eleleri o kavâ'idden istîhrâc edeblecek mâhiyettedir. Fakat; buna ilim ister, zekâ ister, vukuf-ı ilmî ister, zamânın îcâbatına vukuf ister. Bunun için biz bu hey'ete getireceğimiz zevâtı ihtimâl ki Hindistan'dan getireceğiz, ihtimâl ki Londra'dan getireceğiz, ihtimâl ki Amerika'dan getireceğiz. Çünkü bunun ehemmiyeti, arz ettiğim gibi âlem şümûldür.

Beyefendiler! Bendeniz de âcizâne sarık sarmak i'tibâriyle şu mesleğe intisâb etmişim. Aczimle beraber i'tîrâf ederim ki behemehal bu asırda yeni bir fikir, yeni bir ictihâd meydâna gelmelidir. (Bravo sesleri) Hâşâ! Şu sözümüzden fikh-ı İslâm noksandır anlaşılması. Hâşâ! Öyle bir da'vâyı ben edemem. Fikih pek mükemmeldir. Kavâ'id-i asliyesi pek [269] mükemmelidir. Onun menba'ları gâyet şümullüdür. Fakat bazı mesâil-i fer'iyye vardır ki Zeyd şöyle derse Amr şöyle olursa gibi bir takım fetvâlar vardır. Bunlar ferdî hâdisâta göre vukû'bulan istiftâlara birer cevâbıdır. Halbuki şîmdi cihân şûmul büyük işler zuhur ediyor. Burların hepsi için ahkâm-ı dîniyyemizden birer hüküm ihrâci mümkündür ve bizim Kur'ânımız bunu mütekeffildir. Çünkü bizim iddi'âmımız ve herkesin de teslîm ettiğine göre sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizden sonra birisi ba's olunma-

yacaktır. Şu halde; Cenâb-ı Hakk'ın murâd ettiği kiyâmete kadar bu dîn hükmünün cârî olmasıdır. Noksan ile beraber huküm cârîdir demek belâhetdir. Bu dîn kâfi değilse, haşâ! Sâhib-i şerî'at yalan söylemiş olur. Halbuki böyle değildir. Hâşâ! Hakikaten kâfildir. Bizim iddiâmız ve anlayabildiğimiz böyledir. Âcizâne ben hiçbir hâdise görmedim ki ona bizim dînimizde yer bulunmasın. Meşrû' olan, ma'kûl olan hâdisâtın kâffesine huküm vermeye bizim dînimiz kâfildir. Maatteessüf yine arz ettiğim gibi bu bilfi'l isbât olunamadı, nazariyelerle isbât olunabildi. Fakat fi'iliyatını maatteessüf yapamadık. Devletimizin teşkilâtını da o süretle tertîb edemedik. Maatteessüf bugün Şer'iyye Vekâleti'nin teklîfâtı dahi maksadı mü'emen değildir, azdır. Meselâ: Her a'zâya ne kadar ma'âş veriyorsunuz? Yedi bin beş yüz kuruşla tâ dünyanın öte tarafındaki bir fâzil bu tarafa gelemez. Bunlara harcirâh da vermek lâzımdır. Bunun için çok masrafa, çok himmete ihtiyâc vardır. Fakat bugün bu masrafları, bu himmetleri acaba masraf mı addederiz. Bundan biz maddeten istifâde etmez miyiz? Şüphesiz edeceğiz. Biz iddiâ ediyoruz ki Hilafet-i İslâmiyeyi hâiziz. Evet biz bütün müslümanların mercî-i dinîsiyiz diyoruz. Halbuki; bütün müslümanlara şâmil olacak olan bir te'sîsâtımız, müessesâtımız yoktur. Şimdi harb zamanıdır. Belki mümkün olamıyor. İnşaallah Şer'iyye Vekâleti'nin gelecek senenin bütçesinde daha mükemmel teşkilât arz edilmek üzere bugünlük bunhey'etin bazı a'zâ-yı kirâm tarafından teklif olunan mikdâra iblâğı ile kabulünü teklif ediyorum.

Abdullah Azmi Efendi (Şer'iyye Vekili) – Efendim! Ma'lûm-ı âlîleridir ki: Şimdiye kadar Şer'iyye Vekâleti'nde teşkilât yok idi. Ya'nî Şer'iyye Vekâleti, yahut herhangi bir vekâlet demek tabî'i teşkilât demekti. Meselâ: Nâfi'a Vekâleti denildiği zaman göz önüne müdürler gelir, müdir-i umûmîler gelir, onlar birer makinadır. O makinalar kurulmadıkça o dâire işlenmez. Maatteessüf Şer'iyye Vekâleti'nde, Şer'iyye Vekili ile birkaç kâtibden başka kimse yoktur. Bir tedrisât müdürü var. Bir de memûrîn müdürü var. Ne ilmî bir müdürüyyeti, ne de ilmî bir hey'eti var. Maatteessüf Şer'iyye Vekâleti demek Fetvâhâne demek olduğu halde bir Fetvâhânesi yoktur.

Abdülgafur Efendi (Karasi) – Teklîf olunup da kabul edilmedi değil ki.

Abdullah Azmi Efendi (Şer'iyye Vekili) – ثُمَّ بَيْتُ الْعَرْشِ ( ) انْقَشَ ( ) kâ'idesince evvelâ bunların esâslarını kurmayı düşündüm. Fetvâhâne'ye ve Şer'iyye Vekâleti nezdinde bir de "Meclis-i İlmi"ye şiddetle ihtiyâc vardır. Çünkü: Bir ihtisâs mes'elesidir. Nasıl ki ilm-i tibbin ayrı ayrı boğaz, burun mütehassısları olduğu gibi ulûm-ı şer'iyye denince bunların hepsi ayrıdır. Bir değildir. Fikih mütehassisi,

Akâid mütehassısı ayrıdır. Bunların mütehassısları hepsi ayrı ayrıdır. Hikmet mütehassısı ayrıdır, Edebiyât mütehassısı ayrıdır, Akâid, Kelâm mütehassısları ayrı ayrıdır. Bir Fetvâhâne ile ayrıca bir de "Meclis-i İlmi"ye lüzûm vardır. Fetvâhâne için bir fetvâ emîni ile üç a'zâ, Meclis-i İlmi için de birer reîs ile dört a'zâyi bütçeye koymustuk. Bunu koymakdan maksadım ise bittabi' kabul ettirmekti. Çünkü: Bunların lüzûmu behemehal vardır, Şer'iyye Vekâleti mevcûd olabilmek için behemahal bunlara lüzûm vardır. Bütçenin müsâ'adesizliğini nazar-ı dikkate alarak, böyle adedlerini az koyduk. Tabî'i böyle kalaçak değildir. Esbâb-ı mûcibe mazbatasında da gösterildiği gibi her sene ikişer, üçer a'zâ ilave suretiyle bunu ikmâl etmek istiyordum. Madem ki: Meclis bu hususda fevkâlâde müzâheret gösteriyor ve adedinin hadd-i kifâyeye iblâğına dâir takrîrler verilmiştir; bendeniz de bunu malîtihâr kabul ederim. Bunu esâsen bütçeye koymamak bu kadar kâfidir demek değildir. Sene be-sene noksanını ikmâl etmek üzere biz bu mikdâri teklif etmiştim ve muvâzene-i mâliye encümenine de bu süretle arz etmiştim. Şimdi görülüyor ki bu musavver teşkilâtın esâsi hakkında i'tirâz yok. Abdülgafur Efendi hazretleri bu esâsi muvâfik görmekte beraber hey'et a'zâsının adedini noksan gördüler ve bendeniz de adedini noksan vaz' ettiğimin sebebini arz ediyorum. Bu bâbda takrîrler vardır, takrîrler kabul buyurulduğu takdirde zâten ma'âşları en-cümence takarrur etmiştir, isterseniz encümene gider nasıl kabul ederseniz.

Reîs – Yahya Galib Bey, buyurun!

Yahya Gâlib Bey (Kırşehir) – Efendim; bendeniz Şer'iyye Vekâleti müsteşârlığına umûr-ı evkâfin da dâhil olmasına muvâzene-i mâliye encümeninde tarafdar değil idim. Şimdi de taraftar olmadığımın esbâbını arz edeceğim: Şer'iyye Vekâleti dâire-i resmiye-i devleteddendir ve bütçesi muvazenenin hâricindedir. Evkâf doğrudan doğruya bir dairedir arzu edilirse Şer'iyyeye rabt edilir, arzu edilmezse başka bir yere [270] verilir. İstanbul'da şimdiye kadar bir nezâret idâre etmiştir. Burada ise bir müdir-i umûmî idâre ediyor, Şer'iyye bütçesi müzâkere edildiği zaman yalnız Şer'iyye Vekâleti'ne bir müsteşâlik ilâve edilmiştir, evkâf bütçesi müzâkere edildiği zaman buraya da müdürüyet-i umûmiye nâminî kaldırılmış da bir müsteşârlık yapalım denildi. Ve bu süretle karâr verilmiştir. Sonra ikinci müzâkerede de tabî'i a'zâlar değişmiş idi. Şer'iyye'ye bir müsteşâr yaparak buraya buna tam bir ünvân verelim, Şer'iyye'ye de baksın denildi. Bunun için buraya Evkâf da idhâl edildi. Halbuki Şer'iyye Vekâleti hassaten bir dâire-i resmiyyedir; bendeniz nokta-i nazarım budur. Diğer devâirde doğrudan doğruya nasıl müsteşârlar var ise buraya da bir müsteşâr

olur. Evkâf mu'âmelâtı Şer'iyye'ye rabt edildiği takdîrde vekîl isterse müsteşâra emr eder. İslere müsteşâr bakar. İstemezse emr etmez, kendisi bakar. Şimdi burada bir de Şer'iyye müsteşârlığının başında Evkâf müsteşârlığı nâmını ilâve etmek doğru değildir.

Fetvâhâne-i celîle teşkîlâtına gelince; bendeniz de en ziyâde arzu ettiğim bir şey varsa o da mu'âmelâtı şer'iyyeye hüsni sûretle temsiyet etmek için bir dâire-i âliye vücuda getirmeli. Buna taraftaram ve nitekim verilen takrîrlere bendeniz de vaz'-ı imzâ ettim.

Tedkîkât ve Te'lîfâtı Şer'iyyeye gelince; bunu dâire-i vücûbda addediyorum. Bugün içimizde mu'âmelâtı şer'iyyeye ta'alluk eden o kadar husûsât vardır, ki bunlar ahâlî-i İslâmiyyece mesdûddur. Bunu yalnız ulemâ kımıbilir, şer'-i şerîfe ta'alluk eden her husûsâtı münevverâna bildirmelidir, onlar da anlamalıdır. Şer'-i şerîf nasıl şeydir? Şer'-i şerîf denildiği zamanda yalnız teklîfâtdan ibâret değildir, bunun ukûbâti da vardır, mu'âmelâtı da vardır. Buraya ta'alluk eden husûsât nedir? Ne gibi şeylerdir? Bunları millet anlamalı ve bu sûretle cehâlet dolayısıyla hâsil olan bir takım lüzûmsuz şeylere nihâyet verilmelidir. Binâenaleyh; bu teşkîlâtın da hey'et-i celîlenizce kabul edilmesini teklif ediyorum, bu bâbdaki mutâlâ'âtımı da hassaten arz ediyorum.

Emin Bey (Erzincan) – Efendim! Bendeniz müsteşârlık hakkında söyleyecektim. Halbuki Yahya Gâlib Bey söylediler, bendeniz fikirlerine iştirâk ediyorum.

Reis: – Çelebi Efendi hazretleri buyurun!

Abdülhâlim Efendi (Konya) – Efendim! Şer'iyye ve Evkâf Vekili Abdullah Azmi Beyefendi hazretlerinin meclis-i âlînize berâ-yı teklif takdim ettikleri bütçe münnasebetiyle fakir de bazı şey ilave etmek isterim. Gerçi ma'rûzâtım Meclis-i âlîlerine karşı ma'lûmu i'lâm kabilinden ise de (انا احباب عبادی) hadîs-i şerîfi mûcебince, mantûk-ı münîfi mûcебince Cenâb-ı Hakk'ın en ziyâde sevdigi nâsa nasihat edenler ve yol gösterenler olduğundan bu gibi mebâhisin taz'îf-i fevâidi müstelzim ve menfa'ati mûcib olmasından ma'lûmu i'lâm kabilinden olsa da fâidesi gayr-i münkerdir i'tikâdındayım. Efendiler hazerâti! Hükûmet-i celîlemiz ma'lûm-ı âlîleridir ki dîn-i mübîn-i Ahmedî üzerine te'essüs etmiş bir hükümet-i İslâmiye'dir. Ve o hükümet-i İslâmiyedir ki: Büttün nev'-i benî beşerin hayât-ı ictîmâ'yesine muvâfîk ve bütün sekene-i arzin menâfi'-i maddiye ve ma'neviyesine evfakdır. Yalnız taksîrâtımız onu lâyîkiyla tatbik edemedigimiz, lâyîkiyla ri'âyet ve istifâde edemedigimiz ve cihân-ı İslâmiyet'e lâyîkiyla neşr edememekliğimizdir. Cenâb-ı Hak garîk-i rahmet buyursun, Sultân Mehmed Reşâd Han hazretleri âcizinizi Topkapı Sara-yı hümâyûnuna misâfir etmişti. Birgün ale's-sabâh kurenâsından ismi

hâtırımda kalabildiğine göre İbrahim Bey olacak İbrahim Beyi göndererek padişâhin bazı mesâil-i mühimmeyi istiftâ buyuracaklarını ve hemen Dolmabahçe Sarayı'na azîmet etmemizi selâm-ı şâhâne ile teblîg eyledi, ihmâr olunan arabaya râkiben Sara-yı hümâyûnâ gittim. Padişâhin muntazar bulunduğu söylemeleri üzerine hemen huzur-ı hümâyûnâ kabul buyuruldum. "Aman Çelebi Efendi! Beni bu gecede sabâha kadar size sora-cağım suâl rahatsız etti, beni irşâd ediniz" buyurdular, dâ'ileri de pâdişâhim: (ا لمُلُوك مَلِهْمُون) hadîs-i şerîfi mûcебince efendilerimiz elbette hatâ ve savâbı cümlemizden fazla takdir buyurursunuz." dedim. Este îzübillah³ (فِي الْأَمْرِ) emr-i celîl-i ilâhiyyesile cümlemiz me'muruz. "buyurmalarıyla fakir de (وَآمَّا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَىْ)⁴ âyet-i celîlesini derpiş ederek suâl-ı hümâyûnlara muntazar bu-lundugumu arz ettiğimde buyurdular ki: "Ahkâm-ı Kur'anîyye'den müstenbit olduğu ma'lûm ise de gerçi tatbîkinde hatâ olması muhtemel olan i'dâm karârlarını irâdeme iktirân için getiriyorlar. Bu husus benim pek ziyâde râhatımı selb ediyor. Bu husus-ı mühîm için beni ikâz ediniz." buyurduklarında "Evet pâdişâhim bir insanı hatâen dahi imhâ (maddeye dâir söyleyiniz sesleri) geleceğim efendim! İmhâ gibi vebal-i azîm ve mes'ûliyet-i elîmeyi mûcib olan bir ef'âl yoktur. Ancak hamden lillâhi te'âlâ Saltanat-ı seniyyeniz şerî'ât-ı garrâ-yı Ahmediyye üzerine müesses bir Saltanat-ı İslâmiyye'dir. Bizde da'vâlar tabakât-ı mehâkimden geçtikden sonra bir de bâb-ı fetvâmız vardır. O gibi irâdâti oradan alı-nacak fetâva üzerine isnâd buyuracak olursanız vebal-i azîminden halâs olursunuz." demiştüm. Beyânâtımı fevkâlâde istihsân buyurmalarından dolayı bunun üzere "Saltanat-ı İslâmiyyelerinin ahkâm-ı münîfesine ri'â-yet ettikçe ve bi-hakkin şer'-i şerîfe sarilarak ana istinâd [271] eyledikçe saltanatlarının ilâ yevmi'l-kuyâm bâkî olacağını, hafazanallâhü te'âlâ onun aksi; bizim müzmahîl ve makhuâriyetimizle neticeleneceğini arz ettiğimde "Şüphesiz bu bir hakikat-i mahzîdir" buyurdular. (İşitmıyoruz sesleri) maksadım efendiler! Bizim için refâh, selâmet ancak ve ancak dîn-i mübînimizin bize emr buyurduğu vech üzere hareket etmektir. Ancak ve ancak dîn-i mübînimizin bize emr buyurduğu vech üzerine hareket edersek şevket ve saltanat-ı İslâmiyyeyi muhâfaza etmiş oluruz. Bu da bilcümle Büyük Millet Meclisi a'zâyi meşrû'asının ve onun hükümetinin üzerine terettüb etmiş bir farîzadir. İşte efendiler hazerâti! Biz bu vezâif-i mühimme karşısında bulunuyoruz. Onun için her ne lâzım gelirse pek derin ve etrâflı düşünerek Saltanat

³ Âl-i İmrân Sûresi 3/159.

⁴ Duhâ Sûresi 93/10.

ve şevket-i İslâmiyeyi idâme etmek tarâik ve vesâilini aramalı ve her ne fedâkârlığı istilzâm ediyorsa ma'a ziyâdetin i'tâ ve tahsis ederek dîn-i mübînimizin kudsiyetini i'lâ etmeliyiz. Fakirin ma'rûzâtı bundan ibâretdir.

Müfid Efendi (Kırşehir) – Efendim! Şer'iyye Vekili Efendi hazretleri bu fashın muhteviyâtında bulunan Fetvâhâne ile Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye'nin adedi hakkında beyânâtda bulundular. Ve Meclis-i âlînizde de bütçeye bir zamm-ı tahsîsât talebinde bulunulduğu zaman nîzâm-nâme-i dâhilimiz mûcebinice 50 zât-ı âlî tarafından bir takrîr vâki' olmadıkça o zammin kabul olunamayacağı mu'ayyen bulunduğu hasebiyle böyle bir de takrîr vûcûda getirerek riyâset-i celîleye takdim ettik. Takrîrde diyoruz ki: Her ne kadar vekâlet-i celîle Fetvâhâne adedini şu kadar göstermiş ise de bu hey'etle matlûb olan fevâidi elde etmeye imkân yoktur. Çünkü buhey'etin vazifesi doğrudan doğruya elde mevcûd bulunan kütüb-i mü'tebereden tercüme edilen fetâvâdan fetvâ vermek değildir. Ma'lûm-ı âlîleri fikhin, ümmü'l-fikha olan diğer esâsâtın muhtevi olduğu mesâilde fetvâ verebilmek için Şer'iyye Vekâleti ve ta'bîr-i âharla Şeyhüislâmlar taşra müftülerine verdikleri menşurda derler ki: "Fetevâyi şu sûretle yaza ve anın nakl-i sarîhini de beyân edesiniz." Nakl-i sarîhi beyân olumayan fetvâlar doğrudan doğruya müftüler tarafından verilir. –Emr-i Meşîhat-penâhî ile değil– emr-i Meşîhat-penâhî mûcebinice müftüler bu sûretle fetvâ veremezler.

Şimdi elde mevcûd gerek Ankaravî, gerek Behîme, gerek Abdürrahim, gerek Fetâvâ-yı Hayriyye, gerek Nüceym gibi bir çok fetâvâ-yı mu'tebere var. Bu fetâvâda derc olumus mesâilden birisine temâs etmeyen bir mes'elevi hudûs ederse, bu mes'elevi idâre-i kadime-i merkeziyemizde bir usûl var idi ki Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, Sadreyn müsteşârı, İstanbul Kadısı Şeyhüislâm'ın riyâseti tahtında bir Meclis-i âlî suretinde Fetvâhâne emîni ile teşekkül ederek hâdis olan mesâili nâsin isti'mâli noktasından bir hüccet olarak kabul etti-rebilme için, kütüb-i fikhîyeyenin esâsına mürâca'at ederek tâharri ederler, aralar, hangi imâmin kavlînde ise, o imâmin kavlînin, asra evfak olduğunu kabul ederek ol sûretle tercüme eyleyerek mecmû'â-i cedîde nâmîyla vûcûda getirdikleri bir kitaba derc ederlerdi. Efendiler! Şer'iyye Vekili efendi hazretleri "ben bu sene üç zât ile, gelecek sene tedrisen iki zât ile öbür sene matlûb olan mikdârına ircâ ile bu mes'elevi yapacaktım, maksadım da şu teşkîlâtı tedricen vûcûda getirmekten ibâretdir." buyurmalarına nazaran birçok mühim vazîfe ve esâslı noktaları kendilerine tahmil edeceğimiz buhey'et ibtidâî, i'dâdî, tâlî, âlî derece gibi tahsil görerek ikmâl edilecek bir hey'etden mürekkeb olmadığını ve hey'et teşekkül

edecekse bir an evvel teşekkül ederek ve bir an evvel esâsât-ı İslâmiyyeyi, bu asrin icâbâtından bulunan medeniyyeti, bu asrin icâbâtından bulunan terakkîyatı ve bu asrin icâbâtından bizim terakkimizi kâfil olan birçok husûsât; şer'imizde mevcûd olmak münasebetiyle üzerrindeki nikâbı kaldırmak suretiyle ortaya koyarak yar ve ağıyâra ya'nî İslâm ve gayri İslâm'a karşı bunu göstermek suretiyle halka karşı ağıyâr tarafından söylenilen sözlere nihâyet verilmesi ve bu teşkîlâtın tamâmiyla husûle gelmesi için böyle bir takrîr verdik.

Te'lîfât hey'etine gelince: Efendiler! Şer'iyye Vekâleti –yine arz edeceğim ki– bendenizce Şer'iyye Vekâleti makâm-ı celîlini ihrâz eden ve meclis-i âlînizden oraya intihâb ve is'âd ettirilen zât-ı âlî bütün mesâil-i şer'iyye ile, bütün ümmü'l-mesâil ile uğraşacak ve onları tamâmiyla telkin ederek vûcûda getirecek bir vaz'iyetde olamaz. Çünkü kendisinin bir de siyâset-i devlet vazifesi vardır. O siyâset-i devletle meşgul olmak i'tibâriyle taşra teşkîlâtındaki memurlarını ve mevkî'lerini ve sâireyi ve bunlar hakkında vukû' bulacak şîkâyeti tedkîk ettirmek, tahkîk ettirmek o vazîfe ile de kendisi muvazzaf olduğu münâsebetle bütün mesâil-i şe'iyye ile uğraşamaz. Uğraşamadığı için bütün kendi idâresi tahtında bulunan gerek medârisin, tedrisâtın yüksek bir hadde îsâli için idare, gerekse Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye'de –Yahya Gâlib Beyefendi'nin buyurdukları gibi– tercüme edilmeyerek ehl-i İslâm'ın anlamayacağı bir hâlde kaldığından dolayı bunu anlayacak bir şeâle getirecek bir hey'etin vûcûda getirilmesini elbette kendisi düşünecekti. Ve bunu da düşündüğünden dolayı Tedkîkât ve Te'lîfât Hey'eti nâmîyla yine böyle üç a'zâlı bir hey'etin kabulünü meclis-i âlînize teklif ediyor.

[272] Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Beş a'zâlı olacak.

Müfid Efendi (devâmla) – Beş mi idi efendim? Beş a'zâlı hey'etin kabulünü teklif ediyor. Bendeniz düşünyorum, te'lîfât-ı İslâmiyye nokta-i nazarından vûcûda getirilmesi tasavvur olunan bu hey'et-i âliye, efendiler! Âlem-i İslâm nokta-i nazarından o kadar iş görecekdir ki: Âlem-i İslâm'ın bütün husûsâtını, âlem-i İslâm'ın bütün ulvî fikirlerini, âlem-i İslâm'ın terakkîyat yolunda atmak istediği bütün adımları, maatteessüf kimsenin göstermediği yolları ortaya koyacak bir hey'et-i âliye, bu Te'lîfât ve Tedkîkât-ı İslâmiye hey'eti olacıdı müna-sebetiyle bunu beş zâtîn, on zâtîn hattâ on beş zâtîn vûcûda getireceğine kanâ'at ettim. Fakat; efendi hazretlerinin düşündükleri derde bendeniz de mübtelâ olduğum için bir de bütçemizin vaz'iyet-i hâzırاسını, ahvâlimizin vaz'iyet-i hâzırاسını nazar-ı i'tibâre alarak bu cihetde efendi hazretlerinin fikriyle kendi fikr-i ifrât perverânem

arasında mu'tedil bir tarikin bulunmasını düşündüm. Bendeniz esbâb-ı mucibe olarak şunu arz etmek isterim ki: Bu te'lîfât hey'eti ne yapacak, ne görecek? Bu hey'et efendiler! Bakınız isbât edeceğim benim ağızmda altın- dan diş yapılmış ve umumumuzun ağızına altın diş kaplamaları geçmiş, bu mes'ele İstanbul'dan sorulduğunda cevâz ve adem-i cevâzı hakkında sükût edilmiş, fakat bu mes'ele umum belvâ sırasına girerek umum Ehl-i İslâm'ın yapmış olduğu ya'nî -kadınlı erkekli yapmış olduğu- bir iş sırasına girmiştir. Acabâ bunun cevâzına, kabûlüne ve ehl-i İslâm'ı şâyed burada diğer bir imâmin kavlini almak suretiyle kurtaracak cihet varsa bunu alıp, bu mes'eleyi vücûda getirip (hilâfet) hukukunu hâiz olan hey'et-i celîlenize arz ederek bununla amel olunsun emrini al dikdan sonra amel ettirerek Ehl-i İslâm'ı kurtarmanın çaresini bulmak câiz değil midir? Düşündüm efendiler! Bu gibi birçok mesâil vardır. Nâsin isti'mâl ettiği birçok cihetler vardır ki onunla amelin vücûbunu yine bu hey'et ortaya koyarak Fetvâhâne-i celîle hey'etine gösterecek, irâe edecek daha bir çok mes'eleler vardır. Meselâ deniyor ki rüyet-i hilâli rasadhâneler vâsitasıyla görmek ve onun hesabıyla amel etmek imkânı var mıdır, yok mudur! Ma'lûm-ı âlileri Ramazan orucu, rüyet-i Hilâl ile Ehl-i İslâm'ın bu orucu tutması zarûriyât-ı dîniyyedir, ferâiz-i dîniyyedir. Bu husûsda birçok söz söylenilen. Bu söylenen sözler acaba hal edilebilecek mi? Eldeki mevcûd bulunan fıkhi, fennin bu noktalarına rabb etmek imkânı şer'-i şerifimizde acaba yok mudur? Bunları da taharri ederek, bularak bu gibi bize sürülmek istenilen cehl le-kelerini ortadan kaldırırmak için bir hey'etin çalışmasına hey'et-i celîlenizin bütün varlığıyla muzâheret edecekine kanâ'at ettiğim için bu hey'et a'zâsının miyânâsına birkaç a'zânın daha zammını bendeniz bütün arkadaşlarımıla beraber taleb ettim.

Bu hey'ete girecek kimler olacaktır efendiler! Eğer bu hey'et yine cîr ü cîrân akraba gözetilmek suretiyle vücûda getirilecek ise, veya getirilmek istenilecekse, kat'iyyen taraf-ı âlîlerinden kabul edilmemesini istirhâm eylerim. Fazîlet burada, ehliyet burada, kemâl burada, iktidâr burada aranmalıdır. Hangi fazîlet, hangi kemâl, hangi iktidâr derseniz bugünkü mevcûd olan terakkîyat-ı ilmiyuenin her noktasında bir adam ihtişâs peyda edemediği için ayrı, ayrı mütehassisleri bu hey'et içine sokarak bütün sahifeler içerisinde kapanmış kalmış olan ve daha doğrusu Arabca yazılmış olduğundan ve Arabca tahsilimizin de noksancı olduğundan dolayı anlaşılması müşkil olan husûsâti anlaşılması mümkün olacak bir hâle ifrâğ edelim, bizi kurtarmaya çalışacak olan bu hey'etin bu arz ettiğim mütehassisler tarafından teşkilini istirhâm edeceğim, sonra Şer'iyye Vekili efendi hazretlerinden

yne ricâ edeceğim ki bu tahsîsâti meclis-i âlînizin kabulünü müte'âkib bu hey'ete girecek zevât-ı âlîyenin ne gibi evsâf ile mevsuf olması lâzım geldiğini ve ne gibi şerâiti hâiz ve hâvî olması icâb ettiğini, mahkeme-i temyiz a'zâlarına verdiğimiz sıfatlar gibi bir kânun ile buraya gelerek meclise arz etmek suretiyle bu hey'eti vücuda getirmelidir.

Mustafa Sabri Efendi (Siirt) –Nîzâmnâme vardır efendim.

Müfid Efendi (devâmla) – Binâenaleyh bendeniz hey'et-i celîlenizin fikrini daha ziyâde yormamak için aşağıda medâris faslında da söyleyecek sözlerimiz vardır. Bu tekliflerimizin kabulüyle adedlerinin gösterdiğimiz mikdâra iblâğı ile bu sûretle ilim nokta-i nazarından hâsil olan iftirâki tevhide çalışmanızı ve zâten vahdet ile, tevhîd ile bu da'vâyı bugünkü şeke getirdiğimizden dolayı Cenâb-ı Hakk'ın da bizimle beraber olacağım ve bu tevhîd-i efkâr ve âmâl ile ordumuzun da muzafferiyeti tevâlî edeceğini arz ile teklifimizin kabulünü istirhâm eyleriz efendim.

Reîs –Efendim! Müzâkerenin kifayetine dâir takrîr var.

Riyâset-i celîleye

Şer'iyye bütçesinin 212. Faslına âid müzâkere kâfidir. Re'ye vaz'ını teklif eyleriz.

Antalya: Mustafa, Maraş: Hasîb

Reîs – Efendim! Müzâkerenin kifâyetini re'y-i âlînize vaz' ediyorum. Müzâkere kâfi görülmüştür.

Efendim! Bu faslin 3. ve 5. maddelerine âid iki takrîr var.

[273] Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – İkinci maddedeki mu'terizanın kaldırılmasını teklif etmişim, encümen de buna muvâfakat buyuruyor, müsteşârlık saîr vekâletlerde ne ise bu da odur.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim! mu'terizanın kalkmasında encümençe beis yoktur.

Reîs – Efendim! Encümen de mu'terizanın kalkmasına taraftar, ale'l-İtlâk müsteşârlık tarzında olarak mü'te-rizanın kalkmasını kabul edenler lütfen el kaldırınsın! Ekseriyetle kabul edildi.

Efendim! 3. maddede fetvâ hey'etinin adedine dâir olan Hakkâri meb'ûsu Mazhar Müfid Bey'in takrîri var, okunacak:

Riyâset-i celîleye

Şer'iyye ve Evkâf vekâlet-i celîlesi bütçesinde üç a'zâve bir de fetvâ emîni ünvâni altında bir Fetvâhâne teşkil olunmaktadır. Daire-i müşârun-ileyhin vazifesindeki ulviyyet ve kudsîyyet müstağni-i arz ve izâh ise de bazı esbâb serdini de derece-i vücûbda görmekteyiz. Fetvâ

emâneti halkın isti'mâl ettikleri husûsâti mes'ele-i şer'iyyesine tevfîk ederek meşrû'iyyetini isbât etmekden hakâyık-ı âliye-i İslâmiye ve hikmet-i celîle-i Kur'âniyye'den herkesi feyzdâr etmek ve kâffe-i ulûm ve fûnûnun ahkâm-ı Kur'âniyye'den hâric bir şey olmadığını, İslâm medeniyet ve ictimâ'iyyâtının ulviyyetini bulup esbâb-ı mucibe ve mukni'asıyla meydâna koymak için usûl ve fûrû'dan tetebbu'ât-ı lâzimeyi ifâ ile mükellef bir hey'et olacağından böyle üç a'zâ ile bu gâyeye vüsûl imkân hârinde görüldüğü cihetle mütehassisîn-i ilmiyeden lâ-ekall mes'ele taharrisi ve suâl ihzâr ve tesvidi gibi husâstâlî iştîgâl etmek üzere on zâtın ve bir de fetvâ emininin bulunmasına ihtiyaç-ı şedîd vardır. Çünkü bu dâire âlem-i İslâm'ın mercî'i olduğu gibi diğer devletlerin ve anâsır-ı gayr-i müslimenin de hîn-i hâcetde müraça'atgâhları olduğu mâzî ve hâldeki mürâca'atlarla sâbit olmaktadır. Binâenaleyh, teşkîlât-ı vâkî'anın teklifimiz vechle kabulüñühey'et-i celîliye arz eyleriz.

Mazhar Müfid (Hakkâri), Rıza (Amasya), Mustafa Sabri (Sıirt), Feyzi (Malatya), Nebîl (Karahisar-ı Sahib), Müfid (Kırşehir), Hilmi (Ankara), Yahya Galib (Kırşehir), Hasib (Maraş), Ziya (Kengîr), Mustafa (Kozan), Mustafa Hulusi (Karahisar-ı Sahib), Abdurrahman Dursun (Çorum), Saîd (Çankırı), Taki (Sivas), Beşim (Kastamonu), Mustafa (Dersim), Osman (Kayseri), İbrahim (Mardin), Dervîş (Mardin), Nûzhet (Ergani), Lutfî (Siverek), Mehmed Şükrü (Karahisar-ı Sahib), Rıza (Kırşehir), İbrahim (Karâsi), Vehbi (Konya), Seyfi (Kütahya), Hacı Bedri (Malatya), Kasım (Mus), Abdullah (Adana), Atîf (Ankara), Asîm (Erzurum), Hafîz Şâhin (Gaziantep), Ragîb (Gaziantep), Sabit (Kayseri), Hamdi (Muş), Şeref (Edirne), Mehmed Nusret (Erzurum), Hüseyin Hüsnü (Üsküdar), Ziya (Sivas), Hamdi (Diyarbakır), Hamdi (Biga), Vehbi (Bitlis), Emin (Canik), Edîb (Batum), Fevzi (Batum), Hacı Veli (Eskişehir), Mehmed (Bayezid), Mehmed Niyazi (Eskişehir), Remzi (İsparta), Orhan Yasin (Oltu), Yasin (Gaziantep), Halil Hulki (Siirt), Rasim (Elazîz), Ahmed (Yozgat), Yusuf Ziya (Mersin), Emin (Erzincan), Nuri (Urfa), Ali (Karahisar-ı Sahib), Şemseddin (Ankara), Ali Şükrü (Trabzon), İsmali Şükrü (Karahisar-ı Sahib), Mithat (Mardin), Kadri (Diyarbakır), Cavid (Kars), Osman Nuri (Bursa), Haydar (Van), Ziya Hürşid (Lazistan), Şâkir (Ankara), Mustafa (Adana), Faik (Cebel-i Bereket), Celal (Genç), Sadîk (Kırşehir), Ali (İçel), Esad (Lazistan), M. Ulvi (Diyarbakır), Eyüp Sabri (Eskişehir), Abdülkadir Kemâli (Kastamonu), Halil İbrahim (İzmit), H. Basri (Karâsi), Ahmed Hamdi (Ertuğrul), Neşet (Üsküdar), Hüseyin Sabri (Kastamonu), Rıza (İstanbul), Kılıç Ali (Gaziantep), Mehmed Sami (İçel), Cevdet (Kütahya), Hakkı Hamî (Sinop), Lutfî (İçel), Süleyman (İzmir), Mehmed Akîf (Burdur), Doktor Tevfîk Rüşdü (Menteşe), İsmail (Erzurum).

Nusret Efendi (Erzurum) – On zât taleb etmişlerdir. O on zâtın lüzumu hakkında müsâ'adenizle bir iki kelime söyleyeyim. (Hâcet yok sadâları) Efendim! Fetvâhâne'de

üç müsevvîd, üç mübeyyîz, üç de mütercime ihtiyâc vardır. Ma'lûm-ı âlîniz kütüb-i aşere vardır. Evvelâ Fetvâ Emini bu on kitâbi ortaya koyar, fetvâyi orada buldukları takdîrde oradan tebyize verirler, tebyizden emânete gider.

Necîb Bey (Mardin) – Aynı şeylerdir, vekîl efendi hazırlarları o farkı yapacaklardır.

Nusret Efendi (devâmla) – Müsevvîd, mübeyyîz gibi değildir. Tabî'î aralarında fark vardır. Binâenaleyh, üç müsevvîd, üç mübeyyîz, üç de mütercime ihtiyâc vardır. Bendenizce dokuz zât olmalı on zâta ihtiyâc yok.

[274] Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim takrîrin altında benim imzâm vardır. Ve yine takrîrde imzâsı olan Müfid Efendi biraderimizdir. O da izâhât-ı kâfiye vermişlerdir.

Reîs – Efendim! Bu takrîri kabul edenler lütfen el kaldırırsın! Kabul edilmişmiştir.

[274] Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Reîs efendi! Takrîr kabul edilmiştir. Ma'âşâtı tesbît için lütfen muvâzene-i mâliye encümenine gönderiniz.

Reîs – Efendim! Müsâ'ade buyurun! Diğer madde hakkında Edirne Meb'ûsu Şeref Beyle elli kadar rüfe-kasının bir takrîri vardır. Tedkîk ve teklif hey'etindeki a'zânın adedine dairdir.

Riyâset-i celîleye

Câmi'a-i İslâmiye'ye hidemât-ı mebrûresi dokunacak olan Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiye hey'etinin teşkili Şer'iyye Vekâletimizin en büyük muvaffakîyyâtından birini ihtiyâ ettiği cihetle ne kadar sezâ-yı şûkrân ise, ancak buhey'ete tefrî' edilen vezâîfin azamet ve ehemmiyeti teklif-i vâkî'in mevcûd zevât ile icrâsi imkânını selb edeceği vârid-i hâtır olmakla âlem şûmul olan bu vezâîfin tamâmiyla ifâsi ve semeredâr bir neticeye îsâli içinhey'etin bir reîs, sekiz a'zâ olmak üzere teşkîlini istihdâf edilen maksadı te'mîn edecekinden o sûretle sekiz a'zânın daha zam ve ilhâkını teklif eyleriz.

24 Ağustos 338

Mehmed Şeref (Edirne), İsmail Şükrü (Karahisar-ı Sahib), Mustafa Hulusi (Karahisar-ı Sahib), Lutfî (Siverek), Rıza (Amasya), Esad (Lazistan), Muhyiddin Bâha (Bursa), Ali Şükrü (Trabzon), Pozan (Urfa), Haci Veli (Eskişehir), Reşîd (Malatya), Haci Bedîr (Malatya), Dervîş (Mardin), Mehmed Hasib (Maraş), Akîf (Diyarbakır), Cevad Abbas (Bolu), Mustafa (Antalya), Mehmed Nadir (İsparta), Şâhin (Gaziantep), Mithat (Mardin), Mustafa Taki (Sivas), Hakkı Hamî (Sinop), Süleyman Sudi (Bayezid), Abdülkadir (Adana), Mustafa (Ankara), Mehmed Şükrü (Karahisar-ı Sahib), Abdülkadir Kemâli (Kastamonu), Cemîl (Kütahya), Rağîb (Gaziantep), Esad (Mardin), Mustafa Sabri (Siirt), Süleyman (Canik), Ziya (Çankırı), İbrahim (Karâsi), Halil İbrahim (Eskişehir), Hasan Hüsnü (Üsküdar), Hüseyin Avni (Kozan), Sadîk (Kırşehir), Müfid

(Kırşehir), H. Basri (Karasi), Mehmed Akif (Burdur), Süleyman (İzmir), Mehmed Niyazi (Eskişehir), Rıza (Kirşehir), Halil İbrahim (İzmit), Mehmed (Bayezid), Remzi (İsparta), Mehmed Tokan (Hakkâri), Bahri (Yozgat), Atif (Ankara), Hamdi (Çanik).

Reîs – Bu takrîrde beşinci madde de beş a'zânın se-kize iblâğına dairdir.

Necib Bey (Mardin) – Efendim! Muvâzene-i mâliye, ma'âşatı ayrı ayrı ta'yîn etmiştir.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim! Deminki ma'rûzâtım vechle ma'âşatın tesbîti için ve bütçeye vaz'ı için takrîrlər muvâzene-i mâliye encümenine gitmelidir.

Ser'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Yalnız şunu arz ederiz, ki bu Tetkikât ve te'lîfât a'zâsının ma'âşlarının müsâvî olması lâzımdır. Ya'nî müsevvidler ma'âşlarında fark olabilirse de asıl te'lîfhey'etinin ma'âşları müsâvî olmak lâzımgelir.

Reîs – Efendim! Faslin yekûnunu re'y-i âlînize koya-cağım. (Encümene gidecektir sadâları) bu faslı encümene gönderiyoruz. (213). Faslin müzâkeresine geçiyoruz.

UHUVVET-i İslâmiyye

Afganistan sefiri hazretlerinin tebrikâti

Türkiye Büyük Millet Meclis-i âlisine, başkumandan Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa hazretlerine, bilumum asâkir-i İslâmiye'ye:

"Selâmlar, müjdeler, beşâretler, tebrikler, sevgili kardeşler!

Müslümanlığı ve vatan-ı İslâm'ı müdâfa'a uğurunda asırlardan beri Ehl-i Salîb'in mühâcemâtına göğüs ge-reн şanlı bir milletini şanlı ve fedâkâr evlâdları, gazânız ve zaferiniz mübârek olsun. Ey Marmara ve Akdeniz sâhillerinde dalgalanan mübârek İslâm bayrağı! Sana binlerce selâmlar ve hürmetler!..

Ey süngrülerinden nûr saçılan şehâmetli ordu-yı İslâm! Vücûda getirdiğin hâdisenin azametini akıllar idrâkden âcizdir. Târîhi yine alt üst ettin; matemli sahifelerini ka-padın, esâret zincirlerini parçaladin, zulüm şebekelerini hurd u hâş eyledin, yalnız Anadolu'ya değil, Asya'nın Afrika'nın en uzak köşelerine, issız yerlerindeki klübele-rine kadar üç yüz elli milyonluk koca bir İslâm âlemine nûra nûr neşveler, şetâretler saçın. Bugün bütün İslâm diyârı, dağlarıyla, taşlarıyla, vâdileriyle, ovallarıyla, üzerrinde gezen, altında yatan bütün efrâıyla İslâm'ın büyük hâlas ve istiklâl bayramını yapıyor, surûrlar, heyecan-lar içinde çalkalanıyor. Bugün artık İslâm için yeni bir târîhin, bir târîh-i halâs ve sa'âdetin başladığı mu'azzam, mukaddes bir gündür. Bu büyük günü [275] yalnız Ana-

dolu değil, bütün İslâm âlemi bütün İslâm akvâmî tebçîl ve takdîs eder.

Ey büyük millet! Altı, yedi asırdır, İslâm'a alemdarlık ettiniz. Büyük Peygamberimiz'in mukaddes emânetini yüksek omuzlarınızda taşıdırınız. Size bütün bir cihân ha-sim kesildi. Size gadrin, zulmün, insâfsızlığın en şen'iini irtikâbdan çekinmediler. Ahdlerini nakz ettiler. Elinizi koluñuzu bağlayarak nâ-merdâne hareketle sizi boğmak istediler. Sefîl bir orduyu harîm-i İslâm'a soktular. Bu vahşîler sürüsü geçtiği yerleri tâun gibi kasdı kavurdu. Ne insan dediler, ne mesken bıraktılar, ne ma'bed ta-nıdilar, kitâller, yanıklar her tarafı harebezâra çevirdi. Fakat ey büyük millet! Sizin ezelî ve ebedî imânnızı hiçbir şey sarsmadı. Bütün bu mezâlim ve şenâyi' sizin azminizi artırmadan başka bir şey yapamadı. Bu azminiz, bu imânnızla yokdan ordular teşkil ve teçhîz ettiniz. Yine Salîb'in karşısına mübârek Hilâl'i diktiniz. Her tür-lü zahmetlere, bî-pâyân meşakkatlere katlandınız.

Düşmanın üç senede yüzbinlerce adam, milyonlar-ca para sarf ederek elde ettiği yerleri, iki hafta içinde istirdâd ettiniz, ve zâlim Salîb ordusunu tarumâr eyle-diniz, tutmak istedikleri Asya kapılarına yine hâkim ol-dunuz, şanlı İslâm bayrağını yine Marmara ve Akdeniz sâhillerinde dalgalandırdınız.

Bu, öyle ilâhî bir zaferdir ki varyüzünde hiçbir mil-lete nasîb olmamıştır. Ve dünyâda hiçbir fazîlet, hiçbir imtiyâz yoktur ki pâyenize erişebilsin. Yüzlerce milyon-luk koca bir İslâm âlemi sizin hamâset ve şehâmetinizin meftûnudur.

Ey kıblemiz ve gâyemiz bir olan büyük millet, siz şimdîye kadar olduğu gibi bundan sonra da, ilelebet İslâm'ın sertâcısınız. Her müslüman ferd ve millet, sizi takdir ve tebçîl etmekle en büyük zevk-i vicdânî duyar. Bilhâssa Asya ortalarında günde beş def'a minarele-rinden semalara tevhîd yükselen Afgan müslümanları, başda Müslümanlığın yükselmesinden başka bir gâyesi olmayan sevgili emîrleri Gazi Emanullah Hân hazret-leri olduğu halde, sizlere kalblerinin en derin köşelerinden muhabbetler, hürmetler, tebrikler, selâmlar takdim ederler. Bu mu'azzam ân-i târihîde sizin bulunup da sizi tebrik ve tebçîl etmek şerefine mazhar olduğumdan dolayı Cenâb-ı Hakk'a binlerce şükür ederim. Kalbimin en samimi hislerine tercümân olan bu tebriknâmemin, fedâkâr ordu-yı İslâm'ın bütün efrâtinâ teblîğ olunmasını bu kahraman orduların baş kumandanı celîli Gazi ve Muzaffer Paşa hazretlerinden ricâ ederim.

12 Eylül 1338

Afgan Sefiri Sultan Ahmed

DAĞISTAN İSTİKLÂL MÜCÂHEDELERİ

-4-

Bir ehllulah vâsil-ı ilallâh olmak için nasıl bir vecd ve heyecanla çalışıyor, intizâr ediyorsa gerek bilâd-ı muh-telife-i İslâmiye'ye hicret ve ilticâ etmiş, gerek ana vatanda kalmış olan biz Dağıstan münevverleri de aynı heyecan ile ve fakat itminân ile vatanımızın mazhar-ı istiklâl olmasına muntazır bulunuyoruz.

Rusya ile münâsebât-ı dostânedede bulunan Ankara hükümetinin Dağıstan istiklâline karşı aldığı vaz'iyyet-i lâkaydâneye biraz dokunmak mecburiyetindeyim. Asırlardan beri yaşayan ve inşallah yaşayacak olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk def'a olarak, Ankara Hükümeti Rusya ile münâsebât-ı dostâne te'sîs etmiştir. Harb-i Umûmî de birbirine düşman olan ve Rusya İmparatorluğu'nun istihâle eylediği millî hükümetleri arasında teessüs eden bugünkü mukârenet-i samîmiyye şüphesiz kısmen bir takım hâdisât-ı hâriçîye, vesâil-i beyne'l-mileliye neticesidir. Biri İslâm âleminde, diğer sahne-i garbda büyük roller oynamış olan bu iki imparatorluğun târîhleri dâimâ müte'sâdîm ve kanlı izlerle mülemmâ' olduğu gibi aralarında mukârenet imkânı da görülmekde idi. Rus çarları misyonerler gibi bir libâs-ı meşhur ve muğfile bürünmüşlerdir. Bir hasta adam gibi tasvîr eyledikleri Türkiye'nin "idâre-i zâlimânesinden"! akvâm-ı muhtelife-i Hristiyaniyeyi kurtarmayı istihdâf etmiş görünüyorlar; bunun için Rus milletinin cehâlet ve ta'assubundan isti-fâde ediyorlar ve Türkiye ile yaptıkları muharebelere "Salîf'in Hilâl ile muhârebe-i mukaddeesi" nâmını veriyorlardı. Hakikat-i halde ise, bu bahane ile Türkiye'yi ortadan kaldırmak ona vâris olmak ve bu sûretle şarkı istîlâ etmek ve kendi ta'bîrleri vechle, "medeniyyeti muta'assib İslâmlardan kurtarmak"tı.

Milletlerin kudretleri için büyük bir meydân-ı imtihân olan bu Harb-i Umûmî neticesinde, her iki imparatorluk da aynı vaz'iyete düştüler. Ve dünkü müttefikleri tarafından bırakıldılar. Bunun neticesinde her iki imparatorluk milletlerinin hâkimiyeti esâsına müstenid bir hükümet te'sîs ettiler ve buna nazaran da yeni şekilde idâreler, siyâsetler düşündüler. İslâm Türk âleminin Rus şu'besi yeni ve mütekâmil bir hayâta girmek istiyorlar. Pek mühim olan bu devre-i târîhiyede her iki büyük milleti ve zîr-i idârelerindeki küçük milletleri alakadâr eden mesâli tenvir edilmiş olmalıdır ki müstakar ve esâslı bir sulh te'sessüs edebilsin, sâha-i temeddün ve terakkide müttehiden ve müstereken yürüyebilsinler. Papas elbisi diplomatlar artık ortadan kalkmalı ve Türk – Rus milletleri açık ve tabî'i konuşmalı, ve Kafkashıların hu-

kük-1 tabî'iyenin en ibtidâî bir unsuru olan "hakk-1 istiklâliyetleri" verilmelidir.

[276] Her iki hükümet arasında mevcud muhâdenet mu'âhedesindeki sarâhate rağmen Ankara ve Moskova arasındaki siyâsetin mahkûm milletlere müte'allik kısmında vuzûh olmadığı için Şîmâli Kafkasya'nın mukadderâtı da hâlen meşkûk bir vaz'iyettedir. Maatteessûf, bu iki hükümetin Dağıstan hakkındaki nokta-i nazarları hakkında bir emâre-i ümid-bahş görmedik ki istikbâle sükûnla intizâr edelim. Halbuki Dağıstan kendi istiklâli için büyük fedâkârlıklar ibrâz etmek suretiyle cihânın nazar-ı dikkatini celb etmiş ve istiklâle müstehik olduğunu tasdik ettirmiş bir hâldedir. Hâssaten Dağıstan Türkiye'ye dîn kardeşliği, ve daha bir çok alâik ve revâbit ile bağlıdır. Ve bu te'sîrle Türkiye halkı Dağıstan'da büyük nüfuz ve mevki' sâhibleridir. Dağıstan'ın Türkiye'ye karşı olan bu vaz'iyeti, Ankara hükümet-i millîyesiyle Moskova Sovyet hükümeti arasındaki münâsebât-ı hâziranın te'sessüsüne pek çok yardım etmiştir. Ve bu yardım etmek "vecîbe-i vicdâniyyesi"dir ki Dağıstan'ı bugünkü vaz'iyete sevk ve mecbur etmiştir ve şüphesizdir ki Türkiye'ye karşı olan merbûtiyyetin bir delil-i kat'isi olan bu fedâkârlığın mukabilinde Türkiye'nin an'anevî olan siyâset-i merdânesinden bir müzâherete emn ü i'timâd ile intizâr ediyor.

Dağıstan kendi cidâl-i istiklâli içerisinde çalkanırken Ankara hükümet-i millîyesinin murahhasları nâmını taşıyan bir takım zevât bu cidâli tevkif ve galeyan-ı millîyi tesellîye çalışıyordu ve bunlar: "Esâsen Bolşevik Russlar bütün şark milletlerinin istiklâliyetlerini tasdik edecekler, bu milletler miyânda Dağıstan'ın istiklâlini de bu sûretle tanıyacaktır, Bolşevikler ancak bu sûretle hareket etmek sâyesinde ta'kib ettikleri prensiplerde sâdik olduklarını isbât ve bu prensibin en mühim temel taşıni vaz' etmiş olacaklar. Bu sûretle şark milletleri, Ruslara temâyül ve i'timâd edeceklerdir" diyorlardı. Hâlbuki bu zevât maksadları ne olursa olsun, sözleriyle Kızıl Ordu'nun şarka ve garba yayılmasına hizmet etmiş oluyorlar idi. Onlar arasında en mühim bir şahsiyet olan bir zât Kızıl Ordu Bakü'ye girdikten sonra Moskova'ya hareket etmiş idi. Bu zât Derbend'de, Demirhan Şura'da birkaç nutuk irâd etti ve bunda: "Selâmet-i umûmiye için muvakkaten Kızıl bayrak etrâfında toplanınız ve emîn olunuz ki Türkiye ve Rusya orduları el ele verdikden sonra bütün mahkûm milletler istiklâlleri tasdik olunacakdır" demiştir. Bu mütevâlî ve müte'âkib te'sîrât şüphesiz Dağıstan'ı sükûnet-i intizâra vaz'-ı ifrağa muvaffak oldu. Şimdi Türkiye ile Rusya arasında hâsil olan muhâdenet ve bunun neticesinde tahaddüs eden vaz'iyet, Kafkasya'nın istiklâl-i millî mes'elelerini

hal etmeye muktedirdir. Ve şu hâlde biz Dağıstan münevverleri her birimiz: 'İstiklaliyetimiz nerdedir, hiç olmazsa, neden Azerbaycan, Gürcistan, ve Ermenistan gibi şekli bir istiklaliyet te'mîn edilmedi? Acabâ Dağıstan (Şimâlî Kafkas) evlâdlarının döktükleri kan kifâyet etmiyor mu? Bu kan kendilerinden pek az fedâkârlık etmiş olan ve fakat bugün bir dereceye kadar dâhilî ve hârıcı serbestîye mazhar olan diğer milletler derecesine yükselmek hakkını kazandıracak kıymet ve kuvvetde değil midir? Türkiye'nin bugünkü cidaliyle te'mîn edeceği menfa'at ve mazhariyet yalnız Türkiye'ye inhisâr etmeyecek, bilakis bütün âlem-i İslâm'ı alakadâr edecktir.

Binâenaleyh böyle bir vecîbe-i mukaddese ile muhavvel olan Ankara Hükûmeti Dağıstan'ın husûl-i istiklaliyeti için hiç olmazsa ma'nevî ve muslihane bir müzâheret ibrâz etmelidir. Dağıstan'ın istiklali genç Türkiye için vecîbe-i insaniye olmakla beraber aynı zamanda büyük bir şeref te'mîn edecktir. Ne "Stalin" 'in tasnî' eylediği dört ma'nâsız "Lezgi, Terk, Kuban, Ancaz" muhtâriyet, ve ne de Moskova'ya buna mukabil gösterilen teşekkürât Dağıstan'ın istiklaliyetini te'mîn ve rûh-î milleti itmâ' ve tatmin etmiş olmakdan çok uzaktır. Bilakis bu vaz'iyet Şimâlî Kafkasya'nın istiklaliyeti mes'elesini işkâl ve iğlâk etmekde ve efkâr-î millîyi rencide etmektedir. Dağıstan'da sükûn bulmayan müsellah ve gayr-i müsellah ihtilâller, iğtişâşlarla kendi haklarını talebde mütemadiyen musırrı olduklarını ve bu da şe'âir-i milliyelerinin neticesi olduğunu göstermektedir. Bu ihtilâlleri teskin için Ruslar (sağdan ve soldan) ne

gibi tedâbîr ittihâz ve ne sûretle te'vîl ve tefsir ederlerse etsinler Şimâlî Kafkasya'da istiklâl te'mîn edilmiş olmayıńca ihtilâllerde sükûnet bulmayacaktır.

Evet, tekrar ediyorum, istiklâlsiz Dağıstan'da sükûnet-i hal mümkün değildir. Milel-i muhtelifenin pîşdâri olan ve biz Dağıstan gençlerine ecdadımızdan mevrûs bulunan "İstiklâl ve hürriyet" prensibine sâdik ve hâdim kalacağız ve istiklâlimizi te'mîn edinceye kadar müttehiden ve namuskârâne cidâle devâm etmek suretiyle ecdadımıza imtisâl edeceğiz. Ve bunu millet (6 Mayıs 1920) Gatiş Korte ictimâ'ındaki misâk-î millî ile bunu bir daha dünyaya i'lân ve te'yîd etmiştir.

Binâenaleyh, parlak istiklâl güneşinin güzel vatanımızın tarlalarını, derelerini ve yeşil yamaçlı dağlarını yalıdızlayacağına ve bu sûretle sevgili milletimizin yevm-i mes'ûdu idrâk edeceğini imân ediyoruz. Aynı zamanda imân ediyoruz ki hâr ve büyük bir muhabbetle vatanına merbut Dağıstan millî ittihâdını muhâfaza ettikçe ve tarik-i temeddünde ilerledikçe kendi istiklâlini her türlü mehâlike karşı müdâfa'a edebilecektir. Millet için milletin tes'îd-i istiklâli için çalışmak kadar mukaddes ve câzibedâr bir iş olmadığını Dağıstan (Şimâlî Kafkas) münevverleri kalbleriyle duymakda ve bunu bir hiss-i me'nûs ve mevrûs olarak tanımladırlar.

Dağıstanlı

Ahmed Hân

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Ankara'da
Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

21 Eylül 1922

29 Muharrem 1341

Perşembe

21 Eylül 1338

Cild: 20 - Aded: 518

Şer'iyye Vekâleti'nin Teşkîlât-ı Cedîdesi Şûrâ-yı İftâ - Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye - Tedrîsât Hey'eti

Bu husûsda Büyük Millet Meclisi'nde Cereyân Eden Müzâkerât

Müstehikkîn-i ilmiye ma'âşatı – Müstehikkîn-i ilmiye kimlerdir? – Bu ma'âşların cüz'î bir şeyden ibâret olduğu – Dârülhilâfe medreseleri ve medâris-i ilmiye umûr-ı terbiye ve idâresi – Mazhar Müfid Beyefendi'nin beyânâtı – Müterakkî medreselerin hayat-ı millîye ve hissiyât-ı fikriyemiz üzerindeki te'sîrât-ı feyz-bahşâsı – Müterakkî medreselerin muntazam ve esâşlı teşkîlâtı – Milletlerin sehpa-yı hayatı: Fezâil-i ahlakiye, satvet-i maddiye, kudret-i fikriye – İnhîtât-ı umûmînin en mühim sebebi: Vezâifin nâ-ehillere tevdî'i – Tahsîl-i ilm müslümanlar için bir farîzadır – İslâm bir dîn-i akıldır – Neşr-i ma'ârifdeki muvaffakiyetsizliğimiz kendi kusûrumuzdur – Halkın ruhuna göre okutamıyoruz – Maârif mes'elesinde tutulan aykırı istikâmet – Dârülhilâfe medreselerinden beklenen hizmet.

Abdülgafur Efendi hazretlerinin beyânâtı: – Dârülhilâfe'lerin tezyîdi – İki sahn medresesinin küşâdi – Müderrisler ma'âşâtının azlığı – Gaziantep, Şavşat ve Lazistan Dârülhilâfe medreseleri teşkili hakkındaki teklifler – Bu tekliflerin nazar-ı dikkate alınması.

– Şûrâ-yı İftâ a'zâlarının encümence ta'yîn edilen mütefâvit ma'âşatın adem-i kabûlü – A'zânın aynı derecede salâhiyet sâhibi oldukları – Mesâil-i mühimme-i şer'iyyeyi bir adamın eline bırakmakdan ise bir hey'ete, bir şûrâ-yı ulemâya tevdî' etmek elzemdir – Anadolu hareketi aleyhinde fetvâ isteyenlere karşı Şeyhüllislâm Haydarîzâde'nin adem-i muvâfakati ve bir Şûrâ-yı ulemâsının lütûm-ı in'ikâdi teklîfi – İsti'fâya mecbur edildiği – Dürrîzâde'nin dîne ve İslâm'a hîyâneti – Ba'demâ bu gibi hîyânetlere meydân vermeyecek olan (Şûrâ-yı İftâ)nın ehemmiyetiyle münâsib bir sûretde teşkîl – A'zâ ma'âşâtının mütesâviyen kabulü – Hüseyin Avni Beyefendi'nin Beyânâtı: Acaba Şer'iyye Vekâleti ehil zevâtı bulabilecek mi? – Yoksa lâ-ale't-tâ'yîn şunu bunu mu getirecek – El-cûd mine'l-mevcûd – Çin'de de olsa ehli aranacağı – Ekseriyetle fetvâ verilebilir mi? –

Millet-i İslâmiye'nin ihtiyâcâtını te'mîn edecek Türkçe kitâbların maksûriyeti – Garbdan müstağnî kılacak te'lîfâtın lütûmu – Garbdan kıskanmalı fakat ihtiyâcî tatmîn etmeli – İslâm bir dîn-i fazîletdir. Fakat bunu göstermek lâzımdır.

[278] BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ŞER'İYYE BÜTÇESİ MÜZÂKERESİ

28 Ağustos 338 Pazartesi

İkinci celsenin mâ-ba'dı – Reis: Musa Kâzım Efendi Hazretleri

Reis – Efendim! Rûznâmede Şer'îyye bütçesinin müzâkeresi vardır. Onun müzâkeresine başlıyoruz. Evvelce hey'et-i umûmiyesi kabul edilmişti. Şimdi fasıl ve maddelerin müzâkeresine başlıyoruz.

Fasıl	Madde	337 senesinde muvâzene-i mâliye encümenince kabul olunan	337 encümeninin tenkihâtıyla	338 senesi birinci avans kânunu ta'dilâtına göre tesbit olunan	338 senesi için Hükûmetçe teklif olunan	Muvâzene-i mâliye encümenince teklif olunan
213	Müstehikkün-i ilmiye ma'âşatı	Nev'i muhassesâtı				
	1 Şer'îyye Vekâleti muhassesâtı	7250		7250	7250	7250

Selahaddin Bey (Mersin) – Müstehikkün-i ilmiye kimlerdir? Biraz izâhât versinler.

Şer'îyye Vekâleti medârisi müdür-i umûmîsi Aksikili Ahmed Hamdi Efendi – Efendim Şer'îyye Vekâleti'nde iki nevi' ma'âş vardır. Birisi merkez müderrisleri ma'âşı, diğerî de müstehikkün-i ilmiye ma'âşıdır. Merkez müderrisleri nâmîyla verilen ma'âşlar bir vazîfe mukabili verilen ma'âşdır. Müstehikkün-i ricâl-i ilmiye nâmîyla ma'âş alanlar ise bulundukları memleketeden kendilerinin ma'âşa ehil ve müstehîk olduklarına dâir mazbata gelen ve kendileri de sinnen ihtiyârlamış veyahut ilmen memlekete hayli hizmet ettiği halde bugün muhtâc-ı mu'âvenet bulunmuş olan zevât-ı kiramdır. Bunların adıkları ma'âş yüz kuruş, yüz elli kuruş, a'zamî iki yüz kuruşdur. Ve bunların tahsîsatı diğer ma'âşlar gibi değildir. Diğer tahsîsatın nisfi derecesindedir.

Meselâ iki yüz kuruş ma'âşı olan bir zât (sekiz yüz kuruş) tahsîsat alıyor. İşte müstehikkün ricâl-i ilmiye ma'âşı denilen bunlardır ve bu, muvâzene-i mâliye encümenince de evvelce nasıl kabul edilmiş ve nasıl verilirse şimdîye kadar da öylece verilmesi kabul edilmiştir.

Basri Bey (Karasi) – Fakat bu verilen ma'âşât acaba kifâyet edebilir mi?

Necîb Bey (Mardin) – Bütçede sekiz buçuk lira iki adeddir.

Ahmed Hamdi Efendi (devâmla) – Efendim burada iki kişiye sekiz, bir kişiye dört buçuk lira diğer iki kişiye de üç lira vardır.

Necîb Bey (Mardin) – Beş lira da vardır.

Ahmed Hamdi Efendi (devâmla) – A'zamî iki liradır. Bir buçuk lira da vardır. Bakınız daha orada bir lira olur. Yüz yetmiş kuruş var, yüz elli kuruş var, ya'nî herhalde üç liradan fazla, çok yoktur.

Refîk Şevket Bey (Saruhan) – Hamdi Bey! Müstehikkün-i ilmiye ma'âşı almak için ne gibi şerâit ve evsâfi hâiz bulunmak lâzımdır?

Ahmed Hamdi Efendi (devâmla) – Müstehikkün-i ilmiyeden ma'dûd olmak için medreseden mezun olmak ve memleketde ders okutabilecek veya hukmetce olup şimdî ihtiyâr ve ihtiyâc içinde bulunmak lâzımdır. Memleketdeki hey'et-i idâre böylelerin zarûret ve ihtiyâc içinde olduğu müstehikkün-i ilmiyeden bulunduğu hâzırda mazbata gönderirse biz onlara bu ma'âşı veriyoruz. Böyle bir mazbata gelmedikçe öyle bir şey vermeyiz.

Refîk Şevket Bey (Saruhan) – Müstehikkün-i ilmiyeden olan bir zâtâ hizmet-i ilmiyesi mesbûk ve emeği tasdik olunan bir zâtâ yetmiş beş kuruş, yüz kuruş, bilmem yüz doksan kuruşa kadar bir ma'âş vermek ne dereceye kadar muvâfîk olur? Bendeniz bu mikdârı sıfat-ı ilmiye ile kâbil-i te'lîf görmüyorum.

Ahmed Hamdi Efendi (devâmla) – Şimdîye kadar bu mikdâr verilegelmiş. Biz de şimdiki halde aynen muhâfaza ettik. Ancak müderrisler var. Ders okutabilecek olan müderrislere biraz zam yapmak istedik. Çünkü bunlara ders okutmak şart değildir. Bunda şart olan erbab-ı ihtiyâcdan ve muhtâc-ı mu'âvenetden olmak, ders okutacak diğer kişi var ki onların ma'âşlarının tezyîd edilmesini muvâzene-i mâliyeden istedik.

Bir meb'uus – Bunlar geçen sene verilmiş mi?

Ahmed Hamdi Efendi (devâmla) – Çok zamandan beri verilmişdir. İstanbul'dan müdevverdir.

Mustafa Sabri Efendi (Siirt) – Efendim! Müstehikkün-i ilmiye ma'âşı ecille-i e'âzîm-i ulemâdan olan zevâta mahsûsdur. Ma'lûm-ı âlîniz bazı İstanbul hocaları hasta olur, nûzul isâbet eder. Bizzât tedrîse iktidârı olmazdı. Ma'zûliyet ma'âşı da bulunamazdı. Bu meslek-i ilmiyeyi

tebcîlen hani askeriyenin ve diğer memûrîn-i mülkiye-nin ma'zûliyet ve tekâ'üdiyyesi mesâbesinde bulunmak üzere böyle ecille-i e'âzîm-i ulemaya verilemekle olan ya'nî kendilerine ârız olan hastalık veya hukuk bir sebeble verilegelen bir tahsîsâtıdır. Meselâ bir kadi bir livâda bulunurken tecennün eder. (O başka sesleri) Ona bu müstehîkkîn-i ilmiyeden ma'âş verilir. Şimdi Adliye Vekâleti'ne merbûtdur öyle. Meselâ: Harput'da [279] tedrisât ile iştîğal eden ve meşhur müellefâtiyla, kütüb ve resâiliyle meşhur ulemâ var ve bunların tahsîsâtı var. Tedrisât öyle mekâna münhasır olmadığı için, buralardan kazâlardan herkes gelemediği için bu ma'âşât onların ayağına istihkâkını göndermek mesabesindedir. Bunu şimdi az görüyorsunuz. Fakat vaktiyle bu çok bir para imiş ve herkesi müreffeh ve mes'ûd edermiș fakat şimdi bu işletilmeye işletilmeye böyle bir halde kalmış ve bu tahsîsât pek kalîl bir hale gelmiştir. Tabî'î bu meblağ pek azdır. Bundan sonra Fetvâhâne hey'et-i celîlesinin bir sıfatı kazâyesi vardır. (O fasıl geçti sesleri) Şer'iyye vekili muhtereminden bir suâl sormak isterim. Kuzât şimdi Adliye Vekâlet-i celîlesine rabt edilmiştir. Fakat hâricden gelen, memâlik-i ecnebiyedeki müftüler gelen i'lâmları tetkik etmek üzere Fetvâhâne bir sıfatı hâiz değil mi? Bu suâle cevab isterim. İkincisi Adliye vekili kapitülasyonların ilgâsına dolayı bir komisyon teşkil etmiş ve bu komisyon ihmârî bir sûretde fi'lî teşebbüste bulunmaktadır. Acabâ sâir memâlik-i İslâmiyyedeki evkâf teşkîlâtı için ne gibi teşebbüste bulunmuşlardır. Sonra Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiye hey'eti Arabca muhâberât olacak olursa bunlar hakkında ne mu'âmele eyleyebilir? Cevâb isterim.

Reîs – Cevâb verecek misiniz? (Hâcet yok sadâları)

Başka söz alan yoktur. Yalnız iki takrîr var efendim.

Riyâset-i celîleye

Müstehîkkîn-i ilmiye ma'âşâtının asgarî üç lira olmasını teklif eylerim. (Red, red sesleri)

Emîn Bey (Erzincan) – Efendim; Eldeki müfredât kadrosu tetkik edilecek olursa görülür ki bunların ekserîsinin ma'âşı otuz, elli kuruş a'zamî yetmiş beş kuruşdur.

İbrahim Bey (Mardin) – Otuz kuruş yoktur.

Emin Bey (Erzincan) – Sahifeyi çevirin! Olduğunu göreceksiniz. Binâenaleyh Refik Şevket Bey'in de bi-hakkın söylediği gibi müstehîkkîn-i ilmiyeden oluyor da ya'nî meslek-i ilmiyede birçok zaman ifâ-yı hizmet ederek ma'âşa kesb-i istihkak ediyor da sonra nasıl olur da otuz kuruş verilir?

Tahsin Bey (Aydin) – Onlar kanâ'atkâr adamlardır.

Emin Bey (Erzincan) – Tahsin Beyefendi'ye sormak istерim, ki yetmiş beş kuruşla bir adam idâre olunabilmek imkânı var mıdır? Bu kadar. Binâenaleyh bunun tekrar encümene gitmesini teklifi ederim.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Beyefendiler! Nizâmnamâme-i dâhilînin 86. maddesi mi? 89. maddesi mi ne ise seksen defa arz ettim, tekrar arz ediyorum, o madde mûcebine zam teklif edemeyiz. Böyle şahıs için bir meb'us çıkış da zam teklif edemez. Binâenaleyh münferiden zam teklifine salâhiyetimiz yoktur. Münferiden teklif ile memuriyet ihdâs edemeyiz. Buna ma'âş zam edelim diymeyiz, şu zamam yapamayız. 50 imzâlı bir takrîr olursa olabilir. Binâenaleyh beyhude vakit geçirmeyelim.

Reîs – Efendim! 213. Fasıl müzâkeresini kâfi göre-rek 214. Fasla geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırın. Kabul edilmiştir.

[214. Fasıl levâzîma âid olduğu cihetle derç olunmamıştır.]

Fasıl	Madde	Nev'-i muhassesât	337 senesinde muvâzene-i mâliye encüménince kabul olunan	338 senesi birinci avans kânunu ta'dîlâtına göre tesbit olunan	338 senesi için Hükûmetçe teklif olunan	Muvâzene-i mâliye encüménince teklif olunan
215	Dersiâm ve Dârülhîlâfe medresesiyle mülhakat müderris-i ilmiyesinin umûr-ı tedrisîye ve idâresi	1 Dersiâm ma'âşatı 2 Mülhakat medârisi memûrîn ve mu'allimîn ma'âşatı	690 30248	690 31872	630 52596	630 34008
	İki yüz on beşinci fasılın yükünü	30938	32562	53226	34638	

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim ma'lûm-i ih-sânınız bu iki yüz on beşinci fasıl Dârülhîlâfe medreseleri ve mülhakat medârisi hakkındadır. Bendeniz afv-ı

âlilerine mağrûren bu fasıl tenkid edeceğim. Bu fasıl meclise böyle gelmemeli idi; bu fasilda ilme ta'alluk eden mekâtibin adedini daha ziyâde görmek isterdim. Arka-

daşlar! Müsâ'ade buyurursanız ve eğer başınızı ağırtmaz isem Dârülhilâfe medresesi ne demek? Ve bundan maksad nedir? Bu bâbdaki kendi mütâlaamî, kendi fikrimi -belki nâkîsdir, belki değildir- arz edeceğim. Ma'lûm-ı âlileridir ki; Osmânî hükümetinin te'essüsünden beri, o zamana mahsus müterakki medreselerin yetiştirdiği e'âzîm, efâdîl vardi ki, bunlar yalnız [280] idâremizde değil, hayatı milliyemiz ve hissiyât-ı fikriyemiz üzerinde ilimleriyle, fazillarıyla ve siyasetde gösterdikleri kiyâsetle bu mevkî' sâhibi olmuşlar ve hayatı millîye ve fikriyemiz hiçbir zaman, bu müterakki medreselerin yetiştirdiği e'âzîmin te'sîrinden vâreste kalamamıştır. Bunu isbât için târîh meydândadır. Efendiler! Meselâ Hûdavendigar zamanındaki Kara Halil Efendi, zamanın en büyük ulemâsı olmakla beraber yine zamanın siyâsetinde en büyük bir dahi idi. Ve yine biraz daha aşağıya gelelim, Fâtih devrindeki Molla Gûrânîler, Molla Hüsrevler.

Cemil Bey (Kütahya) – Biz tarihi biliyoruz. Mazhar Müfid Bey... Zaman gâlib etmeyeлим.

Mazhar Müfid Bey (devâmla) – Belki târîhin tekrarından istifâdeniz artar, belki bilmediğiniz bir kelime söylenir, istifâde edersiniz sonra efendim! Pekala ma'lûm-ı ihsânınızdır ki Yavuz Sultân Selim'e İttihâd-ı İslâm fikri -âdetâ diyeceğim- zerk eden, ona o cevvâl fikri veren hiç şüphesiz Îbn-i Kemal idi. Ve yine hiç şüphesiz devletin tehlike ve inhitât devrinde Sultân Mehmed-i Râbi'a sabr u metânet tavsiye eden Hoca Sa'deddin idi. Yine ma'lûm-ı âlîniz Köprülü Fazıl Ahmed kimdir efendiler? İşte o müterakkî medreselerden yetişmiş bir kadiaskerdir. Bu müterakkî medreseler nedir? Müterakkî, müterakkî.. peki anladık fakat bu nedir? Efendiler! Târîhin basit beyânâtındandır ki Fâtih'in ta Türkistan'dan getirdiği Ali Kuşçular, Molla Hüsrevler, Molla Gûrânîler ve diğer e'âzîm birleşiyorlar, ma'lûm-ı âlîniz Fâtih civârında sahn denilen sekiz medreseyi yapıyorlar. Bundan sonra da hepinizin bildiği ibtidâ-i dâhil, ibtidâ-i hâric, mevsila, tetimme medreselerini yapıyorlar. Efendiler, ibtidâ-i hâric denilen bugünkü mekâtib-i ibtidâiyelerdir; ibtidâ-i dâhil dediğimiz bugünkü rüşdiyelerimizdir. Mevsila ve Tetimme bugünkü i'dâdîlerimizdir. Fransızların Kolej dedikleri işte bunlardır. Sahn dedikleri de bugünkü Dârülfünûnlar idi. Birçok tahsili nasıl görüyor? Evvelâ ibtidâ-i hârice giriyor, ondan çıkan ibtidâ-i dâhile giriyor, ya'nî rüşdiyeye giriyor, ondan çıkan mevsila ve tetimmeye giriyor. Bakınız bugünkü teşkilâta ne kadar muvâfikdir. Şimdi fazla bir şey mi yaptık? İbtidâiyeden çıkan rüşdiyeye, oradan çıkan i'dâdiye, i'dâdîden çıkışınca ona mülâzîm nâmî veriyorlardı, ki ondan sonra sahn denilen sekiz medreseye -ki onlar birer dârülfünûndur- giriyorlardı. Oradan çıkışlara müderris diyorlardı, ki şimdi ona Frenk-

ler (lisansiyeye) diyorlar. Ve bugün Avrupa'da âlimler tez imtihânını verdikten sonra Doktor ünvânını aldığı gibi o sahnâlardan çıkışın müderris şehâdetnâmesini alanlar da te'lîfâtda bulunacak, mebâhis-i ilmiyede, münâkaşâtda bulunacak ve ilim ve fazlda nihâyete erecektir. Ya'nî tez denilen imtihânı verdikten sonra el-yevm doktor denilen kidvetü'l-ulemâ ünvânını alırdu. Tabî'i Fâtih Sultân Mehmed zamanında medreseler inşasına gayret edilmiş ve ilk dersler küşâd edilmişdir. İlk ders, Tabhâne medresesinde okunmuştur. O gün ma'iyyetinde bütün vükelâ, vüzerâ bulunduğu halde Sultân Fatih de ilk dersde bulunmuş ve ilim ve fazla hürmetini göstermiştir. Acabâ şimdî neden o derece e'âzîm yetişmiyor? Ve neden medreselerimiz inhitâta uğruyor? Efendim bunun sebebini ben şöyle görüyorum: Ma'lûm-ı ihsânınız insanda sehbâ-yı hayatı var. Doktor bey i'tirâz buyurmasın, bunu hepimiz biliriz. Biz de böyle olduğu gibi zann-ı âcizâneme göre milletlerin de bir sehbâ-yı hayatı vardır. Bunu bendeniz kendim söylüyorum. Âsârını yeni okuduğum ve pek sevdığım bir müellifin kitabından söylüyorum. Milletlerin sehbâ-yı hayatı vardır. Ya'nî sehbâ-yı sa'âdeti vardır diyor. O da necâbet-i ahlâkiyye, necâbet-i asliyye, fezâil-i ahlâkiyye ve satvet-i maddiyye ve kudret-i fikriyyedir diyor. Birincisini ele alalım. Necâbet-i ahlakiye ve necâbet-i asliye, bizim ırkî bir necabetimizdir. Ma'lûm-ı ihsânınız köhne Bizans'ın zabtı ile iş ve nûşun keyf ve hevânın girmesiyle biz de sukût-ı ahlâk başlıyor ve necâbet-i ahlakiye bozuyor. Sonra satvet-i maddiye dediğimiz...

Doktor Mustafa Bey (Kozan) – Öyle değildir.

Mazhar Müfid Bey – Ricâ ederim Mustafa Bey i'tirâzınızı çıkar, burada söylersiniz. Ber-mu'tâd bozmayalım. (devâm sesleri) satvet-i maddiyyemiz ya'nî askerliğimiz.. bunu da pekala bilirsınız. Hâtır-ı âcizânemde kaldığına göre, zan ediyorum, 990 târîhinde Sultân Murâd-ı sâlisin bir sünnet düğünü vardı. Sultân Ahmed Meydanı'nda hokkabaz mı derler? Canbaz mı? bilmem ne derler? Onlar toplanmış, oynamışlar. Sultân Murâd'ın hoşuna gitmiş, onlara demiş ki "Dileyin benden ne dîlersiniz." Onlar da "Yeniçeriliğe girmek dileriz" demiş. Zamanın yeniçeri başısı Ferhad Ağa bunun gayr-i kâbil olduğunu gâyet güzel iki misâl ile isbât etmiştir: "Ecdâd-ı izâmınızdan Yavuz Sultan Selim'in muharebeden avdetinde bir tâcîrin evlâtını askere almak için vukû' bulan mûrâca'atında verdiği cevâbi unuttunuz mu? Ve yineecdâd-ı izâmınızdan Kânûnî Sultan Süleyman'ın özengisini ta'mîr eden bir usta hakkındaki beyânâtını unuttunuz mu?" demiştir. Fakat tabî'i Sultan Murâd-ı sâlis bunu dinlemedi. O vakit canbaz askere girdi. Yeni gelen yeniçeri ağası Ferhad Ağa'nın kabul etmediği şeyi yaptı ve satvet-i maddiyyenin de sukûtü oradan başladı.

Gelelim kudret-i fikriyemeye... Efendiler! Ma'lûm-ı ihsânınızdır ki [281] fikrin mahall-i inkişâfi medreselerdir. Bu neden bozuldu? Bendeniz şöyle görüyorum ve belki tetkîkâtım yanlıştır. Efendiler! O zamanlar, ya'nî müterakkî medrese zamanında kimin âsârı okunurdu? Bunu tetkik buyurunuz! Görürsünüz ki, İbnürrüşdlerin, âsârı okunurdu. Bu isimler medreselerin içinde bile tanîn-endâz oluyordu fakat; maatteessüf murûr-ı zamanla bu felsefe bırakıyor. Sebebi? Bu müterakkî medreseleri idâre edenlerin yerine nâ-ehiller geliyor. Kimdir onlar? Bence bu medreselerin sukûtuna sebebiyet veren fevkâlâde kızdiğim zâdegânlık üsûlüdür. Bir zâdegânlık usulü çıkmıştır. Müderris olmak için arz ettiğim tertîbât dâiresinde tâ bâlâyâ çıkış ve tahsil görüb de müderrislik rütbesi alan ve sonra kıdvetü'l-ulemâ olmak için bu kadar merâtib atlayan; bu kadar emekler çeken zâtın yerine anasının karnından müderris olarak doğan ilim ve ma'rifetden bî-behre, yalnız babasının asaletinden, mevki'inden dolayı müderris nâmi alanların ellerine bu mektebler, medreseler geçerse ne olur? Ne beklenir? Bittabi' bozulur. Ve yine müsâ'adenize mağrûren söyleyeceğim ki İbn-i Sînâların, Fârâbîlerin, Gazâlîlerin felsefesi yerine onlara nisbetle belki yirminci tabakada bulunan Birgivîler felsefesi okunmuştur. Binâenaleyh, medreselerimiz de yavaş yavaş bu hâle geldiği gibi en nihâyet Abdülhamid zamanında ma'lûm-ı ihsânınız icâzete bir ay kaldı mı, git hemen derse otur, herif daha doğru "nasara"yı görmemiş, çünkü icâzeti alırsa beş kuruş fâide var, imtihân da yoktur, pekâla işte medreselerde bu hâle gelmiştir. Medresenin bu hale geldiğinden dolayı ulemâ arkadaşlarınız memnun mudurlar? Hayır, aynı onlar da sizin gibi dilhûndurlar. Aynı onlar da hepimiz gibi bu hâlden feryâd ediyorlar. Onlar da diyorlar ki: Medreseler inhibitâta yüz tutmuştur. Bunu onlarda inkâr edemezler. Çünkü bana Ebussuud gibi, Zenbillî Ali Efendi gibi bir âlim bugün gösterebilir misiniz? Tabî'i bu, böyledir. Efendiler! Şimdi yapacağımız nedir? Ne yapalım, ne istiyoruz? Şunu da arz edeyim ki bilhassa muhterem arkadaşım Doktor Mustafa Beyefendi'ye: Endülüs'de bir İslâm Dârûlfünûnunda okuyan ve sonra papa olan Silvester o, arz etmiş olduğum tertîbât yok mu, onu Avrupa'ya götürmüştür ve orada tatbik ettirmiştir. Bu böyle olmuştur. Zât-ı âlinizin Doktor ünvânı da böyledir. O kıdvetü'l-ulemâdan kalmıştır.

Şimdi efendiler! İlîm ve fen istemeyen kimse yoktur ve bilhassa hadîs-i nebevî mücebince hikmet müslümanların gâib olmuş mali olduğuna göre; ve tâ Çin'e kadar, dünyannın öbür tarafına kadar o hikmeti tâharri ile me'mûr olduğumuza göre ve yine ahkâm-ı celîle-i İslâmiye mücebince, ahkâm-ı şer'iyyenin mükellefiyeti

akıl üzerine olduğuna göre; İslâmiyet akıl kabul etmediği bir dîn değildir, akıl kabul ettiği bir dindir. Böyle olduğuna göre şer'iât-i garrâ-yı İslâmiye'nin fûnûn ve ulûm-ı hâzira ile, müsbat ve kat'î olan delâil-i hâzira ile uyuşmayacak hiçbir noktası yoktur. Fakat; denilebilir ki müsbat ve kat'î olan delâil-i akliye ile, delâil-i nakliye arasında bazı def'a te'âruz vâki' olabilir. İslâmiyet'deki ulviyyete, büyülüğe bakınız! Diyorlar ki "Delâil-i akliye ile delâil-i nakliye te'âruz edecek olursa delâil-i akliye tercih olunur. Delâil-i nakliyenin hüsn-i te'vîli ahkâm-ı İslâmiye'dendir. Şu halde ulûm ve fûnûn-ı müsbete ile uyuşmayacak bir halimiz yoktur.

Biz bugün ne istiyoruz, efendiler? Şahsim için söylüyor ve vallâhi hiçbir kimse için söylemiyor ve bunu yeminle te'mîn ediyorum. Eski mekâtib-i âliye me'zûnu olmak dolayısıyla bildiğimi söylemek üzere köylülerden birisine diyorum ki: Sıtma budur, emrâz-ı sâriye budur filan tam sözlerime kanıyor" ben zan ediyorum ki herif inandi. Halbuki arkadan maatteessüf köyün imâmi ben söyleken başını kaldırıyor. Bunun fikrini çeliyor. Bizim sözler ise boşça gidiyor. E bu nedir? İşte görüyor musunuz, medreselerin İslâhi kaçâ mal oluyor? Bugün umumumuzun bir gâyesi vardır. Ahâlîyi okutmak ve millete nûr-ı ma'ârifî vermek istiyoruz. Millete ulûm ve fûnûn-ı hâziranın bahş ettiği nûru ve sa'âdeti anlatmak istiyoruz. Pekâla; buna vâsita nedir? Mekteblerimiz fazla mikdarda açılamadı, binâenaleyh elimizde vâsita olarak başka ne var? Elimizde bir köy imâmları, müderrisler ve vâ'izler kalıyor. Pekala; Köy imâmlarıyla müderris ve vâ'izlerimizi ulûm ve fûnûn-ı hâziranın da tedris edilmekde olduğu Dârûlhilâfe medreselerinde yetiştirir ve yahut yeniden yapılmakda olan mekâtib-i âliyede tahsîl ettirir ve ulûm-ı hâzirayı da ahkâm-ı şer'iyye ile birlikde öğretendir ve bu sûretle burları yetiştirir ve bundan sonra köylere gönderirsek çok müessir olur. Sebebi, neden müessir oluyor? Çünkü o zavallı imâm o köyden yetişmiştir. Köylüye telkinâtda bulunurken köylünün rûhuna vâkifdir. Köylüye mûnis gelecek cihetleri biliyor; onları ürkütmüyor! Ben ise, köyünün rûhunu ve ona mûnis gelecek cihetleri bilmediğimden hoşuna gitmem! Ben ona; bilmem ne mikrobu gelir de sıtmalı veya karpuz yersen kolera olursun dediğim vakit bana inanmıyorum. Fakat bu, köylünün rûhuna vâkif olmadığımdan böyle oluyor. Belki hatâ senindir. Evet belki de benimdir.

Onun için efendiler! İmâmî okutmaya mecburuz. O; okuduktan sonra köylünün rûhunu, zihniyetini bildiği için yavaş, yavaş nûr-ı ma'ârifî, feyz-i ma'ârifî aşilar. Şu hâlde bizim bugün muhtâc olduğumuz [282] nedir? Efendiler, az evvel bahs etmiş olduğum Sultan Fâtih devrindeki müterakkî medreselerin bugün olmayacağına

ben de kâni'ım. Çünkü ne o ilmi okutacak -maatteessüf-adam var, ne de okuyacak kimse var. Bunları kabul ediyorum. Biz o dereceye väsil olamayacağımızı biliyoruz. Onun için bugün basit şey istiyoruz. Nedir? Meselâ, vâ'ız yetiştirmek ihtiyâcında bulunduğumuzu cümleniz tasdîk edersiniz. Bu en mühim bir mes'uledir. Öyle keşf-i kulûb ile, okumakla vâ'ız olmaz. Bunların vâ'ız olduklarını hepimiz müdrikiz. Demin bir arkadaşımız ikâz buyurdular. Dârülhilâfe medresesinde muhâzarât dersi varmış, çok güzel! Hakikaten vâ'ız yetiştirecek medresedir. Şer'iyye Vekâlet-i celîlesinden bunu çok istirhâm ederim. Bizim istihdâf ettiğimiz gâye için bunun fevkâlâde ehemmiyeti vardır. Bu derse son derece de ehemmiyet versinler.

Bakınız, arkadaşlar! Lutf-i istimâ'ınızı tasdî' ediyorum ama, bir şey daha müsâ'adenizle arz edeceğim: (İstifâde ediyoruz sadâları) Geçen gün Müdâfa'a-i Millîye, Vekâleti'nden gelip de şurada hastahâne yanındaki kapıdan geçerken bir kadın kapının birisini çalıyor ve diyordu ki "Molla gel filan çocuğumu sıtmam tutuyor. Sıtmasını bağla!" buna karşı ben "Bağlamakla sıtmam geçmez, bunun mikrobu vardır. İlâcını alırsan geçer!" dese idim ve arkamda da mahalle imâmi bulunsa idi de benim sözümün hilâfında bir şey söyleseydi imâmin sözüne kanar ve bana inanmadı.

Demek ki bu birçok tecrübeyle sâbit oluyor. Biz Dârülhilâfe medreselerine çok muhtacız. Çünkü orada okutacağımız yanız ulûm-i şer'iyye değil; fazla olarak ulûm ve fúnûn-i hâzira da vardır. Zâten bizim istediğimiz de bu değil mi? Biz ne istiyoruz? Ulûm ve fúnûn-i hâziradaki mekteblerimize koyalım, ulûm ve fúnûn-i hâzırayı az çok bilecek kimseler yetiştirelim diyoruz. Efendiler! Sözüme bir hadîs-i nebevî ile nihâyet veriyorum: Halkın itâ'ati ma'kûlânedir.

Abdülgafur Efendi (Karşı) – Efendim! Bendeniz ekâbir-i ulemâ-yı İslâmiyye'nin masdar ve menşe'i olan medâris-i ilmiyyenin millet-i necîbe-i İslâmiyye için lüzûm, vûcûb ve ehemmiyetinden bahs edecek değilim. Çünkü lüzûm, vûcûb ve ehemmiyetinden bahs Meclis-i Âlîce müstağni-i arz ve îzâhdır. Ancak, Şer'iyye Vekâlet-i celîlesi kadrosunda 15 Dârülhilâfe medresesi mevcûddur. Bunun üzerine 6 Dârülhilâfe medresesi daha ilave için teklif vâki' olmuştur. Fakat muvâzene-i mâliye encümenince bu teklif kabul edilmemiştir. Şimdi muhterem efendiler! Bütün Türkiye'de, bütün Anadolu'da mevcûd e'âzîm-i ulemâ-yı İslâmiyye'nin -tekrar ediyorum- masdar ve menše bulunan ancak ve ancak 15 Dârülhilâfe medresesidir. Şunu da ilaveten arz edeyim ki meşgul olan memleketlerde -ki benim memleketimde- dâhil olduğu halde min haysî'l-mecmû' yirmi ikiye bâliğ oluyor. Bugün şu millet-i İslâmiye'nin ve insanların ihtiyâc-

mübreme ve mühimmesinden olan gıdâ-yı irfânîyi; gıdâ-yı dinîyi tatmîn ve te'mîn edecek bu müessesât kâfi midir? Kat'iyen kâfi değildir. Gerçi bunlara ilâveten geçen seneden beri bazı medâris-i ilmiyyenin de ihdâsına başlanmıştır. Fakat ne derece mazhar-ı rağbet olmuştur. Bendeniz bilmiyorum. Bugün yalnız şunu arz etmek istiyorum ki altı daha ilâvesiyle yirmi bire bâliğ olacağı ve memâlik-i meşgûlenin de bi-inâyethî te'âlâ ve tekadîs karîben istirdâdını müte'âkib elimize gececek yedi medresenin daha ilâvesiyle yimi sekiz Dârülhilâfe'den ibâretdir. Gerçi rüfeka-yı muhtereme tarafından Gaziantep merkezi ile Şavşat merkezinde bir Dârülhilâfe medresesinin te'sîsi hakkında elli kişilik bir takrîr makam-ı riyâsete takdim edilmiş ise de bendeniz buna kâni' değilim. Şer'iyye Vekâlet-i celîlesinin teklifi vechle, iki sahn medreseriyle altı Dârülhilâfe medresesinin kabulünü hey'et-i celîleye kemâl-i samimiyetle ricâ ediyorum. Bundan bahs ettikden sonra Dârülhilâfe medreselerinden de kısaca bahs etmek isterim. Malûm-ı âlîniz olduğü üzere Dârülhilâfe medreseleri, üçü ihmârî, üçü ibtidâî hâric, üçü de ibtidâ-i dâhil olmak üzere dokuz sınıfı ihtiyâ ediyor. İbtidâ-i hâric isminden anlaşıldığı vechle ibtidâ-i dâhile talebe yetiştiyor. Diğer mekâtib-i İslâmiye'den de rağbet edenler tabî'i altı seneyi ikmâl ettiği takdirde ibtidâ-i hâric kısmına girebiliyordu. Fakat medresenin doğrudan doğruya kendi malî ve ibtidâî mektebe dâhil olmak üzere üç sınıfı muhtevi ihmârî kısmı vardır. İhmârî kısmında, talebe dâimâ muallimler tarafından idâre ve ta'lîm ve terbiye ediliyorlar. Bunlardan muallim-i evvel -ki müdürüyet vazîfesini ifâ eden zâta- Şer'iyye Vekâleti ce-lîlesince şehrî on lira verilmesi ve ikinci muallimliği ifâ eden zâta sekiz lira, üçüncü muallimliği ifâ eden zâta sekiz lira verilmesi teklif edildiği halde maatteessüf bu teklifler muvâzene-i mâliye encümenince kabul edilmişdir. Şimdi muvâzene-i maliye encümenince birinci muallim için yedi ilâ altı, ikinci muallim için beş, üçüncü muallim için beş lira kabul edilmişdir. Bugün taşra mekâtib-i ibtidâyesinin bütün muallimlerinin ma'âşatı, taşra mecâlis-i umûmiyesince, acaba bu mikdârdan noksan mı kabul edilmiş? Yoksa fazla mı kabul edilmiş? Herhalde fazla kabul edilmişdir. Altı yüzden aşağı ma'âşı olan bir muallimi tasavvur etmiyorum. (Hattâ bidden aşağı sesleri) taşra mecâlis-i umûmiyesince mekâtib-i ibtidâye muallimlerinin ma'âşatının asgarisini bendeniz altı yüz kuruş biliyorum. Binâenaleyh; [283] mukaddemâ Şer'iyye Vekâlet-i celîlesi tarafından teklif edilen baş muallim için on, ikinci muallim için sekiz ve yine üçüncü muallim için sekiz -ki bunlar dâimî muallimlerdir. Sabahdan akşamaya kadar evlâd-ı vatanın ta'lîm ve terbiyeleri ile meşgul bulunuyorlar- lira ma'âşın kabulünü samimiyetle ricâ ediyorum. Ma'rûzâtım bundan ibâretdir.

Reis – Efendim! Müzâkerenin kifâyeti hakkında bir takrîr vardır efendim. 215. Faslin müzâkeresini kâfi görünler lütfen ellerini kaldırınsın! 215. Faslin müzâkeresi kâfi görülmüştür.

Yasin Bey (Gaziantep) – Faslin muvâzene-i mâliye encümenine gitmesi lâzımdır.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) – Hayır efendim! Encümene gitmesi lâzım değildir. Biz hem masraf için hem de ayrıca altı medrese için teklif yaptık. Onun için son sözün bizim olması lâzımdır. Biz daha söz söylemedik. Biz altı Dârülhilâfe medresesi teklif ettik, ki muvâzene-i mâliye encümeni mazbata muharriri bey de gerek kendi şahısları nâmına bile olsa bunun tezyidini teklif ettiler (Biz de iştirâk ederiz sesleri) bu mes'ele için üç, dört tane takrîr vardır. Teklifimiz vechle kabulünü hey'et-i aliyyeden ricâ ederim. (Pekâla sesleri)

Reis – Muvâzene-i Mâliye Encümeni de iştirâk ediyor. Bu faslin Muvâzene-i Mâliye Encümeni'ne..

Ahmed Fevzi Efendi (Batum) – Reis Bey elli üç imzalı takrîrimiz vardır.

Reis – Efendim! Gaziantep ve Artvin dâhilinde Şavsat Kazası'nda iki Dârülhilâfe medresesi küşâdını teklif ediyorlar.

Osman Bey (Lazistan) – Bir de Lazistan vardır.

Reis – Onun için bu faslı Muvâzene-i Mâliye Encümeni'ne göndereлим.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) – Mesle anlaşılmıyor. Müsâ'a de buyurun bu fasıl Muvâzene-i Mâliye Encümeni'ne gitmesine hâcet yoktur. Biz bunu zâten teklif etmişizdir.

Abdülgafur Efendi (Karasi) – Şer'iyye Vekâleti'nin zâten teklifi var. Muvâzene-i Mâliye Encümenine gitmesine hâcet yok.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi (devâmla) – mes'ele anlaşılmadı zan ederim. Bir kere bu teklifimiz esâsen Muvâzene-i Mâliye Encümenince kabul edilmeyeğine nazaran tekrar oraya gitmesine lûzûm yoktur. Sonra iki takrîr daha veriliyor ki diğer iki yerde de açılsın diye.... Biz esâsen bunu teklif ettik. Bunda musırrız. Altı tane Dârülhilâfe medresesinin kabulü behemehal lâzımdır. Bu kabul edildikden sonra takrîrlere hâcet yoktur.

Abdülgafur Efendi (Karasi) – Vekalet-i celîlelerinden vâki' olan teklîfden mâ'adâ şu elli kişilik takrîrdeki medreseyi de ilaveten istiyoruz.

Reis – Müsâade buyurun efendim takrîrleri okuya-yım.

Riyâset-i celîleye

Lazistan'da Dârülhilâfe medresesinin teşkili hakkında mukaddemâ takdim eylediğim teklif-i kânûnî Şer'iyye

Encümeni'nden gösterilen lûzûm üzerine hey'et-i umumiye karâriyla 31.3.37 tarih ve 235 numara ile Şer'iyye Vekâleti'ne havâle buyurulmuş idi. Dârülhilâfe medreseleri hakkındaki tahsîsât Meclis-i Âlice bu kere kabul buyurduğuna nazaran Lazistan'da mezkûr şu'benin te'sîs ve küşâdi nazar-ı dikkate alınmasının Şer'iyye Vekâleti'ne tasvîben havâle buyurulmasını arz ve temenni eylerim.

28 Ağustos 338

Lazistan: Osman

Lazistan Meb'ûsu: Esad

Riyâset-i celîleye

Şer'iyye Vekâletince teklif edilip Muvâzene-i Mâliye Encümeni'nce tayyedilmiş olan Gaziantep ve Artvin dâhilinde Şavsat Kazası merkezinde açılacak Dârülhilâfe medreseleri tahsîsâtının Şer'iyye Bütçesinin 115. Fasla ilâvesini teklif eyleriz. (Elliden fazla imzâ)

Reis – Efendim! Bu takrîri nazar-ı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırınsın! (Hangisi sesleri) Nazar-ı itibare alınmıştır. Ya'nî Muvâzene-i Mâliye Encümeni'ne gitmesi nazar-ı dikkate alınmıştır.

(Lazistan Meb'ûsu Esad Bey'in takrîri tekrar okundu)

Hasib Bey (Maraş) – Efendim! Benim teklifim kabul buyurulmuyorsa Şer'iyye Vekâleti onları nerede isterse açar.

Reis – Bu takrîri encümene gitmek üzere nazar-ı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırınsın! Nazar-ı dikkate alınmıştır.

Riyâset-i celîleye

Bitlis'de bir Dârülhilâfe medresesi küşâdını teklif eylerim.

Reis – Efendim! Bu takrîrleri tamamen Muvâzene Encümeni'ne verelim.

Yasin Bey'in takrîri de bu meâldedir. Takrîrlerin tamamen nazar-ı dikkate alınmak üzere Muvâzene Encümeni'ne gönderilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırınsın! Kabul edilmiştir. Efendim! Vaktimiz geçti. Çarşamba günü saat bir buçukda ictimâ' etmek üzere celseyi ta'tîl ediyorum.

[284] Encümen mazbata muharriri Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim! Ma'lûm-ı âlîniz geçen celsede gerek 212. Fasl ve gerekse maddeler hakkında verilmiş takrîrlер vardi. Ve hey'et-i aliyyenizin kabulüne iktirâni üzerine o takrîrlер Muvâzene-i Mâliye Encümeni'ne gelmişti. Kabul olunan karâr dâiresinde fetvâ hey'etine kabul buyurduğunuz on zâtın bittabi' bütçede ma'âşları yetmiş beş liradır. Fakat; Şer'iyye Vekâlet-i celîlesinin muvafakatıyla yeniden alınacak zevâtın dördüne yetmiş lira, dördüne elli lira, ikisine de otuzar lira olmak üzere

ma'âş i'tâsını encümen kabul etmiştir. Binâenaleyh; 212. Faslin üçüncü maddesine şu tertîb vechle zam edilmiştir. Ve yine kabul olunan takrîr vechle Tedkîkât ve Te'lîfât Hey'eti için yeniden kabul olunan beş a'zâiçin hey'et-i celîlenizin muvafakatîyle yetmiş beşer liradan 2100 lira bütçeye zam edilmiştir. Ve kezalik hey'et-i celîlenizce gerek Dârülhilâfe medreselerinin adedinin tezyîdi hakkındaki takrîrin kabulü ve gerekse, müderrislerin ma'âşâtinin tezyîdi hakkındaki Şer'iyye Vekaleti'nin teklifi üzerine kabul olunan dâirede, îhzârî baş müderrislerin ma'âşı eskiden bütçede altı lira iken, on liraya çıkarılmış birinci, ikinci müderrislerin ma'âşı kabul-i âlîniz vechle beş lira iken sekiz liraya çıkarılmış ve yine yeni kabulünüz vechle altı müderris ma'âşâti bütçeye vaz' edilmiştir. Şu halde madem ki: İhzârî baş müderrisleri ile diğer mevcud on beş medresenin de baş müderrisleriyle birinci, ikinci müderrislerine bu zam yapılmıştır. Zamm-ı vâki'ın altı aylığı 360 lira ediyor. Binâenaleyh dört bin üç yüz yetmiş lira, altı medresenin küşâdi dolayısıyla bütçeye zam vâki' oluyor. Lâzım olan teshîn ve kırtasiye ve sâire masârifinin da bütçeye zam olunması lâzım geliyor. İşte bunun içindir ki 219. Faslin ikinci maddesindeki mülhakat masrafı, ki evvelce 2700 lira idi. Buna bin sekiz yüz lira zam etmek zarureti vardır. Binâenaleyh 4500 liraya bâliğ oluyor. Encümeniniz sizin mukarrerâtınız dâiresinde lâzım olan hesâbı yapmıştır.

Reîs – Efendim! Mazhar Müfid Bey encümenden geçen 212. Fasıldan bahs buyurdular. Mazhar Müfid Bey! Biz 216. Faslı müzâkere ediyoruz. Onun için encümenden bize bir kağıt gelmedi. Encümen bu şeyleri bitirmiş ise müsaade ediniz, onların tekrar müzâkeresini yapayım. (Pekâla sesleri)

O halde efendim! 212. Faslı müzâkere edeceğiz. Mazhar Müfid Bey! 212. Fasla ne zam olacağını ta'yîn buyurunuz!

Mazhar Müfid Bey – 212. Faslin üçüncü maddesine 2010 lira zam olacaktır.

Reîs – Efendim! Encümen neyi tesbît ettiğini hey'et-i aliyye bilmelidir.

Mazhar Müfid Bey – Efendim! Dört a'zâya yetmiş beşer lira, dördüne 50, iki a'zâya otuzar lira mecmû'u 2010 lira zam tutuyor.

Reîs – Şimdi tekrar izâh edeyim ki 212. Faslin encümenden gelmiş şeklini müzâkere edeceğiz.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Reîs Bey! Gelmiş bir şey yoktur, sözle gelmiş demek kâfi midir ricâ ederim?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Söylemek kâfi değilse bütçede kalır.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) – Efendim! Gerek medâris ve gerek Tedkîkât ve Te'lîfât

masârifları tamamıyla bütçeye konmuştur. Bunlar hakkında bir şey yoktur. Yalnız Fetvâhâne hakkında verilen takrîrin esbâb-1 mûcibesinde (derecât-1 mütefâvite) denildiği için encümen burada derecât-1 mütefâvite üzerinden ma'âşâti tevzî etmiş. Tabî'î seksen imzâ ile verilen takrîrde bu husus yoktur. Bendeniz evvelce koyduğum a'zâların ma'âşları hakkında ısrâr ettim. Bunlar tamamdır. Fakat diğer takrîrde a'zâların ma'âşı derecât-1 mütefâvite üzerine konulmuştur. Ve öyle taksîm edilmişdir. Ya'nî eski Fetvâhâne usûlüt tatbik edilmiştir. Teşkilât yeni bir usulde olacak olursa bu şekilde olamaz. Meselâ Mecelleyi vücuda getirmek lâzımdır. Ben encümende takrîrle taleb eylediği için bir şey söyleyemedim. Konulan a'zânın bir kısmına elli, diğerine otuzar lira konulmuştur. Onların kini de diğer a'zâların ma'âşâsına iblâğ edecek olursak mes'ele uzamamış olur. Zâten rakamları karşılığında vardır.

Müfid Efendi (Kırşehir) – Efendim! Fetvâhâne hey'et-i celîlesine zammî hâvî olan takrîrin münderecatından Fetvâhâne hey'eti birkaç kisma taksîm etmek sûretille teşkil edilmesini taleb edildiği anlaşılıyor. Halbuki burada o takrîri izâh ettiğimiz esnâda Fetvâhâne hey'etinin derecât-1 mütefâviteye ayrılmاسının mahzurunu hey'et-i celîlenize arz etmiş idim. Ve duymuş idim, ki Fetvâhâne hey'etin bir hey'et ki -hey'et tabirini a'zâdan alarak söyleyorum- başlarında fetvâ emîni olduğu halde hey'etin reyinin inzimâmiyla bir fetvâ verebilmelidir. Yoksa bir fetvâ emîni kendi kendine fetvâ verecek olursa, Osmânlî târîhîne atf-1 nazar edersek görürüz, ki başımıza gelen bir çok vekâyi' ve belâlar bu gibi rey-i hod ile verilen fetvalardan neşet etmiştir. Bu hususu hey'et-i celîlenizin nazar-ı dikkatine tekrar arz ederim. Bunlar bu hey'et-i müttehîdedir ve bu hey'etin hepsinin derecesi birdir. Bunların derece-i mütefâvitede bir hey'et olmadığını [285] arz etmek isterim. Çünkü bakınız efendiler! Bundan üç sene evvel bu hey'et-i muhteremenin aleyhinde neşr edilen bir fetvâ için vukû' bulan tekliflerin nasıl red ve nasıl kabul edildiğini hatırlatmak isterim. Haydarîzâde İbrahim Efendi Meşîhat'de iken Padişah tarafından çağrılıp Anadolu'da ictimâ' edenlerin harekâtları isyân harekâtı olduğundan, onlar hurûc ale's-Sultâ harekâtı yaptıklarından dolayı bir fetvâ vermesi istendi. İbrahim Efendi buyurdular ki, ben böyle fetvâ veremem. Ulemâyi toplarım. Onlarla beraber müttehiden karâr verirsek ben böyle fetvâyı veririm ve illâ bu fetvâyı ben kendi re'yimle veremem. Bunun üzerine Haydarîzâde'yi istifâya mecbur kıldılar. Dürrîzâde'yi getirdiler. Dürrîzâde orada bulunan ulemânin re'yini, fikrini almaksızın re'sen fetvâ verdi. Anadolu harekât-1 meşrû'asını isyân şeklinde göstererek bizi üç seneden beridir uğraştırdı. Biz İstanbul'da

mevcûd bulunan bu teşkilâtın zaman, zaman başımıza getirdiği belâyi yıkmak için birhey'et-i iftâiye istiyoruz ki buhey'et-i iftâiye müttehidin ilmî bir şekilde karâr verir ve imzâların o fetvaya vaz' eder. Fetvâ emîni o karârin üzerine imzâ kor. Şeyhüislâm o fetvâyı te'yîd eder ve bu sûretle amel olunur. Ve illâ bir adamın eline bundan sonra mesâil-i şer'iyyeyi verip de milleti uğraştırmak taraf-tarı olmadığımızı i'lân edelim. Binâenaleyh takrîrimizde söylediğimiz mes'elede ne diyorduk? Sonunda bunun için esbâb-ı mücibe serdine lüzûm yoksa da bazı sebep-ler dermiyânı lüzûmu gördük meselâ bir kîsmî taharriye, bir kîsmî tesvîde gider dedik. Ve o sûretle bu hey'et-i iftâiye çıkar demistik. Maksadımız iki efendi taharriye ayrılsın, iki efendi de tesvîd ile meşgul olsun. Fakat birisi elli lira alınsın. Diğerî otuz lira alınsın değildir. Bu hey'et-i iftâiyeyi lâyik olanlardan toplayarak derecât-ı mütefâvîte üzerine ma'âş vermek sûretille a'zâmülâzîmi, a'zâ gibi kîsimlar ayrılmasın. Biz hükûmetin teklif ettiği adedi ona iblâğ için istîrhâm ediyoruz dedik. Hükûmetin teklifi dâiresinde bu takrîr kabul edildiği için encümenin bunu derecât-ı mütefâvîteye ayırmak sûretille yapması takrîrimizin anlaşılmasından bir zuhûl olmasından ibâretdir. Binâenaleyh meclis-i âflîlerince kabul olunan kîsim, hükûmetçe teklif olunan a'zânın adedinin ona iblâğından ibâretdir. Bu kabul edilmişdir. Başka türlü bir şey yoktur. A'zâların hepsi de mütehassîs ve mükemmîl bir sûretde olduğundan bunlara müsâvî ma'âş vermek cihetini kabul edelim. Bunu ricâ ederim. Esâs mes'ele zâten kabul edilmiştir.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Bunlar ekseriyetle fetvâ verecekler mi?

Müfid Efendi (Kırşehir) – Mes'elenin şeklini ekseriyetle tesbit ederler.

İsmail Şükrü Efendi (Karahisar-ı Sahib) – Encümen kabul ediyorsa bendeniz mutâlâ'a beyân etmeyeceğim.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Encümenin kabulünün ma'nâsı yoktur. Biz kabul edeceğiz.

İsmail Şükrü Efendi (Karahisar-ı Sahib) – Efendim! Bendeniz bu teşkilâtın lüzûmünden ve derece-i vücûbundan bahs etmek için biraz tasdî' edeceğim.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Encümen nâmına söyleyeceğim. Tabî'i encümen hükûmetin taleb ettiği mikdârdan fazla bir şey kabul edemez, hükûmetin teklifini kabul etmişzidir. Hey'et-i celîle yetmiş beş liradan kabul ederse bittabi' encümen de mutâvâ'a eder.

İsmail Şükrü Efendi (Karahisar-ı Sahib) – Yetmiş beş lira olması lâzım ve zaruridir. Bunu izâh etmek için bendeniz beş on dakika müsa'ade verirseniz söyleyirim. Meclisi de şu zamanda iz'âc etmek istemiyorum. Encümen madem ki kabul buyuruyor müzâkereye hâcet yoktur.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Efendiler! ma'âşların müsâvî olması ve o makamın kadri hakkında bir şey söyleyenmez. Yalnız asıl mes'ele burada nazar-ı dikkate alınmak lâzımdır.

Şükrü Efendi (Karahisar-ı Sahib) – İşte biz de onun için müsâvî olsun diyoruz.

Hüseyin Avni Bey – Biz daha fazla veririz. Fakat o zevât memleketde mahdûddur.

Ismail Şükrü Efendi (Karahisar-ı Sahib) – Hâricden gel-sin.

Hüseyin Avni Bey (devâmla) – Şer'iyye Vekîlinden istîrhâm edeceğim bir mes'ele var. Bugün ilmiyeden en yüksek ma'âşı beş bin kuruşdur. Fetvâhâne'ye a'zâ olacak zâta ise 75 lira ma'âş verilecektir. Ya'nî Mahkeme-i Temyîz bu husûsda numune ittihâz edilmiştir. Öyle ise şimdîye kadar hiç ma'âş almamış, fakat ilmiyle faziletiyle temâyûz etmiş zevât vardır ve bunlar mu'ayyendir. İşte bu zevâti bulsunlar, getirsinler. Yoksa kadro doldurulmam diye lâ ale't-tâ'yîn öteden, beriden adam bulup koyarsak maksad-ı ulvî iskât edilmiş olur. Bu tabî'i bir hakdır, beşerî bir hakdır, bunları bulacağız. İşte Şer'iyye Vekili Beyefendi hazretleri bulacakları zevâtın ehliyetini tekeffûl ederlerse bendeniz hesabına kabul ederim. 75 değil 105 veririz. Sonra en mühim bir derdimiz var, memleketi ikilik uçurumuna sürükleyen, aramiza nifâk ve tefrika sokan bir şey. Te'lîf ve Tercüme Hey'eti'nden bahs olunacaksız arz ederim.

[286] Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Mes'ele te'lîf değil fetvâdır.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Fetvâ da değil, zevât mes'elesidir. Bunu tekeffûl ediyorsanız bir diyeceğim yoktur. Adam kayırmak üzere istenilen parayı veririz. 75 değil, 105 lira veririz biz parayı herkesin faziletine göre veririz. 75 vereceğinizde Hind'den getiriniz, Çin'den getiriniz, ehlini getiriniz, 75 yerine 105, 205 lira veriniz. Yoksa fazileti, ilmi olmayan kimseye şekline, şöhretine aldanarak on para vermeyeceğiz ve vermeyiz.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) – Efendim! Bu teşkilâtın maksad düştüğümüz vaz'iyetden kurtulmaktadır. Bundaki niyetimizden şüphe eden hiçbir şahıs yoktur zan ederim. Şimdîye kadar me'mûr ta'yîn etmediğime göre belki tecrübe sebket etmemiştir. Onun için bir şey söylemeyeceğim. Fakat maksad budur, tabî'i maksada göre hareket olunacaktır. Sonra el-cûd mine'l-mevcûddur. Tabî'i mevcûddan getireceğiz, mezarlara girecek, ölülerden getirecek değiliz, ya'nî hayâtda olanlardan getireceğiz. El-cûd mine'l-mevcûd. Mevcûddan seçeceğiz. Meclisin bütînhey'et-i ilmiyesini toplayarak bunların tensîbine arz edeceğim. Bunda bendenizin şahsî düşüncem yoktur. Şimdîye kadar hiç

kimseyi ne bi'l-vâsita, ne de bilâ vâsita iltizâm etmedim. On beş senelik meb'ûsum, hiç kimse, hattâ vekillerden hiç birisi çıkışp da filan kimseyi tavsiye etti diyemez. Burası mevzu' bahs olmayınca "Mutlakâ dünyâda en birinci adam budur, ben buna tekeffüll ederim." Tabî'i kimse bunu diyemez. Çünkü bu zevât imtihana tâbi' olmaya- caktır. Bunlar âsâr neşr etmiş, hidemât ifâ eylemiş, her- kes nazarında mevki'i ihtirâm kazanmış olan adamlar- dan seçilecektir. Bunlar imtihana tâbi' olamaz. Bu gibi şeyler kânûna, nizâma siğmaz. Mahkeme-i temyiz için bir esâs kurulmuştur. İstînâf müdde'î umûmîlerinden şu olacak, diğerlerinden şu olacak. Fakat âlim olan herhan- gi bir zât ders okutur icâzet verir. Fetvâhâne'de bulunur, âsâr neşr eder. Fakat felâ ve felâ. Memûriyetde bulun- muştur, diye bunun derecesini gösteremezsin. Meclisin bütün hey'et-i ilmiyenin ârâsına arz edeceğim. Herhan- gi bir şekilde ya'nî nizâmnâme mi yapmak lâzım gelir, yoksa kendileri mi intihâb etmek lâzım gelir? Tabî'i bunu hey'et-i aliyyenize arz edeceğim. Bu husûsda bir esâs tesbît ettireceğim. Çünkü bu şahıs mes'elesi degil- dir. Öyle bir esâs te'sîs edelim ki ben değil hiç kimse buraya ehliyetsiz kimseyi getirmesin. Ne gibi bir esâs yapmak lâzım geleceğini hey'et-i aliyyeye arz edeceğim. Yalnız Hüseyin Avni Bey'in dedikleri gibi ben tekeffüll edemem ki buraya en yüksek adam gelecektir. Fakat bunlar imtihana tâbi' tutulmayacaklardır. Âsârından an- layacağız. Biz de bulursak bizden, başka yerde meselâ Arabistan'da bulursak oradan getireceğiz, fakat biz de fikih ve fetvâ mesâili hâricden daha ziyadelerdir. Meselâ: Bir aralık Fetvâhâne'ye Arabistan'dan iki zât getirilmiştir. Bunlar bir şey edemediler! Onlar en ziyâde hikemiyâtda, edebiyâtda, ehâdisde yüksek adamlardır. Binâenaleyh bu husûsda gayret edeceğiz. Fakat imkân dâiresinde çünkü el-cûd mine'l-mevcûddur.

Ali Rıza Efendi (Amasya) – Velev kâne bi's-Sin.

Vehbi Efendi (Konya) – Efendim! Meclis gâyet esâslı ve mühim bir mes'eleden bahs ediyor. Bu, hamle- nin taht-ı tasdikinde de yalnız müftüler veyahut fetvâ emâneti re'y-i hodla fetvâ verir gibi şeyler söylemişstir; hiç bir müftü re'y-i hodla fetvâ veremez. Vermez değil. Veremez. Refik Şevket Bey ekseriyetle fetvâ verirler mi? dedi. Evet eimmenin ihtilâf etmiş olduğu yerde zamana evfak olan ekseriyetle tercih olunabilir. Fakat ekseriyetle yeniden bir mes'ele ihdâs edebilir mi? Haşâ! Bu, ola- maz; olamaz. Binâenaleyh Şer'iyye vekili Hoca efendi- nin buyurduğu vechle bu aranacak, tetkikden geçecek, memleketimizde ve sâir bilâd-ı İslâmiye'de ma'rûf olan zevâtdan intihâb edilmesine gayret edilecektir. Hakikat bundan ibâretdir. Bunun için müzâkereyi uzatmakda ma'nâ yok, ma'âşlarını tesbît edelim.

Reis – Efendim! Müzâkerenin kifayetine dâir takrîr vardır. Kifâyet-i müzâkereyi re'y-i âlînize vaz' edece- gím. Müzâkereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırırsın! Müzâkere kâfi görülmüştür. Şimdi efendim! İki tane ta'dîl takrîri var. İlkisi de aynı meâldedir.

Riyâset-i celîleye

Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiye hey'eti'ne müte'allik beşinci maddenin esâsında bir ihtilâf yoktur, müttefekun aleyhdir. Binâenaleyh müzâkere kâfidir, a'zâsının kabul olunan takrîr mûcebine ma'âşlarının müsâvî sûretde kabulünü teklif ederim.

Konya Mebusu

Musa Kazım

Reis – Efendim! Teklîf zammi ihtiyâ ediyor, fakat bir imzâ ile ta'dîl-i tekliyi kabul ederim. (Alesseviyye'dir ses- leri) o halde Fetvâhâne efendilerinin ma'âşlarının ale's- seviyye olması hakkındaki bu takrîri kabul edenler lütfen el kaldırırsın! Kabul edilmişdir. Şimdi encümen tesbît ede-cek olursa şey ederiz.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Rakam mev- cûddur.

[287] Reis – Söylesinler efendim.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Üçüncü madde 5270 lira oluyor

Reis – Bu maddeden başka maddede bir tahvil var mıdır efendim?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Beşinci madde de 4350 oluyor.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Efendim! Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyehey'eti görünüyor ki on zâtten teşek- kül edeceklerdir. Demin söze başlarken arz ettiğim gibi memleketde iki vech gösteriyoruz. İki evlâdimiz oluyor. Aynı derecede iken yekdiğerinden mütefâvit terbiye ve- riyoruz. Bu iki terbiyenin ıztırârı işte bu iki maddedir. Bu da iddi'âmımız vechle sa'âdet-i dünyeviye ve uhreviyemizi ihtiyâ eden dîn-i İslâm ve bu bâbda te'lîf edilen kütüb bu millet-i İslâmiye'nin ihtiyâcât-ı dünyeviye ve uhreviye- sini asrın talkînlerini iskât edecek ve bu ihtiyâclarımızı te'mîn eleyecek kadar maalesef Türkçe bir kitaba mâlik değiliz. Ben Türk olarak garb felsefesinden kopan garb felsefesine karşı akidesine karşı mücâdele edecek lisânımda bir tek kitâbin mevcudiyetine kâni' değilim ve bir tek mâlik değilim. İşte ciğerlerimizi yakan, memleke- ti tefrikaya sokan budur. Memleketi izmihlâle götürün- budur. İşte; yine burada da bir tedbir noksandır. Yine burada adam düşünülmüştür. Tedkîkât ve Te'lîfât de- mek Arabca lisânda herhangi bir lisânda bilhâssa İngiliz- cede bugün âsâr-ı İslâmiye daha çoktur. Efendiler! Türk lisânından da çoktur. Binâenaleyh, Tedkîkât ve Te'lîfât-ı

İslâmiyyeyi biz Arab kitâblarından aradığımız gibi İngiliz kitabından da alacağınız.

Ali Rıza Efendi (Amasya) – Nazar-ı dikkate alınmıştır.

Hüseyin Avni Bey (devâmla) – Onun için efendiler! (nazar-ı dikkate alınmıştır sadaları) Müsâ’ade buyurun! Tedâbir-i lâzime nazar-ı dikkate alınmamıştır. Hoca Efendi emîn olunuz ki yine ihmâl edilecektir. Yalnız beni soğuk-kanlılıkla iyi dinleyin! Şimdi kâbil-i inkârdr ki, mümkün değildir ki hiçbir zaman bir milletin kendi lisânı diğer bir milletin lisanına kalb olsun işte 1300 seneden beri İslâm olan Türkler Arab diline vukuf peyda edememiştir. Esâsen dînimiz bizi icbâr etmemiştir. Fakat, maalesef diyeceğim ihmâl edilmiş ve bundan 5 - 6. asra kadar çalışmış ulemânın kitâbları olduğu gibi kalmış, biz bunnardan bir zerre ve bir katre alarak tedrîcî sûretde kendi çocuğumuza tam bir felsefe, tam bir akide verecek şeye mâlik değiliz. Böyle sendeleye, sendeleye sellemehü’s-selâm şarkın medeniyetinden uzaklaşmış gayr-i ihtiyârî ihtiyâcımızı garbda ve daha başka yerlerde aratmışız. Garbin âdetini bilmeyiz. Böyle leylete la’allede kalmış ve yuvarlanan bir milletiz. Bunun cevâbını kim verebilir efendiler? Şimdiki Şer’iyye Vekili değil, bütün Şeyhü-lislamların ta’kib ettikleri tarîk-î müşevves fecâ’atiyle karşımızdadır, ne yapmışlardır! Ancak ölgün bir fikir bırakmış. Diğer tarafından garba akmak ıztırârını ihtiyâcını duymuşuz. İşte efendiler! Ben öyle te’lifât ve tedkikât istiyorum ki akide ve sâir mu’âmelâtda beni garbdan müstağnî bulundursun! İşte bugün garbdan müstağnî kalamayan bizler oraya gittiğimiz zaman arkamızdan bir tokat vuruyorlar. Bu leylete la’allede kalmış bir millete Allah acısın ve insâf edelim. Cehl âlemyiz. Bize şu milleti yürüteceğiz demek için şu te’lifât ve tedkikât-ı mevcûde ne ise, bize onu çıkarın bize serpin efendiler. Yoksa sellemehü’s-selâm tazyikle “Almayacaksınız.” Ben irfân alırım efendiler. Ne vakit almam? Şark beni garbdan müstağnî bulundurduğu zaman! (Bravo sesleri) Efendim. Bize diyeceksiniz ki: Alma. Sizin için bir vicdândır, almayın diye garbden kıskanacaksınız. O da sizin vazîfe-i dîniyyeniz icabındandır. Beni garbdan kıskanmayan müslümana ben müslümandır demem. Evet beni Garb’dan kıskanmalı. Fakat ihtiyâcımı tatmîn etmeli. İşte görüyorsunuz ki bu gün bile bir resm-i geçit yapıyorsunuz. Var mı, yok mu? Bugün imân etmemiş bir adam senin kitâbında nûr, hüner var mıdır? deyince, varmış diyorum. Vardır diyemiyorum. Çünkü bileyim mi ki, bir esere mâlik değilim ki; Hilâfeti ihrâz etmiş asırlardan beri dînin hâmîsiyim diye i’lân etmiş olan insan kendi de Türk olduğu halde bir kitâba mâlik değil. İşte efendiler, tedkikât ve te’lifât en mühim ve mu’azzam derdimizdir. Sa’âdet-i dünyeviyeyi nasıl mü-

tekeffildir. Maddeten göstermeli. İşte bunlar efendiler! Bizde bir hayal kalmıştır. Bir efsane diyorlar. Efendiler! Efsâne diyene karış ben hakikati, gösterecek, iknâ’ edecek iktidârı hâiz değilim. Gerçi Arabça’da var imiş, ne fâide ki Türkçe’de yok. Onun için bu ihtiyâc yine resim gibi önemizden geçiyor. Tedkik ve te’lifât şu matbû’ a ve şu teşkilâti, şu felsefeyi çocuklarımıza bırakmak için âsâr neşr edilecek olsa idi verirdim efendiler! Ben bugün on iki kişiye şu parayı verirsem ne yapacaklar; bu para buraya iş görmemek için mi konmuş? Koyarken demek hiçbir şey düşünülmemiş. Burada arkadaşların himmetiyle üç kişi on kişiye iblâğ edilmiş, fakat bu ihtiyâcı tatmin edebilecek mi? Ve bu on kişi bu vazîfeyi yapacak mıdır? Cihânın felsefesini bunun huzurunda diz çöktürebilecek miyiz? Ben mahdûd bir fikirle hiçbir akideye merbût kalamam. Herkes de o nâ-mahdûd felsefe önünde diz çöksün. Aksi takdîrde intisâbımı iddî’â edemem. Çürüklü zihniyetle yaşayan insanlar kendisini insan tasavvur etmesin. Dîn öyle değil efendiler! Bunun içine üç yüz milyon insan girmiş, bunda fazilet olmasa idi acaba herkes deli midir ki içeri girsin? Bunları cevâbsız [288] bırakmak günahdır. Biz Türk milletiyiz. Bunu bilmeliyiz. Bunu bilmek lâzımdır. Efendiler! Bu on kişi bu ihtiyâcı tatmin edemez. Ya azîm bir teşkilât yapınız yahut bu olamaz. İşte İslâmiyet’de nûr vardır. Yok diyenlere karşı onu isbât etmek lâzımdır. Cihâdin ma’nâsı budur.

Ali Rıza Efendi (Amasya) – Biz para verelim.

Hüseyin Avni Bey (devâmla) – Efendim! Verelim. Fakat bu şekil iş görmek için düşünülmemişti. Bu çürüklüğü devâm ettirmektir. Filan, filan âlim çalışıyor. Bakın efendiler! Te’lif ve Tercüme Hey’eti’nde şu kadar âlim meccanen çalışıyor. Şunu tab’ için de, para için geldik deselerdi istedikleri kadar para verirdik. Efendim! Türkçe’ye şu tercüme edilmiş deselerdi yine para verirdik. Bugün iş görülmemiştir.

Ali Rıza Efendi (Amasya) – Allah aşkına kim ma’âssız iş görmüşür? Onun da nefsi vardır.

Hüseyin Avni Bey (devâmla) – Tabî’î! Onu istesinler efendi hazretleri! Eski zamânda hiçbir hocanın bütçeden ma’âşı yoktu. Ve Halkımız yine onları müstağnî bırakmıştır. Onlardan kaç kişi ma’âş alır? Hocalar bütçe ile geçinmiyor. Daha acı yarayı arz edeceğim. Yalnız şu madde üzerinde arz ediyorum milleti bu halde bırakmak bu niyetinizin borcudur. O da lafla değil. Hüner ve marifetle, hikmet ve felsefe ile olur. Bunun hâricindeki sözleri kimse dinlemez. Ve akar gider. Bunun vebâli boynunuzda kalır! (Bravo sadâları)

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Hüseyin Avni Bey buhey’etin azlığından bahs buyurdular. Zan ederim bu mevzû’ bahs olamaz. Onu o gün söylemeli idiler. Takrîr

geçen celsede tasvîb-i âlînize iktirân etmiştir. Bu az ise o gün söyleye idiniz. A'zâ azdır, adedi, teşkilâtı daha büyük olmalı demeli idiniz.

Mâ-ba'di var

◆◆◆◆ BEYÂNNÂME

Büyük, asıl Türk milleti; ordularımız 9 Eylül 38 sabâhi İzmir'imizi ve yine 9 Eylül 38 akşamı Bursa'mızı muzafferen tahlîs ettiler. Akdeniz askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgalanıyor.

Asya imparatorluğuna yeltenen küstah bir düşmanın muhârebe meydânlarına gelmek cesâretinde bulunan ordu kumandanları ile kumandan hey'etleri günlerden beri Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin esîr-i harbi bulunuyorlar. Düşmanın başkumandan ta'yîn ettiği General Tirikovis birçok gece ve gündüz Mayosa muhârebâtından ve her çare-i halâsı tecrübe ettikden sonra nihayet ma'iyyetindeki generaller ve erkân-ı harbiyeleri ve kumanda ettiği ordunun elinde olan bakâ-yâsiyla arz-ı teslimiyet eylesi. Eğer Yunan Kralı da bugün esîrlerimiz arasında bulunmuyorsa bu, tacdarların şî'âri esâsen yalnız milletlerinin safâalarına iştirâk etmek olduğundan muhârebe meydânlarının felaketli günlerinde onların saraylarından başka bir şey düşünmemek tabî'atlerindendir.

Garb fabrikalarının çelik zırhları ile kaplanan mu'az zam Yunan orduları artık Anadolu dağlarında zâbitleri tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, cinayetlerinden tedehhûş ederek kudurmuş kitleler ve ağaç diplerinde kalmış dermansız yaralılarından ibaret kaldı.

Düşman ordularının mâlzeme-i harbiyesi hem sülüsân i'tibâriyle topraklarımızdadır. Düşmanın esîrlerin-den başka insan zâyi'âtının yüz binden ne kadar fazla olduğunu ta'yîn etmek müşkildir. Fakat salâhiyet-i resmiye ile milletimize tebâşîr ederim ki bizim insan zâyi'âtımız dörtde üçü hafif yaralı olmak üzere on bin nüfusa bâliğ olmaktadır.

Büyük Türk milleti; ordularımızın kabiliyet ve kudreti düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyet verecek bir kemâl ile tezâhür etti. Millet orduları on dört gün zarfında büyük bir düşman ordusunu imhâ ettiler, dört yüz kilometrelük fâsilâsız bir ta'kib yaptılar, Anadolu'daki bütün memâlik-i müstevliyemizi istirdâd eylediler.

Büyük zafer münhasıran senin eserindir. Çünkü İzmir'imizi ihtirâsât-ı siyâsiye neticesinde âdetâ memnûnen düşmana teslim eden hey'etlerle milletin hiçbir münâsebeti yok idi. Bursa'mızı istîlâ eden Yunan kuvvetleri ise ancak imparatorluğun askerî teşkilâtıyla tevhîd-i âmâl ve tevhîd-i harekât ederek muvaffak olmuşlardı. Vatanın halâsı, milletin re'y ve irâdesi kendi mukadderâtı üzerinde bilâ-kayd u şart hâkim olduğu zaman başlamış ve ancak milletin vicdanından doğan ordularla müsbat ve kat'î neticelere erişmiştir.

Büyük ve necîb Türk milleti, Anadolu'nun halâs zafârını tebrik ederken sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından ordularının selâmını da takdim ediyorum.

13 Eylül 338

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkumandan
Mustafa Kemal

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nûshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Ankara'da
Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî olması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهديكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ül
Eşref Edib

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

28 Eylül 1922

07 Safer 1341

Perşembe

28 Eylül 1338

Cild: 20 - Aded: 519

Mündericât:

Teşkîlât-ı Cedîde-i İslâmiyye'nin Ehemmiyeti

İlyas Sami Beyefendi'nin beyânâtı: – Hâdisât-ı ferdîyye üzerine fetvâ verileceksé bu teşkîlâtâ lüzüm yoktur – Şer'iyye Vekâleti muvaffak olursa elini öperiz – İstanbul'daki Dârülhikme'ye benzemesin – El-cûd mine'l-mevcûd düsturu kâfi değildir – Muhît ile mukayyed olmanın doğru olmadığı – İhtisâs ve ehliyete fevkâlâde ehemmiyet verilmesi lüzumu.

Medâris-i ilmiyye ile Dârülhilâfe'nin tevhîdi lüzumu – Medreselerde lisân-ı ecnebinin lüzumu – Tahsil müddeti – Hüseyin Avni Beyefendi'nin medreselere müte'allik beyânâtı: – Asırlık proğramla medreseler yürümez – Medreseden yetişenler ihtiyâci te'mîn edemiyor – Mektebden çıkanlar lâkayd oluyor – On yerde İlâhiyât Medrese-i âliyyesinin açılması lüzumu – Medrese de, mekteb de noksandır – İki türlü tarz-ı terbiye nifâkı müeddî oluyor – Dînin me'âliyâtını ortaya koymak lâzımdır. – Dünyevî ve uhrevi ihtiyâcâtımızı te'mîn edecek âsârin mefkûdiyeti – Şer'iyye Vekili hazretlerinin cevâbı: Dârülhilâfeler ikiliği kaldırırmak içindir. – İkiliği Tanzîmât-ı Hayriyye yapmıştır – Mustafa Taki Efendi hazretlerinin beyânâtı: Tanzîmât-ı Hayriyye'nin memlekete soktuğu nifak – Teşkîlât-ı İslâmiye yerine ecnebi teşkîlâtının ikâmesi – Bu hususta ulemânın uhdesine müterettib mes'ûliyyet – Unsur ilmi terakkîyâta mâni değildir – Türkçe müfid eserler vardır, arayan bulur. – Vehbi Efendi hazretlerinin beyânâtı: – Hükûmet adam yetiştiremez – Memlekete felâketi getiren Tanzîmât-ı Hayriyye'dir – Kabâhat, Avrupayı taklide yeltenen hükûmetindir – Medreseler salâh ocağıdır – Bugünkü millî teşkîlâtı meydana getirmek husûsunda her yerde hocalar öne düşmüştür – Tedrisât-ı dîniyyedeki noksan ve kusûr hocalara âit değildir – Kahr, lütuf karşısında olur – Hocalara ne verdiniz ki mukâbilini bekliyorsunuz – Kapıcıların, hademenin ma'âşı daha çoktur.

Milletin Ma'nevîyatına Karşı Açılan Harb

Misyoner Erkân-ı Harbiyyesi'nin müdhiş fa'âliyeti – Müslümanlar tanassur ettiriliyor – Ahlâk-ı İslâmiyye, şe'âir-i millîye yıkılıyor – Tehlike çok büyütür – Derhâl bu tehlikenin önüne geçmek millet münevverlerinin, mütefekkirlerinin, matbû'âtının en mütehakkim vazîfesidir – Millet rehberlerini teşrîk-i mesâ'îye da'vet.

[290] BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ŞER'İYYE BÜTÇESİ MÜZÂKERESİ

- Mâ-ba'd -

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Maatteessüf söz sırası gelmedi. Söz için cebr edemezdim.

Mazhar Müfid Bey (devâmla) – O halde hey'et-i aliyyenizin kabulüne iktirân eden bir hey'et hakkındaki adedi muâhezeye hiçbir kimseyin hakkı yoktur. (Takrîr kabul edilmedi sesleri) Takrîr kabul edilmedi de, encümene nasıl gelmiştir? Havadan uçup da mı gelmiştir? Takrîri kabul ettik diye encümene verdiniz. İsterseniz takrîri geri alın; dönemin, rücû' edin, (handeler) Hüseyin Avni Bey biraderimiz, bu mühim mes'elede büyük teşkilât ister. Ama yapılmamıştır, diyor. Biz de biliyoruz. Bu ana kadar yapılmamış olan bu mühim mes'elenin zamanı âlînizde yapılmasına muvaffakiyetden dolayı Cenâb-ı Hakk'a şükür ederiz.

Nusret Efendi (Erzurum) – Bâ husus şu zafer zamanında bu bir berâ'at-i istihlâldir.

Hacı İlyas Sami Bey (Muş) – Efendim! Hey'et-i umûmiyesindeki müzâkerenin kifâyeti kabul edilip fasilla-ra geçildi. Gâlibâ yine meclis veya reîs pek bir kifâyet takrîriyle geçmek istiyorsa bendeniz söylemeyeym. Fakat bendeniz zan ediyorum ki atılan şu hatve yapılan müzâkere ve şu mevzû' vaz'iyet-i hâziramızın, iyiliğe inkişâf etmek üzere olan vaz'iyetimizin en mübrem bulunan mücâdele-i dâhiliyesi dâhilinde, bir hatve olmuş oluyor. Ve bunu ilk def'a iki kişi ile müzâkere ediyorsunuz: Bu da makam-ı vekâletin, fetvâ emâneti ile karşısındaki rakam Tedkîkât ve Te'lîfât Hey'eti ile bütçeye vaz' etmiş olduğu rakamdır. Bunun üzerine, meclis-i âlîniz, yapılan işin şerâiti, kemiyeti, keyfiyeti hakkında bir müzâkere icrâ etseydi, şu kelimelerden ma'nâ istidlâl ederek buna geniş bir ma'nâ vererek bir şey vücuda getirecekti. Buna verdiğimiz meblağ azdır, çoktur. Şu za'if bir teşkilâtdır gibi sözlere lüzüm kalmayacaktı. Tedkîk ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti'ne beş kuruşu bile çok gören arkadaşlarımızın kalbini bendeniz hey'et-i aliyyenize arz ediyorum. Herkes bu mes'elenen şikayet ediyor, çarpıyor. Buna taraftar olmayan yok. Çünkü benim gözümün önüne geliyor. Hattâ hepimizin gözü önüne geliyor. Hâdisât-ı ferdîye üzerine fetvâ vermek için koca bir teşkilât yapılır mı? Eğer bu, kelimededen çıkan ma'nâ ise, ya'nî Bâb-ı Meşîhat'in fetvâ teşkilâtı ise zan ederim ki hepimiz bir kadro teşkilâtı ve parayı çok görmeyeceğiz. Burada bir ta'bîr ve önündeki bir cümle işi kesip bitiyor. Ricâ ederim, bârî bir şey olsun. Vekâlet, makam-ı vekâlet, bunun ta'lîmâtını, bunun programını, vechesini uzun ta'lîmâtlâ hiç olmazsa nukât-ı esâsiyesini burada söylemese bile, ben afviniza mağrûren bunun esâsı,

keyfiyeti, kemiyeti hakkında tafsîlât vereyim. Bu nasıl yapılacaktır? Ve ne yapacaktır? Bu devletde, bu hey'et-i ictimâ'i yemizde -evvelce söyledi- fetvâ emâneti kelimeden istidlâl edilen şey, hâdisât üzerine fetvâ verilmesi husûsunda bir hey'ete lüzüm olmasıdır. Ve bu hey'et senede üç, beş, yüz, ne ise -bendeniz bunun az olduğuna kâni'im- mürâca'atlari tetkik edecek, cevâb verecektir. Bunlar on azadan ibâretdir. Yetmiş beş lira, ilmiyenin en yüksek ma'âşı bu adama verilecektir. Eğer ki bu, bu tarzda bir teşkilât ise, hâdisât-ı ferdîye üzerine fetvâ verecekse bu teşkilâta hiç lüzüm yoktur.

Nusret Efendi (Erzurum) – Değil, değil.

Hacı İlyas Sami Bey (Muş) (devâmla) – Değilse bura-da zabta geçti. Asıl ihmâl edilen şey (gürültüler, hey'et-i umûmiyesi hakkında söyleyorsunuz devâm sesleri) pek müte'ellim olduğum şey evvelce mes'elenin geçirilmiştir olmasıdır. Şimdi de geçirilmek isteniyor. O zamanda ısrâr ettim. Hiç olmazsa zabta geçsin. Bugün mevzû' bahs olan...

Nebil Efendi (Karahisar-ı Sahib) – İstedığınız kadar söyleyin, reîs bey! İstediği kadar söz veriniz. İstedikleri kadar söylesinler, hem sükünetle dinleyeceğiz. Birinci maddenin müzâkeresi bitmiştir.

Reîs -Müsâ'ade buyurun, Nebil Efendi!...

Nebil Efendi (Karahisar-ı Sahib) – Zâten maddenin müzâkeresi geçmiştir, istediği kadar söylesin. Başkaları burada gürültü ettikleri zaman hiçbir şey söylemiyorsunuz. Bendenize söyleyorsunuz.

Hacı İlyas Sami Bey (Muş) – Mevzû'bahs olan şeye muvaffak olursa, biz Şer'îyye Vekâleti'nin elini öpeceğiz. Ben zan ederim ki: Bunun ta'lîmâtname-i mahsus'a şeklinde zabta geçmesinden Meclis-i Âlî'nin hey'et-i umûmiyesi memnun olacak.

Hacı Tevfik Efendi (Muş) – Fasıl kabul edilmiştir, çevirmeye hareketi mi yapıyorsunuz?

Musa Kazım Efendi (Konya) – madde kabul edilmiştir. Mevzû' üzerine söyleyiniz.

Hacı İlyas Sami Efendi (Muş) – Diğer bir arkadaşımız bu azdır, kifâyet etmez diyor. Eğer kifâyet etmez deniliyorsa bendeniz, Tedkîk ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti üzerinde söz söyleyeceğim. Mevzû'-ı müzâkere de budur. Bendeniz diyecektim ki bir çok âsâr-ı İslâmiyyeyi [291] Türkçe'ye tercüme edecek, neşr edecek olan bu hey'etin üç kişi, beş kişi diye adedi üzerine söylemek denizade bunun keyfiyeti üzerine söz söylemek daha müvâfîkdir. Bendeniz diyorum ki bu ta'bîr altında iki şey

vardır. Bunun ifâde edeceği ma'nâ bu ise üç de kâfîdir. Bunlar akâid-i İslâmiyyeyi tercüme edecek, bizi o hedefe îsâl edecek eşhâsin şerâiti nedir? Bunlar söylenenirse hiç bu gibi şeylerin arzına mahal kalmaz. Neticede gâyet iyi şeyler olur ve yarın mes'ele bu değildir, denilebilir.

Abdülgafur Efendi (Karasi) – Efendim! Vekâletin takdim ettiği bütçede esbâb-ı mucibe lâyihası vardır. Bu, maksadı te'mîn etmiştir.

Reis – Efendim! Sözünü kesmeyiniz. Niçin sözünü kesiyorsunuz? Devâm etsin, söylesinler. Sonra da siz söyleyin!

Hacı İlyas Sami Bey (Muş) (devâmla) – Efendim! Ben deniz diyorum ki hey'et-i ictima'iyyemizi pek mükemmeli bir şekilde sokacak, göz önünde gözüken bu teşkilât-ı ilmiye ve dîniyye ki Hüseyin Avni Bey'in ve o gibi arkadaşların ruhunu tatmin edecek olan bu teşkilâtın yapılması için eşhâsin şerâitine ri'âyet ederek maksadın ruhu gösterilerek, yapılacak olursa; bizi diğer memleketlerden müstağnî kılacaktır. Lakin eşhâsdan, eşkâlden mücerred olarak, sîrf nazarî bir teşkilât ile yapılacaksa, hiçbir şey çıkmaz. İstanbul'da idâre-i sâbıkada ulvî bir ruhla, nezih bir fikirle Dârülhikmetî'l-İslâmiye diye teşkil edilen ve sonra bir dâire teşkilâtından başka bir işe yaramayan bir müessese vardır. Bilir misiniz? İstanbul'da bir Dârülhikme nâmi altında bir müessese teşkil edilmiş ve "Dârülhikmetî'l-İslâmiye" denilmiştir. O zaman bunun ma'nâsı gâyet yüksek mülâhaza edilerek yapılmıştır. Sonra oradan buradan -mücerred- i'âse edilmek maksadıyla bir takım adamlar getirilmiş! Oraya getirilen insanlar maksadı te'mîn edememiştir. Bu teşkilât, yarın büyük mukarrerât-ı İslâmiye ve dîniyye arkasında müessir-i hakiki olacaksa, şimdiki gibi eşhâs hesabına mukaddesâtdan bahse meydan vermeyecek ve herkesi metîn mukarrerâtına serfürü ettirecektir. Binâenaleyh; efendiler; böyle bir teşkilât olacaksa bu teşkilâtın olması bendenizce lâzımdır. Efkâr-ı umumiye dînî, örfî, ictîmâ'î muhtelif efkâra, cereyâna kapıldığı zaman ki bu hey'et, bütün kahramanlığıyla meydana çıkacak ve diyecek ki dînin mukaddes tanıdığımız şeyin vechesi budur. Halbuki ferdin buna karşı söz söylemeye hakkı yoktur. Bu teşkilâtdan maksad bu mudur! (Budur sadâları)

Abdülgafur Efendi (Karasi) – Millet bundan sonra me'kel olmayacaktır, inşallah!

Hacı İlyas Sami Efendi (Muş) – Şimdi bu maksada vusûl için "El-cûd mine'l-mevcûd" düsturu, maksadı te'mîne kâfi değildir. Umûm İslâm'a şâmil olacak bir müesseseeye adamlar getireceğim demek değildir. (Öyle demişti sesleri) binâenaleyh maksadın şu olduğuna göre, bu eşhâsin şerâiti, herhalde muhtelif fenlerde, muhtelif mesleklerde ihtisâs kesb etmiş olmaklıdır. Bunlar, tenevvür etmiş insanlardan olmalıdır. Yalnız ulûm-ı

Arabiyye'deki idmaniyla değil, aynı zamanda ulûm-ı Arabiyedeki funûn ve felsefeyi de idrâk etmiş bulunmalıdır. Funûnu idrâk etmemiş, tetebbu'ât-ı ilmiyede bulunmamış zevâtdan olmamasını ricâ ederim. Bu, bu sûretle kayda geçsin. Benim en çok maksadım, bunun tâhkitidir. Bu söylenilen sözlerin ve şerâitin zabta geçmesini ve yapılacak teşkilâtın bununla kiyâs edilmesini ve buna göre hareket edilmesini bendeniz teklif ediyorum. Burun kabulu zarûrî ve muvâfîkdir.

Reis – Efendim! Müzâkerenin kifayetine dâir Konya Meb'ûsu Musa Kazım Efendi'nin takrîri var. Re'y-i âlînize vaz' edeceğim.

Riyâset-i celîleye

Müzâkere kâfîdir. A'zâ ma'âşının müsâvî sûretde kabulünü teklif ederiz.

Konya Musa Kazım
Kırşehir Mûfid

Reis – Birinci fikrayı re'yinize arz ediyoruz. Müzâkereyi kâfi görenler lütfen el kaldırırsın! Müzâkere kâfi görülmüştür.

Efendim! Musa Kazım Efendi'nin ikinci bir takrîri var.

Riyâset-i celîleye

Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti'ne müte'allik beşinci maddenin esâsında bir ihtilâf yoktur. Müttefekün alehydir. Binâenaleyh, müzâkere kâfîdir. Azasının kabul olunan takrîr mûcebince ma'âşlarının müsâvî sûretde kabulünü teklif ederim.

Konya Meb'ûsu Musa Kazım

Reis – Efendim! Basri Bey'in de bir teklifi, fakat zam teklifi olduğu ve bir imzâlı bulunduğu için re'ye koymuyorum. Bu takrîr mûcebince Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti ma'âşâsının müsâvî olmasını kabul edenler lütfen el kaldırırsın! Kabul edilmiştir.

Şimdi Efendim encümenin bir teklifi vardır. Dört bin üç yüz elli liradır. Bu fasılda başka madde yoktur. Şimdi faslin yekûnu ne oluyor?

[292] Mazhar Mûfid Bey (Hakkâri) – On üç bin yedi yüz on altı lira oluyor efendim!

Reis – Efendim! 213. Faslı re'y-i âlînize arz edeceğim.

Basri Bey (Karasi) – Anlaşılmayan bir cihet var, bu iftâ hey'eti ma'âşâti hep yetmiş beş lira mı olacak...

Reis – Mûsâvî oldu efendim! Bu 213. Faslin yekûnunu on üç bin yedi yüz on altı lira olarak re'y-i âlînize vaz' ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırırsın. Kabul edilmiştir efendim.

Bundan sonra encümene gitmeyen hangi fasıl var efendim?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – 214. Fasıl vardır efendim!

Reis – 214. Fasıl nedir efendim?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Tenvîr ve teshîn fasılına yüz lira zam edilmiştir.

Reis – Faslin yekûnu ne oluyor?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Aşağısı var, mefrûşât 250 lira iken 500 lira oluyor. Kirtasiye 250 lira iken 350 lira oluyor. Yekunu 1150 lira oluyor.

Reis – Efendim! 214. Fasıl hakkında söz isteyen var mı? Çünkü zamlar vukû' bulmuştur. (Hayır sadâları) bu fasıl zammiyâtiyla beraber 1150 lira olarak re'y-i âlînize vaz' ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırınsın! Bu fasıl 1150 lira olarak kabul edilmiştir.

Reis – 215. Fasla geçiyoruz. Faslin yekûnu ne kadar efendim?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – 40.866 lira.

Mustafa Sabri Efendi (Siirt) – Söz istiyorum efendim bizim medâris-i ilmiye ile Dârülhilâfeti'l-aliyye medreselerinin gerek usûl-i tedrislerinde ve gerek usûl-i idaresinde ikilik var. Ma'lûm-i âlîniz zamanın îcâbâtı olan bazı dersler Dârülhilâfeti'l-aliyye medresesine ilave edilmiştir. Halbuki medâris-i ilmiyede yok. (Ne gibi şeyler sesleri) Usûl-i inşâ, mükâtebe-i resmiye, mükâtebe-i Arabîye medâris-i ilmiyede var mıdır? Tabîyyat var mıdır? Usûl-i tedris böyle eskisi gibi on beş sene devâm edecek midir?

Ali Rıza Efendi (Amasya) – Programlarına bakınız kalkmıştır onlar.

Mustafa Sabri Efendi (Siirt) – Ya medâris-i ilmiye olsun veya Dârülhilâfe medresesi olsun herhalde bunun ikisinden biri iyidir. Bir tarafda bir şekil, diğer tarafda bir şekil. Bu usûl-i tedrise nihâyet verilmelidir. Dârülhilâfeti'l-Aliyye'de okunan iyi ise onu kabul edelim. Medâris-i ilmiyede okunan iyi ise onu kabul edelim. Bu ikilik nedir? Buna dâir Şer'iyye vekili efendi hazretleri medreselerin gerek usûl-i tedrisiyesi ve gerek usûl-i idâresi hakkında beyânâtda bulunsunlar.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Reis Bey! Usûle dâir söyleyeceğim. Bu maddeler hakkında geçen celsede uzun uzadıya söylenilmiş ve cevabları verilmiştir. Bu def'a müzâkere olunacak şey encümene havâle edilen zamdan ibâretdir. Bunlar geçti.

Mustafa Sabri Efendi (Siirt) – Böyle yalnız erkâm kabul etmiyoruz.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Geçen def'a bazı arkadaşlar sordular, cevâbını da aldılar! Sen de dinleye idin. (Gürültüler)

Reis – Böyle müzâkere olmaz ki efendim.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Mazhar Müfid Bey'in söylediği bu husûsda vârid değildir. Müzâkere edilip kâna't hâsil olmalı ki ondan sonra...

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim zammı meclis kabul etti. Al bunu kabul ettik dedi, biz de ilave ettik getirdik. Neyi müzâkere edeceksiniz?

Mustafa Sabri Bey (Siirt) – Efendim! Bütçe esnâsında her şeye i'tirâz edilir. Gerek usûl-i tedris hakkında, gerek usûl-i idâre hakkında elbette izâhât isteriz.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Mazhar Müfid Bey değil; bu i'tirâzi Şer'iyye Vekili efendi hazretleri yapsın...

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Usûle dâir herkes i'tirâz yapar.

Tedrisât Müdürü Hamdi Efendi – Sabri Efendi hazretleri iki medreseden bahis buyurdular. Şer'iyye Vekâleti'nin iki medresesi var. Birisi Dârülhilâfeti'l-aliyye, diğeri Medâris-i İlmiyye buyurdular. Dârülhilâfe medreselerinde ulûm ve fúnûn-ı cedide tahsil edildiği halde medâris-i ilmiyede yoktur buyurdular. Halbuki bu kat'iyen böyle değildir. Bir def'a Dârülhilâfe demek, medâris-i ilmiyeden tekâmül etmiş bir nev'idir ve bu 330'da neşr edilen bir nizâmnâme veya hut bir kânûn ile bunun bütün idâresi, bütün tedrisâti ta'yîn ve tesbit edilmiştir. Harb-i Umûmî'de bütün medâris talebesi de diğer mekâtib talebesi gibi asker olduklarından Anadolu'da bulunan medreseler tamamen kapanmıştır. Fakat; Dârülhilâfe'ye devâm eden –ya'nî askerlikle alâkâsi olmayan– talebe kalmışlardır. O sırada Anadolu'nun on beş yerinde Dârülhilâfe açmışlar, ya'nî medreselerin İslâh edilmiş şekli on beş yerde tatbik edilmiştir. Şimdiye kadar o şekil devâm ediyordu. Geçen sene meclis-i âlî Harb-i [293] Umûmî esnâsında kapanmış olan medreselerin ihyâ edilmesi için bir tezâhürâtda bulunmuş ve bunun nizâmnâmesi tesbît edilmiş, yapılmış, bu günü medâris-i ilmiyede tamâmiyla değilse de Dârülhilâfe'de okunan derslerin hemen hepsi konmuştur. Riyâziyât vardır, târih vardır; tabî'ât vardır. Yalnız lisân-ı ecbenî yoktur ki o lisân-ı ecnebi geçen sene –hangi sebebe istinâd ettiğini bilmiyorum– Dârülhilâfe medreselerinden maatteessüf kaldırılmıştır. Fakat bu ne için kaldırılmış? Kim kaldırılmış? Niçin kaldırılmış? Kimse bilmiyor. Bendeniz bu sene lisân-ı ecnebiyi bütçeye koydum, encümene teklif ettik, encüménen maatteessüf kabul etmedi. Halbuki bu lisân-ı ecnebi mutlaka medreselere konulmalıdır. Çünkü İstanbul'da bulunan Dârülhilâfe medresesinde lisân-ı ecnebi tedrîsâti devâm ediyor. Nizâmnâmesi de mevcûddur. Fransızca, İngilizce, Rusça, Almanca mutlaka şu dört lisandan birini öğrenmek şarttır. Encümene teklif ettik, encüménen kabul etmemiştir. Bendeniz bunu yine müsîrran ricâ ediyorum. İstîrhâm ediyorum. Mutlakâ Dârülhilâfe medreselerine lisân-ı ecnebi konulmalıdır. Sonra efendim medâris-i ilmiyeye gelince bunlar mutlaka bu halde kalmayacaktır. Medâris-i ilmiyeler Dârülhilâfeler ile birleşeceklerdir. Fakat; bunun mükemmel olanı mükemmel

mel olmayanını mutlaka bel' edecktir. Eğer medâris-i ilmiye mükemmel ise, Dârülhilâfeler kalkar, medâris-i ilmiye kalır, eğer Dârülhilâfe medreseleri mükemmel bir hale gelmiş ise öbürlerini bel' eder ve ikisi birleştirilir, bir müessese haline getirilri. Ve bugün bunun esâsi vaz' edilmişdir. Medâris-i ilmiye ile Dârülhilâfe ayrı ayrı olmayacağıdır. Her ikisi bir hale gelecektir. Ve medâris-i ilmiyeye fúnûn-ı cedîdenin vaz' edilmesine sebeb de bundan ibâretdir.

Mustafa Sabri Efendi (Siirt) – Bir tâlibin müddet-i tâsiliyesi kaç sene devâm edecktir. İbtidâ-yı dâhil medresesinden mücâz bir tâlib ruûs müddetine dâhil oluncaya kadar kaç sene devâm edecktir?

Tedrisât Müdürü Hamdi Efendi – Efendim Dârülhilâfelerlin dört kismı vardır. Birisi ihzâri, ya'nî mekâtib-i ibtidâiyeden me'zûn olan efendiler oraya alınır, yahut hiç olmazsa üç senelik mekâtib-i ibtidâiyeyi ikmâl etmiş bir efendi oraya alınır. Orada üç sene kalacaktır. Sonra ibtidâ-i hârîce geçebilir. Ondan sonra ibtidâ-i dâhile geçer. Üç sene kalır. Ondan sonra âlî kisma geçer. Üç sene de orada kalır. Bu sene âlî kısım ancak iki yerde açılabilecektir, birisi Elazîz'de, diğerî de, Konya'da. Binâenâleyh tahsili de 12 senedir. Bir de ihtisâs kısımı vardır. O ihtisâs kısımı üç senedir. Orada bir talebe ikmâl-i tahsil ile ihtisâs kısmini ikmâl eder. Ondan sonra kendisine ruûs verilir.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Hamdi Efendi! Burada 21 tane lisân-ı ecnebi muallimi görüyorum. Encümenin de kabul ettiği görülüyor.

Hamdi Efendi – Encümen rakamlarını musîb diye kabul etmiş. Fakat parası konur iken koymamıştır. O suret geçmişmiştir.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Efendim; Bunu kabul ederseniz muvâzene-i umûmiyeye geçirmek mes'elesi kolaydır. Madem ki encümen kabul etmiştir.

Hamdi Efendi – Bizde böyle telakkî ediyoruz. Meclis kabul ederse çok teşekkür ederiz.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Mazhar Müfid Bey müsâ'a de ederlerse bir nokta-i nazar arz etmek isterim. Efendiler! Elimizde bir program var gösterirsiniz ki bu program birkaç asırlık programdır. Son zamanlarda da İstanbul'da bir program yapıldı. Farz ediniz ki mektebler kapandı. Bu ümmet-i İslâmiye'nin doktora, san'atkâra lüzumu yok mudur? Demek programımız ânen fe-ânen hattâ her sene için tecdîd olunmak ihtiyâci karşısında, bu dînimizin ahkâmî icâbâtındandır, bir kere demin söz başlarken biz de en mühim yara, çocuklarınımızı çocukluğundan itibâren aralarında hiçbir mes'ele olmadığı halde yekdiğerine zit bir şekilde bulundurmaktır. Benim bir kardeşim var, hâfız. Ben avukat. Sirt sırtı veririz.

Fakat birbirimizin yüzüne bakmayız. (handeler) Sebebi nedir! Îkimiz de bir babanın evlâdi. Ben de o ismi taşıyorum ve benim boynumu kesseler ismim değişmez. Akidem de odur. Ne ise, ortada ne var? –Allah tarafından demeyeceğim hâşâ– bize nîfâk için bir belâ gelmiş, bu belâ nereden geldi? Bu belâ cehilden geldi. Efendiler! Bu dünyevî ve uhrevî sa'âdetin mevcûd olduğuna kani' bulduğumuz dînimizin ahkâmî dâhilinde dünyevî ve uhrevî ihtiyâcâtımızı te'mîn edecek âsâri lisânımızda bulamadık. Mekteb açmadık, derken efendiler! İki kısma ayrıldık! Bugün ilmiyeye intisâb eden adam maddiyâtda müstağni görünmek ister. Cübbe giymez, yemek yemez. Mesâ'ileri öyle bir hazırlık ki; hiçbir ihtiyâci te'mîne muktedir değil. Vazifeleri yalnız nasihat eder. Öbür tarafda diğer bir kısım da kendini lâkaydîye bırakıyor. Şimdi iki tarafın ricâ ederim beşeriyyete yaptıkları hizmet midir? Bir millet tibdan anlamaz, san'atdan anlamaz, sonra felsefeye nasıl geçer? Bir kısım için olsa kabul olunur. Fakat umûmî düşünce böyle olursa ne dereceye kadar doğrudur? [294] bir kere hayat için maddî ihtiyâc, ondan sonra rûhî ma'nevî zevk. Bunu tatmin etmek için bu programlar kat'îyyen kâfi ve doğru değildir. Demek ki efendiler! Bu ibtidâ tahsil değil. Bu me'âliyâti tahsil için ibtidâ ve tâlî tahsilden sonra bu devletin arzu ederim ki on yerde leyli ilâhiyât mektebi olsun. Bana nasihat için değil efendiler Allah'ın kitabı bunun fevkinde hiçbir kuvvetin olmadığını isbât edecek, nurlu ağızlar bütün beşeriyyete felsefesini huzurunda diz çöktürecek bir mercî' olsun. Böyle anlarım. Hattâ bundan elli sene, yirmi sene evvel icâzet almış hoca efendiye zor ders okutturum. O ilâhiyât şu'besinde her sene imtihân vermeye mecburdur. Öyle sellemehü's-selâm latayı giyip sarıg koyduktan sonra artık âlem böyledir demek değildir.

Bir şeye yaramazdan – Bir şeye yaramaz gibi değil bu her sene imtihân verecek o mercî-i âlîdeki bu kıyâmete kadar bekâsını iddi'â ettiğimiz dîni yaşıtanız ve mekteplerinizin noksânını ve beşerin maddî, ma'nevî ihtiyâcını da te'mîn ediniz. Mektebler yanlışdır. Efendi! Dârülhilâfeler noksandır. Yanlış yola götürür bir mektebdır. Bizim ma'ârif mektepleri de öyledir. Müslüman mektepleri de noksandır. Ona göre ve ihtilâfa sebeb yoktur. Mâdem ki müslüman evlâdlarını kabul etmişsiniz; Açırsınız bir mekteb, ihtiyâcâtı dîniyyesi nedir, dünyeviyyesi nedir; oradan kardeşçe yetiştiriniz. İhtisâs mes'elesi geldiği zaman da açırsınız diğer bir leyli mekteb sellemehü's-selâm hoca efendinin okutması değil. İmtihân verirler kudret-i ilmiye sâhibi olan bir hey'et huzurunda her sene ilmini, ehliyetini isbât etmedikçe ders okutmak, va'z etmek hakkını veremezsiniz. İşte efendiler! Hastalık nereden? Bir kere aramiza nîfâk sokuyoruz. Biribirinden mahrum böyle iki zihniyetle yapılan

mektepler böyle his ve hükümdarlık entrikası, milleti oynatmak için yapılan tuzaklardır. Bunlar mekteb değildir efendiler! (Bravo sesleri) Hükümdârin kendi huzûzâtı-nefsâniyesine âlet yapmak ve câhil inşalar yetiştirmek için bir menba'dır. Efendiler! Buradan âlim çıkmaz. Onun için Büyük Millet Meclisi Müslümanlığını iddi'â ediyorsanız, Kitab'ınızın kudsiyetini iddi'â ediyorsanız, o kitâbin kudsiyetini izhâr edecek mercî gösterin. Böyle nifâk tohumu mâhiyetinde olan cehl menba'ı olan yere-lere Dârülhilâfe nâmını vermeyiniz efendiler. Efendiler! Bu programlar hangi ihtiyâci te'mîn edecktir. Müslümanlar melekî midir? Hayır esâsâtı İslâmiye'de Peygamber diyor ki: ¹ (العلم لا يُبدان ثم علم الأديان) bu noksanları ikmâl eden kimse cehlden uzaklaşmıştır.

Müfid Efendi (Kırşehir) – O hadîs-i şerîf değildir.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Hadîs olmasın. Temennî edeceğim şudur. Biz kudsiyetine kâni'iz. Bu feyzî birinden mahrum etmeye ne hakkınız var? Eğer nûrsa bütün millete niçin saçmıyorsunuz? Mektebi ayırmak, ihtilâf sokmak; bu mahiyetteki mektebe para vermek günahdır. Dersiâmlarını bile bilmeyiniz. Orada selle-mehü's-selâm bugün mekteb açacağız. Muallim nerede? Kim okutacak? Yirmi senedir icâzet veren o adamın ilmi şu asrin ilmini kâfil değildir. Çünkü, kendisi bu asrin imtihânını vermedikçe onun huzuruna talebe vermem. Sonra efendiler! Mektebde talebe noksan, o adama neden malûmât-i dîniyyesini esirgiyorsunuz? Açırsınız bir mekteb, ona malûmâtı dünyeviyesi, uhreviyesi ve dîniyyesi nedir? Hükmü nedir? Onu bir kere tetkik ve umûmî programını tesbit edersiniz. Bu nifâk ocağı mâhiyetinde olan eski teşkilâtları yıkar, hepsini birleştirirsiniz. Büyük Millet Meclisi milleti vahdet üzerine yürütürse, vazifesini yapar. İbtidâî ve tâlî kısımlar ikmâl olunduktan sonra âlî kısımlar da meslekler ayrılır. Herkes isti'dâdına göre ilâhiyât, tâb, hukuk, riyâzî ilh!.. İhtisâs şu'belerine tefrik olunurlar. Eğer böyle vazifesini yapamaz, mânînin hatâsı içinde yuvarlanırsa ebedî izmihlâldir efendiler! Başka bir şey söylemem.

Şer'iyye vekili Abdullah Azmi Efendi – Hüseyin Avni Bey gâyet ziddıyla tesmiye ettiler. Bu mektebin ihdâsi esâsen ikiliği kaldırımk ve nifâk ocağını yıkmak içindir.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Şimdi üçlük vardır. Mekteb, medrese, Dârülhilâfe.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Ulûm ve fünnûn ile, ulûm-ı dîniyyeyi cem' etmek maksadıyla bu mektepler açılmıştır. Esâsen ikiliği ihdâs eden biz değil, Tanzîmâtı Hayriye'dir.

¹ "Önce beden ilmi, sonra din ilmi."

Tanzîmâtı Hayriye'ye gelinceye kadar tabîb de, her şey de bir yerde yetişiyordu. Tanzîmâtı Hayriye ile bunlar ayrılmıştır. Meslekler tutulmuştur. Bugün Hüseyin Avni Bey'in kemâl-i letâfetle vâki' olan beyânâtlarını tahlil edecek olursak, acaba ihtisâs mektebinden başka hangi bir mektebde ilm-i tâb tahsil olunabilir? Ya'nî herhangi bir ma'ârif mektebinde tâb tahsil olunur da tabîb olur mu? Ricâ ederim! Binâenaleyh; burada tâb tahsili olmadığından dolayı ve bunu nifâk ocağı telakki ederek buraya nifâk yuvası demeleri gâyet insâfsızlıktır. Ve haksızca bir ta'rîzdir.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Yanlış anlamışsınız! Ben tahsîl-i umûmî hakkında bahs ettim.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – İyi dinledim efendim!

[295] Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Öyle demedim.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Öyle ise kendisi öfke ile ne söylediğini bilmiyor.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Hayır, biliyorum efendim. Dârülhilâfe iyi bir kanâ'atle yapılmış mekteblerdir. Çünkü Tanzîmât'dan sonra mekteb, medrese nâmiyla ikiye ayrılmıştır.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Bu ara yerdeki münâfererin gittikçe derinleşmekde olduğunu gören erbâb-ı nazar bu ikiliği birleştirmek için ortaya Dârülhilâfe diye bir şey atmıştır. Her şey tekâmul kâ'idesine tâbi'dir. Bu da henüz ihtisâs mektebi açılacak derecede terakki etmemiştir. Çünkü bu mektepler açılılı henüz beş-altı veya-hut sekiz senedir (on sene sesleri) Binâenaleyh; bu maksadla açılan bir mektebi fesâd ocağı ta'bî ile tâsvif etmek insâfsızlıktır.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – O sözü geri alın efendi hazretleri, bendeniz öyle demedim. İlkiliğin fesâd olduğunu söylediğim. Fesâd saçmak için hükümdârların yapmış olduğu şeylerdir. Yalnız medreseler değil, mektepler de zihniyetlerin mahsulüdür diyorum

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Bunlar hükümdârin hüküm fermâ olduğu bir zamanda yapılmamış. Bunu millet hakkını hükümdârin elinden aldığı bir zamanda kendi aralarında düşünmüşler, taşınmışlar ve bu şekil mektepleri koymuşlar. Medreseler kâ'ide-i tekâmul îcâbinca tekâmûle tâbi'dir. Mekâtib-i i'dâdîde tahsil olunan bütün funûnu ihtivâ ediyor. Bunun neresinde bir mahzur vardır. Ya'nî ortadan bu ikiliği kaldırımak için ortada ne gibi mânî' görülür? Binâenaleyh Dârülhilâfe medreselerini teksir etmeliyiz. Eğer; Hüseyin Avni Bey bu ikiliği kaldırımk istiyorsa bu Dârülhilâfe mekteplerini teksirini teklif etmelidir.

Hüseyin Avni (Erzurum) – Mektepleri birlestirelim diyorum, tevhîd edelim, ihtilâf kalksın diyorum.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Bu tevhîd bilâhare tekâmûl tariki tutulduktan sonra da. Ya o onu bel' edecek. Ya o onu bel' edecek.

Hüseyin Avni (Erzurum) – İşte bunu bekliyorsanız bu olmaz. İhtilâfin devâmını arzu etmekdir. Maârif vekili ile anlaşınız efendi hazretleri!..

Mustafa Taki Efendi (Sivas) – Hüseyin Avni Bey biraderimiz iki muhtelif terbiyenin memleketimize soktuğu ziddiyetden bahs etti. Tezâtdan bahs etti. Hakikaten bu bizim en büyük derdimizdir. Evvəlce məktəb medrese farkı yoktu. Gerek məktəb ta'bîr et, gerek medrese ta'bîr et bir tarz ile yapılmış ve bu dârül-ülûmdan çıxan efendiler idâre-i umûr ederlerdi. Hattâ devleti de onlar idâre ederlerdi. Sonra nəsilsə bu nifâk araya girdi. Ale'l-husûs bu nifâk Tanzîmât-ı Hayriye dedigimiz zaman-ı meş'ûmda başlamıştır. Afvinize mağrûren zaman-ı meş'ûm diyyorum. Avrupa'nın asıl maksadı bize Tanzîmât kabul ettirmek değil idi. Bilakis bizim perişan olmamıza, mahvimize bir sebəb bulmak idi.

Ne ise onlar İslâhât ve tanzîmât diye sokuldular. Bizim hükûmetimize bir takım tehdîdlerde bulundular. O vakit maatteessûf bizim dînimiz güyâ tanzîmâta, İslâhâta sâlih degilmiş gibi. Bütün ecnebi teşkilâtını aldilar ve memleketimize soktular. İşte; məktəbler dediler ve medreseleri de mu'attal bir halde bırakıtlar. Medreseler terakki devirlerini çokdan, asırlardan beri bıraktı. Sonra məktəb nâmıyla içimize bir tefrika soktular onlarla yalnız Avrupa nazariyelerini, Avrupa felsefelerini, hattâ Avrupa âdetlerini bize anlatmak istediler. Bizim o vakitki erbâb-ı dînimiz, ulemâmız bile maatteessûf bu ceryâna mukavemet etmediler. Hattâ bu cinâyeyin en büyük sâhibleri, Allah rahmet eylesin, Cenâb-ı Hak onlar hakkında da afv ile mu'âmele eylesin, o vakitki ulemâ idi. O vakitki ulemâ çıçıp demediler ki: Yahu! Bizden ne istiyorsunuz. Temellükât mı terakkiyat mı? Bizde ma'kûlât ve felsefiyatla idâre-i milleti istiyorsanız, bunlar bizde yok deildir, bizim dînimiz bunlara mâni' değil. İşte şöyledir, şöyledir deyip lâzım olan tedvînâti, lâzım olan teşkilâtı ortaya koymadılar. Her ne sebebe mebnî ise ihtimâl ki hayâtlarından korkdular. Hayâtlarından korksalar bile ben bunları yine mes'ûl tutarımlar. Bakınız burada şu âciz adamlar hayâtlarından korkmadılar şöyledir bir zamanda buraya toplandılar ictimâ' ettiler. Millete yeni bir hayat verdiler. O vakit toplanabilirlerdi. Gizli, gizli teşkilâtlarla bir cem'iyyet meydana getirip ve bu sûretle meydâna çıktıları Avrupa ma'ârifini ayrı bir şey gösterdiler. Milletin içine bu tefrikayı sokmasaları, büyük bir sevâb işlemiş olurlardı. O vakitde o merhumular vazifelerini hüsün ifâ edemediler. Sonra Tanzîmât'a halef olanlar da 1205 filan târihlerinde ona halef olanlar o iserde yürüyüp kaldılar. Ta zaman-ı Meşrûtiyet'e kadar böyle idi.

Zaman-ı Meşrûtiyet'de ise millet kendini toplayamadı. Meşrûtiyet i'lân edildi. Aman bunlar uyanacaklar diye korkan ecnebiler her tarafdan vukû' bulan mühâcemâti ile, tecâvüzâti ile uğraştı. Şimdikileri ma'zûr görürüz. Eskileri ma'zûr görmüyoruz. Ama ihtimâl ki onlar da bizi ma'zûr görmezler. Belki başka şeyle de vardır. İşte muhtelif terbiyeler bu sûretle içерimizde girdi. [296] Halbuki hiçbir unsur-ı şer'i, unsur-ı ilmî terakkiyâta manî' değildir. Arkadaşlarımızdan bir çoğu da söylediler ki: "Hikmet bir müminin yetigidir, bulduğu yerde alır." Çin'e kadar bile gider. Çin zaman-ı sa'âdetde uzak bir memleket addedilmişdi. İlim için ecnebi bir memlekette kadar gidilmeye tergib-i peygamberi vardi. Dünyâ mezra'a-i âhiretdir. Dînîmiz terakkiyât-ı dünyeviyeyi men' etmiş değildir. Çünkü, dünyâda insan refah bulmazsa, ne hâlikini bulabilir, ne dünyâsını anlayabilir, ne de âhireti tanır. Onun için dünyâ mezra'a-i âhiret olması i'tibâriyle dünyanın dahi i'mâri maksûd-ı İlâhîdir. Hattâ diyebilirim ki insanların sebeb-i hilkati dünyanın i'mâridir, dünyanın harâbiyeti değildir. Bu da nusûs-ı kat'iyye-i şer'iyye ile sâbitdir. Ayet-i kerimesi hâtrimda yok ki okuyayım dünyanın i'mâri matlûb-ı İlâhîdir. Onun için de Cenâb-ı Hakk'ın emri dâiresinde ubudiyeti ifâ edecek. Fakat tuğyan etmeyeceğidir.

Meşrûtiyet'den sonra bazı erbâb-ı himem bu tefrika'yı kaldırırmak için mekteblerde ulûm-ı dîniyye derslerinin saatlerini tezyîd etmek, medreselere fúnûnu sokmak arzu ettiler -ki mühim bir teşebbüsdü. Şimdi Süleymaniye medresesinden yetişmiş talebe, hoca efendiler göremediğimizin sebebi nedir? Çünkü ora ibtidâî mektebi gibi çocuklukdan başlıyor. Ya'nî ihzârî sınıflar vardır. Medrese ne yapsın ki ortada okuyacak kimse yok. Altı yaşındaki çocuklar var ortada. 15-18 yaşında efendi yok ki; Onları okutsun, ona hadîs, tefsir anlatsın! Onun için ihzârî sınıfı nâmıyla üç sınıf teşkil edilmiştir. Oralara küçük talebe konmuştur. Bunların hepsi çocuk, âdetâ məktəb-i ibtidâî gibi okuyorlar. Yalnız bir parça fazla olarak Arabî var. Elhâsil bir məktəb-i ibtidâîdir. Oralarda üç sene mukaddimât-ı fúnûnu gösterdikten sonra ibtidâ-yı hârîce çıkyor. İbtidâ-yı hârîce ulûm-ı Arabîyyeyi ve fúnûnu biraz ilderletmiş oluyor. Sonra ibtidâ-yı dâhili ikmâl ediyor. İbtidâ-yı dâhili bitirdikten sonra Sahn olacaktır. Sahn'dan sonra Süleymaniye olacaktır. Bunlar henüz başlanmamış işlerdir. Çünkü başlayacak kimsemiz yoktur. Yeniden çocuk yetiştiriyoruz. Hüseyin Avni Bey biraderimiz buyurdular ki; bu tefrika kalksa məktəb medrese iyi olur. Doğrudur. Bendeniz de öyle diyyorum. Amennâ bunun kâbili varsa.. Sonra bütün mekteplerden, ben dînde mütehassis adam çıkartabilir miyiz? Biz bunu hepimiz i'tirâf ederiz ki: Her meslek bir ihtisâs mes'elesidir.

Meselâ: Mekâtib-i i'dâdiye ve mekâtib-i Sultâniye'de biz ulûm-ı diniyyeyi, ulûm-ı Arabiyeyi mükemmel bir sûretde göstererek oradan mükemmel bir mülâzîm hoca çıkartmak mümkün müdür? Elbet de mümkün değildir. Orada bizim göstereceğimiz yalnız mukaddimâtdır. Akâidini bilecek kadar... Kezâlik biz yine fûnûnu medreseye alalım, tamâmiyla alalım, oradan bir tabîb çıkar mı? Efendinin buyurduğu gibi medresenden bir tabîb, bir ulûm-ı tabî'iyye mütehassisi çekması imkânı yokdur, oradan fûnûn mütehassisi çıkamaz, bu olamaz, imkân hâricindedir. Fakat ulûm-ı Arabiyye'den o kadar bigâne olmaz. Ulûm-ı Arabiyye ve dîniyyede mütehassis olur, onun için bunların ayrılması pek zarurîdir. Sonra Hüseyin Avni Bey evvelki çıkışında biraz ifrâtkârâne lisân kullanarak dediler ki; akîdemizi tatmîn edecek Türkçe bir kitâb yok, böyle bir kitâb görmedik, bu kadar da insafsızlık etmeyeelim. Biz noksanımızı biliriz, evet! Noksanımız var. Bunu i'tirâf ederiz.

Mehmed Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahib) – İhtiyâca kâfi yok.

Takî Efendi (Sivas) devâmla: – İhtiyâca belağan mâ belağ kâfi değil, fakat arayana kâfidir. Zorla gözüne sokulamaz, akîdemizi tatmin edecek âsâr pekala vardır, insan ararsa bulur, onun gözünün içine sokacak birisi bulunamaz. Bununla senin akîdelerin tamâm olacak diye bir teşkilâtımız yoktur. Çünkü dînde bir cebr yoktur. Kendi ararsa bulur. Nasıl ki Fransızcayı, gavâmizine varincaya kadar arıyorlarsa ulûm-ı dîniyyenin de gavâmizini arayıp bulmakla olur.

(Türkçe'de arayacak âsâr var mı? Sesleri)

Takî Efendi (Sivas) – Türkçe'de var. Meselâ misâl arz edeyim. Hüseyin el-Cisrî Efendi hazretlerinin yaptığı *Risâletü'l-Hamîdiyye* nâm eser Manastırı İsmail Hakkı Efendi merhum tarafından Türkçe'ye tercüme edilmişdir.

Besim Atalay Bey (Kütahya) – O Arapça'dan daha beterdir.

Takî Efendi (Sivas) devâmla – Onun dördüncü cildini de kendi yapmıştır. Orada ne bileyim aklı beşeri iknâ' edebilecek derecede delâil serd etmiştir. İhtimâl ki o daha sonra zuhur eden nazariyât-ı felsefiyeye göre kâfi değildir. Daha sonra gelen ulemâ da onu ikmâl edebilir. Fakat ulemâmız işte böyledir, söyledir diyerek bir kimse yok efendi!. Bugün biz dokuz zâtdan terekküb edecek bir te'lîfât hey'eti ve fetvâ emânetihey'eti mükemmel zevâtdan ibâret olsun diyoruz. Fakat ricâ ederim efendi bulabilecek miyiz? Bunu i'tirâf edelim. Fakat bu teşkilâtı te'hîr edersek gelecek sene hiç bulamayacaksınız. Bir iki tane varsa onlar da ölecek, yoktur, yok! Bugün dünyâda nerede varsa masrafı esirgemeyelim, adam

celb edelim, şu fûnûn-ı İslâmiyyeyi muhâfaza edelim. İşte hükümetimiz o vakit büyük bir muvaffakiyet göstermiş olacak ve dünyâda nâmını ilelebet ibkâ edecektir.

[297] Vehbi Efendi (Konya) – Ortada bir mes'ele de verân ediyor. Cümplenin arzusu vechle konuşulacak bir mes'ele efendiler! Peşin söyleyeyim, hükümet adam yetişiremez, yalnız hükümet yetişeni takdir etsin. Hüseyin Avni Bey biz diyânet-i İslâmiyyeyi Türkçe'den arıyoruz, bulamıyoruz, bundan dolayı Avrupa'ya muhtâc oluyoruz dedi. Sorarım Hüseyin Avni Bey'e Avrupa'ya gidinceye kadar istedığını –içinde bulunduğu– memleketeden arası saydı bulamaz mı idi! Acabâ oraya kadar yorulmakda ne ma'nâvardı?.. Ve herhangi bir hoca efendiye bir mes'ele-i şer'iyye sordu da cevab alamadı mı? Avrupa'ya neden muhtâc olmuş, muhtâc ısek neden buradan aramadın. Aramıyorsun ki; Peki!.. Aramamak kabâhatı nereden geldi efendiler? Aramamak kabâhatı hükümetindir. Hoca efendinin buyurduğu gibi Tanzîmât-ı Hayriye'de hükümetin vaz' etmiş olduğu ikilik milleti bu hale koymıştır. Yoksa millet-i İslâmiye içinde diyânet-i İslâmiyyeye, ahkâm-ı şer'iyyeye dâir bizi kanâ'at ettirecek Türkçe asâr yokdur demekle Hüseyin Avni Bey mesâliyetden kurtulacak mı? Hayır! Kurtulamayacaktr. Lakin hükümet Avrupayı taklide yeltenmiştir, o vakitden beri, Avrupayı taklide yeltendiği günden beri bu kapıları kapatmak için sa'yeden hükümetdir. Kabâhat hükümetindir efendiler. Sonra efendiler! Sorarım size Türkçe esâsât-ı İslâmiyyeyi yoluyla tanzim edecek eser arıyzorsunuz. Nereden ve kimden? Hocalardan değil mi ricâ ederim, bedâva kalem batırmanız var mıdır? Meccânen şuraya buraya ayak atan hanginizdir; kimdir? Söleyiniz (doğru sesleri). Ve bugüne kadar bu bahsi Meclis-i Meb'ûsân'ın hattâ teşkilinden beri bile şu kürsüde kim ağzına alabildi? Sorarım size efendiler. Bu mes'ele hangi günde mevzû' bahs oldu? Lehü'l-hamd ve'l-minne bugün her şey meydâna dökülmüşdür, te'lîf ve tercüme ve hakâyîk-ı İslâmiyyeyi ortaya koymak için hangi hocaya beş kuruş verdiniz? Şimdiye kadar da ne bekliyorsunuz! Bununla beraber efendiler, bakın bu gün resmî dâirelerde müsevvîdler ma'âşı üç yüz kuruşdur, şu derecede üç yüz kuruşu kabul edecekleriniz ricâ ederim soruyorum efendiler! Hangi pabuççunuzun, hangi hademenizin ma'âşı üç yüz kuruşdur; Şu bütçede müsevvîdlerin ma'âşı 200-300 kuruşdur. (O da livâlarda sesleri) Evet! O da livâlarda. Hüseyin Avni Bey bir şey söyledi. "Bu mafsedet ocağını, bu fitne ocağını kapatmalıdır, şu teşkilât yine ondan ibâretdir" demek istedî. Hâşâ efendiler! Hiçbir zaman medreseler mafsedet ocağı olmamıştır. Onlar dâimâ salâh ocağıdır. Yoklayın tarihi beyefendiler! Medreseler hiçbir zaman fitne ocağı olmamıştır. Fitneyi yapanlar başkalarıdır. Medreseden fitne çıkmaz. Çünkü medrese esâsât-ı İslâmiye üzere

müesseses olduğundan esâsât-ı İslâmiye'de fesâd yoktur ki medreselerde fesâd olsun!

Atif Bey (Bayezid) – Hüseyin Avni Bey böyle söylemedi.

Mehmed Vehbi Efendi (Konya) – Böylece söyledi. (Gürültüler) Sonra ricâ ederim ben başka bir şey söylemiyorum! Müsâ'ade buyurun medreselerde fesâd yoktur diyorum.

Hamdullah Subhi Bey (Antalya) – Onun dediği iki tarafın arasındaki ihtilâfdır.

Mehmed Vehbi Efendi (Konya) – Var ise söyleyin. Medreselerde salâh vardır dâimâ.. Ve her ne zaman ki hükümetin başı sıkılır, koşar medreselere. Hattâ efendiler! Şu teşkilâti meydana getiren yine medreselerdir. Medreselere mürââ'a atla bu teşkilat meydana gelmiştir. Her yerde medreselere mürââ'at olunmuştur. Her yerde öne düşen hocalardır. Bundan fesâd mı oldu? Efendiler! Yoksa salâh mı oldu? (Salâh sesleri) Sonra Hüseyin Avni Bey'in bir dediğini teslîm ediyorum "Bizim bundan haberimiz yokdur. Ya'nî hakâyik-ı İslâmiyeyi bize göstermemişsiniz, iknâ' edememişsiniz, Avrupa'dan bizi müstağni kılaydınız binâenaleyh bizi iknâ' edinceye kadar biz Avrupa'ya gideriz." dedi. İlk meb'ûsânda bizi Ayastefanos'a biri da'vet etti. İsmi söylemeye hâcet yok, teklifsiz konuşuyorduk. Ulan bu garbla derdiniz nedir? dedim. "Hocam bilmiyoruz, dedi şarkın ilminden, ahkâmından, diyânet-i İslâmiye'den haberimiz yoktur, biz gözümüzü açmışız, Avrupa'yı görmüşüz, biz garbillaşmaya çalışacağız ve çalışmaktayız, siz de di-yânet-i İslâmiye dâiresinde çalışın, milleti yürütmeye çabalayın, bakalım siz mi alt olursunuz, biz mi alt oluruz." Peki ricâ ederim. Şimdi bu adının babası da bir paşa.. Bu paşa-cağıza sorsak oğluna Fransızca, riyâziyât okutan muallime kaç kuruş verdin, ulûm-ı dîniyye okutana kaç kuruş verdin? Desek ne cevâb verecek? Mutlakâ ulûm-ı dîniyye okutana elli kuruş, Fransızca okutana on lira vermiştir. (Bravo sesleri) bakın efendiler! İçinizde bazı bileniniz vardır. Ricâ ederim. Milaslı Topal Hamza Bey vardi. Allah zülcelâl ona bir emsâlsiz kız vermiş. Rum lisânı okutmak üzere beş lira, Fransızca okutmak üzere beş lira, Almanca okutmak üzere beş lira -ki cem'an etti on beş lira- bir Ermeni kadınına mürebbiye olmak üzere üç lira,

çalgı çaldırmak için bir Rum kadınına dört lira veriyor. Hesâb ettim. (nerede sesleri) Üsküdar'da! Hesâb ettim. Ayda yirmi şu kadar liraya varıyor. Çocuğa dedim. "Kızım bir sübhâneke oku, bilmem, bir Fâtiha oku, bilmem. Kızım bir İhlâs oku, [298] bilmem." Ammi zâdeme dedim ki, "Ammizâde! Ben senin neseben kadeşinim ya'nî akrabayım ben elli gün gelmeyeceğim. Şu elli gün zarfında şu çocuğa bir ulûm-ı dîniyye muallimi tutar, İhlâs, Sübhâneke, Fâtiha'yı, Âmentü'yü belletirsen, elli gün sonra her zaman gelip gideceğim, elli gün sonra gelip bu çocuğu bu halde görürsem bir daha ne selâmü aleyküm ne aleyküm selâm diyeceğim" dedim. Şimdi kırk gün kadar oldu, on gün kadar daha durup gideceğim." Bakın efendiler! Bu paraların hepsi nereye gidiyor? Üç lira, dört lira, ediyor şu kadar. Bu hepsi nereye gidiyor ricâ ederim. Peki bir muallim tutup da üç yüz kuruş da ona verip ulûm-ı dîniyye okutsayı ne olurdu? O çocuğun diyânet-i İslâmiye'den haberdâr olmamasından hocalar mı mes'ûldür?. Bunda kabâhat Türkçe âsâr bulunmaması mıdır? Böyle akâid-i dîniyyeye dâir kitâb bulunmaması mıdır? Medreselerin kabâhatı mıdır? Ricâ ederim! Bu kadar ithâmin ma'nâsı yoktur. Şimdi mes'eleyi uzatmayalı işte meclis bugün buna muvaffak oluyor. Bu azaları Şer'iyye vekili ehlini arar bulur. Altı ayınız kaldı. Bu altı ay içinde meclis te'essüs eder. Aradan bir sene geçer. Bir sene geçtikden sonra ben de sizinle beraberim. Sizinle beraber olduğumu söylediğim şu esâs dâiresinde bir iki tane eser bulamazsa o zaman Şer'iyye vekilinin yakasından tutacak en evvel benim. (Bravo sesleri) fakat ortada fol yok, yumurta yok iken "Bilmem bunu me'kel yapacaksınız, bunu bilmem ne yapacaksınız, burası mefsetet ocağı, bu bilmem ne ocağıdır! demek insâfsızlıklar. Efendiler bir kere mes'ele bitsin. Paraları verelim. Efendiler! Her zaman kahır lütuf karşısında olur. Ricâ ederim lütfunuz nedir ki kahr ediyorsunuz? Lütfunuza göre kahr ediniz (doğu sesleri) Ha! Şimdi lütfunuz var. Şu bütçeye üç beş bin lira koyuverseniz. Bunun mükâfâtını istemeye hakkınız vardır. Fakat bugün değil, bir sene sonra istemeye hakkınız vardır. Şahsîmdan bahs etmek fenâ bir şeydir. Ben bi-inâyetillâhi te'âlâ Kurân-ı azimü's-şânîn bidayetinden nihâyetine kadar Türkçe tefsirini yazmışım. Buyurun.

MİLLETİN MA'NEVİYÂTİNA KARŞI AÇILAN HARB

Misyoner Erkân-ı Harbiyesi'nin Müdhiş Fa'âliyeti

Bir tarafdan son sistem esliha ile mücehhez bir Sâlibî orduyu yanın gibi, taun gibi Anadolu'da İslâm mevcûdiyetini imhâ ederken diğer tarafından türlü türlü maskeler takınan misyoner erkân-ı harbiyesi de milletin ma'-

nevîyâtını sarsmak için müthîş bir fa'âliyete başladılar. Salîbiyyûn maddî, ma'nevî harekete gelerek milletin yalnız mevcûdiyet-i siyâsiyesini değil, mevcûdiyet-i dîniyye ve millîyesini de imhâ edecek bir vaz'iyet aldılar.

Tehlikeden azametini gören millet ne müselsel muhârebelerin yorgunluğu ne de vesâit-i maddiyenin fikdâni ile rehâvet ve tereddüde düşmeyerek elinde kalan kırık süngüsü, lakin göğsünde hiç sarsılmayan ezelî imâniyla cepheye koştu; kendine mahsus harikulâde bir şâhâmet ve fedâkârlıklâla düşman ordusunu denize döktü.

Bu, tehlikeden herkesçe görünen kısmıdır ki asırlardan beri dînini, vatanını müdâfa'a için Ehl-i Salîb mühâcemâtına göğüs geren fedâkâr milletimiz buna karşı uhdesine düşen vazîfeyi derhal his etti ve Anadolu kaplarında tutuşan bu yangını az zaman zarfında iftâya muvaffak oldu.

Fakat tehlikeden diğer kısmına, ma'nevî hürriyete gelince bu zâhirde birincisi kadar korkunç görünmemekle beraber netâyic itibariyle maddî harblerden daha müdhiş, daha vahimdir. maddî harbler milletlerin mevcûdiyet-i maddiyelerine karşı teveccûh etmiş bir âfettir ki salâhiyet-i ma'nevîye sâhibi olan hey'et-i ictimâ'iyeler gerek bu âfete mukâvemet husûsunda gerek bu âfetin tevlid ettiği zâyi'âti telâfi husûsunda vahim bir vaz'iyete düşmüş olmazlar. Lakin milletlerin mevcûdiyet-i ma'nevîyelerine karşı açılan ma'nevî harbler böyle değildir. Buna mu-kavemet diğerinden daha müşkildir ve ma'nevî harbde mağlûb olan hey'eti ictimâ'iyeler için artık mâfâti telâfi gayr-i kâbıldır. maddî harbler yanın gibidir; bunun tehlikesini herkes görür ve söndürmeye koşar. Fakat ma'nevî harbler böyle değildir. İbtidâen onun tehlikesini herkes sezemez, hastalık vahim devreye girdikden sonra onun tehlikesi hissolunur. maddî harblerde mağlûb olan milletlerin mevcûdiyet-i siyâsiyeleri zâil olsa da mevcûdiyet-i ictimâ'iyeleri bâkî kalabilir. Fakat ma'nevî harablerde mevcûdiyet ve hüviyet-i millîyesini zâyi' eden milletler için artık emvât arasına karışmakdan başka bir âkîbet yoktur.

Binâenaleyh bugün zan edilmesin ki Salîb'in maddî ordusunu denize gömmekle vazîfemiz hitâm bulmuştur. Asıl vazife-i mühimme bundan sonra teveccûh edecek olandır. Hayli zamandan beri [299] kurdular gibi sessiz, sessiz için bünyân-ı millînin temellerini kemirmekte olan ve son zamanlarda hey'et-i ictimâ'iyemizin bazı noktalarda oldukça mühim rahneler açmaya muvaffak olan Salîb'in ma'nevî ordusuna karşı eğer zümre-i mütefekkirîn müttehid bir cebhe teşkil edip de müsterek ve esâslı mücâhedâta başlamazlarsa tehlike muhakkakdır, bunun önünü hiçbir şeyin geçmesine imkân yoktur.

Bu tehlike nedir? Ma'âzallah bu tehlike; hüviyet-i millîyenin ziyâ'i, râbîta-i ictimâ'iyenin inhilâlidir. Her milletin kendine mahsus mümeyyizânı ve şe'âir-i mahsûsası vardır. Ve her millet diğerinden ancak bu mümeyyezât ve şe'âir ile temeyyüz eder. Bu mümeyyezât ve şe'ârin

kaldığı gün o milletin hüviyeti diğer hüviyetlere inkilâb ve temessül etmiştir. Artık bu âkîbete uğrayan bir hey'et-i ictimâ'ye için hakk-ı hayatı yoktur.

Şimdi bu tehlikeye karşı alıncak vaz'iyyeti, yapılacak hareketi kararlaştırmak lâzımdır. Ve bu doğrudan doğruya milletin münevverlerine, mütefekkirlerine âid bir mes'edir.

Her şeyden evvel bu husûsda vahdet lâzımdır. Nasıl maddî bir harb karşısında bütün şahsî ve zümrevî ictihâdlar susarsa bu ma'nevî harb karşısında da bütün mütefekkirlerin birleşmesi lâzımdır. Bunun müdâfa'asını yalnız bir sınıfa, bir zümreye bırakmamalıdır. Bugün asırlardan beri devâm edip gelen ve Salîb âleminin binlerce mühâcemâtına rağmen inhilâlden masun kalarak rasânetini muhâfaza edegelmekde bulunan esâsât-ı ictimâ'iyemizin muhâfazası husûsunda bütün fikrî zümrelerin, münevverlerin müttefik olduğuna şüphe yoktur. Bunun hilâfında düşünenler elbette bu hey'et-i ictimâ'iyenin efradından değildir. Şu halde bu tehlikeye karşı ittihâz-ı tedâbîr husûsunda bütün münevverlerin müttehiden hareket etmesi lâzımdır. Gerek Ankara'da ve Anadolu'nun sâir mahallerinde çıkan gazetelerin, gerek İstanbul'da neşr olunan matbû'ât-ı yevmiye ve usûbîyyenin misyoner ta'arruzuna karşı müttehid ve müşterek cebhe almaları icâb eder. Böyle olduğu takdirde misyonerler derhal ta'tîl-i fa'âliyet etmeye mecbur olurlar. Nitekim bugün Hind müslümanları vücuda getirdikleri teşkilâtlâla misyonerlere karşı i'lân-ı cidâl eyledikleri cihetle oralarda barınamıyorlar.

Misyonerlerle mücâdele edebilmek öyle kolay bir mes'edir zan edilmesin. Bunlarla uğraşabilmek için bunların bütün makâsid-ı hakâkiyelerini, kendilerinin şî'âr ve düsturlarını iyice bilmek lâzımdır. Zirâ bunlar her şekilde, her kıyafete girerler. Maksadlarına nâil olmak için yüzlerine geçirmediği nikâb yoktur. Senelerden beri yaptıkları tecrübelerle muvaffakiyet yollarını keşf etmişlerdir. Artık bugün va'z ve hitâbet ile, efkâri tehyîç etmek sûretiyle maksada vâsil olmak zamanlarının geçtiğini görerek o şiddet ve galeyâni terk etmişler, lütf umûlâyemetle kalbleri feth etmek, müslümanları içinden inhilâle uğratmak yollarını tutmuşlardır. Cebheden hücum etmekle te'mîn-i muvaffakiyetin güçlüğüne görerek ve veche-i muhâsamalarını tâhvîl etmişler, muzmerlerini başka bir takım şeýlerle setr ederek ağaçları oyan kurtlar gibi için binâ-yı millîyi kemirmeye başlamışlardır. Arabistan Misyonerler Müdürü Zomer Paris'de intişâr eden *İslâm Mecmû'âsı*'na yazdığı mektûbların birinde diyor ki:

"Misyonerlerin İslâm kit'alarındaki netice-i mesâ'illeri iki türlü mâhiyet arz eder: Biri tahrîbî diğeri i'mârî."

Bugün misyonerler birinci devrede bulunuyorlar. BUGÜNKÜ misyoner hareketinin veche-i istikâmeti hedm ve tahrîbdır. İslâmhey'et-i ictimâ'iyesinin esâsâtını yïkmak üzere yaptıkları hileleri anlatmak için cildlerle kitâb yazmak lâzım.

Bunların bütün hareketleri mürettebat ve muntazam plan dâhilinde ceryân etmektedir. İnsaallâh biz bunların bütün hilelerini, mefsedetlerini ortaya koyacağiz. (Elhâdî ilallâh Međduddîn) imzâsiyla *Sebilürreşad*'da intişâr eden birkaç makâlede bunların İstanbul'daki fa'âliyet ve fesâdâtları hakkında hayli ma'lûmât verilmiştir. Onların içine girerek elde edilen o vesâik, o ma'lûmât peyderpey neşr edilecektir. Temennî ederiz ki matbû'ât-ı yevmiye de bu misyoner tehlikesinin ehemmiyet ve azameti hakkında ara sıra olsun bazı şeyler yazmak lütfunda bulunsunlar.

Milyonlarca paraları, milyonlarca efrâdi olan bu müdhiş teşkilâta karşı öyle birkaç makâle ile mukâbele edilmiş olmayacağı da bilmek lâzımdır. Mucâdele için onların bütün silâhlarıyla mücehhez olmak icâb eder. Mitralyöze karşı okla muhârebe edilmez. Onların nesi varsa biz de onu ihmâr etmeliyiz. Onların külliyyetli paraları var, biz de bu işlere sarf olunmak üzere öyle külliyyetli paralar biriktirelim. Onların muntazam teşkilâtları mı var? Biz de aynıyla o nevi' teşkilâtlar yapalım. Onların hadsiz hesâbsız neşri mi var; biz de meccânen, yahut pek az bir bedel ile külliyyetli neşriyâtta bulunacak cem'iyetler, şirketler vücuda getirelim. Elhâsil onlar ne gibi silâhlarla mücehhez ise biz de ayen o silâhları hazırlamalıyız. Herşey gibi bunu da hükümetin omuzlarına yüklemekle kenara çekilmek doğru değildir. Hükûmet uhdesine düşen vazifeyi yapsın. Fakat milletin münevverleri, mütefakkirleri kat'iyen bu mes'eleyi ihmâl etmemelidirler. Aksi takdirde bu tehlikenin önüne hiçbir şey geçemez olur. Şimdiye kadar başımıza gelen felaketler hep bu ihmâl yüzündendir. Rumelihisarı'ndaki [300] ma'hûd Amerikan Robert Koleji yarı asır mütemâdiyen Bulgar gençlerine istiklâl fikrini aşladı, Türklerle karşı husûmet telkin etti, en nihâyet Bulgaristan'ı vücûda getirdi. Pontus hükümetini te'sis için yirmi seneden beri icrâ-ı fa'âliyet eden müessesenin de insaniyet ve hayırperverlik nikâbına bütünen Merzifon Amerikan Mektebi olduğu bugün sabit oldu. Bu mekteb dâhilinde yapılan taharriyât esnâsında elde edilen vesâik misyonerlerin bütün makâsid-ı hakîkiyelerini göstermektedir. Hevayt nâmındaki mekteb müdürü olan bir misyoner kendi el yazısıyla ve imzâsını hâvî mektûbda diyor ki:

"Kürtlere İslâm olmuş Ermenilerdir. Bunları tanassur ettirmek mümkündür. Bu sûretle Pontus Hükûmet-i Hristiyâniyesi'ne hem civâr o havâlide büyük bir Ermenistan vücûda getirmek kâbıldır."

Mütârekeden sonra İstanbul misyonerlerin en büyük fa'âliyet merkezi oldu. Bilhâssa son zamanlarda bu fa'âliyete pek ziyâde germî verildi. Zirâ İstanbul, misyonerlerin öteden beri en çok ehemmiyet verdikleri, ifsâda çalışıkları bir merkezdir. Şark misyonerleri müdürü Doktor Lepos Paris'de münteşir İslâm Mecmû'âsı'nda neşr ettiği bir makâlede diyor ki:

Salîb ile Hilâl beynindeki cidâl, muhît-i dâiresi üzerrinde, yahut müstemlekâtda, yahut Afrika veya Asya-yı Arabî'de değil, belki harekât ve fa'âliyet-i İslâmiye'nin Asya ve Afrika'ya intişâr ettiği asıl merkezde yapılmalıdır. Bütün İslâm milletlerinin nazarları Dârülhilâfe olan İstanbul'a müteveccihdir. Eğer orada bir şey yapılmazsa başka yerlerde yapılan şeyler hebâ olur."

Bunun için İstanbul'da İslâm hakimiyeti yerine ecnebî işgâli kâim olduktan sonra "Genç Hristiyanlar Cem'iyeti" İstanbul'un muhtelif taraflarında, ez cümle Çarşıkapı'da, Kadıköyü'nde, Kabataş'da şu'bler açarak İslâm gençlerini zehirlemeye başladılar. Gençleri celb ve cezb için kadınlar, bâ-husûs İslâm-Türk hanımları- da şu'belere getirilmektedir. İstanbul'dan aldığımız mektûblara göre, kızlar için Taksim'de ve Beyoğlu'ndaki şu'belere inzimâmen Cağaloğlu'nda ve Kadıköyü'nde de şu'bler küşâd etmişlerdir.

Sonra satın aldıkları bir takım adamlar vâsitasıyla dinsizliği neşr etmektedirler. Bu satılmış hâinler (Bible-House)den aldıkları ücret mukâbilinde gerek neşriyât, gerek konferans sûreTİyle akâid-i İslâmiyeyi sarsmaya çalışıyorlar. Ahîren İstanbul'da Bahâilik hakkında yapılan neşriyât ve propaganda gazetelerde görülmüştür. Bunun arkasında da misyonerler olduğu tahakkuk etmiştir. Misyonerler, dîn ve devlet hâini mel'ûn Abdullah Cevdet vâsitasıyla bu harekâti idâre etmektedirler.

Misyonerler bu azîm mesâ'ileri neticesi olarak yalnız akâid-i İslâmiye ve şe'âir-i milliyeyi sarsmakla kalmamışlar; bazı genç erkek ve kızları tanassur ettirmeye de muvaffak olmuşlardır. Ez-cümle Çarşıkapı'da Amerikan Hastahanesi'nde müstahdem Tal'at Cem'iyetin kâtibi Şerif, Kapıcı Şevki Ağa, Şeyh Nâîlî Efendi kerimesi, Esbak Meb'ulslardan Ârif Bey'in kerimesi ve daha birtakım kimseler resmen tanassur etmişlerdir. Ârif Bey'in kerimesi bir İngiliz tayyâre yüzbaşısıyla da izdivâc etmiştir.

Felaketin daha elîm ve fecî' safahâti vardır: Cağaloğlu'nda küşâd edilen genç Hristiyanlar Cem'iyeti'nin kızlar şu'besi ara sıra (kir âlem ve seyrânları) tertîb ederek bazı İslâm kızlarını Arnavudköy ve Bebek'deki Amerikan Kolejlerinin bulunduğu sırtlara husûsî otomobilleriyle götürüyorlar. Bu kızlar mektebin korusunda tenhâlikda ve ağaç diplerinde Rum ve Ermeni gençleriyle oynamaya terk olunuyor. Bu sûretle bazı aile kızlarının namusları

Rum ve Ermeni gençleri tarafından pâymâl ediliyor. Bu felakete uğrayan ailelerin esâmîsi de ma'lûmdur.

Bir sûretle misyonerlerhey'et-i ictimâ'i yemizde ahlâk ve seciye nâmına bir şey bırakmamaya azm etmişlerdir. Social Affairs = Mu'âmelât-ı ictimâ'iyye nâmını verdikleri bu fezâyîhe misyonerler pek ziyâde ehemmiyet vermektedirler.

Sonra İstanbul'un müte'addid taraflarında ana mektepleri açarak küçük çocukları tanassur ettirmektedirler. Kendi mekteblerimize de hulûle muvaffak olmuşlar, ez-cümle dârûlmu'allimâtda meccânî terbiye-i bedeniyedersleri göstermek üzere kadın misyonerleri göndermiş

lerdir. Spor sâhasında gösterdikleri muvaffakiyet de mühimdir. İstanbul'da intişâr eden *Spor Mecmû'ası*'nın da Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin mürevvic-i âmâlı olduğu tahakkuk etmiştir. Elhâsil misyonerler İstanbul'da genç erkek ve kadınları idlâl husûsunda müdhiş fa'âliyetlerde bulunmakda ve mühim muvaffakiyetler te'mîn etmektedirler. Dînî, millî tehlike pek büyüktür. Derhal bu haretin önüne geçmek lâzımdır. Bütün münevverleri, mütefekkirleri, matbû'âtlı buna karşı hareket ve fa'âliyete da'vet ederiz.

Ankara: Matbûât ve İstihbârât Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur,
seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da
Hürriyet Oteli karşısındaki sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRRESÂD

06 Ekim 1922

15 Safer 1341

Cum'a

06 Teşrînievvvel 1338

Cild: 20 - Aded: 520

Millet Kürsüsünde Umûr-ı Şer'iyye Müzâkeresi

Besim Atalay Beyefendi'nin beyânâtı: – Tedrîsât-ı ibtidâiyyenin tevhîdi – Tedrîsât-ı dîniyyenin ruhlu olması – İlâhî cezbe, İlâhî veqd – Dînî velâyet ve müessesâtın hükûmetden tefriki – İslâm'da dîn ile devlet ayrılabilir mi? – Tanzîmât-ı Hayriyye'den sonra ikiliğin iştidâdi – Medrese teşkilâtının bozukluğu – Halkın ihtiyâc-ı ma'nevîsi tatmîn edilmelidir.

Müderrisîn ve vâ'izlere âid olup geçen sene kat' edilen tahsîsâtın i'tâsi ve yeni açılmakda olan medâris-i ilmiyyeye 17 bin liranın daha zammi lüzumu hakkında tedrîsât müdürü umumîsinin beyânâtı.

Müfid Efendi hazretlerinin beyânâtı: – Kavânîn ve teşkilât-ı devletin esâsât-ı fikhiyyeye ibtinâsını taht-ı te'mîne alan Teşkilât-ı Esâsiyye Kânûnu'nun esâsât-ı fikhiyye ve şer'iyyeden ayrı bir şey olmadığı – Hükûmetimizin akıl ile memzûc bir hükûmet-i şer'iyye olduğu – Sultanat-ı İslâmiyye – İslâm'ın hâkimiyetini muhâfaza husûsunda ahd-i umûmî, – Cehli izâle için medreselere ehemmiyyet verilmesi lüzumu – Taşra medârisi ibtidâî şekilde medreseler değildir – Geçen sene kat' edilen medreseler ma'âşâtının şer'iyye memurînin talebi üzerine kesildiği hakkında encümen mazbata muharririnin beyânâtı.

Medâris-i ilmiyyeye tahsîs edilen mebâliğin heder edilmemesi hakkında Şer'iyye Vekâleti'nden ricâ – Müderrisîn tahsîsâtı olan 26 bin liranın ve fasıl yekûnu 60 bin liranın kabûlü.

Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i ilmiyyesinin masârif-ı tedkîkiyye ve neşriyye ve tab'iyyesi olmak üzere hükûmetçe teklîf olunan yirmi bin lira ile a'zâlarına ait yedi bin lira harçrâh hakkında müzâkerât – Trabzon Meb'ûsu Hasan Beyefendi'nin i'tirâzâtı ve Şer'iyye vekilinin cevâbları – Hükûmetin teklîfâtının aynen kabûlü.

Anadolu Askerine

Genç ve mümtâz şâ'irlerimizden Midhat Cemal Beyefendi'nin kahraman Anadolu Askerine hitâbe-i garrâları –

Akdeniz Kıyılarında

Akdeniz sâhillerine vâsil olan kahraman ordumuza
üstâd-ı muhterem Sâmih Rif'at Beyefendi tarafından ithâf olunan şâhâmet şarkısı –

Sebilürresâd'ın Yirminci Cildinin Fihristi

Adres tebdilinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzih ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dair olduğunu
vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

[302]

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ŞER'İYYE BÜTÇESİ MÜZÂKERESİ

- Mâ-ba'd -

Mehmed Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahib) – Bunun tab'ını isteriz.

Vehbi Efendi (devâmla) – Ricâ ederim! Hepiniz lehü'l-hamîd okur yazar adamlarsınız. Alîp birer cüz okursunuz. Beğenirseniz tab' ettirirsınız. Hiçbir şey istemem. Hep benim yazışmındır. (Bastırın sesleri) Kudret-i mâliyem tahammûl etmez efendim. "Yoktur" diyorlar da, var, diye cevap veriyorum, vardır efendim! Vardır. Fakat para yoktur.

Reîs – Efendim! Müzâkerenin kifâyetine dâir bir takrîr vardır.

Besim Atalay Bey (Kütahya) – Kifâyetin aleyhine söyleyeceğim efendim. Müzâkere kâfi değildir. Çünkü mes'ele lâyıkıyla tenevvür etmedi. Hey'et-i aliyyeniz bendenizi dinlemek lütfunda bulunur mu? Bendeniz tâcir olmadan, şâ'ir olmadan evvel medreseli idim. Feyzi oradan aldım. Binâenaleyh; ilmin hâdimiyim. İki dakika bendenizi dinleyin. (Devâm sesleri) Bendenizi memnun eden şeylerden birisi son senelerde medreselerin İslâhi husûsunda atılan adımlardır. Fakat arkadaşlar! Bu adımlar atılırken bazı yanlışlıklar yapılmıyor. Evvelâ ibtidâî derecesinden başlıyor. Arkadaşlar! Her milletde, her devletde terbiye, ta'lîm yeknesaktır. Tahsîl-i ibtidâîsini çocuk müesessât-ı umûmiyeden alacak, nasıl ki eskiden de çocuk mukaddimât-ı ilmiyesini aldıdan sonra ikmâl-i nûsah ve tahsîl-i ulûm için Buhara'ya gitti, Rey'e gitti, şuraya gitti, buraya gitti, diyorlardı. Mukaddimât-ı ulûmu çocuk mektebde mi, medresede mi nerede elde edecek? Milletin ilim için, terbiye için te'sîs ettiği müesselerinde alacaktır. Orada memleket nasıl bir terbiye vereceksse o terbiyeyi aldıdan sonra, doktor olacaksa doktor mektebine, dînî, rûhânî ihtisâs kesb etmek isterse medâris-i ilmiye-i âliyeye, hulâsa herkes ihtisâs derecesinde bir-takım medârise gidecektir. Şu'ubâta ayrılacaktır. Böyle daha ibtidâî derecesinde yaşayarak intihâyi açmak, acamamak muvâfîk değildir. Bunda her halde Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın, ifrâti mı diyeyim. Bir arkadaşımızdır. Herkesin kendi kana'âti muhteremdir. Hemen onun kanâ'atine doğru varız. Arkadaşlar daha ibtidâî derecesinde çocuğa verilecek terbiye-i umûmiye, terbiye-i millîye, terbiye-i vataniye tamâmiyla verilmeden evvel başka muhitlerde, başka yerlerde terbiye muvâfîk değildir. Bin candan, rûhdan arzu ederim ki dîn-i mübîn-i İslâm bugünkü kuru mekanikî şeklini kat'iyen gâib etsin. Ben ilâhî cezbe, ilâhî vecd isterim. Arkadaşlar! Ben Yunus Emreler istiyorum, ben Ahmed Yesevîler istiyorum, Bir-gîvîler istiyorum. Ben Gazâlîler istiyorum..

Allah dedığınız zamanda vecdle yürek titremeli, yoksa bu tarz-ı terbiye ile bununla bir şey çıkmaz. Vehbi Efendi hazretleri buyurdular ki hükümet adam yetiştirmez, hükümet yetişen adamları himâye eder. Çok doğrudur. Onun içindir ki ben milletin bütçesi Dârülhilâfe medresesi, Fetvâhâne emâneti, Meşîhât bütçesi anlamam. Onlar devâir-i devlet sırasında değildir. Dînî vilâyet, dînî meclis, dînî vekâlet, dînî müeesseseler ayrı olur. Bugünkü meclis yüz kuruş tahsis eder. Yarınki meclis elli kuruş. Belki ertesiki yüz elli kuruş. Bugünkü bir şer'îyye vekili, yarın başka bir firkanın, başka bir grubun hâdim-i âmâli olur. Bunları görmedik mi? Arkadaşlar Şer'îyye Vekâleti, ne derseniz deyin o çok yüksek, çok kudsî ve ilâhî bir dairedir. O devâir-i devlet sırasında çıkmalı arkadaşlar!

Tevfîk Efendi (Çankırı) – Zâten öteden beri istenen de odur.

Basri Bey (Karşı) – Söylediniz, söleyiniz. Zâten maksadınız dîn ile devleti ayırmaktır. Fakat buna muvafak olamayacaksınız.

Besim Atalay Bey (devâmla) – Değil efendim! Eskiden böyle idi. İşte târîh-i İslâm. Acabâ Emevîler zamanında böyle mi idi? Acabâ Abbâsîler zamanında mı böyle idi? Yoksa Endülüs'de mi böyle? Yoksa Buhara'da mı böyle idi? O zamanlar böyle değildi efendim. Makâm-ı iftâ mukaddes idi. Makâm-ı iftâ erişilmez bir mevki' idi. Mu'allâ idi. Kazâ ile iftâyi karıştırmamak için Hazret-i İmam-ı A'zam hayatı bile feda etti.

Sonra ikilik mes'lesi. Arkadaşlar! Tanzîmât-ı Hayriye'den beri değildir. Târîh-i İslâm'ı açınız. Halîfe Me'mûn rasathâne memuru mudur? Halîfe midir? dediler. Hûcûcetü'l-İslâm Îmâm Gazâlî'nin âsârı Endülüs'e girmezdi, yakılırdı. İşte Tabakâtü'l-Ümem nâm kitaba bakınır, ikilik bugün değil dünden vardır. Evet Tanzîmât-ı Hayriye'den sonra iştîdâd etti. Bunun esbâbını ben burada izâh edecek değilim. Sorarsanız bildiğim kadar izâh ederim. Sonra medreseden hem tabîb, hem âlim, hem müderris, hem her mesleğe âşinâ adamlar yetişirdi deniliyor. Hayır böyle değildir. Burada da tegâfûl buyuruluyor. Arkadaşlar! Bugün İstanbul medreselerini tetkik ettiğinizde Dârülhadîs ayırdır. Tîb mektepleri ayırdır. Teğâfûl istemem. Burada bilen söylemelidir. Sonra yine deniyor ki bu devleti idâre eden adamlar hepsi medreseden çıkmıştır. Efendiler ben âlimin ayağının tûrâbıym, ilme [303] hürmet ederim. Arkadaşlar! İlmin hâdimiyim. Fakat; Evvelâ hakikate bakalım. Vaktiyle bütün memleketi muhâfaza eden efendiler, paşalar, idâre ricâli ve as-

kerî ricâl medreseden yetişmemiştir. Bilhâssa Enderun'-dan yetişti. Bana medreseden bir tane yetişen gösterin.

Vehbi Efendi (Konya) – Çandarlı Halil Paşa'yı unutma. Medreseden yetişmiştir (Gürültüler)

Basri Bey (Karşı) – Enderun medreseden başka bir şey midir!

Besim Atalay Bey (devâmla) – Peki efendim bırakıyorum, medreselerin bugünkü taşradaki teşkilâti çok bozuktur. Çok fenâ bir mecrâya girmiştir, Şer'iyye Vekâleti sorsun söyleyeyim. Babası, oğlu, damadı aynı medreseden ma'âş alıyor. Sebebi ne imiş? Şayân-ı hürmet adamlar imiş. Verin buna! Sonra rast gele şayân-ı hürmetdir diye (diğer devâirde öyle değil mi sesleri) devâiri takdir eden kimdir? (handeler) Neme lâzım! Allah onları ıslâh etsin! Sonra ellerine fener alıp talebe arıyorlar. Hele bilhassa, askerlikden istisnâ mes'elesi meydana çıktıktan sonra saatçi çırakları filan bilmem filan ve filanlarda başlarına sarık sarmaya başladılar. (Doğru sesleri) Bunları arz ettiğim gibi yine herhalde medreseleri ihtisâs medresesi şekline koymakdan başka çare yoktur. Çocuk mekâtib-i ibtidâiyede ibtidâ tahsilini ve mekâtib-i âliyede ihtisâs tahsilini alsın mekâtib-i ibtidâiyemizde terbiye-i dîniyye husûsunda noksan ise maârif vekili şâhiddir. Maârif vekili ile beraber encümende çalıştık. Evet ma'nevîyat lâzımdır. Ma'nevîyâtsız olmaz. Halkın ihtiyâc-ı ma'nevîsi tatmîn edilmeli. Arkadaşlar! Edilmeли ama! Arz ettiğim gibi bu şekilde değil, anlayabileceğim bir şekilde sade üslûb ile okutmalı. Çocuk mekâtib-i umûmiyede, dîn tahsilini, millî terbiyesini aldıktan sonra Dârülfunûn-ı âliyenin İlâhiyyât şu'besi gibi büyük bir şu'be olmalı, çocuk orada mütehassisler tarafından okutturulmalıdır. Onlar tam Cizvit ruhuyla dînî terbiyesini aldıktan sonra nasıl ki Cizvitler cihânın her tarafına dağılıyorlar ve kendi şeylerini neşre çalışıyorlarsa bur-

dan yetişecek talebeler de o rûhu almalılardır. Arkadaşlar! Biz bazı yerlerde tanassur edenleri görmüyoruz da Tedkikât ve Te'lîfât-ı Şer'iyye ile uğraşıyoruz.

Reîs – Müzâkerenin kifayetine dâir bir takrîr vardır. (Gürültüler) Müsâade buyurun re'yinize koyacağım. İstertseniz kabul etmezsiniz. Müzâkerenin kifâyetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırın! Müzâkere kâfi görülmüştür.

215. Faslı zammi ile beraber re'y-i âlînize koyuyorum. Zammı ile bu faslın yekûnu 40866 lira olarak...

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) – Mü-sâ'a'de buyurun reîs bey! Ecnebî lisânına âid erkâm, fasla konmamıştır, lütfen fasla onu da ilave etsinler.

Reîs – Efendim mevcûd takrîrlər zamma âittir. Fakat birer imzalıdır. Onun için okuyamadım. Demek bu erkâmi hükûmet teklif ediyor.

Abdullah Azmi Efendi – Ta evvelden teklif ediyor efendim.

Ragîb Bey (Kütahya) – Bendenizin takrîrim. Hükûmetin teklifinin kabulu merkezindedir.

Reîs – Mazhar Müfid Bey! Son zamla beraber faslın yekûnu ne ediyor?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – (42756) lira ediyor.

Reîs – 215. Faslın yekûnumu 42756 lira olmak üzere re'y-i âlînize vaz' ediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırın! Kabul edilmişdir.

Beş dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE

(Reîs – Reîs-i sâni Doktor Adnan Beyefendi)

Kâtibler: Âtif Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van).

Reîs – Efendim celseyi açıyorum. 216. Fasil okunacak.

Fasıl Madde	Nev'-i muhassesât	337 senesinde muvâzene-i mâliye encümence kabul olunan	338 senesi birinci avans kânunu ta'dîlâtına göre tesbit olunan	338 senesi için Muvâzene-i mâliye encümence teklif olunan
216 Dârülhilâfe Medresesiyle mülhakât medâris masârifî	1 Merkez Masrafı	-	-	-
	2 Mülhakât masrafı	2500	2500	4000
	İki yüz on altıncı faslın yükünü	2500	2500	2700

[304] Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Reîs Bey! Bu fasıl tashih olunacak. 216. Faslın yekûnu 4500 liradır.

Reîs – Pekala tashih edilsin efendim. Bu fasıl hak-

kında söz isteyen var mı? Söz isteyen yoktur. 216. Faslı 4500 lira olarak re'y-i âlînize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırın! Fasıl kabul edilmişdir.

Fasıl Madde	Nev'-i muhassesât	337 senesinde muvâzene-i mâliye encümenince kabul olunan	337 encümeninin tenkihâtiyla	338 senesi birinci avans kânunu ta'dilâtma göre tesbit olunan	338 senesi için Hükûmetçe teklif olunan	Muvâzene-i mâliye encümenince teklif olunan
Üçüncü kısım - İdâre-i Vilâyât						
217	Memurîn-i ilmiye					
1	Mülhakât müftüleriyle vilâyât ve elviye müftü müsevvidleri ma'âşatı	34000	34000	34000	34000	34000
2	Müderrisîn ve vâ'izler	4500	2250	26000	5000	
217. fasılın yekûnû:		38500	36250	60000	39000	
Üçüncü kısmın yekûnû:		38500	36250	60000	39000	

Şer'iyye Vekâleti Tedrîsât Müdürü Aksekili Ahmed Hamdi Efendi – Efendim, Memurîn-i ilmiye faslıının bu iki yüz on yedinci faslıında müftüler var, müsevvitler var, bir de müderrisîn ve vâ'izler denilen bir şey var. Müftülerle, müsevvitlere ait bu fasilda, bir fazlalık yoktur. Yalnız müderrisîn ve vâ'izlerde biraz fazlalık var; bunu izâh edeceğim. Geçen sene muvâzene-i mâliye encümenince müderrisîn ve vâ'izler nâmına verilen dokuz bin on beş lira tayy edilmiş ve bu para 314 medreseye veriliyormuş. Bunlar belki bir hatâ ve anlaşılılamazlık neticesi olarak birdenbire tayy edilmiş halbuki müderrisîn ma'âşı denilen bu ma'âşın bir kısmı yirmi seneden beri, diğer kısmı on beş seneden beri verilegelmiş bir ma'âşdır. Bunların bir kısmı İstanbul'da vakityle 150 kuruş ma'âşla taşrlara gönderilmiş olan vâ'izlere veriliyor. Bir kısmı da 325 senesinde Meşrûtiyet'den sonra müstehikkine faslından değil fakat yine müstehikkine verilmek üzere bazı kazâlara, livalara, vilâyetlere, birer vâ'iz göndermişler; onlara verilmiş. Bunların hemen hepsi ikişer yüz kuruş ma'âşıdır. Geçen sene bu ma'âşlar arz ettiğim vechle anlaşılılamamış. Bunların vazifesi yoktur denilerek hepsi tayy edilmiş ve sonra şunu da arz edeceğim ki hattâ o sırada ma'âşları tayy edilmiş olan zevâtın bir çoğu memleketi için köylerde kasabalarda geziyor, va'z ediyor ve hükûmet-i milliyenin meşrû'iyeti hakkında va'z ve irşâdda bulunuyorlardı. Tam o sırada ma'âşları kesilmiş ve onlar bazı yerlerde mütemadiyen vazifelerine devâm etmiş, kendilerine ma'âş verilmiştir. Bunların fedâkârlığına bakarak oranın mülkiye memurları kendilerine takdîrnâme yazıyorlar. Ve burayada diyorlar ki "bunlar hükûmet-i milliyenin meşrû'iyetini anlatmak için şu kadar fedâkârlıkda bulunmuşlardır. 200 kuruş ma'âşları 400 kuruşa iblâğ edilsin vekâletden cevâb verilir "Bunların ma'âşları bütün, bütün kesilmiştir. Şimdiye kadar alındıklarını da derhal istirdâd edin" deniyor. O vakit emrin karşısında âdetâ onların ma'âşının tezyîdini ta-

leb edenler şaşırıyor, ya'nî kendileri sebeb olmuş gibi bir vaz'iyetde kalıyorlar. Bilâhare taşrada medâris-i ilmiye açıldığı cihetle bu paranın bir kısım taşrada tedrîsât-i ilmiyede bulunan zevâta verilmek üzere muvâzene-i mâliye 9015 liranın 2500 lirasını kabul ediyor. Bu 2500 lirayı kime vereceklerini tabî'î şey ediyorlar. Ya'nî 314 kişiden ancak medresede ders okutanlarının bir kısmına ya'nî 97 müderrise veriliyor, mütebâkisi ma'âssız kalıyor. Tamâm bir seneden beri ma'âşı kesilen bu zevâtı kirâm Şer'iyye Vekaleti'ne, Meclis-i Âlî'ye istidâalarla mürâca'atda bulunuyorlar ve diyorlar ki: Ma'âşlarımızı hangi kânûn, hangi maddeye tevfîkan kestiniz. Biz şu kadar sene tekâ'üdiye verdik. Biz vazîfede devâm ediyoruz. Bu sûretle ma'âşlarının yeniden bütçeye ilâvesi teklifinde bulunuyorlar. Fakat hadd-i zâtında bakıyorum ki eğer, bunların ma'âşını kat' edersek, bunların zâten ma'âşları, İstanbul'da fasıl-ı mahsûsunda var. Devâm ediyor. Ve şimdi oraya merbut bulunanlar o ma'âşı alıyorlar. Hiçbir sebeb göstermeyerek bunların ma'âşlarının kat' edilmesi bilhassa bu sırada, onlardan istifâde edeceğimiz bir zamanda hâlen ma'âşlarının verilmemesi muvâfîk olmasa gerekdir. Bunun için bende niz kat' edilen ma'âşlarının verilmesini ve bununla beraber medâris-i ilmiyede tedrîsât-i ilmiye ve fenniyede bulunan müderrislere de verilmek üzere 17 bin liranın daha maddeye ilavesi suretiyle yekun 26 bin liradır. Geçen sene kat' edilen 9 bin lira ile bu gösterilen 17 bin lirayı daha zam ediyoruz ki [305] mecmû'u 26 bin lira ediyor. İşte vekâlet meblağın bütçeye vaz' ve ilavesini teklif ediyor (Muvâfîk sadaları)

Müfid Efendi (Kırşehir) – Efendim! 217. Fasıl muhtevî olduğu iki maddeden birincisinde mülhakât müftüleriyle vilâyât ve elviye müsevvitleri ma'âşatı –ikinci maddeinde müderris ve vâ'izler ma'âşı nâmı altında iki kaleme 39 bin lira muvâzene-i mâliye encümenince teklif olunuyor. 60 bin lira da hükûmetçe teklif olunuyor.

Şer’iye Vekâleti bütçesini müzâkere ettiğimiz esnâda hey’et-i celîlenize bir çok husûsat arz edildiği gibi iftânın derece-i ehemmiyeti ve bunun teşkilât-ı hükümetteki mevki’i arkadaşlarımız bütün kudret-i ilmiye ve fesâhat-ı lisâni-yeleriyle hey’et-i celîlenize bildirdiler. Bendeniz de buraya bir noktayı ilave etmek istiyorum ki: Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu’muzun birinci maddesi bilâ-kayd u şart hâkimiyeti millete vermekde ve onun dördüncü veyahut da rakamını ta’yîn edemiyorum, yedinci maddesi bilâ-kayd u şart kendisinin idâresine hâkim olan millet umûr-ı idâresi husûsunda vücûda getireceği kânûn ve nizâmâti, teşkilât ve ictimâ’iyâta müte’allik esâsât-ı fikhî yeden alacağını tasrîh ve teşrif etmiş olmasına binâen teşkilâtımızın hiçbir zaman doğrudan doğruya esâsât-ı fikhîye ve şer’iyyeden ayrı bir şey olmadığını hatırlatmak isterim. Burada hiçbir arkadaşımızın Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu’nun o maddesini ve hâkimiyetin bilâ-kayd u şart milletin olduğunu unutmuş idiğini kat’iyyen tasavvur edemem. Hepsinin hatırladır. Bizim hükümetimiz hükümet-i akliye değil, akıl ile ta’yîn-i hakâyîk-ı âliye eden şer’ ile memzûc bir hükümetdir.

Salahaddin Bey (Mersin) – Asıl hangisidir?

Müfid Efendi (devâmla) – Arz edeceğim, şerâyi’-i âliyeyi akıl ile mezc ederek vücûda getirilecek bir hükümetde ta’kîb edilecek esâsât yine fikhîn, şer’iin esâsâtı olmakla beraber akıl ile nakil, ta’âruz ettiği zamân akıl tercih, nakil te’vîl edilmek suretiyle vücûd-ı beşerde hâkim olan aklın nakilden ayrılmadığını isbât ederek, bu hükümet-i celîle-i İslâmiyeyi idâre etmekde bulunuyoruz. Şimdi bu sûretle memzûc bir hükümet-i İslâmiyeyi teşkil eden biz Türkler ayrıca bir kudreti, ayrıca bir kuvveti hâiziz ki o da Hilâfet-i İslâmiye’dir. Evet! Hilâfet-i İslâmiyeyi uhdemizde cem’ etmiş bir hükümetiz. Sultanat-ı Muhammediye’nin vücûda getirdiği.

Besim Atalay Bey (Kütahya) – Sultanat değil, Hazret-i Muhammed’de sultanat yoktu.

Müfid Efendi (Kırşehir) – Merhamet buyurun! İsbât edeceğim. Sultanat-ı Muhammediye’nin vücûda getirmiş olduğu bu teşkilât-ı İslâmiyeyi..

Besim Atalay Bey (Kütahya) – Sultanat değildir.

Hacı Tevfik Efendi (Kengîr) – Ta’bîr sakat ise de te’vîl mümkündür.

Müfid Efendi (Kırşehir) – Besim Atalay Bey’e karşı yi-ne ısrâr ederim ki sultanat-ı sâriyye ve ma’nevîyesi bütün dünyâda kendisini gösteren bu İslâm hükümetinin şâ’sasını inkâr edecek bir ferd tasavvur edemem.

Besim Atalay Bey (Kütahya) – Efendi ben inkâr etmiyorum.

Müfid Efendi (Kırşehir) – Besim Atalay Bey’in beyânâtını biz kemâl-i sükûnetle dinledik. Ve beyânâtına

hürmetkâr olduk. Beyânâtı arasında zuhûlen vukû’ bulan bazı hatâlardan dolayı muâhezeye kıyâm etmedik. Ve etmek de hakkımız değildir. Kendisinden istîrhâm ederim, beyânâtımız vicdânî ve derunîdir. Bütün arkadaşlarımız bu millet için en büyük müsîbet olan ve onun gerilemesine sebeb olan cehâleti yıkmak husûsunda mutâla’alarını söylüyor, derdlerini döküyor.. Onu maâşşûkrân dinlemeliyiz, ve kabul etmeliyiz... Şimdi Sadr-ı İslâm’da bu İslâmiyet’i doğrudan doğruya müessisi olan Hazret-i Fahr-i Âlem’in zamânında vukû’ bulan ihtilâfâtı hal eden mahkeme hangi mahkeme idi? Sorrarım? Esâsât-ı İslâmiyeyi, hudûd-ı İslâmiyeyi yıkmak isteyen düşmanlara karşı harb eden, hudûdlarda, Uhud muhârebesinde, Bedir gazasında ve diğer gazâlarda canını, mâlini her şeyini ortaya koyup, feda edip bu İslâmiyet’i kurtaran acaba Sultanat-ı Muhammediye değil mi idi? Ricâ ederim efendiler! Sultanatın ma’nâsını bendeniz zât-ı âlînizden daha iyi bilirim. Eğer, sultanat kelimesinin lügat ve istilâh ma’nâsı hakkında ders okuyacaksak okuyalım madem ki Sadr-ı İslâm’da müftü olan Hazret-i Sîddîk, daha doğrusu hâkim olan Hazret-i Muhammed hâkme râzî olmayanların kendisine imâni olmadığını Cenâb-ı Allah¹ ﷺ وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَجِّمُوكُمْ فِيمَا (شَجَر) âyet-i celîleside kasem ederek beyân buyuruyor. O hâlde, biz elbette ilâ yevmi’l-kîyâm onun hâkimiyetini muhafazaya çalışacağız. Ve bu uğurda öleceğiz. Bunda hiç şüphemiz yoktur. (Hay hay sadaları) Şimdi bu sûretle te’essüs eden, bu sûretle hakkı bâtili tefrik eden –Hak ma’bûdu, bâtil ma’bûdu değil- hak ile bâtili tefrik eden bir Kitâb’ın cem’iyet-i İslâmiyye için bahş ettiği, vücûda getirdiği esâsâtı bulabilmek ancak belâların a’zamı olan cehlin yıkılmasıyla mümkünür. Bu cehlin yıkımasında deminki fasilda Dârülhilâfe medreseleri doğrudan doğruya medrese-i âliye olmak üzere telakki buyuruldu. Onun hakkında beyânâtda bulunuldu. Ve hattâ birçok muhterem arkadaşlarımız kanâ’atlerimize muvâfîk olarak söylediğleri halde, biraz da yanlış anlaşılan noktalar oldu ki onu da bendeniz arz ve izâh etmek isterim. Meselâ Hüseyin Avni Bey biraderimiz buyurdular ki:

[306] (O mes’ele geçti sesleri) Ricâ ederim, müsâ’ade buyurunuz. Hüseyin Avni Bey biraderimiz buyurdular ki bizde memleketle medrese kelimelerini yanlış anlamak ve o mefhuma yanlış girmek suretiyle, mekteble medrese arasına atılmış nifâk ve şikâk tohumu vardır. Mekteble medrese arasına atılmış olan o nifâk ve şikâk tohumunu izâle etmek, ancak bu ikiye ayırdıkları dâireleri tevhîd etmekle olabilir. Binâenaelyh, nifâk ve şikâk maârif mekteblerinde de olması, medreselerde de

¹ Nisâ Sûresi, 4/65.

olması kabul edilmez, bunu yíkın, tahrîb edin dediler. Bu yanlış anlaşıldığı için bendeniz izâh etmek istiyorum. Maârifden maksad doğrudan doğruya cehlin izâlesi için irfân mü'essesâtı açmakdır. Bunlar da evlerdir, mekteplerdir. Cehlin izâlesi hangi evde yapılacaktır? Medrese ne demektir, mekteb ne demektir? Bugün gazetelerimizde maâşşûkrân görüyoruz ki Dârûlfünûnlardaki muallimine müderrisîn tesmiye olunur. Müderrisîn bir araya gelerek aralarında dersleri taksim ediyorlar. mes'ele tedârisât mes'lesi olduğundan dolayı mekteb mes'lesi mekteb zihniyeti –latîfe olarak arz ediyorum- şuradan isbât ediyor, zan ediyorum. Vaktiyle medârisde mektûb yazacak kudreti olmayan hocalarımız vardı. İlim nokta-i nazarından yedd-i tûlâya mâlik, fakat zavallî bir mektûb yazamaz. Mektûb yazamadığından dolayı demişler ki bir de mektûb yazacak adam yetiştirecek bir yer açalım, oraya da mekteb diyelim. (Handeler) mektebin ma'nâsı lisân-ı Arabî'de yazihane ma'nâsına nadir. Yazihane ma'nâsına olduğundan dolayı mekteb denilmiştir. Yoksa bunların hepsi medresedir. Şimdi efendiler! Medreseye gelince: Medresede ne okunacak? Ne okuyacağız? Burada buyuruldu ki medreselerdeki tahsil ikiye ayralım. Elbette ayırmak lâzımdır. Birisi tahsil-i ibtidâî, diğeri tahsil-i âlî, tâlîsi de olacak tabî'î, derecâti i'tibâriyle (Bu fasılda yok sesleri) nasıl yok efendim, görmediniz mi? 205 kuruş ma'âş ile tedârisât yaptıracağız. Şimdi taşradaki medâris, medâris-i ilmiye olmakla beraber ibtidâî şekilde bir medresedir. Halbuki: Bu medreselerin ibtidâî şekilde olmadığını isbât edeceğim. Taşra medârisinde ilm-i hadîs okunur, ilm-i fikih okunur, taşra medârisinde ilm-i hikmet okunur, ilm-i tefsir okunur, ilm-i târîh okunur. Bunlar okunduğu halde Dârûlhilâfe medresesi bir şekle bir usûle girdiğinden dolayı oradaki müderrisîn bin kuruş, sekiz yüz kuruş alıyor da...

Vehbi Efendi (Konya) – Kabul olunacak efendim. Kabul olunacak.

Müfid Efendi (Kırşehir) – Taşra medârisindeki müderrisîne verilen parayı tedkik ediyorum. Bir tane müderrise 850 diğerlerine 300, 500 kuruş görüyorum. Ricâ ederim, tedârisâtı aynı tedârisât olduğu halde bunların bir tanesi 850 kuruş alıp da diğerleri nedir 300, 500 kuruş alsın. Taşradaki cehli bu sûretle mi izâle edeceğiz?

Abdülkadir Kemal Bey (Kastamonu) – Tezyîdi için takrîr veriniz.

Müfid Efendi (Kırşehir) – Hükümet 26 bin lira teklif etmiştir. Encümen 5 bin lira kabul etmiştir. Meclis-i âliniz encümenin kabul ettiği beş bin liranın hükümetin teklifi vechle 26 bin liraya iblâğını kabul buyurduğu takdîrde asıl mes'elenin, derdin büyüğü olan taşradaki cehlin

izâlesine sebeb olur binâenaleyh, hükûmetin teklif ettiği 26 bin liranın kabulünü teklif ediyorum.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim! Şer'iyye Vekâlet-i celilesi nâmına burada izâhâtda bulunan memur efendi hazretleri buyurdular ki bu müderrisîn, vâ'ızler ma'âşâtı geçen sene encümen kesmemiştir. Ancak vâ'ız-ler ma'âşâtı geçen sene encümene gelen memur efendinin beyânât ve talebi üzerine kesilmiştir. Hattâ encümen ne için bir müderrisîn ma'âşâtını kesersiniz diye sorduğu zaman demiştir ki: Meselâ filanca yere dört yüz kuruşla iki müderris getirilmiş iken; tutmuşlar bu sekiz yüz kuruşu mahallinde altmış kişiye taksim etmişlerdir demişti. Ya'nî iki medrese dörder yüz kuruşdan sekiz yüz kuruş verilmesi lâzım gelirken kırk kişiye kırkar, eliiler kuruş tevzî etmişler. Sebeb kırk kuruş ma'âş-ı aslı olsun. Fakat 1800 kuruş tahsîsât-ı fevkâlâde alsın. İşte geçen sene bu sûretle 2250 liraya tenzil olunan bu para'yı bu sene encümen beş bin liraya çıkarmıştır.

Feyzi Efendi (Malatya) – Nerede olmuştur?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Kahvehanede olmuştur. Nerede olacak? Encümende olmuştur.

Feyzi Efendi (Malatya) – Bu tahsis-i ma'âş hangi vilâyetde olmuşdur? Anlayalım.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Şimdi efendim bu sene encümenin kabahati yoktur. Geçen sene hey'et-i aliyyeniz bunu, böyle ve bu sûretle kabul etmiştir. Bu sene geçen senenin iki misli, ya'nî beş bin lira kabul etmiştir. Fakat hey'et-i aliyyeniz arzu ederse hükûmetin teklifi vechle kabul eder. Yirmi bin lira yapabilir.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Encümenin kabul ettiği beş bin liranın tefferru'âtı hakkında izâhâtı yoktur. Ya'nî bu ne parasıdır?

[307] Mazhar Müfid bey (Hakkâri) – Müfredâtı vardır efendim.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Müfredâtı yoktur efendim.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Müfredât var efendim. Demin Tedârisât Müdür-i Umûmîsi bey buyurdular, ki müterâkim ma'âşâtı verebilmek için hükûmetin teklif ettiği meblağının kabulü lâzımdır.

Yasin Bey (Gaziantep) – Hükûmetin teklif etmiş olduğu bu yirmi altı bin liranın kabulünü teklif ettiler. Encümen bu müterâkim ma'âşâtı verilmesi için bu yirmi altı bin liranın verilmesinde neden tereddüd ediyor? Ve bu müterâkim ma'âşâtı verilmesi için yirmi altı bin lirayı kabul etmekde ne gibi mahzur görmüş?

Mazharf Müfid Bey (Hakkâri) – Geçen sene hey'et-i celîlenizin emriyle tenzil edilen bu parayı biz nasıl ko-

ruz? Geçen sene, siz bunu tenzil ettiniz. Bu sene arzu ederseniz korsunuz.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Encümen beş bini kabul etmiştir. Müfredâti yoktur. Medrese-i ilmiye müderrisleri diye fasılda vardır. Hükûmet teklif etmiştir.

Reîs – Belki bir yanlışlık olmuştur.

Refik Şevket Bey (devâmla) – Muvâzene-i mâliye encümeni hânesinin karşısına boştur. Söylesin. Bu neden böyle boş kalmıştır.

Reîs – Encümence teklif olunan yoktur. Fakat hükümetçe teklif olunan da vardır. Demek ki tekrar basılması unutulmuştur, öyle olacaktır.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Efendim! Hükûmetin teklifinde vardır. Ve bu teklif de taksîm edilmişdir.

Feyzi Efendi (Malatya) – Medresede müderrislere verilen yirmi altı bin lira hiçbir vakit hâiz-i ehemmiyet değildir, hiç ehemmiyyeti yoktur. Yalnız sellemehü's-selâm, şer'iyye vekilinden ricâ ederiz, ki hocalara 200 kuruş, 150 kuruş versin, bin kuruş versin, vazifesini istesin. Yüz elli kuruş alırlar, vazife görmezler. Hangi hocaya gidersek "Ne yapayım bu para ile ma'îsetimizin te'mîni pek güçdür." Der, ki doğrudur. Ayakkabısına verse kâfi gelmez. Evet! Efendi hazretlerinden ricâ ederim; ki her memleketde bir medrese ihdâs etsin, bunlara versin. Binâenaleyh zamana âit bir hoca koysun. Bin kuruş versin. İş çıkarsın. Yüz elli kuruşla ne çıkar? Sonra gelelim müftülerin müsevvidlerine, bunların parası fazladır, müftüler aydaveyahut senede bir veya iki def'a veya beş defa fetvâ veriyorlar.

Feyyâz Âlı Bey (Yozgat) – Kaldıralım mı? Lağv edelim mi?

Feyzi Efendi (Malatya) – Gerek vilâyetde, gerek sancaklarda müsevvid yerine onlara verilen parayı müderîslîğe versinler. Müderris iş görsün, talebe yetiştirsin. Bu sûretle fazla para telef olmasın ve bu 6 bin lira da heder olmasın.

Vehbi Efendi (Konya) – Kifâye takrîri vardır; Reîs Bey! Kifâye takrîrini re'ye koyunuz! (müzâkere kâfi değil sesleri)

Reîs – Takrîr var. Müsâ'ade buyurun efendim! Kabul buyurmazsınız efendim.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – On kişi söz alır. İki kişi söz söylemekle kifâyeti re'ye mi konur efendim?

Reîs – Takrîri re'ye koymaya mecburum.

Ziya Hurşid Bey (Lazistan) – Nizâmnamâyi efendiye takdim buyurunuz!

Reîs – Hey'et-i celîle kâfi görmezse devâm eder. Benim vazifem re'ye koymaktır. Kabul etmezseniz sabâha kadar devâm ederiz... Müzâkereyi kâfi görenler lütfen

ellerini kaldırın! Müzâkerenin kifayeti ekseriyet-i azîme ile kabul edilmiştir.

Yahya Galib Bey (Kırşehir) – Aleyhinde söz söyleyeceğim.

(Geçti o sadâları)

Reîs – Müsa'ade buyurun efendim! Hükûmetin bir teklifi var. Beş bin lira yerine yirmi altı bin liranın kabulünü ya'nî yirmi bir bin liranın zammını teklif ediyor. Ya'nî bu maddedeki beş bin liranın 26 bin liraya iblâğını teklif ediyor. Muvâzene-i mâliye encümeni buna ne diyor?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Hey'et-i umumiyye kabul ederse encümen de kabul eder.

Reîs – Efendim! Hükûmet 21 bin liranın zammını teklif ediyor. Fasil 26 bin lira oluyor. Muvâzene-i mâliye encümeni ne fikir beyân ediyor?

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Hey'et-i umumiyye ne arzu ederse onu kabul ediyor. Ben burada yalnızım. Encümen yok, ki ben ne diyeyim? Hey'et-i umumiyye kabul ederse encümen de kabul eder diyorum. Yalnız başıma encümen nâmına söz söylemem efendim.

Reîs – İki tane takrîr var efendim.

Riyâset-i celîleye

Mülhakâtda müderrislik hizmetiyle ma'âş alan vâ'izînin çoğu vazifesini ifâ etmeyerek havaya ma'âş almaktadır. vazifesini ifâ eden müstehiklara verilmek üzere encümenin teklifinin kabulünü taleb ederim.

30.08.38

Kütahya: Cemil

[308] Ziya Hurşid Bey (Lazistan) – Encümen kabul etmiştir.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Reîs Bey! Şimdi encümen azalarıyla görüşük. 26 lirayı kabul ettik efendim.

Salahaddin Bey (Mersin) – Encümenden bir suâl soracağım. Ricâ ederim. Re'ye vaz' edilmeden evvel söz veriniz. Kânûnda sarâhat olmadığı gibi konan yirmi altı bin lira altı aylık midir? Bir senelik midir? Bir senelik ise geçmiş ayların parası ne olacak?

Reîs – Ne yapayım efendim? Ricâ ederim. Bunun müzâkereşinde soraydırınız.

Salahaddin Bey (Mersin) – Suâl sormak hakkımızdır.

Refik Şevket Bey (Saruhan) – Meselâ kaç vâ'iz olduğunu öğrenmeliyiz.

Reîs – Refik Şevket Beyefendi! Bendenizin elimde değildir. Hey'et-i celîleniz müzâkereyi kâfi gördü. Ekseriyet-i azîme ile müzâkereyi kâfi gördünüz efendim.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – 25 bin lira için müfreddât vardır efendim.

Riyâset-i celîleye

217. faslin ikinci maddesinde müdüriyet ve vâ'izlerin tâhsîsâtı olarak hükûmetçe teklif olunan yirmi altı bin liranın kabulünü teklif eylerim.

30.8.38

Kırşehir Meb'ûsu Müfid

Reîs – Birinci takrîr tayy takrîridir. Onun için evvelen onu re'ye koyacağım.

(Cemil Bey'in takrîri tekrar okundu)

Cemil Bey'in takrîrini nazar-ı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırınsın! Takrîr nazar-ı i'tibâre alınmamıştır.

Şimdi hükûmetin teklifinin re'ye konması için Müfid Efendi'nin bir teklifi vardır. Halbuki Müfid Efendi'nin teklifini re'ye koymaya lüzüm yok. Çünkü: Hükûmet teklif ediyor ve encümen de kabul ediyor. Binâenaleyh, faslin ikinci maddesine hükûmet 21 bin lira zammı teklif ediyor. Bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırınsın. Kabul edilmiştir. Şu halde 217. Fasıl 60 bin lira oluyor.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) – Evet efendim!

Reîs – Efendim! 217. Faslı 60 bin lira olarak re'y-i âlînize vaz' ediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırınsın! 217. Fasıl kabul edilmiştir. 218. Fasıl okuyoruz.

Fasıl	Madde	337 senesinde muvâzene-i mâliye Nev'-i muhassesât	338 senesi birinci avans kânunu encümenince kabul olunan	338 senesi için Muvâzene-i mâliye Hükûmetçe tesbit olunan teklif olunan	338 senesi için Muvâzene-i mâliye encümenince teklif olunan
Dördüncü kısım - masârifât-ı mütenevvi'a-i umumiye					
218	Masârifât-ı mütenevvi'a				
1	Talebe-i ulûm ve memûrîn harçrahi	3000	3000	3000	3000
2	Mükâfât-ı Te'lîfiye	500	500	500	-
İki yüz on sekizinci faslin yekünü:		3500	3500	3500	3000

Tedrîsât Müdürü Hamdi Efendi – 218. Fasilda 2. maddede bir şey var. Orasını arz edeceğim: Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiye Hey'et-i aliyesi masârifât-ı tedkîkiye ve neşriye ve tab'iyesi diye 20 bin lira teklif edilmiştir. O 20 bin lira encümence ancak bin lira kabul edilmiş ve o bin lira da 219. Faslin merkez masarif-ı müteferrika-sına zam olunmuştur. Halbuki faslin ikinci maddesi olan Dârülhilâfe-i İslâmiye mükâfât-ı nakdiyesi kalkacak; o, buraya konacak, hükûmetin teklifi 20 bin liradır. Madem ki, meclis-i âlîniz Tedkîkât ve Te'lîfât Hey'eti'nin on kişiye iblâğına râzi oluyor. Ve bugün bu hey'et teşekkül edince fa'aliyete geçmesi için kitâb tedârik etmesi ve kitâb neşr etmesi için mutlaka paraya ihtiyâci vardır. Bunun için hükûmet 20 bin lira kabul etmiştir. Bu yirmi bin lirada fetvâ hâneye alınacak olan kitâblarda dâhildir, binâenaleyh bunun hükûmet aynen kabulünü teklif ediyor.

Mazhar Müfid Bey (Mazbata Muharriri) – Reîs Beyefendi! Hükûmetin teklifi ile encümenin teklifi arasında çok fark vardır. Bunu tedkik için encümen istiyor. Çok ricâ ederim.

Ziya Hurşit Bey (Lazistan) – Tedkîkât ve Te'lîfât Hey'eti maddesi de encümeneye gitmiştir.

[309] Reîs – Ziya Bey! Siz burada yoktur. Bu maddede geçti.

Mustafa Nakî Efendi (Sivas) – Mükâfât-ı nakdiye olarak hükûmetin teklifi beş yüz liradır.

Ali Rıza Efendi (Amasya) – O başkadır.

Takî Efendi (Devâmla) – Ya'nî bendeniz diyeceğim ki efendim!

Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiye Hey'eti meclisçe kabul olundu ve tasdik edildi. Bu Tedkîkât ve Te'lîfât için mükâfât-ı nakdiye olarak konulacak rakam ne kadar olmalı? Bunu hey'et-i celîle takdir etmelidir. Böyle olmaz, zan ediyorum. (O başka sadaları).

Ali Rıza Efendi (Amasya) – Hâricden te'lîf edilecek ki-tâblara verilecek.

Takî Efendi (Devâmla) – Hâricden te'lîf edilecek kitâblara olsun, mes'elenin ehemmiyeti takdir olunduktan sonra bu kadar para ile ne olur efendim?

Ali Rıza Efendi (Amasya) – O değildir. O aşağıda ayrıca 1400 liradır.

Mazhar Müfid Bey (Mazbata muharriri) – Hükûmet 20 bin lira teklif etmiş. Encümen ise 1400 lira kabul etmiştir. Arada çok fark vardır. Encümen diyor ki: Biz Şer'iyye Vekaletiyle birleşiriz, bunu tedkik ederiz.

İkinci maddede bir mükâfât-ı te'lîfiye vardır. Bunu hükûmet beş yüz lira teklif ediyor. Encümen kabul etmiyor. Halbuki bu Darülhikme'ye ya'nî İstanbul'daki

Dârülhikme'ye âittir. Biz onu tayy ettik; onun yerine tedkîkât ve te'lîfât şeysini koyduk. Yirmi bin lira teklîf ettik. Encümen mükâfât-ı te'lîfiye maddesini koymuş mudur. Tayy etmiştir. Ve bizim teklif ettiğimiz yirmi bin lirayı on ikinci maddeye koymuştur. Merkez masârif-ı müteferrikası değildir. Merkez masârif-ı müteferrikası olsa herhalde bu çoktur. Yirmi bin lira merkez masârif-ı müteferrikası elbette olmaz. Biz Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti'nin nesr edecekçi ve tab' edeceği eserlerin içinden ve vâ'izlere vereceği parayı buraya koymuyoruz. Yirmi bin lira merkez masârif-ı müteferrikası olan dört yüz lira o başkadır. Encümen masârif-ı müteferrika ile Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye'nin masârif-ı tedkikiye ve te'lîfiyesini birleştirmiştir. Dört yüz lira koymuyoruz. Ki bunda bir yanlışlık var. On kişilik bir hey'et kabul ediliyor. Bu on kişinin te'lîf ve tab' edeceği eserler için zan ederim. Bu yirmi lira çok bir şey değildir.

Basri Bey (Karasi) – Çok azdır.

Tedrisat Müdürü Ahmed Hamdi Efendi – Sâniyen harcîrah maddesi vardır. Harcîrah maddesi üç bin lira olarak konmuştur. Halbuki bu üç bin lira Dârülhilâfelere ve sâir medârise âid olan harcîrah'dır. Diğerlerine âid olan harcîrah konmamıştır.

Hakki Hami Bey (Sinop) – Reis Bey! Bir suâl soracağım. Muvâzene-i maliye encümenin hükümetin şu teklifine karşı tedkîkât icra edeceğiz dedikdan sonra bunu encümene vermek için hattâ re'ye bile koymaya lüzûm yokdur. Nizâmnamâme sarîhdir. Encümen istediği zaman verilir. Tedkîkât ikmâl edildikden sonra buraya gelir, müzâkere edilir. Binâenaleyh münakaşaşa lüzûm yoktur.

Reis – Efendim! Encümene vermek için ortada bir şey yoktur. Neyi encümene vereceğiz? Hükümetin teklifini hey'et-i aliyyeniz kabul etti mi ki encümene vereceğiz? Neyi vereyim? Müzâkere edeceğiz, ondan sonra vereceğiz.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Efendim! Memûr efeninin beyânâtından anlaşılıyor ki yalnız 218. Fasıl değil 219. da encümene gelmek lâzımdır. Zirâ bize harcîrah olarak üç bin lira teklif etmişler. Fakat şimdi yeni medreseler açıldığı için yeni müderrisler ta'yîn edilecek. Müderrisler var. Fetvâ hey'eti var. Bu zevât belki taşradan celb edilecek ve kendilerine harcîrah verilecek. Onun için bunun tezyidini taleb ediyorlar. Ve biz de bunu tetkik etmek üzere encümene istiyoruz. Sonra yine 29. Fasilda Şer'iyye Vekâleti masârif-ı müteferrika maddesine 20400 lira koymuş. Fakat bunu encümen 1400 liraya indirmiştir. Şimdi anlaşılıyor ki masârif-ı te'lîfiye olarak 218. Fasla konacak imiş. Madem ki bu böyledir. Biz bunu o niyetle tenzil etmiştiz. O halde 218. Fasıl ile 219.

Faslin bu maddesine yirmi bin liranın ilavesi lâzım geliyor. Biz ricâ ediyoruz. Bunu bize veriniz. Tedkîkât icrâ edelim. Ondan sonra hey'et-i aliyyenize takdim ederiz.

Reis – Şimdi efendim! Daha mes'ele müzâkere edilmemiştir. mes'elede bir sehv olduğu anlaşılıyor. Encümen diyor ki fasıldan fasla geçmiştir. Bir yanlışlık vardır. Münâsib görüporsanız bu üç faslı encümen tekrar tatkîf etsin. Gelecek ictimâ'a müzâkere ederiz. (Hay, hay salaları).

Nusret Efendi (Erzurum) – Efendim, bu mes'ele encümene gitmezden evvel bendenizin ufak bir mutâla'am var, onu arz edeceğim.

[310] Reis – Efendim; encümen istedikden sonra vermemek elimizde değildir. Nizâmnamâme sarîhdir.

Nusret Efendi (Erzurum) – Halbuki hükümetin teklifi de yanlıstır. Daha fazla para vermek lâzımdır.

Reis – Onu geldikden sonra müzâkere edeceğiz.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Şimdi efendim bir yanlışlık daha var. Hükümet harcîrah maddesine zam teklif ediyor. Bu zammin mikdârını söylemelidir. Yoksa biz kendi kendimize zam yapamayız. Hey'et-i umumiyye bunu kabul etmedikçe biz kendi kendimize zam yapamayız.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) – Efendim! Bizim teklifimiz encümence ayrı maddeye konmuş ya'nî biz masârif-ı te'lîfiye maddesinde teklif etmedik. Yukarıda mükâfât-ı te'lîfiye maddesi vardır. Orada teklif ettik. Bu encümene gitsin. Yalnız harcîrah maddesi vardır ki bu maddeyi encümende müzâkere ettiğimiz vakit, tabi'i meclisin kabul ettiği aded-i a'zâ o zaman kabul edilmişti. Bugün on dokuz a'zâ kabul ettik. İhtimâl ki bu azaları gâyet uzak yerlerden getireceğiz. Büttchede üç bin lira harcîrah vardır. Halbuki: Meclis-i âlînin kabul ettiği esâsa göre, harcîrahın tezâyûd etmesi lâzımdır. Binâenaleyh; harcîrahın on bin liraya iblâğını teklif ediyorum. Bu, burada müzâkere edilmez..

Reis – Efendim! Hükümet yeni kabul ettiğimiz şerâit dâhilinde üç bin lira harcîrahın az olduğunu nazar-ı i'tibâre alarak bunun on bin liraya iblâğını teklif ediyor. Bu teklifi nazar-ı i'tibâre alırsak bunu da encümene göndermek icâb eder.

Hasan Bey (Trabzon) – Nazar-ı i'tibâre alındıktan sonra mi encümene gider reis bey? Bütün usulleri alt üst ediyorsunuz.

Reis – Ricâ ederim efendim!

Hasan Bey (Trabzon) – Böyle bir teklif üzerine nazar-ı i'tibâre alınmaz.

Reis – Ya nasıl olur efendim?

Hasan Bey (Trabzon) – Söz istiyorum.

Reis – Buyurun!

Hasan Bey (Trabzon) – Efendim! Şer'iyye bütçesinin ihtivâ ettiği hidemât-ı nâfi'aya fazla para verilmesi taraf-tarıyım. Müsâ'a de buyurursanız biz Şer'iyye bütçesinde, bütçe usûl-i tedkikinden büsbütün ayrıldık. Böyle bütçe çıkarmanın imkân ve ihtimâli yoktur.

Nusret Efendi (Erzurum) – İşte çıktı.

Hasan Bey (Trabzon) – Çıktı ama, bütçenin de canı çıktı böyle, hükûmetin bidâyeten vâki' olan teklifi encümence tetkik ve tenkis edildi mi hükûmet nokta-i nazarını burada müdâfa'a eder ve kendisinin teklifinde ısrâr eder. Hey'et-i celîle hakem vazîfesini îfâ eder ve bir cihetin nokta-i nazarını kabul eder. Burada hükûmetin bidâyeten teklif etmediği, encümence tetkik edilmeyen bütçeye ta'alluku olmayan bir masraf, bütçenin esnâyi müzâkeresinde zamâim şeklinde hükûmet tarafından teklif edilemez. Binâenâleyh böyle vaki' olan tekliflerin bidâyeten burada müzâkere olunmasına imkân yoktur. Muvâzene-i millîye encümene sevk edilir. Şimdi iki fazla müzâkere edildi. Ve her iki fazlada muhtelif zamâim icrâ edildi. Halbuki elimizdeki lâyihaya bakıyorum. Mükkâfât-ı te'lîfiye maddesine hükûmetin bidâyeten teklifi 500 liradır. (Hayır sadaları) cetvel öyledir efendim.

Reis – Efendim! Yanlışlık olmuş.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Efendim! Teklifimizi yanlış koymuyları. Encümén cetvelin yanlış olduğunu da söyledi.

Hasan Bey (Trabzon) – Cetvel elimdedir.

Reis – Efendim! Encümén i'tirâf etti, ki encüménin teklifinde sehv vardır.

Mazhar Müfid Bey – Yanlış basılmıştır.

Reis – Efendim! Encümén yanlış basıldığını da söylüyor.

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Ricâ ederim efendim! Biz yirmi bin lira teklif ettik. Encümén bin lira verdi. Kat'iyyen ben yalan söyleyemem.

Hasan Bey (Trabzon) – Efendim! Bendenizin istirhâmim hükûmetin yeni teşkilâta göre ne gibi teklif varsa...

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Ben yalan söyleyemem.

Reis – Ricâ ederim, Abdullah Azmi Efendi? Oturunuz!

Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi Efendi – Reis Bey! Ricâ ederim. Maksadları ne ise söylesinler. Adetâ bahane arıyorlar.

Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) – Ben encümende bulunmadım ama ma'rûzâtımı... (Encümén nâmine söylüyor sadaları)

Reis – Encümende bulunmadı diyorlar da onun için söylüyorum diyor. Hasan Beyefendi! Yanlış olmuş diyoruz.

Hasan Bey (Trabzon) – Bundan evvelki yirmi bin lirayı encümén kabul etmiş midir?

Reis – Efendim burada kabul ettiler.

Hasan Bey (Trabzon) – Oldu mu bu?

Basri Bey (Karâsi) – Elli imzâlı takrîr vardır.

[311]

ANADOLU ASKERİNE

Bir hamlede azmin onu kaldırmasa çokdan
Irkımla gibi bir şâhika yerlerde çamurdu!
Göğsünde kanın akmasa, üç yıl şu ufuklar
Al bayrağının rengini çokdan unuturdu!
Hep son nefesindir onu tahrîk eden ancak;
Sessiz, hareketsizdi bugün yoksa bu sancak!

Sen olmasan ay yıldızım olmazdı da çokdan
Bir kapkara zincîr-i esâretdi ufuklar;
Sen olmasan,ecdadımızın türbelerinde
Bir örperen ukdeydi o sorguçlu kavuklar,
Çokdan bu mülevves kürenin kalb-i leîmi,
Atmıştı unutmuştu Süleymân'ı, Selîm'î;

Taşlar gibi hep toprağa münkâd olup irkımla,
Kalmıştim ağaçlar gibi hep yerde mukayyed;
Sensin o büyük heykel-i iclâli ki azmin,

Yerlerden elin almasa, kaldırmasa şâyed,
Artık koca bir Saltanat'ın bayrağı bezdi;
Bin firtına kopsayıdı temevvüç edemezdi!

Sen yazmamış olsan onu a'sâra kanınlâ,
Dünyâdaki bir milletin artık adı yoktu!
Sen olmasan, a'dâya eğilmiş bir alınlâ,
Artık yaşamakdan vatanın maksadı yoktu!
Başdan başa toprak ve yerin olsun husemânının,
İnsân onun üstünde behîmeyse, köpekse,
Ma'nâsı nedir sanki şu masmâvi semânenin
Altında başım dimdik eğer gezmeyeceksel!
Şâyende hayır, yerle gögün bu'du kisaldı,
Bir dağ başı ulviyyeti var nâsiyelerde,
Yükseldi, kıyâm etti, semâvâta karıştı,
Türkün başı bak tâ güneşin doğduğu yerde!

Midhat Cemal

AKDENİZ KIYILARINDA

Yaslı gittim, şen geldim
Aç koynunu ben geldim
Bana bir yudum su ver
Çok uzak yerden geldim

Korkma açıl şen yurdum
Dağlara ordu kurdum
Açık denizlerine
Süngümle kilit vurdum

Rüzgârlardan atım var
Şimşekden kanadım var
Gögsümde al yazılı
Gâzilik beratım var

Rüzgâr bana at oldu
Şimşekler kanat oldu
Eğilin gökler dedim
Bulutlar kat kat oldu

Irmaklar gibi taşdım
Yalçın kayalar astım
Hakk'a şükürler olsun
Geldim, sana ulaştım

Varsın, yansın ocağım
Kurtuldu al sancağım
Bayrağımın altında
Ben hür yaşayacağım

Deniz, deniz, Akdeniz!
Suları berrak deniz
Karşıda yar ağlıyor
Gideyim, bırak deniz!

Açıldı (kale) yolu
Göründü Gelibolu...
Bırak deniz gideyim
Orası yasla dolu

Yürü ey şanlı gâzî
Kılıcı kanlı gâzî!
Seni "Meriç" bekliyor
Büyük ünvânlı gâzî!

Sâmih Rıfat

YAZAR İNDEKSİ

- Abdullah Azmi 91, 174, 234.
Abdülkâdir el-Muzaffer 211.
el-Ahbâr - Kahire 176.
Ahmed Cevdet 26, 148, 159.
Ahmed Hamdi, Aksekili (Umûr-ı Şer‘îye ve Evkâf Vekâleti Tedârisât Müdîr-i Umûmîsi) 10, 28, 53, 66, 162, 186, 198.
Ali Cenâbî (Gaziantep Meb’ûsu) 237.
Ali Rızâ (Batum Meb’ûsu) 19.
Dağıstanlı Ahmed Hân 189, 227, 241, 259, 279.
Eşref Edib 34, 95.
Fânî 107.
F. Dervişoğlu 83.
Hâkimiyet-i Millîyye 178.
Hasan Basri (Karesi/Balıkesir Meb’ûsu) 175.
el-İkbâl - Beyrut 148.
İkdâm 56, 190.
İzmirli İsmail Hakkı 32.
Mahmud Celaleddin (Ayancıklı) 21.
M.B. 23.
M. C. 14.
Mecdüddin, el-Hâdî İlallah 8, 45, 223.
Mehmed Âkif 16, 210.
Mehmed Şeref (Edirne Meb’ûsu) 226, 239, 246, 258.
Mısırlı Ebû'l-Vefâ 144.
Midhat Cemal 7, 14, 127, 314.
Mustafa Fehmi 60.
Mustafa Kemal 292.
Mustafa Takî (Sivas Meb’ûsu) 187, 222, 270.
Müfid (Kırşehir Meb’ûsu) 214.
Naim Hâzım 16.
Ömer Rıza 92.
Said Halim Paşa 4, 17, 40, 52, 65, 78.
Sâmih Rifat 315.
Sebîlürreşâd 25, 26, 36, 44, 47, 55, 69, 72, 75, 81, 85, 90, 94, 97, 102, 110, 115, 120, 122, 129, 132, 135, 139, 147, 150, 153, 158, 159, 163, 166, 167, 170, 180, 184, 190, 194, 201, 205, 208, 212, 216, 217, 218, 219, 229, 230, 247, 264, 271, 282, 294, 301, 306.
Söz 42.
Sultan Ahmed (Afgan Sefiri) 278.
Şeyh Abdülaziz Çâviş 90, 102, 114, 126, 138, 150.
el-Ümme 41.
Varlık - Sarıkamış 124, 172.
Yahya Kemal 79.
Yevm-i Afgan 49.

Kendini “**Dinî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmua-i İslâmiyye**”
olarak tanıtan **Sirâtimüstakîm - Sebiliürreşâd**
yakın tarihimizin (1908-1925) en önemli ve ciddî bir yayın organıdır.

Sekizinci cildin ilk sayısı olan 183. nüshasından itibaren **Sebiliürreşâd** adıyla
yne Eşref Edib ve Mehmed Âkif beylerin idaresinde yayın hayatını sürdürdüren dergi
devrin en kıymetli ilim ve fikir adamlarından oluşan yazarlar heyetiyle,
din düşüncesi ile edebiyat ve fikir hareketleri tarihimizin gerçek bir aynası olmuş;
Osmanlı ülkesinin ve İslâm dünyasının uğradığı saldırıları, içine düştüğü zayıflıkları,
yaşadığı izdirapları ve bunların sebeplerini günü güne tesbit eden sayfalarıyla,
yakın tarihimizin acı gerçeklerini öğrenmek isteyen ve dertlerimize çare arayan samimî
aydınlarımız için, vazgeçilmez ve ihmal edilemez bir kaynak olma özelliğini kazanmıştır.